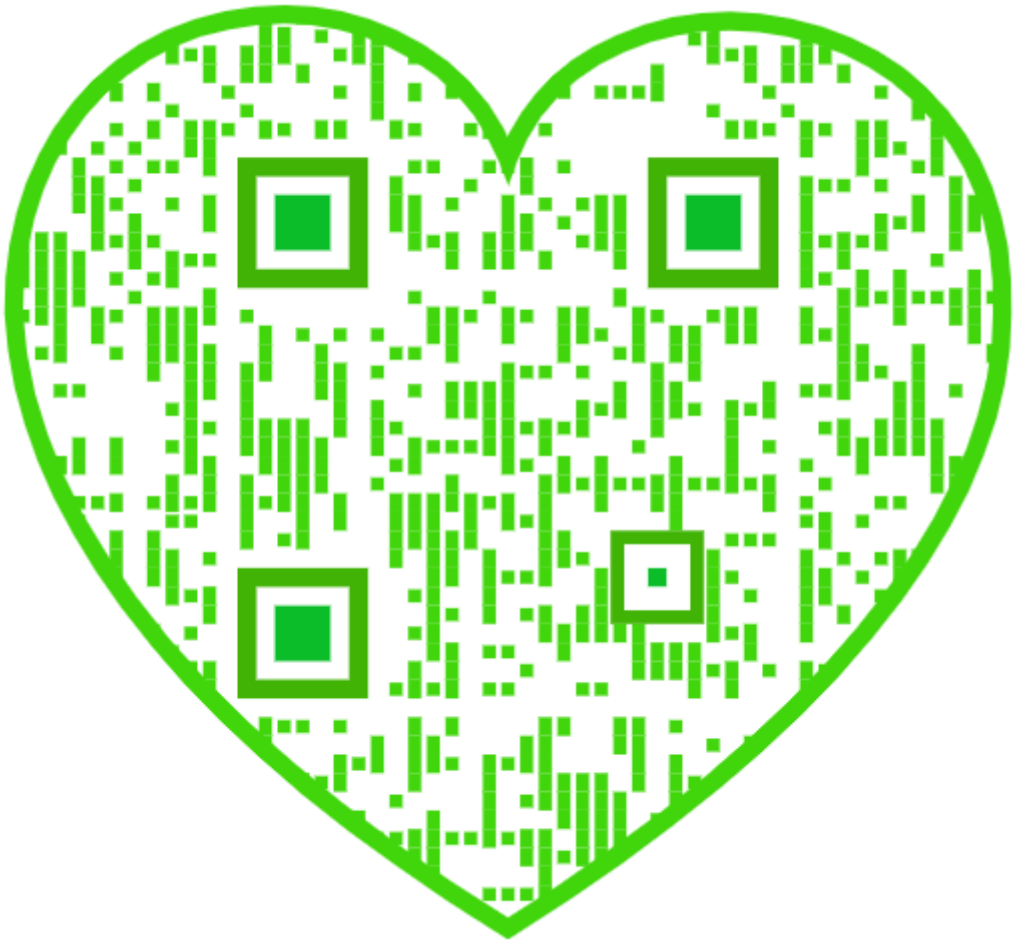
De Beweging. Jaargang 9

bron
De Beweging. Jaargang 9. W. Versluys, Amsterdam 1913

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Deel 1]

Drie gedichten
Door
Albert Verwey.

I Nacht bij het pantheon

Zijn in uw welven, steenen gevaarte, de graven
Van die twee:
In een enge doodloopende laan tegenover elkander
De tomben, ijzerig somber, en recht, van die beiden:
Hem die spottend het hek sloot voor 't verleden,
Hem die, levenslang kind, tuin van de toekomst ontsloot?
Fonkelt Voltaire in dat donker? Of welt in dat duister, verborgen,
Vol van tranengeklok en glimlach-geflonker, Rousseau?
Hoor 't midnachtelijk uur uit een toren. Op 't wijde plaveisel
Sterft van een paard de hoefklop en bellengerinkel nu uit.
Slapen zal ik hierboven. Slapen? De eeuwen slapen
Beneden, maar eeuwig waakt, boven de tijden, het Woord.

II Aan het graf van Napoleon

voor K...W.....

Het bronzen donker van de karyatiden
Glanst dof terwijl ik sta in 't diep portaal
Waar Hij, onder den Dom van de Invaliden,
Trofee-omringd, rust in zijn ronde zaal.

Ik stijg omhoog: de palmen en de kronen
Betreed ik - inlegwerk in witte vloer -,
Buig me aan de balustrade en zie Hem tronen:
Daar in die tombe houdt hij open koer.

Gesleep van voeten en gegons van duizend
Gesmoorde stemmen en elks bleek gezicht
Omlaag gewend: als golf op zeestrand bruisend
Zwelt en valt af de volte in 't schemerlicht.

‘Mijn asch ruste eens aan de oevers van de Seine’
- Zei hij - ‘temidden van dat fransche volk
Dat ik zoo minde.’ En 't standbeeld van Turenne,
Ginds aan die wand, maakt van elks hart zich tolk.

Een krans daaraan gehangen draagt de woorden
Die de oude veldheer sprak: ‘geen fransch soldaat
Heeft rust zoolang in landen die ons hoorden,
In de Elzas zelf, een vreemde in wapens staat!’

Een siddring vaart bij 't lezen door die menigt:
‘Waar is de Held die tot een eedlen strijd
Nog eens wie weiflen om zich heen vereenigt
En wie nu daadloos zijn tot zege leidt!....

Of leeft in elk een held van de legende?
Een Jeanne d'Arc of een Napoleon?
In hen vond voorge tijd zijn roemrijk ende -
O of uit hen roemrijke tijd begon!’ -

En aan hun hand de kindren gaan de vaders
Naar buiten, met niet meer moedlóózen stap.
Zij voeren, weten ze, aan hun hand de daders,
De aanstaande, op roem beluste, jonglingschap.

III De schilder

aan Kandinsky

‘Zie nu mijn ziel: als het licht in de morgen:
Opengebloesem van kleur om een top.
Nergens een ding, maar in 't boeien verborgen
't Wezen van 't vaste en van damp en van drop.

O welk een woeling, die vlammen doorsplijten,
O welk een botsing, die wijkt voor een zucht.
Snijdende lijnen die de afgrond doorrijten,
Cirkelbeweging die suist door de lucht.

Zijn er geheimen in hemel en aarde:
Mengling van ether en troebelheid bei;
Donkere dreuning van diepte die baarde,
Siddrende lichtglans op hemelsche wei;

In mij ontmoeten die polen elkander,
Knettrende vonk smeedt hun gloeden aaneen.
O niet voor mij de klassieke meander,
Maar van dien bliksem 't zigzaggend gebeen.

Wat maakt het mij of er vormen zich klaren,
Of aan gedaanten uw kinderhart hangt,
Waar zich in kleuren voor 't oog openbaren
Wondren waar ziel, dubbel-zalig, voor bangt.

Wondren: 't heelal in beweging vervloten,
Zichtbre beweging wier innerlijk spel
De eeuwige wissling onthuld en ontsloten
Uitstort in ons met niet eindend gewel:

Wel van 't heelal, die zijn vloedende leven,
Wieling en warling van kleur en van lijn,
Saam met ons eigen vervloeien doet beven
Tot een verstroomende glimrende schijn.

Die is ons wezen: het licht en de glanzen,
Waar zich de vaart en de vorm in verliest
Van wat temidden van de eindlooze dansen
De oogenbliks-vastheid geen oogwenk verkiest.'

Snorre's Edda
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

(Vervolg van Jg. 1912 Dl. 4 blz. 193)

XIII. Daar zeide Gangleri: Wat begon Alvader toen, toen Asgard gemaakt was?

Harr zeide: Het allereerste stelde hij bestuurders aan in den burcht en gebood hen met hem het noodlot der menschen te beslissen en de instellingen van den burcht te maken en te handhaven. Dat was daar, midden in den burcht, waar het Idavlakte heet. Hun eerste werk was, dien hof te bouwen waar hun 12 zetels staan, behalve die hoogezetel, die Alvader toebehoort. Dat huis is het best gemaakte en grootste op de aarde. Van buiten en van binnen is daar alles alsof het louter goud was. Die plaats noemen de menschen Gladsheim[1]. Een tweede hal maakten zij, dat was een hörg[2] die de godinnen hadden, en dat was ook een prachtig huis. Dat noemen de menschen Vingolf[3]. Daarna bouwden zij een huis, waar zij een smederij in maakten, en daarvoor maakten zij hamer en tang en aanbeeld en allerlei gereedschap. En daarop bearbeidden zij erts en steen en hout en zoo over-

1) Vreugdeheem.
2) Woning.
3) Vriendelijke hal.

vloedig dat erts dat goud heet, dat zij alle huisraad en gereedschappen van goud hadden, en dat tijdperk wordt het gouden tijdperk genoemd; maar dat ging mis toen de vrouwen er bij kwamen; die kwamen van Jotunheim.

Daarop zetten de goden zich in hunne zetels en oordeelden en richtten, en zij herinnerden zich, dat er nog dwergen levende gebleven waren onder den grond en heel diep in de aarde, zooals maden in het vleesch. De dwergen waren het eerst geschapen en hadden leven gekregen in Ymirs vleesch en waren toen wormen, maar door den wil der goden hadden zij menschenverstand en menschengedaante gekregen; toch leefden zij in de aarde en in steenen. Modsognir was de opperste, en de tweede: Durinn. Zoo heet het in Voluspa:

14 Toen gingen alle Asen
in de rechterstoelen,
de heilige goden,
en besloten
wie zou der dwergen
koning scheppen
uit Brimi's bloed
en uit Blaains been.
15 Daar mensch gelijkend
gemaakt werd, menige
dwerg in de aarde,
zooals Durinn zeide.

En deze zijn hunne namen:

16 Nyi en Nidi,
Nordri, Sudri,
Austri, Vestri,
Aldjofr, Dvalinn,
Nar en Náïnn,
Nipingr, Dáinn,
Bifurr, Böfurr,
Bömburr, Nori,
Ori, Onarr,
Oinn, Mjödvitnir,
Viggr en Gandálfr,
Vindálfr, Thorinn,
Fili, Kili,
Fundinn, Vali.
Thrór, Thróinn,
Thekkr, Litr en Vitr,
Nyr, Nyradr,
Rekkr, Radsvidr.

En dezen zijn ook dwergen en wonen in steenen, maar de vorige in den grond:

17 Draupnir, Dolgthvari,
Hörr, Hugstari,
Hledjolfr, Glóinn,
Dóri, Ori,
Dúfr, Andvari,
Heptifili,
Harr, Sviarr.

Maar dezen komen van de Svarinshoogte bij Aurvanga op de Jöruvlakte, en daarvan komt Lovarr; dit zijn hun namen:

18 Skirfir, Virfir,
Skafidr, Aí,
Alfr, Yngvi,
Eikinskjaldi,
Falr, Frosti,
Fidr, Ginnarr.

XIV. Toen zeide Gangleri: Waar is de hoofdplaats of heilige plaats van de goden?

Harr antwoordt: ‘Dat is bij den boom Yggdrasil, daar zullen de goden iederen dag gericht houden.’

Toen zeide Gangleri: ‘Wat is er te vertellen van die plaats?’

Daar zegt Jafnharr: Die boom is de grootste en mooiste van alle boomen. Zijn takken breiden zich uit over de heele aarde en reiken tot in den hemel toe. Drie wortels houden den boom rechtop en liggen zeer ver van elkaar; de eene is bij de Asen, de tweede bij de rijpreuzen, daar waar het vroeger Ginnungagap was, maar de derde staat boven Niflheim, en onder dien wortel is Hvergelmir, maar Nidhugr[1)] knaagt onder aan de wortels. Maar onder die wortel die bij de rijpreuzen ligt, daar is Mimisbron, waarin verstand en mannelijke wijsheid zijn, en hij die de bron heeft, heet Mimir. Hij is vol van wijsheid, doordat hij uit de bron drinkt met den hoorn Gjallarhorn.

Daar kwam Alvader eens en vroeg een dronk uit de bron, maar hij kreeg die niet, voor hij zijn oog er voor in pand gaf. Zoo wordt gezegd in Völuspa:

19 Al weet ik, Odin,
waar gij 't oog te pand gaf,
in die beroemde
bron van Mimir;
iederen morgen
drinkt Mimir
van Valvaders pand -
weet gij nog meer en wat?

De derde wortel van den boom staat in den hemel, en onder die wortel is die bron, die boven ál heilig is, die de Urdarbron heet. Daar hebben de goden hun oordeelsplaats. Iederen dag rijden de goden daarheen over Bifröst; die brug heet ook Asenbrug. De paarden van de Asen heeten zoo: Sleipnir is

1) Een slang.

het beste, dat heeft Odin; het heeft VIII pooten, het 2e is Gladr, het 3e Gyllir, het 4e Glenr, het 5e Skeidbrimir, het 6e Silfrintopr, het 7e Sinir, het 8e Gísl, het 9e Falhofnir, het 10e Gulltopr, het 11e Lettfeti. Balders paard was met hem verbrand, maar Thor loopt naar de gerichtsplaats en waadt door de stroomen, die zoo heeten:

20 Kormt en Ormt
en twee Kerlauga -
Daar moet Thor waden
iederen dag,
dat hij naar het oordeel gaat,
bij den boom Yggdrasil
omdat de Asenbrug
anders in vlammen brandt,
de heilige wateren zieden.

Toen zeide Gangleri: Brandt er vuur over Bifrost?

Harr zegt: Dat wat gij voor roods in den boog ziet, is vlammend vuur; op naar den hemel zouden de bergreuzen komen, als allen over Bifrost zouden kunnen gaan die het wilden. Vele plaatsen zijn daar mooi in den hemel, en daar is overal een goddelijke wering voor. Daar is een mooie zaal onder de boom bij de bron, en daaruit zullen komen drie maagden, die zoo heeten: Urdr, Verdandi, Skuld. Deze maagden bepalen de leeftijden der menschen; haar noemen wij nornen; maar er zijn meer nornen, die komen bij elk kind dat geboren wordt om de ouderdom te geven, en deze zijn van godengeslacht en andere van elfengeslacht en weer andere van dwergengeslacht, zooals hier gezegd wordt:

21 Van zeer verschillend geslacht
zeg ik dat de nornen zijn,
niet hebben zij één geslacht.
Sommige zijn van Asengeslacht.
andere zijn van elfengeslacht,
andere, dochters van Dvalin.

Toen zeide Gangleri: Als de nornen het lot der menschen bepalen, dan maken zij dat toch zeer ongelijk. Sommigen hebben een goed en rijk leven, maar anderen hebben weinig bezit en eer, sommigen leven lang, anderen kort.

Harr zegt: De goede nornen en die van goed geslacht zijn, geven een goed leven, maar over de menschen, wie een slecht lot treft, daar hadden de slechte nornen over te zeggen.

XV. Toen zeide Gangleri: Wat zijn er meer voor groote dingen te vertellen van den boom?

Harr zegt: Velerlei is daar nog van te zeggen. Een adelaar zit in de takken van den boom, en hij weet zeer veel, en tusschen zijn oogen zit die havik, die Vedrfölnir[1] heet. Die eekhoorn, die Ratatoskr[2] heet, rent de boom op en neer en brengt booze woorden van den arend naar Nidhugr en omgekeerd, en vier herten loopen in de takken van den boom en bijten de knoppen af; zij heeten zoo: Dáinn, Dvalinn, Duneyrr, Durathrór, en zoo veel slangen zijn er in Hvergelmir met Nidhuggr, dat geen tong ze tellen kan. Zoo wordt hier gezegd:

22 De boom Yggdrasil
duldt een lijden
meer dan menschen weten;
de herten bijten van boven,
en aan de zijde verrot hij,
en beneden knaagt Nidhugr.

Zoo wordt nog gezegd:

23 Meer slangen
liggen onder den boom Yggdrasil,
dan iemand, wie ook, weten kan;
Góïnn en Möinn,
dat zijn Grafvitnis zonen,
Grábakr en Grafvölludr;
Ofnir en Sváfnir
weet ik dat altijd zullen
eten aan de takken.

En dat wordt gezegd, dat die nornen, die bij de Urdarbron wonen, iederen dag water halen uit de bron en daarbij dat slijk dat er om heen ligt, en daarmee de boom overgieten, opdat zijn takken niet zullen verdrogen of rotten; en dat water is zoo heilig, dat alle dingen die in de bron komen, zoo wit worden als dat vlies dat Skjall heet, die binnen in de eierschaal ligt, zooals hier gezegd wordt:

24 Een boom weet ik overgoten,
Heet Yggdrasil,
hoog heilige boom
met het witte slijk;
daarvan komt dauw
die in de dalen valt;
staat eeuwig groen
bij de Urdarbron.

Die dauw die daarvan op de aarde valt, die noemen de menschen honingval, en daarmee worden de bijen gevoed. Twee

1) Door het weer gebleekte.
2) Knaagtand.

vogels leven in de Urdarbron; zij heeten zwanen, en van deze komt die vogelsoort, die zoo heet.

XVI. Toen zeide Gangleri: Groote dingen zijn het die gij kunt vertellen van den hemel. Wat zijn er daar nog meer voor belangrijke plaatsen dan bij de Urdarbron?

Harr zegt: Vele plaatsen zijn daar heerlijk. Zoo is daar een plaats, die genoemd wordt Alfheim[1]. Daar wonen zij die Licht-elfen heeten, maar de Donker-elfen wonen onder in de aarde en zijn ongelijk aan deze om te zien, en nog meer ongelijk in wezen. De Licht-elfen zijn stralender dan de zon zelf, maar de Donker-elfen zijn zwarter dan pik.

Daar is ook die plaats die Breidablik[2] heet, en geen plaats is mooier dan die.

Daar is ook die plaats, die Glitnir[3] heet, en de wanden en alle zuilen en koepels zijn van rood goud, maar het dak is van zilver.

Daar is ook nog die plaats die Himinbjorg[4] heet, die is aan het eind van den hemel bij het begin van de brug, waar Bifrost aan den hemel vastzit.

Daar is nog een groote plaats, die Valaskjalf[5] heet; die plaats heeft Odin; die bouwden de goden, en het dak maakten zij van klaar zilver, en daar is Hlidskjalf in die zaal, de hooge zetel, die zoo heet; en als Alvader in die zetel zit, dan ziet hij alle werelden door.

Aan het zuidelijke eind van den hemel is de zaal die de allermooiste is, en helderder dan de zon, die heet Gimle; die zal er nog staan, als hemel en aarde beide vergaan zullen zijn; en die plaats zal in alle eeuwigheid bewoond worden door goede en rechtvaardige menschen. Zoo wordt gezegd in Völuspa:

25 Een zaal weet ik staan,
schooner dan de zon,
gedekt met goud,
op Gimle,
daar zullen trouwe
scharen wonen
en in alle tijden
vreugd genieten.

1) Elfenheem.
2) Wijd schitterend.
3) Stralende.
4) Hemelberg.
5) Hal der gevallenen.

Toen zeide Gangleri: Wat beschermt die plaats, als Surtalogi[1] hemel en aarde verbrandt?

Harr zegt: Zoo wordt gezegd: dat er een tweede hemel is, in 't Zuiden en boven deze, en die heet zoo: Andlangr[2]; en een derde hemel is er weer boven die, en die heet Vidblaaïn[3], en in die hemel weten wij dat die plaats is, en wij weten dat alleen de Licht-elfen in die plaats wonen.

XVII. Toen zeide Gangleri: Waar komt de wind vandaan? Hij is zoo sterk, dat hij groote zeeën in beweging brengt, en vuur doet hij opvlammen, maar, hoe sterk hij ook is, niemand kan hem zien. Hij is wonderlijk geschapen.

Daar zegt Harr: Aan het noordelijk eind van den hemel zit die reus die Hraesvelgr[4] heet; hij heeft de gedaante van een arend, maar als hij gaat vliegen, dan komt er wind van onder zijn vleugels uit, zooals hier gezegd wordt:

26 Hraesvelgr heet
die zit aan 's hemels einde,
de reus in arendsgedaante;
van zijn vleugelen
zegt men dat wind komt
over alle menschen.

XVIII. Toen zeide Gangleri: Waarom verschilt dat zoo veel, dat de zomer heet moet zijn, maar de winter koud?

Harr zegt: Niet zou een wijs man zoo vragen, want dat weten allen te zeggen. Maar als gij alleen zoo onwetend zijt dat gij daar nooit van gehoord hebt, dan wil ik wel aannemen, dat gij liever ééns zoo onwijs vraagt, dan dat gij nog langer onbekend blijft met wat gij weten moet. Svasudr[5] heet hij, die de vader van zomer is en die leidt een aangenaam leven, zoodat naar hem heet dat wat ‘svasligt’ genoemd wordt, wat zacht is. Maar de vader van winter wordt nu eens Vindljoni[6] genoemd, dan weer Vindsvalr[7]; hij is de zoon van Vasadr en beide zijn zij grimmig en koud van hart, en de winter slacht naar hen.

1) De vlam van Surtr.
2) De uitgestrekte.
3) Wijd blauwend.
4) Lijkenverslinder.
5) De behagelijke.
6) Windleeuw.
7) Koude wind.

XIX. Toen zeide Gangleri: Welke zijn de asen waaraan de menschen verplicht zijn te gelooven?

Harr zegt: Twaalf asen zijn van godengeslacht.

Toen zeide Jafnharr: Niet zijn de asinnen minder heilig en niet minder in macht.

Toen zeide Thridi: Odin is de opperste en oudste van de asen; hij heerscht over alles; en hoe machtig de andere goden ook mogen zijn, zij dienen hem allen, zooals de kinderen hun vader, en Frigg is zijn vrouw, en zij weet het lot van ieder mensch, hoewel zij niet aan waarzeggen doet, zooals hier gezegd wordt dat Odin zelf eens zeide tegen die der asen, die Loki heet:

27 Razend zijt gij nu, Loki,
en waanzinnig,
waarom niet kalm zijn, Loptr[1],
't noodlot van allen
weet ik dat Frigg kent;
hoewel zij het zelf niet zegt.

Odin heet Alvader, omdat hij de vader aller goden is; hij heet ook Valvader, omdat hij tot zoon aanneemt allen die in den slag vallen. Voor hen schiep hij Valhalla en Vingolf en die heeten dan Einheriar[2]. Hij heet ook Hangagud[3] en Haptagud[4], Farmagud[5], en nog meer namen gaf hij zich, toen hij gekomen was bij koning Geirrödr:

28 Ik heet Grimr
en Gangleri,
Herjann, Hjalmberi,
Thekkr, Thridi,
Thudr, Udr,
Helblindi, Harr,
Sadr, Svipall,
Sanngetall,
Herteitr, Hnikarr,
Bileygr, Baleygr,
Bölverkr, Fjölnir,
Grimnir, Glapsvidr, Fjölsvidr,
Sidhöttr, Sidskeggr,
Sigfodr, Hnikudr,
Alfödr, Atridr, Farmatyr,
Oski, Omi,
Jafnhárr, Biflindi,
Göndlir, Harbardr,
Svidurr, Svidrir,
Jalkr, Kjalar, Vidurr,
Thror, Yggr, Thundr,
Vakr, Skilfingr,
Vafudr, Hroptatyr,
Gautr, Veratyr.

1) Loptr, andere naam voor Loki: ‘die in de lucht rijdt’.
2) Die alléen strijden.
3) God der gehangenen.
4) God der goden.
5) God der scheepsladingen.

Toen zeide Gangleri: Ontzettend veel namen hebt gij hem gegeven. Mijn hemel, dat moet een buitengewoon geleerd man zijn, die hier alles van weet, en begrijpt welke omstandigheden geleid hebben tot het gebruik van elk dezer namen.

Harr zeide: Veel wetenschap is er toe noodig dat nauwkeurig te verklaren, en dan is er dat het eerst van te zeggen, dat de meeste namen gegeven zijn door dat feit, dat er zooveel verschillende talen in de wereld waren; toen meenden alle volken zijn naam te moeten veranderen in hun taal, om hem aan te roepen en tot hem te bidden, maar ook sommige omstandigheden met zijn reizen hebben aanleiding gegeven tot namen van hem, maar gij zoudt geen zeer geleerd man genoemd worden, als gij van deze groote dingen niet zoudt kunnen vertellen.

XX. Toen zeide Gangleri: Wat zijn de namen van de andere goden en wat moeten zij doen of wat hebben zij gedaan voor hun roem?

Harr zegt: Thor is de eerste van hen, hij wordt genoemd Asathor of Okuthor; hij is de sterkste van alle goden en menschen. Hij heeft dat rijk dat Thrudvangr[1] heet, en zijn hal heet Bilskirnir[2]. In dat huis zijn 500 kamers en 40. Dat is het grootste huis dat menschen kennen. Zoo staat in het Grimnismal[3]:

29 Vijf honderd kamers
en nog veertig
weet ik dat Bilskirnir heeft;
Van alle huizen
die ik ken met dak gedekt,
weet ik dàt mijns zoons 't grootste.

Thor heeft twee bokken, die zoo heeten: Tanngnjostr[4], en Tanngrisnir[5] en een wagen waarin hij rijdt en die de bokken trekken. Daarom wordt hij Okuthor (rijdende Thor) genoemd.

1) Krachtveld.
2) Kort schitterend.
3) Een der Odinsgedichten uit de Edda.
4) Die de tanden knarst.
5) Met de tanden van elkaar.

Hij heeft ook drie kostbare dingen; 't eerste is de hamer Mjollnir, die de rijpreuzen en bergreuzen kennen, als hij hem in de lucht zwaait, en dat is niet te verwonderen, want hij heeft menige schedel van hun vaderen of vrienden daarmee ingeslagen; een tweede uitnemende schat is deze: de krachtgordel, en als hij die omdoet, dan groeit zijn asenkracht tot het dubbele; een derde ding heeft hij, en dat is een groote kostbaarheid; dat zijn ijzeren handschoenen; die kan hij niet missen bij het aanvatten van den hamer. Maar niemand is zóó geleerd dat hij al zijn groote dingen zou kunnen vertellen, maar ik kan u zoo veel van hem zeggen, dat het vele uren duren zou voor ik alles gezegd had, wat ik ervan weet.

XXI. Toen zeide Gangleri: Naar meer van de asen wilde ik vragen.

Harr zegt: Een tweede zoon van Odin is Balder, en van hem kan men alleen goeds vertellen. Hij is de beste en hem prijzen allen. Hij is van uitzicht zoo mooi en stralend, dat er licht van hem schijnt, en een kruid is er, zoo wit, dat het vergeleken wordt met Balders oogharen, dat is het witste van alle kruiden en daarnaar kunt gij zijn schoonheid afmeten, wat betreft haar en gelaatskleur. Hij is de wijste van de asen en de meest welsprekende en de barmhartigste van allen, en die eigenschap heeft hij, dat van geen van zijn oordeelen afgeweken kan worden. Hij woont daar waar het Breidablik heet; dat is in den hemel; in die plaats kan niets zijn dat onrein is zooals hier gezegd wordt:

Breidablik heet het
waar Balder heeft
zich een huis gebouwd;
in die plaats
weet ik dat is
het minste van slechte dingen.

XXII. Een derde der asen is die, welke Njord heet. Hij woont in den hemel daar waar het Noatun heet. Hij bestuurt de gangen van den wind en maakt de zee stil en het vuur. Hem moet men aanroepen op zeetochten en bij de vischvangst. Hij is zóó rijk en voorspoedig, dat hij kan geven rijkdom aan land en vee en daarvoor moet men hem aanroepen. Niet is

Njord van asengeslacht; hij was opgevoed in Vanaheim[1)], maar de Vanen brachten hem als gijzelaar bij de goden en kregen in de plaats die gijzelaar die Hoenir heet; hij bracht een verzoening tot stand tusschen Goden en Vanen. Njord heeft die vrouw die Skadi heet, een dochter van Thjaza de reus. Skadi wil wonen op die plaats die haar vader gehad had, en dat is daar tusschen eenige bergen, waar het Thrymheimr[2)] heet, maar Njord wil bij de zee wonen. Zoo komen zij dan overeen, dat zij zullen zijn negen nachten in Thrymheimr en de andere negen nachten in Noatun. Maar toen Njord weer van de bergen terugkwam naar de zee, toen zong hij:

31 Leed zijn mij de bergen,
lang was ik daar niet,
alleen negen nachten,
het huilen der wolven
schijnt mij naarder toe,
dan de zang der zwanen.

Toen zong Skadi dit:

32 Slapen kon ik niet
aan het strand der zee
om het geschreeuw der vogels.
Zoo wekt de meeuw,
die uit het wijde komt,
mij iederen morgen.

Toen ging Skadi de bergen in en woonde op Thrymheimr, en zij reed veel op ski en schoot op de dieren met pijl en boog. Zij heet Skigodin of Skidis; zoo wordt gezegd:

33 Thrymheimr heet
waar Thjaza woont,
die zoo machtige reus,
maar nu woont Skadi,
de schitterende godenbruid,
op de oude plaats harer vaderen.

XXIII. Njord in Noatun kreeg later twee kinderen, het eene heette Freyr, maar de dochter Freyja; zij waren mooi om te zien en krachtig. Freyr is de uitstekendste der asen. Hij gaat over regen en zonneschijn en daardoor over de vruchtbaarheid der aarde, en het is goed hem aan te roepen voor goede jaren en vrede. Hij regelt ook den rijkdom der menschen. En Freyja is de meest beroemde der godinnen; zij heeft die woonplaats

1) Vanenheem; de Vanen waren zeegoden.
2) Bulderheem.

in den hemel die Folkvangr[1] heet, en als zij naar het slagveld rijdt, heeft zij de eene helft der gevallenen, maar de andere helft heeft Odin.

34 Folkvangr heet het,
waar Freyja heerscht
over de zetels der zaal;
de helft van het slagveld
kiest zij iederen dag,
de helft heeft Odin.

Haar hal heet Sessrumnir[2], die is groot en mooi; en als zij rijdt, dan zit zij in een wagen en rijdt met haar katten. Zij is het, die de mannen vooral moeten aanroepen, en van haar naam komt die eerenaam dat machtige vrouwen genoemd worden Frue (Vrouwe). Zij houdt veel van minnedichten, en het is goed haar aan te roepen voor liefde.

XXIV. Toen zeide Gangleri: Groot schijnen mij deze goden toe, en het is niet wonderlijk, dat gij zoo groote macht hebt, daar gij zoo goed alles weet van de goden en weet tot wie men telkens bidden moet, en zijn er nog meer goden?

Harr zegt: Dan is er nog een god die Tyrr heet; hij is de koenste en de moedigste en houdt er van, de overwinning in den oorlog te geven. Hem is het goed aan te roepen voor krijgslieden. Het is een uitdrukking te zeggen: ‘hij is zoo dapper als Tyr’, van wie andere mannen vooruit en voor niets bang is. Hij is ook wijs, zoodat dit ook een uitdrukking geworden is: ‘hij is zoo wijs als Tyr’, voor die het knapste is van allen. Dit is een bewijs van zijn driestheid, dat toen de asen den Fenriswolf lokten om hem de boei Gleipnir om te doen, toen geloofde hij niet van hen, dat zij die los zouden maken voor zij hem als pand Tyrs hand in den bek legden; maar toen de asen hem niet wilden los maken, toen beet hij hem de hand af op die plaats die nu nog 't Wolvelid (handgewricht) heet, en hij heeft maar één hand en wordt niet aangeroepen voor vrede.

XXV. Bragi heet er een; hij is beroemd om zijn kunde en vooral om zijn welsprekendheid en woordkunst. Hij kent het

1) Strijdvlakte.
2) Met ruimte voor vele zetels.

meest van de skaldenkunst en naar hem wordt bragr genoemd dichterschap, en naar zijn naam wordt *bragr* genoemd die onder de mannen of onder de vrouwen, die meer dan anderen welsprekend is. Zijn vrouw heet Idunn; zij bewaart in haar doos die appels waarvan de goden eten moeten, als zij ouder worden en dan worden zij weer jong, en zoo zal het gaan tot aan ragnarökr[1].

Toen zeide Gangleri: Het schijnt mij toe, dat de goden àl te veel stellen onder de bewaking of betrouwbaarheid van Idunn.

Toen zeide Harr, en lachte daarbij: 't scheelde niet veel of 't was ook een keer mis gegaan; daar kan ik je nog wat van vertellen, maar nu moet gij eerst meer namen van goden hooren.

XXVI. Heimdallr heet er een; hij wordt genoemd Witte God; hij is groot en heilig; hij is ter wereld gebracht door negen maagden die alle zusters zijn; hij heet ook Hallinskidi[2] en Gullintanni[3]; zijn tanden waren van goud; zijn paard heet Gulltopr; hij woont daar waar het Himnibjorg[4] heet bij Bifrost. Hij is de wachter der goden en zit daar bij het eind van den hemel om de brug tegen de bergreuzen te beschermen. Hij heeft minder slaap noodig dan een vogel; hij ziet, 's nachts even goed als over dag, honderd mijlen ver; hij hoort ook, dat het gras groeit op de aarde en de wol op de schapen en al wat meer geluid geeft dan dat. Hij heeft die horen, die Gjallarhorn heet, en zij hooren zijn blazen in alle werelden. Heimdallrs zwaard wordt genoemd manshoofd. Hier wordt zoo gezegd:

35 Hemelberg heet het
waar Heimdal wordt gezegd
woning te hebben,
daar der goden wachter
drinkt in vredige hal
verheugd de goede meede.

En dit zegt hij zelf in het Heimdalargaldri[5]:

36 Van negen moeders ben ik zoon
Van negen zusters ben ik zoon.

1) Godenschemering.
2) De hellende.
3) Goudtand.
4) Hemelberg.
5) Zang van Heimdallr.

XXVII. Hödr heet een Ase; hij is blind; zeer sterk is hij; maar de goden mochten willen, dat men hem niet behoefde te noemen, want het werk zijner handen zal goden en menschen lang heugen.

XXVIII. Vidarr heet er een, een zwijgende ase; hij heeft een dikke schoen; hij is bijna zoo sterk als Thor. De goden hebben groote hulp van hem in alle gevaren.

XXIX. Ali of Vali heet er een, de zoon van Odin en Rinda. Hij is moedig in den oorlog en schiet bijzonder goed.

XXX. Ullr heet een Ase, de zoon van Sifjar, en stiefzoon van Thor; hij is zoo'n goed boogschutter en kan zoo goed ski loopen, dat niemand zich met hem meten kan. Hij is ook mooi om te zien en heeft de kracht en de gestalte van een krijgsman. Het is goed hem aan te roepen bij een strijd tusschen twee.

XXXI. Forseti heet de zoon van Balder en van Nanna, dochter van Nep; hij heeft die hal in den hemel die Glitnir[1)] heet en allen die tot hem komen met moeilijke twistpunten, die gaan allen verzoend weer heen. Dat is de beste oordeelsplaats van goden en menschen. Zoo wordt hier gezegd:

37 Glitnir heet de hal,
hij heeft gouden zuilen
en een zilveren dak;
En daar Forseti
woont alle dagen
en stilt alle twist.

XXXII. Dan wordt er nog een onder de Asen gerekend, dien sommigen noemen den kwaadspreker der asen en den oorsprong der valschheid en de schande van goden en menschen; hij heet Loki of Loptr, de zoon van Farbauta de reus; zijn moeder heet Laufey of Nal; zijn broers zijn Byleistr en Helblindi. Loki is vriendelijk en mooi van uiterlijk, slecht van gezindheid en zeer veranderlijk van gedrag. Hij had dat verstand voor op andere menschen, dat list heet, en wist overal een middel op. Hij bracht de Asen dikwijls in groote moeilijkheden, en vaak

1) De stralende.

verloste hij hen met list. Zijn vrouw heet Sigyn[1]; hun zoon Nari of Narfi.

XXXIII. Maar Loki had meer kinderen. Angrboda heette een reuzin in Jotunheim; bij haar kreeg Loki drie kinderen: 't eerste was de Fenriswolf, 't tweede Jormingandr - dat is de midgardslang - en het derde is Hel. Maar toen de goden te weten kwamen, dat deze drie opgevoed werden in Jotunheim, en zij uit de voorspellingen wisten dat deze wezens over hen veel ongeluk zouden brengen, en dat men allerlei slechts van hen kon verwachten, ten eerste door de moeder en dan nog meer door den vader, toen zond Alvader de goden heen, om de kinderen te halen en tot zich te brengen. En toen zij bij hem gekomen waren, toen wierp hij de slang in de diepe zee, die om de heele aarde heen is, en toen groeide de slang zoo, dat hij midden in de zee om de heele aarde heen ligt en zich in de staart bijt. Hel wierp hij in Niflheim en gaf haar negen werelden om over te heerschen, en zij moest verblijfplaatsen aanwijzen aan al degenen die tot haar gezonden waren, dat zijn allen die sterven van ziekte of ouderdom. Zij heeft daar groote woningen, en de heiningen er om heen zijn zeer hoog en de poorten groot. Eljudnir[2] heet haar zaal, Honger haar disch, Gulzigheid haar mes, Ganglati[3] haar knecht, Ganglöd[3] haar meid, Valbrenger de drempel waar men over gaat, Kar (ziekbed) haar bed en Schitterramp haar bedgordijn. Zij is half zwart en half van gewone huidkleur. Daardoor is zij licht te kennen, en ook houdt zij het hoofd gebogen en is zij boos van aard.

Den wolf voedden de Asen bij zich op, en alleen Tyr had den moed er heen te gaan om hem eten te geven. Maar toen de goden zagen hoe vreeselijk hij iederen dag groeide, en daar alle voorspellingen zeiden dat hij hun tot verderf zou worden, toen vonden de Asen er dit op, dat zij maakten een geweldig sterke boei, die zij noemden Löding, en zij brachten die naar

1) Spreek uit Siguun.
2) Ellende? Nat koud?
3) Traag.
3) Traag.

den wolf en vroegen hem zijn kracht daarop te beproeven; maar de wolf dacht niet, dat die boei sterker zou zijn dan hij zelf, en hij liet hen daarmee doen zooals zij wilden.

En de eerste keer, dat de wolf met den voet trapte, brak de boei. Zoo maakte hij zich los van Löding.

Daarop maakten de goden een andere voetboei, tweemaal zoo sterk, en die noemden zij Droma, en zij vroegen den wolf deze boei te beproeven, en zij vertelden hem dat hij heel beroemd zou worden, als zulk een smeedwerk hem niet kon houden.

En de wolf bedacht, dat deze boei wel heel sterk was, maar hij bedacht er bij, dat hij weer in kracht aangekomen was sinds hij Löding doorbrak, en hij zag in, dat hij wel wat op het spel moest zetten, als hij beroemd wou worden, en hij liet zich de voetboei aanleggen.

En toen de goden zeiden dat zij klaar waren, toen schudde de wolf zich en sloeg de boei tegen den grond en spande zich geweldig in en zette er zijn voet tegen en brak daarmee de boei, zoodat de stukken wijd wegvlogen. Zoo brak hij los van Droma.

Sedert is dat een spreekwijze geworden: ‘zich los maken van Löding’ of ‘breken uit Droma’, als iets met geweld gedaan wordt. Daarna waren de Asen bang dat zij hem nooit gebonden zouden krijgen. Toen zond Alvader hem, die Skirnir[1)] genoemd wordt, den boodschapper van Freyr naar Svartalfaheim[2)], naar de dwergen, en liet daar de boei maken die Gleipnir[3)] heet; hij was gemaakt van zes dingen, van 't gedreun van kattepooten en van de baard van een vrouw en van de wortels der bergen en van de pezen der beren en van de adem der visschen en 't speeksel der vogels; en al weet gij zelf daar niets van af, dan moet gij hier nu toch zeker oordeelen dat er u niets op de mouw gespeld wordt, want gij moet gezien hebben, dat een vrouw geen baard heeft, dat het loopen van een kat geen geluid geeft en dat er geen wortels onder de bergen zijn en op mijn

1) De stralende.
2) Heem der zwarte elfen.
3) De verslinder.

eerewoord; al het andere dat ik verteld heb is even zoo waar, al zijn het dingen die gij niet kunt onderzoeken.

Toen zeide Gangleri: Dat moet ik beslist zeggen dat waarheid is, want deze dingen kan ik zelf zien, die gij nu tot bewijs genomen hebt, maar hoe werd die boei gemaakt?

Harr zegt: Dat kan ik u wel zeggen. De boei werd glad en zacht als een zijden snoer en zóó sterk en op te vertrouwen, als gij dadelijk hooren zult.

Toen de boei aan de Asen gebracht was, bedankten zij Skirnir zeer voor wat hij gedaan had. Toen gingen de Asen in dat water dat Amsvartnir[1)] heet naar dat eiland dat Lyngvi[2)] genoemd wordt, en riepen den wolf bij zich; zij lieten hem den zijden band zien en vroegen hem die door te breken, maar zeiden, dat 't wel wat sterker kon zijn, dan je zou denken, als je de dikte zag, en zij gaven het aan ieder van hen, en zij probeerden het met hun kracht, die door te krijgen, maar hij brak niet, en toch riepen zij dat de wolf hem wel stuk zou breken.

De wolf zei: Dit vind ik van deze band, dat ik daar niet beroemd van kan worden, van zoo'n dunne band dóór te breken, maar als het gemaakt is met list en kunst, dan komt die boei niet om mijn voeten. Toen zeiden de Asen, dat hij zoo'n dunne zijden band wel gauw door zou hebben, daar hij te voren zulke ijzeren kettingen gebroken had, maar als je die band niet door kunt krijgen, dan hoeven de goden ook niet bang voor je te zijn, en dan zullen wij je wel weer los maken.

De wolf zegt: Als jullie me bindt, zoo dat ik niet meer los kan komen, dan zul jullie wel zoo leep zijn, dat ik laat hulp van je krijg. Ik heb geen zin mij met deze band te laten binden; maar liever dan dat je me van vrees kan beschuldigen, moet een van jullie zijn hand in mijn mond leggen, om te weten, dat dit gedaan is zonder bedrog. Ieder van de Asen keek den ander aan, en nu dachten zij, dat het dubbel moeilijk geworden was, en niemand wilde zijn hand prijs geven, tot dat Tyr zijn rechterhand uitstrekte en in den bek van den wolf legde. Maar toen de wolf zijn voeten uitstrekte, toen werd de band vaster,

1) Zwartepijn?
2) Met hei begroeid.

en hoe heftiger de wolf zich weerde, des te scherper werd de boei. Toen lachten allen, behalve Tyr: hij liet daar zijn hand.

Toen de Asen zagen, dat de wolf nu voor goed gebonden was, toen namen zij die riem, die aan de boei vast zat en Gelgja heet, en trokken die door een groote platte steen, die Gjol heet, en sloegen die steen ver beneden in de aarde vast; toen namen zij een groote steen die Thviti heet, en lieten die nog dieper naar beneden en hadden die toen voor meerpaal. De wolf deed zijn bek vreeselijk ver open en wou hen bijten; zij staken toen in zijn muil een zwaard, en het gevest was in 't onderste tandvleesch en de spits in 't bovenste; dat is zijn 'kaaksperring'.

Hij brult afschuwelijk en het schuim vloeit hem uit den muil; dat wordt die stroom, die Ván heet. Zoo blijft hij liggen tot ragnarök.

Toen zeide Gangleri: Het waren booze kinderen, die Loki heeft gekregen, al waren die ieder op zich zelf toch krachtig. Maar waarom doodden de Asen den wolf niet, daar zij er alle kwaad van konden verwachten?

Harr zegt: Zóó hoog stelden de goden hun heiligdommen en vrijplaatsen, dat zij die niet wilden bezoedelen met het bloed van den wolf, hoewel de voorspellingen zeggen dat dat Odin den dood zal geven.

XXXIV. Toen zeide Gangleri: Wie waren de Asinnen?

Harr zegt: Frigg is de hoogste; zij heeft dat huis, dat Fensalir[1)] heet en dat is het allerprachtigste; 2 is Saga; zij woont in Sökkvabek, en dat is een groote plaats; 3 is Eir, zij is de beste heelmeester; 4 is Gefjun, zij is maagd, en haar dienen allen die als maagd sterven; 5 is Fulla[2)], zij is een maagd en draagt het haar los met een gouden band om het hoofd, zij draagt Friggs doos en gaat over haar schoeisel en weet haar geheime bedoelingen; 6 is Freyja, zij is de hoogste naast Frigg. Zij trouwde met dien man, die Od heette. Hun dochter heet Hnoss; zij is zoo mooi dat naar haar genoemd

1) Meerzaal.
2) Overvloed.

wordt ‘hnos’, alles wat mooi en kostbaar is. Od ging heen, ver weg, en Freyja huilde daarom, en haar tranen zijn rood goud. Freyja heeft vele namen en dat komt daardoor, dat zij zich verschillende namen gaf, toen zij ging naar vreemde volken om Od te zoeken; zij heet Mardöll en Hörn, Gefn en Syr. Freyja had Brisingamen (een kleinood); zij wordt ook Vanadis genoemd; 7 is Sjöfn, zij heeft er schik in, den zin van mannen, vrouwen en jongelieden naar liefde te richten, en naar haar wordt neiging tot liefde ‘sjafni’ genoemd; 8 is Lofn, zij is zoo zacht en goed om aan te roepen, dat zij bewerkt bij Alvader of Frigg, dat een man en vrouw elkaar krijgen, zelfs als het verboden was of geheel verkeerd leek. Van haar naam komt Lof (verlof) en ook dat zij veel geprezen (geloofd) wordt door de menschen; 9 is Vár, zij hoort naar de eeden der mannen en de afspraken die jonge mannen en vrouwen met elkaar maken, daarom heeten die afspraken ‘Varer’. Zij straft ook hen die ze breken; 10 is Vaar, zij is wijs en vraagt veel, zoodat niets haar verborgen kan zijn. Dat is een zegswijze, dat een vrouw dat ‘(ge)waar’ wordt, als zij iets te weten komt; 11 is Syn, zij bewaakt de deur van de zalen en sluit die voor hen, die niet naar binnen mogen; en zij is gesteld op het geding tot verdediging van die zaken, die zij niet als waar erkent. Daarom is het een zegswijze dat Syn er voor gezet wordt als een ontkent; 12 is Hlin, zij is gesteld tot bescherming over die mannen, die Frigg voor eenig gevaar wil behoeden. Daarvan komt dat men zegt van hem die er goed afkomt: ‘hliner’; 13 is Snotra, zij is wijs en hoofsch; naar haar wordt een man of vrouw, die beleefd is, ‘snotr’ genoemd; 14 is Gna; haar zendt Frigg naar verschillende werelden om haar boodschappen over te brengen; zij heeft dat paard dat door de lucht en door de zee loopt, en dat Hofvarpur[1] heet. Het was op een keer, dat zij reed, dat eenige Vanen haar door de lucht zagen rijden; toen zeide een:

38 Wat vliegt daar?
Wat gaat daar?
Wat glijdt door de lucht?

1) Dat met de hoeven smijt.

Zij antwoordt:

39 Niet vlieg ik,
toch ga ik
en glij door de lucht
op Hofvarpur,
dien Hamskerpir
gewon met Gardrofa.

Van Gna's naam komt, dat dat wat hoog gaat ‘gnaefn’ genoemd wordt. Sol en Bil worden tot de Asinnen gerekend. Over haar is al vroeger gesproken.

XXXV. Maar er zijn nog andere, die dienen moeten in Valhalla, het drinken rond geven en toezicht houden op het vaatwerk en de bierkannen. Zoo worden zij genoemd in Grimmismál:

40 Hrist en Mist
wil ik dat mij den hoorn brengen,
Skeggjold en Skögull
Hildr en Thrudr,
Hlökk en Herfjötur,
Göll en Geirahöd,
Randgridr en Raagridr
en Reginleif -
Zij brengen den einheriar bier.

Deze heeten Valkyren[1)]; haar zendt Odin naar elken strijd; zij kiezen welke mannen vallen zullen en geven de overwinning. Gudr en Rota en de jongste Norne, die Skuld heet, rijden ook uit om de mannen te kiezen en over den strijd te beslissen. Jord, de moeder van Thor en Rindr, de moeder van Vala, worden ook onder de Asinnen gerekend.

XXXVI. Gymir heette een man en zijn vrouw Aurboda; zij was van het geslacht der bergreuzen; hun dochter heette Gerdr, zij was de mooiste van alle vrouwen.

Het was op een dag, dat Freyr gegaan was naar Hlidskjalf en uitzag over alle werelden, maar toen hij naar het Noorden keek, toen zag hij op een plaats een groot en mooi huis staan, en naar dat huis ging een vrouw, en toen zij de handen ophief om de deur voor zich open te maken, toen werd alles licht

1) Die de dooden kiezen.

van haar handen in de lucht en over de zee, en alle werelden werden licht door haar; maar zóó werd hij gestraft voor die overmoed, dat hij zich geplaatst had in die heilige zetel, dat hij daar vandaan ging, vol van verdriet. En toen hij thuis kwam, sprak hij niet; net zoo min sliep hij, evenmin dronk hij, en niemand waagde het hem de reden te vragen. Toen liet Njord tot zich roepen Skirnir, Freyrs dienaar, en verzocht hem naar Freyr te gaan om hem te spreken en hem te vragen op wien hij zoo boos was, dat hij niet met de menschen sprak. Skirnir zeide dat hij gaan zou, maar met tegenzin, en zeide dat hij een boos antwoord van hem verwachtte. Maar toen hij bij Freyr kwam, vroeg hij waarom Freyr zoo bedroefd was en niet met de menschen sprak. Toen antwoordde Freyr en zeide, dat hij een mooie vrouw gezien had, en om haar was hij zóó verdrietig, dat hij niet langer wilde leven als hij haar niet kreeg, en nu moet jij gaan en haar vragen voor mij en haar hier brengen, of haar vader wil of niet, dan zal ik 't je goed loonen. Toen antwoordde Skirnir dit, dat hij gaan wou, maar Freyr moest hem dan zijn zwaard geven - dat was zoo goed, dat het van zelf sloeg - en Freyr liet het daar niet aan schorten en gaf hem het zwaard.

Toen ging Skirnir en vroeg de vrouw en kreeg haar jawoord en negen nachten later zou zij daar komen op de plaats die Barrey heet en dan zou zij bruiloft houden met Freyr.

Maar toen Skirnir aan Freyr die boodschap bracht, zong hij dit:

41 Lang is een nacht,
lang is 2 nachten,
hoe kan ik 't 3 nachten harden?
Vaak een maand mij
minder schijnt,
dan half deze wachtens(?) nacht.

Door deze dingen kwam het, dat Freyr zóó geheel zonder wapenen was, toen hij vocht met Belja, dat hij hem doodsloeg met een hertenhoorn.

Toen zeide Gangleri: Het verwondert mij wel dat zulk een kampvechter als Freyr zijn zwaard wilde geven, zóó een zwaard, dat er geen enkel net zoo goed was. Allerleelijkst was dat voor hem, toen hij streed met dien die Belja heet; op mijn woord, hij zal spijt gehad hebben van die schenking.

Daar antwoordt Harr: 't kwam er weinig op aan, toen hij en Belja vochten, Freyr had hem wel met zijn handen alleen kunnen dooden, maar het zal zóó worden dat Freyr het wel erg zal vinden, dat hij het zwaard mist, als de Muspelzonen komen om op heertocht te gaan.

XXXVII. Toen zeide Gangleri: Dat zegt gij, dat al de mannen, die in den strijd gevallen zijn, van 't begin der wereld af, nu gekomen zijn bij Odin in Valhalla. Wat heeft hij om hun te eten te geven? Ik denk dat daar een geweldig groote menigte zijn zal.

Toen antwoordde Harr: Waar is dat wat gij zegt. Een heel groote menigte is daar, en nog grooter zal zij worden en toch zal zij nog te klein zijn, als de wolf komt. Maar nooit zal het zoo vol zijn in Valhalla, dat het vleesch van die ever, die Saehrimnir[1] heet, niet genoeg zou zijn voor allen. Die wordt gekookt iederen dag en is dan 's avonds weer heel. Maar die vraag, die gij doet, daarvan meen ik, dat er maar weinigen zoo wijs zullen zijn, dat zij er genoeg over zeggen kunnen. Andhrimnir[2] heet de kok en Eldhrimnir[3] de ketel; zoo wordt hier gezegd:

42 Andhrimnir laat
in Eldhrimnir
Saehrimnir koken,
het beste vleesch,
maar dat weten weinigen,
waarvan einheriar leven.

Toen vroeg Gangleri: Krijgt Odin hetzelfde eten als de einheriar?

Harr zegt: Dat eten, dat op zijn tafel staat, geeft hij aan twee wolven, die hij heeft, die zoo heeten: Geri[4] en Treki[5]; maar hij heeft geen voedsel noodig, wijn is voor hem eten en drinken. Zoo wordt hier gezegd:

1) De in een vat gekookte (?)
2) De in 't gezicht geblakerde.
3) De boven 't vuur geblakerde.
4) De begeerige.
5) De gulzige.

43 Geri en Treki
voedert Heervader,
beroemd in strijden,
en van wijn
alleen leeft
de wapenheerlijke Odin.

Twee raven zitten op zijn schouders, en zeggen hem in zijn ooren alle dingen die zij zien of hooren. Zij heeten zoo: Hugin[1)] en Munin[2)]. Die zendt hij uit bij het dagbegin om de heele wereld rond te vliegen, en zij komen terug met het ochtendmaal. Daardoor komen zij vele dingen te weten; daarom noemen de menschen hem ravengod; zoo wordt gezegd:

44 Hugin en Munin
vliegen iederen dag
over de wijde aarde,
ik heb angst voor Hugin
dat hij niet weer thuis komt,
toch vrees ik meer voor Munin.

XXXVIII. Toen zeide Gangleri: Wat voor drank hebben de einheriar, waar zij even goed mee toe komen als met het eten, of wordt daar water gedronken?

Daar zegt Harr: Wonderlijk vraagt gij nu; alsof Alvader bij zich zou noodigen koningen en jarls en andere hooge mannen en hun dan water te drinken zou geven - en dat weet ik wel zeker, dat menigeen dan tot Valhalla komen zou, die zou meenen dat die dronk water duur genoeg gekocht was, als hun daar geen betere ontvangst wachtte, nu zij van te voren wonden hebben moeten hebben en tot de dood toe pijn hadden. Wat anders kan ik u daarover vertellen. Die geit, die Heidrun heet, is op Valhalla en eet de knoppen van de takken van dien boom, die heel beroemd is en Laeradr heet, en uit haar uiers vloeit meede zoo veel, dat 't iederen dag een vat vol is, dat zoo groot is, dat alle einheriar daar méér dan genoeg aan hebben.

Toen zeide Gangleri: Dat is een buitengewoon nuttige geit; alleruitnemendst moet ook die boom zijn waarvan zij eet.

Toen zeide Harr: Maar nog merkwaardiger is het hert Eikthyrni, dat in Valhalla is en van de takken van dien boom

1) Gedachte.
2) Herinnering.

eet, en van zijn hoornen druipt het zoo sterk dat het heel beneden komt in Hvergelmir, en daarvan komen daar rivieren, die zoo heeten: Sid, Vid, Soekin, Eikin, Svöl, Gunnthro, Fjörm, Fimbulthul, Gipul, Göpul, Gömul, Geirvimul - deze stroomen langs de godenverblijven, en dan zijn er nog, die zoo heeten: Thyn, Vin, Thöl, Höl, Grad, Grunnthraïnn, Nyt, Nöt, Nönn, Hrönn, Vina, Vegsvinn, Thjodnuma.

XXXIX. Toen zeide Gangleri: Dat zijn wonderlijke dingen, die gij nu zegt; een buitengewoon groot huis moet Valhalla zijn; wat zal het daar vaak een gedrang bij de deuren zijn!

Daar antwoordt Harr: Waarom vraagt gij niet liever dit, hoeveel deuren er in de zalen zijn en hoe groot? Als gij dat hoort, zult ge zeggen, dat het wonderlijk zijn zou, als niet ieder die wilde, uit en in kon gaan; maar om de waarheid te zeggen, het is niet moeilijker binnen plaats te krijgen, dan binnen te komen; hier moet gij hooren wat 't Grimnismál zegt:

45 Vijfhonderd deuren
en vier-en-twintig
weet ik dat in Valhalla zijn.
Achthonderd einheriar
gaan door eene deur,
als zij gaan om den wolf te bestrijden.

LX. Toen zeide Gangleri: Een groote menigte is daar in Valhalla. Mijn hemel, mijn hemel, wat is Odin een geweldig hoofdman, dat hij zoo'n groot leger bestuurt! Maar waarmee korten de einheriar den tijd, als zij niet drinken?

Harr zegt: Iederen dag, als zij zich gekleed hebben, dan wapenen zij zich en gaan naar buiten en dan vechten zij en vellen elkaar neer. Dat is hun spel, en als het tijd is voor het ochtendmaal, dan gaan zij terug naar Valhalla en gaan aan tafel zitten drinken, zooals hier gezegd wordt:

46 Alle einheriar
in Odins tuinen
strijden iederen dag;
die vallen kiezen zij,
en rijden van den kamp
en zitten vroolijk samen.

Maar waar is dat wat gij zegt: groot is Odin, veel bewijzen worden daarvoor gevonden; zoo wordt hier gezegd met de woorden der Asen zelf:

47 De boom Ygdrasill
is de opperste van de boomen,
Maar Skibladnir van de schepen.
Odin van de Asen
Sleipnir van de paarden
Bifröst van de bruggen.
Bragi van de skalden
Habrok van de haviken
maar van de honden Garnir.

XLI. Toen zeide Gangleri: Wie heeft dat paard Sleipnir en wat is er van hem te zeggen?

Harr zegt: Niets weet gij van Sleipnir en niet kent gij de oorzaak waardoor hij ontstond, maar dat zult gij wel de moeite van 't vertellen waard vinden. Het was heel in 't begin dat de goden er waren, toen zij Midgard aangelegd en Valhalla gebouwd hadden, toen kwam daar een bouwmeester en bood aan hun een burcht te bouwen in drie halve jaren, en zoo sterk, dat die een vaste vesting zijn zou tegen de bergreuzen en de rijpreuzen, zelfs als zij binnen Midgard kwamen; maar hij zei dat bij het aanbod; dat hij zou krijgen Freyja, en hij wou ook hebben de zon en de maan. Toen gingen de goden 't bepraten en er over beraadslagen, en die voorwaarde werd gemaakt met den bouwmeester, dat hij krijgen zou wat hij hebben wilde, als hij den burcht klaar kreeg in één winter, maar, de eerste zomerdag, als dan eenig deel van de burcht nog niet af was, dan kwam er van de afspraak niets, en hij mocht van geen mensch hulp hebben bij zijn werk. En toen zij hem deze dingen zeiden, toen verzocht hij dat zij zouden toestaan dat hij hulp had van zijn paard, dat Svadilfare[1)] heette, en daarop maakte Loki, dat dit hem werd toegestaan.

Hij begon den eersten winterdag aan den burcht te bouwen, maar 's nachts liet hij het paard er steenen heen trekken; en dat verwonderde de Asen zeer, hoe geweldig groote steenstukken dat paard optrok; een reuzenarbeid deed het paard, dubbel zoo groot als de meester. Maar voor die onderhandeling waren er sterke getuigen en vele eeden, want de Joten vonden het niet veilig om met de Asen zonder zekerheidspanden te

1) Die strapatsen maakt.

zijn, als Thor eens thuis kwam; maar toen was hij uit, naar Austrveg, om trolden dood te slaan. Maar toen de winter tegen het einde liep, toen schoot 't goed op met den burcht, en hij was zoo hoog en sterk, dat er niets op te zeggen was. En toen het nog drie dagen vóór den zomer was, toen was hij klaar op de burchtpoort na. Toen gingen de goden zitten in hun rechterstoelen en beraadslaagden, en zij vroegen elkaar wie gemaakt had dat Freyja weggeschonken zou worden aan Jotunheim, en dat de lucht en de hemel zóó bedorven zouden worden dat zon en maan daaruit weg en aan de Joten gegeven zouden worden, en zij waren 't er allemaal over eens, dat hìj dat gedaan had, die het meeste kwaad doet, Loki, Laufejarson, en zij verklaarden, dat hij een harde dood sterven zou, als hij er geen raad op wist, dat den bouwmeester zijn loon zou ontgaan; en zij wilden Loki aangrijpen. Maar toen hij bang werd, zwoer hij een eed dat hij maken zou, dat de bouwmeester zijn loon niet kreeg, wat het hem ook zou kosten. En dienzelfden avond, toen de bouwmeester uitreed met Svadilfare, om steenen te halen, toen kwam er een merrie uit het bosch loopen naar het paard en ging hinniken; en toen het paard gewaar werd wat dat voor merrie was, toen was het niet te houden en rukte de touwen in tweeën en sprong naar de merrie, en zij er van door naar 't bosch en de bouwmeester er achter aan en die wou zijn paard grijpen, maar de paarden liepen den heelen nacht door, en het werk bleef er bij dien nacht, en den dag daarop werd niet gebouwd zooals anders. En ook, toen de bouwmeester zag dat het werk niet af zou komen, raakte hij in Jotenwoede. Maar toen de Asen daaruit begrepen, dat hij een bergreus was, toen hielden zij zich ook niet aan hun eeden, en zij riepen Thor, en dadelijk was hij er, en op hetzelfde oogenblik ging de hamer Mjolnir in de lucht en Thor betaalde hem zijn loon, wel niet zon of maan, maar eigenlijk belette hij hem het bouwen ook in Jotunheim, want den eersten slag gaf hij hem zoo, dat zijn schedel in kleine stukken splinterde en hij zond hem naar beneden in Niflheim. Maar Loki was toen geweest met Svadilfare en eenigen tijd later baarde hij een veulen; dat was grauw en had acht pooten en dat was het beste paard onder goden en menschen; zoo staat in Völuspa:

48 Toen gingen alle Asen
in de rechterstoelen,
de hoog heilige goden,
en overwogen
wie had de lucht
heel betroebeld met list
en Ods maagd gegeven
aan 't Jotengeslacht;
49 Weg gingen eeden,
woorden en getuigen,
zeer vaste afspraken,
wederkeerig gegeven.
Thor doodde één, daar,
barstend van boosheid
hij zit zelden,
als hij zoo iets hoort.

(Wordt vervolgd).

Idylle
Door
André Jolles.

Γιγν□σ□ειν τε χρ□, □ησίν, □ν□ρωπον τ□δε τ□ □ανόνι, □τι □τε□ς □π□λλα□ται.

Personen:

De Bedelaar.
De Knaap.
Het Meisje.
De Moeder.

Plaats: Ergens aan de Klein-Aziatische kust, een visschersdorp.
Tijd: Hellenistisch.

I

Bedelaar.
Slaap wel, mijn oudste broeder Zon, slaap wel.
Wij hebben beide onze plicht gedaan;
Gij wandelt zonder doel den hemel langs
En ik de aarde. - In tevredenheid
Willen wij beide van dit wijze werk
Rusten op welverdiende lauweren.
Gij in de zee en ik bij deze bron.
Vriendlijk daalt schemering in 't moede dorp.
Daar komt een meisje dat zich heeft verlaat
Zich wiegend als een jonge wilgeboom
Met slanke heupen; op het donkre hoofd
De roode waterkruik. Nu schrik maar niet,

Ik ben geen faun al is mijn wang behaard.
Mijn voet is ongespleten en geen hoorn
Versiert mijn menschelijke zwerverskop.

Meisje.
De steen is hard. Aan de ingang van het dorp
Honderd schrêe verder staat een herberg.

Bed.
Duifje,
Ik zag er veel maar nergens zoo gastvrij
Als deze vrije nacht.

Mei.
De wijn is goed!

Bed.
Een verre wijn is altijd minder goed
Dan water in de buurt.

Mei.
De koele lucht....

Bed.
Zoo is uw vader dan de herbergier?
Niet? - Dan uw vrijer? - Ook niet? - Bij mijn baard,
Waarom verlangt gij dan, onnoozel kind,
Dat ik de zilte streeling van de bries
Verwissel voor de zwoelte en den stank
In 't vreemde huis? Daar aan den horizon
Staat tusschen wufte wolken de avondster
Zilver en stil. Waarom moet ik dat licht
Verruilen voor het smeulende gewalm
Van olielampjes? Hier is eenzaamheid,
Ginds vloeken grove kerels. Is een bed
Met luizen liefelijker dan een steen
Waaronder grillig scherp een krekel tjirpt?

Mei.
Hoe oud zijt gij?

Bed.
Onvriendelijke vraag.
Nog niet te oud om een mooi kind als gij
Gaarne te zien - maar niet meer jong genoeg
Het niet te kunnen missen en helaas,
Dichter bij 't graf dan bij de moederschoot.

Mei.
Herinnert gij u waarom in uw jeugd
Een meisje later dan al de anderen
Haar waterkruik kwam vullen aan de bron?

Bed.
O, dat geen jonge vrouw die dit gezicht
Ruig en gerimpeld ziet gelooven kan

Dat dagen waren toen haar moeder zelf,
Misschien den wolf, den nacht, en vaders vloek
Trotseerde voor een kus van dezen mond.
Grijsheid is wrang als scheerling.

Mei.
Oude man,
Ik dacht u niet te krenken.

Bed.
Bloemetje,
Niet gij - mij krenkt de tijd die u het recht

Gegeven heeft mij ‘oude man’ te noemen.
Woorden genoeg. Ik ga.

Mei.
Vergiffenis!

Bed.
't Is alle grond teleurgesteld te zijn
Wanneer een tandelooze vagebond
Goedkoope wijsheid levert op de plek
Waar men een kostelijken minnaar wacht.
Wees welgemoed, geen vroolijk oogenblik
Gaat door mijn ouderdom te loor. Vaarwel.

Mei.
Ginds ligt mijn moeders huis, kom morgen weer,
Ik geef u versche geitemelk, een korf
Donkere vijgen staat voor u gereed.

Bed.
Morgen is morgen. Voelt gij dezen nacht
Zijn warme lippen op uw zachten hals,
Denk dan nog eens aan mij - Neen, denk aan niets,
Kussen en denken rijmen niet. Vaarwel. *(Bedelaar af)*.

Mei.
De nacht geev' u een schoonen droom. Waar blijft
Mijn vriend. Het donker komt, waar blijft mijn vriend.

Zij zingt:

In de groote blauwe zee
Zwemmen vischjes twee aan twee,
Aal en bot,
Bot en aal,
Hojo ho, een lekker maal,
Hojo ho en tierelier,
Schuur de pan en stook het vier.

II

De knaap zingt terwijl hij nader komt:

Aan het lange, witte strand
Gaan twee menschen, hand in hand,
Hij en zij,
Zij en hij,
Hojo ho, het was in Mei,
Hojo ho en falderie,
Binnen 't jaar komt nummer drie.

Mei.
Welkom.

Kn.
Alleen?

Mei.
Alleen!

Kn.
Wie was die man?

Mei.
Een oude bedelaar.

Kn.
Geef mij uw mond
Waarnaar ik al den langen dag verlangd.

Mei.
Genoeg, genoeg.

Kn.
Nog niet...een oogenblik...

Mei.
Wees nu te vrede. Ga hier naast mij zitten.
Zoo is het goed; vertel mij wat gij deedt.

Kn.
Van morgen vroeg ontankerde ik mijn boot,
Een kleine koelte blies in 't straffe zeil,
Ik wierp mijn net...

Mei.
Hoe was de vangst?

Kn.
Een mand
Of twee.

Mei.
Meer niet?

Kn.
Ik had genoeg voor heden.

Mei.
Morgen komt nog een dag.

Kn.
Die voor zichzelf
Kan zorgen.

Mei.

Luie droomer - en wat toen?

Kn.
Toen lag ik mijmrend op de wiegeling
Van ronde golven tot de loome zon
Een brug van goud op 't blauwe water sloeg.
Glurend somtijds over den rand van 't schip
Of niet een waterman zijn bollen kop
Bekransd met slijmig wier en bont geschelp
Opduiken wou, of 't scheemrig witte lijf
Van vrouwen die in 't groene waterhaar
Getakte kransen dragen van koraal
En plassen met den gladden schubbenstaart;
Maar geen der wonderwezens kwam. En 'k heb
Naar u verlangd - altijd aan u gedacht.
En gij?

Mei.
Mij liet de dag geen droomenstijd.
Al voor zonsopgang spoedde ik naar de beek
Met andre meisjes, onder graag gezang,
Dragend het nieuw gesponnen linnengoed.
Toen werd gewasschen; om de middagstonde
Gebleekt - toen huiswaarts, maar mijn moeder kent
Zoo gauw geen rust. De vijgen waren rijp,
Morgen is markt. Mijn rug van bukken stijf,
Rekte bij 't ijvrig plukken zich weer lenig;
Nu nadert de avond met het spinnewiel.

Kn.
Arm meisjelief, wanneer gij mij behoort,
Wanneer geen oude moeder u meer jaagt....

Mei.
Wanneer, wanneer is als het koekoekslied

In Mei dat nimmer uitgezongen raakt.

Kn.
Zoo zing het heden avond nog ten eind.

Mei.
Ten einde?....Neen, het einde dat gij wenscht
Kon licht voor mij, 't begin van erger zijn.

Kn.
Vertrouw de toekomst en uzelf en mij.
Beneden ligt mijn boot, de zee is wijd,
Het wemelt aan de bochtenrijke kust
Van vrije visschersdorpen. Overal
Vinden twee handen en een helder oog
Vrienden en werk. Wat toeven wij dan hier? Welige branding zingt een bruiloftslied,
De jonge maan voert rijzend aan de lucht
De blanke sterren tot een koor.

Mei.
Mijn vriend,
Uw spel met schoone woorden klinkt wel zoet,
Maar vraag de koele maagdelijke schijf
Of koppelaarster spelen haar behaagt.

Kn.
Hoor naar het fluisteren der duisternis
Tusschen het ranke ritselende loof
Van gindsche olijven. Heel de lucht is vol
Van weeke geuren en van zachte stemmen.
Nu heerscht de hartenbindende godin,
Weersta haar niet.

Mei.
Liefste, ik voel als gij
Al de verlokking van den zomernacht
Priklend als jonge most.

Kn.
Weersta haar niet,
De dagen gaan als zwaar gewapenden
In phalanx, elk van hen regelt den tred
Naar de andren, tot geen oog hen onderscheidt.
De nachten vliegen als een zwanenzwerm,
Gebonden in hun ongebondenheid,
Elk vrij, elk anders, elk met eigen schoon.

Mei.
Wees wijs des daags en dartel in den nacht!
Hoe graag vergeten mannen, dat voor ons
De strenge dag lichtzinnigheid der nachten
Bestraffen komt.

Kn.
O, wees niet al te wijs.
Wanneer gij mij zoo liefhadt als ik u....

Mei.
Dan zou ik dansen naar uw zoet gepijp.

Kn.
Koud hart dat enkel uit berekening
Den minnaar 't liefste wat hij wenscht ontzegt.

Mei.
Warm hart dat van de liefste juist verlangt
Wat hem genot - haar droefheid brengen moet.
Kn. Droefheid? misschien ook vreugd.

Mei.
Als moeder rechts
Aan 't kijven is, en links het kindje krijt,
Dan valt het zwaar met eenen voet de wieg
Te treden, met den andren 't spinnewiel.
Intusschen ligt gij droomend in uw boot
Te loeren naar de meermin.

Kn.
Duizend maal
Riep ik u toe: werp als 't versleten kleed
Uw oude leven weg - zoek in de verte
Een rijker door geen booze stem gestoord.

Mei.
Gelooft gij niet dat elke windvlaag mij
Stemmen toedragen zou, dat iedre zucht
Der bries, mij als de doodsnik klinken moest
Der oude, die ik hulploos achterliet?

Kn.
Denk aan uzelf - aan mij.

Mei.
Ik doe niet anders.
Maar voor ons nieuwe huis waar' moeders vloek
Een kwade grondslag.

Kn.
Zoo bederft wie zelf
Van 't leven langer niets verwachten kan,
Voor ons de toekomst. Onze blijde jeugd
Gaat willoos onder in de slavernij
En dorre zelfzucht van den ouderdom.

Mei.
Gij hebt geen moeder.

Kn.
Is dat een verwijt?
Ik heb haar nooit gekend. Ik hunkerde
Naar liefde tot ik u gevonden had.

Mei.
Mijn arme jongen, heb geduld, eenmaal
Vergoed ik alles wat gij nu ontbeert.
Wanneer....

Kn.
Nu zingt gij zelf het koekoekslied.

Maar waarom dezen schoonen nacht vergald
Met nutteloos gekibbel - gij zijt hier,
Ik streel uw warme wangen, zie uw oog
Lichten in 't donker. Waarom zoek ik meer!
Mijn hoofd rust aan uw borst; uw adem is
Seringengeur. Vergeten is mijn leed
En al wat was en komen kan.

Mei.
Stil, stil.

Kn.
Wat kan ons scheiden?

III

De moeder komt.

Moed.
Heb ik 't niet gedacht!
Dat zit natuurlijk aan de bron en vrijt
Kust, krolt en flikvlooit als een maartsche kat.
Moest daarom onze kruik zoo laat gevuld?
Dat treuzelt tot het donker wordt en dan
Is moeder met een praatje gauw gepaaid.
Jou liederlijke prij, jou leugenbrok,
Naar huis.

Mei.
Moeder!

Moed.
Naar huis of met mijn kruk
Smeer ik je beenen.

Mei.
Moeder!

Kn.
Moeder, hoor...

Moed.
Jouw moeder, gore dagdief, ben ik niet.

Kn.
Een enkel woord...

Moed.
Een enkel woord van jou,
Dat zijn er honderd, die zoo gauw en glad
Als jonge paling glijden uit de fuik.
Jouw tonglap druipt van louter zoetigheid
Waarmee je bij een onervaren kind
Het overhitte bloed nog heeter maakt.

Kn.
Zij is onschuldig.

Moed.
Des te beter dan
Voor haar dat ik te goeder ure kwam.

Kn.
Maar hoor dan toch, ik meen het eerlijk en
Verlang niets liever dan haar trouw te zijn.

Moed.
Zwijg, meisjesgek.

Kn.
Vergun mij haar tot vrouw.
Wij vesten ons een huis...

Moed.
Ja een paleis
Van wind en looze praatjes, met een dak
Van wier en met een haaiestaart tot deur,
Bedden van rotte visch, keukengerei
Van mosselschelpen en een ezeltje
Kak-goud op stal. Bewoon jouw huis alleen,
Mijn dochter zoekt een beter.

Kn.
Geef haar mij,
Zij vreest geen armoe, wij zijn beide jong,
Ik heb mijn eigen boot, mijn eigen hut,
Handen en dan...

Moed.
Een mondwerk dat vandaag
Alles belooft, wat morgen niemand krijgt.
Vang malle muizen met dat spek - niet mij.

Mei.
Moeder, beproef het.

Moed.
Goed, en binnenkort
Heb ik een hongerige luilak meer
Te voeden, die den lieven langen dag
Lanterfant en verliefde liedjes zingt
Met juffer floddersnoet - Ik zeg, naar huis.
Malloot, maak voort. (*slaat haar*)

Kn.
Ik duld het langer niet,
Dat gij dit kind mishandelt. *Moed.* Wat wou jij,
Snotneus, de wet mij stellen. Kom maar op,
Mijn kruk heeft ook voor jou nog ribbensmeer.

Terwijl zij spreken is de bedelaar ongemerkt uit de schaduw van het olijfboschje gekomen, giet de kruik uit en verdwijnt weer.

Kn.
Neem u in acht, oud wijf, weg met dien stok,
Terg mij niet verder.

Moed.
Wou je mij misschien
Doodslaan, jou lafaard. Sla een oude vrouw.
Raak wat, vermoord de moeder van het kind
Dat je verleid hebt.

Mei.
Liefste.

Moed.
Scheer je weg,
Ik heb jouw hulp niet noodig. Voort, naar huis.

Kn.
Blijf hier, blijf hier.

Mei.
Vaarwel. Wie heeft mijn kruik....

(bemerkt dat de kruik leeg is).

Moed.
Nog meer gebeuzel. Haast je wat. En jij,
Kom met je melkgezicht niet in mijn buurt
Voor dat je een vrouw kunt onderhouden. Marsch!

(Moeder en Meisje af).

IV

Kn.
(*alleen*) Alleen en zonder hoop. - Goden, waarom
Rooft gij een droevig leven 't laatste schoon.
Hier sta ik vriendenloos, eenzaam, verdwaald.
Het donker water lokt zoo moederlijk
Als wist het troost voor alle bitterheid,
De troost des doods.

Bed.
(*opkomend*) Spreek nooit
een grooter woord
En bega nooit een onbedachter streek,

Dan noodig is.

Kn.
Wie sprak daar?

Bed.
Zeker niet
De stem des doods - de zwarte knekelman
Waarschuwt geen mensch, maar haalt zich wien hij wil.
Ik ben een bedelaar.

Kn.
Wat zoekt gij hier?

Bed.
De koelte van den nacht en morgen vroeg
De zonneschijn.

Kn.
Ik bid u, ga uws weegs.

Bed.
Klaagdet gij straks niet over eenzaamheid?

Kn.
Hebt gij voor luistervink gespeeld?

Bed.
Waarom
Verzwegen wat mij niet tot schande strekt.
Ook zonder luistren kon men ieder woord
Een mijl in 't ronde hooren. Vredig zocht
Ik in de schaduw der olijven rust,
Maar giftig gekrakeel verjoeg mijn slaap.

Kn.
't Was zonder opzet. Neem mijn laatste geld
Als boete. Wees verzekerd dat mijn stem
Geen mensch den slaap meer stoort.

Bed.
Belooft de dood
U beters dan het leven?

Kn.
Vriend, de tijd
Is slecht gekozen voor een wijs gesprek.

Bed.
Geef mij een beter aalmoes, daar gij mij
Het beste van den nacht ontstolen hebt:
Houd mij gezelschap.

Kn.
Ieder oogenblik
Bestaans is marteling.

Bed.
Hebt gij zoo'n haast?
Zoo uw verlangen naar de golven staat,
Duik liever onder als de jonge zon
Schuchter van straal de grauwe wieling raakt.
Maar zoo gij wijs zijt, duikt gij na uw bad
Gezond weer op en zwemt verfrischt aan land.

Ku.
Spaar mij uw raad; gij hebt goed lachen.

Bed.
Ik...?
Die van het leven slechts herinnering
Geniet, bij wien de droom de daad verving?

Kn.
Ook dooden droomen.

Bed.
Anders. - Hen geleidt
De schimmenvoerder naar de brakke vloed,
Traag kabblend onder vale rotsen, loom
Dobbert op 't drabbig nat de lotosbloem
En elke doode bukt en drinkt. - Daar heft
Tot mat gekringde rimpels zich de stroom
En breekt elk beeld, dan breekt herinnering
Als 't watervlak en troebel wordt de ziel,

Tot leed en liefde, heimwee en geluk
Langzaam vervagen in vergetelheid.
De dooden droomen, maar van 't leven niet.

Kn.
Vergetelheid is 't beste godsgeschenk.

Bed.
Dan is de gootsteen 't beste deel van 't huis.

Kn.
Gij spot.

Bed.
Bespottelijk schijnt mij een knaap,
Jong, klaar van oogen, welgebouwd van lijf,
Die huilt om een verloren lief. Het lot
Geeft duizend vrouwen, duizend andre vreugden.
Ga, volg ze, grijp ze, jaag ze na en schud
Den boom der blijdschap, tot het roode ooft
Van elken tak ploft in het groene gras.
Leert u de zee niets beters? Werp uw net
In ongeziene diepten; haal het op....
Gij vindt er steeklige lamprij, tonijn,
Lipvisch, barbeel of op zijn allerminst
De kleine spiering. Zelfs de kleurige
Booze poliep, geeft goeden spijs - maar nooit
Kwam nog een sluwe visscher zonder buit
Huiswaarts geroeid.

Kn.
Die uitvoer om makreel
En keert met stekelbaars, bedroog zichzelf.
Ik zoek de liefde niet, ik zoek de liefste.
In 't vormloos water jaag ik iedre visch,
Te land hangt aan een enkle mijn geluk.

Bed.
U gaf het wijf dat u een droomer schold
Te weidsch een titel; hij die droomt bezit
Al wat het leven weigert - onze ziel
Staat ver verwijderd van de werklijkheid.

Kn.
Diepe gedachten zijn een schrale troost
Voor wie zijn ziel en leven redden kon
Met vijftig werkelijke stukken gouds.

Bed.
Slechts vijftig - is dat alles?

Kn.
't Is genoeg
Mij rijk te maken in dit arme dorp.

Bed.

Waar zoo geringe som u beter schijnt
Dan groot gedroomde schatten, weet ik raad
Uw wenschen te vervullen.

Kn.
Bergen dan
De vuile plooien van 't gelapte kleed
Regens van goud?

Bed.
Neen, maar de plooien van

Mijn oude hersens bergen beter schat.

Kn.
Wijs is een arts, die eerst zich zelf geneest.

Bed.
Ik ben als een, die niets bezit en niets
Begeert, welkom in burcht en hut, en weet
Hoe dikwijls juist den rijken man ontbreekt
Wat armen geven konden.

Kn.
Noem mij slechts
Een werk dat vijftig stukken gouds verschaft,
Ik zweer bij 't haar der liefste, dat mij niets
Te zwaar zal zijn.

Bed.
Zweer niet te spoedig. Hoor:
Een dagreis verder woont een rijke Pers.
Zijn wijde woning glanst van rijk gerei,
Zilver en gouden vaatwerk. Verwige
Tapijten hangen aan de wanden - maar
Het allerkostlijkst is het vrouwenhuis.
Hier wonen Noordsche meisjes, sterk van borst,
Breedheupig en gespierd, Aegyptische,
Zwijgend en sierlijk als een oude vaas;
En zwarte deernen uit Arabië,
Onstuimig als woestijnwind. Onze Pers
Bezit dit alles, maar die in zijn jeugd
Om eigen schoon bemind werd, voelt zich oud;
De zwarte ziekte schond zijn aangezicht,
En erger nog dan pokken woelt in hem
De kwaal der ijverzucht; angst nijpt zijn hart
Dat op zijn ouden dag een nieuw gewei
Groeit op zijn kalen kruin. De grijze bok
Vreest voor zijn witte geitekens en zoekt
Een strengen wachter, die met dolk en zwaard,
Zoo onomkoopbaar als genadeloos,
De jonge roovers van zijn drempel weert.
Hij wil hem goed betalen.

Kn.
Met verlof....

Bed.
Een peulschil zijn hem vijftig stukken gouds.

Kn.
Mij dunkt, de wachter van een vrouwenhuis....

Bed.
Nu ja, hij offert iets.

Kn.
Hij offert iets....?

Bed. Het doet geen pijn; een handig chirurgijn
Volbrengt het in een ommezien. De wond
Geneest in vier, vijf dagen op zijn hoogst.

Kn.
Gij steekt den gek met mij.

Bed.
In 't minste niet.

Vrijwillig geeft gij weg, wat ouderdom
U eenmaal tegen uwen zin ontrooft.

Kn.
Gij moest u schamen.

Bed.
Ik herhaal, gij geeft
Voor schatten gouds, wat in een halve eeuw,
Ook zelfs voor u geen oortje waard zal zijn.

Kn.
Verminken wilt gij mij? Ontneem den man
Hetgeen hem manlijk onder mannen maakt
En gij verlaagt hem tot een droevig ding
Waar ieder die het niet belacht van walgt.

Bed.
Zijn innerelijke waarde maakt den mensch.
Vraag ieder wijsgeer dien gij tegen komt,
Hoe dikwijls dat, wat gij niet missen wilt,
Den man tot beest verlaagt.

Kn.
Drogredenaar!
Tracht niet gemeenheid met een wijzen spreuk
Adel te geven.

Bed.
Kort en goed, mij gaf
Die Pers in opdracht zulk een...zeggen wij:
Wachter te zoeken - daar gij hebt verklaard
Voor vijftig stukken gouds bereid te zijn
Alles te doen, zoo liggen zij gereed.
Sla toe.

Kn.
Gij doet mij blozen, kameraad,
Daar gij uw grijsheid en mijn jeugd onteert
Met zulk een voorslag.

Bed.
Is het niet genoeg,
Dan honderd.

Kn.
Maar wat baatte mij dat goud
Zoo ik het meisje dat ik liefheb niet....

Bed.
Misschien zelfs honderd vijftig.

Kn.
Schacheraar
In menschenvleesch, houd op.

Bed.
En morgen vroeg
Uit te betalen.

Kn.
Hond, ik raad u, zwijg.

Bed.
Mijn laatste bod: twee honderd stukken gouds.

Kn.
Het mijne: Zoo gij nog een enkel woord
Hierover spreekt, sla ik uw oud karkas
Aan diggelen.

Bed.
Gij weigert zooveel geld:
Tweehondert stukken gouds.

Kn.
Ik weiger ze,
Drijf uw vuil handwerk elders.
(kort zwijgen)

Bed.
Wees niet boos,
Ik meende 't goed.

Kn.
Ga heen, al wat gij spreekt
Bezoedelt deze zuivre nacht.

Bed.
Laat mij
Beproeven zoo ik u beleedigd heb
Het te herstellen, als die oude bes

Hier straks terug zal zijn.

Kn.
Die oude bes?

Bed.
De moeder van uw liefje.

Kn.
Die komt hier?

Bed.
Zoo zeker als ik voor u sta.

Kn.
Zijt gij
Behalve koopman in kapoenen ook
Waarzegger?

Bed.
Neen, maar 'k goot voorheen de kruik,
Toen gij aan 't twisten waart, in stilte leeg,
Nu zit zij zonder water en moet zelf,
Daar zij haar dochtertje niet zenden kan,
Ter bron.

Kn.
Maar waarom hebt gij dit gedaan?

Bed.
Om haar hierheen te lokken.

Kn.
Veile schoft,
Ik vat je plan, gij wilt dat arme kind
Den weelderigen Pers verkoopen voor
Zijn vrouwenhuis. Spreek op, geboefte, spreek,
Schavuit, of 'k wurg je.

Bed.
Laat mij los, zij komt:
'k Hoor op de keien 't schuiflen van haar tred.

Kn.
Ik zeg haar alles.

Bed.
Doe dat! Naar mij schijnt
Heeft zij een vast vertrouwen op uw woord.

Kn.
Goden, wat moet ik doen.

Bed.
Wees dezen nacht
Een enkel maal verstandig. Hier in 't boschje

Verstaat men ieder woord. Verberg u hier
En zoo ik tegen 't meisje kwaad beraam,
Of tegen u, kunt gij op uw gemak
Te voorschijn komen en mij wurgen.

Kn.
Top,
Dat zweer ik u. *(De knaap af)*.

Bed.
Zijn angst voor 't oude vel
Drijft hem met reuzenschreden.

V

De moeder komt kuchend brommend met de leege kruik. De bedelaar helpt haar bij het waterputten.

Bed.
Nog zoo laat?
De mensch slooft tot zijn dood.

Moed.
Owee, mijn rug.

Bed.
Dat is de jicht.

Moed.
Slimmer dan kwalen is
Een ongehoorzaam kind.

Bed.
Ik weet een middel.

Moed.
Waartegen? Tegen ongezeglijkheid?

Bed.
Neen, tegen jicht.

Moed.
Kwakzalverij.

Bed.
Mij maakt
Het lenig als een hert.

Moed.
Laat hooren, als
't Geen geld kost en geen malle praatjes zijn.

Bed.
De raad kost niemendal, het medicijn
Een schijntje: Vang bij toenemende maan
Drie kikkers; ziedt ze in olie tot het vleesch
Valt van de botten; zeef ze naarstig door
En wrijf u 's avonds met het afgietsel
Daar waar de pijn zit.

Moed.
Is dat alles?

Bed.
Alles.

Moed.
Helpt het waarachtig?

Bed.
Gloof een ouden man,
Het maakt je jong. Maar denk er aan, de maan
Mag nog niet vol zijn, anders is het mis.

Moed.
Men kan 't probeeren.

Bed.
Mensch, wat ik je brom,
Je danst in 't voorjaar als een krekel. Zoo -
Daar is de kruik.

Moed.
Dank voor je raad en hulp,
Je schijnt een brave lobbes, weet je soms....

Bed.
Maak van je hart geen moordkuil.

Moed.
Onze geit
Geeft tegenwoordig haast geen melk.

Bed.
Dats slim.
Dat kan het booze oog zijn. Heb je soms
Gekeven met een buurwijf, of woont hier
Een tooverkol?

Moed.
Niet dat ik weet.

Bed.
Misschien
Steekt dat het beest in 't lijf. Voor 't booze oog
Neemt men een zeester, die met vossebloed
Begoten is, begraaft hem twee voet diep
Onder den drempel van het geitenkot.
Zit het hem daarentegen in 't gestel,
Meng dan in 't drinkwater een wichtje of wat
Goed gedroogd klavervier, acht dagen lang,
En 't is probaat. Doch houd in elk geval
Je stal behoorlijk schoon.

Moed.
Dat spreekt; maar hoe
Kom ik te weten of het ziekte is
Of tooverij?

Bed.
Zoodra je mij het beest
Laat kijken kan 'k het zeggen. Morgen vroeg
Loop ik misschien eens aan.

Moed.
Hartelijk dank;
Je hebt verstand van beesten.

Bed.
En van menschen.
Ik ken de wereld op mijn duimpje en hielp
Meer lui, dan haren op een kalen kop.

Moed.
Je spot er mee; maar zeg, hoe komt een man

Als jij te slapen op een harden steen?

Bed.
Vrijheid is zoeter dan een honigraat
En zachter dan een donzen bed, en dan,
Niet ieder die een ander opraapt kan
Zelf op de beenen blijven.

Moed.
Dat is waar.
Onlangs stierf hier de vroedvrouw in het dorp
Toen ze in de kraam kwam van haar zesde kind.

Bed.
Een ieder is zich zelf de naaste niet,
Maar eer zijn eigen vijand. Hoeveel menschen
Kennen hun eigen waarde 't allerminst.
Menigeen heeft een schat en weet het niet.
Je kent de fabel, hoe de haan ereis
Een parel vond en hem verruilen wou
Tegen een graankorrel.

Moed.
Dat zeg je wel,
Toen ik een meisje was....

Bed.
Jammer, dat ik
Je toen niet kende.

Moed.
Vleier.

Bed.
Neen, in ernst!
Een vrouw als jij!

Moed.
Ik was zoo kwaad nog niet,
Al zeg ik 't zelf.

Bed.
Dat gloof ik, want je bent
Je beste jaren nog niet eens voorbij.

Moed.
Loop heen. Hoor liever toe: Mijn vader vond
Bij 't spitten in den moesgrond achter 't huis,
Een bronzen pop en zette voor de grap,
Het roestig ding onder den vlierboom; daar
Mikten mijn broers met erwten op zijn neus.
Later - mijn vader was al jaren dood -
Kwam een rijk heer voorbij en zag het beeld...

Bed.
En toen...

Moed.
Gaf hij drie goede goudstukken!
Zijn slaven pakten 't zoo voorzichtig in
Als was 't een zuigling.

Bed.
Er vergaat geen dag
Of 'k zie een nieuw bewijs voor wat je zegt.
Vanavond nog - hier op de zelfde plek....

Moed.
Wat was daar?

Bed.
Wel, iets dergelijks.

Moed.
Hoe zoo?

Bed.
Ik vond een jongen, die zich wou verdoen.

Moed.
Wat voor een jongen?

Bed.
Knap, flink uit de kluiten.

Moed.
Een lange boonenstaak? armlijk gekleed?

Bed.
Arm, maar niet zonder zwier - je kent hem dus?

Moed.
Misschien. Maar wat heeft dat met uw verhaal
Of met een schat te maken?

Bed.
Toen ik hem

Zoo sikkeneurig ginder zitten zag
Begon ik een gesprek.

Moed.
Verder.

Bed.
Daar bleek
Dat zulk een arme schooier iets bezat,
Dat meer dan vijftig maal de waarde heeft
Van 't bronzen beeld.

Moed.
Wat dan? Een edelsteen,
Paarlen, kostbaar koraal, een halssieraad?

Bed.
Daarover moet ik zwijgen, zelfs den naam
Mag ik niet uitspreken; maar daar ik ook
Toevallig met een rijken zonderling
Bekend ben, bood ik hem...

Moed.
Veel geld?

Bed.
Vrij veel,
Tweehonderd stukken gouds.

Moed.
Gekheid?

Bed.
Mijn woord
Van eer.

Moed.
En wat deed hij?

Bed.
Hij was verstandig,
Begreep, dat waar een rijkaard zooveel bood
De zaak nog grooter waarde hebben moest,
Hij weigerde!

Moed.
Tweehonderd stukken gouds...
Men kan een hofstee en een visschersboot...

Bed.
Hij wil wanneer de tijd komt, zelf zijn schat
Gebruiken.

Moed.
Wist ik wat het wezen kon...
Heeft hij het opgedolven?

Bed.
Neen, geërfd;
Maar ook zijn vader had geen recht begrip
Der waarde. Maar zoo ik mij niet bedrieg
Kent gij den jongen man.

Moed.
Dat zou ik meenen,
Hij is de vrijer van mijn dochtertje.

Bed.
'k Wensch u geluk, de schoonzoon die mijn bod
Heeft afgeslagen, wordt een wakker man.

Moed.
Wij zijn nog niet zoover - ik heb hem juist
De deur gewezen.

Bed.
Dat was dom.

Moed.
Hoe kon
Ik weten...

Bed.
Neen, hij wist het zelve niet.

Moed.
Meent gij, wanneer ik hem veroorloof...

Bed.
Wat?

Moed.
Terug te komen, dat hij dan mijn kind
Vertelt van al zijn rijkdom, met haar deelt?

Bed.
Vertellen, weet ik niet. Geheim bezit
Is beter dan wat al de wereld weet.
Schatten als deze zijn geen dorpgesprek.
Maar deelen zal hij - want een knaap als hij
Wordt zeker een voortreflijk echtgenoot.

Moed.
Hoe jammer dat ik hem heb weggejaagd.

Bed.
Berouw komt soms op tijd. Roep hem terug.
Verliefden loopen langzaam, waar het geldt
Den dood te vinden.

Moed.
De arme jongen zit
Zeker aan 't strand.

Bed.
Beproef het.

Moed.
Zweert gij mij,
Dat alles waar is, wat gij hebt gezegd?

Bed.
Ik gaf mijn eerewoord en 'k zweer u bij
De goden, de onderwereld en de zon...

Moed.
Ook bij de schim uws vaders.

Bed.
Ook bij haar,
Dat ik geen enkle leugen heb verteld.

Moed.
Laat ons dan roepen.

Bed.
Hallo, ho, hallo, ho *(stilte)*
Misschien draagt uw stem verder.

Moed.
Hallo, ho *(stilte)*

Bed.
Hij komt niet.

Moed.
Hallo.

Bed.
(zachtjes). Hij is slimmer dan
Ik dacht.

Moed.
Hallo, hallo...*(stilte)*. Zou hij zichzelf...

IV.

Het meisje komt angstig aangeloopen.

Mei.
Moeder, ik ben zoo bang.

Moed.
Wat wil je hier?

Mei.
Waar blijft gij toch zoo lang, wat roept gij zoo?

Moed.
Jou heb ik niet geroepen.

Mei.
Heeft men u
Kwaad willen doen?

Moed.
Naar huis!

Bed.
Zoo gij in ernst
Den knaap wilt spreken...

Moed.
Zeker wil ik dat,
Maar die bemoeial kan haar langen neus
Daar buiten houden.

Bed.
In het eind weet zij
Het rechte middel hem hierheen te lokken.

Mei.
Wien zoekt gij, moeder, kom toch mee, het dorp
Ontwaakt van 't angstig roepen.

Bed.
Kuikentje,
Uw moeder zoekt uw liefste - hebt gij niet
Een afgesproken teeken? Roep hem snel.

Moed.
Sta daar niet als een houten kermispop
Achter mijn rug, als 't om getrekkebek
En om gekoos te doen was, hebt gij hem

Vaak genoeg hier besteld. - Waarom niet nu?

Mei.
Gij wilt hem kwaad doen.

Moed.
Domme gans.

Bed.
Gij zult
Hem trouwen.

Moed.
Moeder, is het waar?

Moed.
Wanneer
Gij niet gehoorzaamt neem ik alles nog
Terug.

Bed.
Haast u.

Het meisje zingt:

In de groote blauwe zee
Zwemmen vischjes twee aan twee,
  Aal en bot,
  Bot en aal,
Hojo ho, een lekker maal,
Hojo ho en tierelier,
Schuuur de pan en stook het vier.

De knaap komt langzaam.

Kn.
Mijn meisje zingt, ik kom.

Moed.
Ik was daar straks wat haastig, maar de nacht
Bracht raad. Ik heb het niet zoo kwaad gemeend.

Kn.
Gij wilt mij dus vergunnen...

Moed.
Niet te gauw.
Die man vertelt mij dat gij iets bezit
Dat gij voor bergen gouds niet missen wilt.
Is dat de waarheid?

Kn.
Ik ontken het niet.

Moed.

Vertoon het eens.

Kn.
Dat kan ik niet.

Moed.
Dan aan
Mijn dochter.

Kn.
Eerst wanneer wij zijn getrouwd.

Moed.
Maar is het uw rechtmatig eigendom?
En niet gestolen of geleend?

Kn.
Geheel
Mijn eigendom.

Moed.
Waarom wilt gij het niet
Verkoopen?

Kn.
Wijl ik het bewaren moet,
Voor haar alleen.

Moed.
'k Heb uw goedhartigheid
Allicht miskend. Wij kunnen morgen vroeg
Het verdere bespreken. Nu is 't laat -
Tot morgen.

Kn.
Mag ik...?

Moed.
Wat?

Kn.
Een kus.

Moed.
Dat hoeft
Geen meisje aan haar bruidegom te ontzeggen.

Kn.
Mijn liefste.

Mei.
Knijp mij stevig in den arm,
Opdat ik wakker word, wanneer ik droom.

Kn.
Niemand droomt hier, zelfs ik niet.

Mei.
Wat beduidt
Dit alles?

Kn.
Dat het lange koekoekslied
Ten eind gezongen is, een nieuwe zang
Van louter leeuwrikstonen heft nu aan.

Mei.
Maar wie...?

Bed.
Vraag niet te veel. Morgen brengt licht.

Moed.
En nu voorgoed naar huis.

Kn.
Een afscheidskus.

Moed.
Ik zeg naar huis.

Mei.
Tot weerziens.

Bed.
Goeden nacht.

Moed.
Ook gij komt morgen om de geit te zien.

Bed.
Mijn hand er op, ik blijf hier in de buurt,
Totdat het bruiloft is, ik wil mijn deel.

Moed.
Dat zult gij hebben. *(Moeder en Meisje af)*.

Kn.
Vriend, hoe kan ik u
Danken.

Bed.

Mij dunkt, ik heb wat slaap verdiend.
Ga in uw boot, wanneer gij uw geluk
Wakend genieten wilt en zing en droom,
Of lach uzelven, uw droefgeestigheid,
Uw zotte wanhoop uit. Laat mij mijn steen,
De maan en de gedachte dat men oud
En toch nog tot iets nuttig zijn kan.

Kn.
Vader!

Bed.
Zelfs d'opperste der goden hoort dien naam
Het liefst daar hij het allermenschlijkst klinkt.
Ga nu! - Een vraag nog: Waarom kwaamt gij niet,
Toen wij u riepen?

Kn.
Deed ik wel?

Bed.
Zeer wel.

Kn.
'k Verwijlde daar ik mij een goed scholier
Den meester waardig toonen wou.

Bed.
Zoo hebt
Gij meer gewonnen dan een schoone vrouw.

Kn.
Ik kus uw hand.

Bed.
Onthoud het goed: de mensch
Staat ver verwijderd van de werklijkheid.

De richting van de hedendaagsche poëzie
Door
Albert Verwey

I

In een opstel over Swinburne (Zie Mannen en Vrouwen van Beteekenis, Dl. XLI, Afl. 10) heeft onlangs Geerten Gossaert een vraag opnieuw aan de orde gesteld, waarvan menigeen zal gedacht hebben dat ze sedert lang was afgehandeld. Ze is die naar de beteekenis van de retorica. 'Het woord rethoriek' - zegt hij - 'heeft voor ons, modernen, een afschrikwekkenden klank gekregen die het niet geheel en al verdient'. Hij maakt dan verder twee opmerkingen. De eerste: 'dat zonder rethoriek een waarlijk groote stijl onmogelijk is'. Een groote poëtische stijl omschrijft hij daarop als 'een stijl die de *potentie* van het hartstochtelijk woord, der door de ontroering rhythmisch geworden rede nabij komt'. Deze bepaling komt hierop neer dat een groote poëtische stijl in vermogen nadert tot de welsprekendheid. De tweede opmerking is een aanvulling van de vorige. 'Het is den poëtischen spreker, wanneer het oogenblik der inspiratie daar is, onmogelijk om voor elke wending van het inspireerend sentiment een afzonderlijk "beeld" te vinden'. Gossaert zoekt dus het karakter van de retorica, juist zooals wij dat altijd gedaan hebben, (zie mijn Inleiding tot de Nieuwere Nederlandsche Dichtkunst blz. 62) in de behandeling van het geijkte beeld en meent dat die behandeling in een poëzie zooals hij zich die voorstelt, onvermijdbaar is. 'Ook in de poëzie' -

gaat hij voort - ‘schijnt mij een welbegrepen en zuiver gebruik der classieke beelden verre te verkiezen boven het thans in zwang zijnde tot elken prijs opjagen van nieuwe beelden, waardoor men uit vrees voor het “schon dagewesene” allicht in een andere valschheid, een valsche originaliteit, vervalt’. Onder de afkeurenswaardige, de ‘valsche’ retoriek, wil hij alleen het ‘zonder begrip gebruiken van classieke beelden’ verstaan hebben.

Aanstonds komen we op deze stellingen terug en wenden ons nu tot de gelijktijdige uitlating van een ander jong dichter, J.C. Bloem, in een bespreking van de Régnier's *Le Miroir des Heures*. (Zie De Beweging Jg. VII, Dl. III, blz. 216). Tot een veelzijdig begrip van de vraag waarom het gaat, zal ik de bedoelde bladzijden hier in hun geheel overnemen.

‘Omstreeks denzelfden tijd, waarop dit boek verscheen, brachten de kranten het bericht, dat Henri de Régnier lid van de Académie Française is geworden. Er zijn vele gevallen, waarin dit niets, er zijn ook enkele, waarin het wel wat zegt. Zoo hier. Het beduidt namelijk dat de Régnier's beteekenis zóo onmiskenbaar is, dat zelfs de officieele kritiek die erkennen moet.

Dit is nu het geval van de zijde van de Régnier beschouwd. Maar er moet iets bijkomen, waardoor ook het standpunt van de Académie begrijpelijk wordt. De dichter der *Poèmes Anciens et Romanesques*, ja zelfs de dichter van *Les Jeux Rustiques et Divins* - een boek, dat in zijn soort toch waarlijk niet minder is dan deze nieuwe bundel - zou nooit Académicien zijn geworden. Er moet dus nog een andere reden voor dit feit zijn. Ik geloof, dat het deze is: dat de Régnier nergens zoo zeer als in dit nieuwste boek zich doordrongen getoond heeft van de “tradition française”. (Merkwaardig, dat reeds in 1891 Paul Adam zeide: Henri de Régnier semble le seul (nl. van de jongeren toen ter tijde) à suivre la tradition purement française des grands auteurs classiques).

Deze lof wordt aan meerdere fransche schrijvers gegeven en het is dus wel belangrijk, nategaan, wat met deze fransche traditie wordt bedoeld.

Reeds bij het openslaan van de twee bundels *Poèmes* (1887-1892) en *Le Miroir des Heures* treft onmiddelijk een

uiterlijk verschil: de vorm. Maar geen vorm zonder inhoud. En het is toch wel wat al te oppervlakkig om, zooals bijv. Paul Léautaud in zijn overigens zeer lezenswaardig boekje over de Régnier deed, dood-nuchter en met een lichten wrevel, te zeggen, dat de Régnier, wat de vorm van zijn verzen betreft, aan het terugkrabbelen is. Uiterlijk is dit wel zoo, maar men behoeft waarlijk niet veel uit de ook in den ouden vorm geschreven *Premiers Poèmes* te hebben gelezen, om in te zien, dat in het werk van dezen dichter, óók wat de vorm betreft, een voortdurende vooruitgang is. In de *Premiers Poèmes* is de vorm geheel Parnassien, en zijn de verzen vrij onoorspronkelijk. Wanneer dan ook de Régnier in de latere voorrede tot dien bundel schrijft, dat deze verzen vrij getrouw uitdrukken, wat hij toen gevoelde, lijkt het mij, dat hij beter zou hebben geschreven: vermocht.

In het hierop volgende deel, de *Poèmes* (1887-1892) overheerscht het vrije vers. Dit zien wij in de vier volgende deelen met het oude vers om den voorrang strijden. En in het laatste deel, *Le Miroir des Heures,* is de versvorm geheel en al klassiek geworden. Klassiek, maar dat is geheel iets anders dan Parnassien. Wat in de *Premiers Poèmes* was overgenomen is hier verworven. Het jeugdvers is door de ongebondenheid van het vrije vers heen tot een welbewuste lenigheid gekomen.

Evenwel is met deze opmerking nog slechts de uiterlijke kant der fransche verstraditie bezien. En de innerlijke, zoozeer daarmee een, is nog wel zoo belangrijk.

Welke dan is die “tradition française”? Ik meen, kort gesproken, niet beter te kunnen antwoorden dan: het bezieldretorische, of: het levensvolle-vormelijke.

Dit verklaart, geloof ik, ook, waarom voor zoovele Hollanders, die oprechte bewonderaars van Vondel zijn, Corneille en Racine in vele opzichten zoo ontoegankelijk blijven. Wij verstaan niet zoozeer die kunst van oude vormen te bezielen en omgekeerd in die vormen de ziel te speuren. Bij ons is een vorm veel spoediger iets verstards.

In de *Stances* van Jean Moréas hebben wij nog kunnen waarnemen, hoe men met de meest gebruikte en meest gekende beelden, in den gewoonsten versvorm, echte en oorspronkelijke poëzie kan

schrijven. Dit boek van de Régnier is er een nieuw voorbeeld van'.

Wie deze beschouwing aandachtig gelezen heeft, zal toegeven dat Bloem niet alleen meer omvat maar ook dieper ziet dan Gossaert. Daarover later. Maar al dadelijk kunnen we vaststellen, waarin beide overeenkomen. Geen van de twee ziet het wezen van de poëzie als noodzakelijk schepping van het oorspronkelijke beeld. Beide erkennen als poëzie een uiting waarin de dichter met het geijkte beeld genoegen neemt.

Deze nadrukkelijke verklaring van twee jongeren, samengaand als ze doet met verschillende verschijnselen in de nederlandsche dichtkunst van de laatste jaren, is voldoende aanleiding om een oogenblik op te zien en op onze beurt een vraag te stellen.

Ze is deze: raakte de nederlandsche dichtkunst op een keerpunt, en in welke richting beweegt ze zich?

II

Stel u voor dat een dichter, zijn gedachten neerschrijvend, op een zeker oogenblik bemerkt dat maat, misschien zelfs rijm, in zijn volzinnen zijn binnengeslopen. Dat dit mogelijk is, weten we bij ervaring. Stel u verder voor dat die dichter, als hij het heeft bemerkt, onmiddelijk de versvorm voortzet en dus als gedicht voltooit wat hij als proza begonnen heeft. Welk verschijnsel heeft er dan in hem plaats gehad? Ge meent misschien: niets anders dan de keus van een anderen *vorm* voor dezelfde *gedachte*. Maar zoo is het niet. Immers, zoodra hij zich van de aanwezigheid van vers bewust wordt, krijgt datgene wat hij zijn gedachte zou kunnen noemen voor hem een andere beteekenis. Hij was inderdaad, toen hij begon te schrijven, de man die trachtte een gedachte uit te drukken die hem voorzweefde. Maar onmiddelijk daarop ontdekte hij zich als de man die door maat en getal, door rijm zelfs, een werking trachtte te weeg te brengen, zooals door de enkele uiting van een gedachte niet te bereiken is. Die gedachte kon misschien in zijn uiting aanwezig zijn, maar zij is op een ander plan geraakt. Ten opzichte van haar doet hij wezenlijk iets anders, hij uit iets anders, men kan zeggen dat hij niet, terwille van haar, iets anders *koos*,

maar dat hij, ondanks haar, iets anders *deed*. Hij deed iets anders, maar waarom? Uit innerlijke noodzaak. Dit wil dus zeggen dat hij zelf anders *was* dan hij zich eerst had voorgesteld. Het verschijnsel dat in hem heeft plaats gehad is dus een wezensverandering. Zijn gewone denkende en gedachten uitende persoon is vervangen door een andere, die de eerste wel niet vernietigt, maar toch aan zich onderwerpt.

Het is duidelijk dat de eerste persoon makkelijk omschrijfbaar is: hij was iemand die in woorden dacht. Maar de tweede is minder licht bepaalbaar. Hij heeft zich uit zijn gedachten teruggetrokken naar een ander midden, waarvan het kenmerkende wel ook door woorden, maar alleen door woorden aan getal, maat, en soms rijm gebonden, kan worden uitgedrukt. Wat hem nu vervult is een zeker gevoel, onomschrijfbaar, maar in zijn werking onfeilbaar, dat hem in staat stelt om naar de eenmaal erkende regels woorden te schikken tot een harmonisch geheel. Gehoorzamende aan die regels en geleid door dat gevoel is hij een heerscher over taal en gedachte, die hij tot loon voor hun onderworpenheid nieuwe schepselen doet schijnen door hen te plaatsen in een nieuw en voor het gewone spreken en denken onbereikbaar verband. Omdat hij dit doet, is hij noch spreker, noch denker, maar dichter, dat wil zeggen een mensch die tegenover denken en spreken een ongewone vrijheid handhaaft, maar die tegelijkertijd door zijn gebondenheid aan maat, getal en harmonie een hoogere wetmatigheid van die menschelijke vermogens, en daarmede van de wereld, tot uiting brengt. Zonder twijfel een niet zoo licht vatbare persoonlijkheid. En toch niet zoo moeilijk begrijpbaar, zoodra we bedenken dat iedere levensbeweging, alleen door te zijn die ze is, tegelijk haar vrijheid ten opzichte van de stof en haar gebondenheid aan de vorm te kennen geeft. Zij is leven juist in die mate als zij de stof bezielt, beheerscht, den indruk wekt vrij ervan te zijn. Maar zij is het evenzeer slechts in die mate als zij aan de gestalte, dat is aan de vorm gebonden blijkt.

Dichter is dus hij die levensbeweging, dat is ritme, uit in woorden. Niet het denken, maar het vertolken-van-levens-beweging is het hem eigene. De dichter beluistert in zich dat innigste leven en houdt niet op zich aftevragen hoe dat is.

Dat wil dus zeggen: hoe hijzelf is. Want hoe scherp hij het onderscheidt van de taal aan de eene, en van zijn denken *over* het leven aan de andere zijde, het is één met zijn lichaam en kan nooit anders dan in dat lichaam door hem gekend worden. Dit zelf leert hij kennen als altijd eender en toch voortdurend veranderend. Het is altijd eender, zoodat de diepste zin van alles wat hij omtrent zichzelf begrijpen zal dezelfde is. Maar het is ook voortdurend zoozeer veranderend dat hij niet zal kunnen aflaten telkens opnieuw te willen vatten hoe het nu is geworden. Hij ontdekt zichzelf onafgebroken in de duizenderlei spiegelingen van ééne gedaante, in de tallooze omvormingen van een toch maar beperkte taal.

Wel te verstaan: taal, zoowel als gedaante, en daarmee hun afbeelding van zijn zelf, worden hem eerst eigenlijk bewust nadat hij geschreven heeft. Wat hij voelt is de zekerheid dat hij zich weer gevonden heeft, de eenheid met zichzelf, waaraan hij weet dat hij zich zal uitspreken. Want wat hij uitspreekt is dit ‘zich’, dit geheimzinnige, altijd weer onbekende, in zijn weer andere, nieuwe verschijning. Dit ‘zich’ is blind, maar wil gezien worden. Door lichamelijke oogen? Neen. Voor iedere kunst is het lichamelijk oog alleen medium. De eigenlijke ziener van alle kunst is de Verbeelding. Als het kunstwerk voltooid, als het gedicht geschreven is, dan blijkt een gestalte de zichtbare ziel van de stof, van de woorden. Die gestalte heeft zich in de plaats van het ‘zich’ gesteld, zij vertegenwoordigt het, zij is het ‘zich’, in zijn beperking van tenminste één oogenblik, zelf.

Ik spreek hier niet van iets afgetrokkens. Het ‘zich’ dat ik hier noem is op het oogenblik van de innerlijke zekerheid het lichaam van den dichter zelf. Eerst als hij zijn laatste woord geschreven heeft, is zijn lichaam erdoor verlaten en begint de vorming van dat lichaam tot een ander ‘zich’. De dichter die als minnaar dicht, is minnaar, en in veel hoogeren zin dan hij honderderlei andere dingen is, want zijn minnaarschap drukt op dat oogenblik zijn innigste leven uit. Zoo kan hij ook landman zijn, of krijgsman, of woestijnbewoner, of hemeling, of bezitter van een kultuur die in zijn eigen tijd niet meer gangbaar is. Het eenige wat hij niet kan zijn, is levenloos.

III

Het is moeilijk denkbaar dat een dichter ongevoelig zou zijn voor gedichten. Hij leest ze en ondergaat er den invloed van. Hoezeer hem ook de behandeling van woord en maat mag zijn aangeboren, hij geniet die toch het eerst aan de gedichten van anderen, en op een tijdstip dat hij aan die gedichten nog weinig anders dan dit formeele genieten kan. Hij raakt onder den indruk van vallen en wendingen, van uitdrukkingen en figuren. Zij blijven hem bij en op het oogenblik dat hij schrijven wil vertoonen zij zich. Zij verschijnen dan niet als wat zij misschien in het gedicht waar hij ze gevonden heeft, waren: oogenblikkelijke persoonlijke uitingen van hun dichter; maar als vormen van blijvende en algemeene geldigheid, die voortaan ieder gebruiken kan mits hij het met gevoel en met oordeel doet.

Dit is een onderscheid tusschen Gossaert en Bloem dat de eerste van een ‘welbegrepen en zuiver gebruik der classieke beelden’ spreekt, terwijl de tweede te kennen geeft dat de oude vormen zelf bezieling, levensvolheid kunnen in zich houden.

Wat Gossaert wil, is de wezenlijke retorica, de behandeling van het geijkte beeld, waarbij ten slotte het begrip de hoogste functie is en ‘het inspireerend sentiment’ hoofdzakelijk de rol vervult van drijfkracht die de beweging en aaneenschakeling van vormen en figuren mogelijk maakt. Dit ‘sentiment’ is dan meer intellectueele dan verbeeldingshartstocht, het werkt meer schematiseerend dan scheppend, streeft naar een vooruitgekend doel, meer dan naar een voorbeeld-looze gedaante, draagt in zich de ziel van een planmatige en op vaste resultaten berekende welsprekendheid, meer dan die van een oorspronkelijke en in haar werkingen onafzienbare poëzie.

Bloem daarentegen wijst op het feit dat ‘echte oorspronkelijke poëzie’ evenals ze zich altijd in eenmaal bestaande woorden verwerkelijkt, dit ook soms in overgeleverde figuren doen kan.

Het komt er dan maar op aan dat zulke figuren nog niet hopeloos banaal geworden, maar voor weer nieuwe bezieling vatbaar zijn, en juist de poëzie van de Régnier is een treffend bewijs dat tenminste voor het fransche volk een groot aantal

van de alleroudste hun macht op de gemoederen behouden hebben.

Toch - en Bloem is er niet ongevoelig voor - ware ook dit niet mogelijk geweest zonder een bepaald-fransche eigenaardigheid. De Franschen hebben de geestdrift voor het begrip, de gehechtheid aan de vaste en zich gelijk blijvende figuur, oneindig sterker dan andere volken. Hoe levendig en zinnelijk-lenig ook, zien zij werkelijkheid en verbeelding toch graag vereenvoudigd en bevattelijk en beminnen niet zoozeer het onberekenbare en het uitbundige. Wanneer men dus in hun literatuur veel aantreft dat men niet in onzen zin retoriek mag noemen, omdat het minder uit *behandeling* van het geijkte beeld dan uit de *bezieling* ervan voortkomt, zoo moet men toch niet vergeten dat een zeker hangen naar intellectueele normen dit latijnsche volk in het bloed zit, meer dan de noordelijker rassen die bij ding en verbeelding leven, en dat hun aanleg, op ons invloed hebbend, en onder ons overgebracht, daar niet hun levendigheid en zinnelijke vermogens vindt; om nog niet te spreken van een traditie die bij hen, de eeuwen door, zoo tal van figuren in het leven hield.

Een door zuidelijke zinnelijkheid en levendigheid bekorende, maar toch een zuidelijk-*intellectueele* invloed dringt daarmee over de grenzen en het zal goed zijn dat wij, de schoonheidswerking van fransche gedichten aanvaardend, ons andersoortig dichterlijk karakter ertegenover handhaven.

IV.

Het is een groot genot de poëzie van een land te overzien, zooals ze zich nu in de eene dan in de andere richting wijzigt. Hoe werd de nederlandsche, ruim dertig jaar geleden, op eenmaal minder verstandelijk, werkelijker en onmiddelijker van uitdrukking, bevrijd van een menigte vormen en wendingen die uit eerbied en genegenheid voor een krachtig en indrukwekkend verleden zelfs door de besten waren behouden. Gevoel en verbeelding stroomden haar binnen, een nieuwe inhoud, en daarmee een nieuwe vorm. De schoonheid van vroegere dichtwerken werd erkend, maar ze oefenden geen wetgevend vermogen meer.

Het ontzag voor het overgeleverde, alleen als overgeleverd, bestond niet langer.

Het was een schoone houding, die waarin de individu het geloof had alles uit zichzelf te kunnen voortbrengen en niet de steun te behoeven van een gemeenschap, 't zij die achter of rondom hem was. Maar het was ook een gevaarlijke. Immers, juist voor zoover een mensch individu is, dus onderscheiden van alle andere, leeft hij aan de oppervlakte, dat wil zeggen met zintuigen en zenuwen, die hem door hun reactie op iedere aanraking voortdurend zijn andersheid bewust maken. Dat hij tot een groep, tot een volk, tot een menschheid behoort ervaart hij meer innerlijk, door gemoed en geest. Zintuigelijke en zenuw-trillingen zijn op zichzelf niet die diepste levensbeweging wier uiting in de taal we poëzie noemden. Toch gingen die bijkomstige sidderingen heerschappij voeren en het gevolg was dat gedichten met een bindende innerlijkheid niet meer werden voortgebracht. Eén enkele reflex van zintuig of zenuw scheen ten slotte de norm te zijn waar het gedicht heenstreefde.

Zoo was er een dichtkunst ontstaan van anarchie en ontbinding, een niet meer individualistische, maar subjectivistische of egotistische, - waar iedere diepere eenheid van het dichterlijk en menschelijk wezen buiten bleef.

Een dergelijke kunst nu was wel het gevolg van het op de spits gedreven individualisme, maar ze behoefde niet noodzakelijk het gevolg van alle individualisme te zijn. Wie in een zeker tijdperk het diepste leven in den vorm van zijn Ikheid ziet, kan zich zeer wel bewust blijven dat dit leven ook in andere vormen te openbaren is en onder andere omstandigheden misschien zijn karakter van gemeenschappelijkheid naar buiten keert.

Gedurende de tien laatste jaren van de vorige eeuw ziet men dan ook bij ons het voorkomen van de poëzie zich wijzigen. Allereerst zijn dan de gedichten een verbinding van bizondere indruk en algemeene idee, een zekere al of niet nadrukkelijk uitgesproken eenheid waarin de dichter zich met groep, volk of menschheid voelt opgenomen.

Totdat, met het begin van de nieuwe eeuw, die eenheid langzamerhand het overwicht krijgt.

Wie later de bedoelde gedichten bestudeert, zal daarin het

bezinken van indruk tot voorstelling, en daarna het nadrukkelijker overheerschen van de geest - een ook tegenover zijn voorstellingen zich in vrijheid afzonderende geest - gemakkelijk kunnen aanwijzen.

Hij zal dan tevens opmerken wat ermee samengaat: een terugwijken van het woord voor de volzin.

Zin- en zenuwgevoel uiten zich door het woord, - de diepere eenheid van de geest drukt zich in de volzin uit.

De afschuwelijke - want onjuiste - term ‘woordkunst’ is wel alleen daardoor ontstaan dat men in het woord en niet in de volzin een primaire vorm van uiting zag.

Naar mijn meening is sints verscheiden jaren het overwicht van een geestelijk beginsel in de nederlandsche poëzie verzekerd. Niemand denkt er meer aan dat van de indruk, in meerdere mate dan van gemoed en geest, de dichter zou hebben uittegaan.

Dat hiermee evenwel alles gezegd is, geloof ik niet.

De Individualist, doordat hij de neiging heeft, zich van andere individuen los te maken, loopt gevaar zich ook los te achten van dat algemeene leven, waarvan hij en zij verschijningen zijn. Hij zal, om zich zijn andersheid bewust te maken, zich telkens meer naar de veelheid van de uiterlijke dingen wenden, en telkens minder naar het ééne Innerlijk. Maar terwijl hij zoodoende zijn daadkracht het overtuigendst tracht te doen blijken, is hij inderdaad lijdend. Hij is genoodzaakt alles te ondergaan, alleen opdat hij zichzelf zeggen kan. Hij drukt zich uit, maar vindt in dat zich niets anders als indrukken. Hij wordt de dichter van het Lijdende, de kunstenaar van het Impressionnisme.

Ik weet niet of aan alle individualisme noodzakelijk deze ontwikkelingsgang eigen is, maar het beeld komt zeker overeen met onze nederlandsche ervaring.

De dichter daarentegen die zijn geest in het algemeene leven voelt opgenomen, zoekt zijn kracht niet in het onderscheiden zijn van anderen. Hij heeft er geen behoefte aan zich zijn andersheid bewust te maken. Hij weet dat, hetzij hij in zich of om zich ziet, hij niets anders dan verwantschap vindt, verwantschap met het leven in hem, verwantschap met de schepselen die, als hij, door het leven zijn voortgebracht. Hij ondergaat niet, hij doet, want iedere aanraking buiten hem en iedere

verzinking in hem zijn een versterking van die persoonlijkheid die door al de krachten van zijn gemoed en zijn geest gevoed wordt, en die boven de individu en diens zin- en zenuwleven blijvend verheven is. Hij voelt zich - als zulk een aan al de wisselingen van de wereld onttrokken persoonlijkheid - een vorm van leven, die alleen al doordat hij bestaat leven uitdrukt. Zijn geest is vorm, levende vorm. Zijn dichterschap is de voortdurende daad vorm uit te drukken, die vol is van leven. Hij is de dichter van het werkdadige, de kunstenaar - zoo ge wilt - van het Expressionnisme.

Nu geloof ik dat tot het begrip van een dergelijk dichter- en kunstenaar-schap sommige jongeren onder ons genaderd zijn, en dat uit dit begrip uitlatingen als die van Gossaert en Bloem moeten verklaard worden.

V.

De ware beteekenis van jongeren voor een dichterlijke beweging, wordt niet bepaald door de mate waarin zij aan een zekere poëtische norm trouw blijven, maar door de levenskracht van hun oorspronkelijke afwijking. Geen dichter doet meer, dan de wereld die hij omvatten kan, in de vormen van zijn poëzie vereeuwigen. Een beweging ontstaat alleen door zijn samenwerking met anderen. Hij die daarin leider genoemd wordt, moet oog hebben voor alle waarden die haar versterken; maar alle deelgenooten (hijzelf inbegrepen) hebben overigens niets te doen dan uitdrukking te geven aan eigen innerlijk. Het kan zijn dat op een zeker oogenblik de richting die de beweging nemen zal niet het duidelijkst in den leider, maar in jongeren kenbaar wordt, en dat zij haar uitspreken. De taak van den leider is dan het richtinggevend gezag van hun uiting in te zien en hun eigen inzicht in henzelf òf te erkennen òf te verhelderen. Hij moet niet verschrikt opspringen en uitroepen: hier is een afwijking van *mijn* bedoelingen, maar hij moet zeggen: hier is zeker een afwijking van de richting die onze beweging tot nu toe gehouden heeft, maar laat ons zien of deze afwijking levenskrachtig is. Is dit het geval, dan kon het wel eens zijn dat de afwijking richting gaf.

Ik zei in het begin van dit opstel dat er nog andere verschijnselen in de nederlandsche dichtkunst van de laatste jaren samengingen met Gossaert's en Bloem's beweringen. Ik doelde toen op een voorliefde die in de poëzie van de jongste dichters duidelijk merkbaar is. Op die voor de volzin namelijk. Dat die voorliefde bestaat zal niemand verwonderen. De ontwikkeling van onze poëzie bleek ons juist op de heerschappij van de volzin uit te loopen. Indien dus in het werk van de jongeren niets anders merkbaar is dan een oppermacht van de volzin, waaraan het woord is ondergeschikt geworden, dan is daarin niets dat ons verrassen kan, en zelfs is er geen reden te spreken van afwijking.

Toch is er een reden waarom van oudere tot jongere in onze beweging wel zeer bizonder van afwijking sprake is. Zij ligt alleen in het feit dat de jongere als vorm van uitgang heeft wat bij den oudere aan het eind staat van een ontwikkeling.

De oudere, van jaar tot jaar zin en zenuw beheerschend, indruk sublimeerend tot voorstelling, woord onderschikkend aan volzin, bereikt eindelijk die onmiddelijke uitstorting van innerlijke beweging, waarin de geesten van een tot ontroering vervluchtigde werkelijkheid als het ware de kanalen vullen van zijn volzinnen. Zijn volzin is niet anders, hij kent hem niet anders, dan als de vorm waarin zijn heele leven aanwezig is, en daarvan ononderscheidbaar.

Anders is het met een jongere. Zijn dichterschap ontwaakte in het tijdperk waarin de woord-cultus verdreven en verdwenen is. Hij heeft niet het gevoel, maar den geest hooren huldigen. Hij deelt de werkdadigheid die in de dichters onder zijn tijdgenooten hun vroegere lijdelijkheid vervangen heeft. Hij bewondert de volzin als uitdrukking van die geest en die werkdadigheid. Hij vindt hem, wanneer hij schrijven gaat en zoekt naar wat door zijn omgeving verstaan zal worden, als primaire vorm van zijn dichterschap in zich aanwezig. Hij voelt zich als geboren met de volzin, zooals een vorig geslacht zich geboren voelde met het woord.

De volzin op zichzelf, en daarmee een element, niet enkel van poëzie, maar zeer bizonder van welsprekendheid, is hem - in onderscheiding van zijn voorgangers - als aangeboren.

Ik wil hier, als op het duidelijkste voorbeeld, op de poëzie van Van Eyck wijzen.

Van zijn eerste optreden af bleek niet alleen de volzinbehandeling Van Eyck eigen, maar hij toonde zich een virtuoos erin. Sloot hij zich aan bij een nederlandsch voorganger, dan bij Karel van de Woestyne, niet in diens verbrokkeling en verfijning van indrukken, maar in zijn zware en zwierige, soms naar het retorische neigende vers. Was er troebelheid in zijn gevoel, klaarheid was er in zijn gedachte, en indien de zwoelheid van zijn zinnelijkheid hem benauwde, redde hij zich in de doorzichtige helderheid van de allegorische teekening. Soms was het dieper golf van belangeloozer aandoening die zijn verzen vulde, dan krachtiger drift van omvattender verzinnebeelding die hun lijnen leidde, maar altijd was het de volzin die in al zijn dichten als het vrije en tevens noodzakelijke, als het vooraf gegevene en geschapene, doorklonk en zich kennen deed. Deze volzin was er niet het eenige, maar wel het diepst en het meest wezenlijk levende, datgene waarin het eigenlijk scheppend vermogen van zijn dichter scheen overgegaan en dat door altijd weer nieuwe en verrassende windingen van de aanwezigheid van dat vermogen getuigde.

Zulk een tot op zekere hoogte afzonderlijk bestaan van de lijn herinnert - vooral wanneer we 't in strofische gedichten waarnemen waarbij de indeeling van het kader vooruit gegeven is - aan die arabesken-kunst waarin de eene slinger de andere schijnt voort te brengen, zoodat elke volgende evenzeer verrassend als natuurlijk lijkt. Dan moet evenwel bedacht worden dat de volzin-lijn, anders dan de arabesk, een door ons gemaakte abstractie is. In werkelijkheid leeft de volzin niet als lijn, maar als klanklichaam, en de herinnering aan de arabesk kan alleen dienen om ons opmerkzaam erop te maken, dat een poëzie als die van Van Eyck, *in de richting gaat* van het dekoratieve, het vlak-vullende, in tegenstelling tot het konstruktieve, het in de ruimte bouwende.

Zijn nu de uitdrukkingen dekoratief en konstruktief, of laten we zeggen bouwend en sierend, alleen toepasselijk op de beeldende kunsten? Of hebben zij ook een zin in de poëtische?

Ik geloof dat men in de dichtkunst altijd kan spreken van

een van binnen naar buiten overgebracht beeld, en ook altijd van een van binnen naar buiten overgebrachte beweging. Ieder gedicht drukt gedeeltelijk beeld, gedeeltelijk beweging uit. Maar hoofdzakelijk beeld, dan is het begrijpelijk dat men het gebouwd of gekonstrueerd kan noemen. En hoofdzakelijk beweging, dan is het natuurlijk dat de bewegings-*lijn* naar voren treedt wier golving den indruk van dekoratief of sierend maakt.

Niet waar het uittebouwen beeld voortdurend den dichter het inhouden van zijn beweging en het overgaan van vlak naar vlak tot plicht maakt, kan men met Gossaert van de ‘door de ontroering hartstochtelijk geworden rede’ spreken, die ‘de *potentie* van het hartstochtelijk woord’ nabijkomt, maar wel is dit mogelijk als de beweging, hartstochtelijk en sierlijk, zich in de taal poogt voort te zetten.

Het is een fout, als men, die beweging te zeer scheidende van haar gevoels- en klanklichaam, zich haar voorstelt als voor haar wendingen oorspronkelijke of geijkte beeldspraak vindend; maar toch is het waar dat men zich haar, met Bloem, als de bezieler van zelfs overgeleverde vormen denken kan.

Niet een poëzie waarin het beeld, maar wel eene waarin de beweging hoofdzaak is, doet zich kennen als verwant aan de welsprekendheid, schept de mogelijkheid van wat men ‘groote dichterlijke stijl’ zou kunnen noemen, gedichten van langen adem, waarin als een dynamische kracht de energie van de dichter, zeker van haar gang over en door betrekkelijk vaste vormen, de zware massa van de taal weer tot leven brengt.

Van deze soort gedichten vond men van oudsher bij de Franschen grootsche voorbeelden. Aan hun makers vergeeft men ook om de macht en de sterkte van hun breede beweging menige retorische vulling, die in hun arbeid toch maar bijkomstig is.

Zijn dus mijn beschouwingen juist - en ik heb getracht ze zoo overzichtelijk te stellen dat ieder ze met zijn ervaringen vergelijken kan - dan moet de oorzaak van Bloem's en Gossaert's beweringen, zooals we die zagen in verband met den arbeid van jongeren uit wie ik Van Eyck als voorbeeld nam, hierin gezocht worden, dat bij die jongeren de nadruk minder op het beeld en meer op de beweging wordt gelegd.

Het werd ons tevens duidelijk dat dit na de ontwikkeling van de nederlandsche poëzie gedurende de laatste dertig jaren geen onnatuurlijke wending zou beteekenen. Maar een wending is het, een afwijking, en die als zoodanig recht heeft haar aanspraak op erkenning te zien ingewilligd zoodra we gelooven dat ze levenskrachtig is.

Gedichten
Door
Aart Van Der Leeuw

Vrede

Zij woont in 't stormloos oord,
Waar een gesmede poort
Uit zilver spinnerag
Den nacht scheidt van den dag.

Vaak draagt een knaap, rosblond
Of hij de morgenstond
Gerust had in den schoot
Als een klein kindje bloot,

Haar korven wazig fruit,
Waar goudpruim vleit heur huid
Aan donzen druivenschijn,
En perzik van satijn;

Hij schenkt uit eene kruik,
Zóo teergewelfd van buik,
Dat schier de handgreep vreest
Als om een vrouweleest,

Het gloeiende robijn
Van zonnewarmen wijn,
En kruidt dat kuisch geheim,
Heur bed, met munt en thijm.

Terwijl hij zweeft en speelt,
Jokkend zijn naam verheelt,
Juicht toch uit gansch zijn jeugd:
Ik ben de dag, de vreugd!

Maar vaker komt een vrouw,
Oud en gehuld in rouw,
Die reikt tot drank en spijs
Trane' en een alsemrijs;

Wijl zij de sponde spreidt
Van netelblad dat bijt,
En hulst strooit, dat het hoofd
Ook slapend léed omlooft.

Zij woont in 't stormloos oord,
Waar een gesmede poort
Uit zilver spinnerag
Den nacht scheidt van den dag.

Zij noemt den jongen: broeder,
Zij groet de grijze: moeder,
Glimlachend om haar lot,
Die dienares van God.

Stroombeeld

Wij zaten spraakloos aan den stroom,
Die, avond-mild en spieglend-glad,
Van 't bladstil landschap zin en droom
In 't zuiver glas vergaderd had;

En kind, wij zuchtten om de rust
Waarmee de slaapbebloosde dag,
Met boom en bloem bleek uitgebluscht,
Zich in dit kalme vlak bezag.

Toen stonden onze wenschen op,
De zondige, een stikdonker bosch,
De goede, 't zonlicht om den top,
En de ongeduldge in bonten dos;

Ook wat gering en needrig was,
Dat nooit hun bloei ons bloed bewoog,
Het kruipende onkruid en het gras,
Het hief zich opwaarts nu en boog,

En allen hoopvol bogen diep,
Of eindelijk hun weerschijn viel
En op het reine water sliep,
Over den teedren stroom der ziel.

Maar kleur verging in kleur, een golf
Had zóo haar rimpling uitgedijd
Dat zij het smeekend beeld bedolf....
Heer, geef ons eens nog helderheid!

Zomernoen

Een zomernoen onder den rozeboom
Bekoort de schaduw van een droom,
Die van het blinkend daggezicht
Den grofgetresten voorhang licht.

Dan wenkt een jonkvrouw van den toren,
Een ridder blaast haar op zijn horen
Een heerlijk lied van zegepraal,
Fel als zijn zwaard, zoo klaar als staal,

En bij dit lied groeit langzaam op
Een struik, die blaadren zet en knop;
Nu staat hij plots van bloesem rond,
Daar ploft zijn vrucht reeds op den grond.

Terwijl zit zacht een kind te zingen,
Dat met een kroontje speelt en ringen
Onschuldig bij een springfontein,
Waar bron en zon te dansen zijn.

Ik weet, ik weet, kende ik den zin
Dier schimmen goochelend gespin,
Wat elk met zijn gestalte zegt,
't Geheim in hun vreemd spel gelegd,

Dàn zou mijn leven opengaan,
Zooals de deuren openslaan
Van een oud huis, waar 't buiten bloeit,
Dat geurwind door de gangen stoeit....

De wolken trekken laag en loom,
Een zomernoem onder den rozeboom,
En luistrend hoor ik, ver en vaag,
Het duister antwoord op mijn vraag,

Samenspraak

Kom in mijn kamer, waar 't gordijn
Den morgen dempt tot schemerschijn;
Het huisraad staat heimlijk te spreken,
Wij zullen zijn stemming niet breken,
Als gij mij kuisch en mijmrend mint.

Mijn kind, ik snak naar zon en wind.

Of dan mijn túin u boeien kon;

Zie, hoe om 't nauw' gegolfd gazon
De paden zich kruisen en kronklen,
De bloemen er fleuren en fonklen,
U vangend in heur schalksche rei.

Mijn kind, ik kies de ruime wei.

Stil, dwalen wij naar 't luw prieel,
Waar, klaterend, verliefd gekweel
Zich huwt aan het ruischen der twijgen,
Die schommelen óp en zich nijgen,
Een vlucht lichtvlinders wiegelt mee.

Dit wekt slechts heimwee naar de zee.

Ik laat u niet, ik kus uw mond,
Ik kus uw wreede lippen wond,
Mijn haren zij stroome' om u neder,
Ik vat u, ik geef u niet weder,
En prang uw hoofd vast aan mijn schoot.

Mijn kind, nú droom ik van den dood.

Regenwijsje

Zie, hoe als regen spant
   Netten den dartlen,
Parel en diamant
   Bloeisels omkartlen.

Hoor, voor den droppenval
   Schuilende kouwlijk,
Toon die u troosten zal
   Vol en vertrouwlijk.

Vrij kan der zomerzaal
't Dak zich vergrauwen,
Nu langs het woudportaal
Dampzuilen blauwen,

Nooit, waar de donker zonk,
Dor moogt ge u wanen,
Beeft toch een zonnevonk
In onze tranen.

Nieuwe gedichten
Door
P.N. Van Eyck

Bede

Leven, geef vreugd of verdriet,
Nimmer de geurlooze stilte,
De bleeke, gesluierde kilte,
Die de diepe ontroeringen vliedt.

Beter het wegende leed,
Dat zwaar op mijn voorhoofd zou drukken,
Mijn lijf van ellende doen bukken,
Dan een dag, die kleurloos vergleed.

Geef mij de schallende vreugd,
Die den hemel zwellend doorschatert,
Luid door de wateren klatert,
In haar eind met een glimlach vergleed.

Nimmer de slepende klank
Uit de armoe van dralende monden,
Nimmer de ledige stonden,
Nimmer een dag zonder dank.

Geef mij liever den dood
Dan een hart, dat niets zou ontroeren,
Want wankling en weifeling loeren
Uit een stilte, die lust kent noch nood.

Leven, in blijdschap of smart,
Dring met uw drift in mijn leven,
Niets hebt gij, niets mij te geven
Dan een kloppend, onstuimig hart.

Vervoering

Wel zijt gij ver, - toch ben ik niet alleen:
Ik overdacht uw diepe, warme woorden,
En 't zoet geluk drong door mijn leden heen
Van toen mijn oore' uw zachte spreken hoorden.

Nu ben ik saam met u, mijn ziel verbrak
De grenzen van mijn lijf, haar adems hingen,
Doorgloeid van 't vuur dat mijne liefde ontstak,
Rondom mij heen als flonkerende kringen.

Ik denk aldoor, aldoor aan u en 't is,
Als gaan de kringen mijner liefde groeien,
En alles wordt verzaad van lichternis,
Want in mij voel 'k steeds sterkre ontroering gloeien.

Als 't levend middenpunt van wat me ontglijdt
Voel 'k buiten mij mijn wezen zich verspreiden,
En altijd voort, tot waar gij eenzaam zijt,
Mijn lichte liefde als cirkels glans verwijden.

En 'k weet, mijn lief: dat al dit licht me ontvliet,
Zich uit mij dringt om tot uw ziel te komen,
Het kan slechts zijn, omdat in 't ver verschiet
Gij zelf den zelfden weg vondt voor uw droomen.

Want ook uit u stralen de kringen uit,
Ook gij doorgloeit hen met uws harten branden;
Gij, die voor mij uw diepste ziel ontsluit,
Gij braakt, als ik, der leden enge wanden.

Nu zijn wij vrij, uw ziel stroomt naar mij heen,
Uw licht, uw gloed, uw liefde vloeit te zamen
Met mij, mijn gloed, mijn ziel, en dicht in-één
Schijnt ééne glans, waar twee te zamen kwamen.

En schoon gescheiden, zijn wij, daar uw gloed
Zich mengde met de mijn, toch gansch verbonden,
Vereenigd, stuwt nu sterkrer golven vloed
Steeds wijder om de harten, waar ze uit bronden.

Gescheiden, ja, - wat is uw lichaam ver,
Kon ik u gansch met mijne liefde omvangen!
Toch zijn wij als een helle dubbelster,
Voor de oogen één, door zelfden glans omhangen.

En 't kringen onzer liefde ging zóó wijd,
Dat ieder mensch, die tot ons licht zich wendde,
In wiens gemoed ons diep geluk zich spreidt,
Als eenheid voelt, wat hij als tweeheid kende.

De wereld heeft voor ónzen vloed geen dam,
Geen wolk kan onze lichternis versperren,
Gij zijt van mij, ik ben van u, één vlam
Brandt uit ons beider harten naar de sterren.

Middag

De wereld wijd om het bosch
En mijn lichaam dicht aan den grond:
Mijn hoofd gebed in het mos,
De halm van een kruid in mijn mond;

De luwe lente in de lucht,
In de dennen dat brons, dat goud,
Bij poozen 't verpereld gerucht
Van de vogels, zingend in 't hout;

Als de wind de takken bewoog
't Blank licht, dat de blaadren doorzijgt, -
En naar de eindlooze hemel omhoog
Een stem uit de stilte, die stijgt.

Een stem uit de stilte die zingt
In woorden, glanzig en sterk,
't Gedicht, dat mijn mijmring doordringt,
Ontroering, die straalt in het zwerk.

Woorden, wier waaiend geschal
Zich mengt in 't geruisch van den wind,
Want de aarde en haar glans bindt het al
Door de liefde, die 't leven bemint.

Middag, dat lied op den wind,
Mijn liefde, de schoonheid, die 'k zie,
Wat heb ik uw rijkdom bemind:
Drie droomen in één melodie!

Avondlied uit de verte

De zon wordt bleek en geel, mijn kind,
Zij schijnt al achter de kastanje,
En zinkend verft zij 't teer-getint,
Doorzichtig lenteloof oranje.

De tuinen worden grijs en stil
En alle dingen lijken ouder,
Er is maar één ding, dat ik wil:
Mijn hoofd te stutten aan uw schouder.

Ik heb u gansch den dag bemind,
Zoodra de stilte slechts kwam zijgen, -
Nu zit ik roerloos hier en vind
Verlangen in den gloed dier twijgen.

Verlangen om tot u te gaan,
Ver over heiden, bosschen, weiden,
Mijn armen rond u heen te slaan,
U met mijn teederheid te omspreiden.

Maar 'k zit hier stil, het loover dooft,
Een zachte weemoed dringt naar binnen, -
't Is of mijn hart het niet gelooft:
Toch zal 'k vandaag uw kus niet winnen.

Straks treed ik naar de boomen heen,
Als 't avondlicht uit hen ging deizen,
Doch van mijn weemoed weet niet één,
En 'k zal ook dan nog om u peizen.

Adieu, mijn lief, de laatste schijn
Verwelkte in 't looverdons der hagen,
Ik zal weer spoedig bij u zijn,
Ik wil niet langer om u klagen.

Dichterschap

Een boom, die aan den glans-bevloeiden rand
Van 't bosch gemeenschap heeft met heel den droom
Van gistend sap, en loofgesuis, gerucht
En schal van winden, en dat ruig geluid
Der regens als de verre, vreemde val
Van duizend zilvren munten, en 't satijnen
Gewaad van licht, dat gansch door 't woud verscheurd
Ternederzijgt in flarden wieglend goud,
En scheemring, en de nesten duisternis
Door de ontelbre vogels der nacht gebouwd
In 't hout, dat vaag en donker wordt van slaap,
Wier rust nog slechts een vleermuisvlerk doorruischt....
De dichter is die boom, die aan den rand
Van 't ondoordringbaar saamgegroeide woud
Der wereldsche mysteriën, zijn kroon
Voelt buigen naar de weide, en 't glooiend groen
Der heuvels, en den kronkelstroom der beek,
Waarop de zon haar bron van droppels strooit,
Die garf van zilvren korrels. En zijn stem,
Zijn stem, die beeft van alle kracht en klank
Van 't saamgeweven bosch, die zwaar van nacht
Het ruischen is der donkre vogelvlogels
Bij 't duistren neergestreken, en die beeft
Van de ondertoon, waardoor haar luidste woord
Tot diep fluweel verdonst, daar zij de ziel
Des levens draagt die zwijgen moet, maar streeft

Naar 't zingen dat haar laatst geheim verklaart, -
Zijn stem ruischt uit en schraagt zich in den toon
Der lijster, die des nachts slaapt in zijn kruin.
En 't vreemde lied, dat aardsch en hemelsch is,
Wordt vóór 't in trillende aetherglans vervliet,
Een lust en weelde voor 't verstilde hart
Van hem, die aan de heuvelhelling waakt,
Maar wakend droomt, een mensch die staart, omhoog,
Tot hij 't bewustzijn zijner waak verliest
En als een huivrend hart, omhoog gedragen
Als door de witte veders eener duif,
Op 't brooze lied dat zingend langs hem wiekt,
Zich voelt vervloeien in 't verwijde blauw
Des hemels naar een eeuwigheid van licht.
Maar 't lichaam, aan den weeken heuvel, slaapt
En 't is een vlinder, blauw en goudgezoomd,
Die fladdert boven 't droom-bewaasd gelaat,
Waar 't laag, in 't kruid, den keer der ziel verbeidt,
Als 't oog van glans uit 's harten schat weer straalt
En de aarde een woon werd voor een schoon geloof....

Mysterie

Soms luister ik lang naar het zwijgen
Van die donkre viool, mijn hart,
En scheemring na schemering zijgen
Door een stilte, die sluimert en mart.

Doch eindlijk begint het te trillen,
Of een zucht langs de snaren streelt,
Of een enkel met liedren te stillen
Verlangen er droomt vóór het speelt.

En een mijmring van tonen zingt éven
Uit de stilte, als de huivrende geest
Eener geur, die schaduws deed beven....
Maar mijn ziel is vervúld geweest.

En hetgeen in haar duister blijft hangen,
Een levende smart, schoon ze zwijgt,
Is de snik van een eindloos verlangen
Uit een droefheid die woordeloos hijgt.

Overdenkingen
Door
Dr. M.H.J. Schoenmaekers.

1. '*Aftakelen' kan iedereen*, '*ondergaan' alleen een held*, *maar 'sterven' is het voorrecht van den Koningsmensch*.

De hoogste menschelijke levensdaad is: sterven. Ik gebruik hier het woord 'sterven' in allerstriksten zin, in zooverre die verschilt van 'ondergaan' en 'aftakelen.' Dit verschil is er, want de Taal heeft nooit twee woorden voor één en hetzelfde begrip.

Sterven is volkomen opgaan in, volkomen overgave aan het ééne Leven. *Volkomen*, zóó namelijk, dat er niets overblijft van streven naar een afzonderlijk doel, begeeren van een afzonderlijk genot, handhaven van een afzonderlijk bestaan. Dàt is sterven. In dien zin kunnen weinige menschen sterven. Wél treedt bij ons allen, als het hart niet meer vermag ons bloed door de aderen te stuwen een algemeene uitputting in, die onmiddellijk voorafgaat aan den 'dood,' de 'overwinning van het Leven op één van zijn vormen,'[1] - maar die overwinning is *afgedwongen*, van 'overgave' is daarbij geen sprake. Bij de zeer weinigen echter, die waarlijk 'sterven,' is de dood niet meer een overwinning van het ééne Leven op een van zijn vormen, maar een volkomen gehoorzamen van dien vorm aan het Leven, zoodat het Leven hen niet 'overwinnen' kàn - omdat er niets te 'strijden' is. Wie waarlijk sterft, *doet* dit even gehoorzaam aan het Leven als anderen zich gehoorzaam overgeven aan de vreugde van een mooien lentedag. Voor wie waarlijk sterven

1) Maeterlinck.

bestaat de dood als ‘instorting’ niet meer, hun sterven is een daad, een zeer positieve, bewuste daad en dáárom geen vernietiging van hun bewustzijn, geen....dood. Ahasverus is het beeld van de meeste menschen: al stond duizendmaal hun hart stil, sterven zouden ze tòch niet, omdat ze dat niet kunnen. Socrates is een beeld van de weinigen, die sterven kunnen. Socrates wàs al opgegaan in het ééne Leven, hij had zich al aan het ééne Leven overgegeven, hij was al waarlijk ‘gestorven’ vóór hij den gifbeker dronk. Daarom bleef hij leven ook na zijn wijzen dronk.

‘Ondergaan’ - in strikten zin alweer - is het lot van den held. De held verschilt van den koningsmensch (den mensch in opperste voltooiing) in zooverre, dat hij nog streeft naar een afzonderlijk doel, afzonderlijk genot nog begeert, afzonderlijk bestaan nog handhaaft, terwijl dit alles in den koningsmensch geheel is opgeheven tot het zekere bewustzijn van zijn indentiteit met het ééne Leven. Het heroieke streven, begeeren en handhaven is echter volkomen *in zijn soort*, 't is eerlijk, spontaan, vrij van alle halfheid en dààrom heroiek. De held moèt in dit streven, begeeren, handhaven ondergaan. Waarom? Omdat hij door geen kunstmatig en voorzichtig geschipper beschermd wordt tegen het ééne Leven, dat dus in hem de waarheid kan en moet openbaren, waaraan ieder bewust-levend mensch in zijn diepste innigheid gelooft: de waarheid, dat àlle streven en begeeren en handhaven *als zoodanig* faalt. De evidente levensopenbaring van deze waarheid is de tragiek, die we bewonderen en in-ontroering huldigen bij het aanschouwen der klassieke tragediën. Alle lijden, dat deze levensopenbaring niet laat dóórschijnen is ontragisch, al is 't nog zoo ‘heftig.’ Ja, 't is des te verder van alle tragiek verwijderd naarmate het heftiger en dus ‘ijselijker’ wordt. Een voor de hand liggend voorbeeld: een mensch, die uit minnenijd zijn geliefde vermoordt is ijselijk-leelijk - een mensch, die uit liefdesmart ondergaat is tragisch-mooi. (Tristan und Isolde).

‘Aftakelen’ is nìet sterven, nìet ondergaan en tòch verkwijnen. 't Is het tegenspartelend neerzinken in de machteloosheid van

kunstmatig aangehouden streven en begeeren en handhaven, 't is het gedwongen afbrokkelen van versteende illusies. Voorbeelden hiervan zijn maar al te gemakkelijk te vinden. De sfeer van het burgerlijke, ijselijke ‘standophouden’ is er vol van.

2. *De waarlijk gestorven mensch is eeuwig, omdat hij alle dingen ervaart als vergaande.*

Het ‘alles vloeit’ van Heracliet is een gemeenplaats geworden en 't is dààrom al natuurlijk, dat de diepere beteekenis ervan niet tot haar recht komt. De Grieksche meerheidsvorm van ‘alles’ (*παντα*) duidt aan alle *dingen*, alle *objecten*. De kosmische waarheid van Heracliet's gezegde belijdt de absolute beweeglijkheid allèèn van alle ‘dingen,’ maar loochent volstrekt niet de absolute onveranderlijkheid van het ‘Ik,’ dat gèèn ding, gèèn object is, maar *subject*. Alle dingen kunnen alleen dan gezien worden in gestadig vloeien, als buiten alle dingen een rustend iets blijft, waarmee vergeleken alle dingen gaan en vergaan. Wat is er dan buiten alle dingen? Niets anders dan het ‘Ik’ zelf, dat geen-ding is en geen-ding zijn kan, òmdat het Ik, d.i. Subject is. Heracliet noemt den strijd den ‘vader aller dingen,’ maar laten we toch niet vergeten dat alle ‘dingen’ nog niet het Al zijn.

Het Subject is geen afzonderlijk mensch, geen individu. Een afzonderlijk mensch is niet volkomen subject, ieder individu is òòk object als alle andere objecten, en vergaat dus gelijk alle andere dingen. De gestorven mensch alleen is waarlijk ‘Ik,’ bewuste persoonlijkheid[1].

3. *De persoonlijkheid staat buiten alle dingen, maar is van geen ding verlaten. Integendeel: alle dingen zijn hare dingen.*

Als het waar is, dat *alle* dingen bewogen worden, dan moeten ze bewogen worden door iets, en dat iets kan niets anders zijn dan het Subject, het geen-ding, de persoonlijkheid. Zoodat àlle dingen, die in-wezen bewogenheden zijn, in hun bewogenheid dus in hun wezen absoluut afhangen van de persoonlijkheid.

1) Zie mijn ‘Christosophie’, Derde Hoofdst, II, over het verschil tusschen persoonlijkheid en individualiteit.

De persoonlijkheid is de 'onbewogen beweger' (Aristoteles) die, centrum van al haar dingen, beweging schept. Noem vrij die beweging met alle namen, waarmee de Taal de bewegingsvormen uitdrukt, gij moogt de persoonlijkheid haar schepper blijven noemen. 'Beweging is leven.' Goed: de persoonlijkheid is de bron van alle leven, een object leeft niet uit zichzelf. 'Beweging is schoonheid.' Goed: geen ding is uit zichzelven mooi, de schoonheid wordt geschapen door de persoonlijkheid alleen[1]. 'De beweging is de eeuwigheid.' Goed: maar geen ding kan eeuwig zijn als ding - ook geen individu, want dat is òòk een ding. Alle dingen zijn eeuwig in zooverre als ze gaan, heelemaal gaan, geheel vergaan door de persoonlijkheid, geheel opgaan in de persoonlijkheid.

Beweging in al haar vormen is daad, voortdurende daad van de persoonlijkheid. De beweging is aan de persoonlijkheid absoluut vreemd èn absoluut eigen. Absoluut *vreemd*, in zooverre de persoonlijkheid geen beweeglijkheid is, niet bewogen *wordt*. Absoluut eigen, in zooverre de persoonlijkheid alle dingen beweegt.

4. *De persoonlijkheid ben Ik.*

Dit mag ieder waarlijk gestorven mensch zeggen vanuit zijn diepste wezenheid. Vanuit, *niet* over. Er is niets *over* de persoonlijkheid te zeggen, want spreken over iets is spreken over een object, en de persoonlijkheid is subject. Wel moet de persoonlijkheid spreken uit haarzelve en alleen haarzelve spreekt zij uit. Alle dingen zijn uitspraak der persoonlijkheid, uitspraak in vollen zin: schepping. Het zelf bewustzijn der persoonlijkheid is het herkennen van haar schepping als *haar* schepping in de objectiviteit. Ook dit zelf bewustzijn, dat zijzelve is, spreekt zij uit als *her*schepping harer dingen. En zoo klinkt en lijnt dit zelf bewustzijn in alle dingen: 'De schepping is *mijne* schepping: ik heb haar lief. De schepping is *mijne* schepping: alle dingen zeg ik te sterven, opdat zij leven, telkens weer. De schepping is *mijne* schepping: alle dingen zeg ik te lijden, opdat zij blij

1) Zie hierover de zeer paedagogische en aanschouwelijke verhandeling van H.P. Bremmer: Vincent van Gogh, Inleidende Beschouwingen. (Uitg. W. Versluys).

zijn, telkens weer. De schepping is *mijne* schepping: alle dingen zeg ik uiteen te scheuren en te strijden, opdat zij lieven, telkens weer. De schepping is *mijne* schepping: alle dingen zeg ik te aanbidden een afgod die een ding is, nu grof dan ijl, nu goed dan kwaad, opdat zij hunnen afgod verzaken, telkens weer. De schepping is *mijne* schepping: Ik ben de eeuwig-ontevredene, want alle dingen zeg ik te *veranderen;* Ik ben de eeuwiggelukkige, want alle dingen zeg *Ik* te veranderen. - Alle dingen zijn dit woord: Ik ben, Gij wordt uit mij.'

5. *Het aannemen van een 'individueel voortbestaan' opgevat als een onveranderlijke identiteit van het individu als zoodanig is een loochening van de eeuwige persoonlijkheid.*

Het individu, in tegenstelling met de persoonlijkheid, is nog een 'ding'. Maar wie een ding als zoodanig onveranderlijk noemt, ontkent, ten opzichte van dat ding, de bezielende levenscheppende macht van het niet-ding, de persoonlijkheid. Hij loochent in zijn hart en waarschijnlijk zonder het redelijk te vermoeden het voortleven van dat ding. Want voortleven van een object beteekent voor den bezonnen mensch: voortsterven in en door het levende Subject. Maar hij loochent niet alleen het *voort*leven van dat ding, dat individu; strikt genomen ontkent hij àlle leven erin. Alle leven immers komt van de persoonlijkheid, een object leeft alleen in zooverre als het daad is van het subject, voortdurend wisselende daad. En de verdedigers van een 'individueel voortbestaan' zijn er juist vóór alles op uit, dat individu te zien als een blijvend object, liefst als een grof geobjectiveerd, 'gematerialiseerd' object. Wat zij trachten te ontdekken is inderdaad geen leven van het individu, maar een handhaven van harde afgescheidenheid, aparte objectiviteit. Wat zij trachten te ontdekken als 'voortleven' is, in wezen, niets anders dan weerstandsvermogen. Dat weerstandsvermogen noemen we in een steen 'traagheid,' in een dier 'instinct van zelfbehoud,' in een mensch 'individualiteit,' maar 't is, in wezen, overal even vreemd aan waarachtig *persoonlijk* leven. Dàt ontkiemt alleen in een mensch, die alle zelfbehoud heeft afgeleerd en gehoorzaamt aan het Subject: 'Ik wil de wisseling àller dingen.'

6. *De persoonlijkheid is één.*

Als ik het Subject één noem, wil ik volstrekt niet zeggen, dat er één *waarneembaar* subject is in tegenstelling met de vele *waarneembare* objecten. Wat over de objecten gezegd kan worden, kan nooit in objectieven zin overgedragen worden op het subjectieve. Er is in het subjectieve nòch objectséénheid nòch objectsvéélheid, want het subjectieve is *niet* object, *niet* waarneembaar, het is integendeel: *Mysterie*. Het Mysterie nu kan, juist omdat het onwaarneembaar is, juist omdat niemand het buiten zich aanwijzen kan in een afgebakend stuk tijd of ruimte, in en aan àlle objecten innig worden doorleefd. En dat gebeurt als een waarlijk gestorven, van object-zijn bevrijd mensch de bewogen objectiviteit àls bewogen ervaart. Dan spreekt zijn persoonlijkheid haar onbewogenheid, dus haar éénheid, in de bewogen objecten uit. Ik zeg haar onbewogenheid, dùs haar éénheid. Veelheid immers is uitgebreidheid van tijd of ruimte en uitgebreidheid is bewogenheid.

Nu is die ééne persoonlijkheid in geen onzer nog volkomen en altijd bewust-vrij. Maar soms breekt zij in bewuste vrijheid dóór in onze individualiteit. Dan leven we waarlijk, dan sterft onze individualiteit waarlijk. Dan is er voor ons maar één tegenstelling meer mogelijk: Ik en de dingen, d.i. Ik en *mijn* daden. In zulk een moment zijn we Koningsmensch.

Ik noemde in 1 drie soorten van menschen: koningsmenschen, helden, en de rest. Geen aandachtig lezer zal nu meer meenen, dat ik met die soorten groepen van individuën bedoelde. 't Moet nu duidelijk zijn dat die soorten *waarden* zijn van het ééne menschelijke, waarden, die in vele individuën en ook in één en het zelfde individu kunnen bestaan. Anders gezegd: Er is één kosmisch Mysterie, waarin en waardoor de menschenindividuën geroepen zijn te sterven en zoo tot persoonlijkheid te leven.

7. *Over begrip en woord.*

Begrippen zijn òòk ‘dingen.’ ‘Ik, de eeuwig ontevredene, zie begrippen staan en voel de stroeve zwaarheid van het “object.” Dan zeg ik: “Verander!” En oogenblikkelijk gaan ze

spreken en al sprekende zeggen zij mijzelven uit en al sprekende bewegen ze zich in de lenige gebaren van het ware sterven. Nieuwe, elegantere begrippen rijzen nu en wéér zeg ik: “Verander.”

Geen wonder, dat individuën, die angstig zich vastklampen willen aan vaststijve begrippenzwaarte “warhoofd” zeggen. “Duidelijk” noemen ze wat plomp gepasserd is en geliniaald.

Ik ben de eeuwig gelukkige, midden in mijn dartelende dingen. In het warrelende, kleurige vrouwenspel van mijn babbelende begrippen sta Ik en heb lief.’

Politieke feiten en richtingen

De mist en de roode vaan.

Ministerie en Tweede Kamer zijn uitgeput. Enkele ministers moesten rust gaan zoeken, andere verklaarden zich buitengewoon vermoeid. Zelfs de ‘krachtige’ Waterstaatsbeheerder klaagde. En onder de vooraanstaande Kamerleden waren verscheidene door ziekte niet op hun post. Wie verwondert er zich over dat b.v. Troelstra, Tydeman en Duys in hun krachten te kort gingen schieten. De politiek is afmattend. Wat zijn nu van die krachtsinspanning en die opoffering de resultaten? Voor het eerst doet de Tweede Kamer de begrooting niet vóor Kerstmis af. Maar bovendien mag met recht betwijfeld worden of er in politiek en regeeringsbeleid iets verbeterd is. Zou het volk dankbaar zijn? Zou het medelijden hebben met de vermoeiden? Is er niet eerder een lichte spot bij hen, die de parlementaire handelingen volgen, een spot waaruit weinig eerbied spreekt voor dat uitputtende vak der politici? En bovendien daarachter een stille overtuiging dat parlementarisme en demokratie het toch eigenlijk gaan afleggen. Tegen een dergelijke twijfelmoedigheid, tegen zulke hautaine objectiviteit kan echter niet krachtig genoeg opgekomen worden. En deze eerste kroniek in het verkiezingsjaar willen wij juist daarom beginnen met een waarschuwing tegen kritisch en terughoudend intellectualisme, daar wij zelf niet minder en gelijksoortige kritiek zullen beoefenen. Doch niet door ons terug te houden of ons te onthouden. En ook niet met afkeer voor politiek, parlementarisme en demokratie.

Dit zijn alle drìe noodwendigheden, zoowel historisch als

feitelijk. Niemand kan daarbuiten omgaan. Wie er op neer ziet of met weerzin zich afscheidt, geeft daarmede in hopeloosheid en zatheid van maatschappelijk leven zijn staatsburgerschap prijs. En dat beteekent juist een onderwerping aan de machten, die verfoeid worden. Ja meer zelfs, het heeft tot noodzakelijk gevolg dat minderwaardige elementen geen tegenwicht verkrijgen en dus aan invloed toenemen.

Hoe lager peil de politiek inneemt, hoe trager en slechter het parlement werkt, hoe sprekender de gebreken eener demokratische regeering naar voren komen, des te meer is het de plicht van de intellectueelen om zich ermede te bemoeien ter verdediging en ter genezing van wat zoo zwak en ziek is geworden. Dit klemt te sterker indien het alles geschiedt in een tijd dat de hoogste belangen onzer samenleving gevaar loopen. Inderdaad is dit het geval. Het zou dwaasheid, ja verregaande lichtzinnigheid zijn zich dit te ontveinzen.

Allereerst is er de bedreiging met een Europeeschen oorlog. Wie zich voor ettelijke jaren de illusie gemaakt hebben dat de oorlogskansen steeds minder werden, zullen toch in dit najaar wel ontgoocheld zijn. Het was al lang te zien dat de geweldige bewapeningen niet voor niets geschiedden. Toen het onmogelijk bleek daaraan door wederzijdsche afspraken een grens te stellen, en toen tegenover den grooten driebond, de drievoudige ‘entente’ kwam te staan, is onmiddellijk een haast gevolgd bij alle zes de groote mogendheden om voor den strijd gereed te zijn. Geld, vernuft, toewijding, industrie, en....menschen werden zonder weifeling of terughouding ter beschikking gesteld van leger en vloot. Daaraan lag de veronderstelling ten grondslag, dat het eens toch tot een oorlog zou moeten komen. Al gevoelt men onverwacht hoe vreeselijk de ramp zal zijn die een botsing moet veroorzaken, en al wordt er stellig door talrijke invloedrijke personen met ijver en toewijding gezocht naar middelen om dien te voorkomen, toch neemt ook het aantal toe van hen, die zich op het noodzakelijke voorbereiden, en die er bijna voor pleiten om, nu het eenmaal zoo is, de beste kansen niet verloren te doen gaan. Niemand kan op dit oogenblik voorspellen wat er zal voortkomen uit de vredesonderhandelingen en de gezantenbijeenkomst te Londen.

Nog steeds staan in de Balkan de legers tegenover elkaar, die geen oogenblik in ijver verminderen om zich te versterken. Evenmin is er iets ongedaan gemaakt van die groote mobilisatie's door Oostenrijk en Rusland in de eerste plaats, en daarachter ook door hunne wederzijdsche bontgenooten verricht, hoe weinig begeerig deze laatste ook zijn om thans en voor deze zaak geweldige offers te brengen. En dat is geschied, ondanks het feit, dat zoowel in Rusland als in Oostenrijk de grootste inwendige moeilijkheden kunnen ontstaan, indien beide landen tot een oorlog besluiten. Rusland toch ziet in het verre oosten China zich roeren, en kent nog uit jonge ervaring de latente revolutie, die oplaaien zal zoodra de garnizoenen naar de grenzen trekken. Oostenrijk weet hoe de slavische volken uit den statenbond, en hoe ook de groote arbeidersbevolking in de industrieele centra, een jarenlange ontevredenheid koesteren, en met uitbarsting dreigen.

Toch zijn het slechts hunne bondgenooten, die hen weerhouden om zich buitbegeerig in de Balkan-moeilijkheden te mengen, waar zij elkaar ongetwijfeld vijandig zouden ontmoeten.

Doch ook die bondgenooten zullen wanneer het eenmaal tot een botsing komt van de gelegenheid gebruik maken om de jarenlang gevoedde wedstrijd naar voorrang en de macht over de wereld uit te vechten. Wanneer zij den oorlog tusschen Oostenrijk en Rusland om den Balkanbuit niet wenschen, dan is het niet zoozeer omdat zij den onderlingen strijd vreezen als wel hoofdzakelijk omdat zij gezamentlijk liever een zwak onder hun invloed gekomen Turksch rijk zien, dan dat het geheel en al wordt opgelost in andere machten. Evenwicht van belangen, vrees om invloed te verliezen, weerhoudt dus op 't oogenblik den grooten kamp. Maar het gevaar is er niet minder om geworden. Al zullen Duitschland, Engeland en Frankrijk, zoo ook Italië, op dit oogenblik ten behoeve der belangen, die zij in 't oosten hebben, trachten Rusland en Oostenrijk in toom te houden, zoo kan er straks een nieuw conflict uitbreken.

Wee dan de kleine staten, vooral wanneer zij ingesloten liggen tusschen de grootere, en deze er belang bij hebben van de hulpbronnen der kleinere gebruik te maken. Hoe zal hun houding moeten zijn om zich te verweren? Op de groote Ba-

zelsche vredes-bijeenkomst heeft Troelstra zich tot woordvoerder dier kleine staten gemaakt, en tegelijk ook de twee richtingen aangegeven, die ingeslagen kunnen worden. Eenerzijds een poging om zich tot het uiterste te wapenen, en op 't voorbeeld der Balkan-staten kracht te zoeken in bondgenootschappen. Dit moet echter zware offers kosten. Een noodzakelijk gevolg er van is n.l. een geremde ontwikkeling. Onderwijs en sociale instellingen zullen moeten boeten voor wat aan oorlogstoerusting te besteden zal zijn. Daartegen vooral waarschuwde Troelstra als het groote dreigende gevaar, niet alleen voor de cultuur dier kleine staten zelve, maar ook voor de beschaving in 't algemeen. Laten wij, zoo was zijn oproep, laten wij, Zwitserland, België, Nederland, Denemarken, Noorwegen, Zweden en Finland, een voorbeeld zijn van cultuurstaten, die alle krachten besteden aan de volksontwikkeling. Deze zal onze sterkste steun zijn tegen overweldiging.

Hoe dit ook zij, in elk geval is hier een tweesprong, waar een weg te kiezen valt. En de keuze is zóo groot, zóo vol verantwoordelijkheid, zóo overwegend voor onze belangen, dat er terecht gesproken mag worden van een ernstigen tijd, die een beslissing vergt van verdragende beteekenis.

Maar niet alleen daarom zijn onze hoogste belangen in gevaar.

Ook de inwendige toestanden stellen aan het regeeringsbeleid een zware taak. En juist daardoor geeft onze tegenwoordige politiek zoo'n weerzinwekkend beeld van onmacht te zien. De liberale staatsorganisatie van Thorbecke is eigenlijk nooit voltooid geworden. Hare ontwikkeling is opgehouden toen zij aanbotste tegen de christelijke traditie op de school en daardoor tegen de kerken. Van toen af is feitelijk een stilstand ingetreden. De steeds verzwakkende liberale partij zocht naar een pacificatie van den schoolstrijd, maar kon er niet in slagen. Een linksche vleugel zocht haar verjonging in sociale politiek, die noodig werd doordat handel en nijverheid in 't laatste kwart der 19e eeuw krachtig begonnen óp te leven, en daarmede een weerbaarder maar nog in de achterlijkste levensomstandigheden verkeerende arbeidersklasse ontstond. Toen kwam naast de kerkelijke politiek de sociale zich plaatsen, die bestemd scheen de eerste terugtedringen. Dat was noodig. Kerkelijke

politiek kan de uiting zijn van een vrijwel stilstaand ekonomisch leven, omdat de steeds aanwezige verschillen in levensen wereldbeschouwing dan vanzelfsprekend een voorrang hebben. Maar zoodra samenleving en staat zich in een sterke ekonomische vervorming bevinden, zoodra kwestie's van belastingpolitiek, van handelsbeleid, van verkeerswezen, en vooral van sociale verhoudingen vóór alles aan de orde zijn, moet de kerkelijke politiek zich terug trekken en plaats laten voor de behartiging der onmiddelijke belangen.

Dat nu is in ons land niet verkregen kunnen worden. Door het zwakke, halfslachtige beleid der liberalen werd nóch de schoolstrijd beeindigd, nóch ook de sociale politiek voldoende versterkt. Zoo konden de clericale partijen zich vestigen, zich organiseeren, en zich coaliseeren tot een macht die over een kiezersmeerderheid te beschikken had. Maar die nimmer een ekonomische, en ook geen sociale politiek kon voeren, omdat de beginselen daarvan niet de bazis vormden der kiezersorganisatie.

En de resultaten staan nu ieder voor oogen. De schoolstrijd bracht een algeheele verwarring en splitsing op onderwijsgebied, zonder de noodwendige hervormingen te brengen, die een vooruitgaand volk dringend noodig heeft. Ons land, dat vooruit kon zijn op dit gebied komt steeds meer achteraan. De kort geleden gehouden meeting van onderwijzers toonde overtuigend aan, tegelijk hoe doordravend verkwistend en hoe onverstandig schriel de overheid met het geld is. Veel kleine schoolgebouwen, maar onvoldoend bezoldigde onderwijzers.

Naast het onderwijs is de geneeskundige zorg een noodzakelijke grondslag voor de verspreiding der beschaving. Niet alleen zal het toekomstig geslacht bekwaam maar ook gezond moeten zijn. En heeft niet een minister bij de verdediging eener ziekteverzekeringswet kunnen zeggen dat hij niet voor doktershulp overal kon instaan omdat er in verschillende streken ten platte lande geen dokters waren? Toch is er aan artsen geen tekort. Zij vestigen zich alleen niet op die plaatsen omdat zij er niet genoeg kunnen verdienen. En de angstvallige minister kon niet eens zijn halve hulp tot stand brengen.

Staat die achterlijkheid niet in nauw verband met de gebrekkigheid van ons verkeerswezen? In den goeden tijd van het liberalisme zijn de voornaamste spoorwegen en kanalen tot stand gekomen, maar daarna gaat het uiterst langzaam en weifelend. Wie onze stations met het buitenland vergelijkt gevoelt direct het verschil in ontwikkeling. Dat is op zich zelf niet zoo erg, maar het is een teeken hoe er een volgen, niet een voorgaan der ekonomische ontwikkeling, ons verkeerswezen kenmerkt. Erger is toch dat er geheele streken zijn, die nog onvoldoende verbindingen bezitten. Mist niet zelfs Zuid-Holland behoorlijke wegen? Daarbij komt dat het beheer van onze verkeersmiddelen nog steeds rust op onhoudbare verbintenissen tusschen den staat en logge maatschappijen. Door die hoofdpunten is nog volstrekt niet de achterstand in ons landsbeheer geheel omschreven. De verzorging der armen en gebrekkigen, die een taak is van menschlievendheid welke voor een volk met toenemende welvaart zich vanzelfsprekend opdringt, is nog steeds zeer onvoldoende en vastgeroest aan oude instellingen en tradities. De rechtspraak laat op allerlei punten veel te wenschen over. Verschillende geruchtmakende zaken wezen op de neiging der rechterlijke macht om een soort kaste te vormen, die zich zoo zeer afsloot van het maatschappelijk leven dat juristerij boven rechtsgevoel ging. En zelfs wanneer dit laatste had mee te spreken was het sterk beïnvloed door geest en belangen der klasse, waaruit rechters gekozen worden. De langzaamheid der proces-voering bracht bovendien een gevoel van gedeeltelijke rechtsonzekerheid.

Ook het belastingstelsel eischt dringend herziening. Niet alleen om de ongemakken daarvan voor de burgers tot een minimum terug te brengen, maar vooral om te voorkomen dat onnatuurlijke barrières tusschen allerlei gemeenten opgesteld worden.

Talrijk zijn de gevallen waar oude gemeentegrenzen den vooruitgang in den weg staan. En het zijn de belastingen, die een goede regeling belemmeren. Doch de hoofdzaak is dat allerlei dringende landsbehoeften niet vervuld kunnen worden uit gebrek aan geld. Eensdeels is daarin te voorzien door een belastingherziening, die den druk rechtmatiger verdeelt, ander-

deels echter door een krachtige hervorming op bijna elk gebied der overheidsadministratie, waar wel de leus maar niet de praktijk van zuinigheid bestaat. Al te veel is het een kleinzielige schrielheid naast een bevreesde onbekwaamheid tot ingrijpen, die voor zuinigheid doorgaan, en die verkwisting van arbeid en geld laten voortduren, doch alleen schrikken voor nieuwe uitgaven, hoe rendabel die ook beloven te zijn. Is het rapport der Staatscommissie over de inrichting der departementen in dit opzicht niet een onthulling geweest? Maar wat heeft het uitgewerkt?

Een andere groote taak ligt in 't beheer onzer koloniën, die op uiterst gebrekkige wijze, zonder flinke durf en verreikend inzicht wordt vervuld. In den noodstand van West-Indië komt maar geen verbetering. Verder zijn er in Oost-Indië dat een reuzenontwikkeling begon, nu groote industriën en cultures zich naast een rijk mijnwezen gaan ontwikkelen, talrijke moeielijke regelingen te heffen, die voor lange tijden van overwegende invloed zullen zijn, en wat meer is over 't bezit van en de rust in onze koloniën zullen beslissen.

En bij al het opgesomde, dat aanwijst hoe een land dat zich opnieuw levenskrachtig toont, behoefte heeft aan zaakkundige sterke leiding, komt dan nog ten slotte het arbeiders vraagstuk. Dat stelt als allereerste eisch de grondslagen der demokratie te verbreeden, niet angstvallig maar flink en met vertrouwen, opdat niet naast de godsdienstige splitsing ook de klassetegenstelling het nationaal besef vernietigt, en het gevoel van saamhoorigheid meer en meer opheft.

De arbeidersklasse is niet langer de groote groep van paupers uit het eind der 18e en 't begin der 19e eeuw. Zij wil erkenning van het volle burgerschap en is met minder niet tevreden. Niet door heele of halve weigering en door hoog of sterk te doen, worden haar gebreken opgeheven, maar door tegemoetkomendheid, door opvoeding en aankweek van verantwoordelijkheid.

Naast de zuiver ekonomische politiek, die het volk sterker maakt, die de ontwikkeling van alle welvaartsbronnen niet belemmert maar bevordert, die belasting, rechtspraak, en beheer maakt tot hulp inplaats van tot last, moet er zijn een sociale

politiek, die tot eerste taak heeft het peil der arbeidersklasse omhoog te voeren, zoowel materieel als intellectueel en moreel. En dit in het vaste vertrouwen, dat zoo'n verhoogde arbeidersklasse de ware volkskracht is, meer nog dan de z.g. middenstand, die slechts overgangsvormen te samenbrengt met zeer uiteenloopende belangen en aard, en die in de politiek nooit richting, doch slechts weifeling kan brengen.

In het voorgaande is geenszins een volledig program bedoeld. Het is slechts een vluchtige aanwijzing van het vele waarin tot nu toe de politiek te kort schoot, een gebrekkig schematisch bewijs hoezeer er in ons land behoefte is aan een beheer, dat steunen moet op hen, die de ekonomische en sociale ontwikkeling begrijpen en vertrouwen, waardoor het als gevolg uitsluitend de conservatieve, zwakkere en angstiger naturen tegenover zich zal vinden.

Vooruitstrevenden tegenover behouders, dat is de politieke tegenstelling, die ons land dringend behoeft. Die tegenstelling scherp te gevoelen, en die met kracht aan het volk duidelijk te maken, dat is de ware taak der politici, waarbij zij de steun van allen verdienen, die weten welke belangen op 't spel staan.

* * *

Geen poging tot nieuwe partij-vorming; geen lust tot afwijkend individueel inzicht, geen neiging tot isolatie was het doel van de voorgaande beschouwing. Het was slechts de noodzakelijke verklaring van de kritiek, die nu gaat volgen. Een verklaring n.l. ter voorkoming van onjuiste conclusie's, alsof politiek uit den booze is. Zij mag niet uit den booze zijn, maar vormt integendeel een geweldige taak, die met alle ernst moet worden aangevat. Daartoe was noodig uiteen te zetten hoe vele en ernstige belangen bij de verkiezingen behandeld zullen worden.

Vragen wij ons toch nu af, hoe dit geschiedt, dan zijn er vele redenen van teleurstelling en verbazing. De politiek der verkiezingen is toch ingezet met deze zitting der Tweede Kamer. Alle onderwerpen, die behandeld werden, zijn omgezet in onderdeelen der verkiezingsagenda, en krijgen te meer belangstelling

naarmate zij beter voor die agenda passen. Het is alles een groote campagne, die in de Tweede Kamer door de politici begonnen, door hen later over 't land zal verspreid en aangevuurd worden. Dat land mag de nagalm en de clâque leveren.

Juist dat omzetten van een zakelijke discussie tot een deel der campagne heet in het spraakgebruik ‘de politiek erin brengen’. Dan stemt links tegen rechts en dient de geheele demonstratie ter ‘voorlichting’ van het kiezersvolk. Alle afwijkende punten waarbij de politiek niet te pas te brengen is, zijn onder den naam van ‘districtsbelangen’ of dergelijke tot minderwaardigheid gedoemd.

De ware inzet vormen de algemeene beschouwingen bij de staatsbegrooting. Deze waren dit jaar reeds zoowel in de personen der strijders als in de te behandelen onderwerpen verzwakt doordat de langdurige gerekte algemeene discussie over de Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering eraan voorafgegaan was. In een vorige kroniek is reeds uiteengezet hoe de linkerzijde erin slaagde om deze geheel voor haar politiek te gebruiken. De liberale concentratie was erdoor ingeluid met frohlicken en Siegesbewusstsein. Die zaak was immers juist beklonken, en de tegenpartijen hadden nog geen tijd gehad om een positie te kunnen innemen.

Het is thans niet twijfelachtig of de liberale leiders zijn voorbarig geweest. De eigenlijke concentratie-voorstelling stond achter bij de generale repetitie. Toen was er meer vuur in de spelers. Dat was bij herhaling geluwd en werkte verzwakkend op het eindeffect. Bovendien was de régie slecht in elkaar gezet. Er was eigenlijk in 't geheel geen goede rolverdeeling. De heeren Rink, Roodhuyzen, Patijn, De Beaufort en Drucker werden na hun aanval, die precies zoo was, als ieder kon voorspellen, vrijwel teruggedrongen in een verdedigende positie. De heeren Tydeman en Borgesius kwamen te laat om daarin nog verandering te kunnen brengen.

Daartegenover was de regeering bij monde van minister Heemskerk in gunstiger conditie, doordat zij nu pas en voor de tegenstanders geheel onverwacht het verkiezingsprogram ontvouwde. Maar ook dit had weer zijn zwakte. Allereerst doordat de redevoering van den premier niet magistraal genoeg

was gehouden. De gedeelten, die zoodanig bedoeld waren dreven in het langnat zijner ‘grappigheid’. Vooral echter daar hij zeer onvoldoende werd ondersteund. Uit den tijd van minister Kuyper herinnert men zich nog levendig hoe deze steeds kampvechters voor zich uitzond, om het terrein voor de hoofdmacht zijner breede redevoeringen vrij te vechten. Daarentegen kwamen nu de heeren Middelberg en Nolens, allesbehalve als schildknapen met aanvallen op de concentratie, doch veeleer als wijzen mentors met beschuldigende excuses voor het ministerie. Scherper kritiek dan ‘het ontbreken van de deugd der tijdrekenkunde’ en ‘de lust om zich weer in te huren’ op grond van oude beloften, is moeilijk korter te formuleeren. De meest eigenlijke hulp kwam van den heer De Savornin Lohman, doch juist deze hulp, van een man, die het ernstigst de regeering bij 't vervullen van haar taak had belemmerd, was ongewenscht. In hem was wel het oude vuur tegen een verwaten eigengerechtigd liberalisme, maar zijn al te late lof voor minister Talma stuurde hij indirect aan de ergste vijanden van zijn staatkunde: de vrijzinnig-demokraten. Terecht wist hij daardoor de lof voor de regeering te combineeren met een blaam voor de ex-katheder-socialisten, doch ten koste van de ernst zijner eigen overtuigingen. De hoofdzaak bleef daarom minister Heemskerk's rede en te meer schade deed het dat die averechts was opgezet. Verlokt door de mooie eindleuze van ‘de roode vaan in de mist’, waarmede hij trachtte de liberale concentratie pakkend te kenmerken, had hij de uiteenzetting van het rechtsche verkiezingsprogram doen voorafgaan aan den strijd tegen het linksche verbond. Toch lag het voor de hand, en Dr. Kuyper's leuzen hadden daarin steeds het voorbeeld gegeven, dat de volgorde andersom had moeten zijn. De mooie leuze was een negatieve, een met spot als wapen uitgevoerd verweer, geen aanvoering tot een duidelijk doel.

Het beeld dat de Kamerdiscussie dan ook te zien gaf miste geheel het opwekkende, het pakkende van een flinken strijd tusschen vooruitstrevenden, die een echte werkelijkheidspolitiek met duidelijke scherp belijnde hervormingen voorstaan, en conservatieven, die traditie's en oude instellingen verdedigen.

Twee listige verbonden stonden tegenover elkaar, die hun

plannen vaag en gemaskeerd op den achtergrond hielden, en kracht zochten door wederzijds elkaar onmacht te verwijten. Gij, coalitie, aldus spraken de voorgangers der liberale concentratie, hebt ons in de verloopen jaren getoond, dat gij niet in staat zijt om goed te regeeren. De aanvankelijke bedoeling van minister Heemskerk om oude en fatale partij-tegenstellingen te verdringen, is juist geeindigd met een venijnige poging om die nieuw leven in te blazen. En wat gij - zij 't ook in stilte - in 't Kuyper-beleid afkeurde, hebt ge in veel scherper vormen herhaald, n.l. de begunstiging van een permanent partijwezen, hoewel ge wist dat het op een onpractischen, onbruikbaren grondslag rustte.

Daartegenover kwam de premier die verwijten volledig op de concentratie terugwerpen. Indien hij al zijn poging had opgegeven om conciliant te zijn, d.w.z. om de conservatieve elementen der vrijzinnigen te vriend te houden, zoo is dat gebeurd, niet op bevel van Dr. Kuyper, maar gedwongen door de houding der linkerzijde, die zoowel de behoudendgezinde wetten b.v. militiewet en zedelijkheidswet, als de zeer getemperd vooruitstrevende sociale wetten van Talma bestreed met alle middelen waarover een oppositie kan beschikken. Tot op het onfatsoenlijke af. Zoo werd de coälitie wel gedwongen op eigen krachten te steunen. Al kon minister Heemskerk de eigen onmacht niet goedpraten, het eromheen praten was hem wel toevertrouwd. Zijn aanbeveling van een langere zittingsperiode voor de Tweede Kamer werd door niemand en in geen enkel opzicht meer als een overtuigend redmiddel erkend. Zijn kritiek was echter niet minder sterk dan die der liberalen op zijn eigen beleid, toen hij betoogde hoe de liberale concentratie toch nimmer een regeeringsmeerderheid zou kunnen vormen, zonder hulp der sociaal-demokraten. Dat hij hier een zwakke plaats trof bleek overtuigend toen zoowel de heer Roodhuyzen als de heer de Beaufort kwam verklaren, dat de concentratie de regeeringsverantwoordelijkheid niet aanvaardde bij een nederlaag van de coalitie indien dat met hulp der sociaal-demokraten moest geschieden. Dat toch is voor het begin van den zoo vol moed ondernomen strijd een getuigenis van zwakte en twijfel, die weinig harmonieerde met de op-

wekkende klanken van het concentratie-program. Want dit was de clou, de grootste uitvinding der unie-liberale vernuften, om socialisten en socialisten-haters tegen elkaar in strijd-positie op te stellen en toch eendrachtig te doen samenstemmen voor hun blanco's. Vandaar dat de heer Borgesius nog probeerde de positie te redden, door onnoozel weg te zeggen dat het gezeur over de socialistensteun nu maar uit moest zijn. Alsof daarin niet het draaipunt ligt der geheele linksche politiek.

Hoe stond het ondertusschen met de sociaal-demokratie, de lachende derde in het geschil? De ziekte van Mr. Troelstra bracht voor hen, die van 't antwoord op deze vraag veel verwachtten, een teleurstelling. Zijn groote rede werd meer dan ooit gemist. Allereerst omdat ons staatsbeleid zoo blijkbaar op een kritiek punt gekomen is, nu beide politieke verbonden in onmacht kijvend tegenover elkaar staan en ofschoon tot grondwetsherziening besloten deze niet kunnen uitvoeren. Noch links, noch rechts is meer de man te vinden, die het kan opnemen voor nieuwere inzichten van staatsbeleid. Allen zijn daar gebonden door hunne halve afspraken en voornemens om de regeeringszetels te behouden of te bemachtigen en daarvan iets zoo principieels als de grondwet te laten afhangen. Hun mond was gesnoerd, door de onderlinge stille verstandhouding, en den noodzaak om de verbondenen te sparen en in geen geval pijnlijk te treffen.

Doch de sociaal-democraat was vrij. Hij kon nu met meer kracht en met grooter overvloed van bewijzen dan ooit nog vroeger aantoonen hoe onwerkelijk, hoe onpractisch en daardoor hoe onvruchtbaar die samenkoppeling der drie partijen in coalitie en concentratie is. En meer, hij kon opnieuw en met duidelijke voorbeelden betoogen wat de volksbehoeften zijn, hoe breed en hoe dringend, die om voorziening roepen. Tegenover de enge, beperkte verwijten in den naargeestigen strijd om de macht, tegenover het streven om met angstige hervormingsleuzen, het vastklemmen aan bestaande verhoudingen te bedekken, had hij, die reeds zoo vaak getoond had naast partijleider ook staatsman te zijn, stellig vooruitzichten geopend van wat er in 't volksbelang kan en moet gebeuren. De sfeer van het duffe Binnenhof-vertrek, omgeven als door gordijnen van

de steeds partijdiger gestemde persoverzichten, had hij kunnen laten doorwaaien met de stormen van volksverbittering en doorschijnen door het licht van groote verwachting. Te beter omdat hij juist terugkeerde van die prachtige internationale beweging te Bazel tegen den cultuur-bedreigenden oorlog. Daar was hij in aanraking geweest met politieke voorgangers uit alle beschaafde natie's, daar had hij een atmosfeer geademd van de beste en hoogste verwachtingen voor algemeen volkswelzijn, daar had hij zelf vooraan op de bres gestaan ter verdediging niet zoo zeer van socialistische of partijdige leerstellingen, maar van de reëele ontwikkeling tot een hooger peil van samenlevingsbestaan. Doch die stem ontbrak. Zoo was het uitblijven van Troelstra's rede een teleurstelling voor hen, die daarop gerekend hadden en wel opdat een andere, zuivere, en breedere uitkijk geopend zou worden dan waarvan een verpolitiekte politiek besef heeft. Schaper die hem verving kon dit door raakheid en slagvaardigheid niet vergoeden. Hij was en bleef inderdaad de lachende derde. Eenerzijds kon hij de liberale concentratie bespotten, die tegelijk de mooie beloften deed die hen door 't bestaan en door de actie der sociaal-demokraten waren afgedwongen en tevens den kiezers wilde wijsmaken dat zij zoo anti-socialitisch waren. Doch aan den anderen kant kon hij ook de coalitie er tusschen nemen, die vrees voor den rooden vaan in de mist wilde aanwakkeren, maar toch ook als het te pas kwam de hulp der sociaal-demokraten gaarne aanvaardde. Het resultaat van zijn optreden bleef er echter bij dat hij met groote vrijmoedigheid en openheid constateerde hoe de sociaal-demokratie en haar invloed in geen enkel opzicht geringer of geschaad werd door de oorlogsverklaring tegelijk van coalitie en concentratie. Maar de leemte in zijn optreden kwam duidelijk aan 't licht, doordat hij niet boven de verkondigde politiek uitging, niet alleen niet van die der beide verbonden, maar ook niet boven die zijner eigen partij.

De groote onmacht der verbonden was toch vooral duidelijk uit het geheel negatieve der discussie's. En waaraan behoefte bestond was een positieve, practische, scherp omschreven aanwijzing van staatsbeleid. De roode vaan in de mist is genoemd, door tegenstanders om angst te verwekken, maar was

inderdaad niet aanwezig. Zij had in de bedroevende verwarring kunnen zijn, zoo rood, maar dan ook zoo stralend als een opgaande zon, die laat zien hoe er te midden van de mist twee uitgeputte legers vastraakten in een uitgebreid moeras, en hoe noodig het is voor een volk dat nog een toekomst voor zich voelt, nieuwe mannen te leiden langs nieuw te banen wegen.

* * *

Is inderdaad de concentratie- en coalitie-politiek geheel en al negatief? Beide hebben toch een program en beide beweren dat het duidelijk is.

De concentratie belooft algemeen kiesrecht en staatspensioen; de coalitie een grondwetsherziening, die ook een kiesrechtuitbreiding, zij 't ook een beperktere omvat, met verder voortzetting van haar aanhangige plannen.

De concentratie zegt dat zij in plaats van protectie rechtvaardiger belastingen zal geven, en de vrijheid der liberale instellingen handhaven. Daartegenover wekt de coalitie verwachtingen van een christelijke school en bloeiende nijverheid met hooge loonen. Bovendien doet zij uitkomen, dat eigenlijk bij haar alleen de landsdefensie veilig is.

Men moet echter deze programpunten scherp bekijken. Dan blijkt dat zij geen achtergrond hebben. Het zijn schimmen, bedrieglijke verschijningen, die door kunstmatige belichting worden verwekt in wat inderdaad niets anders is dan een omhullende mist om de werkelijkheid van het volksleven.

Wanneer toch de coalitie er in slaagt haar meerderheid zij het ook verzwakt te handhaven, is het allereerste wat gebeuren gaat dat een geheimzinnige onzekerheid optreedt.

Grondwetsherziening is dan ondenkbaar, daar deze twee derden der stemmen eischt. Vandaar dat die op den achtergrond zal blijven. Het restant der wetten van dit ministerie is uitteraard het eerst aan de beurt. Wat dat restant zal zijn is nog niet te zeggen. Zal het ook de tariefwet omvatten? In elk geval moet er een stuk van Talma's sociale verzekering toe behooren. Maar kan het ministerie zoo blijven als het thans is? Zal de christelijk-historische partij zich neerleggen bij het hand-

haven in 't bijzonder van minister Talma en zijn door de conservatieven gehaatte wetten? Zullen niet meerdere ministers vermoeid, voldaan of naar ander werk begeerig, hun taak neerleggen? Het ziet er naar uit of bij een vernieuwde overwinning der coalitie de moeilijkheid eigenlijk pas gaat beginnen. En wie kan voorspellen hoe het coalitieverbond zal trachten om de nieuwe compromissen te vormen die tusschen de zeer tegenstrijdige wenschen na de verkiezingen noodig zullen blijken.

Het is toch duidelijk dat een overwinning der coalitie slechts te bevechten is door groote concessie's aan de christelijkhistorischen. Hoe heerschzuchtig en dwarsboomend zij zich ook in de afgeloopen periode gedragen hebben, de stemming in 't land - het bleek in Ommen - bevatte daarvoor de verklaring. En zij geven den doorslag. Omgekeerd stelt dit de andere bondgenooten op een zware proef, zoowel de antirevolutionnairen als de katholieken. De eerste zien de politieke leiding van de gereformeerden geleidelijk overgaan op de Nederlandsch-hervormden. De laatsten zien hoe er nog steeds een protestantsche geest in de noordelijke provinciën aanwezig blijft, die hun invloed maar noode erkent. Beide weten dat het een zwakke partij is die door bijzondere omstandigheden instaat gesteld is hen het mes op de keel te zetten en daarvan overtuigd zich niet door schreeuwen laat overtreffen. En toch zal de overwinning in Juni slechts verkregen worden door toegevendheid aan de veel-eischenden. Allereerst omdat deze niet genoeg georganiseerd zijn en dikwijls de onder-leiders liever dan de boven-lijders volgen, terwijl zij bovendien geen eigenlijk politiek stelsel bezitten en dus zeer uiteenloopende meeningen moeten toelaten of m.a.w. een zwakke discipline kennen.

Een andere moeilijkheid schuilt in de defensie- en koloniale questie's. De ontwikkelingsgang zal ongetwijfeld deze op den voorgrond brengen, vooral bij een regeering, die niet van bovenaf hervormingen naar een principieel stelsel beoogt, maar zich op den stroom der voorvallen laat drijven. Reeds nu begint België aan een defensie-politiek, die in een vergroot en modern toegerust leger en in bondgenootschappen heil zoekt. Dat moet Nederland meesleepen. De leger-specialiteiten zijn onder het bewind van Colijn tot nieuwe kracht gekomen. De

oude geest der bureaukratie en ancienniteitsinvloed maakt plaats voor een erkenning van jonger, daadkrachtiger intellect onder de officieren. Dat brengt echter volstrekt geen systeem-verandering mede. Aanraking met het volk is nog verre te zoeken. Het leger blijft terzijde staan, een stand, een klasse, een aparte macht, die echter plan heeft steeds meer over het volk, over zijn mannen en zijn hulpbronnen te beschikken. Dat leger zal geleerd door den Balkan-oorlog, en op grond van de kennis der opofferingen die Bulgaren, Serviërs, Grieken en Roumenen zich getroost hebben, al maar hoogere eischen gaan stellen. Hierdoor moet echter vooral de katholieke partij in ongelegenheid geraken, waarbinnen een anti-militaire geest steeds sterk aanwezig is geweest. Ook uit de koloniën dreigen moeilijkheden, waarvan de voorboden reeds aanwezig zijn. Chineezen, die talrijker dan de Europeanen in de archipel zich vestigden en krachtig meedoen aan de 'geld-makerij' die daar koortsachtig de Indische maatschappij doorwoekert, gaan luid en luider klagen, ja zelfs zich verzetten. De bedeesde poging tot autonomie zal een beweging in gang zetten, wier vaart niet te raden is, en waarop ook de plannen voor een Indische verdedigingsvloot invloed zullen uitoefenen, te meer daar de vrijwilligers voor het leger in stijgende mate gaan ontbreken. Tot nu toe hadden de zwakste pogingen ter kerstening van het onderwijs en ter bevordering der zending slechts een onrust ten gevolge. Ze kunnen echter een vonk worden, die aansteken zal wat uit een snelle kapitalistische ontwikkeling onvermijdelijk aan revolutionnaire geest moet voortkomen.

De nieuwe 'Oost-Indische Compagnie', waartoe zich het landsyndikaat onder leiding van Colijn, v. Heutz, Idenburg, en wie weet welke invloedrijke ex-bestuursfiguren poogt te ontwikkelen, zal ongetwijfeld ook de tevredenheid niet bevorderen.

Plotseling kan een nederlandsche regeering te staan komen voor zoo groote moeilijkheden, dat allerlei andere binnenlandsche plannen er door weggevaagd worden.

De coalitie-regeering heeft dan ook een program, dat ondanks wat erop staat niets anders vraagt dan voortzetting der zaak met blanco mandaat en onder onbekende aanvoering, al naar de omstandigheden dat zullen medebrengen. Het eenige posi-

tieve is de invloed der partijen, op belangrijke beslissingen en ‘baantjes’.

Ongetwijfeld heeft het concentratie-program een schooner schijn. Want het begint met een klinkend protest tegen zoo'n bewind. Ieder vrijzinnige, men zou uit oude gewoonte nog bijna zeggen, ieder weldenkende gevoelt het gevaar van zoo'n onzekere partij-regeering, waarbij afwisselend katholieken, gereformeerden en hervormden, zij 't ook in onderlingen naijver, begunstigd worden, zoodat schijn-vroomheid niet aller verwachting, maar zelfs de hoogste belooning kan ontvangen. Waarbij voorts aan het moderne leven een uiterlijk zedelijk vertoon opgedrongen wordt, en zelfs de vrije ontwikkeling van wetenschap en kunst niet langer buiten gevaar is.

Men, d.w.z. hij die innerlijk aan de kerk vervreemd is, maar overigens zich gematigd onverschillig toont voor alles wat buiten zaak of werk omgaat, voelt toch ook wel dat een geliefhebber in tariefwetgeving en dwangwetten, die onbesuisd ieder burger voorzien van plichten tot dit op te schrijven en tot dat te betalen met kans van proces-verbaal en onverhoedsch politietoezicht, die verder 't geregelde zakenleven op eenmaal in de war sturen: dezen een duit in de zak stoppen, maar dien zijn klanten ontnemen kan, zoo'n gematigd-onverschillige ‘men’ gevoelt ook wel dat het zoo niet langer gaat.

Hem roept de concentratie op. Laat uw lusteloosheid varen, en beseft dat gij liberaal zijt. Schrikt niet langer van de verdeeldheid uwer politici, die vochten om dingen, die u niemendal konden schelen. Zij zijn het eens geworden, en zullen de clericale onruststokers met uw hulp verjagen. Dat is de ware zin van de concentratie, die aldus het politieke leven weer wil opwekken door vrees aan te jagen aan de onverschilligen.

Doch het program? Moest het eigenlijk niet zijn, dat wat de op te wekken onverschilligen wenschen, of liever omdat zij zich er nooit mee bemoeiden, moesten wenschen? Ongetwijfeld! doch hoe kan het anders geformuleerd worden dan als vrijheid en behoud, dat wil zeggen als het meest volkomen conservatisme.

Dit zou echter de oude trouwe kiezers afschrikken, zoo zijn ze niet opgevoed in de partij-politiek.

Er is in ons land nog wel een en ander te doen. Het concentratie-pogram moet zich echter beperken. Daarom zijn alleen zulke leuzen aanvaard, die aan de eene kant een kring van aanhangers hebben en aan de andere kant nog niet scherp genoeg geformuleerd zijn om er vrees mede te verwekken. 't Vrouwenkiesrecht is - zoo juichen de feministen - aan de orde gesteld en zij roepen heil aan de concentratie. ‘Doch de regeling is blanco’. Algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging vormen het eindpunt der demokratische wenschen, als men tenminste het referendum uitzondert, dat nog nooit anders dan behoudend werkte. Te gemakkelijker kan de concentratie dit een en ander beloven omdat er grondwetsherziening voor noodig is, die niet zoo heel gemakkelijk klaar te spelen is, in geen geval door de concentratie alleen. 't Is dus meer een belofte tot een gezindheid dan tot een daad.

Anders zou het kunnen zijn met het staatspensioen. Het verstrekken van een weekgeldje aan oude armen, kon snel in de wet en tot werkelijkheid gebracht worden. Doch angstvallig zwijgt het program over 't bedrag, over den vorm van uitreiking, over de belasting, die het geld ervoor moet verschaffen.

Dat is zaak der regeering, die mogelijk komen kan.

Maar waar de concentratie rustig over zwijgt is, dat zoo'n regeering, n.l. één die uitsluitend steunt op het prachtige program, er eenvoudig niet komen kan. In theorie natuurlijk wel. Maar niet in de tegenwoordige partij-verdeeling van ons land. Want zooals de coalitie afhangt van de christelijk-historische stemmen, zoo de liberale candidaat van de socialistische.

Een zuivere concentratie-regeering is alleen denkbaar met de goedkeuring der sociaal-demokraten. Maar, zoo spraken de heeren Roodhuyzen en de Beaufort, dat doen we niet. Anders zouden de gematigd-onverschilligen bang kunnen worden.

Wat is er dan achter den strijd te zien dan een dikke mist, waarin niets meer overblijft dan de wezenlijke zin der concentratie: behoudend tegengaan van coalitie-wetten; beschermend optreden voor de vrijheid, d.w.z. het onthouden van leiding.

En dat alles of er in Nederland geen staatsbeleid noodig

was, of er geen krachtige regeering moest optreden om een groote achterstand in te halen, en de drang naar ontwikkeling steun en vorm te geven.

* * *

Vooruitgang tegenover 't conservatisme, vooruitgang op elk gebied van regeeren, tegenover vasthouden aan de banden die de ontwikkeling omklemmen en belemmeren, dat is de politiek die ons land dringend behoeft. En wat laten de tot regeeren geneigde, de naar regeeren verlangende politici ons zien? Dat zij in twee vijandige kampen allen de partij van het behoud kiezen. En dit is niet beter omdat het onder demokratische of vooruitstrevende leuze gaat. Het is er te erger om, daar het de politiek bederft, vernedert, vertrapt, en alle lust tot energie voor 't algemeen belang met walging op zij doet gaan.

Slechts één partij blijft er over, die geen kans heeft op regeeren, die men van coalitie tot concentratie liefst weg zou drukken en in haar bewegingen belemmeren, die men in haar krachtigste en meest-levende, wijl opofferingsgezinde uiting voor het algemeen kiesrecht tot openlijk verzet trachtte te verlokken, en die nu heel alleen de taak heeft om de ontwikkeling van ons volksleven langs nieuwe banen voor te staan.

Het is de sociaal-demokratie, die ondanks haar internationale gezindheid, de meest waarlijk nationale belangen zal moeten behartigen en verdedigen. Aan de roode vaan is het overgelaten om den weg te wijzen aan ons volk door de donkere oorlogbedreigende tijden en door de mist, die coalitie en concentratie over haar heen werpen.

G. BURGER.

Boekbeoordeelingen

Henriette Roland Holst: *Jean Jacques Rousseau, een Beeld van zijn Leven en Werken*, geïllustreerd. Wereldbibliotheek.

Een verhaal van Rousseau's leven, gedaan met de warmte en het meegevoel van een vrouw, die meer dan eens meent in zijn lotgeval het hare terugtevinden, en die dientengevolge gemakkelijk zich in zijn aandoeningen verplaatsen kan. Een saamvatting en beschouwing van zijn werken, door iemand die helder denkt, duidelijk stelt, en die door studie zoowel als door haar arbeid in de samenleving zich een meening gevormd heeft omtrent de toestanden en gedachten die Rousseau ter harte gingen. Voeg daarbij de achtergronden van geschiedenis waar zij het leven van haar held tegen doet uitkomen, haar persoonlijke kennis van zijn zwitsersche omgevingen, en de aanlokselen van een stijl die deklamatorisch is, maar tevens vol, krachtig, warm, levend, in één woord lichamelijk, - en ge hebt van het laatste geschrift van mevrouw Roland Holst een vrij volledige voorstelling.

Het is niet in hoogsten zin een goede levensbeschrijving; daarvoor wordt er te vaak en te nadrukkelijk in gezegd wat Rousseau niet was, terwijl toch de hoogste kunst, met name die van de biografie, alleen in de onbevangen uitbeelding van het bewonderde wezen gelegen is; maar veel minder is het een verhandeling, waarin de denkbeelden van de schrijfster het eigenlijke zouden zijn. Het *is* inderdaad een werk van overgave: overgave aan Rousseau's persoon, lotgevallen, ideën en verbeeldingen, - en alleen in een soort van begrenzende zelf-bezinning stelt mevrouw Holst daarnevens persoonlijkheden en over-

tuigingen die Rousseau vreemd waren, als namelijk niet van zijn tijd. Voor zoover haar boek levensbeschrijving is - kan men zeggen - zien wij er haarzelf in, haar mede-levende en beeldscheppende ziel die zich in Rousseau bespiegelde; het overige komt minder voort uit dat algemeen-menschelijke in haar, dan uit de vergankelijke tijd waartoe zij behoort.

Zij is tot het historisch karakter van Rousseau wel genaderd: zijn droom van een natuurlijke aarde; - maar toen heeft zij te spoedig, kind van haar tijd als ze is, de twiststrijd geopend tusschen *zijn* kleinburgerlijkheid en *haar* negentiende-eeuwsch socialisme, zonder te bedenken dat de Paradijs-gedachte ouder oorsprongen heeft, en verder afgelegene, dan die te vinden zijn in het Calvinistisch Genève. Zij heeft Rousseau teveel aan zijn woord gehouden, terwijl toch haar instinct haar noopte zich overtegeven aan zijn bezieling.

Zou voor haar - laat zijzelf het zich afvragen - ooit de mogelijkheid kunnen bestaan zich over te geven aan Tolstoï, zooals zij het aan Rousseau gedaan heeft? Ondanks haar bewondering, ondanks dat zij in vroeger jaren ook over Tolstoï geschreven heeft, durf ik het betwijfelen. En waarom? Omdat Rousseau de bezieling had, de felle, redelooze, rampzaligheerlijke bezieling, die aan Tolstoï ontbreekt. Tolstoï, de man met het eindeloos-gesplitste brein, Tolstoï, de man met het wereld-omvattend voorstellingsvermogen, Tolstoï, de man met de forsche gezondheid en de praktijk van een communistisch leven, was arm, juist aan de kracht die de klein-burgerlijke fantast met zijn overprikkelde zenuwen en zijn beperkte gezichtskring bezat in een mate die tot voor zijn meest proefondervindelijk onjuist gebleken denkbeelden de besten en grootsten buigen deed: de bezieling: het geloof aan het Paradijs.

Door *dit* sociale beginsel werd Henriëtte Roland Holst bij het bestudeeren van zijn leven en werken aangegrepen. Uit *dit* beginsel groeide in haar de verwantschap, het meegevoel met zijn persoon, met zijn lotgevallen en denkbeelden. *Dit* beginsel doorstroomt haar boek, ondanks de scheidingen die een kortzichtig verstand erin heeft opgericht.

Vondels Leven en Kunstontwikkeling, door Hendrik C. Diferee, met Portretten. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf, 1912.

De schrijver van dit boek, die omtrent het leven van Vondel al meermalen belangwekkende bizonderheden meedeelde, vond voornamelijk in de Protocollen van de Amsterdamsche Kerkeraad de nieuwe gegevens waardoor hij het ontstaan en de inhoud van Vondels hekelgedichten tracht te verduidelijken. Zijn bespreking van Vondels leven strekt zich dienovereenkomstig niet verder uit dan tot 1635, het jaar van de Gijsbrecht, en de belangrijkste vraag die er zich in voordoet, is deze: wanneer en hoe ontstaat uit de bespiegelende Vondel de hekeldichter?

Twee jaar geleden werd dezelfde vraag door Dr. Leendertz gesteld, die als zijn meening te kennen gaf dat Vondel het niet uit zichzelf geworden was, maar door handige vrienden opgewonden en meegesleept, en stellig niet in 1618 of 19, maar eerst enkele jaren daarna.

In het algemeene geloof aan een eerst-latere beïnvloeding stemt de heer Diferee met Leendertz overeen, maar dan vestigt hij de aandacht op een gedicht, dat deze alleen in het voorbijgaan genoemd had, namelijk Vondels ‘Lyck-dicht op 't overlijden van D. Coenradus Vorstius’, dat in 1622 geschreven werd. Hij merkt op dat de dichter hierin als ‘een heftig anticalvinist’ verschijnt, en wil nu dit theologische partijkiezen hebben toegeschreven aan den invloed van Vorstius zelf, die eenige maanden tevoren enkele dagen bij Vondel had doorgebracht.

Mij schijnt het betoog waardoor hij die meening aannemelijk poogt te maken, niet overtuigend.

‘Uit het lijkdicht’ - zegt de heer Diferee - ‘blijkt ten volle dat de hoogleeraar Vondel een kijk had gegeven op de godsdienstig-politieke twisten zijner dagen en hem had ingelicht over zijne eigene ervaringen niet alleen, maar hem ook het Calvinisme van zijn scherpste zijde had doen kennen’.

Ik moet bekennen dat ik daarvan in het gedicht niets gelezen

heb. Ik lees erin dat Vondel weet wat verstaan wordt onder de leer van de voorbeschikking en dat hij die leer verdoemelijk acht, maar ik vind niets dat met den besten wil zou kunnen verstaan worden als een aanduiding dat Vorstius hem omtrent die leer had ingelicht.

Toch is in Diferee's betoog zijn aanhaling van deze plaats nog het meest zakelijke. Zij is inderdaad de eerste waarin Vondel zich, en dat in 1622, als een *heftig* anti-Calvinist kennen doet. Als zoodanig steekt deze aanhaling gunstig af bij de niet gedokumenteerde beweringen dat Vondel zich om de godsdiensttwisten, om den dood van Barnevelt, om de plundering van 't huis van Rem Bisschop en om 't verzetten van de wet, door Maurits, ‘niet moeilijk maakte’, en dat sommige van zijn hekeldichten ‘zeker niet van 1618 en 1619 zijn’.

Dat de niet ‘heftig’, maar met verbeten ironie gepende ‘Hollandsche Transformatie’, door Brandt op 1618 gesteld, werkelijk in dat jaar geschreven is, kan toch allerminst door een machtspreuk te niet gedaan worden; en dat Vondel heel goed wist wat hij omtrent staatszaken en godsdiensttwisten te denken had, blijkt, behalve uit dat gedicht, uit een ander dat hij in 1620 drukken liet.

Het is het sonnet ‘Op den Burgerkrijgh der Roomeren’, waarin hij zegt: Wat baat het of Brutus een vrijen staat stichtte, als onmiddelijk daarop het romeinsche volk zijn eigen ingewanden verscheurt met het staal waarmede het eertijds de uitheemsche vijand wondde, en de eigen vrijheid naar het graf draagt. ‘De staatzucht eens soldaats was veler helden dood’ laat hij hierop volgen. En nu is het zeker niet noodig voor ‘soldaat’ ‘Maurits’ te lezen, maar het is wel noodig zich af te vragen of de man die dit schreef, voor de staatzucht en de burgertwist in zijn nabijheid zoo onverschillig was.

Ik voer dit zijdelings bewijs te eerder aan omdat de heer Diferee de waarde van zulke bewijzen toont te erkennen. Hij drukt namelijk eenige regels af waaruit blijkt dat Vondel in 1617 in het minst niet voelde voor de Noordpooltochten. Hij noemt zijn oordeel daarover dat ‘van een buitenstaander die vreemd bleef aan alles wat zijn tijd te zien en te denken gaf’, en vindt er de rechtvaardiging in voor zijn uitspraak dat Vondel

‘was en bleef vóór 1620, en zelfs nog iets later, eerder een stille vreemdeling dan een medelevend poorter in de stad zijner inwoning’.

Dat die uitspraak door dat citaat inderdaad gerechtvaardigd wordt, geloof ik niet. Hoeveel bedrijvige burgers, hoeveel poorters met hart voor hun stad - kooplieden zooals Vondel - zullen er niet geweest zijn, die evenzoo dachten, die in de tochten om de noord geen vertrouwen hadden en de krachten en kosten daaraan verspild veel liever zouden hebben besteed gezien aan ondernemingen die zekerder winst gaven.

Maar ook indien - wat ik niet kan aannemen - allen die deze meening aanhingen, geen belang stelden in vaderlandsche ondernemingen, dan is er toch nog een groot verschil tusschen belangstelling in ondekkingstochten en belangstelling in godsdiensttwisten.

De heer Diferee zegt: ‘Maar geheel dat gewirwar van sociale en religieuze meeningen, dat juist in die dagen geheel het maatschappelijke en politieke leven der Nederlanders op het hevigst gaat beroeren, zoodat straks een geweldige politiek-godsdienstige strijd zal ontbranden, die het land in verwarring zal brengen en eindigen zal in een werkelijke tragedie, het gaat het geestesoog van dezen dichterlijken Amsterdamschen poorter voorbij, die zich nog een vreemdeling gevoelt in het land zijner inwoning, en van verre staart op den voor hem nog onbegrijpelijken koenen en stouten ondernemingsgeest zijner noordelijke landgenooten. En juist ten bewijze van dit *algemeene* gebrek aan belangstelling haalt hij dan die verzen als ‘voorbeeld’ aan.

Mij komt het voor dat hij, dusdoende, uit die regels meer willende halen dan ze inhouden, te duidelijker hun ontoereikendheid ten opzichte van zijn betoog heeft in het licht gesteld.

Zonder aanmatiging meen ik dan ook te mogen zeggen dat mijn citaat, van het sonnet ‘Op den Burgerkrijgh der Romeren’, sterker is. Daaruit toch blijkt hoe Vondel in 1620 dacht over burgertwisten en gewelddaden als onlangs in stad en land waren voorgevallen, en het laat nauwelijks mogelijkheid over voor de veronderstelling dat hij niet onmiddelijk in 1618 zou geweten hebben, wat tegenover die gebeurtenissen zijn houding was.

A.V.

Verbetering

In de bijdrage ‘Mislukt Begin van Nieuwer Turkije: Sultan Mahmoed II’, de laatste van den vorigen jaargang, komt behalve een paar geringere drukfouten (*puissance* inplaats van *puissances* en *bisnillah* voor *bismillah*) één zinstorende voor, namelijk ‘Jobels’ (op het midden van blz. 340) waar ‘sabels’ moet worden gelezen.

Quack's socialisten
Door
Is. P. De Vooys

> ‘Het begrip socialisme staat, naar mijn inzicht, vrij wat hooger dan de eenzijdige vorm der strijdende sociaal-demokratie. Die twee begrippen dekken elkander niet’. 6e deel, pag. 446 van ‘De Socialisten, Personen en Stelsels’, door Mr. H.P.G. Quack, 3e en 4e herziene druk.

‘Quack’, zooals het groote levenswerk van den schrijver reeds typeerend genoemd wordt, is nu in de goedkoope uitgave volledig verschenen. Dit nuchtere feit toont reeds aan hoe gezocht de zes deelen van dit boek zijn. Het bewijst toch dat er nu, vijf en twintig jaren nadat de publicatie begon, een groote navraag is. Vele willen de boeken graag in hun bezit hebben, de een om er rustig in te lezen, de ander om er in te bladeren, weer een ander om er gegevens uit te putten en wetenswaardigs nateslaan. Dit is op zich zelf reeds iets bijzonders.

Want het betreft geen onderwerp van neutralen aard, waarmee ieder zich in leege uren genoeglijk kan bezighouden. Het handelt over de socialisten. Deze zelve zijn scherp in oordeel en vonnis, strijdbaar en hardnekkig. Ze trachten steeds te dwingen tot partijkeuze. Wie niet voor ons is, is tegen ons. Vriend en vijand zijn door een onoverbrugbare kloof gescheiden. De schrijver over het socialisme was niet van hun partij. En toch hoevelen van hen zullen niet zijn boek als een zeer hooggeschat deel van hun boekenvoorraad beschouwen.

Maar omgekeerd gaat het evenzoo. Is door de Nederlandsche burgerij de socialist niet fel gehaat geworden? En is hij niet ook thans nog een geschuwde figuur? Wordt niet een socialistendooder onmiddellijk bij zijn optreden met boek, rede of daad van alle kanten toegejuicht? Er is stellig niets wat aan de hollandsche burgerij liever zou zijn, dan dat de socialisten van den vaderlandschen bodem geheel verdwenen, zoodat zij er zich niet mede bezig behoefden te houden.

Wat voor belangstelling kan bij hen een schrijver vinden, die juist de socialisten in een lange galerij af beeldt als personen van historische beteekenis, die hen laat zien als edele, bekwame, heldhaftige, dichterlijke, bezielde, liefdevolle menschen; die van hun, dikwijls dramatisch en boeiend leven zoo opwekkend vertelt dat men hen moet bewonderen of lief hebben, die ten slotte hun aanklachten tegen de maatschappij overneemt, hun denkbeelden roemt, en hun optreden laat zien als een historische noodzakelijkheid. Inderdaad is het feit dat Mr. Quack's boeken zoovele en zulke grage lezers vinden een bijzonderheid juist omdat hij staat tusschen den strijd van burgerij en socialisten, een bijzonderheid, die beter dan welke lof de beteekenis ervan aangeeft. Toch is dit begrijpelijk. Er is in geen enkele litteratuur een dergelijk volledig en betrouwbaar boek. Was het in een vreemde taal geschreven zoo zou men verlangen dat het vertaald werd. Want het bevat een zóó rijk, en zoo zeldzaam materiaal, zoo zorgvuldig geschift, bewerkt en gerangschikt, dat historicus, ekonoom, litterator, onontwikkelde leek en belangstellende arbeider er door geboeid kan worden. Het is als een roman-cyclus met de tendens om allerlei leering over maatschappelijk leven, over politiek, geschiedenis, litteratuur in te vlechten in de wonderlijke verhalen van dat geslacht der geestdriftigen, der droomers en helden, der strijders en slachtoffers uit een reeks van eeuwen. En dat zijn figuren die elders in wetenschap of verhaal geheel op den achtergrond stonden of verloren gegaan schenen, figuren die toch zóó belangwekkend blijken nu wij hen in een nieuw groot verband zien staan.

Reeds uit het feit dat geen ander land een dergelijke geschiedenis van het socialisme bezit, blijkt duidelijk hoe groot, hoe omvangrijk, en hoe bezwaarlijk de taak was die Mr. Quack

had ondernomen. De machtige, socialistische partijen en hun sterke wetenschappelijke voorgangers, zoo in Duitschland als in Frankrijk, hebben in samenwerking niet kunnen bereiken wat de geheel alleen-staande belangstelling van Mr. Quack verricht heeft. Het ging erom een litteratuur moeitevol bijeen te brengen, waarvoor de wegwijzers zeldzaam waren, en waaruit menige schakel ontbrak. Dan begon het lezen van die menigten geschriften, zeer uiteenloopend in vorm, karakter en denkbeelden. Die lectuur was onmogelijk zonder een combinatie van talrijke eigenschappen in den beoordeelaar. Allereerst natuurlijk werkkracht en buitengewone ijver. Doch dan vooral toewijding aan het onderwerp. Verder begrip zoowel voor de Germaansche, de Romaansche als de Angel-saksische geest. Breede geschiedkundige, ekonomische en litteraire kennis werden vereischt, naast besef van de veelsoortigheid der menscheIijke gevoelens en hartstochten. Toen kwam de geweldige taak der reproductie, waarbij objectiviteit zoowel tegenover de personen, als tegenover de stelsels een eerste, en boeiende levendige voorstelling een tweede eisch was om de belangstelling van een geheel leven op anderen over te dragen.

Mr. Quack is erin geslaagd zijn taak te voltooien op de wijze zooals hij die voor zichzelf ontworpen had. Hij heeft bovendien in den herzienen druk, overal leemten aangevuld, hier en daar de samenstelling van 't geheel verbeterd, en de opgave zijner bronnen bijgewerkt tot een bewonderenswaardige volledigheid.

Daarom vooral is de bespreking van zijn werk, een plicht van dankbaarheid. Verschillen in ekonomische of litteraire opvatting vallen weg bij het bedenken van de geesteIijke waarden, die zijn ijver voor ons beschikbaar stelde, die zijn veelzijdige objectiviteit voor ons opende. Het is mij niet mogelijk, maar het is ook overbodig, in een kort bestek aan te wijzen hoe breed en hoe veelvormig die wereld van 't socialisme is, waarin Mr. Quack ons rondleidt. Zijn werk is daarvoor bekend genoeg, terwijl het ondanks de uitgebreidheid toch beknopt is geschreven. Bovendien is er geen opwekking tot lectuur meer van noode.

En wie bezit als hij de kennis en de gegevens om de juistheid zijner opvattingen na te gaan, zoo men al mocht twijfelen

aan zijn zoo helder en overtuigend blijkende onpartijdigheid.

Een bespreking van zijn werk, kan ik dan ook niet anders opvatten dan in tweeërlei zin.

Allereerst om uiting te geven aan de beteekenis die Quack's boeken voor mij persoonlijk in den gang mijner ontwikkeling hebben gehad. Mr. B.H. Pekelharing heeft in een belangwekkend artikel in de Vragen des Tijds geschetst hoe een tijdgenoot ze heeft gezien en gewaardeerd. Een jonger geslacht kon het werk aanvaarden, gelijk zoo velerlei van voorgangers, n.l. als een voldongen feit, dat wil zeggen met minder begrip van de volbrachte prestatie en van de offers door den schrijver gebracht. Daarom te meer moge het een daad van waardeering zijn te getuigen, hoe Quack's Socialisten op een van dat jonger geslacht heeft gewerkt.

In de tweede plaats echter is het van belang te trachten een beeld te vormen van Mr. Quack's eigen houding tegenover de personen en stelsels, vooral ook tegenover de bewegingen die zij wisten op te wekken. Dat beteekent ook na te gaan welke die werkzame gevoelige persoon was, die zoo'n groot werk tot stand bracht, en die desondanks nòch bij de socialisten, nòch ook bij de burgerij erkenning vond voor dat wat toch het wezen van zijn werk was, n.l. de groote genegenheid voor zijn onderwerp.

* * *

Het laatste kwart der 19de eeuw heeft veel in de gevoelens en gedachten veranderd. Het is voor ons land een tijd geweest van groote kentering. Maar ongetwijfeld is het bij de jongeren dier dagen begonnen met een bloei-periode van het individualisme. De liberale denkbeelden hadden in het maatschappelijk leven wel reeds grootendeels uitgewerkt, maar de opvoeding was er toch nog geheel van doordrongen. En niet het minst op de hoogere burgerscholen. De staathuishoudkunde, die daar onderwezen werd, leerde de maatschappij kennen als het terrein waar groote krachten van voortbrenging en ruil heerschten, die door concurrentie, dat is een algemeenen onderlingen wedijver werden aangedreven. Om daartusschen zich een bestaan te

veroveren was naast sluwheid persoonlijke maar zeer eenzijdige krachtsontwikkeling noodig, vooral op 't gebied der kennis. Het was echter volstrekt geen opwekkend vooruitzicht om in zoo'n maatschappij te moeten leven en vechten. De jeugd heeft idealen in zich, zij het dan ook in onbewuste en vage vormen, die meer voldoening vonden in heldenfiguren dan in den maatschappij-burger uit den liberalen staat. Geen wonder dat de nawerking van Multatuli zich krachtig deed gelden. Maar dat beteekende, dat de idealen een onmaatschappelijk karakter kregen van een verzet, van een opoffering, van lijden door de macht der niet-begrijpende, wijl alle naar kleine eigenbelangen strevende, menigten. En nog sterker werd dat door den invloed der Nieuwe-Gids-beweging. Weliswaar opende deze vooruitzichten, vreugden en zelfs verrukkingen door een hooge kunst, door een ontwikkeling van de diepst-innerlijke gedachten, onbekommerd door de conventieele oordeelen der omgeving. Maar dit opperste individualisme was nog meer onmaatschappelijk dan wat Multatuli kon toonen. Deze had ten minste nog de genegenheid voor de misdeelden, de wil om het goede te doen in de maatschappelijke taak, al zou het geen ander resultaat opleveren dan van een martelaarschap. Daarom had de kunstbeweging van '80 toch een leemte, die maar al te spoedig zou blijken. Want nauwelijks konden de jongeren losgeraakt uit de liberale opvoeding, zich verwarmen aan 't vuur van stoutmoedig of vrij proza, of aan den gloed van onmiddellijk uitgesproken aandoeningen in de nieuwere gedichten, of zij zagen voor zich het uiteenspatten van de litteraire bondgenooten en het verval van hun krachten. Wat nu? Waar bleef de steun, die de drang naar idealen maar al te zeer behoefde. Nietzsche was te ver en te hoog om door de jeugdige alzijdigheid te kunnen worden begrepen. Hoogstens kon er plaats zijn voor een vage bewondering. Er drong zich bijna ongemerkt, maar toch onweerstaanbaar aan hun belangstelling op de beweging en de denkbeeldensfeer van het socialisme. Van uit het buitenland kwamen berichten van anarchistische aanslagen, en de wanhoop die daaruit sprak bracht een schokkende beroering. En ook in het land hadden overal die vergaderingen plaats der socialisten in weinig geziene vergader-

lokalen. Hoe waren die bijeenkomsten omringd met een geheimzinnig waas van den haat der burgerij; van baldadig optreden er tegen door het gepeupel, van gevreesde oproerigheid. Maar ook in de Nieuwe-Gids-beweging was tegen haar einde dat socialisme doorgedrongen. Aanzienlijke voormannen gingen er zich over uitspreken in een boeiende gedachtenwisseling. Wat was dat nieuwe leven, dat zich in dit alles vertoonde? In die stemming komt een der jongeren Quack's werk in handen. De bloemrijke stijl was niet die van de gevierde litteratoren. Het leek wat verouderd. Maar toch, wat er in die boeken verteld werd opende een onbekende wereld. De opgedrongen gedachte alsof pas met Adam Smith het juiste begrip over de maatschappij ontstaan was, en of vroeger de denkbeelden maar vóor-wetenschappelijk geweest waren, verward en verkeerd, werd ernstig geschokt. De Grieksche Plato en de Romeinsche Lucretius konden nog maar matig boeien, doch anders werd het bij 't optreden der Gracchen. En daarna komen de utopisten, komen de leiders der volksbewegingen, die in een lange rij toch gedacht en geloofd hebben aan een andere samenleving dan die door onderlingen strijd werd bijeengehouden en voortgestuwd.

Hoe dichter dan de geschiedenis onzen tijd nadert, des te levendiger worden de figuren, van een Baboeuf in de Fransche revolutie, en van de vier grooten aan den ingang der 19de eeuw, De Saint Simon, Fournier, Owen en Fichte.

Daarna is de aandacht voor goed geboeid en de genegenheid gewekt zoowel voor de denkers als voor hen, die met daden getuigenis afleggen. Hoe leerzaam en versterkend is vooral de worsteling in Engeland, waar Shelley's glanzende gevoelens konden blijven schijnen over de hartstochtelijke en sterke bewegingen, als die der Chartisten, die bijna alle mogelijke richtingen beproefden om hun doel te bereiken. Waarvan getuigde dat alles? Wat is het dat aan allen gemeen is, dat een band legt, dat een ontwikkeling doet zien door alle eeuwen heen? Quack heeft het woord gebruikt ‘gemeenschap’, dat eerst maar een vage beteekenis scheen te hebben, maar dat al lezende helderder en duidelijker ging worden, tot het eindelijk een verworven geestelijk goed werd van blijvende waarde.

De gemeenschap is de idee, die van Plato tot Marx en Bakounin innerlijk gezien werd, in allerlei stelsels, nagestreefd met allerlei middelen, die de levens van al die beschreven mannen en vrouwen bezielde, en tenslotte sterker bleek dan de maatschappij der liberale ekonomen.

Die maatschappij was een complex van schijnbaar onpersoonlijke krachten, maar die toch alle voortkwamen uit een eenzijdig toegespitst egoïsme. De gemeenschap echter was de levende wereld van menschen, die zoeken, aldoor zoeken naar de middelen om samen iets meer, om samen het beste te zijn, wat ze bij het streven naar stoffelijke welvaart zijn kunnen. Hier vereenigde zich die noodzaak van te moeten werken om te kunnen bestaan, met de beste en edelste uitingen van het geestesleven tot een hoogere, verheugende eenheid inplaats van tot een bedroevende tegenstelling, opdat de meest waardevolle gevoelens der menschen niet verdrukt werden, doch tot ontwikkeling konden komen en hun heilzame invloed overal zouden verspreiden.

Hoe wild en onstuimig de daden waren, of hoe bijna mathematisch bezonnen, hoe verward de stelsels waarin christelijke gedachten van onmiddellijk toegepaste naastenliefde zich vertoonden naast de gedachten van de meest moderne opvatting der persoonlijke vrijheden en genegenheden, toch kwamen in communistische, socialistische en anarchistische plannen steeds weer de oude wenschen terug eener innige samenwerking van alle menschen ter opheffing, ter vervanging van den bitteren, bijna dierlijken strijd om het bestaan, door werkelijke beschaving.

De gedachte eener gemeenschap werd in den lezer tot een blijvend bezit, dat bij al het moeilijke kiezen, bij al het verstandelijke wikken en wegen in het werkelijke maatschappelijke en politieke dadenleven, zich in volle en oorspronkelijke kracht kon handhaven. En niet het minst omdat zij gesterkt was aan het zien van en het medegevoelen met de levende persoonlijkheden, zooals Mr. Quack die had doen kennen.

* * *

Toen in 1874/75 de Utrechtsche hoogleeraar zijn reeks voordrachten over de socialisten begon, was er in ons land nog zoo goed als geen sprake van socialistische beweging en van arbeidersorganisaties. Wat daarvan bekend was, kwam uit het buitenland. Het bleef geimporteerd nieuws. De jonge vriend van Potgieter had met hem gemeen, dat hij bij vaderlandsche armoe aan gedachten en krachten het oog over de grenzen liet gaan, om te zien wat daar gebeurde. En dat ook met groote objectiviteit kon waarnemen.

Wat er in ons land wel was: belangstelling bij jongere ekonomen voor een andere richting, voor andere opvattingen op 't gebied der staathuishoudkunde. De dogmatische school was vervangen door de historische. Deze had een groote aantrekkelijkheid door het nieuwe, maar vooral ook door haar betere aanpassing aan het andere wat ons land te zien gaf. een erbarmelijk achterlijke toestand der Nederlandsche arbeidersbevolking.

Als gevolg daarvan ontstond een groep jong-liberalen, die zich tot taak stelden de sociale toestanden te verbeteren. De noodzakelijkheid daarvan stond hen voor oogen. De vrijheid daartoe hadden zij verkregen door zich los te maken van de oudere ekonomie. Vragen des Tijds en 't Sociaal Weekblad werden de organen waarin zij zich zouden uiten. Quack's studie's hebben ongetwijfeld bij hen waardeering gevonden, maar toch hebben zich hun wegen gesplitst. Want die groep vooruitstrevenden bleef liberaal, en pas zeer langzaam en niet zonder grooten strijd begon de splitsing in de liberale partij, die hen tot een zelfstandige actie in staat zou stellen. De radikalen, de liberale unie, de vrijzinnig-demokraten bleven alle toch gehecht aan de oudere liberale gewoonten. Zij voelden voor alles zich geroepen tot wat zij noemden, practische politiek en zij hoopten die te kunnen uitoefenen doo r 't overwicht hunner denkbeelden, door hun ijver, hun persoonlijk optreden. Wat zij echter niet konden afschudden was hun individualisme. De persoonlijkheid stond bij hen voorop. Of die arm of rijk geboren was moest niet mogen gelden. Elke ontwikkeling behoorde vrij te zijn en moest zooveel mogelijk worden bevorderd. Daardoor bleven zij liberalen en werden geen

socialisten. Daardoor ook werden zij voorstanders van een moreele politiek, die dan sociaal zou moeten zijn tegenover de ekonomische politiek hunner vóorgangers. Daardoor ten slotte waren zij afkeerig van allerlei socialistische stelsels, die onpractisch en onverwezenlijkbaar heetten.

Hun succes was echter slechts matig. Al hun pogingen om door sociale wetten afdoende verbeteringen te brengen vonden bij de oudere liberalen een krachtigen weerstand. En wat tot stand kwam, werd verkregen met veel strijd en kon hen zelf weinig bevredigen. Doch ondertusschen bracht de ekonomische ontwikkeling van handel en industrie ook in ons land de moderne arbeidersbeweging en haar begeleidster het Marxistische socialisme. Dat stond reeds onmiddellijk geheel los van de groep der jong-liberalen. Het werd door hen zelfs heftig bestreden, heftiger misschien nog dan door conservatiever gezinden.

Daardoor mede moest die arbeidersbeweging zich langs allerlei omwegen en kronkelpaden ontwikkelen. Zij werd niet erkend, zelfs niet door de sociaal-gezinden der politici. Zij werd als overbodig en schadelijk gekenmerkt. Alle invloed werd haar ontzegd of ontnomen. Maar des ondanks ontwikkelde zij zich en wist na talrijke dwalingen toch ten slotte den weg te vinden, den eigen weg, naar het opheffen der arbeidersklasse tot een groep, tot een partij, tot een beweging, die haar invloed zou doen gelden.

En de radikalen zagen daarentegen hun invloed meer en meer wegkrimpen. Zij hadden in hun eigen denkbeelden nimmer de kracht gehad om met een arbeidersbeweging samen te werken, die andere vormen aannam, dan zij goedkeurden. Zij zouden in den strijd daarmede niet de kracht kunnen bewaren om zelf de arbeiders te organiseeren. Hun politiek der latere jaren is geweest, die der weifeling met zoo goed als geen resultaten voor hun directe politieke doeleinden.

Waaraan was dit alles te danken? Omdat zij niet zoo ver en niet zoo diep gezien hebben als Quack het deed. Omdat zij steeds gemist hebben en het meer en meer gingen missen, die zekerheid dat de idee eener gemeenschap vooral in onzen tijd de eenige kracht is om daden te doen en richting te bewaren. Zij hebben wel de oud-liberale ekonomie naar 't uiterlijk afge-

schaft, maar de kern ervan, het maatschappelijk individualisme, nooit kunnen kwijt raken.

Nu achteraf gezien is het zoo duidelijk dat Quack in hen nooit die bewondering, die liefde voor de gemeenschap heeft kunnen vinden waarvan hij zelf zoo goed wist wat ze was. Hij had die opgespaard, gezien, ondervonden en uitgebeeld. En daarom moet het hem onmogelijk geweest zijn mee te gaan met hen, die toch bij het aanvangen van zijn werk zijn directe geestverwanten schenen.

* * *

Quack heeft wel nimmer aansluiting gevonden bij dien tijdelijken opbloei van een moreele en sociale politiek op liberalen grondslag, maar is toch ook steeds een buitenstaander gebleven van de Nederlandsche socialistische beweging. Ook hier is het dezelfde oorzaak geweest. De werkelijkheid die om hem heen ontstond vertoonde wel groote gelijkenis met wat hij van het buitenland had beschreven. Maar de band van bewondering en genegenheid, die hem bij den geestelijken omgang met socialisten en met het doordenken van hunne stelsels boeide, was niet de oproerigheid, het verzet tegen bestaand onrecht, en tegen ondragelijke toestanden van nood en zwaar werk. Niet de weerstand tegen en de strijd mèt een harde werkelijkheid, doch het zich richten met gedachten en gevoelens naar het organiseeren van betere verhoudingen, bracht zijn sympathie in beweging.

De Nederlandsche arbeidersbeweging is vooral in den beginne doordrenkt geweest van Multatuliaansche denkbeelden. Bij alle revolutionaire gezindheid, was zij sterk individualistisch getint. Gemist werd daarin dat wat Quack steeds had geboeid: de idee eener gemeenschap. Die lag zeker in de toekomst, maar zij kon en moest in het heden, op de geesten inwerken om al hun werk en streven daarheen te richten. Hoe dat moest gebeuren? Dat was de taak der socialisten. Had Quack niet in de geschiedenis een breede staalkaart gegeven van de velerlei goedbedoelde maar helaas al te vaak mislukte pogingen? Had hij niet herhaaldelijk de spanning geteekend, die opstandige bewegingen

deden ontstaan. Te veel had hij daarvan gezien om te kiezen of zich eraan over te geven. En dat was ook niet zijn taak. Hij had slechts in 't velerlei gebeuren te zoeken naar de lichtende, groote, overal aan alle streven gemeenzame kracht, die hij door 't woord gemeenschap uitdrukte. En in de Nederlandsche arbeidersbeweging heeft hij vooral in haar eerste tijden daarvan weinig gezien. In de periode van verwording is dat dan ook duidelijk gebleken. En zelfs nu, nu èn de politieke, èn de vakbeweging èn de coöperatie de rechte sporen gevonden hebben, is er toch nog zooveel te winnen aan de innerlijke kracht, die elks daden zoo zal beheerschen, dat kleine geschillen daardoor te onbelangrijk zullen zijn, om hen op de dwaalpaden van onderlingen strijd te voeren.

De profeet van de gemeenschap kon zich niet thuis gevoelen bij de jong-sociaalgezinde liberalen, die nimmer van hun vrijheidsindividualisme afstand deden. Maar hij gevoelde ook niet te behooren bij de directe strijders in de arbeidersbeweging, die wel als socialisten moesten streven naar een maatschappij van onderlinge samenwerking, maar die hun individualistisch, en klasse-egoïstisch begrepen belangen, en die hun dogmatisch verstelselde gedachten over maatschappelijke ontwikkeling stelden boven dat warme werkzame gevoel, dat aan alle daden en alle meeningen slechts één richting geeft, naar de gemeenschap.

Zoo kon het niet anders of Mr. Quack moest eenzaam staan met dat wat bij zijn langdurig werk van jaren steeds de stuwende en alle vermoeienis verlichtende kracht was geweest, n.l. met een idee, meer niet. De liberale jongeren wilden daden, en vonden die in een vaak vruchteloozen en vermoeienden strijd. De socialistische arbeiders wilden ook daden en geloof aan de werkelijkheden hunner organisatie's en strijd om hen heen. Practisch kwamen zij maar al te vaak tot de in Bernstein zoo gewraakte leus: het einddoel is niets, de strijd is alles.

Mr. Quack vond dien strijd niet alles. Hij kende ook het einddoel niet, en had slechts zeer afwijkende einddoelen geschetst gezien. Hij was uitgegaan om een idee te laten schijnen en te laten werken, zooals ideëen en droomen dat doen n.l. door beelden van werkelijkheid.

Door die idee worden de beelden licht van glans en schaduw,

daardoor worden ze bezield: een blijvend leven. Slechts in één boek, maar dan ook in een boek dat nieuwe kracht altijddoor en in allerlei kringen kan overbrengen. Die kracht gaat uit van het gevoel der innerlijke werkelijkheid en noodzaak eener gemeenschap, die hardnekkige individualistische gedachten zoowel in burgerlijke als in arbeiderskringen langzaam doordringen moet en nog door tal van jaren zal hebben te overwinnen.

Milton: Het paradijs herwonnen
Vertaald door
Albert Verwey.

Tweede boek

De nieuwgedoopten midlerwijl, die bleven
Bij de rivier, saam met den Dooper, zij
Die Hem zagen en hoorden, zoo nadruklijk
Jezus Messias Zoon van God genoemd,
En op dat hoog gezag hadden geloofd,
Met hem verkeerd, met hem gewoond, ik meen
Andreas en zijn broeder Petrus, later
Vermaard, met andren niet in Schrift vermeld;
Nu missend hun zoo pas gevonden vreugd,
Zoo pas gevonden, en zoo eensklaps heen,
Twijfelden, twijfelden van dag tot dag,
En met de dagen wies hun twijfel aan.
Soms dachten ze, hij was alleen getoond
En opgevoerd een wijl naar God, gelijk
Eens Mozes op den berg was en lang bleef;
En de Thisbiet die op een vuurgen wagen
Ten hemel reed, maar eenmaal toch weer komt.
Als toenmaals jeugdige profeten zorgzaam
Elia zochten, zoo ook deze in elk oord
Nabij Bethabara; in Jericho
De palmenstad, Aenon, en 't oude Salem,
Machaerus ook, en elke ommuurde stad

Bewesten 't breede meer Genezaret,
Of in Peraea; maar 't was ál vergeefs.
Toen klaagden, bij een kreek van de Jordaan,
Waar wind met riet en wilgen fluistrend speelt,
Eenvoudge visschers, noem hen grooter niet,
Dicht bij elkander in een lage hut,
Hun onverwacht verlies en leed dus uit.
‘Helaas, van hoogste hoop tot welk verval
Zijn we onverhoeds geraakt! onze oogen zagen
Hem zeker nu gekomen, hem zoo lang
Verwacht door onze vaders; wij vernamen
Zijn wijze woorden vol genade en waarheid;
Nu, nu toch vast, is de verlossing na,
En 't koninkrijk geeft hij aan Israel weer.
Zóó was ons juichen, maar te ras verviel
In schrik en nieuwe ontsteltnis onze vreugd.
Want waarheen ging hij: door wat ongeval
Werd hij ons weer ontroofd? Verdwijnt hij nu
Na zijn verschijnen en verlengt opnieuw
Onze verwachting? God van Israël,
Zend uw Messias uit, de tijd is vol;
De koningen van de aard, zie hen benauwen
Uw uitverkoornen; hoog verhieven zij
Hun onrechtmaatge macht, achter zich werpend
De vrees voor u; rijs en maak waar aan hen
Uw glorie; maak uw volk vrij van hun juk.
Nochtans geduld; tot hier heeft hij volbracht,
Zond zijn Gezalfde en openbaarde ons dien,
Door zijn Profeet in 't openbaar gekend
En ons getoond: wij spraken zelfs met hem.
Laat ons daar blij om zijn, al onze vrees
Leggen op zijn Voorzienigheid; hij zal niet,
Hij wil niet hem herroepen, hem hernemen,
Ons foppen met zijn aanblik, dan hem rooven;
Weldra zien we onze hoop, ons heil terug.’
Zoo grepen ze uit hun klachten nieuwe hoop,
Te vinden dien zij ongezocht eerst vonden.
Maar wat aangaat Maria, toen zij zag

Hoe andren, niet haar zoon, van 't doopen keerden,
Aan de Jordaan niet bleef noch tijding zond,
Rees in haar hart schoon kalm, haar hart, schoon rein,
De moederzorg en vrees omhoog en wekte
Bange gedachten die ze in zuchten sprak.
‘Wat baat mij nu die eer, dat ik een kind
Ontvangen heb bij God, en 't englewoord:
“Gezegendste van vrouwen, wees gegroet!”
Daar ik niet minder hoog in smarten steeg
En even erge vreezen, boven 't deel
Van andre vrouwen, door 't gebaarde kind;
Gebaard in zulk seizoen dat nauw een schuur
Beschikbaar was die ons beschermde voor
De koude lucht; een stal verwarmde ons bei,
Een kribbe hem; weldra dreef naar Egypte ons
Vrees voor zijn dood, tot de moordzieke koning
Stierf die zijn leven zocht, en falend vulde
Met bloed van jonge kindren Bethlehems straat.
Terug weer van Egypte, in Nazareth,
Menig jaar wonend, was zijn leven daar
Huislijk, bespieglend, werkeloos en kalm,
Weinig verdacht voor welk vorst ook; maar nu
Volgroeid en door den Dooper naar ik hoor
Erkend en openlijk getoond, als Zoon
Aanvaard vanboven door zijns Vaders stem,
Voelde ik verandring na; tot eer? o neen;
Maar leed, daar de oude Simeon voorzei
Dat hij een val en opstanding zou zijn
Voor vele in Israël, en tot een teeken
Om te weerspreken, en dat door mijn ziel
Een zwaard zal gaan; dit 's mijn begunstigd deel,
Dat ik verheven word tot hooge smart;
Smartlijden en nochtans gezegend zijn;
Betwisten doe ik 't niet noch klaag erom.
Waar hij zich ophoudt? een verheven doel
Verbergt hem: nauwlijks twaalf jaar oud verloor,
Maar vond ik hem derwijs, dat ik wel zag
Hoe hij zich zelf toch niet verloor, maar 't werk

Deed van zijn Vader; 'k overdacht zijn woorden,
Versta ze thans; maar donkerder is nu
Zijn lange afwezigheid tot een groot doel.
Doch wachten met geduld is mij niet vreemd;
Mijn hart was lang een magazijn vol zaken
En woorden, voorbeduidend vreemd gebeur.'
Aldus vaak peinzend en vaak voor haar geest
Oproepend wat merkwaardigs haar verscheen
Sints de engel haar begroette, wacht Maria
Gerust en lijdzaam de vervulling af.
Terwijl haar Zoon dwalend door de woestijn,
Alleen, maar van het hoogst gemijmer vol,
In zichzelf afdaalt en zijn groote werk
Geheel, zooals het zijn zal, voor zich stelt;
Hoe de aanvang zijn zal, hoe hij best volvoert
Zijn hooge zending en zijn doel op aard.
Want Satan, sluw zijn weerkomst ingeleid,
Liet hem nu ledig en had haast gemaakt
Op naar de middensfeer van dikke lucht,
Waar al zijn vorsten zaten in hun raad;
Daar, zonder blijk van bluf of blijk van vreugd,
Begon hij zorglijk en gedrukt als volgt.
'Machten en Tronen, Hemels oudste zoons,
Maar nu Demonen, en naar 't element
Waar elk van u regeert juister geheeten
Machten van Vuur, Lucht, Water en Aard beneê,
Mogen wij zoo ons ambt en milde zetels
Zonder nieuw leed behouden; zulk een vijand
Is opgestaan en dreigt ons, als niet minder
Bedoelt dan onze uitbanning neer naar Hel.
Ik, naar ik ondernam, en door uw last
En stem in vollen raad gemachtigd werd,
Vond hem, bezag hem, proefde hem, maar vind
Heel andre moeite te ondergaan dan toen
Ik had te doen met Adam, d' eersten mensch;
Schoon Adam door zijn vrouws verlokking viel
Stond hij toch ver beneden dezen mensch
(Als mensch hij is van moeders zij voor 't minst)

Met meer dan menschvermogens aangedaan,
Volmaakte deugd, hemelsche lieflijkheid
En weidsche geest tot grootste daad bekwaam.
Daarom keerde ik nu weer, opdat vertrouwen
In 't slagen bij de vrouw in 't Paradijs
U niet tot overvast geloof bedrieg
In 't eendre slagen hier; ik roep u op
Liever gereed te zijn met hand en raad
Mij bij te staan; opdat niet ik die eerst
Geen mij gelijk vond, nu worde overtroefd.'
Zoo sprak de Slang, twijflend; en werd door allen
Luide verzekerd dat hun beste kracht
Ten dienst hem stond; toen uit hun midden rees
Belial, losbandigste gevallen Geest,
De zinnelijkste en nevens Asmodee
De vleeschlijkste Incubus, en raadde aldus.
'Zet vrouwen in zijn weg en in zijn oog,
Schoonste van die men onder menschen vindt.
Menige in iedre streek zijn zeldzaam schoon
Als middaghemel; als godinnen meer
Dan sterv'lingen, bevallig en bekwaam,
Volleerd in minnekunst, van taal verleidlijk,
Betoovrend, maagdemajesteit met zoetheid
En toegeven gemengd, toch schrik inboezemend,
Behendig in het wijken, en in 't wijken
Harten natrekkend in 't verliefde net.
Zoo eene is machtig 't strengst gemoed te temmen
En zacht te maken, gladt de stugste rimpels,
Ontzenuwt, lost in weeldrig hopen op,
Wekt lichtgeloovige begeerte en leidt
Naar wensch het manlijkst, vastberadenst hart,
Zooals magneten het hardst ijzer doen.
Vrouwen, toen anders niets, misleidden 't hart
Van wijzen Salomo, en dêen hem bouwen,
Hem buigen voor de goden van zijn vrouwen.'
Wien aldus Satan 't snelle weerwoord gaf.
'Belial, in al te oneven schalen weegt ge
Alle andren met uzelf; omdat van ouds

Gijzelf gek zijt op vrouwen, vol bewondring
Voor hun gedaante, aantreklijkheid en kleur,
Zijn allen, denkt ge, op zulk een speelgoed dol.
Al voor den Vloed wierpt met uw losse bent
Als zoons van God zich voordoend, de aard doorzwervend
Gij dartele oogen op de menschedochters
En paarde met ze en teelde u een geslacht.
Zagen wij niet of hoorden het verhaald
Hoe ge u in hof en koningskamers schoolt,
In bosch of grot bij mossige bron verborgt,
Of laagt in wei of dal in hinderlaag
Om een heel schoone, een Clymene, Calisto,
Daphne, of Semele, Antiopa,
Of Amymone, Syrinx, en veel meer,
Uw fratsen soms op geëerde namen laagt,
Neptuun, Apollo, Jupiter of Pan,
Faun, Satyr of Silvanus? Maar die dreven
Smaken niet elk; hoeveel van menschezonen
Hebben niet met een glimlach neergezien
Op Schoonheid en haar loksels, haar aanslagen
Maklijk versmaad, op waardiger ding bedacht!
Denk maar aan hem van Pella, den veroovraar,
Een jongling, hoe hij alle oostersche schoonen
Gezien heeft, maar meteen voorbijgezien;
Hoe de naar Afrika geheetne ontsloeg
De schoone Iberische, nog in zijn jeugd.
Salomo, wel, die leefde lui, en mikte
Vol eer, schat, lekkernij, niet hooger dan
Tot het genieten van zijn lot en staat.
Vandaar dat vrouwlijk aas hem vangbaar vond:
Maar hij dien we nu aangaan is veel wijzer
Dan Salomo, van veel verheevner geest,
Gemaakt en enkel uit op het volvoeren
Van hoogste zaken. Wat voor vrouw zal 't zijn,
Schoon van deze eeuw het wonder en de roem,
Wie hij ooit zal verwaardgen met een blik
Van innige begeerte? Of zou ze ook, stout,
Vorstin gevierd zittend op Schoonheids troon,

Met haar bekoringen omgord neerdalen
Om hem te ontsteken, zooals Venus' gordel
Dat eens op Jupiter vermocht, naar 't heet,
Hoe zou één blik van 't majesteitlijk oog
Als op den top gezeteld van Deugds heuvel
Haar schaamt verwarren, op de vlucht doen slaan
Haar heele praal; haar trots als vrouw gekreukt,
Of geanderd in ontzag! want Schoonheid staat
In de bewondring slechts van zwakke geesten,
Gevangnen; neem bewondring weg, haar veeren
Sluiken en schromplen tot een kinderspeelgoed;
Elk onverwacht kleinachten slaat haar neer.
Manlijker voorwerp dus moet zijn standvastheid
Beproeven, zulk een toch als meer beduidt
Aan waarde en eer en roem en lof van 't volk,
Rotsen waar vaak de grootste op schipbreuk leed;
Of dat wat schijn heeft enkel te voldoen
Aan wat men wettig en natuurlijk wenscht.
Nu weet ik dat hij hongert waar geen voedsel
Nabij is, in de wijde wildernis;
Laat mij het oovrige over, mij ontgaat
Geen voordeel, en ik proef hem telkens weer.'
    Hij zweeg en hoorde eenstemmige bijval luid.
Dan neemt hij dra een uitgekozen hoop
Van geesten, hem in leugen 't meest gelijk,
Om klaar te zijn en zichtbaar op zijn wenk,
Als tot ontvouwing van een druk tooneel
Personen hoefden, elk met eigen rol;
Met deze spant woestijnwaarts hij zijn vlucht
Waar nog van schauw tot schauw de Zoon van God
Na veertig dagen vasten had getoefd,
En nu eerst hongrend, tot zichzelf dus sprak.
    'Waar wil dit einden? Veertig dagen zwierf ik
Door deze bosschige doolhof: menschlijk voedsel
Proefde noch wenschte ik; niet aan eigen deugd
Schrijf ik dat vasten toe of maak me een eer
Uit wat ik leed; wanneer Natuur niet vraagt,
Of God haar zonder maaltijd onderhoudt

Al vraagt ze, hoe steekt dan in dulden roem?
Nu voel ik honger, wat een teeken is
Dat wat zij vraagt Natuur behoeft; toch kan
God die behoefte op andre wijs voldoen,
Schoon nog de honger blijft: wanneer zij blijft
Zonder verval van 't lichaam, is 't mij wel;
De prikkel van de nooddruft deert dan niet.
Geen zorg dan, want gedachten-voedsel sterkt
Mij hongrend meer mijn Vaders wil te doen.'
Het was het nachtlijk uur, toen dus de Zoon
In zelfverkeer stil ging, dan lag hij neer
Onder het gastvrij afdak daaromtrent
Van dik doorweven boomen, sliep daar in,
En droomde, zooals lust naar eten droomt,
Van vleesch en drank, die 't lijf verfrischt en sterkt.
Hij zag zich bij de beek van Cherith staan,
En raven brachten met hun hoornen bekken
Elia voedsel, vroeg en laat, - schoon roofziek,
Geleerd dat van hun vracht zij zich onthielden.
Ook zag hij de profeet en hoe die vlood
In de woestijn en insliep onder 't loof
Van een jeneverboom; en toen ontwaakt
Zijn avondmaal op kolen vond bereid,
Terwijl hem de engel noodde dat hij at,
En at, nadat hij rustte, een andermaal,
Waarvan de kracht hem veertig dagen hielp:
En somtijds at hij met Elia mee,
En soms als gast met Daniel aan zijn pols.
Zóó sleet de nacht; en nu, zijn grondnest latend,
Steeg die heraut, de leeuwrik, dat hij 't naadren
Van 't Licht verkende en 't groette met zijn zang;
En even licht hief van zijn grassige sponde
De Heiland zich en vond het al een droom;
Hongrend in slaap gegaan ontwaakt hij hongrend.
Meteen richt hij zijn gang naar hoogen heuvel,
Om 't uitzicht te verkennen van zijn top
Of kudde of hut of schaapskooi was te zien;
Maar kudde of hut of schaapskooi zag hij geen,

Zag enkel in een laagte een lief prieel
Waar vogelzang melodisch luid weerklonk.
Daar ging hij heen, besloten daar te middag
Te rusten, en trad weldra in de schaduw,
Hoog overwelfd, van paden, schemerlanen,
In 't midden oopnend op een boschtooneel;
Werk van Natuur (Natuur gaf les aan Kunst)
En voor een bijgeloovig oog 't verblijf
Van woudgod en van boschnimf; hij zag rond,
Toen voor hem plotseling een man stond, niet
Landlijk als eerst, maar fraaier nu gekleed,
Als een die thuishoort in stad, hof, paleis;
Deze dan sprak met glad betoog hem aan.
‘Daar gij 't vergunt kom ik gedienstig weer,
Nog meer verwonderd dat de Zoon van God
In deze woestenij zoo lang verblijft,
Ontbloot van alles, en, dat weet ik wel,
Niet zonder honger. Andre, ook niet onwichtig,
Zoo wordt verhaald, doorzwierven deze streek:
De vluchtige slavin met Ismaël,
Haar uitgeworpen zoon; toch vond die steun
Door voorzorg van een engel; 't heel geslacht
Van Israel, hier verhongerd, zoo niet God
Manna geregend had, en die profeet,
Van Thisbe afkomstig, zwervend hier, gevoed
Doordat een stem tweemaal hem te eten noodde.
Voor u droeg veertig dagen niemand zorg,
Veertig en meer verlaten inderdaad.’
Tot wien dus Jezus: ‘wat besluit ge eruit?
Elk van hen had behoefte; ik heb er geen.’
‘Vanwaar uw honger dan?’ gaf Satan weer.
‘Zeg me, als nu voedsel voor u werd gezet,
Zoudt ge niet eten?’ ‘Naar de gever zijn zou,’
Antwoordde Jezus. ‘Zoudt ge om zijnentwil
Dan kunnen weigren?’ zei de listige Euvle.
‘Hebt ge dan niet op al 't geschaapne recht?
Schuldt u elk schepsel niet, naar billijk is,
Zijn plicht en dienst, niet wachtend tot ge 't vraagt,

Maar al hun kracht u reikend? En niet meen ik
Vleesch bij de wet onrein, of eerst afgoden
Gereikt: dat kon de jonge Daniël weigren;
Noch wat een vijand aanbiedt, schoon, wie zou
In nood zich daaraan kreunen? maar zie rond:
Natuur, beschaamd, of dat ik 't juister zeg,
Ontdaan dat gij zoudt hongren, heeft een keur
Uit al haar elementen aangericht
Om u te onthalen als u past, haar Heer.
Verwaardig u alleen: zit neer en eet.'
Hij sprak geen droom, want toen zijn woorden zwegen,
Hief onze Heiland de oogen op en zag
In wijde ruimte onder de breedste schaduw
Een rijk gespreide en koninklijke disch,
Met schalen zwaar beladen, en gerechten
Edel en geurig; wild en jachtgevogelt,
Gebraden, of gekookt, of in pastij,
Van ambergrijs doorstoomd; en visch, van zee,
Rivier, of murmelende beek, van vin
Of schelp, en kostlijkste gehaald van Pontus,
De baai Lucrine en de Afrikaansche kust.
Helaas, hoe simpel, bij die buit geleken,
De appel, de rauwe, waardoor Eva gleed!
En waar de wijn op statige aanrechttafel
Zijn geurge reuk verspreidde, stond een rij
Flink opgeschoten knapen, rijk gekleed,
Schooner dan Ganymeed of Hylas; verder
Tripten, of stonden ernstig onder boomen
Nimfen als uit Diana's stoet, Naiaden
Met ooft en bloem uit Amalthea's hoorn,
En Hesperiden-maagden, schooner ziend
Dan die, van ouds verbeeld of sints gefabeld:
Feëe-jonkvrouwen in 't wijd woud ontmoet
Door ridders, die van Liones, of Logres,
Lancelot, Pelleas of Pellenoor.
Harmonisch klonken onderwijl de wijzen
Van snaar die klinkt, fluit die bekoort, en winden
Van zachtste koelt wuifden arabisch reukwerk

Van weeke vlerk, en Flora's vroegste geur.
Zoo was die weelde; en de Verleider hief
Opnieuw en ernstig nu zijn nooding aan.
‘Wat schroomt Gods Zoon dat hij zich zet en eet?
Dit 's geen verboden ooft; geen banbevel
Verbiedt het raken van dit zuivre vleesch;
Hun smaak werkt kennis niet, voor 't minst van kwaad,
Maar hoedt het leven daar 't zijn vijand doodt,
Het hongren, met versterkend zoet geneucht.
Deze allen, geesten van lucht, bron en bosch,
Uw willige dienaars, biên en brengen u
Hun huldging, u erkennend als hun Heer.
Wat schroomt gij, Zoon van God? Zit neer en eet!’
Wien Jezus dus zachtzinnig antwoord gaf.
‘Zei gij niet dat ik recht op alles had?
Wie dan belet mij naar mijn recht te doen?
Zal ik als gaaf ontvangen wat ik zelf
Waar en wanneer mij lijkt, bevelen kan?
Ik kan, wees daarvan zeker, juist als gij,
Een disch doen richten in de wildernis,
En doen snelle englevluchten dienstbereid,
Gekleed in glorie naast mijn beker staan;
Waarom dan die opdringende ijver, toch
Vergeefs, daar hij door mij niet wordt aanvaard?
En hongren, wat gaat u mijn hongren aan?
Uw pronkige lekkernijen zijn mij niets,
En geen geschenk maar leugen is me uw gaaf.’
En Satan weer, kwalijk tevreden thans.
‘Dat ik ook machtig ben tot geven ziet ge;
En als 'k u door die macht vrijwillig breng
Wat ik besteden kon aan wien ik wou,
En liever, juist van pas, in deze plaats
Aan uw klaarblijklijke behoefte geef,
Waarom zoudt gij 't dan weigren? Maar ik zie:
Wat ik kan doen of reiken is verdacht.
Laat zij dan die de vergehaalde buit
Verwierven, ze aanstonds deelen.’ Op dit woord
Verdwenen disch en voedsel algeheel,

Harpije-wiek en -klauw geruchtte erbij.
De lastige Verleider enkel bleef,
En voer als volgt in zijn verleiding voort.
‘Het hongren, dat elk ander schepsel temt,
Deert u niet, en beweegt u daarom niet;
Uw matigheid daarbij, onoverwinlijk,
Zwicht voor geen lokkingen zoodat gij eet;
Uw heele hart gaat uit naar hooge doelen,
Naar hooge daden; maar hoe die te doen?
Iets groots doen vereischt groote midlen: gij
Zijt onbekend, vriendloos, gering geboren,
Als timmerman bekend uw vader: thuis
Gijzelf in zorg en armoê grootgebracht;
Door welke midlen, welke hoop bestreeft -
In een woestijn verhongerd en verdwaald -
Gij grootheid, waarvandaan komt u 't gezag?
Wat volgers, wat voor aanhang kunt ge u winnen,
Of achter u het wisselgrage volk
Langer dan ge op uw kosten 't voeden kunt?
Geld brengt eer, vrienden, buit en heerschappij;
Wat hielp Antipater den Edomiet
En plaatste op Juda's troon (uw troon) zijn zoon
Herodes? Goud dat machtige vrienden wierf.
Derhalve, wilt ge dat ge iets groots bereikt,
Verschaf u eerst bezit, rijkdom en schat,
Niet moeilijk als ge luistren wilt naar mij:
Schatten zijn mijn, fortuin is in mijn hand;
Wie ik begunstig wast in rijkdom aan,
Waar Wijsheid, Moed en Deugd noodlijdend zijn.’
Wien Jezus weer geduldig antwoord gaf.
Nochtans, zonder die drie, is Rijkdom machtloos:
Hij wint geen heerschappij of houdt er geen.
Getuige de oude rijken, over de aard
Ontbonden toen hun weelde 't hoogste steeg.
De ermee begaafden evenwel geraakten,
Ondanks hun armoe, vaak tot hoogste staat.
Gideon, Jeptha en de herdersknaap
Wiens afkomst op den troon van Juda zat

Zoo menige eeuw en straks dien zetel weer
Herwint en zonder eind in Israël heerscht.
Onder de Heidnen (want wat in de wereld
Aan gedenkwaardigs werd gedaan, is mij ook
Niet onbekend) herinnert ge u toch wel
Quintus, Fabricus, Curius, Regulus?
Want ik waardeer hen hoog, die, schoon zoo arm,
Machtige dingen deden, en het goud
Verachtten waar het hun een koning bood.
En wat ontbreekt mij dan, zoodat ik niet,
Ik in mijn armoede, even snel als zij
Doe wat zij deden, mooglijk, en nog meer?
Verhef dus rijkdom niet, dat dwazen-speelgoed,
Een wijs man last, zoo niet een strik; veeleer
Verslapt het Deugd, en stompt het scherp haar af,
Dan 't ooit haar tot iets sterkt dat lof verdient.
Indien dan ik met eendren afkeer rijken
Als rijkdom afwijs? Toch niet wijl een kroon,
Gulden in schijn, nochtans een doornkrans is,
Gevaar brengt, moeite, en zorg, en slaaploosheid,
Aan wie als koning diademen draagt,
Daar elk mans last hem op de schouders weegt;
Want daarin juist bestaat het koningsambt,
Zijn eer, verdienste, en deugd, en hoogste lof,
Dat hij dit heel gewicht draagt voor 't gemeen.
Maar wie zichzelf beheerscht, en zijn begeerten,
Hartstocht, en vrees, regeert, is meer een koning;
Wat elk man kan die deugdzaam is en wijs;
En kan hij 't niet, hij waag' dan 't heerschen niet
In stad vol volk of koppige menigten,
Inwendig zelf een slaaf van anarchie,
Of wettelooze hartstocht die hij dient.
Maar volken in de weg van waarheid leiden
Door leer die hen behoudt, van dwaling voeren
Tot kennis, dat wie kent, God waarlijk huldigt,
Is nog meer koninklijk; dit trekt de ziel,
Bestuurt d'inwendge mensch, het hoogre deel.
Dat andre toch heerscht enkel over 't lijf,

Vaak door geweld, wat voor een eedlen geest,
Zoo heerschend, geen oprechte vreugd kan zijn.
Ook is het altijd grooter, hooger geacht,
Een rijk te geven dan te ontvangen; de afstand
Meer dan de aanvaarding een hooghartige daad.
Rijkdom is noodloos dus, eerst op zichzelf,
Dan om uw reden waar ge 'm waard om noemt,
Winst van een scepter, beter vaakst gemist.’

Snorre's Edda
Vertaald door
G.E.G. Meuleman

(Vervolg en slot van Jg. 9 Dl. 1 blz. 32)

XLII. Toen zeide Gangleri: Wat is er te zeggen van Skidbladnir[1], dat dat het beste schip is? Is er een schip even groot als dit?

Harr zegt: Skidbladnir is het beste schip en met de meeste kunst gemaakt, maar Naglfar[2] is het grootste schip; dat heeft Muspel. Eenige dwergen, zoons van Ivalda, maakten Skidbladnir en gaven het aan Freyr. Het is zóó groot, dat alle Asen er in kunnen met hun wapenen en rusting, en het heeft de wind mee zoodra de zeilen geheschen zijn, waar het ook heen gaat. Maar wanneer men er niet mee op zee wil - uit zooveel stukken en met zoo groote kunst is het gemaakt, dat het dan samengevouwen kan worden als een doek en in den zak gestoken.

XLIII. Toen zeide Gangleri: Een goed schip is Skidbladnir en zeer veel tooverkunst moet men er bij hebben gehad eer het zóó klaar kwam. Is Thor nooit eens ergens geweest, dat hij te staan kwam voor zóó iets machtigs en geweldigs, dat het hem te boven ging in kracht of tooverij?

Toen zeide Harr: Weinig mannen verwacht ik dat daarvan kunnen vertellen, maar vaak heeft hij het hard te verantwoorden gehad; maar al was dat zoo geweest dat er iets zóó sterk en

1) Spanenschip.
2) Nagelschip.

krachtig bestaan had, dat Thor het niet had kunnen overwinnen, dan is het nog niet noodig dit te vertellen, omdat er vele getuigen voor zijn en allen verplicht zijn te gelooven, dat Thor de sterkste is.

Toen zeide Gangleri: Zoo schijnt het mij nu, dat ik u gevraagd heb over dingen, waar niemand op kan antwoorden.

Toen zeide Jafnharr: Hooren spreken hebben wij van deze dingen, waarvan het ons ongeloofelijk voorkomt dat zij waar konden zijn, maar hier zit hij zoo nabij, die er ware berichten over weet te zeggen, en dit moet gij gelooven, dat hij nu niet voor de eerste maal liegen zal, hij die nooit loog.

Toen zeide Gangleri: Hier moet ik blijven staan en hooren of ik eenig antwoord krijg op mijn vraag, anders noem ik u overwonnen, want dan hebt gij niet kunnen antwoorden op dat wat ik vroeg.

Toen zeide Thridi: Duidelijk is nu, dat hij deze dingen weten *wil*, hoewel het ons niet mooi lijkt die te vertellen. Dit is het begin van deze geschiedenis, dat Okuthor uitreed met zijn bokken en wagen, en met deze die der Asen die Loki heet. Tegen den avond kwamen zij bij een boer en kregen daar onderdak. Maar in den avond nam Thor zijn bokken en slachtte ze; daarna werden zij gevild en in een pan gedaan. En toen zij gekookt waren, toen zetten Thor en de zijnen zich aan het avondmaal. Thor vroeg den boer en zijn vrouw en hun kinderen met hen mee te eten. De zoon van den boer heette Thjalfi, maar de dochter Roskva. Toen legde Thor de bokkenhuiden aan den anderen kant bij het vuur, en zeide dat de boer en zijn huisgenooten de beenderen in die huiden moesten werpen. Thjalfi, de zoon van den boer, hield een dijbeen van den bok achter en spleet dat met zijn mes tot op het merg.

Thor bleef daar dien nacht, en in den ochtend voor dag en dauw stond hij op en kleedde zich, nam den hamer Mjolnir, hief hem in de hoogte en wijdde de bokkenhuiden. Toen stonden de bokken op, maar de eene was mank aan een achterpoot. Dat zag Thor, en zeide dat de boer of een der zijnen niet voorzichtig geweest waren met de beenderen. Hij zag dat een dijbeen gebroken was. Niet is het noodig er veel

van te zeggen, dat weten allen zeer goed, hoe bang de boer zijn moest, toen hij zag, dat Thor zijn wenkbrauwen over de oogen liet zinken; maar dat (weinige) wat hij zag van de oogen, was genoeg, dat hij dacht voor Thors blik alleen dood te vallen. Thor sloeg zijn handen om de hamersteel, zóó dat de knoken wit werden, maar de boer, zooals te verwachten was, en al de zijnen gingen vreeselijk schreeuwen en vroegen om vrede en boden voor vergoeding alles wat zij hadden; en toen hij hun ernst zag, toen ging zijn woede van hem weg en werd hij zacht gestemd, en hij nam voor vergoeding van hen mede hun kinderen Thjalfi en Roskva, en maakte van hen zijn dienstbaren, en sedert volgden zij hem altijd.

XLIV. Daar liet hij achter zijn bokken, en hij begon zijn tocht oostwaarts naar Jotunheim en heelemaal tot de zee, en daar ging hij over de zee, die zoo diep is. En toen hij bij het land kwam, toen ging hij daar ook aan land, en met hem Loki en Thjalfi en Roskva.

Toen zij een tijdje gegaan waren, kwamen zij aan een groot bosch; zij liepen den heelen dag tot het donker werd. Thjalfi was onder alle mannen het vlugst ter been; hij droeg Thors knapzak, maar te eten was er niet veel. Toen het donker geworden was, zochten zij een nachtleger en vonden zij voor zich uit een heel groot gebouw; er was een deur aan 't einde, net zoo breed als het huis zelf; daar maakten zij hun leger. Maar midden in den nacht was daar een hevige aardbeving, de aarde ging onder hen op en neer en het huis schudde. Toen stond Thor op en riep zijne gezellen, en zij liepen naar buiten en vonden een uitbouw midden aan den rechterkant van het huis en gingen daarin. Thor bleef in de deur zitten, maar de anderen gingen verder naar binnen en waren heel bang, en Thor nam zijn hamer en was er op bedacht zich te verweren. Toen hoorden zij een groot gebulder en geraas. Maar toen het begon te dagen, toen ging Thor uit en zag een man dicht bij hem in het bosch liggen, en hij was niet klein. Hij sliep en snurkte geweldig. Toen meende Thor te begrijpen wat dat voor gebulder geweest was in den nacht. Hij deed den krachtgordel aan en zijn asenkracht nam toe. Op dat oogenblik ontwaakte

de man en stond in eens rechtop; maar dat wordt gezegd, dat Thor die eene keer er voor terugschrikte hem te slaan met zijn hamer, en hij vroeg hem zijn naam, en hij heette Skrymir - maar niet behoef ik, zeide hij, jou je naam te vragen; ik weet dat je Asathor bent, maar waarom heb je mijn handschoen weggenomen? Skrymir strekte toen zijn hand uit en nam zijn handschoen; daar zag Thor dat hij dien 's nachts voor een huis gehouden had en de uitbouw, dat was de duim van den handschoen. Skrymir vroeg of Thor hem tot geleide wou hebben, en Thor zei: Ja, Daarop nam Skrymir zijn knapzak en maakte hem los en zette zich er toe het morgenbrood te gaan eten, en Thor deed met zijn kameraden hetzelfde. Skrymir vroeg of zij samen zouden doen wat het eten betrof, en Thor zei daarop: ja. Toen deed Skrymir al hun eten in zijn ransel en nam die op zijn rug. Hij ging voorop den heelen dag en stapte met eenigszins groote passen, en laat in den avond vond Skrymir hun een nachtverblijf onder een grooten eik. Toen zeide Skrymir tot Thor dat hij wou gaan liggen om te slapen, en: neem jullie den ransel en maak je avondmaal. Dadelijk daarop slaapt Skrymir, en hij snorkt hard, maar Thor neemt de knapzak en wil die losmaken, maar dat moet gezegd worden, hoe ongeloofelijk het ook klinkt, geen knoop kreeg hij los en geen riem kon hij zóó rukken dat hij wat losser werd.

En toen hij zag dat zijn moeite niets hielp, toen werd hij kwaad en greep hij met beide handen zijn hamer Mjolnir en deed een stap vooruit tot daar waar Skrymir lag, en sloeg hem er mee op het hoofd; maar Skrymir werd wakker en vroeg of er soms een blad van den boom op zijn hoofd was gevallen en of zij nu gegeten hadden en niet naar bed moesten. Thor zei dat zij juist zouden gaan slapen; toen gingen zij onder een andere eik. Dat moet voorwaar gezegd worden, zij konden niet zonder angst gaan slapen. Maar te middernacht, daar hoort Thor dat Skrymir vast slaapt en zoo snurkt dat het bosch er van dreunt. Daar staat hij op en gaat naar hem toe, heft den hamer op met alle macht en slaat hem midden op zijn schedel. Hij zag dat het ijzer van den hamer diep in zijn hoofd drong. Maar op dat oogenblik ontwaakt Skrymir en zegt: Wat is dat

nu, viel daar een eikel op mijn hoofd? Wat voer je uit, Thor? Maar Thor liep gauw terug en antwoordde dat hij juist wakker geworden was en zei dat het middernacht was en nog tijd om te slapen. Toen bedacht Thor bij zich zelf dat, als hij er toe kwam hem een derde houw te geven, dat Skrymir hem dan nooit daarna meer zien zou, en hij gaat liggen en er op loeren of Skrymir weer vast in slaap komt. Kort vóór 't dag was hoorde hij dat Skrymir in slaap moest zijn. Hij staat op en sluipt naar hem toe, heft zijn hamer op met al de kracht die in hem is, en slaat hem op die van de slapen, die boven ligt. Daar drong de hamer er tot de steel toe in, maar Skrymir ging opzitten, streek over de wang en zeide: Daar zitten zeker vogels in den boom boven mij. Ik had zoo'n gevoel, toen ik wakker werd, of er wat van die takjes op mijn hoofd viel. Ben je wakker, Thor? 't Zal nu wel tijd zijn om op te staan en ons aan te kleeden, maar niet lang hebt gij nu te gaan tot die burcht die Utgard heet. Gehoord heb ik dat gij onder elkaar fluisterde dat ik niet zoo heel klein was, maar dan zul je nog eens andere mannen zien, als je in Utgard komt. Nu zal ik je een goede raad geven: Sla geen hooge toon daar aan, want niet kunnen de mannen van Utgardaloki groote woorden verdragen van zulke mannetjes als jullie bent; keer anders maar liever terug, dat was eigenlijk in elk geval het beste. Maar als je verder gaan wilt, dan moet je op 't oosten aanhouden, maar ik moet nu naar het noorden, naar die bergen, die je nu zien kunt. Daar nam Skrymir zijn knapzak, wierp die op zijn rug, en ging dwars het bosch door van hen weg. En dat wordt niet vermoed, dat de Asen groot verlangen hadden hem in gezondheid weer te ontmoeten.

XLV. Thor ging den weg verder met zijn metgezellen en zij liepen zoo tot het midden van den dag.

Daar zagen zij een burcht staan in de vlakte, en zij moesten 't hoofd heelemaal achterover houden om hem tot bovenaan te kunnen zien. Zij gingen naar den burcht, en er was een hekwerk voor den ingang, en dat was gesloten. Thor ging naar het hek en kreeg dat niet open, en zoo hun best doende om in den burcht te komen, wrongen zij zich tusschen de spijlen

door en kwamen zoo naar binnen; daar zagen zij een groote hal en gingen daar naar toe, de deur was open, daar gingen zij in en zagen daar vele mannen op twee banken, en de meesten buitengewoon groot. Daarop kwamen zij voor koning Utgardaloki en begroetten hem, en hij wendde zich langzaam naar hen om, lachte hoonend en zei: Veel tijd neemt het om berichten te vragen van een lange reis, of is het niet zooals ik denk, dat dit jongetje is Asathor? Maar je zult wel sterker zijn dan je me toelijkt, en wat voor dingen zijn 't waar jij en je gezellen toe in staat zijn? Niemand mag hier met ons zijn, die niet de een of andere kunst of vaardigheid beter kan dan de meeste mannen. Toen zeide hij die 't meest achter aan kwam, die Loki heette: Die kunst ken ik, en ik ben volkomen bereid die te toonen, dat er hier niemand is, die vlugger zijn eten eten zal dan ik. Daar antwoordt Utgardaloki: Dat is iets, als je 't kunt en de proef nemen zullen wij met dit kunststuk. Hij riep naar een van de banken dat hij die Logi heette voor den dag moest komen en zich meten met Loki. Toen werd een trog genomen en op den grond van de hal gezet, gevuld met vleesch. Loki werd aan 't eene eind geplaatst, maar Logi aan het andere, en ieder van beiden at zoo gauw hij kon, en in het midden ontmoetten zij elkaar. Toen had Loki al het vleesch van de beenderen gegeten, maar Logi had ook al het vleesch gegeten, maar de beenderen er bij en de trog ook, en nu vonden allen dat Loki het verloren had.

Toen vroeg Utgardaloki welke kunst de jonge man verstond en Thjalfi zegt, dat hij om het hardst zou willen loopen met een dien Utgardaloki aanwees. Daarop zegt Utgardaloki dat dit een goede oefening is, en voegde er bij, dat hij wel goed geoefend mocht zijn in de snelheid, als hij in deze kunst wou winnen, en dat moest maar gauw geprobeerd worden. Op stond Utgardaloki en ging naar buiten, en daar was een goede baan om te rennen op een effen vlakte. Toen riep Utgardaloki tot zich dien van zijn knapen die Hugi heette, en gebood hem om het hardst te loopen met Thjalfi. Toen liepen zij de eerste keer, en Hugi is zoo ver vooruit dat hij aan het eind van de baan zich net omkeeren kan naar Thjalfi. Toen zeide Utgardaloki: Jij, Thjalfi, zult een beetje meer je best moeten doen,

als je het spel winnen wilt, maar waar is het, dat hier geen mannen gekomen zijn die vlugvoetiger waren dan jij. Toen liepen zij voor de tweede keer, en toen Hugi aan het eindpunt kwam en hij zich omkeerde, toen was Thjalfi nog een pijlschot achter. Toen zeide Utgardaloki: Wel vind ik dat Thjalfi goed loopt, maar niet geloof ik nu meer van hem, dat hij het spel zal kunnen winnen, maar dat zal nu blijken, nu zij rennen voor de derde keer. Toen liepen zij weer, maar als Hugi nu gekomen is aan de eindpaal en zich omkeert, dan is Thjalfi nog niet op het midden van de baan. Toen zeiden allen, dat het spel nu voor goed uitgemaakt was. Daarop vroeg Utgardaloki aan Thor in welke kunsten hij zóó uitblonk dat hij er mee voor den dag wou komen - zulke ongeloofelijke verhalen als de mannen gedaan hadden van zijn groote werken. Toen zeide Thor dat hij het liefst met de een of ander om strijd wou drinken. Utgardaloki zei dat zou wel kunnen, ging in de hal en riep zijn knaap en gelastte hem die boetehoren te geven waar uit de mannen gewoon waren te drinken. Daarop kwam de schenker met den horen en gaf hem Thor in hand. Toen zeide Utgardaloki: Uit die horen wordt heel flink gedronken als hij met één teug leeg is, maar sommigen drinken hem leeg in twee teugen, maar niemand is zoo'n stumper in het drinken, dat hij er drie teugen voor noodig heeft. Thor zag naar den horen, die leek hem niet groot, maar wel tamelijk lang, maar hij heeft veel dorst, begint te drinken en neemt geweldige teugen, en hij denkt dat hij zich niet meer over den horen zal hoeven te buigen. Maar toen hij achter adem kwam en den horen naar beneden bracht en keek hoe het stond met de drank er in, toen leek het hem toe, dat het al heel weinig was dat het nu lager stond dan eerst. Toen zeide Utgardaloki: Goed gedronken en toch niet te veel. Niet zou ik 't geloofd hebben, als mij gezegd was dat Asathor niet in staat was grooter teugen te nemen, maar dit weet ik, dat gij 't nu leeg drinken zult in de tweede teug. Thor antwoordde niet, zette den horen voor den mond en was van plan een grooter teug te nemen; hij spande zich tot het uiterste in en dronk tot de adem hem begaf, maar hij zag, dat de punt van den horen niet zoo hoog in de lucht was als hij wel gewenscht had, en

toen hij den horen van den mond nam, zag hij dat er nog minder uitgegaan was dan de eerste keer; je kon hem nu net even dragen zonder morsen. Toen sprak Utgardaloki: Wat is dat nu, Thor, moet je je nu nog sparen om een dronk meer te doen dan goed voor je is? Dit lijkt mij toe dat, als je nu in drie teugen den horen leeg wilt hebben, dan moet dit de grootste teug worden, en niet zal je hier bij ons zoo'n groot man genoemd worden als waar de Asen je voor houden, als je je niet beter toont in andere kunsten dan je mij toelijkt in deze te zijn. Toen werd Thor kwaad, hij zet den horen aan den mond en drinkt zoo veel hij kan en spant zich uit alle macht in, en toen hij in den horen keek, toen had hij wel een grooter verschil in drank verkregen, maar hij gaf den horen terug en wou niet meer drinken. Toen zeide Utgardaloki: Duidelijk is nu dat je kracht niet zoo groot is als wij dachten, maar wil je nog eens een ander spel probeeren? Zien moet nu ieder, dat je hier geen eer mee behaalt. Thor antwoordde: Probeeren wil ik wel eenige andere kunst, maar wonderlijk zou het mij lijken, als zulke teugen, toen ik thuis was bij de Asen, voor zoo onbeduidend gehouden werden; maar wat voor spel hebt ge nog voor mij? Toen zeide Utgardaloki: Dat doen hier jonge kereltjes - iets wat al heel weinig te beteekenen schijnt -: mijn kat van den grond op lichten, en niet zou ik dat aan Asathor hebben durven voorslaan, als ik niet gezien had, dat je veel minder beteekent dan ik gedacht had. Daarop kwam er een grijze kat, nog al aardig groot, aanloopen in de hal; Thor ging er naar toe, pakte ze met zijn handen midden onder den buik en wou haar optillen, maar de kat kromde haar rug toen Thor zijn handen in de hoogte stak, en toen Thor haar zoo hoog had opgelicht had als hij kon, toen had de kat één poot van den grond, en zoo kon Thor 't met deze proef ook al niet gedaan krijgen. Toen zeide Utgardaloki: Zoo ging het met dit spel, als ik gedacht had; de kat is tamelijk groot, maar Thor is klein en kort in vergelijking met de mannen die hier bij ons zijn. Toen zeide Thor: Zoo klein als ge me noemt, laat er nu maar de een of ander komen om met mij te vechten, nu ben ik kwaad. Daarop antwoordt Utgardaloki en zoekt langs de banken en zegt: Niet zie ik hier

een man, die 't niet beneden zich zou achten om met jou te vechten; maar, zei hij daar op, laat eens zien, haal dat oude mensch eens hier, mijn pleegmoeder Elli, en laat Thor met haar vechten, als hij wil. Zij heeft wel mannen neergelegd die mij niet zwakker leken dan Thor is. Toen kwam in de hal een oude vrouw. Daarop zei Utgardaloki, dat zij vechten zou met Asathor. Niet is daar veel van te zeggen: zóó ging het met vechten, dat, hoe harder Thor haar aangreep, des te vaster stond zij. Toen begon de vrouw met beentje-lichten, en Thor stond niet meer vast op zijn voeten, en zij weerde zich al heftiger en het duurde niet lang, of Thor viel op zijn eene knie. Toen kwam Utgardaloki er bij en gebood met het vechten op te houden, en hij zeide dat Thor wel niet noodig had meer mannen van zijn gevolg tot een kamp uit te dagen. 't Werd ook al haast nacht. Utgardaloki wees Thor en zijn gezellen een ligplaats, en daar bleven zij den nacht en er werd goed voor hen gezorgd.

XLVI. Dadelijk toen het begon te dagen stond Thor op met zijn gezellen. Zij kleedden zich en waren gereed weg te gaan. Toen kwam Utgardaloki en liet een tafel voor hen aanrichten, en het schortte daar niet aan goed onthaal, eten en drinken. Maar toen zij gegeten hadden, toen maakten zij zich op om te vertrekken. Utgardaloki liet hen uit en geleidde hen buiten den burcht; maar toen zij scheidden, sprak Utgardaloki tot Thor en vroeg wat hij wel van zijn tocht dacht, en of hij een machtiger man getroffen had dan hij zelf was. Thor antwoordde, dat hij niet ontkennen kon, dat hij groote oneer gekregen had in dien tusschentijd, maar dat weet ik, dat gij mij voor een onbeduidend man houden zult, en daar ben ik gansch niet tevreden mee. Toen zei Utgardaloki: Nu zal ik je de waarheid zeggen, nu je den burcht uit bent, en zoolang ik leef en nog wat te zeggen heb, zul je daarin nooit weer terug komen, en dat verzeker ik je, je zou er nooit in gekomen zijn, als ik geweten had dat je zoo geweldig veel kracht had, en 't scheelde niet veel, of je had ons in 't grootste gevaar gebracht. Maar ik heb drogbeelden voor je gemaakt, en de eerste keer in 't bosch was ik 't, dien je daar ontmoette; en toen je die ransel

open wou maken, toen had ik hem gebonden met ‘gres’-[1] ijzer, en je vond niet, waar je hem los moest maken. En daarna sloeg je mij drie keer met den hamer en de eerste slag was de zachtste, maar toch zóó hard dat ik dood gegaan zou zijn, als hij geraakt had. Maar toen je zag bij mijn hal een berg met hoogten en laagten en daarin drie vierkante dalen en een daarvan heel diep - nu, dat waren de sporen van jou hamerslagen. Die rots bracht ik voor je slagen, maar dat zag je niet. Zoo was 't ook met de kampstrijden die jullie deedt met mijn mannen; toen was die de eerste, die Loki deed. Hij was heel hongerig en at flink, maar die Logi heet, dat was 't bliksemvuur, en dat brandde even gauw de trog als het vleesch op. En toen Thjalfi wedrende met hem die Hugi heette, dat was mijn Hugr (gedachte), en niet was 't te verwachten dat Thjalfi 't daar niet tegen af zou leggen. En toen dronk je uit den horen, en 't leek je dat 't langzaam ging, maar zoo waar ik leef, 't was een groot wonder, dat ik niet had kunnen denken dat kon gebeuren. 't Andere eind van den horen kwam uit in de zee, maar dat zag je niet, en als je aan de zee komt, dan zal je kunnen zien, hoe veel je er uit hebt gedronken; dat wordt nu genoemd ‘fjoru’[2]. En daarop zei hij: Niet dunkt mij dat minder de moeite waard, dat je de kat optilde, en om je de waarheid te zeggen, toen werden allen bang, die zagen dat je een poot van den grond oplichtte; want die kat was niet wat je dacht, 't was de Midgardslang, die om de heele aarde heen ligt, en die lengte was bijna niet genoeg, dat zijn staart en kop de aarde aanraakten, want zoo ver lichtte jij hem op, dat 't nog maar een klein stuk van den hemel af was. En dat was ook een groot wonder met dat vechten, dat je 't zoo lang uit hield, en niet verder viel dan op de eene knie, toen je vocht met Elli, want niemand is er ooit geweest en niemand zal er ooit meer zijn, als hij zoo oud wordt, dat hij Elli (de ouderdom) bereikt, die niet door haar heelemaal ten val gebracht wordt. En nu is dit waar om te zeggen, dat

1) Beteekenis onbekend.
2) Dat deel van het strand, dat met eb droog loopt.

wij nu moeten scheiden en dat het voor ons allebei beter is dat je niet vaker komt om mij te bezoeken. Ik zou een ander keer weer mijn burcht moeten verdedigen met zulke listen of andere, zóó dat je geen macht over mij krijgt. Toen Thor deze woorden hoorde, greep hij zijn hamer en hief die in de hoogte, maar toen hij die neer wou zwaaien, toen zag hij nergens Utgardaloki, en toen keerde hij zich naar den burcht om die neer te hameren, maar hij zag alleen de mooie wijde vlakte - en geen burcht. Toen keerde hij weer om en ging zijn weg tot hij in Thrudvangr kwam. Maar dat is de waarheid, dat hij toen voor zich besloten had om te zoeken samen te komen met de Midgardslang, zooals later gebeurde. Nu geloof ik dat niemand je meer naar waarheid vertellen kan van deze tocht van Thor.

XLVII. Toen zeide Gangleri: Zeer machtig is Utgardaloki, en wat doet hij veel aan list en tooverij; daaraan kan men zien hoe machtig hij is, dat hij mannen in zijn gevolg heeft die zoo veel kracht hebben; maar heeft Thor dat niet gewroken?

Harr antwoordt: Niet is dat onbekend, en men hoeft geen geleerde te zijn om te weten dat Thor deze tocht weer over deed, die nu verteld is; en niet lang bleef hij thuis, maar hij ging in zulk een haast weer op reis, dat hij noch zijn wagen, noch zijn bokken en ook geen geleide mee had. Hij ging dan uit Midgard als een jonge jongen en kwam op een avond laat bij een reus, die Hymir heette. Daar kreeg Thor nachtverblijf. Bij het dagen stond Hymir op en kleedde zich en maakte zich klaar om in zee te gaan roeien om te visschen, maar Thor sprong op en was gauw klaar en vroeg Hymir of hij hem op zee met hem mee wou laten roeien; maar Hymir zei, dat hij hem tot weinig hulp zou zijn, zoo klein en jong als hij nog was -: en je zult het koud krijgen, als ik daar zoo lang en zoo ver buiten land zit als ik gewoon ben. Maar Thor zeide, dat hij wat dat betrof wel ver van land mocht roeien, en dat het nog zoo zeker niet was, dat hij de eerste zijn zou die verlangde terug te roeien. En Thor werd zoo kwaad op de reus, dat het niet veel scheelde of hij had zijn hamer op hem laten klinken, maar hij liet dat, omdat hij van plan was zijn kracht

op een andere manier te toonen. Hij vroeg Hymir wat zij zouden hebben om te eten, maar Hymir zei hem, dat hij daar zelf maar voor zorgen moest. Toen ging Thor heen, tot hij aan een kudde ossen kwam, die van Hymir was. Hij nam de grootste os, die Himinhrjodr[1)] heette, sloeg hem den kop af en nam die mee naar de zeekust. Daar had Hymir de boot van wal gestooten. Thor kwam in 't schip en ging in 't hoosgat zitten, nam twee roeispanen en roeide, en Hymir vond dat er vaart kwam in 't schip met zijn roeien. Hymir roeide vooraan bij de voorsteven, en het roeien ging vlug. Toen zeide Hymir dat zij gekomen waren aan dat vischwater waar hij gewoon was te blijven en heilbot te vangen, maar Thor zei, hij wou verder roeien, en zij roeiden nog een heel stuk; toen zei Hymir, dat zij nu zóó ver weg gekomen waren, dat het gevaarlijk was daar te blijven voor de Midgardslang, maar Thor zeide dat hij nog een beetje wou roeien, en dat deed hij, maar Hymir was nu niet zoo erg op zijn gemak. Maar toen Thor de riemen inhaalde, maakte hij een heel sterke snoer, en niet was de angel klein of zwak; toen maakte Thor aan de angel de ossekop vast en wierp die buiten boord, en de angel ging naar den grond en dat moet naar waarheid gezegd worden, dat Thor toen niet minder de Midgardslang voor den gek hield dan Utgardaloki het Thor had gedaan, toen hij de slang met zijn handen ophief. De Midgardslang hapte in de ossekop, maar toen was de angel in zijn keel, en toen de slang dat merkte, rukte hij zóó hard, dat Thor zijn beide vuisten stootten tegen de kant van de boot. Toen werd Thor kwaad en nam zijn asenkracht aan en zette zijn voeten er zóó hard tegen in, dat hij met zijn beide beenen door de boot heen ging en op de bodem van de zee stond, en toen trok hij de slang op tot het schip. Maar dat moet gezegd worden, dat nooit iemand iets schrikwekkends zag, die niet dat zag, dat Thor zijn oogen woedend op de slang richtte en dat de slang hem van beneden af strak aanstaarde en gif spuwde. Er wordt gezegd dat de reus Hymir van kleur veranderde en bleek werd en bang was toen hij de slang zag en zag, hoe de zee uit

1) Hemelstooter.

en in de boot golfde, en in dat oogenblik dat Thor den hamer greep en in de lucht hief, greep de reus in zijn angst het groote aasmes en sneed de snoer van Thor op de bootkant door, en de slang zonk in de zee, maar Thor wierp haar zijn hamer achterna, en de mannen zeggen dat hij hem daar in de diepte het hoofd afsloeg, maar ik geloof dat dit de waarheid is, dat de Midgardslang nog leeft en nog in de zee ligt. Maar Thor hief zijn vuist op en sloeg daarmee Hymir om de ooren, zóó dat hij over boord viel en men zijn voetzolen zag, en Thor waadde naar land.

XLVIII. Toen zeide Gangleri: Zijn er nog enkele gewichtiger dingen bij de Asen gebeurd? Een groote heldendaad heeft Thor met deze tocht gedaan.

Harr zegt: Er zijn nog dingen te vertellen, die de Asen belangrijker vonden dan dit. En dat is het begin van deze vertelling, dat Balder de goede zware en angstige droomen droomde over zijn leven. Maar toen hij die droomen aan de Asen vertelde, toen gingen zij onder elkander beraadslagen, en er werd besloten te vragen of Balder gevrijwaard mocht worden tegen allerhande gevaar, en Frigg nam eed af daarop, dat vuur en water, ijzer en alle soorten ertsen, steenen, de aarde, de boomen, de ziekten, de dieren, de vogels, gift en slangen Balder geen kwaad zouden doen. Maar toen dat gedaan en met zekerheid bepaald was, toen hadden de Asen en Balder zelf er pleizier in, dat hij op hun samenkomsten daar zou gaan staan, en alle anderen zouden, sommigen op hem schieten, anderen naar hem slaan en weer anderen hem met steenen gooien, en wat zij hem ook doen zouden, 't kon hem niets hinderen, en dat leek aan allemaal een groote eer. Maar toen Loki Laufeyjarson dat zag, beviel het hem slecht, dat Balder niet gewond kon worden. Hij ging naar Fensala, naar Frigg, en veranderde zich in een vrouw. Toen vroeg Frigg of de vrouw wist wat de Asen voor hadden te doen op den dag van samenkomst. Zij zeide dat zij allen op Balder schoten, maar dat hij niet gewond kon worden. Toen zeide Frigg: Niet zullen wapenen of boomen Balder schaden, eeden heb ik afgenomen van hen allen. Toen vroeg de vrouw: Hebben *alle* dingen een eed gezworen om Balder te sparen?

Toen antwoordde Frigg: Er groeit een boomscheutje in 't westen van Valhalla, dat wordt de marentak genoemd; dat leek me te jong om er de eed van te vergen. Daarop ging de vrouw weg, maar Loki nam de marentak, rukte die uit en ging naar de samenkomst.

Maar Hodr stond buiten den kring der mannen, want hij was blind. Toen zei Loki tot hem: Waarom schiet jij niet op Balder? Hij antwoordt: Daarom, omdat ik niet zie waar Balder is, en dan ook omdat ik geen wapen heb. Toen zeide Loki: Doe toch als de andere mannen en bewijs Balder dezelfde eer als zij doen. Ik zal je wel zeggen, waar hij staat, en werp dan dit stokje naar hem.

Hodr nam den marentak en schoot naar Balder op aanwijzen van Loki; het schot vloog door Balder heen, en hij viel dood op den grond; en dat is het grootste ongeluk dat gebeurd is onder goden en menschen. Toen Balder gevallen was, toen konden de goden geen woord uitbrengen, en zij konden geen hand uitsteken om hem op te nemen, en de een zag den ander aan, en allen hadden één gedachte tegen hem die de daad gepleegd had, maar niemand kon het wreken: het was een te heilige vrijplaats. Maar toen de Asen beproefden te spreken, toen kwamen er toch eerst de tranen, zoo dat niemand aan een ander in woorden zijn verdriet kon zeggen. Maar Odin leed van hen toch de ergste smart, want hij kon het best begrijpen hoe groot een schade en verlies voor de Asen was de dood van Balder.

Maar toen de Asen tot bezinning gekomen waren, toen sprak Frigg en vroeg wie er onder hen was, die verdienen wilde haar liefde en gunst en die van allen, als hij den weg wilde rijden naar het doodenrijk, en beproeven of hij Balder zou kunnen vinden, en aan Hel een losprijs bieden als zij Balder weer terug wilde laten gaan naar Asgard. En hij heet Hermodr de vlugge, zoon van Odin, die tot dezen tocht zich op wou maken. Toen werd gehaald Sleipnir, Odin's paard, en voorgebracht, en Hermodr steeg op dat paard en sprong er mee weg.

Maar de Asen namen Balders lijk en droegen het naar den zeekant. Hringhorni[1)] heette Balders schip, het was het allergrootste

1) met den gekromden voorsteven.

schip, dat wilden de goden in zee laten gaan, en daar Balders vuurvaart op houden, maar het schip ging niet vooruit. Toen werd er gezonden naar Jotunheim om die reuzenvrouw die Hyrrokkin[1] heette; maar toen zij kwam reed zij op een wolf en had een slang tot teugel, toen sprong zij van haar paard, maar Odin riep vier berserkers om op het paard te passen, en zij konden het niet houden als zij het niet op den grond gooiden. Toen ging Hyrrokkin op den voorsteven van het schip af, en stootte het in zee met de eerste beweging, zóó dat het vuur uit de rolstokken sloeg, en heel de aarde schudde. Toen werd Thor kwaad, en greep zijn hamer, en zou haar het hoofd ingeslagen hebben, als niet de andere goden vrede voor haar gevraagd hadden. Daar werd Balders lijk op het schip gedragen, en toen zijn vrouw dat zag, Nanna Nepsdochter, toen brak haar het hart van verdriet, en zij stierf. Zij ook werd in het schip gedragen, en het vuur aangestoken. Toen kwam Thor naar voren en wijdde de brandstapel met Mjolnir, en voor zijn voeten liep een dwerg; die heet Litr; maar Thor schopte hem met zijn voet en wierp hem zoo in het vuur, en hij verbrandde. En bij dit branden waren heel veel menschen tegenwoordig; in de eerste plaats moet genoemd worden Odin, en met hem kwamen Frigg en de Valkyren en zijn raven, en Freyr ook op zijn wagen met dat everzwijn dat Gullinbursti[2] heet of Slidrugtanni[3]; maar Heimdallr reed op zijn paard dat Gulltopr[4] heet, en Freyja reed met haar katten. Daar kwamen ook veel rijpreuzen en bergreuzen. Odin legde op den brandstapel zijn gouden ring, die Draupnir heet; die heeft deze eigenschap, dat iedere negende nacht van hem afdruipen acht gouden ringen, even zwaar als hij zelf. Balders paard werd op den brandstapel gelegd met al het tuig.

Maar dit is er te zeggen van Hermodr, dat hij negen nachten reed door donkere en diepe dalen zoo dat hij niets zag voor hij kwam aan de rivier Gjallar en reed over de Gjallarbrug; die is bedekt met glanzend goud. Modgudr[5] heet die maagd,

1) de door het vuur in elkaar geschrompelde.
2) met de goudeu borstels.
3) met de vreeselijke tanden
4) met de gouden maantop.
5) de krijgshaftige.

die de wacht houdt bij de brug. Zij vroeg hem zijn naam en geslacht, en zeide: den vorigen dag waren er over de brug vijf drommen doode mannen gereden, maar niet dreunt de brug minder onder jou alleen, en niet heb je de kleur van doode mannen - waarom rij-je den doodenweg? Hij antwoordt: Ik moet rijden naar Hel om Balder te zoeken, maar heb je iets gezien van Balder op den doodenweg? Zij zeide dat Balder daar over de Gjallarbrug gereden had - maar de weg naar Hel is naar beneden en naar 't noorden. Daar reed Hermodr tot hij kwam aan het traliehek van Hel. Toen steeg hij van 't paard en gordde de zadelriem vaster, steeg op en dreef het aan met de sporen, en het paard sprong zóó hoog over het hek dat het er niet dicht bij kwam. Daarop reed Hermodr naar de hal waar hij zijn moest, steeg van het paard en ging de hal binnen en zag daar Balder, zijn broeder, op de eereplaats zitten; en Hermodr bleef daar dien nacht. Maar den volgenden morgen, toen vroeg Hermodr aan Hel of Balder met hem mee mocht rijden naar huis, en hij vertelde hoe groote smart er onder de Asen was, maar Hel zeide dat men nu zien moest of Balder werkelijk zoo bemind was als gezegd werd - en als alle dingen in de wereld, levend of dood, hem beweenen, dan zal hij teruggaan tot de Asen, maar hij moet bij Hel blijven als één ding daar iets tegen zegt en niet wil weenen. Toen stond Hermodr op, maar Balder geleidde hem uit de hal en nam den ring Draupnir en zond hem aan Odin tot een gedachtenis, en Nanna zond aan Frigg een linnen doek en andere geschenken en aan Fulla een gouden ring. Toen reed Hermodr weer zijn weg terug, en kwam in Asgard en vertelde alles wat hij gezien en gehoord had. Dadelijk daarop zonden de Asen de heele wereld door boden om te vragen dat Balder uit het doodenrijk geweend zou worden, en allen deden dat, menschen en dieren en de aarde en steenen en boomen en alle ertsen - zooals gij wel gezien moet hebben, dat deze alle weenen, als zij uit de kou komen en in de hitte. Toen de boden naar huis gingen en hun boodschap goed overgebracht hadden, kwamen zij aan een grot, waar een reuzenvrouw zat; zij heette Thok. Zij vroegen haar Balder uit het doodenrijk te weenen. Zij zegt:

50. Thok wil weenen
droge tranen
over Balders vuurvaart.
Levend noch dood
verheugde mij's Kerels zoon -
houde Hel wat zij heeft.

Maar dat gelooven de mannen, dat dat Loki Laufeyjarson was, die de meeste ongelukken over de Asen gebracht heeft.

XLIX. Toen zeide Gangleri: Al heel veel heeft Loki uitgevoerd, daar hij eerst maakte dat Balder gedood werd, en toen nog, dat hij niet verlost werd van Hel - werd dat niet op hem gewroken?

Harr zegt: Vergolden werd het hem zoo, dat het hem lang heugen zou. Toen de goden zoo kwaad op hem geworden waren als te verwachten was, liep hij weg en verborg zich op een berg, en maakte daar een huis met vier deuren, zoo dat hij uit dat huis in alle richtingen zien kon, maar vaak overdag nam hij de gedaante aan van een zalm en verborg zich daar waar het heet Franangrsfors[1]. Dan dacht hij bij zich zelf, welke list de Asen zouden bedenken om hem in den waterval te vinden. Maar toen hij in zijn huis zat, nam hij eens linnengaren en vlocht er mazen van zoo als netten later gemaakt werden, en vuur brandde vóór hem. Toen zag hij dat de Asen kort bij hem waren, want Odin had uit Hlidskjalf gezien waar hij was. Hij sprong dadelijk op en in den waterval, maar het net wierp hij in 't vuur. Maar toen de Asen bij het huis kwamen, toen ging hij het eerst binnen die de meest wijze was; hij heette Kvasir. En toen hij in het vuur den vorm zag van het verbrande net, toen begreep hij, dat het iets zijn moest om visch mee te vangen, en dat zei hij aan de Asen. Daarop gingen zij aan 't werk en maakten zich een net, naar wat zij uit de asch zagen dat Loki gemaakt had. En toen het net klaar was, gingen de Asen naar de rivier en wierpen het net in den waterval. Thor hield het bij 't eene, maar alle andere Asen bij het andere eind, en zoo trokken zij 't. Loki zwom vooruit en legde zich neer tusschen twee steenen; zij trokken het net over hem heen, en bemerkten dat het over iets

1) waterval in Franangr.

levends ging; zij gingen voor de tweede maal den waterval in, en wierpen het net uit en bonden er iets zóó zwaars onderaan, dat er niets meer onder door kon gaan. Loki zwom vóór het net, maar toen hij zag dat het nog maar een klein eind was tot de zee, toen sprong hij op, over den netrand heen, en zwom weer den waterval op. Nu zagen de Asen waar hij was, en zij gingen den waterval op en verdeelden zich in twee groepen, maar Thor waadde midden in den stroom en trok naar de zeekant. Maar toen zag Loki dat hij tusschen twee dingen kiezen moest, - het was levensgevaarlijk om naar zee te zwemmen, en dan was er nog een ding, dat was weer over het net te springen, en dat deed hij en zoo vlug hij kon sprong hij over den netrand. Thor greep naar hem en pakte hem beet, maar hij gleed in zijn hand zoo dat de hand pas vasthield bij de staart, en daardoor komt het dat de zalm zoo smal van achteren is. Nu was Loki gegrepen zonder genade en zij gingen met hem naar een hol; daar namen zij drie platte steenen en zetten die op hun kant, en maakten een gat in ieder van die. Toen werden gehaald de zoons van Loki, Vali en Nari of Narfi; de Asen brachten Vali in wolfsgedaante, en toen scheurde hij zijn broeder Narfi in stukken. Toen namen de Asen zijn darmen, en bonden daarmee Loki over die drie steenen met scherpe kanten; de eene stond onder zijn schouders, de tweede onder zijn lendenen en de derde onder de kniegewrichten, en de banden werden tot ijzer. Toen nam Skadi een giftslang, en maakte die vast boven hem, zoo dat het gif van de slang hem in 't gezicht kon druipen, maar Sigyn, zijn vrouw, staat bij hem en houdt een bekken onder de gifdruppels, maar als het bekken vol is, dan gaat zij en laat het gif er uit loopen, en dan druipt het gif hem in 't gezicht. Dan trekt hij zich zoo geweldig samen dat de heele aarde schudt - dat noemt gij een aardbeving. Daar ligt hij in banden tot ragnarökr[1)].

L. Toen zeide Gangleri: Wat is er te zeggen van ragnarökr? Dat heb ik niet vroeger hooren noemen.

Harr zegt: Vele en groote dingen zijn daarover te berichten;

1) godenschemering.

dit allereerst, dat er een winter komen zal, die genoemd wordt fimbulwinter[1]; dan jaagt de sneeuw van alle kanten, de vorst is dan streng en de winden scherp; niet schijnt de zon. Van die winters komen er drie achter elkaar, en geen zomer er tusschen, maar van tevoren kwamen er drie andere winters waarin er, de heele wereld door, verschrikkelijke oorlogen waren; toen doodden broeders elkaar uit begeerlijkheid, en niemand spaart vader of zoon zoo dat hij hem niet dooden zou op grond van verwantschap. Zoo wordt gezegd in Voluspa:

51. Broeders zullen strijden
en elkaars dood worden,
zusterskinderen
den bloedband hoonen[2]
hard is het op aarde.
Schandelijke echtbreuk,
bijltijd, zwaardtijd,
schilden gekloofd,
windtijd, wolfstijd
vóór de wereld verzinkt.

Dan komt dat wat van veel beteekenis is: dat de wolf de zon opslokt, en dat dunkt den menschen een groot ongeluk. Dan neemt de andere wolf de maan, en dat is ook een groote ramp; de sterren verdwijnen van den hemel. Dan komt ook nog dit: dat de heele aarde en de bergen zóó sterk schudden, dat de boomen uit den grond losgerukt worden, en de rotsen neerstorten en alle kettingen en banden breken en scheuren. Dan komt ook de Fenriswolf los, dan stort de zee over het land heen, want de Midgardslang kronkelt zich in Jotenwoede en wil het land in. Dan komt nog dit, dat Naglfar vlot komt, het schip dat zoo heet. Dat is gemaakt van de nagels van doode mannen, en daarom moet daarvoor gewaarschuwd worden, als een man sterft met ongeknipte nagels, dat hij dan veel bouwstof bijbrengt tot het schip Naglfar, waarvan goden en menschen willen dat het laat gereed is. Maar in die zeevloed komt Naglfar vlot. Hrymr heet de reus die Naglfar stuurt. Maar de Fenriswolf loopt met opgesperden bek, en de onderste kaak raakt de aarde, maar de bovenste den hemel; nog verder zou hij gapen, als er maar plaats voor was. Vuur brandt uit zijn oogen en neusgaten. De Midgardslang spuwt zóóveel gif

1) Verschrikkelijke winter (?)
2) Een huwelijk tusschen neef en nicht was verboden.

uit, dat de heele lucht en zee er door bespat worden, en zij is verschrikkelijk en vliegt vooruit, samen met de Fenriswolf. Onder al dat gebulder splijt de hemel, en de Muspelzonen komen er aanrijden. Surtr rijdt voorop, en vóór hem en achter hem beide is dan vlammend vuur. Zijn zwaard is zeer goed, en daarvan straalt het uit, helderder dan de zon. Maar als zij over Bifrost rijden, dan breekt de brug, zooals vroeger gezegd is. De Muspelzonen jagen vooruit naar die vlakte, die Vigridr[1)] heet. Daar komen ook de Fenriswolf en de Midgardslang. Daar zijn dan ook gekomen Loki en Hrymr, en met hem alle rijpreuzen, maar met Loki zijn alle Hel's volgelingen, maar de Muspelzonen hebben hun eigen slagorde en die is schitterend. De vlakte Vigridr is honderd rasten[2)] lang aan elke zijde.

Maar als deze dingen gebeuren, dan staat op Heimdallr, en hij blaast ontzettend hard op den Gjallarhoren, en wekt óp al de goden, en zij houden beraadslaging. Dan rijdt Odin naar Mimirs bron en krijgt raad van Mimir voor zich en zijne mannen. Dan schudt de boom Yggdrasil, en geen ding is dan zonder vrees, in den hemel of op de aarde. De Asen en alle einheriar kleeden zich in wapenrusting, en dringen vooruit naar de vlakte. Voorop rijdt Odin met zijn gouden helm en schitterende brunie en zijn speer, die Gungnir[3)] heet. Hij rijdt op den Fenriswolf af, en Thor is naast hem, maar kan hem niet helpen, want hij heeft werk genoeg met de Midgardslang. Freyr vecht met Surtr, en dat was een harde kamp vóór Freyr viel. Dat wordt zijn dood, dat hij daarbij miste zijn goede zwaard, dat hij aan Skirnir gaf. Dan is ook losgebroken de hond Garmr[4)], die gebonden lag aan den ingang van 't Gnipahol; hij is een heel gevaarlijk dier; hij heeft een gevecht met Tyr, en zij dooden elkaar. Thor verslaat de Midgardslang, en gaat dan negen schreden ver; dan valt hij dood op den grond van al het gif dat de slang op hem blies. De wolf verslindt Odin; dat wordt zijn dood, maar dadelijk daarop komt Vidar voor den dag en zet zijn eene voet in de onderkaak van den wolf; aan dien voet heeft hij die schoen, die al de tijden door bijeenverzameld werd, de stukken leer

1) Strijdplaats.
2) ± een mijl.
3) de schuddende.
4) de jankende of de ellendige.

namelijk, die de menschen uit hun schoenen snijden aan de teen of de hiel. Daarom moet die stukken weggooien ieder man, die er op bedacht zijn wil de Asen te helpen. Met de andere hand grijpt hij den wolf in de bovenkaak en splijt zijn muil in stukken, en dat wordt 's wolfs dood. Loki strijdt met Heimdallr, en zij dooden elkaar. Daarop slingert Surtr vuur over de aarde, en verbrandt de heele wereld. Zoo is gezegd in Voluspa:

52 Luid blaast Heimdallr,
de hoorn is geheven;
Odin spreekt
met Mimirs hoofd;
beeft Yggdrasil,
hoe vast staande boom;
ruischt de oude boom,
nu de reus los komt.

53 Wat is 't met de Asen?
Wat is 't met de Elfen?
Heel Jotunheim buldert,
de Asen houden raad.
Steunen de dwergen
vóór de rotsdeuren,
(hoewel) klipwanden kundig,
weet gij nog meer en wat?

54 Hrymr rijdt van 't oosten,
het schild voor de borst,
Jormungandr kromt zich
in Jotenwoede;
de slang zweept de golven,
de arend krijscht,
verscheurt de bleeke lijken,
Naglfar komt vlot.

55 De kiel vaart van 't Oosten,
komen zullen Muspel's
mannen over zee
en Loki stuurt.
Daar zijn de reuzen allen
met de Fenriswolf,
met hen gaat
Byleists broeder (Loki).

56 Surtr rijdt van 't zuiden,
met flakkerende vlammen,
schittert het zwaard,
de zon van het slagveld;
rotsen springen,
reuzenvrouwen vallen,
mannen treden Hels weg,
de hemel splijt.

57 Dan komt Hlina's (Frigg's)
Tweede smart:
als Odin zal
den Wolf bestrijden
en de dooder van Belia[1)],
de heldere, met Surtr.

1) de dooder van Belia = Freyr.

Daar zal Frigg haar[2)]
Vreugde vallen.
Gaat Odin's zoon
Met den wolf te vechten:
Vidarr valt aan
op 't lijkendier;

2) Friggs vreugde = Odin.

Hvedrungs zoon
stoot hij met zijn hand
het zwaard in het hart,
Zoo wreekt hij den vader.

59 Gaat die beroemde
Zoon van Hlodynia[1)]
gebogen van de slang weg,
zonder vrees voor smaad.
Alle mannen zullen
de wereld verlaten,
als uit woede zich weert
Midgards wachter[1)].

60 De zon zal zwart worden,
de aarde zinkt in zee,
Van den hemel verdwijnen
de blinkende sterren;
rook en vuur
razen omhoog,
hoog laait de vlam
aan den hemel zelf.

Hier wordt verder gezegd:

61 Vigridr heet de vlakte,
waar elkaar treffen om te strijden
Surtr en de goede goden,
honderd rasten
is zij aan elke zijde;
Zóó is hun vlakte, weten zij.

LI. Toen zeide Gangleri: Wat komt er dan, als de heele wereld verbrand is en alle goden dood zijn en alle einheriar en alle menschen; gij hebt vroeger toch gezegd, dat ieder man leven zal in de een of andere wereld in alle tijden?

Daar antwoordt Thridi: Vele zijn de goede en vele de slechte verblijfplaatsen; het best is te zijn in Gimle in den hemel en heel goed is 't in die zaal die Brimir heet, met veel drank voor allen die daarvan houden; die zaal is op Okolni[2)]. Dat is ook een goede zaal, die staat op de Nidafjol[3)], gemaakt van rood goud; die heet Sindir. In die zalen zullen wonen goede en deugdzame menschen. Op Naastrand is een groote en nare zaal, en de deur ligt op 't noorden. Zij is gevlochten van slangenruggen als een teenen huis, maar alle slangenkoppen staan naar binnen en spuwen gif, zoo, dat het gif de zaal door stroomt, en daar door waden de meineedigen en de moordenaars, zooals hier staat:

62. Een zaal weet ik,
ver van de zon,
in Naastrand; op 't Noorden
ligt de deur;
gifdruppels vallen
in door de vensters.
Gevlochten is die zaal

1) Thor.
1) Thor.
2) nooit koud.
3) donkere berg.

van slangenruggen.

63. Daar moeten doorwaden
de zware stroomen
meineedige mannen
en moordwolven.

Maar in Hvergelmir is 't 't allerergste:

Daar pijnigt Nidhugr
de lijken der heengeganen.

LII. Toen zeide Gangleri: Leven er dan nog enkele van de goden, en is er nog een aarde of een hemel?

Harr zegt: De aarde komt dan op uit de zee en is dan groen en mooi, en koren groeit op de akkers zonder dat 't gezaaid is. Vidarr en Vali leven nog, en noch de zee en noch de vlam van Surtr heeft hen geschaad, en zij zullen wonen op de Idavlakte, daar waar vroeger Asgard was, en daar komen dan de zoons van Thor, Modi en Magni, en hebben daar dan Mjolnir. Daarop komen dan Balder en Hodr van Hels rijk. Dan gaan zij samen zitten praten, en zij denken aan hun geheime wijsheid, en spreken dan over de dingen van vroeger, van de Midgardslang en de Fenriswolf. Dan vonden zij in 't gras de gouden plankjes die de Asen gehad hebben. Zoo wordt gezegd:

64. Vidarr en Vali
bewonen der goden woningen,
als zwart is de vlam van Surtr.
Modi en Magni
zullen Mjolnir hebben,
als Vingner[1] niet meer strijdt.

Maar daar waar het heet Hoddmimisholt, hebben twee menschen zich voor Surtrs vlam verborgen; die heeten Lif[2] en Lifthrasir[3], en zij leven van morgendauw. En van deze menschen komen zooveel afstammelingen, dat de heele wereld weer bewoond wordt, zooals hier gezegd wordt:

65. Lif en Lifthrasir
leven verborgen
in Hoddmimisholt.
Morgendauw
hebben zij voor eten,
en daarvan leven zij altijd.

Maar dat zul je vreemd vinden, dat de zon een dochter gekregen heeft, niet minder licht als zij zelf, en zij gaat nu de baan van haar moeder, zooals hier gezegd wordt:

66. Een dochter baart
de stralende zon,
vóór haar een wolf verslindt.
Zoo zal rijden,
als de goden sterven,
de maagd haar moeders banen.

1) Thor.
2) Leven.
3) Die het leven liefheeft.

Maar nu, als je me nog verder vragen kunt, dan weet ik niet waar je dat vandaan haalt, want nooit heb ik eenig man der tijden loop verder hooren vertellen; en doe nu je voordeel met wat je geleerd hebt.

LIII. Daarop hoorde Gangleri een vreeselijk gebulder aan alle kanten, en hij maakte rechtsomkeert. En toen hij beter om zich heen keek, toen stond hij buiten op een effen vlakte en zag geen hal en geen burcht. Hij ging toen weg en kwam thuis terug in zijn rijk, en vertelde de dingen die hij gehoord en gezien had, en na hem hebben alle mannen deze dingen aan elkaar verteld.

Maar de Asen gingen daar zitten praten en beraadslagen, en gedachten al de dingen die hem verteld waren, en zij gaven dezelfde namen die eerst genoemd waren aan de mannen en plaatsen die daar waren, opdat, als er lange tijd over heen was gegaan, de menschen er dan niet aan zouden twijfelen, dat die Asen, waar nu van verteld is, wezenlijk dezelfde Asen zijn als die waar nu hun namen aan gegeven zijn. Daar was er een, die Thor genoemd genoemd werd, dat was de oude Asathor [dat is Okuthor, en aan hem worden toegeschreven de groote werken, die Hector deed in Troje. En dat weten de mannen, wat de Turken gezegd hebben van Ulixes, en zij hebben hem Loki genoemd, omdat de Turken zijn grootste vijanden waren].

Kenteringen
Door
Is. P. De Vooys

I

Nu stijgt in mij een vloed van sterk verlangen
Naar maatgang van het woord,
Dragend mijn nood.
Veel liefs was argeloos gevangen,
Dat altijd vrij behoort,
En dan bekoort,
Maar nu versuft neeg naar den dood.

Ging iedre dag niet open door de stemmen
Met zware en ruwe klank
En dwangbevel?
Voortjagend wilde ik soms mij klemmen
Aan lichte neigingsprank
Van droomgerank,
Maar 't brak of dorde in harde vuistenknel.

Elk uur droeg werk in dichte schakelketen,
Die om mijn pols zich wond
En trok mij voort.
Waarheen? heb ik dat ooit wel goed geweten?
Het stomme lots-verbond,
Dat sloot mijn mond,
Verkilde elk levenwillend lievend woord.

En nacht vond al mijn denken moe en somber.
Ik sliep in droom van mist
Op wijde zee:
Een zoemend hoorngetoeter dreigend bromd'er.
In kooi als dichte kist
't Gevaar ik wist
Dichtbij, waarheen ik angstig weerloos glee.

Komt nu de zang mij boven 't zwoegen voeren
Tot zicht ver om mij heen,
Terug, naar vóor?
Gaat weer opnieuw het woord mij diep beroeren?
Scheurt, als door vorst een steen,
Mijn nood uiteen
Voor 't lichte weten dat aan zang ik 'hoor?

II

Van eenzaam leven was ik schuw, als kind
In donk're kamer, bang voor de geluiden,
Wier zin het zich niet uit kan duiden;
Het huivert stil bij 't luisteren naar den wind.

Wat wachtte ik gretig dan op 't zuiv're luiden
Van kerkklok, tinklend voor het uur begint.
Zoo hunk'rend heb ik 's levens doen bemind,
En liet mij daardoor leiden en beduiden.

Nu smeek ik om zoo'n ledig eenzaam uur
Dat heimlijkheden spraakzaam worden.

Gemeenschapsbanden bleken zonder duur,
Toen liefste vreugden kwijnden en verdorden.

Hoe brandt dat fel in haat'lijk vretend vuur,
Met plaag van knetterknal en vonkenhorden.

III

Luister, mijn lief, die altijd om mij bleef
Met eend're teerheid van genegenheên,
Naar late klacht hoe door gemeenzaamheên
Mijn wil als boot op gril'ge golven dreef.

Ik neeg naar liefde en, zelfs ook nu nog, meen
Geen taak zoo goed, dan die mij aanspoort: geef
Meer dan der daden licht en ijl geweef,
Uw eigen zelf, aan 't leven om u heen.

En toch, ik wrocht met daden en gedachten
Zoo lang en rustloos, om me aan 't eind te vinden
Alleen van de and'ren, die niet op mij wachtten....

Weg zijn zij allen, vele makkers, vrinden,
Wier bond bestond uit eenheid onzer krachten,
Uit klank en weerklank van gelijkgezinden.

IV

't Was duistre dag, toen 'k uit ging treden,
Niet anders dan ik daaglijks liep,
Met loome maar toch vaste schreden,
Naar 't doel waarheen de taak mij riep.
Hoe lang nog zal mijn hart verduren
Dat volgen van een vreemde stem?
Mijn oog is mat van 't felle turen,
Mijn mond is moe van tandenklem;
Want 'k moet mijn wil aldoor verharden
Dat ik van 't pad niet zijwaarts week,
Verlangens nooit de daad verwarden,
Geen weifel uit mijn handel bleek.

Hoe wist ik krachten zwakker worden,
En vreugde aan 't werk tot pijn gedoofd.
In grondtoon al mijn woorden morden,
Wijl rust scheen nergens meer beloofd.

Er lokte uit regengrauwe luchten,
Uit waterglans van sloot en vaart,
Uit dorre struik een heimlijk zuchten
Naar rust, die 't hart voor goed bedaart.
Al 't leven eindt, of 't bloeide of moeide;
Dekt wintermist niet velden dicht?
Voor wat tot hoogsten stand al groeide,
Is lent noch zomer meer in 't zicht.
Dat is niet angstig, maar gelaten wijsheid
Die 'k zonder vrees mijzelve zei.
Niet ieder wacht een vrome grijsheid,
En velen gaan al eer terzij.
Mij brachten jaren meer dan wenschen
Ooit vóor mij hadden uitgespreid,
En 'k deed voor 't lot der laat're menschen
Waartoe mijn kracht mij had gewijd.

Zoo lokte moeheid naar 't verlangen
Van slaap, die toch eens ginder wacht.
Daar zwijgen plichten, doven zangen
In zuiver droomelooze nacht.

Blijft wereld al voor and're zomer,
En streven menschen als ik deed,
't Vizioen ervan zie 'k dof en loomer,
Dan eens in jeugd, die 'k nooit vergeet.
Dus deert het niet en roept geen klachten,
Wekt ook niet op tot nieuwe lust....
Maar zie hoe 't leven komender geslachten
Mij stoort in mijn doorpeinsde rust.

Mijn kind'ren zijn daar; in hun oogen
Wordt zwartend leed tot diep verwijt;
Dat lot kan nimmer 't hart gedogen;
Gedachten went'len om tot spijt.

Nooit zal 'k uw hand uit mijne laten,
Zoo nog een spier zich spannen kan.
Schaam vult gevoelens, die vergaten
Der eeuw'ge wetten teerste ban.
En ook uw trouw, der kind'ren moeder,
Uw liefde, die geen wijken wist;
Draagt u de kracht van sterk behoeder,
Gij hebt zijn zwakte nooit gegist.
Gij zaagt der taken drijvend dringen
Mij jagen uit uw kring en huis,
En wist der moeheid werend wringen
Tegen het juichend jeugdgedruisch.
'k Zie vóor me in kamer, pas verlaten,
Al uw gestalten, fijn en teer,
Wijl 'k mijm'rend snel langs regenstraten
En rust zóo sterk, zóo diep begeer.

Plooi lippen strak, en bal de handen,
Dek zwakte dicht met nieuwe daad,
Ban wanhoop uit, want nu te stranden
Is het armzaligste verraad.

Doch wie steunt krachten, wie zal hoeden
Dat wat ik peins, toch straks gebeurt?
Is 't neigen weerschijn van 't bevroeden
Dat innerlijk mijn wil verscheurt?
Zoo past mij langer niet te schromen
Met te bekennen hoe ik ben.
Als 't lot verlossend toch moet komen
Is 't beter dat ik tijdig wen.

‘Geef afscheid aan het druk verleden
Dat zonder rust geen vreugde u gunt,
Door achter kind'ren aan te treden:
Hun steun alleen, zoover gij kunt’,
Is dat der wijsheid radend fluist'ren,
Waar zacht een kinderstem door schreit?
Breekt dat de band der punten-kluist'ren
Die pijnend om mijn dagen leit?

Laat dan 't verleden zelve spreken,
En scherp verhalen wat het was;
Nog zijn gestalten niet geweken,
Waarin ik 't lokkend leven las.

De blijdste der herinneringen
Is 't spel op straat in grachtenstad,
Langs dijk die snijdt door weiden kringen,
Op stroom en plas, in golf of glad.
Spruit vroeg reeds op uit juichend spelen
Van wilde' en zorgeloozen knaap,
Die zucht naar 't stijgen boven velen,
En groeft zijn vreugde en drukt zijn slaap?
Want wie wil heer zijn van de standen,
Die mensche' en dingen nemen aan,
Brengt onophoud'lijk offeranden
Der blijheid van wie lijdzaam gaan.
Hij wringt zich door de bloesemstruiken,
En holt door liefelijkste tuin
Om diep in donk're stroom te duiken,
Verdwaalt op dorste hei en duin.
Zijn oog reikt naar der bergen toppen,
Mijdt schoone kleur van 't welig dal,
Maar 't hart voelt hij van stoutheid kloppen
Naar wat hij overblikken zal.

Zoo wordt de starheid van het streven
Verguld, vervuld met wonderglans.
Die dooft, met wild verwachtend beven,
De vrees voor een mislukkingskans.

Hoe was de held, die knaap zag strijden,
In ongesproken vage droom?
Waarheen aldoor gedachten glijden
Nog onbewust, met jonge schroom?
Geen hoog tyran, die dwingt en knevelt,
Met sluwen zin en daden wreed,
Wiens zwaard met bloed de glans omnevelt
Die Christus' lijden schijnen deed.
De hoogste daad is 't lijf te geven
En 't werk van elk doorijverd uur
Aan al, die arm en droevig bleven,
In heilig helpend avontuur.

Den jongling komen luisterlichten
Verheld'ren wat hij scheem'rig voelt.
Zie nu gestalten zich oprichten
Uit wat in 't warrig willen woelt.

Zij kwam, om nimmer meer te wijken;
Vorstin, die wil en werk regeert;
Hield intocht in de lenterijken,
Waar liefde geven 't liefs vermeert;
Bracht onuitput'lijke geschenken;
De bloemen sproten voor haar voet,
En bloesems geurden op haar wenken,
Mijn zang ving aan als welkomsgroet.
De zang, die nu voortaan zou klinken
Als zuiv're spraak van 't diepste zijn,
Die met mij rijzen zal en zinken,
Ontklonk door milder oogenschijn.

De held werd ridder die bevelen
Voor grootsche liefdetaken vroeg,
Die lustig 't lied der vogelkelen
In eigen klanken overdroeg.
Hem wenkte toen de strijd der tijden
Voor 't volk dat leed, om vrijheid riep.
Dien taak moest hij zijn leven wijden;
Door meelij kreunden woorden diep.

Den man brengt wereld eerst verwarren
Van wat zoo klaar en rein hem scheen.
Zijn willenswarmte vindt een barre
Verstijfde koude om zich heen.
Als vlam verslinkt, laat vonk dan glimmen,
Behoud het nimmer doovend vuur,
Want wie ooit waanden hoog te klimmen,
Zij schreien stil in 't eenzaam uur,
Dat zij, die luid hun hulpe boden
Omlaag getuimeld, schreeuwe' om steun.
Was 't zóo, dat ridderdroomen vloden,
En bleef slechts 't armlijk woordgekreun?

Door kreupelbosch een weg te vinden
Tot waar een oop'ning 't landschap toont,
Om daar met meer gelijkgezinden
Te zoeken 't werk, dat schamel loont;
Zoo dwingt het lot de droom als grillen
Tot voegen naar der wereld gang,
Die onder aller eenling-willen
Door menschheid stuwt verjongingsdrang.

Vond ik dien weg? 'k Gaf vele jaren
Der dagen kracht aan kleine taak,
Kon 't jeugdig vuur in gloed bewaren
Bij 't koudste werk op akkerbraak.

Mijn hand werd vaster, scherper de oogen.
'k Zag, als bij 't maken van gedicht,
Dat ijver, door het hart bewogen,
't Gedane werk goed had verricht.

Heb ik, die leerde mij te voegen,
Te veel mijn willen onderschikt?
Toen stemmen mij te wiss'len vroegen
Naar wat ik anders had gewikt?
Ik ging met weif'len nieuwe wegen
Tot waar 'k voor tweesprong raadloos stond,
En toen tot kiezen niet genegen
Mijn donkre wil zich pijnend wond.

Hoe sloot de dag dan duistre kleeden
Tot dicht gordijn voor 't uitzichtsraam,
Wijl voor het zonnige verleden
Zich wolkenschaduw pakte saam.
Mijn voet zocht her en der op paden
Verbinding met geliefde taak,
Doch met een nieuwe last beladen,
Werkte ik vergeefs door nachtenwaak.

Zoo ben 'k deez' duistren dag getreden
Naar 't doel waarheen een taak mij riep,
Met loome bijna wank'le schreden,
Niet anders dan ik daaglijks liep.

Hoe komt gij op de grauwe straten
Zoo droevig smeekend voor mij staan?
Wat kan de hulp van mij u baten,
Van mij, die nauw'lijks zelf kan gaan?
Mijn hoofd werkt als die automaten,
Die met een munt in gleuf gedaan,

Aan ieder eend'ren inhoud laten,
Maar zin van 't geven nooit verstaan.
Vraag mij geen uitkomst voor uw zorgen
Dan wat een koel verstand bepleit,
Mijn zielekwaal heb ik verborgen
In armelijke lijdzaamheid.
Mijn raad is: let hoe gij voor morgen
De plicht naar 't koude werk geleidt.

Toen spraken tot me uw diepste zorgen
In tranen van bewogenheid. -

De hulp, die ik u kon beloven
Was klein bij wat ge mij toen deedt:
Er barstten breede diepe kloven
In 't hartenijs, dat lang niet spleet.
Zoo kan een ziel een ziel bewegen
Langs draden van gevoelsverband,
Dat, koud en arm, zij leunt genegen
Naar koesterenden liefdebrand.

Bewogen ging ik tot den dichter,
Die zang het zuiverst leven weet,
En die als leider en als richter
Haar diepste bronnen peilt en meet.
Een beed'laar ving ik op zijn woorden,
Ik die voor zang geen maten vond,
Stond aan de volle zangstroomboorden
Met droeve dorst op weel'gen grond.

Dit werd mijn deel: een nieuw verlangen
Naar liefde, die bewogen beeft,
En naar de steun van nieuwe zangen,
Waarin mijn eenzaam pijnen leeft.

Zal ik die liefde bevend houden?
Ruischt straks weer 't lied uit diep're ziel?
Nog huivert mij voor 't angstig koude,
Als weer die macht mijn hart ontviel.

Mijn zang kan niet zoo somber einden
In klacht om wat verloren ging;
De vreugden, die mijn jeugd omlijnden,
Zijn meer dan wat hun pracht verving;
Maar toch is droom niet dicht gesinterd
In brand van oud geluk en leed,
Zóo is mijn zielstuin niet doorwinterd,
Dat ik geen leven òver weet.
Want werd mijn stem al ijl en koeler,
Dan in de juichkreet van weleer,
Nog ben ik niet een koud bedoeler
Van winst en roem, of macht en eer.
Mij is die diepre stem gebleven,
Die als een klok door tuinen luidt,
En over winterstad van 't leven
Het lot als doende deugd beduidt.
Laat mij een enkel uur bezinnen,
En wijken naar die stille sfeer,
Waar daad en dicht gelijk beginnen
Hun schoon en argeloos begeer.
Dan zal geen slag mij dood'lijk treffen,
Geen schaduw doven 't stralend licht,
Want meer dan 't wrange leedbeseffen
Is de innerlijke vreugdeplicht.

Komt dan gij taken van mijn leven
In volle en eindelooze stroom.
Ik kan mijn hart en kracht u geven,
Sterkt eerst mij stille en schoone droom.

V

De daad is ijdel
die niet verborgen
houdt breidel
aan zwakke zorgen.

Waar steun te vinden
voor moede kracht,
als niet beminde
troost toelacht.

Waar rust te vragen
voor moede zin,
dan aan 't behagen
in licht begin.

't Nachtdonker door
van winterkwijnen
moet wondergloor
schemerend schijnen.

IJdel is daad
zonder liefdedroom,
die breekt het kwaad
van zorg en schroom.

De dwerg
Door
Nine Van Der Schaaf.

Een dwerg kwam uit 't gebergte, uit een spleet
Van breeden bergvoet, waar het vocht sijpelend
Liep langs den rotswand, waar een schrale mosplant
Woekerend groeide langs het steil en
Brokkelend steenvlak; ver daarboven
Staken de boomen op, dreigend met hunne
Zwaarten overbuigend, in hunne kruinen
Ruischte de morgenwind, boven de boomen
Was het zonnige hemelblauw.

Uit de donkere spleet trad de dwerg
Met houweel in gekromden arm.
Zijn nek was gekromd, zijn blik was gericht
Naar omlaag. Sluw lachje om de lippen,
Spotduivel in 't oog, een nietig gedrocht
In de schaduw der rots.

Hij zag een mierenhoop bewegen naast zijn
Kleinen voet, een korte booze lach
Stiet hij uit, met zijn houweel

Stak hij de aarde los en groef een klein
Diep graf voor de mieren die honderdtallig
Krioelden om zijn voet.

In het kleine diepe graf
Drong de moorder het ijverig volk
Met houweel en met voet.
De mieren in doodsangst vluchtten en rolden
Terug in het hol, of snelden verwoed
Naar het been van den kleinen gedrochtlijken
Man dien het spelletje leek en zijn haat-
Lijken lach deed klinken langs steenen wand.

Doch de taaie volhardende weerkracht des
Vijands verdroot hem. Van vluchtende mieren
Trapte hij vele nog dood, doch zijn arm droeg
Opnieuw werkloos 't houweel en zijn grijnzende blik
Ging opwaarts.

Trok hij een wapen te voorschijn?
Vogels zag hij in 't loover verscholen
En vogels langs 't hemeldak scheren,
Hij grijnsde en zweeg, de vogels zongen.
Hij wachtte, zij vlogen en keerden, zijn wapen
Dreigend geheven gleed neer zonder vuren.
Hij grijnsde en peinsde, hij minde den val
Van een vogel, getroffen in tierige vlucht:
Hun angstkreet, hun doodstrek.

Doch thans
Hoorde hij 't vreugdevol fluiten daarboven
Geduldig, achtte 't klein vogelgespuis
Zijn prooi niet. Zag hij niet groote

Vreemde vogel, in 't loover heel stil
Gedoken, die van sterke takken zich droomend
Dragen liet. - Was hij wakend?
Waaghals, droomer, - was hij slapend?

Stoute bergknaap die wonen wou als een vogel
En in hoogen boomkruin driest geklommen was,
Zag hij nu droomensdroef zon en bergtop,
Blinkend blanke sneeuwkruin en de wolkenlooze
Hemel, tot het oog, vermoeid, lustloos nog
Staarde en zag niet meer.
Droom verwarde, 't vogelgefluit klonk
Flauwer, 't zoete levenskoor week
Verder, verder en de stille doodspracht
Die de droom tooverde, deed den peinzende
Glimlachen, want zijn hart was de blijheid
Voor een wijl moede en vroeg rust.
Droomer, dichter vroeg hij aan hemelmacht
Hem te dragen van dit hoog aardsch bed
Eer de stralende zon verzonk,
Eer de dag ten schemer leidde.
Slapen, en peinzen niet meer,
Rusten, en staren niet meer.

De dwerg had zoo lang gebeid
Tot het wachtensspel boeide niet meer.
Hongrig zijn oog omhoog,
Bevend zijn arm hij strekte,
Stil als hij 't wapen richtte,
‘Waaghals zoo hoog geklommen’
Mompelt met spot de kabouter,
Trekt en dan flikkert de vlam, galmt
't Geluid van het schot langs de bergwand;
Dan valt de vreemde vogel.

En de dwerg graaft een groot wijd graf
Voor den stouten dooden bergknaap.

Het wreed spel geeindigd, zijn blik waart
Schuw rond en de stilte is hem vol fluistrende
Onheils-stemmen, - ijlings hij vlucht,
Verdwijnt door de rotsspleet, - wat later
De bergwand dreunt, wijl de dwerg met houweel
Baant den weg naar zijn donker rijk.

De steeg
Door
François Pauwels

Voor Erich Wichmann.

Als een vergeten bedelkindje ligt
terzijde van den breeden, rijken weg
en tusschen d'oude straten, waar bij dag
een stage stroom van bruisend leven stuwt,
de nauwe steeg....
De smalle huizen met de gevels grauw
staan dicht opeen als vrouwtjes die, verkleumd,
de magre schouders onder sjooflen doek,
tezamen huivren in de winterkou....
Het schaarsch en bevend licht van een lantaarn,
die, scheef, als dronken, staat geleund aan een
klein kroegjen, - 't somber-levend hart der steeg, -
slaat flauwen schijn aan 't eenig uithangbord,
een veld van glimmend zwart, waarop een kruik,
gebuikt en met een kop van melkwit schuim....
Nu valt de regen en wat kleuren heeft
wordt als vernist, terwijl de najaarswind
het ijzren bord gelijk een natte vlag
doet zwaaien heen en weer....Dit geeft een zwak
en klagelijk gepiep: de schuwe stem
der eenzaamheid in 't nachtelijk orkest
der stad....

Het eenigst wezen is een magre hond
die, op z'n achterpooten bij 'n bak
met vuil, z'n snuit in 't afval duwt en zoekt
en gretig slokt....Z'n tanden blinken wit
en aan de zichtbre ribben schuift de huid
waarop de schurft hem jeukt en vlekken vrat....
Hij hapt nog gulzig na wat buiten viel,
snuift even langs den grond, licht dan 'n poot
en hinkt weer verder met wantrouwend oog....
Geen voetstap....niets....het modderstraatje ligt
als dood, een dorr' en nuttelooze tak....

Maar plots, als wel het bloed spuit uit 'n wond,
breekt uit de kleine kroeg een stroom van luid
geschreeuw, geraas, gevloek en heel de steeg
wordt leven en rumoer....De ramen rukt
men op en tuurt nieuwsgierig naar beneên,
men roept elkander toe met blijde stem
om 't oud maar altijd nieuw geval en aan
de poovre deurtjes komen hier en daar
bleeke gezichten, hunkrend naar krakeel
en vechtpartij: hun oogenlust, hun feest!....
En zie, terwijl het deurglas rinkelend
in scherven valt, komt uit de kroeg een man
getuimeld, breed en zwaar, een stier gelijk
aan 't slachtersmes ontvlucht, - en vóór hij zich
kan wenden of zijn vaart kan stuiten, rent
een tweede donkre kerel uit het licht
hem achterop en vat hem in den nek....
En beiden staan een enkel oogenblik
als saamgeklit, dan tracht er één zich vrij
te maken door een korten, fellen ruk,
maar de doorweekte grond geeft slechten steun,

't gebogen lijf verliest het evenwicht
en ploft in 't slijk en sleurt den vijand mee....

Nu dringen de gebuurtjes naderbij,
wel niet te dicht, maar zóó dat z' in een haag
aan weerszij van de vechters staan, tot bij
de kroegdeur en den grooten dikken waard
in d' opening, die, met zijn handen aan
de stijlen, kalm en welbewust, zijn volk
dat tierend zich wil mengen in den strijd,
met kracht van armen rustig tegenhoudt....

Nog ligt de zwarte klomp en roert zich niet....

Een enkle schelle lach schiet uit den drom
der mompelende kijkers, dan een stem
die schor en hoonend schreeuwt, dan weer gelach,
geroep en een gejoel, dat weerklank vindt
aan vensters en aan deuren....Maar opeens, -
als werd een steen van boven neergesmakt, -
stuift alles wijd uiteen: de vechters staan!....

De kleinste, kort en dik, vierkant bijna,
leunt zwijgend aan den muur....Zijn bleeke kop
spookt grimmig in het vaal lantaren-licht....
Snel veegt zijn arm langs den bevuilden mond,
hij spuwt en lacht, terwijl geen oogenblik
zijn aandacht van den tegenstander wijkt....
Hij wacht bewegenloos, maar in zijn sluw
en spiedend wezen ligt geen vrees, veeleer
een rustig overleg dat plannen bouwt, -
terwijl juist d' ander met zijn armen zwaait
en vloekt en schimpt en zijn potsierlijk lijf
met den gebogen rug en magren nek

maakt tot een' langen, dunnen harlekijn....
Zijn neuzerige stem klinkt snerpend-luid
en slaat bij 't schelden uit tot een falset
die dadelijk in 't rond wordt nagehuild....

Dat hoonen zet zijn bloed tot razernij....
Hij buigt den kop een weinig en rent toe,
bukt zich dan plotsling laag, gelijk een bok
zijn aanloop neemt, de horens aan den grond,
en vat zijn vijand onder d' armen vast....
Maar deze laat zich willig grijpen, knelt
van boven af den neergebogen kop
zich krachtig aan de borst, terwijl zijn kin
des tegenstanders rond-gespannen rug
met stalen kaak onhoudbaar nederdwingt
en schroeft hem bijna d' adem af....Nu laat
de lange vechter los en beukt zijn beul
met snellen slag van vuisten in de zij....
Maar wacht, zijn kop wordt plotsling dieper neer
getrokken, nauwer klemmen d' armen om
zijn nek en uitgeput, niet wetend waar
te treffen, zinkt hij op zijn knieën eerst
en glijdt dan machteloos voorover in
het slijk....Zijn vijand laat hem los en staat
een wijle recht....Zijn tronie glimt van zweet
en met een trek van pijn om 't hijgen van
zijn borst, lacht hij de juichers zwakjes toe....

Men hitst hem aan met opgewonden roep,
met uitgekreten raad, met schreeuw en vloek
en boven het rumoer der stemmen klinkt
het snerpend gillen van een vrouwenstem,
hoog uit 'n venster....

Lachend staat hij nog
een' wijl' besluiteloos, maar als hij ziet
hoe langzaam van den grond zijn vijand zich
weer heft en sluipend langs den donkren muur,
van achtren hem te nadren tracht, draait hij
zich schielijk om, valt met één sprong weer aan
en grijpt zijn tegenstander, die zich recht
en ruggelings, in bang verweer, dicht aan
den muur drukt, met een greep der linkerhand
vast bij de keel, terwijl zijn rechter in
de borst hem vat....

Nu wordt het stil rondom.....
Het is of men het einde van den strijd
voelt komen....Ademloos, en door een vreemd
ontzag bevangen, dringt men nauwer om
de kampers heen, een drom van koppen, bleek
van spanning en met oogen waar een lust
naar bloed in leeft....

De lange vechter, plots
herwakend uit den ban van 't oogenblik,
treft met zijn vuist den vijand zijlings aan
het oog....Maar zie, het schijnt of hij de pijn
niet voelt en al zijn krachten samenpakt, -
want rustig treedt hij achterwaarts en laat
niet los en smakt, - nog voor een nieuwe slag
hem treffen kan, - zijn tegenstander aan
den muur terug, zoo hevig dat zijn kop
dof bonkt aan 't harde steen en zonder kreet
hij nederstort, bewegenloos, als dood....

Heel even houdt een huivring allen vast,
maar als de winnaar, onverschillig, zich

een weg baant door de kijkers, handen in
de zakken, stroomt men toe met een verward
geroep van opgewonden stemmen, dringt
en duwt om den gewonde heen en draagt
hem eindlijk in het licht van de lantaarn,
waar hij met slap-terzij gezonken hoofd
bewustloos in hun armen ligt....

Een diepre bleekheid legt om neus en oog
een nare schaduw en de veege mond,
half-open, laat door het beslijkte haar
van ruige snor en baard, het vochtig wit
der tanden zien....Met water uit de kroeg,
in een klein teiltjen aangedragen, wascht
men hem het aangezicht, dat nu wel van
een drenkling lijkt, vaal-groen en glimmend nat....
Heel langzaam komt van uit de neus een dun
en mager straaltje bloed gevloeid, en als
men aan zijn hals de kleeren losmaakt, is
daar alles ook van donker bloed doorweekt....
Dan ziet men pas de wond in 't achterhoofd,
een vochte plek van klissend haar waaruit
het steeds maar zacht en ruischloos sijplen blijft....

Men draagt hem binnen in de kroeg....De deur
klapt toe....Het zwart gordijn schuift voor en sluit
de steeg in d' oude triestigheid....Nu valt
opeens de regen dichter neer en drijft
de kijkers die nog wachtend samen staan
en gretig babb'len, met gedempte stem,
weer in hun sombre woningen terug....
Een venster rammelt neer....Een bloempot ploft
in scherven....Even gilt een krijtend kind

en alles zwijgt voor 't fel gespetter van
den regen....

De grauwe gevels schijnen nauwer op
elkaar te dringen en de ruiten zijn
als weenend' oogen....Zie, de wind speelt met
de bleeke vlam van de lantaren....Zwak
en bevend zwaait het licht weer telkens aan
en spreidt een zieken glimlach om zich heen....
Het uithangbord zingt zijn eenzelvig lied
van elken nacht en klaagt zijn weemoed uit
aan piepende scharnieren....Gorglend stort
het water door een oude gootpijp naar
omlaag en rimpelt als een klein en vuil
riviertje voort....
Een katje zit gedoken aan den muur,
schuw kijkt het met zijn fijne kopje rond
en schrikt van 't spatten op zijn zachte vacht....
Vlug sluipt het wat vooruit en zit weer stil,
dicht aan den huiskant;...spiedend ziet het bang
terzij, met oogen rond en vurig-groen....
Dan schiet het plotsling verder langs den grond,
wipt met een sprong een donkert' in en is
verdwenen.....

Utrecht, 25 October 1912.

Politieke feiten en richtingen

De politiek staat nog steeds in het teeken der concentratie. Deze is nu eenige maanden openbaar en in werking en de aandacht is nog door geen enkel ander feit afgeleid. Wel is te verwachten dat de rechtsche partijen door de bedreiging in een nieuwe en sterkere coalitie zullen gedreven worden, maar bekend is daarvan nog niets. De plannen der regeering voor de grondwetsherziening blijven nog steeds op den achtergrond. En zoo deze tactiek al niet bedoeld is, dan is toch de uitkomst ervan voor de rechtsche partijen gunstig, om nl. de concentratie geheel op eigen beenen te laten staan, in onzekerheid van haar vijand. Want van zelf treedt al een verzwakking op. Het begon reeds met de slappe verdediging, ja zelfs het terugwijken na de kritiek van minister Heemskerk en van Schaper bij de begrootingsdiscussie's. De verklaring dat het concentratie-program geen regeerings-program was, beteekende toch twijfelmoedigheid. Waarvoor dan zooveel vreugde, waarvoor zooveel duidelijke beloften, indien bij een val van dit ministerie, de concentratie niet voor de regeering zou zorgen. Men roept de kiezers toch niet op voor een onbekend doel. Maar er volgde meer. Nog aan 't eind van 't vorig jaar werd bekend dat de voormannen der vrijzinnigdemokraten Mr. Drucker en Mr. Treub zich niet herkiesbaar stelden. Geheel afgezien van de motieven dier heeren, is het resultaat duidelijk. Van de ervaren concentratie-leiders, die bij een overwinning de resultaten zullen hebben te bestendigen, trekken zich de meest linksche terug, en laten dus een grooter invloed aan de overblijvenden, niet het minst aan Mr. Tydeman als leider der vrije-liberalen. Dat is dus een opschuiving naar de conservatieve kant.

Weliswaar hebben de vrije-liberalen het algemeen stemrecht en de staatspensioneering aanvaard, maar ieder weet dat dit tegen heug en meug is geschied, en dat zij stellig niet verder zullen gaan dan waartoe zij zich verbonden hebben. Dit is bovendien nog eens overtuigend gebleken bij de jongste behandeling der oorlogsbegrooting. Tegenover de plannen van minister Colijn viel de concentratie hopeloos uiteen. Is dit maar een toevallig, een onbelangrijk, een voorbijgaand verschijnsel? Het tegendeel is waar. De landsverdediging is een bij uitstek actueel onderwerp. Elke courant kan dat bijna iederen dag duidelijk maken. Frankrijk heeft niet voor niets een krachtige persoonlijkheid als den oud-minister Poincaré tot president der republiek gekozen. Achter die verkiezing ligt zeer duidelijk de bedoeling, dat Frankrijk's macht naar buiten niet door innerlijken politieken strijd verzwakt mag worden. Want gevoeld wordt hoe de spanning in Europa een vast beleid noodig maakt.

Ook voor ons land is het van 't allergrootste belang, dat bij groote Europeesche verwikkelingen onze weermacht ‘paraat’ is en haar bescheiden taak der neutraliteitshandhaving kan vervullen. Het zou daarom niet verkeerd, maar integendeel heugelijk zijn, indien coalitie en concentratie en zelfs de sociaaldemokraten zich konden vereenigen, en hun politieken strijd vergeten om voor de landsverdediging de best mogelijke organisatie tot stand te brengen.

Dat is echter niet het geval geweest en om begrijpelijke redenen. Maar dat de concentratie niet eensgezind was, hetzij vóor minister Colijn's plan, het zij voor een ander daaraan tegenovergesteld, toont aan hoe zwak het verband is van een combinatie, die de regeering zou moeten aanvaarden, indien zij in den verkiezingsstrijd overwon.

Te meer daar duidelijk bleek hoe het plan tot leger-reorganisatie van minister Colijn niet één afgesloten geheel vormt, doch slechts een deel is van een reeks plannen voor de landsverdediging, die ook zonder zijn persoon aan de orde zullen en moeten komen. De politici zijn slechts de overbrengers der wenschen, die uit de hoogere organen van leger en vloot òp komen, en die de regeering zonder duidelijk mandaat voor het tegendeel, moeilijk geheel weerstaan kan. Het is ondenkbaar

dat vrije-liberalen als b.v. Mr. Tydeman een deel van de verantwoordelijkheid der regeering zouden willen dragen, wanneer niet in minister Colijn's richting dat is min of meer gevarieerd de richting van de leger- en vloot-autoriteiten, werd dóorgegaan. Moeten dan de inzichten van de heeren Eland en Marchant wijken? om van de sociaal-democraten niet te spreken.

Met overtuigende duidelijkheid is dan ook gebleken dat het concentratie-program geen regeerings-program kan zijn, zoolang niet daarin is uiteengezet hoe het met de defensie-kwestie moet gaan.

En even helder is gebleken hoe sterk de drang is om die kwestie in conservatieven zin optelossen. Minister Colijn kan het met ‘bravoure’ zeggen dat de oorlogsbegrooting weldra ‘onder welk ministerie ook’, zal stijgen tot over de veertig millioen gulden.

Afgezien van de technische organisatie van het leger in brigade's, regimenten en kleinere eenheden brengt minister Colijn's plan als gevolg van de nieuwe militie-wet een grooter aantal opper-officieren. Dit wil zeggen dat de macht van het hoogere officieren-corps wordt uitgebreid. Jongere krachten zullen daarin sneller worden opgenomen.

Dat nu is juist de conservatieve ontwikkelingsrichting, die het leger nog verder zal afvoeren van het volk, dat er toch al zoo bitter weinig voor gevoelt.

Het zal nog sterker bevestigen die verkeerde toestand dat het leger niet is het gewapende en georganiseerde volk zelf, maar een bijna gesloten corps van officieren, die veel te weinig voeling hebben met het volk zelf, het vertrouwen ervan missen, en het toch zware lasten opleggen. Ongetwijfeld kan de aandrang om deze richting inteslaan, of liever te blijven behouden, zoo sterk zijn, omdat eenerzijds minister Colijn vertrouwen heeft weten te wekken in zijn beleid. Hij toonde te weten wat hij wil.

De politici zien dat graag. Anderszijds hebben opkomende inzichten om n.l. het leger meer te maken tot een volksleger dat sympathie en medewerking ondervindt, nog te weinig vaste en deugdelijke vormen aangenomen. Of wel vooruitstrevende oppositie-politici zoeken heul bij even-ouderwetsche organisatiestelsels, die echter zich als een oppositieplan vóordoen. Een

scherp omschreven en tot in alle bijzonderheden passend uitgewerkt plan moet het altijd winnen van vage inzichten. Zoo'n plan echter kan niet anders tot stand komen dan in de legerbureau's zelve. Het leger is uitteraard een te ingewikkelde organisatie, en te zeer gebonden aan tallooze belangen, dan dat een buitenstaander meer dan algemeene inzichten zou kunnen geven. En die inzichten zullen bovendien niets helpen, indien werkkracht en organisatie-talent ontbreken, die bij de bekwaamsten van het officierencorps wel aanwezig zijn. Hun geheele dagelijksche taak is toch van organisatorischen aard, en zal dit stellig bij de verwerkelijking der plannen van minister Colijn nog in meerdere mate worden. Deze hebben n.l. dit goede, dat de jongere officieren meer werk te doen krijgen. Verder wordt hunne promotie beter. Dit gepaard aan de vroeger gegeven salaris-verhooging kan bij de jeugd de lust om officier te worden vergrooten.

Die lust was bij de knappere jongens er niet grooter op geworden toen de studie voor officier op 18 à 19-jarigen leeftijd inplaats van op 15 à 16-jarigen leeftijd begon. Zoo zelfs dat de exameneischen belangrijk verminderd moesten worden en voor het hoofdvak wiskunde niet eens meer een voldoend cijfer gevergd werd.

Zal nu de lust grooter worden, en daarmede ook het gehalte der legeraanvoerders? Het blijft twijfelachtig. De officierspositie staat bij ons volk afgescheiden van adel, regenten en hoogere ambtenaren, niet in de gunst. Dat is het groote bezwaar, waarom veel jongelui op een leeftijd dat ze het kunnen begrijpen, liever iets anders worden.

En hiermede ontmoet men steeds weer dezelfde oorzaak, de impopulariteit van het leger, die de soldaat onwillig doet dienen en de belastingbetaler onwillig maakt om geld ervoor uittegeven. Daaraan helpt geen reorganiseeren van een militaire bureaumacht, innerlijk evenzeer spottende met volksvertegenwoordiging als met het volk, die er slechts schijnen te zijn om geld en rekruten te leveren. Ondanks het feit dat die officieren-macht tegenover het vaderland genoeg verantwoordelijksbesef heeft om haar plicht te doen, kan zij toch nooit een werkelijke weermacht organiseeren, daar die haar ware kern in het volk zelf moet hebben.

Het volksleger, Zwitsersche stelsel of wat ook, moge een leus zijn, zonder planmatigen achtergrond, het is toch het eenige politieke doel dat nog op defensie-gebied gesteld kan worden. De liberale concentratie zal het echter, dat is duidelijk, niet kunnen doen.

* * *

In de kerstrede van den leider der sociaal-demokraten Mr. Troelstra, kreeg de concentratie een zeer eigenaardige ondersteuning. Denk niet, zoo waarschuwde hij, dat die herleving van het liberaal politieke leven bedrog is. Het is een noodzakelijkheid, een verweer tegen de reactie, die de rechtsche partijen in de staatscommissie voor de grondwetsherziening beraamden. En als zoo'n verweer tegen aanvallen op den liberalen staat, is de concentratie respectabel. Maar hij schilderde tegelijk den geheelen strijd als die van het behoud der concentratie tegen de reactie der coalitie. De concentratie-mannen hadden bij dit stuk van de rede kunnen denken, dat zij de roode vanen van kiesrecht en staatspensioen wel weg hadden kunnen laten. Zij hadden dan door 't eerste niet Karnebeek, door het tweede niet Treub weg behoeven te laten gaan. De sociaal-demokraten zouden toch met hen pal gestaan hebben tegen de nakomelingen van de reactie die in 't jaar 1813 een overwinning op Napoleon vierde, en die honderd jaar later nog eens de revolutiegedachten, nu van 't jaar 1848, ongedaan wil maken. Zij werden echter door het slot van Mr. Troelstra's rede ontgoocheld. Daaruit bleek toch duidelijk dat de sociaal-demokraten wel het behoud tegen de reactie zullen willen steunen, doch uitsluitend als Kamerleden, niet als kiezers. Zijn voorloopig advies voor de verkiezingen was allereerst, wat ieder verwachten kon, de raad om een eigen, vrije en zoo breed mogelijk opgezette campagne ten behoeve van socialistische candidaten te voeren. En wat de herstemming betreft, geen onvoorwaardelijke steun van concentratie-candidaten tegen de rechterzijde, maar zorgvuldig onderzoek naar hun vooruitstrevendheid in 't algemeen, om de conservatieven te weren. Nuchterder tactiek tegenover een idealistische opvatting van den concentratie-strijd is onmogelijk.

Ondertusschen komt de reactie niet duidelijk en scherp naar voren. En het zal niet aan minister Heemskerk liggen, zoo zij niet zorgvuldig gemaskeerd wordt. Diens houding bleek het best bij 't jongste debat over de tooneelcensuur door burgemeesters uitgeoefend. Hij was volstrekt niet de man, die de officieele uitingen van bekrompenheid in bescherming nam.

Maar ondertusschen kwam hij wel op voor de vrijheid dier burgemeesters om bekrompen te zijn. Ook bij de plannen voor grondwets-herziening en bij de ineenschakelingswetten voor het onderwijs zal de vorm der vrijheid gekozen worden, ter bedekking van het toebedeelen van macht aan autoriteiten van laag tot hoog verdeeld over staat en kerk.

Dat daarbij de vrije uiting van het maatschappelijk leven en van het volk in 't gedrang kan komen, zal minister Heemskerk stellig jammer vinden en betreuren. Dit is het wat den indruk vestigt van de gematigdheid, die het kenmerk heet te zijn van den tegenwoordigen premier.

De concentratie heeft echter behoefte aan een duidelijke reactie, zooals die naar Mr. Troelstra in Amsterdam mededeelde van Dr. Kuyper bij het werk der grondwetscommissie is uitgegaan. De aanwijzing daarvan en de krachtige bestrijding daarna zijn het die de ideëele kant kunnen en moeten zijn van den verkiezingsstrijd, terwijl de materieele achtergrond is en blijft het ‘tarief’. Nu deze succesvoorwaarden bekend zijn kan de vernieuwde coalitie zich richten naar de houding der aanvallers. Wanneer men ziet hoe de voorbereiding van 't verweer der coalitie wordt opgezet, blijkt duidelijk dat opnieuw de schoolstrijd naar voren gebracht zal worden. Die moet de andere voornemens verbergen. Dat is ook het eenige punt, waar de gematigheid van minister Heemskerk ophield. Of daardoor de andere onderdeelen der grondwetsbeziening, de kiesrecht kwestie, en zelfs tarief en sociale wetgeving op den achtergrond zullen geraken moet de tijd leeren. Waarschijnlijk is het echter wel.

* * *

De verkiezingsstrijd is op 't oogenblik in afwachting. Wat zal de rechterzijde doen? En wanneer zal het gebeuren? Ondertusschen moet zoo veel mogelijk voor een boedelreddering ge-

zorgd worden. En zooals bekend is geeft een boedelreddering altijd aanleiding tot zeer scherpe onaangenaamheden, waaruit allerlei nieuwe wendingen in de politiek te voorschijn kunnen komen. De toekomst is daardoor zeer onzeker geworden, ondanks de concentratie, die een vaste rechte lijn beloofde te brengen. Te meer aandacht verdient daarom thans de sociaal-demokratie. Deze staat eigenlijk buiten de oppervlakte-stroomingen der tegenwoordige politiek. Zij zoekt naar een sterke onder-strooming, n.l. de beweging der arbeiders. Oogenschijnlijk streeft de verkiezingspolitiek daarbuiten om te gaan. De concentratie is vooral door het terug trekken der vrijzinnig-demokratische leiders, meer onder invloed der vrije-liberalen gekomen. Dit beteekent dat industrie en handel, wier liberale leiders, door gebrek aan kiezers, afgesneden schenen van het politieke leven, weer pogen omhoog te komen. Zij hadden zich in een vorige periode al geneigd getoond een gematigde rechtsche regeering te aanvaarden. Haar tariefplannen joegen ze echter weer weg. Hun leus is vooral dat deel van het concentratie-program, dat om vrijheid tegen regeeringsbemoeiing vraagt of met andere woorden het stopzetten der sociale wetgeving.

En haar strijd tegen het tarief is al evenzeer negatief. Wanneer dit geweerd is, keert de rust terug, en zal ongetwijfeld de ijver voor kiesrecht en staatspensioen aanmerkelijk zijn verzwakt. Handel en nijverheid hebben dan weer genoeg aan de leus: enrichissez-vous.

De coalitie, die op den schoolstrijd wil drijven moet noodzakelijk de innerlijke verschilpunten op sociaal gebied verdoezelen, dus ook het sociaal werk tot stilstand brengen.

De arbeidersbeweging gaat echter haar rustige ontwikkelingsgang. Zij deed zich reeds zich reeds bemerken in den strijd der sigarenmakers om hoogere loonen. Zij is nu weer bezig onder de typografen. Daarbij zijn, eigenlijk voor het eerst, de onderscheidingen naar het geloof geheel uitgebannen. Het succes dat daarmee behaald wordt, is sterker dan de politiek, en brengt een bewustzijn, dat zich ongetwijfeld zal openbaren in steeds wijdere kringen en op breeder terrein. Wie dit ziet kan niet gelooven in de oogenschijnlijk conservatieve richting die de politiek inslaat. Evenals uit de kringen van leger- en

vlootautoriteiten een directe invloed op de regeering uitgeoefend wordt, nu de problemen der landsverdediging er ernstig overwogen en doordacht worden, zoo zal er ook uit arbeiderskringen een sterke drang ontstaan, die wel niet zoo direct werkt, maar die toch ook berust op een heldere overweging van hun belangen. Noch een conservatief concentratie-kabinet, noch een reactionnaire coalitie-regeering, nòch ook een evenwicht daartusschen in een zoogenaamd zaken-kabinet is houdbaar voor een land, waar de arbeiders zich bewust worden van de noodzakelijkheid hun lot behoorlijk te verbeteren. Daarom kunnen ook uit hun kringen wendingen in de politiek gebracht worden, die de tegenwoordige politici van concentratie en coalitie niet doorzien, doch waarop de sociaal-demokraten rustig en gereed wachten.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche dichters IX Nico Van Suchtelen: *Verzen*

Geen stem is zóózeer als die van Van Suchtelen de natuurlijke geleiding van een hartstochtelijke gedachte. Hij weet zijn indrukken te ontdoen van alle weekheid, van alle zwoelheid, - wat overblijft is de gladde en blanke volzin-spier, geladen met geestes-electriciteit.

Wat hij verheerlijkt is dan ook niet de zichtbaarheid van de wereld, maar haar Werking, de haar inwonende Macht, haar Wil in één woord. Hij denkt zich die wil als één wezen: de Wereld- of Levens-wil. Hij denkt zich hem verdeeld en uitgestort in de tallooze levende schepselen, die elk hun persoonlijken wil hebben.

Tusschen Levens-wil en persoonlijke wil kan een konflikt ontstaan. Van Suchtelen kent zulke konflikten. Hij heeft er zelfs twee dramatisch uitgebeeld. Dat wil zeggen: dramaas zijn het eigenlijk niet, omdat de aanleg van hun dichter niet dramatisch is. Het staat voor hem van den beginne vast dat in den strijd tusschen persoonlijke wil en Levenswil de laatste het winnen moet; en dat niet alleen, maar de zekerheid dat dit zoo is werpt al vooruit een schaduw van verlamming, ontmoediging en berusting over de personen die hem schenen te zullen tarten.

Nikias, de Atheensche veldheer, durft Syracuse niet nemen, omdat hij daar zijn jeugd en de liefde van zijn jeugd genoten heeft. Hij weet dat de stad ontzet zal worden, dat hijzelf zal omkomen, maar naar het titanen-geluk van het verzet doet hem die zekerheid niet streven: het staat voor hem vast dat in zijn jeugdherinneringen de wil van het Leven zelf gesproken heeft en dat zijn geluk voortaan alleen liggen kan in het eenworden van persoonlijke wil met Levenswil.

Vandaar ook de gedachte dat het hoogste geluk in vrijwillig sterven ligt. Het oogenblik dat de mensch met zijn heele hart *wil* sterven, is als het begin van een nieuw leven, een nieuwe geboorte.

Nikias sterft zoo. En eveneens laat Kroisos, als Kuros nadert, zich op de brandstapel vastbinden, en het rijshout aansteken. Vrijwillig te sterven dunkt hem een geluk, en meteen een verzoening van de Levenswil, die hij door zijn persoonlijke eigenmachtigheid beleedigde. Dit inzicht wordt ook aan het eind van dit tweede drama als het begin van een nieuwe wereld aangeduid.

Hoewel dramatisch-lyrisch naar hun uiterlijk, zijn deze gedichten in wezen wijsgeerig-lyrisch. Er *is* eigenlijk niet strijd van een mensch tegen het Leven, er is alleen een spel waarin het Leven zich eerst verdeelt en dan zijn eenheid met zichzelf te kennen geeft. In zichzelf kan deze eenheid beschouwd worden als een verborgenheid, in de hoogste mate werkelijk maar niet voor het verstand verklaarbaar. Ze kan ook intellektueel-aangelegden nopen tot nadenken over de verhouding tusschen individu en Al-leven. Dit nadenken is aan Van Suchtelen eigen, en zijn poëzie is de lyrische uitstorting van die momenten, waarin hij, door telkens weer andere ervaringen heen, het besef van de Eenheid herwonnen heeft.

Want ondanks zijn duidelijk intellectueelen aanleg is hij een geboren lyricus. Zijn eerste, zijn Nikias-drama - terecht Primavera geheeten - is één sidderende blinkende stroom van ritmen. Geschreven temidden van het Siciliaansche voorjaar draagt het de teerheid en de diepe, de ingeboren melankolie van een jong dichter omhoog tot de brandende heerlijkheid van die zuidelijke lente. Zijn stervenswil en het gezicht van dat voor-

jaar vloeien ineen tot een hoopvol en bemoedigend vizioen.

O Zeus! O Zeus! goud-mantelige god!
In lang niet heb ik mijn geheven palmen
Tot u gericht, in lang niet heeft mijn arm
Uw knie omvat....ik heb het wel verleerd
Goden te smeeken....O heilgend herinn'ren
Van ééns vertrouwd, maar lang verloren heil!
Heb ik niet vaak hier mijmerend gezeten
In weevol wachten?....tot ik haar gewaad
Zag wazen tusschen 't groen en hoorde een lach,
Helder en stil als van een verre nymph
Deinen rondom door de zwoele vallei....
Dat was Kyane's lach....En als 'k met haar
Gezworven had door 't dal, en wij vermoeid
Uitrustten onder 't waas der koele olijven,
Dan vlocht zij bloemen tot een blanke kroon,
Blauwe en hel-witte en paars-gevlekte iris,
En wond haar mij om 't hoofd en lachte en zei:
Dit 's Nikias die eens de weerld verovert.
En in 't naar huis gaan kwamen wij tot u
Alvader, en wij baden saam en legden
De bloemen en den krans op uw altaar. -

Dit is het beeld van die liefde, die Nikias sterven doet. Maar de dichter verlaat het niet voor hij het met zijn indrukken van Sicilië omgeven heeft.

O mijn Sikulia! gezegend land!
O blinkend land van eeuwig zuivre schoonheid,
Waar eens mijn jeugd haar tooverdroomen schiep!
O waar het trotsch, koel-statig Akragos
Hoog-heerschend oprijst uit smaragden helling
En aan des Etna's voet het paradijs
Van Naxos, bont van teer-groene citroenen
En heldre oranjes,....en de bruine klip
Brokklend uit wilde, schuimbesproeide zee!
Het was zoo schoon....Maar 't allerschoonst en 't liefst
Was mij het blank, wit-rotsig Syrakuse,
En der Epipolae dor-gloeiende woestenij;
En de stille cypressen, en de olijven
In des Anapos' dal....en Arethusa....

En o! Kyane's blauw-blinkende bron!
Want daar vond ik mijn ziel, daar voor het eerst
Voelde ik bewust mijns levens hooge pracht....
Ik weet niet wat het was....ik weet niet hoe....
Maar ik werd wakker en ik had haar lief,
En dat maakte alles schoon, ik weet niet hoe;
Het leek een eeuwge lente en eeuwge lust,
En ik ging stil, geheiligd in dien gloed
Van zuivre teerheid en ik vroeg niet meer.
Want o, als ik haar hand hield, dan was 't rust;
Dan weken woorden heen, en iedre twijfel;
Die vreemde twijfel of er iéts wel was:
Ik zelf, en ginds de stad en wijde zee....
En roode wolken en 't warrelend licht
Tusschen de heldre, nauw ontplooide blaren;
En de iris rijzend uit gespleten rots;
De wonderlijke kaktus die als biddend
Met open palmen zijn breed blad opreikt....
En 't zingen van de vogels....'t witte dorp
Hoog op den verren bergtop....en de wind
Over rimpelig water;....àl 't beweeg,
Heel 't zijn van dezer wondre wereld pracht.
Maar dán was 't alles wàar, en zachte blijheid;
En ik zat stil tevree en hield haar hand
Maar vast en mijmerde, denkend om niets;
En voelde alleen maar of ik alles wist
En dat ik veilig was; en sterk en groot....

Tusschen de koren door bewegen zich deze herinneringen naar het oogenblik waarin stervenswil en lente één worden.

O blind-blinkende klaarheid, die zich stort
Goud-reegnend, goud-sproeiend over mijn ziel!
Zie ik mijn Zelf, mijn eigen lichte Zelf? -

Zoo vloeit ons dwaas, schijn-zondig dadenleven
Uit dieprer schoonheid ongekende bron;
En eigen Richter zijn we op eigen weg.
Wij gaan, wanklig en morrend....maar wij gaan;
In schijn verduisterd, wrokkend en willoos;
In wezen licht en stagelijk getrouw
Naar onzen eigen onbewusten wil.

Geen ziel is machtloos, geen wezen is klein;
Zielen zijn klein om grootheids onbegrip;
Dwaas zijn we om onze onvattelijke wijsheid
En zwak om onzen onafwendbren wil.
Hoe leek ik dan verdoold en smart-verblind;
Een arm, gevallen god die zoekend ging
Door d'eigen schepping als een vreemde rond;
Een banneling in 't eigene Heelal!
In roes van pijnen en wanhoop en haat,
Grommend van smart en woede als een verdreevne,
Die rustloos zoekt naar zijn verloren macht,
Ging ik van zonde omhangen, maar in waan
Van zuivre liefde tot een hooger licht
Dat ik stralend droomde buiten mijn ziel....
Maar 't was een waan, en zelf heb ik gericht
Met ongeweten wil den eigen weg
Van leed en zonde en zwaren ondergang.
Om mijn zelfs loutring droeg ik zóóveel zonde,
Om 't eigen licht zocht ik zóó duister leed,
Maar uit den bloedsgloed van mijn ondergang
Rijst nu herboren Gods geweldge wil;
Mijn wil, mijn wil tot opgang en nieuw leven!
O lente, o wondre lust! ik wil, ik wil;
Hoort, dit is nieuw geluid! hoort, hoort, ik wil;
Hoort, hoort mijn scheppingswoord: ik wil, ik wil!

Opzettelijk heb ik deze fragmenten aangehaald, om goed te doen uitkomen in welken zin, binnen welke grenzen, en met welk voorbehoud ik Van Suchtelen een wijsgeerig dichter noem. De verhouding van mensch-wil tot Al-wil is zonder twijfel zijn onderwerp, maar hij beleeft en behandelt het als dichter, dat wil zeggen als iemand die zijn denken nooit zal scheiden van zijn volledige menschelijkheid en niet wil uiten dan in een zangerig beeld.

Minder bewegelijk, minder een stroom dan een overzicht, maar daardoor ook evenwichtiger, is het dramatische gedicht Kroisos. Het is reflektiever dan het vorige, maar nooit zonder zichtbaarheid.

Ook het als episch aangeboden Zonnezege - een bewerking van lente-mythen uit de Edda - is inderdaad lyrisch. Froh de

zon zoekt Gerda de aard, beiden zijn kinderen van Wodan, die ook Wil heet, en Wil zal hun eigen naam zijn.

> O mijn kindren, mijn wil heeft u gebaard,
> Froh! gulden zonne, en gulden Gerda, de aard.
> En beiden heb ik lief; zoo wordt dan één
> In mij uw vader, want in mij alleen
> Vloeit al 't verlange en alle minne saam.
> Wil was uw vader, Wil zij ook uw naam
> En Wil zij ook Wil's kinderen geboort!

In zijn vorm komt dit gedicht overeen met Gorter's Mei, waaraan het ook herinnert door sommige beelden en overgangen; maar in zijn wezen is het anders. Gorter bezong het leven van indrukken en geluid, Van Suchtelen dat van wil en beweging. Het spreekt vanzelf dat dit verschil van onderwerp zich ook als karakter-verschil in gang en stand van de verzen kennen doet.

Ook de Proloog van de derde, nadrukkelijk lyrisch betitelde afdeeling is in die paars-wijs gerijmde vijfvoeten geschreven, maar nog sterker dan in het vorige gedicht heeft Van Suchtelen hier zijn karakter uitgedrukt.

Er is trouwens - alvorens verder te gaan wil ik er op wijzen - in de gedaante waaronder zijn idee zich vertoont een natuurlijke ontwikkeling, tenminste een wijziging merkbaar. Terwijl Nikias zich door den dood vereenigt met den Al-wil (een motief verwant aan het door Hölderlin behandelde, van Empedokles die in den Etna sprong), is de vrijwillige dood van Kroisos (door de Godheid overigens niet aanvaard) al meer bedoeld als boete voor een niet in overeenstemming met haar wil *geleefd* heben, en wordt in Zonnezege de vereeniging van uit den Al-wil ontstane levens-wil met levens-wil uitgedrukt. Klaarblijkelijk is die wijziging juist dat gene wat in den dichter de overhand genomen heeft, en wat hij wil te kennen geven.

Niet in den dood, maar in het leven, moet de enkeling zich vereenigen met het Al-leven, waarvan hij voor zijn deel een drager is.

In de Proloog wordt die gedachte uitgesproken. Niet alleen door de vers-vorm doet dit stuk aan Gorter's Mei denken, maar

ook doordat het op sommige welbekende verzen van dat gedicht een weerwoord schijnt. Wie herinnert zich niet de bevallige regels, beginnende: Weet iemand wat op aard het schoonste is? - en het antwoord daarop: Het is het vuur, de warmte, 't is de zon. Van Suchtelen zegt:

> Wie weet wat zijn diepst wezen 't diepste mint?
> Is het zijn ziel? een mensch, zijn vrouw, zijn kind?
> Is het zijn volk, zijn land, is het de idee
> Van schoonheid, van geluk? is 't recht, is 't vreê?
> Wie kent zijn hart, en weet hoe daar diep in
> Van ellek minnen brandt de gloeiende zin
> Die 't al versmelt in de ééne liefde tot
> Wat ik niet noem, dan 't ongenoemde, God.

En even later:

> Wij zijn symbool, symbool zij ook dit lied,
> Van 't stil-beheerscht geweld, dat Godswil hiet.

Aldoor dus hetzelfde onderwerp, maar dat door de volgende woorden niet in den Dood, maar in de Daad zijn einde vindt.

> Wat woelt achter der weerld zinloozen schijn?
> Wat is de zin van dit betooverd zijn?
> Wat is 't dat in der zielen diepte leeft,
> Aan ieder ding wijding en waarheid geeft?
> Dat allermeest ons troost en 't meest bedroeft?
> De zin van al wat ooit een ziel behoeft?
> De zin van al waarnaar elk wezen smacht?
> 't Is Leven, Worden, Wil; hoort, het is Macht!

De Macht namelijk aldoor nieuwe vormen van Leven uit zich zelf voorttebrengen: scheppings-macht.

> Staat op en wilt! Heil hem die willende bezwijkt!
> Zijn wezen overwint en heeft het licht bereikt.

Wie voelt niet hoe in deze slotverzen de gedachte van Nikias niet verloochend wordt, integendeel herhaald, maar in een geheel andere toon gebracht. De dichter van de wil, die Van Suchtelen is, bleef dezelfde, maar hij werd rijper en daadkrach-

tiger, en vond de bij zijn nieuwe levenstijd passende oplossing.

Zijn kleinere gedichten bewijzen nu telkens hoezeer de levende en doende mensch na ieder afdwalen en onderduiken temidden van de wereldsche verschijnselen aldoor weer eindigt met zich zijn eenheid, met zichzelf en met het heelal-leven, bewust te worden. Die sterkste oogenblikken van onwrikbare bovenpersoonlijkheid doen dan hun kracht uitstroomen in de teekenende woorden. Hoe neemt hij een heele verleden wereld op in dat voortreffelijke gedicht Verleden en Toekomst. Al wat verging werd weer in hem levend en het worden van de Toekomst is hij zelf. Verschillende van de sonnetten en liederen drukken zeer schoon dat aarzellooze en onfeilbare gaan naar het Eene uit, dat hij Leven of Wil, Schoonheid of Fantasie mag heeten, maar dat altijd dezelfde diepste ondergrond en hoogste verschijning van alle bestaan beteekent, en nooit een afgetrokkenheid, maar aan onze volste, onze schreiende zoowel als lachende, menschelijkheid verbonden is. Ik geloof dat zulke liederen, waarvan ik een ten slotte zal overschrijven, voor tal van lezers een troost kunnen inhouden, zooals zij stuk voor stuk hun maker, in oogenblikken van bitterste benauwing, een verlossing zijn geweest.

O lief, die leeft in droomen en gedichten
En die ik zocht altoos en nooit vergat,
Maar met een vastheid minde als géén bezat
Dier schampre tonge' en spijtige gezichten

Die - wijs aan wal - van wankelmoed betichten
Den dwaas die met geen dwaasheid vrede had;
Wiens zoeken, ovral kruisend, zich vermat
Den koers te dwarsen van hun slaafscher plichten;

Ik richt hen niet - schoon 't Leven hen zal richten -
Want ik vond ù en immer schooner zie
En immer vaster ik uw vrede lichten.

O lief die leeft in droomen en gedichten,
Ik heb u lief en met een liefde die
Duurt als gijzelf, gij, eeuwge Fantasie.

X Th. Van Ameide: *Verzamelde gedichten 1906-1912*

De verzen van Th. van Ameide maken veelal een indruk als van zingen uit de verte. Van de orgeldreuningen in de kerken zijn wij heengegaan, de zoete weelden en diepe geheimenissen van de muziekuitvoeringen hebben wij verlaten, de stad met haar geluiden en stemmengegons ligt achter ons, en nu, terwijl we over een landweg, langs een beek tusschen boschjes treden, brengt de wind ons het zingen over van een voor ons uit geschreden wandelaar:

Door luide lichte dagen
trek ik op loomen voet,
met hijgen, zuchten, klagen,
en enkel wijl het moet;
de zwaarte van de zonnen,
de kilte van de bronnen,
de weemoed van de wonnen
verduisteren mijn zin.

Waar andren stormen, dringen,
versnelt zich niet mijn gang,
mijn wereldsche gedingen
versterven in gezang;
het lokken veler stemmen,
de verten en de klemmen,
de sporen en de remmen
bewegen mij maar nauw.

Het menschelijk gewemel
verschijnt mij klein en ver,
van uit haar aardschen hemel
licht mij geen enkle ster;
een arme moede zwerver,
een levenslange derver,
een dagelijksche sterver,
duur ik mijn levenstijd.

Een oogenblik stilte. Dan klinkt de stem, zoo niet iets nader, dan toch opgewekter en luider:

> Maar stil mijn oogen stralen
> van diepren levens licht,
> zijn wonderen verhale
> mijn dadenlooze dicht;
> ik armelijke lijder
> beleef mijzelf als strijder,
> als beider en belijder,
> van eigen schoonheid vol.
>
> Ik weet mijn eigen woning
> in dat onzienlijk rijk,
> waar priestervorst en koning
> verliezen schijn voor blijk;
> daar in die klare luchten,
> daar bloeien mijn genuchten,
> daar zwellen mijne vruchten,
> schoon menschen ver en vreemd.

Wij zouden ons kunnen voorstellen dat wij de zingende wandelaar inhaalden en met hem kennismaakten. Een Bunyan, piëtistisch ketellapper, die bij zijn werk of in de gevangenis, door alle verschrikkingen van leven en verbeelding heen, zich op weg voelde naar zijn hemelsch vaderland? Een Jan Luyken, kunstzinnig belijder van een mystisch christendom? Een Eichendorff, door berg en langs stroom reizend en liederen zingend, met in zich een verlangen dat eerst rust zou vinden in de gemeenschap van het roomsch-katholicisme? Een Novalis, kerkelijke gezangen dichtend, waarvan het heimwee toch eigenlijk niet strekte naar de wanden van een gebedehuis, maar naar de overzijde van het graf? - Van alle misschien iets, want de verzen die we hoorden zijn wel degelijk de type van het geestelijk reislied, zooals dat door vrome en romantische dichters telkens weer is aangeheven; maar dan ook weer iets dat niet aan hen, maar aan een dichter van onze eigen tijd, aan Van Ameide zelf behoort.

De zanger van daareven toch, hoewel hij zich tot ‘de wereld’

niet anders verhoudt dan al de genoemden, een reiziger en een die geen vaste plaats heeft, en hoewel hij, niet minder dan zij, een geestelijk leven verkiest boven het natuurlijke, verschilt van hen door de *soort* van zijn geestelijkheid. Hij deelt noch hun christelijke verbeelding, noch hun theologische denkbeelden.

Van Ameide heeft altijd gevoeld dat hij berustte op iets in hemzelf, en dat dit eene, die ziel, niet enkel persoonlijk was. Hij verbeeldde zich dit eene als een bron, als een vuur, uit born en haard wellend die aan alle schepselen gemeenzaam zijn, maar dan in het lichaam, in de stof, den weerstand vindend waarmee het te strijden en waaraan het te vormen kreeg. Aan deze verbeelding sloten zich gemakkelijk gedachten aan van hedendaagsche wijsbegeerte.

Kan men dus zeggen dat zijn poëzie, van den beginne aan, half-intuïtief, half-intellektueel geweest is, en zich als zoodanig hoe langer hoe meer verdiepte, zoo moet aan dit algemeene toch nog iets worden toegevoegd, namelijk het eigenaardige van Van Ameide's persoon en omstandigheden.

Behalve scherpte van denken is hem namelijk nog een vlugge en lichte opvatting van gewaarwordingen en indrukken uit de werkelijkheid eigen, een wijlen bij zulke indrukken, een vermogen ze te karakteriseeren en te ontleden, en als gevolg daarvan een houding die de tegenovergestelde schijnt van zijn zooeven besprokene. Hij weet dan tot de zichtbare dingen in een zoo nauw verband te treden dat men, eerder dan een gelaten afstand doen van de wereld, een ingrijpen verwachten zou. Deze man zou kunnen, denkt men, hij zou ook willen: waarom doet hij niet?

Men moet het gedicht ‘De Kalfskop’ lezen om te beseffen hoe dicht, in Van Ameide, de drang naar een zekere aktie op de werkelijkheid, en de afkeer daarvan, naast elkaar liggen. Niemand kan zulk een gedicht schrijven die niet tegenover de werkelijke dingen een op ze toeschrijdende, ze aantastende, ze uitdagende houding heeft. Niemand ook kan het die niet zichzelf de *clown* vindt van zijn eigen beplande werkdadigheid. Deze zwakte, deze tweestrijd tusschen dadenlust en machteloosheid, moest wel bitter zijn voor iemand die toch in zich het

recht en de noodzakelijkheid voelde op niets anders te berusten dan op zichzelf. Zou hij het, dan moest dit wat zich hier als een zwakte voordeed, hem tevens een kracht blijken. In de ‘Twee beelden: De Trage Prins en De Naarstige Prins’ vindt men deze tweeheid gesteld en opgeheven. Geen daad is goed - zoo besluit Van Ameide - die om haarzelfs wil, of om den wille van de doende persoon, gedaan wordt, maar alleen deze die vloeit uit het onpersoonlijke belangelooze wezen dat in mensch en wereld de oorsprong en het blijvende is. Van *deze* daad is waarlijk het gedicht niet ver verwijderd.

Toch blijft er in al Van Ameide's uitingen iets over: een hunkering, een onvoldaanheid, alsof hij de daad boven het gedicht verkiezen zou. Daar waar hij het meest kunstenaar is, in de achtien Balladen van het gedicht ‘De Levensstrijd’, geeft hij van die onbevredigdheid een merkwaardige, men zou kunnen zeggen ‘grafische’ voorstelling. Het leven, de ziel in ons, de Geest die de Natuur maakt en ontmaakt, ziet hij voortdurend van de zijde vanwaar ze ingedamd en weerstaan worden. Hij weet het: de Geest is vrij, ziel en leven die zich aan hem overgeven, moeten ten slotte bevrijd worden, maar het besef van de eene en eindelijke vrijheid dringt zich hem minder op dan dat van de veelvoudige en durende gebondenheid. Dit besef heeft hij uitgedrukt door de keus van een ballade-vorm - drie rijmen in achtentwintig regels - die wel het knellendste is wat men zich als rijmkluister denken kan. Zijn triomf is het, dat hij ondanks die belemmeringen, zijn gedachten zoo natuurlijk kon uitspreken.

In zielsgrond schuilt een bron,
die dammen scheurt en dijken,
daar ze in de hooge zon
haar waatren wil zien prijken.
Dat zou der wereld lijken,
die 't al ziet overstroomd,
wier wezen vordert rijken
geordend en betoomd?

De wereld, als zij kon,
zou elken stroom doen wijken,

die zijne wegen won,
en alles doen verslijken
wat van een macht doet blijken
ten leven onbeschroomd:
wie zijn zoo licht als lijken
geordend en betoomd?

Zij houdt maar liefst de spon
op al wat gist: bezwijken
de duigen van de ton,
dan komt zij vonnis strijken
en heel gewichtig kijken:
‘dat had zij nooit gedroomd’
en prijzen 't ‘nijver bijken’,
geordend en betoomd.

Vriend, laat uw maten ijken
en maat-vol voortgeloomd:
gij leeft met uws gelijken
geordend en betoomd.

Onder dit beeld, de bron, dammen en dijken scheurend, of dit andere: het vuur, grond en bouw splijtend en vernietigend, heeft Van Ameide telkens weer de hunkering van zijn gemoed naar daden uitgesproken. Geen wonder dat onlangs voor hem de volkeren-oorlog op de Balkan een symbool werd van zijn eigen levensstrijd. Het plotselinge van die uitbarsting overweldigde en elektriseerde hem. De gedachte dat nieuw leven daar losbrak dwarsdoor en boven het oude boeide en bezielde hem. Het geloof dat dáár iets gebeurde, iets zichtbare en tastbare verschijning werd, wat levenslang in hemzelf gewrokt en gegromd had om aan 't licht te komen, verbijsterde hem. Met zijn uiting beschreef hij niet een oorlog. Hij schreef zichzelf. Zijn gedicht was geen tijdgedicht. Dat de furie van de Balkanhorden mogelijk met moord en roof meer gemeen had dan met de wording van een nieuwe wereld, - dat de onbeschrijfelijke lafheid en huichelarij van de christelijke regeeringen wel eens een gevaarlijker rotting kon blijken dan het turksche rijk in Europa, - dat de dagblad-verhalen omtrent ridderlijkheid in den oorlog - in dezen oorlog! - misschien niet juist met

het doel om de waarheid te melden, geseind werden; - dit waren overwegingen die door de lezers van Van Ameide's gedicht wel moesten gemaakt worden, en die hen prikkelden, maar waarvan zij de onbelangrijkheid tegenover het opzet van de dichter al spoedig inzagen. Hij toch was een dichter, die vanwege zijn ingeschapen aanleg, door dit hevig uiterlijk gebeuren wel in overgroote spanning geraken moest. De schrijver van De Levensstrijd kon niet anders dan in den val van het oude rijk onder de slagen van opkomende nieuwe machten de werkelijkheids-afbeelding zien van zijn innerlijke ondervinding. Zijn zaak was niet kritiek, maar het snel opgrijpen, van hier en van daar, van kleurige en bevattelijke beelden - hel desnoods en grotesk als kinderprenten - wier oproeping door de stroom van zijn rede in zijn lezers iets overdroeg van zijn eigen geloof dat het leven wel waarlijk zoo, zoo splijtend, zoo barstend, zoo vernietigend, zóó ter voorbereiding van het nieuwe te werk ging als hij, Van Ameide, het altijd geloofd had, als nu ieder het daar, op den Balkan, kon zien. Daarvoor diende hem ook geen keurigheid van dichten, ook geen ontzien van gevoeligheden, maar alleen dit zekere ongegêneerde, zichtbaar makende uitspreken, dat door gemeenzame woorden, korte regels, eenvoudige rijmen vertrouwelijk aandeed en door ieder die van goeden wille was, makkelijk onthouden werd[1)].

In al Van Ameide's werk is een kenmerkende eigenschap, die ook in zijn wendingen, het staan en gaan van zijn volzinnen, de familjariteit van zijn zegswijzen uitkomt, dat wat ik reeds zijn berusten op zichzelf noemde. Het is een berusten op zijn persoonlijkheid, maar in deze oorspronkelijk meer op de denkende dan op de dichtende en artistieke vermogens. Zijn verlangen naar de daad moet misschien zoo verstaan worden dat hij een verkonder zou willen zijn en min of meer noodgedrongen een dichter is. Hij werd dan ook beide. Zijn poëzie, persoonlijk zooals alle poëzie moet zijn, omdat zij altijd van een volledige

1) Van het gedicht ‘De Balkanstrijd’, eerst in het laatste Decembernummer van De Beweging opgenomen, verscheen een afzonderlijke uitgaaf bij de uitgevers van de hier besproken Verzamelde Gedichten, Dixon & Co. te Apeldoorn.

mensch uitgaat, en beeldend, zoodat een uitvoeriger bespreking van de gedichten, vooral ook van de Mythologische Spelen, ten volle gerechtvaardigd zijn zou, - is tevens de uiting van een algemeene geestes- en levens-beschouwing, die in haar grondlijnen zóó duidelijk overeenkomt met sommige denkbeelden van onze dagen, dat wij Van Ameide's plaats onder zijn tijdgenooten met een enkel woord zouden kunnen aanduiden, door hem de dichter te noemen van het psycho-monisme.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Hölderlin: *Sämtliche Werke*, Historisch-kritische Ausgabe unter Mitarbeit von Friedrich Seebass besorgt durch Norbert von Hellingrath, 1913, München und Leipzig bei Georg Müller, Fünfter Band, besorgt durch Norbert von Hellingrath, Uebersetzungen und Briefe, 1800-1806.

De Blätter für die Kunst brachten in hun negende reeks een deel, en hetzelfde jaar, 1910, het geheel van Hölderlin's Pindarusvertalingen, voor het eerst door Norbert von Hellingrath uit het oorspronkelijk handschrift afgeschreven. Een jaar later verscheen bij Diederichs in Jena v. Hellingrath's proefschrift: Pindarübertragungen von Hölderlin, Prolegomena zu einer Erstausgabe. De schrijver maakte daarin duidelijk dat geen dichter zóó weinig als Pindarus een vertaling naar het *begrip* toelaat, omdat alles bij hem, tot gewelddadig-wordens jegens de taal toe, uit de *onmiddelijke verbeelding* voortkomt en daarin alleen kan gevat worden. Hij betoogde verder dat alleen Hölderlin, hoewel zijn filologische kundigheden en hulpmiddelen niet voldoende waren, zoodat op menige plaats een schooljongen hem kan verbeteren, die onmiddelijkheid van verbeelding tegenover Pindarus bezeten had, en tevens een gevoels-vertrouwdheid met het grieksch die meer waard was dan volledige spraakkennis. Een oordeel van 1846, door Schwab, aanhalend, die Hölderlins Pindarus-vertaling ‘eine ganz wörtliche ohne das original fast unverständliche übertragung’ genoemd had, hield hij dan ook vol dat dit verwijt de hoogste lof beteekent, en dat de vertolking juist daarom zoo duister is, omdat ze ‘den ausdruck der wortstellung und wortverschlingung des Pindar

mit grosser treue folgt, was unumgänglich ist wenn man den kunstcharakter der vorlage wiedergeben wil.' Hij teekende hierbij nog aan: 'Hölderlin's übertragung unterscheidet sich auch dadurch von allen andern dass sie in unvergleichbar höherm grade privat ist, d.h. ohne jede bezugnahme auf ein publicum. Ein mann der sich in Pindar vertieft, eingelebt, eingesponnen hat, versucht, nur um zur persönlichen auseinandersezung mit dessen kunstcharakter etwas greifbareres zu haben als die tote sprache des originals, eine verdeutschung die sein ganzes vertrautsein mit der arbeit beim leser voraussezt, oder richtiger: das gegenteil nicht voraussezt, und insbesondere nicht vermitteln zumal nicht inhaltliches vermitteln will.'

In dit vijfde deel - het eerstverschijnende van Hölderlins Sämtliche Werke - werden al de vertalingen, Pindarus, Edipus, Antigone en een fragment van de Ajax, benevens de brieven uit de jaren 1800-1804 afgedrukt. Een Vorrede, een geleerde Anhang en enkele facsimile's zijn eraan toegevoegd.

Een gedeelte van de voorrede moge hier plaats vinden. Na gezegd te hebben dat deze vertalingen hem die niet voldoende grieksch kent de eenige toegang zijn tot de schoonheid van de helleensche dichtkunst, beantwoordt N. von Hellingrath de vraag hoe het mogelijk was dat zulk werk zoo lang verborgen bleef. Hij schrijft het daaraan toe dat de wereld van de negentiende eeuw, hoe bekwaam ze ook gebleven was 'die Absicht, den Erkenntnisgehalt, selbst den seelischen Gehalt eines Kunstwerks zu erfassen,' daarentegen 'für den Körper, das Gestalt werden, das ausgestaltet sein allen Sinn verloren hatte.'

'So konnte die Dichtung der Spätromantik noch lebendig sein in ihr, solche aber deren Wesen vor allem Sprachgestaltung ist, in der Wort und Wortgefüge mehr gilt als Meinung und Bedeutung, fand bei keiner Gesamtheit mehr Aufnahme oder wurde doch missverstanden und umgedeutet, die Griechen so gut wie Klopstock; und selbst von Goethe, den man doch las und rühmte, wurde die sprachmächtigere Spätzeit mit viel Geschick übersehen. Dem entsprach durchaus dass keiner im Stande war Dichtungen in angemessener Weise zu lesen. Man löste den Rhythmus ihrer Reihen auf zu Gunsten eines "Sinngemässen Vortrags" und klagte über unerträgliche Monotonie

wo einer noch Verse las. Vielleicht ist es also hier nicht unnötig in der Hinsicht einige Anweisungen zu geben; etwa dass die Verszeilen zu dem Zweck abgesezt sind um abgesezt gelesen zu werden, zu dem Zweck rhythmisch gestaltet, dass die Stimme des Lesenden rhytmisch ertöne, und dass gerade wo der Fortgang der Erzählung vorzuwiegen scheint, wie in der vierten Pythischen Ode, stärkere Hervorhebung der metrischen Gefügen dem ein Gegengewicht zu bilden hat. So erst wird man, laut lesend und immer wieder laut lesend, die verschiedenen Töne auffassen lernen, nit denen Hölderlin die verschiedenen Töne griechischer Lyrik wiedergegeben hat, das ruhigere wogendere oder stossendere strömen der Pindarischen Oden und die gränzenlose flackernde Erregtheit der Sophokleischen Chöre. Wer da noch nicht durch ihre eigene Kraft von der Unvergleichbarkeit Hölderlinischer Kunst überzeugt wird, der versuche etwa den Oedipus in der Uebersetzung von Solger, Thudichum, Minckwitz, Donner neben den Hölderlins zu legen um den Unterschied einzusehen zwischen ehrlichem Streben und redlicher Arbeit Befähigter und der unfehlbaren Leichtigkeit dessen dem unsere Sprache wie keinem sich hingab. Gar nicht zu reden von den angeblichen Uebersetzungen der Vieweg, Marbach, Wilamowitz, Schnabel, die den Sophocles in Wahrheit verzerren und verhöhnen, nicht nur, wie jene, seine Dunkelheit und gewaltsame Härte aufhellen und abschwächen. Die Dunkelheit und gewaltsame Härte, die man auch beim lesen des griechischen Urbildes sich nicht wegdeuten und wegleugnen darf, deretwegen eine treue Uebersetzung schwer zugänglich sein muss und weit abliegend von der gewohnten Weichheit und Verständigkeit deutscher Dichtungen.’

Mijn bedoeling was alleen de verschijning van deze eerste volledige Hölderlin-uitgaaf aan te kondigen, en te doen uitkomen dat de geest waarin ze wordt aangeboden de onze is. Bij het verschijnen van de overige vijf deelen zal er gelegenheid zijn den inhoud van het werk nader te bespreken.

ALBERT VERWEY.

Uitzichten door P.N. van Eyck, C.A.J. van Dishoeck, Bussum.

I

In de vorige aflevering van dit tijdschrift heeft Albert Verwey eene beschouwing over P.N. van Eyck gegeven, waaraan ik gaarne vastknoop bij het bespreken van ‘Uitzichten’. Deze beschouwing begon met eenige opmerkingen over twee uitlatingen, de eerste van Gossaert, de tweede van mij, over de Rhetorica in de poëzie. Ik maak nu van deze gelegenheid gebruik, om aan mijne aanteekeningen van toen het een en ander toe te voegen, aangezien ik vermoed, dat er wel meerderen - en waarlijk niet alleen de conservatieven - zullen zijn, die deze niet met geheele instemming hebben gelezen. Hun standpunt lijkt mij zeer goed uitgedrukt in een fragment uit een brief, dien de dichter Aart van der Leeuw mij schreef, dat ik mij veroorloof hier te laten volgen:

‘Het stuk van Verwey vind ik buitengewoon belangrijk, helder en tegen het feit van het door hem geconstateerde weinig in te brengen. Toch kan ik niet verhelen dat ik er leelijk van geschrokken ben. Ik hoorde hier en daar zooveel als een doodsklokje luiden. Eén enkele dichter van het beschreven nieuwe soort kan ik accepteeren, maar een heele richting onmogelijk. Ik bedoel: voor één bizonder hoog geestelijk aangelegde, één uitverkoren denker (wie zegt dat dit Van Eyck niet zijn kan) kan ik aannemen dat het geen doodsgevaar is, volzin en beeldmateriaal kant en klaar te vinden als hij dichten gaat, maar wordt het leuze en richting, dan zijn we over een tiental jaren weer modderdik in de na '80 zoo moeizaam ontworstelde retoriek aangeland. Het geijkte beeld? Mag onze dichtkunst, de pas een 30 jaar oude, daar al van spreken? Ik heb zoo het gevoel dat er nog maar enkele weinige beelden geboetseerd zijn van de duizende nieuwe, die ons moderne leven door hun vormen moeten verduidelijken. Ik voel in mij een onbegrensde mogelijkheid van beelden en mijn grootste drang is die allen het daglicht te doen zien. Wat moeten wij, met ons jonge bloed, met een traditie aanvangen? Wat moeten

we in een rolstoel gaan zitten als onze beenen nog gespierd zijn voor den gang? Ja, ja, “verwant aan de welsprekendheid”, één struikelingetje op het glibberig pad en we komen weer te land bij de predikanten Beets en Ten Kate. Neen nogmaals, één zoo'n z.g.n. dekoratieve dichter die zóó bezeten is van zijn wereldstormende gedachten, dat hij in zijn haast om dit allergrootste uit te zeggen, maar neemt wat hem voor de hand ligt kan ik aanvaarden, maar als richting is het een paadje dat in de put leidt.’

Het is een bekend feit, dat vele quaesties opgelost zijn, zoodra men van beide kanten *precies* weet, waar het om gaat. Hoe vele polemieken ontaarden niet in naast, inplaats van tegenover elkander redeneeren! En, al is dit opstel nu geen polemiek, het is toch zeer gewenscht, van den beginne af aan te trachten zoo duidelijk mogelijk vast te stellen, wàt verschillende personen met verschillende woorden als: rhetoriek, beeld enz. bedoelen. Maar laat ik eerst nog iets anders opmerken.

Het is mijn vaste overtuiging, en die ik, hoe meer ik lees, bevestigd zie, dat de kunstkritiek veel meer statistisch dan dogmatisch behoort te zijn. Dit wil natuurlijk geenszins zeggen, dat men, wanneer men eenmaal, met groote onbevangenheid, een reeks van verschijnselen heeft geconstateerd, niet zou mogen voorspellen in welke richting de kunst van een zeker tijdvak zich vermoedelijk zal bewegen, of zelfs het in hoofdzaak volgen van die richting als een vereischte voor het scheppen van nieuwe, oorspronkelijke kunst poneeren. Ook niet, dat men, op dien grondslag, niet een andere soort van kunst zou mogen afkeuren, als niet meer strookende met den tijd. Maar dit is het juist. Iedere kunst heeft zijn tijd. Hieruit volgt, dat men wel een bepaalde kunstsoort met het oog op een bepaalden tijd kan afkeuren. Doch het wil niet zeggen dat, op zichzelf, de eene beter is dan de andere. In principe zijn allen even goed. Slecht zijn alleen de onechte en de onvolmaakte kunst.

Het doel van dit betoog was, om kort te gaan, dit: te zeggen, dat men geen enkele richting à priori kan veroordeelen, dus ook de rhetoriek niet.

De goede natuurlijk.

Want ik geloof, dat met opmerkingen als die van Aart van der Leeuw eigenlijk alleen de slechte rhetoriek getroffen wordt. En ik zal het wel uit mijn hoofd laten, die te verdedigen, dat spreekt van zelf.

Laten wij die opmerkingen eens nader beschouwen. Ten eerste: wanneer er één werkelijk groot dichter van een zekere richting is opgestaan, is door dit feit alleen het bestaans*recht* van die heele richting bevochten, zelfs al zou die dichter nooit één medestander of volgeling vinden, of alleen minderwaardigen. Men mag dus niet zeggen: één rhetorisch dichter, soit, maar allemaal, neen!

Ten tweede, en dit is de hoofdzaak: Vindt de goede rhetorische dichter 'volzin en beeldmateriaal kant en klaar als hij dichten gaat,' zooals v.d. Leeuw beweert? Maakt hij, om met Gossaert te spreken, gebruik van classieke beelden, zij het dan ook 'een welbegrepen en zuiver gebruik.'

Wat de uiting van v.d. Leeuw betreft, hierop antwoord ik zeer positief: neen. De definitie van Gossaert vind ik veel beter, maar ik heb toch nog groot bezwaar tegen twee daarin voorkomende adjectieven n.l. welbegrepen en classiek. Welbegrepen zou ik wenschen vervangen te zien door: nieuwdoorvoeld; classiek door: reeds gebruikt.

Ik zie mij genoodzaakt deze beschouwingen even af te breken en de vraag te stellen: hoe ontstaat een vers? Mijn doel is niet, de geheele wording van een vers na te gaan. Er is daarin zooveel, dat niet na te gaan is en dat ik dus maar op rekening van de inspiratie - men vergeve mij dit veel-misbruikte woord - zal schuiven. Die 'inspiratie' is misschien niets anders dan een deel van het groote geheim, dat achter de wording der geheele wereld zit, en een gedicht is in zekeren zin ook een kosmos d.w.z. iets geordends, zoodat dan de inspiratie het ordenende zou zijn, dat de onderlagen van gevoelens, droomen en beelden in ons uitbaar maakt. Evenwel, dit doet hier niets ter zake. De vraag die ik wil stellen is deze: gegeven deze 'inspiratie', welke factoren zijn er dan nog meer noodig voor een gedicht, en door welke grenzen worden zij bepaald?

Daar zijn dan de woorden, de rijmen en de maten, daar is

de poëtische potentie van den dichter, en al deze dingen zijn zoowel factoren als grenzen. De potentie is ook weer een samengesteld iets, en bevat zoowel zijn levensgevoel als zijn beeldenrijkdom; en wat al niet meer.

Dit is genoeg om aan te geven, aan hoeveel voorwaarden het ontstaan van een gedicht gebonden is. De grootste dichter zal wel hij zijn, die deze voorwaarden het meest bezit en beheerscht. Van al deze voorwaarden is er slechts één, die hij uitsluitend uit zichzelf heeft, d.i. zijn persoonlijkheid, d.w.z. dat wat hem speciaal van al de andere individuën doet verschillen. Maar eigenlijk is dit geen eigenschap naast de genoemden, doch werkende in hen allen. Een sterk dichter zal zijn persoonlijkheid zoowel in zijn woorden als in zijn levensgevoel, zoowel in zijn metra als in zijn beelden manifesteeren. En toch, neem den grootsten, den sterksten, den individueelsten dichter dien gij wilt - hoe ontzettend veel is er in hem, dat niet van hem alleen is. Hoe zou het ook anders kunnen? Wij zijn toch allen menschen onder menschen, wij leeren toch onszelf niet spreken, denken, dichten? Wij ontwikkelen deze functies, maar in het begin knoopen wij aan bij onze ouders en leermeesters en dichters. Dit is de traditie, die zelfs in den ‘allerindividualistischen’ Nieuwe Gidstijd niet verloren ging, getuige bijv. het feit, dat zoovelen dezer dichters hun verzen schreven in den sonnetvorm. Theoretisch-individualistisch geredeneerd, zou bijv. een gedicht als De Dagen van Gorter (Sch. d. P. pag, 62) veel beter zijn dan de eerste sonnetten van Kloos. Nochtans blijkt het eerste voor ons onleesbaar, en de laatsten prachtig. En zelfs in den tijd toen deze verzen verschenen, zal men dat ook wel gevonden hebben, - als men het zich tenminste wilde bekennen, - want de traditie is machtig in ieder mensch, zelfs in den haar loochenenden of bestrijdenden. De natuur is nu eenmaal sterker dan de leer. Waar men dus verplicht zooveel overneemt, valt het daar wel te verwonderen als men ook eens iets niet verplicht overneemt? Ligt het niet in de rede, dat zij, die genooten zijn door tijd, land, sfeer, gevoel of geest ook bij elkander zullen aanknoopen? En is dus de z.g. ‘rhetorische’ poëzie in *dit* opzicht wel iets nieuws? Ik geloof het niet. Het is niets dan een wat meer geaccentueerde en

bewustere uiting van iets wat er altijd is geweest, verband houdende met een meerdere bezonkenheid en grooter eenheidsgevoel van onzen tijd.

Onder rhetorische poëzie *in den goeden zin des woords* versta ik poëzie, die zich bewust vastknoopt aan een traditie.

Maar nu de slechte rhetorische poëzie.

Op zichzelf is het bestaan hiervan natuurlijk niets bijzonders: alles wat een goeden kant heeft kan ook een slechten hebben. Maar ik geef gaarne toe, en ben er zelf diep van bewust, dat er aan de rhetorische poëzie eigenaardige gevaren zijn verbonden, waardoor zij grooter en spoediger de kans loopt van in haar slechte tegendeel om te slaan. Dit is zeer begrijpelijk. De anti-rhetorische poëzie wordt dadelijk begrensd door de mogelijkheden van woord, volzin en rythme. Men kan deze grenzen dan nog wat verder trekken dan voor goede gedichten wenschelijk is (zooals bijv. in de mislukte gedichten uit den mij niettemin altijd dierbaren School der Poëzie, waarvan ik zooeven reeds een noemde, en in de futuristische literatuur), maar men is toch spoedig aan het eind. De mogelijkheden der rhetorische poëzie zijn weliswaar niet oneindig, maar toch zeer, zeer vele. Welsprekendheid en plagiaat - als men deze twee matelooze gebieden eens gaat uitbuiten, dan zitten we *in no time* midden in de Kruizen met Rozen. En het paadje heeft ons in den put geleid?

Neen, niet hetzelfde paadje, maar een ander. Wanneer wij in welsprekendheid en plagiaat ten ondergaan, hebben wij de grenzen der poëzie overschreden, en zijn wij in iets geheel anders terecht gekomen. De verfoeilijke Romeinsche opvatting over het zusterschap van poëzie en welsprekendheid, zij is overwonnen en blijve het eeuwiglijk. Ik kan hier volstaan met te verwijzen naar het artikel van Albert Verwey (pag. 55 tot en met 57). En nu mag poëzie verbazend moeilijk te definieeren zijn, te onderscheiden is zij zeer goed, en men begaat onrecht, wanneer men de misdrijven van plagiaat en welsprekendheid aan de echte poëzie in de schoenen schuift.

Ik kom nu weer terug op het verwijt, dat de z.g. rhetorische dichter zijn beelden ‘kant en klaar’ zou vinden, en op het

verschil in beteekenis van woorden als: beeld enz., bij de verschillende critici.

Allereerst dan dit: het wil mij voorkomen dat v.d. Leeuw en Gossaert met het woord ‘beeld’ niet beiden hetzelfde bedoelen. Bij den eerste heeft het, geloof ik, meer den zin van ‘verbeelding’, bij Gossaert daarentegen die van ‘vergelijking’ of ‘oratorische figuur’. Dit dient men wel in het oog te houden. Immers: wie zal het v.d. Leeuw willen bestrijden, dat er ‘nog maar enkele weinige beelden geboetseerd zijn van de duizende nieuwe, die ons moderne leven door hun vormen moeten verduidelijken’, en dat er dus nog zoo oneindig veel te verbeelden valt. Maar dit strijdt niet in 't minst met den eisch van Gossaert, om het bestaansrecht te erkennen van ‘een welbegrepen en zuiver gebruik van classieke beelden’ (nu in den anderen zin des woords), of, zooals ik liever wilde zeggen: een nieuw doorvoeld gebruik van reeds gebruikte beelden.

Mag ik dit door een, zeer eenvoudig, voorbeeld verduidelijken? Stel men gebruikt in een gedicht het woord: koren, en men wil dit laten voorafgaan door een bijvoegelijk naamwoord. Men heeft dan de keus tusschen verscheidene van die woorden. Men kan gebruiken hoog, gouden, warm, ruischend enz. enz. Men kan tevens veilig aannemen, dat elk van deze woorden op zijn beurt door den een of anderen dichter wel eens als appositie bij ‘koren’ is gebruikt, misschien herinnert men zich zelfs bepaalde versregels, terwijl men dit bepeinst. In zoo'n geval is men dus *onafwendbaar* genoodzaakt om een beeld (in de beteekenis, die Gossaert er aan hecht) van een ander te gebruiken en dus in de rhetorica te vervallen. Maar kan daarom het vers als beeld (beteekenis v.d. Leeuw), dus als verbeelding, niet volmaakt nieuw en eigen zijn? Het komt er maar op aan, dat men het juiste woord neemt. En doet men dit niet, dan pleit dit alleen tegen de techniek van den dichter, maar niet tegen de rhetorische poëzie. Het schrijven van gedichten zou men kunnen vergelijken met het laten trillen van snaren dichtbij een andere snaar. Op een zeker oogenblik harmonieert een van genen met deze, en is er samenklank. Het trillen van de eerste snaren is binnen het bereik van hem, die ze aanraakt. Het *mede*trillen van de laatste niet. Zoo is het met gedichten ook. Het schrijven, d.w.z. het

bedenken van de woorden is iets zuiver verstandelijks en dat men vrijwel in zijn macht heeft (al mag men door allerlei bijkomende omstandigheden den eenen keer wat beter, den anderen keer wat slechter gedisponeerd zijn). Maar het mysterie waaraan men deze wilsdaad toetst, en dat men dus zou kunnen vergelijken met een snaar, wiens samenklank, een stroom, wiens medebeweging of een achtergrond wiens kleurgelijkheid men zoekt (altijd voor zoover zulks mogelijk is: hoeveel blijft niet eeuwig ongeschreven?) het mysterie, dat juist de essentie van alle poëzie uitmaakt, en welks meerdere of mindere aanwezigheid de waarde dier poëzie bepaalt, dat valt buiten onzen wil. Daaruit komen de beelden voort, waarvan v.d. Leeuw de 'onbegrensde mogelijkheid' constateerde; uit de wilsdaad die waarvan Gossaert sprak. Men kan, wat deze laatste betreft, traditioneel, dus rhetorisch zijn, en toch geheel oorspronkelijk wat betreft de eersten.

Dit wordt door de praktijk bevestigd. Hoe vele gedichten zijn er niet, waarbij men terecht aanmerkingen zou kunnen maken op woordkeus, metrum, rijm of beeld, en die niettemin de hoogste poëtische ontroering geven. Men leze bijv. eens sommige gedichten van Charles Guérin en A. Roland Holst.

Een goed rhetorisch dichter is dus nimmer hij, die naar een confectie-magazijn van 'beelden' loopt en daar een machinaalgeknipt jasje kiest om er de schamele naaktheid zijner poëzie mee te bekleeden; het is hij, die door een zuiver inzicht, ik zou haast zeggen: instinct, geleid, het oude weet te herhalen en tegelijk te vernieuwen, zooals iedere zomer de aarde gelijk maakt aan die van vorige zomers en toch weer heel anders.

Ik geloof, dat ik hiermee de meest wezenlijke eigenschap der rhetorische poëzie heb besproken. Het spreekt vanzelf, dat het onderwerp hiermee niet is uitgeput. Aangezien deze inleiding evenwel reeds lang genoeg is geworden, zal ik hare andere kenmerken liever proefondervindelijk aantoonen, bij het bespreken van een harer voortreffelijkste uitingen: Uitzichten, door P.N. van Eyck.

II

Ik stel er prijs op, nog eens nadrukkelijk te verklaren, dat het mij niet te doen is om de voortreffelijkheid der ‘rhetorische’ poëzie *boven* andersoortige te verdedigen; alleen haar bestaansrecht *naast* deze te doen erkennen was mijn doel, en ik trachtte dit te motiveeren door aan te geven, dat men ‘rhetorisch’ dichtend even echt en warm kan blijven als anderen. Ik besprak tevens de grootere gevaren, die deze dichtsoort voor den dichter zelf meebrengt; ik wil het nu nog even hebben over de evenzeer grootere gevaren, die zij voor den criticus oplevert.

Dat deze voor hem veel moeilijker om te bespreken is - het spreekt haast van zelf. De rhetorische dichter behandelt het geijkte beeld, zooals Verwey het uitdrukt. Dit kan twee gevolgen voor den criticus hebben: het kan hem minder dan billijk is aandoen, omdat het een reeds gebruikte en dus verzwakte prikkel is, of meer, wanneer het beeld onecht, maar de criticus, nu pas aan de soort gewend, de kwaliteit van haar verschillende exemplaren nog niet onderscheidt. Goede rhetorische dichters hebben dus de kans van onder-, slechte van overschat te worden door de kritiek.

Het onderzoek naar de echtheid van het beeld is bij zoodanige dichters om nog een andere reden verbazend moeilijk. Doordat zij het geijkte beeld gebruiken, vertoonen zij een neiging om dit te abstraheeren. Dit is zeer begrijpelijk. Door het herhaalde gebruik wennen zij zich hoe langer hoe meer af, in het beeld het misschien schijnbaar bijkomstige, maar niettemin dikwijls sterk verbeeldende te zien; en, al behouden zij weliswaar de essentie ervan, het valt niet te loochenen, dat deze, juist omdat zij essentie is, dikwijls zeer abstract kan zijn. Van Eyck spreekt (pag. 68) van een licht, dat het ‘zwijgend kind der weeke schemeringen’ is. Hierin is al het vleeschelijke van het begrip kind verdwenen, het is alleen de abstractie van: een leven, dat zijn bestaan aan anderer leven dankt. Onmiddelijk hieruit volgt, dat zoo'n dichter er geen bezwaar in zal vinden, twee beelden naast elkaar te gebruiken, die in abstracto misschien wel, maar in concreto niet harmonieeren.

Ach, laat geen vrees
De dankvlam dooven,
Die 't leven prees. (pag. 189).

....eenmaal naadren zware stonden
Dat gij warmte ontberend ronddwaalt en slechts looze stopplen gaart. (pag. 66).

O leven, van uw sterken kreet omklonken, (pag. 43).

Het eerste citaat vind ik leelijk, over het tweede dubieer ik, het laatste vind ik prachtig. Men ziet het, alle getheoretizeer vooraf is uit den booze; de praktijk wijst wel uit, wat met de schoonheid strookt en wat niet.

III

Ik heb den dichter Van Eyck onrecht aangedaan door tot dusver nog zoo bitter weinig over hemzelf en zijn laatsten bundel te spreken. Maar ik zou hem nog grooter onrecht aandoen, indien ik zonder eenige nadere verklaring hiertoe overging. Ik ben er bijna zeker van, dat ik een onjuisten indruk bij de lezers van dit opstel heb weg te nemen. Immers, zij zullen er onwillekeurig toe overgegaan zijn, den dichter van ‘Uitzichten’ als het volmaakte type van een rhetor te zien, als een soort van Victor Hugo redevivus. Voor hen, die den werkelijken Hugo kennen, die van de Paroles sur la dune, Mugitusque boum, J'ai cueilli cette fleur pour toi sur la colline, en menig ander gedicht, dat tot de schoonsten der geheele Franscheliteratuur behoort, kan dit geen kwaad: Van Eyck heeft inderdaad eenige punten van overeenkomst met dezen dichter. Maar de woorden rhetoriek en rhethorisch hebben langzamerhand zoo'n verbazend ongunstige bijbeteekenis gekregen, dat ik niet nalaten wil, met klem te verzekeren: op een paar gedichten na (zooals dat op pag. 189, waaruit ik reeds iets citeerde) en wat losse regels (zooals op pag. 70: daar teelde Mijn hart zijn zuiverste ademtocht), is deze bundel voor een elk waardeerbaar.

Om tenminste eenig idee te geven van wat door Van Eyck

in dezen bundel is bereikt, wil ik twee fragmenten overschrijven uit het gedicht: De Gouddelver. (pag. 84 e.v.).

(Vooraf gaat een beschrijving van het zware dagwerk van den ouden gouddelver).

Dan keer ik weer, en wacht den zachten slaap,
En wacht in slaap den nieuwen, zwaren dag,
En wacht in arbeid en in slaap den dood. - -
Simpel verhaal! Wie weet, wàt het beduidt,
Welk wee, dan ik alleen? Slaap....arbeid....dood....
Men waakt, nog kind, uit onschuld op, men strijdt
Door 't wisslen van veel harde jaren heen,
En ongemerkt staat aan den kant van 't pad
Onder het loover van den herfst in 't mos
De stille Dood te wachten, zonder schok
Neemt hij ons lijf in de armen, kust ons hoofd
Te rust en draagt ons zingend naar ons graf....

En het einde van dit gedicht, waarin de delver de onontkoombaar-wreede wisselwerking van zijn lot bepeinst:

En 'k weet, ik ben de grijsaard, oud en dof,
Die om zijn bitter leven treurt noch vloekt,
Maar zat van heimwee uitziet naar den Dood.
En altijd zoek ik goud, en zoekend goud
Zoek ik en vind mijn rijke deel van pijn,
En uit mijn pijnen haak ik naar den dood,
En voor het goud, dat ik met pijnen won,
Koop ik het brood, dat steeds weer leven geeft;
En dood en leven, vreemd en dicht verstrikt
Werden ten laatst voor 't langzaam mijmrend hart
Eén beeld, van winst van pijn en eind van pijn,
Ik leef zóó stil in 't vreemd geweven web
Van leed om leven, leed dat sterven wil,
Van kracht tot leven, die 'k uit lijden win,
En leven, dat dan zelf den dood begeert, -
Dat iedre morgen mij denzelfde ziet,
Die nooit meer hunkert dan naar 't eind alleen.
En eenmaal, als de groote Trooster komt,

Zal hij mij kussen in de diepe schâuw
Der boomen aan den zoom der beek, wier zang
Mij slaap zong in de koele zomernacht; -
Daar lig ik laag, als vroeger, aan den grond,
Mijn handen stil gevouwen op mijn borst,
Mijn oogen open, starend naar den gloed
Der ster, die blank door 't ruischend lommer, zacht
En zorgzaam-stil mijn rustend hoofd beschijnt,
Daar lig ik laag, in de effen eenzaamheid,
Die lijdt noch schreit, die stilte, die alléén
Mijn wankel lijf, mijn moede hart verlangt.

Ik koos dit gedicht niet als het kenmerkendste voor den geest van den bundel, maar als een van de schoonste eruit, en het spreekt vanzelf, dat één keuze uit een boek, dat zooveel schoons bevat, altijd vrij willekeurig moet zijn.

Mij rest nu nog, met enkele woorden te trachten te bepalen, welke plaats ‘Uitzichten’ in het werk van P.N. van Eyck inneemt.

Na de donkere en doffe droefheid van den Getooiden Doolhof verscheen Getijden, waarin reeds een uitzicht op een blijdere aanvoeling des levens werd geopend. Evenwel is nog een groot deel van dit boek met de somberheid van klachten doortrokken, en de verworven vreugde ook nog zeer wankel, hetgeen uitstekend door den titel wordt aangegeven. In de laatste bundel slaan de uitzichten op blijdere gebieden open en die ook blijvender zullen blijken. ‘Naar de hoogten’ was de titel, waaronder de nu onbenoemde voorzang in een tijdschrift verscheen, en deze woorden geven zeer wel den geest van het boek weer. Toch is deze levensblijheid eene geheel andere als bijv. die van Aart van der Leeuw. Die van Van Eyck is gelijk de halcyone, die haar nest op de golven bouwt. Zij wordt nog steeds heen en weer geslingerd tusschen hoog en laag. En tot de hoogten gestegen vergeet zij de laagten niet.

Wij weten ons geluk gewonnen
Uit tranen, toen door ons geschreid,
En keeren peinzend naar die bronnen
Van onze zuivre zaligheid. (pag. 71).

Het boek is verdeeld in drie afdeelingen. De eerste heet Uren. Het zijn de verzen van een, die juicht om de liefde, die hij verkreeg, en waardoor hij ook het leven herwonnen heeft, maar vooral vergeleken met het leed en de leegte van vroeger.

De tweede afdeeling heet: De Zoekers. Hierin staan enkele van de allerschoonste gedichten uit den bundel, zooals: De Gouddelver, Een Vrouw en De Verlatene. De toon van deze gedichten is zeer somber, en toch moet men, meen ik, deze afdeeling niet als een terugslag na de 'Uren' beschouwen. De somberheid, die de eene kant van het wezen van ieder mensch, en zeer sterk die van den dichter Van Eyck uitmaakt, kan niet altijd onderdrukt worden. Maar terwijl deze in den Getooiden Doolhof en in Getijden in wrange, persoonlijke gedichten tot uiting kwam, zoekt zij hier personen buiten den dichter om zich uit te leven. Natuurlijk moet de dichter zich in vele opzichten aan hen verwant gevoelen, maar een stijging blijft het toch.

De laatste afdeeling heet 'Uitzichten'. Dat deze haar titel aan het geheele boek heeft gegeven wijst reeds aan, dat in haar de definitief verkregen levenswaarden worden geacht geconcentreerd te zijn. Gedichten als De Vloed (pag. 191), 'Nu ben ik vrij, gij hebt de sluis ontsloten', (pag. 196), en Mijmering in den Middag, (pag. 209), vertolken dit gevoel even schoon als natuurlijk. Liever dan deze vreugde met dorre woorden te omschrijven, wil ik haar uitwerking toonen in het verschil tusschen twee gedichten uit het begin en het eind van dezen bundel, die, hoewel niet geheel, toch eenigszins met elkaar kunnen worden vergeleken. Ik bedoel: Twee gedichten aan..., uit Uren, (pag. 23) en Aan een Vriend, uit Uitzichten, (pag. 207). Het eerste geeft uiting aan niets dan medelijden, het tweede, behalve dit, ook een vermaning, een opwekking. Misschien ligt dit in het laatste geval meer in den aard van het onderwerp; het wil mij toch voorkomen alsof hierin wel degelijk een groei van levenskracht is te herkennen.

Ook op het dialogische gedicht: De Laatste Twijfel, (pag. 219) zou ik kunnen wijzen. Het feit alleen, dat deze twijfel verdwijnt, toont reeds de groote afstand tusschen een boek als Getijden, en Uitzichten. Maar de twijfel zelf, zij is er niet meer een van

een speciaal somberen, zichzelf pijnigenden geest, doch een zoodanige als ieder mensch, zelfs de sterkste, in zich kan voelen opkomen, uithoofde van zijn mensch-zijn alleen.

De bundel sluit met een gedicht, zooals er slechts zelden in onze taal worden geschreven. Het heeft eigenschappen die men bijv. in vele gedichten van Henri de Régnier kan bewonderen. Geen mistroostigheid is het, die ons uit dit gedicht tegenklinkt, maar ook niet de stem der volkomen vreugde. Het zijn de woorden van hem, die veel heeft verkregen, maar weet, dat er nog meer te veroveren blijft, en dat zijn wegen hem nog verder moeten leiden.

J.C. BLOEM.

Oorlog of revolutie?
Door
J. De Gruyter.

‘In de laatste kwart-eeuw is het gevaar voor schending onzer neutraliteit niet geringer, maar grooter geworden,’ zei Mr. Tydeman in de zitting der Tweede Kamer van 8 Jan. jl.

Is het een dier gebruikelijke alarmeerende frazen, die de militairisten, waarvan de heer Tydeman als een der tolken mag gelden, steeds bij de hand hebben om de opdrijving van oorlogslasten te motiveeren, of schuilt er een kern van waarheid in de verontrustende mededeeling? Hoe staan de zaken hier in West-Europa: is er inderdaad kans, dat de gruwelen, die wij op het Balkanschiereiland aanschouwd hebben: - groote menschenmassa's opgezweept tot haat en vernieling, geheele landstreken verwoest en ontvolkt, tienduizenden, misschien honderdduizenden van hun haardsteden verdreven, en hun woningen en bezittingen aan brand en plundering prijsgegeven, en wat verder met elken oorlog gepaard gaat, verminking en diefstal, moord en bestialiteit - is er kans, dat wij nog in dit jaar 1913 dergelijke tooneelen op den eigen bodem of dien onzer naburen te zien zullen krijgen?

Het schijnt, slechts rekening houdend met de eigen gevoelens en die onzer vrienden, onmogelijk, onbegrijpelijk. Maar *wij* zijn de wereld niet en er is niet alleen de in bekrompenheid van vizie en nauwte van denken geboren en getogen menigte, er zijn nog altijd leiders der geesten of die er voor aangezien worden, die hun scharen niet alleen de onontkoombaarheid aan, maar zelfs de noodzakelijkheid, het nut van den oorlog willen suggereeren.

Er zijn generaals en admiraals - het is hun minder kwalijk te nemen - maar er zijn ook staatslieden, geleerden, juristen, professoren, die dikke boeken schrijven om te betoogen, dat de oorlog onvermijdelijk en heilzaam is, een noodzakelijk opvoedingsmiddel der menschheid.

Daar is generaal Homer Lea, die ons als volgt de les leest: ‘Nationale eenheden worden in hun geboorte, hun werkzaamheden en hun dood, door dezelfde wetten beheerscht, die alle leven beheerschen - het planten-, het dierenleven, het nationale leven - de wetten van den strijd, van de overleving der meest geschikten. Deze wetten, zoo univerzeel, wat betreft leven en tijd, zoo onveranderlijk in het ontstaan en de beeindiging, zijn slechts veranderlijk in den duur van het nationaal bestaan, naarmate de kennis ervan en de gehoorzaamheid eraan waar of valsch is. Plannen om ze te dwarsboomen, te ontwijken, te ontgaan, te ontkennen, te schenden of te verbreken, zijn dwaasheden, als alleen de eigenwaan van den mensch mogelijk maakt. Het is nooit beproefd geworden - en het wordt toch telkens weer beproefd - of het resultaat is kankerend en noodlottig geweest.

In theorie ontkent internationale arbitrage de onverbiddelijkheid der natuurwetten en zou voor deze in de plaats willen stellen de meest dwaze Cagliostro'sche formulen, of zou, met de ijdelheid van Canut, zich willen neerzetten op het strand des levens, en ebbe en vloed van zijn getijden bevelen op te houden.

Het denkbeeld van internationale arbitrage als een substituut voor de natuurwetten, die het bestaan van politieke eenheden beheerschen, ontstaat niet alleen uit een ontkenning van hun bevelen en onkunde betreffend hun toepassing, maar uit een totaal wanbegrip betreffend den oorlog, zijn oorzaken en beteekenis.’

Daar is een ander hooggeplaatst militair, generaal John. J.P. Storey, die de ‘weinige idealisten’ naar huis zendt met de schampere opmerking:

‘Eenige weinige idealisten mogen zich verbeelden, dat met dcn voortgang der beschaving de oorlog en zijn gevreesde akeligheden een einde zal nemen. De beschaving heeft de

menschelijke natuur niet veranderd. De gewapende strijd zal niet van de aarde verdwijnen voor de menschelijke natuur verandert.'

Daar is professor baron Karl von Stengel, jurist en gedelegeerde naar de eerste Haagsche Vredesconferentie, die het loflied op den oorlog zingt op zijne wijze:

'De oorlog heeft den vooruitgang meer bevorderd dan gehinderd. Athene en Rome stegen tot het toppunt van beschaving niet alleen ten spijt van, maar juist omreden van hun vele oorlogen. Groote Staten als Duitschland en Italië zijn slechts tot nationaliteiten saamgesmeed door bloed en ijzer.

Storm zuivert de lucht en vernietigt de zwakke boomen, de stoere eiken overeind latend. Oorlog is de toetssteen voor de politieke, phyzieke en intellectueele waarde van een volk. De Staat waarin veel verrots is moge blijven vegeteeren in vredestijd, maar in den oorlog openbaart zich zijn zwakheid.'

Daar is de groote Roosevelt, die op zijn beurt zich de spieren voelt zwellen van mannelijken trots en strijdlust:

'Wij verachten een natie, zooals wij een man verachten, die een beleediging ongewroken laat. Wat geldt voor een man behoort ook te gelden voor een volk.

We moeten een groote rol in de wereld spelen en in het bizonder....die daden van bloed en dapperheid verrichten, die boven alles een natie tot roem strekken.

Wij houden niet van den man van vreesachtigen vrede (of timid peace).

Slechts door den oorlog kunnen wij die mannelijke eigenschappen deelachtig worden noodig voor de overwinning in den harden strijd der werkelijkheid.

In deze wereld is de natie, die opgevoed is voor een loopbaan van onkrijgskundig en afgezonderd gemak bestemd onder te gaan tegenover andere volken, die de stoute en mannelijke eigenschappen niet verloren hebben.'

Daar zijn zooveel andere heeren der schepping - ik mis er met genoegen de vrouw onder - die ons de tanden laten zien en de gebalde vuist opheffen, om vooral niet voor onpraktische droomers, voor zwakke sentimentalisten, voor lafhartige vrede-betoogers gehouden te worden.

Ja, zoowaar, daar bemerken wij onder dit uitgelezen gezelschap, deze fine fleur der mannelijkheid, een anderen hooggeleerde, tevens landgenoot: Prof. Dr. S.R. Steinmetz, die in zijne 'Philosophie des Krieges' dezelfde leer, die ons toeschijnt uit den tijd der Batavieren te stammen, verkondigt. Een landgenoot, al schrijft hij - het nationalistisch princiep en de Batavieren verloochenend - in het Duitsch.

Aan het kernig resumé, dat onze oud-minister H.P. Staal in het tijdschrift de Gids, vol prijzende eensgezindheid, van de resultaten van dit wijsgeerig onderzoek gaf, ontleenen wij het volgende:

'dat, zoo zonder concurrentie de personen verstijven, zonder oorlog de Staten verstijven moeten, en de opheffing van den oorlog het eerste symptoom zou zijn van den dood;

dat zonder de groote gevoelens, welke de oorlog doet onderhouden, bij allen rijkdom en bij alle gezondheid de ongeneeslijke levensmoeheid moet intreden - het grootste (en niet ingebeelde) gevaar, dat een beschaafd volk kan bedreigen;

dat de oorlog de uiterste, de allerhoogste inspanning is en vordert van een volk en daarom als zoodanig nooit mag verdwijnen;

dat de menschheid niet tot één Staat kan opgroeien, niet alleen, omdat zij daartoe veel te groot, te uitgebreid is, maar ook omdat zij nu eenmaal geen eenheid vormen kan wegens de groote verscheidenheid tusschen hare deelen en omdat de volken tengevolge van toestand, aanleg en geschiedenis zich gevormd hebben met een eigen karakter;

dat evenals de individuen, de volken nood, lijden en gevaar noodig hebben om opgevoed te worden en om te leven; en dat geen verkeerd gevoel van medelijden mag voeren tot verkeerde opvoeding van een volk;

dat de oorlog een wereldgericht is en tevens een hervormer';

Moeten wij deze lieden ernstig nemen, moeten wij woord voor woord deze emanaties van den feudalen geest, deze philosophie van de dorpssocieteit, in al hun ouderwetschheid en gebrekkig inzicht weerleggen, moeten wij gaan betoogen, dat

zij misschien op hun manier doorkneed zijn in de geschiedenis van het Verleden, maar heel weinig van het Heden begrijpen en niets van de Toekomst,

dat de wet van strijd en selectie, voor zoover die voor volken geldt, in haar resultaten bepaald wordt - niet door geweld, maar door handelsbekwaamheden, ontdekkingen en uitvindingen, natuurlijke rijkdommen, energie en scherpzinnigheid, geestelijk inzicht;

dat het geweld als beslissende factor een steeds kleiner plaats inneemt in menschelijke zaken;

dat de voorstelling alsof de natuur des menschen onveranderlijk is en steeds den oorlog zal blijven eischen een verderfelijke drogreden is, een ongerijmdheid, die alle kultuur ontkent en een Shelley of Tolstoi gelijkstelt met den menschenetenden wilde;

dat de schoonste eigenschappen des menschen, die, welke ook aan een volk zijn waarde en beteekenis geven, van antimilitairistischen aard zijn; dat Duitschland en Italië ook zonder ‘bloed en ijzer’ tot één nationaliteit zouden geworden zijn en wat het eerste rijk aangaat, waarschijnlijk tot een meer waardevolle;

dat de ware heldenmoed van geestelijken aard is en met geweer of sabel niets van doen heeft, dat integendeel het moderne staande leger, zooals Frankrijk en Duitschland ons bij herhaling te zien geven, een school van bederf, bekrompen kastengeest en poltronnerie is;

dat zonder oorlog, wel verre van te verstijven, de staten zich normaal, met grooter kracht en beter uitslag, zullen ontwikkelen, dat de opheffing van den oorlog niet zal zijn een symptoom van den dood, maar een dageraadsschijn der tot bewust leven gekomen menschheid;

dat de ‘ongeneeslijke levensmoeheid’, die zich in kapitalistische landen bij een deel der tot rijkdom gekomen klassen openbaart, in heel andere oorzaken dan oorlog of geen oorlog moet gezocht worden, dat het louter fantasterij is in ‘de groote gevoelens, die de oorlog doet onderhouden’ daarvoor herstel te willen zoeken;

dat het onderscheid tusschen het gemiddeld karakter van volk en volk minder groot is, dan dat tusschen mensch en mensch van hetzelfde volk, en dat de laatsten zich niettemin

aan een zelfde verband, een zelfde wetgeving onderworpen hebben, - dat dus ook tusschen volk en volk een dergelijk verband mogelijk moet geacht worden;

dat slechts uit het gedachteleven der zelfvoldane en welgestelde bourgeoisie de dwaze meening zijn oorsprong nemen kan, dat er niet genoeg nood en lijden en gevaar op de wereld is om de volken op te voeden, dat we daarvan veel te veel hebben en dat het voorloopig nog wel zoo blijven zal;

dat van de menschheid, op een hooger plan van leven gekomen, waarnaar het onzen plicht is te trachten haar op te heffen, de oorlog opgehouden zal hebben wereldgericht te zijn, dat reeds thans geheel andere factoren in den strijd tusschen volk en volk beslissend zijn;

dat het een allerdroevigste levenswijsheid is, die ons in den oorlog d.i. in *de vernietiging* 'de uiterste en allerhoogste inspanning' van een volk wil doen zien en zoeken; dat de oorlog eens *zal en moet verdwijnen* en de uiterste, de allerhoogste inspanning zich steeds meer zal richten óp de inwendige orde in de huishouding van den Staat en in een verder stadium van beschaving op de door samenwerking geschapen Schoonheid;

dat de ontwikkeling van het maatschappelijk en eeonomisch leven ons met onweerstaanbare kracht den weg van samenwerking en goede verstandhouding met onze buren opdringt, maar dat niets de kans op oorlog grooter maakt dan de geestelijke bijziendheid, het bekrompen en dorre realisme, dat den oorlog voor onvermijdelijk en eeuwig verklaart, dat niets de ontwikkeling der menschheid meer tegenhoudt dan het ongeloof aan die ontwikkeling.

Inderdaad, hoe duidelijk, hoe flagrant is het, dat de maatschappelijke ontwikkeling ons een anderen kant dan dien van den oorlog opdringt:

De verbeterde middelen van communicatie en transport doen eene geregelde, op wonderbaarlijke wijze zich verveelvuldigende, uitwisseling van goederen en menschen en denkbeelden plaats hebben als waar men zich honderd jaar geleden geen voorstelling van had kunnen maken; de verschillende klassen en beroepen van het eene volk voelen zich allengs meer in een

sterker verband levend met hun klasse- of beroepsgenooten in het andere land dan met hun eigen landgenooten zich bewegend in een anderen kring van denkbeelden en levensbeschouwing; de Hollandsche richard zal zich meer verwant gevoelen aan zijn mede-fortuinlijke van over de grenzen, die zijn auto hem helpt uitwisschen; de man van wetenschap of kunst wordt meer aangetrokken door de prestaties van de vorschers naar kennis of scheppers van schoonheid in omgevende landen; de Hollandsche arbeider richt zijn verwachtende en hoopvolle blikken op den klassegenoot in Engeland of Duitschland. De ontwikkelde onder ons is niet meer tevreden met de couranten en tijdschriften van het eigen land; hij wil ook zijn Fransch of Engelsch dagblad, zijn Duitsch of Belgisch tijdschrift hebben. Zij helpen bonden, groepen, sekten, côterieën vormen: socialisten, spiritisten, esperantisten en tal van andere isten, waarin niet de atmosfeer van het land, maar de atmosfeer van bond of sekte de levenshouding, het levensinzicht bepaalt.

Eenzelfde bioscoopfilm brengt zijn indrukken op het menschgemoed over - naderbrengend, gelijkmakend - in Buenos Ayres, en Moskou, en Batavia.

Internationale huwelijken helpen het cement der naties bevestigen. ‘Ik bezit geen nationaliteit. Mij is Aristides nader dan de achtkante boer,’ zei Multatuli reeds. En naarmate de onderwijsgelegenheden zich uitbreiden, onze kennis van en onze aanraking met de bewoners van andere landen toenemen, de samenkomsten en congressen zich vermenigvuldigen, gaan steeds talrijker kringen zoo denken, althans *meer internationaal dan nationaal* denken. De samenhang van den mensch met de bewoners van het eigen land verslapt; hij wordt sterker met die van andere landen. De tegenstelling, de afstootende kracht tusschen volk en volk wordt - met de nieuwere levensbeschouwing, op de realiteit der feiten gegrond - steeds meer een strijd, een tegenstelling tusschen de verschillende lagen eener menschenmenigte, eener samenleving, niet tot het eigen land beperkt maar zich uitstrekkend over tal van volken.

De zich sterk uitbreidende handelsbetrekkingen verbinden het belang van het eene land op altijd nauwer wijze aan dat van het andere land. De uitvoer van Engeland naar Duitschland

steeg gedurende de laatste dertig jaren van 9 op 24 millioen pond sterling jaarlijks, de invoer van Duitschland in Engeland van 13 op 41 millioen. Voorspoed in Engeland wordt in toenemende mate voorspoed in Duitschland; ellende in Engeland ellende in Duitschland.

Steeds meer in elkander, tot een onontwarbaren klomp, grijpt het finantieël en economisch leven. Een aardbeving in Kimberley heeft heel wat ernstiger gevolgen voor Amsterdam dan een overstrooming in Friesland en een mijnramp in Northumberland zal het geen nadeel doen, maar een mislukking van den katoenoogst in de Vereenigde Staten treft Lancashire met werkeloosheid, armoede en hongersnood. De geldmacht, het crediet, steeds meer van internationalen aard wordend, begint zijn alles-overheerschende rol te spelen. De beurzen en bankinstellingen van West-Europa, duizendvoudig verbonden, worden in steeds meerdere mate van elkander afhankelijk: een katastrofe, die het eene land treft, grijpt ook de welvaart, de rijkdommen, van het andere land aan, een krach op de beurs van Berlijn brengt ook Engelsche, op de beurs van Londen ook Duitsche instellingen en handelshuizen aan den rand van den afgrond.

En onder zulke omstandigheden, door drukkunst en stoom, door telegraaf en telefoon, door de gansche geweldige ontwikkeling van het modern verkeer, *de volkeren met versnelde beweging tot elkander brengend*, durft men nog boeken schrijven om te betoogen, dat de oorlog onvermijdelijk is, dat de reactionnaire leer van den krachtpatser, het semi-barbarisme van het volkerenduel altijd zal blijven gelden op deze aarde, ja zelfs op deze aardplek, en dat dergelijke afschuwelijke tooneelen, als zich nu weder op den Balkan afgespeeld hebben, noodig of bevorderlijk zouden kunnen zijn voor de wakkerheid, de fierheid en het gevoel van eigenwaarde, voor de geestelijke verheffing van een volk. Als dat zoo ware, moesten wij ons dan niet omvormen naar het model van de Albaneezen of de Bedoeïnen van Arabië? Of zijn Nicaragua of Venezuela, welker bewoners als vechtersbazen hun gelijken niet hebben, de Staten, die ons tot exempel kunnen dienen? Heeft hunne nog onverbasterde bevolking, door geen vrouwelijke weekheid en onteerenden handelsgeest weerhouden, niet meer dan wij - povere

decadenten, ellendige levensmoeden - de gelegenheid zich te oefenen in de mannelijke deugden van den soldaat?

Hoe armzalig, daarmee vergeleken, is de leerschool, die wij doorloopen, ja, de meeste onzer doorloopen heelemaal geen school. Wij duffe en vermaterializeerde Hollanders vooral, die in tachtig lange jaren geen oorlog gekend hebben, hoe durven wij het wagen van vooruitgang te spreken! Onedele boekwurmen, leeren wij de glorie en den glans en de zielesterkende invloeden der georganiseerde vernieling, van het hellebraken der vuurmonden en het sabeltrekken der chargeerende ruiterij, slechts kennen uit het romantisch verhaal. Misschien ook, als in deze laatste maanden, uit de beschrijvingen van den modernen oorlogscorrespondent, een Donohoe e.a. Maar hoe ver van huis toch ook deze. Onze opvoeding als volk laat wel veel te wenschen. O tempora! o mores!

Misschien strijden wij op onze wijze, maar hoe nuchter - zoo zonder fantasie, romantiek, heroïsme. Misschien plagen wij onze hersens met den bouw van een vuurtoren, of het organizeeren van een gemeentebedrijf of het leiden van een tooneelvoorstelling of zelfs het schrijven van een socialistisch pamflet, maar de verheven bezigheden van het oorlogsbedrijf, die toetssteen der mannelijkheid van mensch en volk, gaan ons hunkerend en ontberend hart voorbij.

Maar neen, in ernst - laten wij geen grapjes maken met zoo gewichtige heeren en zoo weloverwogen gedachten - laten wij met al den ernst, die in ons is, constateeren, dat naarmate wij toenemen in beschaving, in ontwikkeling, de strijd, niet alleen tusschen mensch en mensch, maar ook tusschen volk en volk, zich steeds meer vergeestelijkt en zijn gewelddadigen kant verliest. En ik vrees voor de heeren, op wie de middeleeuwsche baron en zijn opvatting van eer en ridderlijkheid nog altijd zulk een charme schijnt uit te oefenen, eene bekoring, die mij niet geheel vreemd is, dat de mensch der toekomst met dezelfde verbazing en meelijdende minachting zal neerzien op deze oorlogen tusschen volk en volk, op deze nationale oorlogen, als wij het doen op kruistochten en andere godsdienstoorlogen. Want de godsdienst moge door belangzuchtige partijen nog gebruikt worden tot aanwakkering van een krijg - zooals op het Balkanschiereiland

nog het geval was - de oorlog op groote schaal uit godsdienstige motieven, zooals de middeleeuwen dien gekend hebben, schijnt toch wel voor goed tot het verledene te behooren. Als volken thans oorlog voeren zijn het in negen van de tien gevallen, neen bijna uitsluitend, economische belangen, welke zij door de tegenpartij geschaad of in gevaar gebracht meenen te zien, die hen drijven tot het bruut argument der wapenen de toevlucht te nemen.

Deze belangenstrijd hult zich in den schijn van een patriottisch idealisme, dat soms curieuze vormen aanneemt. In een Engelsch tijdschrift trof mij als bizonder opmerkelijk dezer dagen het volgende:

'Het voorbeeld van den heer Morel betreffend de Tuat oazen, in 1900 geannexeerd en den Franschen belastingbetaler 140.000 pond sterling jaarlijks kostend voor een totalen handelsomzet van 60.000 pond sterling, verdwijnt in de schaduw bij de Tripolitaansche speculatie van Italië. Men kan bij dit Nationalistisch idealisme slechts bewonderen de afwezigheid van alle wereldsche overwegingen, als gebruikelijk in de handels- en zakenwereld.'

In een onlangs verschenen artikel in de Revue des deux Mondes gaf de heer Leroy-Beaulieu pathetische uitdrukking aan dezen ander-wereldschen geest. 'Frankrijk, zeide hij, zal bij zijn acties in Marocco nog langen tijd geen voordeelen plukken in overeenstemming met de zware lasten het opgelegd, maar wij erkennen, dat een groote historische natie als Frankrijk geacht wordt te hebben 'des besoins d'imagination qui demandent à être satisfaits'.

Zulk een verheven idealisme als van den heer Leroy-Beaulieu wordt door de belastingbetalende menigte in het algemeen niet gedeeld. Meestal zit er iets meer wezenlijks, meer tastbaars onder hun verlangens dan 'besoins d'imagination'. Wij leven in den tijd der kapitalistische maatschappij, in zijnen wedstrijd steeds op zoek naar nieuwe markten en afzetgebieden, en te exploiteeren bevolkingen. Een wedstrijd, niet noodzakelijk van gewelddadigen aard, inderdaad steeds meer van uitsluitend economischen aard wordend, maar nog altijd, vooral in zijn overzeesche aanrakingen en daaruit voortspruitende geschillen niet afkeerig van de aanwending van dreiging en dwang.

Hierin ligt het gevaar voor gewapende eonflicten, dat ons ook thans weder met spanning de resultaten der gezantenconferentie te Londen doet volgen. Is de tegenstelling door dezen belangenstrijd gecreëerd inderdaad zoo groot, dat zij tot een bloedige botsing zou kunnen leiden, tot een bloedige botsing - dit interesseert ons het meest - ook tusschen die twee grootmachten, waar wij als een punt tusschen twee streepjes tusschen in liggen, onze naaste buren: den ompantserden Teutoon en den zeeën-beheerschenden Angel-Sakser?

Wat zou Duitschland winnen kunnen in een oorlog met Engeland? Het zou om te beginnen vele bankinstellingen, handelshuizen, industrieën en personen in het eigen land onherstelbaar nadeel toebrengen - men denke aan het boven gegeven cijfer van zijn jaarlijkschen export naar Engeland en verschillende andere factoren, die den oorlog direkt tot een groote ramp ook voor Duitschland zouden maken. Maar kan het dan, als het erin mocht slagen zijn troepen in Engeland te werpen en hen een triomfeerenden intocht in Londen te doen houden, Engeland of een deel van Engeland annexeeren of exploiteeren? In dagen dat zelfbestuur, de beschikking over eigen lot steeds algemeener als de basis voor de gezonde ontwikkeling van een volk beschouwd wordt, steeds meer een eisch der internationale democratie wordt, ook voor nog slechts ten deele in het moderne kultuurleven opgenomen, economisch en maatschappelijk nog achterlijke volken, in zulke dagen zou men het in deze opzichten meest gevorderde volk, in menig opzicht een voorbeeld voor Europa, van zijn vrijheid en zelfstandigheid willen berooven? Wie gelooft aan de mogelijkheid. En exploitatie? - Worden Elzas-Lotharingen of Sleeswijk-Holstein misschien geexploiteerd ten bate van den Duitschen belastingbetaler?

Maar kan het Engeland zijn koloniën ontrooven? Kan het zich van Canada, Zuid-Afrika, Australië meester maken? Maar slechts in naam zijn dit koloniën, in waarheid zelfbesturende Staten. Hoezeer heeft zich de verhouding tot het Moederland in den loop der laatste eeuw gewijzigd. Zou Duitschland er een Boerenoorlog voor over hebben om zich met den schijn van macht te zien bekleed, die Engeland over deze jonggeboren naties uitoefent? Zoozeer schijn is deze macht, dat de Engelsche

koopman door zijn collega uit het kleine Zwitserland of België van de Canadeesche markten verdreven wordt, zoozeer schijn, dat Engeland er een daad van verstandige politiek in zag aan dat boerenvolk van Zuid-Afrika, waartegen het een oorlog voerde, die het drie milliard kostte, weder het recht van volkomen zelfbestuur te schenken. Een der motieven, welke Engeland voor het verklaren van den oorlog aanvoerde, was de behandeling van den Britsch-Indiër en van den inboorling, en zie, de Britsch-Indiër en de inboorling leeft thans onder dezelfde hinderlijke bepalingen als vóór den oorlog en toen onlangs een deputatie van Britsch-Indiërs er zich te Londen over kwam beklagen, dat hun in de Transvaal de gewone rechten van Britsche onderdanen onthouden werden, was het antwoord, waarmee zij afgescheept werden, dat de Transvaal een zelfbesturende kolonie was en dat de Britsche Regeering *dus niets voor hen doen kon*.

Dit geval wordt o.a. aangehaald in het werk van Norman Angell: The great illusion, waarmee deze schrijver zich ten doel gesteld heeft aan te toonen, dat het een zeer gevaarlijk wanbegrip is, dat de industriëele en finantiëele voorspoed en bestaanszekerheid van een volk afhangen van zijn militaire en politieke macht; dat de groei, de vooruitgang, de overwinning van een volk langs andere lijnen dan die van het wapengeweld gaat; dat het in onze dagen een economische onmogelijkheid is, dat een volk zich van de rijkdommen van een ander volk meester maakt of deze vernietigt, of zich verrijkt door de onderwerping van een ander volk.

Niet tot het gevoel, maar tot het eigenbelang des menschen richt hij zich daarom in The great illusion. Een voortreffelijk geschrift, dat veel bijgeloof en vooroordeelen op dit gebied opruimt, veel de reactie dienende geleerdheid, belangzuchtig of onnoozel alarmgeschreeuw en patriottisch gezwets tot zijn ware proporties terugbrengt, en niet nalaten kan een beschavende, kalmeerende werking uit te oefenen.

Gevaarlijker dan de werkelijke belangentegenstellingen schijnen Norman Angell de waanvoorstellingen, de illusies, geboren uit toestanden van voorbijgegane dagen en nog nalevend in het geestesleven, in de hedendaagsche opvattingen der menschheid. De woorden, door den jingo gebruikt om het opdrijven der

oorlogslasten te rechtvaardigen, ontleend aan de traditie, dekken nooit de werkelijke toestanden en mogelijkheden.

Vooral het overzicht, dat de schrijver geeft van de in den loop der eeuwen plaats gegrepen wijziging in de verhouding tusschen het overheerschend en het onderworpen land, is belangrijk. De exploitatie van het laatste ten eigen voordeele van het eerste wordt hoe langer hoe zeldzamer en behoort in West-Europa althans tot de geschiedenis.

The great Illusion, heeft in den tijd van drie jaren een twaalfde editie bereikt en is in zeventien talen overgezet, en wij verheugen ons in deze aandaeht, die er van de zijde van het lezerspubliek aan geschonken wordt, ook al meenen wij dat de schrijver te veel heeft willen bewijzen en zijn pleit niet geheel gewonnen heeft.

Zooals ik zeide, wat ik opmerkte over het geval dier Britsch-Indiërs is aan dit werk ontleend; en de schrijver voegt daaraan toe:

'De Australische koloniën en Britsch Columbia hebben sedert dezelfde maatregelen ten opzichte van Britsch-Indiërs genomen als President Krüger noodig achtte en welke maatregelen wij bijna tot een casus belli maakten. Toch doen wij tegenover onze koloniën absoluut niets. Het proces is dus als volgt: Het gouvernement van een vreemden staat doet iets, waarmee wij het verzoeken op te houden. De weigering van het vreemde gouvernement beteekent een casus belli. Wij vechten, wij overwinnen en het grondgebied van den vreemden staat wordt een van onze koloniën. En nu veroorloven wij het gouvernement van die kolonie precies hetzelfde te doen, waarvan wij, toen het een vreemden staat gold, een casus belli maakten. Met welk doel ondernamen wij den veroveringsoorlog? Komen wij niet tot de ongerijmdheid, waarop ik reeds wees - dat wij in een slechter conditie verkeeren voor het doorzetten onzer meeningen op ons eigen grondgebied - dat wil zeggen, in onze koloniën - dan op het grondgebied van een vreemden staat? Zouden wij er ons gewillig aan onderwerpen als een vreemde regeering op den duur zich aan ernstige verdrukking van een belangrijk deel onzer medeburgers schuldig maakte? Dat zouden wij niet. Maar als de regeering, welke die verdrukking uitoefent, de regeering van een onzer eigen koloniën is, doen wij

niets en een groote Britsche autoriteit decreteert, dat wij niets moeten doen, meer nog wanneer de koloniale regeering verkeerd dan wanneer zij rechtvaardig handelt, en dat de koloniale regeering niet door geweld tot rede gebracht kan worden. Ook kan niet gezegd worden, dat Kroonkoloniën in deze zaak essentiëel verschillen van zelfbesturende koloniën. Niet alleen is er een tendenz, die Kroonkoloniën de praktische rechten van zelfbesturende koloniën doet verkrijgen, maar het is praktisch een onmogelijkheid geworden geen acht te slaan op hun speciale belangen. De ervaring is beslissend op dit punt.'

Wat nu dit laatste betreft, de voordeelen uit Kroonkoloniën, of, zooals ze met een woord, dat de oude traditie belichaamt, ook heeten, uit Bezittingen te halen, ook het bestuur daarvan beweegt zich ongetwijfeld in de richting door Norman Angell aangegeven, maar wij zijn nog lang zoover niet, dat eene verovering daarvan geen tastbare finantiëele voordeelen zou kunnen afwerpen.

Nemen wij het geval van wat ons het naaste ligt: Hollandsch-Indië.

Ook al zou dit in handen van een ander Europeesch volk vallen, dan zou daarmee de toestand voor den handelaar of planter waarschijnlijk weinig veranderen. Het feit, dat de Duitsche handelaar den Hollander overvleugelt en dat het aantal plantages in handen van Engelsche, Duitsche, Belgische kapitalisten in de laatste jaren enorm toegenomen is, bewijst dat eene economische verovering kan plaatsgrijpen ook zonder militaire of politieke macht. Het bezit van Dreadnoughts is niet noodig voor den verkoop van pennemesjes of klosjes garen en voor de exploitatie van den Javaanschen koelie in de koffie of de tabak behoeft men geen Hollandsch geboorte-certificaat te kunnen vertoonen. Maar zekere voordeelen blijft dit toch bieden. Niet alleen dat de vreemdeling als particultier door meer bureaucratischen omslag in zijn werken gehinderd wordt, een veel belangrijker voordeel ligt in het bezetten van alle regeeringsposten, in de vervulling van de tallooze ambten en betrekkingen van besturende en rechterlijke ambtenaren, van leeraren en onderwijzers, bij de posterijen en telegrafie, de openbare werken en spoorwegen, enz. enz. waaraan Indië -

als het cijfer, door den Bos onlangs in de Tweede Kamer meegedeeld, juist is - jaarlijks 'n 70 millioen gulden ten koste legt. Daarbij komt het monopolie dat een stoomvaartmaatschappij als de Koninklijke Paketvaart, met haar 68 schepen, geniet en tal van andere voordeelen van minder, maar niet onbeduidend gewicht.

Al is het nu waar, dat naarmate de opvoeding van het onderworpen volk voortschrijdt, deze voordeelen allengs verdwijnen, dat de krachten voor de administratieve en andere gouvernementsdiensten bij verbeterd en meer algemeen verkrijgbaar onderwijs allengs meer uit de kinderen van het land betrokken worden, zoodat Britsch-Indië, dat reeds sedert omstreeks 1850 z'n Universiteiten van Calcutta, Madras en Bombay heeft - die thans op de bij haar aangesloten colleges 23000 studenten tellen, - in dat opzicht veel minder profijt afwerpt dan ons op onderwijsgebied zeer achterlijk Hollandsch-Indië, men moet toch aannemen dat ook daar voor den kapitalist nog wel wat te kluiven zal zijn en het voor menigen spruit der bourgeoisie nog een royaal betaalden werkkring biedt.

Voor zoolang als het duurt. Want ook in de Engelsche Kroonkolonie, heeft een omschepping van denkbeelden en instellingen in democratischen zin plaats, die het behoud ervan uit economisch oogpunt steeds minder waardevol maakt. Met of zonder zijn wil zal de Engelschman in de regeering van het land eens plaats moeten maken voor den Hindoe. Zoo heel gemakkelijk en zonder haperen zal deze overgang niet gaan, maar komen zal hij.

Liever dan de verschillende teekenen van onrust en agitatie, de talrijke aanslagen op regeeringspersonen, waarvan dezer dagen de Onderkoning Lord Hardinge het slachtoffer werd, in de herinnering terug te roepen, wil ik hier, waar het ons minder om de feiten, dan om den geestelijken inhoud te doen is, eenige woorden aanhalen uit de belangwekkende rede door den uit Indië verbannen Lala Lajpat Rai, gehouden op het Congres der ‘Nationalities and Subject Races,’ dat in 1810 te Londen plaats greep, een ernstige en welsprekende aanklacht:

Na de samenstelling van de Wetgevende Raden gekritiseerd te hebben en de wijze waarop bij de toekenning van het kies-

recht de Indische bureaucratie getracht heeft de verschillende rassen en godsdiensten en standen en belangengroepen, welke Indië's bevolking uitmaken, tegen elkander uit te spelen, hoe de toepassing van de spreuk ‘verdeel en heersch’ daarbij de voornaamste leiddraad blijkt geweest te zijn, en na de vele vrijheidsberoovingen en verbanningen, waarvan de laatste jaren getuige waren, gewraakt te hebben, wijst hij erop, hoe het thans gevolgde systeem van dwang en onderdrukking ten opzichte van de vrijheid van de pers en het publiek leven, de afschuwelijke spionnage, waaraan elk vaderlandslievend Indiër thans blootstaat, een onheiligen geest van terrorisme en anarchisme gewekt heeft, als in het land van Boeddha sedert de dagen van het grijs verleden onbekend was.

‘Er kan geen rechtvaardiging zijn voor eene politiek, zegt hij o.a., die door een beroep te doen op de lagere instincten der menschelijke natuur er naar tracht den vader op te hitsen tegen den zoon, den broeder tegen den broeder, den vriend tegen den vriend en ten laatste, maar niet van den minst ergen aard, den leeraar tegen den scholier. Dit is het bezoedelen van de fonteinen zelve der mannelijkheid. Maar gij kunt niet anders. In de afzondering van den een van den ander, in den naijver en het wederzijdsch wantrouwen der klassen ligt het fundament uwer overheersching. Geen vreemde bureaucratie kan nevens haar het bestaan tolereeren eener klasse van vaderlandslievende, zelfopofferende, door publieken zin bezielde, deugdzame lieden, wier evangelie van mannelijkheid, eigenwaarde, zelfvertrouwen en zelfregeering onbewust een atmosfeer van onvoldaanheid en onrust schept in den geest van het volk. De bureaucraat houdt natuurlijk meer van de andere soort, die velerlei tinten heeft, vanaf den vreesachtigen opportunist tot den brutalen vleier en verachtelijken parasiet.’

Lajpat Rai zet dan het verschil in beschaving tusschen het Oosten en het Westen uiteen, de andere wijze van denken en voelen, maar, meent hij, als er iets is, waarin het Westen boven het Oosten uitmunt, dan is het de democratische zin, de vrijheid en gelijkheid van het burgerschap. ‘Zoo gij ons dit niet brengt, wat doet gij dan in Indië.’

En in bizonderheden, waarin wij hem hier niet volgen

kunnen maar die ons telkens aan onze eigen Oost herinnerden, spreekt hij zijne openbare aanklacht uit van de noodlottige gevolgen, welke de vreemde overheersching voor zijn land gehad heeft en nog heeft.

Komend tot het economisch leven der bevolking, en na in herinnering gebracht te hebben, hoe in Indië eertijds de huisindustrie bloeide in, een eigen zelfstandig leven leidende, dorpen, het leven gevend aan voorwerpen van nut en weelde, van een zeldzamen smaak en schoonheid, en hoe deze huisindustrie geruineerd werd door den invoer van het goedkoop fabrieksproduct van Europa, merkt hij aan het slot van zijn rede op:

'Er bleef ons niets over dan de landbouw. Nu kweeken wij tarwe en katoen, en verkoopen die aan u in ruil voor uw goedkoope katoentjes en valsche juweelen.

De eenige andere keuze, die openstaat, is de afschuwelijke schoorsteen, die reeds zijn hoofd ten hemel heft, dreigend te overschaduwen elk edel instinct, elken geestelijken impuls, in het land aanwezig. Onder haar schaduw kan geen gezonde en vruchtbare plant groeien. Het is een jaloersche en veeleischende godin. Het is de moeder van dat wreede, genadelooze, verslindende commercialisme, dat zulk een ontzettenden afgrond tusschen rijk en arm graaft, waarvan men zich geen denkbeeld kan maken voor men het gezien heeft in de Babylons der moderne wereld. Uw commercialisme echter heeft een verlossenden trek in de politieke vrijheid van uw volk - de gelijkheid van het burgerschap. Ons echter wilt gij het eerste geven zonder het laatste. Uw fabrikanten zouden ons zelfs dat ontnemen willen. Zij trachten accijnsrechten op ons eigen product gelegd te krijgen om ons van de markt te dringen.

Wij zelve kunnen de schoorsteen niet aanvallen, want dat zou ons op den rand van het bankroet en tot hongersnood brengen. De schoorsteen is er dus gekomen en moet er blijven. Al wat wij kunnen zeggen is, dat, hoe ongaarne wij ze hebben, wij ze niet willen en niet zullen hebben zonder den verlossenden trek - doe wat ge wilt....

Indië moge haar ziel verliezen, maar de algemeene ziel der menschheid zal daarmee ook iets van haar verhevenheid en zuiverheid verloren hebben -; dat is wat velen onzer zoo

wanhopig maakt, die trotsch zijn op Indië's verleden, op wat het voortgebracht heeft in het rijk der gedachte, en die nog gelooven, dat Indië een eigen functie te vervullen heeft in de geestelijke huishouding der wereld.'

Hier spreekt een stem van het revolutionnaire, het ontwakende, weder naar een eigen leven strevende Indië. Het onderwijs, waaraan Engeland wat meer gedaan heeft dan wij, maakt den Indiër deelgenoot van de Europeesche gedachte en het democratisch gevoel, wekt het zelfstandig intellekt, en dit uit zich in verzet tegen den vreemden overheerscher. De Russisch-Japansche oorlog, het uitroepen der Republiek in China hebben meegewerkt het verlangen naar zelfbestuur tot een voor de regeerende macht gevaarlijken hartstocht te doen worden. Centrale en Provinciale Raden, waarin de ambtenaarswereld een overwegende stem heeft, en waarin men, met uitsluiting, voor zoover mogelijk, van den Hindoeschen intellektueel, vooral invloed heeft trachten te geven aan de behoudende elementen der bevolking: inheemsche adel, groot-grondbezitters, Mohammedanen, kunnen dien drang misschien wat tegenhouden, maar op den duur zal dit toch wel niet gelukken. Ook hier beweegt zich het maatschappelijk en economisch leven naar de beschikking door de eigen bevolking over het wel en wee van hun land, naar de zelfregeering.

Mag Duitschland er onder dergelijke omstandigheden naar verlangen, den grooten mededinger uit zijn koloniale macht in Zuidelijk-Azië te ontzetten? Engeland heeft ten minste zijn lange ervaring als koloniale mogendheid, den aard van zijn in koloniale zaken meer inzichtrijk volk, zijne meer lenige, meer zich bij het overheerschte volk aanpassende politiek; zijne kolonisatie is altijd meer commercieel dan militair geweest. Maar Duitschland - het zou de katastrofe, die het Europeesch gezag in Indië eens te overvallen staat, slechts kunnen verhaasten.

Geheel Oost-Azië begint allengs zichzelf te worden. Rusland, het onverzadelijke, moge er thans nog in geslaagd zijn op het tijdens de revolutie van China afgevallen Mongolië zijn klauwen te leggen, wie het intelligente en energieke volk der Chineezen aan het werk gezien heeft, weet dat dit bezig is zich tot een grootmacht te vormen, die dergelijke politieke diefstallen niet

lang meer zal dulden. Economisch moge het nog lang afhankelijk blijven van de geldmacht van Europa, de tijd voor gewelddadige of diplomatieke annexaties, in eene onderhoorigheid als Mongolië ditmaal nog geslaagd, is voor Eigenlijk China toch wel voorbij. En zelfs wekt het kapitalisme ook reeds daar zijn tegenkracht. De sympathieën van dr. Sun Yat Sen voor het socialisme zijn wel bekend, - en werd niet onlangs op eene, door ruim twee duizend afgevaardigden bijgewoonde, te Canton gehouden meeting, eene socialistische partij gesticht, die een programma aannam in hoofdzaak overeenstemmend met dat van de Engelsche Independent Labour Partij? Het zal nog wel geen zeer zuiver en volkomen begrepen socialisme zijn, dat ook daar de geesten beroert, en de economische maag van China zal het nog maar zeer ten deele verwerken kunnen, maar het feit is opmerkelijk genoeg, en geeft de richting aan, waarin ook in die verre gewesten het geestelijk en maatschappelijk leven zich beweegt.

Het een en ander overwegend lijkt ons de tijd niet zoo verre meer, dat Norman Angell's stelling, dat met militair geweld geen handelsvoordeelen te behalen zijn en dat annexatie van een ander volk geen verrijking of vermeerdering van welvaart voor het eigen volk brengt, de werkelijkheid dekken zal. In dit verband is niet zonder waarde, wat hij als de indirekte uitkomst van de grootste oorlogen der laatste decenniën beschouwt:

‘Wat ik bereid ben vol te houden en wat ter zake kundigen weten, dat de waarheid is, is, dat het Japansche volk niet rijker maar armer door den oorlog geworden is en dat het Russische volk door zijn nederlaag meer zal winnen, dan ooit de overwinning het gebracht kon hebben, daar de nederlaag het een teugel aanlegt in de economisch onvruchtbare politiek van militaire en territoriale expansie en de Russische energie op sociale en economische ontwikkeling richt, en het is om deze reden, dat Rusland momenteel, ondanks haar wanhopige inwendige moeilijkheden, een capaciteit voor economische regeneratie toont even groot, zoo niet grooter dan die van Japan. Dit laatste land overtreft al wat ons uit moderne tijden bekend is, van beschaafde of onbeschaafde volken, in den zwaren last van zijn belastingwezen. Gemiddeld betaalt de Japanner 30

percent[1)] - bijna een derde - van zijn zuiver inkomen, in den een' of anderen vorm, aan belastingen, en zoo ver heeft men de progressie moeten doorvoeren, dat een Japanner, die zich mag verblijden in een inkomen van tienduizend pond per jaar daarvan meer dan zesduizend pond aan den fiscus moet afdragen, een staat van zaken, die in een Europeesch land binnen vier en twintig uur een' revolutie in het leven zou roepen....

Dit wederopleven van verslagen volken na een oorlog wordt allengs een der gemeenplaatsen van de moderne geschiedenis. Tien jaren na den Fransch-Duitschen oorlog was Frankrijk in een betere finantiëele positie dan Duitschland, zooals het dit nog is, en ofschoon zijn buitenlandsche handel niet de expansie van dien van Duitschland vertoont - omdat zijn bevolking stationnair blijft, terwijl die van Duitschland gestadig toeneemt - is het Fransche volk over het geheel meer welvarend, heeft het meer economische zekerheid en een grooter reserve aan spaarpenningen en al de zedelijke en maatschappelijke voordeelen, die daarmee samenhangen, dan het Duitsche. Zoo dateert ook de maatschappelijke en industrieele herleving van het moderne Spanje van den dag, dat het verslagen werd en zijn koloniën verloor en het is sinds die nederlaag dat Spaansche fondsen in waarde verdubbeld zijn. En het is sedert Engeland “de goudvelden van de wereld” bij zijn bezittingen voegde, dat Britsche Consols twintig percent gevallen zijn. Dat is de uitkomst in termen van sociaal welvaren van militair succes en politiek prestiger!’

Dit betoog schijnt ons in hoofdzaak juist en als zeer onfortuinlijke geldbeleggingen van de laatste jaren zouden wij hier de Fransche brigandage in Marocco en het Tripolisavontuur van Italië bijvoegen kunnen. Niettemin blijft voorloopig het ontstaan van conflicten op grond van werkelijke belangentegenstellingen niet uitgesloten, ook al moeten wij aannemen, dat nooit of bijna nooit de te behalen winsten de kosten

1) Volgens een sedert het schrijven van dit opstel in ‘Het Volk’ verschenen artikel van Van Kol ‘De Protektie in Japan en hare gevolgen’ zelfs ‘gemiddeld 35%’. Dat is dus meer dan een derde.

van een oorlog zullen dekken, nog afgezien van de reactie, de verdierlijking en het verlies aan menschenlevens, die een dergelijke militairistische uitspatting noodwendig met zich brengt.

Vooral achterlijke natiën als Rusland blijven gevaarlijk voor den vrede. Norman Angell's woorden zijn nog slechts ten deele juist. Het is alweder druk bezig met het uitzetten van zijn grenzen - in Perzië, in Mongolië. De russische industrie is van te achterlijken aard om te concurreeren met het buitenland; zij kan niet als de Duitsche of die van andere West-Europeesche volken de Engelsche in open markt bekampen. En daar zij aan den armen Russischen boer niet genoeg heeft zoekt zij het in uitbreiding van grondgebied[1)].

Maar welke macht zou den vrede durven verstoren als Engeland en Duitschland samenwerkten, zooals zij behoorden te doen. Welk een zuivering van atmosfeer zou dit geven, als deze beide, meest invloedrijke volken voortaan als rustbewaarders inplaats van als rustverstoorders optraden en hun gezag in de schaal van den vooruitgang wierpen. De tijden zijn er rijp voor; een steeds grooter deel van beide volken verlangt niets liever.

Zal bij de Engelsche en Duitsche bourgeoisie en haar leiders het gezond verstand en de beschaving eens zegevieren en hen tot een vreedzame en geestelijke beslechting van geschillen, tot arbitrage leiden?

Wij weten het niet, maar er is een andere kracht aan het opkomen, waarmee zij rekening heeft te houden. Ook deze, de partij, die zich tot nog toe het meest beslist vijandig getoond heeft aan alle oorlogsgeweld, de socialistische, kan, als het oorlogsgebral klinkt van straat en pers en predikstoel, meegesleept

1) Ook dit land zal eens door een overwinnende democratie veel van zijn gevaarlijken, rustverstorenden, aard verliezen. De vulkaan rookt weer. De ‘Telegraaf’ bevatte dezer dagen het volgende bericht: ‘Volgens de officiëele statistieken van het Russische Ministerie van Finantiën bedroeg 't aantal stakingen in het vorige jaar 1918, waarbij totaal niet minder dan 683.000 stakers - bijna evenveel als in het revolutie-jaar 1907 - betrokken waren. Een eigenaardigheid is, dat van de 1918 stakingen in 1912 niet minder dan 1216, waarbij 511.309 arbeiders betrokken waren, *een zuiver politiek karakter droegen*.

worden in den maalstroom. Laten wij zien, wat wij daarvan te weten kunnen komen.

De socialistische en arbeidersorganisaties zijn internationaal geörganiseerd en op hun congressen heeft het niet aan protesten tegen den oorlog ontbroken, hebben zij ook reeds meermalen de middelen besproken, om er een eind aan te maken. Gedurende de Marocco crisis waren de Fransche en Duitsche socialisten in dagelijksch verkeer en de houding aangenomen door de socialistische leden van den Rijksdag en van het Fransche parlement was vooruit vastgesteld door eene conferentie. Hun invloed op den gang van zaken in die moeilijke dagen is een factor ter bewaring van den vrede geweest. Zoo kwamen ook de Oostenrijksche en Italiaansche socialisten te Triëst te samen om middelen te beramen ter bezwering van het gevaar, toen er een oorlog dreigde tusschen hun beider landen. En in eenzelfde geval bleek de internationale zin van de Zweedsche en Noorweegsche socialisten zich boven het patriottisch nationalisme der massa te verheffen.

Versch in het geheugen ligt nog de groote samenkomst te Bazel in November van het vorig jaar, waarvan een voorstander der burgerlijke vredesbeweging, Jhr. Mr. Dr. B. de Jong van Beek en Donk, zich in het orgaan van den bond ‘Vrede en Recht’, terwijl hij zich beklaagde over de slapheid van zijn eigen bond, getuigen moest:

‘Zelden zullen de oogen der geheele wereld in zoo sterke mate op de sociaal-demokraten zijn gevestigd geweest als in de maand November van het jaar 1912. Een ieder - en wie was dit ten slotte niet? - die met angst zich afvroeg, of de gruwelen van den Balkan ook over het meer beschaafd gedeelte van Europa zouden worden uitgestrekt, leefde mede met de zoo grootsch opgezette en, voor zoover mogelijk, volkomen geslaagde protestbeweging tegen den oorlog, die in de internationale arbeidersbeweging te Bazel haar hoogtepunt bereikte. Het was alsof de Sociaaldemokratische Arbeiderspartij daar te Bazel uiting gaf aan wat bij een ieder omging, doch dat niet aan iedereen mogelijk was zelf te openbaren. Hoevelen zullen niet benijd hebben die saamverbonden arbeiders, wier leiders hun zoo voortreffelijk de gelegenheid boden hun afkeer van

den oorlog, hun gevoelen van wederkeerige internationale waardeering, den machthebbenden over de vraag: Oorlog of Vrede? - te kennen te geven.

De groote socialistenbetooging heeft ook aan ons, de zoogenaamde “burgerlijke” pacifisten, veel bemoedigends geschonken. Eerst de volksbetoogingen in alle hoofdsteden van Europa op denzelfden dag, waarbij in iedere hoofdstad vooral juist buitenlanders optraden, daarna de algemeene verzameling te Bazel, deze meetings hebben voor het eerst den regeeringen op onloochenbare, krachtige wijze moeten aan het verstand brengen, dat bij de beschaafde volkeren niet waar is de legende dat het volk oorlog wil, dat er een rassenhaat en een volkerenhaat zou bestaan, waartegen de macht der eeuwen en de macht der beschaving niets vermogen.’

De Oostenrijksche sociaal-demokraten - het dichtst bij den haard der besmetting - hebben het bij de Bazeler betooging niet gelaten en ondanks de onderdrukking van hun bladen, die het Bazeler besluit bevatten, en de tegenwerking van politie en autoriteiten in vredesdemonstratie op vredesdemonstratie van den wil der arbeidersbevolking blijk gegeven.

Maar wat zal geschieden als het niettegenstaande alle getuigen en betoogen van socialistische en burgerlijke pacifisten toch tot een strijd tusschen de beide economische mededingers (niet uitsluitend mededingers, maar ook elkanders klanten) Engeland en Duitschland mocht komen?

Het Italiaansche socialisme heeft den oorlog tegen Turkije niet kunnen tegenhouden; het pas in zijn opkomst zijnde socialisme van de Balkanstaten - hoe hoopvol voor de komende dagen ons het protest klonk van den van de tribune gesleurden socialist Sakisof in het Wetgevend Lichaam van Bulgarije, en hoezeer ook de beide socialistische afgevaardigden van de Servische Skoeptsjina hun protest bij het zijne voegden - dit nog in zijn kinderjaren verkeerend Socialisme moest het wel bij een eerbiedwaardig getuigen laten ter voorkoming van de rampen, die het Balkan-Schiereiland te wachten stonden.

Maar wat zullen de Duitsche genossen doen - want op hen zal het bij een eventueelen algemeenen Europeeschen oorlog in

de eerste plaats aankomen - als het gehuil der oorlogswolven eens in hun land mocht weerklinken?

Geen onderwerp heeft meer hun geesten beziggehouden gedurende het afgeloopen jaar; artikel op artikel van de meest op den voorgrond tredende persoonlijkheden: Kautsky, Eckstein, Ledebour, Pannekoek, Lensch e.a. is elkander gevolgd in het tijdschrift Die Neue Zeit en wij moeten er hier het een en ander uit meedeelen om achter het geheim der in die kringen heerschende opvattingen te komen.

De uiterste linkervleugel der partij, waartoe o.a. Dr. Anton Pannekoek, onze vroegere landgenoot, en Dr. Lensch, van het invloedrijk orgaan, de Leipziger Volkszeitung, behooren, acht het noodig het proletariaat op te voeden voor de Algemeene Werkstaking, om zoodra het gunstig tijdstip, b.v. een oorlog, gekomen mocht zijn, daarmee, op krachtiger wijze dan tot nog toe in parlement en vakvereeniging geschieden kon, den strijd tegen het kapitalisme aan te binden.

'In de werkelijkheid van den klassenstrijd, roept Pannekoek uit, waar de hartstochtelijke wil der massa zich doet gelden, kan er van kiezen geen sprake zijn. In een groot-kapitalistisch land, waarin de proletarische macht haar macht als de groote volksmacht voelt, zal zij, als zij de ergste katastrofe over zich komen ziet, eenvoudig handelen *moeten. Zij moet de poging doen* met alle middelen den oorlog te verhinderen; op een slimme manier de beslissing te willen ontwijken, ware een strijdlooze overgave en erger dan een nederlaag en eerst als zij bij deze poging verslagen en neergeworpen wordt kan zij hare zwakheid erkennen.

.....Kautsky plaatst ons voor de tegenstelling: slechts als *wij* heerschen is het oorlogsgevaar bezworen: zoolang het kapitaal heerscht is een oorlog niet absoluut te verhinderen. Daartegenover stellen wij: juist de strijd *om den oorlog*, de onvermijdelijke poging van het proletariaat, om den oorlog te verhinderen, wordt eene episode in het proces der revolutie, wordt een wezenlijk deel van den proletarischen strijd ter verovering van de macht.'

Het voorstel van het Duitsche partijbestuur, waarmee Kautsky zich homogeen verklaarde, om in overleg met Engeland tot beperking der oorlogsuitgaven te komen, acht deze fractie der

Duitsche sociaal-demokratie, ongeloovig en onverzoenlijk in haar standpunt tegenover de regeerende klasse, een utopie.

'De politiek der open deur, meent Lensch, wordt steeds meer verlaten. Zoo wordt de strijd tusschen de imperialistische grootmachten om de nog resteerende brokken van den aardbol tot een strijd tusschen die grootmachten zelve. En juist wijl het hier het Zijn of Niet-Zijn voor deze van kapitaal oververzadigde machten geldt, juist wijl zij exploitatiegebied voor hun overtollige rijkdommen hebben *moeten*, als zij niet in hun vet willen stikken, juist daarom wordt deze strijd er een op leven en dood. De wedstrijd in oorlogsmateriaal is zijn noodzakelijk begeleidingsverschijnsel en het ontzettend opdrijven der oorlogslasten gedurende de laatste tien jaren, overal, niet alleen in Duitschland en Engeland, is er een bewijs voor, hoe sterk reeds de moeilijkheden zijn, die uit de tot het uiterste opgejaagde produktiekracht van den arbeid en het steeds kleiner worden van het exploitatie-gebied voor het overtollig kapitaal voortspruit. Deze wedstrijd met het denkbeeld eener wederzijdsche afspraak tot een trapsgewijze beperking der bewapeningen te willen bestrijden, is en blijft een utopie.'

Wat antwoordt Kautsky, wien Lensch voor de voeten werpt, dat hij zijn verleden ontrouw wordt door eenig vertrouwen te stellen in de betuigingen van vredelievendheid van vorsten en regeeringen, op deze meer hartstochtelijke dan beredeneerde, te algemeen gestelde en door een zeker fatalisme gekenmerkte, uitingen. De aanhaling is wat lang, maar ik geloof dat hare belangrijkheid om het *helder* blootleggen van den toestand de opneming hier wettigt:

'Het is zeker niet waar, zegt de groote theoreticus van het Duitsche socialisme, dat de burgerlijke wereld eensgezind het voortzetten der oorlogsuitrustingen verlangt. Daarop wijst reeds het uitgangspunt van ons dispuut. Wat was het, dat Lensch tot zijn veldtocht tegen den eisch der ontwapening aanleiding gaf? Hij zegt het zelf. Het was de omstandigheid, dat op 29 Maart 1909 in den Rijksdag "onze afgevaardigden zich zonder meer op het standpunt der Engelsche Regeering plaatsten en het ontwapeningsdenkbeeld in den burgerlijken zin tot het hunne maakten."

De idee der ontwapening heeft in burgerlijke kringen reeds zoodanige vorderingen gemaakt, dat niet slechts een paar machtelooze vredesdweepers, maar de Engelsche regeering zelve den wensch naar een overeenkomst tot beperking der maritieme bewapeningen uitsprak.

Er bestaat dus een aanzienlijke burgerlijke ontwapeningsbeweging. Zij is zoo sterk, dat zij reeds door de regeering van een grooten staat voorgestaan wordt - ja, niet slechts door die van Engeland alleen. Want de Engelsche regeering heeft zeker haren wensch niet zonder voorkennis en toestemming van de haar bevriende Fransche regeering geuit.

De Engelsche en de Fransche regeering zijn dus niet van meening, dat de bewapeningswedstrijd een levensvoorwaarde van het kapitalisme is. Zij zijn integendeel van opvatting, dat zij bij een beperking der bewapeningen veel beter zouden wegkomen. En zij hebben volkomen gelijk. Want Engeland zoowel als Frankrijk naderen snel het oogenblik, waarop een verdere vermeerdering der oorlogstoerustingen voor hen niet meer mogelijk is.

Juist daarom echter wil de Duitsche regeering van een ontwapening niets weten. Want zij meent in staat te zijn tot in het onbeperkte de bewapeningen te kunnen voortzetten en zoo op een goeden dag sterk genoeg te worden, om bij de heerschappij op het vasteland van Europa de heerschappij ter zee te voegen en daarmee de Duitsche kapitalistenklasse tot de meesteres der wereld te maken.

Frankrijk's bevolking heeft opgehouden te groeien. De bevolking van Engeland groeit veel langzamer dan die van het Duitsche rijk, dat jaarlijks met rond 900.000 menschen toeneemt, terwijl Groot-Brittanje slechts met 400.000 stijgt. Duitschland bezit een onbeperkt menschen-materiaal om zijn vloot te vermeerderen; Engeland vindt het steeds moeilijker om de nieuwe schepen, die het bouwt, te bemannen. En het Fransche leger heeft de grens zijner uitbreidingsmogelijkheid bereikt. In Frankrijk zoowel als in Engeland zoekt men het gebrek aan menschen door vooruitgang van de techniek te doen opwegen, door luchtscheepvaart, onderzeebooten, Dreadnoughts. Maar de Duitsche techniek is minstens even vermogend als de Fransche

en Engelsche. Langs dezen weg valt de dagelijks toenemende voorsprong van Duitschland niet in te halen.

Het Duitsche Rijk groeit intusschen niet alleen in zielental sneller dan de beide andere groote mogendheden van het Europeesche Westen, het meent ook zijn bevolking ongestraft hoogere lasten te kunnen opleggen. Frankrijk en Engeland hebben in de laatste eeuwen een reeks van revoluties en gewelddadige hervormingsbewegingen doorgemaakt, die het zelfgevoel van het volk sterk ontwikkeld, de regeeringen verzwakt, hun voornaamste machtsmiddel, het leger, tot den strijd tegen den binnenlandschen vijand vaak onbetrouwbaar en weinig toereikend hebben gemaakt. Om hun politieke heerschappij te behouden, zijn daar de uitbuitende klassen sedert lang genoodzaakt de arbeidende klassen door concessies in slaap te wiegen. Deze politiek wordt thans steeds moeilijker en zij komt sterk in gevaar, als de militaire lasten enorm toenemen en op de lagere klassen geladen worden. Legt men die lasten echter op de bezitters, dan maakt men deze weer rebelsch. De staat is er niet, de bewapening is er niet, om de winst te besnoeien, maar integendeel om haar te vermeerderen. Bewerkt de bewapeningswedijver het tegendeel, naar den duivel dan ermee.

De heerschende klassen van Duitschland daarentegen zijn in het gevoel van verachting jegens het arbeidende volk opgegroeid. Veel minder dan die van Engeland en Frankrijk deinzen zij ervoor terug om het arbeidende volk met de ergste lasten tot verhooging van het eigen inkomen te bezwaren. Zoo voelen zij zich ook sterk genoeg om den bewapeningswedijver voort te zetten, zonder zelve ook slechts de geringste offers te brengen.

De bewapenings-wedijver vormt dus volstrekt geen onontbeerlijk levenselement voor de moderne staten. Integendeel, de voornaamste worden daardoor in toenemende mate in hun levensbelangen bedreigd. Het is Duitschland alleen, welks afwijzende houding hen tot den bewapenings-wedijver dwingt. Niets onjuister dan uit het feit, dat Engeland en Frankrijk ijverig voortgaan met bewapenen, de slotsom te trekken dat zij van ontwapening niets willen weten.

Waarheen deze toestand leidt, is duidelijk en wordt haast

algemeen ingezien. Engeland zoowel als Frankrijk hebben dringend eene overeenkomst met Duitschland tot het staken der bewapeningen noodig. Gaat Duitschland niet goedschiks daarop in en vermeerdert het van dag tot dag zijn voorsprong, dan ligt de gedachte voor de hand om het met geweld tot ontwapening te dwingen, zoolang het nog niet al te overmachtig geworden is: de oorlog is het noodzakelijk alternatief, als het niet tot vrijwillige ontwapening komt.

Oorlog of ontwapening, dat is de vraag. De sociaaldemokratie is de meest besliste tegenstander van den oorlog. Zij wil dien tot elken prijs verhinderen. Daarom moet zij tot elken prijs het vrijwillig staken van den bewapeningswedijver nastreven. En daar de houding van Duitschland in dezen beslissend is, valt aan de Duitsche sociaaldemokratie daarbij een leidende rol toe.'

De Duitsche sociaaldemokratie blijkt zich dus volkomen bewust van het gewicht harer positie. In hoeverre de weg door Kautsky of door Pannekoek aangewezen het best tot het beoogde doel leidt is een kwestie, die de Duitschers zelve zullen moeten beslissen. Het spreekt vanzelf, dat wij hier slechts enkele uitingen, waarin hun inzichten het scherpst naar voren treden, hebben kunnen weergeven. Zeker is de logika geheel aan Kautsky's zijde en klinkt tegenover de zich wat veel in algemeene beweringen en abstrakte theorieën verliezende woordvoerders der fractie, die met geweld den oorlog verhinderen wil en slechts daarop haar verwachtingen bouwt, zijn betoog concreet en zaakrijk en bezonnen, maar om een beslist oordeel, vooral betreffend het meer of minder waarschijnlijk succes eener algemeene werkstaking, te vellen zou men de stemming onder het Duitsche volk moeten kennen. De propaganda voor ontwapening en arbitrage, zou men zeggen, behoeft het zich vaardig houden voor een eventueele algemeene werkstaking niet uit te sluiten. Het is meer nog een kwestie van temperament dan van logika; er zit een optimisme en durf bij de voorstanders van het massaal verzet tegen den oorlog, dat men bij Kautsky mist. De vraag is maar in hoeverre de massa die gevoelens deelt.

'Tienduizend mannen, die het sterven verstaan, en geen Duitscher komt over de grens' zei Multatuli eens. Eene overschatting van de macht der persoonlijkheid. Maar met uitsluitend

de hoofden te tellen komt men er ook niet. Het gevoel, het enthousiasme, de offervaardigheid zullen in een zaak als deze altijd een groote, bijna overwegende, rol blijven spelen.

Zonder nauwgezette contrôle door den denkenden geest echter kan het ons in een chaos doen belanden. Pannekoek b.v. is een zeer leesbaar, temperamentvol schrijver. Er zit gang in zijn stijl; als een trompetgeschal, oproepend tot den komenden strijd, davert door zijn woorden. Maar het is meer de verbeelding dan de wetenschap, die in zijn speculatieve uiteenzettingen aan het woord is; zijn voorspellingen en zijn verwachtingen zijn gekleurd door zijn hartstocht, zijn idealisme, zijn onstuimig verlangen. En de Duitsche sociaal-demokratische partij schijnt voorloopig meer bereid het beleid van den voorzichtigen Kautsky te volgen.

Wat de toekomst brengen zal weten wij niet: de atmosfeer is vol spanning; zwaar-beladen wolken, zwanger van weerlicht, verduisteren den hemel der Europeesche politiek.

In den verren Zuid-Oosthoek van ons werelddeel staan de honderdduizenden nog tegenover elkander, geplaagd door ziekten, in ontbering en koude, in ontzenuwende of verbitterende afwachting, den tijd, die aan nuttige werkzaamheden besteed moest worden, verdoende in moeilijk gedragen ledigheid. En misschien zullen over eenige dagen de vuurmonden hun moordend lood weer over hen uitbraken, sterken en zwakken, goeden en slechten, dapperen en lafaards gelijkelijk wegmaaiend. Weg in den vademloozen afgrond van het verleden, in de schimmenwereld van de dingen-die-geweest-zijn.

En om Skoetari, om Janina bespringen de menschen elkander als roofdieren, en de dagen, die moesten weerklinken van hun blij gezang, die moesten weerspiegelen den lach van hun oog, zijn vol duisternis en wraakzucht en jammer.

Zal de noodlottige verblinding tot het Balkan-Schiereiland beperkt blijven of zal het contagium der vernielzucht ook onze Westersche landen aantasten?

De heer Tydeman maakt er zich ongerust over en vraagt al maar meer soldaten, en er zijn heeren, die het misschien nuttig zouden vinden voor ‘de levensmoeheid.’

De tijd zal ook hier de oplossing brengen, misschien, hoe

raadselachtig het ons moge toeschijnen, niet de door ons gewenschte oplossing, misschien de al te primitieve oplossing van den polderjongen, die, als hij het niet met hem eens kan worden over wie de borrels zal betalen, zijn dorpsgenoot met het mes bewerkt. Maar wel zou het mij verwonderen, als in een dergelijk geval - mocht de oplossing onzer machthebbers zoozeer ingaan tegen wat wij voelen als de schoonste overwinning van ons modern kultuurleven - wel zou het mij verwonderen, als met den Oorlog niet ook de Revolutie haar intree deed.

Er heerscht een geestestemming bij een groot deel der bevolking van West-Europa, zoo weinig toegankelijk voor den patriottischen waanzin, zoo vijandelijk aan de geweldpleging tegen een ander Europeesch volk, zoozeer de domme dwaasheid van een oorlog verafschuwend, dat zij onvermijdelijk tot conflicten met de gestelde machten moet leiden, als deze het durven wagen het signaal ertoe te geven. En hoever, als in de een of andere groote stad de vlam uit de brandbare massa slaat, deze om zich heen zal grijpen en wat de gevolgen voor andere deelen van het land en voor het overig Europa zullen zijn, wij vermogen het niet te gissen.

Laten generaals en professoren, die dit barbaarsch gebruik nog altijd zoo onontbeerlijk achten, dat zij er propaganda voor durven maken, bedenken, dat de menschheid zich ontwikkelt ondanks hun feudale sympathieën; laten staatslieden en vorsten, van wie het beslissend woord bij een mogelijk conflict afhangt, wel overwegen, dat zij eens andere tegenstanders tegenover zich zullen vinden dan jammerende theetantes, tamme idealisten, of Tolstojaansche vredebonders.

Januari 1913,

Orm en Hils
Door
A.H. Van Der Feen

I

De erica bloeide.

In z'n wijde uitgestrektheid lag rul de bruin-paarse vlakte, de hei.

Aan den Westerhemel daalde de zon achter violetten nevelbank, waarvan ze den rand verguldde.

En naar die klater-schittering van goud en licht trokken teerroode vederwolken, vooruitgedreven door den zachten wind, die koelte bracht na een dag van hitte; koelte en geuren van verre bloemen en boomen.

Op de heide was de rust, de groote rust.

De doode mannen en de doode paarden, ze lagen er zoo roerloos en zoo stil en zoo star staken de armen en pooten en bruine lijven op, uit het bloeiende heidekruid.

Tegen 't verbrijzelde kanon, dat scheef gezakt was op z'n eene wiel, stond 'n oude stukrijder geleund en hield de wacht over 't stille leger; z'n oogen zagen niet meer, de shako was omlaag-gegleden, ver voorover tot op z'n neus, maar daaronder grijnsde z'n mond met opgetrokken bovenlip, 'n wonderlijk woesten lach.

De kleine hoeve was platgebrand, een afgebrokkelde zwarte muur met een eenzaam venstergat stond nog rechtop; daarachter steeg 'n rookpluim omhoog, 'n fijne, teere, die de wind omhoog en naar 't Westen tot 'n grauwen veeg tegen den avondhemel deed vervloeien.

Geen enkel gerucht voer over deze heide.

Hier was de gewijde stilte, de kalme roerloosheid van de groote vrede. Geen haat was hier, geen droef heid, geen ellende, die immers alleen het leven kent en niet de dood.

De zon, die daalde, werd nu rood, of 'n bloeddamp haar schijnsel omfloerste.

Toen bloosden al die dooden nog eenmaal.

De erica bloeide.

Op eens, toen de roode zon juist verdwijnen ging, stonden twee mannen in dat vreemde licht aan den horizon en als ze voortschreden naast elkander lijk zwarte schaduwen tegen dien robijnen gloed, was het groote daglicht heengegaan.

Over 't slagvelde waaide violette schemering.

Ze liepen voort, een moeizaam pad door al die dooden.

Groot waren ze beiden gelijk, maar de donkere met de strenge vreemde oogen vol wreedheid en z'n fiere koninklijke houding moest z'n makker telkens bij den mantel grijpen, want die makker wilde altijd sneller vooruit met z'n lichte frivole passen en z'n blond gelaat zag dan ongeduldig om terwijl z'n lach wat verstarde in de hoeken van z'n weeken mond en door z'n oogen sloeg dan even 'n fonkeling van groenen glans.

‘Zie’, sprak de laatste, terwijl hij eensklaps staan bleef en wees op een jong officier, die achterover lag in de erica, de gebroken sabel nog in de vuist geklemd. ‘Zie, die heeft mij goed gekend....’ en hij lachte.

‘Arm kind....’ sprak de ander.

‘Hij is gesneuveld op 't veld van eer, voor vaderland en koning!’ riep z'n metgezel ‘daar vechten en sterven ze allemaal voor....dat noemen ze hun roeping! U heeft hij niet gekend.’

‘Hij niet en de anderen niet....’ antwoordde de donkere, die Orm heette. ‘Ze kennen mij nooit en die mij zien of hooren begrijpen me niet, want die mij begrijpen....’

‘Die U begrijpen?....’ lachte de blonde, wiens naam Hils was.

‘Die mij begrijpen, voeren geen krijg!’

Nu lachte Hils weer met 'n schellen lach, die rauw klonk als de kreet van een gier.

Ze verlieten den jongen dooden krijgsman met 't gebroken zwaard en schreden verder over 't ruige veld.

De blinde oogen van al die dooden staarden hen aan en de verstijfde, omhoog gerichte armen dreigden met gebalde vuisten.

Hoog in de lucht zweefden vogels in wijde kringen.

‘Stil’, sprak eensklaps Hils ‘ik hoor roepen....hierheen....daar leeft nog wat’.

Zijn makker volgde.

Aan den rand van de heide ruischte een beek en op den oever van dien beek lag een soldaat, die schreide en zacht om hulp riep.

‘Ja....ja....hier....we komen!’ riep Hils, op hem toe ijlend. ‘Ben je gekwetst....waar?’

‘In m'n ruggegraat....’ steunde de soldaat, ‘'n splinter van 'n granaat heeft 'm gebroken....dorst....laat me drinken....’

‘Stil maar....’ sprak zijn trooster, die water schepte uit de beek en de droge lippen drenkte, ‘stil maar....je wordt nog wel beter....dadelijk komt de ambulance....die zal je opnemen....ik ga er heen om ze te waarschuwen....dat je hier ligt.’

‘Ik ben zoo bang om te sterven....hier buiten....met al die doode kameraden om me heen....en thuis....m'n moeder....’

‘Je zult niet sterven....’ zei Hils met zachte stem ‘je zult beter worden en naar huis gaan en je moeder terugzien....’

‘Zal ik?’ vroeg de gekwetste, het hoofd omwendend, terwijl een blijde glans z'n oog deed schitteren.

Op dat oogenblik was ook Orm naderbij gekomen en bukte zich over den gewonde.

De soldaat uitte 'n kreet, maakte 'n beweging om hem af te weren met z'n arm, doch die viel slap omlaag.

'n Snijdende gil,....toen zakte 't hoofd op zij en braken de oogen.

De beide mannen liepen voort.

‘Jammer’, sprak de blonde ‘die had nog wel 'n paar uur kunnen leven.’

‘Kunnen lijden....’ antwoordde Orm.

Zijn metgezel knikte.

‘Dat was er toch een, die U kende....’ vervolgde Hils met korten lach.

‘Te laat....’ mompelde Orm.

Boven den donkeren boschrand voor hen dreef nu de maansikkel in teere wolkendriften.

‘Hoor!’ sprak Orm, terwijl hij even stilstond en luisterde.

Van uit de verte dreunde zwak kanongebulder.

Ze traden het bosch in.

Tusschen de rechte dennestammen voor hen weifelde 't bleekroode schijnsel van lamplicht in een povere hut. Daarvoor stonden kaarsen te branden bij 't beeld van een heilige en mannen en vrouwen en kinderen lagen geknield ter aarde met gebogen hoofden, in droefenis en wanhoop.

En de donderende dreuning van verre was als een somber antwoord op 't angstig luide bidden, dat telkens òpjammerde en dan weer verstierf tot een enkele bevende oude stem, die voorbad.

De kaarsvlammen sidderden in den wind.

‘Daarheen....’ sprak Hils ‘naar de levenden, die me roepen....’

‘En ik?’ vroeg Orm, nog eenmaal omziende naar de heide en naar den lichten hemel in 't Westen, die snel te donkeren aanving.

‘'t Is duister....U zullen ze niet kennen bij 't licht dier kaarsen.’

Toen schreed Hils door 't woud naar de menigte bij de hut, knielde in hun midden en bad luide en doordringend.

De klaging der biddende stemmen, die antwoordden, werd nu tot een jubeling van vertrouwen en de sombere dreuning van verre vervaagde in het groote geluid.

Orm stond in de zwarte schaduw van een ouden boom; het kaarslicht deed zijn oogen glanzen met medelijdend erbarmen; snel wendde hij zich af.

En bedekte zijn gelaat met een slip van zijn wijden mantel.

II

De houtsblokken knetterden lustig in den open haard.

De kasteelheer en zijn gemalin, de zoon en de kleine dochter zaten er om heen in wijden kring en in 't midden van hen was Hils.

Kastanjes poften in de heete asch als kleine vreugdeschoten, die 't komende jaar begroetten; warme wijn geurde in kristallen glazen en de suikerbesneeuwde tulband stond aangesneden op de tafel.

‘Het was een rijk gezegend jaar’, sprak de kasteelheer, terwijl hij met een hand in zijn zak woelde en goudstukken liet rinkelen; een geluksjaar voor ons volk, dat de zege bevocht in den krijg, een jaar van welvaart voor mijn onderhoorigen, een jaar van voorspoed in mijn huisgezin.’

Hils knikte en dronk van den geurigen wijn.

‘Datzelfde hoorde ik overal, in 't gansche land en ook ver daar buiten.’

‘Gij waart dan ver en reisde in vreemde landen?’ vroeg de zoon.

‘Overal waar menschen zijn hebben mijn voetzolen den grond gedrukt’ antwoordde Hils ‘en overal vond ik vrienden en genoot ik gastvrijheid’.

‘Haha....dat wil ik gelooven’ lachte de kasteelheer en hem toedrinkend. ‘Gezondheid! Gij zijt een gast, dien ieder gaarne ziet....en de vrouwen niet het minst naar ik wil wedden!’

Hils glimlachte.

‘Het is niet mijn schuld, dat de vrouwen me vertroetelen, of ik haar aller kind ware....’ en dit zeggende boog hij 't hoofd naar zijn gastvrouw, die met welgevallen luisterde naar de stem van den vreemdeling.

‘Reist ge altijd alleen?’ vroeg het dochtertje, dat hunkerde naar geschiedenissen van vreemde verre landen.

‘Ik heb een broeder’, antwoordde Hils, terwijl hij 't meisje streelde over 't gouden haar ‘we reizen samen; ik ben de jongste; de ouderdom vertraagt vaak zijn schreden, dan ijl ik vooruit en niet altijd volgt hij me, waar ik heenga.’

‘Zoo hij hier komt, is hij welkom’, sprak de gastvrouw.

‘Niet ieder spreekt zoo....’ lachte Hils, ‘zijn oog is somber en zijn stem is koud....hij leed veel en begrijpen doen hem weinigen....’

‘Waar overvloed is en vreugde en een blij gemoed....daar komt ook glans in het somberste oog en trilt de stem spoedig van innerlijk welbehagen! Kom, laat ons drinken, nog is het oude jaar niet gestorven!’ sprak de kasteelheer.

Ze vulden de glazen en dronken; de kasteelheer wierp nieuwe houtsblokken in den haard, dat de vonken omhoog dwarrelden als gouden loovers.

Het kleine meisje klapte in de handen.

‘Dàt was mooi vader....dat was mooi....werp nog zoo'n blok, dat de vonken opvliegen in de schouw!’

‘Hoor!’ sprak de vader eensklaps ‘daar slaat de oude torenklok de eerste slag van twaalf....nu sterft het oude jaar!’

Ze luisterden allen.

De twaalf slagen dreunden door den nacht; in den schoorsteen loeide de wind en buiten scheen hij met een angstig huilen de slagen te vangen en weg te voeren in gierende vlucht.

Ineens werd er op de deur geklopt en op het ‘Binnen’ van den kasteelheer traden menschen in 't groote warme vertrek.

Vrouwen en mannen met bleeke hongergezichten, huiverend in hun schamele kleeren; een jong meisje was er bij, dat een kindje droeg aan de ingevallen borst.

En allen keken star met droeve glanslooze oogen naar de brandende blokken in den haard en naar den vreemdeling die hen aanzag met een wonderlijk wreeden glimlach.

Een oude man trad vooruit.

‘Veel heil en zegen!....’ stamelde hij ‘gij met uw gezin en ook den vreemdeling en dank voor al de weldaden, die we uit uw hand ontvingen....’

‘'t Is goed’, sprak de kasteelheer, zich behagelijk strekkend naar den koesterenden gloed ‘maar sluit de deur, de kou mag buiten blijven. Ik wensch u wederkeerig heil en zegen; dat ook dit jaar voorspoedig zij voor ons allen. Wat heen ging was wèl rijk gezegend....’

‘Hoor....’ sprak het dochtertje, hem onderbrekend ‘de waakhond blaft....er nadert iemand.’

‘Hij is welkom’, zei de vader en dan voortgaande tot het volk:

‘Een rijk gezegend jaar, zooals ik ook reeds zei tot dezen vreemdeling, een geluksjaar voor ons volk, dat de zege bevocht in den strijd....

‘Mijn zoon....!’ zuchtte smartelijk een vrouw.

‘....een jaar van welvaart voor mijn onderhoorigen....

‘Brood....geef ons brood....’ stamelde bevend een simpele oude man.

‘....een jaar van voorspoed in mijn huisgezin....’

Het kindje aan de borst der jonge moeder schreide eensklaps luidop; ze suste het; dan, schuw, gleed haar blik naar den zoon bij den haard, die in 't vuur pookte en de vonken opjoeg naar de schouw.

‘Nogmaals veel heil en zegen’, besloot de vader, ‘keert thans terug naar uw woningen in blijde tevredenheid....’

Opnieuw blafte de hond, nu feller.

De bleeke mannen en de bleeke vrouwen luisterden en zagen elkaar aan in zwijgende vraging maar in sommiger oog laaide een gloed van haat.

‘Wie daar, in 't holst van den nacht?’ riep de kasteelheer op vreemden toon, terwijl hij opstond.

‘Mijn broeder....’ fluisterde Hils. ‘Ik voel hem komen.’

De deur sprong open en plotseling scheen een kille ijswind alle warmte te verjagen; de wijn verkoelde in den warmen ketel, de vlammen in den haard legden zich; alleen het licht schoot op met hellen schijn.

Dan trad Orm binnen in zijn wijden mantel.

Koninklijk was zijn houding en gebaar, koud zijn oog en bleek zijn gelaat.

Een murmeling van dreigende klanken steeg op uit het volk.

‘Ha vreemdeling....ge zijt welkom, maar ge voert de kilte met u van een ganschen winter!’ riep de kasteelheer en zijn stem beefde.

‘Die me welkom heeten met hun hart voelen deze koude niet....’ sprak Orm en dan terwijl hij zich wendde tot het volk bij de deur: ‘Wat mompelt gijlieden en treedt achter uit?....Zoo ge me niet kent, wat vreest ge? En zoo ge me wel kent....waar bleef uw moed?’

Toen voer een siddering door hen allen.

‘Geef ons brood!....’

‘Help....men doodt ons!’

‘Ons bloed drinkt hij!’

Dat riepen ze door elkander en ze drongen de kamer verder in naar den haard, waar de kasteelheer ontzet achteruit deinsde voor hun dreigend gebaren.

De jonge moeder met het kindje aan de borst bleef, waar ze stond en zweeg, maar haar droeve oogen hielden nu den blik gevangen van den zoon, die terugweek van zijn plaats, ineenkromp....

De vrouw van den kasteelheer kreet om hulp, verschool zich achter Hils. Het blonde kleine dochtertje stond gansch alleen.

Toen, plotseling, joeg een gierende sneeuwvlaag door den schoorsteen naar omlaag en doofde het vuur geheel en al de lichten.

En in de duisternis vloden schreiend en vloekend de hongerende vrouwen en mannen en met woorden van groote haat vluchtten ook de kasteelheer en de moeder en de zoon en Hils vlood met hen.

Orm stond alleen in het donkere vertrek en tastte naar de deur.

Op eenmaal legde een kleine hand zich in de zijne.

‘Wie ben je?’ vroeg hij verrast en zijn stem klonk mild en warm.

‘Ik ben de dochter....’ antwoordde 't kleine meisje ‘het is zoo donker hier, u is de vreemdeling toch, die met ons zat om den haard?’

‘Ik ben zijn broeder....’ antwoordde Orm ‘degeen, die 't laatste binnenkwam.’

‘Die met den wijden mantel, voor wien het volk sidderde?’

‘Dezelfde....jij vreest me niet?’

‘U vreezen, waarom? Uw broeder zei, dat uw oog somber was en uw stem koud, maar ik zag noch hoorde iets daarvan....Waarom gingen al de anderen heen?....'t Is koud hier, maar uw hand is warm....beschut me met uw mantel, vreemdeling....’

‘M'n kind’, sprak Orm zacht, zijn mantel koesterend om haar slaande.

‘Wie zijt ge?’ vroeg de kleine.

‘Je vriend....’

‘Dan moet je ook hier blijven en met me spelen....’ vleide ze....

‘Voor mij is geen plaats onder dit dak.’

‘Ons huis is groot....’

‘Voor mij te klein.’

‘Ga niet heen, vreemdeling.’

‘Ik ga niet ver, m'n kind en altijd zul je me vinden, wanneer je me zoekt.’

‘Waar moet ik je zoeken?’

‘Buiten....’ antwoordde Orm ‘in 't veld, in 't bosch....bij de bloemen....bij de eekhoorns....overal, waar 't schoon is en goed....’

‘En daar zul je met me spelen?’

‘Ja spelen....en vertellen zal ik je de mooiste geschiedenissen....’

‘Zul je heusch?....’ jubelde 't kleine meisje ‘zeg me je naam....dat ik je roepen kan in 't bosch en bij de bloemen....’

Toen bukte Orm zich en fluisterde haar in 't oor.

‘Bent u dàt?’ riep het kleine meisje verrast. ‘O, ik heb van u gehoord. Ma soeurtje zegt, dat ik u lief moet hebben en ik heb u lief. En ook ma soeurtje heeft u lief....ze kent U....’

Orm glimlachte droevig.

‘Ze denkt, dat ze mij kent m'n kind....maar 't is mijn broeder....’

‘Ik ken u beiden!’ juichte 't meisje ‘u en uw broeder....en u zal ik naar ma soeurtje brengen....!’

‘Nog niet, m'n kind....eenmaal....wellicht....maar nog veel stormen zullen woeden voor 't zoover komt.’

‘Dat begrijp ik niet....’ zei 't kleine meisje.

Toen kuste Orm haar op het voorhoofd.

‘Zoek me overal....en vrees me nimmer....dan zul je eens begrijpen....Vaarwel!’

En geluidloos verdween hij in de duisternis.

III

De sneeuw joeg ritselend door de takken; de storm huilde en boven in de bladerlooze kruinen daar gilde en floot hij.

Onstuimig rukte en trok hij aan de boomen, die bogen en kraakten en sommige vielen neer met scherpe suizeling en doffen slag.

Orm schreed onbewogen voort; rechtuit voerde zijn weg tegen storm en sneeuwjacht in.

Slechts eenmaal bleef hij staan teneinde om te zien of Hils hem soms ook volgde. Maar achter hem was alles duister en geen gerucht van naderende schreden nam hij waar.

Dan liep hij voort.

Dra eindigde de boschweg in de groote vlakte; een rossig licht gloeide aan den horizon.

Daar was de stad.

Orm's gang was langzaam, maar nimmer weifelde zijn voet en toen op de vlakte de storm hem tegenjoeg met verdubdelde kracht, bleef zijn gestalte toch rechtop en krachtig schreed hij verder.

Met den storm dreunde een vaag gerucht aan van menschelijk bedrijf, dat sterker werd, hoe meer hij naderde en aanwies tot een bonkend gedaver uit die nabije stad.

Uit groote vuren van fabrieken laaide een rosse hemelbrand en in de rook en fel-bewogen sneeuwjachtruizeling trilden zwart de schaduwen der kerken.

‘Hoe lang nog?’ mompelde Orm.

Ter zijde van den weg, dien hij volgde, stond eenzaam een eenvoudige woning.

Orm klopte aan de deur.

Een venster van die woning was verlicht; een mat geel vlak, waarover fluks een zwarte schaduw gleed, toen Orm nogmaals klopte.

‘Wie is daar?’ riep een stem van binnen.

‘Een vreemdeling, maar geen onbekende’ antwoordde Orm.

‘Een vriend?’

‘Geen vijand.’

Toen zweeg de stem, maar even later werd de deur ontgrendeld.

‘Treed in....het weer is boos....weest welkom in den naam der menschelijkheid!’

Orm trad binnen en volgde den bewoner in 't verlichte vertrek.

De studeerkamer was het van een geleerde; de wanden waren boeken en op den grond en op de tafel en overal, daar lagen wonderlijke geschriften.

‘Ik stoor u in den arbeid’, sprak Orm, met een blik naar de schrijftafel waarop een vel half beschreven papier, waarvan de inkt nog vochtig was, hel lichtte in den matten schijn van den bureaulamp.

‘Dat doet gij inderdaad’, antwoordde de geleerde; ‘wel werkte ik den ganschen dag en ook den ganschen avond en ik zou ter ruste gaan, toen eensklaps 't middernachtelijk uur me kond deed, dat alweer een jaar was heengegaan. En nog immer heb ik niet gevonden....’

‘Ge zoekt dus....?’

‘Ik zoek altijd en peins en overweeg, maar al te langzaam dringt het licht. Maar toch, toch zie ik als de weifeling van een klaren schijn....heel vèr nog....vaag iets lichten in mijn geest en juist zooeven, toen gij daar kloptet....toen was 't me, of een heller schijnsel eensklaps klaarte bracht....’

‘Dat nu weer doofde door mijn stoornis’ sprak Orm zacht.

‘Zoo is het’ antwoordde de geleerde, ‘maar zet u bij den haard en leg uw mantel af....Waart ge verdwaald?’

‘Neen....ik was al eerder onder dak vannacht, maar ik ben gevlucht.’

‘Gevlucht?’ vroeg de geleerde.

‘Of ik werd verjaagd....’ sprak Orm ‘het was niet recht te onderscheiden in al die duisternis. Wel kwam ik om te stelen en te dooden, maar ik ben geen dief of moordenaar.’

De geleerde lachte.

‘Niet ieder noemt den dief een brenger en nog veel minder zijn er die den moordenaar hun redder heeten.’

‘Doet gij alzoo?’ vroeg Orm, die zijn mantel niet had afgelegd en op den stoel gezeten in 't vuur staarde.

‘Neen’ antwoordde de geleerde, die weer aan de tafel zat en droomerig zijn blik deed glijden over 't geschreven woord. ‘Dat zijn de troosteloozen, wier ziel en leven eindigt in het zwarte niets....de dwazen, die de mensch niet kennen als het doel, maar als het middel.’

‘Kan niet het middel ook het doel zijn tevens?’ vroeg Orm.

‘Ge spreekt in raadselen, mijn vriend’ antwoordde de geleerde.

‘Is het niet een raadsel, dat uw geest gevangen houdt van het eene jaar in 't andere?’

‘Wie zijt ge?’ vraagde de geleerde die even had gezwegen op Orm's laatste woorden.

‘Eens was ik nar aan vele hoven.’

‘En thans?’

‘Thans zwerf ik door de wereld en zoek....’

‘Wat zoekt ge?’

‘Die mij zoeken.’

‘Wie zijn dat?’

‘Gij en al degenen, die hun ziel hier lieten in een perkamenten band’ en Orm's arm gebaarde naar de folianten, die zich reiden langs de muren.

‘Mij zijt ge vreemdeling....’ sprak de geleerde ‘niet ik zocht u....maar gij zocht mij en ik ontgrendelde de deur nadat ge kloptet....’

‘Zie me dan aan....’ sprak Orm, terwijl hij eensklaps opstond van zijn zetel aan den haard en zijn gestalte wendde.

‘M'n god....ik ken u niet....’ stamelde de geleerde terwijl hij oprees van zijn stoel en terug week naar den wand.

‘Ge kent me wèl!’ riep Orm en zijn klare stem klonk dreunend in 't vertrek. ‘Wees niet zoo laf om thans me te verloochenen. Gij, die me zegt te zoeken en al uws gelijken, die zochten in alle eeuwen. Hier ben ik....voor u....zie toe en ken me....’

Maar de ander deinsde achteruit met grooten angst en zijn oogen sperden wijd zich open van gruwzame ontzetting.

‘Zijt gij dan....?’

‘Ja!....’

‘Neen!’ kreet de ander, terwijl hij zijn gelaat met beide handen bedekte. ‘Zoo niet....zoo nimmer....in schoonheid wil ik u kennen....in warmte....in barmhartigheid....en gij zijt afzichtelijk en koud en wreed....’

Orm schreed naar de deur en moeheid was in zijn langzamen tred.

‘Arm mensch....’ zoo sprak hij zacht ‘zoek toch de schoonheid van dit afzichtelijke, de warmte van deze koude, de barmhartigheid van dit wreede.’

Dan trad hij opnieuw naar buiten in den guren Nieuwjaarsmorgen.

IV

Een vogel floot in den lentenacht.

De witte dauw stond op de weiden, kikvorschen kwaakten in de slooten, vleermuizenvleugels trilden zwart in 't blauwe manelicht.

De grauwe muren van het klooster stonden in vale schemering van wit; zwart zwijgend staarden de vensters.

Een stille huivering voer door de jonge blâren.

Het land alom lag onbewogen in 't blauwe licht; ver aan den einder rees een toren uit vage donkering van struikgewas en in een glansveeg van de maan lag 't kleine meer verzilverd.

Door de laan van glanzend witte berkenstammen, welker schaduwen als zwarte zebra-ringen fluweelig streepten over het macadam, schreden twee mannen. Ze liepen zwijgend toe op het grauwe klooster en klopten op de poort.

En als een stamp op een gewelf zoo dreunde hun klop naar binnen, verstierf in geruchtloosheid.

Een luik werd weggeschoven achter 't kleine tralievenster in de poort; in schemering van gelig licht verscheen een monnikskop, een oud ontzield gezicht, welks moede oogen zwijgend vraagden.

‘Een nachtverblijf....eerwaarde vader’, sprak Hils met eerbied in zijn stem.

Het hoofd verdween, 't luik werd gesloten. Dan knarste 't slot en zacht klagend in de groote scharnieren week de poort.

‘Pax vobiscum!’

De oude, die hen inliet, stond gebogen, had de lantaarn neergezet in rossen lichtkring op de uitgesleten steenen.

Hij sloot de poort.

Dan, de lantaarn opnemend, ging hij de gasten voor in moede strompeling; het bevend kaarslicht deed hun schaduwen sidderen op de kale wanden van de lange kloostergang.

De oude monnik zweeg en zwijgend bleef hij in de zaal, waar, aan de ruwe tafel, hij zetels schoof en melk bracht en brood en zout.

Van oud wormstekig hout scheen zijn gelaat gesneden en

broos, van geel ivoor waren zijn fijne handen; zijn blik was op den grond gericht, zijn dunne lippen mummelden in staag gebed.

Na de lantaarn geplaatst te hebben op de tafel, trok hij zich terug in het halve duister, waar hij bleef staan, den rozenkrans losmaakte van zijn pij en stil de bruine kralen liet glijden langs den snoer.

'We storen u wel in uw heilig werk?' vroeg Hils, toen hij en Orm gegeten hadden.

'Uw melk en brood is goed', sprak Orm, 'het was een voedend maal; we zijn u hartelijk dankbaar.'

Nog haastig prevelend aan het onvoltooid gebed, trad de oude weer den lichtkring in, om verderen dienst te bieden.

'Ginds is uw slaapplaats' sprak hij dan met fluisterstem, zoo klankeloos, alsof een menschelijk geluid uit het broze lijf niet meer zich los kon maken en met zijn vinger gebaarde hij terzijde naar een deur.

'Gaat ge niet zelf terust, gij oude man?' vroeg Orm met erbarmen.

De monnik schudde langzaam 't hoofd en ruimde borden en kroezen weg, doch antwoord gaf hij niet.

'Hier kan de zon nooit schijnen', sprak Orm terwijl hij rond zag in de duistere hooge zaal en even met gefronsten blik staarde op het gruwzaam lijk, aan het kruis genageld, dat vastgeklonken aan een zijwand, nu langzaam oplichtte in den gelen kaarsenschijn. 'Gij arme, zijt wel het licht vergeten, dat dagelijks van den hemel straalt!'

Maar des ouden monniks oor was doof geworden in zijn langen boetetijd. Hij neigde het hoofd als groet; de ivoren hand greep weer den rozenkrans, de lippen mummelden en moeizaam langzaam, schoof de bruine pij den lichtkring uit, verdween in het zwarte donker.

De binnenplaats van het klooster lag maanverlicht in kouden schijn. Een donkere hooge muur stond recht en sloot de wereld buiten, terzijde, links en rechts voerden twee kloostergangen met arcaden naar de kapel, die scherp omhoog een toren

spitste met lei bedekt, dat zilverig glansde; het vergulde kruis blonk mat daarboven tegen paarlemoeren hemel.

Achter de hooge kerkramen gloeide kleurige deemstering; door de open deur was kaarsenglans en goud en rood en zilver van een altaar, diep daarbinnen, even zichtbaar in blauwen wierooknevel.

Een klokje ving eensklaps te kleppen aan met hoogen ontstelden klank.

In het koude maanlicht, dat ook uitlag onder de arcaden, daar, het bovenlijf beschut in paars-fluweelen duister, schoven als bruine schaduwen de monniken, in stillen opgang naar devoten plicht.

Alleen een zachte schuifeling van sandalen over 't brokkelig marmer van het plaveisel was hoorbaar in den nacht.

En steeds maar schoven bruine schimmen aan in ongehaasten tred op 't jagend kleppen.

En als ze traden in het gele licht, dat uit de open kerkdeur straalde, dan werden allen zwart en scherp-wit streepte dan het geeselkoord met knoopen langs de donkere pij.

Weemoedig vingen orgeltonen een somberen zang te klagen aan.

Dan zweeg de klok.

Achter den laatsten monnik, den zelfden ouden, die hen bediend had en nu in zeer bevreesde haast zich hijgend snel op de oude voeten afjoeg om nog bijtijds in het bedehuis te zijn, achter dezen, traden ook Hils en Orm daar binnen.

Een zoete wierookdamp vernevelde het licht, dat op het altaar uit tal van kaarsen vlamde en ook van boven straalde, hoog van ijzeren luchters, die heel zacht bewogen tusschen slanke bontgeschilderde pilaren, op welker kapiteelen kruisbogen puntig steunden.

Veel heiligenbeelden waren al rondom, getooid met kralen en papieren bloemen die nooit verwelken, omdat ze nimmer leefden.

Dicht bij de trappen van het altaar stond op een zuil een heilige, met gouden sterren als bezaaid het blauwe overkleed; met beide handen droeg hij een lam, dwarsch voor de borst.

En in een nis, daartegenover, zat een gekroond madonna-

beeld, dat op den schoot een kind hield, met een gouden nimbus boven het hoofdje.

En 't kind en de madonna en de heilige met het lam, ze zagen alle drie met vreemden wezenloozen glimlach op den ganschen schaar gebogen monnikken, die neergeknield op het kille marmer van den vloer, het hoofd en lichaam gansch verborgen in bruine pij, in stille aanbidding nederlagen.

Ter zijde van het altaar, halverweeg de trappen, zwaaiden twee met langzame slingering aan fijne ketens, koperen vaten, waarin 't opsmeulend offer vurig gloeide en geknield voor het gouden hulsel van het allerheiligste lag in rijk gewaad, vol ragge kanten en op den rug een stralend kruis, de priester.

Hils schreed naar het midden in 't verguldend licht en knielde bij de anderen.

Orm trad terzijde uit het kaarsenschijnsel.

Daar, als verborgen voor het altaar en den priester, in 't half-duister, lagen boetelingen; dat waren zij, die zwaar gezondigd hadden tegen de wetten van hun orde en nu daar nederlagen in fervente smeeking om vergeving met eindeloos herhaalde beden.

Een enkele slechts werd Orm gewaar.

Een oude, zieke monnik was 't, die geluidloos weende en zijn handen wrong en met zijn vochte roodgerande oogen in smeeking opzag naar den vreemdeling.

‘Kunt gij me redden....mij....verdoemde?....Ik heb zoo zwaar gezondigd en ik boette al vele lange dagen en lange nachten hier in vasten, waken en in ijverig bidden; mijn knieën bloeden en de kralen van mijn rozenkrans, die scherpe stekels dragen, ontveldend reeds mijn vingers....hoe lang nog dit?....Zoo ik maar sterven mocht....’

‘Niet ik kan u redden of troosten’, antwoordde Orm, terwijl hij snel trad in de zwarte schaduw van een nis ‘maar ginder knielt mijn broeder; ga tot hem; hij heeft de balsem voor uw arme kranke ziel.’

Dan schreed hij voort.

Plots viel uit het orgel zware dreunklank in de gansche ruimte en het halfluid bidden nu der knielenden klonk op als een gesmoord en angstig smeeken.

Ineens, toen hij terugtrad in een zijgang, waar alleen het maanlicht blauw en vredig binnenviel door ongekleurde ruiten, voelde Orm dat een hand hem zacht trok aan zijn mantel.

Verwonderd bleef hij staan, zag dan omlaag en keek in de oogen van een jong gelaat, waarvan de lippen snel iets fluisterden.

'Wat zoekt ge?' vraagde Orm.

'Het onbekende....het antwoord op de eeuwige vraag....' sprak de ander.

'Ziet me in het aangezicht!' sprak Orm, die fel beschenen door dien glans van buiten hem aanzag met zijn klare oogen.

Maar of die klaarte hem verblindde, zoo sloeg de beide handen voor 't gelaat de jonge monnik.

'Sta op!' sprak Orm, terwijl zijn hand hem steun bood.

Maar de ander kromp ineen, zag beven om naar kaarsenflonkering en altaarpurper en legde als smeekend schier, een vinger op de lippen.

Toen zag nog eenmaal Orm den jongen monnik diep in de oogen en als die weder sidderend terugkweek, sprak hij zacht:

'Kleinmoedige....vergeet me, zoo ge kunt....'

Maar wie Orm eenmaal zòò in het aangezicht mocht schouwen, vergeet hem nimmer.

Dan trad Orm uit de zijgang, het orgel zweeg op hetzelfde oogenblik; een stilte vulde nu de ruimte van het kerkgebouw en in die stilte was alleen de zachte suizing van Orm's mantel en de lichte dreuning van zijn vasten tred.

Toen, eensklaps, trad de priester in het rijke miskleed met het stralend kruis in goud geweven op den rug, hem in den weg.

Een dik, paarsrood gelaat had deze man, die even aarzelde voor den grooten vreemdeling, maar dan, met brandenden angst in kleine, in vette plooien weggezonken oogen, de zware lippen bleek van toorn, zijn arm strekte, terwijl zijn hand bevelend wees naar den uitgang.

'Gij kent me dus....' sprak Orm, die in het midden van de kerk was getreden, waar als een kudde bruine schapen, de monniken lagen op den vloer.

'Een ademtocht van u ontheiligt deze tempel....' sprak de priester bevend, terwijl hij terugweek buiten het bereik van

Orm's hand, welke hij vreesde. ‘Ga heen....ga heen....en vaar ter helle....!’

‘Gij die me kent en hier staat in dit kleed....’ sprak Orm ‘vloek over u en uws gelijken....!’ en zijn stem dreunde als een donder in het hoog gewelf.

Voort schreed hij tusschen al de knielenden die diep ter aarde bogen en zich kruisten.

Te midden van die allen lag ook Hils.

‘Ga mee....’ sprak Orm, een hand hem op den schouder leggend.

‘Mijn plaats is hier....’

‘Uw geest blijft. Volg me, bid ik u, want overal mijn broeder, zijt gij me liever, dan hierbinnen!’

Toen stond Hils op en volgde zwijgend Orm.

De priester zag hen sprakeloos na.

Maar toen de schuifeling der vreemde stappen was verstorven, hief daar een oude monnik het hoofd, staarde den priester aan in vragende ontzetting terwijl zijn lippen fluisterden.

‘Wie was het, die de donder dreunen liet in onzen tempel Gods?’

De priester sloeg een kruis, zijn oogen schoten vlammen, zijn mond vertrok van haat.

‘Het was....het was....de Antichrist!’

En sissend stierf dit woord weg van zijn lippen, of daar een giftige adder vluchtte.

Een huivering rilde door de gansche schaar.

Zoodra ze buiten het klooster waren, scheidden de beide broeders.

De morgenschemering doofde reeds de luister van de sterren; de grootste alleen nog straalden helder; de maan zonk rood en wonderlijk vervormd in nevels aan den Westerhorizon.

Vaag in onwezelijken schijn stonden al de dingen.

Orm trad den weg op met de witte berkenstammen.

Plots klonk een haastige voetstap achter hem en toen hij omzag, trad in het vage licht de jonge monnik op hem toe en strekte de armen smeekend uit.

‘Dus toch....? vroeg Orm.

‘Ik vrees u en toch volg ik u....’ sprak de ander.

‘Zoo gij me gansch kent, zult ge nimmer vreezen.’

‘Ik zag u in mijn droom, reeds vele malen.’

‘Geen droomen waren het; nooit nader ik de slapenden.’

‘Welk kleed beveelt ge, dat ik draag?’

‘Het kemelsharen of het brocaten....’ sprak Orm, ‘'t is al gelijk. Maar werk de knoopen uit uw geeselkoord en schenk het als een sterk en deugdzaam touw den armen visscher; verbreek dien rozenkrans en werp de kralen op den akker. Ziet, of ze vruchten dragen.’

‘En het kruis?’....vraagde de jonge monnik, terwijl zijn hand een crucifix bevrijdde uit de plooien van zijn pij.

‘Dit kleine, werp het van u,’ antwoordde Orm. ‘Niet zoo, als ongevoelde last, moest Christus het zijne sleepen en in het bangste uur....toen droeg het kruis den Christus. Werp het van u. Ook mijn weg voert naar Golgotha, maar zwaarder zal het u wezen mij te dienen, dan uwen armen Heiland!’

De jonge monnik deed, als Orm hem beval.

Met vaste hand ontwarde hij de knoopen van 't geeselkoord; den rozenkrans verbrak hij en de kralen wierp hij van zich met een breeden zwaai.

Hij nam het crucifix, zag Orm nog eenmaal diep in de oogen, drukte een kus op het kleine beeld en legde het op de aarde.

Dan, zonder om te zien naar kruis of klooster, trad hij met Orm naar het Oosten, waar reeds een gouden dageraad de glorie van het winnend licht verkondde.

V

De straten waren druk versierd; veelkleurige wimpels wapperden en klingelend deunden carillons van alle torens de vaderlandsche wijsjes in de wind.

Van uniformen straalde goud- en koperschittering; gelakte helmen blonken en zilverblikkerend in den zonneschijn waren de sabelscheeden en de bajonetten.

De jaardag van den koning, den vader van zijn volk, den

edelen nazaat van een groot roemrucht geslacht; den zeer beminden vorst, voor wien elke onderdaan bereid was goed en leven te offeren in den strijd....zooals alom geschreven en gedrukt stond.

In gouden statiekoets, gansch open, zes witte paarden, vurig trappelend, er voor, reed langzaam deze koning door de volle straten en boog en wuifde met de hand, naar wie er juichten langs den weg te zijner eer.

‘Niet heel sterk spreekt de geestdrift,’ sprak de vorst.

‘'t Volk is ontroerd....’ antwoordde de eerste kamerheer, die naast den koning op de blauw satijnen kussens zat.

‘Ontroerd?’ vraagde de koning.

‘'k Zie tranen schier in aller oog,’ verzekerde de ander, ‘zoo ge in hun hart een blik kond' slaan....!’

De koning boog opnieuw naar het volk en zocht de blijde ontroering in de oogen.

Toen, tusschen duizenden, geschaard terzijde van den weg, achter een haag van scherpe bajonetten en vlijm geslepen sabels en welke duizenden zonder één groet of kreet met koude blikken den koninklijken stoet voorbij zich lieten trekken, zag plots de koning Orm.

Orm, die met vasten, klaren blik, gestreng als een bevel, den koning dwong om hem in 't aangezicht te zien, seconden lang.

En eensklaps werd vaalbleek de koning; een bang visioen gleed voor zijn angstige oogen.

De bajonetten en de sabels dreigden hèm met honderdvoudigen dood en stroomen haat en spot schoten uit de oogen van de menigte....oproerige kreten klonken....het carillongeluid werd als het jagend kleppen van een noodklok....de paarden steigerden...

‘Terug....terug naar het paleis!....doe dicht de kap van het rijtuig....het volk....het haat me....die man daarginds bedreigt me....ik zag het....grijpt hem....redt me....!’

Zoo riep in troebeling van zijn geest de arme koning.

Lakeien schoten toe en huifden snel de kap van het rijtuig beschermend boven 't koninklijke hoofd.

Een steigering der witte paarden....woest hoefgetrappel....

verwenschingen en gevloek van het opgedrongen volk....dan vlood in ongetoomde vaart de koninklijke karos.

Maar veilig, teruggekeerd in zijn paleis waar de roemruchtheid van zijn oud geslacht hem aanzag van de wanden, verwerd de bevende angst des konings tot een zeer fellen toorn.

En dadelijk gaf hij bevel om Orm te grijpen en te dooden.

Toen riepen al de priesters, die Orm kenden, maar velen hadden nooit zijn aangezicht gezien: ‘Doodt hem....verbrandt hem....!’ en vele rijken, die op kasteelen woonden en zeer tevreden 's winters bij den haard hun handen wreven en vele hooge officieren, die zegden, dat de heldendood op het slagveld het schoonst besluit is van een menschenleven en vele geleerden, die klaagden, dat ze Orm niet vinden konden, doch hem verloochenden, wanneer in zeldzame oogenblikken de groote vreemdeling hun verscheen, die allen en nog veel meer anderen, die riepen met den koning: ‘Doodt hem....!’

Maar Orm kan eerst sterven met den laatsten mensch.

Doch lijden deed hij al, vanaf het oogenblik, dat voor het eerst twee menschen samen waren.

En de vertoornde koning kon wel dit lijden nog vergrooten.

Zoo werd Orm's gang een stage vlucht.

VI

Er was geen huis, er was geen hof, er was geen kerk en geen klooster, waar Orm geduld werd.

Daar overal riep men een welkom toe aan Hils en zegde, dat hij niet Hils, maar Orm was en dat men Orm vereerde.

In het licht hield Orm zich schuil; 's nachts schreed hij voort.

Geen deur ging open op zijn smeekend kloppen.

Maar eindelijk....

Het was een winternacht toen wit besneeuwd alom de gansche wereld lag en zoo geluidloos alle stappen waren, dat Orm niet eens gehoord had de nadering van Hils, die nu terzijde van hem schreed....

In dezen winternacht ontwaarde Orm een woning, uit welker kleine vensters wijnroode schemer zacht naar buiten vloeide.

‘Daar binnen!’ sprak Orm zacht, met blijdschap in zijn stem.

Hij opende de deur, die niet gegrendeld was en trad met Hils naar binnen in een warm, lamplicht vertrek.

‘Gij hier....gij beiden!’ juichte daar een stem, vol blijde ontroering. ‘Hoe schoon is deze nacht! Zaagt ge den glans der sterren wel en de diamanten pracht der sneeuw....? het is een tooverland daarbuiten....maar nog veel schooner was de morgen....toen de eerste zonnestraal zijn gouden pijlen schoot....; fijn zilverdraad tot ragge kant gesponnen, zweefde in de blauwe luchten....de bloemen en de bladeren waren gansch als kostbare veeren van een struis....als een kristalfontein, die edelsteenen sprenkelde was iedere boom....en roereloos in aanschouwing van eigen schoon was het al rondom.’

‘Gij vreest mij niet, schoon gij mij kent’, sprak Orm ‘en ook mijn broeder Hils zijt gij genegen?’

‘U beiden heb ik lief....!’ zeide de kunstenaar, want deze man was een dierzulken, die de kunst liefhebben en vereeren om haarszelfs wil.

‘Zoo ik u niet kende en lief had....waar sproot mijn kunst? Niet welkom heet ik u....mijn groote broeders....ik kus veeleer de slippen uwer mantels, zoo gij slechts toeven wilt....en ik u mag dienen....!’

‘Zoo zal dan hier opnieuw mijn schuilplaats zijn,’ sprak Orm, terwijl zijn hand hij legde op des kunstenaars schouder, ‘en dienen zult gij ons, mij en mijn broeder Hils gelijkelijk. Want die mij kent en lief heeft en niet vreest, zal ook mijn broeder eeren en ons beider schoonheid vinden, die de blijdschap van dit leven is. Doch wie Hils alleenlijk kent en mij verloochent, zal de oogen sluiten zonder dat één straal dier schoonheid in zijn oog ooit glans verwekte.’

Overdenkingen
Door
Dr. M.H.J. Schoenmaekers.

Van het kosmische kruis

8. *Het Kruis als begripvoorstelling van den Kosmos.*

Onder ‘Kosmos’ verstaan we het geheel van de menschelijk waarneembare, objectieve werkelijkheid. Wij noemen die werkelijkheid ‘Kosmos’, (orde) omdat de mensch haar òfwel reeds als geordend waarneemt òfwel uit redelijken natuurdrang als geordend waarnemen wil. Het begrip ‘Kosmos’ is dus niet hetzelfde als het begrip ‘Heelal’ of *àl het bestaande*. 't Is immers denkbaar, dat, buiten de dingen die we als geordend waarnemen of waarnemen willen, nòg iets objectiefs bestaat, dat op geenerlei wijze in den kring der menschelijke waarneembaarheid verschijnen kan. Omdat echter dat iets, àls het bestaat, ons niet aangaat, althans voorloopig niet, is het vergeeflijk, dat de woorden ‘Kosmos’ en ‘Heelal’ vaak verwisseld worden.

De natuuronderzoeker, die als zoodanig empiricus is, *ontleedt* den Kosmos en, als hij bij zijn vak blijft, als hij geen uitstapjes maakt op het gebied der natuurfilosofie, is hij er uitsluitend op bedacht de ontleede détails in alle nauwkeurigheid waar te nemen. De bespiegelende mensch echter, die het empirisme doorleefd en overwonnen heeft, (niet *verwaarloosd* maar *doorleefd* en *overwonnen!*) is zich bewust van zijn recht, juist het tegendeel te doen van wat de empiricus doet: hij beschouwt het *fundamenteele* kosmische beweeg, waartoe alle beweging is te reduceeren, en ziet dat zoowel in den heelen Kosmos

als in ieder kleinste deeltje ervan. Terwijl de empiricus uitwendige vormen en uitwendig doen ‘beschrijft’, schept de bespiegelende mensch een begripvoorstelling van het kosmisch gebaar. Die begripvoorstelling spreekt uit innigste menschelijkheid en is daarom pure werkelijkheid voor den heelen mensch, pure werkelijkheid voor redelijke ontroering maar ook voor verbeeldingskracht van dichterlijk droomen; zij is wijsheid niet alleen, maar ook poëzie van kosmischen inhoud.

Het ‘Kruis’ met al zijn wijsheid en al zijn poëzie is een begripvoorstelling van het kosmisch beweeg. Het Kruis, d.i. de horizontale lijn der geschiedenis, het feitengebaar van oorzaak en gevolg, - de verticale lijn der evolutie, het objectengebaar van 't primitieve naar het steeds meer gecompliceerde, - en het snijpunt van beide lijnen, waarvan de volledige beweging uitgaat, de ‘radiatieve’ beweging waartoe de meest gecompliceerde ‘plastiek’ kan worden teruggebracht.

9. *Kosmos = kosmisch beweeg.*

Als we goed het wezen willen beseffen van een begripvoorstelling van den Kosmos, komt het er vóór alles op aan te doorweten, dat de objectieve werkelijkheid in-wezen beweging is òmdat ze objectief is. (2).

De beweging der objecten is niet een bijkomstigheid der objecten, maar objectiviteit is beweging en beweging is objectiviteit. Dit zegt veel meer dan de ‘waarheid als een koe’, dat er geen beweging is zonder object of geen kracht zonder stof en omgekeerd. Neen, objectiviteit is beweging. Ik ken een object in waarheid eerst dan, als ik het waarneem als wezenlijke beweging. En omgekeerd: zoodra ik een beweging àls wezenlijke beweging waarneem, ken ik waarlijk objectiviteit.

Een moeilijkheid schuilt in het begrip ‘beweging’. Het ongeoefend verstand is altijd geneigd daarbij te denken aan ‘verplaatsing’, aan een vliegenden vogel of zooiets. Nu is er zeker beweging in een vliegenden vogel, maar de ‘verplaatsing’ is daarbij iets heel bijkomstigs. Ieder teekenaar, ook de meest middelmatige, weet dat. Hij weet, dat de lijnen van een goed

geteekenden vogel-in-vlucht wel degelijk ‘beweging’ zijn, al is daarbij zeker geen sprake van verplaatsing. De beweging-zèlf gaat wel dikwijls gepaard met verplaatsing, maar zij is ervan te onderscheiden en zelfs te scheiden. Beweging-zèlf is niets anders dan het tegendeel van stroefstijve doodheid. Beweging-zèlf is levensspanning,....die zeer stil kan zijn. Beweging-zèlf is wording-zèlf. Wording-zèlf: dus niet het doorloopen van verschillende *bepaalde*, *beperkte* vormen, maar elegante levensontvankelijkheid, die den subtielen waarnemer zeggen doet: ‘Dat object is één-en-àl gehoorzaamheid aan zijn subject; 't is zòò, niet omdat het te stijf is om anders te zijn, maar omdat het lenig buigt onder een zòò vormenden wil.’ Dàt is beweging. In dien zin is de Kosmos niets anders dan kosmische beweging. In volstrekten zin is allèèn de Kosmos beweging. Ieder afzonderlijk voorwerp, als afzonderlijk voorwerp beschouwd, is maar betrekkelijk beweging, en betrekkelijk bewegingsbeperking.

In ‘Christosophie’ zeide ik, dat wij de werkelijkheid eerst dan in waarheid kennen, als we haar geboren oppervlakte *goed* waarnemen, omdat alleen de geboren oppervlakte der dingen ongezocht is en ongemaakt. Ik kan nu aanvullen: een oppervlakte *goed* waarnemen is een oppervlakte waarnemen *als beweging*. Dat ik dit toen reeds bedoelde blijkt overigens duidelijk uit het voorbeeld, dat zich vanzelf aan mijn beschouwen aanbood: ‘Daar staat een mooi beeld, b.v. de Venus van Milo. Ik ken die Venus als ik haar oppervlakte ken, d.i. als ik haar oppervlakte goed zie. Zou dat “oppervlakkige” kennis zijn? Kijkt gij dan maar in die Venus en overtuigt u of ze hol is of massief, beklopt haar met de knokkels van uw vingeren om te weten of ze van hout is of van steen. Ik kijk liever naar de oppervlakte, de *ronding* der oppervlakte, de *lijnbuiging* der oppervlakte, heel het *beweeg* der oppervlakte’....(Ib. III, III).

10. *De horizontale, verticale en radiatieve kosmische beweging.*

Als ik hier over verschillende bewegingen spreek, bedoel ik geen bijkomstig verschil in richting allèèn, maar een verschil in beweging-zèlf.

De verticale beweging gaat uit van een middelpunt-van-beweging en ontmoet straalsgewijze de horizontale, die, als cirkelomtrek, niet direct van dat middelpunt ‘uitgaat,’ maar wel vanuit zijn middelpunt wordt ‘beheerscht.’ Beheerscht in vollen zin. d.i. geboren èn begrensd. Vanuit de middelpunt vliedende uitbreidingsbeweging der verticale lijnen wordt de cirkelhorizontale lijn geboren, vanuit de middelpunt zoekende inkrimpingsbeweging derzelfde verticale lijnen wordt de cirkelhorizontale lijn begrensd[1)], Het verschil in beweging-zèlf ligt nu hierin, dat de horizontale beweging door de verticale wordt beheerscht. Zoo gaat de verticale beweging in-op onze aarde uit van haar middelpunt, terwijl de horizontale gaat evenwijdig met hare oppervlakte, niet direct ‘uitgaande’ van haar middelpunt maar wel vanuit haar middelpunt ‘beheerscht.’ Zoo beweegt zich de aardbol zelf horizontaal ten opzichte van het zonnemiddelpunt, terwijl van het zonnemiddelpunt verticale beweging uitgaat naar de baan der aarde om de zon. Waar beide bewegingen elkaar niet alleen in richting maar ook in beweging-zèlf kruisen, moet vanuit het snijpunt een nieuwe beweging ontstaan, ‘beheerscht’ door verticale en horizontale beide. Beheerscht weder in vollen zin: geboren èn begrensd. In het snijpunt is geconcentreerd zoowel de uitbreiding als de inkrimping van de verticale beweging als de uitbreiding en inkrimping, die in de horizontale leeft onder invloed van de verticale. Als die nieuwe beweging primitief is, heet ze ‘radiatief’ en openbaart zich in een ‘bol.’ Als die nieuwe beweging gecompliceerd is heet ze ‘uitbeelding’ en openbaart ze zich in een ‘beeld.’ (Het woord ‘beeld’ is een gewijzigde vorm van ‘bol’). In een vreemd, wellicht meer gebruikelijk woord heet de uitbeeldingsbeweging de ‘plastische’ en haar openbaring ‘plastiek.’ Zoo ontstaan vanuit de snijpunten van de horizontale beweging aan onze aardoppervlakte en de verticale vanuit het aardemiddelpunt, de planten: de beelden der aarde, de plastiek der aarde. Zoo ontstaat onze

1) Dit rechtvaardigt ten volle, dat ik in 9 de beweging ‘levensspanning’ noemde. Middelpunt vliedende mèt middelpunt zoekende *richting* geeft spanning zonder meer. Middelpunt vliedende mèt middelpunt zoekende *beweging* geeft *levens*spanning.

aardbol zelf vanuit het snijpunt van de horizontale aardebaan en de verticale beweging, die van het zonnemiddelpunt naar de aardebaan uitgaat[1)].

Ik zei nadrukkelijk, dat ik hier de kruising beschouwde van twee bewegingen àls bewegingen, niet van twee richtingen allèèn. De kruising van een horizontale en een verticale *richting* zou zeker geen radiatie doen ontstaan, maar een rotatie, een draaiing. Dit verklaart zeer goed, waarom, behalve de radiatie die zich openbaart in onzen aardbol, de aarde òòk nog draait om hare as en om de zon. De verticale beweging uitgaande van het zonnemiddelpunt, en de horizontale beweging van de aardebaan zijn zeer primitief, ze zijn wel bewegingen maar de wezenlijke *levens*spanning is er zoo gering, dat zij zich nog overwegend als ‘richtingen’ doen gelden. Hoe meer de beweging voltooide ‘beweging’ of zuivere levensspanning wordt, des te minder zal er in de kruising van horizontaal en verticaal ‘richting’ worden geopenbaard, maar des te meer radiatie, des te meer plastiek.

Zoo leidt het inzicht in het kosmische beweeg tot de redelijkbezonnen erkenning van het ‘Kruis’ als de zuivere begripvoorstelling van den Kosmos. ‘Die begripvoorstelling spreekt uit innigste menschelijkheid en is daarom pure werkelijkheid voor den heelen mensch, pure werkelijkheid voor redelijke ontroering maar ook voor verbeeldingskracht van dichterlijk droomen; zij is wijsheid niet alleen, maar ook poëzie van kosmischen inhoud’. (8). Als we dit goed beseffen, moet 't ons allernatuurlijkst voorkomen, dat zuiver-schouwende fantasie van een religieus geaard volk het Kruis gezien heeft als zijnde van kosmische beteekenis. Al was het heele verhaal van Jezus' Kruis ‘maar’ een legende voor de rationalistische critiek, zij zou nòg kosmische waarheid zijn. Als die critiek Jezus' Kruis ook heelemaal dreigde weg te redeneeren, behoefden we zijn menschelijke waarde nog volstrekt niet te redden door het te verlagen tot een brave zedeles, zooals moderne theologen van den ouden trant zoo gaarne

1) De zonne*bol* is, op zijn beurt, radiatie vanuit het zonnemiddelpunt.

doen. De door-en-door reëele mystiek van het Kruis staat boven alle braafheid.

11. *De horizontale, kosmische beweging is in wezen: tijd.*

Als we de horizontale, kosmische beweging zuiver willen benoemen met één woord dat alles zegt, moeten wij er vooreerst op bedacht zijn de objectiviteit *als beweging* te benoemen, want 'ik ken een object in waarheid eerst dan, als ik het waarneem als beweging'. (9). En dan moeten we wèl bedenken, de beweging te benoemen als *kosmische* beweging en niet als een beweging die alleen gerealizeerd is in een afzonderlijke werkelijkheid. Immers: 'In volstrekten zin is allèèn de Kosmos beweging. Ieder afzonderlijk voorwerp, als afzonderlijk voorwerp beschouwd, is maar betrekkelijk beweging, en betrekkelijk bewegingsbeperking.' (9).

Als we op dit alles wel bedacht zijn, moeten we inzien, dat de ware naam voor de horizontale kosmische beweging is: tijd. De tijd immers is beweging en niet beweging als één afzonderlijk object maar als kosmische objectiviteit, die gaat, heelemaal gaat, steeds vergaat. En de tijd is wezenlijk *horizontale* beweging. Want de tijd beweegt, zonder *uit zich zelven* een logische eisch mee te brengen van begin- of eindpunt. Integendeel: aan iets vóór of nà den tijd kunnen we niet logisch denken. De cirkel zonder begin en zonder einde is de zuivere begripvoorstelling van den tijd[1].

Het begrip van die ééne *continueele* tijdbeweging is innige waarheid voor den heelen mensch. In zijn redelijkheid openbaart het zich als geloof aan de onverbrekelijke reeks van oorzaak en gevolg. In zijn fantasie openbaart het zich als muziek. De muziek is de tijdbeweging als kunst. De eene toon wordt logisch-artistiek geëischt door zijn voorganger en eischt logischartistiek zijn opvolger. Dit geldt nòg gebiedender voor de accoorden, en in de 'dissonant' is die eisch van continualiteit

1) En *niet* van de eeuwigheid. De zuivere begripvoorstelling van de eeuwigheid is het punt, waarvanuit de tijd als beheerscht wordt gedacht.

het sterkst. Wat beteekent het toch, dat een dissonant moet worden ‘opgelost’? Niets anders dan dat zij op zichzelf een wanklank is, die alleen harmonisch kan zijn door voorafgaande en volgende klanken. De dissonant is herinnering aan het verleden en profetie der toekomst in èènen.

Ik hoorde eens op een internationale tentoonstelling te Dusseldorf het gebeier van buitengewoon zuivere en zware kerkklokken, die de firma daar als reclame deed luiden. De meest oppervlakkige, pretmakende tentoonstellingsbezoekers kwamen onder den indruk: zij lieten een wijle af van hun giechelend plezier en luisterden stil-devoot. Hoe kwam dat? *De klokken waren gestemd in een dissonant*, *een rein septiemeaccoord*. Door de prachtige volheid der klanken en de weekheid van het niet verkleinde of vergroote maar reine septiemeaccoord was de onaangename gehoorindruk van de alleenstaande dissonant geheel weggenomen. Maar 't blèèf een alleenstaande dissonant, die haar oplossing eischte. Al de weemoed van het beginlooze, eindlooze tijdbeweeg trilde erin. Artistiek-logisch eischte ze klanken die voorafgaan en klanken die volgen moesten, zij eischte het continueele van den tijd. Maar omdat die oplossende, verlossende klanken er niet waren, wekten ze in de zielen der hoorders het verlangen naar een diepere verlossing buiten den tijd, de verlossing van de eeuwigheid. Ja, de klokkegieter had gevoeld wàt tijd is en wàt eeuwigheid. Ik mag zeker nu nòg eens zeggen van de brave predikers: ‘Meer ziel luidt in de klokkeklanken van hun kerken dan in hun lamentabele prediktonen’[1].

12. *De verticale, kosmische beweging is in wezen: ruimte.*

Door het beetje geometrie dat we op gymnasium of H.B.S. geleerd hebben zonder het wezen der meetkunde te leeren vermoeden, zijn we licht geneigd ons de ruimte voor te stellen als een heel groot bewegingloos ding, dat met allerlei voorwerpen is gevuld; en, als we een beetje bespiegelenden aanleg

1) ‘Het Evangelie der Aarde.’

hebben, beginnen we te prakkizeeren over de vraag, of de ruimte òòk lengte, breedte en diepte heeft. Die voorstelling is natuurlijk geheel verkeerd. Alle objectiviteit is beweging, dus ook de objectieve ruimte (2). En, de objectiviteit waarlijk kennen is haar waarnemen als beweging; dus de ruimte waarlijk kennen is de ruimte waarnemen als beweging (9).

Welke beweging is dan de ruimte?

We zeiden in 10: ‘De verticale beweging gaat uit van een middelpunt-van-beweging.’ Nu is dat middelpunt, beschouwd op zichzelf en afgezien van zijn beweging zeker geen ruimte. ‘Ruimte’ zegt juist in alle nadrukkelijkheid het tegendeel van ‘punt’. Nu is de beweging, die in-wezen van het punt uitgaat, òòk in-wezen het tegendeel van het ‘punt’, want dat essentiëele ‘uitgaan’-zelf is het wezenlijk *verlaten* van het wezen van het punt. De verticale beweging is dus, òmdat ze essentiëel van een middelpunt uitgaat, te benoemen als tegendeel van ‘punt’, met den naam: ‘ruimte’.

Zoo is 't de ruimte, die, verticale beweging zijnde, het horizontale tijdbeweeg beheerscht. Haar zien we verschijnen in de onverbrekelijke historische reeks van oor*zaken* als evolueerende buitenhistorische oor*sprong*. In de rij der ‘variaties’ doet ze ‘mutaties’ geboren worden, nieuwe soorten, nieuwe radiaties *naar boven* plantend. Deze worden op haar beurt onmiddellijk opgenomen in den onverbiddelijk continueelen maalstroom van den tijd en gaan zich weer *voort*planten. Want het horizontale beweeg van oorzaak en gevolg is wààrlijk onverbrekelijk, hoe wààrlijk ook de verticale beweging in haar verschijnt als buitenhistorische evolueerende macht.

Dit ruimtebegrip is wederom een begrip van en voor den heelen mensch. In 's menschen redelijkheid openbaart het zich het zuiverst als het wezen der meetkunde, in 's menschen fantasie openbaart het zich het zuiverst als architectuur. De architectuur is de ruimtekunst: de kunst, de ruimte te laten blijken wat zij ìs: evolutiebeweging, die, door alle stadiën der soorten heen hiërarchisch naar boven plantend, eindelijk den mensch deed verschijnen en hem nòg zegt: Excelsior. De menschverheffende tempelbouw is niet alleen de hoogste architectuur, maar haar wezenlijkste daad.

13. *De radiatieve, kosmische beweging is: het volledige, objectieve leven.*

We spraken van de horizontale en verticale beweging als van ‘levensspanning’ (9). En terecht. Alle natuurlijke beweging wekt in ons de ontroering, die ons ‘leven’ doet zeggen. Maar die beide bewegingen missen iets, dat de radiatieve in-wezen bezit en waardoor we het recht krijgen, haar het volledige objectieve leven te noemen. De beide kruisbewegingen scheppen wel, maar zij zijn geen beginsel van eigen plastiek. Dàt is de radiatie en de radiatie allèèn. Zooals een beeldhouwer wèl zeggen mag: mijn beeld is *mijn* beeld, geboren door mijn scheppingsmacht, maar nìet zeggen mag in letterlijken zin: mijn beeld is mijn eigen vleesch en mijn eigen bloed, - zoo zijn de scheppingen der beide kruisbewegingen wel hùnne scheppingen, die ze zèlf doen geboren worden, zèlf beheerschen, - maar die scheppingen zijn niet hun bloedeigen vormen: ze zijn hun beelden wèl, maar hun lichamen nìet.

De radiatieve beweging echter is *belichaamd*. Die belichaming heeft zeker ook graden van voltooiing: ze is primitief in de planeten en daar ‘radiatie’ zonder meer, ze is volmaakter in planten, volmaakter in dieren, volmaakter in menschen en dààr mooier en mooier en mooier ‘plastiek.’ Maar bloedeigen belichaming zijn al die vormen toch en het graadverschil in voltooiing openbaart alleen des te heerlijker den lichaamsrijkdom. Dat is het voorrecht der radiatieve beweging alleen. De verticale beweging gaat òòk wel uit van een middelpunt maar toch verschilt ze wezenlijk van de radiatieve. De verticale beweging ‘ontmoet’ de horizontale, doorsnijdt haar zonder ze dòòr te snijden (zonder ze te onderbreken) maar de verticale beweging *als zoodanig* ‘raakt’ niet, ‘spant’ niet een oppervlak, *dat haar lichaamsoppervlak is*, en dat doet de radiatieve beweging wel. Zich belichamen is levensraking en levensspanning van een radiatiemiddelpunt, een ‘ziel’, met hààr heel-en-al eigen vorm.

Waar de radiatieve beweging door een lange reeks van plastische vormen heen haar opperste voltooiing bereikt heeft, waar ze dus niet alleen het volledige objectieve leven, maar

het volmaakte objectieve Leven geworden is, daar moet zij ook doen de hoogste levensdaad....daar moet zij sterven (1). En inderdaad sterft het objectieve Leven in dien Mensch, die, doordat hij zijn sterven in volle waarheid kan *doen*, Koningsmensch geworden is.

De Koningsmensch sterft aan het kosmische Kruis. Dat moèt zoo. Want de kosmische kruisbewegingen beheerschen hem (10) en omdat hij alle handhaving van apartheid in lange evolutie heeft afgeleerd, zijn zij de bewerkers van zijn dood. De bewerkers, *niet* de eigenlijke daders. Want hij aanvaardt hun werk volkomen vrij, zijn innigst wezen *roept* hun werk, hij doet het, en zij, de werkers allèèn, weten niet waarmee ze bezig zijn, zij doen eigenlijk nìet. Gaarne schenkt hij dan ook vergiffenis aan al die vele werktuigen van tijd en ruimte, die vele 'beulen', die hem martelen ten doode, of liever, hij heeft hun niets te vergeven. Zij zijn immers maar marionetten van tijd en ruimte, dat kunnen ze niet helpen evenmin als tijd en ruimte kunnen helpen dat ze tijd en ruimte zijn.

En, als de Koningsmensch waarlijk is gestorven in de objectiviteit, dan is hij geen object meer, maar het ééne levende Subject, het ééne subjectieve Leven zelf. Dan is hij ontsnapt aan het kosmische Kruis en daarmee heeft hij zijn dood overwonnen. Zijn dierbaarste werkelijkheid, zijn eigen lichaam, heeft hij gegeven aan den vlietenden tijd en de stijgende ruimte. Hij heeft zijn lichaam gegeven aan den tijd, heel-en-àl; de tijd zal het doen vervloeien totdat het is in àllen tijd en van geen enkel moment gezegd kan worden: toen was het er niet. En hij heeft zijn lichaam gegeven aan de ruimte, heel-en-àl; de ruimte zal het verbreiden totdat het is in alle deelen van den Kosmos en van geen enkel plekje gezegd kan worden: daar is het niet. Van brood niet alleen, dat zich verbreiden zal tot menschelijk vleesch, - van wijn niet alleen, die vervloeien zal tot het rythmische tijdbeweeg van menschelijk hartebloed, maar van àlle ruimte en àllen tijd en alle scheppingen van tijd en ruimte, van den heelen Kosmos zegt hij nu:

'Dit is *mijn* vleesch en *mijn* bloed, dit is *mijn* lichaam; gij alle, menschenkinderen, die doordrenkt wordt van den tijd en

doorwoelt van de ruimte, drinkt den tijd en eet de ruimte in meditatiën van Mij.

De Kosmos is mijn lichaam in allervolsten zin.

De kunstenaar ziet het beeld zijner schepping in bewondering, maar zijn eigen lichaam is het niet.

De menschen bezielen hun eigen lichaam, maar zij zien niet hun eigen lichaamsgebaar.

Ik gaf dat lichaam wèg, dat ik niet zag: nu zie ik mijn eigen lichamelijkheid en ik heb haar lief, mijne bruid.

En mijn liefde zegt haar te gaan van jeugd tot jeugd, en mijn liefde zegt haar te vergaan van dood tot dood.

Want zóó wil mijne liefde: dat ook mijn bruid waarlijk sterve, en Mijzelve worde, telkens weer.'

Een nieuwe rhetoriek?
Door
Th. Van Ameide.

Een woord is maar een woord en niemand kan een ander verbieden het in nieuwe beteekenis te gebruiken. Wel echter kan hij trachten aan te toonen, dat dit nieuwe gebruik verwarrend en dus ondoelmatig is. Verstonden wij tot dusver onder rhetoriek het gebruik van geijkte - toch zeker wel niet van alleen maar 'reeds gebruikte' - beelden op zich zelf? Ik geloof het niet. Wij verstonden daaronder het ondoorvoelde, de uiting 'in dichtvorm,' welke van elders dan uit de ware bron van alle poëzie haar oorsprong nam, in één woord: de schijn-poëzie. En deze verraadde haar wezen *onder andere* daardoor, dat de schrijver zich wel eens door het bestaan van een voorraad geijkte beelden tot malligheden verschalken liet. Gaat men nu 'rhetoriek' noemen een wel degelijk *gevoelde* uiting, welke van het geijkte beeld een volstrekt niet mal gebruik maakt, dan lijkt mij die terminologie niet gelukkig, omdat misverstand al te zeer in de hand wordt gewerkt.

Overigens mogen m.i. de jongste artikelen van Verwey en Bloem het belangrijkste heeten, wat in ons land sinds langen tijd over poëzie is gezegd. Het feit, dat de tijd van de 'zuiverste expressie voor het allerindividueelste gevoel' voorbij, en als gevolg daarvan o.m. ook het geijkte beeld niet reeds als zoodanig onmogelijk is, valt in het geheel niet te loochenen. Dat feit echter kan m.i. nog in een eenigszins ander verband worden beschouwd dan tot dusver geschiedde. Daartoe zou ik in een enkele korte opmerking iets wenschen bij te dragen.

Wat is de oorzaak van het geconstateerde verschil in den vorm der uiting? Bloem stelt die vraag niet uitdrukkelijk, Verwey beantwoordde haar, m.i. volkomen juist, door te wijzen op een verschil in het wezen der zich uitende personen. Niet meer zin en zenuw voeren heerschappij, zoo toonde hij aan, doch geest en gemoed. De diepere eenheid van den geest, het volle menschelijke wezen in al zijn verhoudingen en betrekkingen tracht zich thans in de poëzie te uiten. Vandaar een terugwijken van het woord voor den volzin. 'Zin- en zenuwgevoel uiten zich door het woord, - de diepere eenheid van den geest drukt zich in den volzin uit.' Op die gedachte wordt dan voortgegaan en, begrijp ik het wel, de mindere beeldenrijkdom en het opduiken van niet-oorspronkelijke beelden verklaard door een anders gerichte belangstelling: voor de beelding, d.i. dan eigenlijk voor het afzonderlijke, levende, plastische woord kan men niet meer die volle zorg van vroeger hebben, indien men zijn aandacht in de eerste plaats voelt gaan naar den volzin, als middel tot uiting van meer-omvattende psychische grootheden.

Moeten wij nog niet een stap verder gaan? Is de volzin ten slotte dat geheel, dat 'Ganze', in den zin van Goethe, dat de geheele, de volle dichtende mensch als zijn evenbeeld naar buiten brengt? Ik zou meenen, dat de wezenlijke 'expressionist' als zoodanig maar één ding erkennen kan: n.l. het geheel van de uiting, het gansche gedicht in zijn volkomen eenheid en onverbrekelijkheid. Wij schrijven weer 'gedichten', niet langer 'verzen', en over alle regeltjeskritiek zonder meer halen wij de schouders op.

Er is een terugwijken van de vorm-virtuositeit voor de geestelijke inhoudswaarden. Wij schrijven weer 'gedichten' en het geheel van een zoodanig gedicht is eigenlijk, wat voor ons in de eerste plaats er op aankomt, wat wij beschouwen als het 'beeld' of de 'verbeelding', welke wij uit ons zelf den lezer voor oogen stellen. Is die verbeelding een valsche, een ondoorvoelde, dan zijn wij in de rhetoriek beland, al kan niemand een onjuiste vergelijking, een zwakken volzin bij ons aantoonen, en die rhetoriek is en blijft een zonde, waarvoor geen vergeving is. Leven is nu eenmaal iets anders dan dood.

Maar met welke middelen wij de verlangde werking teweeg brengen, het bedoelde beeld in den geest des lezers oprichten, laat ons eigenlijk tamelijk koud. Hier heiligt het doel de middelen. Alles is ons goed, wat tot dit doel leidt. De ‘stroom van onze rede’, de voortgang onzer geheele, onverbrekelijke uiting, is als een bandjir, welke heel wat vreemds meevoeren kan, dat hier en daar van den oever werd afgesleurd. Zelfs zou men kunnen zeggen: hoe sterker hij is, des te meer, zoodat de grootste expressionist hij zou zijn, die zich de bedenkelijkste détails straffeloos veroorloven kon. Geijkte beelden, zelfs spreekwoordelijke zegswijzen, evenzeer als bekende zinswendingen en rede-figuren kunnen in dit procédé voor een bepaald geval volkomen bruikbaar zijn, en door hunne eigenschap van gemeen goed te wezen zelfs het voordeel opleveren, dat zij aan het gemeenschapsgevoel van den dichter tegenover zijn lezers uitdrukking geven. De dichter is dan niet meer een door verfijning vereenzaamde, maar een door verdieping bezielde, die spreekt tot allen van wat allen gemeenzaam, doch velen onbewust is.

Het gemeenzame, het on-bijzondere kan zelfs verder gaan dan deze technische elementen van het gedicht: het kan in de opgeroepen voorstellingen zelf liggen, die zonder schade alledaagsch, nuchter, naief, kinderlijk, zelfs desnoods onredelijk en grotesk kunnen zijn, mits zij alle slechts, doorlicht van het dichterlijk vuur en opgeheven in de dichterlijke atmosfeer, in hare samenwerking convergeeren tot dat ééne, wat de dichter in zijn lezer scheppen wil.

Met rhetoriek echter, in den gebruikelijken zin, heeft dit alles niets te maken. Wat ik er in zie, is eigenlijk in hoofdzaak eene noodzakelijke verplaatsing van aandacht en zorg van de détails naar het geheel. Het is gemakkelijk literaire keurigheid te betrachten, als men eigenlijk ‘niets te zeggen’ heeft. Het is moeilijk, ongelooflijk moeilijk, als men wèl iets te zeggen heeft, het zóó te doen, dat men zelf tevreden en voor een ander verstaanbaar is. Elk middel, dat daartoe leiden kan, grijpt men aan, al ware het noodgedrongen. Voor hem, die aan de détails hangen blijft, schrijft men niet. Alleen hij, die zich als het ware in ééns midden in het geheel te plaatsen weet - door eigen zielsverwantschap - ziet ook van de schijnbaar

zonderlinge détails zin, bedoeling en rechtvaardiging. (Zie Goethe's: ‘Gedichte sind gemalte Fensterscheiben....’). Dat goed lezen op deze wijze haast moeilijker dan schrijven is, zij ten volle erkend.

‘Expressionistische’ dichtkunst derhalve zou ik alleen dan rhetorisch willen noemen, wanneer het geheel niet als echt en natuurlijk, doch als valsch aandoet, welke ook de hoedanigheid zij der détails.

Op dit vlak van beschouwing komt nu echter, meen ik, de rhetorica-kwestie nog in anderen vorm terug. Daarover nog een enkel woord. Men kan het beeld, dat door het gedicht-geheel in den lezer zal geschapen worden, tweëerlei wenschen: men kan het wenschen zoo zuiver en onmiddellijk mogelijk, directe spiegeling der psychische realiteit, natuurlijk, oogenblikkelijk; of als het ware gestileerd en tijden-overspannend. Voor het eerste is voldoende de zuivere, trouwe, overgegeven uiting zonder meer, voor het tweede een uiting, die behalve aan deze materieele, ook aan formeele eischen voldoet. Men zou haar en het op te roepen beeld ‘monumentaal’ kunnen noemen: evenals een monument bestaan zij uit de natuurlijke bouwstoffen, d.w.z. de onmiddellijke psychische werkelijkheden, doch deze niet meer afzonderlijk en elk voor zich, maar een groot aantal harer, een groot aantal oogenblikken dus, *verbonden*, en dat wel op zoodanige wijze, dat de verbinding, de vorm, formeelaesthetische elementen bevat, uitdrukking op hun beurt van des dichters één en éénig ‘levensgevoel’. Bij deze hoogste uiting gaat allicht iets van de onmiddellijke aandoening, van den vluchtigen geur des levens verloren, maar wordt daarvoor in de plaats stijl, grootheid, verhevenheid bereikt. Hier echter loert dan het groote gevaar, dat men ter voldoening aan de eischen van het geheel, ter vulling van de beplande constructie, bouwstoffen gaat invoegen, welke niet in laatste instantie psychische werkelijkheid, geen neerslag van eigen wezenlijk leven, derhalve doode stof, zijn. Een gedicht van hoogen gang en grootsche allure zal allicht iets van dien dooden ballast kunnen verdragen, zelfs menigmaal het dood-zijn ook voor scherpere oogen - en zeker voor den het geheel mede-voelenden

enthusiast - kunnen verbergen, doch niettemin is hier het oneigene, het niet-doorleefde een onverdeeld en vóór alles te schuwen kwaad, geheel anders dan waar het gaat om de hoedanigheid der détails. Hier toch zit het doode in het wezen, daar alleen in de uiterlijkheden. Hier staat de stroom zelf op sommige punten stil, daar voert de steeds levende stroom alleen enkele vreemde substanties mede.

De hoogste dichter, in mijn oog, is hij, die een 'monumentale' uiting geeft, waarvan elk onderdeel levende werkelijkheid is. Détail-kritiek heeft tegenover hem geenerlei zin. Men staat schroom-vol voor een verheven beeld of wordt in stilte meegevoerd door een statigen stroom - en anders weet men niet.

Fluit en rommelpot
Door
André Jolles.

I

Aan Iwan Tröbe.

Blaas op de fluit als de woelige wereld
Snort om je kop en je vreugde verbruit:
Blaas tot de klank uit het rietpijpje perelt,
Jong als een wezel, de lente doordwerelt:
Blaas op de fluit!

Laat de geluiden als gekken en zotjes
Stijgen en stoeien; valt een op zijn stuit,
Wat zou het schâen voor die oolijke zotjes,
Jeugd breekt zoo spoedig geen beenen en botjes:
Blaas op de fluit!

Zwart zijn de nachten, en zwart de gedachten,
Goud is de morgen en wit is de bruid,
Rood zijn de sappige lippen die lachten
En na je liedje de kussen verwachten:
Blaas op de fluit!

Pijpen en zoenen zijn zusjen en broertje,
Maar voor de dood wies nog nergens een kruid,
Komt de zwartgallige sufheid en voert je
Ver van de blijdschap, zoo draai haar een loertje,
Blaas op de fluit!

Blaas op de fluit, tot in koddige rijen
Tonen en toontjes en helder getuit
Stuivend en wuivend rondom spelemeien,
Blaas van de liefde, van vrouwen en vrijen,
Blaas op de fluit!

II

Aan Jan Kalf.

Wat helpt het me of 'k mijzelf bedot,
Ik blijf mijn levensdagen
Een nachtegaal met heeschen strot,
Dus speel ik op mijn rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Voor wien het kan behagen.

Apollo is een deftig God
En zegent de poëten
Die dichten naar zijn hoog gebod,
Doch ik hoor met mijn rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Maar bij de kale neten.

Waarachtig ik ben ook niet zot
En noem het een fortuintje
Om met Jan Rap en met Piet Snot

Te klapren op mijn rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Als schunnig haveluintje.

En mijn kornuiten zijn per slot
Ook van het zelfde slagje;
Die spelen ook nog met genot
Bijwijlen op hun rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Als gaat het om hun hachje.

Wij willen toch niet wachten tot
Het leven met zijn grillen,
Ons oud en dor maakt en kapot
En wij den ronden rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Niet langer laten drillen.

Wij zijn geen stokvisch en geen sprot,
Wij willen ons vermaken
En sterven we in het varkenskot
Toch spelen we op den rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Totdat de blaas gaat kraken.

De doode vulkaan
Door
George Gonggrijp

Een zwaren band van nacht-wolken doorborend
Met rotsachtigen, ruigen krater-trans,
Verrijst hij dreigend tegen d'avondglans
Van 't hemelmeer, dat, zilver-blauw verglorend,
In zaal'ge, lichtvervulde verten vliet.
Op breede basis, boven 't laag gebied
Der aarde, eenzaam en geweldig, torent
De bergtop van graniet.

Nog stond de kleurenpracht der zwijgende aarde
Stil-glanzend in het schaduwlooze licht,
Toen als een snelle, heimelijke schicht
Een zucht van stilte door de luchten waarde
Die 't eerst en zacht begin van scheemring bracht...
En al de landen droomen van den nacht, -
Maar boven deez' staat de nog zon-verklaarde
In bronzig-gouden pracht.

Hoog boven aarde's sluimerend en zwijgend
Domein, dat reeds in 't schaduwkleed zich hult,
Verrijst, een korte pooze alleen verguld
In 't zaam'lend duister, deze, dood, en dreigend!

Een korte pooze alleen nog hij de pracht
Van goud, van brons, van rood te torsen tracht...
Dan buigt zich, reuzig uit de heemlen nijgend,
Ook over hem de nacht.

Zooals de wolkjes, die in 't noenuur reien
Als witte hemelnimfen rond zijn zij,
Den bliksem herbergend! - zoo is ook hij.
Zooals het stroompje dat hij neer doet glijen,
Uit schaduw zijner wouden-diepte, in blij
Geklaterschuim naar lagere vallei,
En dat tot donderende vloed-getijen
Kan worden, - zoo is hij.

Zooals het volk is dat in lust en nooden
Gelaten en in schijnvreê rond hem leeft,
Maar ongemeten krachten in zich heeft
Die, door verborgen oorzaak, plots tot roode
En bliksemende daad uit kunnen slaan, -
Zoo zie ik, groot en geheimzinnig, staan,
Als een mysterie in den nacht, de doode,
En dreigende vulkaan!

Aanteekeningen over rhetoriek
Door
P.N. Van Eyck

De rhetoriek schijnt dus weder uitdrukkelijk in de nieuwere poëzie waargenomen te zijn. Een beschouwing over haar aard en toelaatbaarheid werd vastgeknoopt aan de beoordeeling mijner gedichten. Deze beschouwing zelve was op haar beurt in zekeren zin een terugslag op het algemeene artikel over de richting onzer hedendaagsche dichtkunst, in de Januari-aflevering van De Beweging door Albert Verwey gepubliceerd. Ik kan niet nalaten, dezelfde aangelegenheid nogmaals op den voorgrond te stellen, hopend een kleine arbeid te leveren die tot verheldering eener zelden zorgvuldig overdachte kwestie moge medewerken.

Op verschillende manieren is rhetoriek in haar wezen en uitingsvormen gekarakteriseerd. Bloem noemt haar: ‘een *bewust* vastknoopen aan de *traditie*’. Van der Leeuw merkt, terecht met vrees, een ‘volzin en beeldmaterie kant en klaar vinden’ op, en meent haar slechts bij een zéér groote te zullen kunnen waardeeren, bij een zulken die in zijn *haast* om zijn wereldbestormende gedachten te zeggen, neemt wat voor de hand, wat gereed ligt. Gossaert ziet een criterium in het, natuurlijk goed, gebruik van *geijkte* beelden. Nog andere kanten werden beschreven, nog andere mogelijkheden kunnen gesteld worden.

Men heeft mij met nadruk een dichter van meest in goeden zin rhetorische poëzie genoemd. Zulk een benaming doet ons den blik op, nog liever, in ons zelf en ons werk slaan, ons

wezen overdenken. Maar nadat ook ik tot zulk een overdenking gekomen was, vond ik als waarheden over mij zelf: dat men mij in mijn *wezen* miskent, wanneer men naar aanleiding mijner poëzie zou zeggen dat ik ooit voor de hand en klaar liggend volzin- en beeldmateriaal gebruikte; dat ik nooit aangreep wat zich in een verbeelde of werkelijke stormjacht van gedachten het eerst als beeld aan mij voordeed; bovenal, en dit ten opzichte van hen, die, mede te mijnen gerieve, den onaangenamen klank van het woord rhetorisch willen wegnemen: dat ik nimmer *bewust* aan eenige kunsttraditie heb vastgeknoopt. Ik geef mij hiermede drie vragen te beantwoorden: Is mijn werk dus *niet* dat van een rhetorisch dichter? Ontbreekt alles of iets aan deze definitie en is er een betere te vinden, volgens welke mijn werk dan wel tot de rhetorische poëzie behoorde? Bestáát er eigenlijk rhetorische poëzie? Bij deze laatste vraag veronderstellend, dat niet alles wat met het oog op eenigen afstand waargenomen op verzen lijkt, poëzie is. Beantwoording der twee laatste vragen, maakt die van de eerste overbodig, - ik zal mij dus tot de laatsten bepalen, het oordeel over eigen verzen slechts daarom zélf gereleveerd hebbend, om tot deze vragen betoogenderwijs te geraken.

Men zal mij moeten toegeven, dat, het bestaansrecht dezer vragen erkend, het gebruik van het woord rhetoriek voor een zekere soort goede poëzie reeds daardoor veroordeeld is. Behalve om zijn niets-zeggende, verwarrende intellectueele werking, is het dit en nog om een andere reden: om zijn gevoelsinwerking. Het is niet te verhelen: voor geen onzer, ook voor hem niet, die het woord trachtte te zuiveren van zijn smet, is het enkel de korte, karakteristieke bepaling voor een bepaald verschijnsel, die het te zijn heeft, voor ons allen heeft het een onaangenamen klank, en wij *voelen*, dat het dien ondanks al onze redeneering, terecht voor ons heeft. Het woord verblindt nog de besten. Hoe anders is het mogelijk, dat een man als Aart van der Leeuw er toe gebracht wordt, het artikel van Verwey zoo misteverstaan, dat zijne weergave het tegendeel bevat van het door Verwey beweerde? Dan, echter, gaat het ook niet aan, om met geheele afwijking der begrips- en gevoelswerking van een woord, dit een zeer specialen zin te geven en

er nolens volens deze of gene arbeid mee te stigmatiseeren.

Ik zie een neiging tot een spelen met woorden. Beeld, verbeelding zijn er twee. Waarom deze duidelijke begrippen tot woorden te maken? Dit doet Bloem, wanneer hij, waar Van der Leeuw zoo duidelijk van *in der haast gebruiken* van klaarliggende beelden spreekt, aan dit woord de beteekenis van verbeelding wenscht toe te kennen, die, daar verbeelding voor het scheppingsproces niet accidenteel maar essentieel, eigenlijk zelve een wijze van dichterlijk scheppen is, met de besliste uitdrukking van Van der Leeuw volkomen in tegenstrijd is. Wanneer de fout niet wérkelijk bij Van der Leeuw ligt, en door hem in zoo belangrijke zaak slechts onvoldoende onderscheiden werd. Wij komen hier op gevaarlijke paden. De woorden worden zoodoende op de meest verderfelijke wijze in hun functie verzwakt. Niet alleen krijgen zij voor andere begrippen nimmer voldoende geldigheid, maar ook die, welke door hen terecht vertegenwoordigd worden, komen er door in 't nauw. Het bestaan eener *kwestie* rhetoriek met haar verschillende definities is hiervoor een afschrikkend bewijs.

Ieder woord is een keuze. Geen woord bestaat, dat in zich zelf de volledige uitdrukking bevat van het door hem benoemde; dit is een onontkoombare noodzakelijkheid; wij hebben door combinatie van woorden zooveel mogelijk dit gebrek op te heffen. Maar wij moeten tegelijk ons best doen het te beperken. Een woord, de naam, laat ik zeggen, van een ding, geeft van dat ding het in zijn verhouding tot alle andere dingen meest typeerende, het karakteriseerende, het kent in zich zelf geen nuance, het is altijd globaal, het kan zelf nuance van iets anders zijn, maar niet zijn eigen nuanceeringen bevatten. De taal bestaat úit deze woorden en hun groepeeringen. Ze zijn ons voor 't grootste gedeelte overgeleverd en ons zoo eigen geworden, dat zij schier niet slechts namen meer zijn, maar zich met het door hen benoemde zóó vereenzelvigd hebben, dat zij voor ons onafscheidelijk verbonden werden. Wij verloren de kennis der redenen, waarom een bepaald woord voor een bepaald iets het meest juiste en volledigst karakteriseerende geacht werd, en weten en voelen nog enkel dat het zoo *is*. Dit is onze onmisbare zekerheid, het vergeten van kennen

werd hier onze grootste winst. Wanneer zeker woord een vaststaande spontane aanvoeling van het erdoor begrepene meebrengt, dan bewijst dit, hoe het in ons leven is overgegaan, hoe de kennis verdween; slagen wij er niet in, om dit te bereiken, wenschen wij b.v. een oordeellooze benaming te geven terwijl ons gevoel zich daartegen blijft verzetten, dan bewijst dit, dat woord en begrip verkeerdelijk zijn tezamengebracht en elkander *nooit* zullen dekken. Met de uitdrukking rhetorisch is het zóó gegaan. Het is een afgeleid woord, - zoover gaat onze kennis. Het bedoelt datgene te noemen, dat de kenmerkende eigenschappen van den rhetor, den redenaar bezit. In deze eenige juiste zin zou rhetorische poëzie een poëzie beteekenen, die de kenmerkende eigenschappen van wat des redenaars is bezit. Zoo wij nu zien, dat deze woordcombinatie inderdaad tallooze malen gebruikt is, dat in ons haast een ingeboren afkeer van het door haar genoemde aanwezig is, voorts dat een poëzie, die als rhetorische, niet de kenmerkende eigenschappen van wat des dichters, maar die van wat des rhetors is bezit, geen poëzie is, dan zou ik daaruit willen begrijpen, dat de te onderscheiden fout niet ligt in 't feit, dat wij bepaalde arbeid rhetorisch, maar dat wij haar poëzie noemen; dat rethorische poëzie de staande uitdrukking geworden is voor slechte of geen poëzie. Het is eigenaardig, daarbij op te merken, hoe ‘rhetorisch’ door deze vaste verbinding met poëzie tot iets depreciabels zoo besmet is, dat het, niettegenstaande het zulk een algemeen gangbaar woord is, schier nooit gebruikt wordt om goede redenaarsgaven aan te duiden, en wij, een vreemd woord kiezend, gemeenlijk daarvoor het minder gewone oratorisch gebruiken. Een stap verder gaande: wanneer wij poëzie, die zich door bepaalde eigenschappen kenmerkt, karakteriseerend willen aanduiden, mogen wij daartoe principieel nooit een woord kiezen, dat reeds een ander ding uitnemend uitdrukkend, nooit een geheel ander ding volledig zou kúnnen bepalen, maar staat het ons nog minder vrij, een woord, waaraan het deprecieerend gevoel voor goed verbonden is aan te wenden voor iets, dat de appreciatie niet minder toelaat dan de afkeuring.

Een te zwaarwichtige beschouwing, misschien, voor deze gewichtige, maar simpele consequenties. Zij zijn duidelijk, maar ik

wil ze nog nadrukkelijk naar boven halen. Rhetorisch is een woord met een duidelijk omlijnd begrip. Het door dit woord omlijnde begrip brengt den geest naar een gansch ander gebied dan het door de uitdrukking poëzie gekarakteriseerde, de combinatie rhetorische poëzie is dus feitelijk een contradictio in terminis. Onze terugschrik voor deze 'poëzie' is volkomen gewettigd, wij zouden verkeerd doen, dat gevoel af te stompen. Poëzie rhetorisch te noemen immers beteekent haar te veroordeelen, d.w.z. haar buiten werkelijke poëzie te sluiten en haar te laten op het ruimer terrein van in rijm en maat geschreven werken. Er is niet het minste bezwaar, het in dezen zin te blijven gebruiken, te meer, daar ons verzet tegen haar nooit het woord rhetorisch, maar het woord poëzie zou mogen treffen. Het is een daad van willekeur of gemakzucht aan een verbinding, waarin het voornaamste element, de poëzie, ontkend wordt, door verwijding van het qualificeerende element, het rhetorische, een beteekenis te geven, die de poëzie *niet* meer ontkent en in elk geval slechts door redeneering te verdedigen is. Omdat het een daad van willekeur is deze woordcombinatie voor iets anders dan wat zij uitdrukt te gebruiken, zal zij nimmer vruchtdragend, omlijnd, duidelijk kunnen zijn, zij kan alleen verwarring stichten: getuige het aantal om haar geschreven pagina's en definities.

Daar wij, naar mijn oordeel, reeds nu weer diep in de verwarring zitten, en het niet anders kan, of de lezers der verschillende nu reeds geschreven beschouwingen deelen dit oordeel, zou ik ernstig de vraag willen stellen, of het niet beter ware, bij stilzwijgend verdrag een dergelijk woord uit onze kritische bagage te lichten voor zoover het meer wil zijn dan zichzelf, daardoor in 't vervolg ons gevoel onaangeroerd, ons verstand onverwrongen latend, de verwarring onbestaanbaar, verdere stigmatiseering van bepaalde arbeid, en legenden, onmogelijk makend.

Er zijn natuurlijk redenen, waarom wij sommige in 'gebonden stijl' geschreven letterkundige werken rhetorisch heeten, andere, waarom wij geneigd zijn, poëzie die ons op bepaalde wijze aandoet, eveneens zoo te noemen. Het eerste is dus een-

voudig: wij staan voor een werk, dat slechts de uiterlijke verschijning, dichtmaat en rijm, met poëzie gemeen heeft, en dan, geen poëzie zijnde, gemeenlijk didactische rhetoriek, of rhetorische didactiek is. Het tweede is veel belangrijker, hier een onderzoek in te stellen, is mijn verder doel. Eenmaal onderscheiden, welke motieven er toe leiden, poëzie en welsprekendheid überhaupt in verband met elkaar te brengen, is de kwestie tot haar eenvoudigste vorm teruggebracht. Dan eerst kunnen wij de eene beteekenis op goede grond aanvaarden, de andere verwerpen: voor de zooveelste maal weten wij dan, dat de woorden, die ons dienen moeten tot het verkrijgen van kennis en inzicht, door onze eigen arrogantie werktuigen kunnen worden, die zuivere kennis onmogelijk maken. Gemakzucht of arrogantie; want deze is het, die ons het over onze woorden heen vergeten werkelijke leven slaaf doet maken vàn deze woorden.

Er is bij de beoordeeling te veel van vormen, namen, woorden uitgegaan, men heeft te veel het werk als werk bezien, is te weinig van menschen, levende zielen uitgegaan. Men heeft vergeten, na te speuren, of tusschen den rhetor, hem, voor wien ons als het meest kenmerkende het woord redenaar gemeenzaam werd, en den dichter, een innerlijke levensovereenkomst valt waar te nemen, die, als beiden zich op de voor hen meest volmaakte wijze uitten, hun wezen aldus volledig in ieders arbeid overgegaan is, ìn die arbeid voelbaar en naspeurbaar wordt, en in die mate voelbaar wordt, dat wij begrijpen kunnen, hoe men er toe overhelt, benamingen die het eene toekomen, maar met het andere niets uit te staan hebben, op grond der analogie tot het andere in zijn geheel uit te breiden, en daaraan, als zijn kenschetsing, toe te kennen. Doordringen in de persoonlijkheden, uiteenzetten hoe een bepaalde innerlijkheid haar adaequate uiting *moet* vinden in het kunstwerk, dit bij geheel verschillende wezens bewerkstelligen, het is de eenige juiste kritische methode. Niets kan zóo ontwarrend werken; wij zoeken achter de woorden de dingen weder op, zien slechts wezenlijkheden, en de geheele lijdensgeschiedenis van een woord met al haar ongunstige gevolgen kan eerst dán worden opgeheven.

De fout is, dat men, voor verwantschapsaanduiding eenmaal

tusschen de namen der op zekere wijze verwanten kiezen willend, die der welsprekendheid, niet die der poëzie gekozen heeft. Uit den aard der verwantschap blijkt, hoezeer dit werkelijk een misslag was. Het woord dichter omvat alle soorten van dichters, die bestaan hebben en nog kúnnen bestaan. Eene hoofdsoort, waarop het hier aankomt, is door Verwey in zijn artikel omstandig en treffend beschreven. Het is nu voldoende, aan te geven, dat zich tegenover den dichter, wiens innerlijk meer inslurpen van indrukken is, die duizenderlei dingen der wereld naar zich toetrekt om aan hun schoone verschijning en wat die van zelf van het wezen onder haar in zich heeft, te zwelgen, - een ander verhoudt, die van zichzelf, geen mikrokosmos maar deel van den makrokosmos, uitgaande, zich aan de wereld weggeeft en in haar zichzelf terugvindt, met de dingen der wereld onvermijdelijk iets van zichzelf in zich opneemt en, zichzelf uitend, noodzakelijk de dingen der wereld, in die uiting, omvat en wegschenkt. Bij dezen is alles gebonden, alles in zijn leven, alles in de wereld, leven en wereld onderling. Zijn indrukken, de reflecties van verschillende, onderscheiden te denken, organen uiten zich nooit onmiddellijk, maar bezinken, verbinden zich, - zijn leven volledig uitend uit hij iets gebondens en bij de noodzakelijke eenheid van schepper en geschapene is daarmee gezegd, dat zijn uiting een gebonden uiting is. Verwey drukt dat uit, door te zeggen, dat de volzin bij hem tot uiting komt. Hij vindt dus nooit volzinnen kant en klaar, waarin hij maar zichzelf hoeft over te gieten. Een goed gedicht is nimmer als een beker wijn. Zich zelf, in zijn veranderende gebondenheid uitend, *uit* hij zich door telkens andere gebondenheid van woorden, door andere volzinnen. Zooals voor gindschen dichter iedere indruk zijn eigen woord, zijn eigen beeld heeft, en niet dan één, zoo heeft bij hem iedere nieuwe gebondenheid van indrukken, haar eigen gebondenheid van woorden of beelden. Hij is de zuivere dichter, de dichter van waarachtige poëzie, wanneer zijn persoonlijkheid waardevol is, en wanneer hij haar volledig doet leven in zijn werk, dat zelf organische eenheid is, en dus een levens*stroom* niet anders dan in de volzin naar buiten *kan* geven. Dit doende is hij een zuiver dichter en vertoont hij de overeenkomst, waarvan ik boven sprak.

Want ook in het woord rhetor zijn alle soorten van redenaars begrepen. Al deze soorten op één na zijn ons onverschillig. Zij zijn in geenerlei verband te brengen met goede poëzie. Eéne soort is als 't ware toch de brug des verbands geweest. Ik beschouw den meest idealen redenaar. *Als* redenaar, zonder dat zou hij het niet zijn, spreekt hij, en spreekt hij in woorden, volzinnen, perioden. In woorden niet, dan om zijn volzinnen hun volle waarde te geven. Uit deze volzinnen bouwt hij zijn perioden, die inwerkend uitstroomen over zijn menigte. Hij spreekt ook nimmer om zich zelf uiten, hij spreekt óm op zijn menigte in te werken, het doel zijner rede is niet de rede, maar iets gansch anders, de daad, de meening, waartoe hij zijn gehoor wil brengen. Dit is de wet van het redenaarschap en elke afwijking is òf nog een laatste verheerlijking dezer wet, die een oogenblik zichzelf in haar tegendeel wil uitvieren om te grooter effect te bereiken, òf zij veroordeelt den redenaar tot een publieke prater. De uiting van den redenaar is altijd gebondenheid, zij is dat, omdat zij het grondkenmerk is van den rhetor, ook van hem, dien ik beschrijven wil. Deze is niet de koel-berekenende, de opbouwer, hij is de gepassioneerde. Zoo min als de dichter is hij geheel zich zelf, ook hem drijft in zijn hoogste oogenblikken, een daimoon. Wanneer hij *in* zijn rede de volle ontplooiing van zijn wezen bereikt heeft, is hij de hartstochtelijke, die het leven van allen naar zich toetrekt, het van zichzelf verzadigt - want zóó eerst kan hij het in het hart grijpen - die zichzelf er mee vereenigen voelt en zich in een gebaar aan allen tegelijk en ieder afzonderlijk weggeeft. Een ieder ontvangt hem, als persoon, en als menigtedeel. Het hangt alles af van een contact, dat contact komt alleen dan volmaakt tot stand, wanneer hij de menigte in zich opneemt, om haar aan zich zelf, maar nu op ander plan geheven, terug te geven. Hij is ook de visionnaire onder de redenaars. Hij kent niet zoo zeer de versiering der zinnen, maar zijn hoofd duizelt in een kolk van verbeeldingen, waarnaar hij grijpt. Elk zijner volzinnen wordt op zich zelf als beelden van wat in hem en in de menigte leeft. En hiermede zijn zijn overeenkomstigheden met den dichter duidelijk. Maar tevens hun *essentieele* verschillen. Zij hebben de gebonden-

heid in zich van de geheele wereld (de dichter meer latent, als zijn wezen, de redenaar meer acuut, als redenaar). Zij hebben het vervoerd worden door ieder hun eigen daimoon, zij hebben den volzin. Bovendien is de dichtkunst als de redekunst lange tijd niet een intieme, maar een publiek gesprokene of gezongene geweest. Wij zien nu het gevaarlijke punt. De dichter uit zich in den volzin, omdat hij eenmaal dichter *zijnde*, de volzin de adaequate uitdrukking bevindt van zijn tusschen alle andere bijzondere persoonlijkheid. Hij uit zich, omdat hij niet anders kan, en wannéér hij een doel heeft, dan is het die uiting zelve. De redenaar uit zich in den volzin, omdat hij anders geen redenaar zou zijn en eerst krachtens individueele eigenschappen vertoont hij overeenkomst met dingen in den dichter. Hij uit zich nooit, alleen om een rede tot stand te brengen, zijn doel is de inwerking en het gevolg der inwerking zijner rede. Voor den dichter is van uit zijn dichterschap beschouwd de volzin secundair, voor den redenaar is hij van uit zijn redenaarsschap bezien, primair. De dichter wordt eerst als kunstenaar verwant aan den redenaar, deze wordt het eerst als persoonlijkheid aan den dichter. Dat brengt met zich mede, dat zoo ten opzichte van deze bijzonder-soortige dichter en redenaar één van de beide woorden als soortaanduidende bepaling voor de andere *moet* gekozen worden, men *niet* het rhetorische voor de poëzie, maar het poëtische voor de welsprekendheid mocht kiezen. Dichterlijk rhetorisch is de welsprekendheid eener dichterlijke persoonlijkheid. Rhetorische poezie, de poezie eener persoonlijkheid, die zich niet anders dan in den volzin kan uiten. Naar de *bedoeling*, wordt alle *wezenheid* des redenaars hier buiten gelaten, naar zijn uitdrukking valt zij in haar geheel daar binnen, met heel haar beteekenis van essentieele ondichterlijkheid.

Kon ik aantoonen, in één naastelkanderstelling, hoe de aanraking van dichter en redenaar mogelijk was? Wordt de verhouding tusschen poëzie en welsprekendheid in mijn betoog duidelijk? De feiten ook, waardoor verwarring mogelijk werd? Ik hoop het. Dat de kritiek al zeer spoedig de fout beging het geheele begrip rhetoriek om een analogie binnen de poëzie te halen, was voor de kritiek, die zich altijd door dergelijke verwarringen onderscheiden heeft, haast onvermijdelijk. Kritiek

was bijna altijd te formalistisch, d.w.z. te uiterlijk. De naam rhetorische poëzie is onze erfenis geworden, - wij hebben haar slechts onder voorrecht van boedelbeschrijving te aanvaarden. Wij hebben het *gevoel*, dat de naam kwaads zegt. De essentie van den dichter is een andere dan die van den redenaar. Wij hebben ons te hoeden voor verstikking van dat gevoel en te waken tegen de sluipende verwisseling van grenzen, die van zelf onze felle onderscheiding tusschen poëzie en welsprekendheid zou kunnen verduisteren.

Met het aanroeren van eenige bijzonderheden nader ik het einde mijner aanteekeningen. Opnieuw roep ik mij de verschillende definities in de gedachte. Men vergunne mij, slechts over de allervoornaamste te spreken. ‘Bewuste aanknooping aan de traditie’, leert Bloem, is rhetoriek. Treffend blijkt nu, hoe zeer hij zich met deze definitie vergiste. Bij den dichter, die tot verbandlegging met rhetoriek aanleiding geeft, is geen sprake van bewuste aanknooping aan eenige kunsttraditie. Er is evenwel iets anders, dat men zóo kan noemen. Zij kan de aanvaarding beteekenen van een band in den tijd, niet minder werkelijk voor hem, en niet minder noodzakelijk dan de band der dingen in de ruimte. Buiten het gebied der rhetoriek blijvend, zou ik, die iedere bewuste vastknooping aan eenige kunsttraditie ontken, ook voor mij zelf, maar alleen als wezen-kenschetsend, Bloems woorden kunnen aanvaarden, het bewuste dan alleen toelatend in den zin van bewust geworden. Doch de uitdrukking zelf heeft op haar beurt de tweeslachtigheid. Traditie, de zich voortzettende lijn van leven aanvaard, wil eenvoudig zeggen: erkenning van de ononderbrokenheid van één levensstroom van eeuw tot eeuw en door het gansch heelal. Zóo is de traditie de beminde der dichters. Is zij sleur, verstandelijke vormelijkheid, waarachter zich een leven verschuilt, dat te arm, te moe is zich zijn eigen vormen te scheppen, dan is zij zijn grootste gevaar. En ik kan niet anders zien, dan dat deze definitie van rhetoriek meer de laatste traditie *moet* bedoelen (waarschijnlijk tegen den wil van den dichter) wanneer ik als een nadere bepaling, met deze in verband gebracht, voortdurend over het gebruik van geijkte beelden, oude vormen gesproken vind. Bloems betoog acht ik naast dat van Gossaert op dit laatste stuk sympathieker. Ook

de zijne evenwel bevredigt mij niet. Men dient ook nu weder te onderscheiden. Bloem zag een belangrijk ding over het hoofd: dat het iets geheel anders is, beelden van andere dichters te gebruiken, of beelden aan te wenden, die òf gemeenschappelijk eigendom zijn (waarmee ik iets anders als geijkt bedoel) òf geen beelden meer zijn, daar zij om zoo te zeggen in de taalmassa opgenomen zijn. Het is onvermijdelijk, dat taalscheppende mannen als de Nieuwe Gidsers ook tegen het laatste front gemaakt hebben, het is niet minder onvermijdelijk, dan de omstandigheid dat zij in hun werk huns ondanks aanwezig zijn. Men beschouwe daartoe Kloos' beste verzen. Wanneer men beelden in de taalmassa opgenomen acht, zoodat zij dus eigenlijk hun beeldende element verloren, dan mag men niet meer spreken van geijkte beelden. Toch *is* dit in zekeren zin het eenige geval, waarin men er nog eenigszins van zou kúnnen spreken. Plagiaat of onbewuste navolging, vallen als onoorspronkelijke scheppingen buiten beschouwing. Moeten wij dan de tallooze altijd gebruikte en altijd weder te gebruiken beelden aldus noemen, wier levenskracht zoo onverwoestelijk, wier algemeene geldigheid zoo onuitputtelijk is, en die evenzoo weinig geijkt zijn, als de bergen, de weiden, de bloemen, het menschelijk lichaam, met hun onder de seizoenen en in de jaren oneindige altijd-andersheid? Is ook hier weder geen formalisme, gaat men niet wéér uit van het beeld (het reeds bestaande beeld dus) waarin nieuw leven mogelijk geacht wordt, terwijl het beter ware te zeggen, dat ieder maal, dat waarlijk leven een ding tot zijn symbool maakt, dat ding, al kwam het millioenen malen voor, desniettegenstaande een verrassend en ontroerend beeld wordt? Dat zulke beelden juist bij dichters als de beschrevene veelvuldig zullen voorkomen, kán zijn verklaring vinden hierin, dat soms het gevoel van gemeenschap spoediger, te spoedig soms, in de meer gemeenzame beelden zich te uiten komt, - het vindt haar evenwel zeer *zeker* in den oorsprong, den aard van zijn dichterschap, dat meer in de als klankstroomen hoorbaar geworden gevoelsgolf, dan in door de ontroering bezielde en verbonden beelden haar uitdrukking vindt, dat meer de dingen zelve soms tot bedolven wordens toe opneemt in haar branding en lange deining, dan in de symbolieke volmaaktheid van de in zich zelf dan meer doel

zijnde beelden haar hoogste bereikbaarheid erkent. Zij is in de poëzie tegenover de apollinische meer de dionysische, zij is minder de plastische, méér de muzikale. Over haar sprekend, gebruikte Verwey verschillende aan de plastische kunsten ontleende woorden. Het is misschien beter, om, wanneer woorden noodzakelijk blijken, voor haar die der muzikale te leenen. Klankgolf, geluidstrilling, rhythmen, dynamische schakeering, tempo[1] zijn voor zulke kunst even waardevolle termen, als die der plastische kunsten voor een andere. De veeleenigheid van leven, die poëzie is, heeft haar deel zoowel naar de eene kant, naar de naar omlijning, gestalte strevende beeldende kunsten, als naar de andere kant naar de in geluidstrillingen, klankgolven bestaande muziek. Er is geen goed gedicht, dat niet aan beiden tegelijk deel heeft. Hier kunnen *enkel* accentverschuivingen plaats hebben.

Maar het is zeker niet noodig dit artikel nog te verlengen met verdere bijzonderheden, die allen voortvloeisels blijken van persoonlijkheid. Er is verwarring zoolang wij bepaalde termen, overschatte, overladen woorden gebruiken. Er is maar één middel: niet méér hokjes-makende termen te gebruiken dan beslist noodig is, niet te denken, dat men tot eenige waardevolle psychologie van kunstenaar en kunstwerk kan komen, door het werk in hokjes in te deelen en van etiketten te voorzien. Het gaat om het genot van het kunstwerk: dit is er, of is er niet, afgescheiden van de categoriëën. Genot van het kunstwerk wordt verhoogd en vervolmaakt door zoo diep mogelijke kennis van menschelijkheid. Slechts één weg om die te verkrijgen: in het werk de persoonlijkheid te speuren, en van haar uit het werk tot in haar finesses te doorgronden met de verdiepte kennis van het werk weder tot den levenden mensch

1) Het is kenmerkend - afgescheiden van de vraag of hier bij mij artistiek toch inderdaad geen fout is, op te merken, hoe Bloem, voorbeelden aanhalend, in twee gevallen volkomen zuivere, juiste beelden uit mijn gedichten naar voren brengt, beelden, waarvan niet gezegd kan worden, dat zij niet gezien zijn, maar van het eene, dat de dichter te snel was met zijn overgang ernaar, en van het tweede, dat hij om voorttegaan, te spoedig den zin van het beeld aan het beeld zelf verbond, bij beiden een tusschenschakel overslaand.

te keeren, om van hem wéder tot het gedicht te gaan en aldus, losgebroken uit het bindende, schrilverblindende net der ijlschitterende, leege, zoo dikwijls zinnelooze woorddefinities, in vrijheid zoo dicht mogelijk te naderen tot de borrelende oorsprongen van leven, die de dorstigen naar de schoonheid der kunst bevredigen met hun tot verheldering dronken makende teugen.

Politieke feiten en richtingen

Algemeene verkiezingen brengen de politiek een verjongingskuur. Tegen wil en dank moet zij zich daaraan onderwerpen. Dat is tegelijk het geluk en het noodlot eener demokratie. ‘Het volk regeert’, is in gewone tijden niet meer dan een leus. Het volk wordt geregeerd, en laat zich dat doen met een zeer vèr-gaande gewilligheid. In theorie zijn die regeerders de volksvertegenwoordigers, mannen, die de nooden en verlangens van het volk kennen; het vertrouwen hunner kiezers bezitten, en die zullen zorgen dat er werkelijk geregeerd wordt in het volksbelang. Inderdaad echter staat tusschen het volk en de vertegenwoording, afgezien nog van onvolmaaktheden der kieswet, het partijwezen. De partijen zijn de noodzakelijke bemiddelaars, en wel in tweeërlei zin. Allereerst hebben zij tot taak aan de verkiezingen een vorm te geven, waardoor in waarheid het volk zich kan uitspreken. Zij verschaffen aan de kiezers voorlichting, leiding en organisatie zonder welke elke stemming een hopelooze verwarring zou moeten veroorzaken.

Maar verder hebben zij tot taak een regeering te vormen, die eenmaal aangewezen, tot de volksvertegenwoordiging in een gelijke verhouding staat als deze tot de kiezers. Het ministerie toch doet ten opzichte der Staten-Generaal, - behoort dat ten minste te doen - wat de partijen voor de burgerij verrichten. Het brengt organisatie, geeft voorlichting en leiding bij den wetgevenden arbeid, door het uitvoeren van een goed geformuleerd program. Tegelijk echter heeft de regeering nog een andere en niet minder gewichtige taak van beheer. En het is er verre van dat zij daarbij in een onmiddellijke aanraking komt met het volk.

Zij verkrijgt slechts verband daarmede door tweeërlei organen. In de eerste en voornaamste plaats door haar ambtenaren in hunne ingewikkelde dienstorganisatie. Maar daarnaast door de talrijke kerken, instellingen, vereenigingen, maatschappijen, die een bonte en zeer verwikkelde beeldenreeks te zien geven van de zoogenaamd vrije organisatie van het maatschappelijk leven. Zoogenaamd vrij. Want in werkelijkheid is dit alles beheerscht door standen, door ekonomische machtsverhouding en traditioneele historische vormen. Zoowel de ambtelijke diensten als ook de maatschappelijke organisaties regeeren, d.w.z. beheerschen het volksleven. Eene ministerieele regeering heeft daarop stellig invloed, maar toch slechts een beperkte. Alle hervormingen, die zij zal willen bewerken kunnen niet anders dan partieel en geleidelijk zijn. Haar macht kan en mag nimmer zóó groot zijn, dat ambtelijke regeeringsorganen en het maatschappelijke leven zich willig naar hare wenken zullen hebben te schikken. Practisch kan daarvan zelfs nooit sprake zijn. Daarvoor is de werkelijke macht die van het eenmaal georganiseerde staatsen maatschappij-leven uitgaat te sterk.

In dezen geheelen samenhang komt nu bij elke verkiezing de opfrissching, die het geluk en de waarde der demokratie uitmaken. Dan toch keert zich de geheele volgorde van het beheerschen en regeeren voor een oogenblik om. Het volk, voor zoover het stemrecht heeft, krijgt dan de eerste rol, die het toekomt, en kan gaan inwerken op partijwezen, op volksvertegenwoordiging, regeering, en daardoorheen op de bestaande staats- en maatschappij-machten.

Daartegenover staat het noodlot dezer demokratische regeling, dat het scherpst en het gevoeligst wordt ondervonden, door juist al die machten, die van haar afhangen, doch reeds vóor haar bestonden In de sfeeren der hoogere ambtenaren heeft men zich nog maar al te dikwijls niet met de ware demokratie vertrouwd gemaakt. Zij voelen de verhouding van regeerders en geregeerden bij hun dagelijksch werk zoo geheel anders. Hun persoonlijk - gewoonlijk als zakelijk betiteld - inzicht kan het zoo moeilijk dulden dat ‘de politiek’ zich met hunne beslissingen en hun machtsuitoefening bemoeit. En nog veel minder staat het hen aan, indien diezelfde politiek zich met

allerlei beloften en voorspiegelingen tot de kiezers wendt, en plannen ontwerpt, die zij, de ambtenaren, dan zullen hebben uit te voeren. Daarom moet een tijd van verkiezingen, waardoor de kiezers pressie uitoefenen op de kamerleden, en deze zich daardoor verplichten eischen te stellen aan de ministers, hen ongerust maken. Elke verkiezing kan hen bovendien een nieuwen ‘heer’ brengen, met zooveel ideeën, gewoonten en wenschen, die zich nog heelemaal niet aangepast hebben aan departements- of dienstgang.

Vandaar danook dat de ambtenaren de verkiezingen als een soort noodlot gevoelen, al kan het ook wel eens zijn dat zij daarvan een ‘bevrijding’ hopen van een minder aangenaam ondervonden ministerieele leiding.

Desondanks zullen zij toch op al het verkiezingsgedoe neerzien als op een armzalig en dikwijls zeer gevaarlijk en in elk geval lastig praten van leeken over zaken waarvan deze geen verstand hebben, en waaromtrent opzettelijk of onwetend den kiezers allerlei op den mouw gespeld wordt. Gelijksoortig gaat het in de regentenkringen. Want ondanks het bestaan eener tamelijk uitgebreide kiesrechtregeling heeft de regenteninvloed zich tegenover de demokratie weten te handhaven. Zij zijn er overal, de personen, die nog de traditie in zich bewaren, of aan een ‘nachwuchs’ hebben ingeprent, dat het intellect uit de betere standen het recht heeft om de regeeringsplaatsen te bezetten. Zij zijn zoowel onder de hoogere ambtenaren, vooral bij de rechterlijke macht en het leger, als bij ministers, Tweedeen vooral ook Eerste-kamerleden. Zij bezetten een groot deel der posities van invloed, bij provinciale en gemeentelijke regeering, als commissaris der koningin, gedeputeerden, burgemeesters, wethouders, en voorts in alle minder officieele besturen en commissies.

Maar zij zien daarbij toch ook naast zich de opkomelingen der moderne demokratie, die door het partij-wezen heen de plaatsen van eenigen invloed bereikten.

Zijn deze niet-ongeschikt om besturende functies te verrichten, dan zal getracht worden hen te betrekken in den ouden kring, hen te doordringen van de heerschende regentendenkbeelden, in 't kort hen los te maken van de kiezers, die hen

‘op het kussen’ brachten. De regentengeest prijst voor alles de geest van onafhankelijkheid, die tusschen ambt en taak geen anderen invloed erkent dan die van eigen eer en geweten.

En al zij het verre van ons te misprijzen, noch het gevoel van eigen waarde en zakenkennis der ambtenaren, noch ook het besef van persoonlijke verantwoording en onafhankelijkheid bij regenten, mits daaronder niet een enge kastengeest en vooringenomen oordeel schuil gaat, toch is het duidelijk dat de zuivere verkiezingsdemokratie hen een wankel gevoel komt brengen, nadat zij zich in de tusschenperioden tegenover vertegenwoordigende organen en hunne politiek hebben kunnen handhaven, n.l. door zich ‘ervan-af-te-maken’.

Het ‘noodlot’ van de opfrissching der verkiezingen beteekent voor hen een onderwerping aan het getal, geheel afgezien van argumenten en in inzicht.

Ten slotte is er nog een macht, die 't noodlot der verkiezingen scherp moet gevoelen, dat is het partij-wezen vertegenwoordigd allereerst door de verkozen politici, verder door hen die hopen verkozen te zullen worden, en in de derde plaats door de z.g. ‘grootkiezers’, bestuurders van kiesvereenigingen-bonden, commissies, enz. die ‘de machine’ zullen moeten drijven en beheeren.

Waarom ook voor hen een noodlot? Is niet de verkiezingstijd voor het partij-wezen de uitgezochtste periode om haar taak te vervullen, en te trachten aan de volksverlangens formuleering te geven, die het groepeeren en partij-kiezen der stemgerechtigden mogelijk maakt?

Dat zou zoo zijn, indien niet die tweede functie van 't partij-wezen in het parlement door haar langeren duur en door haar verwikkelde doolhoven van partijstrijd daarin verandering bracht. Vier jaar lang hebben de partijen en hunne voormannen ‘politiek gedreven’. Dat blijft niet zonder gevolgen. Het volk heeft het ondervonden, of is er in elk geval van op de hoogte.

Daarom komt de partij allereerst voor de kiezers om zich te verdedigen, vrij te pleiten, of goed te praten al wat in de verrichte daden aan dat publiek niet zal kunnen aanstaan. Verder om zich te beroemen op andere daden, die dezen of genen kring van belanghebbenden aangenaam geweest moeten zijn.

Dit soort bedelen om kiezersgunsten, dat uitteraard niet prettig is, wordt echter nog erger door de vooruitzichten en beloften, die het heet dat de kiezers eischen, en die dus al dan niet met ‘slagen-om-den-arm’ gegeven moeten worden.

Uit dit alles kan voortkomen, dat de volksnooden en wenschen niet hun eigen passende formuleering krijgen, maar dat bij de formules der parlements-politiek de passende nooden en verlangens worden afgeleid. Den kiezers moet dan aan het verstand gebracht worden, dat zij juist dit en niet anders wenschen. In elk geval dat dit nu de urgente punten van staatsbeleid zijn. Voor geen enkele partij en voor geen enkelen politicus mag dat soort ‘verkiezingsleiding’, dat terecht demagogie en kiezersbedrog heet, een aangename taak zijn, tenzij begonnen wordt met zichzelf te misleiden of de domheid zoo groot is dat het karakter van die taak niet eens wordt ingezien.

Slechts dan is er geen sprake van een noodlot, dat aan de verkiezingen eigen is, indien de partij kern gezond is, geheel opkomt uit een groot volksbelang, en dat consekwent en krachtig steeds heeft voorgestaan in de volksvertegenwoordiging.

Maar zoodra het partij-wezen verouderd en conventioneel geworden is, zelf een traditioneele macht in den demokratischen staat, dan gaat het dekreteeren, regeeren, en gevoelt het de verkiezingen als een zware proef op het partij-organisme en de partij-discipline, waaraan niet meer de ware gemeenschap van belang of inzicht maar het machts-gevoel ten grondslag ligt.

Daardoor ook ontstaat dat eigenaardig product der demokratische regeling, dat niet in de laatste plaats door de politici zelve ‘de politiek’ wordt genoemd.

Wat verstaan zij, en in navolging van hen ook het publiek daaronder? Het is niet anders dan het spel van zetten en listige berekening, om door handige voorstellingen of zinswendingen, in het kort door ‘manoeuvre's’ de eigen partij in een gunstige positie en in beter aanzien te brengen, tegelijk door aan den tegenstander in de oogen van het volk afbreuk te doen, hem in een val te lokken, verdacht te maken en van eenig succes te berooven.

‘De politiek’ is volop een noodzakelijk kwaad van het partijwezen. Noodzakelijk, want dat tactisch optreden is aan elken

strijd eigen. En de politiek in den eigenlijken hoogeren zin van staatsbeleid wordt en is een partij-strijd en kan in een beginnende, half volwassen, met allerlei oude maatschappij- en traditie-machten worstelende demokratie nooit iets anders zijn. Maar toch moet ook elke partij, en elke politiek wegens zelfbehoud er naar streven om rekening te houden met de veranderlijke en om regeling vragende volksbelangen.

De eigenlijke politiek is niet anders dan de kunst om vorm en regelmaat te brengen in den wir-war, in den vormloozen drang van tallooze wenschen uit allerlei maatschappelijke kringen naar regeling, leiding of steun. Die politiek is de voorbereidende functie van den staatsmans-taak om door passende wetsformuleering te regelen, te beperken, te leiden en te organiseeren, waar dit noodig blijkt. Om de volgorde, de samenhang en samenwerking dier maatregelen uit te vinden. En niet het minst om de noodzakelijke lasten, die met een en ander samenhangen, zoo weinig drukkend mogelijk te verdeelen.

Geen partij kan zich daaraan onttrekken, en het program is dan ook steeds een poging het voorgenomen politiek beleid te formuleeren. Daarin behoort eigenlijk nimmer voor de tactiek plaats te zijn. Maar 't gevaar daarvoor is steeds aanwezig, en erger nog de kans is groot dat het geheele program een tactisch middel wordt, tot ‘de politiek’ gaat behooren en ondergeschikt gemaakt is aan het belang der partij die n.l. de regeeringsmeerderheid wil in handen houden of krijgen.

Deze gevaren zijn grooter naarmate het partij-wezen zich zoozeer versplinterd heeft dat verbonden, coalitie's, concentraties en dergelijke noodig zijn om een regeering te kunnen vormen zooals wij dit tegenwoordig beleven.

Wie de verkiezingen zóo ziet, als in de vóorgaande beschouwing werd geschetst, kan zich op de komende Junimaand niet bijzonder verheugen. Niet omdat onze politiek geen opfrissching noodig zou hebben. Zij is duffer en krachteloozer dan ooit. Maar omdat de kans zóo gering is op een flinke doorblazing van demokratische vóorjaarswinden door de bevroren en bestoven denkbeelden van de leiders van ons volk. En tevens omdat de gevaren voor politiek bederf zulke groote afmetingen aannemen, en aldoor maar voortwoekeren. Ten slotte

omdat er een verlammend evenwicht is ontstaan in de machtsverhouding der partijen. Deze drie omstandigheden zijn in hooge mate verontrustend, vooral omdat ze niet passen bij de opleving, die zich in de Nederlandsche maatschappij overal doet gevoelen.

* * *

De ingediende grondwetsherziening.

Elke stilstand in de politiek moet noodzakelijk het conservatisme versterken. Het veroorzaakt een stemming en geeft een indruk alsof de vroeger met geestdrift voorgestane hervormingen in de practijk onmogelijk gebleken zijn. De weerstanden waren te groot. Daaruit volgt dan dat bestaande regelingen en verhoudingen, die door de hervormingsvooruitzichten versleten werden geacht en verwaarloosd zijn, weer opnieuw bekeken worden. Ze waren toch zoo kwaad niet. Deze gang van zaken is duidelijk gebleken bij de plannen tot grondwetsherziening.

Wat wij toch in ons land beleven is een geleidelijke, natuurlijke, maar toch sterke ontwikkeling der demokratie. Het parlementarisme is geheel en al ingeburgerd in de meest strenge eischen van een regeering door het parlement. De ministers zijn volkomen afhankelijk van een meerderheid in de Tweede Kamer, en de Koninklijke macht is tot in de uiterste grenzen beperkt van slechts te kunnen ingrijpen indien het raderwerk tijdelijk stopt. De Eerste Kamer wordt duidelijk erkend in aller meening als een college zonder eenige andere macht dan om een conservatieve remming uit te oefenen, waarvan ze geen enkele keer gebruik maakte zonder een zeer uitgebreide ontstemming te veroorzaken. Als regel is zij slechts een versiering ter wille van de traditie.

En wat de samenstelling en verkiezing der Tweede Kamer betreft is na de kieswet-Van Houten, die op 't platte land bijna algemeen kiesrecht bracht, ofschoon dat in de groote steden nog zeer beperkt bleef, geen twijfel meer mogelijk dat zoo'n algemeen kiesrecht toch eigenlijk past bij ons geheele staatsstelsel.

Tegen de demokratiseerende strooming in het volksleven, die politiek leven opwekte vooral ook onder de arbeiders, en

die hun vertegenwoordigers bracht in gemeenteraden, provinciale staten en kamer, kon alleen maar een langzaam terugwijkend conservatisme reden van bestaan hebben. Geleidelijkheid van hervorming, werd de wijsheid van de regeerende machten.

Daarbij was een der sterkste verweermiddelen de grondwet. Niet in 't minst omdat die langs ordelijken weg zoo bijzonder omslachtig en tijdroovend te wijzigen is. Geen wonder dat wel is waar uitbreiding van kiesrecht tot aan de uiterste begrenzing der grondwet plaats vond, maar om ten slotte toch ermede in botsing te geraken.

Het kiesrecht-artikel der grondwet is aan eind het de blijvende aanstoot geworden voor de demokratische ontwikkeling.

Daaruit is voortgekomen de beweging tot grondwetsherziening, die echter een armzalig en tobberig verloop heeft gehad als van een beekje met weinig verval door een moeras.

Behalve bij de sociaal-demokraten, die echter door hun geringe getalsterkte niet aan een eigen grondwetsherziening konden denken, en slechts voor een hunner program-punten ijverden, was de lust om de grondwet te gaan herzien al bijzonder gering. Waarvoor al dat getob en al die moeite? En bovendien vond elk voorstel een bijzonder ongunstige politieke omgeving, daar samenwerking der partijen noodig en de grondslag daarvoor nergens te zien was.

De tragedie van het Unie-liberale ‘blanco’ artikel en van minister Rink's grondwetsherzieningscommissie is gevolgd door die van minister Heemskerk's staatscommissie.

Geen ware ijver, en geen kans uit gebrek aan eenheid.

Ten slotte zijn nu minister Heemskerk's voorstellen bekend geworden, die zoo duidelijk het kenmerk dragen van het winnend conservatisme, nu er geen werkelijke vooruitgang mogelijk schijnt.

De oorsprong der beweging kon niet geheel verloochend worden. De demokratische gevoelens van ons volk moeten toch in de grondwet eenige uiting vinden. Vandaar dat de eischen vervielen, die van den kiezer ‘maatschappelijken welstand’, en van het Eerste Kamerlid een aanzienlijke positie vergden.

Maar met deze wijzigingen, die in de praktijk geen belangrijke waarde hebben, en feitelijk niets aan den toestand behoeven te veranderen, is dan ook alle vooruitstrevendheid uitgeput.

Al het overige is niet alleen conservatisme, maar zelfs reactie, terugkeer op den reeds door de demokratie gebaanden weg, hernieuwde liefde voor reeds uitgestooten denkbeelden.

Vooraan staat het toekennen van een nieuw recht aan de Eerste kamer, die daarmede haar positie tegenover de meer directe volksvertegenwoordiging kan versterken. Zij behoeft dan niet meer haar aanzien te ondermijnen door wetsvoorstellen te verwerpen, die de Tweede kamer aannam, maar kan ze ter wijziging terugzenden. Daarmede kan nog meer oponthoud veroorzaakt worden, dan thans reeds de wording eener Nederlandsche wet kenmerkt. Maar bovendien steunt de Eerste kamer daarmede direct het conservatisme in de Tweede. Ten slotte worden hare beraadslagingen van een politieke beteekenis, die ze nu niet hebben.

Daarnaast staat het tweede plan van reactie om in de gemeente het college van Burgemeester en Wethouders meer macht te geven tegenover de bevoegdheden van den gemeenteraad. Vooral omdat de demokratie in de gemeente haar oorsprong heeft en zich van daar uit krachtig ontwikkelt is dit een fnuiking die niet te gering te schatten is.

Verder zijn er nog enkele pogingen, die echter van minder beteekenis zijn, maar die even duidelijk tegen heerschende opvattingen ingaan, om n.l. de positie van de koninklijke macht te versterken, en de kasten-geest der rechterlijke macht geheel vrij spel te laten door de geringe invloed der volksvertegenwoordiging op de samenstelling van den Hoogen Raad aan haar te ontnemen.

Behalve deze duidelijke kenmerken om de beweging voor grondwetsherziening te gebruiken of liever te misbruiken tot niet eens meer een afdamming maar zelfs een omlegging der demokratische strooming, hebben de regeeringsvoorstellen nog het karakter van partijschap.

Daartoe behoort allereerst de regeling van het kiesrecht. Door dit te baseeren op Dr. Kuyper's oud maar steeds onverwezenlijkbaar gebleken plan van huismanskiesrecht wordt een bedriegelijke schijn gehuldigd. De zuivere bespiegeling dat het gezin het eerste element der maatschappij is, en niet het individu en dat daarom alleen aan het gezinshoofd recht tot

meespreken toekomt, is door Dr. Kuyper opgesteld om zich tegen het algemeen kiesrecht te kunnen verzetten. Daarnaast is nu komen staan het vage begrip van maatschappelijke zelfstandigheid, terwijl een begrenzing is gezocht in den leeftijd voor den kiezer, die van 23 tot 25 jaar is verhoogd.

In dit plan is duidelijk gezocht naar het opstellen eener kunstmatige, zoogenaamd christelijke demokratie, naast en tegenover de werkelijk bestaande. Daarom is het een partij-voorstel, een poging n.l. om van uit partij-principes de werkelijkheid te dwingen. Op gelijksoortige wijze is door Dr. Knyper gestreefd om tegenover de vakvereeniging, de groepsvertegenwoordiging te stellen. In beide gevallen is het niets anders dan een opdringen van een schema, niet aan een inerte massa, die nog op organisatie wacht, maar aan een organisatie, die zich reeds langs geheel andere lijnen bewoog, en die zoo'n opleggen van andere vormen niet dulden kan.

Daarmede wordt de werkelijke beteekenis van het gezin niet versterkt, maar verzwakt, en ook aan de christelijke beginselen een ondienst bewezen, door ze te richten op een terrein, waar hunne werking onvruchtbaar moet zijn, en zelfs verzet zal kweeken.

Een tweede bewijs van partijdigheid is de uitsluiting van 't kiesrecht der bedeelden van armenzorg, naast het toelaten dier bedeelden door de kerk.

De sterkste partijdigheid echter omvat het voorstel dat de verhouding tusschen de openbare en de kerkelijke school zal omkeeren, waarmede aan de kerk het geheele onderwijs wordt overgeleverd.

Minister Heemskerk heeft het niet aangedurfd om Dr. Kuypers plannen nog verder te volgen, en ook aan de kerken een positie in den staat te geven, door ze alle geldelijk te steunen, maar dat blijft toch slechts vanwege de bevoorrechte positie der Ned. Hervormde kerk op den achtergrond. ‘De politiek’ kwam hier om 't hoekje kijken.

* * *

Wat kan de regeering beoogen met zulke voorstellen tot grondwetsherziening? Toen het ministerie Heemskerk nog

hoopvol aan 't begin van zijn taak stond, moeten in het regeeringsprogram drie onderwerpen een gevoel van vertrouwen hebben gegeven. Minister Talma zou in vijf jaar gemakkelijk de sociale verzekering als één groot organisatorisch geheel tot stand kunnen brengen en mocht daarbij stellig rekenen op de medewerking van een groot deel der linkerzijde. Minister Kolkman zou de tariefherziening in zeer gematigden zin ter hand nemen, en kon in elk geval op de coalitie-meerderheid rekenen. Minister Heemskerk stond er bijna nog het beste voor om een grondwetsherziening tot stand te brengen. Een vrij groote meerderheid in de Tweede en een aanzienlijke meerderheid in de Eerste Kamer vormden samen een flink getal om uit de overzijde eenige stemmen te halen voor een regeling, die zou getuigen van overleg en samenwerking. Wie was daartoe beter in staat?

Er behoeft dan ook weinig twijfel te bestaan, of minister Heemskerk heeft van den beginne af aan vertrouwd, dat hij de beweging voor grondwetsherziening tot een eindpunt zou kunnen brengen. Niet alleen echter voor zijn ambtgenooten Talma en Kolkman, maar ook voor hemzelf is de rekening geheel verkeerd uitgekomen.

In dezen vorm der ingediende voorstellen zal minister Heemskerk zijn voornemen van voor 5 jaar moeilijk meer herkend hebben. Trouwens de geheele politieke sfeer was zoodanig veranderd, dat een ‘oplossing’ niet meer meer mogelijk was.

Van het tot stand brengen der grondwetsherziening onder dit ministerie, en voorbereid door deze kamermeerderheid is nu geen sprake meer.

De voorstellen zijn òf een program voor een volgende ministerieele periode, òf wel ze zijn duidelijk een partij-uiting, op gelijksoortige wijze als dat de wetsvoorstellen der sociaalen vrijzinnig-demokraten zijn geweest.

Het merkwaardige nu is, dat ze geen van beide geheel, en toch van beide iets zijn.

Een program voor een volgende periode kunnen zij niet vormen, omdat zij al te duidelijk een compromis-karakter dragen, en ook omdat zij veel te weinig demokratie bevatten.

Dat zou er mee door gekund hebben voor een spoedige parlementaire behandeling. Bij uitstel blijkt nu reeds dat een aaneengesloten verzet der oppositie vooruit georganiseerd wordt.

Daarna is het onmogelijk deze grondwetsherziening tot stand te brengen.

En om gelijksoortige reden kan het in zijn geheel geen partijuiting zijn; daarvoor blijft alleen over de bepaling omtrent het onderwijs. Bovendien brengt het als partij-uiting juist wapenen in de handen der concentratie-mannen, die zich daarmede sterk gevoelen, en is dus ontactisch.

Blijkt dit alles niet duidelijk uit de coalitie-organen, die de verkiezing hebben vóor te bereiden. Zij brengen vooral de schoolstrijd naar voren, maar toonen meer gelatenheid dan geestdrift voor de overige bepalingen.

De katholieken en anti-revolutionnairen zien met leedwezen, dat de bevoorrechte positie der Ned. Hervormde Kerk gehandhaafd moet blijven.

En het kiesrecht-artikel is een en al vaagheid.

De Standaard heeft dan ook al direct gepleit dat de grondwetsherziening in de volgende periode niet vooraan op de agenda zal komen te staan. Eerst moet de sociale wetgeving geheel zijn afgedaan.

Doch ondanks dit alles vormen de voorstellen een belangrijk element in de verkiezingen. Zij noodzaken de politici van de coalitie om de demokratie in hunne eigene gelederen te onderdrukken. Hun kiezers moeten in den waan gebracht worden, of er werkelijk van vooruitgang sprake is. Wat kan er dan terecht komen van leering, voorlichting en leiding der kiezers?

* * *

De kansen der concentratie.

Er is een stemming, een vermoeden, dat de verkiezing een min of meer belangrijke verzwakking van de regeeringsmeerderheid zal brengen. Daarvoor zijn inderdaad goede gronden. Voorop staat het besproken reactionnair en partijdig karakter der voorgestelde grondwetsherziening. Dan volgt onmiddellijk het tarief. De regeering kon moeilijk een ongelukkiger tijd be-

leven dan dit jaar, om zoo'n voorstel aan een soort volksstemming te onderwerpen. Het is deels protectionistisch, deels een indirecte belasting en beide zullen een heftig verzet ondervinden. Een buitengewoon gunstige periode voor handel en nijverheid gaat samen met een aldoor toenemende duurte. Handel en industrie hebben daarom geen behoefte aan protectie, en zullen elke verandering in handelspolitiek schuwen. De burgers en arbeiders met een gering en vast inkomen zijn daarnaast angstig voor alles wat de prijzen nog meer zal opdrijven.

Geen wonder dat de coalitie bang is om thans de besprekingen over de tariefwet te openen, en van uit de Tweede Kamer het verzet bij de verkiezingen als 't ware te organiseeren.

Niets teekent meer de volksstemming. Toch ligt de tariefherziening klaar als een bedreiging en dit moet vele kiezers uit de ‘kleurlooze middenstof’, weerhouden op de coalitie te gaan stemmen.

Ten slotte komt de sociale verzekering ook al ten ongunste van de regeering. En wel in tweeerlei zin. Allereerst omdat zij niet in staat geweest is die tot stand te brengen. Van het grootsche plan zullen nog maar een paar brokstukken, de Radenwet en de Invaliditeitsverzekering onder de hoede der Eerste Kamer gebracht zijn.

Doch deze heeft in de eerste blijkbaar bitter weinig trek. Zij benoemde voor de behandeling daarvan nog steeds niet de commissie van voorbereiding, tot wier instelling zij reeds lang geleden besloot.

En verder gaat haar begrootingswerk zóo langzaam, dat stellig vóor Juni nòch de Radenwet, nòch de Invaliditeitsverzekering in het Staatsblad zullen staan.

Daarnaast komt dan de zeer verminkte en onbevredigende inhoud dier wetten.

Van de Arbeidsraden toch is al het onsympathieke overgebleven; de dure voorzitters en secretarissen, en de gelijke aantallen arbeiders en werkgevers, die wederzijds elkaars invloed zullen opheffen om door onderlingen strijd hunne krachten te verspelen.

Weggenomen daarentegen is de bevoegdheid dier raden, waardoor zij werkelijk iets te beteekenen zouden krijgen in het sociale leven van hun invloedskring.

En de invaliditeitsverzekering is ‘onverantwoordelijk’ verminkt door de opname der risico-overdracht volgens het plan ‘De Visser’, dat ook in die wet een element brengt van verdeeldheid en van strijd, zoowel tusschen de staatsorganen en de particuliere instellingen, als tusschen arbeiders en werkgevers.

Een nieuwe verminking van gelijksoortige werking is nog opgenomen in het amendement ‘Aalberse c.s.’, om de kleine patroons die lage loonen betalen, en die de last der wet het zwaarste zullen gevoelen, nog meer te doen bijdragen.

Daarnaast zijn verschillende pogingen afgeweerd, zoowel om de rente op een eenigszins behoorlijke hoogte te brengen, als ook om de armste arbeiders van premie-betaling vrij te stellen en ten slotte om het direct in werking tredende pensioen voor de meer dan 70 jarigen een iets breedere toepassing te geven.

Daardoor zal de invaliditeitsverzekering vooral tegenover een voorgespiegeld premievrij staatspensioen het karakter krijgen van een drukkende last op de arbeiders, en juist in een tijd dat zij alom het georganiseerde patronaat tegenover zich scherp zien optreden, om hen in een tijd van buitengewone welvaart en toenemende duurte een geringe loonsverbetering te ontzeggen.

De coalitie-partijen staan er dan ook bij de verkiezingen niet gunstig voor, te meer daar de herziene militiewet de zwaardere lasten als een schaduw vooruitwerpt, en de lotsverbeteringen voor de rijkswerklieden, lagere beambten en onderwijzers verworpen zijn. Ook de Bakkerswet is nog niet vergeten.

Bovendien zijn de coalitiepartijen innerlijk verzwakt, en wel alle drie.

In de anti-revolutionnaire partij is het stille geharrewar tusschen de leiders, bij en na de Kuyper-geschiedenis, een oorzaak van innerlijke verdeeldheid. Noch Heemskerk, noch Talma zijn erin geslaagd de leiding uit Dr. Kuyper's handen over te nemen. Voortdurend was en bleef er een wrok van den ouden leider, tegen het ‘in onvoorzichtigheid geboren’ kabinet, die door geen enkele concessie werd goed gemaakt en die zich telkens uitte in een leedvermaak om Talma's nederlagen.

Patrimonium is weifelend, en geen kracht meer. De antirevolutionnaire partij mist verder de nieuwe leiders, die de geslagen breuken weer kunnen herstellen.

De katholieke partij behoudt naar buiten het best de eenheid. Vooral ook omdat zij van deze regeering het meest heeft geprofiteerd, en er ook verder nog het meeste van te wachten heeft. Ongetwijfeld vormt zij daardoor, en door haar steeds meer in kerkelijken zin versterkte discipline de vaste en talrijke kern der rechtsche kiezers. Stellig is de kiezerskweek van deze maand door haar niet verzuimd en zal de verkiezingscampagne met kracht en hardnekkigheid worden gevoerd. Hoe? daarvan getuigt in 't bijzonder het uitgeschreven kindergebed, en de staaltjes van volksvoorlichting door kleine vrome bladen als ‘De Heilige Familie’, die in de laatste weken bekend werden.

En toch is er een innerlijke verdeeldheid. Allereerst onder de arbeiders, die de dwang der kerkelijke discipline in hunne vakvereenigingen ondervonden, b.v. in Twente. Daarnaast bij de intellectueelen, die de jacht op het modernisme ingang zagen zetten, en die de nabootsing van puriteinsche denkbeelden, en neo-calvinistische dialectiek in hun clericale politiek weerzinwekkend moesten vinden.

Er is onder de katholieken een sterk demokratische strooming, die geenszins ingenomen is met het huismanskiesrecht, de militairistische lasten en dergelijke.

Doch de belofte voor katholieke scholen, en de groote invloed in een coalitie-regeering, ook op de strafwetten, en op het bezetten der baantjes, zal dit conflict niet tot uiting brengen.

Anders staat het echter bij de christelijk-historischen. Ook deze is het goed gegaan onder de tegenwoordige regeering. Hun invloed was grooter dan hun kiezersaantal rechtvaardigde. En de lust naar nog meer nam steeds toe. Maar hun kiezers werden ontevreden, ondanks de successen der leiders Lohman en De Visser. Zij zagen de groote nadeelen der coalitie in den groei hunner ergste kerkelijke vijanden, de Roomschen en de vroegere doleerenden. Zij begrepen ‘de politiek’ hunner parlementariërs niet al te best, die toch altijd voor elke eigen winst, een grootere aan de erf-vijanden prijs gaf.

En boven de aldus innerlijk zwakke coalitie stond al lang geen sterke leiding meer. Met wie verstond zich Dr. Kuyper? Met Lohman soms? Of was er met Dr. Nolens een contact als vroeger met Dr. Schaepman? En bij gebreke aan een drie-

manschap van leiders, ging dan de besturing uit van dit ministerie? Is niet dit juist merkwaardig zwak en slap?

Telkens duiken er berichten op, dat ministers erover denken om heen te gaan. Minister Talma's positie is zoozeer, vooral door de christelijk-historischen ondermijnd, dat naar zijn stem in ‘de groote politiek’ niet geluisterd kan worden. En minister Heemskerk? Behaalde hij niet steeds het grootste succes door niets-grappig-te-zeggen? Van de ‘sterke mannen’ verloor het ministerie een der Regouts door een plotselingen dood. De andere Regout vond eindelijk in den heer De Stuers een partner, die aan zijn krachtsprestige een knauw gaf.

Alleen Colijn had inderdaad een succes, doch als militairistische, zooals hij dat misschien ook nog als Indische specialiteit zal kunnen hebben, geheel onafhankelijk van de partij-politiek, een succes à la Van Heutz, waaromtrent latere jaren een betere uitspraak zullen kunnen geven. Koloniën en Financiën brachten niet veel bij om het aanzien van 't ministerie te verhoogen.

Zoo kan onmogelijk van de leus: ‘voor het behoud dezer ministers’ veel kracht uitgaan, en kunnen zij ook daarom niet een voortstuwende, geestdriftwekkende invloed op de verkiezingen uitoefenen.

De kansen der tegenpartij staan dus uitteraard bijzonder gunstig. Van de fouten en de zwakte der coalitie kan een ruim en veel belovend gebruik gemaakt worden. En ook bij meer gedetailleerde berekening van de verkiezingskansen in de verschillende districten zijn er verscheidene voor welke het ‘om’ gaan verre van onwaarschijnlijk is.

* * *

Is er van de concentratie een deugdelijke verfrissching der politiek te verwachten, nu zij er zoo gunstig voorstaat, en nu de drie liberale partijen niet alleen een verbond sloten, maar zich steeds dichter en inniger naderen? Na hetgeen wij daarover reeds in vorige kronieken schreven, met name over de debatten bij de staatsbegrooting en bij de militiewet, zijn er twee feiten geschied, die de meening bevestigen dat van de concentratie niets anders kan verwacht worden, dan dat zij

deze regeering zal doen vallen of zoozeer verzwakken, dat van grondwetsherziening, tarief en Talma's plannen niets kan komen. Verder echter niets. Stilstand dus in nog meer volstrekten zin dan er op dit oogenblik is waar te nemen. En bijgevolg door dien stilstand een versterking van het conservatisme. Dat zal dan uiting vinden in een beslist behoudend ministerie, dat de schoone naam van zakenkabinet zou mogen aannemen, alsof het inderdaad buiten de politiek zou staan.

Die twee feiten zijn allereerst de houding der vrijzinnigen bij de voortgezette behandeling der Invaliditeitsverzekering, en verder het debat Roodhuyzen-Troelstra voor S.L. te Amsterdam.

Op 5 Februari werd in de Tweede Kamer het debat heropend over het amendement De Visser, dat de risico-overdracht, die in 1901 onder dwang van de Eerste Kamer en hevig protest van Kerdijk en Veegens in de Ongevallenwet was opgenomen, nu ook toe te passen voor de invaliditeits- en ouderdomsverzekering. Minister Talma heeft ondanks de meest ernstige waarschuwingen het aannemen van dit amendement moeten aanvaarden. Deze risico-overdracht heeft geen andere beteekenis dan de georganiseerde werkgevers in de gelegenheid te stellen goedkooper van de verplichtingen af te komen dan met de wettelijke premie. Het geheele voorstel rust op wantrouwen tegen de Rijksbank, die 't finantieel beheer niet zuinig zou voeren. Maar het bederft de zaak voor die Rijksbank geheel en al. Er zal concurrentie komen, strijd, naijver, die volgens zeer ouderwetsche handelsbegrippen den ijver aanvuurt. Maar daarnaast zal natuurlijk ook op den invalieden arbeider beknibbeld worden.

En practisch zal de eenheid van de verzekering geheel verbroken zijn. Niet echter door een systematische oplossing in zelfstandige onderdeelen, maar op goed geluk af, en zeer wisselend en verward, zooals bij de ongevallenwet is geschied.

Daarbij kon het door het ‘omslaan der onkosten’ nog op betrekkelijk eenvoudige wijze geschieden, doch voor de Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering is het veel gecompliceerder en riskanter.

Hoe hield zich nu hierbij de concentratie?

Onder aanvoering van den vroegeren directen geestverwant van Kerdijk en Veegens, Mr. Treub ging de geheele vrijzinnig-

demokratische en unie-liberale groep ‘om’. Na in een reeks amendementen ook voor arbeiders-organisatie's de schijn ontworpen te hebben van een gelijk recht als van de werkgevers, schaarden zij zich achter Dr. de Visser tegen minister Talma.

Het verwijt van een politieke ‘manoeuvre’ om aan de regeering een loer te draaien, en om de discussie tegelijkertijd enkele weken te rekken, werd vinnig afgewezen.

Maar als het dat niet was, dan was het nog veel erger n.l. een wanhoopsdaad, een bankroet voor de vooruitstrevende sociale politiek.

Tientallen jaren is het monopolie der sociale verzekering en de uitbanning van directen werkgeversinvloed vóorgestaan, met tal van argumenten, met ijver en kracht. Die argumenten kunnen niet vergeten zijn. Mr. Treub's brochure, zijn redevoeringen van hoogstens 2 jaar oud geven ze nog uitvoerig weer. Slechts één hechte, groote organisatie is dan ook in staat om tegenover het enge belang der premiebetalers, dit groote belang in 't oog te houden, de bestrijding van invaliditeits-verwekkende ziekten, en de verbetering van het gezondheidspeil der geheele arbeidsbevolking. Daarvoor is het noodig alle krachten en alle gelden sterk organiseerend in één richting te sturen. En het is verderfelijk om de besturing in vele handen te laten, nog afgezien dat de administratie-kosten daardoor veel grooter zullen worden. zou dat niet kunnen?

Van waar dan die omkeer? Omdat de Rijksverzekeringsbank het niet goed doet! Indien dat zoo is, zorg dan dat die Rijksinstelling het wel goed doet.

Is daarvoor reorganisatie noodig, is daarvoor noodzakelijk de belanghebbenden, werkgevers en arbeiders hetzij direct, hetzij in groepen georganiseerd mee toe te laten tot het beheer, waarom zou dat niet kunnen?

Is het niet een erkenning door de vrijzinnigen: 1°. van de onjuistheid hunner geheele vroegere sociale politiek, 2°. van hun grove fouten bij het tot stand brengen der ongevallenwet, en 3°. van hun eigen onmacht om in sociale richting te organiseeren, indien zij nu allen meegaan in het beginselen-offerfeest ter eere van het werkgevers-initiatief op sociaal terrein?

Dat ook aan de arbeidersorganisatie werd gedacht is slechts schijn. Die heeft zoo'n groot werk als de invaliditeits- en ouder-

domsverzekering niet eens voor de georganiseerenden gekund. Hoe zou het dan moeten gaan voor die talloozen, die nog niet in de vakvereenigingen zijn opgenomen en dikwijls omdat zij te lage loonen verdienen. De risico-overdracht eischt directe beschikking over kapitalen of over crediet, dat alleen de grootere werkgevers bezitten.

De huldiging van de vrijheid der maatschappelijke instelling en de banvloek over de zoogenaamde 'bureaukratie' der staatsorganisatie reikt echter nog veel verder dan de sociale verzekering alleen,

De geheele sociale wetgeving berust op het feit dat de arbeidersklasse staatshulp behoeft om tot stand te brengen wat zij door eigen organisatie niet vermag. Dat deze laatste daarbij erkend wordt is zeker noodig en nuttig. Maar de hoofdzaak is dat de staat eerst organiseert en niet overlaat. Daarvoor zijn ambtenaren noodig. Geen bureaukraten, maar organiseerende personen, die echter onafhankelijk moeten zijn, allereerst van de grootere werkgevers, die steeds en ten allen tijde ernaar gestreefd hebben alles in 'eigen handen' te houden, en die juist de felste vijanden zijn der arbeidersdemokratie. Is dit niet duidelijk uit de dreigende bakkersstaking in Den Haag, waar de gezellen niet anders eischen dan de uitbreiding van Zondagsrust, die het door Dr. Bos en Mr. Treub beschermde 'grootbedrijf' tijdens de behandeling der Bakkerswet toegezegd had, maar na de verwerping van die wet niet toepaste, uit gebrek aan 'eenheid' onder de werkgevers.

Het huldigen van de particuliere instellingen is niets anders dan het eerbiedigen der werkgeversorganisatie's, en het daaraan overleveren van de uitvoering der sociale wetgeving.

Was dat onbekend? Het zijn diezelfde vrijzinnigen die het altijd hebben verkondigd. En toch doen zij nu als of het nooit is gebeurd. De vrijzinnig-democraten, die steeds de staatssocialisten bij uitnemendheid waren, meenen nu altijd de vrijheid van het particulier initiatief te hebben voorgestaan.

Doch heeft Mr. Treub in zijn bekende strijd met de Nieuwe Courant niet geweten hoe dit ook wel aangevochten is?

Inderdaad is de kentering der vrijzinnig-demokraten bij de Bakkerswet, later bij de Ziekteverzekering zoo sterk verloopen,

dat vlak voor de verkiezingen de omslag gevolgd is, die Tydeman-Patijn en Treub vereenigt tot een driebond van bijna volkomen gelijke gezindheid.

Namelijk vóor de oude liberale vrijheid, die zoo herhaaldelijk veroordeeld is als de onbeperkte ekonomische dwang van het kapitaal, die echter nu na jaren van achteruitgang en stilstand der liberale hervormingspolitiek er voor hen nog niet zoo kwaad blijkt uit te zien.

* * *

Is het wonder dat van die concentratie-eenstemmigheid de sociaal-demokraten uitgesloten zijn. Reeds in het vereenigings-program werden zij als de tweede vijand aangewezen en afgemaakt met de oude phrase's van Pierson's leerboeken over de dwaze utopiën. Maar nu kan dat in de oude lijn doorgaan. En al wat wij voor een kwart eeuw tegen de socialisten hoorden inbrengen zal weer opgeld kunnen doen.

Want de socialisten staan ook kant en klaar om van de fouten en zwakte der rechtsche regeering gebruik te maken. Zij zijn ook gezind om hun stemmenaantal uit te breiden en nieuwe zetels te bezetten. Dat is voor de concentratie reeds een gevaar, maar nog veel meer voor haar innerlijke gezindheid. De kiezers, ook onder de minder gegoeden en arbeiders moeten links maar niet rood, stemmen. Daarom wordt hen duidelijk vóorgehouden, dat de concentratie in geen geval met de sociaal-democraten een verbond sluit, of zelfs met hun steun de regeering zal aanvaarden. Wie dus een prachtig liberaal ministerie wenscht dat algemeen kiesrecht en een (minimum) staatspensioen (of armen uitkeering aan ouden van dagen) zal geven, stemme toch niet rood. De buit kan niet verdeeld worden, gun haar dus aan de concentratie.

Deze duidelijke opzet was het punt van aanval waarop Mr. Troelstra in Amsterdam, tegen den propagandist der concentratie Roodhuyzen zich richtte.

En zooals ieder onmiddellijk kan inzien en uitrekenen, moest ten slotte de laatste ook verklaren, dat een concentratie-meerderheid in de Tweede Kamer ondenkbaar is. De vrijzinnigen kunnen nimmer zonder de sociaal-demokraten een regeering vormen.

En tegenover deze erkenning van onmacht stelde Mr. Troelstra onmiddellijk de verklaring dat in geen geval een sociaal-demokraat mede een ministerie zou vormen.

Daarmede was door twee leiders, als inzet der verkiezingscampagne uitgesproken, dat de strijd tegen de coalitie slechts negatief kon en zou zijn.

Wat er gebeuren zal indien het rechtsche cijfer der kamerzetels beneden de 50 daalt, is een volslagen onzekerheid. Dan alleen, dat de liberalen wel mede zullen helpen om een oplossing te vinden. In welke richting dit zal zijn, voorspelt de Nieuwe Courant door haar buitengewone belangstelling voor den welstand der Christelijk-Historische partij. Die kon na de verkiezingen - zoo betoogt het concentratie-orgaan - bij een nederlaag der coalitie weleens een belangrijke taak te vervullen krijgen.

In geen geval is er dus ook van hen een opfrissching der politiek te verwachten. Integendeel. Want zij beloven algemeen kiesrecht en steun voor ouden van dagen, wetende dat zij die nimmer als eigen regeering zullen kunnen voorstellen, en terwijl zij de hulp, die zij daartoe krijgen konden, afslaan. Waarom? Omdat zij de condities voor 't verleenen van die hulp niet zullen willen aanvaarden. Want tegelijk zal hun campagne tegen de sociaal-demokraten en voor de vrijheid van ambtenareninmenging niets anders zijn als een vervolg op wat de Nieuwe Courant en de vrij-liberalen al zooveel jaren en niet zonder talent voorstaan. Daarmede gaan zij in tegen den normalen gang van de sociale hervormingen, en tegen alle wezenlijk practische en doortastende maatregelen om de arbeidersklasse te versterken.

En ten slotte sturen zij aan op het zaken-kabinet, dat juist aan de hoogere ambtenaren, maar nu de echt-bureaukratische, en aan den regentengeest, een invloed geeft, die het conservatisme van elke politieke kleur vereenigt.

* * *

De verkiezingen beloven weinig. Het vooruitzicht is vaag als van een mist, en niet van een waardoor de zon al heenschijnt om de dampen op te trekken, maar van een donkere als op

een winternamiddag. Alles wat dringend om regeling roept, zal moeten blijven liggen. Zelfs die regeling welke een eind zal kunnen maken aan het machtsevenwicht van twee geheel verstijfde en oud geworden partij-combinaties, n.l. die van het kiesrecht. Een zakenkabinet, een concentratie-kabinet-Tydeman, een coalitie-kabinet met de christelijk-historischen in de leiding, het is praktisch alles hetzelfde, n.l. stilstand, behoud, neiging naar reactie, maar zonder durf.

En toch past dit in geen enkel opzicht op de maatschappelijke verhoudingen van onzen tijd, waarin veel beweging, veel verandering, en een krachtig leven zich toont.

Wat daar wel op past is een zaken-kabinet, dat een krachtige hervormingspolitiek durft voorstaan, op bijna elk gebied, en de dat daarom in waarheid democratisch zal kunnen zijn, daar het alle verouderde traditie's aandurft. Dat durft te breken met den ouden schoolstrijd door met kracht het onderwijs te verbeteren, en daarop de aandacht concentreert. Dat op 't gebied van rechtspleging de achterlijkheid achterlijkheid durft noemen, en dat op sociaal gebied een gelijksoortige durf heeft als b.v. Lloyd George, die nu na zijn venijnigen strijd voor zijn verzekeringswetten, na de Home-rule en kiesrecht-strubbelingen tegen een hardnekkig conservatisme, de macht der groote landbezitters aandurft.

Doch eer wij in ons land zoover zijn, dat de politici van ‘de politiek’ meer ernstig op hun vingers gekeken en bestraft worden, dat ook in de soort der politici, in-spe, en in de ‘groot-kiezers’, verandering komt, zal nog een leerschool doorloopen moeten worden. De leermeesters daarvoor zijn aanwezig, ofschoon zij voor die taak nog niet geoefend zijn.

Het zijn de sociaal-demokraten, die op dit oogenblik de eenige partij vormen, staande buiten de oude, verouderde, stokoud en stijf geworden vechtersbazen van een mislukte coalitie, hangende tusschen reactie en demokratie, en van een op mislukking wachtende concentratie, die niets beter weet dan terug te keeren naar het liberalisme van voor een halve eeuw.

Er is één troost bij de donkere mist-verwachting, dat die n.l. toch altijd gevolgd wordt door een lente. Maar ondertusschen zitten wij in de kou, de nattigheid en het mistroostige donker.

G. BURGER.

Boekbeoordeelingen

Kritiek op het Verslag van de Staatskommissie inzake de Spellingskwestie, Eerste gedeelte, bewerkt door Dr. D.C. Hesseling, Dr. J.J. Salverda de Grave, Dr. E.C. Godée Molsbergen, Dr. C.G.N. de Vooys, J. Wédeven, J. AE. Wartena, Dr. R.A. Kollewijn.

De gevechtsstelling van de Vereenvoudigers, die ik een kleine twee jaar geleden al gunstiger achtte dan die van hun tegenstanders, is er sedert dien tijd niet op achteruitgegaan. Na de letterkundigen was het de Staatskommissie die haar oordeel uitbracht, en nu laatstelijk onze Volksvertegenwoordigers nog eens hun hart gelucht hebben, kan men aannemen dat de weg naar de praktijk van de nieuwe spelling openligt. Wat uit elk van de genoemde groepen tegen de voorgestelde vereenvoudigingen werd aangevoerd was zelden ter zake, zelfs dan niet als het, bij uitzondering, van kennis betreffende het onderwerp getuigde. Daarentegen lieten de voorstanders van die wijzigingen geen gelegenheid voorbijgaan om hun juister inzichten en doeltreffender argumenten aan den man te brengen. Bovendien - dank zij de inmenging van de letterkundigen en de bemoeiing van de regeering - strijden zij nu voor wat de Engelschen *a fair chance* noemen: voor de vrijheid hun spelling waar en wanneer ze willen te gebruiken en te onderwijzen. Deze noodzaak geeft aan hun drijven een sympathieker voorkomen en doet het aantal van hun wel-willers toenemen.

Het is ook duidelijk merkbaar dat met het handhaven van De Vries en te Winkel hoe langer hoe minder ernst gemaakt wordt.

In de hier aangekondigde *Kritiek* zie ik de verklaring van Dr. Godée Molsbergen dat de Zuid-Afrikaners geen boeken in oude spelling koopen. Ik kan het bevestigen. Toen voor twee, drie jaar de firma Gowans & Gray aan den Kaapschen boekhandel J.C. Juta & Co. verzocht uitsluitend agent in Zuid-Afrika te willen zijn voor *De Honderd Beste Gedichten* weigerde deze op grond dat het boek in de oude spelling was.

A.V.

Lettre au Roi, sur la séparation de la Wallonie et de la Flandre **door Jules Destrée, volksvertegenwoordiger, gevolgd door het antwoord** ***A Monsieur Destrée*** **door H. Meert, secretaris van groep België van het Algemeen Nederlandsch Verbond en van de Vlaamsche Hoogeschoolcommissie, uitgegeven door de studenten-afdeeling Leiden van het Algem. Nederl. Verbond. Brussel, N.V.M. Weissebrugh, 1912.**

De heer Destrée is wat men noemt van een koude kermis thuisgekomen. De fanfaren van zijn vaderlandsliefde vooruitzendend, is hij paradeerend en fanfaronneerend onder het oog van zijn koning opgetrokken, om daarna door den breedschouderigen heer Meert, in huisjasje, te worden teruggehouden, afgeklopt en, eenmaal in het hoekje gedrongen waar de slagen vielen, het doodgedrukt-worden van Walen door Vlamingen symbolisch aan den lijve te ondergaan en voor te stellen. Dat de heer Meert de beleefdheid had zich voor deze afstraffing van een *franschen* knuppel te bedienen, moet den dichterlijken volksvertegenwoordiger nog wel het pijnlijkst getroffen hebben.

De studenten die deze verwoede ontmoeting als een beschouwing van twee verschillende zijden of standpunten aanbieden, toonen waarlijk een bittere ironie, die hun meelijdend hart geen eer aandoet. In mijn jonge jaren hielden wij het met de zwakkeren, en waar onder de trompetstooten van den

heer Destrée zoo duidelijk de angst en de ontsteltenis doorklonken, terwijl de houwen van zijn tegenstander niets anders verraden dan toorn en krachtsbesef, zou het billijk zijn niet met de hulpeloosheid van den Waalschen held den draak te steken.

Een bizonder wreed woord heeft de heer Meert toegepast. Hij ontzegt den Walen *het recht op onkunde*. Welteverstaan het recht op onkunde van het Nederlandsch. Wanneer wij lezen met welk een kinderlijke, en dus toch beminnelijke, naïveteit, de heer Destrée nadrukkelijk verklaart dat hij van nederlandsch niet houdt, dat al zijn rasgenooten van nederlandsch niet houden, dat zij er een hekel aan hebben, een afkeer, een *répugnance,* is het dan niet ongeloofelijk wreed te zeggen dat zij op onkunde van die taal geen recht hebben? Spreekt men zóó tot kinderen? Een kind walgt soms van een voedingsmiddel. Wat is natuurlijker? Maar hoe hard is het dan als de ouders verklaren: eten zult ge het; en hem tot straf voor zijn afkeer het pretje ontzeggen waarop hij zich gespitst had.

Want ook dit doet de heer Meert. Hij wil dat de Walen, walgend van vlaamsch, nu ook geen winstgevende betrekkingen meer zullen bekleeden in Vlaanderland, betrekkingen waarvan zij altijd genoten, waarop zij voor altijd rekenden, die hun voor een leven volgens hun behoeften broodnoodig zijn. En waarom? Omdat de Vlamingen nu eenmaal vlaamsch geboren werden. Die leeren Vlaamsch in hun wieg. Die weten niet beter of het hoort zoo en hebben geen walg ertegen. Die kunnen makkelijk twee-talig zijn. Want nietwaar? wat is er heerlijker dan fransch leeren. De Vlamingen doen het graag, zooals wie niet trouwens? Vrage: is het dus niet onbillijk te eischen dat *elk* Belg twee talen spreekt, op straffe van maar een halve Belg te zijn en uitgesloten van zooveel overgeërfde winstgevendheid.

Tegenover het hartroerende van deze klachten is de heer Meert onverbiddelijk. ‘Ignorants’ zijt ge - zoo riposteert hij in zijn ongezouten fransch - en wij Vlamingen bedanken er verder voor met uw domheid genoegen te nemen. Het is hard maar begrijpelijk. Karel de Groote heeft al gezegd dat iemand juist zooveel malen mensch is, als hij talen spreekt. In een tweetalig land volgt hieruit met wiskunstige zekerheid dat wie

maar een van de twee talen kent, maar half mondig is. Eén Vlaming die tevens fransch spreekt, staat dus gelijk aan twee Walen die geen vlaamsch leerden. Wij Nederlanders hebben geen reden de billijkheid van dit beginsel te loochenen en ondanks ons medelijden met den heer Destrée voelen we ons genoopt den heer Meert gelijk te geven.

A.V.

[Deel 2]

Kruisgedachten
Door
Albert Verwey

I

Waarde Vriend,

> Storm en sneeuw, de felle vlagen
> Van den winter teistren 't huis -

Juist een dag dus om u, die onder de waringins liggend, alleen het gegons van insekten hoort en met uw oog de blauwe lijn van de bergen volgt, in gedachten te naderen. Het geheim van alle poëzie bestaat daarin dat ze de verbeelding het tegengestelde toont van haar doorgaansche omgeving, haar daardoor opwekt, boeit en gevangen neemt. Poot werd de dichter van het Landleven, niet omdat hij een boer was, maar omdat hij een stedeling zijn moest en nu door de landelijke poëzie als door het omgekeerde van zijn eigen werkelijkheid kon getroffen worden. Hij zocht ook die poëzie zelfs niet in zijn herinnering, maar in de klassicistische overlevering. De landman die hij, naast Els - vrij al wijder gapend dan de hoofsche staatjoffrouwen - in den lommer van zijn hof zag zitten, was ongetwijfeld dezelfde die in vroeger tijd als Endymion, op Latmos sluimerend, door de Maangodin gekust werd. Over het kontrast als de oorsprong van de kunst - dichterlijke en andere - zou een boek zijn te schrijven, en niet alleen kunstenaars, maar ook opvoeders en leeken zouden hun voordeel ermee kunnen doen. Het is zeer de vraag - neen, voor mij is het geen vraag meer - of de

duurzame aantrekking van Jezus' zedeleer niet in haar onmogelijkheid gelegen is. ‘Zoo wie u op de eene wang slaat, etc.’ Er is niemand - geen schooljongen, maar ook geen aan de letter van het Woord verknochte gemoeds- of beroeps-christen - wien men de gehoorzaamheid aan deze spreuk als uitvoerbaar kan voorstellen. Integendeel is ongehoorzaamheid eraan de eerste, de eere-wet, in de hoogstgeëerde standen van het christelijkste keizerrijk. Dit zou verbazen als niet de hoogste schoonheid ons juist boeide door haar ón-werkelijkheid. Dat Jezus de onbegrijpelijkste en voor geen verwerkelijking vatbare lessen uitsprak, met een natuurlijkheid en een overtuiging alsof het opvolgen mogelijk was, is ons het zekerste teeken van zijn boven-menschelijke grootheid. Er is daar een macht die ons uit onze menschheid zou willen werpen, en die is zoo sterk dat wij zouden willen gehoor geven. Wij kunnen niet, niets is natuurlijker, maar dank die telkens terugkeerende oogenblikken van willen en niet kunnen, beseffen wij dat onze gebondenheid aan de wereld, hoe noodzakelijk en onontkoombaar ook, niet geheel door ons kan worden goedgekeurd. Dit konflikt tusschen gedroomde edelheid en gebondenheid aan de wereld verleidt ons soms tot ongeduld. Wij meenen dan dat wij zouden kunnen, als anderen ons niet weerhielden of als de omstandigheden ons gunstig waren. Wij zien dan voorbij dat de drang en het weerhouden worden bij elkander hooren, dat ze iets algemeen-menschelijks, en als zoodanig ons allen eigen zijn.

Ik zal hier enkele bladzijden inlasschen die ik voor eenige jaren, en alleen voor mijzelf, geschreven heb, en die u van het bedoelde ongeduld een voorbeeld geven.

De wil tot veredeling

Op het strand waar niets dan de wind en de golven zijn, denk ik het best aan een tijd als de tegenwoordige, die even bewegelijk en bewogen is.

Wat we in onze jeugd tot elkander zeiden: dat we blij waren juist nu te leven, is niet meer waar. We zagen toen om ons heen geestdrift, edelmoedige gedachten, liefde voor nieuwe en natuurlijk-schoone vormen. Wij verwachtten veel van de toe-

komst, veel van de jeugd vooral die na ons zou opgroeien. Of we zelf gedaan hebben wat we konden, of de jongeren die onmiddelijk na ons kwamen, het hunne deden, - het nageslacht zal het uitmaken. Zooveel schijnt zeker dat onder de allerjongsten de bezieling het zeldzaamst is.

Wij kunnen nu aan de voltooiing van ons eigen werk arbeiden. Maar wij doen het als op een najaarsstrand, waar alleen de wind en de golven zijn.

* * *

Of ik dit schrijf onder den indruk van persoonlijke ervaringen? Ja; maar die persoonlijke zijn algemeene ook. Vijf-en-twintig, dertig jaar geleden, was niet alleen onder ons jongeren, was overal in de wereld de overtuiging machtig dat de volken aan het begin van een nieuwen tijd stonden. Of het zijn zou door verhaaste ontwikkeling of door plotselinge omkeering, - bezadigde staatslieden geloofden even vast als verhitte drijvers dat de vernieuwing zou plaats hebben, dat uitvindingen en ontdekkingen eindelijk allen zouden ten goede komen, dat een hooger en schooner vorm van samenleving een nieuwen adel zou uitwerken in elk van haar lidmaten.

De waarheid is dat sinds dien tijd alle ontwikkeling persoonlijk gebleven is, en dat overal, in Europa, in de heele wereld, de samenleving barbaarscher, onedeler, en onmachtiger is dan ooit.

* * *

Mijn grief tegen de maatschappij waarin ik leef, is deze: dat ik mij in de fijner en hooger verrichtingen van het gevoels- en geestesleven niet met haar vermengen kan.

Toen, tijdens den Boeren-oorlog, de geestdrift van de duitsche bevolking afstiet op den onwil van haar regeering, toen kon, aangenomen dat die regeering niet uit een gril, maar uit een beginsel handelde, een van de beste opwellingen van het volk niet met die wet van zijn eigen bestuur in overeenstemming worden gebracht. Volk en Staat werkten klaarblijkelijk uit tegenstrijdige beginselen.

Dit is niets ongewoons. Het is zelfs in onze dagen vrijwel regel. En evenals doorgaans volk en staat het in hun inniger

wezen niet met elkaar vinden kunnen, zoo kunnen het ook niet de verschillende klassen van de samenleving met elkander, en zoo ook niet menig afzonderlijk dichter, kunstenaar, of mensch van eigenaardige aanleg of beschaving met de samenleving in haar geheel.

* * *

Er is geen grooter gevaar - en dat ik deze gedachten alleen voor mijn eigen gerief opstel, verhindert me niet het neer te schrijven - er is voor een mensch geen grooter gevaar dan dat hij zich buiten voeling laat brengen met zijn medemenschen.

Wanneer wij door onze omgeving gekrenkt worden in onze teerste gevoelens, dan zwijgen wij daarover, maar wij moeten ons niet laten verleiden geheel te zwijgen. Deden wij dat, dan zouden wij niet enkel merken dat ons leven armer werd, maar het feit van onzen uitzonderingstoestand zou onmiddelijk een uitzonderings-voorstelling in ons teweeg brengen. Wij zouden onszelf zien als de zwijgende, de eenzame, de verongelijkte, en die voorstelling zou, evenals het feit waardoor ze ontstond, oppermachtig willen zijn. Ze zou al onze andere voorstellingen overheerschen. Wij zouden niet meer de menschen van onze oorspronkelijke teedere gevoelens zijn, maar de om die gevoelens gesmaden, en de gevoelens zelf zouden ophouden. Tegelijk zou ook al ons andere gevoel, voor zoover het uit omgang met onze soortgenooten voortkomt, uitgeroeid of verbitterd worden, en voor zoover niet, zooals onze aandoeningen tegenover natuurtafreelen, of tegenover onzen eigen geest, stellig niet onvermengd blijven. Sterk en krachtig zou alleen zijn de voorstelling van onze eenzaamheid. Die voorstelling evenwel is de kiem van iederen waanzin: grootheidswaan, vervolgingswaan en meer andere.

Indien dus kinderen en jongelieden, in wie een bepaalde gevoelssoort zich verfijnd heeft, door hun omgeving worden afgestooten, dan geloof ik dat zij niets slechters doen kunnen dan zich te bemeelijden of te bewonderen. Zij moeten liever dadelijk een andere gevoelssoort aankweeken, waarvan te vermoeden is dat ze aan hun omgeving sympathischer zijn zal.

Ik ben namelijk vast overtuigd dat alle soorten van gevoel kunnen veredeld worden.

Een werkelijk sterk mensch zal niet alleen enkele vormen van gevoel bizonder kunnen ontwikkelen, maar hij zal ook van het eene gevoel tot het andere kunnen overgaan, en, zoo noodig, tot verfijning brengen wat hem eerst voorkwam grof te zijn.

Ook het voelen kunnen is een talent, en evengoed als iemand die niet geschikt bleek om in een fabriek te arbeiden, misschien uitmuntend de boekhouding van die fabriek zal waarnemen, - kan hij die zich onervaren toonde in de teedere deugden van onderworpenheid en toewijding, een geestdriftig aanvoerder zijn in stoute ondernemingen.

Maar indien men zijn innerlijk wijzigt bij een juister besef van eigen bekwaamheden, men kan het ook bij een beter inzicht in anderer ontvankelijkheid.

Tenzij men zelf eenzijdig is aangelegd, kan men bevallig zijn met de dartelen, verheven met de diepzinnigen, gemoedelijk met de gemeenzamen, opgetogen met de hartstochtelijken of streng met de geslotenen. Wel verre van in kracht achteruit te gaan, kan men zeker zijn, dat men door ieder nieuw vermogen zich te wijzigen, sterker wordt.

Doch bij al deze wijzigingen van het innerlijk is er één wet die niet mag worden losgelaten: ieder nieuw innerlijk moet in zich hebben *den wil tot veredeling*.

* * *

Toen wij jong waren, konden wij gelooven dat de wil tot veredeling, als ziel van de samenleving, sterker zijn zou dan het grove en verstorvene. Maar wij gelooven dat nu niet meer. Hun leven veredelen, willen alleen de weinigen en aan alle zijden voelen zij zich geboeid en ingesloten door de geesteloozen. Er is persoonlijke voortreffelijkheid; maar nergens, waar men ook leeft, vindt men algemeene.

Is dit een reden om te treuren over de ongenoegzaamheid van anderen of om zich zelfgenoegzaam terug te trekken?

Integendeel. Er is alleen reden intezien dat wij ons vergist hebben toen wij meenden *het beste* in samenwerking te kunnen

doen. Het beste zullen wij hebben te doen temidden van de anderen, maar uit eigen kracht.

De weg waarlangs de wereld in onzen tijd tot schoonheid komt, is klaarblijkelijk nog niet die van den gezamenlijken schoonheidswil. Maar de wegen die door het heelal gaan, zijn niet altijd zóó als *wij* ze hebben uitgedacht.

Zooals ik u zei, deze bladzijden waren de uiting van een oogenblikkelijk ongeduld. Niets is me in de volgende jaren zoo duidelijk geworden als dat wij allen evenzeer droom als wereld zijn: dat de eene door de andere altijd bepaald wordt, ook al dekken ze elkander niet. De drang naar edelheid is altijd in de wereld, ook al komt ze ons in al haar doen onedel voor; en de droom tracht altijd zich in de wereld te verwezenlijken. Ik heb wel eens gedacht of dit besef niet misschien de grond is voor de durende macht van het kruis-symbool. Zien wij Christus alleen als leeraar, dan stelt hij zich *tegen* de wereld. Zijn strijd tegen haar, tegen de Farizeeën, is dan zoo uitsluitend dat wij nauwelijks kunnen begrijpen hoe zijn gestalte in het midden van een wereldgodsdienst is komen te staan. Maar dan bedenken we dat ze dit, als zoodanig, als leeraar en strijder namelijk, ook inderdaad niet doet. Ze doet het als Gekruiste. Hij is de gekruiste Edele, de innigste verbinding van Edelheid en Schande, en als een zulke is hij aanbiddelijk. Een van mijn vrienden die een reis naar Indië maakte, heeft in zijn dagboek van die reis een opmerkelijke plaats geschreven omtrent den kruisvorm van de christelijke kerken. De vriend die ik bedoel is een groot kenner van indische architektuur en zinnebeelden. Hij heeft in Britsch-Indië een aandachtig onderzoek ingesteld, naar ornamentiek en gebouwen, en ongeloofelijk veel aanteekeningen en afbeeldingen daarvan thuis gebracht. Hij zegt dan dat de bedoelde kruisvorm dezelfde is als die van de indische tempels. Dat wil zeggen dat hij overeenkomt met het Lingam-Yoni-symbool, overgebracht in het geometrische. Het Lingam-Yoni, dat is het phallische of het geslachts-symbool. ‘Van christelijke zijde zal men dit loochenen’ schrijft hij. Waarom? Dat de onsterfelijkheids-drang die van menschen een menschheid maakt, haar

weg neemt door de geslachtelijke verbinding, dat de edelste drift verlossing werkt in het huis van de schaamte, wat is daaraan onchristelijks, wat zegt ook het christelijke kruis-symbool anders? Gaf werkelijk het christendom ‘dem Eros Gift zu trinken’? Of is daarentegen vaak een innig verband gezocht en gevonden tusschen Platonisme en Christendom? Was toch niet volgens Socrates Eroos een árme god, die begeerte had het eeuwige en onsterfelijke te verwekken in het sterfelijke, en is niet door velen de overeenstemming gevoeld tusschen *dezen* Eroos en Christus die gekruisigd werd?

Ik weet niet, mijn vriend, hoe ik ertoe kom, nu ik u zooveel jaren niet geschreven heb, u niets te vertellen van mijn uiterlijk leven, en van mijn innerlijk juist zooveel als ge uit deze bespiegeling rondom een oud fragment kunt opmaken. Aan het glas van mijn venster heeft zich een sneeuwvlok vastgehecht. Zie in mijn schrijven de nabootsing: een kristallisatie met als grondvorm een kruis.

II Vondel's Peter en Pauwels[1)]

Peter en Pauwels is het eenige van Vondels oorspronkelijke spelen dat ik onvermeld heb gelaten in mijn *Inleiding*. Ik deed

1) Toevallige aanleiding tot dit schrijven werd het boekje van L. Simons: Vondels Dramatiek. Niet omdat *Peter en Pauwels* erin besproken wordt, - de schrijver noemt het alleen terloops, - maar omdat de doordachte beschouwingen, die het bevat, betreffende sommige van Vondels drama's en zijn drama-kunst in haar geheel, me tot herlezing en nadenken prikkelden. De Heer Simons tracht aan verschillende begrippen die met Vondels tooneelwerk verband houden een inhoud te geven. Dat is een niet makkelijke maar hoogst belangwekkende taak. Hij gaat daarbij uit van denkbeelden die me sympathiek zijn: als het dramatische van Vondels aanleg, de verhouding tusschen zijn spelen en zijn persoonlijk leven. En het een zoowel als het ander doet hij met belezenheid en met kennis van het tooneel in vroeger en later tijd. Een zaak- en oordeelkundige bespreking van zulk een geschrift zou natuurlijk iets heel goeds zijn, maar nog moeilijker dan het opstellen van het boekje zelf. Het zou lang duren eer ik me daarin kon voldoen. Te liever getuig ik daarom, door de verbinding van dit enkele woord aan deze studie, van de werking die het alvast op me heeft uitgeoefend.

het niet opzettelijk, en allerminst - kenners van die studie zullen het gelooven - omdat het stuk een katholieke belijdenis inhoudt. Maar de reden was dat mijn verbeelding op geen enkele wijs erdoor werd aangedaan en ik er dus, in dat bewonderend overzicht, niets van te zeggen had.

Later heb ik meermaals erover nagedacht: wat toch het eigene mag zijn aan dat treurspel.

Want dat het mijn verbeelding niet aandeed, wil niet zeggen dat ik geen indruk ervan kreeg. Integendeel gaf het me een sterken indruk, met name een indruk van groote sterkte. Bovendien was die indruk niet vaag, zelfs bizonder kenbaar, onderscheidbaar, onthoudbaar en dus ook vatbaar om beschreven te worden. Ik kon, wanneer ik maar wou, ertoe terugkeeren en wist dan dat ik hem zou vinden zooals ik hem gelaten had, als een steen in een kelder, en ook dat ik hem ieder toonen kon.

Als een steen in een kelder.

Het is misschien waar dat er in het werk van een dichter soms wel gedichten moeten voorkomen, die voor de schatting door het poëtisch vermogen waardeloos, maar toch in den bouw van dat werk hoeksteenen zijn.

Peter en Pauwels is zulk een hoeksteen.

* * *

Ik heb altijd het gevoel gehad dat ik, juist door van het stuk te zwijgen er een buitengewone waarde aan toekende, en nu, dank zij de belangstelling voor Vondels werk die de laatste twintig jaar gewekt is, ook dit drama hoe langer hoe meer besproken wordt, voel ik me genoopt, eenerzijds die toekenning met woorden te bevestigen, maar ook anderszijds omtrent den aard van de toegeschreven waarde rekenschap af te leggen.

Peter en Pauwels is inderdaad in Vondels werk een *unicum*. Het is het spel van de meest volstrekte gehoorzaamheid, van de gehoorzaamheid tot in den dood, en toch is het tevens het meest harde, het meest trotseerende, zou ik haast zeggen, wat zijn dichter ooit geschreven heeft. Het is een martelspel en volmaakt onaandoenlijk. Het is een tooneelspel en zonder een glimp van zichtbaarheid. Het bevat de grootst denkbare tegenstellingen: duivels en heiligen, het Rome van Nero en het Rome

van de katacomben, Nero-zelf en tenminste de verhaalde verschijning van Jezus, - maar de verbeelding voelt zich geen oogenblik erdoor overweldigd. Ja meer, het stuk is van natuur en volgens Vondels bedoeling de dadelijkst mogelijke weerspiegeling van het eerste en verheffendste drama van de Christenheid: het kruisdrama op Golgotha, met Rome in de plaats van Jeruzalem, en toch vaart ons geen siddering aan, gaat er geen adem door, geen ontzetting, geen alomvattende grootheid, geen verzekerdheid dat de God in de wereld is en door zijn sterven zich en ons verlost.

Met één woord: alles wat het is in zijn begrip, is het niet in zijn uitwerking.

* * *

Als men het stuk, van het begin tot het eind, zonder stoornis, gelezen heeft met die aandachtige overgave die niet altijd ons deel is bij een eerste of zelfs bij een opzettelijke lezing, maar die vaak evenzeer als het schrijven van gedichten het gevolg schijnt van een gelukkige ingeving, - en men vraagt zich dan af wat zijn inhoud is, dan merkt men allereerst dat men het heele eerste tooneel vallen laat. De belangstelling begint als de vrouwtjes, Petronel en Plautil, het plan van de verlossing bespreken. Peter en Pauwels moeten uit hun gevangenis bevrijd worden. Zij begeeren het niet, volgen noode, keeren kort daarna plotseling terug, nadat Jezus, zijn kruis dragend, hun verschenen was, en op hun vraag waarheen hij ging, had geantwoord: naar Rome om mij ten tweede maal te laten kruisigen. Dit, en dit alleen, treft onze belangstelling *als bij het treurspel behoorende*. Vraagt men naar zijn inhoud, dan zou men niet anders dan dit eenvoudig verloop kunnen vaststellen.

Dit schijnt weinig. Er is toch een tooneel tusschen Simon de toovenaar en Elymas voorafgegaan, een om allerlei redenen belangwekkend tooneel, waarbij aan het eind tal van duivels en booze geesten worden opgeroepen. Het heele tweede bedrijf is gewijd geweest aan de voorstelling van Nero en zijn overste Agrippa, de Aartsofferwichelaar en Cornelia, de moeder van de Vestaalsche Maagden, de laatste wederom met Nero, en alles wat zij zeggen trekt de aandacht, komt niet tekort noch aan

kracht noch aan beteekenis. Bovendien wordt na den terugkeer van de Apostelen het stuk nog over meer dan twee bedrijven voortgezet. Toch voelt men zich niet bekwaam aan een wezenlijke opgaaf van den inhoud veel anders toe te voegen, dan dat - natuurlijk - de beide gevangenen nu gegeeseld en daarna gedood worden. Deze inhouds-opgaaf, volgens welke het stuk met zijn grootsch en wereld-omvattend begrip, in zijn uitwerking niets zou zijn dan het verhaal van een onwillige poging tot ontvluchting, gevolgd door wonderdadige terugwijzing en door het martelaarschap, - ook dit laatste gedeeltelijk (de geeseling) onzichtbaar en gedeeltelijk (de dood) in het verhaal van de vrouwen aan den bisschop Linus, - deze opgaaf, inderdaad niets anders dan het kort begrip van een martelaars-legende, schijnt wel verbluffend pover.

Zoo kwam ze ook mij voor, en toen ik na nauwlettend zelfonderzoek erkennen moest dat ik het stuk niet dan zóó naar zijn inhoud bepalen kon, voelde ik me niet omtrent mijn onderscheidingsvermogen gerustgesteld.

Totdat ik Vondels eigen ‘Inhoudt’ las.

‘d'Apostels, Peter en Pauwels, van Keizer Domitius Nero in den kercker gesmeten, werden, op den top der gedreighde en genaeckende straffe (waerover hun dootvyanden vast uit waren) gedrongen, door het hardt en gedurigh aenstaen der Christenen, ter stadt uit te vlughten; daer hen gemoete Jesus Christus, die, van Cephas gevraeght, waar hy henen gingk, hem antwoorde: naer Rome, om weder gekruist te worden. De Bethsaïder, hier uit besluitende, dat Godts zoon in hem, zynen dienaer, aen het kruis lijden zoude, keerde met den amptgenoot weder in stadt, en gaf zich gewillighlijck in de Leeuwsklaeuwen des tyrans; die hen beide liet geesselen, en (als schuldigh aen 't lasterstuck van godtloosheit) verwees, den eenen, om gekruist, den anderen, om onthooft te worden. Alzoo wert de Prins der Apostelen, op Janus bergh gekruist, doch, te zyner bede, met de voeten[1)] neerwaert; en de Leeraer der Heidenen knielde, te

1) Een drukfout in Vondels tekst. Bedoeld is met het hoofd.

Gutta, by het Salvische water, rustigh voor het zwaert. Nero ontzette zich, tot razens toe, over hun doot, de voltoyinge zyner schelmerijen, en tsidderde voor de geesten van Pauwels, en Peter; wiens kudde bevolen bleef zynen nazaet Linus; die der Martelaren uitvaert bezorgende, de bedruckten vertrooste met Godt, en de tegenwoordige en toekomende glorie dezer Heiligen.

'Het tooneel beelt Rome uit. De Geesten van Simon toveraer en Elymas spreecken de voorrede. De Rey bestaet uit gekerstende soldaten. Het treurspel begint te midnacht, en endight met den volgenden dagh'.

* * *

Mijn voorstelling is nu de volgende:

Vondel heeft zijn bekeering tot Rome willen te kennen geven door de dramatiseering van een feit dat geacht kon worden aan het begin te staan van het Roomsch-Katholicisme. Tevens wilde hij dat niet doen zonder het veel-omstreden vraagstuk, dat tot de beschrijving van dit begin behoorde, of namelijk de voorrang aan Petrus of aan Paulus toekwam, op te lossen, - en wel in dien zin dat hij hem noch aan den een noch aan den ander bij uitsluiting, maar aan beiden gezamenlijk toekende.

Zijn wil - kruispunt van overtuiging en verzoeningsgezindheid - uitte zich dus allereerst door het stellen van niet één held, maar een helden-paar.

Dat dit moeielijkheden voor de dramatiseering meebracht, is duidelijk. Inplaats van zijn wil een orgaan te doen zijn van actie, moest hij hem nu voortdurend gericht houden op een paralellisme tusschen twee personen en dadenreeksen die wel elkander bizonder geleken, maar toch ook verschillen toonden.

Dit niet ageeren, maar balanceeren, is inderdaad de onontkoombare reden, waarom het stuk geen drama is en geen drama kon zijn.

Wij zien dus een wil, die in eersten aanleg confessioneeltheologisch is, en deze al dadelijk in zijn ontplooiing tot vaststelling van het tooneel-gegeven, niet dramatisch, maar ordenend; heen en weer gaand, evenwicht houdend tusschen evenwijdig loopende reeksen van voorstellingen.

Wij zien hier - wil dit zeggen - Vondels intellekt in zijn kracht. Wij zien hem bezig een drama te maken zonder dramatische aandrift, alleen uit de soevereiniteit van zijn verstandelijken wil[1].

De wijze waarop hij hiertoe te werk ging, was deze:

Dat Petrus en Paulus zelf door eenige actie dramatische spanning zouden opwekken, was zoo goed als uitgesloten. Zij zaten gevangen; zij konden hun vrijheid niet trachten te veroveren; als zij, huns ondanks verlost, na Jezus ontmoet te hebben, terugkeerden, waren ze als schapen op weg naar de slachtbank.

Dat, evenwel, de bedoelde spanning door eenige actie van de hoofdpersonen zou worden opgewekt, was niet noodzakelijk. Zij konden haar namelijk ook teweegbrengen door hun lijdzaamheid. De vrouwen die hen verlossen, de soldaten die hen bewaken, de priesters die eischen zouden dat zij stierven, de keizer die uitspraak deed, de overste die het vonnis liet uitvoeren, en eindelijk het heele uit zijn voegen geraakte heelal met zijn uit de hel gestegen geesten en duivels, konden in één honderdvoudige spanning de wereld doen daveren rondom die twee doodstille apostelen.

Zoo was Vondels gedachtegang, en van deze uit naderde hij zijn onderwerp.

1) Deze onderscheiding verklaart meteen, wat Van Lennep niet begreep, hoe een stuk tegelijk zoo voortreffelijk van schikking kon zijn en zoo volstrekt ondramatisch. Ieder die *Peter en Pauwels* bestudeert als een werk van samenstelling, zal het onvoorwaardelijk moeten prijzen: ieder die een schepping van de dichterlijke en dramatische verbeelding er in zien wil, voelt zich onvermijdelijk teleurgesteld. Zoo ook Van Lennep die, vanwege de schikking vol bewondering, toch door het tweeling-paar Peter-Pauwels dermate geërgerd wordt, dat hij Vondel verwijt hen niet, naar hun uiteenloopende karakters, geïndividualiseerd te hebben. Hij zag voorbij dat Vondel juist de onderscheiding van die twee karakters al van tevoren had uitgesloten, - dat zijn heele spel van schikking de uitvoering was van een vooropgestelde twee-eenheidsgedachte.

Nu is het, mijns inziens, aan geen bedenking onderhevig, dat een stuk als Vondel hier bedoelde, een martelaars-spel in den strengsten zin dus, bestaanbaar is.

Als een dichter alle overwegingen vallen laat, - als hij zich in onmiddelijke verbeeldingsgemeenschap met zijn lijdelijken held één voelt zijn, - als hij rondom zich de wereld bewogen ziet, zooals zij noodzakelijk zijn moet rondom zulk een in zulk een oogenblik, - dan heeft hij zich en zijn gezicht maar te geven zooals hij ze ervaren heeft en ondanks alle theorieën omtrent het drama zal zijn gedicht veroveren.

Maar dit nu juist: de verbeeldings-gemeenschap, het verbeeldings-gezicht, de verbeeldings-uiting, waren in dit geval buitengesloten. De overtuigde wil en de krachtige geest alleen moesten beproeven wat ze konden tot stand brengen.

Van buiten gezien was dit veel! Het stuk wordt geopend door een gezicht op het nachtelijk Rome terwijl Simon de toovenaar en Elymas uit den afgrond stijgen. Zij spreken hun haat tegen de apostelen uit, hun redenen voor dien haat, en hun voornemen hen den dag daaraan te vernietigen. Onmiddelijk nadat zij, met de door hen opgeroepen duivels verdwenen zijn, verandert het tooneel. We zijn in het kamertje van Petronel, op het oogenblik dat Plautil er aanklopt. Met nagemaakte sleutels zullen de beide vrouwen, een jonge en een oude, de apostelen bevrijden uit hun gevangenis. In die gevangenis zijn wij vóór hen en vinden er Petrus en Paulus, klagende, totdat hun discipelinnen komen en hen na eenige tegenstribbeling meevoeren. Een rei van gekerstende soldaten bekent zich dienaren van Cesar, maar meer van Jezus.

Het Tweede Bedrijf toont ons Cornelia, de moeder van de Vestaalsche maagden, in overleg met den Aertsofferwichelaar. Zij zijn onder den indruk van de teekenen, die nacht door de Helbewoners over Rome uitgestort. De priester wil de non belezen dat zij tot Nero gaat en hem een vonnis afvergt tegen de apostelen. Wij hooren in dit gesprek meteen Nero's god en mensch schennend karakter uitgemeten. Onmiddelijk daarna zien wij hem zelf, in beraad met Agrippa zijn overste. Ook

zij hebben het over het nachtelijk noodweer en de soldaat wil den keizer doen inzien dat de dood van de gevangenen gewenscht zal zijn. Terwijl Nero nog onrustig blijft komt Cornelia. Zij geeft van den nacht en zijn onheilen een uitvoerige schildering, dringt ten slotte aan op den dood van Petrus en Paulus. Na eenig verzet, draagt Nero aan Agrippa op met ‘de gevangens’ voorttevaren. De Rei van Soldaten zingt het verbranden van Rome door Nero.

In het Derde Bedrijf hooren wij juist Petronel zich verheugen dat de Vaders ontkomen zijn, als ze beiden optreden. ‘Hier zijn wij wederom,’ zegt Peter. En Pauwels: ‘Dat geldt zo recht naer 't hof’. Zij doen het verhaal van hun ontmoeting met Jezus, zoodat ook Petronel zich niet meer tegen hun besluit om te sterven verzetten kan. Terwijl dan ook Agrippa nog de wachters, Proces en Martiniaen, verhoort, vertoonen zij zich vóór hem, en hij geeft het bevel hen te geeselen. De Rei zingt de martelingen van de Christenen onder Nero.

Het Vierde Bedrijf is de indruk die het geeselen achter de schermen maakt op Petronel en Plautil, daarna het vonnis door Agrippa, waarbij Petrus de gunst vraagt omgekeerd gekruist te worden. De Rei zingt de wreedheid van Rome en de noodzakelijkheid dat het nieuwe Rome in het oude opgroeit uit het bloed van de Martelaren.

Het Vijfde eindelijk doet ons eerst Agrippa en Nero zien. De laatste, waanzinnig geworden, wordt door den eerste weggeleid. Daarna zijn we bij Linus, de opvolger van Petrus, aan wie eerst Petronel de dood van Petrus, daarna Plautil die van Paulus beschrijft. Linus voorspelt de grootheid van het Christelijk Rome.

Wat aan dit heele verloop ontbreekt, is adem en zichtbaarheid.

De kunstvaardigheid die eraan ten koste gelegd is, betreft eerst het vers dat voortdurend bondig en sterk is. Daarna de evenwichtige verdeeling van alle groepen en grootheden die het gedicht samenstellen. Dan de karakteristiek van personen en omgeving. Eindelijk de schifting en verwerking van een uitvoerig materiaal uit bijbel, kerkvaders, geschiedboeken.

Een afzonderlijke kunstvaardigheid valt nog te vermelden: die van het bizonder afwisselend en boeiend tooneel.

Maar juist deze blijkbare veelvoudige kunstvaardigheid, de opzettelijke bemoeiing met de deelen, terwijl het geheel, en daarmee ieder geheels-deel als zoodanig, zonder uitwerking blijft, bewijst de afwezigheid van het eene noodige.

Het spel begint te middernacht in Rome waar Simon de toovenaar en Elymas uit den bodem oprijzen. Uur en omgeving worden in hun eerste woorden voortreffelijk aangeduid, hun gevoelens, hun voornemens, de beroering waarin zij met hun hellegeesten de stad wenschen te brengen, ze worden alle uitgesproken. Maar waar ligt het aan dat onze eindindruk er een is van zware moeizaam ons eigen gemaakte geleerdheid, en dat de nacht met zijn verschrikkingen ons ontgaat?

In het tweede tooneel is de karakteristiek van de twee vrouwen - een jonge en een oude - zeldzaam keurig. Ik geef een voorbeeld in twee regels. Plautil heeft geklopt: Petronel doet open:

> Tre binnen, moeder. Toef, ick zal hier licht doen komen.
> Olympa, breng hier licht: waer blijft ghij? nu, ga heen.

Een heel tooneeltje dus, waarin door een enkel woord de aandacht op het verschil van leeftijd tusschen de twee gevestigd wordt en bovendien een heele kleine bedrijvige, in stemming brengende actie wordt voorgeschreven. Het heele volgende gesprek is van diezelfde schilderende direktheid. Tenminste, in zijn meer huiselijke voorkomen. Want de fout is dat men in deze figuren twee uitstekend geteekende vrouwtjes kan zien, bezig met het voornemen iemand uit een gevangenis te helpen; maar dat zij in *dit* stuk niet noodzakelijk thuis hooren. Knip ze eruit en zij verliezen niets van hun beteekenis. Dit is klein-kunst en ik weet in Vondels spelen geen tweede voorbeeld, dat hij ze zoo om haarzelfs wil beoefende. Overal elders waar zij voorkomt, is zij in de breedere beweging van een geheel opgenomen en staat iets van haar aard af terwille van de gezamenheid.

Een voortzetting van deze soort kunst zien we in de nu volgende voorstelling. Bij Peter en Pauwels, die onder zelfaanklacht den nacht doorbrengen, komen de vrouwen die hun kerker geopend hebben en hen willen meevoeren. De ijzren ketens, de maan, de muurschaduw, de slapende schildwacht, het ontsluiten van de handboeien, - dit zijn alles aardige aan-

wijzingen van wat ook zichtbaar de toeschouwers treffen zal. Maar waar is de aanwijzing dat dit tooneel, naar Vondels eigen plan, een brandpunt van dramatische werking is? Hier komen nu voor het eerst menschen, verlossende discipelinnen, bij de helden die zelf niets doen kunnen, die lijdend zijn, maar op voorwaarde dat nu de in hen rustende ziel van het treurspel haar siddering zal doen uitslaan door anderen. Het kort-ademige heen- en weer-spreken van het viertal heeft van een dergelijke ontroering niets. Dramatische impuls, welke ook, blijkt niet aanwezig. Hoeveel er Vondel aan gelegen zijn moest zijn onderwerp als dramatisch waar te maken, hij kon het niet: hij kon, hier, in een van de belangrijkste onderdeelen, niets anders bereiken dan de duidelijke voorstelling van een (naar zijn bedoelingen gewijzigde) legende.

Hiervan nu is het onmiddelijk gevolg dat de volgende tooneelen - Cornelia, de Aartsofferwichelaar, Nero - ons als onderdeelen van het stuk niet kunnen interesseeren. Voor het historisch begrip van de legende zijn zij allerminst noodig. En drama is er niet.

Zoodra Cornelia van den afgeloopen nacht spreekt, voelen we dat ze daar wel van zwijgen kan. Die nacht bestaat niet meer. Zoo hij ook al een oogenblik voor ons bestaan heeft in de woorden van Simon den toovenaar, is hij nu toch al lang verdwenen. Het is zeker dat wij niet onder zijn indruk zijn.

Vergelijk, om te weten wat dit zeggen wil, de *Julius Cesar* van Shakespere. Daar wordt eveneens het romeinsche gevoel voor kwade voorteekenen door nachtelijk noodweer opgewekt, maar daar voelen we dan ook, nietwaar, dat er elementen ontbonden zijn.

Cornelia kan met de geleerdste en ontzagwekkendste voordracht dat gevoel niet weer opwekken. En - wat in onmiddelijk verband staat met die onmacht - alle gruwelijks dat zij van Nero vertelt brengt *ons* even weinig onder het geweld van zijn verschrikking, als het haarzelf belet hem onmiddelijk daarop vriendelijk te begroeten en hem toe te wenschen dat hij lang leven zal.

Nero! - Ook een element dat Vondel niet ontketend heeft. Want - de klachten van mevrouw Cornelia nu daargelaten -:

wat is hij *in zijn eigen optreden* anders dan een gewone aarzelende man, die het goede niet doet omdat het kwade zooveel minder moeite kost?

Gesprekken noch zangen van gekerstende soldaten kunnen iets daaraan veranderen. Nero verschijnt ons als een dramatisch volkomen-onbelangrijke tusschenfiguur, die dan ook door niets zijn lateren waanzin verdient.

Vergeet niet dat ook hier weer verzuimd is de werking van de lijdende treurspelziel te toonen aan hen die mogen handelen. En zie daarna het derde bedrijf, waar niet eenige handeling, maar Vondels legende wordt voortgezet.

Dit is eerst een enkele bladzij alleenspraak van Petronel, waarin ze zich verheugt dat de Apostelen geborgen zijn. Onmiddelijk daarop: optreden van Peter en Pauwels, die haar na den kortst mogelijken schrik overtuigen dat het zoo wezen moet[1)].

Verhaal van legende en niets anders krijgen we uit den mond van de Apostelen, en als zij aanstonds voor Agrippa staan, ondervinden zij van den drama-vorm enkel nadeel.

Het ging toch niet aan, dat deze romeinsche overste de vraag verzuimde: hoe hun gevangenis geopend kwam? ‘Wie bootst de sleutels na van 't naeuw ontsluitbre slot?’ vraagt hij. En Petrus antwoordt: ‘Wat sluitbaer is, ontsluit d' almogentheit van Godt’. Wat wou hij anders antwoorden? Hij kon toch niet zeggen dat Petronel en Plautil hen hadden uitgelaten? - Hij leidt dan ook de aandacht van zijn ondervrager verder af door te roemen op zijn verlossing, door een engel, uit de gevangenschap van Herodes. En Pauwels, vanwege het paralellisme, voegt er het verhaal aan toe, hoe hij in den stok zat met Silas, toen door een aardschok de deuren opensprongen en de stokbewaarder zich bekeerde. Hoe begrijpelijk alles, maar hoe worden

1) Terloops kan worden opgemerkt dat Vondels vereeniging van de twee legenden hier haar naad toont. Wel op Petrus, maar niet op Paulus past de ontmoeting met Jezus en de terugkeer om gekruist te worden. Voor wie aandachtig opmerkt toont Paulus zich hier als bijlooper. - Ook van deze verhouding geeft Vondel in zijn *Inhoudt* de juiste voorstelling. Naast Petrus, wordt daar Paulus, ‘den amptgenoot’, klaarblijkelijk op het tweede plan gesteld.

hier tevens de Heiligen van de legende tot het lagere plan van niet onlistige stervelingen teruggebracht.

Dit is de schuld van de dramavorm, en een schuld die aan deze weer wordt betaald gezet. Want onmiddelijk volgt het vierde bedrijf: geeseling en veroordeeling. Maar wat werkelijk een bedrijf had kunnen vullen als over Rome, over het Heelal, de ontzetting was heengegaan van de wereldgebeurtenis die aan deze lijdende helden plaats greep, dat vulde nauwelijks een tooneel nu het ondramatisch verhaal van legende bleef. Één bladzijde klachten van de twee vrouwen tijdens de hoorbare, maar onzichtbare geeseling. Twee bladzijden toekenning van het oordeel. Daarna een Reizang.

Ik zie niet voorbij dat dit tooneeltje van de geeseling, dat het daarna optreden van de gegeeselden, op de planken een zekere werking doet. Maar een dergelijke werking zou ook bereikt worden als de treurspelhelden een paar overigens onbelangrijke goede mannen waren, en niet Petrus en Paulus. De werking die te bereiken viel, was dan ook niet deze, maar die andere: Nero tegenover de Heiligen, de Hel tegenover Jezus, de verzinkende Heiden-wereld tegenover het rijzende Christendom. Dacht Vondel dat het voldoende was die tegenstelling door zijn Rei te laten aanduiden?

Door zijn Rei, en dadelijk daarop, in het begin van het vijfde bedrijf, door de waanzin van Nero. Maar - ik zei het al - indien er in dit stuk iets ongemotiveerd blijft, dan is het deze waanzin. Van den man dien wij voor onze oogen gezien hebben als enkel gewoon en aarzelend, begrijpen wij allerminst deze 't verhaal van de legende doorbrekende uitbarsting.

Verhaal van de legende - van twee legenden nu wel zeer bizonder - is het eind van het spel.

Het eind? Ja, maar het ware, en nu met den uitersten nadruk gestelde eind, is nog iets anders. Een verheerlijking van Rome is het. Maar van welk Rome? Niet het Rome van Petrus alleen, noch alleen dat van Paulus, maar het in waarheid *katholieke* Rome van die twee gezamenlijk.

> Des weerelts Hooftstat steunt op bey dees hooftpylaren
> Der Kercke; en ziet, hoe 't al, wat haar die kroon benijt
> Zyn hart knaeght en vergeefs op diamantsteen bijt.

* * *

Peter en Pauwels - resultaat van Vondels verdieping in de kerkvaders, in de martelaars-legenden, in de vóór-katholieke strijdvragen, - was niet de uiting van zijn gemoeds-bekeering, maar de vaststelling van zijn confessioneel en theologisch standpunt.

Het is daarom - de slotregels drukken dat duidelijk uit - noch onderworpen, noch ontroerend, maar veel meer hard en in intellektueelen zin triomfeerend.

De theoloog Vondel - voortaan een katholiek theoloog - is hier onomhuld aanwezig. Vandaar dat zijn werk een steen is. Een hoeksteen. De milde dichter, de dramatische ziener, waren hier niets. Ze moesten overwonnen worden. En hoe? Doordat de zegevierende wil, het zich verheffend verstand, *hun* werk deed: een gedicht, een drama.

Dit misdrijf - deze trots - maakten óók deel van Vondels wezen uit. Hij toonde ze - ironie van zijn Dichterschap - juist in den omslag van zijn bekeering tot wat hem voorkwam als het betere Christendom, de onvoorwaardelijke, de vrijwillige gehoorzaamheid, - de gehoorzaamheid tot in het martelaarschap, tot in den dood.

Ik geloof dat ik wel reden had, in de bewonderende beschouwing tijdens mijn jongere jaren, dezen steen - des aanstoots? - niet aan te raken. Maar nu langzamerhand, en met aandrang, geeischt wordt, iederen kern van Vondels wezen in het licht te brengen, vatte ik moed tot het onthullen ook van *deze* kruisiging.

Goede Vrijdag, 1913.

Gedichten
Door
Aart Van Der Leeuw

Het sprookje

Ook onder de wilgen voorspelt zij en spint zij;
Den mannen een meisje, voor vrouwen beminde,
Een kindjen in blijdschap, maar grijze bezint zij
Zich 't aanschijn der wereld, het stille, het blinde.

Eén wentling van 't rokken: de stroom heft zijn schouder,
Krijgt stem en gedaante, een geboeide aan haar voeten;
Heur spreuk: en de wind roept, de weilach schalt gouder,
Het veldkruid gaat om in gelauwerde stoeten.

Zij kent mij; ik heb vaak des zomers na regen
Het vlas haar gehaspeld, de draden gebonden,
En peilde, beloond door den ban van haar zegen,
Het leven de bron, en de heilige wonden.

Zij neurde en herschiep mij in 't zoute der aarde,
De bloedwarme kracht van die koestrende moeder,
Ik woelde in de voren, bevruchtend, en baarde
Uit zaad waar dat stortte, gevoede en weer voeder.

Een oogwenk, dan slipte ik in 't spranklende vóchte,
De vreugd daar heur maatslag en speelnoot te zoeken,
Mijn droppen zóo rein, dat ter doopvont zij mochten
Bevloeien de kruin van het wichtje in de doeken.

O ether, alwekkend, gij eerste, gij laatste,
Aan 't bed van geboorte, de sponde van 't sterven,
Ik werd in Uw glansmeer een zaligverplaatste,
Uw dronk en U drinkend, bij 't sterren omzwerven.

Maar eindlijk, de sterkste der vier elementen,
De vader van minnaars, beheerscher der vromen,
Bewoonde ik als vlamgloed de zon zijne tenten,
En liet uit mijn liefde de vuurbeken stroomen.

Dan zat ik weer eensklaps naar 't Sprookje te luistren,
Een lustige knaap, die vol moedwil omkranste
Heur crocusgeel haar, dat de middag met duistren
Bladschaduw en loovertjes zonlicht bedanste.

Zij lachte; de klos, waar ze op spon, deed zij weven
Tafreelen uit droomen, 'of levende beelden,
Door neevlen gevormd, in 't wilgenbosch dreven,
En ijl zweefde ik mee, wijl haar vingers mij streelden.

Ik huisde in het rund, en het rustige grazen
Docht eind en begin mij van worden en wezen,
Doch plotseling voelde ik op veedren en gazen
Wuifvleugels mijn smachten naar ruimte genézen.

Ik hing in het blad, als bloem bleef ik fleuren,
Van 't plompe, gepluimde, bevrijde, gebondne
Was ík het onsterflijke, de adem, het geuren,
De om allen als bloeiende wijnstok gewondne.

Ook wat ik als tastbaarste werklijkheid kende,
Het lichaam, de dood, en de loodzware tranen,
Ik zag voor den staf van mijn blonde Legende
Ze stuiven, een stofwolk, die wichtlooze wanen.

Doch zie, wien mijn hoogmoed gehoond had: een logen,
Woudelfen en englen, ontkluisterde geesten,
Zij kwamen langs 't luchtblauw als meeuwen gevlogen,
Zij rankte' uit de boomkroon en reden op beesten.

Hen leidde mijn Spinster op zwenkenden enkel
Ten Meidans, die leven en beeltnis vereende;
Ik stond in een stortbui van bloesemgesprenkel,
Toch wist ik mij eenzaam, zoo wachtend, en weende.

Toen vleide aan mijn borst zich een jeugdige naakte;
En schóon als we ons wenschen, - komt nacht overwelven
Ons mijmren -, wij willen het zuiver-volmaakte,
Zoo stralend aanschouwde ik de ziel van mijzelven.

En niemand, of mild boog zoo'n inniggezinde,
Alle aardschheid vergodende knaap tot hem over,
Gelijk naar den bouwval een lisplende linde
Zijn takarmen neigt en het honingrijk loover.

Mijn Sprookje schreed rond in een waas van verhalen;
Wei, woord en gestalten versmolten tot ringen,
Als regenboog siddert op watervalstralen,
En tinten om bevende zeepbellen kringen....

Heil, uit het diepst van mijn menschelijk lijden,
Als smart reikt haar kransen ontblaadrende rozen,
Beurt hoog mij 't geloof, dat mijn hart kan verglijden,
O Sprookje, in Uw troostende metamorfozen.

De handen

Duizend handen wenken mij,
Bieden dringend reisgelei,
Boom en bloem reikt de open hand,
't Wuift ook van den waterkant.

Hiér juweel-beringde vinger,
Daar een palm tot schors vereelt;
Wier en wortel vormt een slinger,
Die een vochten pols omstreelt.

Zie, dier naaglen teedre schelpen,
Leedren huid, door 't weer gekloofd;
De een bleef, kind van schaduw, elpen,
Zon heeft de ander bruingestoofd.

Duizend handen. Hoe te kiezen?
Koener grijpen zij mij aan -
Moet ik mij in 't loof verliezen,
In den koelen stroom vergaan?

Halt! Wie is hier heer en meester,
Riep in struik en kroos Uw naam?
Wordt weer water, bloem en heester,
Geesten, vouwt Uw handen saam!

Herschepping

Heil, schoone bloesemboom,
Schepter en onschuldkroon
Vlecht ge in elkander;
Buig voor mijn tooverban,
Die ons herscheppen kan
De een in den ander!....

Reeds knellen 't rijzend lijf
Harnas en halsberg stijf
In hunne banden;
't Hoofd wordt mij wit en licht,
En langs mijn aangezicht
Hangen guirlanden.

Gansch mijn gedachtenvlucht
Beeft op de blauwe lucht
Sneeuwig en teeder;
Wat zooveel zwaarte had
Weegt nu in bloem en blad
Nauwlijks een veder.

Ook mijne ziel ligt stil,
Droomend en zonder wil,
Rustig te slapen;
Sappen gaan gistend om,
't Leven word blind en stom
In mij geschapen.

Blind, maar mijn voet staat vast
Onder zijn breeden last,
De aarde op den schemel,
En met mijn armen wijd
Grijp ik de oneindigheid,
God, van Uw hemel.

De twee gezellen

Ik ben niet mijzelve, maar twee jonge knapen,
Eén rosser dan de uchtend, eén bruin als de nacht;
En beurtelings antwoordt, waar beiden zij spraken,
Op hoop die wil snikken verwachting die lacht.

Schort hoog zich de zonnige om druiven te plukken,
Zóo blij bij den oogst, of de beker reeds blonk,
Daar vraagt slechts de donkere een tros uit te drukken
Op 't offerrijk altaar, zijn God tot een dronk.

Ja, armen vol rozen wel dragen zij samen;
De een kranst zijn boele, het glas en het vat;
Doch de ander zet 's avonds een tuil voor zijn ramen,
En ziet naar het zinken van schemer en blad.

Slecht stemt het geluid van hun fluit en hun horen,
Nooit bindt ook de danspas hun zin in eén maat;
Zoo vreemd gaan de broeders, uit eén schoot geboren,
De hande' uit elkander, met zijwaartsch gelaat.

En toch, bij mijn slaap soms en mijmervisioenen,
Staan slank, in een nis van blank-bloesemend hout,
Twee naakte gestalten, verzaamd door hun zoenen,
De lokken vervlochten, diepbruin met lichtgoud.

De dwaze dansers

De hobo paart zijn vogelkweelen
Den koopren jachtroep van den horen,
Viool komt hoofsch die tweespraak deelen;
Zoo wordt het menuet geboren.

De zijde ruischt, de keursen kraken,
Men nadert, aarzelt, dreigt te wijken,
Tot zich de vingerspitsen raken,
En bede en gift elkaar bereiken.

Hoe? Ieder danser beurt een beker
In 't kaarslicht op geheven handen;
Doch zwier en fonkling laat onzeker
Vult wijn of bloed ze tot de randen.

De hobo kweelt, violen klagen,
Danspassen slingren hun figuren,
En niemand schijnt zijn ziel te vragen
Wát zij daar tilt in feestlijke uren.

En toch, zoo slechts één droppel stort
Op wangen, hals, ontblooten boezem,
Sterft weg die schoonheid en verdort
Als afgevallen perzikbloesem.

Zoet koert en roept van ver de horen,
Men nijgt en scheidt en vindt zich weder;
Maar vóor het daagt zijn zij verloren,
Want wijn en bloed drupt langzaam neder.

Amerikaansche en Hollandsche crimineele politiek
Door
Jacob Israel De Haan.

Voor zoover de Amerikaansche en de Hollandsche crimineele politiek in dit opstel besproken zullen worden, vormen zij eene tegenstelling. Aan de Amerikaansche zouden wij, naar ik meen, goed doen de voorkeur te geven. Ik beproefde het goede recht van die voorkeur aan te toonen in een artikel: '*Amerikaansche crimineele politiek*' in het *Weekblad van het Recht* van 23 October 1912, No. 9374[1)]. De Amerikaansche politiek betreft de behandeling van volwassen daders in de gevangenis van den Amerikaanschen Staat Arizona in de stad Florence. De Hollandsche crimineele politiek betreft de behandeling van onvolwassen daders in de tuchtschool te Velsen. In het Weekblad van 13 November No. 9383 werd het rechtmatige van mijn meening bestreden door den Heer E.J. Swaep, geneesheer aan de Tuchtschool te Ginneken. Hij vond de behandeling van de mannen in Amerika zoo goed niet en de behandeling van de jongens te Velsen zoo slecht niet. Aangrijpende moeilijkheden in verband met mijne bezoeken aan sommige Russische gevangenissen in den zomer van het jaar 1912 hebben mij in dien tijd belet nader op het belangrijke artikel van Dr. Swaep in te gaan. Inmiddels kreeg ik uit

1) Overgenomen door 'De Telegraaf' van 24 October en daaruit vertaald door de 'Arizona Gazette van 16 December 1912.

Arizona een aantal geschriften en brieven met betrekking tot het daar toegepaste stelsel: het *honor-system*. Dank ben ik daarvoor verschuldigd aan de Heeren: George W.P. Hunt, gouverneur van den Staat Arizona van wien een artikel in *Hearst's Magazine* van September 1912 aanleiding was tot mijn artikel in W. 9374; R.B. Sims, directeur van de Staatsgevangenis te Florence Arizona; Louis Victor Eytinge en Jos. M. Gould beiden in den Staat Arizona veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf wegens moord. Wellicht kan een uiteenzetting van de grondgedachte van het *honor-system* in Holland eenige wetenschappelijke belangstelling wekken en eenig practisch nut stichten. Niet, dat ik meen, dat het *honorsystem* eenvoudig zonder meer van uit Arizona en andere staten bewesten de Rockey-Mountains kan worden overgebracht naar Holland. Maar de grondgedachte is zóó mooi en zóó menschelijk, en goede dingen zijn in hun diepste deugd altijd en overal dezelfde. En zóó eenvoudig. Gouverneur Hunt schrijft[1]:

'Evenals alle goede dingen is ook dit wonderlijk eenvoudig. Ons stelsel steunt op ons vertrouwen, dat het goede in den mensch machtiger is dan het slechte, en wij bewijzen de juistheid van dat vertrouwen. Wij doen een beroep op het betere in den mensch, en wij hebben aangetoond, dat dit zoo gemakkelijk is, als men maar wil. Ons aangrijpingspunt is het eergevoel.'

Met enkele voorbeelden mag ik wellicht de grondgedachte van het honor-system duidelijk maken.

I. In een ontoegankelijk deel van Arizona bevonden zich een aantal paarden waarvan de Staat eigenaar was en die elders heen moesten, honderd mijlen afstand. De man, die deze streek het best kende was een gevangene, die nog slechts eenige maanden had afgezeten van een vonnis van zeven en een half jaar wegens moord. Gouverneur Hunt liet den man bij zich komen, legde hem het geval uit en vroeg hem of hij bereid was die paarden op te halen en weg te brengen. De man kon zijn ooren niet gelooven. Maar gouverneur Hunt verzekerde hem, dat hij meende, wat hij zei. 'U moet mij goed begrijpen,'

1) Hearst's Magazine, September 1912, blz. 91.

zeide hij, ‘ik vertrouw alleen op uw woord van eer, dat gij met de paarden terugkomt. Bewaakt wordt gij niet. Ik zal u gewone burgerkleeren geven, spoorkaartjes en geld. Het eenige wat u tegenhoudt niet terug te keeren, is uw woord van eer. Maar ik ben niet bang, dat gij ons teleurstellen zult, daarop vertrouw ik.’ De gevangene was diep getroffen. Hij kwam stipt op tijd met de paarden terug om verder zijn vonnis te ondergaan, maar hij is een ander man, sterker dan de man, die uitging om de paarden te halen. Wat zou er gedurende dien tijd in diens mans hart zijn omgegaan?

II. Dit is een geval van Ostwald West, de krachtige vooruitstrevende gouverneur van Oregon. Hij vernam, dat de vrouw en de kleine kinderen van eener wegens moord bestraften gevangene, in diepe armoede waren vervallen. Hij onderzocht de zaak en vernam, dat de man een voortreffelijk smid was. Hij vond werk voor den man in een houthakkerskamp en voor de vrouw als kokkin. Toen liet de Heer West den man bij zich komen en vertelde wat hij had gedaan: ‘Ga daar van den zomer werken. Probeer zooveel mogelijk over te sparen voor uw vrouw en kinderen, dat zij den winter kunnen doorkomen en kom dan terug. Ik kan daarop vertrouwen, niet waar?’ De man beloofde. En kwam terug. Waarlijk: hij ging weg als een moordenaar, een uitgestootene, die geen uitkomst meer zag. Hij kwam terug als een man.

III. Dit is een geval van den heer Ray Baker, directeur van de Staatsgevangenis in Nevada. Hij had onder zijn gevangenen een man, absoluut onverschillig en ongevoelig voor wat men tot hem zeide. van wien niemand iets goed wist. De man had zóó vele pogingen tot ontvluchting gedaan dat hij dag en nacht bijzonder werd bewaakt. Op eenmaal kreeg directeur Baker het bericht, dat de vader van dezen man stervend was in een stad ongeveer zestig mijl van de gevangenis.

‘Zoudt gij uw vader nog eens willen weerzien voor zijn dood?’ vroeg de heer Baker.

De gevangene keek verbaasd, niet geloovend: ‘Ja....graag’.

‘En u kunt chauffeeren?’

‘Ja....’

‘In orde dan....dat komt in orde. Dadelijk staat buiten

mijn automobiel....wees niet bang voor een flinke vaart, spaar de machine niet. Op tijd aankomen, dat is 't voornaamste....ik zal zorgen voor geld en kleeren. En als alles voorbij is, goed of kwaad, kom dan terug. - daar kan ik op vertrouwen?'

De gevangene kon niet spreken van ontroering. Hij reikte Directeur Baker de hand. De twee mannen zagen elkander aan. De gevangene kwam terug. Tegenover deze Amerikaansche politiek stel ik de Hollandsche. Nog bij de laatste Justitiebegrooting werd geklaagd over het feit, dat de verloven aan gevangenen tot het bezoeken van stervende bloedverwanten alleen afgegeven kunnen worden door het Departement van Justitie en dat zij dikwijls te laat afkwamen. Men vraagt zich af, waarom de directeur van eene gevangenis of de voorzitter van het college van regenten wel de macht hebben eenen gevangene te straffen, maar niet het recht tot het geven van verlof voor een bezoek aan een zieken of stervende verwant of vriend! Wij zijn eraan gewend het bestraffen van eenen gevangene iets meer gewoons te vinden, dan het geven van eenige vrijheid. Waarom?

IV. De tuinman van de gevangenis van den Staat Arizona te Florence is een gevangene, die een vonnis van vijf jaar ondergaat wegens poging tot moord. Hij ging onbewaakt van Florence naar Phoenix, om zaad te koopen voor den gevangenistuin, bloemen en jonge boomen. Hij bleef verscheidene dagen weg. Te Phoenix logeerde hij in het Ford-Hotel op dezelfde verdieping als gouverneur Hunt en zijn familie. Voor hij naar de gevangenis terugging sprak de gevangene tot gouverneur Hunt: 'Ik hoop, dat ik de verwachting van mij niet heb beschaamd'.

Op een tweetal bijzonder sprekende voorbeelden kom ik nog terug. Sommige van de hierboven vermelde gevallen had ik reeds vermeld in mijn artikel in W. 9374. Dr. Swaep merkt daartegen op (W. 9383): 'Het geschetste Amerikaansche *honorsystem* is m.i. allereerst niet een enkel systeem te noemen; wat de voorbeelden ons vertellen valt in twee beginselen uiteen: "men zal met misdadigers een goed resultaat bereiken door hun zelfbewustzijn te verheffen." 2) "De beweging in de buitenlucht, het verrichten van opvoedend, van verheffend werk maakt een flinker mensch van den gevangene, dan opsluiting in de cel onder geestdoodenden arbeid."

Dat kan dan waar zijn, maar daar hangt de *waarde* van het systeem toch niet van af, of het op één beginsel berust, dan wel op twee, evenmin als b.v. de *waarde* van de crimineele statistiek afhangt van de vraag of hij eene *wetenschap* is dan wel een *methode*. Ik vrees, dat Dr. Swaep de waarde van het honor-system onderschat. Ten eerste maakt het 't leven gedurende de gevangenschap veel dragelijker. De vrees voor het verlies van de voorrechten en daarnaast de stellige werking van het eergevoel, maken straffen ongeveer overbodig. En ten tweede: door toepassing van het honor-system heeft men niet alleen: "*den deprimeerenden invloed der gevangenschap en den ondervonden schok in het zelfvertrouwen weggenomen*" maar ook: "*hen verder gebracht dan het niveau waarop zij vóór hun misdaad stonden*." De tegenstelling is van Dr. Swaep, die alleen het eerste mogelijk achtte. Het *honor-system* is tot dusverre een groot succes geweest en vele gouverneurs voeren het in: gouverneur West van Oregon, Shafroth van Colorado, Hunt van Arizona, in Ohio, Georgia, Kansas, Indiana, Texas, Noord-Dakota enz. Geenszins ook wordt het honor-system alleen toegepast in enkele uitzonderingsgevallen en ten onrechte meent Dr. Swaep: "Men mag van de Amerikaansche voorbeelden onderstellen, dat zij die uitgezochte gevallen vertegenwoordigen, die ook in het ouderwetsche systeem, ieder weldenkend mensch tijdens of na de straf aldus behandelt."

Het overgroote deel van de gevangenen in Arizona behoort tot de honor-men[1)]. Honderdzestig veroordeelden werken in drie kampen aan verschillende wegen en bruggen, vrijwel zonder bewaking. Ontsnappingen komen ongeveer niet voor en dan nog het meest bij veroordeelden tot eene korte straf. Dit lijkt op het eerste gezicht vreemd, maar het is psychologisch wel te verklaren. Immers: wie eenmaal zijn woord van eer gebroken heeft, komt niet licht weder bij de honor-men terug, en daarvoor zijn de gevangenen met langer straftijd het zeerst bevreesd. Het is waar, hun winst zou bij 't gelukte vluchten grooter zijn, maar hun waag is blijkbaar nog grooter, althans zij vluchten 't minst.

1) '*Honor-system in operation*' door P.E. Horan en '*Life in the Arizonaprison*' door George H. Clements.

De eerste gevangenis-directeur, die het *honor-system* voor volwassenen toe te passen had was Thomas J. Tynan te Canyon City, Colorado. Thans heeft hij driehonderd honor-men -; waaronder dertig veroordeelden tot levenslang. Welnu; met de veroordeelden tot lange straffen heeft de heer Tynan het meeste succes. Zij zijn sterker van karakter, krachtiger van wil[1].

Het *honor-system* beperkt zich niet tot het geven van veel vrijheid op eerewoord buiten de gevangenis, ook in de gevangenis is de geheele behandeling hierop gericht, dat het karakter van de gevangenen krachtiger wordt, vooral hun gevoel van menschenwaarde en van eigenwaarde. Ziethier het beginsel: "*Prison life must be one, not of suffering, but of preparation*, -, *preparation for liberty*,"[2] Een ongenoemd gevangene schrijft in *The star of Hope*, het eigen nieuwsblad van de gevangenis te Sing-Sing: "The average man in prison is not so radically wicked as he is abominably weak. The only salvation for such a man, then, is to strengthen him and to educate him to an understanding that is unmercifully real. He must be braced up, invigorated, with strength of character, and as soon as this great task is accomplished, under ordinary circumstances, he is a fit man to be given one more chance."

Een van de instellingen, die het honor-system heeft ingevoerd is de "*Mutual Improvement League*", eene vereeniging van gevangenen, waarvan het lidmaatschap niet verplicht is, maar waarvan feitelijk bijna alle gevangenen lid zijn. Doel: "The fullest betterment of the inmates; coöperation with the prison and state administration toward that end; the awakening of a better understanding of our needs and requirements on the part of the public."

De League is een voortreffelijk middel gebleken om een einde te maken aan de voortdurende kleine twisten tusschen de gevangenen, die het gevangenisleven buiten de cel ondraaglijk kunnen maken. De League organiseert lezingen en bijeenkomsten, zorgt voor onderwijs en bibliotheek, behartigt de belangen van

1) '*The helping hand versus the clenched fist*' door George Wharten James in *Out-West* van November 1912.
2) '*The court of rehabilitation*' door Roland B. Molineux.

de veroordeelden tegenover de autoriteiten en verlangt van ieder zijner leden elk ander lid te helpen in den strijd om een gelukkiger, nobeler bestaan. Secretaris te Florence is Louis Victor Eytinge, veroordeeld wegens moord (naar zijn zeggen onschuldig) tot levenslange gevangenisstraf. Voorts hebben de honor-men volle vrijheid alles voor hunne geestelijke ontwikkeling te doen. Sommige volgen schriftelijke cursussen in boekhouden, of vreemde talen, teneinde na hun ontslag op een eerlijke wijze in hun onderhoud te kunnen voorzien. Anderen publiceeren van uit de gevangenis de resultaten van hun wetenschappelijke studies. Zeker is dit voor Holland en heden iets vreemds, maar niet vreemder dan onze eigen hedendaagsche opvattingen zouden zijn voor Hollanders van eeuwen geleden.

Ik zeide boven nog te zullen terugkomen op twee voorbeelden om aan te toonen hoever de toepassing van het *honor-system* kan gaan. Hier zijn ze. De eerste gevangene is R.J. Meyers, veroordeeld tot vijf jaar gevangenistraf wegens vermogensmisdrijf.

Deze man schijnt een tweede Edison te zijn, wellicht een eerste, en de gevangenisautoriteiten vinden in zijne veroordeeling geen aanleiding hem te bemoeilijken in het werken aan zijn. uitvindingen. Een preciese beschrijving van zijne verschillende uitvindingen geeft de *Arizona Republican* van 12 Mei 1912. Een ervan is de zoogenaamde oriole, eene combinatie van luchtschip en automobiel. De meest wonderlijke uitvinding schijnt een machine te zijn, die electriciteit onttrekt aan stroomende lucht, eene uitvinding waarnaar Edison jaren lang vergeefs heeft gezocht.

Samuel Gompers de President van "*The American Federation of Labor*" heeft Meyers krachtdadig bijgestaan in het verkrijgen van patent op zijn uitvindingen. Miss Kate Barnard "*commissioner of charities and corrections*" in Oklahama vestigde de aandacht van Gouverneur Hunt op den Heer Meyers. Er werd een voldoend fonds bijeengebracht en gouverneur Hunt gaf Meyers verlof naar Washington te gaan en zijn uitvindingen te demonstreeren en patent te nemen. Het gelukte Meyers, bijgestaan door Samuel Gompers, de ambtenaren van het patentbureau, die hem voor een bedrieger hielden, te overtuigen van zijn goede trouw en van zijn bekwaamheid. Het patent werd verleend.

Daarna keerde Meyers naar zijn gevangenis terug. Hij was een maand afwezig geweest.[1)]

Het tweede voorbeeld is Louis Victor Eytinge, reeds eerder genoemd. Hij is een jonge man, van goede familie, met universitaire opleiding, maar die reeds jong zich aan strafbare feiten schuldig maakte: bankbreuk, oplichting, valschheid, waarvoor hij drie straffen onderging. In 1907 werd hij veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf wegens moord. Naar zijn zeggen onschuldig. Zeker is het, dat een van de rechters na eene voor Eytinge ongunstige incidenteele beslissing, ontslag nam als rechter ten einde hem als verdediger te kunnen bijstaan. Onder het oude systeem had deze jonge man niets te hopen van de gemeenschap en de gemeenschap niets van hem. Anders onder het honor-system. Hij heeft zijn specialiteit gemaakt van handelscorrespondentie en verkoopt per brief allerlei dingen, die zijn medegevangenen maken, op de meest voordeelige wijze. Zijn omzet bedraagt meer dan vijfduizend dollar 's jaars. In verschillende tijdschriften verschenen opstellen van zijne hand over handelscorrespondentie. Zijne brieven worden als modellen gebruikt. Er worden thans pogingen gedaan Eytinge gratie te doen verkrijgen, mede gezien de zwakte van het bewijs waarop hij veroordeeld werd. Meerdere goede betrekkingen als handelscorrespondent zijn hem aangeboden. De Heer Eytinge heeft zich mede toegelegd op de studie van het Strafrecht, bijzonder betreffende het vraagstuk van de onbepaalde vonnissen. Van uit de gevangenis heeft hij daarvoor in meerdere vlugschriften propoganda gemaakt, waarvan hij mij een toezond. Het eindigt aldus: If you want more information, just write me, for I've collected all manner of reports and records, If you want these laws work for them. Yours for Arizona and Higher manhood Louis Victor Eytinge. No. 2608 Arizona State Prison. Florence Arizona.' Het is stellig mede aan den invloed van Eytinge te danken, dat de onbepaalde vonnissen in Arizona zijn ingevoerd bij wet van 16 Mei 1912. Deze wet is eene van de beste betreffende dit onderwerp in de verschillende Staten. De wet stelt speciale minima. De onbepaaldheid is relatief, d.w.z. de wet stelt een maximum boven hetwelk een veroor-

1) *'Meyers back from Capital*' Arizona Republican 12 Mei 1912.

deelde wegens een bepaald feit niet mag worden gevangengehouden. Het ontslag voor het verstrijken is voorwaardelijk. Over het al of niet ontslaan beslist onder de noodige waarborgen de Board of Commissioners of Paroled Prisoners bestaande uit: den Directeur van de gevangenis als voorzitter, den Gouverneur, den *State Auditor*, den *Attorney-General* en den medicus van de gevangenis. De Board wordt bijgestaan door een Parole-Clerk, thans voor de eerste maal de Heer J.J. Sanders, die tevens toezicht houdt op de voorwaardelijk ontslagenen gevangenen.

Boven noemde ik Miss Kate Barnard. *State Commissioner of Charities and Corrections* van den Staat Oklahama. Zij wil een gebouw stichten waar ontslagen misdadigers voorloopig een huis vinden en van waaruit een geschikt werk kunnen zoeken. Mocht den heer Eytinge gratie worden verleend, dan zou Miss Barnard hem gaarne de directie van haar huis opgedragen zien. En inderdaad: Waarom ook niet? In het voorjaar hoopt de Heer Eytinge een boek te publiceeren: '*Crime aud Penology*.'

Natuurlijk dat niet alle gevangenen tot de hoogte komen van Louis Victor Eytinge, maar dat is de zaak niet. De zaak is deze: 'Wat zou er van den Heer Eytinge geworden zijn, wanneer hij eens in Holland tot levenslange gevangenisstraf ware veroordeeld? Wat zou de gemeenschap verder aan hem hebben gehad en hij verder aan de gemeenschap.' Zeker is, dat dezelfde gevangene bij het honor-system een ruimere kans heeft op een beter, gelukkiger bestaan, dan onder het oude, wrekende stelsel, waaraan wij zóó gewend werden, dat het honor-system ons iets vreemds toeschijnt. Gouverneur Hunt zegt dit: Neither in Arizona, nor anywhere else, is there the shadow of an excuse for the continuation of the old prison ideas. All the gatling guns ever cast will not remodel the unruly or subjugate the man with a wrong perspective of life. For all our false philosophy and despite all our penny-wisdom, it is not the doubted that all man have moments of sublime thoughs, and love -, the vision of a nobler, happier existence.'

De critiek op het honor-system is de critiek, die wij ook in Holland kunnen hooren, altijd wanneer eene maatregel wordt voorgesteld, die tegen het wrekende fnuikende van de strenge vrijheidsstraf ingaat. Men zegt: 'Straf moet straf blijven' of:

‘zoo wordt de gevangenis een welkom thuis.’ Dat zegt men dan in America ook. De Heer Horan schrijft in zijn artikel: ‘Honor-system in operation[1] ‘Men behoeft niet bang te wezen, dat de gevangenen er van door zullen gaan. De gevangenis is voor hen een hemel. Zij leven daarbinnen beter en gemakkelijker dan buiten.’ Een oud lied op een oude wijs. In Holland zullen wel vooral de voorstanders van de vergeldingsidee tegenstanders van het honor-system zijn. Toch behoeft dit niet noodzakelijk zoo te wezen. Het is waar, dat de voorstanders van het honor-system tegenstanders zijn van de vergeldingsidee. Maar ook waar is dit: dat zelfs bij toepassing van het honor-system de straf een diepgevoeld leed blijft, en voorts, dat de vergeldingsidee in het strafrecht niet eischt, dat het leven der gevangenen stelselmatig zoo wreed mogelijk worde gemaakt. In beginsel verdraagt het honor-system zich met de vergeldingsidee.

De critiek op het honor-system is uiteraard het felst en scherpst tegenover enkele zéér sprekende gevallen als van Eytinge en Meyers. Daarbij voegen zich, ook in Arizona, overwegingen van politieken aard. Gouverneur Hunt behoort tot de Democratische partij en staat daardoor bloot aan voortdurende onwelwillende critiek van de zijde van sommige Republikeinsche bladen[2] Een voorbeeld: Gouverneur Hunt heeft een moordenaar Eugène Mata, veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf, een maand verlof gegeven tot het bezoeken van zijn ouders, te Albuquerque Nieuw-Mexico Engène Mata had twaalf jaar in de gevangenis doorgebracht. Tegenover de critiek staat voor Gouverneur Hunt dit schrijven van de ouders van Mata: ‘U hebt onze harten weer met hoop vervuld. U hebt ons gelukkig gemaakt, zij het dan voor een korten tijd, na twaalf jaren van lijden en dulden om onzen veelgeliefden zoon.’ En van Eugène

1) George Wharton James, de schrijver van ‘*The helping hand versus the clenched fist*’ meent, dat het honor-system berust op: ‘*the real Teachig of the spiritual Christ*.’
2) Arizona was tot voor korten tijd een Territorium, niet een Staat. De Heer Hunt was de eerste Gouverneur. Een merkwaardig krachtig stuk is zijn *‘Message of Geo. W.P. Hunt Governer of Arizona to the first legislative of the State Arizona march 18-1912,* vooral de paragrafen Prison Reform, Protection of Children, Child Labor-Law.

Mata zelven: ‘Uw goedheid zal ik niet vergeten zoolang ik leef. Ik zal U steeds met diepe dankbaarheid gedenken. Niet één man, die waarlijk een man is, zal u willen teleurstellen, want iedereen die zijn gezond verstand heeft, weet, dat uw streven strekt tot heil van de menschheid.’

Van de vele Westelijke Staten, die het honor-system toepassen is Arizona het verst gegaan. Dit is wellicht een reactie, want voor de invoering van het honor-system was het gevangenisstelsel in Arizona wreed en slecht, en de sterfte onder de gevangenen was ongelooflijk groot. Dit is geschiedenis en eene nauwkeurige beschrijving van de verleden wreedheid en onverschilligheid valt buiten het gebied van dit opstel. Nochtans moge het mij toegestaan wezen uit de brieven van de gevangenen Eytinge en Gould iets over te nemen aangaande het oude en het nieuwe systeem, vooral passages, die een meer algemeene waarde hebben, en niet uitsluitend toestanden in Arizona betreffen. Eytinge schrijft, na uitvoerig de wreedheden van het oude systeem te hebben beschreven: ‘Toen het nieuwe systeem werd ingevoerd, veranderden de menschen zooals de zon helder wordt na regenbui in de lente. De gouverneur behandelde menschen als *menschen* en hij sprak tot hen als *menschen*. Hij beloofde, dat hij de gevangenen zou behandelen, zooals zij hem behandelen' absoluut gelijk. De afschuwelijke gestreepte gevangeniskleeren werden afgeschaft en vervangen door gewone grijslinnen kleeren. Het dagelijksche bedrag voor voeding werd met 22% verhoogd, de gezondsheids toestand verbeterde zóó, dat het aantal ziekenhuis patienten niet meer bedroeg dan een derde van vroeger. Voor onderwijs wordt beter zorg gedragen, alsmede voor een bibliotheek. Het honor-system had zijn intrede gedaan en ofschoon de gevangenen hier volstrekt niet van betere beschaving zijn dan in andere Staten is het succes veel grooter geweest dan ooit iemand had gedacht. De oppositie-pers heeft de zaken geheel valsch voorgesteld. Telkens wanneer een gevangene ontsnapte heette het ‘*Wederom een honor-man ontsnapt*’ ook al was de man geen *honor-man*.

Het *honor-system op zichzelf* verandert de gevangenen niet. Maar het moedigt de gevangenen aan, het inspireert hen. Zij weten, dat zij nog een kans hebben. Als de gevangene, sterk

genoeg is om de verleiding te weerstaan gedurende den tijd, dat hij *honor-man* is, dan is hij ook sterk genoeg om de verleiding te weerstaan als hij geheel vrij is.

De gevangenen waardeeren iedere verbetering, ieder voorrecht: dat zij iederen dag mogen schrijven; dat zij mogen gaan kijken naar de voetbalwedstrijden buiten de gevangenis, dat zij buiten mogen slapen in het heete jaargetij. Maar toch: niet de veranderingen in de uitwendige omstandigheden zijn de meest belangrijke, maar de veranderingen in de menschen. Zij dwarrelen niet om, ellendig en neergeslagen. Zij zijn krachtiger geworden onder den invloed van de humanitaire behandeling.

De Heer J.M. Gould schrijft verkort ongeveer als volgt[1)] 'Ik ben tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld in 1904 wegens moord op Frank P. Caldwell. De gevangenis was toen nog te Yuma bij de Colorado-rivier.

Toen ik daar aankwam, bemerkte ik al spoedig, dat een man, die de poort van de gevangenis binnengaat, alle hoop moet achterlaten. Van den eersten dag af ondervindt de gevangene, dat hij niet langer een *man* is, maar een nummer, en dat hij niet het recht heeft zichzelven verder als een *man* te beschouwen. Het honor-systeem is het oude systeem zóó ver vooruit, dat men ze eigenlijk niet eens *vergelijken* kan. Het oude systeem was: de gevangenen neer te slaan, te krenken. En zoo maakte men onverschillige beroepsmisdadigers van menschen, die wegens een relatief gering delict veroordeeld waren. Ik kan naar waarheid verklaren, dat onder het oude, barbaarsche systeem, dat ik gedurende acht jaren heb gekend, niet één vijfde deel van de ontslagen gevangenen voor zich zelven of anderen tot eenig nut werd. Integendeel: de groote meerderheid werd een last voor de maatschappij. En de belastingbetalers moesten betalen

1) Zoover geschreven hebbende, ontving ik van vriendenhand de '*Los Angelos Examiner*' met een bericht uit Phoenix. Arizona, dat honderdelf gevangenen uit de gevangenis te Florence Gouverneur Hunt een gelukwensch toezonden ter gelegenheid van het Kerstfeest. Zij schreven dat: 'zij alles zouden doen, wat zij konden, om de wereld te bewijzen, dat Gouverneur Hunt's methode de juiste was voor ieder, die de sociale omstandigheden wil verbeteren en de misdaad wil verminderen'. Gouverneur Hunt zond zijn besten dank aan de gevangenen terug.

en betalen in de hoop betere menschen te maken en de veroordeelden werden slechter.[1)] En de arme belastingbetaler zag niet eens de oorzaak van die slechten resultaten. Tot een man kwam met scherpen, ruimen blik, onze tegenwoordige gouverneur George W.P. Hunt.

Onder het wijze en verstandige bestuur van Gouverneur Geo. W.P. Hunt en commandant Robert R. Sims houdt men ons voor, dat wij nog menschen zijn en dat alles gedaan zal worden om ons in staat te stellen het verleden weer goed te maken en rustige burgers te worden na het herkrijgen van onze vrijheid. De gevangenen leven in harmonie met elkander en met de bewaarders. Wij kunnen met den commandant spreken zoo dikwijls wij willen en wij worden daartoe aangemoedigd. Gouverneur Hunt bezoekt de gevangenis eenmaal per maand. Hij spreekt met de menschen. Hij bemoedigt hen en wijst hen erop, dat de poorten van het geluk niet voor hen gesloten zijn. Onder het oude systeem werden de menschen voor straf in een soort donkere holen gestopt. Velen stierven aan tering. Onder het tegenwoordig systeem is het met die helsche holen uit. Wij worden als menschen behandeld. Het gevolg is, dat er betrekkelijk weinig overtredingen van de gevangenisreglementen voorkomen en dat iedereen tevreden is. Gevangenen, die onder het oude systeem geen oogenblik te vertrouwen waren, verblijven nu buiten de gevangenissen in kampen en bouwen wegen en bruggen. Bewaarders zijn er niet. Velen van deze gevangenen hebben levenslang, anderen van een jaar af tot levenslang. Reeds dit alleen toont duidelijk de wonderschoone resultaten aan van een menschelijke behandeling. En bovendien ontlasten de gevangenen nu de belastingbetalers, daar zij zelve mede-verdienen voor hun onderhoud.

Ik hoop, dat ik lang genoeg zal mogen leven om den dag te zien, dat alle landen de Arizoonsche methode overnemen. Hetis de grootste vooruitgang in de goede richting, die ooit werd gemaakt. En bovendien een groote besparing voor de belastingbetalers.’

* * *

1) Een beroep op het gezond verstand van de *tax-payers* ter aanbeveling van het honor-system vindt men in Amerikaansche publicatien meermalen.

Verbeteringen op penitentiair gebied komen in het algemeen eerst ten goede aan jeugdige personen; daarna aan abnormale personen En daarbij blijft de vooruitgang dan dikwijls stilstaan. Voorbeeld: de matiging van de vergeldingsidee in de Kinderwetten en in het Psychopathen-ontwerp. De verzachting van het inquisitoriale karakter van het vooronderzoek voor jeugdige personen en psychopathen. Deze regel wordt ten aanzien van het honor-system bevestigd. Dit werd in Amerika het eerst voor *jeugdige* personen toegepast. En wel door den bekende kinderrechter B.B. Lindsey te Denver-Colorado. Voor volwassen gevangenen werd het voor het voor 't eerst in toepassing gebracht door den Heer T.J. Tynan directeur van de gevangenis te Canyon City, Colorado, evenals vele andere gevangenisdirecteuren een gewezen *zaken*-man, niet een bureaucraat of een militair. De redeneering van den Heer Tynan was deze: Rechter Lindsey heeft met zijn honor-system veel succes gehad bij misdadige knapen. Hun wil is meer wankel dan de wil van volwassen mannen. Zij hebben minder macht over zich zelve. Zij staan aan groote misleiding bloot. Welnu: Wanneer het honor-system bij knapen reeds een succes is, dan zal het bij volwassenen een dubbel succes zijn. In die goede verwachting is men in Amerika niet beschaamd.

II

In mijn artikel '*Amerikaansche criminologie*' (W. 9374) duidde ik een tegenstelling aan, die ik thans gaarne nader zou willen uitwerken. Ik bedoelde dit: terwijl men in Amerika het honor-system reeds op groote schaal toepast ten aanzien van volwassenen, is men in Holland nog niet eens begonnen aan de toepassing ten aanzien van jeugdige personen. Ik toonde het laatste aan met een citaat uit eene beschrijving van de tuchtschool te Velsen door Jhr. Feith in zijn boek '*misdadige kinderen*'[1)], welk citaat ik hier nog eens overneem (bldz. 82): 'In de werkzalen, waar de Directeur mij dan achtereenvolgens

1) Amsterdam bij Scheltens en Giltay met een voorrede van prof. Mr. G.A. van Hamel.

binnenleide, trof mij dit zelfde strenge zwijgen. Dit wekte wel een stroef gevoel van enge tucht, doch men gedroeg zich daarbij voorbeeldig. Want nauwelijks zag de opzichter of leeraar den Directeur binnen treden, of *met commando-stem* klonk het: "Geeft acht, jongens! Staat stil". En of ze met hun gereedschap achter de schaafbank werkten, of ingespannen over hun slöjdwerk bezig waren, *dan wel onder het dictee van den onderwijzer zaten te schrijven*, onberispelijk was onmiddellijk op het bevel van stilstaan hun roerlooze houding. Dan gaf na eenige oogenblikken de Directeur een wenk en het volgende *commando* klonk: "Doorwerken, jongens!" En welk ook het werk was, waarmee ze bezig waren, terstond scheen dit hun volle aandacht weer in beslag te nemen. Ook wanneer wij in de gang een troep jongens tegenkwamen, die zich onder leiding van hun opzichter van de eene afdeeling naar de andere begaven, dan trof je diezelfde, *degelijke* tucht, *gelijk een troep recruten stapten ze aan*, *in den pas*, *twee aan twee*, *behoorlijk gedrild*. Maar het sterkst trof dit bij hun middagmaal. Want om halféén had een luide bel door het gebouw geklepeld, en nu dreunde van alle kanten door de gangen het militaire maatgestap van de groepen, elk van een tiental gelijk geüniformde knapen, onder *commando* van een beambte; dus marcheerden zij onberispelijk naar de verschillende eetvertrekken. "Staan" *commandeerde* de beambte van elke groep. "Bidden" luidde het volgende *commando*. "Eten" was het laatste bevel.'

Tot zoover mijn citaat. Bidden op commando! Hoe ver zijn wij gekomen. Ik sprak in W. 9374 naar aanleiding van het voorgaande citaat van: '*commandeerende paedagogiek*' Wat geeft zij? Een schijn van orde, die de persoonlijke ijdelheid van den Directeur streelt en gezagslievende autoriteiten bevredigt. Daartegenover: een diep zielsbederf, een onmogelijk maken van alle vertrouwelijkheid tusschen den commandeerenden Directeur en de gecommandeerde leerlingen. In hun later leven zullen de leerlingen van dezen Directeur de waarde van een bevel overschatten, de waarde van een verzoek onderschatten. Zij zullen iemands beteekenis afmeten naar de strengheid, waarmee hij commandeert. Onpaedagogisch is het verstoren van de lessen van de onderwijzers.

En juist in Velsen was iets goeds te maken. Tot dusver zijn verschenen drie jaargangen van de Statistiek van het Rijkstucht- en opvoedingswezen, tabellen met Inleiding van Mr. L.W.E.M. Lasonder. De tuchtschool in Velsen maakte steeds een zeer slecht figuur. Veel jongens in de strafklasse. Veel terugzettingen uit de belooningsklasse. Veel straffen, vooral veel strenge straffen, waaronder de afschuwelijke cachotstraf[1].

Dat was onder een vroegere directie en dat pleit dus niet tegen deze commandeerende paedagogiek. Maar het is onmogelijk, dat de werkelijke waarde van dit militaire systeem voldoende zou zijn en het valt te vreezen, dat een dergelijke ijdele tucht niet valt te handhaven. Den Directeuren van de tuchtscholen is bij de inrichting en het bestuur eene groote mate van persoonlijke vrijheid gelaten. Dit heeft alleen zin, wanneer verwacht wordt, dat het systeem niet geheel en al straffend zal zijn, maar ook tot op zekere hoogte paedagogisch.

Het militaire, neerdrukkende systeem van de tuchtschool te Velsen stelde ik in mijn artikel in W. 9374 tegenover het opheffende paedagogische systeem, gelijk ik het in den laatsten zomer zag toegepast in de kolonie voor misdadige knapen te Rchefka bij Sint-Petersburg en in het Roukavichnikoff-asyl te Moscou. Dr. Swaep in zijn artikelen in W. 9383 acht die vergelijking onjuist. Hij schrijft: ‘In het buitenland zijn meestal inrichtingen als onze tuchtscholen onbekend. Wat men daar heeft staat veel meer gelijk met onze opvoedingsgestichten d.w.z. gestichten, die hun bevolking voor langen tijd opnemen, waar de gestichtsopvoeding de ouderlijke opvoeding vervangt. Niet aldus onze tuchtscholen. De verpleegden zijn daar hoogstens een jaar, gewoonlijk korter, meermalen 1 tot 3 maanden. De tuchtschool moet in hoofdzaak wel bedoelen afschrikkend te werken, opvoeden kan men in eenige maanden nauwelijks.’ En verder: ‘Men kan zeker erover discussieeren in welke mate van de kortere correcties der tuchtscholen resultaat te wachten is.’

Het goed recht van de eerste opmerking geef ik Dr. Swaep gaarne en onvoorwaardelijk toe. De kolonie te Sint-Petersburg en het asyl te Moscou nemen beide hun jongens op, wanneer

1) Hierover eene opmerking in W. 9282.

zij nog jong zijn en houden hen langen tijd. Daaruit volgt inderdaad, dat het systeem daar minder streng vermag te zijn, meer paedagogisch. In het Roukavichnikof-asyl te Moscou is eene afdeeling voor preventief-gedetineerde knapen. Zij blijven daar slechts korten tijd. Vandaar dat het systeem in die afdeeling minder paedagogisch is. Dit toegegeven. Maar geen enkele verontschuldiging, hoogstens een verklaring is te vinden voor het stelsel, dat de Directeur in Velsen toepast.

Dr. Swaep merkt terecht op, dat men in het buitenland gestichten als onze tuchtscholen weinig vindt. Daarom kunnen zij toch goed zijn. Maar ik wijs op het feit, dat reeds enkele jaren na de invoering van de Kinderwetten, de ingenomenheid met de tuchtscholen minder dan middelmatig mag worden genoemd. De Vereeniging: '*Pro Juventute*' te Rotterdam oordeelde in meer dan één jaarverslag over de tuchtscholen ongunstig. Verdedigd wordt de tuchtschool als zoodanig door den heer A. de Lauwere, Hoofdonderwijzer aan de tuchtschool voor jongens, te Velsen, in een tweetal hoofdartikelen in het Handelsblad van 28 November, Avondblad en 29 November 1911 Ochtendblad, vermeld in W. 9235.

Ik kan mij met de verdediging van den Heer De Lauwere niet vereenigen. De tuchtschool kan nooit een waardevolle instelling worden in den strijd tegen de criminaliteit. In de eerste plaats, omdat de jongens er veel te kort blijven. Het wettelijke maximum is een jaar (Sr. 27 bis) maar feitelijk worden meestal straffen van veel korteren duur opgelegd.[1)]. Opvoeden in zulk een korten tijd is niet wel mogelijk. En nu van tweeën een: of men geeft aan de tuchtscholen toch een paedagogisch karakter en dan worden het eenvoudig Opvoedingsgestichten, waar de verpleegden veel te korten tijd verblijven. Of men geeft aan de tuchtscholen een streng, straffend karakter en dan worden het toch eigenlijk gevangenissen met een matigen naam. Natuurlijk: men kan ook een middensysteem kiezen, niet geheel opvoedkundig en niet geheel straffend. Zulk een systeem is de vereeniging

1) Waartegen in W. 9357 een artikel van Mr. van Berckel, voorzitter van de commissie van Toezicht op de Tuchtschool te Nijmegen. Mr. van Berckel is trouwens geen tegenstander van de Tuchtschool als zoodanig.

van de nadeelen van de beide samenstellende stelsels. Voor afschrikking te mildaardig. Voor opvoeding te zeer straffend. Ik kan mij geen systeem in een tuchtschool denken, waardoor zij naast de opvoedingsgestichten een waarachtige oprechte taak te vervullen krijgt in de crimineele potitiek. Dat de tuchtschool overbodig is, blijkt onwederlegbaar duidelijk uit het feit, dat de Regeering noch de Kamer bij het tot stand brengen van de Kinderwetten ook maar eenigszins een voorstelling had van haar inrichting en haar taak. Naarmate een inrichting meer noodig is, heeft men van haar een duidelijker voorstelling. De navolgende aanhalingen, gemakkelijk te vermeerderen, toonen aan dat die duidelijke voorstelling ontbrak.

De Heer *Ketelaar*. Een tweede punt, dat ik wil behandelen is: *de tuchtscholen*. Tot mijn spijt moet ik constateeren, dat wij omtrent die scholen geheel in het duister verkeeren....En wanneer de Minister verder vertelt omtrent de tuchtscholen, kan ik niet anders zeggen dan dat dit in hoofdzaak algemeenheden zijn veel te vaag dan dat wij daaraan veel waarde zouden kunnen hechten....Wat weten wij per slot van rekening van die scholen? (Smidt IV 535).

De Heer *van Byland:* 'Intusschen geloof ik, dat wij niet te veel moeten verwachten van de gunstige gevolgen, die de tuchtscholen zullen afwerpen. (Smidt IV 537.)

De Heer *Kist:* 'Wat is eigenlijk de tuchtschool? Wat het karakter, wat het wezen ervan?....Bij den korten duur der tuchtschoolstraf kan zij als school in de meeste gevallen geen werkelijk effect hebben....Verder is het in confesso dat in het buitenland geen enkele inrichting is, welke aan hetgeen de Regeering zich van zoodanige tuchtschool voorstelt kan beantwoorden....Wat dus eigenlijk de tuchtschool zal moeten zijn, moet nog ontdekt worden. (Smidt IV 552.)

De Heer *Sassen:* De tuchtschool beschouw ik als een puzzle, waarbij de praktijk ons den weg zal moeten wijzen (Smidt IV 554.)

De Heer *Troelstra:* 'Wat nu de tuchtscholen zullen worden, is ons geheel onbekend. Uit het ontwerp zou men haast mogen afleiden, dat het een zeer streng systeem zal worden, waar de kinderen wellicht met allerlei bedorven naturen in aanraking worden gebracht. Ook in dit opzicht kunnen wij over het effect,

dat dit ontwerp zal sorteeren, volstrekt geen illusies maken.[1)] (Smidt V 356.)

Voorloopig verslag der Eerste Kamer.

"Noch uit de gewisselde stukken, noch uit de debatten in de andere Kamer was het duidelijk geworden, wat de regeering eigenlijk met de tuchtschool bedoelde en hoe de inrichting dier school zoude moeten worden." (Smidt V 401.)

De Heer *Kist:* Wij hebben dus als straffen: de tuchtschool, de geldboete met tuchtschool subsidiair, berisping met tuchtschool als klap op de zweep; alzoo, tuchtschool, tuchtschool, en nog eens tuchtschool. De tuchtschool welke nog gevonden moet worden. Is het geoorloofd onder die omstandigheden met die onbekende instelling in zee te gaan? Wat mij aangaat, ik vind daarvoor geen vrijheid èn het principe op zich zelf nl. het brengen van een zoo ingrijpende verandering in dit strafstelsel ten wille van het onbekende èn omdat ik vrees, dat wel eens met de tuchtschool zou kunnen geschieden, hetgeen indertijd is gebeurd in mindere mate met de hechtenis, de *custodia honesta*.

Wat had men van de zijde der Regeering bij de invoering van het Strafwetboek van die nieuwe straf niet groote verwachtingen. Thans echter wordt die *custodia honesta* verguisd.

Zal de tuchtschool gelukkiger zijn? Zullen de expedities, die men na aanneming dezer wet in den vreemde zal moeten op touw zetten om die tuchtschool te ontdekken, gelukkiger afloopen dan vele andere, die men in vreemde streken onderneemt.' *(Smidt V 407.)*

1) In verband hiermede wijs ik op hetgeen de Heer Van de Zwaag heeft gesproken *tegen* de strenge straffen, op de Tuchtscholen en *voor* den invloed van liefde en genegenheid in de opvoeding. (Smidt IV 595) Hiertegenover staat de opvatting van een *vroegeren* Directeur te Velsen.
De Inleiding bij de statistiek van 1909 zegt: 'Onthouding van voorrechten wordt te Velsen weinig toegepast, omdat men hier, wanneer althans disciplinair moet worden gestraft. uitgaande van de overweging, dat ten aanzien van de in de tuchtschool geplaatste jongens lichte straffen, zooals die door ouders of voogden gewoonlijk worden toegepast, ondoelmatig zijn gebleken, in beginsel slechts betrekkelijk zwaar pleegde te straffen. Later is hierin, naar wij meenen verandering gekomen.'

De Heer Kist heeft maar al te spoedig gelijk gekregen. Het kan niet anders. De tegenstelling tusschen Opvoedingsgesticht en Tuchtschool is onwaarachtig en onoprecht. Het eerste: straffende opvoeding.[1)] De tweede: opvoedende straf.

In de Kinderwetten is gebroken met het vergeldingsbeginsel in het Strafrecht, gelijk later gedaan werd in het Psychopatenontwerp. Maar de wetgever weifelde, wankelde, wellicht omdat voor een eerlijke, trouwhartige breuk met de vergeldingsidee geen meerderheid ware te vinden geweest.

Zóó kwam de Dwangopvoeding in de wet, die niet een Straf is. En daarnaast de Tuchtschool, die wel een Straf is. Maar een strenge, straffende Tuchtschool is overbodig naast de gevangenissen. En eene opvoedende Tuchtschool naast het Opvoedingsgesticht. Omdat de Tuchtschool overbodig was, wist niemand duidelijk wat men van haar moest maken, en omdat de Tuchtschool overbodig was, heeft zij geen resultaat. Onze bestaande Tuchtscholen zullen zich ontwikkelen of in de richting van de wrekende gevangenissen, of in die van opvoedingsgestichten, maar waar de jongens dan veel te korten tijd blijven.

De Rechterlijke macht heeft hier gelegenheid de fout te verbeteren door den Wetgever gemaakt, door principieel en consequent aan jeugdige personen niet Tuchtschool op te leggen en evenmin geldboete, die bij wanbetaling door Tuchtschool vervangen wordt. Dat er tegen een dergelijk correctief optreden van de Rechterlijke of Uitvoerende Macht staatsrechtelijke bezwaren bestaan, kan niet worden ontkend. Er is wel een precedent: regelmatige gratie-verleening van de Doodstraf, vóór de wettelijke afschaffing daarvan.

Ofschoon ik dus de Tuchtscholen niet beoordeel naar verwordingen als de Heer Feith te Velsen heeft moeten zien, meen ik toch, dat zij als zoodanig in den strijd tegen de misdadigheid der jeugd eer storend dan nuttig en noodig zijn.

* * *

1) De memorie van Toelichting spreekt ten aanzien van de Opvoedingsgestichten van: *'penitentiaire dwangopvoeding,'* waarin plaats is voor strenge tuchtmiddelen en veiligheidsmaatregelen (Smidt V 389.)

Ik noemde dit opstel:

Amerikaansche en Hollandsche crimineele politiek, en bedoelde daarmede een tegenstelling. Deze, dat terwijl men in vele Amerikaansche Staten de vergeldingsgedachte geheel loslaat reeds voor volwassenen, men in Holland nog aan die gedachte vasthoudt zelfs voor kinderen. Er is in de Amerikaansche en Hollandsche politiek ook een eenheid: namelijk het bewijs, dat het vasthouden aan de vergeldings-gedachte altijd en overal den strijd tegen de criminaliteit heeft belemmerd.

Daarmede is uitteraard tegen de ethische, aesthetische of logische noodwendigheid van de vergeldingsidee niets beweerd noch bewezen.

Naschrift

Na de voltooiing van bovenstaand opstel ontving ik een belangrijk en uitvoerig schrijven van den Heer Louis Victor Eytinge. Hij deed het vergezeld gaan van een allermerkwaardigst boekje door hem geschreven: '*Proposed solutions of Arizona's criminal problems*.' De schrijver stelt voornamelijk voor:

Invoering van onbepaalde vonnissen en van voorwaardelijke vrijlating op eerewoord onder toezicht van probation-officers.

In zijnen brief beveelt de Heer Eytinge mij de studie aan van: '*My life in Prison*' door Donald Lowrie, volgens hem de beste beschrijving van het oude, wreede systeem.

Boven noemde ik het artikel van Roland B. Molineux '*The court of Rehabilitation*.' Uit den brief van den Heer Eytinge blijkt nu, dat de Heer Molineux indertijd te New-York was ter dood veroordeeld, maar in laatste instantie werd vrijgesproken. Zijne gevangeniservaringen zijn in boekvorm verschenen bij G.W. Dillingham en Co. te New-York.

Milton: het paradijs herwonnen
Vertaald door
Albert Verwey.

Derde boek

Zoo sprak de Zoon van God; en Satan stond
Een wijl als stom, tot woorden onbekwaam,
Vergeefs op weerwoord zinnend, overtuigd
Van zijn zwak pleit en schijnbaar-waar betoog;
Zaamlend dan al zijn slangelist bijeen,
Spreekt hij kalmeerend hem opnieuw dus aan.
'Ik zie gij weet al wat te weten dient,
Kunt zeggen 't zegbaar-, doen het doenbaar-beste;
Uw daad stemt samen met uw woord, uw woord
Drukt uw groot hart naar waarheid uit, uw hart
Bevat van goed, wijs, waar de juiste vorm.
Pleegden bij u vorsten en volken raad,
Dan zou uw raad als van 't orakel zijn,
Urim en Thummim, die orakelsteenen
Op Aarons borst; of tong van de oude zieners,
Onfeilbaar: werdt gij aangezocht tot daad
Die oorlogstoerusting vereischte, uw kunst
Van veldheerschap zou zoo zijn, dat geen wereld
Uw dapperheid weerstaan kon, noch standhouden

In veldslag, schoon zij streed tegen uw weingen.
Waarvoor verbergt gij zoo verheven deugden,
In een privaat bestaan, of nog bedekter
In woeste wildernis? Waarom heel de aarde
Berooven van bewondring voor uw doen,
Uzelf van faam en roem, roem de belooning,
D'eenge, die tot hoog pogen blaast de vlam
Van de opgerichtste geesten, zuiverst geaard
Onaardsch, die alle andre vermaak verachten,
En zien voor slijk schatten en voordeel aan,
En macht en staat, behalve alleen de hoogste?
Uw oudte is rijp en overrijp; de zoon
Van Macedonische Philips had jeugdger
Azië gewonnen en den troon van Cyrus
Veroverd, Scipio den karthaagschen trots
Verneerd, jonge Pompejus Pontus' koning
Geslagen en getriumfeerd voor 't volk.
Doch jaren, en rijp oordeel nevens jaren
Lesschen geen roemdorst, maar vermeerdren hem.
Julius, bewondring van de heele wereld,
Werd naar hij ouder werd, te meer ontstoken
Naar roem, en weende dat hij zóó lang roemloos
Geleefd had; maar voor u is 't niet te laat.'
Wien onze Heiland kalm dit antwoord gaf.
'Zoo min terwille van de heerschappij
Ik schatten wensch, zoo min beweegt me uw rede
De heerschappij te zoeken om de roem.
Want wat is roem dan 't blazen van de faam,
De lof van 't volk en wanneer enkel lof?
En wat het volk dan een verwarde hoop,
Een allerlei's gemeen, dat hoog verheft
Wat laag is, en, voor wijzren, lof nauw waard.
Het prijst, bewondert, maar weet zelf niet wat,
Weet zelf niet wien, maar d' een volgt d' ander na;
Waarlijk een vreugd bij zulken hoog te staan,
Te leven op hun tong en in hun praat,
Van wien de blaam geen kleine lof beduidt:
Zijn lot die 't waagt iets zeldzaam-goeds te doen.

De inzichtgen en de wijzen onder hen
Zijn weinig, en schaars komt van weingen roem.
Maar ware roem en naam is: wanneer God
Neerziende op aard daar een rechtvaardig mensch
Goedkeurend merkt en in den Hemel hem
Aan de englen kond doet, die met waar toejuichen
Zijn lof herhalen: zoo deed hij met Job
Toen hij, zijn faam breidend door aarde en hemel,
- Waarop, tot uw verwijt, ge u wel bezint -
Hij dit u vroeg: “Zaagt ge mijn dienaar Job?”
Roem had hij in den Hemel, noode op Aard;
Waar roem een valsche roem is, toegeschreven
Aan 't roemlooze en aan wie geen roem verdient.
Zij dwalen die het roemvol reeknen d' oorlog
Te voeren her en der, landen te nemen,
Een grooten slag te winnen in het veld,
Steden door storm: wat doen dan die vermaarden
Dan rooven en verderven, slachten, branden,
Vreedzame volken van ver en nabij
Slaaf maken, schoon zij vrijheid meer verdienen
Dan hun veroovraars? die niets achterlaten
Dan ondergang, waar ook hun zwerftocht gaat,
En leggen 't bloeiend werk van Vrede woest.
Dan zwelt hun trots. Zij moeten Goden heeten,
Weldoeners van de menschheid, haar Bevrijders,
Door priester, tempel, offerdienst gevierd.
Jupiters zoon is de een, de andre van Mars;
Totdat veroovraar Dood ze vindt, nauw menschen,
Wentlend in dierlijke ondeugd, en misvormd,
Hun loon een lage of gewelddadige dood.
Voorzeker, zoo in roem iets goeds zal zijn,
Dan moet door andre middlen hij bereikt
En niet door eerzucht, oorlog of geweld.
Door werk van vrede, door gerijpte wijsheid,
Door matigheid, geduld: ik noem nog eens
Hem wien het heilig dulden van uw plagen
Vermaard maakte in zijn duistre land en tijd;
Wie noemt niet nu met eer geduldge Job?

Socrates (wie naast hem meer gedenkwaardig?)
Door wat hij leerde en om dat leeren leed,
Om waarheids wil te onrecht gedood, leeft nu
Gelijk in faam aan trotschte veroveraars.
Maar zoo om faam of roem iets wordt gedaan,
Geleden: als om roem jonge Africanus
Zijn land, door Puniërs verwoest, bevrijdt;
Zoo vindt de daad geen lof, de man voor 't minst,
En hem ontgaat, in woorden toch, zijn loon.
Zal ik dan roem zoeken, als ijdlen die
Hem niet verdienen? Ik zoek 't mijne niet,
Maar 't Zijne die mij zond, en wiens ik ben.'
Wien de Verleider murmureerend zei:
'Denk niet zoo licht van roem; daarin het minst
Uw grooten Vader lijkend; hij zoekt roem,
En tot zijn roem maakte hij alles, regelt
En handhaaft alles; niet voldaan omhoog
Geroemd te zijn door de englen, eischt hij roem
Van menschen, alle menschen, goede en kwade,
Wijze en onwijzen, en verschoont niet één.
Meer dan alle offer of gewijde gaaf
Begeert hij roem, en roem ontvangt hij ook
Van alle volken saam, van Grieken, Joden,
Barbaren, en geen stelt hij vrij. Van ons zelfs,
Zijn vijanden verklaard, verlangt hij roem.
Wien onze Heiland vurig antwoord gaf:
'Met reden; daar niets werd dan door zijn woord,
Voornaamlijk niet met roem als hoogste doel,
Maar dat zijn goedheid eruit bleek, zijn goed
Erdoor werd meegedeeld aan iedre ziel
Vrijlijk; van wie hij niets verwacht (kon 't minder?)
Dan roem en zegenzegging, dat is dank.
Het lichtste en maklijkste en gereedste loon
Van wie niets geven kunnen dan juist dat
En die 't niet gevend hem waarschijnlijkst loonden
Met oneer, minachting, vergetelheid?
Harde betaling, ongepast vergelden
Voor zooveel goeds, zooveel milddadigheid.

Maar waarom zou de Mensch roem zoeken, hij
Die niets bezit en wien niets anders hoort
Dan 't oordeel dat hij draagt en schande en schaamt?
Die, nadat zooveel weldaads hem gewerd,
Valsch en ondankbaar afviel van zijn God
En zoo zichzelf ontdeed van elk waar heil;
Die, in godslastring, zelf zich nemen wou
Dat wat naar recht aan God alleen behoort.
Nochtans is God zoo mild, zoo vol gena,
Dat wie niet hún roem zoeken, maar Gods roem,
Hij uit zichzelf tot roem bevordren wil.'
Zoo sprak de zoon van God; en Satan had
Opnieuw geen antwoord, stond getroffen door
't Besef van eigen zonde; want hijzelf
Had alles door zijn dorst naar roem verspeeld:
Maar met een ander pleit begon hij ras.
'Vind van den roem' - zoo zei hij - 'wat ge wilt;
Het zoeken waard of onwaard, mij is 't wel.
Maar tot een koninkrijk geboren zijt ge,
Voorbeschikt tot uw Vader Davids troon,
Van moeders zij uw Vader; schoon uw recht
Nu rust in krachtge handen, die niet licht
Van de eens gewonnen krijgsbuit afstand doen:
Judea en het heel Beloofde Land,
Een wingewest onder romeinsch bestuur,
Gehoorzaamt aan Tiberius; die niet altijd
Gematigd heerscht; vaak hebben zij den Tempel
Ontheiligd, vaak de wet, door lage krenking,
Verfoeilijkheden eerder, zooals eens
Antiochus: en waant gij dat ge uw recht
Door stilzitten verovert, of zóó wijken?
Zoo deed niet Maccabeus: hij, 't is waar,
Week ook in de woestijn, maar mèt zijn waapnen,
En overwon zoo vaak een machtig vorst
Dat door de sterke hand zijn huis, schoon priesters,
De kroon en Davids troon kreeg: hoewel eens
Met Modin en haar voorsteden tevreê.
Zoo koningschap u niet beweegt, doe plicht het

En ijver; plicht en ijver zijn niet traag,
Als maar gelegenheid haar voorlok toont:
Zelf best van al zijn ze gelegenheid;
IJver voor 't huis uws vaders, plicht uw land
Te vrijden van aan heidens dienstbaar zijn.
Zoo worden best vervuld, best waargemaakt
De profetieën van uw eindloos rijk:
Gelukkiger rijk naarmate 't eer begint;
Regeer dan: wat kunt ge aanstonds beter doen?'
    Wien onze Heiland aldus antwoord gaf.
'Elk ding wordt best vervuld te juister tijd,
En tijd is er voor elk ding, zegt de Waarheid.
Zoo van mijn rijk profetisch schrift verhaalt
Dat het nooit einden zal, zoo heeft de Vader
Wanneer 't begint ook naar zijn doel bepaald;
Hij in wiens hand tijd en seizoenen wentlen.
Hoe dan als hij besloot dat eerst ik word
Beproefd in tegenspoed, in needrigheid,
Door ergernissen, krenking en beleedging,
Minachting, hoon, en door geweld en list,
Lijdend, ontberend, en in stilte wachtend,
Vertrouwend en geloovig, dat hij zie
Hoe ik gehoorzaam ben en duld. Wie best
Kan dulden, kan best doen; best heerscht wie eerst
Goed heeft gehoorzaamd; billijke proef of mij
Verheffing zonder eind of keer wel dient.
Maar wat raakt u dit, wanneer ik begin
Mijn nimmereindend rijk? Waarom zijt gij
Zoo naarstig? Wat zet u tot speuren aan?
Weet gij niet dat als *ik* rijs gij verzinkt
En mijn bevordring uw verderf beduidt?'
    Wien de Verleider zei, in zich verscheurd.
'Dat kom dan zoo het komt; mijn hoop is heen
Op begenaadging: erger is er niet.
Want waar geen hoop meer bleef, is ook geen vrees:
En is er erger, de verwachting meer
Van erger pijnt mij dan 't gevoelen kan.
Ik wensch het ergste: 't ergste is mij een doel,

Mijn haven en mijn eindelijke rust,
Het eind dat ik begeer, mijn laatste goed.
Mijn dwaling was mijn dwaling, en mijn misdaad
Mijn misdaad, hoe dan ook; daarvoor veroordeeld
Word ik daarvoor gestraft, hetzij dat gij
Heerscht of niet heerscht; schoon naar dat zacht gelaat
Ik willig vluchtte, en hoopte dat uw macht,
Om dat kalme aanzicht en dat vriendlijk oog,
Eerder dan 't leed verergren dat ik lijd,
Tusschen mij en uws Vaders toorn zou staan,
(Toorn, die ik meer vrees dan het hellevuur)
Een schutsel en een soort van schaduw-koele
Tusschengesteldheid als een zomerwolk.
Als ik dan haast naar 't ergste wat kan zijn,
Waarom gaat dan zoo traag naar 't beste uw voet,
Naar 't wenschlijkste, om de wereld en om u,
Dat gij die 't waardigst zijt, hun koning wordt?
Gij draalt misschien, in diep gepeins beklemd
Aan 't ondernemen, zoo gewaagd en hoog;
Geen wonder; want schoon in u samenviel
Wat er volmaakts bestaan kan in een mensch,
Of menschlijke natuur verkrijgen, zeker
Leefde ge nog beperkt, waart meestentijds
Thuis, zaagt de galileesche steden nauwlijks,
's Jaars eens Jeruzalem: een kort verblijf
Van enkle dagen; wat kondt ge ooit zoo zien?
De wereld zaagt ge niet, haar heerlijkheid,
Rijken en Vorsten, 't schittren van hun hof,
Voor beste ervaring beste school, vlugst inzicht
In alles wat tot groote daden voert.
De wijste - een onervaarne - zal altijd
Banglijk en bloo zijn, als scholier bescheiden
(Als wie naar ezels zocht en vond een troon)
Besluitloos, niet te stout, nog weinig wagend:
Maar ik breng nu u waar ge die beginsels
Wel spoedig aflegt en voor oogen ziet
De rijken van de weerld, hun pronk en staat;
Voldoende leerschool om u, zelf zoo vlug,

In koninklijke kunsten te onderrichten
En koninklijk geheim; opdat gij weet
Hoe gij het best hun weerstand zult weerstaan.'
Toen (zulke macht werd hem gegeven) nam hij
Den Zoon van God meê naar een hoogen berg.
Het was een berg aan wiens begroende voet
Een ruime vlakte, in wijden kring gestrekt
Liefelijk lag; omlaag vloeiden twee stroomen,
D'een kronklend, de andre recht, en tusschen hen
Schoon land dooraderd door geringre stroomen,
Dan elkaar vindend stortten ze in de zee.
Vruchtbaar in graan, wijn, olie was de streek;
Vol rundvee 't weiland, schapen op de heuvlen;
Groote en hoogtorenige steden, blijkbaar
Zetels van machtge vorsten; en zoo ruim
Het uitzicht dat er plaats bleef hier en daar
Voor kale heide bronnenloos en dor.
Op top van dezen berg bracht de Verleider
Den Heiland en begon een nieuw vertoog.
'Wij spoedden snel en sneden meenge mijl
Af over hil en del, woud, veld en vloed,
Tempels en torens; hier kunt gij bezien
Assyrië en de oude grenzen van haar rijk,
Araxes en het Caspisch meer; naar ginds
Oostlijk zoo ver als de Indus, d'Euphraat westlijk,
Vaak er voorbij; de golf van Perzië zuidlijk
En ontoeganklijk 't rotsge Arabië:
Hier Niveveh, menige dagreis lang
Binnen haar muur, gebouwd door ouden Ninus,
De zetel van dat eerste gouden rijk,
Zetel van Salmanassar, om wiens slag
Israel in lang gevankenis nog rouwt;
Daar Babylon, 't wonder van alle tong,
Gelijklijk oud, maar nieuw gebouwd door hem
Die Juda en uw vader Davids huis
Tweemaal wegvoerde en lei Jeruz'lem woest
Tot Cyrus hen ontsloeg; Persepolis,
Zijn stad, herkent ge daar, en Bactra daar,

Daar toont Ecbatana haar weidsche bouw,
Haar honderd poorten Hecatompylos.
Ginds Suza aan Choaspes, amberstroom,
De drank van geen dan vorsten; dan, u wendend
Ziet ge gemaklijk die daarna beroemden,
Gebouwd door Parthen of Emathiërs,
Het groot Seleucia, Nisibis, en daar
Artaxata, Teredon, Ctesiphon.
Al deze houdt de Parth - voor eenige eeuwen
Geleid door groote Arsaces die dit rijk
Eerst vestigde - onder zijn bestuur: gewonnen
Van Antiochië's weelderige vorsten.
En ge komt juist bij tijds om goed te weten
Hoe groot zijn macht is, want de Parthen-koning
Heeft nu in Ctesiphon zijn heir vergaderd
Tegen de Scytenvolken wier wilde inval
Sogdiana heeft verwoest; hij rukt in haast
Dat land te hulp; gij ziet zijn duizenden,
Schoon uit de vert, hoe strijdbaar toegerust
Ze uittrekken, stalen boog en speer hun wapens,
In vlucht of in vervolging even vreeslijk;
Allen te paard, zoo strijdend zijn ze 't sterkst.
Zie hoe zij rijden in hun oorlogsvorm,
In ruit en wig en halve maan en vleugel.'
Hij keek en zag welk tallooze getal
Uit de stadspoorten stroomde: lichtgewapend
In maliehemden, vol van strijdbre trots;
Hun paarden, ook gemalied, vlug en sterk toch,
Dragen steigrend hun ruiters, bloem en keur
Van elk gewest, van een tot de andre grens;
Van Arachosia, Candaor in 't oosten,
Margiana tot het rotsige Hyrcania,
Van Caucasus, en 't donkre en lage Iberia;
Van Atropatia en de nabuur-vlakten
Van Adiabene, Media en het zuiden
Van Susiana tot Balsera's haven.
Hij zag hoe ze in hun oorlogsvorm geschaard
Snel wendden, vluchtend achter zich een bui

Van scherpe pijlen schoten in 't gelaat
Van hun vervolgers, winnaars door hun vlucht.
Het veld, heel ijzer, gaf een bruinen glans;
Geen wolk van voetvolk faalde; op iedren hoek
De curassiers in staal voor staand gevecht,
Strijdwagens, olifanten, torens dragend
Met schutters, en van nijvre pioniers
Een menigte van spade en bijl voorzien
Die bosschen velden, dalen vulden, heuvels
Hier slechtten daar opwierpen, of een brug
Op trotsche stroomen strekten, als een juk.
Muilen dan, dromedarissen, kameelen,
En wagens zwaar belast met oorlogstuig.
Niet zulke legers, noch zoo groot een kamp,
Toen Agricaan met al zijn macht van 't noorden
(Naar de romans) beleg sloeg voor Albracca
De stad van Gallaphrone, opdat hij vond
De schoonste van haar sekse, Angelica,
Zijn dochter, om wie dappre ridders wierven,
Heidensche en Charlemagne's paladijns.
Zoo en zoo talrijk was hun ruiterij;
't Welk ziend de Booze nu nog meer bestond,
En dus opnieuw tot onzen Heiland sprak.
'Opdat gij weet dat ik geen lagen leg
Aan uw geweten en niet zonder grond
Uw welzijn wil verzeekren, hoor aandachtig
Waartoe ik u hier bracht en toon u hier
Dit schoon tafreel: uw rijk, hoewel voorspeld
Door engel of profeet, tenzij gij ook
Zult pogen, als uw vader David deed,
Verkrijgt ge 't nooit; voorzegging onderstelt
In alle dingen, alle menschen, middlen.
Geen middlen, neemt wat ze voorzegt terug.
Maar stel, ge slaagt en zit op Davids troon
Met goedkeuring van elk, geen uitgezeid,
Jood noch Samaritaan; hoopt ge dan nog
Hem lang te houden, veilig en gerust,
Omringd door vijanden als deze twee,

Parth en Romein? - Daarom moet ge een van deze
Zeker uw eigen maken; eerst de Parth,
Volgt ge mijn raad, als dichterbij en onlangs
Bekwaam gevonden om uw land door inval
Te plagen en uw vorsten weg te voeren,
Antigonus en oude Hyrcanus beide,
En ondanks Rome; mijn taak zal het zijn
Den Parth bereid te maken tot uw dienst,
Kies hoe ge wilt, door oorlog of door bond.
Door hem verkrijgt ge u, en niet zonder hem,
Dat wat alleen u waarlijk vestgen kan
In Davids zetel, zijn waarachtge opvolger,
Bevrijder van uw broedren, die tien stammen
Wier afkomst nu in zijn gebied nog dient
In Hebor, en verstrooid onder de Meden:
Tien zoons van Jacob, twee van Jozef, weg
Zoo lang van Israel, dienend als eertijds
Hun vaders in het land Egypte dienden,
Maakt u dit aanbod te bevrijden mooglijk.
Als deze ge uit de slavernij herstelt
Binnen hun erfdeel, dan, alleenlijk dan,
Zult gij op Davids troon in volle glorie
Regeeren, van Egypte tot den Euphraat
En verder, zonder vrees voor Rome of Cesar.'
Wien ongeroerd de Heiland antwoord gaf:
'Veel leeg misbaar van vleeschelijk geweld
En breekbre waapnen, en veel oorlogstuig
Lang te bereiden, ras te niet gedaan,
Stelde ge voor mijn oogen; in mijn ooren
Bliest ge veel staatskunst, menig diep ontwerp
Van vijanden en vrienden, slag en bond
Aanneemlijk voor de wereld, niets voor mij.
Middlen, beweert ge, of anders wordt voorzeggen
Tot onvoorzeggen en onttrekt me een troon.
Mijn tijd, zoo zei 'k u, en die tijd waar' beter
Voor u nog heel ver weg, is nog niet na:
Komt die, denk gij niet dat ik traag zal zijn
Om wat dan ook te pogen, zonder hulp

Van uw staatkundige gronden of dat lastig
Oorlogsbagage daar vertoond, een teeken
Van menschlijk zwakzijn eerder dan van kracht.
Mijn broedren - zoo verklaart ge - die tien stammen
Moet ik bevrijden, zoo ik heerschen wil
Als erfgenaam van David en voluit
Zijn scepter zwaaien over Israels volk.
Maar hoe drijft ú zoo'n ijvren? Waar dan was 't,
Voor Israel, of voor David of zijn troon,
Toen ge opstondt zijn Verleider tot den trots
Israel te tellen, wat de levens kostte
Van zeventigmaal duizend Israelieten
Door een driedaagsche pest? zoo was uw ijvren
Voor Israel dan, hetzelfde als nu voor mij.
Wat die gevangne stammen aangaat, zelf
Wrochten ze hun gevangnis, vielen af
Van God, aanbaden kalvren, goden van
Egypte, Baäl dan en Astaroth,
Alle afgoden van heidnen rondom hen,
Buiten wat meer ze erger als heidensch deden;
Ook hebben ze in het land van hun gevangnis
Zich niet vernederd, noch boetvaardig, God,
God van hun vaadren, aangesmeekt, maar stierven
Als onboetvaardgen, latend na 'n geslacht
Hunzelf gelijk, ononderscheidbaar haast
Van Heidnen, dan door ijdele besnijdnis,
En eerden in hun dienst afgoôn naast God.
Gaat mij de vrijheid van dezulken aan
Die, vrij gemaakt, als tot hun vorig erfdeel
Zonder berouw, verneerd niet noch hervormd,
Aarzelloos keerden, tot hun goden mooglijk
Van Bethel en van Dan? Neen, wie afgoden
Dienen naast God, laat die hun vijand dienen:
Toch zal op 't eind, op tijd die hij best weet,
God, Abraham gedenkend, wonderdoende
Hen weerbrengen, berouwvol en oprecht,
En klieven de rivier als ze uit Assyrië
Met vreugd naar 't land van hun geboorte haasten,

Zooals Jordaan en Roode Zee hij kliefde
Toen naar 't beloofde land hun stamvolk trok.
Ik laat ze aan Zijn voorzienigheid en tijd.’
Zóo Israels ware koning: waardig antwoord
Tot de Euvle die zijn listen machtloos zag.
Zoo vaart het als met waarheid leugen kampt.

Nieuwe geestdrift
Door
Is. P. De Vooys

De Eendracht van het Land; door Mr. C. van Vollenhoven.

De Leidsche hoogleeraar van Vollenhoven meent een middel gevonden te hebben, om tegelijk aan een doodgeloopen vredesbeweging een practische en recht op het doel afgaande taak te geven, en om tevens in het eigen land het onmisbare goed der eendracht boven politieken strijd te bewaren en aan te kweeken.

Elk dezer resultaten is stellig van een groote beteekenis. Hoeveel te meer reden van verheuging zou er zijn indien bleek dat beide met en door elkaar te bereiken zijn.

Geen wonder dat prof. van Vollenhoven zich de profeet is gaan gevoelen van een zoo rijk en frisch en nieuw denkbeeld.

Het is hem minder te doen om te overtuigen van de juistheid van zijn inzicht, dan wel om bij het Nederlandsche volk den geestdriftigen wil op te roepen om dit denkbeeld te verwerkelijken. Daartoe wil hij opwekken, daarheen stuwen. Zijn plannen schijnen, naar zijn uiteenzetting, eenvoudig en duidelijk. Het komt er slechts op aan durf, vertrouwen, geloof te hebben. Dan kan onmiddellijk ‘aan het werk’ getrokken worden. Daarom is zijn boekje kort als een toespraak, met pakkende titels, overzichtelijke indeeling en voorbeelden, die tot de volksverbeelding, in opgewekten toon, zullen moeten spreken.

Wanneer wij echter de stuwing en opwekking tot een daad

hebben ondergaan, vragen wij ons toch even af, wat prof. van Vollenhoven nu wel het allereerst bedoelt, en waarvoor wij ons vooral warm te maken hebben. Want de combinatie van de nationale eendracht en een internationale taak zagen wij in zijn boekje nog niet zoo innig, dat zij niet elk afzonderlijk beteekenis bleven behouden. Verder gaande zelfs, rees de vraag of die vereeniging zoo logisch en natuurlijk is, zoo uit den aard van beide volgt, dat prof. van Vollenhoven goed deed een verband ertusschen te leggen. Juist daarom zoeken wij naar de allereerste bedoeling. Is het de eendracht, de grootheid van 'Holland', waartoe het internationale optreden alleen maar een middel kan en zal zijn? Of wel, is juist die taak in de vredesbeweging de hoofdzaak, en kan die alleen goed vervuld worden, indien ons land, indien dus wij allen begrijpen dat het voor ons 'nu de tijd is' om 'juist dit te doen'. Het 'Hoc Anno' waarmee het boekje begint laat ons direct met die vraag in raadsels. Want het vangt aan, evenals de titel, met 's lands eendracht-naar-buiten, die boven den politieken strijd alle deelen van ons volk zal moeten samenhouden. En het eindigt door te prediken, 'dat vóor het eind van 1913, ons land, na tweehonderd jaar verval, zijn internationale rol moet hebben hernomen'. Daaruit zou blijken dat 's lands grootheid-naar-buiten voor den schrijver hoofdzaak was. Dat die hem in vuur zette. Daartegenover staat echter deze tweede alinea: 'Uit alle hoeken der aarde gist de overtuiging, dat tegen den anarchistischen toestand der wereld iets moet worden gedaan; dat het gelukken zou, nu gelukken zou, als maar een der staten vooruittrad en de leiding nam. Wie?' Zoo spreekt de moderne mensch, die de menschheid boven de natiën ziet.

In dat laatste 'Wie'? legt prof. van Vollenhoven het verband tusschen zijn twee vindingen zoo innig, dat het verder onmogelijk schijnt na te sporen, wat hem het meeste ter harte gaat. 'Het antwoord brandt bij velen' verzekert hij. Doch zijn 'want' maakt ons direct wantrouwig. Hij schrijft toch: 'Want één land is er, waarheen in dit jaar 1913 door het vredespaleis de blik wordt getrokken van millioenen'. Zoo hoog toch kunnen wij de magnetische kracht van dat paleis nòch als architecturale schepping, nòch als rechtsorgaan, nòch zelfs als symbool aan-

slaan. Is het geen gevaarlijke overschatting die de wensch tot het feit dier millioenen belangstellenden omtoovert? Was het niet meer in overeenstemming met de gebeurtenissen, te verwachten, en te hopen, dat een andere staat vooruit zal treden, wiens handelsbelang thans sterk genoeg dringt om te verhoeden dat steeds meer oorlogsbedreiging de beschaafde wereld vervult, b.v. de Vereenigde Staten, of Engeland?

In ‘Roeping van Holland’ komt de nadere uitwerking van het denkbeeld. Ook nu weer zijn titel en aanvang gewijd aan de vroegere vaderlandsche grootheid en aan de kans harer herleving. Een tweede van de vijf hoofdstukjes stelt echter onmiddellijk daarnaast de noodzakelijkheid eener wereldorganisatie ter onderdrukking van de brute wapenmacht door 't recht. Niet zonder spanning verwacht de lezer nu het verband tusschen beide. Het derde hoofdstuk brengt dit, doch brengt tevens weer dezelfde teleurstelling mede. Waarom toch is Holland de geroepene voor de internationale taak bij uitnemendheid?

Omdat de staat die durft aanpakken, onzelfzuchtig moet zijn, en dus moet behooren tot de z.g. ‘kleine staten’, zonder echter neutraal verklaard te zijn als Zwitserland of België of 't onschendbare Noorwegen. Het moet dus zijn: ‘een klein volk maar een groote natie’. Hier gevoelt prof. v. Vollenhoven ‘een leelijke stee’ omdat hij er niet van overtuigd is of internationaal de achting voor Nederland zóó hoog is. Hij vat echter moed en alweer uit de aanwezigheid van 't arbitragehof en vredespaleis, en bepleit ten slotte ons optreden als een uiting in het herdenkingsjaar 1913.

In den snellen gang eener feestelijke redevoering mogen deze argumenten sterk gelijken, doch inderdaad is er geen enkel overtuigend.

Overtuigend n.l. dat voor de internationale taak in 't bijzonder Holland de geroepene is, die beter dan eenig andere staat naar voren zou kunnen treden om te doen, wat rijp voor de daad heet te zijn.

Al zou echter de roeping niet internationaal aanwezig zijn, zoodat dus niet overal met spanning uitgezien wordt, naar wat Nederland voor plannen ontwerpt, toch - en we krijgen een flauw vermoeden van het gezochte verband - zouden wij het

wel kunnen doen uit eigen innerlijke roeping naar een groote daad. Ons land is vrij een plan te ontwerpen, andere staten te bewerken, de vredesconferentie te overtuigen, hoe de weg gebaand moet worden om uit de machtsanarchie tot het vredebrengend wereldrecht te geraken. Ons land zou daarmee groote eer kunnen inleggen.

Wat is daarvoor dan te doen? Geen voorstellen tot ontwapening of beperking der oorlogstoerusting. Daarvan is prof v. Vollenhoven overtuigd. Wel wat te vlug schijnt het ons, waar toch overal in Engeland, Duitschland en Frankrijk het sterke verlangen in uitgebreide kringen bestaat, om de uitgaven voor leger en vloot te kunnen beperken, al brengen de verhoudingen thans mede dat het tegendeel geschiedt. Voor Nederland is er echter op dit gebied niets te doen dan te luisteren en te wachten. Een internationaal recht tot stand brengen? De schrijver weet te goed hoe dit slechts langzaam groeit, en dat alle staten daaraan geleidelijk medewerken, Nederland niet meer dan een ander. Er schijnt hem slechts één maar dan ook voor Nederland bruikbaar middel over te blijven, n.l. het vormen van een wereldmacht met een eigen vloot, misschien later een eigen leger, optredende om het recht te doen eerbiedigen en de beslissingen van het internationaal gerechtshof te executeeren. Een wereldpolitie dus. Dat is de internationale taak bij uitnemendheid. Zal daarvoor Holland alleen te zorgen hebben? Zoover gaat, zoover kàn prof. v. Vollenhoven natuurlijk niet gaan. Prof. Struycken heeft in 'Van Onzen Tijd' van 15 Maart. j.l. zoo duidelijk uiteengezet dat een kleine politie-macht slechts de heel kleine staten kan dwingen. Voor een onpartijdig optreden ook tegen de grooten is een macht noodig van zeer aanzienlijke sterkte die de macht der grooten overtreft. Dat Nederland die niet vormen kan, spreekt wel van zelf. Kon het dat ook maar ten deele, de tijd zou weergekeerd zijn, waarvan Potgieter schreef: 'Er was een tijd, waarin de weegschaal der volkeren van Europa, door hare vorsten niet ter hand werd genomen, of de hollandsche maagd, aan hunne zijde op het regtsgestoelte gezeten, wierp er mede haar oorlogszwaard of haren olijftak in en deed door deze bijwijlen den evenaar overhellen'. Indien de herleving daarvan echter thans onmogelijk is, hoe denkt zich dan de schrijver deze

nieuwe belangelooze wereldmacht? En hier is wederom een zwakke stee waarover de geestdrift zal moeten heen helpen.

Want het plan van prof. v. Vollenhoven is over deze vraag een en al vaagheid. Nederland zal zijn vloot en havenplaatsen ter beschikking stellen, om met andere evenzeer ter beschikking gestelde schepen tezamen de gewenschte macht te vormen. Dat is alles. Wij Hollanders geven dus slechts een voorbeeld in de verwachting dat anderen dit zullen navolgen en in de hoop dat wij de leiding zullen behouden.

Maar wie zijn die anderen? Ligt het niet voor de hand te veronderstellen, dat de groote mogendheden slechts zooveel schepen zullen afstaan, dat zij toch altijd sterker blijven dan de politiemacht of dat zij zich er voor eigen doeleinden van bedienen? Het plan mist daarom juist het eenige wat het aanlokkelijk zou kunnen maken, n.l. het afdoende.

Een zwakke politie is een hoon van het recht, en een gevaar voor den zwakke. Zoo is een half en vaag plan als dit een last en een plaag voor de kleine staten, die daarmede tegenover de grooteren steeds in het nadeel zullen blijven, en in dwaas vertrouwen meer dan vroeger in den knel zouden kunnen geraken.

Er is echter nog veel meer in te brengen tegen het wereld-politie-denkbeeld, hoe mooi de naam ‘generaliteit’ ook moge klinken in de ooren van hen die het oud-vaderlandsche liefhebben, en hoe schoon maar onpractisch (een vlag van effen goud) de schrijver reeds een generaliteits-vlag ontwierp.

Prof. Struycken toonde het in zijn kritiek duidelijk aan, dat zijn punt van uitgang geheel onjuist was. Dat toch noemde en beschreef de treffende overeenkomst van de taak der komende internationale politie met het handhaven van 't recht in den enkelen staat, doordat de politiemacht daar het eigen-recht geheel, doch eerst met geweld, heeft onderdrukt. Zoo eenvoudig als prof. van Vollenhoven het voorstelt, is het echter ook in den staat nooit gegaan. Een centraal gezag, dat recht kon handhaven, groeide pas uit een centrale macht die niets dan het eigen belang zocht. Uit die macht ontstond weliswaar het recht, dikwijls echter pas met en na vertreding van bestaande rechten.

Er is geen rechtuitoefening zonder dat eerst een overheerschende macht zich gevormd heeft. En die macht ontstond

steeds uit den strijd van belangen. Aldus terecht prof. Struycken.

Daarom is het denkbeeld eener werkelijk sterke wereldmacht die het recht zou kunnen handhaven, geen ander dan dat van een georganiseerde statenbond met een gevormd centraal gezag. Totdat dit is ontstaan, is het plan van prof. v. Vollenhoven even onbestemd als gevaarlijk, gevaarlijk n.l. vooral voor de kleine staten.

De weg die de schrijver dan ook wilde banen gaat niet zoo eenvoudig door den corridor van het vredespaleis of door de zalen van de vredesconferenties, en kan niet aangevangen worden met een enkel feestelijk besluit in 1913.

Er is geen ander middel dan dat der zorgvuldig voorbereide verbonden van staten, die zeker op oorlog maar dan toch ook op vrede moeten zijn ingericht. Wordt daarom niet terecht, onlangs weer door Shaw, gepleit voor een West-Europeesch verbond? Was ook daarom niet Björnson's oude voorstel, dat de kleine staten tot verweer hunner rechten en tot optreden naast de mogendheden, zich gezamenlijk zouden vereenigen, veel directer en veel practischer dan dat van prof. v. Vollenhoven, die uit de kleinen slechts Nederland uitkoos om tot grooter eer te worden geleid?

Want een verbond der kleinere Europeesche staten, van het geknepen Finland, van Zweden, Noorwegen, Denemarken, Nederland, België, Zwitserland, kan nooit tot aanval zijn bestemd en moet steeds streven om tegenover de groote machten ook een macht te zijn, die eerbiediging en steun in den raad der natiën vraagt. Daartoe de eerste en vele volgende stappen te doen is ook een daad die van durf en van zelfbewustzijn kan getuigen. Maar daarvoor is allereerst noodig de gevoelens te kweeken, de banden aan te knoopen, die natiën te samen brengen, opdat zij hun gezamentlijk belang boven dat der enkelen willen en kunnen stellen. Doch juist daarvoor is het verband dat prof. v. Vollenhoven zoo vernuftig heeft gelegd tusschen 's lands eendracht naar buiten en de internationale taak, zoo slecht te gebruiken. Want hoe is zijn doorloopend pleidooi ingericht voor wat hij ‘de eendracht van het land’ noemt? Het is op den keper beschouwd niets anders dan het oproepen van een enghartig chauvinisme. Nederland kan en zal in de wereld weer een rol gaan spelen.

Dat is de leus, die zal moeten pakken en aanvuren. Daarvoor moeten alle deelen van het volk in geestdrift geraken, en hunne offers willen brengen. Daartoe wordt het vaderlandsche verleden opgeroepen. Wij zullen weer een machtige vloot hebben, heldendaden verrichten, en dat alles niet voor een klein doel, maar ter meerdere eer voor het komende breede wereldrecht. Sterker dan de geestdrift voor de vrede, blijkt die lust om te strijden met werkelijke wapens m.a.w., gewoon te vechten, om Holland's naam weer over de wereld te dragen.

Daartoe wordt gepleit en geroemd met den ‘bloei van Holland’, die het dan, als ware het vanzelfsprekend, noodzakelijk maakt weer tusschen de groote mogendheden ons te doen gelden als van ouds.

Dat nu is een stemming, die ons niet past. Allereerst omdat wij nu inderdaad niet de macht zijn, die de Republiek in de 17e eeuw wel was. Elke zelfoverschatting straft zich zelve onmiddellijk. Daarnaast niet, omdat wij pas bezig zijn op intellectueel gebied gezag te verwerven, en den achterstand in te halen die onze handel, nijverheid, techniek, wetenschap, kunst, zoolang heeft gekenmerkt. Vooral echter niet omdat wij als kleine staat met de andere kleine staten een gezamenlijke internationale taak te vervullen hebben. Die taak is het doen wijken van alle chauvinisme uit de onuitroeibare nationale gevoelens door het aankweeken van het besef der eenheid onzer algemeene moderne cultuur.

Overal, op elk gebied worden de wegen gebaand van het internationalisme. Ze zijn veel breeder en begaanbaarder, als die waarlangs diplomaten en militairen naar vredesconferenties, arbitragehoven en vredespaleizen samentrekken.

Handel en industrie verweven zich innig over de geheele wereld, en mogen hunne leiders al in concurrentie de oorlogspanningen onderhouden of ervan profiteeren, de arbeiders zien met hunne organisaties over de grenzen heen en reiken elkaar broederlijk de hand. Wezenlijk sociale- en algemeener nog elke cultuurpolitiek, zoowel als wetenschap en kunst worden op elk gebied meer en meer een terrein van internationale erkenning en samenwerking.

Doch het chauvinisme zal steeds de overhand kunnen houden

daar, waar een onvermijdelijke belangenstrijd de sterke nationale gevoelens doet ontaarden, d.w.z. in de groote of nog in wording zijnde staten, die door belangentegenstellingen noodzakelijk als concurreerende machten elkaar bedreigen. Daar bestaat de vaderlandsliefde, die het individu weet te offeren voor het gemeenschappelijk belang. Maar uit de kennis van die bewonderenswaardige offervaardigheid komt naast de haat tegen- en de verachting van- den 'vijand' ook de lust voort, om de roem van het land in krijgsdaden als het hoogste te stellen. De tempering daarvan te doen zien door de zuivere nationale gevoelens in evenwicht te houden met internationale gezindheid, is vooral de taak van de burgers der moderne kleine staten. Het is hun belang dat het internationale gemeenschapsgevoel de overhand behoudt zonder het nationale te onderdrukken. Want daarin, en daarin alleen ligt de kiem en grondslag voor het volkerenrecht.

* * *

Geestdrift is altijd een genot. Wie laat zich niet gaarne meevoeren door frissche stroomen van nieuwe gedachten en blijde verwachtingen die ons reeds vèr vooruit een verleidelijk doel voor oogen brengen, en tegelijk een tocht beloven door kostelijke streken, waar flinke, echte daden te verrichten zijn.

Geestdrift zal ons losmaken uit de sleurgangen van iederen dag om wat anders te durven, zal ons oog weer kunnen doen schitteren, en onze houding veerkrachtig maken. Niet het minst geldt dit het geslacht van prof. v. Vollenhoven's jaren. Het heeft die edele aanvurende, het leven doortintelende geestdrift doorvoeld en krachtig lief gehad; het verlies ervan bij de verwarring van latere jaren betreurd, om toch altijd even sterk ernaar te blijven verlangen.

De brenger van nieuwe geestdrift is een bode van goede beloften. Maar dan moet ook die geestdrift zijn echt en waar, geen 'opgewarmde kost', geen uitzicht zonder 'perspectief'. Die echtheid kan alleen hieruit blijken, dat zij is gericht naar een breed en licht doel, en steunt op - zelfs gedreven wordt door - gevoelens die uit een werkelijkheid zijn gewekt en gegroeid. Zijn die gevoelens zuiver, laat dan het doel zoo vèr afliggen, dat wij het slechts van een hooge berg af zullen zien, zonder het

ooit te bereiken, de geestdrift zal er niet minder om zijn.

Zoo'n doel kan zeker ook ‘Holland's bloei’ zijn, maar dan niet alleen opgevat als de bloei van het zaken-leven, van cargadoorsreeders, fabrikanten, plantage-bezitters, niet alleen als de goudregen voor 't vaderlandsche kapitaal, doch als de bloei van onzen staat, onze gemeenschap, onze wetenschap, onze kunst, onze volksontwikkeling en volksvreugde. Holland bloeit niet als nog zoovele arme 12-jarige knapen en meisjes zonder kans van verder ontwikkeling naar geestdoodend stukwerk in de fabriek worden gedreven, als er geen geld voor de school, voor de ouden van dagen, voor ziekenzorg is. Wanneer dichters en kunstenaars niet alleen in armoe leven, maar ook in al hun werk verwaarloosd worden. Wanneer nog wetenschap of techniek van de buren geborgd wordt. Doch hoe ook Holland's bloei zal worden voorgestaan, nimmer zal het kunnen zijn als de verdediging van eigen voorrang met de wapenen gelijk onze 17^{e}-eeuwsche voorouders dat deden. Want de ekonomische voorrang is er niet en de wapenen zijn er niet en zullen niet komen. Holland's bloei kan slechts zijn als die van een deel uit een grootere gemeenschap, een deel dat gelijk met het geheel op of onder gaat en slechts intellectueel daarin en daarmee naar voren streeft, n.l. een deel van de samenleving der moderne cultuur.

Geen macht, maar gezag kan en moet bij zulk streven het doel zijn, het gezag n.l. van de geest, even breed als sterk, en werkzaam op elk gebied. En ook geen armzalige geleende macht als politiedienaar eener statengeneraliteit. Wanneer die statengemeenschap eens zal komen, dan zal en behoort het geen natie te zijn, die de in zich nimmer eervolle en geestdriftwekkende taak van het vechten ter tuchtiging vervult. Stellig niet de onze, die nimmer de sabel zoo hoog stelde. De ‘eendracht van het land’ zooals prof. van Vollenhoven die ziet, beoogt een onreëele schijnschittering naar buiten, die nòch onze waardigheid, nòch ons karakter kan verhoogen.

De ware eendracht van het land kan zich stellig ook naar buiten gaan toonen, maar zij kan niet anders ontstaan dan uit de eendracht, die er vanbinnen is. Is die er? Zoo niet, dan ‘aan het werk’.

Gedichten
Door
J.C. Bloem

Lentewind

Lentewind, uw volle vlagen
Waaien wild in luide strooken,
Warmer dan de stille dagen
Voor de dooi was aangebroken.

't Ruischt en tikt van alle goten,
Van de naakte, zwarte takken.
In de weeke, sneeuwbesloten
Wegen smelten donkre vakken.

En gij stormt een verscher hopen
In de harten, die verdoften.
Nu zijn alle volgeloopen
Van uw zwellende beloften.

Nog laat gij niet af van geven,
En zij weten 't, de onvervulden:
Gij brengt ongeteugeld leven
Aan wie traag den winter duldden.

Lentewind, in later jaren
Zal uw roepstem mij weer vinden,
Maar die klank zal mij vervaren,
Waar mij stilte en grijsheid binden.

Dan zit ik bij 't zachte tintlen
Van den haard ineengedoken,
Peinzend, starend hoe de sintlen
Vallen, doovend en gebroken.

Vlijmend zal uw kouter klieven
Door mijn pijnende gedachten,
Want daarbuiten weet 'k gelieven
In de onstuimigste der nachten.

En zij kussen, zij omarmen,
Scheppen leven, dorsten, drinken -
Roerloos zit ik, zonder karmen,
En ik voel mij sterven, zinken.

- Lentewind, die dronknen dragen
't Leven tot de verste scharen;
Laat mijn wankle kleinmoed klagen,
Waai en storm door alle jaren.

De eilandbewoner

Die de landouwen aan de kust bewonen
Zien, hoe de wisseling van elk getij,
Waar ze in de volheid dezer wereld troonen,
Schoon en verscheiden trekt aan 't oog voorbij.

Voor de verzaliging van hun gepeinzen
Wordt heel het herfstland een verlucht tooneel:
Hier zien zij zonverwonnen misten deinzen,
Ginds branden veege bosschen, rood en geel.

Met volle teugen mogen zij indrinken
De zerpe geur van blaren, die vergaan,
En nevels, die nu dichten, dan weer slinken,
Terwijl zij schrijden door een vochte laan.

Ons, die dit eiland tot gebied verkozen,
Gewerd van die beminde teekens geen.
Wij zien alleen de zon wat rooder blozen,
Haar licht verkoopren door de zeemist heen.

En als wij naar de kromme boomen staren,
Wier groei in de eeuwig-zilte wind verschraalt,
Dan weten we aan de weinigheid der blaren,
Dat ook voor ons de zomer is gedaald.

Maar, hand in hand aanschouwen wij gelaten
Het onweerhoudbaar leven, dat verstroomt.
Hoe anders, lief, die 't zwerven mij deed haten,
Heb ik mij vroeger 't stervensuur gedroomd.

Ik dacht, wanneer dit kort bestaan van wenschen,
Gelijk een schaduw van mij henen vlood,
Toch uit de warme makkerschap der menschen
Te zinken naar de diepten van den dood.

Zoolang mij 't leven nog niet had verlaten
Zou 't ruischen van zijn stormen om mij zijn:
Een bundel laatste zon zou 't stof der stráten
Doen weemlen door een kier van 't neer gordijn.

Hoe anders dan ons droomen, onze lusten,
Bestiert het lot den dool van wel en wee.
Mijn graf zal zijn aan deze barre kusten,
Bij de ongeruste en grijze brandingzee.

En als ge u voor mijn doodsbed stort in klagen,
Zij zoo de klacht, waarmee gij mij beschreit:
Schuim, dat uit de afgrond worstelt naar het dagen,
Door wind geteisterd en oneindigheid.

De stem der steden

Wanneer de late herfststorm in de steden
Zijn donkere verschrikkingen begint,
En de arme menschen sidderen beneden
De teistrende aanvlucht van de barre wind,

Dan is 't één krampen van geschonden leven,
Dat strijdt, wanhopig, en toch ondergaat,
Terwijl de menschen loopen als gedreven
Door de geboden van een wilden haat.

Hij jaagt hen uit, de storm, waar 't licht der straten
Nog killer is dan zijn ontboeid geweld.
Hij boet zijn lust aan allen die, verlaten
Van vreugde, dwalen moede en onverzeld.

Soms striemt zijn geesel wel twee hopeloozen
Te zamen, waar een schaduw veilig schijnt
Voor hen, die boven 't ijdel woelen kozen
De teederheid, die week maakt en verreint.

Doch ook dit laat hen ledig en zij scheiden.
In droefheid eindigt wat in hoop begon,
En voor zich uit zien zij het lange lijden,
De dorre dagen en de nieuwe zon.

Zij sleepen moeizaam door de zware nachten
Al wat hun hart verbeidt, hun droom belijdt -
Zij, de berooiden, die in 't donker wachten
Op 't flitsen der beloofde zaligheid.

Zij gaan: ontelbre huiverende stoeten,
Door de onafwendbaarheid des doods gemaand,
Wier luide woorden en gelach begroeten
't Geluk, het heil dat elk bij de' ander waant.

Maar diep in 't hart heeft ieder meegedragen
Den weerklank van een hemelwijd accoord,
Dat meeruischt met de langgerekte vlagen;
Een stem begon, zwol aan en is verhoord:

De groote stem der luidbevolkte steden,
Die spreekt van meer dan vreugde en meer dan leed
Tot hem, in wien zich 't leven gaat verbreeden,
En die om grooter droom zichzelf vergeet.

En ik beken mij een van deze menschen,
Van dit geslacht, dat doolt en lacht en lijdt,
Geknot, vernederd in zijn liefste wenschen
En toch zoo brandende van zaligheid.

Vogelvrij

Van hun hof en haard verstooten,
Vogelweerloos, vogelvrij,
Zoek ik nadere genooten
Langs het pad van hul en hei.

En ik vind ze en ik bemin ze
In struweel en woud en poel.
De oude raadsels, ik bezin ze,
Maar met ander, beter doel.

't Ruischt van ongeziene vlogels
Boven mijn verbannen hoofd.
Zijn het zielen, zijn het vogels
Wien meer vrijheid werd beloofd?

Ach, nog ben ik zeer gebonden
Aan der menschen traag bedrijf.
Al hun aardschheid, al hun zonden,
Draag ik mee in 't loome lijf.

Uit hun lage en donkre woonen,
Waar de lust tot angst verkeert,
Bleef mij nog een laatste hoonen
Van het leven, dat regeert.

Maar mijn wezen wordt al lichter,
Vrijer klopt mij 't warme bloed.
Nu ben 'k los van elken richter,
Los van zorg om ziel en goed.

Als me, in schaduw laf verstoken,
Eens het mes des moordnaars velt,
Wordt de laatste band gebroken
Door de bloedstroom, die me ontwelt.

Sonnetten
Door
J.G. Danser

I

Daar toog een reizger door een wonder woud, -
de blijde vooglen zongen in de boomen,
de bonte bloemen spreidden zware aromen
en op de varens speelde 't zonnegoud.

Maar zang, en kleur, en geur van bottend hout:
hij merkte 't nauw....Hij droomde schoone droomen
van 't land waar hij eens dacht te zullen komen,
zijn paradijs, zijn lustoord nooit aanschouwd.

En eindelijk, na vele lange dagen,
kwam hij vermoeid aan 't einde van zijn baan,
en zag hij dan wat velen vóór hem zagen:

een dorre woestenij....Hij hád verstaan
en wierp zich neêr en liet niet af van klagen....
En luide vloekte hij zijn vroegren waan. -

II

Gij die, als trage slaven, door het leven
onwillig de eigen last der plichten draagt,
die immer ontevreden vloekt en klaagt
en dom volhardt in al uw nietig streven, -

gij die maar steeds uw handen houdt geheven
en u vergeefs met weeldge wenschen plaagt, -
o toeft een wijl voordat gij smeekend vraagt
en ziet naar hen wien schatten zijn gegeven.

Gij waant hen rijk: en ach, uw oog is blind! -
geen kostbaar goud kan 't smachtend harte laven,
noch de ijdle ziel die twijfel wreed verslindt....

En ziet naar mij, wien aan dit leven bindt
al 't aardsche schoon, - wat baten mij mijn gaven,
zoo toch mijn ziel de zaalge rust niet vindt? -

III

Het moede hoofd nog niet tot rust bereid,
de jeugdge ziel door vage smart bewogen,
ligt zij terneêr en heft de smeekende oogen
en strijdt den bangen eindelijken strijd.

Eens was zij schoon, vol zachte teederheid,
geen vrouwe kon op schooner schoonheid bogen;
eens heeft zij stil en diep beminnen mogen, -
en ach, nu ligt zij neêr, en zwijgt en lijdt.

Zij kent geen vreugd, haar is geen vreugd gebleven, -
zij weent wanneer zij aan 't verleden denkt,
aan al haar droomen, al haar blijde streven.

Daar is niets dat haar nog verlangens schenkt:
haar wankle hoop rust in een ander leven,
en willoos wacht zij tot de dood haar wenkt. -

IV

Zoo dan mijn pijngend peinzen ijdel blijkt,
wijl niets het durend dorsten kan verzaden, -
ik zal niet daarom 't wondre zijn versmaden
en al de pracht waarmeê het pralend prijkt.

En zoo ik zie hoe al het ware wijkt,
hoe alles is een schijn van rijke daden, -
ik zal ten laatste niet mijzelf verraden,
niet toeven tot mijn eigen wil bezwijkt.

Neen, hoog en trotsch zal mijn droef denken stijgen,
sterk door zijn weten dat het vruchtloos streeft,
totdat de laatste smart mij zal ontzijgen.

En als dan eens mijn harte stervend beeft,
dan zal één vreugd mijn broze ziel doortijgen:
ik heb dit korte leven schoon doorleefd. -

Mijn heilige
Door
Jacob Israel De Haan

Bretonsch gebruik: iederen avond leest
De vader van 't gezin met vrome stem
Over den Heilge van dien dag, wat hem
Verlokking, wijding, weerstand is geweest.

Een visschersjongen had mij meegenood
Beschroomd in zijn gezin, toen sprak de vader:
‘Wees welkom, zet u met mijn kindren nader,
En hoort wie heden vroom waren en groot.’

De jongen bloosde: ‘Mijn Heilige is Sint-Yves;
Wie de uwe, zeker een heel vrome en lieve?
Wat heeft zijn droomen en daden gewijd?’

‘Al wie lief en schoon was heb ik aanbeden,’
Was mijn wederwoord: ‘vaak dwaalde ik, maar heden
Weet ik zeker, dat gij mijn Heilge zijt.’

Fluit en rommelpot
Door
André Jolles

I

Aan Iwan Fröbe.

Blaas op de fluit als de woelige wereld
Snort om je kop en je vreugde verbruit,
Blaas tot de klank uit het rietpijpje perelt,
Jong als een merel, de lente doordwerelt:
Blaas op de fluit.

Laat de geluiden als gekken en zotjes
Stijgen en stoeien; valt een op zijn stuit,
Wat zou het schâen voor die oolijke rotjes,
Jeugd breekt zoo spoedig geen beenen en botjes:
Blaas op de fluit.

Zwart zijn de nachten, en zwart de gedachten,
Goud is de morgen en wit is de bruid,
Rood zijn de sappige lippen die lachten
En na je liedje de kussen verwachten:
Blaas op de fluit.

Pijpen en zoenen zijn zusjen en broertje,
Tegen de dood wies nog nergens een kruid,
Komt de zwartgallige sufheid en voert je
Ver van de blijdschap, zoo draai haar een loertje,
Blaas op de fluit!

Blaas op de fluit, tot in koddige rijen
Tonen en toontjes en helder getuit
Stuivend en wuivend rondom spelemeien,
Blaas van de liefde, van vrouwen en vrijen,
Blaas op de fluit!

II

Aan Jan Kalf.

Wat helpt het of 'k mijzelf bedot,
Ik blijf mijn levensdagen
Een nachtegaal met heeschen strot,
Dus speel ik op mijn rommelpot,
Rommel - bommel - stommelpot -
Voor wien het kan behagen.

Apollo is een deftig God
En zegent de poëten
Die dichten naar zijn hoog gebod,
Doch ik hoor met mijn rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Maar bij de kale neten.

Waarachtig ik ben ook niet zot,
Ik noem het een fortuintje
Om met Jan Rap en met Piet Snot
Te klapren op mijn rommelpot,
Rommel - bommel - stommelpot -
Als schunnig haveluintje.

En mijn kornuiten zijn per slot
Ook van het zelfde slagje;
Die spelen ook nog met genot
Bijwijlen op hun rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Als gaat het om hun hachje.

Wij bakkeleien als het mot
Nog met den Duivel zelvers,
En Kaffer, Mof en Hottentot,
Die slaan wij met den rommelpot,
Rommel-bommel-stommelpot -
Het bekkeneel aan schelvers.

Niemand van ons wil wachten tot
Het leven met zijn grillen,
Hem oud en dor maakt en kapot
En hij den ronden rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Niet langer kan doen drillen.

Wij zijn geen stokvisch en geen sprot,
Wij willen ons vermaken,
En sterven we in het varkenskot,
Toch spelen we op den rommelpot
Rommel - bommel - stommelpot -
Totdat de blaas gaat kraken.

Kunst en geest in literatuur
Door
P.N. Van Eyck

III J.J. De Stoppelaar: *De parelduiker*

Een verborgene. Een dergenen, voor wien het meest begeerde heil niet ligt in het zoogenaamde werkelijke leven, het leven in den dag tusschen en met de anderen, maar in den droom. Maar in een droom, van waaruit hij de natuur, de menschen, de wereld naar zich toetrekt, een, die in den grond zelf de van eigen leven doordrenkte tezamenvloeiing is van alles wat de dichter zich rondom verwant gevonden heeft, en die, aldus geheel door de 'werkelijke' wereld bepaald, onafscheidelijk met haar verbonden is. Een van nature schuwe, en dáárom dan een verborgene: er is in hem te veel teeders, dat de menschen niet kunnen verdragen zonder het willens of onwillens te beleedigen; ook hierom: hij weet te goed - is het de onschendbare, onbreekbare droom, waardoor hij de waarde van wat hij wegschenkt niet voldoende weet te schatten? - dat hij te veel van zich zou weggeven, dat hij anderen zou voeden met eigen levensstof; zijn ziel zou den drang hebben zich met gevaar voor haar zelve te ófferen. Nu leeft hij in een droom, die al het schoone - want het schóóne is het hem verwante - in zich betrekt. In zijn wezen ziet hij de natuur weerspiegeld, in de natuur, in hen die hij lief heeft, vindt hij zichzelf, uit kracht van verwantschap, uit kracht van bewust geschenk. Nu is er eenheid in en om hem,

hij heeft niet verworpen, hij heeft alleen onderscheiden, wat iets wezenlijks voor hem zijn kan; daarmee leeft hij; hij heeft niets verloren door de keuze, want hij laat slechts het onnoodige buiten zich.

Hij zal, zóó levend, twee ondervindingen hebben. Wat hij als onnoodig, als hem vreemd of vijandig naast zich liet, zal hem, maalstroom als het is, trachten binnen te dringen, mee te voeren. Dit zal hij moeten afweren: nú zal hij er bevreesd voor zijn, het zal hem dán het gevoel der verlatenheid geven; hij zal bevinden, dat hem toch iets binnendrong of bedreigt, - het zal hem leed doen. Als zijn Jonge Satyr: naakt met zich zelf, blijde om leven en lied, de oogen gestreeld door de wezens van droom en verbeelding: de nymphen, zal de lachklank van een aardsche vrouw dien uit zijn blijdschap scheuren; de drift van dier naar dier doet de nymphen vluchten, hem een oogenblik slaaf dier drift zijn. Hij gilt, brult, tot moede, de schreeuwende drift zich ontlaat in tranen om vrees en eenzaamheid:

> Zijn oogen spalken wijd, zijn boksbaard trilt,
> En met één sprong in 't dicht struweel verdwenen,
> Stoot hij een kreet uit, zóó, dat de echo gilt
> En nog eens gilt. Hij vlucht in dollen schrik
> En brult in 't gaan om dat ontzettende ééne,
> - Maar eindlijk, 't brullen moe slaat hij aan 't weenen
> En breekt zijn angst in kinderlijk gesnik.

De andere ondervinding is deze: als iedere droom - en wordt het vreemde, schadende, niet machteloozer naarmate dat andere rijk grooter wordt? - is ook de zijne doorhuiverd van het verlangen naar verwijding. De droom weet zich zelf een oneindigheid en alle begrenzing schijnbaar. De droom weet zich een sidderende lichtkring om de ziel, of de ziel zelve, die àl wijder wil kringen; de droom wil eeuwigheid, want haar wezen is eeuwigheid, in het oogenblik van een menschenleven zich van zich zelf half-bewust geworden. Maar dit menschenleven is een waarachtig leven, geen wakende sluimering; in een lichaam met jong, warm bloed, sterke spieren, met een hart bovenal, dat zich brón van leven voelt en het vrijelijk wil uitstorten. In zijn menschelijk, lichamelijk leven is de drang, de rusteloos-

heid begrepen zooals in zijn droom de idee der eeuwigheid en des vredes begrepen zijn. Hier is dan de oorsprong van het verlangen, de pijn om de naar uitbraak strevende vleugelen, het heimwee, de weemoed, deze twee-eenige zusters.

> Zoo snellen ruischende gedachten over:
> Eén valt en schreeuwt en vindt opeens zijn lied.
> Hoor, plotsling zingt in 't teere voorjaarsloover
> De vogel mee en wil ook anders niet...
> Maar 't *hart* is van zijn eigen rust de roover
> En hunkert naar een eindeloos gebied.

Zijn ziel heeft het geluk - het *is* hier een naspeurbaar geluk - een dichterziel te zijn. Zij zal oogenblikken hebben, waarin zij dicht, zingt, waarin zij alzoo *verbindt*. Dat zij dicht wil niets anders zeggen dan dat zij wederom de verbinding van droom en dingen mag beleven, maar nu scheppend, heviger en bewuster. Zij vereenigt ook uiterlijk, wie vóór dien elkaar nog slechts in essentie bezaten. De droom verbindt zich naar de eene zijde met al de dingen, die den dichter uit het werkelijke leven verwant zijn; tevens doortrilt hem niet alleen het verlangen naar vrede, maar een zoete siddering van den grooten droom der oneindigheid zelf. Zoo worden in het gedicht, dat beeft van oogenblikkelijk, reëel leven, de dingen der wereld gestalten, waar de adem van 't heelal door vaart; de onvatbre droom wordt zichtbaar in hén, zij zijn de symbolen van zijn wezen; zíj worden, met behoud en versterking van al hun geur en glans en kleur en zoetheid uit hun eigen tijdelijkheid en begrensdheid omhooggetild en opgenomen in het groote verband van den Werelddroom. Het karakter dezer poëzie schijnt mij daardoor naar haar inhoud bepaald.

Maar eveneens naar haar vorm, die ook thans weer slechts voor één oogenblik, voor het kritisch aantoonen hunner hoogere eenheid, ván die eenheid mag gescheiden worden. Een der bijzonderste eigenschappen van de Stoppelaars verzen is de onberekenbaarheid van hun uitdrukkingswijze, terwijl de lijn van het gedicht toch als voortgaand gevoeld wordt, en de onverklaarbaarheid van haar, de dichterlijke smaak volmaakt bevredigende inwerkingsmacht. Verzen zijn het, rijk aan wat ik

wil noemen ‘poëtische vondsten’. Hun aanwezigheid is een noodzakelijk gevolg van het wezen der dichterziel, en hun wijze van ontstaan daaruit. Er is, onder het dichten, een zacht naderen, mengelen, deizen van de elkaar mijdende, kruisende, vergezellende, saamgevloten beken. Het zijn de droomen die de dingen zoeken en de dingen die naar de droomen tasten. Er is, over 't algemeen, niet in elk gedicht als hoofdgebeurtenis de ontmoeting van één ding en één droom; er is in 't gedicht een voortgang, en op die voortgang ontmoeten elkander plots dat ding en die droom, die naar de orde der eeuwigheid voor elkaar geboren blijken te zijn, zij schieten in elkaar, vermengen zich, en op dat zelfde oogenblik vindt de dichter hen in een regel, een strofe vereenigd aanwezig, terwijl in die strofe tegelijkertijd het *wonder* hunner vereeniging, den lezer treffend, tot uitdrukking kwam. Wij lezen het, het lijkt, alsof het er altijd geweest is, niet anders zijn kon, maar het blijft, niettegenstaande alle verklaring, in diepst wezen onverklaard.

Artistiek gesproken heeft deze genesis een nadeel. De dracht der verzen lijdt er zeer onder, of liever, de verzen die zoo zijn, zullen eigenlijk geen klankdracht hebben. Wij moeten erkennen, dat de artistieke gebondenheid der woorden in een golf van geluid zwakker is, naarmate in het vers méér die zoete, oogenblikkelijke vereeniging van droom en werkelijkheid als ‘poëtische vondst’ tot stand komt. De gedichten zelf leveren daarvan het duidelijk bewijs. In zulke, die niet een *gelegenheid* waren voor droom en ding om elkander telkens weer te vinden en zich te verbinden, maar zelf één verbinding zijn van droom en werkelijkheid, de Jonge Sater, De Dieven b.v., is een veel geringere aanwezigheid der blijverwonderende poëtische vondst, zij ontbreekt zelfs bijna geheel, maar deze gedichten zijn sterker van toon, de klanken meer aaneengesloten, zij zijn minder bekorend in onderdeelen, maar daar tegenover bevredigender en beteekenisvoller als gedicht. Laat mij echter onmiddellijk dit zeggen: wat artistiek gesproken het sterkere is, blijft, meen ik, poëtisch gesproken, voorloopig het zwakkere. Althans in deze eerste bundel uit zich de Stoppelaars bijzondere persoonlijkheid, zijn eigenheid, het voortreffelijkst dáár, waar 't artistiek verband het minst vast is. Onge-

twijfeld wordt hiermede tegelijk een waardegrens gegeven, want onbegrensd zal de waarde van een gedicht eerst kunnen zijn, wanneer het volledig ontplooide poëtische er zichzelf als het volmaakt artistieke in aanschouwen en proeven laat.

Moge dit een waardegrens van dit bundeltje, mogen er andere grenzen te ontdekken zijn, - gevoelskracht, ideeënbloei geven zich niet als die van den gróóten dichter, - maar hebben wij die grenzen misschien niet met vreugde te aanvaarden, wanneer wij waarnemen, hoe voor veel van het beminnenswaardige zijn bekoring eerst door het bestaan dier grenzen mogelijk werd: zoo wierook een kerkgewelf behoeft, vragen teêrder roken niet de kleine kamer die ons lief is om onze herinneringen? Afgescheiden van elke vraag naar grenzen en waardebepalingen, kan dit getuigd worden, en dit is het voornaamste: dat het boekje, op sommige plekken vaag, op andere onklaar, toch in zijn geheel nagenoeg zuiver is en dat het voor zwakkere soms gedichten geeft, die in hun eigen, uit het boekverband losgemaakt, bestaan, de groote waarde hebben van onveranderlijke en noodzakelijke gedichten. Noodzakelijk voor den dichter, maar evenzeer voor de literatuur. Het is de karakteristieke eigenschap van bepaalde verzen, dat zij zich uit het getal der rond hen staande losmaken en onmiddellijk na hun verschijning zelfstandig als bereiktheden van den dichter en de vaderlandsche poëzie doen voelen. Er zijn naast hen meerdere mooie gedichten in ‘De Parelduiker’, nog meer mooie strofen, nog meer mooie regels. Daar is de sierlijke statigheid van ‘De Stroomzwaan’. Daar is het zich offerend weggeven aan vriend en lief van ‘De Vriend’ en ‘De Slaaf’, verzen, die men niet gaaf zou kunnen noemen, maar die vol zijn van bedwongen, in een enkel woord schrillere emotie. Daar is het om- en doordroomen der natuur, zoo gaarne van herfst en avondval, die, gelijk de dichter ook nimmer van eigen tranen spreekt, altijd zonder weekheid, altijd met teederheid geproefd worden, ‘Novembernoen’, b.v., of ‘Herfstmorgen’. Daar is een gedicht als het uitnemende ‘Tristan en Isoude’, een sonnet, dat in zijn nauwe grens waarlijk een eindeloosheid bevat; dat de woorden liefde, smart, lust, verlangen, dood niet kent, maar boordevol is van liefde, verlangen, lust, van als een

drachtige wolk aan de kimmen onvermijdelijk gevoelde smart, van den dood, die zoo zeker boven den einder van hun leven stijgt als de eerste ster, die zij samen verwachten; deze lage, loomgestemde, trage en rijke soberheid die bijna een visioen is:

> Zij hebben saam den zoeten wijn gedronken
> En van hen beiden is er geen die lacht.
> Ze blijven stil, ze houden spraakloos wacht
> En wie hen ziet denkt hunne ziel verblonken;
>
> Zoo bleek zijn zij, zoo laag over de pracht
> Der oogen is de loome scheel gezonken;
> Maar 't rood der lippen beeft en de oogen vonken
> En hunkeren naar duisternis en nacht.
>
> En heel de traagheid van de lichtende uren
> Blijven zij zóó en ieders wit gelaat
> Is als één bloem, die naast een ander staat.
>
> Maar soms alleen zien ze op om lang te turen
> Eerst naar de zon dan naar de kim heel ver
> Naar 't lage westen naar een eerste ster.

Maar bovenal is er het gedicht ‘Dooden’. Geen tweede, waarbij men zoo onmiskenbaar voelt, dat het onmiddellijk tot het vast bezit der Nederlandsche poezie behoort als dit. Men kent het uit De Beweging van den vorigen jaargang. Het is een vers, dat niet de strakkere lijn heeft van sommige andere, die ik reeds noemde, de gang is ietwat vlottender, daardoor identiek aan het karakter der versvorm, het ietwat zwevende, vrij-anapaestische metrum. Het heeft evenwel in zijn eigenaardige, logisch soms schakels overslaande strofenloop genoeg strakte om een geheel te zijn. De poetische vondst is er aanwezig, de dracht van klank, die hier niet machtiger zijn mocht, evenzeer, - de weerspiegeling, en in haar het leven zelf, van wat des dichters droom en wat zijn werkelijkheid was, - zijn heimwee, zijn pijnend meevoelen met anderen, - alles uitgaand in het ééne

groote verlangen naar de eeuwigheid, - alles wat ik in het boek onderscheidde, het heeft zich in dat eene gedicht uitgegoten, nadat het binnen het hart tot een zachte, welige stroom was samengevloeid. Men kan noch vorm, noch inhoud onderscheiden, zij zijn niet zoozeer één als wel zij zijn nooit gescheiden geweest. Dit in die mate van 'Dooden' getuigen kunnend, acht ik het richting- en wetgevend voor mijn oordeel. Het is van hieruit, dat wij terugziend, de andere gedichten beschouwen als inleidingen en opvoeringen, het zal dit zelfde vers zijn, waaraan wij, voorwaarts ziende, de komende poezie van de Stoppelaar van zelf moeten toetsen.[1)]

Naschrift bij '*Aanteekeningen over Rhetoriek*'. Naar aanleiding mijner ontkenningen op blz. 299 (ontkenningen der toepasselijkheid van verschillende definities op rhetorisch genoemd werk, uitgangspunten van een bewijs hunner onjuistheid) werd mij de opmerking gemaakt, dat dergelijke ontkenningen nimmer indruk kunnen maken, daar men 'een waarlijk bovenmenschelijke mate van objectiviteit en zelfkennis ook van het onbewuste zelf' zou moeten bezitten, om hen met eenige waarheid te kunnen stellen. Men vergeet, door het scheppingsproces enkel in de eerste daad van het neerschrijven te zien, een belangrijk ding. Ongetwijfeld zou, wanneer het dichten dáárin alleen bestond, een ontkenning als de mijne waardeloos zijn. Zoo ik nu echter gaarne toegeef, dat ook ik dikwijls tijdens die daad aangreep wat zich voordeed, dan doe ik dat, zonder verzwakking mijner oorspronkelijke ontkenning, met gerustheid: zelden of nooit immers is het dichten hiermede afgeloopen, een nieuwe werkzaamheid heeft eerst daarna te beginnen, een bewúste: de te spoedig opgenomen bestanddeelen moeten

1) ERRATUM. In het eerste vers van den bundel, het titelgedicht 'de Parelduiker' vindt men aan het eind van den 9den regel het woord 'hart'; - het werd abusievelijk gedrukt voor het goede, het rijmwoord 'borst'.

herkend worden; hen ná die werkzaamheid aanwezig te vinden wijst bij den dichter òf op artistieke onvolledigheid òf op die zelfde bewustheid, waarmede ik beweerde nimmer in den haast wat zich voordeed gebruikt te hebben. Vindt men ze, zoo heeft men de keuze: zij werden niet gezien; zij werden geduld of goedgekeurd. Maar het in der *haast* gebruiken is daarbij voor het volledig dichtproces - waarom het toch gaat - uitgeschakeld, en men behoudt de vrijheid, de definities op grond dezer ontkenningen waardeloos te verklaren. Wat dan die artistieke onvolledigheid betreft, - voor onze *beoordeeling* zal zij, naarmate zij bij een grootere persoonlijkheid voorkomt, onbelangrijker worden (men leze Van Ameide op pag. 290), doch nimmer mag dit voor den dichter een reden zijn, het zich iets gemakkelijker te maken. Het zal goed zijn, dit uitdrukkelijk te constateeren, want het gevaar ligt in bewondering ondanks gebreken opgesloten. De dichter moet naar de meest volmaakte uitingsvorm streven, de tegenwoordige *niet* minder ernstig en aanhoudend dan de Nieuwe Gidsdichter; of hij dit dadelijk of in tweede scheppingsinstantie doet, is onverschillig. Zijn winst: naarmate hij hier ernstiger werkt, wordt hij een groote figuur, zijn zelftucht Selbstzucht. Daar tegenover deze straf bij tolerantie voor artistieke onvolledigheid: zij verzwakt zijn bestaansrecht als dichter, waarin ik den kunstenaar begrepen acht, en daarmede, als in *die* vorm *onnoodzakelijk*, zijn werk.

Op grond van bovengenoemde ontkenningen, evenzeer om woorden als ‘stigmatiseeren’ zag men in mijn artikel een zelfverdediging. Een lezer ter demonstratie van bepaalde termen naar werken te verwijzen, die er geen demonstraties van *zijn*, kan enkel verwarring teweegbrengen, - aan die gebruikte termen wordt daardoor noodwendig een verkeerde beteekenis gehecht. Tegen die verwarring waarschuwen heeft onvermijdelijk het andere gevolg: waarschuwing voor verblinding tegenover het wezen dier behandelde gedichten. Maar dit neemt niet weg, dat alleen het eerste mijn doel was. *Zij* deed mij mijne aanteekeningen schrijven, niet de bezorgdheid voor een tijdelijke publieke opinie, die iederen ernstigen schrijver kan en moet onverschillig zijn.

Politieke feiten en richtingen

[De tariefwet achteraf.]

Onmiddellijk voor het korte Paaschreces heeft de kamermeerderheid een belangrijke zwenking uitgevoerd in haar politiek beleid. Terwijl het vast scheen te staan dat na de invaliditeitsen ouderdomsverzekering de tariefwet in behandeling zou komen, is dit plan plotseling zonder eenig verhelderend politiek debat losgelaten. Na Paschen zal de kamer haar onderbroken behandeling der ziekteverzekering gaan voortzetten.

Deze zwenking is in tweeërlei opzicht merkwaardig. Toen toch in Juni van het vorig jaar minister Talma ervoor gepleit had het geheel zijner verzekeringsplannen niet te verbreken, omdat er tusschen ziekte- en invaliditeit een nauw verband bestond, terwijl beide takken der sociale verzekering steunden op de organisatie der arbeidsraden, is hij, vooral door Dr. Kuyper, gedwongen om aan een andere wettenverbinding den voorrang te geven. Toen heette het dat de invaliditeits-verzekering en tariefwet in een zoo nauw verband stonden, dat beide tegelijk aangenomen moesten worden. De tariefwet toch had het geld te verschaffen voor de pensioenen, die zonder stijving van de schatkist niet uitbetaald zouden kunnen worden. En het werd een groot arbeiders- en daardoor ook politiek belang genoemd in elk geval te zorgen dat deze regeeringsperiode niet eindigde, zonder dat een oude belofte was ingelost. De ziekteverzekering had dus te wachten tot eerst voor het pensioen gezorgd zou zijn.

Minister Talma bukte voor die argumenten. Doch nu komt op eens weer zijn andere plan voor den dag. De Tweede Kamer nam de invaliditeitswet aan, en zal nu ook stellig de ziekte-

verzekering afdoen. Gaat dit snel genoeg, en er is reden dit te verwachten, dan is zelfs de kans niet uitgesloten dat de Eerste Kamer de drie wetten: Radenwet, Invaliditeits- en Ziekte-verzekeringswet gelijktijdig behandelt. Daarmee zou dan het geheel der sociale verzekering tot stand gekomen zijn. Weliswaar behoorde daarbij ook nog een wijziging der Ongevallenwet, doch dit betreft slechts een aansluitende aanvulling, die gemakkelijk tijdens de uitvoering dier wetten, waarmede jaren gemoeid zijn, ter hand genomen kan worden.

Oogenschijnlijk getuigt deze verandering van een onvastheid bij de regeering, die zoo openlijk haar zwakheid laat zien om binnen het jaar heen en weer te zwaaien van het eene naar het andere plan.

En deze indruk wordt nog sterker, doordat het achteraf geraken der tariefwet uit te leggen is als een angstig terugwijken voor de kritiek die overal in het land is opgedoken.

De regeering zou dan een debat zoo onmiddellijk voor de verkiezingen vreezen, en de wet slechts doorzetten, indien zij na een stembus overwinning met meer gerustheid kon voortgaan.

Ook dat zou van een zwakheid, van gebrek aan vertrouwen in de voorgestelde maatregelen blijk geven.

Ondertusschen kan de schijn een objectief beoordeelaar van den toestand niet misleiden. Zelfs het gemopper van enkele der rechtsche bladen over het opzijde stellen der tariefwet, mag daarop geen invloed hebben. Waar toch zonder verzet uit de regeering of haar meerderheid het besluit genomen is, moet het wel op goede en overtuigende gronden berusten.

En inderdaad is de zwenking dan ook zeer goed te verklaren uit de houding der oppositie. Deze heeft toch zeer duidelijk te kennen gegeven, dat zij geheel Talma's sociale verzekering als scheurpapier beschouwt. Komt de linkerzijde na een stembusoverwinning aan het bewind, dan zal zij het volbrachte werk der ‘dwangverzekering’ weer te niet doen, om een eigen nieuw stelsel op te bouwen.

Noch raden van arbeid, noch premiën voor het pensioen zullen dan ooit ingevoerd worden. Dat zou natuurlijk gemakkelijker kunnen geschieden, indien Talma's plannen slechts zoo broksgewijze aangenomen waren, dat een uitvoering ervan

onmogelijk was. Het gaat er echter anders uitzien, indien een geheel systeem kant en klaar is, en op normale wijze tot wet geworden. Er kan dan wel aan gewijzigd en hersteld worden, maar volledig afbreken zou zoo'n bedenkelijk effect hebben, en de politieke verhoudingen zoo zeer spannen, dat een ernstige stagnatie er 't gevolg van zou moeten zijn.

Dit geldt reeds voor een zuiver linksche regeering, zóo die inderdaad tot stand kwam. Het geldt echter in nog veel sterker mate voor een veel waarschijnlijker zakenkabinet. Wanneer dus de rechtsche meerderheid scherp de kansen der verkiezingen onder oogen ziet, en zich een verzwakking der eigen gelederen daarbij niet kan verhelen, is het voor haar een gebiedende taak de reeds aangenomen brokstukken der sociale verzekering zoodanig te voltooien, dat zij tegen een ongunst van een eventueelen opvolger bestand zijn. En mocht toch de rechtsche meerderheid zich, zij het dan ook verzwakt, handhaven, zoo zal een nieuwe regeeringsperiode een veel vrijer terrein voor zich hebben, zonder die lastige en zooveel verwikkeling brengende sociale verzekering.

Op die wijze bezien is dus de jongste zwenking te beschouwen als een verweer tegen eventueele anarchistische aanslagen van de concentratie tegen 't voltooide wettenwerk.

In diezelfde lijn door redeneerende, is ook te begrijpen waarom de tariefwet niet in behandeling is gekomen. Want deze dient toch allereerst om het geld voor de verzekering te verschaffen. Zonder het consolideeren dier verzekering was een nieuwe belasting overbodig. En is eenmaal de uitvoering van de sociale verzekering ter hand genomen, dan moet het geld er zijn, en zal dus een belastingwet onvermijdelijk moeten volgen. Het pleidooi voor het tarief wordt daardoor vergemakkelijkt en te meer indien het na Juni tegen de kamerleden, en niet als nu tegen de kiezers achter de kamerleden moet worden gehouden.

De zwenking had bovendien het practisch voordeel dat een praatzame obstructie wordt vermeden, die tegen de tariefwet stellig zou zijn ondernomen, en die nu voor de ziekteverzekering onwaarschijnlijk is geworden.

Na de uiterst vermoeiende behandeling der invaliditeitsverzekering, en tijdens de niet minder inspannende voorbereiding

der verkiezingen, zal de ziekteverzekering vrij rustig kunnen doorsluipen. Een frissche kamer daarentegen zou ongetwijfeld alle tegenstellingen die bij de eerste behandeling bleken te bestaan, weer opnieuw ontplooien, en de moeilijkheden der parlementaire behandeling niet weinig vergrooten.

Ten slotte heeft de agenda-wijziging voor de rechterzijde dit negatieve voordeel, dat daarmede voor de concentratie een nieuwe moeilijkheid ontstaat om de regeeringstaak te gaan aanvaarden.

Een concentratie-kabinet zal toch een geheel ineensluitende sociale verzekering vinden, waartegen felle principieele oppositie is gevoerd. Het geld voor de uitvoering ervan zal echter niet beschikbaar zijn.

Wil zoo'n kabinet de wetten weer intrekken, zoo kan dat toch nimmer anders geschieden, dan door ze gelijktijdig door andere te vervangen. Dat is geen geringe taak, omdat zulke andere wetten vooral niet minder, maar eer meer aan de arbeiders zullen moeten geven. Even moeilijk is een ombouw der wetten op gewijzigde beginselen. Daarvoor is een minister noodig, die het geheele onderwerp volledig en tot in details beheerscht. Het grootste bezwaar zal echter zijn om het geld te vinden, en belastingwetten te ontwerpen en snel aangenomen te krijgen - let wel ook door de Eerste Kamer - ten einde de beloften bij de verkiezingen gegeven na te komen.

Een concentratie-kabinet dat op dit gebied nalatig of onbekwaam zou blijken, kan nimmer op een lang leven rekenen.

Al moge dus oppervlakkig het achteraf houden van de tariefwet en het voltooien der ziekteverzekering een bewijs zijn van de onvastheid, die 't regeeringsbeleid in de laatste jaren kenmerkte, de meerderheid kan er niets anders dan door winnen. En te meer omdat aan het eind van de behandeling der invaliditeitswet met het amendement Duys, door de regeering overgenomen, onverhoeds door de rechterzijde een sterke verdedigingspositie is ingenomen.

Het amendement Duys.

Bekend is dat Talma's invaliditeitswet een overgangsbepaling bevatte om aan de 70-jarigen, die geen premie hadden betaald,

maar die toch ‘arbeiders-in-den-zin-der-wet’ waren, direct een pensioen uit te keeren. Het geld daarvoor zou uit de tariefwet verkregen worden, en de uitkeering kon beginnen zoodra het geld er was. Het amendement-Duys maakte dit verband met de tariefwet los, en bepaalde dat men 6 maanden na het in werking treden der invaliditeitswet met de premie-vrije pensioneering zou beginnen. Dit voorstel lag geheel in de lijn der voorstanders van staatspensioneering, die niets anders willen dan het uitkeeren van premievrije pensioenen aan de ouden van dagen. Geen wonder dat het alom is beschouwd als een vast begin, een kern, waarom heen later de staatspensioneering uitgebreid kan worden.

Toen echter de regeering het amendement overnam, ontstond er ontsteltenis in de concentratiekringen, zich uitende in een heftige verontwaardiging van den heer Goeman Borgesius. Dit toch was een der concentratiebeloften voor de verkiezingen, die nu vooraf door de rechtsche regeering werd vervuld. En dit beteekende niet alleen, dat aan de linkerzijde een wapen in den kiesstrijd werd ontnomen, doch daarbij dat een latere concentratie-regeering hechter gebonden werd aan de uitvoering der wet Talma.

Daartoe toch behoefde zij niet langer de tariefwet te aanvaarden. Zij had slechts voor geld te zorgen en de ouden van dagen waren onmiddellijk geholpen. Maar tevens zou zij de wet moeten in werking stellen. Er werd dus aan een toekomstig kabinet Tydeman of Patijn of wie ook, de verplichting opgelegd snel een keuze te doen, om de veel beklaagde arme ouden niet te laten wachten. Of wel direct te komen met een eigen en breed voorstel van staatspensioneering, waaraan een belastingwet moest zijn gekoppeld, dan wel Talma's wet in te voeren.

En in beginsel mocht de concentratie tegen dezen ongevraagden aandrang tot spoed geen bezwaar hebben. In haar beginselprogram toch verklaart zij zich er voor, al laat zij in het midden welke vormen ervoor gekozen zullen worden.

Ieder, die de politiek meer dan oppervlakkig kent, weet echter wel dat een concentratie-kabinet zoo gauw niet gereed wenschte te komen met de uitvoering der plannen.

Zoo groot was de eensgezindheid niet, en belastingen ver-

hoogen is vooral voor conservatief gezinden niet aangenaam of gemakkelijk. Het mes wordt de heeren echter reeds vooraf op de keel gezet, zoodat het vinden van ministers voor een overwinnende concentratie er niet gemakkelijker op wordt.

De ontsteltenis der linkerzijde door het aannemen van 't amendement Duys is dus volkomen te begrijpen. Zij konden er niet op tegen hebben, maar zagen toch dat hun taak als verkiezings-overwinnaars er door zeer verzwaard werd. En die taak was niet gering. Daarom toch had een financier als Mr. Treub, die de zorgen van een toekomstigen minister van financiën vóór zag, geen lust gehad de verkiezings-compagne voor het concentratie-program mee te maken, hoezeer hij ook brandde van lust om het ministerie Heemskerk op zij te zetten.

Die bezwaren bestonden natuurlijk in geen enkel opzicht voor den voorsteller Duys en zijn partijgenoten. Hen bracht het aannemen van 't amendement niets dan voordeel. Allereerst werd bereikt wat door de vroegere motie van Troelstra werd beoogd om het stuk staatspensioneering uit Talma's wet zoo snel mogelijk intevoeren. Daarbij werd voor hen, als de meest besliste voorstanders van 't premie-vrije pensioen, het nieuwe wetsartikel, een stellig en vast begin, waarop zij hun geheele verdere streven konden doen steunen.

Te meer omdat nu zoowel de rechter, als de linkerzijde gebonden was snel uitvoering te geven aan een maatregel, die ongetwijfeld bij de arbeiders den aandrang naar staatspensioneering zal doen toenemen.

Niet het minst moet hen daarbij de band die der concentratie werd aangelegd hebben verheugd. Want de sociaal-democraten hadden een min of meer uitgesproken wantrouwen tegen de vage beloften van het liberale program, dat toch een neiging had om de premie-vrije pensioenen in de richting van een minimum armenzorg te sturen, en daarnaast een vrijwillige verzekering in te richten, die de premie wel niet verplicht stelde, maar toch oplegde.

Minister Talma en de sociaal-demokraten.

Het gebeurde met het amendement Duys werd snel opgevolgd door een wederzijdsche betuiging van waardeering tusschen den

onvermoeiden en vurigen sociaal-demokratischen kampioen en minister Talma, die velen der rechterzijde niet aangenaam zal zijn geweest, maar die vooral ter linkerzijde zuur werd opgenomen.

Katholieken en anti-revolutionnairen, die hunne arbeiderskiezers zoo gaarne willen doen gelooven, dat de socialisten eigenlijk niets anders uitvoeren dan de goede regeeringsplannen te dwarsboomen, moeten hun ooren nauwelijks hebben kunnen gelooven, toen hun minister den beweeglijksten en felsten socialist prees vanwege zijn zakelijke hulp.

Maar ook de linkerzijde zal zich verwonderd hebben. Nu niet om den minister. Zij vonden het juist altijd aardig om Talma als een verkapte socialist aan te duiden, die er een roode lijfgarde op na hield, en die met deze de ‘vrijheid’ steeds belaagde. Maar iets anders was het dat de heer Duys, die zoo felle kritiek had uitgeoefend, den minister bleek te waardeeren om de pogingen de arbeiders te helpen en toch binnen de grenzen van zijn regeeringsprogram met stalen werkkracht zijn plannen te verdedigen.

De linkerzijde zag steeds minister Talma als een wetsknoeier bij uitnemendheid, als een onpractisch predikant, stijfhoofdig vasthoudende aan geheel verkeerde denkbeelden, als bureaukraat, staats-socialist, in 't kort als voorbeeld van een minister die niet voor zijn sociale taak was opgewassen.

Doch die linkerzijde heeft ook steeds vergeten hoe moeilijk de verhouding van dien minister was, die meer dan eenig ander van zijn ambtgenooten wankelde op een onstandvastig en dikwijls zelfs verraderlijk conservatisme in zijn partij. En wanneer liberalen en vrijzinnig-demokraten dat al niet vergaten, zoo verheugden zij zich toch erin.

De sociaal-democraten hebben echter ondanks de concervatieve gezindheid der regeering als geheel, en ondanks den heftigen strijd die zij tegen de meerderheid hadden te voeren, ingezien dat minister Talma werkelijk demokratischer wou en kon zijn, naarmate hij meer op steun ook uit de oppositie mocht rekenen. Zulke steun hebben de linksche demokraten nooit aangeboden, wel hoon en felle ook persoonlijke aanvallen.

Vandaar dat de complimentenwisseling tusschen den heer Duys en minister Talma niet op te vatten is, en niet opgevat kan

worden als een heimelijke verstandhouding, doch als het constateeren eener inderdaad gelijksoortige gezindheid bij sociaal werk, die strijd niet uitsloot, doch de zaak steeds en ten allen tijde boven dien strijd stelde.

De concentratie-mannen zijn echter in alle stilte jaloersch op elke neiging der socialisten naar vriendschap met de overzijde. Want ze hebben aan die socialisten wel den strijd verklaard, en zeggen de rooden niet minder te schuwen dan de zwarten, maar een zwart-rood verbond was de ondergang van hun anticlericalisme. Daartoe behooren de socialisten, daarop wordt en is gerekend. Sociaal-demokraten moeten als 't zoover komt toch meehelpen een clericaal bewind te weeren. Dat is voor den liberaal zoozéér een axioma, dat hij elke moeite overbodig vindt om den socialist aan zich te verbinden. Wat vermeten zij zich dan een ander, een veel breeder en waardeerender oordeel over een clericaal minister te hebben, dan liberalen- en vrijzinnig-demokraten, die toch uit beginsel de ware maat voor waardeering en de ware vrees voor elk vóóroordeel bezitten.

Toch is die onnoozele waardeering tusschen Talma en Duys een buitengewoon heuchelijk verschijnsel. Twee mannen, beide heftig, beide opgaande in den partij-strijd en elkaar fel bekampende, hebben ten slotte toch respect voor ieders toewijding.

Zij weten alle onaangenaamheden van vele uren en dagen te vergeten om te beseffen, hoeveel energie en toewijding ook aan den anderen kant noodig is geweest om vol te houden. En bij de scherpe beoordeeling die beide openlijk hebben moeten ondervinden, is dit een stemming die menigeen tot voorbeeld kon zijn, en die hen tot eer strekt.

De nieuwe moeilijkheid voor de concentratie.

De schijnbaar zwakke en onstandvastige politiek der rechterzijde heeft het der liberale concentratie moeilijker gemaakt om naar het bezetten der regeeringszetels te grijpen. De taak die hen op die zetels wacht ziet er zwaarder uit dan waartegen de krachten der beschikbare linksche politici zullen zijn opgewassen. Het zou toch al niet gemakkelijk zijn om het verkiezings- in een regeeringsprogram om te zetten, zoodanig dat conservatief en radicaal er zich mede vereenigen kunnen. Een wisselprogram,

dat voor een deel rekent op steun der socialisten, voor een ander deel op steun der rechtsche conservatieven is in theorie mogelijk, maar ziet er in de praktijk uiterst gevaarlijk en onbetrouwbaar uit. Vooral omdat het zich in een voorloopige wijde mantel van zeer losse frase-plooien moet wikkelen, die elken krachtigen stap en frissche handbewegingen belemmeren. Doch nu zit het program al vastgenageld aan het overgangsartikel uit Talma's invaliditeitswet. Daar is preciesheid, beslistheid, geen vage weifeling geboden op straffe eener onmiddellijke tuimeling.

Voor het echter zoover is, komen nu de sociaal-demokraten een wissel presenteeren, die zij bij de herstemmingen in Juni wenschen te innen.

Voorloopig is het nog maar een ontwerp, dat op het sociaaldemokratische partijcongres gedurende de Paasdagen bekrachtigd moet worden[1)].

Wat is die wissel? Door een der concentratie-organen is reeds gesproken van tweemaal betalen. Dat wijst erop dat het geëischte bedrag hoog gesteld is. En inderdaad is dat het geval. Wanneer de liberalen erop gerekend hebben, dat de sociaal-demokraten het ministerie Heemskerk tot elken prijs zullen willen laten vallen, van wege tariefwet, grondswets-herziening, en premie-verzekering voor den ouden dag, en dat zij dus bij de herstemming steeds antiministerieel, anti-clericaal zullen stemmen, hebben zij zich misrekend. Zij hadden zich echter voor alle veiligheid tegen een dergelijk ongeval, dat zoo talentvolle kamerleden als Plate en Roëll, in 1909 deed vallen, verzekerd. De hooge premie door 't verlies van Karnebeek en Treub hebben zij er voor over gehad, door n.l. beloften vooruit te doen, ongevraagd, om later niets met de sociaal-demokraten te onderhandelen te hebben.

Wat toch kunnen de sociaal-demokraten van concentraliecandidaten bij den herstemmingsstrijd meer vergen dan de program beloften?

Het partij-bestuur en zeer waarschijnlijk ook het congres der S.D.A.P. is daarmede volstrekt niet tevreden. Allereerst zijn die beloften omgezet in eischen, die zoo noodig persoon voor persoon aan

1) Die bekrachtiging heeft met enthoesiasme plaats gevonden.

liberale candidaten gesteld of beoordeeld zullen worden, en waarbij omtrent algemeen kiesrecht het ontbreken van reactionnaire of twijfelzieke smetten gevergd, en omtrent het staatspensioen vervulling voor 1 Januari 1914 verlangd is.

Dat is dus de feitelijke betaling, waarop geen voorafgaande andere munt wordt aanvaard. Het beteekent niets meer en niets minder dan een halt voor de hoopvolle pogingen van vele vrijliberale candidaturen. Daaronder zullen wel figuren zijn, die een voldoend antwoord op socialistische vragen zullen geven, doch stellig ook anderen, die dat niet wenschen te doen, en die het program al veel meer dan genoeg vinden. Zij vooral zullen hun stille hoop vestigen niet op een concentratie- maar op een behoorlijk conservatief zaken-kabinet, dat dan wel op de hulp van Savornin Lohman en de zijnen zal kunnen rekenen. Door hun rekening haalt de sociaal-demokratische herstemmingsmotie een duidelijke roode streep. Wil de concentratie juist in de twijfelachtige districten winnen, dan is de steun der sociaaldemokraten onmisbaar en zullen zij de prijs eener beslist vooruitstrevende candidaat te betalen hebben, precies zooals de Friesche staten het bij de aanwijzing van Eerste-kamerleden hebben moeten doen.

Doch nu volgt nog de aanvullingsprijs.

Geen steun aan de liberalen, zoo zal de leus zijn, zonder wederhulp van eigen candidaturen. Voor het eerst komen de sociaal-demokraten met dit marchandeeren voor den dag. Op zichzelf is het niets bijzonders. Bij alle verkiezingen geschiedt iets dergelijks. Voor de sociaal-demokraten is het echter ditmaal een teeken van zelfbewuste kracht, een eisch tot erkenning als politieke macht. Daarop heeft de concentratie volstrekt niet gerekend. Want het eischt meer kleur bekennen, dan hen lief is. Het sluit uit dat zij bij de herstemmingen van koers veranderen. Doch bovendien verschuilt zich daarachter een consekwentie, die na de verkiezingen voor den dag zou kunnen komen. Het erkennen van de sociaal-demokraten als de derde partij in het vroeger zoo eenvoudige spel tusschen twee lief hebbers in 't winnen der regeeringsmacht, beteekent toch, dat ook bij 't binnenhalen van de buit een aanspraak zou kunnen los komen. En de concentratie was er zoo van overtuigd geheel en al vrij en los

te zullen blijven van de sociaal-demokraten, die ze zoo gaarne zou beschouwen als een macht van ondergeschikte beteekenis, d.w.z. ‘onder’ de leiding ‘geschikt’ van hen zelve, mits dan met eenige voorzorgen tegen ontploffing behandeld.

Het kan best zijn dat de liberale leiders het erop aan zullen laten komen en de onderhandeling zullen afwijzen, in 't vertrouwen dat rood vast en zeker tegen zwart, en dus voor de concentratie zal stemmen. Dan nadert echter voor henzelve evenzeer als voor de sociaal-demokraten het kritieke moment, dat beide om 't begrip van eigen waardigheid de overwinning aan rechts zullen prijsgeven. Kritiek tevens omdat moet blijken hoever de partij hare kiezers beheerscht.

Hoe het echter ook loopt, de concentratie ziet reeds thans dat een overwinning haar duur te staan zal kunnen komen, dat rechts de ministerzetels niet tot een gemakkelijke stoel voor machtsgenot zal achterlaten, en dat de sociaal-demokraten erbij willen zijn voor de nieuwe excellentie's erop gaan zitten.

De strijd in de coalitie.

Eén troost is er voor de liberalen, die zij zich in hunne kranten in ruime maten toedienen, dat is de vinnige twist tusschen de anti-revolutionnairen en de christelijk-historischen. Toch is het een kale troost, en tegelijk een misleidende. Wat toch is het geval. De christelijk-historische leiders houden ongeschokt vast aan de coalitie, ondanks de christelijk-sociale en ondanks de beangstigde stemmen van predikanten, die voor elke gulden die de coalitie hen oplevert een tientje naar de katholieke en een ‘vijfje’ naar de doleerenden zien gaan. De ware strijd gaat echter niet voor of tegen de coalitie, maar om de zetelverdeeling tusschen anti-revolutionnairen en christelijkhistorischen. Doch de lessen van Ommen en Ede zijn leerzaam. Daar stemden blijkbaar de liberalen een zoogenaamde anticoalitie-candidaat, waardoor zij ten slotte niets anders bereikten dan dat een anti-revolutionnair plaats maakte voor een christelijk-historisch lid, die echter in de kamer gekomen, zich gewoon door zijn partij liet meesleepen.

Het resultaat is ten slotte niets dan de versterking van het conservatisme in de coalitie. Misschien dat in de toekomst,

wanneer dat spelletje meer gespeeld is, de wangunst der antirevolutionnairen zoo sterk wordt, dat de christelijk-historischen zich met de vrij-liberalen in een conservatief verbond zullen willen vereenigen, een verbond dat prof. v.d. Vlugt al zoo lang bepleitte. Thans is daarvoor echter nog geen kans. Ware die er, en in vrij-liberale kringen schijnt er nog op gehoopt te worden voor nà de verkiezingen, dan had de concentratie meteen reeds haar ontbinding bereikt.

Is het geen bespotting dat bij de groote en luide leuzen van de liberale vrijheid daarop reeds gerekend, daarop reeds gehoopt kan worden?

De stakingen.

Naast den politieken strijd wordt nog een anderen, nu hier dan daar, nu in 't eene vak dan weer in een ander uitgevochten.

Nog is er geen einde gekomen aan de groote uitsluiting der sigarenmakers, al schijnt toch de verzoening nabij. Doch ondertusschen gaat de stakingsbeweging voort in kleineren of grooteren omvang en beteekenis. Het is een bewijs van den gestadigen groei der vakbeweging, die met veel strubbelingen gepaard gaat, doch die ten slotte steeds duidelijker de eenheid vertoont die in wording is. De heftige strijd in de spoorweg-organisatie is weer bijgelegd. De typografenbond, die in een heftig geschil zich weerbaar toonde, zal wellicht door dien strijd zich niet langer afzijdig houden van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen.

Die vakbeweging wordt een macht niet langer in de enkele stad of voor eenig apart vak, maar in het geheele land. Door weeromstuit doet zij de patroonsvereenigingen ontstaan. Als gevolg daarvan gaat de uitsluiting een grootere plaats innemen naast de staking. Doch ook deze dringt ten slotte de arbeiders nog nauwer samen.

Geen politiek kan deze ontwikkeling onverschillig laten verloopen. Zij moet den invloed ervan ondergaan, en meer en meer een werkelijk sociale politiek worden.

Daarvoor is geen hinderpaal het machtswoord van Mr. Treub in de Tweede Kamer, dat bemoeiing van den staat met het loon, het einde der ekonomische ontwikkeling beteekent.

Maar evenmin is daarvoor een leidende kernspreuk, wat de heer Wibaut tegenover prof. Fabius in den Amsterdamschen raad tusschen diens beroep op Mr. Treub wierp: ‘dat willen wij juist’. De sociale politiek streeft naar een geleidelijke maar steeds opstuwende ekonomische ontwikkeling, waarbij ongetwijfeld niet alleen de arbeidstijd, maar ook het arbeidsloon aan wettelijke regeling zal worden onderworpen. En wel door grenzen te stellen, waarbuiten niet gegaan mag worden, m.a.w. maximum werktijd en minumum-loon, die elkaar aanvullen.

Zouden de uitlatingen van Mr. Treub en Wibaut er op wijzen dat wij in ons land van een sociale politiek, die dat als de kern van haar taak ziet, nog ver verwijderd zijn? Zal eenerzijds de vrijheid der arbeidsverhouding, anderzijds de hoop op een latere afrekening, de politici weerhouden om de feiten te zien zooals ze zijn, en weerhouden om te regelen door orde, wat nu slechts door groote offers en wanorde tot stand komt?

Zooals alle conservatief gezinden, ondanks coalitie en concentratie-leuzen toch hopen op een sterk centrum van behoud, dat hen bevrijden kan van die verschrikkelijke beloften aan de kiezers, zoo moeten alle die de groei der arbeidersbeweging en het stijgend besef van menschwaarde met vreugde opmerken, ook hopen dat zoo'n centrum tot stand komt hopen en wel eerlijk als uiting van wat toch werkelijk de maatschappij in haar werkgevers vertoont, maar alleen opdat de metterdaad hervormingsgezinden zich voor een moeilijk maar veel belovend ondermijningswerk van dat behoud krachtig en met nieuwe geestdrift kunnen vereenigen, en zonder afleiding van schijnbewegingen of schijnleuzen aan 't werk kunnen gaan.

G. BURGER.

Boeken Menschen en Stroomingen

Henr. Roland Holst - Van Der Schalk: *De vrouw in het woud*

Wie later, zonder kennis van gebeurtenissen en omstandigheden, 'De Vrouw in het Woud' van Henriëtte Roland Holst zal lezen, begrijpt daaruit dat op zekeren tijd tusschen twee groepen van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij twist ontstond, dat het de schrijfster, die aan de werkzaamheden van die partij met overtuiging deelnam, moeielijk viel tusschen die beiden een keus te doen, en dat zij, in haar pogingen om ze bijeen te houden niet slagende, ja zich persoonlijk gekrenkt achtend, haar kracht tot medewerking verlamd voelde en zich in de eenzaamheid van haar schrijversleven heeft teruggetrokken. Tijdgenooten weten dat het wezenlijke van gebeurtenissen en omstandigheden hiermee inderdaad is aangeduid.

Terwijl evenwel dit werkelijkheids-bestand uit de eerste vijftig bladzijden van het boek valt op te maken, strekken de klachten en gepeinzen die er het dichterlijk gevolg van waren, zich nog over honderd verdere uit: drie afdeelingen verzen, terwijl het eerste derde van het werk er ééne bevat.

In die ééne vinden we, in losse rijmen, een dichterlijk levensoverzicht: hoe de schrijfster als kind, dwepende met burgerlijke vrijheidshelden, Washington, Garibaldi, Kosciusko, van de proletarische onkundig bleef, hoe ze dichteres werd, liefde en vriendschap vond, eindelijk ook in de toekomstverwachtingen en het strijdbare heden van het Socialisme werd ingewijd en opgenomen en zich in het geluk van die strijdbare gemeen-

schap zeker voelde; totdat de twist ontstond. In negen sonnetten drukt ze dan de ramp van haar twijfel uit. Zinspelend op het eerste vers van Dante's Inferno - de vorm van sonnetten in toelichtende omlijsting doet aan Dante's Vita Nuova denken - begint ze.

> Ook ik ben omstreeks 't midden mijner dagen
> Verdwaald geraakt in levens donker woud -

En aan dit beeld ontleent ze de algemeene voorstelling waarin ze haar klachten opneemt: een vrouw die in een woud verdwaald is, en haar titel.

In nog enkele sonnetten wordt het vruchteloos rekken naar gemeenschap en eenheid uitgesproken, waarna met een laatste, een verlangen naar de vrede van de eenzaamheid, die eerste afdeeling gesloten wordt.

De tweede bevat drie gedichten waarmee ze ‘de wond van het dubbele willen’ te heelen tracht. ‘Hart en Wereld’, de overtuiging dat het hart zich altijd weer opent en de wereld altijd weer troosting eraan toevoert. ‘Mensch en Mensch’: het geloof dat, ondanks scheidende uiterlijkheden, de innerlijke mensch steeds in anderen verwantschap vindt. ‘Het Wonder’: de wetenschap dat één uur van geluk en liefde, in een mensch bezonken, hem gedurig bijblijft en voor het verdriet onschendbaar maakt.

De derde reeks, voornamelijk sonnetten, is er een van herdenkende mijmering, waarin de dichteres naar alle zijden haar lot en haar wezen peilen wou.

De vierde eindelijk behandelt, in een klein getal langere gedichten, de tegenstelling van Droom en Daad en de mogelijkheid van hun vereeniging; terwijl de verwachting dat nieuwe liefde van makkers haar die door liefdes eb strandde, weer zal vlot maken, het boek voleindt.

* * *

Klachten en gedachten dus van een vrouw die zich verslagen voelt. Geen wonder dat ons meegevoel wordt opgewekt en wij niet gezind zijn ons oordeel, hetzij dan prijzend of misprijzend, aan het woord te laten. Als werkelijk de dichteres door haar

stem onze sympathie voor zich te winnen weet - en dit is zoozeer het geval dat wij haar woorden, op hun klank en klemtoon af, ook langs hun meest verwikkelde windingen met belangstelling volgen - wat doet het er dan toe of wij al of niet geneigd zijn haar gedichten leelijk of schoon te noemen.

Het is niet zonder oorzaak dat wij juist tegenover gedichten van *deze* schrijfster een dergelijke overweging in ons voelen opkomen. Als zij, in het gedicht Mensch en Mensch de verwanten oproept die elkander vinden, dan teekent ze die met de verzen:

> 't Hart laat vallen den zin van hun spreken
> Om te drinken den klank hunner stem -

en zij geeft daarmee te kennen dat wel wezenlijk voor haar in het stemgeluid een macht schuilt die men ondergaan kan zonder zich om de beteekenissen van de woorden te bekommeren. Lezers van haar poëzie weten ook dat haar vers van den beginne een bizonder karakter had: van namelijk sterk-ritmisch te zijn en zwak-metrisch. Het is de eigenaardige macht van het metrum, dat dit de beweging van het ritme - de onmiddelijke gevoelsgolf dus - temt, weerhoudt en daarmee eigenlijk dwingt vers te zijn. Henriëtte Roland Holst uitte een sterk en eigenwillig ritme, maar waartegenover zij een zwakke remmende kracht plaatste. Zij begon een sonnet:

> Schemering is het doodgaan en vertrekkend

en men voelde dat dit een echt ritme was, dat ergens heen leidde, maar het vers was uit en het was geen vers[1]. Las men door:

> Schemering is het doodgaan en vertrekkend
> begeven van dingen die zijn gegleden
> mee met den dag,

dan merkte men dat het ritme zich uitstrekte over twee en een halve regel, en dat dus de onevenwichtigheid hersteld

1) De bedoeling is natuurlijk niet dat de *zin* onvoltooid is, wat heel wel het geval mag zijn, maar dat het vers geen geheel van gewichten (accenten) is, en dus ook onvoltooid blijft voor gevoel en oor.

werd. De strijd tusschen ritme en metrum werkte bevredigend, niet doordat ze zich verzoenden, maar doordat het ritme zich wist te handhaven en heerschend bleef. Bezag men zoo, niet de enkele verzen, maar heele sonnetten, dan ontdekte men dat, evenmin als aan het metrum, het ritme zich onderwierp aan het rijm. Evenals het gebonden was, in de verzen, aan bepaalde regel-lengte, werd het, in de strofen, gebonden aan rijmen, maar zoomin als de regel eigenlijk een vers was geworden, werd het rijmgedicht een strofe.

> Schemering is het doodgaan en vertrekkend
> begeven van dingen die zijn gegleden
> mee met den dag, en steunde' als vertrouwdheden,
> en ware' als scheidingen, wegen behekkend.

Hier rijmt gegléden op vertróuwdheden en is de heele zegswijs van den vierden regel klaarblijkelijk terwille van het rijm gemaakt. Toch blijft onder de onzuiverheid van het rijm en het niet als noodzakelijk aandoende, het vaag-aanduidende van een heel vers, de zekerheid van de stem ongestoord. Het ritme heeft kracht genoeg gehad om zich door te zetten, ondanks dat het regelend, remmend en daarmee vormend vermogen van de dichteres is tekort geschoten.

Dit gebrek aan harmonie tusschen gevoelsbeweging en vormende kracht, dit duidelijke overwicht van de eerste boven de laatste, is dus klaarblijkelijk deze dichteres van nature eigen. Zij is met dit konflikt geboren. Het openbaart zich telkens, zoowel in haar werk als in haar leven. Hoogst waarschijnlijk dus hebben zij, die het kennen, den sleutel in handen, die hun het werk zal openen waarin ze het hevigste konflikt van haar leven beschreven heeft.

* * *

Dat de hier gekenschetste verhouding tusschen innerlijk ritme en uiterlijke vormgeving werkelijk aan mevrouw Holst eigen is, ook nu nog, en niet op losse gronden aan haar werd toegekend, blijkt treffend uit een lang gedicht in dit nieuwe boek.

Ik bedoel de verzen die Hart en Wereld betiteld zijn. Dit zijn drieregelige strofen. De twee eerste regels hooren telkens samen: vrouwelijke rijmen. Elke derde regel...Eerst staat hij alleen. Vier van zulke verzen blijven zonder weerklank. Twee volgende rijmen. Hun rijm wordt herhaald in een derde. Zeven volgen weer rijmloos. Tot opeens voor acht en drie tweetallen het rijm regel blijkt, waartusschen toch nog één ongepaarde regel staat.

Het gedicht is er - onthoud dit wel - als *innerlijk ritme* niet minder om. Maar als uiterlijke belichaming lijdt het aan wat ik zou willen noemen *anarchie in de vormgeving*.

Ditzelfde, hoewel weer heel anders, is het geval met de lange reeks inleidende verzen. Het rijm is er regel, 't zij parend of omarmend, - door een betrekkelijke vrijheid en afwisseling van vers-lengte heeft het ritme er ruimte, - maar juist omdat het rijm nu de wet stelt en het ritme zich zoo vrij voelt, toont zich de anarchie *in de uitdrukkingswijs en de beeldspraak*. Slag op slag worden beeld en zegging door het rijm aan de hand gedaan, niet als die kostbare vondsten welke het soms, maar zeldzaam, kan doen opbliksemen voor een kunstenaar, maar als die in voorraad liggende taalvormen die onderling door rijmen verbonden zijn en elkander oproepen. Op ijdel rijmt breidel, en als het eene tweemaal op eenzelfde bladzij eindwoord is, wordt dit ook het andere. Het laat zich denken hoezeer juist boven den aandrang van een meesleepende gevoelsbeweging de anarchie hoogtij viert, als het een dichter, van rijm tot rijm voortgedreven, mangelt aan beheerschende kracht en vast vormvermogen. Ook nu weer moet men bedenken dat het ritme aanwezig is, dat het gevoel draagt, en zich bewegende door de herinnnering van een leven een vaste lijn volgt, dat men dus niet het recht heeft aan dit gedicht een wezenlijk element van poëzie te ontzeggen en zelfs zal moeten erkennen dat het, door de innerlijke beweging op zijn lezers over te dragen, inderdaad zijn doel bereikt. Maar wel zal men mogen beweren dat het ééne wezenlijke element, de innerlijke aandrift, hier in disharmonie verkeert met een ander dat even wezenlijk is.

De dichteres beschrijft den indruk die de lezing van een boek op haar gemaakt heeft: -

Het machtig boek lag open op haar schoot,
een berg van weten, zwaar om te beklimmen;
maar wie het volbrengt ziet de vrijheidskimmen
lachen, een dronkenheid maakt zijn bloed rood
als die op hooge bergen menschen juichen
van louter levensblijheid doet, - een zee
ziedde dat boek, schuimend zijn fel getuigen
en zijn dapperen wil tegen de ree
der heerschers op die 't zwoegend volk verdrukken
en voor zich al de gouden vruchten plukken
van den boom arbeid, dien de menschheid plant
en verzorgt, en natuurkracht houdt in stand.
Een heilig toornen ruischte door de wouden
van dat heilige boek, tot daaruit steeg
zon van zekerheid op, een stralend gouden
gelukszon en dat toornig ruischen zweeg.
Socialisme's heerlijkheid straalde open,
zette het hart van de lezende vrouw
in geluksgloed boven denken en hopen;
dat hart werd van geluk haast flauw.

Wie hoort in deze verzen niet het van uitdrukking tot uitdrukking geslingerd worden door het rijm, en tot welke uitdrukking! Wie kan trachten zich op den schoot van die vrouw de zwaar te beklimmen berg van weten voor te stellen waarbovenop zij die hem bestegen de vrijheidskimmen zien lachen, terwijl een dronkenschap hun bloed ‘rood’ maakt, - wie kan dat boek plotseling in een zee zien veranderen die - natuurlijk - tegen de ‘ree’ der 't zwoegend volk verdrukkende heerschers aanschuimt, - wie kan het daarna als wouden zien, waardoor een heilig toornen ruischt, waaruit een zon oprijst, een zon van zekerheid, een stralend gouden gelukszon, - wie kan dat alles en erkent er het ware beeld in van den indruk die de lezing maakt van - Marx' Kapital? Anarchie van het beeld, onmacht van vormgeving, zijn hier de, misschien noodzakelijke, tegenzij van een onloochenbare innerlijke drift.

* * *

Innerlijke drift met een tekort aan kracht om zich te binden en te beelden: waar deze tragiek niets kleins heeft, maar integen-

deel een wezenlijke grootheid en een wezenlijk lijden vertegenwoordigt, wekt ze niet minder dan ons meegevoel, onze bewondering. Wij mogen ons verzekerd houden dat de oorzaak van het leed dat de mensch en de dichteres getroffen heeft in deze tragiek schuilt, - waar die grootheid zich openbaart en dat lijden zich voelbaar maakt prijzen wij haar on-evenwichtigheid hemelhoog boven de harmonischer geaardheid van zoovelen. Zij heeft niet opgekund tegen de twist en de strijd van hen die zij broeders achtte, - zij heeft niet kunnen verbijten dat haar pogingen faalden en zij heeft haar persoonlijke meening niet kunnen achterstellen bij die van de vrijwillig gekozen gemeenschap, - zij heeft oneensheid van meening als gemis aan liefde voor haar-zelf verstaan, zooals zij in hen die met haar eensgezind waren, vrienden zag, - de moed en de kracht van een gezamenheid ontzonken haar zoodra zij moest doen wat geboden werd en wat zij niet kon goedkeuren, - zeg dat dit alles zwakheid was, en dat zij die zwakheid, ook blijkens dit boek, niet te boven kwam, - maar erken dat men, om die zwakheid tegenover alles en allen te handhaven niet klein moet zijn en dat het uitspreken van zulk leed een daad beduidt.

Niet dat ik werd verslagen - neen, niet dat
ik faalde tegen levens overmachten,
is nu de donkre plek, waar mijn gedachten
voor huivren als ik haar een wijl vergat.

En niet heugnis van alles wat ik at
aan smaad en onrecht. O een vat van krachten
is 't menschenhart: zijn wond heelt, en de zachte
wonden voelen aan als voorheen zoo glad.

Maar dat mijn schoonste zelf werd aangetast,
de klare gouden vlam die in mij lachte
verduisterd tot deze bevende walm:

dat is de pijn, die in mij woelt en wast,
schaduw weeft door het web mijner gedachten,
en door mijn zangen stuwt haar doffe galm.

Een daad is ook wel degelijk het geweten-volle twijfelen, het angstige zoeken te doorgronden van eigen innerlijk, het openleggen van haar vrouwelijk wezen met zijn bezorgdheden en gehechtheden. Niet het minst door deze moedige zelfonthulling is Henriëtte Roland Holst de vrouw geworden die door menige jongere zuster met bewondering wordt nageöogd.

Door onze zachte, licht-ontroerde lijven
o zusters, woedt die groote strijd nu fel.
wij hunkren naar de toekomst, 't heerlijk spel
aller krachten, die nu in ons verstijven.

Wij hooren Vrijheids zoete lokken wel,
en reppen ons...Niemand wil achterblijven:
wij werpen van ons het lange en stijve
vrouwe-gewaad, om licht te gaan en snel.

Dan breekt iets in ons, en wij weenen, lang...
het is zoo zacht op een ander te leunen,
het was zoo veilig in de warme kluis.

Leugen lijkt, die ons voorwaarts joeg, die drang:
wij zijn niet thuis waar scherpe wapens dreunen:
in 't stil-omslotene, daar zijn wij thuis.

Ik ook heb dit mijn vrouwehart, dit teere
breekbare ding, dat elke toon doet trillen,
gevoerd in 't strijdperk waar vijandge willen
in stalen pantser elkander braveeren.

Ik ook heb midden in rumoerge sferen
de koorts van heimwee door mij voelen rillen
naar het omslotene en veilig-stille
gebied waar ik toch nooit kon wederkeeren.

Ik ook heb d'ingeboren schroom gedreven
terug, en schuwheid in mijzelf verwonnen,
die altijd opkwam, altijd onderdrukt.

Ik ook ben al in jeugd vol moed begonnen
mij bereid te maken voor 't nieuwe leven -
en ook mij is het nooit geheel gelukt.

Die ‘groote strijd’, waarvan in 't eerste van deze twee verzen gesproken wordt, is de strijd tusschen vrijheids-drang en gehechtheid aan het oude. De tweespalt die de dichteres in zichzelf gewaar wordt noemt ze soms zóó, soms ook anders. Even tevoren was hij haar bewust geworden als een geschil tusschen Liefde en Rede, en als zoodanig komt hij in dit boek telkens voor. Ik zei al: het heele boek is er een van tweespalt en waar de dichteres-zelf deze tegenstelling van Liefde en Rede nadrukkelijk als de wezenlijke naar voren brengt, geloof ik dat mijn inzicht van het hare niet veel verschilt. Alleen wil ik dan Liefde dieper begrijpen dan als gehechtheid of genegenheid en in Rede meer zien dan het radend Verstand. Twee machten zagen we in deze schrijfster werkzaam, de onbewuste drang en de bewuste beelding. Waren deze beide even krachtig, konden zij elkander doordringen, haar wezen zou minder de trekken vertoonen van het onharmonisch-tragische en vaker harmonischverheven zijn. Maar erkennen we dat van die beide elementaire aandriften de bij uitstek vrouwelijke de onbewuste is. Met de hulde van een volkomen overgave verdiepen we ons dan in dit zuivere en schoone sonnet.

Somtijds wanneer ik zit en niets verlang
buigend over de stilte in mijn gemoed,
is het of ik flauw hoor een nieuwen zang
van rijper schoonheid ruischen door mijn bloed.

Misschien dat nu het bitter en het wrang
der smart, zich daar waar klotst d'eeuwige vloed
van 't onbewuste, in verborgen lang
gemijmer puurt tot dieper teerder zoet

Misschien. - Misschien dat zooals fijnst aroom
doorgeurt de vrucht in noordlijk land gerijpt
waar barre winter lang de sappen stremt,

zoo menschlijkheid ook meest haar volle stroom
van klaar meegevoel dat alles begrijpt
door 't hart stuwt, in smarthuivring lang beklemd.

Jacob van Lennep in zijn eerste roman
Door
J. Koopmans.

Bilderdijk, weten we, was van een militante natuur. Hij vocht voor wat hij als waarheid hield, en fulmineerde tegen wie 't anders zag. Die eigenschap maakte van hem, de grondige veelweter, te zeer een bestrijder, dan dat hij voor een vertrouwde drager van de wetenschap kon worden gehouden. De docent moest, bij zulke allures, opgaan, in een debiteur van onverkwikkelikheden. Wat werd zijn handboek van de ‘Geschiedenis des Vaderlands’? Allerminst een homogene en afgewerkte schets van de opeenvolgende gebeurtenissen, die het histories verloop, in zijn éénheid gegrepen, samenstellen. Integendeel. De inhoud bewijst heel iets anders. Ook naar de vorm is het half verhaal, half verweer en betoog. Op elke pagina worden de overal opgediepte authentieke bronnen uitgespeeld tegen Wagenaar en de zijnen, die Hollands historie, op 't voetspoor van Grotius en Hooft, opbouwen naar de Barneveltse idee. Kon hij, de absolutist, zulk een repristinatie van dit ‘uit grijze oudheid dagtekenend’ Statenbewind aanzien! Kon hij over die staatrechtsverknoeiing zwijgen! Maar, had de Professor ‘in partibus’ reeds hierom al weinig gehoor, onwillekeurig deed in 't oog van de deftige vaderlanders van die dagen, ook de wijze van strijdvoeren af breuk aan de eerbied die naar hun mening, de Muze welke hij dienen wilde, van haar adepten mocht vergen. Met vloeken en verwensen waren haar overige aanbidders alles behalve gediend!

Dan was een leerling zijner colleges, Jacob van Lennep, nooit knorrig, maar veeleer steeds luimig, van een ander idee. Ook hij geloofde er het zijne van. Maar zijn scepticisme is van een voorzichtiger aard. Bij 't uitwerpen van zijn peillood voelt hij intuïtief dàn 't sterkste te staan, als hij zich zelf in evenwicht houdt. Natuurlik, ook hij werkt met bronnen. Hij is galant; hij weet, wat hij de steeds 'jonge' Clio verschuldigd is. Hij probeert heel ernstig te doen, met goede manieren. Hij zal o.a. in een reeks van schetsen 'de trapsgewijze ontwikkeling vertoonen, welke de invloed der verschillende volken die ons land bewoonden, en der maatschappelijke stelsels die het beheerschten, daarin hebben teruggebracht'. Maar laat de oude juffrouw eens het naadje van de kous willen weten! Officiëel, o zeker, houdt hij het met de algemeen heersende mening, met de 'stand' der 'wetenschap'. Hij kon er zich best in schikken. Maar in het voorgestelde intiem onder-onsje, ja; nu moet de zich zo preuts voordoende dame gedogen, dat de guit ze knipoogjes geeft, haar voorstelt, het maar op een akkoordje te gooien, en durft hij haar min of meer onder de neus te wrijven, dat de specie van haar dokumenten-materiaal wel eens gehouden kon worden niet van geheel zuiver allooi te zijn.

Hoe hij in dit geval meent voor den dag te moeten komen, toont ons de 'Voorrede' van zijn 'Onze Voorouders I'. Een ieder, verkondigt hij, zij gewaarschuwd, dat hij door te grissen uit dit donkere vat, de voze knol niet neemt voor een sappige citroen.

'Men heeft', zo vangt hij aan met het ernstigste gezicht ter wereld, 'veel over het nuttige of nadeelige van historische romans geschreven en getwist: en het is mijn bedoeling niet te dezer plaatse dit vraagstuk opnieuw te berde te brengen. Dat ik mij aan het opstellen en uitgeven van dergelijke verhalen bezondig, is een bewijs, dat ik de soort voorsta en mijn gevoelen te dien opzichte kan niet onpartijdig zijn. Slechts dit geloof ik te kunnen vaststellen, dat de rechte kennis der waarheid minder schade lijdt door een roman dan door een dagblad of een geschiedkundig werk. Dit moge bij den eersten opslag een *paradox* schijnen; maar niets is er, dat meer heeft van een *paradox* dan een nieuw denkbeeld: - en de ver-

klaring mijner stelling is doodeenvoudig. De lezer van een roman is reeds gewaarschuwd, dat hij waarheid en verdichting door elkander gemengd zal vinden: en hij heeft het zich zelven te wijten, zoo hij alles voor goede munt opneemt. De dagblad- en de historieschrijver daarentegen *beloven* waarheid: - en hoevelen onder hen zijn er die woord houden?'

Niemand zou heden ten dage zulke woorden ongestraft kunnen nazeggen. Vooreerst staan de pers en de historiografie te hoog, om aangezien te kunnen worden voor pandjeshuizen, waar gissingen en geruchten tegen goed geloof kunnen worden ingelost. Maar bovendien zal door ieder de goedkope manier worden verworpen, waarop hier met een paradox een vrijbrief voor het meest eigendunkelik dooreenhaspelen van historie en fictie wil worden gekocht. Het vreemde is verder, dat niemand recht weten kan, wanneer al dan niet op een onbekrompen wijze van die vrijheid gebruik wordt gemaakt. Want Van Lennep weet zijn verhaal goed te dokumenteren. Hij is geen snoever, maar, voor zijn tijd, een onvervalst, histories geëduceerd man. Maar ineens gaat het weer, - geldend ook voor de vaag-verwijderde nevelen der historie, -: 'als iemand verre reizen doet, dan kan hij wat verhalen!' Waar laat hij zich glijden, en waar houdt hij stand! Een paar regels verder in de gemelde 'Voorrede' luidt het: 'Als ik lieg, doe ik het in 'commissie'[1]. En niettemin dokumenteert hij in zijn schetsen, met een ernst, dat het een lust wordt, zulk werken te zien; alle 'aantekeningen' zijn zoveel offers aan 's lezers historiese zin. Maar ineens weer, meent hij te moeten twijfelen aan de onfeilbaarheid van onze nationaal-historiese gegevens. Zelfs acht hij een verder onderzoek niet eens de moeite waard. Praktiese resultaten kan het niet geven. Alleen de Waterstaat zou er mee gebaat zijn[2]. En dit scepticisme uit zich, op even nuchtere wijze, op menige plaats elders. Hij staat verder van zijn tijd af, dan de lezers, gewonnen door zijn vriendelike gezelligheid, kunnen waarnemen.

1) ....en faal ik, de schuld zal niet bij mij, maar bij hen (de vroegere schrijvers) gelegen zijn.'
2) Zie zijn ernstiger, ofschoon even scepties betoog in 'Alwart I'.

De afstand waarop hij de vragen van den dag glimlachend staat aan te zien, reikt schier over de grens zijner eeuw. Hij behoort tot ons volk, zeer zeker. Geen twijfel er aan, of hij voelt er zich onder thuis. Maar meeleven met dezelfde ernst, waarmee zijn tijdgenoten de idee van hun dagen zoeken te verwerkeliken, doet hij niet. Integendeel. Hoe ernstiger en onvermoeider zijn hele en halve kennissen in de stelsels van hun eeuw opgaan en het paard hunner principes berijden, hoe meer hij, ofschoon meewerkende, en in ijverig deelnemen zich het verschil trachtende te ontveinzen, veelal onbewust, verwijderd blijft staan van die weg, die de natie onder de politieke leiding van '40 tot '60 volgt[1]. De voorbij trekkende stoet neemt voor hem het silhouet aan van een maskerade. Hem ontgaat langzamerhand het innig verband tussen de drijfkracht, de gang der ideeën, en het hoofdbeweeg en het handgebaar van de deftige ernst. De achtbaarheid toont zich grotesk; Van Lennep's luim vindt zijn voedsel. Zoals zijn vingers jeukten om te plukken aan zijn grootvaders ‘naturelletje’, zo gaarne trekt hij de in 't zwart geklede achtbaarheid aan de slippen van 't kleed. Wat uiterste vangt hij aan te doen in 't Parlement, te midden van de met hoge aspiraties bezielde mannen? Hij brengt er de klad in; tapt ‘moppen’: 's Lands raadzaal geluimd als een ‘soos’. Het zeer achtbare 8e Taal- en Letterkundig Congres vrolikt hij op met aardigheden van het slag der ‘Mophondjes’[2]. Hetzelfde overkomt hem, wanneer zijn luim wordt opgewekt door het aanschouwen van zijn eigen scheppingen. Juristen zijn deftige mensen; hij kon het weten; ergo, deze staan voor de eerste aanval bloot. Twee gecommitteerden van den Hove moeten, - 't gebeurt in *De Pleegzoon*, - een zekere Hendrik Raesfelt, betichtigd van Arminianisme, verhoren. 't Zou een schande voor onze geschiedenis zijn, wanneer het hier gevoerde requisitoir de wijze van rechtpleging over de Remonstranten zou moeten toelichten; tans blijft de charge op de Raadsheer voor rekening van de

1) Vgl. de ‘Seitenhieben’ op het ‘beschavings’-werk der ‘school’.
2) Enthousiasties vertelt Dr. Jan ten Brink: ‘Een zonneschijn van vroolijkheid schitterde plotseling over de vergadering, die vóór Van Lennep's komst in deftige dommeling zachtkens afdreef op den stroom van verveling’. Wel een uitkomst!

auteur. Voor welke partij Van Lennep's hart het meeste voelt, is ons in de zoon van de 18e eeuwse ‘Aufklärung’ wel duidelik; maar voor de verheffing van de verdrukte partij moest niet nodig zijn geweest, de Magistraat van 't Recht zulk een lak van onkunde en lompheid aan te wrijven. - De jonge man dan, die voor is gebracht, heeft ontkend, dat hij ooit ergens na zijn terugkomst in den lande enige predikatie heeft gedaan of Arminiaanse vergadering heeft bijgewoond, en in zijn gevoel van onschuld roept hij God als getuige aan. Dit prikkelt de ondervrager, een raadsheer De Vlaere. ‘Wat doet des Heeren naam’, vraagt verontwaardigd zijn Achtbaarheid, ‘in de mond van een schelm als gij, die gelooft dat een kind voor zijn geboorte al verdoemd is?’

De jongeling protesteert natuurlik. Dat *is* zijn geloof niet. Hij wil zijn onwetende rechter inlichten. Juist de tegenpartij is 't, die op de Voorbeschikking hamert...Maar,...‘Wil je 't mij leeren, vlegel?’ snorkt de gewichtige man, ‘heb ik den *gepraedestineerden dief* niet gelezen, en heeft dat geen Arminiaan als jij geschreven?’ En wederom wil de beschuldigde verklaring geven van *Slatius* werkje, dat *ironice* geschreven werd...Maar de Raadsheer rammelt door. ‘Wat *erotice*’, vervolgt hij, ‘ik heb er niets verliefds in gezien: kort en goed: dit kan ik zeggen: overmorgen wordt je sententie gelezen: voor je leven naar Loevestein, zoo ik iets in te brengen heb: daar zal je *mores* leren: onze haan kraait koning! wij zijn 't vet, wij drijven boven’[1)]. Het doet er niet toe, dat het antwoord van Raesfelt de lachers op zijn hand krijgt. De indruk is gegeven: het Hof van Holland veroordeelt, zonder kennis van zaken, zonder waardigheid zelfs, wat Remonstrant is of Remonstrants heet, met het zwaard op de schaal. Natuurlik laat, bij wijze van strafoefening, de auteur, de beledigde De Vlaere oplopen als een kalkoense haan. Doch niet altijd plaagt de partijzucht mee. Uit louter spotternij alleen, zet de verhaler de deftigheid op zijn kop. - Kent de lezer de statige optocht met de Hofbeer? Een vendel schutters maakt op 't

1) ‘Dan zijt gij lieden 't schuim’, viel de gevangene in, ‘dat drijft boven 't vet’.

Binnenhof ruimte. Daar komt de stoet. Voorop een paar hellebaardiers, die Schout en Burgemeesters begeleiden: op dezen volgen de Procureur-Generaal, de Raadpensionaris en de Leden van den Provincialen Hove. Ten slotte verschijnt het voorname doel van het gejuich der menigte, het voorwerp van het luid opstijgend hoezee en verdovend handgeklap; de met bloemen opgeschikte en statig voortkuierende (zo statig als het een varken mogelik is) Hofbeer tussen twee Boden van de Utrechtse Magistraat. Dan heeft de overdracht plaats. De Utrechtse Boden geven de linten, waaraan zij de Hofbeer vasthouden, aan de Boden van den Hove. Het beest wordt vastgelegd aan de paal, op het Binnenhof. De Prinsen, omstuwd van jonkers en edelvrouwen, omringen het Stichtse geschenk, om het vette dier te bewonderen. Nu voelt men het komen. Het kontrast is ook te groot, om de humor niet bot te laten vieren. Zie de auteur zich verkneuteren[1]. Het beest begint met tegen de Stadhouder te brommen, aan Z.M. van Bohemen de tanden te laten zien, de Douarière Gunther van Nassau de rug toe te keren. Maar dit is maar voorspel. De grootste pret komt pas, als het dier losbreekt, en de toeschouwers onder de voet loopt. En terwijl de mannen schreeuwen, de dames gillen, de jongens plezier hebben en met stenen gooien, is er voor de handenwrijvende auteur geen groter vermaak, dan uit zijn leunstoel te aanschouwen, hoe door dat enkele varken rangen en standen wegvallen, de orde verstoord, de etikette verbroken wordt, de adel door het gemeen heendringt, en 't gemeen de trappen van 't hof oploopt; de wereld pardoes op zijn kop staat; de wijze Raadsheren, geëigend het fiere hoofd rustig en waardig omhoog te heffen, over het kleed van hun achtbaarheid struikelen, en met tabbaard en al omverrollen onder de deinzende schutters.

Wat is dit?

Wederom een bewijs, dat Van Lennep niet ziet op de tijd,

1) Tevoren dreigde zo al iets. Sprekende over het varken van het vorige jaar, debiteert de praatzieke Jonker van Bleiswyck: '...toen de Rentmeester des Espargne het slachten liet, werd het gistig en vuil bevonden, zodat de Raden aan de Magistraat van Utrecht om een ander schreven: ik heb de brief zelf gelezen: hij begon met het varken en eindigde met een Christelik gebed!...'

en geen oog heeft voor de geestesbewegingen van de milieu's, waarin hij de figuren van zijn verhalen plaatst, maar dat hij zich zelf geregeld buiten de kringen van zijn fictieve beelden schakelt, en op een afstand zich met hun komen en gaan vermaakt. Die afstand maakt, dat ze, uit welke tijd ook te voorschijn geroepen, voor hem een zelfde geslacht uitmaken. Ze zijn hem allen even na. Het zijn geen Batavieren, geen Saksen of Franken, geen Middeleeuwers, of wat ook. Het zijn de mensen uit zijn omgeving, de dienstboden van zijn vader, de boeren uit Kennemerland, de ambachtslieden uit de duinstreek, de deftige Amsterdammers, de landadel uit het Sticht en van elders. Alleen hangt hij ze een jaartal voor. Maar zijn kleine maatschappijen zijn zo homogeen mogelik; de raderen grijpen korrekt in elkaar, en 't geheel marcheert als een klok. De lokale historiese kleur, die bij Drost en Bosboom ons inderdaad naar vorige eeuwen verplaatst, wordt bij Van Lennep gemist; maar nergens ook dan bij hem, staat de lezer midden in het bedrijf van zijn machinaties, en voelt hij zich thuis in zijn eigen vaderland, met steeds dezelfde nationale figuren, ongekunsteld in hun bewegingen, in hun aandoeningen, in hun taal...En wat nog wel het meest verkwikt en vele geslachten heeft verkwikt, de zon schijnt door de buien, en geeft een kalme avend na een bewogen dag.

Op zich zelf zijn deze komiese toneeltjes zeer bevorderlik voor de aantrekkelikheid van het verhaal. De derde-klasselezers, voor wie deze soort romans steeds een toevlucht zullen blijven, genieten er niet minder smakelik van dan de eerzame Congresleden van weleer van de weinig hoger aangeslagen ‘Mophondjes’. De eerste hebben nog voor, dat zij van het levenbootsend toneel zijn geborgd, terwijl de laatste haar kracht slechts aan het wijsneuzig papier ontlenen. Doch met dit al, bewijzen ze tevens een andere dienst. Dat bij het losbreken van de ‘Hofbeer’ de zaken op zulk een zichtbare wijze in 't honderd lopen, dient alleen, om de kloekheid uit te laten komen van de ene man, die, zich zelve meester en op handelen bedacht, het ongure beest aan zijn oren trekt en het onmiddellik staande houdt. Zulk een jongeling is het waard, naar de hand te dingen van

de jonkvrouw, die hij, waar raadsheren buitelend vluchten, voor de beledigingen van 't aanstormend gedrocht vrijwaart. Want Joan is doorlopend de lieveling van de auteur, de lieveling van de lezer, de held van de historie, de door 't lot verweesde, welke door zijn loffelike verdiensten stilzwijgend de erkenning moet oogsten, dat de geheimzinnige vondeling niet dan van ‘edel’ bloed kan zijn. Op alle manieren wordt hij in de hoogte gestoken. Hij is onversaagd: hij houdt van Mevrouw van Nassau de hollende paarden staande, behoedt de Vicaris Godard van Reede voor sluipmoord; helpt Ulrica uit het gevaarlik gedrang, baant zich, met behendigheid en kracht, door de geheimzinnige gangen van het Dominikaner-klooster, een weg. Waar hij verschijnt, wijken voor zijn vuist zijn tegenstanders. In enkele minuten kegelt hij alle medespelers van de baan, en werpt hij de blaaskaak, die zijn goed recht betwijfelt, over de heining. Doch ook op andere wijzen, - wij merkten het zooeven op bij het gebeurde op het Binnenhof, - maakt de auteur voor hem ruimte. Wie hem belagen, blijken, bij 't volgen van het verhaal, schoeljes te zijn. Scherp getrokken is in deze roman de lijn tussen *deugd* en *boosheid*. Wie vóór mij is, - roept de held der historie op zijn zegetocht, - is voor de overwinning van 't edel beginsel; en wie niet voor mij is, is onherroepelik voor het kwaad. Hier ontwikkelen zich dan ook geen karakters; hier wordt ook geen moeite gedaan, om uit elk, overigens zo wonderlik samengesteld menselik hart, te halen, wat er, onder de werking van allerlei samenlopende of elkander strijdige ininvloeden, uit te halen is; verre van daar; onder al het levendig bedrijf, speelt ieder zijn hem toebedeelde rol op de meest passieve wijze; ieder van zijn kreaturen is gewaarmerkt tot een vast en onmiddellik te herkennen tiepe, met uitzondering van de prijs waarom de minnaars strijden, die, evenals in de andere romans van Van Lennep, - wij herinneren slechts aan Madzy van Dekema en Henriette Blaeck, - in Ulrica van Sonheuvel tot een schuchter en uiterst zedig, overigens allerliefst maagdeken is vervlakt.

Opmerkelik zijn bij Van Lennep de middelen, om zijn lezers in de vereiste stemming te brengen ten voordele of ter afrekening van de een of ander persoon. De baron van Sonheuvel, is,

als tijdelik kastijder van Joan's aangewreven Arminianisme, verloren, zodra de auteur hem laat doorzakken in dominee's stoel, en de opgelopen jachthond Veltman tegen's mans hulpeloos uitrijzende armen en benen opspringt. De vuistslag, die hij de toeschietende Joan toedient, redt hem niet, maar stelt ook zijn drift op rantsoen. Komt een bende ruiters in snelle draf zich op Sonheuvel van de juist ontsnapte Vicaris verzekeren, en maatregelen nemen om het slot te bezetten en de toegangen af te sluiten, dan hoort de lezer, wanneer de bevelen van de Wachtmeester Peter Maanvreter klinken, reeds uit de namen der toegesprokenen[1)], dat het hele geval slechts op een grap zal uitlopen: trouwens een ogenblik later, als uit de toren, waar de Wachtmeester door Joan's plaagzucht opgesloten werd, een stem uit de lucht de omstanders potsierlik verrast, ontstaat er een onbedaarlik gelach, en de huiszoeking blijft zonder gevolg. Een ander, ook elders toegepast middel, om de minderwaardigheid te kenmerken, is het ‘krompraten’. De ‘Ausländer’ heeft voor de doorsnee-Hollander steeds een verdacht tikje[2)]. Op deze hebbelikheid speculeert de auteur. De met de kous op de kop terug kerende perkwisiteurs zijn grotendeels ‘Moffen’. De Paters spreken Latijn, een teken, dat ze ‘geheimzinnig’ doen; het krijgsvolk dat Maurits bij Zevenaar tegen de Spaanse benden in 't Bergse samentrekt, geeft een bloemlezing van talen en tongvallen: een trouw beeld, weliswaar, van de staalkaart onzer officieren, doch hier, door het oog van de uiterst anti-militaristiese patriciër, als een wereld met een gedachtenkring apart gezien. Met veel meer voorliefde tiepeert de auteur het huispersoneel. Zijn bedienden zijn trouw als hofhonden: zonder uitzondering zijn het familie-erfstukken, Bouke, die van lijf- en wapenknecht de factotum en de vertrouweling in alle moeilike kwesties wordt, kan zijn baron, zijn Joan, zo min als zijn freule meer missen; Geertrui, van jongs af aan in 't gezin opgenomen, strompelt op haar ouden dag, hoofdschuddend, nog al de vertrekken door. De eerste is getiept door een fameuse spreek-

1) Een hele ceel trouwens: Roelof Sla-der-op, Peter Keinkenate, Hans Knipper, Joost Steek-maar-toe, Karl Blutzaufer, Melis Pif-Paf, Frans Smijter, Meeuvis Kriegelkop.
2) Ment kent *Weinstübe* uit de ‘Ferdenand Huyck!’

woordenschat, waarin hij naar hartelust graait; de oude Geerte appeleert bij al wat zij vreemd ziet, op het oordeel van ‘Mevrouw Zaliger’. Een voorbeeld van naïeve, en daardoor luimig aandoende trouwhartigheid is Beckman, de Rentmeester van Graaf van Falckestein[1]. Allen zijn op 't slotplein geschaard, en wachten, over de heuvelen, de Spaanse vendels af. Het grafelik kasteel zal een nieuwe bestorming moeten doorstaan. Daar ver toont zich een stofwolk. Ieder zou, bij enig nadenken, menen wij, zijn eerste gedachten, na de afgeslagen storm, moeten richten op op het des te dreigender nieuwe gevaar. Niet aldus Beckman. Bij hem wordt de zorg voor zijn eigen leven, en dat van zijn heer, weggewist door zijn bekommering over de zaken die zijn dageliks beheer betreffen en onmiddellik het belang van de slotvoogd en de welvaart zijner bezittingen raken. In deze kring van denkbeelden ziet hij alleen, wat anderen zich onmogelik als een voorwerp van aandacht kunnen indenken; een naïeviteit, die in de ontzettende werkelikheid, waarin de belegerden door de voorbereidende werkzaamheden der onbarmhartige bedreigers verkeren, schier pijnlik aandoet.

Doch laten wij het tot lijden en sterven veroordeelde hoopsken zelf aan 't woord.

‘Heer Graaf!’ riep Peter de torenwachter: ‘ziet Uwe Genade die stofwolk van de kant van Duisburg?’

‘Ach hemel!’ zuchtte Beckman: ‘dat zijn voorzeker de schapen van Göbel, welke zij hebben ontvoerd om zich proviand te verschaffen: een kudde van zeshonderd vette beestjes, waarvan Uwe Genade de tienden had: dat zulke onbekeerde schelmen die in hun keukens zullen braden!’

‘Wat schapen!’ hernam de torenwachter: ‘ik zie duidelik helmen en lansen glinsteren: het zijn verse benden die aanrukken’.

‘Dus nieuwe aanvallers!’ sprak de Graaf: ‘Ha! daar wordt de mars geblazen en Lopez trekt hen met zijn ruiters te gemoet’.

‘Ik ben maar blij dat het de schapen van Göbel niet zijn,’ zei Beckman....

1) Dezelfde, die, gewapend op 't voorplein van Brück, struikelt over een logge gans, en omver valt, ‘met de beide benen in de lucht.’

(Een oogenblik later houden de benden halt, en zoeken materialen voor het oprichten van een galg).

‘Ik zie hun nog geen toebereidselen maken’, hervat de wachter: ‘....dan ginds komen er soldaten uit het bos en voeren hout mede dat zij gekapt hebben’.

‘Die schurken’, riep Beckman verontwaardigd uit, ‘het bos van Uwe Genade, daar wij jaarliks voor tweehonderd kronen aan timmerhout uit hakten voor de scheepstimmerman Luiken Luikes te Amsterdam’.

‘En wat moeten zij op die hoogte bouwen’, vervolgde Peter, ‘daar die twee ezels die stammen naar toe slepen?’

‘Och ja!’ viel Beckman weemoedig in, ‘dat zijn de ezels van Lottchen Weissmilch: die arme dieren hadden voorzeker niet gedroomd ooit ander werk te zullen verrichten dan koren naar Uwe Genades molen te brengen....’

‘Maar wat gaan zij nu verrichten?’ vroeg Feurich, de ogen strak op de werkzaamheden der Spanjaards gericht houdende.

‘Zeker’, zeide Beckman, ‘is het hun voornemen een stormgevaarte te maken, zoals de Pastor mij wel verhaald heeft, dat Civilis gebruikte om het Valkenhof te Nijmegen te bestormen, toen Karel de Grote aldaar voor Paus Julius Caesar het bevel voerde....’

De laatste zottekraam dient op rekening te worden gebracht van Van Lennep, die de verleiding niet heeft kunnen weerstaan, een ogenblik zijn eigen overdwaalsheid in het vel van Beckman te steken. Waarom ook niet! Wat weet zo'n oudgediende burchtmeier ook van geschiedenis! Wat is 't voor hem ook nodig er van te weten! Ieder vogeltje behoort te zingen zoals het gebekt is. Dat een krijgsman als de Grootmeester der Artillerie Velasco zijn Latijn vergeten is, strookt met de vooropgezette mening, dat iemand maar in één ding knap kan wezen. Zoveel te gunstiger staat dan ook tegenover de bokken die Velasco zo welwillend is, te schieten, Hugo Grotius, die de auteur met Uytenbogaert en Grevinkhoven in Den Bosch laat vertoeven, om, in zijn hoedanigheid van filoloog, geregeld de Spaanse Overste diens uitspraken te helpen emenderen. Trouwens, het blijkt, dat de Spanjaard heel zijn antieke winkel kwijt is geraakt:

het kanon heeft de oudheid doen zwijgen. Velasco weet het, en bereidt de heren geleerden vast voor. 't Is hem een ware eer; een krijgsman kan geen geleerde zijn: *artium liberalium expertus*, zoals zijn leermeester te Salamanca zei.

Deze lapsus is de veer, die Grotius moet doen spreken. '*Expers*, meent UEd zeker', begint de wijze man; 'maar zo heeft elk zijn eigene bediening hier beneden: UEd voert de degen, gelijk ik de pen voere'.

't Gesprek wordt algemeen. De Groot moet van zijn ontsnapping vertellen. Algemeen is de verontwaardiging, over de ondankbaarheid der Staatsen, die hun eminentste mannen zo weinig weten te eren. Doch de ireniese Grotius verdedigt zijn vervolgers. Wat hem wedervoer, overkwam ook anderen. De historie is breed, en het aanschouwen der wisselingen van staat en stad geeft een rustige, wijsgerige kijk. Ware verdiensten ondergingen steeds de last der vervolging. Nijd en haat wierpen Miltiades in de kerker, verbanden Themistocles, verjoegen Metellus, onthalsden Cicero, dreven de grote Cato de dood in.

'Waren die Heren ook Remonstranten?' vroeg Velasco....

De Groot is louter verbazing. 'UEd', merkt hij op, 'heeft toch de goddelike Cicero wel horen noemen?'

'Buiten twijfel', herinnert de Overste zich, 'mijn leermeester te Salamanka heeft mij wel eens van hem gesproken; dat was immers dezelfde, die sprak: *Quousque tandem Catalina*....

'*Catilina*' verbeterde de Groot.

'Juist, *Catilina*. Ik raakte in de war: Catalina was een meisje, waar onze geëerde Corregidor te Salamanka veel werk van maakte....Gelijk ik de eer had UEd te zeggen, ik ben geen geleerde, en *non omnes omnia*....

Non omnia possumus omnes, als UEd te recht aanmerkt....

Bijna ligt het de lezer in de mond om af te vragen, voor welke soort lezers Van Lennep zich de moeite heeft vervaardigd, om op die wijze Grotius aan een gesprek te laten deelnemen. Doch laten we erkennen, dat vòòr 1830 deze manier van voorstellen, hoewel door Adriaan Loosjes in zwang gebracht, door haar luimige intermezzo's en quiproquo's voor de natie een nieuwe en welkome vinding was. Ze stonden gelijk met de

brabbeltaal van Westfalers en Koeterwalen. Barbanera, Weinstübe, Levi de Jood, de culinariese, woordenrijke Coponius, Kapitein Pulver, Bouke, figuren als Helding, dominee Raesfelt, - men heeft ze slechts voor 't grijpen, - zijn elementen, die aan de lektuur van die tijd een ongemene frisheid en levendigheid hebben gegeven. Ook haasten we ons, de lezer te herinneren, dat aan Grotius, in bovengemelde bijeenkomst, op een nobeler, en histories[1)] meer geëigende wijze recht wordt gedaan. Vooreerst reeds, zoals wij lieten uitkomen, wegens de gelijkmoedige zijn, die hier zijn woorden, zoals in zijn ganse leven, zijn meningen en uitspraken kenmerkte; zijn warsheid van tweedracht, zijn onafgebroken gevoed ideaal van een bestendige vrede tussen de Christenvolken. Doch ook nog in een ander opzicht speelt hij een zuivere rol. De aanwezigheid der drie Remonstranten, ofschoon door de auteur gefingeerd, zou, op bestel van het Hof van Brussel, ten doel hebben, om door aanbiedingen van de zijde der Aartshertogen de beroemde ballingen voor de Spaanse zaak te winnen. De Remonstranten zouden dan, als uitgewekenen, niet langer behoeven rond te zwerven, maar de vrijheid erlangen, onder bescherming van de Regering, in 't Zuiden ergens een Broederschap te stichten, waar de verdrukte en verspreide gemeente zich verzamelen kon; daarentegen moesten hun leiders zich verbinden, om met hun bekwame pen de zaak der Vrede te dienen. ‘Mits’, werpt De Groot aan de tegenpartij op, ‘zo deze op te nemen taak met de overtuiging der Emigranten strookt’. Het Hof te Brussel zoeke deugd en bekwaamheid niet te lonen op voorwaarde van enkel wedervergelding. Het moge alleen de wereld tonen, dat de tegenpartij, grootmoediger dan de bovendrijvende factie der Staatsen, de verdiensten ook in zijn tegenstanders eert.

Het ganse lokmiddel nu vleit meer onze ballingen, dan de edelmoedigheid der Zuideliken. De juiste bedoeling is, om door allerlei voorspiegelingen de ballingen te winnen; door toespelingen vooral op een mogelike steun van de tot Arminianisme neigende

1) In zoverre niet histories, dat Grotius, wel verre van Den Bosch aan te doen, zoals de auteur het voorstelt, over Waalwijk en Breda, zich rechtstreeks naar Antwerpen begeeft.

Frederik Hendrik, aan een correspondentie van de uitgewekenen met Zijne Doorluchtigheid de stoot te geven; door onder de brieven aan de Vorst, heimelik, een gefingeerde onderhandeling tussen de Gouverneur van 's Hertogenbosch en 's Prinsen broeder, over een aanstaande afval van de jongste Oranje-telg te kwanselen, en verder, door de openbaarmaking van deze correspondentie - een agent in Den Haag, tevens geheimschrijver van Zijne Doorluchtigheid, is er voor aangewezen, - juist, na 't einde van 't Bestand, in de hoogste rangen in de Republiek een schromelike verdeeldheid te zaaien. Terwijl De Groot vrij uit gaat, zien wij onder al de opgezette machinaties van 't Spaanse Hof, het loerende verraad[1]. Ook in dezen is degene, die zich met de zaken van Staat bemoeit, alles of niets. Van uit Den Bosch wordt eveneens een aanslag op Tiel beraamd; zij, die er aan deelnemen, zoals Mom en Botbergen, worden reeds van te voren getekend. Botbergen vooral, de laffe snoever, komt al bij zijn eerste verschijning bij de lezer in miskrediet; en de omgang, welke de Ambtman van Tiel zich verwaardigt, met deze parasiet er op na te houden, bewerkt, dat ook hij met bevooroordeelde ogen wordt aangezien. Mannen, die zich lenen tot ongeoorloofde daden, mogen geen gunstige ogen trekken. Vooral Botbergen laat menige veer. Hij, die plukt aan zijn trots en roem, is Mom zelf, zijn meerdere. Het doel van die telkens terugkerende afkammerij is wel deze, om Botbergen in zijn hemd te zetten, en naar de maatstaf van de ‘deelgenoot’ tevens een oordeel voor te bereiden over Mom en wat hij bedrijven gaat. In elk geval houdt de in twijfel gebrachte lezer ze voortaan in 't oog. Daarbij komt, dat uit de onderlinge verwijten gemakkelik te distilleren valt, dat ondernemingen, waarbij het wantrouwen zich onder de motieven tracht te verschuilen, maar desondanks ze heimelik verlamt, op zwakke gronden rusten, en bij de minste schijn van tegenspoed kans hebben door lage bijbedoelingen te worden ondermijnd. Trouwens, geen vaderlandsliefde kan deze harten ontsteken, geen verklaarbare wrok,

1) Met dit onderscheid echter, dat in Spinola, de rondborstigheid en openlike wijze van oorlogvoeren wordt uitgespeeld tegen de listen en de sluipmoordplannen van de Jezuïeten.

geen eis om recht; de motieven, welke deze onwaardige vaderlanders tot de vijand voeren, zijn slechts van materiële aard, en hebben geen andere bedoeling, dan de platgeteerde zak te spekken, de verwarde geldmiddelen te verbeteren of hoger ambten te bejagen. Hier vraagt het verraad slechts loon. Geen wonder, dat de auteur deze sujetten beneden het peil van de deugd en hun konversatie beneden het vlak der vriendschap, laat staan, die van de zakelike ernst, tracht te houden. Ook in deze laat hij aanschouwelikerwijze zijn regel gelden: *exempla docent*. Van zelf, tot vermaak van zijn lezers. Als Mom en Botbergen op de Waaldijk buiten Tiel een bootje met een paar medehelpers opwachten, voelt de hoorder van hun gesprek reeds de waarde van dit bondgenootschap. De pijnlike onzekerheid, die het wachten met zich brengt, bedrukt hun geest. Mom laat het merken. Dra volgt het verwijt van de ander, dat bij het zakken van de moed, hij voor zich er 't ergste aan toe zal zijn. Het antwoord van Mom is afdoende. Van verliezen gesproken. ‘De moed altans zult ge nimmer verliezen’ is 't rake antwoord. Botbergen begrijpt niet. Ook bij behouden moed, meent hij, wordt niemand gebaat, wanneer de omstandigheden....Maar de Ambtman doelde op een quolibet. ‘Men kan niet verliezen, wat men nooit heeft gehad’, meende hij. Botbergen slaat zijn hand aan 't gevest. Maar dit zijn ‘fratsen, die geen opgeld doen’. En ongestoord gaat de Ambtman, zelfs in 't bijzijn van de Freule van Sonheuvel, met het deprimeren van zijn ‘vriends’ snorkerijen voort[1]. Een uiterst gezellig eedgenoodschap, voorwaar!

1) Een voorbeeld. De Ambtman en zijn gezel hebben de Freule van Sonheuvel onderweg ingehaald. (De Ambtman kent de Freule, en staat naar haar hand.) Zij maakt kennis met Botbergen.
‘UEd. heeft in 't leger gediend?’ vraagt de Freule.
‘Dat heb ik,’ antwoordt B., ‘bij de Koning van Bohemen; en al zeg ik het zelf, niet zonder glorie en lof.’
‘Zijnde zijn grootste lof en glorie,’ merkt Mom aan, ‘dat hij een maagd met zich gevoerd heeft, welke hij ongerept en ongedeerd in het vaderland heeft teruggebracht.’
‘Waarlik iets ongewoons,’ zei Ulrica, ‘en wie was die gelukkige?’
‘Zijn degen, Freule!’ antwoordt de Ambtman.
‘Potstausend slapperment!’ roept Botbergen. Het overige lost zich op in wind.

Ondertussen heeft dit gesnoef, in de tegenwoordigheid van de Freule, een waarom. Bij van Lennep toch blijkt, op een luimige inval na, elk trekje ten slotte een tandje in 't raderwerk van zijn compositie te zijn. De Freule, die nu haar mannetjes leert kennen, begrijpt nu ook, wat voor waarde zij moet hechten aan de door Botbergen, met de Ambtman samen beraamde, pralerig opgehemelde afstraffing, die hij in 't Paltiese leger een zekere Joan van Crayestein zou hebben toegediend. Vanzelf, barst de bom aan de verkeerde kant. UIrica, kan van haar pleegbroeder zo min kwaad horen als geloven; Mom moet Botbergen in de steek laten, en om Ulrica's vertrouwen te winnen, voor zijn medeminnaar pleiten: een passus, die 't aanzien van het edel tweetal bij de lezers niet weinig verkleint.

Zooals Mom Botbergen aan 't draadje laat hangen, wordt met de achtbare Mom omgesprongen door pater Eugenio, de legaat uit Brussel, aan wie de Aartshertogen het spannen der draden in de befaamde samenzwering hebben toebetrouwd. Te laat bemerkt de Ambtman, dat het beleid hem uit de handen genomen is, en het weefsel, in plaats van hem uit te gaan, hem geheimzinnig omsluit. Van nu af speelt hij een passieve rol. Van aanstichter wordt hij werktuig. Hij voelt zich omstrikt, wil zijn plaats hernemen, altans de rol die hem gewezen wordt, benaderen; zijn taak vernemen, de medehelpers zien aangewezen. Niets baat hem. Het net houdt hem reddeloos omspannen. De Pater beveelt. Zelfs het geld, de zenuw van de aanslag, blijft ontbreken. De Ambtman wil terug, verlaat het geheime oord, waar een zich plotseling opwerpend Leider voor klinkende schijven slechts sluwe aanwijzingen en duistere bevelen geeft. Maar de Jezuïet is hem voor. ‘Sta! gij dwaas!’ toornt de Pater, hem met een forse vuist terug houdend, ‘gij zijt te ver gegaan om terug te krabbelen. Geen andere keus is u gelaten, dan die tussen het Stedehouderschap in Gelderland en een schavot in Den Haag. Bewijzen van uw ontrouw heb ik voor 't grijpen! Van uw jarenlange briefwisseling met Grobbendonck en 's graven geheimschrijver wijs ik al de materialen aan! Denk om de bekentenissen, welke de achtenswaardige Elbert van Botbergen, de eerlike Teun Wezer en de vrome Klaas Meinertsz., wanneer zulks door mij gerequireerd mocht worden, buiten pijn en

banden zullen afleggen! Telt ge dan reeds voor niets het onderhoud, dat gij tans met mij voert, en wel op een plaats, waarvan ge de gevaren niet kent. Uw lot is in mijn handen, edele Heer, en Pater Eugenio van de orde Jesu komt niet uit Brussel herwaarts om met de kous op 't hoofd terug te keren, of - 't geen nog erger zou wezen - om de markt van Tiel uit de hoogte te bekijken.'

Deze Jezuïet is eenvoudig een monster. Hij verschijnt en verdwijnt de heele roman door. Waar hij komt, ontzet zich de lezer. In hem ziet hij het geïncarneerde kwaad. Zijn onversaagdheid deinst voor niets terug. Hij hanteert het zwaard als de pen, het moordgif als de ponjaard. Hij belegt aanslag op aanslag. Hij vermomt zich onder allerlei vormen, intrigueert langs allerlei kanalen, lijmt de ontevredenen, en voegt ze naar zijn wil. Onverschrokken in de hem steeds omringende gevaren, sterk als een gigant, snel als het weerlicht, redt hij zich telken male vrij. Hij is onverstoorbaar koelbloedig, onverzoenlik in zijn haat, onverbiddelik in zijn vonnis, verschrikkelik in zijn wraak. Hij ontziet niets en niemand; leidt de schuld, zo nodig, gewetenloos af op zijn agenten of helpers, is steeds zich zelve meester, doch viert, waar hij geen matiging behoeft te ontzien, de hartstocht van zijn haat, in bliksemende woorden en bloedige daden bot. Zelden is door een auteur zulk een kreatuur tegen de Nederlanden losgelaten. De roman, in 1827 geschreven, verscheen twee jaar later; en de schepping van dit onmens door een Noord-Nederlander, te midden van de strijd die het Noorden en het Zuiden stond te verdelen, bewijst, hoe scherp hier de vaderlandse geest nog stond tegenover het sterk-clericale Belgie, en hoe ook de geloofshaat heeft gestrekt, om de in zo vele opzichten heterogene Nederlanden onherroepelik vaneen te scheuren.

Pater Eugenio is het vleeschgeworden Jezuietisme. En de volle laag, die de Orde in haar doel en haar werken ontvangt, is de afrekening van de Vrijmetselaar.

Pater Eugenio volvoert zijn taak niet alleen. Hij heeft twee, aan hem nauw verbonden wezens, die hem dienen. De Pater had weleer, op een tocht door het land, de Abdis der Karmelieten te Tiel verleid. De Abdis vluchtte; het klooster werd door 't gemeen vernield. Een vrucht uit deze verbintenis, Ludwig

genaamd, had de gewezen non, die de naam van Magdalena had aangenomen, op haar tochten verzeld. Ook zij had, na boete, de taak aanvaard, die hij tot verzoening van haar zonden, haar had opgelegd. Eveneens had zij hem plechtig beloofd, haar zoon tot het Heilige werk op te voeden. Dit driemanschap, ingewijd in de afkomst van Joan - de wonderbaar geredde jongere telg der Falckesteins - zocht nu van die omstandigheid gebruik te maken, om de pleegzoon tegen de baron van Sonheuvel op te zetten. Doch hetgeen hiermee te bereiken viel, was slechts een nietig deel van het grote doel. De grote taak, waartoe ze zich samen, onder de volstrekte heerschappij van Eugenio, verbonden, was de wederopbouwing van de Kerk onder de ketters, het verdelgen van de afvalligen, het oprichten van de neergeplofte kruisen en de in 't stof verbroken beelden. Moeder en zoon leenden de hand. Magdalena drong zich in bij de Sonheuvels; Ludwig, eerst page bij Falckesteins weduwe, wist op te klimmen tot secretaris van Frederik Hendrik. Doch het drijven van de moeder en van de Pater, zonder meelijden of respijt, baarden in het jonge gemoed van de zoon eerst onrust, daarna wroeging, ten slotte onlust en verzet. Een twist tussen de onverbiddelik op wraak en aanslag zinnende Pater en de ontwakende en weifelende Ludwig brengt de noodlottige ontknoping: Ludwig, beducht voor zijn eigen leven, doorsteekt uit wanhoop en haat de oorsprong van zijn leven; hij legt de Prinsen het komplot bloot; Joan, ondanks zichzelf in de verwikkelingen betrokken, blijkt onschuldig; tevens krijgt hij licht over zijn afkomst; Mom en de zijnen worden gevat, en Ulrica huwt met de jonge Falckestein. Want dit is, - 't zij op deze plaats gezegd, - het merkwaardige in Van Lennep's verhaal, dat zijn ontknoping niet sneller kan werken, dan het slotbedrijf van een pakkend toneelwerk. Meesterlik worden de draden in één punt samengetrokken; als in een stuk vuurwerk, knapt en knettert de kruithuls aan alle kanten; de eene vonk ontsteekt de andere en draait de spil naar de gewenste zijde. Zó vlug en handig gaat, ook na opzettelik lange aanbreidsels, de onverwachte opruiming in zijn werk, dat het verhaal nog te spoedig uit is, en de lezer, voor hij van het drukke keren van de tempel bekomen is, verrast, de personaadjes ordelik in een rij ziet

staan, om het loon der deugd of de rechtvaardige straf der bozen te ontvangen. Dan eerst voelt men, hoe dicht het romanties verhaal van dit slag, met al zijn invallen en uitvallen incluis, bij het zo geliefde toneelwerk van des schrijvers jonge jaren staat.

Zooals Eugenio de spil is geworden, waarom de Tielse samenzwering draait, zo is het, in de voorstelling van de auteur, het nietsontziende Jezuïetisme, dat, tegen elke prijs, tot de onderwerping der ketters en de uitroeing van de afvalligen drijft. Tot elke prijs, dus ook met wegruiming van hen, die, ofschoon geloofsgenooten, de meest onmiddellike verwezenliking van het vooropgezette doel in de weg staan. Elk middel is goed, zo het rechtstreeks zijn uitwerking treft; elk middel verwerpelik, zo het, minder doeltreffend dan 't juiste, de werking van 't juiste belemmert. Daarom ontziet zich de Pater ook niet, de Vicaris-generaal dezer gewesten door sluipmoord onschadelik te maken. De toeleg wordt verijdeld; 't is Joan, die, door 't geluk gediend, de aanslag voorkomt en 't werk van de Pater ongedaan weet te maken. Dezelfde woeste drijver heeft tevoren ook het destijds gewillige werktuig Ludwig weten aan te zetten tot de moord van de oudste zoon der Falckesteins. Zo offert het monster, elk wezen, dat zijn persoonlike wrok heeft opgewekt, aan zijn bloedwraak op. Is deze Orde niet aansprakelijk voor deze Jezuïet, de gevolgtrekking ligt niettemin voor de hand, dat haar Leer dergelijke ijveraars kweekt, en hun sluikse gangen, zo nodig, billikt. En om deze indruk is het te doen. Zo zeer zelfs, dat de auteur, de taak van de Kerk scheidende van die der orde Jesu, een scheidsmuur optrekt tussen wat de Kerk geoorloofd, en in een biezonder geestelike, welke belangen ook dienende, vloekwaardig acht. '*Non occides*' bijt Spinola de monnik toe; 'de Kerk verbiedt het'. 'Ik leen mijn hand tot geen boevenstuk, zet geen zoon op tegen zijn vader,' vaart Velasco uit. 'Scheid de bevelen van Rome en Madrid van de voldoening uws persoonliken wroks!' vermaant de eerste. 'Verwaardig u niet, de eerlike sabelhouwen van de krijgsman te vergelijken met de dolksteek van uw sluipmoordende hand!' werpen de krijgslieden hem toe. Van meer betekenis, in deze omstandigheden, is wat de Vicaris, evenzeer ordebroeder, en

niet minder vurig voorstander der Kerk, aan Pater Eugenio en diens soortgenooten verwijt. Hij, pas ontkomen aan Eugenio's listen, maar vreedzaam en vergevingsgezind, voelt maar al te goed, waar deze praktijken op moeten uitlopen, en ducht niet minder de smaad, welke de faam niet zal nalaten, de Kerk in haar reinheid aan te wrijven. ‘Zie, wat zij bedrijven,’ voert hij de ontzette Velasco toe, ‘de indruk, die de tijding van mijn wedervaren op ù gemaakt heeft, bewerken zij overal; met banden van vrees kluisteren zij de wereld, die hen verfoeit; hun macht, bij alle volkeren, aan alle hoven verspreid, is even geducht als ontzettend. Onverzettelijk gaan zij voort met het bereiken van het enigste doel dat zij bejagen, en waartoe alle middelen hun even geschikt voorkomen: - en wat is dit doel? Niet de vestiging van de echt Katholieke beginselen; niet de toebrenging van alle volkeren tot het heilig en onvervalst geloof; - neen, alleen de tijdelike, geheel aardse heerschappij hunner eigene Sociëteit over de gehele wereld is het wit, dat zij bejagen, en aan 't welk zij alle belangen, alle plichten, alle menselike banden, ja het welzijn van hun onsterfelike zielen zonder wroeging blijven opofferen.’

Ziehier, in naam der Kerk, wier pausen de statuten der Societeit bekrachtigden, het streven der Orde veroordeeld. De auteur schenkt zijn achting aan de Katholiek geworden Godard van Reede, die, ofschoon door de Regering der Unie, als staatsgevaarlik vervolgd, in zijn eerlike en van zijn standpunt te billiken ijver voor de zege der Kerk, oneerlike middelen afwijst, de aanslag van Mom verfoeit, zijn kleindochter Ulrica, over wier hand hij ingevolge een hem toegekend recht, beschikken mag, node toe ziet wijzen aan een Magistraatspersoon, die trouweloos zijn eed aan de Overheid breekt, en die, wanneer hij zijn beslommeringen barende waardigheid in de dienst der Moederkerk opzegt, zijn overige dagen wijden gaat aan het missiewerk onder de Roodhuiden. Maar tegenover deze, beginselvaste en edelhartige, en in zijn hart Nederlander gebleven oudoom der Sonheuvels stelt, propagandisties, de Grootmeester der Vrij-Maçons, de gezegde aterling uit Loyola's teelt. Langs sluipen kronkelwegen laat hij diens armen en vingers zich uitstrekken tot in de kabinetten der ketterse Hoven, tot in de gezinnen

der ketterse geslachten, om er tweedracht te zaaien, onheil te bereiden en door verraad en moordpriem het werk van de tegenstander in puin te doen storten en in zijn grondvesten te vernietigen.

Hoe de bestrijder van de onderdrukking der gewetensvrijheid, in deze roman, zich, bij een onomwonden en openlike getuigenis, zou uitspreken ten aanzien van de Remonstranten en hun vervolgers, laat zich, in de nazaat van de Patriottiese en aristokratiese Regenten der 18de eeuw, gemakkelijk gissen. In 't algemeen is Van Lennep een bewonderaar van Maurits, en voelt hij meer dan iemand anders, wat het vaderland aan zijn kunde en zijn kloekheid verplicht is. Het komt dan ook niet in hem op, een oordeel uit te spreken over de maatregelen, die de Stadhouder heeft aangewend tot bevestiging van een schier onbepaald gezag. Wel erkent hij, dat de op 't kussen geraakte Contra-Remonstranten de verongelijking, die ze meenden te hebben moeten verduren, op een geduchte en ‘zeker weinig Christelike wijze’ aan hun tegenpartij betaald hebben gezet, en door het gehele grondgebied der Nederlanden, al wat maar Remonstrants scheen, aan de ‘hardste en grievendste behandelingen’ hebben onderworpen. Zelfs verklaart hij er hun verzet door, in die mate, dat, ‘gelukkig slechts weinigen’ het oor leenden aan de voorstellen der Spanjaarden, en bereikbaar konden worden voor de verreikende intrigues van een Eugenio. Wat meer is, de auteur kan niet nalaten, in zijn verhaal een illustratie aan te voeren van de onrechtvaardige vervolgingen der Unie-partij. Dat leken, die voor Arminiaans worden aangezien, zonder omwegen uit hun bedieningen worden gestoten, ervaart de Betuwse buitenman Gheryt Maessen. De gulle prater vertelt aan Joan, - die op de bekende bruuske wijze de lagen van Eugenio is ontvlucht, - op diens avondwandeling naar de boorden van de Rijn, - hoe hij aan de dijk is gezet, en de Ambtman van Tiel zijn post aan het veer begeven heeft aan een zekere Teun Weser, een gelukzoeker en bandiet, zonder eer of geloof. De eerzame Gheryt noemt nog meer gevallen, om zijn reisgezel uit te duiden, hoe ruw en wederrechtelik de gezaghebbers te werk zijn gegaan. Bij dit verhaal mag niet

worden verbloemd, dat de auteur er tegelijkertijd andere bedoelingen mee bereikt: de Ambtman wordt door zijn onrechtmatig ontweldigen van het genoemde postje aan een eerzame en goedhartige Geldersman, en het aansmeren van dezelfde bediening aan een schoelje, die, zoals gebleken is, de zaak-Mom op een geheimzinnige wijze dient, op een toenemend ongunstige wijze aan de kaak gesteld, terwijl de vrij gekomen sympatie de verongelijkte, maar brave en welgemoede Gheryt ten goede komt. Die sympatie zal nog stijgen, als de lezer verder in 't verhaal verneemt, dat aan de bedlegerige huisvrouw van Gheryt, - tot aangename verrassing van onze belangstelling een dochter van Feurich, de aan de weduwe Falckestein trouw gebleven dienaar uit haar jaren van geluk en van rampspoed, - ook de freule van Sonheuvel haar dagelikse zorgen besteedt, evenals het hem aangenaam aandoet, als de meelijdende boer zijn doornatte gezel, wiens naam en bestemming hij niet eens weet, op de meest gastvrije wijze zijn woning mee binnenloodst, en hem, al wat de gastvrijheid dier eenvoudige mensen bedenken en verschaffen kan, met de innemendste vrijgevigheid aanprijst. Het ganse toneel, dat deze ontmoeting, met het zonderling logies inbegrepen, in het Achttiende en Negentiende Hoofdstuk omvat, is allergelukkigst, wat vinding en uitbeelding betreft. De avondwandeling van Joan, het gezang over de velden, de ontmoeting en het gesprek met Maessen, de aanblik van 't verre Sonheuvel bij 't stralende maanlicht, de ontvangst in de boerenwoning, de gouden morgen en het toevallig bezoek van de Freule aan 't bed van de huisvrouw, vormen beelden en groepen, die nooit worden weggewist, en waarvan men om strijd de naïeve bekoring in de voorstelling bewondert, en de handigheid, waarmee al de toegevoegde trekjes, tevens verbonden aan de gegevens van het verleden, schier spelenderwijze, doch daarom niet minder rechtstreeks, gericht worden naar de ontwikkeling van de knoop.

Vóór 1827 waren binnenhuisjes, als het volgende, nog niet met de pen geschilderd. Zij waren nieuw, en zullen steeds hun waarde blijven houden door de weldadige warmte en de rijke eenvoud der kleuren.

De landman en zijn van water doorweekte gast hebben de deur van de hoeve bereikt.

‘Hartelik was de verwelkomst, die Gheryt Maessen van zijn gezin ontving, toen hij, met een vrolik: “genavond samen!” zijn woning binnentrad. Zijn bejaarde moeder stond van achter de tafel op, waaraan zij gezeten was, sloeg de huisbijbel, die voor haar lag, toe, na alvorens haar bril te hebben afgezet en bij de plaats gelegd waar zij gebleven was, en maakte zich gereed haar zoon te omhelzen. Een eenigszins vermagerde arm lichtte het gordijn op eener in de hoek der kamer aanwezige bedstede, waaruit op een flauwe, doch niet minder hartelike toon, een “genavond vader!” zich liet horen. Drie kloeke, weldoorvoede kinderen, waren hun vader reeds in 't gemoet geschoten en de jongste hing hem om de hals; doch de twee andere, de vreemdeling nu bemerkende, die aan vaders zijde binnenkwam, traden beteuterd achteruit en bleven, de wijsvinger der linkerhand over de benedentanden gekromd houdende, op een afstand staan, van waar zij nu en dan het waagden, de ogen op te slaan, om de vreemdeling van ter zijde te bekijken. Een keffertje, dat eerst met een geweldige drift op de reiziger was aangetogen en vervolgens al grommend en knorrend tussen diens benen gesnuffeld had, als wilde hij aan de kuiten de plaats uitzoeken, waar het beste vlees te happen ware, scheen over zijn onderzoek voldaan: altans het keerde terug en vlijde zich weder bedaard op de warme plaat ter ruste.’

‘“Genavond, Gheryt!” zei moeder: “kom, Klaôske! zet een bank voor vaôder als een man. Nu! hoe staôt oe zoo te lanterfanten? - Maôr kijk, daôr het onze Gheryt nog iemand bij hum, die ik niet eens ezien had.”

“Genavond Gherytman!” herhaalde de vrouw des huizes, “haar bedgordijn al verder opschuivende en zich half oprichtende: koemt oe mij niet eens een toet geven?”

“Hier ben ik al, vrouwke!” zei Gheryt, na zijn moeder gekust te hebben: “hoe staôt het er met sinds van morgen?” En meteen trad hij toe en drukte zijn vrouw hartelijk in zijn armen.

“Dat's maôr zo passelik met onze Els,” zei moeder; “ze

heit weer wat koorts ehad, maôr het eten lijkt er toch nogal esmaôkt te hebben, nietwaôr ook, Elske?"

"Nu, zolang de appetijt er maôr is, zal het zo spaôk niet lopen," merkt de luchthartige Gheryt aan: "ik heb teugen dat oe weer trek in stevige kost krijgt, een viertal kostelike hammen met ebracht: ze zijn puik puik, vrouwke! daar kan oe staôt op maôken. Maôr kom, Klaôske! zet me fluks eens als een man een bankje an den haôrd en leg mij wat takkebossen op het vuur: want hier heb ik een wilde vogel bij me, die aôrs licht verkouen zou raken, nietwaôr ook, man?" Hier klopte hij zijn gast vriendelik op de schouder.

"En wie heit oe dan met ebracht?' vroeg de moeder, terwijl zij haar bril weer voor den dag haalde en opzette, om de vreemdeling beter te kunnen zien; 'wie is dat heerschap?"

"Dat heb ik hum nog niet evraôgd," antwoordde de zoon met een gulle lach, "de man is doornat, en ik wil hum niet toelaten, de Rijn over te vaôren eer hum zich eerst wat ewarmd heit."

"Ik hoop niet, moeder!" zei de vreemdeling, toetredende, "dat ik u eenig ongerief zal veroorzaken: ik heb mijn gezelschap uw zoon niet opgedrongen: maar hij heeft mij gulhartig verzocht en even gulhartig heb ik zijn aanbod aangenomen."

"Oe is welkom, heerschap!" zei de oude vrouw: "men zeun doet wel: want wat zeit de schrift: *"ik was vreemdeling en gij hebt mij geherbergd*."

"Bewaôr ons!" riep Gheryt, toen de reiziger zich op een houten drievoet naast het nu helder brandend vuur had neergezet: "man! wat is oe nat! waôr drommel heit oe ezeten?"

"'t Ware best," zei de oude vrouw, "dat het heerschap zijn natte kleren ging uittrekken en een wammes en broek van oe antrok, Gheryt! want zo kan de man niet blijven."

"Jaô, waôrlijk moeder, dat eloof ik ook; - ei Klaôske! haôl iens ezwind mijn fluweelen wammes en mijn fulpen broek oet de kleerkas; en oe Sijmen, krijg eens de brandewijnfles! een hartversterking zal de man goeddoen!" - - -

"Zal oe nu niet wat eten?" vroeg de gastheer, nadat beide zich met een goede teug brandewijn verfrist hadden. "Kijk,

dat lacht oe toe!" en hier wees hij op een grote schotel rijstebrij, die de oude vrouw had opgebracht.

"Hartelik dank!" zei de vreemdeling, "gij zijt al te vriendelik! maar ik zou niet in staat zijn iets binnen te krijgen. Het best zal wezen, dat ik, zodra mijn kleren wat gedroogd zijn, mij maar weer op reis begeef." - Met deze woorden rees hij op en poogde een paar stappen te doen; doch zijn knieën knikten, en hij viel op zijn bankje neer.

"Droomt oe man?" zei Gheryt; "oe zult van deze nacht geen stap verder doen, hoor! - Ik loof waarachtig, dat oe niet vrij van koorts is: blijf oe van deze nacht maôr hier; wij zullen het wel schikken, dat oe het warmpjes enoeg zult hebben: en dan kan oe morgen zo vroeg en laôt weer heentrekken als oe wilt."

"Ik hier blijven?" vroeg de reiziger; "dat zal u immers hinderen?"

"Niet het minst! niet het minst! breek daôr oe hoofd maôr niet met. Wat zegt oe moeder? er kunnen immers schone laôkens in de bedsteê van het opkaômerke worden ebracht, en dan, klaar is Kees!"

"De slopen van de kussens liggen op het rechtse plankje in het kabinet," zei de zieke vrouw, welke uit haar bedstede het gesprek gehoord had.

Nu haastte zich de moeder, het nodige bijeen te zoeken en begaf zich vervolgens naar het opkamertje, alwaar zij het nachtverblijf van de vreemdeling gereed maakte. Onderwijl stonden de kinderen, met de vertraging, welke dit oponthoud in hun avondeten bracht, weinig tevreden, om de tafel te nagelbijten, hun ogen strak gevestigd houdende op de rijstebrijschotel.'

'"Het doet mij van harte leed," zei de vreemdeling tegen Gheryt, "dat uw moeder zich om mijnentwille zoveel moeite geeft....waarom niet gewacht tot na den eten? Uw kinderen zullen kwaad op mij wezen, dat ik hen in die verrichting storen kom."

"Bekommer oe niet," riep de vrouw des huizes uit haar haar bedstee: "'t spijt mij maôr, dat ik oe niet helpen kan en dat ik juist op mijn bed moet liggen: nu als oe op een aôre keer weerom komt...."

“Dan hoop ik u fiks en gezond te vinden,” zei de reiziger, haar volzin voleindigende; “maar daar komt moeder al weer terug; houdt u toch niet langer om mijnentwille op, goede vrienden! Ik zal verder wel alleen klaarkomen.”

De oude vrouw meldde nu, dat alles op het bovenkamertje in orde was; waarop Gheryt, de lamp uit haar hand nemende, zijn gast voorlichtte, en naar het slaapvertrek geleidde waar hij, na stellig bescheid ontvangen te hebben dat de reiziger niets meer nodig had en het verder wel alleen zou klaren, hem onder het toewensen eener aangename nachtrust alleen liet.

“Het was toch wel wat ewaôgd van oe, Gheryt!” zei de moeder, toen het ganse huisgezin aan de dis was neergezeten: het was toch ewaôgd, die vreemde man zo maôr bij ons te nodigen. Ik loof toch, dat het een hupse borst is; maôr hum kon toch ook wel een dief of een moordenaar zijn: hoe kwam hum zo nat? dat heit hum niet iens willen vertellen!’

‘“Ja moeder!” zei Gheryt: “dat weet ik niet recht: genoeg was het voor mij, dat de man nat was en niet sprak als een schelm of vagebond. Had de man kwaôd in 't zin ehad, dan had hum mij immers kunnen doorsteken met 't braôdmes, dat hum op zijde heeft, en mij mijn hammen afnemen eer ik er om dacht. En dan, heit oe niet ezien wat een kostelijke goldene keten hum onder zijn wammes droeg en watte schone goldene ringen hum aan de hand had?”

“God geve,” zei de meer ergdenkende vrouw, “dat hum daôr eerlik is an ekomen. Doch me meugen onze naôsten niet oordelen: ik wil gaôrne het beste van hum eloven.”’

Men kan bedenkingen maken. Zo zou het nog uitgemaakt moeten worden, of omstreeks 1600 een Betuwse boer zich reeds in de gelegenheid zag gesteld, zijn kleren uit een kleerkast, laat staan, uit een kabinet te voorschijn te halen, waar zijn kollega's in de meest welvarende streken van Duitsland, tijdens de 30-jarige oorlog, hun garderobe in welvoorziene kisten hadden geborgen. Verder zal de lezer meesmuilend willen aanvaarden, dat dezelfde boer, thuisgekomen, rijstebrij tot zijn beschikking ziet gesteld; en wellicht komt de twijfel in hem op, of de

brandewijn, die als hartsterking aan de gast wordt uitgereikt, bij deze gelegenheid uit een fles getapt zou zijn geworden. Een ernstiger bezwaar zou een kenner van de Betuwse dialekten maken tegen de streekspraak, welke de auteur heeft goed gevonden de eerzame Maessen in de mond te leggen. Doch met de gouwtaal is het gesteld als met de rijstebrij. Het een als het ander heeft geen andere strekking dan om met voor ieder verstaanbare aanwijzingen een landelike levenskring voor de geest te brengen. Daarbij is er meer gezocht naar een nationale dan naar een historiese lokale kleur. In de verste verte zou Van Lennep er niet aan denken, door archaïstiese taal en zinbouw, de afstand tussen de lezer en het gezellig boereninterieur waar de held van 't verhaal terecht is gekomen, te vergroten. Integendeel, de ongegeneerdheid, waarmee de huisman, met toestemming van de schrijver, zijn dagelikse omgangstaal gebruikt, brengt niet minder toenadering tussen hem en het luisterend publiek dan de hartelike familiariteit, waarmee hij de jonker zijn zorgen wijdt. Hier wijkt de eis van de historie terug voor de gemeenschapszin. Terwijl anderen zich zullen beijveren, om uit de opeenvolgende generaties, die ons zijn voorafgegaan, een bepaald geslacht, met evenveel voorliefde als trouw in zijn wijze van denken en spreken, van handel en wandel getekend, onder de aandacht van de vaderlandslievende lezer te brengen, laat Van Lennep zijn personages projecteren op het doorzichtvlak van zijn tijd, ziet af van het historiese perspectief, en vergemakkelikt op die wijze, op een zelfde niveau, de onderlinge omgang van zijn figuren en de hun gezamenlike amicaliteit met de lezers. Vandaar de gemakkelikheid, waarmee de lezer zich in de wereld van Van Lennep's romans verplaatst; vandaar de weinige inspanning, waarmee hij de levendige en gemeenzame gesprekvorm van het interessant gehouden verhaal steeds volgen kan. Een uiterste er van is, dat, door zijn lust tot luim, de balans van deze gemeenzaamheid somtijds doorslaat, en de verhaler zich, rechtstreeks, quasi onderhoudend met de lezer bemoeit. Uitvallen als: ‘dat Reede woordenrijk is, zullen we maar daarlaten’, over de hoofden van de in actie gestelde personen heen; scheve voorstellingen als zou het verhaal niet geregeld kunnen door lopen wegens het gemis van ‘brieven die wij niet

hebben kunnen terugvinden', voorstellingen, geheel strijdig met de opzet zelf van het werk; even ongemotiveerde interrupties van jonge lezers en lezeressen, als 'En is het nu uit'? aan het slot van het werk, zijn, hoe vergeeflik ook bij een schrijver, die zich als verteller evenzeer een 'vriend' als een 'meester' toont, niettemin vrijheden van een te speelsen aard, evenals de boutades op de 'verstandige kinderen van tegenwoordig', en op de 'Recensenten', ofschoon niet minder in de lijn van Van Lennep's wezen, eerder opmerkenswaardig zijn voor de karakteristiek van zijn geest en zijn tijd, dan ze de éénheid en de gang van het geschiedverhaal zelf kunnen baten.

Wij zouden, na het bovenstaande, aan Van Lennep onrecht doen, wanneer wij hem, in zijn historiese romans, gebrek aan historiese zin verweten. Integendeel; nu en dan brengt hij zijn kennis van het verleden alles behalve ongelukkig te pas. Als de auteur Joan de zooeven genoemde Gheryt Maessen op zij laat brengen, zijn het de liedjes van Starter, luide door de vrolik gestemde huisman gezongen, welke in de stille avond de nabijheid van de Rijminger boer verraden. Kennis van de voortijd blijkt eveneens uit de vrij gedetailleerde beschrijving van de grote zaal en het particulier vertrek van de baron van Sonheuvel, alsmede uit de tekening van de beide ruiters, welke zich, in het begin van 't verhaal, op de weg tussen Den Haag en Haarlem bewegen. Trouwens, wie beschreef ooit levendiger een Middeleeuws toernooi, dan onze Van Lennep in z'n 'Roos van Dekama', wie ooit meer met kennis van zaken de 18de-eeuwse toestanden dan de auteur van 'Ferdinand Huyck'? In dit opzicht heeft hij genoegzaam de tol betaald, die zijn vader, David Jacob van Lennep, van de toekomstige romanschrijver, op het voetspoor van Scott, in hulde aan vaderlandse grond en vaderlandse oudheden, bij het scheppen van zijn verbeeldingswereld en voor de gevoelsveredeling, van tijdgenoot en nageslacht, in diens overbekende 'Verhandeling' vroeg. Gelukkiger pleidooi voor de rechten van onze nationale tradities is zelden geleverd, en het fiere woord heeft niet gemist, een weerklank te vinden in de harten der begaafde jongeren. Van hem, de vader, en niet minder van de grootvader, Cornelis van Lennep,

erfde de auteur zijn liefde voor het Hollandse landschap. Ook dit element was in het verhaal tot 1830 zo goed als onbekend; Jacob van Lennep bracht het, met zijn nieuw genre, op een gelukkige wijze in onze litteratuur over. En hij kende de natuur; hij was er in opgegroeid. Hij ruikt in de lente de balsemgeur van de berkeknoppen, vangt in de zomer de lucht van de kamille en het pijpkruid op, en snuift in de herfst zijn longen vol met de adem van 't eiken- en beukenloof. Hij hoort het slaan der nachtegalen, het gesjerp van de krekels, de doffe bijlslag der houthakkers. Zijn oog weidt over alle kleuren, die de hoogten en laagten hem bieden. Zijn blik klimt met het naaldhout, dat tegen de heuvelen oprijst; hij daalt langs de abelen- en berkestammen tot onder het spiegelend watervlak. Te Tiel komt hij onmiddellik onder de indruk van de grootse rivier, in toom gehouden door de machtige dijken met hun zware lijnen. Aan de Veluwe-zoom ziet hij 't zilver van het maanlicht uitvloeien over het oppervlak van de Rijn, en onder de betovering van dezelfde glansen, het oprijzend kreupelhout de proportieën aannemen van een majestueus bos, waarboven de leien daken blinken van het ouderlik slot. Doch lacht de ochtend hem tegen en praalt de stille nacht, zijn stemmingsleven geeft zichtbaar het tederste antwoord op de rust en de ernst van de avond. In de beschrijving van het einde van den dag, waarop in 't gemoed van zijn romanheld, de emotie die de Schepping verwekt, zo aanstonds de inleiding blijkt te zijn op aandoeningen, door verrassende en veelbetekenende ontmoetingen te voorschijn geroepen; in de stille beschouwing van het panorama, dat zoo aanstonds wijkt voor andere vergezichten, die de toekomst en de in nevelen gehulde lotsbedeling van de ‘pleegzoon’ beginnen te ontsluieren, ligt het glanspunt van zijn verering van ons landelik schoon, en de tienduizenden van lezers, die deze eersteling als een ongewone gave uit de Hollandse litteraire tuin aanvaardden, hebben, bij de geleidelike en ongekunstelde detailiering van het Stichtse landschap, het ganse doek op kleurrijke wijze voor hun ogen kunnen zien ontrollen.

Doch geven wij het schouwspel weer, waarop onze grootouders hun blikken voor 't eerst vergastten:

‘Eens keerde hij[1)], met wild beladen, en vroolijk neuriënde onder 't gaan over de breede heiden, die zich ten noordoosten van het dorp Sonheuvel bevinden, met zijn trouwen Veltman weder huiswaarts. Het was een dier schoone herfstavonden, waarin de hemel met zulke heerlijke schakeeringen van goud en purperrood ontgloeid is: liefelijk werden de dampen, die over de vochtige velden gleden, door de breede zonnestralen verlicht: in vollen bloei stonden de ontelbare erica's en bedekten het blauwe mostapijt als met al met purperen vlekken: van alle kanten stegen de geuren van thijm en rosemarijn naar boven en verspreidden zich heinde en ver op den adem van het suizend avondwindje. Blakend van den schemerenden gloed der ondergaande zon, lagen Sonheuvel en omliggende dorpen aan den voet des heuvels, midden tusschen het donkere groen te prijken: trotsch en statig verhieven zich de hooge kerkspits, en daarachter, de daken van het vaderlijk slot: linksaf stak, in 't verschiet, de dom van Reenen somber af tegen het heldere zwerk, en aan de rechterzijde rezen de torens van twintig adellijke huizen uit de donkere bosschages. Voor hem rolde de Rijn met effen, stillen stroom, door vette weiden of geurige boomgaarden, en kaatste als een spiegel den blozenden hemel terug. Hoe vaak Joan dit prachtige natuurtooneel aanschouwd had, telkens deed het nieuwe en streelender gewaarwordingen bij hem oprijzen: want dit voorrecht bezit de natuur, dat haar schoonheid nimmer den gevoeligen toeschouwer vermoeien noch verzadigen kan, en dat de indrukselen, welke zij teweegbrengt, met de jaren eer versterkt dan verzwakt worden. Onwillekeurig bleef Joan op de helling des heuvels staan, niet ver van de plaats, waar het pad, dat hij volgde, zich met den bovenweg vereenigde, om zijn oogen aan een treffend en bevallig schouwspel te verlustigen. Daar stond hij, als ware hij alleen in de natuur. Slechts de rook, die uit het dorp in dunne rookkolommen opsteeg, het verwijderd geloei der runderen, die naar de stallen keerden, en het eentoonig geluid der klinkende schelletjes van de witgewolde kudden

1) Hier is sprake van de ‘pleegzoon’.

kondigden hem de nabijheid van menschen aan. Verzonken in aandacht en verzukking, gevoelde hij zich, zonder zelfs de reden te kunnen bevroeden, diep bewogen en wischte een traan uit het oog, toen de onverwachte verschijning van een naderend rijtuig aan zijn gedachten een afleiding bezorgde, door zijn nieuwsgierigheid gaande te maken.'

De stemming, die door dit avondlandschap in het gemoed van de lezer wordt binnengeleid, maakt hem ontvankelik voor de gevoelens, welke de eerste ontmoeting van de gravin van Falckestein met haar zoon, en de eerste aanwijzingen van een nog voor beiden verborgen relatie het hart noodwendig moeten beroeren. Doch juist, wanneer de belangstellende volger van het verhaal zich meent te moeten verblijden over het gelukkig toeval, dat de doodgewaande zoon in de armen van de moeder terug zal voeren, roept de auteur de machten op, die het gelukkig beloop der dingen een spaak in het wiel steken. Daardoor ontstaat een ongewone spanning, en deint de meegesleepte lezer beurtelings tussen vrees en hoop. Dit scheppen van verwikkelingen, die de hefbomen van inspinnen en afspinnen op een verwonderlike wijze in evenwicht weten te houden, is inderdaad een *fort* van de schrijver. Zijn overige meesterwerken, de 'Huyck' en vooral 'De Roos van Dekama' geven er een onwederlegbaar getuigenis van. Een andere verdienste van de auteur steekt in het beschrijven van boeiende tonelen. In 'De Pleegzoon' zijn het de overval op de 'Katholieke Hoeve', het beleg van Falckestein door de Spanjaarden, de spionnage van Bouke en de overval bij Oud-Zevenaar, en, niet te vergeten, de ontvluchting van Joan uit de woning van Klaas Meinertz en de gewelven van het Dominikaner klooster, welke op meesterlike wijze van talent van vinding en van verhalen getuigen. Er zijn tonelen onder, die beroemde episoden uit Oltmans werken, als de bestorming van Loevestein, het tweegevecht te Blauwkapel, en de beklimming van de Kerk te Barneveld, op zijde streven. Wat 'De Roos' ons aanbiedt, o.m. in het Haarlemse toernooi, en 'Ferdinand Huyck' in de koepelscène en in de zeilpartij, is overbekend. Doch gelden deze fragmenten het verhaal, ook elders steken juweeltjes van

schildering, die zowel voor des schrijvers talent als uitbeelder als van zijn aanleg en smaak voor verdeling en schikking spreken. Reeds lang maakten wij kennis met de freule van Sonheuvel, hoorden van haar deugd, haar passivieteit, haar genegenheid voor haar pleegbroeder, haar weldadigheid, aan armen en zieken bewezen. Maar steeds wisten wij niet, ofschoon we het vermoedden, dat de maagd wel even schoon van aangezicht, en even bevallig van leest zou zijn, als zij edelmoedig van hart getoond had te wezen. De schrijver had er tot heden niet van gerept. Doch, gans bij toeval, voert hij ons met Joan in de woning van Gheryt Maessen, en laat ons met de vreemde gast in het opkamertje luisteren naar de vrouwestemmen in 't voorhuis, ja, zelfs met het oog voor het sleutelgat bespieden, welke wezens het zijn, welke een medelijdende belangstelling voor het bed van de zieke boerin heeft gevoerd. De schrijver heeft ons mede nieuwsgiering gemaakt, en wij merken alles goed op, wat wij door de nauwe opening maar enigzins kunnen onderscheiden. Wij tekenen het zelfs, in onze geest, als op een scheurblaadje aan.

‘Naast de bedstede, waarin de zieke vrouw gezeten was, bevond zich een jonge, welgekleede juffer, die de eene hand der lijderes in de hare hield, en, op een deelnemenden toon, naar den staat van haar gezondheid vroeg. Bevalliger voorwerp dan deze jeugdige schoonheid was ongetwijfeld zelden in hut of hof gezien geweest. Over haar sprekende, groote blauwe oogen, wier gewone majesteit op dit oogenblik door den zachten invloed van medelijden en deelneming getemperd werd, vertoonden zich twee gitzwarte wenkbrauwen, sierlijk afgeteekend op het spierwit, met blauwe adertjes doorkronkeld voorhoofd. Twee golvende haarvlechten, vielen naar de toenmaals heerschende manier langs den blanken hals op den zwellenden boezem af, wiens heerlijke vormen zich slechts gissen lieten onder het hooge ochtendkleed en den breeden kraag, welke de jonkvrouw tegen de morgenlucht beveiligden. Het rozerood mondje, ten halve tot een vriendelijk lachje geopend, vertoonde twee rijen van hagelwitte en in grootte volkomen gelijke tandjes: het eirond kinnetje en de anders misschien wat al te bleeke, doch thans door de beweging met een frissche

kleur geverfde wangen, waren met kuiltjes voorzien, die de droefgeestige tint, welke op het gelaat verspreid was, op een bevallige wijze afbraken: in 't kort, het geheel leverde een alleraanminnigst voorkomen op, waarin ernst en minzaamheid, droefheid om eigen leed en belangstelling in den toestand van anderen zoo duidelijk te lezen waren, dat de Freule (want dit was de rang der schoone) ongetwijfeld ware gekozen geweest, indien men een natuurlijk afbeeldsel de Christelijke hoofddeugd, de liefdadigheid, had willen daarstellen.'

Ieder zal toegeven, dat vóór en na het ontwerpen van bovenstaande schets, honderd uitvoeriger en fijner bewerkte schilderingen van vrouwelik schoon geleverd zullen zijn. Doch merken wij op, dat een voorstelling niet alleen wordt gediend met de kunstrijkheid van het tere penseel, maar ook met de bevalligheid, waarmee tot bereiking van een aangenaam effekt, de schakeringen worden getroffen. Terwijl de zieke vrouw zich met de hoge bezoekster over koetjes en kalfjes onderhoudt, de kamenier, rondkijkende, het eenvoudig huisraad opneemt, de oude moeder zich eerbiedig achteraf houdt, de boer Maessen, welvoldaan, over de toenemende beterschap van zijn vrouw, er bemoedigend of gekscherend een woordje tussen voegt, bespieden wij over de schouder van de vreemde gast in 't opkamertje het vertrouwelik toneel, en vangen, met zoveel te meer belangstelllng, naarmate de beschrijving ons te langer onthouden werd, de lijnen en de trekken van de ons lief geworden Freule, één voor één in onze verbeelding op.

Overigens is het ontwerpen van dergelijke toneeltjes, een der geheimen van Van Lennep's populariteit. Niet, dat hij dit volksaardig element opzettelik zou aanbrengen, om aanspraak te kunnen maken op de hulde van het grote publiek. Integendeel: hij zelf vindt zich behaaglijk in de eenvoud van het hartelikste gezinsleven, en vermeit zich des te meer met zijn eigenaardige genoegens, naarmate het de herinneringen aan de levensmanier op 'het huis te Manpad' in werking brengt. Immers de Van Lennep's leefden op hun landhuis als de landedelen op hun

riddergoederen[1]. Zij voorzagen hun kelders en keuken van vruchten en groenten, jaagden in het hout en in de duinen het wild, vogelden op de bouwakkers, hielden hun hoenderparken, en omringden zich onbekrompen met al de bedienden, welke zij voor het voeren van hun staat en het onderhoud van hun bezittingen nodig achtten. De omgang nu met hun ondergeschikten was neerbuigend, schier gemeenzaam. Van loontrekkenden, die op bepaalde voorwaarden hun diensten presteerden, werden deze, bij veeljarig verblijf, vertrouwden, die met gehechtheid meer gaven, dan welwillendheid vroeg; voor de opgroeiende kinderen, die zij voorlichtten in de veld- en jachtgeheimen, werden ze vrienden en metgezellen. Met voorliefde spreekt de kleinzoon van dergelijke familie-erfstukken, uit het 'huis' van zijn vader en grootvader, betreurende, dat allengs de verhouding tussen heren en ondergeschikten een andere geworden is[2]. En aan deze zoete herinneringen paart zich een niet te miskennen weemoed waar hij het verdwijnen van nog andere, aan de vervlogen eeuw eigene, voorrechten gedenkt. Van onschuldigen aard is het gedenken aan menig coelinaries genot, wanneer hem de vruchtengeleien, de confituren en dergelijke delicatessen voor de geest komen te staan[3]. Doch als hij spreekt over de meerderheid van de Vrouw des huizes, boven de vrouwelike dienstboden, in de menées van de kelderen keukendienst; als hij roemt op het ontzag, dat knechten en meiden betonen voor hun Meester en hun Meesteres, dan ligt er in deze dubbele biografie meer, dan een hulde aan het geslacht der Van Lenneps; dan wordt ook de eeuw verheerlikt, waarvan C. van Lennep, de tiepe en het sieraad is. Het was toen, dat (in het Amsterdam van 1787) de menigte nog eerbied had voor de Regentenstand[4]. Toen helaas, 'mannen als Van der Capelle tot den Pol in Overijsel en Van der Capelle tot

1) Verg. zijn 'Leven van Mr. Cornelis van Lennep en Mr. David Jacob van Lennep'. Amst. 1861.
2) II. 143.
3) II, 222. Benevens het diepbetreurde 'braadspit'. Verg. ook zijn voorliefde voor de 18de-eeuwse vernuftsspelen, en zijn lof op de rijke 'Boekverzamelingen' der 'Aristocraten'.
4) II, 83.

de Marsch in Gelderland, Burgemeester Hooft in Amsterdam en de beide Pensionarissen, in *hun overdreven hervormings-zucht*, een volstrekte drukpersvrijheid, het recht van verkiezing der Regenten door het volk, het recht van petitie, dat van vergadering en vereeniging...aanprezen, of openlijk verdedigden'[1]. Hem hindert het persgeschreeuw van die mannen 'meest van minder allooi', die in 'den Politieken Kruier', 'de Historische, Diemermeersche, Zuidhollandsche en andere Couranten, lucht geven aan hun toomeloozen vrijheidszucht...'[2] Hij ziet Burgemeester Hooft's 'zwakke hersengestel geheel op hol gebracht en tot een speelbal in de handen der bewegingspartij' gemaakt[3]. Hij prijst het als een voordeel, dat de Vroedschaps-vergaderingen besloten waren, doordat er 'vrij wat minder over en weer gesproken werd', dan tans, en 'de zaken er spoediger tot een einde geraakten'[4]. En als eenmaal de Omwenteling haar beslag heeft gekregen, en het Volk de Souvereine Macht is geworden, dan hangt hij een tafereel op van de bijeenkomsten der Nationale Vergaderingen, in dier voege, dat wij 'de ergernis en de walging' begrijpen, welke iemand van 'fijne beschaving en kiesch gevoel' moest verduren, waar zooveel 'zelfzucht, ijdelheid, onbeschaamdheid en onverstand' zich in die parlementaire bedrijven lieten gelden[5]. Doch waarvoor nog meer aanwijzingen! De grootvader als de kleinzoon hadden zich als gecommitteerden een tegenzin gegeten. De Goden op de Heemsteedse Olympus, goedertieren glimlachende tegen hun vereerders aan hun voeten, konden zich onmogelik thuis voelen op het tijdelik eergestoelte, waarop zij als zetbazen hunner slagers en bakkers, tussen glazen wanden, praalden.

Dit conservatisme is het, dat hem doet dwalen door de Oud-Hollandse dreven, hem burchten doet bouwen met de hem lief gebleven grootouders en tantes tot bewoners, hem zijn woningen en stulpen doet bevolken met jagers, tuinlieden en boeren, van 't Manpad geborgd, en hem de liefelike hei- en veldgezichten voortovert, zoals de Vogelenzang die hem biedt. En deze behoudszin is tevens de veer, die hem, voor 't aan-

1) II, 83.
2) II, 97.
3) II, 93.
4) II, 65.
5) II, 245.

gezicht van de nieuwe tijden, met hun gewichtigheid, hun druk bewegen, hun wantrouwen tussen standen en tussen partijen, hun gehechtheid aan het alleenzaligmakend geloof der schoolse wetenschappen, zijn luim laat vieren tegen het stijf en kleurloos decorum der zwartgerokte 19de eeuw in: te wellevend, om de kiesheid te kwetsen, te goedhartig om scherp te zijn, heeft hij in de gezelschappen alleen de humoristiese of naïeve zijde van kwinkslagen weten te tonen, en in zijn 'Vermakelijke Spraakkunst' en dergelijke, zijn snaaksheid, inzonderheid, in 'woordenspel' gelegd. Maar in de kern dier dingen schuilt een bedachtzame ernst. Zij stelt in twijfel, namelik, of de toekomst van de natie er mee gebaat is, met de leiding der zaken over te doen aan de groote massa, en of de geest dier massa wel tot de fijne, 18de eeuwse Aristocratiese essence kan worden overgehaald door een opvoeding, waarvan de schoolse aard het denkvermogen eer dreigt te bezwaren, dan hij de levensmoed kan sterken en het hart kan verwarmen. Na zijn 'romans' wordt deze twijfel hem hoe langer hoe meer ernst. Hij trekt zich in de 'historie' terug, en steekt zijn aspiraties in een lofschrift op zijn 'geslacht'.

De kloosterling
Door
Albert Verwey

Als de avond valt laat hij de hooge bogen
Van 't klooster achter zich en treedt alleen
Het weiland door, tot waar de breede stroom
In spiegling van de rozen wolken vaart.
Daarachter zijn de duinen, en de zee
Onzichtbaar, maar nabij.
Hij staat daar lang
En voelt een vrede of nu zijn leven eindt
Dat hij herdenkt.

Zijn droom bezint een stad
Waar onder zuidlijk zonlicht spitse gevels
Die zwart van oudte en zwaar van balken zijn,
Langs plein en smalle gas aaneengeleund,
Een volk beschutten dat daar woelt en krielt.
Bedrijf of nering klopt uit ieder huis,
De markt is vol met kraampjes en 't gekleur
Van kleed en hoofddoek, 't roepen en geschreeuw
Van talen, 't zweepgeklap en het gedreun
Van wagens maakt daglang de warling uit
Van vreemdlingschap en burgerij.

De knaap
Met andre knapen in baldadige bent
Bezwermt, doorspiedt en stroopt dat rijk terrein
Als hun verworven jacht, verteert zijn roof
In kroegen en op 't land. Maar somtijds houdt
Bij kaarslicht op zijn smalle zolderbed
Een boek hem uit den slaap. De kleine vlam
Schijnt gloed van andre wereld, waar hij reist
Door zeldzame avonturen, aan het hoofd
Van makkers, een gevierde ruiterschaar,
Die steden neemt: hij heerscht op gouden troon
Terwijl elk onderdanig knielt; hij viert
Zijn feesten in een weeldrige natuur
Met de edelste gerechten.
Op een morgen
Voer hij naar 't Oosten, maar niet als een heer.
Bootsjongen, wien voor 't minst vergrijp de kat,
De zevenstaartige, de huid verscheurde
Op 't zeggen van een groven kapitein.
Het brood was hard, het werk was zwaar, de boert
Bitterder dan de slagen.
Vóór zijn tijd
Ontvlucht, een vreemdling, zonder geld of taal,
Leerde hij 't havenwerk en won zijn kost
Daaglijks met moeite en nood. Maar iedre nacht,
Uit boeken die hij voor een stuiver kocht,
Wierf hij zich kennis: 't was zijn eenge troost.
Het kennen van veel talen, het verstaan
Van wat hem in zijn denken raadslig scheen,
De wondren van de wereld en haar bouw,
De wet waarlangs gebeurte en daad verliep
Van mensch en menschheid: al dat eindeloos
Verweven groeisel van gedachte en woord
Werd ook het zijne. En schoon hij doorgaans zweeg

Gaf toch 't bewustzijn dat hij iets verstond
Houding aan zijn gestalte en aan zijn oog
Een rust die hem de meerdre schijnen deed
Van hen die spraken. Soms ontviel hem dan
- Als onopzetlijk maar te juister tijd -
Een woord dat de andren bijbleef, dat hun twijfel
Verhelderde, of hun aarzling overwon,
Of richting gaf aan een onvaste daad.
Zoodat als twist haven- en visschers-volk
Verdeelde alras hem de uitspraak toebetrouwd
En aan zijn oordeel weerzijds werd geloofd.
Van toen af wist hij met een kwinkslag hier,
Een handhulp daar, of met een hartlijk woord,
Vrienden te winnen, en meteen in stad
Zijn roerig rap en ongeregeld volk
In toom te houden, dat tot dan, als ruw
En ongebonden, waar 't zijn werk verliet,
De schrik was van de rustige burgerij.
Daardoor schonk hij het - wat het zelf niet kon -
Aanzien bij de gemeente en vol gewicht
Bij elk besluiten, en zichzelf het meest.
De koning van de haven was zijn naam.

De stad was een klein rijk dat van de haven
Moest leven: de voortbrengslen van de zee
En van de landen overzee ontlaadden
Zich daar en werden deels genoten, deels
Naar 't achterland verhandeld: rijke kooplui
Betaalden arbeiders en visschers: zelf
Droegen zij lasten voor een vorstlijk heer
Die met hun hulp de stad regeerde. 't Recht
Dat hij en zijn familie eischten, klom
Van jaar tot jaar; de rijkren die alsnog
Leefden en lieten leven, trachtten dra

Hun schade te verhalen op 't gemeen
Dat, arm en zorgloos, buiten het bestuur
Van stad en omtrek, wel het kwaad begreep,
Maar 't niet wist keeren en zijn wrok verbeet.
Het loon werd lager; voedsel dat eertijds
Tegeef was, werd bij aankomst ras vervoerd,
Om winst waarvoor de koopman wegen vond.
De zeevisch zelfs waar vroeger de armste mensch
Zijn honger mee kon boeten, was voortaan
Minst veil dáár in die haven aan de zee.

Geen werker wist nog wat die vreemde wist:
Dat niet de burger met het volk, de vorst
Niet met de burgers streed, maar beiden kampten
Met andre vorsten, andre burgerijen,
Over de grenzen, dat de heele wereld
Het veld was van één strijd: volk tegen volk,
Ras tegen ras, en dat hun kleine pijn
Niets was dan zuiging van die sterke stroom.
Vereent u, dacht hij, als gij duizendvoud
Hetzelfde wilt, zoodat ge één lichaam wordt
Uit duizend lijven, dan zijt ge ook een macht
Zoo goed als Vorst en Raad. Vereent u, zelfs
Over de grens, waar ge ooit genooten vindt;
De Vorst, de Burgerij vond ze elders ook.
Hij dacht, maar zweeg. Geen volk zoekt elders eerst
Dan waar zijn wieg stond, waar zijn graf zal zijn.
En in dat land? Zij waren één, door hem,
Maar wisten 't nauwlijks: één ontijdig woord
Kon argwaan wekken, nijd, alsof de man
Die raad gaf tot hun heil, sprak voor zichzelf.

Hij zweeg en honderd harten wrokten stom
En duizend monden gromden luid en gram

En duizenden van handen reedden zich
En oogen glommen, daar in elk de haat
Lag ingerekend als in de asch een vuur.
Tot op een keer, toen door de laagre stad
Belastinggaarders met hun staven 't schrift
Kond deden van belastend raadsbesluit,
Zich spieren spanden en de mokerslag
Dreunde en de gloed van wapenbord en keet
Ging voor aan 't stormgeloop dat zwol en steeg.

Hij ook steeg mee. En toen stadhuis en burcht
Aaneengebouwd op 't hooge en kleine plein
Omringd, omgolfd door 't dreigende gemeen,
De vlag - geen vorstlijke banier, maar wit -
Uitstaken, en op 't hoog balkon een man,
Wenkende met de hand, een midlaar vroeg,
Van 't volk één, die voor allen spreken zou,
Toen klonk zijn naam, zijn nu verzwegen naam,
Uit duizend monden en op schouders droeg
Zijn gild hun havenkoning naar de poort.

Was het geen droom dat hij de oneedle vreemd
Daar tusschen vorst en raad hun wijzre stond
En niet voor enklen sprak, maar 't heel beleid
Van stad en 't kleine rijk zoo scherp omtrok,
Ja meer, de wegen door de wereld wees
Die niemand nauwlijks duidlijk had erkend?
Geen droom dat hem de jonge vorst een vriend,
Zijn huis voor werk en vreugd hem geopend werd? -

Er leefde een jonge vrouw, een kind van 't volk,
Veerkrachtig gaand, met bloemen in haar haar.
En als ze ooglokkend ging langs deze en dien
Bleef toch haar blik het langst bij hem en vond
Behagen in zijn schoonheid en zijn roem.

Tot hij haar eens - de bliksem voor zijn voet
Had zoo hem niet verbijsterd in zijn brein -
Uit de vertrekken van den prins, zijn vriend,
Zag gaan toen hij er intrad. Hij, de koning
Van 't volk, verraden door een kind van 't volk!
Hij, meer dan vorst want wijzer, - machtger ook,
Die vorst en volk gered had voor elkaar,
Die liefhad hem die ver van 't volk, machtloos,
Ellendig zou verjaagd zijn zonder hem, -
Hij, hij dus overvleugeld. Bleek en stom
Staande in 't vertrek vóór die nog bleekre prins,
Stiet hij zijn dolk hem in het hart - en ging.

Dat hij in waanzin doodde - niet een prins
Die hij te onrecht verdacht had, maar zichzelf,
Zijn taak - dat duizlig op zijn blinden top
Hij zijn ellendige Ikheid had gevierd
En niet de Macht die in hem werkte en deed,
Dat wist hij later. Vrijdom schonk hem nu
Het klooster waar hij biechtte en boeten moest,
En ijlde, en in de waanzin van de koorts
Den dood niet vond die hij toch zeegnen wou.
Genezen leerde hij die bittre les:
't Leven te zeegnen dat men niet bemint.
Hij bleef een jaar. Toen zond hem de overste uit
Van oord naar oord: onder de heidnen eerst,
Van klooster dan tot klooster: eindlijk hier.

Ik zag hem toen ik langsreed. Als de schemer
Straks aanwast keert hij door de weidedauw
En vindt zijn jongren in de hooge zaal.
Want hem den vreemd wiens wereldsche bestaan
Zijn oversten alleen bekend is, eeren

De besten die zijn wijsheid leert en sticht,
Die hij om zich verzamelt en wier woord
Zal uitgaan door de wereld. Soms beklimt
Hij 't preekgestoelt. Dan stroomt van heinde en ver
't Gehoor en luistert wat zijn taal, getint
In vreemden tongval, diep van wijding spreekt
En wat hun klank schijnt uit een englemond.

Uit het ontwakend oosten
Door
J. De Gruyter

Er is een nieuwe kracht aan den Indischen horizon verschenen, die groote gevolgen kan hebben. *Kan* hebben, zeggen wij, want het is moeilijk te voorspellen of de met zooveel élan en enthousiasme, en niet zonder luidruchtig bazuingeschal, begonnen beweging verloopen zal in het moeras der indolentie of vervlakken tot een gemoedelijk stroompje, zooals we dat aanschouwd hebben in vereenigingen als Insulinde en de Indische Bond. Zeker is het, dat achter deze beweging een man staat van groote energie en wilskracht, een hartstochtelijke, idealistische natuur, van ongemeene talenten op journalistiek en oratorisch gebied. Dit op zichzelf is een heuglijk verschijnsel in deze Indische wereld, die zekere eigendommelijkheden en kenmerken heeft, ze niet ongunstig onderscheidend van de Hollandsche - meer ruimte, meer vrijheid, meer hartelijkheid, minder benepenheid, minder sektegeest - maar waarin toch het gedachteleven over het algemeen zich maar weinig verheft boven de rijsttafel en de promotie en noch met de hooge deugden, die geboren worden uit den zin en de opoffering voor de gemeenschap, noch met de schoone vluchten van het aan de diepere beschouwing zich gevend wijsgeerig of poëtisch enkelleven vertrouwd is.

De weergaloos rijke en ruime en weelderige natuur van Indië, het eeuwig groen harer plantenwereld, het schitterend blauw harer hemelen, blijven niet zonder invloed ook op den Europeaan, die zich daar vestigt, en van al heel groven aard moet hij zijn,

om zich niet eenigermate getroffen te voelen door die onbewuste voornaamheid en dat gratievol bewegen, die aan de samenleving van den Oosterling een onmiskenbare distinctie geven. Maar de meeste hunner kunnen zich toch niet aanpassen bij de geheel nieuwe en zoo gansch andere omgeving, en zoo blijft hun leven gedurende de jaren, die zij in het 'land der ballingschap' doorbrengen, vergezeld van een gevoel van niet thuis en door het lot misdaan te zijn, een hunkeren, een terugverlangen naar de geestelijke of minder geestelijke genoegens van den vaderlandschen bodem, een stemming van ontevredenheid en onwil, zich uitend in een niet te verzadigen honger naar steeds hooger salarissen en pensioenen, en het zich afwenden van het rijk der gedachten naar meer stoffelijke en zinnelijke genoegens: de al te uitsluitende verzorging, de vertroeteling, het bederven van den materiëelen mensch.

Met den halfbloed, den Indo-Europeaan, zonder eigen ideaal, volgend in het spoor van den overheerscher, was het niet veel anders gesteld.

Een heuglijk verschijnsel is daarom het optreden van een persoonlijkheid als die van Ernest Douwes Dekker, afgescheiden van het feit, of men zijn denkbeelden deelt of niet, of men daaraan een groote, daadwerkelijke beteekenis toeschrijft, of er slechts een voorbijgaande illusie in ziet.

Wat wil die Indische Partij, door dezen man schijnbaar uit het niet te voorschijn geroepen en met een zoo hoogopvlammend leven bezield. Slechts schijnbaar uit het niet, want de geesten moesten een zekere rijpheid bereikt hebben natuurlijk voor een dergelijke beweging kon slagen. Daarop wezen de verschillende bonden en vereenigingen in de laatste jaren door Indo-Europeanen en Javanen opgericht: Insulinde, de Indische Bond, Boedi Oetomo, de Raden Adjeng Kartini Club, Sarikat Islam e.a. Er kwam wat leven in het schijnbaar dood politiek lichaam van Indië. Wij wisten niet beter of wij hadden er geen rekening meer mee te houden. Maar ziet: lichtelijk beweegt zich een arm, - daar heft zich nauw merkbaar de borst - een rilling trekt door het lijf, en langzaam, heel langzaam openen zich de oogen. Gaat het reuzenlijf zich oprichten, zullen wij het eens voor ons zien in nieuwe kracht en nieuwe schoonheid? Zijn wij bezig een

herboren worden, eene renaissance van Java te aanschouwen, zooals Japan, zooals China ons te zien gaven, als waarvan wij ook in Britsch-Indië de voorteekenen waarnemen? Zal, wat wij een slop, een doodloopende gang in de geestelijke wereldstad der menschheid dachten, doorgebroken en in verband gebracht met den grooten stroom, die langs hoofdstraten en pleinen golft, weder bewoonbaar worden en vol vroolijk, kleurig beweeg?

Wie zal ons zeggen, waar de huidige beweging heenleidt, maar wien kwalijk begrepen vaderlandsliefde en Nederlandisme de oogen niet blinden, hij zal waarschijnlijk de gevolgtrekking maken, dat ook Java zich opmaakt deel te gaan nemen aan die algemeene Resurrectie van het Oosten, die mij, met het veldwinnen der Sociaal-Democratie in West Europa, meer dan eenig ander gebeuren in het leven der menschheid van deze laatste decenniën de aandacht schijnt te verdienen van den staatsman en den mensch.

Reeds had Kartini ons doen begrijpen hoe onbluschbaar, hoe oneindig een verlangen naar de geestelijke schatkamers van het Westen in Oostersche harten leeft.

'Ik gloei van geestdrift, had zij - jong meisje nog - geschreven, voor den nieuwen tijd en ja, ik kan wel zeggen, dat wat denken en voelen betreft, ik den Indischen tijd niet meeleef, doch geheel die mijner vooruitstrevende blanke zusters in het verre Westen. En als de wetten van mijn land zulks zouden toelaten, zou ik niets liever willen en doen, dan me geheel te geven aan het werken en streven van de nieuwe vrouw in Europa. Eeuwenoude tradities echter, die niet zoo maar te breken zijn, houden ons in haar stevige armen gekluisterd. Eens ja, zullen die armen ons loslaten, maar die tijd ligt nog verre van ons - zoo eindeloos ver. Hij *zàl komen*, dat weet ik, doch eerst drie, vier geslachten na ons. O! U weet niet wat 't is den jongen, den nieuwen tijd, uw tijd, lief te hebben met hart en ziel, terwijl je nog aan handen en voeten gebonden, vastgeketend bent aan de wetten, gebruiken en gewoonten van je land, waaraan 't niet mogelijk is te ontkomen. En de gebruiken en gewoonten van ons land staan lijnrecht tegenover het nieuwe, dat ik graag in onze Maatschappij ingevoerd zou zien. Dag en nacht peins en zin ik op middelen om toch aan

de strenge zeden en gewoonten van mijn land te kunnen ontsnappen, doch....De oude Oostersche tradities zijn wel hecht en sterk, maar ik zou ze toch van mij kunnen afschudden, verbreken, - ware het niet dat een andere hechtere en sterkere band dan eenige eeuwenoude traditie mij aan mijne wereld bond: de liefde, die ik heb voor hen, die mij het aanzijn schonken, aan wie ik alles, alles te danken heb'[*)].

Reeds had Kartini ons doen begrijpen, met welk een liefde en toewijding ook de Javaansche geest zich tegenover de groote feiten en problemen des levens kan stellen, welk een vatbaarheid voor ontwikkeling totnogtoe in dit deel onzer groote menschengemeenschap braak gelegen heeft en slechts op nijvere handen wacht om ons een schoone oogst - de volle aren zich buigend onder het zonnelicht - van eigen geestelijk leven te brengen.

Meer dan dit, Kartini had ons geleerd, had ons in de teekening van hare verhouding tot haren vader, den ouden Regent van Japara, onbewust doen aanschouwen, welk een schat van waarachtig gevoel, van edele opofferingsgezindheid, van zachtmoedig heroïsme in Javaansche harten sluimerde. Schoonste eigenschappen des menschen, deze, omdat zij onontbeerlijk zijn voor dat medeleven en begrijpen der ziel, dat geen logika, ook van het scherpzinnigst denken niet, in zijn warmte en volheid benaderen kan. Schoonste eigenschappen des menschen, deze, omdat uit haren bodem opgroeit die voorname en statige plant, die Aronskelk onder de bloemen van menschelijke deugd, een wonder van zuiverheid en hoogheid, de meest teedere en tevens meest trotsche aller zielsgewassen: het Idealisme.

En dit schijnt mij toe de onsterfelijke verdienste van Kartini te zijn, dat zij door deze simpele brieven - simpel, ach ja, want eenig nieuw licht, nietwaar, werpen zij toch niet op de denkbeelden, waarmee wij reeds vertrouwd waren - de Javaansche ziel als gelijkwaardige heeft doen erkennen, heeft doen opnemen in de gemeenschap der volkeren. Uit dit sedert zoovele eeuwen onderdrukte en uitgemergelde volk, dat sedert het zijn Boro-Boedoer en zijn Diëng-tempels bouwde, geen teeken van leven

*) Raden Adjeng Kartini. Door Duisternis tot Licht. Schrijven van 25 Mei 1899.

meer gegeven had, een hulpelooze en verachtelijke prooi, eerst van zijn eigen vorsten en later van den vreemdeling, klonk weder een stem - en wij luisterden aandachtig - een teedere, een aandoenlijke, een echt-menschelijke stem. Uit de duisternis der eeuwen, uit den nacht van doodslag en afpersing, waarin haar volk gezucht en gesmacht, gehongerd en geleden had, klonk het op als een klacht, een bede. Als een bede om niet langer speelgoed of werktuig te zijn, maar weer mensch te mogen worden, als een bede om zich te mogen koesteren in dat stralend zonneleven van het Europeesch intellekt, dat de wereld zulk een geweldige transformatie ondergaan deed, om uit den sluimer van het bijgeloof de oogen te mogen openen voor de geestelijke krachten en verlangens der nieuwere tijden, als een bede om zich op te mogen heffen naar dat hooger plan van geestelijk leven, waarop dat van de natiën van het Westen, sedert het Javaansche denken had stilgestaan, zich had leeren bewegen.

Deze stem aan Java geschonken te hebben is Kartini's onvergankelijke beteekenis, en daarom rekenen wij de verschijning van ‘Door Duisternis tot Licht’ als een mijlpaal op den weg der geschiedenis van haar volk, van meer beteekenis voor dat volk dan b.v. de Max Havelaar, of eenig ander uitmuntend geschrift of eenige andere persoonlijke daad, komend van den kant zijner overheerschers.

Want deze stem, o beter dan wij, dan Java's Hollandsche vrienden het kunnen doen, zal pleiten voor meer welvaart en minder uitbuiting, voor meer scholen en minder kanonnen, voor meer zelfdoen en minder ‘prentah's’, en weening zal er zijn in haar geluid als het zoo hoog noodige geestelijk voedsel voor den Javaan - ach, zelfs het stoffelijke ontbreekt te dikwijls - hem niet verstrekt kan worden, omdat men de millioenen, die er voor zouden moeten dienen, beter besteed acht aan.....Dreadnoughts.

Gruwelijke tegenstelling, deze, maar die wij alom in het leven der menschheid van dezen tijd opmerken: de partij van het behoud wil altijd maar meer oorlogsmateriaal en de toespitsing der nationalistische idee, de afzondering en ompantsering der natie, de partij van den vooruitgang wil onderwijs en verbroe-

dering, en zoekt het algemeen verkeer, de internationale strooming.

Helaas, dit weten wij reeds, de stem van Kartini, en van de Indische Partij, waarover ik eenige woorden ga zeggen, en van Jong Java, zal in dit geding niet gehoord worden.

Arm Java, geplunderd Java, achterlijk Java, - ik spreek van den vasten bewoner van Java en niet van hen voor wie Java slechts een tijdelijk, en zeer voordeelig, uitbuitingsobjekt is - arm Java zal moeten meebetalen, misschien zelfs heel-en-al betalen, de Nederlandsche Dreadnoughts, en de koelie die in de verzengende zon zijn vijf en twintig centen daags verdient en het Javaansche boertje, dat zijn gezin moet onderhouden van 'n tachtig gulden in het jaar, zullen van hun nooddruft en geestelijke armoede meebouwen moeten aan de trotsche zeekasteelen, die het vizioen van een Grooter Nederland moeten verwerkelijken op de wateren. Hoogmoedswaanzin wil ik een dergelijke noodlottige uitspatting van het Kapitalistisch Imperialisme noemen, een misdaad aan het volk van Java, die niet ongewroken zal blijven, zooals alle uiterlijk en voos vertoon eens breekt voor wat innerlijk en echt is, en van geestelijke waardij.

Een factor, niet van brutaal en toch impotent machtsvertoon, niet van aanmatigenden praal en bestemd voor de vernieling, maar een factor voortkomend uit innerlijk, d.i. veel sterker en meer onweerstaanbaar bewegen, uit een geestelijken groei, een lente, een bloei, vreedzaam en onoverwinnelijk, dat is: de Indische Partij.

Wat wil de Indische Partij?

In het algemeen de vereeniging van allen, die vóór alles de ontwikkeling, niet de exploitatie van Java beoogen, die of op Java geboren zijn, of zich daar blijvend gevestigd hebben, of zich met bewusten wil Java tot vaderland gekozen hebben, dat zij willen dienen vóór eenige andere natie, ook de Nederlandsche. Deze partij trekt dus de scheidingslijn tusschen hen, die slechts naar Indië gekomen zijn om er zich te verrijken of hun pensioen te halen - helaas, de meeste Europeanen - en hen, die door geboorte of opvoedig reeds tot het land behooren of zich, doordien het hun liefde heeft weten te winnen, zich daaraan aangepast hebben, zich daarmee één voelen.

Deze mensch, die tot het Europeesche, of Chineesche, of Indo-Europeesche of een der inlandsche rassen kan behooren, zal voortaan de Indiër heeten en zijn leus zal: ‘Indië voor de Indiërs’ zijn.

Maar laten wij wat dieper en in meer concreten zin op doel en middelen der Indische Partij ingaan:

In eene vergadering, op 29 October te Batavia gehouden, zette Douwes Dekker deze als volgt uiteen:

> ‘Het doel der Indische Partij is:
> Het Patriotisme aller Indiërs voor den bodem, welke hen voedt, wakker te roepen, ten einde hen te nopen tot samenwerking op den grondslag van staatkundige gelijkstelling om dit indisch vaderland tot bloei te brengen en het voor een Onafhankelijk Volksbestaan voor te bereiden.
> De middelen daartoe aan te wenden hebben wij ons aldus gedacht:
> (A) Het aankweeken van een indisch nationalisme door het doen doordringen van de idee eener volkseenheid aller Indiërs; de verbreiding van een algemeene kennis van Indië's historie; de laagsgewijze associatie van het intellect in de thans nog als verscheiden rassen en tusschenrassen te samen levende bevolkingsgroepen; wakkerhouding van het zelfvertrouwen en het zelfbewustzijn.
> (B) Het streven naar de opheffing der rechtsongelijkheid aller Indiërs.
> (C) Het weerbaarmaken der Indiërs (wellicht door middel van algemeene dienstplicht) voor de eventueele verdediging van den bodem tegen vreemde overweldigers.
> (D) Het unificeeren, uitbreiden, verdiepen en verindischen van het onderwijs, dat in alle opzichten op de economische belangen van Indië moet worden gericht, waarbij geen ras- of kasteonderscheid mag worden toegelaten en dat opgevoerd moet worden tot den hoogsten trap, welke te bereiken is.
> (E) Verdrijving van rassenwaan en rasbevoorrechting, zoowel op staatkundig als maatschappelijk gebied.
> (F) Het vergrooten van den Indisch-gezinden invloed op en in het landsbestuur.

(G) Het bestrijden van pogingen tot opwekking van godsdiensthaat en sectarisme, welke er toe kunnen leiden Indiër van Indiër te vervreemden, in stede van hun nationalistische samenwerking te bevorderen.
(H) Het versterken van de indische volkskracht door de voortdurende ontplooiing van het individu te bevorderen in de richting van grooter activiteit op technisch gebied en van zelfbeheersching en geestkracht op zedelijk gebied.
(I) Het verbeteren van de economische omstandigheden der Indiërs, in het bizonder ook door versterking van den economisch zwakke.
(J) Het toepassen van alle andere geoorloofde middelen, welke voor de bereiking van het doel dienstig kunnen zijn.'

Met eenige der hier aangegeven middelen zullen vele Nederlanders zich geheel en van ganscher harte, met andere slechts ten deele en niet zonder twijfel aan de mogelijkheid eener niet-al-te-ver-weg-liggende verwezenlijking vereenigen kunnen.

In elk geval, het is een ernstig pogen uitdrukking te geven aan wat in de nevelen lag van het tot ontwaking komend Indisch zelfbewustzijn. Meer de hoofdlijnen voor de organisatie en de propaganda aangevend dan een programma van practische politiek. Maar wat dit betreft en over het voor en tegen der verschillende onderdeelen valt te veel te zeggen om er hier in bizonderheden op in te gaan.

Wat als einddoel gesteld wordt: een Onafhankelijk Volksbestaan zal bij menig lezer een minder aangename gewaarwording, een lichten schrik van ontkenning en weerzin, een trilling van verzet wekken. Wij kunnen ons Holland niet denken zonder Java, het rijk beladen Java, op sleeptouw. De tijd is wel voorbij, dat een minister zijn eigen natie zoo laag durfde aanslaan, haar met zooveel verachting durfde behandelen - de goede man zag het zelf niet in - dat hij Java de kurk noemde, waar Holland op dreef, wij zitten toch nog veel te vast aan de exploitatie van ons tropisch wingewest, om ons zonder zelfoverwinning te kunnen voorstellen, om, meer dan dat, onze medewerking er aan te willen verleenen, dat het *een eigen leven* zou gaan leiden. Het is zoo moeilijk ons los te maken van het Zijnde,

de wereld in gestadige wisseling en voortgang te zien. Of het woord ‘Onafhankelijkheid’ goed gekozen is, wil ik daar laten, met het woord Zelfbestuur zou ook de vrijzinnige Nederlander zich waarschijnlijk vereenigen kunnen. Maar het is een illusie van dezen te meenen, dat het verschil iets meer dan klank, iets meer dan schijn is. Australië of Zuid-Afrika mogen nog zelfbesturende koloniën van Groot-Brittanje heeten, in werkelijkheid zijn zij volkomen onafhankelijk.

Men bedenke ook, dat er niet van het uitroepen der Onafhankelijkheid op morgen vroeg, maar van de *voorbereiding* tot een Onafhankelijk Volksbestaan gesproken wordt, en dat ook de leiders dezer nieuwe partij zeer goed inzien, dat met die voorbereiding vele jaren zullen heengaan, dat slechts in een niet zoo heel nabije toekomst Indië zelf de krachten zal kunnen leveren voor 't bezetten der talrijke betrekkingen van administratieven en anderen aard, die het gecompliceerd en veel vertakt organisme van den modernen staat noodig maakt.

Het is er mee, zooals de heer Douwes Dekker op de Constitueerende Vergadering der Indische Partij, op 25 December jl. te Bandoeng gehouden, en waarvan het verslag ons met de laatste mail bereikte, in antwoord op een vraag om toelichting betreffend dit punt zeide:

> ‘Wij willen eigenlijk niets anders dan wat de Regeering wil. Officieus (en misschien officieel) wordt immers verzekerd, dat de taak van het moederland is, Indië intellectueel en moreel op te voeden tot het peil, waarop zich het moederland bevindt. Staatkundig beteekent dat, dat de koloniale verhoudingen allengs zullen moeten verdwijnen om plaats te maken voor den onafhankelijken staatsvorm, langs den weg van zelfbestuur, parlementarisme, staatsvorm onder suzereiniteit. Wij nu “bereiden ons voor” om naast de regeering dienzelfden weg op te gaan. Ik verwacht niet, dat de regeering ons op grond van de bedoelde woorden in onze doelomschrijving de rechtspersoonlijkheid zal onthouden. Slechts bij gemotiveerd besluit kan rechtspersoonlijkheid ons worden onthouden.
>
> En deed de regeering dit op dien grond dan zou zij zich uitspreken. Wij zouden dan weten, dat het der neder-

> landsche regeering geen heilige ernst is met haar koloniale taak. En dat te weten is ons van veel gewicht. In dat geval zouden wij water in den wijn doen, maar niemand onzer zou vergeten, dat de Indische Partij aanvankelijk de oprechte bedoeling gehad heeft, wijn en geen verdunsel daarvan voor te zetten.'

Dit is de taal van een eerlijk man, waartegen niet veel in te brengen is, en waaraan wij de voorkeur geven boven een varen onder valsche vlag en werken in het donker.

Wij zeiden, dat den 25sten December, nadat reeds gedurende eenige maanden, aan dien datum voorafgaande, in verschillende plaatsen voorvergaderingen gehouden en afdeelingen opgericht waren, de Algemeene Vergadering gehouden werd, waarop door een groot aantal afgevaardigden van deze afdeelingen, in het geheel vertegenwoordigend ongeveer 5000 leden, tot definitieve oprichting der Indische Partij besloten werd.

Een buitengewoon groot getal dit, als wij bedenken, dat Indië totnogtoe van alle politieke opvoeding en samenwerkend gemeenschapsleven verstoken was.

En hierbij denk ik in de eerste plaats aan den man, die, meer dan eenig ander, door zijn werkkracht en organisatievermogen deze partij in het leven riep: Ernest Douwes Dekker, een naneef van Multatuli, een man, gedreven door een vurige liefde voor het land zijner geboorte, verwant van moederszijde aan de ingeboren bevolking van Java, gemoedsmensch en idealist, zooals hij reeds meer dan tien jaar geleden toonde, toen hij overstak naar Zuid-Afrika, om het Hollandsch boerenvolk te steunen in den ongelijken kamp tegen het machtig wereldrijk, dat hen dreigde te verpletteren.

Niet zonder scherpen kijk toch op de dingen en menschen der werkelijkheid en met veel praktischen zin den weg naar het doel, dat hij zich gesteld heeft, vervolgend.

Niet misdeeld ook, ik zeide het reeds, van oratorisch talent, ik geloof zelfs, voor zoover men dat uit de verslagen van zijn redevoeringen, hier op verren afstand, beoordeelen kan, begiftigd met een groote mate van dit voor den volksleider onontbeerlijk talent; men voelt in zijn woorden dat suggereeren van kracht en vertrouwen, die opwekking tot geestdrift, tot

enthousiasme, dat de harten der hoorders winnend idealisme, - hun tolken vindend in beelden vol strijdlust en moed, in voorspellingen van een verre toekomst, in vizioenen vol hoop en verwachtingen, - die meer dan het koude woord der berekening, de kalme uiteenzettingen der logika of de ernstige beschouwing der ervaren wijsheid, de scharen meesleepen in den strijd.

Men vergunne mij een enkele aanhaling:

> 'Hier, dezen avond, worden onze wapenen gezegend door den oppersten souverein, dien gij u denken moogt: het Rechtsgevoel. Voor die majesteit zullen wij te velde gaan tegen elke menschelijke majesteit in. Een oorlog, door haar bevolen, is een feest voor wakkere soldaten. Zulk een oorlog verhoogt ons zedelijk peil, zulk een oorlog doet - ik weet het uit een ruwe ervaring op de slagvelden van Zuid-Afrika - met geestdrift de hand klemmen om den loop van 't trouwe geweer, dat wij gaan liefhebben als een minnares, wanneer de vijandelijke scharen in dreigende liniën opgetrokken komen over de heuvelen, als een dichte muur, waarin geen bres te schieten schijnt. Dan jubelt het hart der grooten en sterken: "Nu gaat het op ter bruiloft!" Een bres *zal* geschoten worden - en *wordt* geschoten. En nog glimlachend trekken de lippen, van wie met doodelijke wonde neerzeeg op den bloedgedrenkten bodem, als offer voor een grootsche idee en daardoor zelf geheiligd in grootschheid.,..Want offers zullen moeten worden gebracht, blijmoedig en met die groote lichte opgewektheid, die het offer stempelt tot een verrukking. Velen zullen er onder ons zijn, wier geheele innerlijke wezen hunkert naar het brengen van zulk een offer op het altaar van ons arm vaderland, zooals hij hunkeren zou naar een hemelsch feest, aan de zijde der bruid.
> Nu past het ons, het hooge symbool onzer partij te onthullen voor uw oogen. Ons vaandel zij ons het embleem, het steeds onbesmet blazoen, de incarnatie der partij-idee. Hoog zult ge houden dit embleem, de gewapende rechtervuist zal den degen steeds voor alles gereed doen zijn tot verdediging van dit embleem, dat is ter verdediging

van de Idee. Er is niets hoogers op deze wereld dan een Idee.
Indiërs, hier is uw vaandel!'

Dergelijke woorden, van een waarlijk grooten oratorischen zwaai, voorgedragen met den hartstochtelijken, emotievollen klank en de graduaties der stem, de mimiek van het gelaat, de betoogende geste, zooals wij dat hier van een Troelstra kennen - meer bezonnen en bezonken echter deze, van minder Oosterschen gloed - zij kunnen niet nalaten een geweldigen invloed uit te oefenen op die Indische menigten, meer levend met het gemoed dan met het intellekt, die wij daar in hun honderden of zelfs duizenden tesaam zien komen om naar hun redenaar te luisteren.

En het verwondert ons niet, als het effekt van zulk een redevoering geboekstaafd te vinden:

'Overweldigend was de geestdrift. Men stond op, met hoeden en doeken werd gewuifd, Het was een machtig moment.'

Er is hier een gevaar, zooals er een gevaar in alle geestdrift en geestvervoering is.

Het aangehaalde beeld zal menigeen wat oorlogszuchtig klinken een al te felle stoot op de trompet der rhetorica. Maar het is een beeld en moet als zoodanig beschouwd worden.

Toch - ik ontken het niet - laat de stichter der Indische Partij in de bitterheid zijner verontwaardiging en de onstuimigheid zijner groote verlangens zich wel eens hartstochtelijker en heftiger uit dan ons voor de praktische doeleinden, die hij - zooals uit al zijn geschriften blijkt - langs geleidelijken en wettelijken weg wil trachten te bereiken, wenschelijk voorkomt.

En die ook, onder de tegenwoordige omstandigheden, slechts langs geleidelijken weg bereikt kunnen worden, zonder Indië in een maalstroom van onvruchtbare en zich-zelf-vernielende passiën, een chaos van tuchteloosheid en anarchie te werpen.

Wel is de school - gevolg en verband houdend ook al weder met de economische ontwikkeling - bezig Indië te revolutionneeren, maar die omwenteling der geesten, en die verruiming van kennis en inzicht, dien groei in weten en bekwaamheid, welke zij met zich brengt, is nog slechts in een stadium van begin en heeft lang niet de rijpheid bereikt, die een geheele

omzetting van den politieken en maatschappelijken bovenbouw mogelijk zouden maken.

Nu vooral, - nu wij vooruitgaan, zij het dan ook te langzaam - is het voor hen, die Indië liefhebben, haar voorgangers en leiders willen zijn, dubbel noodig voorzichtig te zijn, en het vuur hunner harten te temperen door bezonnenheid en zelfbeheersching.

Welke zijn de samenstellende deelen van de Indische Partij?

De kern wordt gevormd door dat Indo-Europeesch element, waartoe ook Douwes Dekker de jongere behoort. Een bestanddeel der Indische samenleving van zeer uiteenloopende aard: in beschaving, in ontwikkeling, in gewoonten, in welstand. Den Indischen kleurling treft men aan in alle werkzaamheden en betrekkingen der Indische Maatschappij: hij ontbreekt niet onder de hoogere en hoogste ambtenaren, generaals en residenten, maar de meerderheid vindt men verspreid over de lagere rangen in de heel slecht betaalde klerken- en opzichtersbaantjes, waaraan vooral de Indische gouvernementsdienst zoo rijk is. Voor een aanzienlijk deel vormt de kleurling die allerlaagste klasse der zoogenaamd Europeesche samenleving, de pauper der groote steden, de verwaarloosde en aan hun lot overgelaten Kampong-Indo's, voortgekomen uit het samenwonen, concubinaat of ook wel huwelijk, van den Europeeschen soldaat of burgerlijken geëmployeerde met de Javaansche of Maleische vrouw, en dezer afstammelingen. Zij dateeren voor een deel reeds uit den tijd van de Oost-Indische Compagnie en aan hun verzorging en opvoeding hebben de opvolgende gouvernementen zich maar weinig gelegen laten liggen. Ofschoon nog den naam Europeaan dragend, staan vele dezer Kampong-Indo's in ontwikkeling en levenswijze veel dichter bij den inlander, ja, zij zijn in menig opzicht inferieur aan dezen, vadsig, bedorven, vicieus, een parasietenbestaan voerend.

'Zij groeien op in een onverdelgbaren wrok, als vijanden van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, schreef de zendeling leeraar van der Steur eens, - iemand die zijn leven gewijd heeft aan de redding dezer slachtoffers van maatschappelijke verongelijking,' - hun haat zit diep en is door hulp van staatswege in één geslacht niet te smoren.'

Het zijn natuurlijk niet deze meest onwetende en verworpen leden van hun ras, in wie het organisatiegevoel niet leven kan, en ook zijn het in het algemeen niet de hoogere ambtenaren en autoriteiten - bang zich te branden aan Nederlandsche gezagsopvattingen, in hun denken zich meer één-gevoelend met het overheerschend ras - die zich bij de Indische Partij hebben aangesloten. Deze vindt haren voedingsbodem hoofdzakelijk onder de lagere ambtenaren en klerken, de bedienden op het kantoor of de plantage, tokohouders e.d., de middenklasse, eer de lagere dan de hoogere middenklasse, van de breede Indo-Europeesche laag in het Indische huishouden. Er zijn ook wel eenige gefortuneerden onder - de Voorzitter kon op de Vergadering te Bandoeng de aangename mededeeling doen van een gift, waarlijk niet alledaagsch, van *ƒ* 100.000 door den heer Dezentjé van Solo voor coöperatieve doeleinden aan de Partijbestuurders toevertrouwd - maar dit zijn toch uitzonderingen.

Een tweede, minder sterke, groep, waaruit de Indische Partij haar krachten put, is die van de Javaansche intellektueelen, eene nog niet zoo heel talrijke, maar met den dag zich uitbreidende klasse der Indische gemeenschap: artsen, onderwijzers, opzichters, ambtenaren, assistenten, in dienst van het gouvernement of de partikuliere ondernemingen.

Eenigszins aarzelend komt deze groep tot de Indische Partij. De nieuwe denkbeelden zijn nog zoo vreemd voor deze onder de schaduw eener almachtige bureaucratie geborenen. De politieke gelijkheid schijnt zoo iets onbereikbaars voor den inlander, die slechts vorst en onderdaan, overheerscher en overheerschte, despotie en knechtschap gekend heeft. Maar het onderwijs heeft ook op Java de denkbeelden van het Westen gebracht: hoe duidelijk blijkt het ons uit de brieven van Kartini. Met het onderwijs heeft ook het demokratisch denken zijn intocht daar gehouden - een David, die den Goliath der overmachtige traditie eens verslaan zal.

En de Chineesche revolutie met de nawerking daarvan op Java, en de veeleischende, hooghartige, zoo niet aanmatigende, houding van den Chinees aldaar, heeft een schok doen gaan door de inheemsche bevolking van het eiland. De Chinees behoort niet tot het overheerschend ras, voor den Chinees heeft

de inlander geen ontzag. Als de Chinees gelijk gesteld wordt met den Europeaan, zoo redeneeren thans de Javaansche intellektueelen en hun oordeel dringt allengs door tot het volk in al zijn geledingen, dan moeten ook wij die gelijkstelling meemaken; wij willen niet minder zijn dan de Chinees.

Tot Onder-Voorzitter van de Indische Partij werd op de vergadering te Bandoeng gekozen de Javaan Dr. Tjipto Mangoen Koesoemo, oprichter van de Raden Adjeng Kartini Club. Hij is een der meest begaafden onder de Javaansche intellektueelen en zijn artikelen in de veertiendaagsche periodiek Het Tijdschrift, en in het dagblad De Expres, waarvan hij thans als mede-redacteur is opgetreden, verdienen de aandacht van allen, die in deze dagen, zwanger van nieuw leven, met de denkbeelden van een man uit het overheerschte volk, van helder inzicht en bezonnen denken, willen kennis maken.

Wij zouden gaarne hier het een en ander uit zijn artikelen overnemen, omdat zij de verhouding teekenen van de meer ontwikkelde javanenklasse tegenover het Europeesch gezag. Er blijkt uit hoezeer met de betere opvoeding, de toeneming van onderwijsgelegenheid, de meerdere ontwikkeling, ook de passiviteit en onderworpenheid verdwijnen en de Javaan zich een zelfstandig oordeel begint te vormen over zijn positie in de wereld en de verhouding van zijn volk tot dat van den overheerscher, en dat het hem daarbij niet aan scherpzinnigheid van oordeel en logischen gedachtengang ontbreekt.

Wij moeten ons hier bepalen tot een enkele aanhaling, waarin Dr. Mangoen Koesoemo zich tegen de strekking der brochure van Jhr. Dr. C.G.S. Sandberg ‘Op de gevaarlijke Helling’ keert:

Na melding gemaakt te hebben van Jhr. Sandberg's pleidooi voor de zending, hoe hij ‘*op puur praktisch politieke gronden*’ de zending van harte toejuicht en het betreurt dat eerst kort geleden deze weder krachtig ter hand genomen werd, gaat Dr. Mangoenkoesoemo voort:

> ‘Tot zulk een redeneering kan slechts iemand komen, die verblind door chauvinisme, niet ziet, dat de koloniale politiek in een gansch andere richting behoort te worden gestuurd, niet, omdat het zooveel mooier staat, wanneer

van den Nederlander gezegd kan worden, dat hij zijn koloniën "ethica" schenkt, maar omdat het uitschakelen dier "ethica" zelfmoord kan beteekenen voor het moederland, althans gezien de tegenwoordig bestaande stroomingen.
Men vergete toch niet, dat dank zij het wereldverkeer, waarin Indië sinds de laatste twee decennia is opgenomen, dank zij de opleving in handel en industrie, de inheemsche bevolking tot het bewustzijn gekomen is, dat ook *zij rechten kan doen gelden op het land zelf*, dat ook *zij* een zeker *recht van bestaan* heeft.
Ontwikkeling!? goed, omdat het zoo uitkomt in het belang van Nederland...

Kerstening!? goed, maar niet, omdat de kerstenende natie den op te dringen godsdienst zooveel beter acht dan den door de bevolking beledene, doch alweder, omdat het zoo uitkomt in het belang van Nederland...
Het geeft waarlijk geen hoog denkbeeld van de moraal van den schrijver, waar deze den godsdienst verlagen wil tot werktuig in de hand van den nederlandschen kapitalist (dit laatste komt vooral uit in het verder betoog van den schrijver).
Maar voelde de schrijver dan niet, dat het object van al de door hem aanbevolen kunstgrepen, de inheemsche bevolking nl., wel eens andere gevoelens zou kunnen toegedaan zijn, dan hij in zijn studeervertrek voor haar uitdenkt? Is hij er blind voor, dat de inlander vóór alles, ook voor zich het recht opeischt, vrij te mogen denken, vrij over zijn geestesleven te mogen beschikken? Durft hij aanbevelen conscientie dwang, waartegen het volk, waartoe de schrijver behoort, tachtig lange jaren heeft gevochten?

Inderdaad, geen antipathie tegen den Nederlander noch tegen den Christen drijft mij, om tegen het geschrijf des heeren Sandberg op te komen. Zeer wel zou ik waardeeren kunnen het streven van waarlijk overtuigde Christenen, die in zich de behoefte gevoelen, ook ons, arme verdoolde inlanders, de "blijde boodschap" te verkondigen. Doch laat de Staatskas, die ook wij, die verdoolden, van onze armôe helpen vullen, toch met rust. Laat de zendeling toch, evenals

elk ander lid, zijn eigen liefhebberijen betalen. Is dat zoo'n dwaze eisch?'.

Men voelt, hoop ik, uit de aangehaalde woorden - hoe onmogelijk het zij in zoo kort bestek iemands persoonlijkheid en capaciteiten tot hun recht te doen komen - hier te doen te hebben met iemand, die zich niet alleen in de hem vreemde taal, het Hollandsch, met even groot, zoo niet grooter gemak en zuiverheid dan de gemiddelde Hollander zelf te uiten weet, maar die tevens een zelfstandig denker en polemisch kampvechter van niet te versmaden talent is.

Slechts enkele Chineezen, naar het schijnt, hebben zich aangesloten bij de Indische Partij. Ofschoon de meerderheid daarvan op Java geboren en getogen is en door gemengde huwelijken de meeste zoogenaamde Chineezen dikwijls veel meer Javaansch dan Chineesch bloed in zich hebben, heeft deze categorie van Indische burgers, in verband met de groote gebeurtenissen in het moederland en in hun strijd met het Indisch Gouvernement, gedurende de laatste jaren de oogen vooral op China gericht gehad en zich sterk geïsoleerd van hun medebewoners. Zoo schijnt zich dus, voorloopig althans, niet te verwezenlijken, wat Mr. Fromberg onlangs zeide in zijn brochure over het Chineezenvraagstuk:

'Een dergelijke krachtige, vooruitstrevende groep van in het land blijvende onderdanen zal op den duur geen vrede hebben met het vermolmde en verouderde stelsel eener ambtenarenregeering zonder eenige contrôle vanwege de geregeerden zelve uitgeoefend; met een stelsel, dat verlangt dat betrekkingen van eenige beteekenis slechts door in Nederland opgeleiden mogen worden vervuld; met het even onrechtvaardig als belachelijk systeem, dat men zijn hooger onderwijs op meer dan 17000 kilometers afstand moet halen en dat hij, die iets meer dan een ondergeschikte betrekking in het eigen land, in het geboorteland wil vervullen, eerst in een ander land bij een wet moet worden genaturaliseerd....Er is een geestes-, er is een zieletoestand op Java gestemd voor gelijke opvoeding, voor gelijke behandeling der rassen, voor gelijkheid voor de wet. De toenadering, de organisatie ontbreekt nog. Wie weet of in de

groep van ontwikkelde Chineezen niet de kern ligt eener toekomstige progressieve partij, waarbij alle democratische en ontwikkelde elementen van Java zich zullen aansluiten.'

Een democratische partij is, sedert Mr. Fromberg deze woorden schreef, op Java tot stand gekomen, maar zonder medewerking - een enkele uitzondering daargelaten - van de Chineezen. En bij de eenigszins gespannen verhoudingen, vol wantrouwen en naijver, thans tusschen beide groepen bestaande, is de kans op aansluiting van het Chineesche element misschien niet zoo heel groot. Maar de toestanden kunnen zich wijzigen en het zou mij verwonderen als de besproken organisatie mettertijd ook niet uit hun rijen zich versterkt zag.

Want tegen het streven naar rechtsgelijkheid en de andere middelen, waarmee de Indische Partij haar doel wenscht te bereiken, kan ook de Chinees in het algemeen geen bezwaar hebben en er zijn gewichtige aangelegenheden, waarin zijn belangen met die van de andere bewoners van het land samengaan.

In twee richtingen hoofdzakelijk schijnt mij de werkzaamheid der Indische Partij te zullen gaan, in die van onderwijs en autonomie.

Aan het onderwijs meet men de levenskracht van een volk. Vooral aan den algemeenen en praktischen aard van het onderwijs, niet gebouwd op geldelijk privilege, maar op capaciteiten, en niet zoozeer op kennis als op levensgereedheid, een onderwijs, dat uit alle lagen der maatschappij de beste intellekten voor den dienst der volksgemeenschap strijdvaardig maakt.

Van zulk een onderwijs is in Indië nog geen sprake. Op onderwijsgebied moet nog bijna alles gedaan worden, wil Indië met eigen krachten in de eigen behoeften van het Indisch samenleven voorzien. Wat er aan onderwijs is, is naar Hollandsch model gesneden, zoo goed als niet aangepast aan het land (evenals de onderwijskrachten er van hieruit heengezonden) en reeds daardoor weinig waarde-vol. Niet alleen een meer algemeen verkrijgbaar en op het Indische leven berekend lager en middelbaar onderwijs heeft Indië noodig, maar vooral ook landbouw en technisch onderwijs en....een Universiteit.

Het klinkt Hollandsche staatslieden, zelfs de Indische specia-

liteiten onder hen, nog wat vreemd en wonderlijk, als geboren in het brein van een ‘transcendentaal idealist’, zoo iemand die niets van de soliede werkelijkheid en de Hollandsch-degelijke praktijk des levens begrijpt - een Universiteit op Java.

Maar het is meer gebeurd, en het is zelfs heel gebruikelijk, dat wetgevers niet leiden, maar....geschoven worden. En nu maakt de Indiër zich gereed hen een duwtje te geven. Want de in de politiek nog ongeschoolde Indiër begrijpt niet, waarom Britsch-Indië reeds meer dan een halve eeuw zijne door vele duizenden bezochte Universiteiten van Calcutta, Madras en Bombay heeft, waarom de bevolking van de Philippijnen zich in eene Spaansch-Katholieke en eene Amerikaansch-moderne Hoogeschool verheugen mag, waarom de Universiteit te Algiers reeds 1500 studenten telt, waarom het zooveel kleinere Siam met een Universiteit begiftigd wordt en er zelfs sprake is van een dergelijke inrichting op het nabijgelegen Singapore, terwijl zulk een hoogere Opleidingsschool voor de veertig millioenen tellende bevolking van Hollandsch-Indië moet blijven ontbreken.

Hij verlangt nog niet, deze wat lastige en overmoedige Indiër, dat een dergelijke Hooger-Onderwijsinrichting al dadelijk de volmaaktheid en volledigheid zal hebben eener Westersche Hoogeschool, maar hij wil, dat er althans een begin mee gemaakt wordt voor enkele takken van wetenschap of enkele faculteiten, opdat niet het bereiken van *alle hoogere betrekkingen* slechts door de studie in Holland voor den in het land geborene zal openstaan.

Naast onderwijs zal *autonomie* een doelwit worden, waarop de Indische Partij haar krachten zal samentrekken. De aard en de werkkring der Lokale en Gewestelijke Raden, uiterst beperkt nog in hun bevoegdheid en veel te wenschen latend in hun samenstelling, zal in meer democratischen zin herzien moeten worden en er zal een vertegenwoordiging voor geheel Indië moeten geschapen worden, waarin de menschen van het land en de Indische nationaliteit tot uiting knnnen komen. Een zeer moeilijk probleem, en dat slechts gradueel zijn oplossing kan vinden, dit geven van meer invloed op wetgeving en bestuur aan de ingezetenen van het land, moeilijk vooral om de ont-

zettende economische achterlijkheid van de overgroote massa van het Javaansche volk.

Het is niet aantenemen, dat deze beweging van de Indo-Europeesche en Javaansche middenklasse veel zal kunnen doen voor deze onder zware lasten gebukt gaande en maar even het allernoodigste verdienende massa, voor den kleinen Javaanschen landbouwer en den in dagloon of onder contract werkenden koelie. De tijd, dat ook deze klasse haar stem zal doen hooren, is nog niet gekomen, schijnt nog verre. Eerst een meer uitgebreid onderwijs en daardoor meer inzicht in het leven, meer zelfkennis en meer kennis van de wereld om zich heen, zal ook deze, in schijnbaar hopeloozen toestand verkeerende klasse, tot meer zelfstandigheid, tot organisatie en een betere economische positie kunnen brengen. Dat althans moeten wij hopen, er schijnt geen ander middel tot verheffing van den Javaanschen dessaman.

Maar al is deze dessaman in geestelijk opzicht voorloopig nog eene ‘quantité négligeable’, de invloed van het Javaansch intellekt op deze groep is een niet te verwaarloozen factor in de politieke constellaties der komende tijden,

Het is een rijk veld, een veld van oneindige rijkdom, dat voor de Indische Partij ter bewerking daarligt, zich uitstrekkend naar de verre horizonten, naar de in blauwe nevelen gehulde horizonten der toekomst.

Maar het is een veld vol rotsblokken en kuilen en spleten, die de bewerking zullen bemoeilijken en belemmeren. En het zonnevuur zal zijn schroeiende stralen en het onweer zijn bliksemflitsen en stortvloeden neerzenden op de onervaren ontginners.

Zal daarbij menig arbeider de moed niet ontzinken, zal het mogelijk zijn de eensgezindheid te bewaren onder de heterogene elementen, die zich hier vereenigd hebben voor den politieken en socialen landbouw? Er zal daarvoor veel minachting van den eenen, veel wantrouwen van den anderen kant; er zal veel naijver en vooroordeel, veel rassenhoogmoed en rassenminachting overwonnen moeten worden.

En geen geringe moeite zal het kosten de troepen bijeen te houden, als de oogst slechts gering blijkt of gansch niet geëvenredigd aan de te brengen offers.

Al de ontbindende krachten: laksheid, indolentie, twijfelzucht,

ontmoediging, vrees, zelfzucht, die elke organisatie belagen, zij zullen zich hier doen gelden tegenover deze in samenwerking ongeschoolde menigte van het tropenland. En hoeveel bezonnenheid, hoeveel moed, hoeveel volharding, hoeveel offervaardigheid zal er vereischt worden, als de groei en beteekenis en invloed der jonge vereeniging ook de groote tegenkracht in het leven roept of juister, want zij is er reeds, deze tot haat en scherper optreden leidt, als de afkeer van besturende ambtenaren en groote ondernemers, van de bureaucratie en het kapitalisme, die van deze democratische beweging de ondermijning van hun gezag en macht zullen vreezen, zich in materiëele benadeeling, in ontslag en terugzetting, in het aanwenden van de talrijke stoffelijke machtsmiddelen, die hun ten dienste staan, op al te hardhandige en gevoelige wijze kenbaar maken.

Maar slechts de tegenspoed kan het menschmetaal, waarvan deze Indische Partij gemaakt is, harden en stalen tot de veerkracht, noodig om het zijn zware en veelomvattende taak naar behooren te doen vervullen.

Reeds ontbreekt het de jonggeborene niet aan vijanden. Vooral haar leider Douwes Dekker moet het ontgelden, waarbij het persoonlijk element, dat in deze kleine Indisch-Europeesche wereld elken strijd der meeningen vertroebelt, een niet geringe rol speelt. Vooral het doel, waar de Partij heenwijst, wekt den weerzin en het verzet van de Europeesche kringen, waaruit niettemin een klein getal zich bij haar aangesloten hebben, en de hartstochtelijkheid en strijdlust, het op- en soms overbruischend zelfvertrouwen van de in haar vereenigden, verscherpt de verhoudingen.

Ook in Holland zullen we daarvan spoedig meer vernemen. Reeds heeft het Indisch gebeuren de verontwaardiging gewekt van sommige Nederlandsche persorganen. Zoo schreef onlangs de christelijk-historische Nederlander, twee vliegen, de Indische en de Socialistische, rakend met één klap:

> ‘In de loopende Kamerdebatten heeft de heer Vliegen zich beijverd de bemoeiingen te prijzen van den heer Douwes Dekker te Bandoeng, die in Inlanders-vergaderingen op Java de door hem gestichte Indische partij propageert, op een wijze, die blijkbaar de bewondering van den heer Vliegen

> heeft, maar die zelfs door de Indische Locomotief, het meest "roode" blad van Indië, niet wordt gedeeld. Wat dat beteekent leert ons een artikel in Het Volk van gisteravond, waaruit wij deze aan duidelijkheid niets te wenschen over latende woorden overnemen:
> "Wij gelooven, dat partijgenooten in Indië door aansluiting bij deze Indische Partij een goed veld zouden kunnen vinden om onze denkbeelden ook bij Indiër en Javaan te doen doordringen, ook onze idealen in den gezichtskring van het zich daar baan brekend nieuw politiek leven te doen opnemen. Al blijven het dan voorloopig idealen, wenschen, verlangens en verwachtingen, welker inhoud nog slechts voor een gering deel zich in de werkelijkheid zal kunnen belichamen."
> Als nu de heer Hugenholtz nog zorgt voor de Marxistische ontwikkeling van den Chinees, zoodat deze niet meer aan anarchistische woordvoerders, maar aan S.D.A.P. brochures aandacht gaat schenken, dan wordt van hier uit de zegepraal voorbereid van...de revolutionnaire beweging, die den ondergang van ons gezag in de Koloniën zal beteekenen. Gelukkig, dat de Minister van Koloniën en de Gouverneur-Generaal verklaard en getoond hebben, dat het Nederlandsche gouvernement voor relletjes niet uit den weg gaat. Wij zijn intusschen gewaarschuwd.'

Er is geen zekerder middel om het Indo-Europeesch en Javaansch intellekt - en zonder deze kunt gij Indië niet regeeren - tegen u in het harnas te jagen, er is geen probater handelwijze om een dergelijke beweging op de banen der rebellie te drijven, om het openlijk getuigen voor een in het donker voortwoekerende ontevredenheid te doen plaats maken, dan zoo ernstige teekenen van ontwakend politiek besef als 'relletjes' te willen beschouwd zien. O krentenwegende Nederlander, leer wat verder zien dan uw christelijk-historische neus lang is.

Denk toch niet, dat uwe paladijnen en uw geweld dit idealisme, thans uitbottend over heel Indië, dit wakker worden van zelfbewustzijn en gevoel van eigenwaarde op den duur kunnen weerstaan.

Laten, in godsnaam, onze staatslieden niet uw advies inwinnen, laten zij in deze gewichtige dagen, die zooveel takt en begrip eischen, niet den dommen hartstocht en kleinen spot van het baatzuchtig behoud, maar eenig wijsgeerig inzicht toonen. Een tegemoetkomen aan de vele rechtmatige grieven van Indië, een rekening houden met de verwaarloosde belangen van hen, hetzij Europeaan, of Indo, of Javaan, die in Java hun vaderland zien, een zich indenken in de gevoelens van deze menschen, dit is de weg en de wijze om de Indische Partij op de banen der wettelijkheid te houden, haar tot een nuttigen en gezonden factor in de politieke ontwikkeling van Indië te doen worden, haar te doen medewerken voor die opkweeking van alle krachten, voor die graduëele ontplooiing van alle lagen, voor die samenwerking van alle bestanddeelen, waaruit de Indische Maatschappij der toekomst zal moeten gebouwd worden.

Overigens, wat de praktische resultaten van dit nieuwe partijleven zullen zijn, de tijd zal het ons moeten leeren, maar wat wij reeds thans voor onze oogen zien, dit zich oprichten van menschen, die gebogen gingen, dit opwaarts streven van den wil en de gedachte, dit lichten van oogen, verdoft gedurende eeuwen van onderdrukking en verval, dit mensch worden van velen, gaande in slavernij en onwetendheid, het is een ding, dat met vreugde vervullen moet wie geloof en vertrouwen heeft in de ontwikkeling, den vooruitgang der menschheid.

De Indische Partij moge in een meer of minder goede richting, met meer of minder succes haren arbeid voortzetten, wij, die uit de verte hare geboorte meegemaakt hebben, wij voelen, wij weten het - als een onvergetelijk moment zal deze gebeurtenis blijven leven in de harten der duizenden, die er de deelnemende getuigen van waren.

En al zou zij eens bezwijken onder de tegenkanting van vijandige machten, al zou zij eens verzwolgen worden onder den golventuimel der politieke levenszee, in andere vormen zal zij herrijzen, want niet te verzwelgen is het nieuwe leven, dat zich op Java openbaart.

Altijd groen en altijd mooi was het land van Java met zijn weidsch aangelegde steden en onder het dichte loover schuilgaande dorpen, met het reuzensnoer van zijne hoog de luchten

ingaande vuurbergen, in machtig zwiepende lijn afbuigend naar de stranden en rotsen van de kust, waar aan alle kanten het omspoelen de groote oceanen, fonkelend en glanzend in oneindigen wissel van kleuren; altijd mooi was het land van den machtigen waringin, van het sierlijk bamboeriet en de gratievolle palm, van een bedwelmende en onvergetelijke bekoring en weelde - maar winter en dood scheen het in de harten der menschen, waardeloos en verachtelijk scheen hun klein bestaan, alsof de eigen en de vreemde onderdrukking er allen geestelijken groei verstikt had, en niets dan lijdzaamheid, en onverschilligheid en dood-in-leven gebracht had. Maar zie, de kille kluisters vallen af, een warme, bevruchtende wind strijkt over de zoo lang in donkere beklemming gevangen geesten en de nieuwe gedachten, de nieuwe gevoelens, de nieuwe verlangens ontkiemen allerzijds. Nu wordt het lente op Java.

En hoeveel mooier dan dat de boomen zich in een wolk van zachtgetint groen hullen, dan dat de jonge bloemen hun zacht-rose bladeren ontvouwen is dit opengaan der geesten, dit ontluiken van een volk.

Gelukkig hij, die zich één voelt met al wat jong is en groeit, en niet als de mensch van het vreesachtig behoud op schorre trompetten verzamelen hoeft te blazen om dit onweerstaanbare te weerstaan.

Als toekomstmuziek, misschien wel als gevaarlijke toekomstmuziek, zullen bladen als de Nederlander dit opstel betitelen.

Maar laten zij zich niet vergissen - ach ja, het zijn nog maar zwakke klanken, niet veel meer dan de stamelingen van een kind, wat wij van Java vernemen, maar hoe snel leven wij, hoe snel verbreidt zich de gedachte in deze levensvolle, deze onstuimige tijden, hoe spoedig wordt het geestelijk eigendom van weinigen, gemeengoed van velen, gemeengoed van volkeren.

Als een schrik van ontwaken is door Oost-Azië gevaren. Hoe weinigen, zelfs onder hen, die als specialiteiten golden, hebben de democratische opleving, den revolutionnairen omkeer van China voorzien, dit slaken der boeien van het traditioneel, het duizenden jaren oud Verleden in het meest conservatieve aller landen.

En is het niet verwonderlijk, wat wij in dit Mohammedaansche Java zagen gebeuren, dat een vrouw, meer dan in ons Westen de onvrije, de gedrukte, de teruggehoudene, haar landgenooten voorgaat, haar landgenooten den weg wijst naar de regionen van vrijheid en ontwikkeling. Is er wel een uithoek der Aarde, waar menschen samenwonen, die in onze dagen voor de nieuwe Gedachte en het nieuwe Leven onbereikbaar is.

Hoe rustig en stil en verscholen is dit Japara, en zie - een teere vrouwenhand bouwt er een baken - vaster en sterker dan stoffelijke handen het kunnen - dat zijn lichtschijn zal blijven werpen over de komende tijden, naar welks schittering zich zullen richten de geslachten der toekomst.

Een baken voor haar eigen volk, maar ook voor Java's regeerders.

Langs nieuwe wegen geleid, zal een meer modern voertuig, door een democratische drijfkracht in beweging gebracht, de oude en hortende staatsiekaros met haar log raderwerk en feudalen praal vervangen moeten.

En minder zelfingenomenheid en ijdelheidswaan, ruimer inzicht en meer edelmoedige opvattingen, zullen gevraagd worden van zijn bestuurders.

Febr. 1913.

Naschrift

Sedert het bovenstaande geschreven werd bereikte ons de mededeeling, dat aan de Indische Partij rechtspersoonlijkheid geweigerd was en dat ook de nieuwe statuten, waarin het doel omschreven werd als volgt:

‘Het doel der vereeniging is, om door al de haar ten dienste staande wettige middelen de stoffelijke en zedelijke belangen van hare leden op elk gebied en den bloei en de welvaart van Ned. Indië voor te staan en te bevorderen en te streven naar

opheffing van alle zoodanige misstanden en wetsbepalingen, als aan de bevordering van dat doel in den weg staan en het in het leven roepen van alle zoodanige instellingen en bepalingen als aan dat doel kunnen dienstbaar zijn.'

Dat ook op deze gewijzigde statuten de gevraagde goedkeuring niet verkregen werd.

De Gouverneur-Generaal schijnt de Indische Partij geheel te vereenzelvigen met Douwes Dekker, gelijk blijkt uit de volgende aanhaling, door ons ontleend aan het kort verslag eener audientie, waarin hij de heeren Douwes Dekker, Tjipto Mangoenkoesoemo en van Ham als deputatie van de Indische Partij in gehoor ontving:

> 'De landvoogd toonde zich zeer minzaam, en ontwikkelde zijn denkbeelden omtrent de Indische Partij, waarin naar het oordeel der regeering veel goeds school. Douwes Dekker, het woord voerende voor de deputatie, betoogde, hoezeer het hoofdbestuur der I.P., die niet bestaat volgens een juridische fictie, maar in werkelijkheid natuurlijk niettemin wel bestaat, van den aanvang zijner installatie zich naar buiten geuit heeft op gematigde, zeker niet op revolutionnaire wijze, dat dit hoofdbestuur geen tendenz mocht worden toegeschreven, bedreigende de openbare orde. De landvoogd ging hiermede inderdaad ook accoord, maar verklaarde niettemin, dat "de partij doortrokken was van den geest van D.D." tegen het Nederlandsche gezag gericht, en derhalve niet te steunen door de regeering.
> D.D. bestreed deze opvatting vergeefs.
> De landvoogd wilde geen scheiding zien tusschen de I.P. en D.D.
> "De regeering bestrijdt u niet," zeide Z.E. tot D.D., "maar uw geest."
> D.D. voerde aan, dat, indien hij getroffen diende te worden, de regeering de wetten te harer beschikking had, dat het naar buiten ook den indruk maakte, als vervolgde de regeering hem in zijn persoon, dat hij zich daarover niet beklaagde en ook nimmer zou beklagen, wijl hij steeds bereid zou zijn, de consequenties van zijn hande-

> lingen te dragen, maar dat niettemin onmogelijk zijn daden op de I.P. gewroken konden worden, te minder, waar de landvoogd zelf verklaard had, dat aan het formeele bezwaar in de aanvankelijke statuten der I.P. door het tweede rekwest tegemoet gekomen was.
> De landvoogd bleef er bij, dat het de geest van D.D. was en niet zijn persoon, die in de I.P. bestreden diende te worden, en dat ook D.D.'s aftreden als voorzitter, het karakter der partij niet zou veranderen.
> In den loop van het onderhoud verklaarde de Gouverneur-Generaal, dat Nederland aan Indië nimmer een onafhankelijk volksbestaan zou schenken.'

Het standpunt door den Gouverneur-Generaal ingenomen komt ons niet redelijk en niet juist voor. Want het is een standpunt van louter persoonlijke opvatting en ongebonden willekeur, een standpunt dus dat den Indiër opnieuw en zeer sterk zal doen gevoelen, dat hij niets te zeggen heeft in de zaken van zijn eigen land en dat - zonder eenigen invloed op de wetgeving - zelfs zijn vrijheid van spreken van een enkel mensch afhankelijk is.

Wat hier had moeten gelden zijn de Statuten.

Deed de Partij dingen, die tegen de openbare orde ingingen, dan eerst ware het Ned.-Indisch Gouvernement in zijn recht geweest tegen haar optetreden en haar het bestaan onmogelijk te maken. En voor al te felle uitingen van Douwes Dekker of een ander, die zij gevaarlijk achtte voor het bestaand régime, stond der Regeering de strafwetgeving ten dienste.

Er bestaat in de Indische Partij eene *meer* revolutionnaire strooming en eene *meer* evolutionnaire strooming. Tot de laatste reken ik o.a. te behooren de zeer bekwame ondervoorzitter der Partij Mangoenkoesoemo, in wien zulk een eerlijk en moedig zich-uitspreken en vaste overtuiging zich paart aan een groote mate van bezonnenheid en verantwoordelijkheidsgevoel, uit wiens woord ook zulk een diep en edelmoedig besef spreekt van de groote nooden der kleinen onder zijn volk. Is het verstandig, zelfs gezien van het standpunt van het Nederlandsch Gezag, deze evolutionnair-gezinden den weg der

revolutionnair-gezinden, of laten wij zeggen meer revolutionnairgezinden op te dringen.

En die opmerking dat Nederland aan Indië *nimmer* een onafhankelijk volksbestaan zal schenken. Ach, de eene mensch rekent bij dagen en de andere bij eeuwen - wij behoeven er niet veel van te zeggen.

Maar een zekere ruimte van verbeelding, een zeker vooruitzien in de toekomst siert zelfs een gouverneur-generaal.

Sonnetten
Door
P.N. Van Eyck

Kon Liefde zóó tot breuklooze eenheid binden
Wat wreed-verscheurd, gekneusd, gesleurd, gescheiden
Op 't wervlen van de zinnelooze winden,
Stikte in de drift der grillige getijden?

Ik wankel van de volheid der Beminden,
Die zalig-traag opstarend naar 't verwijden
Van de avondhemel, de eeuwge waarheid vinden:
Innigst verbinden is volmaakt bevrijden.

Vrouw Venus had haar helle lamp ontstoken
Boven de laag in 't donker neergedoken
Duinen. Een mijmring hield mijn hart gevangen.

Toen ging een diep-doorwoelde ontroering golven,
Herinn'ring zwol tot zeeën van verlangen,
Die in één vloed wereld en ziel bedolven.

* * *

De vrede nadert. Een met stilsten luister
Beladen zucht komt loom-gewiekt van veer
Neerstrijken door de nacht, een zacht gefluister
Ruischt uit het wieglend, ster-doorzonken meer.

Maar o, dit weeldrig zwellen zonder kluister,
Des harten roep om luid te zijn! Wéér, wéér
Die storm, dit stijgend lied! In 't golvend duister
Zwalpen de waatren klotsend op en neer.

Geen vrede nog! Mijn volle ziel, die Leed
Gekend heeft, wil nog Vreugde's weelge leden
Ontsluiren van haar bloed-doorgloeide kleed.

Eens, als ik hier gekeerd zal zijn en weet,
Dat nu de láátste rimpling is vergleden,
Vindt Vrede of Dood mijn roerloos hart gereed.

* * *

Hier heeft een leven heet geweend, hier heeft
Het wee der donkre, dof-bedwongen stonden,
Die zwegen tot zij niet meer zwijgen konden,
Zijn pijn in luide klachten uitgeleefd.

Toen heeft zich 't zware lied in stilte ontbonden
En stilte wacht, of vrede weerklank geeft,
Maar vrede zwijgt en als de zang weer beeft
Heeft smart de weemoed haar gewaad bevonden.

O zachte ziel, van zooveel leed verzaad,
Hart zóó bedroefd, daar zóóveel droomen drijven,
Hoe kon nog óóit uw loome troostberaad

In u dien diepen weemoed doen beklijven,
Wiens teederst is, dat geen verdriet kan blijven,
Wiens bitterst is, dat alle vreugd vergaat?

* * *

Wij spraken beiden 't scherpe woord dat scheidt,
Maar toen wij van den heuvel 't nauwlijks lijnend,
In de ijle winterwazen grijs-blauw kwijnend
Verdroomde weiland zagen uitgespreid,

En 't bleeke groen, naar de avond staag verfijnend
Een weemoed werd zóó stil van teederheid,
Dat, roerloos in den nevel neergeleid,
Haar tint een droom was, in een droom verdwijnend,

Toen zweeg in ons dat trage, zacht-bedroefde
Gemurmel, dat om ijdle droefheid kloeg,
Om liefde, die wou naadren, maar nog toefde...

En 'k had weer alles, waar uw blik om vroeg,
Ik die zoo diep die stille weemoed proefde
En in mijn hart toch zooveel vreugde droeg.

* * *

En is Geluk een god met nedere oogen?
En is Geluk een god met leege handen?
Wat woog uw blik, terwijl die woorden togen,
Zoo zwaar op mij als herfst op grauwe stranden?

Ik hoorde een klacht als 't druischen uit den hoogen
Van 't heengaan veler vooglen, een verbranden
Van woningen, en zonlicht werd een logen,
Leven een vaal visioen van bleeke schanden.

Ik zag u aan. En 'k hoorde, hoe de zuchten
Der opgeschrikte droomen weer verzwonden,
En 't was mij of wij onder zilvren luchten

Tezamen in een rijpen boomgaard stonden,
Waar vruchten geelden, rosse loovers ruchtten
Boven de rust van saamgezonken monden.

* * *

Een schaduw streek langs 't raam. En plotsling stond
Vóór mij een vrouw. Rondom haar haren gleed
De weeklacht der ontelbren, op haar mond
Beefde de huivring om een grooten kreet.

Maar toen in mij haar blik zonk, brak een wond
Open in mijn gemoed, een vlijmend-heet
Herinn'ren reet de breuk van de oude bond:
‘Zijt gij het, lief? Mijn liefste, zijt gij Leed?’

En toen zij zweeg: ‘Zijt gij het, die met mij
Eenmaal gedwaald hebt door dien schoonen hof,
Waar glans een weemoed was en zang een schrei?

Zijt gij het, lief, die moedeloos en dof
Eindlooze nachten neerlaagt aan mijn zij,
Weenend bemind in 't bed van gras en lof?’

* * *

Dat ik dit woord in déze nacht mag schrijven,
Nu wéér de droom des vredes ruischt om de aarde,
Zal sluimrend bij de erinneringen blijven,
Die 'k als mijn schat voor later tijd bewaarde.

Daar buiten zal de wind het land verstijven,
Maar in mij blinkt een zacht-beloken gaarde,
Waar leliestil witte gepeinzen drijven
Op glans en geur van wijsheid, die ik gaarde.

En 't is dít woord, dat in mijn ziel geboren
Nu levend voor mijn oogen staat te bloeien
Met heel de rijpe weligheid van koren:

Dat Vreugde en Leed, zoolang ons bloed blijft gloeien,
Gelijklijk-rijk het leven toebehooren,
Dat zwellend, tot zijn laatste stond wil groeien.

* * *

Was nu mijn ziel een droom, zij zou zóó zacht
Niet naar de reinste sterren kunnen stijgen,
Als drijvend op dit deinend-wijde zwijgen
Een andre tocht haar tot úw liefde bracht.

Zij zag u in een huivring neerwaarts neigen
En siddrend heeft zij om uw brooze wacht
Haar breede vleugels, zwaar van stilte en nacht,
Geruischloos toegevouwen saam doen zijgen.

Toen zonk ze in dat oneindig-vroom verloomen
Van ziel naar ziel, waaraan haar hoogste droomen
Getwijfeld had als bovenaardsche lust;

Een leliebloem, door de avond bleek beschenen,
Die roerloos in de stilte rond haar henen
Haar teeder beeld in 't sluimrend water kust.

* * *

Ik wachtte lang den slaap, eerst laat
Verzonk gepeins in week geruisch;
Toen steeg (en wekte mij) van straat
Een korte stap, een dof gedruisch.

En weder dekte 't loom gesuis
Der eerste sluimring mijn gelaat,
Maar weêrom scheurde een stap langs 't huis
Met korten klank dat broos gewaad.

Ik werd zoo kil, ik wist niet hoe,
De matte stilte woog als lood,
Ik voelde vreemd-bedroefd en moé...

En woorden klonken, zwaar van nood:
Wij spoeden állen huiswaarts toe, -
Wij spoeden allen naar den dood.

* * *

Een oude grijze priester zit met neder-
Gewend gelaat een stil verhaal te dichten
Om 't wonder van Maria. Spitse lichten
Beschijnen roerloos, rood fluweel en leder

Van boek of bijbelband en roomig-teeder
Bewaasd papier. De bleeke leedgezichten
Der heilgen aan de schemerwanden richten
Hun strakke blik naar 't glijden van den veder.

Maar plotsling, wijl 't eentonige geruchten
Der handen stokt, verheft de grijsaard de oogen
En luistert naar de stilte....Loome zuchten

Muziek wieken voorbij....Liefde-betogen
Blinkt vóór hem binnen sidderende vluchten
Van licht de Vrouwe, en glimlacht, zoet-bewogen.

* * *

Mijn leven is niet minder droom dan 't uwe:
Dit hart kan nooit bevredigd zijn, als 't branden
Der golven door de losgewoelde zanden
Niet onophoudlijk andre stroomen stuwe.

Gij, teedre, voor te sterk gebaren schuwe
Bepeinzer, zit bij de avondzee, de handen
In 't koele zand, te wachten tot langs stranden
Van vrede u zacht de zingensvreugde omluwe.

Maar beide droom: uw landen en mijn stroomen,
Wier brekers naar uw blanken zoom zich rekken,
Wijl bloesemgeuren langs hun schuim verloomen.

Dan komt een avond, die de zee zal strekken:
De sterren flonkren diep...tijdeloos droomen
Waatren en strand...De dag eerst zal ze wekken.

* * *

‘Zoo nu mijn ziel mijn woorden zang kon geven,
Al ging zij’, spraakt Gij, ‘door een ver gebied,
Zou dan dit alles, zon en zee, niet leven
In geest en geur en klanklijn van mijn lied?’

't Was late dag al, wazig ingeweven
In 't bleeke, koele kleuren van 't verschiet,
De zee lag gelig en gedempt te beven,
De wijde zon hing laag en straalde niet.

O wereld, wier ontelbre heerlijkheden
Ik iedren dag weer zwelgend mag doortreden,
Heelal, waar àl mijn dagen in vergaan,

Hoe kan mij ooit één melodie ontzweven,
Waar niet van zelf ùw schoonheid in zou leven,
Waar 'k niet van zelf ùw ziel in mocht verstaan?

De ontwikkeling van Allah[1)]
Door
T.J. De Boer

De schriftgeleerden van den orthodoxen Islâm kennen, in theorie, geen onderscheid tusschen wereldlijke en geestelijke macht. De gebeurtenissen van den laatsten tijd zijn echter wel geschikt om hen dit verschil te doen gevoelen. Iedereen denkt hier aan Marokko, Tripoli, Turkije en wie weet hoe spoedig Perzië volgt. Overal schijnt de wereldlijke macht van Allah's Gemeente te wijken. Daaruit volgt echter niet dat het nu ook met het geestelijk gezag van den Islâm gedaan is. Wat reeds eeuwen lang voor millioenen een ideaal is geweest, kan het nog eeuwen lang voor andere millioenen zijn. De Islâm als geestelijke macht leeft nog en breidt zich, vooral onder de inboorlingen van Afrika, tot op onze dagen steeds verder uit. Ik behandel dus niet de geschiedenis van een doode, als ik aandacht vraag voor de geestelijke bewegingen wier gevolg het tegenwoordig leerstelsel van den Islâm is. Dat ik daarbij meer zal letten op de ontwikkeling van de eerste eeuwen dan op de latere gedeeltelijke verstarring van het stelsel, behoeft zeker geen rechtvaardiging. En om niet te zeer in algemeenheden te blijven hangen beperk ik mij tot de eerste ‘zuil’ van het gebouw der Wet, de belijdenis dat er geen god is dan Allah en dat Mohammed de Gezant van Allah is. En ook van deze twee ‘zinnen’ zal ik slechts den eersten nader bespreken.

1) Vrije vertaling van een voordracht, gehouden op het ‘International Congress of Historical Studies’ te Londen, 3 April j.l.

Het uitspreken van deze belijdenis maakt iemand tot moslim. Maar de millioenen die dit gedachteloos hebben gedaan en nog zullen doen zijn ons op dit oogenblik en voor ons doel onverschillig. Wij vragen wat men zich daarbij heeft voorgesteld, in het bizonder welk begrip men zich van Allah heeft gevormd, en welke wijzigingen, in den loop der eeuwen, die voorstelling of dat begrip heeft ondergaan. Ik behandel dus niet de eigenlijk *godsdienstige*, maar de *godgeleerde* ontwikkeling van den Islâm.

Allah moge, volgens moslimsch geloof, de Eeuwige zijn, onder de twintig eigenschappen die men Hem tegenwoordig veelal toeschrijft, komt niet voor dat Hij de Onveranderlijke is. Veel minder is dit het moslimsch geloof zelf: met name de begripmatige uitdrukking van dit geloof heeft zeer groote veranderingen ondergaan. Men zegt wel - en in hoofdzaak terecht - dat sedert de dertiende eeuw van onze jaartelling de mohammedaansche geleerden zich tevreden stelden met de leer van hun voorgangers te bestudeeren, uit te leggen en te verdedigen. Maar dat is niet altijd zoo geweest. In de eerste eeuwen van de moslimsche beschaving vinden we niet slechts veel bewogenheid in het leven maar ook allerlei veranderingen in de leer, vooral in het theologisch denken. In den strijd om het dogma hebben de geleerden zeer verschillende houdingen aangenomen. Ontwikkeling, althans wijziging van de oorspronkelijke gestalte was daarvan het gevolg. Pogingen, in later tijd, om tot den oudsten vorm terug te keeren - b.v. door de Wahhabieten ruim een eeuw geleden nog ondernomen - hebben gefaald.

De Arabieren vóor het optreden van Mohammed leefden, volgens latere voorstelling, in een toestand van ‘Onwetendheid’. Zij kenden Allah, maar zij hadden niet de ‘ware’ kennis van Hem. Allah was voor hen een god, de hoogste naar 't schijnt, maar niet de eenige. Hij was de Schepper, Hij gaf den regen, Hij was de Machtige tot wien men zich in grooten nood wendde. Maar Hij stond hun niet levendig en onder alle omstandigheden voor den geest.

Dit wonder gebeurde bij Mohammed. In vizioenen, waarschijnlijk vooral in gehoors-hallucinaties en in de benauwenis van zijn hart kwam de Geweldige zich van hem meester maken. Zóo sterk dat Mohammed zich, naar joodsch en christelijk

voorbeeld, gedrongen voelde om als Profeet op te treden. In en door zijn prediking werd Allah nu de Eenige, de Heer van allen, van menschen zoowel als van demonen (djinn's). Over die demonen, onderscheiden in goede en kwade - de eerste weinig gekend, de tweede zeer gevreesd - zullen we verder niet spreken. Evenmin over het heir van engelen en duivels, dat de moslimsche theologie kent, noch over de schare van profeten die aan Mohammed voorafging en de menigte volksheiligen die na hem verschenen. Voor het volksgeloof en het volksleven hebben Mohammed, die de lange reeks van profeten afsluit, en de plaatselijke heiligen een zeer groote beteekenis. Maar in het theologische systeem neemt Allah verreweg de grootste en niet alleen de eerste plaats in. Ook is Hij, althans Zijn Naam, nooit zoo ver uit den gedachtenkring van den eenvoudigen geloovige verdwenen als dit met den God-Vader der christenen dikwijls het geval was. De Islâm kent geen verbod tegen het (ijdelijk) gebruiken van Allah's naam. Integendeel, het is zeer verdienstelijk en hoogst nuttig dien onder alle levensomstandigheden uit te spreken. Wie de 1001 Nacht kent weet dat de door de Overlevering aan Mohammed in den mond gelegde vermaning ‘Spreek dikwijls luide: er is geen macht en geen kracht dan bij Allah’ niet te vergeefs is geweest.

Allah is dus de Eenige. Hij is de Allerhoogste die alléen troont. Toch heeft Hij, in den Korân en meer nog in de Overlevering, een groot aantal ‘voortreffelijke’ namen. Men spreekt gewoonlijk van zijn 99 namen en deze worden, ten minste sedert de negende eeuw, door vrome moslims opgedreund met behulp van hun rozenkrans. Het is onmogelijk ze hier alle te noemen. Nemen we de meest karakteristieke. Met uitzondering van den welbekenden aanhef van elk hoofdstuk: ‘In den naam van Allah, den Barmhartige, den Erbarmer’ is er geen formule die zóo dikwijls in den Korân voorkomt als deze, dat Allah is ‘de Machtige, de Wijze’. Deze twee namen of attributen karakteriseeren inderdaad heel goed Mohammeds voorstelling van den God, wiens Apostel hij was.

Vooreerst dan is Allah de Machtige, de Almachtige, die kan doen en ook werkelijk doet alles wat Hij wil. Hij leidt in

dwaling, laat althans dwalen wien Hij wil en Hij leidt op den rechten weg wien Hij wil. De harten der ongeloovigen sluit Hij toe, dat ze naar de prediking van den profeet niet luisteren. Hij is een wraaksnuivend tyran voor zijn vijanden, dien Hij hel en verdoemenis bereid heeft. Vergevend en barmhartig is Hij alleen voor zijn vrienden, die de heerlijkheden van het Paradijs zullen ontvangen als loon, ja, maar zeker boven verhouding tot hun verdienste. Even willekeurig als in zijn wraak schijnt Allah grillig in het betoonen van zijn liefde en genade te zijn. Alles hangt ten slotte, in den grooten dag des Oordeels, van zijn Wil en zijn Macht af. Ten duidelijkste is dit uitgesproken in den Korân (Soere II, 284): 'Allah zal rekenschap van U vragen; en Hij vergeeft wien Hij wil en straft wien Hij wil, want Allah heeft macht over alles.' Voor Hem zijn de menschen daar niets dan voorwerpen van zijn wraak of van zijn genade. Het grondbeginsel van den Islâm is wel, dat Allah souverein is en dat de menschen zijn slaven zijn, wier deugd in gehoorzaamheid bestaat. 'Hooren en gehoorzamen' is hun plicht. De wil van Allah - in werkelijkheid natuurlijk de opvatting van zijn Profeet - bepaalt wat goed en kwaad is, wat de mensch heeft te doen en te laten. Moslims, de naam zegt het, zijn zij die zich overgeven, zich onderwerpen aan Allah.

In de tweede plaats is Allah de Wijze: dit beteekent vermoedelijk niets anders, zeker niet veel meer dan dit, dat Hij alles weet. Primitieve beschaving rekent meer met den omvang van de in het geheugen bewaarde kennis dan dat zij den aard ervan waardeert. Geen wonder dus dat de Korân, zonder duidelijke onderscheiding, Allah den 'Wijze' en den 'Wetende' noemt. Hij die alles geschapen heeft en alles doet, weet natuurlijk alles en omdat Hij alles weet, is hij ook in staat de menschen te straffen of te beloonen. Wat Allah's kennis van de daden der menschen en zijn eigen handelwijze daartegenover betreft, gebruikt de Korân dikwijls uitdrukkingen die aan de taal van mekkaansche kooplieden zijn ontleend. Allah houdt nauwkeurig boek van alle dingen. Hij is bizonder vlug in het rekenen. En al mogen zijn vijanden slim zijn, Hij is het ook, de slimste van allen.

Dat was Mohammeds voorstelling van Allah, dien hij vormde of vervormde naar zijn eigen beeld. Hij wordt ons dus geschilderd in den Korân onder menschelijke gedaante en met hartstochten die niet alleen eigenaardig menschelijk zijn maar tegelijk eigenaardig mekkaansch. Het is waar dat Allah niet eet en drinkt en dat Hij nooit slaapt. Hij verwekt geen kinderen en is zelf niet verwekt. Maar Hij zit op zijn Troon en spreekt. Zijn handen zijn uitgestrekt om uit te deelen naar het Hem behaagt. Hij heeft een aangezicht, Hij heeft oogen, enz. Dikwijls en met den meesten nadruk wordt herhaald dat Allah is ‘de Hoorende, de Ziende’. Het is kenmerkend voor Mohammeds denkwijs en die van zijn omgeving, dat het ‘hooren’ altijd het eerst wordt genoemd en veel meer voorkomt in den Korân dan het ‘zien’; zoo b.v. 32 maal in de formule dat Allah is ‘de Hoorende, de Wetende’. Alles hoorend weet Hij alles, kent Hij vooral de gebeden van zijn vrome dienaren.

Wij zijn geneigd, wanneer we gezicht en gehoor als onze hoogere zintuigen noemen, het gezicht voorop te plaatsen en het ook als het voornaamste van onze zintuigen te beschouwen. Het schijnt natuurlijk dat het in een beschaving die min of meer op mondelinge overlevering berust juist andersom is. Hoe dit zij, in den Korân - en in overlevering en leer van den Islâm is het niet veranderd - wordt de eerste plaats aan het gehoor gegeven. Allah openbaart zich zelf aan de menschen, sprekend tot hen, zoo al niet direkt, dan door engelen en profeten, en de menschen komen tot Hem met woorden, in het gebed. Het geloof, niet slechts christelijk maar ook moslimsch geloof, is door het gehoor. Er is dus geen reden om te ontkennen dat Allah's stem gehoord kan worden. Maar wel wordt uitdrukkelijk door den Korân geleerd dat men Hem niet kan zien. Evenals voor de vroegere hellenistische mysteriegodsdiensten geldt voor den Islâm dat God Onzienlijk is. Allah ziet den mensch, maar de mensch ziet Hem niet. Zoo is ten minste de voorstelling van den Korân. Later is hierover veel getwist. Volgens de rationalistische theologen in den Islâm kan Allah als zuiver geestelijk wezen door den geloovige noch hier noch hiernamaals worden gezien, volgens de mystieken wordt Hij reeds in dit leven door zijn vrienden aanschouwd, terwijl de orthodoxen het zien van

Allah beschouwen als een voorrecht van de zaligen in het Paradijs. Deze orthodoxe leer kan een soort van bemiddeling zijn, waarvan wij later meer voorbeelden zullen aantreffen.

Wat de vermenschelijking van Allah in den Korân betreft, daar zit nog geen doordacht systeem in. Het is naieve voorstelling, men kan het tot op zekere hoogte als dichterlijke beeldspraak verklaren. Maar de moslimsche overlevering heeft dat alles hier en daar letterlijk opgevat. Verstandige theologen zeiden: Allah heeft de lichaamsdeelen en Hem zijn de lichamelijke verrichtingen eigen, waarvan de Korân spreekt, maar het hoe daarvan kennen wij niet en wij vergelijken Hem dus niet bij den mensch. Er zijn echter, eeuwen lang, in den Islâm vele aanbidders van de letter geweest, die op de meest ongerijmde wijze redetwistten over de gedaante van Allah. Sommigen beweerden dat Allah ten minste aan ééne zijde eindig is (Hij zit immers op zijn Troon) en verder naar vijf richtingen oneindig. Anderen gingen zoo ver dat zij aan Allah toeschreven al de leden van een menschelijk lichaam met uitzondering van den baard en verdere privileges van een Oostersch man.

Het heeft eenige eeuwen van strijd tusschen de theologische scholen gekost om algemeen tot een hooger, meer vergeestelijkt begrip van Allah te komen. Die strijd was noodzakelijk, toen de moslims Perzië en een groot deel van het Byzantijnsche rijk hadden veroverd, toen de Islâm van volksgodsdienst tot wereldreligie werd. In de veroverde provincies vonden de arme op buit beluste Arabieren niet alleen een materieel rijker beschaving maar ook veel hooger geestelijke kultuur. Men vond er begrippen van romeinsch recht, van grieksche wijsheid, van allerlei religieuze bespiegeling. In de eerste plaats moeten we hier wijzen op den invloed van de christelijke theologen van Syrië, die zich reeds eeuwen lang hadden geoefend in dialektiek. Een van hun groote mannen, Johannes van Damaskus, leefde aan het Hof van de Omajjaden (± 700-750). Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen dat jonge Arabieren zoowel als bekeerden uit de onderworpen volken, in de school van christelijke theologen gevormd, den invloed ondergingen niet slechts van hun dialektiek maar ook, positief zoowel als negatief, van hun dogmatische leeringen. De schooltwisten der christelijke kerken werden on-

middelijk in moslimsche kringen voortgezet. Politiek verschil was daarbij vaak oorzaak of aanleiding tot splitsing in scholen en sekten. Men hield van redetwisten. Dikwijls was de geest van verzet en tegenspraak het voornaamste, de vraag waarover het ging bijzaak.

Van zeer onmiddelijk en niet spoedig voorbijgaand belang voor de ontwikkeling van de moslimsche leer waren de beschouwingen der christelijke theologen over Gods rechtvaardigheid, die in nauw verband stonden met de vraag naar de vrijheid van den menschelijken wil. De Korân, waarin naast Allah's wil voor den menschelijken zeker niet veel plaats is, had de vraag noch duidelijk gesteld noch eenduidig beantwoord. Maar ze was nu niet langer te ontwijken. De eerste groote theologische school in den Islâm, die der Moe'tazilieten, beantwoordde haar meer in christelijken dan traditioneel moslimschen zin. Haar aanhangers werden daarom genoemd het ‘Volk der Rechtvaardigheid’ (van Allah), omdat zij Allah beleden als den Rechtvaardige, die vergeldt naar verdienste. Zij beschouwden den mensch zelf als oorzaak van zijn daden, vrij en verantwoordelijk, in staat zich zelf hel of hemel te verdienen. De Korân had wel gezegd dat Allah geen onrecht doet, dat de ongeloovigen loon naar werken ontvangen en het zich zelf te wijten hebben, wanneer ze kennis moeten maken met de helsche verdoemenis. Maar de positieve stelling, dat Allah iedereen recht doet, dus ook ten opzichte van zijn gemeente de Rechtvaardige is, vindt men in den Korân niet. Dit nu leerden de Moe'tazilieten en sommigen van hen beweerden zelfs dat Allah recht *moet* doen, dat hij krachtens den aard van zijn wezen niet anders *kan*. Op deze wijs veranderde voor hen de Almachtige van den oorspronkelijken Islâm in den streng Rechtvaardigen God. En deze, de Heilige, de Goede, kan niet de oorzaak zijn van iets kwaads. Voor al wat slecht en kwaad is in de wereld moet derhalve of de duivel of de vrije wil van den mensch verantwoordelijk worden gesteld.

Dat Allah de Wijze is, kreeg voor de aanhangers van deze leer nu ook een nieuwe beteekenis. Niet daarop dat Hij alles weet valt de nadruk, maar hierop dat Hij weet hoe alles het best is. Hij heeft daarom de beste van alle mogelijke werelden

geschapen en doet alles ten beste van zijn geloovige dienaars. Al wat Hij doet en beveelt is goed.

Deze leer, dat Allah niets kan doen dan goed, heeft hier en daar tot eigenaardige gevolgtrekkingen geleid. Sommigen b.v. beweerden dat alle voor den mensch schadelijke planten en dieren niet door Allah geschapen zijn. Aan een dergelijke bewering dankt een van de vele moslimsche sekten (waarschijnlijk sedert de negende eeuw) zoo niet haar oorsprong dan toch haar naam: de zgn. Wijnhandelaarssekte. Haar aanhangers beweren o.a., met een logika die niet zonder humor schijnt, het volgende. Wijn is slecht, want Allah heeft verboden dien te drinken en wat Hij verbiedt is slecht. Nu kan Hij onmogelijk de oorzaak zijn van iets dat slecht is. Bijgevolg heeft niet Allah den wijn gemaakt, maar het zijn de wijnhandelaars die het doen.

De redeneering is logisch, we mogen haar beschouwen als een van de voorbeelden, waaruit we opmaken, hoe groot de invloed van Aristoteles' logika op de oude moslims was. En het bleef niet alleen bij logika. De grieksche filosofie in grooten omvang, meest door het medium van hermetische en nieuwplatonische bewerkingen, drong gedurende de achtste en negende eeuw steeds meer door in de geleerde kringen van den Islâm en wijzigde ook de houding der theologen. De nieuwe theologie (moe'tazilieten), die eerst handelde over goddelijke rechtvaardigheid en menschelijke vrijheid, begon nu te vragen naar de wezenlijke natuur van Allah, ja vond het zelfs noodig allereerst zijn bestaan te bewijzen. Ook hierin waren de christelijke theologen van het Oosten hun voorgegaan. Terwijl de oude Grieken en Romeinen liefst verhaalden van de ‘daden’ van hun goden en hen daarom prezen, terwijl, later, de christelijke Kerk van het Westen in haar dogmatiek een groote plaats inruimde aan de behandeling van de ‘werken’ Gods, heeft men in de theologie van de Oostersche Kerken en zoo ook in de spekulatieve theologie van de moslims zich bij voorkeur bezig gehouden met verheerlijking van en beschouwingen over Gods Wezen, zijn Namen en Eigenschappen. Om deze reden heeft men dikwijls den oosterschen geest theoretisch genoemd in tegenstelling met den praktischen zin van het Westen.

Of die stelling in het algemeen houdbaar is, zal ik nu niet

onderzoeken, maar de ontwikkeling van de theologie spreekt er voor. De moe'tazilieten groepeerden hun beschouwingen meer en meer om het begrip van Allah's eenheid, maar dan een eenheid die iets geheel anders beteekent dan Mohammeds uitspraak dat er maar één god is. Men bedoelt daarmee niet langer de eenheid van getal - het spreekt van zelf dat er maar één god is - maar men verstaat daaronder de eenvoudigheid van Allah's wezen, op zich zelf beschouwd. Allah als een zuiver geestelijk wezen heeft geen veelvuldigheid in zich. Hij heeft geen lichaam dat deelbaar is, maar ook zijn geest, waarvoor wij vele woorden of begrippen mogen hebben, is in werkelijkheid de zuiverste eenheid. In dezen zin werd de Eenheid van Allah's wezen het eerste artikel van het moe'tazilietisch credo en kreeg de erkenning van zijn Rechtvaardigheid de tweede plaats. Als gevolg van een en ander moesten nu alle uitdrukkingen in den Korân, die een lichamelijk-menschelijke voorstelling van Allah geven, in geestelijken zin worden verklaard of eenvoudig ter zijde gezet en verder de veelheid van namen en geestelijke eigenschappen zoo veel mogelijk tot de eenheid van het wezen worden herleid. Sommigen herleiden alle eigenschappen van Allah tot Weten en Macht, anderen tot één van beide en dan meest tot het Weten alleen of zij verklaren dat alle eigenschappen toestanden zijn van het éene Wezen of niets anders dan het wezen zelf, tot ze eindelijk alle positieve beteekenis verliezen.

Daarmee zijn we ver verwijderd van het eenvoudig geloof der oudste gemeente. Het geloof dat voor haar in de eerste plaats gehoorzaamheid beteekende is nu kennis geworden. Het redelijk denken betwist het gezag van de overlevering. De nieuwe theologie gaat zoo ver te beweren dat twijfel en nadenken godsdienstige plichten zijn. Van nature krachtens zijn redelijk wezen, ook vóordat en zonder dat Allah zich zelf aan hem heeft geopenbaard, is de mensch verplicht over Allah's wezen na te denken, en Allah zelf is gehouden den mensch daarvoor te beloonen in het Paradijs.

Dit rationalistisch systeem werd door de trouwe aanhangers van de overlevering, bizonder in den eersten tijd, als een groote ketterij beschouwd, een zuiver nihilisme, waarbij van

hun Allah eigenlijk niets overbleef. In de volgende eeuwen echter (sedert de tiende vooral) kwam er eenige toenadering van orthodoxe zijde. Men heeft zich daarbij zelfs op het gezag van den Profeet beroepen. Een van de vele vervalschte uitspraken van Mohammed is deze: ‘Het eerste wezen dat Allah geschapen heeft was de Kennis (of: de Rede)’.

Het hier ten deele geschetste rationalistisch stelsel genoot, van tijd tot tijd, de bescherming of de gunst van de Abbasieden (Kaliefen sedert 750, opvolgers van de Omajjaden). Het werd zelfs als Staatsdogma erkend (817-848) en de tegenstanders ervan werden vervolgd. De zoogenaamde liberale theologen waren alles behalve verdraagzaam en evenmin als hun rationalistische leer was hun inkwisitie geschikt om de gunst van het volk te winnen. De groote meerderheid hield vast aan de letter van den Korân als Allah's eeuwig ongeschapen Woord, en wilde dit niet van zijn kracht beroofd zien door de uitlegkunst van een verlichte rede. Zij kon ook niet gedoogen dat Allah tot een afgetrokken begrip werd gemaakt. Veeleer bleef Hij voor hen de Oostersche despoot, die van zijn wil geen reden geeft.

In de tiende eeuw echter begon er een proces van bemiddeling. De leerlingen van al-Asj'arî (873-935) vormden een stelsel, dat tot op den huidigen dag als orthodox wordt erkend. Voor een groot deel is het een wetenschap van woorden en onderscheidingen, meer geschikt om ze in het geheugen te bewaren dan om ze te begrijpen. Maar zij deden velen den dienst, geloof en wetenschap te verzoenen. Wij kennen Allah, zoo leert deze school, wel door middel van onze rede, maar toch slechts uit de bron van openbaring in den Korân. De woorden van den Korân worden niet altijd letterlijk opgevat, althans in de praktijk dikwijls vergeestelijkt. Men verdedigt dit daarmee, dat Allah geheel en al verschillend is van alle andere wezens: alles wat van Hem in den Korân gezegd wordt heeft dus ook een van de gewone beteekenis der woorden afwijkenden zin. Men blijft echter die woorden gebruiken en tracht ze ook in een afgerond stelsel te brengen. Zoo is er meestal sprake van 7 (soms 8) eigenschappen, die Allah bezit. In niet geheel vaststaande volgorde zijn het: Macht, Weten, Leven, Wil, Gehoor, Gezicht en Spraak. De eerste drie beantwoorden aan de per-

sonen van de christelijke drieënheid, zooals die door vele oostersche theologen werden opgevat: het wezen van den almachtigen Vader, de wijsheid van den Zoon en het leven van den Heiligen Geest. In welke volgorde ook opgesomd, voor het moslimsch bewustzijn was toch doorgaans wel het meest wezenlijke Allah's macht. Hij is de Almachtige, die alles werkt, goed zoowel als kwaad. Ook in den mensch. Maar de mensch eigent zich, om zoo te zeggen, deze door Allah in hem verrichte daden toe, hij stemt er mee in en daardoor worden Allah's werkingen nu ook de zijne. Daaruit mag men echter niet besluiten dat de mensch de oorzaak van zijn eigen daden is. Neen, de eenige oorzaak, de eenige dader is Allah. Hij is de eenige, eeuwige en almachtige Schepper, naast wien er geen oorzaken werken, noch in den mensch, noch in de natuur. Wat er ook in de wereld gebeurt, is onmiddellijk en direkt gevolg van Allah's wil. Dit wordt ten duidelijkste uitgesproken in de atomistische theorie, die de orthodoxe theologen in hun stelsel opnamen.

De geheele wereld - zoo luidt deze theorie - bestaat uit atomen, dat zijn punten in de ruimte zonder eenige uitgebreidheid. Door samenvoeging of scheiding van zulke atomen ontstaan en vergaan de ruimtelijk uitgebreide lichamen. En wat van de ruimte geldt, geldt ook van den tijd. De tijd is geen geleidelijk voortvloeiende stroom, maar een *kinematografische* zouden wij zeggen) opeenvolging van gescheiden oogenblikken, momenten zonder duur. Daar nu alle atomen, waaruit de wereld bestaat, slechts voor een enkel oogenblik bestaan, zoo volgt dat de wereld elk moment op nieuw door Allah geschapen moet worden. Ieder oogenblik derhalve zijn wij absoluut nieuwe wezens en leven wij in een geheel nieuwe wereld. Dit is wel de meest konsekwente sprookjesfilosofle, die er ooit bedacht is.

Het spreekt van zelf dat men deze theorie ook toepaste op de leer van het menschelijk handelen. Wat gebeurt er b.v., volgens de gegeven voorstelling, wanneer ik schrijf? Allah schept dan in mij, en wel elk oogenblik opnieuw, eerst den wil om te schrijven, dan het vermogen om dit te doen, verder de beweging van de hand en eindelijk die van de pen. De onderdeelen van dit proces hangen niet oorzakelijk samen, zij

worden onafhankelijk van elkander, door Allah's machtigen wil geschapen. Dat ze gewoonlijk in dezelfde orde op elkaar volgen, is geen noodzakelijkheid, maar niet anders dan een *âdat* (gewoonte) van Allah. Hij zou dat alles in andere, in juist omgekeerde volgorde kunnen doen, indien Hij 't zoo wilde.

Sedert de elfde of twaalfde eeuw is het leerstuk betreffende Allah bij de spekulatieve theologen niet wezenlijk veranderd. Wel heeft het een ander voorkomen gekregen. Voor den tempel der heilige theologie is een logische voorhal gebouwd. De logika en metaphysika van Aristoteles en Avicenna moesten daarvoor dienst doen. Zoo werd het dan gewoonte de geloofsleer te beginnen met steeds langer wordende verhandelingen over de meest afgetrokken begrippen: Zijn en niet-zijn, het Noodzakelijke, het Mogelijke, het Onmogelijke, enz. Vóórdat men tot de zeven bovengenoemde eigenschappen van Allah en andere dergelijke kwam, werd dan verder ook in den breede betoogd, dat het bestaan een eigenschap van zijn wezen is of dat Hij bestaat, en wel van eeuwigheid tot eeuwigheid, geheel verschillend van alle geschapen dingen, in en door zich zelf bestaande, als een zuivere eenheid, enz. Op die wijze telde men en telt men nog twintig ‘noodzakelijke’ eigenschappen van Allah, waartegenover twintig ‘onmogelijke’ staan. Doch genoeg!

Er zijn ten allen tijde in den Islâm vrome dienaren van Allah geweest, die geen bevrediging vonden in die haarkloverijen van de theologen. Hun wensch was het nader te komen bij hun God. Daarvoor nu bestudeerden zij niet zijn Wezen en eigenschappen, maar zij trachtten Hem zelf te vinden in persoonlijke ervaring. Hij leefde in hen, zij zagen Hem, zij proefden en smaakten zijn tegenwoordigheid. Deze mystieke houding, zooals wij die althans sedert de achtste eeuw vinden, is meer christelijk dan moslimsch. Wij treffen haar meer aan in breede volkskringen dan onder de rijken en machtigen en schriftgeleerden. Aanvankelijk vooral religieuze praktijk, gepaard met asketische levenswijs, heeft die mystiek toch ook haar eigenaardige theorieën ontwikkeld. Christelijke, indische, maar vooral nieuwplatomische invloeden werkten daarbij samen.

Keeren wij terug tot den oorsprong van den Islâm. Het mag

waar zijn dat de oudste moslimsche asketen met een geest van zelfzuchtige werkheiligheid waren bezield. Maar enkele kiemen van de latere mystiek liggen er toch in den Korân. Hoewel zelden, Allah is toch ook aan Mohammed verschenen ‘in het suizen van een zachte stilte’. Allah wordt ‘het licht van de hemelen en de aarde’ genoemd. Hij is hun nabij, wanneer zijn dienaren zich tot Hem wenden in het gebed. Er is ‘een volk, dat Hij liefheeft en dat Hem bemint’. ‘Aan Allah behooren het Oosten en het Westen, en waarheen ge u wendt, daar is het Aangezicht van Allah’. ‘Alles is vergankelijk, behalve zijn Aangezicht’. Hij alleen is werkelijk.

Nu is het moeilijk te zeggen wat Mohammed en zijn omgeving onder deze en dergelijke uitdrukkingen van den Korân verstonden. Zij herinneren soms aan de gemeenschappelijke beeldspraak der hellenistische mysteriegodsdiensten vóór Mohammed en ze zijn later veel in mystieken zin uitgelegd. Sommige moslimsche sekten vatten ook deze uitdrukkingen letterlijk op. Zoo waren er b.v., die leerden dat Allah, aan het eind der dagen, niet slechts de aarde maar ook hemel en hel zal vernietigen om alléén over te blijven, juist als vóór de schepping der wereld. Immers, alles is vergankelijk, behalve Hij zelf! Maar de echte mystieken hadden een andere opvatting. Voor hen verdween de geheele onderscheiding tusschen Allah en deze wereld meer en meer. Het heelal mocht een ontplooiing of een uitvloeisel van de godheid zijn, maar was dan toch niet wezenlijk van haar verscheiden en zeker bestemd tot zijn oorsprong terug te vloeien. De orthodoxe theologen beweerden: Allah *werkt* alles en in allen. De verstgaande mystieken leerden: Allah *is* alles en in allen; er is geen andere werkelijkheid dan Allah alleen.

Het ligt niet in mijn bestek, uit te weiden over de vrome oefeningen en wonderlijke praktijken, met behulp waarvan de mystieken poogden tot de hoogste kennis van Allah te komen en tot de vereeniging met Hem in liefde. Hier is alleen te spreken van hun leer. Welke vormen die ook aanneemt, hun Godskennis is zelfkennis en hun zelf beschouwing een zien van de godheid. Want ze zijn één met Hem in zijn wezen dat Liefde is. Het ‘Ken u zelven’ van den Delphischen God, zooals het door het

Stoïcijnsch Pantheïsme was geduid en in de mysteriegodsdiensten van het Oosten opgenomen, is ook het thema voor de godsdienstige bespiegelingen van de mohammedaansche mystiek. ‘Wie zich zelf kent, kent zijn Heer’. Deze uitspraak, die veronderstelt dat de ziel (zelf = ziel) goddelijk is, een deel van de godheid, ja God zelf, is ook weer door de Overlevering aan Mohammed toegeschreven.

De rechtzinnige theologie van den Islâm heeft, tot op zekere hoogte, de mystiek in haar stelsel moeten opnemen, voor zoover die namelijk de betrachting der Wet niet vervangt, maar daaraan de hoogere wijding geeft. Het is vooral Ghazâlî (1059-1111), de Augustinus der mohammedaansche gemeente, die aan de mystiek een blijvende plaats in het leerstelsel heeft verzekerd. Het is waar, een plaats naast of na de andere elementen van Wet en Leer. Slechts trapsgewijze, van graad tot graad voortschrijdende onder leiding van een leermeester, komt men tot het hoogste inzicht. Deze mystiek is geen geloof dat den kinderkens geopenbaard is, maar de kennis van stelselmatig ingewijden.

De godsleer van den Islâm bestaat, sedert de dertiende eeuw, uit een menging of vereeniging van de genoemde bestanddeelen. Nieuwe elementen zijn er niet meer in opgenomen. Misschien geeft de krisis, die de moslimsche volken in onze dagen doorleven, daartoe aanleiding. Maar dat weten wij niet. Het zou kunnen zijn dat in volgende eeuwen de nu zoo veelgeroemde naam van Allah verbleekte tot een herinnering aan de geweldige macht die de Islâm geweest is. Maar ook dat weten wij niet, en Allah weet het beter.

Stille Ernst
Door
W.L. Penning Jr.

I Nogmaals aan den bode van het lot

Droef met zijn nood verlegen
Op slof beheerden grond,
Staart, haast aan boord gestegen,
De landverhuizer rond.

Schuldvord'ring wacht op 't scheiden;
Hem deert - of bede aan wal,
Om werk aan de overzijde,
Voor borgtocht gelden zal?

Ook m i j n verbeelding dwale
Naar *nieuwe wereld* heen,
Bode! eer 'k uw toorts zie dalen,
Zie 'k borg - ook in 't Verleên:

Gestild door moederkussen -
Zoo heug 'k mijzelf, als 't kind
Dat wel de lamp ziet blusschen,
Maar moeders hand nog vindt.

Toenmaals van pijn genezen
Zoodra 't om Moeder riep,
Bouwt nu 't kind Gods op Dezen
Die moederliefde schiep.

Zien we aan de grens van 't lijden
Ons lot en leven 't klaarst,
En drukt op 't aardsch verscheiden
Zichzelf-doorzien wel 't zwaarst, -

Te duur, ontvoeringsbode!
Boette elk op de oude baan,
Om na uw wenk ten doode
Als voor 't gericht te staan.

Meê met den sterv'ling trekt gij
In 't vaartuig van den dood?
- Daarginds, God geve 't! wekt gij
Nieuw-levens deelgenoot?

II Herinneringsdag

Nu staat mijn tuin gerijpt,
   De vrucht hangt vol en vredig;
Moê keer 'k naar 't huis der rust -
   Ach! wat al plaatsen ledig.

En huiv'rend zet ik mij,
   Terwijl mijn oogen branden;
Maar zorgzaam opgewacht,
   Stil grijp ik trouwe handen.

Met onweerhouden traan,
  Stil zegen 'k die nog bleven -
En alles, alles keert
  Wat wegviel uit mijn leven.

III Voorjaarsvleug

Wazig teedre zonnelucht,
Stille voorjaars-ure,
Mag vandaag ook maar één zucht
Eerste zoet verzuren?

Vroege basterdnachtegaal,
Weêr in de oude woning,
Lijkt hij niet in schat van taal
Echte zangerskoning?

Danst, vóór 't vaartuig uit, het nat
Niet met aardig klotsen?
Zoekt het, babb'lend langs mijn pad,
Geen gezellig botsen?

Neurt het schipperskind niet meê,
Meê met murm'lend glijden?
Loeit uit open stal het vee
Niet naar geur der weide?

Kwam mijn brave merel niet
Knop en drop bezingen?
Haakt ook niet mijn wordend lied
Naar te voorschijn dringen?

Trillen niet uit zielezang
Zachte vleugelslagen?
Voelt mijn geest uit donk'ren drang
Zich niet opwaarts dragen?

Schouwt hij niet in klaarder licht
Dan het licht der oogen?
Sta 'k niet moedig opgericht,
Staar 'k niet blij ten hoogen?

- Maar van verre klaagt een kreet,
Krijgsmuziek blijft schallen!...
Weg van eigen lust en leed,
Treur 'k met talloostallen.

Machtloos, machtloos immer meer,
Gaat de vrij geboren -
Gaat de hooge menschheid weêr
In den knecht verloren.

Wolk van weedom, God geklaagd!
Heeft Gods licht verduisterd;
Groeiwaas dunkt mij weggevaagd,
Bloeibelofte ontluisterd!

Kaïns-merk maakt Volk'ren groot;
Menschen mag 't kleineeren,
Hen verbroed'ren zal de dood -
Klinkt me uit kwinkeleeren...

- Arme spreeuwen; spot en gril
Schrikken op, en zwijgen:
Krijschend zwierf een raaf!...En kil
Komt er nevel zijgen.

Keerend, doet de Noordewind
Lente's deur weêr sluiten - -
Als een klein gelukkig kind
Blijft de merel fluiten.

Politieke feiten en richtingen

[De vernieuwde coalitie.]

Op 24 April zullen de min of meer demokratisch ingerichte vergaderingen der drie clericale partijen het ‘schriftelijk accoord’ goedkeuren, dat door de leiders na veel zorg en strijd in elkaar gezet is.

Zij zullen het goedkeuren, om dezelfde reden waarom de leiders het ten laatste toch hebben opgemaakt, omdat ze namenlijk niet anders kunnen.

Want hoeveel bezwaren er ook tegen het coalitie-verbond mogen bestaan, en hoe graag men de knellende banden eens een poosje kwijt zou zijn, toch is het een politieke noodzakelijkheid voor elk der drie partijen om de aansluiting te behouden.

Uit elkaar gaan zonder meer, en onderling den strijd in de verkiezing aanbinden, beteekende natuurlijk een wanhoopsdaad. Het verlies aan zetels en bijgevolg aan invloed zou belangrijk zijn. Daarvoor zijn de onderlinge geschillen niet groot genoeg. Daarvoor in 't bijzonder is de machtspositie die bezet gehouden wordt te belangrijk.

Van de Eerste Kamer toch is de coalitie vooreerst nog zeker. En wanneer de 57 zetels die zij in de Tweede bezit, stuk voor stuk worden nagegaan, dan zijn daarbij een zeer groot aantal die tegenover politieke weersveranderingen een zeer sterke ongevoeligheid bezitten. Al mocht zelfs de coalitie bij de Juni-verkiezingen een nederlaag lijden, dan blijft zij toch een macht waarmede rekening te houden is.

En wat voor vooruitzichten bestaan er buiten de coalitie? Dat de katholieken iets van de liberalen te wachten zouden hebben is vrijwel buitengesloten. Het moge later tot marchan-

deeren komen tusschen deze beide, een verbond is ondenkbaar. En juist door de tegenwoordige coalitie is de gevaarlijkste vijand voor Rome, het protestantsche anti-papisme aan banden gelegd. Beter dan ooit blijkt het uit de anti-Roomsche agitatie onder de christelijk-historischen.

Zouden de anti-revolutionnairen betere bondgenooten kunnen vinden? Zij hebben het een oogenblik met radikalen en liberale hervormers willen probeeren, doch deze waren het allerminst voor een verbond met de calvinisten geschikt en toonden bitter weinig vriendelijkheid. Alleen de christelijkhistorischen worden gevleid en gelokt om zich met de conservatief liberalen te verstaan en te samen een soort centrumspartij te vormen.

Doch allereerst komt die vrij-liberale genegenheid volstrekt niet voort uit warme liefde voor de vaderlandsche kerk en voor vaderlandsche kerkelijkheid, doch uit een bloedarmoede aan kiezers, gepaard met een overmoed van conservatieve macht. De vrij-liberalen beheerschen de voornaamste deelen van handel en industrie, een belangrijk stuk landbouw, een groot deel der pers, der ambtenaren en der z.g. vrije beroepen, die echter in nauw verband staan met al het opgenoemde bezit.

En toch hebben ze geen kiezers genoeg. Ze zoeken die nu het liefst bij een conservatieve partij van gematigde beginselen. Doch al zouden de christelijk-historischen op de verlokking ingaan, en zouden zij gelooven dat de liberalen inschikkelijker geworden zijn, als toen de aanhangers der Nederduitsch Hervormde Kerk zich genoodzaakt zagen zich politiek te organiseeren, wat zouden zij erbij kunnen winnen? Te samen met de vrij-liberalen bleven zij toch een kleine partij, die alleen maar een overwicht kan brengen in een verbond. En dat kan de christelijk-historische partij het gemakkelijkst, het veiligst en het fortuinlijkst in de coalitie.

Waren er dus al geen redenen om de coalitie vaarwel te zeggen, te minder kon daartoe besloten worden na de krijgskreten der concentratie. Zelfbehoud dwong om zich samen te voegen.

En toch....is het niet gemakkelijk gegaan.

Kon er voor een machtige regeeringscoälitie, wier kansen om het bewind in handen te houden zeer groot waren en zelfs nog zijn, omdat de kiezersorganisatie's hecht en weinig wankelbaar blijven, kon er voor zoo'n politiek verbond grooter vertoon van armoe gegeven worden, dan door het stukje schriftelijk accoord dat voor publiciteit vatbaar was.

Wat blijkt er toch uit, zoo helder als den dag?

Dat er geen behoorlijk politiek program kan worden opgemaakt. Of wèl de drie partijen konden het over belangrijke punten als b.v. kiesrecht niet eens worden, en zwegen er dus maar over, dan wèl ze zijn het eens, maar durven het niet te publiceeren.

Dat klopt trouwens merkwaardig met de houding, die in de laatste jaren de bondgenooten doorloopend hebben aangenomen. Wanneer toch bij eenig belangrijk wetsontwerp een kwestie aan de orde kwam, bleek al spoedig dat de coalitie daarover geen vast oordeel had. Oorspronkelijk werd weleens vermoed dat er gebrek aan overleg was geweest, doch in de meeste gevallen was het een wezenlijk gebrek om tot overeenstemming te komen. Indien echter daardoor gevaar ontstond voor de uitgeoefende macht, en dat geschiedde herhaaldelijk, dan werd er een bindend besluit genomen waaraan coalitie en ministerie zich onderwierpen, doch dan merkwaardigerwijze in stilte. Alleen door het resultaat, en tot verrassing van tegen- en omstanders, bleek hoe er toch nà den strijd, na de verwarring een overeenkomst getroffen was. Doch - en 't geheime maakte het al waarschijnlijk - deze overeenkomst was er dan ook naar, n.l. eerloos voor allen die zich erbij hadden neergelegd, een vaal en beduimeld compromis.

Precies zooals het in de laatste jaren in de Tweede Kamer al herhaaldelijk is gegaan, schijnt nu het verloop van het ‘schriftelijk accoord.’ Er is geen overeenstemming over eenig punt van staatsbeleid. Dat zegt de eerste paragraaf, want dat men de grondwetsherziening wil, is volkomen onbestemd, waar toch al te duidelijk een volledige vrijheid wordt voorbehouden voor elk der onderdeelen. En de overeenstemming in zake het onderwijs is ook slechts schijn, wat onmiddellijk blijken zou indien het op een ‘afbreken’ van 't openbaar onderwijs zou

gaan aankomen. Doch al was dit laatste niet het geval, dan is het iets absurds dat een regeeringspartij, die zoo vast zetelt, optrekt met geen ander program dan de afschaffing van een grondwetsartikel.

Voor een oppositie-partij is zoo iets nog denkbaar, doch voor een coalitie die ruim 5 jaar het bewind voerde, is het buitengewoon armoedig.

Er is dus geen overeenstemming in het regeeringsbeleid, doch als het er op aan komt dan zullen de partijen bijtijds zorgen het eens te worden, zij het dan ook in 't geheim. Zulk belooven van geheime compromissen is verborgen achter de regels te lezen van de tweede zinsnede uit het voor publiciteit geschikte coalitie-accoord.

Daarin toch wordt gehandeld over de districtsverdeeling. Was er een beginsel-overeenstemming in de coalitie, dan zou de districtsverdeeling tusschen de partijen van zeer ondergeschikte beteekenis zijn. Men behoefde dan geen oogenblik te bedenken of een anti-revolutionnair of christelijk-historisch kamerlid aan de liberalen welgevalliger zou zijn, zooals Ede en Ommen te zien gegeven hebben. Maar zooals de toestand is en blijven zal, wordt het later overeen te komen compromis natuurlijk altijd weer op nieuw beheerscht door het aantal zetels dat elk der drie bondgenooten bezet. Daarom is dat van zoo'n groot belang en was er een ‘schriftelijk accoord’ voor noodig.

De vernieuwde coalitie vertoont zich in dat schriftelijk accoord zonder praal, en daarom ook in haar natuurlijke zwakte, m.a.w. zij is ongeschikt om te regeeren.

Dat zij het echter doet, deed, en misschien nog langer zal moeten doen, is alleen mogelijk door het feit dat er geen andere regeering is om haar te vervangen. Daardoor en daardoor alleen stond en staat de coalitie nog sterker, dan het armzalig accoord kan doen verwachten.

Zij beschikt over een groot aantal stemmen en zetels, die bijna niet te verliezen zijn. De eerste en vaste kern vormen de katholieke kiezers, en de zekere katholieke districten. Weliswaar brengen de arbeiders daar eenige woeling, doch deze richt zich hoogstens op verandering in den persoon van den vertegenwoordiger, niet op verandering in partij.

Verder biedt nog een groot deel van het platteland, van de kleinere ambachten en van de visschers, in 't algemeen van bedrijven en beroepen, die de tijdsveranderingen weerstonden, een steun aan de protestantsch-christelijke partijen, waarin de gang der politiek zoo goed als geen verandering kan brengen. De kansen der politiek beperken zich dus tot een kleine schaar van het clericale leger, en kunnen dus een tijdelijke ongunst gemakkelijk doorstaan.

En toch die ongeschiktheid om te regeeren, of liever om hervormend te regeeren. Want wanneer het erop aankomt zachtzinnig remmend, uitvoering te geven aan den geleidelijken drang van het staatsorganisme tot ontwikkeling dan is een bewind, dat bijna ongevoelig is voor de stroom der meeningen steeds het handelbaarst; zoo ook het altijd weer plooibare coalitie-kabinet Heemskerk.

De verschillende organen, die in de ministerie's hunne centraliseering vinden kunnen vrij gemakkelijk den minister bewerken en stuwen, wanneer die geen last heeft van allerlei ideeën en meeningen van ingrijpend staatsbeleid. Rechterlijke macht, leger, vloot, heele en halve staatsdiensten gaan dan rustig hun gang, alleen gestoord door wat bij een bewind, rustende op zulke ekonomische grondslagen als de coalitie, noodzakelijk is, de partijdigheid der benoemingen.

Wanneer het er echter op aankomt hervormend op te treden, hetzij voor de school, hetzij voor de defensie, hetzij voor de sociale verhoudingen, dan stuit ook het clericaal verbond op politieke denkbeelden, die respect verlangen.

Het is gebleken dat voor de legerhervorming het bezwaar het geringste was. Weliswaar bestond en bestaat er bij katholieken een weerzin tegen de opdrijving der defensie-uitgaven, doch deze is òf wel uitgesleten, dan wel onderdrukt. In elk geval is tot nu toe de coalitie niet over deze kwestie's gestruikeld. Waarschijnlijk is daaraan niet vreemd, dat dit het teere punt der linkerzijde is. Meermalen is toch door rechtsche politici met leedvermaak erop gewezen hoe 's lands defensie alleen veilig is bij de coalitie.

Bovendien heeft die coalitie zich nooit hooger gewaagd dan tot de plannen die de leger- en vlootautoriteiten uitbroeiden.

Daarbij werd gezworen, en 't voordeel behaald dat de groote meerderheid der ‘deskundigen’ regeeringsgezind was.

Toch mag niet vergeten worden dat ook de coalitie defensie moeilijkheden heeft ondervonden, en die slechts te boven kwam door de meer beschreven binnenskamersche overeenkomsten. Ministers gingen en kwamen daardoor.

Moeilijker bleek echter de coalitie-politiek voor de school. Dit schijnt juist het omgekeerde van de waarheid. Was toch niet de schoolstrijd het cement, en zal ook niet in de volgende maanden die schoolstrijd alle clericalen te samen moeten brengen?

En toch is die schoolstrijd niet meer wat het vroeger was. Nu het einddoel, de gelijkstelling van openbaar en het bijzonder d.i. clericaal onderwijs zoo nabij is, komt een andere vraag storend opduiken. Dat is de vraag: wat moeten we met de openbare school doen? De katholieken en een deel der antirevolutionnairen weten het al. Weg er mee zal de leus zijn, zij 't ook in stilte. Doch een ander deel der anti-revolutionnairen en de christelijk-historischen zien wel dat het zoo niet gaat. De openbare school is een macht en is een instelling, die niet kan verdwijnen zonder groote schade voor de volksontwikkeling. Vandaar het nieuwe streven om in die school invloed te krijgen, invloed van de kerk.

Doch dit denkbeeld verlamt de schoolstrijd, die nu wel op papier in de grondwet het oude doel kan bereiken, doch feitelijk reeds het eindpunt govonden heeft in een hooge subsidieering van alle kerkelijke scholen. De onmacht der coalitie blijkt echter nu het erop aankomt opnieuw de onderwijs-kwestie onder oogen te zien en de volksopvoeding nog van een andere kant te bekijken dan van neutraliteit- of christelijk, n.l. van betere en snellere aanpassing aan de eischen van het maatschappelijk leven.

Nog erger is echter de onmacht der coalitie op sociaal gebied. Vanal het gehaspel over Arbeidswet, Steenhouwerswet, Bakkerswet en de sociale verzekering zijn de conservatief gezinden al bek-af. Wat een gevecht achter de deuren, wat een gezoek, een gepeuter, een gescharrel. En dan wat een teleurstellingen ten slotte voor iedereen.

Geen wonder dat het coalitie-accoord maar geen nieuwe plannen voor de sociale wetgeving meer maakt.

Bijna zou men dus een coalitie-accoord-ministerie een zakenministerie kunnen noemen, want het durft bijna niets aan dan wat uit de zaken voort komt.

Is het ministerie Heemskerk daardoor weer ‘ingehuurd?’ Ook zelfs dat spreekt het accoord niet duidelijk uit. Meent men dat dit natuurlijk het geval is, dan zou een verrassing toch niet uitgesloten zijn. Want een reconstructie van het ministerie zit wel degelijk in de lucht. Van twee kanten.

Men zou het wat demokratischer, en men zou het wat conservatiever wenschen.

Daartusschen is minister Heemskerk wel veilig, maar hij mist dan toch een besliste geestdriftige steun voor zijn plannen.

Het heeft er ten slotte veel van of de coalitieleiders gezegd hebben: Laten wij eens zien, hoe sterk of we wel zijn in den grootst mogelijken politieken tegenslag. Wij hebben geen anderen indruk gemaakt gedurende 5 jaar regeeren dan van slapte en weifeling, van onmacht en verdeeldheid, van compromissen uit gebrek aan eensgezindheid. Laten wij nu dien indruk voor wat hij is, en stellen wij er heelemaal geen uitlokkelijk program voor in de plaats. De kiezers kunnen weten dat we zullen blijven zooals we de 5 jaar waren, toegeeflijk voor conservatisme en militairisme en staatszucht, maar bereid om met stukjes en beetjes het clericalisme te bevorderen. Zonder moed of lust echter om te hervormen.

Laten wij echter rekenen op den sleur der kerkelijke kiezers, op de traagheid in de beweging der vroeger zoo actieve organisatie's, door weer te zeggen: ‘de oude strijd’, de school aan ons.’

En laten we dan eens zien hoever de luidruchtige en vol zelfvertrouwen strijdende concentratie mannen ons terugdringen. Verliezen wij onze meerderheid, dan zijn wij meteen van de moeilijkheid af om coalitie-problemen op te lossen. We kunnen dan de lusteloosheid en de loomheid genezen in een rustkuur van oppositie-gevechten. 't Is gemakkelijk kritiseeren. En op een concentratie-regeering zal 't zelfs een genoegen zijn.

Laat ze maar met belasting en defensie-kwestie's komen.

Doch zoo eenvoudig als het verliezen der coalitie en het winnen der concentratie zal de verkiezingsuitslag niet eens zijn.

Houdt de coalitie maar 51 man dan kan zij met de Eerste Kamer achter de hand blijven doorgaan.

Komen er echter een of enkele mannetjes minder dan 50 zoo trekt de coalitie zich terug om lachend te loeren hoe er om de open minister zetels een wedstrijd zal ontstaan van eerzucht, inzicht en beginsel.

Daarbij heeft de coalitie altijd een toekomst. Zij kan als een dreiging zijn boven de nieuwe mannen, die ze zal verzwakken zooals ze het de ministers van het kabinet De Meester heeft gedaan.

Zouden echter zoowel de concentratie, als ook concentratiemannen het juiste begrip hebben om de regeering te weigeren, dan kan de coalitie weer duchtig meepraten, en eischen gaan stellen aan de tusschenmannen, die de politiek weer vlot zullen moeten maken.

Het geval dat Dr. Nolens dezer dagen als voorzitter der Z.-Hollandsche R.K. Kiesvereenigingen als het waarschijnlijkst noemde, dat n.l. de concentratie met steun der sociaal-demokraten zou gaan regeeren, is teneerste door beide vooràf al geweigerd, en zou ten tweede onmogelijk tot een oplossing te brengen zijn van wege b.v. de defensie-problemen.

Daarom kan zich dus de coalitie de weelde veroorloven van haar politieke armoe en onmacht volledig ten toon te spreiden, in het vertrouwen dat de kern van haar macht, die van kerk en 't conservatieve platteland als een ‘rots’ is d.w.z. even onaandoenlijk als steen voor wezenlijk nieuwe politieke denkbeelden.

Wie regeert er na de verkiezingen?

Is het wonder, dat algemeen de nederlaag van de coalitie wordt verwacht? Is het wonder dat de vleugels dier coalitie al pogingen aanwenden om op 24 April a.s. het verbond niet langer te bestendigen?

En toch blijft het eerste dubieus en zal het tweede afgewezen worden. Welke zetels zal de rechterzijde verliezen? Het moeten er minstens zeven zijn. Amsterdam en Rotterdam

kunnen er misschien tesamen vier brengen. Dan geeft de kans Utrecht, Haarlem, Enschede, Gorichem, Leiden, Enkhuizen, maar Dordrecht of Gouda zouden verloren kunnen gaan. Sommige districten maken nog een berekening mogelijk, doch veel verschuiving is er niet te verwachten.

Zoo ontstaat de mogelijkheid, om niet als profetie, maar als voorbeeld een cijfer te noemen, dat rechts tot 46 kamerzetels teruggedrongen wordt, en dus in de minderheid geraakt.

Waaruit zal dan echter de meerderheid van 54 stemmen bestaan. Waarschijnlijk wel uit minstens een 10 tal sociaal-democraten, zoodat de concentratie dan 44 stemmen zou beheerschen.

Daarmede is niet te regeeren. En het zou volkomen logisch zijn, indien de concentratie bedankte om de regeering te aanvaarden.

Logisch ook indien de tot regeeren geschikte personen der concentratie, zich voldoende wisten te beheerschen om geen in elkaar geflanste verantwoordelijkheid te gaan probeeren.

Alle probeersels met wankele meerderheden zullen in een zoo moeilijken tijd uit den booze zijn.

Want de politieke kwestie die dan rijst is moeilijk en toch van een buitengewoon groot gewicht.

Dan toch zal de coalitie veroordeeld zijn, en terecht van wege haar onmacht en logge leegheid van staatsbeleid.

Maar des ondanks zal die coalitie den geheelen toestand blijven beheerschen indien voortgegaan wordt met een schommeltactiek.

Dat was juist de fataliteit der coalitie, dat is wat veroordeeling verdient, en dat mag dus in geen geval nagedaan worden, nu niet door linksche koorddansers, die de machten missen welke rechts voor balanceeroefeningen steeds ingang kan zetten, n.l. de disciplinaire machten van kerk en oud gezag.

Indien dus de mogelijkheid bestaat, en zelfs door allen, die de politiek graag opgefrischt en vernieuwd zouden zien, gewenscht moet worden, dat noch de concentratie, noch de coalitie de meerderheidsmacht krijgt en de regeering wil aanvaarden, wat moet er dan geschieden?

Er zijn reeds aasvogels in de lucht, die boven dat slagveld van twee uitgeputte vijanden - te uitgeput om zich één over-

winnaar ovér den ander te noemen - willen zweven om buit te vinden.

Dat zijn de conservatieven bij uitnemendheid, die het al verkondigen: Een zaken-ministerie moeten wij hebben.

Dat is een aanlokkelijke naam. Doch het beteekent een ministerie, dat het meest verwant zou zijn aan Tydeman en Lohman om door deze twee heen de minder conservatieve rechtsche en linksche politici zoet en kalm te houden. Stemmingen zouden er zoo min mogelijk gevraagd worden. Alles moest zooveel mogelijk blijven als het is. Slechts op bescheiden schaal zou de ontwikkelingslijn der staatsorganen vervolgd worden. Hoogstens onbescheiden op defensiegebied. Aldus in de zuivere conservatieve toonaard, die ook reeds in het ministerie Heemskerk klonk en daarvan slechts verschillen zou door de Talma-toon.

Een reconstructie van het rechtsche ministerie met een of meer christelijk-historischen erbij, en Talma eruit, zou evenveel aan de verwachtingen beantwoorden met slechts één uitzondering: ‘de benoemingen’.

Doch al zijn de politieke combinaties onmachtig om naar beginselen te regeeren, zoo behoeft toch het Nederlandsche volk die onmacht niet in den vorm van een conservatief zakenkabinet te aanvaarden, meer nog bijna te huldigen.

De bewering dat er zooveel zaken in de neutrale zône afgedaan kunnen worden, die de vernedering van onmacht zouden moeten vergulden, is een en al misleiding.

Want het is niet waar dat er zooveel neutraal geregeerd kan worden. Integendeel is er al veel te veel neutraal geregeerd indien men daaronder de beginsellooze, angstig voortsluipende compromissen-manier van wetgeving verstaat.

Er is een dringende behoefte aan krachtig hervormend optreden. En waar de tegenwoordige politiek daarvoor èn moed èn kracht mist, dient die soort politiek hervormd te worden.

Dat kan nu blijkbaar niet uit de partijen zelve opkomen. Die hebben over hun tijd heen geduurd en zijn vastgekristalliseerd in de nauwe-halsflesschen van coalitie en anti-clericalisme. Want de concentratie is niet anders, ondanks alle schijnbare jeugdvernieuwing dan een reflex van de coalitie, een anti-coalitie, geen eigen kracht.

Daarom is er geen ander middel dan de politiek te te verbreken, niet door een zakenkabinet, maar door een overgangskabinet.

Die naam beduidt dat er ministers gevonden moeten worden, die geen andere dan de duidelijke bedoeling hebben om de politiek te vernieuwen en van de heidevlakten der coalitie en concentratie terug te brengen naar de akkers van eenvoudige directe beginselen van staatsbeleid.

Is dat zoo moeilijk? Het middel is doodeenvoudig, en ieder die maar iets aan politiek doet weet het onmiddellijk te noemen n.l. evenredige vertegenwoordiging. Deze is het die elke partij tot eigen verantwoordelijkheid en daardoor tot zelfstandigheid terug brengt. Deze is het die aan het overwicht der kleine partijen-op-de wip, de christelijk-historischen en vrij-liberalen een eind maakt en hen tot hunne wezenlijke beteekenis zal terug brengen. De moeilijkheid ligt echter ook voor de hand.

Met de evenredige vertegenwoordiging moet ook gepaard gaan het algemeen kiesrecht, en....de kwestie van het vrouwenkiesrecht dient ook tegelijk opgelost te worden om geen nieuwe hindernissen voor een nieuwere politiek in den weg te leggen.

Doch deze moeilijkheden bestaan slechts voor de vreesachtigen, d.w.z. in de sfeer der conservatieven en half-conservatieven, bij hen die klein-geloovig zijn in de kracht hunner beginselen en bij hen die weten dat hun macht en invloed slechts berust op oude staatsregelingen als op een bijna verrotte fundeering.

Voor wie wezenlijk een nieuwe politiek verlangen, kan de finale kiesrecht regeling slechts gunstig werken.

De bewering dat het peil der politiek daardoor nog lager zou komen te staan dan het thans al is, wordt geheel weggenomen door een goede regeling der evenredige vertegenwoordig.

Dat peil hangt toch in de eerste plaats af van de qualiteiten der verkozen volksvertegenwoordigers. En dat dit tegenwoordig zakt is een noodzakelijk gevolg der kleine politiek, die ook de kleine politici naar voren brengt, en die de leden der districtsclubjes in de kiescomite's en kiesvereenigingen tot staatsleiders maakt, ofschoon ze niets doen dan over zeer kleine belangetjes scharrelen en twisten.

Bij evenredige vertegenwoordiging echter zullen ongetwijfeld ook de eerste krachten, sterk in zuivere en oprechte beginselen op den voorgrond komen te staan, en het ras der verkiezingspolitici achter af laten blijven.

Zoo er iets te vrezen was van de kiesrechtuitbreiding, en evenredige vertegenwoordiging, dan zou het zijn een wantrouwen tegen het soort der sociale hervormingen, die nu worden aangeprezen met groote woorden, en die later blijken lastig te zijn zonder de voorspelde groote en gunstige uitwerking te hebben.

Er is kans dat de politiek voorzichtiger wordt in vooruitstrevende leuzen en schijn-hervormingen, d.w.z. op het eerste oog conservatiever.

Mocht de Juni-verkiezing de politiek op het doode punt brengen, dan zou een zuiver en oprecht voorstel om de kiesrecht kwestie finaal op te lossen reeds als voorstel, en mits het met kracht en overtuiging wordt voortgestaan, de nieuwe politiek brengen.

Voor en tegenstanders zouden zich scheiden, en mocht het voorstel vallen, zoo zou dezelfde scheiding door een nieuwe verkiezing tot in het geheele volk doorgevoerd moeten worden.

Doch nu de tweede moeilijkheid.

Waar vandaan komt het overgangskabinet, dat zich beslist tot taak stelt de politiek te bevrijden van de onmacht door het tegenwoordig partijwezen?

Het is duidelijk dat het evenmin een concentratie, als een coalitie-kabinet kan en mag zijn.

Vooral geen concentratie-kabinet, juist omdat dit ook de kiesrechtuitbreiding belooft, maar op den verkeerden grondslag van de anti-clericale politiek, die daardoor bestendigd wordt.

Een overgangs-ministerie moet dus geheel vrij zijn van concentratie-smetten.

Is zoo'n ministerie in ons land samen te stellen?

De politici zijn natuurlijk onmiddelijk met een ontkennend antwoord klaar. In hun midden immers zijn de mannen niet te vinden, en zij zijn zoo verpolitiekt, dat ze buiten hun kringen geen politieken invloed kunnen zien of herkennen.

In landen met een beperkt parlementarisme gaat het vinden van nieuwe mannen gemakkelijk, als b.v. in Duitschland en

Oostenrijk. Moeilijk is het echter in staten waar het parlementarisme oppermachtig is, als b.v. in Frankrijk of Engeland. Het is een algemeen geldige regel dat de ministers slechts uit het parlement voort komen. En de mannen in het parlement komen uit de partijen voort. Zoo is het ook is ons land. Nieuwe mannen zijn niet bekend. Maar zouden zij er daarom niet zijn? Zouden er onder de intellektueelen en hoogere ambtenaren geen mannen te vinden zijn, bij wie onafhankelijkheid van het partijwezen gepaard gaat met liefde en toewijding voor het openbaar belang.

De taak hen te vinden, die uitteraard een taak is voor het hoofd van den staat, is inderdaad niet gemakkelijk. Ging het om een concervatief-onafhankelijk man, zoo zou het bezwaar niet zoo groot zijn. Onoplosbaar is het echter niet, mits alle kleinere overwegingen van het ingaan tegen verwachtingen en gewoonten slechts opzij gezet konden worden.

Een geheel nieuw-politiek-overgangskabinet zou geen gemakkelijk werk krijgen. Het diende groote durf te toonen tegen de Tweede Kamer, om deze te stellen voor beslissingen, die het lot van ons staatsbeleid voor een verre toekomst kunnen beheerschen. Doch ongetwijfeld zou het door moed, frischheid en oprechtheid te toonen zich een aanhang kunnen verwerven.

De kans dat het hier geschetste gaat gebeuren, schijnt al heel klein. Concentratie en coalitie zouden er zich hoogstens bij kunnen neerleggen, doch zullen er nooit krachtig toe medewerken.

Legden zij zich erbij neer, dan moet dat geschieden door den dwang der noodzakelijkheid.

Er is echter een politiek element in het land, dat aan dien dwang der noodzakelijkheid steun kan verleenen, en dat in zeker opzicht reeds thans doet. Naast coalitie en concentratie staat toch de sociaal-demokratie, die nog immuun is tegen de ziekte der politieke bloedarmoede, en door geen enkel verbond de kracht der beginselen verslapte. Zij kan weliswaar geen regeeringsverantwoordelijkheid aanvaarden en wijst dan ook elke positieve aanvraag om steun voor een concentratie-ministerie de deur. Maar zij steunt onvoorwaardelijk elk streven om de politiek op te frisschen en meer dan dat, zij eischt met den meesten aandrang,

met de sterkste overtuiging en offervaardigheid de finale oplossing der kiesrechtregeling. Zij eischt die in 't algemeen van het ter verkiezing optrekkende volk, zij eischt die van candidaten die bij herstemming haar steun vragen, en zij eischt die stellig ook wanneer het er op aan gaat komen een ministerie te vormen.

Mocht de coalitie tot een minderheid teruggebracht worden, dan kan die socialistische eisch zich baseeren op een duidelijk zich uitsprekende meerderheid in 't volk.

Een stap verder is nu dat de sociaal-demokratie, vooral wanneer zij versterkt in aantal en in moreele kracht uit de Juni-gevechten te voorschijn komt, een concentratie-ministerie weigert en een overgangs-ministerie niet boven maar buiten het coalitie- en concentratiegedoe, uit al haar macht bevordert.

Daarmee zou vooral de nooit geheel verslagen coalitie het meest geschaad zijn. Want die kan niet beter wenschen dan weer een zwak ministerie als dat onder De Meester.

Toch is die kans, ook zelfs al zou de sociaal-demokratie in de bedoelde richting werken, uiterst gering. Zij heeft toch geen stem ten hove en er zijn bitter weinig klankreflectoren, die daarbij bemiddelend optreden.

Vooral echter is die kans gering omdat er onder de leidende concentratie-mannen groote regeerlust bestaat, en er meerdere aspiranten onder hen zich zullen bereid houden, om zooal geen concentratie- dan toch een zakenkabinet te vormen. In dat geval zal het er op aan komen, dat zoo'n zakenkabinet het meest gaat gelijken op het geschetste overgangskabinet.

Wanneer b.v. personen als Dr. Bos, of de buiten de concentratie zwervende Mr. Treub een ministerie gingen vormen, en dit zouden kunnen, omdat de sociaal-demokraten aan een kabinet Tydeman zich vijandig toonden, dan is het niet uitgesloten, dat zij de ministers zoo min mogelijk uit de verkiezingspolitici kiezen, en hun taak zelfstandig gaan opvatten. Ook zelfs wanneer enkele figuren uit de coalitie, die waarborg voor eigen inzicht toonden, toch het coalitie-verband niet vaarwel willen zeggen en dus directe medewerking zouden weigeren.

Zoo'n ministerie kon genoeg inzicht hebben om de concentratie-taak met het verslaan der coalitie als geëindigd te be-

schouwen ten einde de brug te gaan slaan voor nieuwe politieke verhoudingen.

* * *

Wij hebben ons gewaagd aan speculaties en veronderstellingen, die vooral omdat zij zoo ‘unzeitgemäsz’ en buiten de partijgeest liggen, gewaagd en fantastisch zullen schijnen.

Zij leverden echter een gemakkelijk middel om te wijzen op deze twee gevaren, die ons na Juni, en na een te verwachten verzwakking der lustelooze en moede coalitie, bedreigen.

Ten eerste dat de overmoedige concentratie het waagt een krachteloos ministerie te vormen, waarmee de coalitie kan spelen als de kat met de muis, om op die manier weer zooveel kracht te verzamelen, dat de oude komedie der wisselende tooneelen van onmachtig en ontmoedigend staatsbeleid nog door tal van jaren wordt voortgezet.

Ten tweede, dat onder de leus van een zakenkabinet een konservatief bewind gevoerd zal worden, dat de zoo noodzakelijke strijd van de hervormingsgezinden tegen dat bewind, door schijnvertoon, en door het altijd zoo sterke gematigde nietsdoen tegenhoudt.

Om die beide gevaren te vermijden is het noodzakelijk dat de kiesrechtregeling met evenredige vertegenwoordiging als grondslag, niet lauw en gematigd of bemanteld, maar scherp oprecht en met de volle overtuiging der noodzakelijkheid voor de toekomst van het land, eerst de Kamer, en zoo noodig daarna het volk, wakker roept uit den dommel waarin de politiek en de politici bezig zijn de minachting van een geheel volk te verdienen.

G. BURGER.

In Russische gevangenissen
Door
Jacob Israel De Haan

(Nadere aanvullingen).

Er is sinds ik mijne mededeelingen over de Russische gevangenissen publiceerde, niet weinig gebeurd. De amnestie, hopelooze hoop van velen, is voorbijgegaan, zonder voor de politieke gevangenen veel verlichting te hebben gebracht. Voor de meer-ernstige politieke veroordeelden bracht de amnestie volstrekt niets. Voor vele gevangenen was deze schraalte niet onverwacht en niet teleurstellend. Een hunner schrijft mij: '*Van die amnestie verwacht ik niets en verlang ik niets. Ik verlang iets geheel anders en verwacht dat ook. Mijn leven is ellendig. Maar wij hopen en vertrouwen*.'

Den vijftienden Februari ben ik weder op reis naar Rusland gegaan ten einde te beproeven iets ten goede te verkrijgen voor de gevangenen in het algemeen en voor sommige gevangenen in het bijzonder. Mijn hoop was niet groot, dat ik gemakkelijk veel verkrijgen zou. Maar men moet soms iets van het zijne wagen, om iets voor zijne vrienden te winnen.

Over de ervaringen en de uitkomsten van mijn tweede reis, ofschoon niet van ieder openbaar belang ontbloot, zal ik hier slechts weinig schrijven. Mijn taak is lijden en zwijgen. Zwaarder dan het luide uitschreien, dat het hart kan opluchten.

Ik was te St.-Petersburg zeer goed aanbevolen en heb daardoor verschillende hooggeplaatste personen gesproken, wier namen ik niet vermelden kan, en van wie ik niet veel heb

verkregen. Voor een gedeelte zal dit gelegen hebben aan den ongunstigen indruk, dien mijn artikelen in sommige regeeringskringen hebben gemaakt. Het is niet hier de plaats mij te verdedigen. Ik heb te St.-Petersburg een zeer onaangenaam onderhoud gehad met Staatsraad Von Boetticher, den onderchef van de Algemeene Gevangenisadministratie. Hij verweet mij blind te zijn geweest voor het goede in de Russische gevangenissen. Dat is niet waar: ik heb de gebouwen geprezen, de cellen, de bibliotheken en meer. Hij verweet mij, dat ik opzettelijk en tegen beter weten in de kinderkoloniën en prioeten heb geprezen, ten einde met meer schijn van recht opzettelijk en tegen beter weten in de gevangenissen te kunnen laken. Dat is niet waar. Ik heb opzettelijk en tegen beter weten in niets geschreven. De Heer Von Boetticher verweet mij, dat ik de gevangenen voortdurend heb geloofd, zijne ambtenaren daarentegen voortdurend niet. Wat wonder! Stelselmatig ben ik door de ambtenaren bedrogen. Ik heb daarvan vroeger reeds verschillende gevallen genoemd. Thans nog dit: in een van de gevangenissen heb ik, natuurlijk met verlof van de betrokken autoriteiten, aan eenen zieken gevangene iets gegeven. Later hoor ik, dat men hem dit na mijn vertrek dadelijk afgenomen heeft. De groote moeilijkheid is het bewijs. Want men kan zijne zegslieden meestal niet noemen, en ten slotte is het een punt van gelooven of van niet-gelooven. Intusschen is het de eigen schuld van de Russische regeering wanneer men haar niet gelooft. Bij voorbeeld: de Regeering vermeldt, dat zich te Schlüsselbourg op zekeren dag vier zieken in het gevangenishospitaal bevonden. (Démenti 13). Talrijke personen verzekeren mij, dat dit getal veel en veel te laag is. Ik vraag den heer Von Boetticher verlof naar Schlüsselburg te gaan. Neen, zegt de heer Von Boetticher, dat kan niet, want ik heb tegen de Regeering geschreven.

Natuurlijk, dat mijn artikelen niet een paraphrase zijn van de officieele geschriften van de Russische Regeering. Ik heb de feiten beschreven zooals ik meende, naar mijn beste weten, dat zij waren. Maar de Russische Regeering zal toch moeten begrijpen, dat de politieke gevangenen voor ons geen misdadigers zijn; maar krijgsgevangenen. Dat iemand een vijand is van de

Russische Regeering, is voor ons geen reden hem te waardeeren, maar ook niet een reden hem niet te waardeeren. Er zijn op het oogenblik zestigduizend administratief gevangenen en verbannenen. Zij zijn veroordeeld zonder rechtsgeding, dat wil zeggen, zonder dat zij zich konden verdedigen. Ik vraag mij af, hoe de Russische regeeringsambtenaren, die mij thans met de meest bittere verwijten overladen, mogen eischen, dat ik anders en beter schrijf over eene Regeering, die zich staande moet houden op deze wijs.

Ik kan om allerlei redenen geen volledig verslag geven van mijn onderhoud met den Staatsraad Von Boetticher. Slechts dit. In de December-aflevering van De Beweging heb ik eenen brief gepubliceerd over mishandeling in de gevangenis te Orel. De daarin vermelde feiten zijn natuurlijk ook in Rusland bekend geworden door brieven van andere gevangenen. In de Doema is naar aanleiding van die feiten geïnterpelleerd door den afgevaardigde A.T. Kerensky, een van de leden van de werkliedenpartij[1]. Ik vroeg den heer Von Boetticher naar zijne meening omtrent dien brief. Hij antwoordde, dat iedereen wel zulk eenen brief schrijven kon. Ik wees erop, dat Iwan Korotkoff mij voortdurend genoemd was als een gevangene, die wreed gegeeseld was geworden en dat zijn naam nu ook weder in dien brief werd genoemd. De heer Von Boetticher ontkende beslist, dat in Orel mishandelingen hadden plaats gevonden. Hij gaf toe, dat Korotkoff en anderen te Orel gegeeseld waren, maar niet buiten de perken van de wet. Zij hadden de geeselstraf volkomen verdiend en men was bij de geeseling bijzonder humaan te werk gegaan. Ik deel deze meening van den heer Von Boetticher hier mede, maar acht mij geenszins verplicht haar te deelen. De heer Von Boetticher gaat af op zijn ambtsberichten en vertrouwt daarop. Moest ik sterven, ik kan dat vertrouwen niet deelen. Ik heb zelf eenen leugenachtigen ambtsbrief gelezen aan den heer Von Boetticher.

1) De Russische werkliedenpartij heeft een program veel gelijkend op dat van de Engelsche labour-partij. Zij telt in de tegenwoordige Doema 10 leden op ongeveer 450. In de praktijk gaat de Werkliedenpartij veelal samen met de sociaal-democraten, die 16 leden hebben.

Het zou om velerlei redenen gewenscht zijn, wanneer ik kon schrijven, dat ik meen, dat de toestand van de politieke gevangenen in Rusland veel verbeterd is. Maar ik kan dat niet schrijven omdat ik dat niet geloof. Nu eens is de eene gevangenis wat beter en dan weder de andere. Toen ik in den afgeloopen zomer te Riga kwam, was de toestand daar goed. Maar kort te voren was er te Riga onmenschelijk gegeeseld, naar ik meen op bevel van eenen ambtenaar Abramovitch. Er is toen een hongerstaking geweest en eene revisie. Een half jaar later was er te Riga weder een hongerstaking. Ik meen dat de ambtenaar Abramovitch niet is ontslagen, maar dat hij is overgeplaatst naar Wologda en dat hij daar geregeld laat geeselen. Twee jaar geleden was de toestand in de Boutirky-gevangenis te Moscou ondraaglijk. Er kwam een opstand, waarbij dooden neervielen. Revisie. Toen ik verleden jaar de Boutirky bezocht, was de toestand tamelijk. Nu is de toestand weder veel minder goed. Ik kon geen verlof krijgen de Boutirky te bezoeken.

Gelijk ik zeide hebben de voortdurende mishandelingen of liever humane geeselingen in Orel aanleiding gegeven tot eene interpellatie in de Doema. De meerderheid heeft de eisch van urgentie afgestemd, zoodat de interpellatie feitelijk nooit in behandeling zal komen. De Regeering stelde echter een vrijwillig onderzoek in. Ik sprak te St.-Petersburg met den afgevaardigde Kerensky en met professor Milioukov, den leider van de Kadetten. Zij verzekerden mij, dat de toestand in Orel schandelijk slecht is[1)]. Wellicht brengt de Regeering verbetering aan.

* * *

Maria Philippof.

Van bevriende zijde ontving ik uit Moscou mededeeling, dat Maria Philippof met tien anderen is veroordeeld tot levenslange verbanning naar Siberië wegens het invoeren en verspreiden in

1) Verder: '*Les prisons russes*' door Vera Figner.

Rusland van geschriften uitgegeven door de partij van de socialistische terroristen.

Joseph Minor.

Dit is een naam, die mijn hart zeer ontroert. Maar ik schrijf geschiedenis. De heer Minor heeft mij te Moscou verzocht zijne familie te Parijs te gaan bezoeken, zijne vrienden in Frankrijk en Rusland. Ik ken geen tweeden man over wiens liefde en toewijding iedereen, iedereen, spreekt met zulk een volkomen eerbied. Wanneer geen onverwachte keer mocht komen, sterft deze man in eene gevangenis of in ballingschap, zonder ooit zijn vrouw en kinderen te hebben wedergezien.

De heer Minor is een van de zeer bekende leden van de socialistisch-terroristische partij. Hij behoorde reeds in 1889 tot de ballingen, die slachtoffer werden van wat men heden nog noemt: ‘de gruwelen van Yakoetsk’. In de stad Yakoetsk bevonden zich in dien tijd een aantal administratief verbannenen, die verder moesten naar de doodelijke Poolstreken van het gouvernement Yakoetsk. De Regeering wilde dit transport doen plaats hebben op eene wijze, die naar de meening der verbannenen, gelijk stond met den hongerdood. Er werd niet genoeg eten medegegeven om tot de bestemming te komen. Voor de Joodsche verbannenen werden nog bijzonder ongunstige schikkingen getroffen. De verbannenen weigerden, wellicht mede door een misverstand, te vertrekken. Soldaten kwamen, die op de verbannenen schoten. Zes werden gedood, vele gewond. Drie personen werden ter dood veroordeeld, twintig andere tot zware straffen dwangarbeid. Bij de laatsten bevond zich de heer Minor, die twintig jaar gevangenisstraf kreeg. Tengevolge van eenige amnestiebesluiten was de heer Minor op het einde van de negentien jaren weder vrij en hij vestigde zich in Frankrijk. In 1908 maakte hij in het belang van zijne partij een reis door Rusland, natuurlijk geheim. Hij werd aan de Russische Regeering verraden en verkocht door mejuffrouw Zeitline, een spion, en te Saratof gearresteerd. Zijn vonnis is: acht jaar dwangarbeid en levenslange verbanning naar Siberië. Maar ik schrijf geschiedenis.

Bij de verwanten van de verbannenen, die in 1889 te Yakoetsk waren, zal men u een carton laten zien met een aantal kleine portretten dier strijders. In het midden de drie ter dood veroordeelden. Rechts onder de heer Minor, toenmaals achter in de twintiger jaren. Het is wel hetzelfde kalme, verstandige gezicht van bijna vijfentwintig jaar later.

Ik heb deze portretten meermalen gezien, want van hen, die in 1882 te Yakoetsk waren, ken ik nu meerderen. Sommigen zijn nog steeds gevangen of verbannen.

Georges Dmitrenko.

Dit is de jongen, dien ik sinds onze hartroerende ontmoetingen te Moscou geen oogenblik vergeten had. Den 8sten December dit briefje in het Fransch uit Luik: ‘Mijnheer, ik heb de eer u mede te deelen, dat een van uwe vrienden te Moscou, de politieke gevangene Georges Dmitrenko, verbannen is naar het land der Yakoeten. Met achting Victor Dmitrenko.’

Ik kan geene beschrijving geven van de wanhoop, die zich van mij meester maakte. Ik kan alleen zeggen dat ik alles heb gedaan wat in mijn vermogen was om Georges te redden of zijn lot te verlichten. Maar tegen de velen was het alles nutteloos. En onze eenige hoop blijft tijd en keer.

Victor Dmitrenko, die mij schreef, is de oudere broer van Georges. Ongeveer vier jaren geleden werd hij administratief verbannen naar het ruwe Noorden van Europeesch Rusland, verdacht van geheim lidmaatschap van de partij van Joseph Minor. Hij wist te ontvluchten, en studeert thans te Luik technologie.

TerwijI ik dit schrijf bevindt Georges Dmitrenko zich in eene gevangenis in Siberië, wachtend tot weer en wegen voldoende zullen dienstig zijn voor de eindelooze reis naar Yakoetsk. Wanneer ik thans schrijf: ‘*In uwe handen*, *Heer*’, dan weet een van de Russische regeeringsambtenaren, dat ik aan hem denk, en van wien ik uitkomst verwacht. Verlof om Georges Dmitrenko te bezoeken in Siberië werd mij geweigerd. Daarentegen worden mijne brieven hem, volgens de Regeering, ter hand gesteld. Ik heb te dezen aanzien de belofte van eenen

ambtenaar, en, hoeveel maal ook belogen en bedrogen, wensch ik daaraan niet te twijfelen.

Hier volgen liederen, die ik voor Georges Dmitrenko geschreven heb.

I De verbanning.

Hoe brandt Moscou zijn blauwe en gouden pracht
Onder der heemlen schooner goud en blauw
Dagen lang en zijn schitter mindert nauw
In helle scheemring van den zomernacht.

Maar wee, die pracht verdoofde toen ik daalde
Van angst en afschuw klam, diep in een hel:
Zwarte carcers, vochtige dompe cel
Waar dag tot schuwe schemering vervaalde.

Waar 't licht zich schaamt over de schouwe schande
Die beter in duister zijn doem voldingt,
Die Schoonheid schendt en Trots tot knechtschap dwingt,
De Jeugd ketent aan voeten en aan handen.

Mij liefst van allen, Georges, gij, zóó dapper,
Zoo trouw, zoo trotsch, in 't kloek-gewaagd bedrijf
Om vrijheid, maar gekooid vervalt uw lijf,
Dooft uw oog, wordt uw stoute weerstand slapper.

Ach: wat baat u vreugd om mijn komst bij 't leed,
Dat daarna weer gruwbaar u grijpt in 't hart?
Wat baat mijn zoet geschenk bij smaad en smart,
Die nacht en dag aan uw lief leven vreet?

Makker: wij scheidden. Uit uw wreeden kerker
Steeg ik mijn weg naar zon en zomerlicht,
En keerde naar Holland: in rust noch plicht
Vergat ik u, stout strever, eerlijk werker.

Winter: mijn hart, nog niet geheeld van wonden
Slaat wreeder wond in zijn wond dit bericht:
‘Georges Dmitrenko werd rechtloos gericht
En naar het land der Yakoeten gezonden.’

Het land van de Yakoeten: hoort het allen,
Die, gelijk hij, zomer en jeugd genoot,
Daar sterft hij nacht en dag een tragen dood
Tot wanhoop en verwarde waan vervallen.

Daar zomer? Niet van golvend goud en blauw
Bouwt zich een hemel, niet van streek tot streek
Draagt de aard zijn oogsten, weiflend wankt en bleek
De dag van ochtendgrauw tot avondgrauw.

En winter? Wee, de vloek van elke nacht
Spant met de vloek van elk volgenden saam.
Wat scheidt nacht van dag? Niet meer dan een naam.
Eén is hun woede en één hun strenge macht.

Ver van Vader, ver van broeders en moeder,
Vervalt zijn geest, versluikt zijn krachtig lijf,
In een leeg leven, zonder kloek bedrijf.
Buit voor de vlagen van elk woesten woeder.

Geen weg zou mij te wijd en te wreed wezen
Verbannen makker, om tot u te gaan.
Maar die u banden, sperren mij de baan
Daar zij 't aanschouwen van uw schande vreezen.

Vergeet mij niet: als in 't lichtbrekend Oost
Lentezon stijgt, staar ik naar uwe streek,
Oostwaarts heen, Oostwaarts, waar uw zon thans bleek
De kale schraalten van uw toendra's troost.

En 's avonds als gij na den leegen dag
Moedeloos-moe naar 't stervend Westen schouwt,
Denk dan aan mij, dien ge eenmaal hebt vertrouwd,
Ik liet niet af, zoolang ik zege zag.

En 's nachts: dit is het heil der vrije droomen,
Hen weert geen ban, geen stroom, geen bar gebied,
Die dagen scheiden, letten nachten niet
In schooner ban van droomen saam te komen.

En dit: geen macht zal mijn liedren beletten
Uw trots te loven; mijn lied smeekt mijn God,
Dat Hij zal wreken uw hartbrekend lot
Uw heerschers neerslaan en hun wet verzetten.

En wat ons scheidt, één hoop houdt ons verbonden,
Breuk van uw ban en stoute wederkeer.
En keert gij nooit? Vaarwel, vaarwel, ik zweer
U trouw, mijn makker, in diepst leed gevonden.

II Door den Storm

Wat drijft mijn boot?
Een wilde wind.
Wat drijft mijn hart?
Zijn nood.
O, God, geef, dat ik helpers vind
Te schutten voor een schouwen dood
Voor barre ban, voor carcer zwart
Mijn Maat, meer dan één Maat bemind.
O, Knaap, in zooveel leed gevonden,
Verloren in nog wreeder leed,
Hoe sloeg mijn hart tot rauwe wonden
Uw jammerkreet.
Nu voer ik ban en achterban
Voor u tot trouwen strijd,
Ik zweer wat vriendschap keeren kan
Dat uw hart het niet lijdt.
Geen weg te wijd, geen weer te wreed
Op 't land en over zee
Ik ga tot ieder, die uw leed
Weer voeren kan tot moeders kalmen vree.
Ik smeek voor u gelijk ik nimmer deed
In eigen ramp of nood.
Meer dan mijn leed voel ik uw leed,
Uw leven is mijn leven en uw dood is mijne dood.
Dus drijft mijn boot
Een wilde wind,
Dus drijft mijn hart een wilde nood,
O, Knaap, waar mijn angst helpers vindt
Te schutten u voor schouwen dood.
Maar wat kan vriendschap tegen macht
Die drijft u uit uw zoet gezin
Naar 't Noorden, waar een wreede nacht
IJzig land slaat en 't ijzig zwin.

Waar lente later dan in mijn land zoete zomer,
Bleek als een herfst met zijn schuw en schaarsch licht,
Vernederd kwijnt, waar gij gebannen droomer
Uw Droom bedenkt, maar niet beschreit, niet zwicht.
Moet ik u, Makker, in ellende laten
Dien ik, dat zweer ik, toch niet onverdedigd liet?
Ik zocht voor u naar man en macht en bate,
Verbannen knaap, vinde ik ze niet:
Draag dan trots uw lot en wacht ongebogen
Het klare dagen van den Nieuwen Tijd,
Het zoete wonder van uw droomende oogen
Bloeit schooner in zijn heerlijkheid.
Ik weet, geen wanhoop zal hun wonder dooven,
Geen ban verbreekt uw trots,
Een hoop in onze harten en daarboven
Eén hemel Gods.
Meet niet de maten van de wegen, die ons scheiden,
Gij weet de macht van wat mijn hart aan uw hart bindt,
O, Knaap, verloren in zoo bitter lijden,
Wie breekt een weg waarlangs mijn troost uw droefheid vindt!

III Door Londen.

O, Londen, uwe weelde doet mijn lied wanhopig weenen,
Die mij vaak heeft verblijd.
Maar tot heugnis van vreugde is henen,
Nu mijn Maat zóó lijdt.

Hoe ligt mijn vrije vreugd met éénen slag terneergeslagen,
Geraakt in 't minnend hart
Bij lange nacht, noch trage dagen
Vergeet ik zijn smart.

Ik vond hem in het nauw van muur en vaste wacht gedreven,
Bedreigd met wreede ban
Naar 't land vanwaar tot lust en leven
Nimmer keert één man,

Bedreigd toen en thans reeds verloren, zonder hoop verloren,
In wilde woestenij
Waar maat noch moeder mag verhooren
Zijn machtloos geschrei.

Wat bond mijn hart aan zijn hart? ik heb niet de macht geweten,
Die makkers binden kan
Vóór mijn hart werd vaneengereten
Om zijn barre ban.

En toen: ik heb de maat van mijne machtloosheid gemeten,
Aan hun gemeene macht.
Ik heb mijn oogen blind gekreten,
Mijn dag werd een nacht.

Verblind van smart, van haat, door hopelooze hoop gedreven
Tijg ik om hulp op tocht
En redde ik niet zijn teeder leven,
Dat ik sterven mocht.

Eens had ik hier de keus van tucht en werk of teedre schande,
Toen heb ik schand gesmaad,
Die kiezen liet houdt thans in handen
Het lot van mijn maat.

En wreekt hij nu mijn keus, o, Makker, aan uw schuldloos leven,
Of wint hem mijn gebed?
Wat ik weigerde wil ik geven,
Als hij thans u redt.

Ik kom, een smeekeling, tot hem, die eenmaal tot mij smeekte,
Biedend, wat hij toen vroeg.
Maar als hij smaadde en smalend wreekte,
En u wreeder sloeg?

Hem is de macht, die 't leven maakt en breekt van duizend maten,
Mij blijft niets dan gebed
Dat zijn woord u, van elk verlaten,
Van verbanning redt.

O, Londen, smeekeling kom ik, die trotsch en tartend schouwer
Zoo vaak uw straten mat.
En, kloek bedrijver, stout betrouwer,
Meer dan één winst had.

Hoe strekt uw weidsche Strand stralend onder den avondhemel,
Waar 't laatste licht vergloort,
Hoe kleurig wendt het war gewemel
Der duizenden voort.

Ik dwaal der duizend één, maar van de duizenden gescheiden
Door 't eigen vlijmend leed.
Geen wien het hart zulk hevig lijden
Om een Vriend vervreet.

Kingsway, Piccadilly, Regent Street, elke keer ziet rijker
Uw pracht dan 't heengaan liet,
Maar droeve derver, mat bezwijker,
Zoek ik uw pracht niet.

Iedere stap, die mijne moede voeten vallen laten
Tusschen draf en getred
Brengt nader tot den man wiens bate
Wellicht Georges redt.

Maar ook, wiens haten hem kan treffen met feller verderven
Als niet mijn bede baat.
Wat kiest hij: leven of wreed sterven
Voor mijn kameraad.

Te vaster wordt mijn vrees, te wankeler wordt mijn vertrouwen,
Eens heb ik hem gesmaad,
Doet nu zijn wreede wraak berouwen
Mijn zwak hart die daad?

En 'k wend mij, Londen, weer, en vlucht verloren in uw menigt
Met pijn-vervreten hart.
Waar slaat het hart, dat heilzaam lenigt
Mijn koortsende smart?

Elk met zijn eigen haat, zijn hopen, zijn hartstochtlijk woeden
Drijft tusschen vreemden voort,
Geen bede van droeven of moeden
Die Londen verhoort.

Moeder, droever dan één, en armer dan uw allerarmen
Vlucht ik in 't laat gewoel,
En vlucht weer om rust en erbarmen
In uw parken koel.

O, Nacht, vind ik u daar en waar de vijver schoon en stil is
Uw lieven broeder Dood,
Gij voert wie mat van wensch en wil is
Vrij van drift en nood.

Stil: ver verruischt de Stad, een storm van leven en van lijden
Een matelooze zee,
Gij, goede Broeders, lokt mij beiden
Tot veiligen vree.

Gij lokt, maar laat ik hem, mijn Makker, in het leed verloren, -
Wie hulp en baat dan biedt?
Mijn hart heeft zijn hart trouw gezworen,
Ik breek mijn trouw niet.

Eens had ik hier de keus van tucht en werk of teedre schanden,
Nu tusschen vrede en strijd.
Ik kies als toen, mijn hart en handen
Zijn mijn maat gewijd.

Ik wend mij, Nacht, van uw bekoring tot de felle vlagen
Der Stad in 't avondlicht,
Dood, van uw stil-geleide lagen
Keer ik tot mijn plicht.

Eens had ik hier de keus, nu blijft, zonder keus, niets dan smeeken
Tot hem, eens wreed versmaad,
Dat hij mijn smalen toch niet wreke
Op mijn liefsten maat.

Ik ga, smeekend voor hem, zóó needrig als ik nimmer deed,
In eigen ramp of pijn
Meer dan mijn leed voel ik zijn leed,
In 't hart als venijn.

IV Vertroosting.

Maat, ligt mijn lied door uw leed dan met stomheid geslagen,
Zing ik niet meer
Vreugd van mijn droom en drift van mijn dagen
In liederen luide of teer?

Lang hunkerde mijn hart naar de teer-trillende spanning,
Die 't lied vaak gaf,
Maar geen zang won ik sinds uwe verbanning
Naar een land als een graf.

Sterve mijn lied, wat is zang waard bij 't waanzinnig zwijgen
Van 't gruwbaar oord
Waar al uw hoop, uw haten en uw hijgen
In snik worden versmoord.

Zinge mijn lied nog slechts van uw hartenbrekend lijden,
Vermijde ik vreugd,
Tot vaste wraak u van 't juk zal bevrijden,
Dat breekt uw trotsche jeugd.

Vriend: door mijn huis speelt van hoog tot laag een kleine makker,
En zingt zijn lied,
Zijne vreugd roept tot een wild weenen wakker
Mijn dof-sluimrend verdriet.

Want als die knaap door het huis van uw zorgende moeder,
Door vaders veld
Speelde uwe jeugd met de jeugd van uw broeder,
Als gij stoutstrevend held.

Thans kan ik geen vreugd meer zien of uw hartbrekend lijden
Grijnst wild tot mij,
Manend mijn hart alle vreugden te mijden
Voor haat, wraak en geschrei.

Uw vrienden zijn mijn vrienden en uw wreede vijanden
Dreigt haat en smaad.
Lagen van mijn verstand, macht van mijn handen
Wijd ik aan uwe zaak.

Komt er wie komt om mijn hulp, hart en huis staan hem open
Noemt hij uw naam,
Makker is hij, die zijn hart en zijn hopen
Eens deelde met u saam.

Maat, lag mijn lied door uw leed dan met stomheid geslagen?
Zing ik thans weer,
Wat is mijn lied dan de klacht van uw klagen,
De wraak om uw wreed zeer?

Hier in mijn land luwt de lente en de winter geweken
Ruimt stad en veld,
Waar men u bant in baanlooze landstreken
Moordt nog zijn wild geweld.

Toch: eenmaal toch breekt de ban van uw winter, uw luchten
Luwen zoo zoet,
Bergen en dalen zien 't brekend ijs vluchten
Voor zachten zonnegloed.

Georges: buig niet uw trotsch hoofd voor geweld van hun vlagen,
Draag kloek en beid,
Thans nog de ban van een Winter, dan dagen
Van eenen Nieuwen Tijd.

Eenmaal de wraak als een Lente na winter zoo zalig.
Hun hoon, hun haat
Wreken wij drijvend meer dan duizendmalig
Op wreeden beul en maat.

V Aan Zijne Excellentie den Generaal Djounkovsky. (Dat hij Georges Dmitrenko spare).

Ik kom, een smeekeling, die nimmer smeekte
In eigen nood, gedreven door het leed
Van mijn makker, dat mijn hart wreed vervreet
Tot U, die streng zijn stout vergrijpen wreekte.

Nu weet ik goed: niets blijft ons meer dan smeken
Want tegen U valt machtloos elke macht
Gebroken; zijn, die uw macht wilden breken,
Zij sterven traag in ballingschap en Nacht.

Laat strijd en streng Recht Georges in wreede nood
O, Man, heerschend over maatlooze machten
Mocht de bee van een Dichter u verzachten
En redde een Knaap van ban en barren dood.

Ik kom tot U: wat is mijn macht? Het klagen
Van droever liedren dan ooit een Dichter zong.
Uw Macht? Die stoute strevers nederdwong
En bant waar ook de moedigsten versagen.

Gij, machtig Man, wees voor mijn bede zwakker
Dan gij waart voor gewelddadende macht,
Verwoest geen schat van stout verstand en kracht,
Betoon genade aan mijn verloren makker.

Want om de wil van zijne teedre jeugd
En om de wil van zijn krachtig verstand
Verban hem niet naar het gemeden land
Vanwaar geen man blij wederkeeren heugt.

En om de wil van zijn bedroefde moeder
Die dag en nacht een hooploos keeren beidt
Die schreide tot zij machtloos niet meer schreit
Wees niet een wreed wreker, maar zorgzaam hoeder.

En om de wil van mijn dof-snikkend lied,
En om de wil der Schoonheid trouw gediend,
Gij machtig Man, spaar mijn verbannen Vriend,
Verwoest de pracht van dit rijk leven niet.

* * *

Reis naar Rusland.

Den vijftienden Februari ben ik weder naar Rusland gereisd met de hopelooze hoop iets goeds te bereiken voor de gevangenen in het algemeen en voor sommigen hunner in het bijzonder. Mijn aanbevelingen waren voldoende. De bezwaren bekend. Reeds geruimen tijd geleden was ik door een hooggeplaatst persoon te St.-Petersburg gewaarschuwd tot voorzichtigheid in mijne brieven, die door de geheime politie werden geopend. Ook van andere, zéér goed ingelichte zijde, werd ik gewaarschuwd. Maar ik moest de zekerheid hebben, dat ik deed wat gedaan kon worden. Door eene vergissing van een Russisch regeeringsambtenaar kreeg ik den indruk, dat ik de grens niet eens passeeren zou. Maar ik passeerde. Een avond.

Het was in Rusland nog midden winter. Welk een pracht: de nachtrit over de witte velden, in een tijd toen de maan wassend was. Maar met een hart vervreten van leed, deed ik deze reis. Midden in de nacht stond ik alleen op het stille, donkere station te Wilna. Ware toen Georges Dmitrenko daar geweest, Joseph Minor, Paul Sacvarelidze. Verder, verder. St.-Petersburg in den winter is eene zeldzame schoonheid. Ik was er niet blind voor, maar ik wil er over zwijgen. De Neva bij de Peters- en Pauls-vesting, en de duizenden sleedjes....

Maar ik wist dadelijk, dat er veel verloren was. Mijne inlichtingen waren doorslaand slecht. Verschillende personen, waarvan de politie wist, dat ik hen kende, stonden onder politietoezicht. Meerderen lieten mij verzoeken hen niet te komen bezoeken. Dat ik zelf ten nauwste bewaakt zou worden, leed volgens mijn zegsman, geen twijfel.

Men vraagt zich af: 'waarom dit alles?' Intusschen werd mijn verblijf in de schoone stad St.-Petersburg verbitterd en was mijn vertrouwen op welslagen gering. Om niemand te compromitteeren vernietigde ik mijn Dagboek en adressenboekje.

De geheime politie is te Petersburg talrijk en zeer goed georganiseerd. Men heeft mij algemeen verzekerd, dat een groot gedeelte van de duizenden en duizenden huurkoetsiers politiespionnen zijn, benevens een groot deel van het hôtelpersoneel. De concierges van de huizen zijn steeds verplicht aan de politie alle inlichtingen te geven, bijvoorbeeld: voor wie een verdacht persoon gekomen is. Tegen een dergelijke organisatie kan niemand op, en zeker geen vreemdeling, die des lands taal niet machtig is. En waarom ook? Ik had niets voor niemand te verbergen. Toch wensch ik niet nagegaan te wezen. Dus nam ik nooit een iswoschtschik dadelijk bij huis. Liet mij nooit brengen waar ik wezen wilde, maar altijd ergens in de buurt in een winkel of een theehuis en ging te voet verder. Maar nietwaar, als de Russische politie tijd en geld te veel heeft, waarom zou ze mij dan niet bespionneeren, daar toch iedereen zijn eigene genoegens heeft.

Over de officieele en half-officieele bezoeken, die ik in het belang van mijne gevangen en verbannen vrienden bracht, te

schrijven is niet dienstig. Een enkel woord over sommige personen, die in Holland bekend zijn.

Ik noemde reeds Paul Milioukov, vroeger hoogleeraar in de geschiedenis te Moscou. Hij heeft zijnen behoorlijken tijd in de gevangenis doorgebracht; veel gereisd, conferenties gegeven in Amerika. Thans is hij een van de leiders van de Kadetten, redacteur van hun dagblad Rjesjt. Ik had den heer Milioukov eenen brief te geven, bovendien inlichtingen te vragen over eenen Rus, dien ik niet vertrouw. De positie van de Kadetten is eene moeilijke: de Regeering vindt hen te vooruitstrevend, de oppositie te weinig revolutionnair, gedeeltelijk óók te chauvinistisch, te weinig internationaal.

Later had ik in het gebouw van de Rijksdoema een onderhoud met Paul Milioukov en den heer Kerensky, den leider van de travaillisten, die eenige dagen te voren geïnterpelleerd had over de mishandelingen in de gevangenissen te Orel. Toen de heer Kerensky eene uiteenzetting gaf van de beleedigingen en mishandelingen, waaraan de politieke gevangenen bloot stonden, riepen rechtsche leden van de Doema: 'Nog veel te weinig; nog veel te weinig'[1)].

Tweemaal bracht ik een bezoek bij Nicolaas Tsjaikovsky, een van de oudste onder de revolutionnairen en van Kropotkine een toegewijd vriend. In zijne gedenkschriften heeft Kropotkine met groote genegenheid over Tsjaikovsky geschreven. Hij is ook een goede bekende van Frederik van Eeden. Ik had een boek voor hem en een briefje. Jaren lang kon Tsjaikovsky niet in Rusland komen. Na eene amnestie keerde hij naar Rusland terug. Hij werd na eenigen tijd gevangen genomen, beschuldigd van aanzetting tot moord op den Tsaar en een jaar in voorarrest gehouden. De publieke opinie in Engeland en in Amerika stelde zich voor hem te weer. Zijn proces eindigde met vrijspraak. Een administratieve verbanning achtte de Regeering niet wenschelijk. Zóó vond ik Tsjaikovsky vrij

1) In het Handelsblad van Zaterdagavond 5 April geeft een ongenoemde Nederlander zeer gunstige indrukken over een bezoek aan de gevangenis te Orel. Ik wil dit artikel niet onvermeld laten, maar houd mij ervan overtuigd, dat de schrijver zich vergist. Ik schreef daarover in het Handelsblad van Dinsdagavond 8 April.

en werkzaam. Zijne kinderen wonen in Engeland, maar in het belang van het Russische volk is hij te Petersburg. Van deelname aan eenige politieke beweging is geen sprake, maar in de ontwikkeling van de coöperatie in Siberië neemt hij een zeer werkzaam aandeel.

Toen ik het huis van Tsjaikovsky des avonds verliet had ik de stellige zekerheid achtervolgd te worden. Het is een groot huis met honderden bewoners, die ieder eene kamer hebben. Dat er dus twee koetsiers voor het huis stonden is niet vreemd. Een bood zich aan. Maâr ik wenschte te loopen. Hij volgde mij, de brug over de Neva over in den verlaten sneeuwavond. Ik kan geen beschrijving geven van wat ik voelde, toen ik de brug overschreed. Ik vroeg den koetsier of hij bij de Ochrana behoorde, nam hem aan, en reed naar huis.

Wanneer de een of andere spion heeft aangebracht, dat ik bij Kerensky, Milioukov en Tsjaikovsky ben geweest, zal hij eens wellicht begrijpen, dat hij overbodige moeite heeft gedaan. Ik had niets te verbergen en ik heb niets te verbergen.

Ten slotte had een verder verblijf te Petersburg geen nut. Van alle kanten werd ik gewaarschuwd en bedreigd. Zóó vertrok ik met een vertrek dat veel van een vlucht had. Er bleef geen tijd om de pas bij de politie af te laten teekenen. Een telegram, dat ik de grens passeeren kon, zou naar Wirballen worden gezonden.

Dan de nachtelijke aftocht over de eindelooze witte vlakten onder het licht van een maan zoo schitterend als een zon. De hoop later beter te slagen, heeft mij staande gehouden.

Te Wirballen was het beloofde telegram van de politie en Eydtkuhnen ligt in Duitschland.

Milton: Het paradijs herwonnen
Vertaald door
Albert Verwey

Vierde Boek

Verbijsterd en ontdaan om 't slecht gevolg
Stond de Verleider en hij wist geen woord,
Zijn list ontmaskerd en zijn hoop geveld,
Zóo vaak, en de gladtongige reednaarsgaaf
Die vleide en die zooveel vermocht op Eva
Zoo weinig hier, neen niets; maar toen was 't Eva;
Deze ver boven hem, wie zelf-bedrog
En overijling afhield eerst te wegen
Wat kracht hij mee te doen kreeg, of zijn eigne.
Maar als een man, eens onverwinlijk geacht
In slimheid, waar hij 't minst verwacht gefopt,
Tot redding van zijn naam, of puur uit spijt,
Steeds wil beproeven wie hem steeds weer foolt,
En 't nimmer opgeeft, schoon steeds meer beschaamd;
Of als een vliegenzwerm in wijnoogst-tijd,
Rondom de pers waar zoete most langs druipt,
Teruggeslagen, gonzend telkens keert;
Of golven bruisend op een vaste rots,
Schoon gansch verbrijzeld, weer 't vergeefsch geschut
Losbarsten, dat in schuim en bellen eindt;
Zoo geeft, schoon tegenslag op tegenslag
Hem treft en tot beschamend zwijgen brengt,

Satan 't niet op, hoewel zijn wanhoop stijgt,
En zet zijn ijdele aandrang aldoor voort.
Hij bracht den Heiland op dien zelfden berg
Naar 't westen, vanwaar hij een andre vlakte
Kon overschouwen, lang, maar niet zoo breed,
In 't zuiden door de zee bespoeld, in 't noorden
Door evenlange heuvelrug begrensd,
Die vrucht van de aarde en menschesteden dekte
Voor koude noordewind; vandaar naar 't midden
Verdeeld door een rivier, waarlangs weerzijds
Een keizerlijke stad op de oevers stond,
Torens en tempels trotsch omhooggericht
Op zeven kleine heuvels, vol paleizen,
Poorten, theaters, baden, aqueducten,
Statuen en tropheën, zegebogen,
Tuinen, prieelen, alles voor zijn oog
Boven de bergrug die ertusschen lag:
Wat vreemde parallax of kunstig optisch
Bedrog, luchtspiegeling of telescoop
Dit voortbracht, waar' merkwaardig te verstaan.
En thans brak de Verleider 't zwijgen af.
‘De Stad die gij aanschouwt is anders niet
Dan 't groot en heerlijk Rome, wijd vermaard,
Vorstin van de Aard, en met de buit verrijkt
Van volken; daar bespeurt ge 't Kapitool:
Zijn statig hoofd stijgt boven alles uit
Op de Tarpeïsche rots, haar citadel
Onneembaar; daar de Palatijnsche berg,
't Hoog en omvangrijk keizerlijk paleis,
Door edelste bouwkunstenaars gebouwd,
Wijd zichtbaar de vergulde vestingmuur,
Torens, terrassen, glinsterende spitsen;
En menig schoon gebouw nog, meer gelijk
Aan godenhuizen, (zoo goed stelde ik u
Mijn hooge mikroskoop) kunt gij bezien,
Binnen en buiten bei, pilaren, daken,
Snijwerk, gëarbeid door kunstvaardige hand
In marmer en ivoor, ceder en goud.

Wend nu uw oogen naar de poorten, zie
Hoe daar de menigt saamvloeit, in en uit;
Praetors, pro-consuls, in hun ambtsgewaad
Naar hun gewest gaand of zoo juist terug;
Lictors, als teeken van hun macht de roê,
Legioenen en cohorten, turma en ala;
Of afgezanten uit de verste streken,
In vreemd gewaad, op de Appiaanschen weg
Of d' Emiliaanschen; die van 't verste Zuid,
Syene, en waar de schaduw weerzijds valt,
Meroe, het Nijleiland; en meer naar 't west
Het rijk van Bocchus tot de Moorenzee;
Die van de Aziaatsche vorsten, ook de Parthen;
Van Indië en de gulden Chersonesus,
En 't indische eiland, ver Taprobane,
Witzijden tulbands over 't bruin gezicht;
Van Gallia, Gades en het Britsche westen:
Germanen, Scythen, noordlijke Sarmaten
Verder dan Donau tot het Taurisch meer.
Want alle volken huldigen thans Rome
En Romes keizer, wiens wijd rijksgeweld,
Naar ruimt van grondgebied, rijkdom en macht,
Beschaafde zeden, kunsten, wapenen,
En hoogen naam, gij wel verkiezen moogt
Boven het Parthische. Naast die twee tronen
Zijn d' oovrigen barbaarsch en 't zien nauw waard,
Met kleine en afgelegen koningen.
Daar ik u deze toonde, toonde ik al
De rijken van de weerld, en al hun roem.
Die keizer heeft geen zoon en is nu oud,
Oud en wellustig, en trok zich uit Rome
Terug naar Caprea, een klein sterk eiland
Voor 't kustland van Campania, en geniet
Daar ongehinderd zijn verfoeibre lust;
Terwijl hij al zijn zorgen voor 't gemeen
Een boozen gunstling opdroeg, toch hem wantrouwt,
Door elk gehaat, elk hatend; hoe gemaklijk,
Begaafd met koningsdeugden als gij zijt,

Verschijnend, u in eedle daden toonend,
Kondt gij dit monster drijven van zijn troon,
Een varkenskot nu, en daar zelf gezeteld,
Een heerschend volk van 't slavenjuk ontdoen!
En met mijn hulp vermoogt ge 't; ik ontving
De macht, en uit mijn recht geef ik haar u.
Mik naar de heele wereld dus, niet minder;
Mik naar het hoogste: 't hoogste niet geraakt
Zal er voor u geen zitten zijn, of kort,
Op Davids troon, zij dan voorspeld wat wil.'
Weer onbewogen sprak de Zoon van God.
'Niet lokt de grootheid en verheven schijn
Van weelde, ofschoon grootdadigheid genoemd,
Meer dan van waapnen eerst, mijn oogen aan,
Veel min mijn geest; schoon ge ook nog schildren moest
Hun kostbre zwelgerijen, prachtge feesten
Op tafels van citroen of steen van Atlas,
(Want ik ook heb gehoord, en las misschien)
Hun wijn van Setia, Cales en Falerne,
Chios en Creta, hun geplengd in goud,
Kristal en porcelein bezet met steenen
En paarlen knoopen: schildren moest voor mij,
Die honger en dorst: ook afgezanten toont gij
Van volken, ver en na, - vreemdsoortige eer!
Vervelend tijdverlies te luistren naar
Veel leedge komplimenten, holle leugens,
Uitlandsche vleierijen. Daarna noemt ge
Den keizer, hoe gemakkelijk onttroond,
En ook hoe roemvol: ik zal, zegt ge, een dierlijk
Monster uitdrijven; hoe, indien ik eens
Een duivel uitdreef die hem dier deed zijn?
Zijn eigen wroegende geweten straf hem.
Tot hem ben 'k niet gezonden: noch tot hulp
Van dat eens heerschend volk, nu laag en laf,
Terecht vassal gemaakt, daar 't eens rechtvaardig,
Matig, mild, ingetogen, goed verwon,
Maar de onderdrukte volken slecht regeert,
Gewesten plundrend, allen uitgeput

Door lust en roof; begeerig eerst geworden
Naar triomfeeren, schaamtlooze ijdelheid;
Dan wreed, aan bloed gewend, aan vechtersspelen
Van beesten en van menschen tegen beesten;
Door schatten weeldrig en hebzuchtger nog,
En door het dagelijksch tooneel verwijfd.
Welk wijs en dapper man zou hen bevrijden,
Die dus ontaardden, door zichzelf verslaafd?
Of wordt een slaaf in 't hart vanbuiten vrij?
Weet daarom, als mijn tijd tot zitten komt
Op Davids troon, dan zal 't zijn als een boom,
Spreidend en overschaduwend heel de Aard;
Of als een steen waarop elk koninkrijk
De heele wereld door, in stukken stoot;
En aan mijn koninkrijk is dan geen eind.
Daartoe zijn dan ook middlen: welke middlen
Voegt u te weten niet, noch te uiten mij.'
    Wien Satan onbeschaamd dit antwoord gaf.
'Ik zie nu hoe gering ge elk aanbod schat
Daar 't wordt gedaan door mij, en het verwerpt.
Moeilijken en kieskeurgen behaagt niets,
Of niets zoozeer als eeuwge tegenspraak.
Wete andrerzijds gij eveneens, dat ik
Een hoogen prijs op wat ik aanbied stel,
En niet voor niets dat wat ik wegschenk, geef.
Al deze die ge in één moment hier ziet,
De koninkrijken van de wereld, geef 'k u,
Want mij gegeven, geef 'k ze aan wien ik wensch.
Niet weinig; met dit voorbehoud nochtans,
Deze voorwaarde, dat gij nedervalt
En mij aanbidt als Heer en boven u,
Maklijk te doen, en ze alle houdt van mij;
Niets minder toch betaalt zoo'n groote gaaf.'
    Waar onze Heiland minachtend op zei.
'Uw woorden mocht ik nooit, uw weldaad minst;
Bei zijn ze afschuwlijk, sints gij uiten dorst
Voorwaarde, afgrijslijk en godslasterlijk.
Maar ik zal dulden, tot de tijd verstrijkt,

U over mij vergund. Er is geschreven,
Van de geboden 't eerst: “Den Heer uw God
Zult gij aanbidden, en hem enkel dienen”;
En durft gij voorslaan aan den Zoon van God
Te aanbidden u, vervloekte? meer vervloekt
Nu, na deze aanslag stouter dan op Eva,
Meer lasterlijk, en die ge u straks berouwt.
De rijken van de wereld u gegeven?
Zeg eer gegund, en door u toegeëigend,
Geen andre schenking is er die gij toont.
Gegeven? Dan toch door den hoogsten Koning,
Door God die heerscht. Indien aan *u* gegeven,
Hoe fraai wordt dan door u de gever nu
Beloond! Maar dankbaarheid is lang in u
Verloren. En faalt zóó u schaamte of vrees
Dat mij ge ze aanbiedt, mij de Zoon van God?
Aan mij het mijne, op dit vervloekt verdrag
Dat ik neervalle en u aanbid als God?
Weg met u, achter mij; nu blijkt ge duidlijk
Die Euvle, Satan, eeuwiglijk verdoemd.’
Tot wien de Booze, schuchter nu, hernam.
‘Wees niet zoo zwaar beieedigd, Zoon van God,
(Schoon zoons van God menschen en englen zijn)
Als ik, beproevende of op hooger wijs
Dan deze gij die titel draagt, u voorstel
Wat menschen mij zoowel als englen geven,
Viervorsten van lucht, water, aarde en vuur,
Volken daarbij van ieder windkwartier,
Als God zoowel van deze als de onderwereld.
Wie toch gij zijt, wiens komen werd voorzegd
Als mij 't noodlottigst, dat belangt mij meest;
Wel ver van u te schaden bracht mijn proef
U eer nog hoogre lof en achting in,
En mij geen voordeel, daar mijn doel nu faalt.
Laat ze dus, daar ze toch voorbijgaand zijn,
De rijken van de wereld: ik zal u
Niet langer raden; win ze of win ze niet.
Zelf lijkt ge mij toch anderzins geneigd

Dan tot een aardsche kroon; een grooter vriend
Van kontemplatie en van diep dispuut,
Zoo 'k mag besluiten naar die vroege daad
Toen aan uw moeders oog ontsnapt, ge alleen
Den tempel ingingt, daar gevonden werdt
Onder de wijste Rabbies, saam besprekend
Punten en vragen passend Mozes' stoel,
Leerend, maar niet geleerd. De jeugd voorspelt
Den man als morgen dag: wees dan vermaard
Door wijsheid; laat, zooals uw rijk het moet,
Uw geest zich strekken over heel de wereld
In kennis, tot hij in zich alles vat.
Niet al het kenbre rust in Mozes' wet,
De Pentateuch, of wat profeten schreven;
De Heidnen kennen ook, en schrijven, leeren
Bewondrenswaardig, door Natuur verlicht;
En met de Heidnen moet gij omgang plegen,
Door overreding, zoo ge zegt, hen leiden:
Hoe zoudt, zonder hun kennis, gij met hen
Of zij met u verkeeren zooals 't hoort?
Hoe redeneeren met hen, hoe weerleggen
Ideeënleer, tradities, paradoxen?
Best treft men dwaling door haar eigen zwaard.
Zie, voor wij afgaan van deze uitzichtberg
Nog eenmaal westlijk, neen zuidwestlijker,
Waar aan 't Aegeïsch strand een stad zich heft,
Edel van bouw, lucht zuiver, bodem licht:
Athene, 't oog van Hellas, wieg van kunsten
En welspraak, moederland van schoone geesten
Of gastoord, in haar zoete schuilplaats, stad
Of voorstad, schaduwige mijmerlanen.
Zie daar 't olijvenbosch van de Academie,
Plato's verblijf: de Attische vogel zingt daar
Luid kwinkeleerend heel den zomer door;
Hymettus' bloemige heuvel noodt daar vaak
Door 't nijver murmelende bijgeluid
Tot arbeidzaam gepeins; Ilissus rolt
Zijn fluisterende stroom: binnen de muren

Scholen van de oude wijzen; daar 't Lyceum
Van wie tot wereldheerscher Alexander
Opvoedde, en ginder de bemaalde Stoa.
Daar hoort en leert ge de geheime macht
Van harmonie, in toon en tal geraakt
Door stem of hand; en 't menigmatig vers,
't AEolisch lied en Dorisch lofgezang,
En van wie ze adem gaf, maar hooger zong,
Homeer - dat 's blinde - Melesigenes,
Wiens arbeid Phoebus als zijn eigne prees.
Dan de verheven treurspeldichters, leerend
In chorus of Iambus, beste leeraars
Van vrome wijsheid, vreugdvol aangehoord
In korte en zinnige spreuken, waar zij handlen
Van lot en kans en keer in 't menschbestaan,
En hooge daad en hartstocht best beschrijven.
Naar de vermaarde reednaars gaat ge dan,
Wier onweerstaanbare welsprekendheid
Die felle volksstaat mende naar haar wil,
En 't Arsenaal schudde en een bliksem wierp
Naar Macedonië en Artaxerxes' troon.
Leen dan aan wijze wijsbegeerte uw oor,
Van God gedaald naar 't laaggedaakte huis
Van Socrates; ge ziet zijn woonoord daar
Dien naar waarachtge ingeving het orakel
Wijsten van menschen heette: van wiens mond
Die zoete stroom vloot die de scholen drenkte
Van Academici, zou oud als nieuw,
Ook de Peripatetici geheetnen,
De Epicureërs en de Stoïci.
Doordenk ze hier of, wilt ge 't liever, thuis,
Totdat de tijd u rijp maak' tot een kroon;
Hun leer zal u een waren koning maken
Binnen uzelf, meer nog saam met een rijk'.
    Wien onze Heiland wijslijk antwoord gaf.
'Denk maar dat ik die dingen weet, of denk
Dat ik ze niet weet; ik kom daarvoor niet
Te kort aan kennen wat ik moet; wie licht

Ontvangt van boven, de fontein van licht,
Behoeft geen andre leer, al is ze waar;
Maar die zijn niet waar, weinig meer als droomen,
Inbeelding en gissing, op niets vasts gebouwd.
De wijste en grootste van die alle erkende
Niets meer te weten dan dat hij niets wist;
De volgende spon fabels, gladde denksels;
Een derde twijfelde, al was 't klaar als dag;
Andren bepaalden het geluk als deugd,
Maar deugd, samen met rijkdom en lang leven;
In lijfsvreugd een, en zorgeloos gemak;
De Stoïsche eindlijk in wijsgeergen trots,
Die hij dan deugd heet; en zijn deugdzaam mensch,
Wijs, in zichzelf volmaakt, aan alles rijk,
Gelijk aan God, prijst hij vaak onbeschaamd
Als vreezend God noch mensch, versmadend alle
Schat, vreugd, pijn, marteling, en dood en leven
Die, als hij wil, hij laat; of bluft hij kan 't,
Want al zijn taai geklap is ledige bluf
Of slim gedraai van wie weerlegging vreest.
Helaas, wat leeren ze, en misleiden niet!
Onwetend van henzelf, van God veel meer,
Van hoe de weerld begon, hoe de Mensch viel,
Door zich verlaagd, afhanklijk van gena.
Veel praten zij van ziel, maar avrechts alles,
En zoeken in zich deugd, en schrijven zelf
Zich alle roem toe, geven God er geen;
Beschuldgen eer, onder bekende namen,
Lot en Fortuin, hem, als zich niet bekomrend
Om de aardsheid. Wie naar ware wijsheid zoekt
In deze, vindt ze niet; of erger nog,
Slechts de begoochling van haar valschen schijn,
Een leege wolk. Nochtans, veel boeken lezen,
Zoo zeiden wijzen, is vermoeinis. Wie gedurig
Leest, en niet tot zijn lezing brengt een geest
En oordeel er gelijk aan of haar meerdre,
(En wat hij brengt, wat zoekt hij 't elders zich?)
Blijft steeds onzeker en onvast gegrond,

Diep in geleerdheid, ondiep in zichzelf,
Onrijp of dronken, nietigheden aanziend
Voor kostbaarheden, zelf niets als een spons.
Zoo zaamlen kindren schelpen op het strand.
Wil ik genieten in mijn vrijen tijd
Van dichtstuk of muziek, waar vind ik dan
Die troost zoo goed als in mijn eigen taal?
Bewijzen niet verhaal en wet, doorstrooid
Met hymnen, psalmen kunstiglijk gesteld,
Hebreeuwsche zang en harpspel, die het oor
In Babylon, van 't heerschend volk, behaagden,
Dat Hellas eer van ons die kunsten kreeg,
En slecht ze nadeed, daar zij luidst de ondeugden
Bezingen van hun goden, en hun eigne,
In fabel, hymne of zang, hun goden zoo
Belachlijk makend en zichzelf beschaamd.
Schrap hun gezwollen bijwerk, als blanketsel
Op hoerewang dik-opgelegd, wat blijft,
Met aangenaams of nuttigs dun bezaaid,
Bevindt ge 't vergelijken nauwlijks waard
Met Sions zang, voor iedren kenner 't best,
Waar God en godlijk mensch naar recht wordt geëerd:
De Heiligste der Heilgen, en zijn heilgen;
Door God bezield zijn zulke en niet door u;
Tenzij waar zeedlijkheid wordt uitgedrukt
Door licht van de Natuur, niet gansch nog doof.
Hun redenaars verheft ge dan, als zijnde
Top van welsprekendheid, staatslieden waarlijk
En minnaars van hun land, zooals het schijnt;
Maar ver hun meerdren hierin de Profeten,
Als godlijke onderrichters, beter leerend
De wetten van het burgerlijk bestuur
In hun verheven ongemaakten stijl
Dan al de grieksche en roomsche reednaarskunst.
In hen wordt klaarst getoond en lichtst geleerd
Waardoor een volk geluk vindt en behoudt,
Wat koninkrijken sloopt en steden slecht;
Deze en de Wet vormen een koning best.’

Zoo sprak de Zoon van God; maar Satan, nu
Heel zonder raad, verschoten iedre pijl,
Ging dus met straf gelaat den Heiland aan.
‘Daar eer noch rijkdom, wapenen noch kunst,
Koning noch keizer-zijn u lijkt, noch iets
Van wat ik aan bespieglend leven toon
Of aan bedrijvig, saam met roem en naam,
Wat doet ge in deze weerld? De wildernis
Is uw geschiktste plaats: ik vond u daar
En daarheen breng ik u; maar weet dit wel,
Weldra - dit 's mijn voorspelling - zult ge wenschen
Dat ge niet dus voorzichtig of kieskeurig
Mijn aangeboden hulp verworpen hadt,
Die u in korten tijd maklijk kon plaatsen
Op Davids troon, of op de werelds troon,
In volheid nu van tijd, leeftijd, getijde
Daar profecy van u best wordt vervuld.
Nu daarentegen, als ik lezen kan
Wat mij de hemel duidt, de sterren melden
Van 't Lot (indien ze iets melden), 't zij verstrooid,
't Zij enkle teekens in conjunctie staand,
Dan wacht u arbeid, smart, weerstand en haat,
Hoon en verwijten en beleediging,
Geweld en slagen en een wreede dood.
Zij ook spellen een rijk u, maar wat rijk,
Werklijk of allegorisch, blijft onklaar;
Wanneer ook; eeuwig wel, als zonder eind
En zonder aanvang; want geen vaste tijd
Blijkt me in de starrige voorschriften gesteld.’
Zoo sprekend nam hij (want nog was zijn macht
Niet minder) en bracht naar de wildernis
De Zoon van God terug en liet hem daar,
Veinzend dat hij verdween. Daar daglicht daalde
Rees nu het Donker, saam met sombre Nacht,
Haar scheemrige afkomst; bei onwezenlijk,
Afweezge dag alleen en lichtgebrek.
Deemoedig en met ongestoorden geest,
Hoe ook gejaagd, begaf zich na zijn luchtreis

De Heiland koud en hongerig ter rust,
Waar ook; onder een saamval wel van schermen
Wier takken-armen dikdoortwijnd zijn hoofd
Voor nachtedamp en dauw beschutten mochten;
Maar 't schutten hielp geen slaap, want aan zijn hoofd
Waakte de Booze die met leelke droomen
Zijn slaap verstoorde; en iedre keerkring ving
Te dondren aan, wijl wolken van twee zijden
Uit meenge misgeboortge spleet gemengseld
Bliksem en regen stortten, vuur met water
Neerstroomende verzoend: geen wind ook rustte
Binnen zijn steenen hol, maar aangestort
Van de vier hengsels van de wereld, vielen
Ze in woede op de woestijn, wier hoogste pijnen,
Schoon wortlend diep als hoog, en stevigste eiken,
Hun stijve nekken bogen, stormbeladen
Of met één slag geveld. Kwalijk beschermd
Geduldige Zoon van God, stondt ongeschokt
Toch gij alleen: maar meer verschrikking kwam:
Geesten van 't diep en heesche furiën renden
Rondom u, huilden, gilden, kreten; somgen
Richtten op u hun vuurge pijlen; gij
Zat stil in kalme en zondelooze vree.
Zoo de erge nacht, tot lieflijke ochtend kwam
Met pelgrimstappen in een grijze pij,
Die met haar stralenvinger 't dondren stilde,
De wolken jaagde en neer de winden lei,
De schimmen ook die de Euvle opriep, en deed
Den Zoon van God beproeven door hun schrik.
Maar thans had met haar krachtger straal de zon
't Gelaat van de aard verheugd, en 't nat gedroogd
Van plant die bukte of boom die droop; de vogels
Die alles frisscher nu en groener zagen,
Na stormnacht zoo verwoestend, stemden blij
Hun klaarste tonen aan in boschje en twijg
En vierden 't zoete keeren van den dag.
Maar niet was in die vreugde en schoonste dag
Afwezig, nu zijn kwaad hij had gedaan,

De Vorst van 't Duister; door de schoone keer
Scheen hij ook blij, tot onzen Heiland kwam hij;
Maar met een nieuw plan niet, hij had geen meer,
Alleen door deze laatste smaad van zins,
Wanhopend aan iets beters, woede en spijt
Om zijn herhaalde neerlaag thans te luchten.
Hij vond hem op een zonnigen heuvel wandlend,
Ten noorde en westen door dik bosch begrensd;
In zijn gewoon gedaant verlaat hij 't bosch,
Spreekt dus hem aan in achteloozen toon.
‘Een schoone morgen treft ge, Zoon van God,
Na een bedroefde nacht: ik hoorde een weer
Of aard met hemel saamkwam, maar ikzelf
Was ver weg; en die vlagen, schoon ze een stervling
Gevaarlijk schijnen voor de hemelzuilen,
Zijn voor 't Heelal zoo onbelangrijk en
Onschuldig, ja gezond, als niezen is
Voor 's menschen mindere Al, en gauw voorbij.
Toch, als vaak schaadlijk blijkend waar ze neerslaan
Op mensch, beest, plant, verwoestend en verstorend,
Als storingen in 't menschelijk bedrijf
Voorspellen ze en bedreigen ze met kwaad
Het hoofd van wie, naar 't schijnt, hun razen geldt.
Deze storm gold het meest deze woestijn;
Van menschen u, als de eenge die hier toeft.
Waarschuwde ik niet, als gij 't seizoen verwierpt
Om met mijn hulp te juister tijd den troon
U toegezegd te nemen, voort woudt gaan
Te hopen op den duw van 't Lot, een rijk
Te winnen op uw wijs, geen weet wanneer,
Want noch wanneer noch hoe werd ooit gemeld,
Dan zult ge zijn wat ge moet zijn, dat 's vast;
Want englen kondden 't aan, maar zonder spraak
Van tijd en middlen; doch de ware daad
Komt als ze moet niet, maar als best ze komt.
Bedenkt ge dit niet, zeker treft u dan
Wat 'k u voorspelde, meenge harde proef
Van tegenspoed en moeiten en gevaar,

Voordat ge u Israels scepter vast verkrijgt.
Waarvoor deze onheilspellende nacht rondom,
Zooveel verschrikkingen, stemmen en wondren
U waarschuwing en teeken mogen zijn.'
Zoo was zijn praat: de Zoon van God liep door,
Stond stil niet, maar gaf kortlijk dit bescheid.
'Erger dan nat vindt gij mij niet; meer kwaad
Deed geen verschrikking die gij noemt mij aan;
Ik vreesde er ook niet voor, al brulden ze ook,
Al dreigden ze ook nabij: hun macht als teekens,
Kwaad duidend of voorspellend, minacht ik
Als valsche schijnen, niet van God, maar u;
Die wetend dat mijn rijk ondanks u komt
Uw hulp mij opdringt, opdat ik, ze aanvaardend,
Voor 't minst van u mijn macht te houden schijn,
Eerzuchtige geest, die geacht wilt zijn mijn God;
En afgewezen stormt en mij verschrikken
Wilt tot uw wil; laat af, ik ken u wel,
Uw moeite is ijdel, ijdel uw geplaag.'
Gezwoll'n van woede nu, sprak de Euvle weer.
'Hoor dan, o Zoon van David, Maagd-geboorne;
Want Zoon van God staat nog niet vast voor mij;
Dat de Messias kwam hoorde ik voorzegd
Door de Profeten; uw geboort verkond
Door Gabriël wist onder de eersten ik,
En ook hoe de englezang in Bethlems veld
In uw geboortnacht u als Heiland zong.
Nadien heb zelden ik mijn oog gewend
Van u, als kind, als knaap, als jongling, eindlijk
Als man, schoon in afzondring grootgebracht.
Totdat, bij 't veer aan de Jordaan, waar elk
Kwam tot den Dooper, ik met de andren komend,
Schoon niet ten doop, u door de Hemelstem
Genoemd vernam beminde Zoon van God.
Daarna vond ik u mijn nabijer kijk
En nauwer speuren waard, opdat ik wist
In wat graad of wat zin gij wezen zoudt
De Zoon van God; wat meer dan één zin heeft.

De Zoon van God ben ik ook, of ik was 't;
Was het, dus ben; want de betrekking blijft;
Elk mensch is Zoon van God; maar gij, zoo scheen me,
Werdt in veel hooger opzicht zoo genoemd.
Van toen af sloeg ik van nabij u ga,
En volgde uw gang tot deze wildernis;
Waar ik uit beste gissingen besluit
Dat gij de Vijand zijt, mij voorbeschikt.
Wel heb ik reden dan, vooruit te trachten
Dat ik mijn weerpartij leer kennen, wie
En wat hij is, zijn wijsheid, macht, voornemen;
Door afspraak, vergelijk, verdrag of bond
Hem win, of win van hem al wat ik kan.
En hier had ik gelegenheid, ik proefde u,
Doorspeurde u, en beken: vond u bestand
Tegen iedre verleiding als een rots
Van diamant, en als een midpunt vast;
Tot aan het menschlijk uiterst goed en wijs,
Niet meer; want rijkdom, eer, roem, koninkrijken
Werden al eer veracht en worden 't weer:
Opdat ik weet dus of ge meer dan mensch,
Waard zijt naam van omhoog als Zoon van God,
Begin ik nu met u een andre proef.'
  Sprekend nam hij hem op en zonder wiek
Van hippogrief droeg hij door hoogste lucht
Over de wildernis en vlakte hem;
Tot onder hen het schoon Jeruzalem,
De heilge stad, haar hooge torens hief,
En hoogst de Tempel heerlijk haar gebouw
Deed rijzen, doemende op gelijk een berg
Van wit albast, met spitsen goud gekroond;
Daar op den hoogsten top zette hij neer
Den Zoon van God; en liet zich uit in hoon.
  'Sta daar, als ge wilt staan; hier recht te staan
Vraagt al uw kunst: dit is uws Vaders huis,
Daar bracht ik u en plaatste u hoogst; hoogst best.
Toon nu uw afkomst: zoo niet door te staan,
Werp u dan neer; veilig, als Zoon van God:

Staat niet geschreven: “Hij zal, u aangaand,
De englen bevelen dat zij op hun handen
U zullen dragen, dat niet te eenger tijd
Ge uw voet zoudt mogen stooten aan een steen.”’
Wien aldus Jezus: ‘Dit staat ook geschreven:
“Tart niet den Heer uw God.”’ Hij zei, en stond.
Maar Satan, duizlend van verbaasdheid, viel.
Als toen Antaeus, Zoon van Aarde (kleinen
Bij deze grooten) in Irassa streed
Met Zeus' Alcides, en vaak vallend rees
- Zijn moeder Aarde gaf hem nieuwe kracht, -
Versch van zijn val, in feller worstling weer,
Geworgd werd in de lucht, en stierf en viel,
Zoo de Verleider, toen, al vaak gefnuikt,
Versche aanval wagend, midden in zijn trots
Hij viel, vanwaar hij 's winnaars val wou zien.
En als in Thebe 't monster dat haar raadsel
Opgaf en hem die 't raadde niet verslond,
Toen 't eens onthuld was, uit verdriet en spijt
Zich steil voorover wierp in d'Ismenus;
Zoo viel, geraakt door schrik en angst, de Booze,
En tot zijn bent, die nog in raadslag zat,
Bracht van 't gehoopt welslagen sombre teekens,
Verwoesting, wanhoop en verslagenheid,
Hij die den Zoon van God trotsch had beproefd.
Alzoo viel Satan: maar een vuurge bol
Van englen op vol wiekenzeil vloog aan,
En ving hem zacht in 't waaierend geveert
Van waar hij moeizaam stond, en droeg hem zoo
Als op een drijvend bed door 't blijde ruim.
Dan plaatsten ze in een bloemige vallei
Hem op een groene bank, en spreidden vóór hem
Een disch gedekt met hemelsch voedsel, godlijk
Ambrosisch, vruchten van de Levensboom,
En van de Levensbron ambrosisch nat,
Dat hij, vermoeid, verfrischt werd, en hersteld
Wat honger hem - zoo honger ooit - geschaad had
Of dorst; en englen zongen onderwijl

Hemelsche liedren van zijn zegepraal
Over verleiding, en 's Verleiders trots.
‘Waar Beeld van onzen Vader, 't zij gij troont
In zijn zaligen boezem, 't lichtste licht
Ontvangend, of ver van den Hemel, woont
In vleezen tabernakel en menschgestalt,
Zwervend door de woestijn; in welke plaats,
Kleedij of staat of daad, uitdrukkende immer
De Zoon van God, vol goddelijke kracht,
Tegen Hem, staande naar uw Vaders troon,
Den Dief van 't Paradijs! hem streedt ge neer
En wierpt hem uit den hemel naar omlaag
Met heel zijn leger; thans hebt gij gewroken
Verjaagden Adam en, Verleiding slaand,
Herwonnen het Verloren Paradijs,
Verijdeld het bedriegelijk gewin.
Nooit meer waagt hij voortaan zijn voet te plaatsen
Ten kwade in 't Paradijs; zijn listen braken;
Want schoon die plaats van aardsch heil heeft gefaald,
Een schooner Paradijs is nu gegrond
Voor Adam en 't verkoren kroost, dat gij
Een Heiland neerkwaamt om weer in te leiden
Waar zij, wanneer het tijd is, veilig zijn
Voor wie verleidt en zijn verleidingen.
Maar gij, Slang van de Hel, zult nu niet lang
De lucht beheerschen; als een herfststar zult ge
Of bliksem vallen van omhoog, vertrapt
Onder zijn voet: bewijs? gij voelde alree
Uw wond, uw laatste en doodlijkste nog niet,
Door dezen slag ontvangen en viert in Hel
Geen zege: in al haar poorten rouwt Abaddon
Uw trotsche waag; leer voortaan met ontzag
Den Zoon van God te vreezen: wapenloos
Jaagt met den schrik van zijn geluid alleen
Uit uw demonen-schuilplaats en -bezit
Hij u en uw legioenen: gillend vluchten
En smeeken toegang ze in een zwijnendrift,
Dat niet in d'afgrond neer hij hen beveelt,

Gebonden, en tot martling vóór hun tijd.
Gegroet, Zoon van den Hoogste, van twee weerlden
Erfgenaam, gij die Satan fnuikte, vang
Nu 't heerlijk werk, redding van 't menschdom, aan.'
Zoo zongen ze onzen Heiland, Zoon van God,
Verwinnaar, en, door 't hemelsch feest verfrischt,
Leidden hem blij zijn weg; hij, onbemerkt,
Kwam naar zijn moeders huis geheim terug.

Kleine schetsen
Door
Eug. De Bock

Schermutseling I

Haar naam is als van een eenvoudige, onaanzienlijke bloem.

's Morgens was zij me haastig tegemoet gekomen. Een kaartje, niet onderteekend, had me van haar komst verwittigd. Ik was nieuwsgierig om te weten, van wie het zijn kon. Zij stond aarzelend bij me, vroeg me, of ik het niet kwalijk genomen had, dat ze gedaan had wat een meisje niet doet, om liefde vragen. Zij was niet geheel gekleed: zij had geen voile voor, en haar hoed paste niet bij haar tailleur. Zij was ontroerd, er was weinig klank in haar stem. Zij was niet geparfumeerd. Ik kon natuurlijk niet ja zeggen.

's Namiddags heb ik haar opgewacht omdat ik ondanks mij zelve gevleid was. Het weer was frisch maar tusschen de wolken was er zon. Het grootste gedeelte van de hemel was blauw. De wolken waren er gelijkelijk over verspreid en in de zon beneden was het goed om te gaan. Alleen in de schaduw was de wind gevoeliger.

Zij had haar beste hoedje op: Een klein zwart zijden als een potsje van een middeleeuwsch burger; met een witte panache, schuin. Onder haar voile had haar aangezicht glansingen en sierlijke rondingen. De voiIe spande over haar neus en groote zwarte oogen glommen onder haar fijne teekening. Zij had mijn

gestalte, was in een lange mantel gekleed die tot aan haar kleine schoenen reikte.

Het gesprek werd met korte zinnen begonnen. Ik geloof dat we allebei er naar trachtten in het park te zijn. We wendden ons hoofd om beurt naar een schittering zijlings of naar de vele zondagwandelaars.

Ze stelde voor om wat vlugger te gaan. Ik had gemeend dat ik mijn stap moest inhouden. Zij ging als een kameraad met me om, maar we begonnen te spreken over vooroordeel in zake omgang met ongelijkslachtigen, en lachten dan, omdat het vanzelf sprak, dat vooral het onbekende ons wederkeerig aantrok. Was ze geen vrouw geweest, met een goede gestalte en goede bewegingen, ik had voor haar mijn huis niet verlaten, of zat met vrienden te filosofeeren over huwelijk en rijkdom. Ik bleef iets achter, zoodat mijn rechter schouder achter haar linkerarm bleef, en ik haar gemakkelijk kon begluren, en toeglimlachen, iets waartoe zíj zich sierlijk wenden moest.

Er was geen verschil van meening. Vanzelf liepen we het eerste en het tweede park voorbij, en gingen in het derde binnen. Daar zetten we ons neer op de uiterste hoogte, achter een reuzenbeeld van Diana, de jageres, die voor een ver geboomte haar hoofd en schouders hief. Zij stak tegen de zilveren lucht boven het purperen park uit.

Wanneer ik mij wendde - ik had mijn rechter been over het linker geslagen en zat op één zijde - kon ik haar gelaat op mijn gemak beschouwen. Haar mond was niet langer als van een veertienjarige. Hij leek iets koortsig, en om haar lippen was een kleine pijnlijke trek. Maar heel 't gelaat was gezond. Zij had geen kou wanneer ze haar pels om de naakte hals schoof - mijn handen waren frisch -, en heur haren glansden.

Ik vertelde haar, dat ik geen vertrouwen had in liefde. Ik had nog nooit in liefde geloofd, die wederkeerig was. Ik sprak over het onbegrijpelijk zijn van vrouwen. Je zegt ze iets vandaag, waar ze niet op antwoorden, en eerst veel later schijnen ze zich te herinneren, dat je dit of dat hebt gezeid, en hebben er dan lang over nagedacht. Je mag in lichtzinnige stemmingen niets zeggen. Alles wordt gevoeld en onthouden. Zij kennen de mooie geste niet om iets te vergeten.

Ik liep nochtans dicht tegen haar aan, wanneer we van de wijde bank waren opgestaan en over het grasperk afdaalden, waar de grond oneffen was en de kruidjes nog ros en grijs waren van de winter. Ik zocht elk genstertje in haar oogen en bespiedde de bewegingen onder haar kleed.

Bij het water waren we dichterlijk. We zochten de vijvers. Het was stilaan later geworden. Nog was geen woord van trouw of eeuwigheid gevallen, maar ‘onze oogen zeiden alles.’ Wij gingen rustig pratend verder en zij scheen zich alleen om mij te bekommeren. Zij maakte de juiste opmerking, dat er in de stad veel volk moet zijn, en buiten weinig. Zoo was er een wegelken, door struiken van een vijver gescheiden, waar niemand was dan wij. Er waren geen banken, maar dat was ook nog niet noodig: 't Was nog de zomer of de lente niet. Alleen een belofte was in de lucht: door de zon en het zweempje purper en groen in de toppen van de boomen.

Maar vandaag, terwijl ik dit schrijf, sneeuwt het.

Ik had met behendige hand haar pels langs haar schouder terecht gebracht, toen ik haar wees, met kennis van zaken, op de zon, die als een groote roode appel tusschen een schuurtje en een bosschage te zinken hing. We dwaalden langs een wijde inrijpoort, over 't mulle zand van een zijweg, de parken uit. De avond daalde.

Een heel bescheiden gevoel van warmte werd ik gewaar, en sympathie, en tevens bleef ik met recht de koele, en met fierhied. Ik weet echter niet of het goed is, en bevorderlijk voor de goede vordering van liefde, dat de man gevraagd wordt. Ook weet ik niet of het bevorderlijk is voor ons gevoel van eigenwaarde: onze adel en erfdeel. En ik zou ten slotte geen meisje willen zijn.

II

Na vier weken maakten we de laatste wandeling.

We hadden een lange weg door de stad te volgen.

Aan het kleine binnenpark liepen veel menschen in en uit de tuin van een societeit, waar een tentoonstelling geopend

was. Aan hooge staken waaiden vlaggen, voor de breede poort en kiezelwegen, in de fulpen lucht.

We hadden langs de lanen over modes gesproken. Ik had er groot plezier in, de jongere meisjes onderwege gade te slaan, die het haar nog op de rug droegen, blond, breed en golvend. Ik was zenuwachtig, en geprikkeld door de schijn van lente, die onder de zon was. Met de geschoeide hand beschreef ik vormen van kleederen, en van hoeden als verleden jaar gedragen werden. Ik lei veel nadruk op de witte en rose roozen die toen, in het voorjaar, in dikke kransen om de hoed gedaan werden, en die 's Zondags na de hoogmis de groote straten tot een weelde maakten voor het oog. Maar ook de tegenwoordige kleeding vond ik goed.

Uit het park kwam ons een drom van wandelaars tegemoet. In de warmte op de banken zaten er uit te rusten, enkele met een kinderwagentje. Er werden gekleurde molentjes verkocht, en ballonnetjes. Over de grasperken lagen de schaduwen van de naakte boomen scherp omlijnd, over het prachtig tapijt dat nog kort was, maar al de heerlijkheden had van de zomer en meer dan dat: Het was groen en goud tezelfdertijd; een gulden fond, waarop, zwart, de menschen in winterkleeding afteekenden. Als bloemen had mijn meisje de witte panache op haar touqe, en een karmozijnen strik voor de hals. Ik zocht vergeefs naar mimoza of blauwe viooltjes: die hadden uitgedaan.

Het was warm onder mijn winterjas. Ik liet hem open, en sprak over de buitengewone zoelte van het weer. Het was werkelijk verbazend. Er kwamen in de lentelucht heel bleeke wolkjes, die zonder vorm waren, en onbestendig voortdreven. Maar het meeste schoon was in de schijn beneden te zoeken, die langs de huizen en de kleederen gleed, en verder, in de buitenparken, zijn best deed om alles te verwarmen.

We waren er traag heengewandeld.

Tusschen de dichte struiken, in kronkelpaden, was een begin van geheimnis. Er was bescherming wederzijds van vele struiken, waarrond de grijs-violette kleur nevelde. Maar zij waren te weinig en te onaanzienlijk om toe te laten, dat ik diep in de werkelijk mooie oogen kon staren, terwijl ik behoedzaam de voile oplichtte en mijn mond haar mond ontmoette. Haar groen

kleed paste wonderwel in deze omgeving; daarom koos ik een zelfde pad, dat ons over een oprijlaan op een kleine heuvel bracht, waar een enkele groene bank stond, die ons tusschen weinig berken achter de trage helling de menschen liet zien voorbijgaan. Stilaan scheen de toeloop te verminderen. Ouders met kinderen kozen de wegen die buiten voerden. In de verte gingen trager, alsof ze de tijd wilden verlengen, vriendelijk gearmd paren. Ik had ook nog veel uren voor mij.

Achter ons lag een toegevroren vijver. Wat spijt, dat we de bank niet konden wenden. Er was daar een wemeling van gebouwtjes die achter stam- en takwerk verscholen waren. Wij beproefden er naar te kijken maar ik zette haar terug in de gemakkelijkere houding: naar de schaarsche menschen toe. Een was er die ik kende: een soldaat, die me van verre groette. Hij had een dame met een breede pels bij. Ik zat hem tien minuten glimlachend na te kijken, en begon dan weer met mijn meisje te praten. Ik maakte het me gemakkelijk en lei haar bont op verschillende manieren om haar schouders. Terwijl het stilaan koud begon te worden - de zon was laag gezakt, er kwam een grijze tint in de lucht - stonden we recht van de bank, ik nam haar arm en drukte me huiverig dichter tegen haar aan. We regelden onze stap maar het was moeilijk ons gesprek op andere onderwerpen dan van huishoudelijke aard te brengen. Ze had me reeds weten te zeggen, terwijl ze over haar hoedenwinkel had gesproken, dat ze al heel wat had gespaard.

Er was iets droomerigs over de heele natuur. We kwamen langs het Dianabeeld, en nog langs vele andere beelden, onder wier voeten de mulle wegen liepen, waarover het goed was traag te stappen, al was de avond koud en het gesprek niet als het had moeten wezen. Het was of ergens klokjes gingen kleppen, gelijk het gebeurt wanneer de schemering is gevallen, maar er waren weinig geluiden hoorbaar.

In de zaal van een kleine herberg gebruikten we melk en brood. We zaten tegenover elkaar, tusschen andere menschen die zuinig voorraad hadden meegebracht. Ik voelde haar knie tegen de mijne. Zij had natuurlijk haar voile afgedaan, en ook haar handschoenen, zoodat ze er veel beweeglijker uitzag, en toegankelijker. Maar ze begreep niet meer dan anders, hoe ik van

haar meer geestdrift verwachtte. Ik bemerkte dat zelf eerst later.

Er was meer schemering toen we dat huis verlieten. We liepen nog even de lanen in, de vijver om, wat ze alleen maar deed om mij plezier te doen. Er was van harentwege geen greintje kunstgevoel, dat haar de noodzaak van deze omweg, om de laatste warmte te zien sterven in de armen van duisternis, deed begrijpen. Ik had mijn arm om haar midden geleid, waar we op een verhevenheid een mooi uitzicht hadden - er waren nog geen sterren - en ze zeide me dat ze liever had, dat ik haar arm nam.

Om niet dezelfde weg te loopen koos ik de breede baan, die langs een andere voorstad naar huis voerde. Ik kende de weg slecht en wist niet dat we langs gevaarlijke buurten gingen. Doch het verrukte mij, door duisternis te loopen, met wederzijds onbekende velden, en naast mij, aan mijn arm geleid, een vrouw die verwachtte dat ik haar zou huwen, en aan mijn woorden die begonnen te redeneeren, en hadden opgegeven te vleien en gevleid te vereeren, toelieten haar te ontleden tot waar haar diepst innerlijke gedachten, waar ze mee geboren was, begonnen: ze zei alleen wat vrouwen willen bekennen.

Ik stelde voor, op deze ongewone weg om te wenden en terug te gaan tot waar we de gewone baan konden volgen. Ik had bemerkt, dat we op verlaten vlakten uitkwamen. Zij wou er niet van weten. Ik koos dan de weg tusschen blinde muren en huisjes, die op de verlaten vesten uitliep.

Zij vermoedde niet, hoe doodsgevaarlijk het daar was. En hoe 't er uitzag, een dame in elegante kleeding met een jonge heer, op deze plaats. De laatste lantarens zonden hun licht onver over het gras. Hun doode glans kon niet ver reiken, daar lichte mist was opgekomen. We gingen over de trage helling omhoog. Ik hielp haar dan afdalen naar de laagte langs het water. Ver van ons gingen drie schaduwen van mannen. Ik meende dat ze die niet gezien had, maar ze maakte me er zelf opmerkzaam op. Ze vertoonde geen teeken van angst. Er kwamen nog geen sterren aan den hemel. Ze koos zelf de plaatsen, waar de grond meer effen was, zoodat we dikwijls als silhouetten voor de diepte moeten geloopen hebben. Ik wist niet meer waarheen we ons moesten wenden.

Het was stil. Er was alleen ergens in de verte een toren, die zonder basis oprees en een vage, vaalbruine gestalte spreidde voor de uitgedoofde hemel. Ik geloof dat ze vermoeid was. Ik vond het éénig, te wandelen waar gevaar was, met iets dat zich niet in het minste zou kunnen verdedigen. Maar zij was heel rustig. We volgden een lijn als een wagenspoor, en kwamen aan een poort, waar we nooit waren door geweest. Er was weer schemerlicht. We zagen dat onze schoenen vuil waren. Soldaten bezagen ons dringend. Ze was werkelijk een frissche meid: zij gaf niets om hun blikken.

Maar waarom was geen oogenblik de lust bij mij opgekomen om haar heel andere dingen te zeggen, dan ik gedaan had? Ik had me niet aan haar arm voelen opgaan tot het gevoel van meesterschap over een leven in geliefde vorm. Ik was niet bevreesd geweest dat we zouden zijn omgekomen in de duisternis. Ik voelde voor haar geen bekommering.

Er waren weinig sterren aan de hemel in de stad. Zij was loom, zoodat we trager gingen. Zal ik, volgens belofte, schrijven en wat zal ik voorwenden om mij los te maken van deze gezellin?

Polderland I

Een dorpje ligt achter een dijk, die aan de zijde van de wandelaars traag afdaalt, en voor de loop van een smalle beek waterpas ligt. Aan die zoom staan kleine populieren, en hooger kleine bremstruiken, want het is op de grens van polders en heideland. De huisjes toonen hun strooien daken en hier en daar het bovenste van hun wanden en van hun kleine vensters. Zij staan op een enkele rij, als de boomen aan de andere zijde, waarvoor nog een heining is van ijzerdraad. Er graast een paard, licht en bruin, zijig gloeiend op het zwarte af, dat met gezakte kop de toppen van nog dorre plantjes trekt, want de winter is nog niet geheel voorbij.

Later zullen schapen zich in een lange kudde bij de eenzame komen voegen.

Maar aan deze kant, de polder in, klinkt gekrijsch van

zwarte raven, die met vijftig boven de kale velden vlerken. De wegen daartusschen zijn schoongemaakt. Er is een welvarende hoeve, de eenige tusschen de lange dijk en het verre dorp, waarvan ginder de menigte daken om een lage kerk zichtbaar eijn.

Eerst is een lichtgroengekalkt gebouw, op een hoogte gezet, de middendeur met arduin omlijst, het dak uit schaliën. De muren zijn bekleed met latwerk, waartegen perelaren gewitte takken hechten. De moestuin, goed beschut, gaat naar beneden tot bij de vischput, die in de gracht verloopt. Terzijde van het huis is in de haag een sterke poort gebracht, van ijzeren witbeschilderde stangen. Nu tracht een meisje haar met alle geweld - zij bukt en haar lichaam spant onder het blauwe voorschoot - te openen. Zij klemt. De wandelaars zien erdoor het stel van schuren en hokken, dat achter de woning een ruime koer omsluit, waar in het midden, in de vorm van een klok, een hondehok gemetseld is. De bergplaats voor karren en allaam is aan de voorkant open. In halve duisternis vliegen er duiven, vale en witte. Er trippelen er op de koer doorheen, met hennen en ganzen. Het is een bont gekakel.

Aan de achterkant van het stroodak, zoodat alleen de hals en het hoofd te merken zijn, zit een groot dier. Een pauw roept. Nog op een ander dak zijlings achter in de koer, rijst er een omhoog, die zijn mooie staart over het lange dak laat strijken.

Een kleine jongen zit aan de weg, achter een wagen, een stuk brood te eten. Bijna bij het dorp, even eenzaam als de gebouwen, is een molen die zijn wieken stil houdt. Op de boorden van de wateringen groeien reeds witte madeliefjes.

II

Wat kon ik bij dat zondagskind komen doen, dat nooit gestreeld werd dan met een sterke hand, die gauw dwong? Nooit was de kleur van haar gelaat verbleekt. Zij rook naar lucht en wind en arbeid op het veld en bij de mesthoop. Haar handen waren gewoon zware werktuigen te handteeren.

Zij begreep geen hulde die ik eerbiedig voor haar voeten lei, en ik ben gevlucht, nadat ik had ondervonden dat ze sterker was dan ik. Haar arm dwong mij, en niet alleen haar oogen. Ik

wou niet vernederd worden en wond mezelf tegen haar op, betreurend wat geen lang en prachtig feest had mogen zijn.

Toen ik in andere polders kwam, hoorde ik van verre het geluid van fanfaren. Over wegen die gehard waren in de zon stapten in kudden achter elkaar, de instrumenten met groote monden bij de instrumenten met groote monden, de muzikanten van het dorp. Hun lakensche jassen blonken. Op de hoeve waar een trommelaar woonde gingen ze binnen, maar vele bleven op het erf staan spelen, terwijl de zon rooder werd, en het zweet van hun gelaat begon te dalen. Een stond aan de gracht te wateren. Wie van het spel vermoeid waren, namen de meisjes die met witte linten en stijve voorschoten van twee hoeven waren bijgeloopen, om het middel, en dansten langs al de schuren met groote sprongen, terwijl ze de meiden hoog ophieven en hen geen tijd lieten om te ademen. Ze zoenden hen de vermoeienis in de mond terug.

Ik wist me schamel en keerde naar de stad terug. Wat zijn er de straten eng en de meisjes bedachtzaam.

De pelgrims
Door
Nine Van Der Schaaf

Ik woon in een wijd dor land
Daar zijn enkele fijne zeldzame bloemen
Daar is heide waarboven de bijen zoemen
Hun eentonigen zang.

Veel groote groene bladeren
Beschutten de fijne zeldzame bloemen
Die groeien en worden zoo groot en schoon
De groote groene bladeren spreiden zich loom
En de slanke bloemen rijzen.

Ik woon in een wijd dor land
De nijvere boeren wonen hier niet
Hier schuilen de roovers en trekken de pelgrims
Langs troostlooze wegen.

't Eenzame huis waar ik woon
Is de schutsplaats voor pelgrims en hun vroom danklied
Klinkt hier, wijl de wind rond de muren
Neuriet en in de omgevende bosschen
Heimvol ruischt.

Maar de wind is de eeuwige stem
Die luider en luider en zachter en zachter
Zijn wonderen zang mij zingt
De pelgrims komen en trekken.

In stille dagen hoor ik hun voetstap
In stille dagen zeg ik mijn bede:
Pelgrims, toef hier en ga niet voorbij
Mijn huis is eenzaam, wil hier doen klinken
Uw schoone liedren, gij op uw heiligen
Tocht naar het land van belofte, zingt zuiver
Den aardschen zang die ik min.

Zij komen en minnen de schoone
Bloemen die bloeien en dan vergaan
Vreezen met mij de woeste roovers
Die vrome pelgrims verslaan.

Enkele vertalingen
Door
M. Wenke

Petrarca's eerste sestina

Alzulk gedierte als huizing heeft op aarde,
't En zij die somm'gen, haters van de Zonne,
Telt tijd van werk en strijd bij duur van dage;
Maar nauw steekt-aan de nacht zijn mindre sterren,
Of de eene in 't huisje en de andre schuilt in bosschen
Om rust voor 't minst te smaken tot den morgen.

En ik, van d' aanvang dat de heldre morgen
De neevlen schudt die wanklen rondom d'aarde,
Wekkende-op al wat slaapt in donkre bosschen,
Zie rust van zuchten niet al zie 'k geen Zonne:
Dan, als 'k ontvlammen zie de laatre sterren
Ga 'k schreiend rond, verlangend weer de dage.

Als d' avond aanjaagt na den klaren dage
En onze donkers maken andren morgen,
Staar ik in peinzen aan, de wreede sterren,
Die mij bestelden 't lijf van kwetsbare aarde,
En 'k vloek den dag dat ik eerst zag de Zonne:
Wat me als een man doet zien, gegroeid in bosschen.

Niet, waan ik, hebben ooit geweid in bosschen
Veel fell're beesten, 't zij van nacht of dage,
Dan deze om wie ik ween in schaadwe en Zonne,
En laat niet na 't om vroegen slaap of morgen;
Want schoon 'k een lichaam zij van sterflijke aarde,
Mijn sterke wensch komt tot mij van de sterren.

Voordat tot u ik keer, gestaadge sterren,
Of valle in droeviger verliefden bosschen,
Latende 't lijf dat droogt tot stuivende aarde,
Moog' meêlij 'k zien in haar: dat in één dage
Veel jaren 'k inhaal en tot aan den morgen
Mij rijk maak' van af d' ondergang der Zonne.

Met haar ware ik van 't dalen van de Zonne
En niet aanzagen 't andre dan de sterren,
Eén nachttijd maar; en nooit herkwam de morgen;
En niet vervormde tot groen loof van bosschen
Slippende uit d' arm mij, zij, als in die dage
Toen haar Apollo volgde omlaag op aarde.

Maar ik zal onder d' aarde in hout van bosschen,
En vol zal zijn de dage aan puntge sterren,
Voor tot zoo schoonen morgen rijst de Zonne.

Goethe Erlkoning

Wie rijdt zoo laat door nacht en wind?
Het is de vader met zijn kind.
Hij heeft de knaap vast in zijn arm,
Hij houdt hem veilig, hij houdt hem warm.

Wat schuil je, mijn zoon, zoo bang tegen me aan? -
Ziet ge niet, vader, den Erlkoning gaan?
Den Erlenkoning met kroon en sleep? -
Mijn kind, het is een nevelstreep. -

‘Kom mee, lief kind, ga met me mee!
Schoone spelen spelen wij twee;
Met bonte bloemen is 't veld bespreed,
Mijn moeder heeft menig gouden kleed.’

Hoort ge, mijn vader, - nu heb ik toch recht -
Wat de Erlenkoning mij zachtjes zegt? -
Wees rustig, houd je rustig, mijn kind;
In dorre blaren ritselt de wind. -

‘Kom mee, als je met me mee wilt gaan
Zullen mijn dochters rondom je staan.
Mijn dochters omreien hun schoonen knaap
En wiegen en dansen en zingen hem in slaap.’

Mijn vader, mijn vader, zeg of ge niet
De Erlkonings dochters in 't donker ziet? -
Mijn zoon, mijn zoon, ik zie wat zoo schijnt:
De oude grauwe wilgen zijn 't.

‘Ik heb je lief, ik vind je mooi,
En kom je niet willig, ik neem je als mijn prooi!’ -
Mijn vader, mijn vader, hij grijpt mij aan!
De Erlkoning heeft mij pijn gedaan! -

De vader rilt, hij rijdt gezwind,
Hij houdt in zijn armen het steunend kind,
Hij bereikt den hof met moeite en nood;
Het kind was in zijn armen dood.

Nabijheid van den beminde

Ik denk aan u, wanneer de zon haar glansen
Op golven straalt;
Ik denk aan u, wanneer het manedansen
De bron bemaalt.

Ik zie naar u, wanneer van vreemde landen
Het stof me omzweeft;
In diepe nacht, wanneer langs steile wanden
De reiziger beeft.

Ik hoor naar u, wanneer in zware koren
De zeegolf stijgt.
In 't stille bosch ga vaak ik om te hooren
Als alles zwijgt.

Ik ben bij u; al zijt ge in verste verte,
Gij zijt nabij!
De zon zinkt weg, dra fonkelt het gesterte.
O kwaamt nu gij!

Hegira

Noorden, Zuiden, Westen splijten,
Tronen bersten, rijken rijten,
Ga nu gij in lucht van 't Oosten,
Reine, aartsvaderlijke, u troosten.
Wordt bij liefde en dronk gezongen,
Chisens bron zal u verjongen.

Daar, in rein en recht betrachten,
Wil ik menschlijke geslachten
Tot hun oorsprong diep doordringen,
Waar zij nog van God ontvingen
Hemel-leer in aarde-spraken
En zich verder 't hoofd niet braken.

Waar zij vaders hoog vereerden,
Iedren vreemden eerdienst weerden;
Wil me opnieuw de jeugdgrens schenken:
Ruim 't gelooven, eng het denken,
Zooals 't woord daar waarlijk woord werd
Wijl 't gesproken en gehoord werd.

Met de kudden waar zij grazen,
Met de herders in oasen,
Met de karavanen reizen,
Koffie, shawl en moschus prijzen
Wil ik, en elk pad betreden,
De woestijn door tot de steden.

Pijnt de rotsweg mijn gewrichten,
Troost zijn, Hafis, uw gedichten,
Als de gids verrukt-vermetel
Op zijn muildiers hoogen zetel
Zingt, zoodat de roovers schrikken
En ontwaakt de sterren blikken.

Heilge Hafis, uw genaden
Eer 'k in drinkhuis en in baden,
Als wij liefjes sluier beuren,
Ambralokken schuddend geuren.
Werden, waar uw liedren klonken,
Zelfs niet Hoeri's weelde-dronken?

Mochten ijverzuchtige luiden
Dit misgunnen of misduiden,
Zeg hun - hoorden zij het nimmer -
Dat om Edens deuren immer
Verzen met zacht kloppen zweven,
Voor zich vragend eeuwig leven.

Herrick's to daffodils

Meizoentjes, schreien moeten wij
Dat gij zoo snel vergaat,
Daar nog de vroeg-gerezen zon
Niet in zijn zenith staat.
Blijf, blijf,
Totdat, na 't dagbedrijf,
Begon
Het uur van de avond-zang,
En na 't vereend gebed ons zij
Met u eenzelfde gang.

Als de uwe is de onze een korte duur,
Als de uwe een korte lent,
Als de uwe een groei aanstonds voorbij,
En dood die gij ook kent.
Ons eind
Komt ras, en elk verdwijnt,
Ook wij,
Regen in zomerweer;
Of als de dauw in 't morgen-uur,
Die was, en is niet meer.

Liedjes
Door
George Gonggrijp

I

Ik wil nu liedjes weven
Van vogelklank en zonneschijn,
Ik wil ze weven zacht en fijn
Om ze te geven
De liefste mijn.

Ik zal ze samenweven
Uit bloemengeur en avondwind,
En zooals soms de avondwind
Met geur komt binnenzweven
Waar hij het venster open vindt,
Om 't heele huis er mee te vullen, -
Zoo zullen,
Mijn woorden, deze,
Wanneer haar lippen zachtjes lezen,
Haar heele wezen
Met liefdes geuren vullen.

II Mijn Lieve

Mijn lieve, mijn goede, mijn reine,
Dat mij uw zachte lach
Altoos en immer beschijne,
Bij morgen en avond, bij nacht en bij dag!

Mijn lieve, mijn goede, mijn blijde,
Dat mij uw zachte hand
Altoos en veilig geleide
Door 't lichte en 't duistre, en door 't eenzame land!

Mijn lieve, mijn zachte, mijn goede,
Dat mij uw liefde en uw hart
Omringe, beveil'ge, behoede
Voor de donkerheid van mijn eigen hart!

Mijn lieve, mijn goede, mijn zachte,
Kus mij, en streel mij, en kijk
Mij in de oogen, dat al mijn gedachten
Verandren, en worden aan u gelijk!

Mijn lieve, mijn goede, mijn reine,
Waar ik ook ga of sta,
Dat mij uw oogen beschijnen,
Bij leven en sterven - en ook daarna!

III Avondlied

De maan is als een zilvren roos
In 't avondhemelblauw ontbloeid;
Van 't westen uit staan eindeloos
De stille wolken goud-begloeid.

Het loover dat nu donker wordt
Doorruischt de nachtwind, vreemd en zacht;
Met innig-stil geflonker wordt
Geboren Venus' gouden pracht.

Een vogel die ik ken noch zie
Zingt in niet-verren, hoogen boom
Een verre, schoone melodie,
Die 'k ken, maar ken als uit een droom...

Een vogel die ik ken noch zie,
Zoo is mijn ziel, en als zijn lied:
Die simple, wondre melodie,
Zoo is mijn liefde en liefste lied.

IV De melodie (Voorzang)

Ik heb een melodie gehoord
Het was als een gezongen woord,
Eén enkel, lang lang-zingend woord.
In 't diepste van mijn droomen
Heb ik haar heerlijkheid vernomen.

Ik heb een melodie gehoord,
Eén enkel, heerlijk, zingend woord.
Het duister droeg het voort en voort
Als naar de schemerstranden
Van ongekende, gouden landen.

O, dat haar heerlijkheid en pracht
Een enkle maal den langen nacht
Die eens ons beiden, liefste, wacht,
Zoo zalig moog doorklinken!
Den nacht, waarin wij eenmaal zinken...

Tien sonnetten uit ‘Liefde's Dool’
Door
Nico Van Suchtelen

De nymph

Schuw als een teere nymph, bedrogen
Door 't lokken van den sluwen Paan,
Vond ik, Schoon Lief, u mijmrend gaan
Onder mijns wouds zwoel-donkre bogen.

Aan 's harten flonker-poel, in 't hooge
Papyrus bleeft ge spiedend staan:
Als zaagt ge een vreemd geheimnis aan
Blonk wondring in uw droomende oogen.

En bij het turend overnijgen,
Zag 'k u siddren in zoeten schrik
Voor mijn stom beeld naast u in 't water;

Ik leek u een vreemd god of sater;
Toen sloot ge uw oogen voor mijn blik,
Glimlachte en liet u stil me in de armen zijgen.

Overgave

Gloeiend in geurende guirlanden,
Maar blank als 't dons van rijpend ooft,
Zag ik uw goud-omvloeide hoofd
Onder mijn neevlende oogen branden.

En bevend rond uw leden spanden -
Als om een buit, aarzlend geroofd -
En streelden neerwaarts van uw hoofd
Langs heel uw heerlijk lijf mijn handen.

O zoetheid die ik nimmer noem
Van kus en fluistring, zaalge strijd
Van teersten drang en teerst weerstreven!

Toen, siddrend, als een schuchtre bloem
Voor 't zonnegloeien openspreidt,
Hebt gij uw gansch, Schoon Lief, aan mij gegeven.

Lenteliefde

O Lente! 'k Zie de knoppen zwellen:
Der planten sap, der menschen bloed,
Stuwt weer met rasscher vuurger gloed
Door kloppende adren, krachtge cellen.

De luwte-zware wolken snellen,
De lauwe regen ruischt en doet
De bloemen geuren, frisch en zoet,
En tintel-heldre bronnen wellen.

Schoon Lief, nu laat ons wondrend luistren
Naar wat de lente-machten fluistren:
Heb lief, heb lief, het leven lacht.

En zij ons beider zwijgend droomen
Eén zoet-verrukkend samenstroomen
Van onzer zielen rijpste gloed en kracht.

Meer dan wijsheid

Naar wijsheid zocht ik rusteloos
En in mijns denkens rijke zalen
Weerblonk ze uit fonkelende schalen,
Zwaar van juweelen, vast of broos.

Maar zoo ik 't schoonst gesteente koos
Er nieuwen schat mee te betalen,
'k Zag 't in mijn hand tot doffe kralen
Verschromplen, armlijk, glanzenloos.

Schoon Lief, steeds armer wordt mijn hart,
'k Zie, nutloos glas, àl wijsheids waan
Mijn moede handen eens ontglippen;

En toch, nooit zal dier armoe smart
Mij deren, zien me uw oogen aan
En voel 'k den gloed van uw zeegnende lippen.

De goudzoeker

Zooals een zoeker naar het goud
Dat in verschroeide zandwoestijnen
Of in vergletscherde ravijnen
De sombere aard verborgen houdt,

Ten laatst wel, afgesloofd en oud,
Zijn krachtlooze armoe voelt verkwijnen,
Maar altijd op 't eindlijk verschijnen
Van 't gouden wonderland vertrouwt;

Zoo zal 'k u zoeken rusteloos
Door 's levens woeste en ledige landen,
Waar elk verlangen eens verging;

En toch, toch zal mijn hart altoos
En onverdooflijk voelen branden,
Schoon Lief, den gloed, dien 't eens van 't uwe ontving.

De schoone schepping

Ik zal de schoone schepping prijzen
Voort iedren dag en ieder uur,
En wat mijn doling ook verduur',
En of mij zorg en leed vergrijzen:

Ik zal de schoone schepping prijzen,
Wijl ik uit alle kreatuur
Den weergloed van éénzelfde vuur
In duurge glorie zie verrijzen.

Ik zal de schoone schepping minnen
Met heel den hartstocht mijner zinnen
En met een gloed die nimmer faalt;

Ik zal den lof der liefde zingen
Tot aller, aller wereld dingen
Die gij, Schoon Lief, met uwen glans bestraalt.

Om uwentwil

Al wat een menschenhart kan voelen
Van zachte vreugde en schrijnendst leed,
Van liefde en wanhoop 't schroeien heet,
Van vrede en vriendschap 't lavend koelen;

't Stil schreien, 't lachen en 't wild joelen,
De droeve klacht of felle kreet
Om teerst verlange' of foltring wreed,
Voel 'k wisselend mijn hart doorwoelen.

En of het beurtlings juicht of schreit,
Schoon Lief, nooit zwijgt het stormend bruisen
Van mijner wanen warren strijd.

Maar in dien chaos, rustig, stil,
Hoor 'k als als een eeuwge bede ruischen
Uw zoeten naam...'t is àl om uwentwil.

In eigen zelf

Schoon Lief, ik zal u wedervinden;
'k Heb in uw diepste hart geschouwd
En weet: wat ons verbonden houdt
Kan lot noch wil ooit weer ontbinden.

O zoete droom van al wie minden,
Schuchterst verlangd en teerst vertrouwd,
Wie ééns uw schoonheid heeft aanschouwd,
Zal altijd, altijd u hervinden.

En zoo ge telkens weer ontwijkt,
'k Zal geen ontgoocheling meer vreezen
Die telkens toch mijn hart verrijkt:

Want altijd, altijd blijft ge mijn;
Gij zijt mijn eigen goddlijk wezen,
Maar dat ik zoek en vind in allen schijn.

Eeuwig eenzaam

Alleen de droom is werklijkheid,
Alleen de dichter kent het leven
En weet dat al hem zal begeven
Dat tijdlijk streeft en strijdt en lijdt;

Maar dat, verganklijkheid ten spijt,
Het leven zelf steeds is gebleven
De duurge droom, de hoogverheven
Schepper van tijd en eeuwigheid.

Wat klage ik om mijn eenzaam lot,
Schoon Lief, en dat 'k u nimmer vinde
Op mijnen wijd-verdoolden tocht?

Gij waart toch 't Eeuwge dat ik zocht
En dat 'k in àl Verschijning minde....
Mijn eenzaamheid is de eenzaamheid van God.

Tot nieuwen dool

Gij, die de al-eenge Schoonheid zijt,
Lichtend boven àl blind begeeren,
Tot u, Hoog Lief, zal 'k steeds weer keeren
Mijn bleeke blikken, dof-geschreid

Om liefde's ontoereikendheid
Voor wie hun hoogsten droom verneêren
En om hen zelf de beelden eeren
Die stralen door ùw heerlijkheid.

En heeft me opnieuw uw gloed gekust,
Dan zullen glanzen weer mijn oogen
Om aller liefden leed en lust,

En droomend zal hun schoone logen
Weer zoeken, minnend en bedrogen,
Op nieuwen dool mijn ziel die nimmer rust.

Gedichten
Door
Albert Verwey.

In nevel

Aan W.L. Penning Jr.

De winternevel waar het licht in broeit
Heeft weer ons met zijn zilvren wade omhangen,
Het is of al het zichtbre dieper boeit
Nu zoete blindheid half ons heeft bevangen.

Wie had die tooverwereld inniger lief
Dan gij, mijn vriend, die uw verdonkerde oogen
Zoo lang al niet naar 't teere weven hief
Van wintertwijgen door geen wind bewogen:

Het eiland in de rijp bloeide om u heen,
Van witte bloesem stondt gij oversprinkeld:
U liet het Knaapje, op de ar gewipt, alleen,
Gij staart hem na, die juicht, daar 't belpaard rinkelt.

Bloeide nochtans daarna het wonderrijk
Niet altijd blanker blijder in uw droomen?
Zangriger voertuig nam met u de wijk:
Wat vriendlijk voerman vierde dáár de toomen!

Verlaten waart gij nooit, en half maar blind,
Zoo half als wij nu, die in nevel waden:
Hoe dichter voor ons oog de nacht begint
Hoe zoeter we in ons hart haar vormen raden.

Mijmering

Weer herdenk ik die gelukkige tijden
Toen het wijd en wazig hollandsch land
Mij deed deelen in het voorbereiden
Voor zijn bloemenlente en weidebrand.

Iedre morgen ging de hemel open
Over gronden, huisjes, hout en duin,
En mijn hart bewoog een prikklend hopen
Als ik zag naar 't knoppen in mijn tuin.

Vol belofte van verheugend leven
Was rondom en in mij 't heel bestaan
En van 't wintersche verstard-zijn bleven
Nauwlijks sporen die ik kon verstaan.

Zoete weemoed was alleen nog over
En een vage vrees die mij weerhield
Me al te wijd te ontsluiten voor den toover
Die het eens verkild gemoed bezielt.

En nooit weer werd die verkilling meester.
De eens ontsprongen groei wast nu als toen.
Altijd bloesem-rijker stond de heester
Die tot stam werd in mijn weidsch plantsoen.

Maar de strijd woelde in zijn eigen âren,
Vezel tegen vezel, drang naast drang,
Gloeden van vuurroode bloesems waren
Van zijn smartenfeest het sier-gehang.

Tot daarna zijn bloemen bleeker blonken
En zijn bloeddrift ingetoogner zwol,
Innerlijk verzuiverd en bezonken
Stond hij kalm, maar rondom bladervol.

Doch een stille felheid deed zich gelden,
Kracht die feller iedre spriet bewoog,
En opeens zie, hoogste bloemen snelden
Boven 't loover, sterrelend uit het oog.

Maar of bliksem uit die hoogste hemel
Aangetrokken, 't gloriën niet gedoogt,
Treft en slaat door duizlend bladgewemel
Vuur zijn stam die zich te heffen poogt.

Zwartgebrand om de armloos open wonde
Staat hij: deining trilt door heel zijn lijf,
En geen ader die zich oopnen konde
Of zijn sap stroomt door en zwelt hem stijf.

Roodzwart bloeide nu naar duizend zijden
Heester-rond zijn lichaam somber-rijk,
Weelde van 't onbluschbaar maatloos lijden,
Merk en prijk van de ééne dooden-ijk.

En hij zwol, steeds rond, maar aldoor hooger.
Toomloos leek 't, maar wondre temming school -
Kracht die strekker scheen maar tevens boger -
In de hartflesch van zijn wraak-fiool.

Tot, bevredigd, hij de ontelbre paden
Blootlei van zijn plant, nu zon-doorspeeld,
Rond bekranst van zooveel bloesembladen
Als de zomernachtlucht sterren heelt.

Al vergeefs. Want weer een vlaag woei neder.
Kaal en door een kilte in 't hart geraakt,
Hief, na 't doodstil nu maar moordend weder,
Hij zich op als een uit slaap ontwaakt.

Stierf hij? Neen, want wonder boven wonder!
Uit de schors die mergloos bleef maar vast
Sproot veel strenger, edelder en blonder
De eigen bloem, die hem nu licht belast.

Nergens nu een deinen, storten, beuren,
Maar op donker hout klaarglanzge bloei,
Die niet treft door heete of teere kleuren
Maar door vorm alleen en lichtgegloei.

Is de hemel nu van wraak verzadigd,
Nu zijn eigen hart alleen meer klopt
In het hout dat zijn gestalt bestadigt
En als bloem die aan zijn hout ontknopt?

Vraag het nooit. De wet van alle worden
Is vergaan en zijn wat het niet was,
Altijd als de laatste bloemen dorden
Sterft de stam en wordt tot molm en asch.

Maar uit niets wordt niets. De onzichtbre stroomen,
Dood en leven van dit zichtbaar Al,
Houden elk grein in zich opgenomen,
Stroom zijn stijging, stroom zijn schijnbre val.

Leven lokt ons aan en dood verschrikt ons,
Maar Een, machtger dan die beiden, bindt,
Overweldigt, meestert en omstrikt ons
Tot de vrijheid die hen bei verwint.

De belofte van vergane jaren
Leeft weer in me: ik zie hoe weide en veld
Weer uit voorjaarsnevels licht vergaren,
Weer zich sterken tegen 't zongeweld.

En ik hoor door 't breken van de golven
Hoe de wentling van hun sterk vergaan
Leven doodt en leven houdt bedolven,
Zij die, de eerste, leven deed ontstaan.

Zoete weemoed drijft weer door mijn zinnen,
Nu niet uitziend naar dit land en strand,
Maar ik droom die andre wereld binnen
Die ik toen niet zag, die nu mij bant.

Chineesche verzen

Machtloos lag ik toen de aanblazing
Die mij dan juist weet te vinden
Me oprichtte en ik met verbazing
Sprak en uitriep: ‘o mijn vrinden!’

En zij allen die daar zaten,
Met hun handwerk zwijgend bezig,
Zagen, met op hun gelaten
De oude vraag opnieuw aanwezig.

De oude vraag: Poëet wat brengt gij
Uit de heuvlen van uw droomen?
Welke late huivring plengt gij
Op de in rust verloomde stroomen?

‘O mijn vrinden! in de heuvlen
Zag ik 't hert met zeven twijgen
Door een felle pijlpunt sneuvlen
En de doodsnood van zijn hijgen.

En terwijl de stilte er aanhield
Maar geen jager zich vertoonde,
Merkte ik hoe de zon haar baan hield,
Bleeke maan een duintop kroonde.

De eene rees en de andre daalde
Toen ze elkaar temiddag vonden,
Krans van vuurge gloeden straalde
Uit het donker van hun wonden.

En de lucht rondom werd duister
En de zee ving aan te koken;
En ik hoorde een klaar gefluister
Dat nabij mij werd gesproken:

Daar die twee elkaar verslinden
Sla om mijn gewei uw handen!
Toen ik 't deed braken de winden
Los en leek de zee te branden.

Want een gloed besloeg de zijden
Van 't uitspansel en de draken
Van de ruimten overspreidden
't Al met dreiging van hun kaken.

Tot opeens een dreun als donder
Alle heemlen spleet en woorden
Klonken, een verrukkend wonder:
Zie wie heerscht van oord tot oorden!

En de zon stond hel te pralen,
Bleeke maan vlood naar het Oosten,
Zee lag rustig ademhalen
En de stilte kwam mij troosten.

Maar 't gewei hield ik gegrepen
En de huid lag voor mijn voeten.
Beide durfde ik met mij slepen,
Doode resten die u groeten.'

Nocturnes I

Gij weet dat ik u niet verlaat dan noode
En als ik in de sneeuw mijn voeten print
Me alleen verheug omdat ik mijn enode
Door 't broze spoor met uw warm huis verbind.

De sterren die mij op mijn dwaalweg leiden
Vertroosten mij terwijl ik hulploos ga
En 't eindloos golven van de witte heiden
Brengt nergens mij een nieuwen einder na.

Toch voel ik hoe hun rust me op 't laatst bevredigt.
Ik leg mijn hoofd en zink, tot droom bereid,
In sluimer die van alles mij ontledigt
Maar niet van u die dan eerst mijne zijt.

II

Verblonken zijn de dagen en de nachten
Waarin ik vruchten won en wijsheid zocht,
En door de holen vol verborgen prachten
Laait andre gloed me uit iedre nieuwe krocht.

Als gnomen die door schacht en gang geslopen
De glanzende aadren volgen onder de aard,
Zoo daalde ik en mij gingen wondren open
Die enkel 't oeroud huis van de afgrond baart.

Geen eindloosheid zich spreidend in de ruimte
Maar enkle straling naar het midpunt heen,
En voor de golving van 't gestrekt gepluimte
't Gedegen hart-goud zwaar gelijk een steen.

De hartegroei

Zal zich ooit één naar de wondren buigen
Die de groei zijn van 't doorschemerd hart?
Zijn het sterren door de schepetuigen,
Fosforvonken uit het golve-zwart?
Sneeuwkristallen uit een winterhemel,
Diamant-formaties in de mijn,
Wetten splijtend door het lichtgewemel,
Levensweelde in boei van vlak en lijn?
Zijn het de onverbidlijke genooten
Van den dood in 't bloeien van het vleesch?
Zijn het werelden in licht vervloten,
Zaden waar een stralend ruim uit rees?
De verbinding van verheven machten
Die zich in een donkre ziel voltrekt,
De geheimen die we in deemoed wachten
En wier zichtbaarheid ons wekt?

In de dagen was ik lang verloren,
In de dingen leefde ik moe en mat,
Tot elks wondre wording ik zag gloren
Zooals Goethe een plant schiep uit een blad,
Tot ik in het wezen van de zielen
De struktuur vond die hen samenbond
Niet als wentling van voorschreven wielen
Maar als vormgroei die geen einde vond,
Als de Macht die Wordt, en voor onze oogen
Nu te ontstaan schijnt, dan weer te vergaan,

En de onfeilbaarheid van haar vermogen
Vaak vermoeden laat en schaars verstaan,
Als de oneindige en aldoor dezelfde
Die gestaag haar raadslen openleit
En zich dan weer borg waar 't hart zich welfde
Om zijn ondoorgrondlijkheid.

Menschen leerde ik meest van al beminnen,
Vreugde-vol en lijdens-rijk gebouwd
Tot dat wisselhuis van ziel en zinnen
Waar de geest zijn teedre weegschaal houdt,
Hoe zij eender zijn en hoe verscheiden
Zag ik met een klaar behagen door,
Hoe ze alleen zijn en elkaar zich wijden
Beeldde ik mij met liefde en deernis voor.
Paarsgewijs - als zij hun halfheid heelen,
Groepsgewijs - totdat ze als bij of mier
Hun geheelheid offren en als deelen
Medewerken in één groot vertier.
Maar geheel of deel, ik zag hun lijven
Altijd van die innige glorie hel
Die haar stralen-teekens uit blijft schrijven
In 't gestarnte en in de cel.

Hun gedachten zocht ik te doorgronden,
Van hun geest de inwendige figuur,
Door hun poriën als door duizend monden
Openbaarde me ieder zijn natuur.
Hoe verwant aan mijne! Ik heb die beelden
Klaar omlijnd in opstel en gedicht
En mijn eigen levenswellen speelden
Door de nerven van hun aangezicht.
Door hun oogen, hun bewogen handen,
Door de huid van warme siddring vol;

In de zilvren gloeden van hun branden
Wist ik dat mijn roode bloedslag zwol.
Zóó dan zijn zij, hun gestalten zweven
Van de sterren tot mijn hart en ik
Voel een eeuwigheid omhoog geheven
In mijn éénen oogen-blik.

Karel Van De Woestijne en de paarden van Diomedes
Door
Albert Verwey

Van de drie gedichten, die Karel van de Woestijne's *Interludiën* saamstellen, is het eerste, De Paarden van Diomedes, het talentrijkst. Ik zeg niet dat het rijk is aan schoonheden, en als ge me vraagt of ik het een schoon gedicht vind, dan zal ik het eer een voorbeeld noemen van hoe men *niet* moet dichten, maar - welk een talent ligt erin uitgespeeld!

Het wegvoeren van de merries die Diomedes, koning van de Bistonen, voedde met menschevleesch, was een van de opgaven die de halfgod Heracles te bestaan kreeg, en die zijn twaalf werken heeten. Van de Woestijne heeft zich in karakter, bedrijf en lotgeval van de wilde thracische koning verdiept met de verbeelding die hem eigen is, de wonderbaar-scherpe, tot schrijnens toe indringende, verbeelding. Deze fantasie is er niet eene die haar aanblazing uit de verheffing van de geest ontvangt. Het over-beluste zintuig, de ziekelijk-gevoelige zenuw bezielen haar. Heracles die komt om Diomedes te dooden, en die menschelijkvertoornd aan land springt als hij de paarden te gast ziet gaan op aangespoelde lijken, heeft toch als voornaamste trek van zijn wezen dat daden - al te gemakkelijke overwinningen - hem niet voldoen kunnen, en geen gevoel hem langer vult dan gedurende de oogenblikken van opwinding. Wat hem ontbreekt is die vaste rustige kracht, die wel door middel van zin en zenuw voortdurend gevoed moet worden, maar die toch niet alleen door de overprikkeling van zin en zenuw tot een kort-

stondige uiting komt. Als hij werkelijk een Heracles was, dan zou die kracht zelf hem een geluk en een vulling zijn: niet zou hij na iedere daad zitten en zuchten en zich ongelukkig en leeg voelen. Maar zóó is de Heracles van Van de Woestijne en zóó drukt hij werkelijk Van de Woestijne's verbeelding uit.

* * *

Dit gedicht verbeeldt daarom niet eigenlijk een van de werken van Heracles, het is een verhaal van de wreedheid die aan mensch en dier, aan de heele natuur eigen is, en die alleen in een oogenblik van wrekende verontwaardiging, maar zonder dat hem zijn daad bevredigt, door een half-god kan worden gestraft.

Iedere daad is nutteloos: het wreede leven zal altijd hetzelfde zijn. Dit is de gedachte die Van de Woestijne gedreven heeft.

De paarden worden dan ook niet door Heracles weggevoerd. Hij doodt ze, nadat hij hun het lijk van de door hem gedoode Diomedes heeft voorgeworpen, en hij doet dit, nadat hij gezien heeft hoe ze, onder het opzicht van hun meester, de lichamen van man vrouw en kind verslonden die de zee had aangespoeld.

De paarden, Diomedes en de zee, zijn de wreede monsters die de gedachte van Van de Woestijne waarmaken.

* * *

De paarden, Diomedes, en de zee, deze drie stellen de gewaarwordings-verbeelding aan het werk, waarvan ik gesproken heb. En dadelijk is het merkwaardig te zien hoe deze kunst haar eigenaardige voorstellings-wijzen heeft, die bij verschillende dichters dezelfde zijn. Ieder herinnert zich uit Gorter's Mei:

> Toen werd de zee wel als een groot zwaar man
> Van vroeger eeuw en kleeding, rijker dan
> Nu in dit land zijn: bruin fluweel en zij
> Als zilver en zwart vilt en pelterij
> Ver uit Siberisch Rusland: geel koper
> Brandt vele lichtjes in de plooien der
> Hoozen, in knoopen en in passement
> Van het breed overkleed, wijd uithangend.

En onmiddelijk daarop volgend:

> Was zoo de zee? Neen, neen, een stad geleek
> Ze, pleinen en straten in de kermisweek,
> Boerinne en boeren, en muziek en dans
> In de herbergen en in lichten krans
> Om elke markt de snuisterijenkramen.
> Of als een koning komt en alle ramen
> Zijn licht des avonds en uit ieder dak
> Een witte vlag. Zoo was de zee, er stak
> Een vlag van alle gevels, achter 't raam
> Der golven brandden rijen lichten, saam
> Liep heel het volk.

Evenzoo vat Van de Woestijne zijn indrukken van de zee samen in verschillende beelden, die hij elk voor zich door een aaneenschakeling van bizondere trekken tracht op te roepen, en die met overeenkomstige wendingen als bij Gorter: Is zoo de zee? Maar neen, maar neen, - aan elkaar verbonden worden. ‘Want’: zegt hij: -

> en is de zee
> Gelijk een bok? Dees heeft een harden kop;
> een huid die aan de breede ribben spant
> en holt ten flanke; een dij, die, pezig, eindt
> in platte voeten. Komt een meester nu,
> en grijpt de hoornen die geweldig zijn,
> en buigt de' onwil'gen kop, totdat de knoop
> der wervlen aan den nek een klip bouwt, pal
> als eene rots, en 't voorhoofd wordt een vlak
> onroerbaar, en een trillend-nijdge kin
> gaat puilen, en aan beiden mondhoek trekt
> een grijnzende onwil tand en tand-vleesch bloot:
> dan rimpelt boven 't huivren van den neus
> vier-rimpelig de huid; bloed kleurt het wit
> der starende oogen die niet rollen; ruig
> rijst om den nek een krone harder haar;
> en als een onweer, rillend opgestaan
> en woedend plóts, gaat door den scherpen baard,
> die trilt eerst, maar ineens aan 't bibbren slaat,
> onrust-verwekkend. Want hij schoort, de bok,

den dubblen teen van zijne scherpe hoef;
een knuist groeit aan zijn knie; drievoudig rekt
de peez'ge spiere van zijn schouder; glad
gaat uit de golving van zijn zware vacht
een lage en schichtge krachtpriem naar den staart
die nijdig rijst; zijn buik staat hol en strak;
ten rugge rift de onwrikbaar-dubble kim
der heupe; en waar de hesp aan beide zij
gaat bonken - en van ijzer is haar vleesch -,
daar drukke heel 't geweld van twee, van drie,
van tien gezellen die, om kracht bekend,
dat dier bedwingen willen, en hun dwang
eischt dat het ligg'; daar drukke heel hun kracht:
vergeefs zal al hun kracht en moeite zijn....

Men ziet wel, en als men verder leest merkt men het nog klaarder: de behandeling is dezelfde als die van Gorter. Eerst als een bok, dan als een kudde hinden, daarna als een bende wolven, eindelijk als een wei met vee bij zonsopgang wordt getracht het wezen van de zee voor te stellen. Gorter zocht dat wezen enkel in het uiterlijk, en doordat hij zijn gevoel van dat uiterlijk onmiddelijk verbeeldde, voelt men zich door zijn afdwalen in de fantasie toch niet te ver van de zee verwijderd. Van de Woestijne wilde meer: hij bedoelde de zee te karakteriseeren in verschillende wezenstrekken, er is in zijn beschouwing een zekere nagedachte, - maar hij volgt de werkmanier van Gorter: de aaneenschakeling van schilderachtige trekken rondom de eens opgevatte voorstelling is hem hoofdzaak. Wat is hiervan het gevolg? Dat hij de onmiddelijke gewaarwording van de zee heeft losgelaten, dat voor de gewaarwording van zijn lezer de zee dus afwezig is, - dat nu evenwel dat zelfde gewaarwordingsvermogen dat hij van de zee losmaakte, hevig wordt in beslag genomen door de saamstellende deelen van vier verschillende voorstellingen: bok, hinden, wolven, weide. De uitslag is dat een gevoel van eenheid tusschen indruk en uitdrukking (de zee en haar vier vertegenwoordigers) niet tot ons doordringt, dat wij de beschrijving van die vier beelden op zichzelf lezen, en dat, aangezien deze beelden niet gegeven werden als synthesen, maar als mozaiek van onder-

deelen, we niets kunnen doen dan de kracht en de scherpte bewonderen, waarmee die onderdeelen zijn opgevat en weergegeven.

Ieder die het aangehaalde fragment herleest, zal erkennen dat het zoo is. De zee voelt men niet; en de bok ziet men niet, nà de lezing, als een geheel, maar men ziet hem opflikkeren, gedúrende de lezing, door telkens weer andere prachtigscherp geziene bizonderheden.

* * *

Een andere opmerking betreft de kompositie. De beelden die het verhaal vormen, o.a. de paarden, beduiden natuurlijk in het gedicht heel iets anders dan de beelden die alleen ter versiering of ter verklaring dienen, zooals de genoemde bok, hinden, wolven, die daar niet om zichzelfs wil zijn, maar ter wille van de zee die ze vertegenwoordigen. Leest men nu evenwel na de eerste afdeeling, waarin de paarden worden voorgesteld, de tweede, waarin die andere dieren worden geteekend, dan voelt men zich door dat onderscheid niet getroffen. Integendeel ontvangt men den indruk dat al die gedierten op hetzelfde plan staan, dat het groote genoegen van den dichter niet gelegen heeft in het komponeeren, het hoogen en diepen, het naar voren brengen of het wegwerken van de verschillende deelen, al naarmate zij voor het geheel van belang waren, maar dat hij behagen schepte in ieder deel op zichzelf, met onbezorgd voorbijzien van de eischen van het verhaal. Was dit gedicht een schilderij, we zouden zeggen: het rammelt. Het rammelt zoozeer dat deze onvereenbaarheid van eenheidsbedoeling en uitvoering van de onderdeelen tot het probleem wordt, waarin we het werk hopen te naderen.

Dat met De Paarden van Diomedes een eenheid bedoeld werd, is onloochenbaar. Er is in het gedicht een toon van vast verhaler, die zich gaan laat en inbindt en weer laat gaan. Er is in overeenstemming daarmee een ontwikkeling van het gegeven: een voortschrijden, een terugwijken, een weer voortschrijden. Er is een vulling, voldoende om de aandacht lang genoeg vast te houden, een boeiïng van meegevoel en

verbeelding die haar aan het gebeuren deel doet nemen, een spanning krachtig genoeg om te doen verlangen naar een oplossing, die dan ook in een bevredigend slottooneel gegeven wordt.

Even onloochenbaar nochtans is de eenheid-doodende wijs van uitvoering, zooals ik die in mijn bespreking van de zeeverbeeldingen heb aangewezen. Als die brokstukken niet zooveel ruimte innamen zou ik achter elkaar de beschrijving van de paarden in den aanhef van het werk, en die van de hinden afdrukken. De lezer zou dan zien dat er evenveel reden voor hem is, aan te nemen dat de hinden verhaal en de paarden illustratie zijn, als omgekeerd. Nu zijn die zee-verbeeldingen zeker van de bedoelde wijs van behandeling het gróótste voorbeeld, maar ze zijn niet het eenige. Integendeel werkt Van de Woestijne nooit anders. *Ieder* beeld, 't zij wat het zij, werkelijkheidsvoorstelling, zinnebeeld, vergelijking, simpel sieraad, het staat altijd in hetzelfde licht, onder de oogen van zijn dichter, maar het staat er als onbewust van verband en onbekommerd om de samenleving die het zijn bepaalde plaats en zijn karakter geeft. De hinden zijn hinden en de wolven wolven, zooals de paarden paarden zijn, en zoo is ook

> het trage bouwen van koralen boom,
> die tak aan tak de waatren star bebloedt,

een beeld op zichzelf dat in niets zijn besef verraadt van tot de beschrijving van Diomedes te hooren, en is evenzoo de leeuwehuid om het hoofd van Heracles zoozeer de leeuwenhuid, dat de held-zelf erachter verdwijnt.

In één woord: ieder beeld, van welke soort of hoedanigheid ook, is er opzichzelf, en, zooals ik zei, prachtig-scherp gezien, ja meer, overal waar het de zinnen aandoet - ik zou er dozijnen voorbeelden van kunnen geven - heftig-levend en doordrongen van het onmiddelijke meegevoel waarmee de dichter het uitstort; maar zonder gevoel van samenhang. Het is, zou ik willen zeggen, ten opzichte van zijn genooten, volstrekt zedeloos, als een kristal door en door zichtbaar, en duidelijk zonder hart.

Vrage: waar is de eenheid, die we als onloochenbaar aan-

wezig gevoeld hebben, en die ons bij de beschouwing van ieder onderdeel en van het heele samenstel even onloochenbaar afwezig blijkt?

Antwoord: ze kan nergens anders zijn dan in de wreede, de leegte achterlatende, maar hartstochtelijke liefde voor het afzonderlijke zintuigelijke beeld zelf.

* * *

Het gedicht, evenwel, heeft nóg een eenheid. We erkennen die dadelijk, zoodra we tot onze vaak genoemde zee-verbeeldingen terugkeeren. Bok, hinden, wolven, *voelt* men niet als één met de zee, maar dat neemt niet weg dat men ze als één ermee *denken* moet. De schrijver, die in de uitoefening van zijn gewaarwordings-kunst aan de eene zijde getreden is, en de gevoels-gemeenschap tusschen het beeld en het verbeelde dientengevolge heeft losgelaten, grijpt met zijn verstand terug om, door middel dáárvan tenminste, nog een gemeenschap teweeg te brengen. De gewaarwording, de duizendvoudige verdeeling aan de oppervlakte, heeft dus als tegenpool een sterke verstandswerking.

Karel van de Woestijne is een even talentvol proza-schrijver als dichter. In verschillende opstellen vol fantasie en kunst toonde hij het. Laatstelijk bundelde hij er eenige onder den titel *Kunst en Geest in Vlaanderen*, zooals hij vroeger zijn *Janus met het Dubbele Voorhoofd* en zijn *Afwijkingen* uitgaf. Wil men de stijl van die geschriften met twee woorden kenmerken, dan moet men zeggen: spanning en gebrokenheid. Spanning, zelfs een hooge en vastschrijdende maatgang, is aan al zijn goede proza eigen, maar de lijn van die spanning heeft haar moeizaamheid, zij hapert op de voegen van iedere mozaiekplaat die achtereenvolgens wordt ingeschoven: zij is even gebroken als ze gespannen is.

Zoo wordt dus na het eigenlijk-dichterlijk wezen van Van de de Woestijne, dat op de gewaarwordings-fantasie berust, ook zijn meer-geestelijk ons duidelijk. Het is zintuigelijk-verstandelijk; zelf zou hij zeggen: sensorieel-intellectueel. De beelden die zijn zinnen hem aanbrengen, de gedachte-beelden die het hem al-

door moeite kost los te maken van de buitenwereld, wil hij toch niet anders zien te voorschijn treden dan als zijn eigenst bezit, en hij spant ze daartoe in het gareel van zijn verstandelijke hooghartigheid.

In het aanstonds genoemde boek ‘Kunst en Geest in Vlaanderen’ blijkt het hoezeer de beschouwing van dit karakter hem heeft bezig gehouden. Kunst is het wat hem altijd geboeid heeft, kunst die tot de zinnen spreekt. Maar de tijden zijn veranderd. Kunst als geestelijke getuigenis werd ons minder vreemd dan ze vroeger was. Ook Van de Woestijne heeft over de samenstelling Kunst en Geest nagedacht. Hij voelt het als een waagstuk. Uit zijn opstellen ‘moge blijken’ - zegt hij - ‘waarom de schrijver, behalve van “Kunst”, ook van “Geest” dorst gewagen, en of hij daartoe het recht had’. Maar - recht of niet - hij heeft het gedaan en had er dus reden voor.

* * *

Karel van de Woestijne is een Gentenaar, en het was hem meer dan eens een feest zich in andere Gentenaars te bespiegelen. Niet naar 't uiterlijk: hij heeft weinig van de Man van het Belfort, het gentsche beeld waarin hij Théo van Rijsselberghe herkennen wil; maar - geestelijk.

Wat is het karakter van die Gentenaar?

Laat ik het in één zin zeggen: dat hij gedrukt wordt door de omringende werkelijkheid, maar den koppigen wil heeft haar te beheerschen, zich te bevrijden.

De uitvoeriger zegging ontleen ik aan Van de Woestijne zelf.

‘Uit het gezamenlijke gemeenschappelijke leven van Maeterlinck, Minne en Van Lerberghe’ - zegt hij - ‘kan ik genoegzame bewijs-voering vinden voor de overtuiging, dat uit hun liefde van en hun schrik voor, uit hun zicht op en hun lijden onder een zeer scherp-ondergane werkelijkheid, de abstractie, de afgetrokken expressie, de aldoor-maar-strakkere of meerheftige uiterlijkheid hunner kunst niet zou zijn gegroeid, waren zij geene Gentenaars geweest in het merg en in de nieren’.

Ik geloof dat deze typus - daargelaten of hij past op Maeterlinck, Minne en Van Lerberghe - niet ongelijk is aan Van

de Woestijne. Een zeer scherp ondergane werkelijkheid en een zeer sterke intellektueele drang zijn er de polen van, dezelfde die wij als zintuigelijk-verstandelijk bij hem aanwezen.

Dat wat de zinnen aanbrengen, moet door den vrijen geest, hier te verstaan als intellekt, getemd worden. Dat beheerschende, evenwicht-gevende intellekt, schept stijl.

Zie het nadrukkelijker, als Van de Woestijne voortgaat:

'Het is omdat Gent, als levens-midden - dat men er onvermijdelijk ondergaat - u bindt eerst tot wanhoop toe, en u zweept aldra onder 't bralle gebod dien knellenden drang te ontvluchten. Onder de loome koppigheid der burchten, langs den looden loop der kanalen, lijdt de ziel hare vreezende liefde. Er hangt daar een giftige toover in de roet-doorwalmde luchten. Er krielt bangelijk-verholen leven in de schaduw-beslagene hoeken der stinkende stegen. En daar wordt men de gevangene van, die, eenmaal vrij-gelaten, niet meer weet wát met zijn vrijheid aan te vangen, en die haast smeekt zijn kerker te mogen blijven bevolken met zijn droomen en bevuilen met zijn dierlijkheid. En niemand zou de halsstarrige begoocheling vermogen te bezweren - ironie of bral geraas zijn niets dan kleine middeltjes tot eigen gerust-stelling, - zoo daar niet ademde en woei, zweepte en hijgde, boven de torens en hun bangende schaduw uit, de Gentsche vrijheidsgeest, die altijd uitweg vindt, al is het door een doolhof vol bramen en distels; die den uitweg moét vinden, en zoekt tot hij hem gevonden héeft. Het is dat de Gentenaar, hoe hem boeie en niet loslate eene beangstigende werkelijkheid, zijn geest geen ruste gunt; dat hij geen vrede vindt naar den geeste, zoolang, in zijn gemoed, de realiteit niet gegroeid is tot het Evenwicht, dat ik Stijl noem'.

* * *

'De Paarden van Diomedes' blijkt, vergeleken aan het hier omschreven karakter, wel een zeer gentsch gedicht. Een pijnend, een ziekelijk-scherp inwerken op zin en zenuw, gebonden door een geestelijke vrijheids-drang, een fel, bijna tirannisch heerschen van het intellekt als kunst- en levens-stijl.

Het is geen wonder dat waar de levens-stijl zoozeer in de

vrijheid en heerschappij van het intellektueele gezocht wordt, de zoeker als vijand de pose ontdekt, die de schijn van zulk een stijl is. Ook de pose ontstaat door het vrijmachtig intellektueel beheerschen. Wanneer het verstand zegt: ik *wil* zoo zijn, en indien ik zoo niet ben, dan wil ik zoo schijnen, - op dat eigen oogenblik is hij aanwezig. Hij tracht met uiterlijke middelen de vorm voor te spiegelen die alleen werkelijkheid is als verschijning van innerlijke kracht. Ontstaat dus iemands vorm, iemands stijl, uit de volle, onverdeelde kracht van zijn natuurlijk-geestelijk wezen, dan kan er bij hem van pose nooit sprake zijn. Hij zou niet weten waarom hij *schijnen* moet, daar hij toch onafgebroken *is*. Zijn stijl kan nooit anders zijn dan innerlijk zelf, uiterlijk voorgesteld. Maar anders wordt het, wanneer hij leeft uit een verdeeld innerlijk. Wanneer een verstandelijke macht in hem gescheiden gedacht wordt van een zintuigelijk leven. Wanneer hij zich eenerzijds dier, anderzijds engel voelt. Ja, dan is de verleiding groot zich als engel - zij het dan alleen door kapsel of kleeding - voor te doen, al ware het slechts als spel.

Deze verschieting van levens-houding in pose, van ernst in spel, van waarheid in schijn, is het fenomeen dat Van de Woestijne in zich ontdekt heeft en dat hem, nu hij belang gaat stellen in geestelijke waarden, dwingt tot nadenken.

Hij doet dat verstandelijk. Niet als iemand die uit een ingeboren denkbeeld gedachten ontwikkelt, zoodat vooral hun verwantschap hem voortdurend voelbaar blijft, maar als een die onderscheidt, die alleen door het eene begrip af te grenzen van het andere en ze daarna saam te binden in een systeem, tot het besef van een eenheid komt. Analytisch, zooals denkers, niet synthetisch, zooals dichters doen.

Zoo onderscheidt hij ook bij de kunstenaar nadrukkelijk vorm-stijl van levens-stijl. Hij ziet niet in de eerste de in een bepaalde stof overgebrachte laatste. Maar hij schept er behagen in na te gaan of niet in de kunstenaar en zijn materiaal machten en weerstanden werken, waaraan de vorm-stijl wel, de levens-stijl niet onderworpen is.

Dit is zeker een geoorloofd onderzoek, al houdt de lust er toe een gevaar in voor de dichter die zich eraan overgeeft. Zien

we evenwel wat Van de Woestijne als uitslag van dit onderzoek kennen doet, dan vreezen we dat hij ook hierin niet verder heeft gezien dan zichzelf.

De vraag is deze: ondervindt iemand die geraakt is tot Levensstijl, bizondere moeielijkheden aleer hij, in zijn kunst, tot Vorm-stijl geraakt?

Zeker, zou ik willen antwoorden: hij kan zoowel in zijn materiaal als in zijn eigen innerlijk moeilijkheden ontmoeten, die zijn uiting belemmeren.

Van de Woestijne zegt dit ook, alleen met dit onderscheid, dat hij voor ‘zijn eigen innerlijk’ slechts een deel daarvan stelt, en wel enkel het psysiologische.

In de bladzijden die ik hier bespreek, - ze komen voor in het opstel over Théo van Rijsselberghe - vallen onze gedachten over het kunstenaarschap van Karel van de Woestijne geheel samen met zijn eigene over álle kunstenaarschap.

Intellekt - schiftend verstand dat op zijn hoede is voor overrompeling door het overtollige en overweldigende der zintuigelijke gewaarwording - als schepper van Levensstijl. Deze wel ook tot Vormstijl dringend, maar deze laatste toch hoofdzakelijk bepaald door het physiologische - ‘de individueele physiologie van den artist.’ ‘Vormstijl vergt meer van de zenuwen dan van het intellekt’.

Ik geloof dat deze, Van de Woestijne's voorstelling van hoe kunstenaars geschapen zijn, overeenkomt met den Van de Woestijne dien we kennen leerden uit ‘De Paarden van Diomedes’.

In werk zoowel als leer heeft deze vlaamsche dichter zich ontwikkeld tot de konsekwente en talentvolle vertegenwoordiger van een dichterschap dat we kunnen waardeeren, maar dat we tevens, in Noord-Nederland tenminste, overleefd achten.

* * *

Noem deze poëzie hoe ge wilt, ze behoort tot het voorbijgegane tijdperk, de tijd van fysiologie en naturalisme. Als Diomedes de namen van zijn paarden geroepen heeft, zegt Van de Woestijne dat hij hun zinrijke beteekenis ‘smaakt in zijne

hersenen'. Kleine trek, maar die niet teekenender zijn kon: hij is van de bedoelde jaren de naieve signatuur. En wat het proza betreft, geen enkel van de opstellen die in 'Kunst en Geest in Vlaanderen' werden gebundeld, is zoo zuiver en gelijkmatig, zoo van het begin tot het eind bevredigend, als het laatste, dat aan den schilder Claus gewijd is: de voorstelling van een man, ochtend, middag en avond gaand door zijn vlaamsche natuur.

Tien tegen een dat Karel van de Woestijne aan dat wat in Nederland en elders onder geestelijke poëzie verstaan wordt, levenslang vreemd zal blijven. Geest - we zagen het - kent hij enkel als intellekt. Gevoel verlangt hij alleen als gewaarwording. Dat het scheppende leven zelf geest is, die zich in ons uitstort, die gewaarwording en intellekt voor dienaars heeft, die als verbeelding vizionnairen vorm geeft aan ontroeringen en verrukkingen die wij gevoel noemen in hooger zin dan zijn fysiologischen, - het zal nooit tot hem doordringen.

Toch is dit geloof in de onmiddelijke en onverklaarbare aanblazing van het scheppende leven - dezelfde die vroeger inspiratie heette - van oudsher het onaantwijfelbaar bezit geweest van bezielden en dichters. En alleen in tijden van ondergang kon de oorsprong van de poëzie worden nagespeurd in brein en zenuw, en niet toegeschreven aan het onberekenbaar en-thousiasme, de God-in-ons, de geest, waaiend waarheen hij wil.

Ieder die dit aandachtig leest, zal toegeven, dat hier tweeërlei dichterschap scherp tegenover elkander staat.

De vertegenwoordigers van het eene voelen hun lichaam orgaan van gewaarwording, hun geest filter van gewaarwording, hun stijl bezonkenheid van gewaarwording. Die van het andere voelen hun geest, onder onnaspeurlijke ingeving, scheppende verbeelding.

Dit onderscheid aan het licht te brengen, was het doel dat me tot deze bespreking heeft aangelokt. Juist waar niet een onbelangrijk of een fantasie-loos schrijver, maar een talentvol dichter en kunstenaar als Van de Woestijne - een dien we om verschillende eigenschappen en vermogens waardeeren en bewonderen - zóózeer alles doet zien wat we afkeuren, blijkt

dit verschil geen kleine persoonlijke aangelegenheid, maar een waardig onderwerp van algemeene belangstelling, en rakende aan een levensbelang van onze nieuwere poëzie.

De keus: voor of tegen? die bij de beschouwing van dit onderscheid zich telkens weer aan jongere dichters opdringt, kan op den duur niet worden ontweken. Het antwoord beslist over de vraag of te midden van de zich wetenschappelijk scholende leeken-wereld de Poëzie aan deze en haar methoden onderworpen, of vrij en uit haar eigen verbeeldings-beginsel levend zal zijn.

Idylle van 't Hollandse strand
Door
Willem Van Doorn

1912. Pension te....

En Marieke die zeit:
Doe nou net of je vrijt:
Wèg die dooie, die muffige, suffige krant!
Rol de tijd er maar in, en begraaf 'm in 't zand, -
Wat moet je d'rmee
Hier aan zee?
Dat wil nieuws in Augustus! - Zó dom, en zo oud...
En dat zit in 'n kamer 'n kip te benauwd!
Sta toch op, vent; de regen is over, en 't blauwt
Achter rafels van wolken en rukken van wind...
Gezwind, gezwind,
'n Kuier, 'n kuier aan 't strand!

En de droomrige vent
Is geschokt overend,
Heeft de plaagster gepakt, heeft 'n zoen d'r gediefd, -
Drie weken getrouwd en dan nog zo verliefd! -
En *hij* gaat naar zee,
Zij mag mee!
Want nu heeft ie op eenmaal zo'n koldrende haast,
Met wijd-open monden en ogen verglaasd

Wijkt 'm alles in 't dorp; en Marieke, ze blaast
Bij 'r zwoegen door 't mullige duinpad, en hijgt
Als et stijgt en stijgt, -
Maar hij loopt als door 't weiland 'n kieft!

Daar breidt zich et strand, -
Hand sluit zich om hand, -
En nu met 'n vaart langs et slipp'rende duin,
Dat Marieke d'r hoedje staat dronken en schuin;
Bijna plassen z'in zee,
Alle twee!
En 'n windvlaag beproest ze met schuim tot 'n groet,
En pakt z'in de kleren, en blaast door d'r goed,
En schuurt met z'n knuisten d'r lijf tot 'n gloed, -
En honderde golfruggen rollen op z' aan,
Die grollende slaan
Witte klauwen in 't schulprige bruin.

De zon, West-Noordwest,
Doet nog even z'n best:
Hij bloost als 'n roos zich door 't mistige vaal,
Zendt tot vlak voor hun voeten 'n kartlende straal,
Die de matgrijze zee
Snijdt in twee,
En is weg weer, ineens. - En ze wenden zich Noord,
Naar 'n ster die hun licht als 'n lamp in 'n poort,
Dicht aaneen en omstrengeld, en spreken geen woord...
Boven 't zwaardof gebruis vliegt 'n eenzame gil,
Dunkrijtend en schril,
Waar de scholekster stroopt om 'n maal.

Wat 'n wind in de rug!
En wat schrijden ze vlug:
Door hun zwellende kleren getild en omvlagd,
Domplen z' als meeuwen zich diep in de nacht...

Aan hun voeten, gedwee,
Kruipt de zee...
En dan eindlik gekeerd, - maar hoe schrikt hun et Zuid!
't Is blauwzwart van wolken, en bloedrood daaruit
Grimt 'n oog overstrand naar wat kookt, woelt, en kruit:
Ruigwollige golframmen rennen te hoop
Naar de rosse Cycloop,
Stugschoudrig en zwijgend op wacht...

De Zuidwester briest,
En Marieke die niest
Van 't zand in d'r neus; - 'n gesis, 'n gesuis, -
Daar vallen de droppels met stijgend geruis,
En de eeuwige zee
Buldert mee!
‘Geen plekj' om te schuilen, - o had ik m'n krant,
Jou rold' ik er in, en ik stopte j' in 't zand!’...
Dicht gaat z'n mond van d'r kletsnatte hand:
‘Kom mee! in de duinen daar graven we 'n hol,
Als konijn, als mol!
Oog-toe, en je bent immers thuis!’

Kop neer, met gebrul
Als ten aanval 'n bul,
Jaagt de wind hun opzij, maar ze vinden et duin.
Marieke d'r hoedje staat dwars op 'r kruin, -
Toch lacht ze, - de zee
Schatert mee!
En nu wurmen ze tegen de helling omhoog;
Poedelnat allebei; als 'n ziltige loog
Knaagt de regen d'r huid, bijt z' als vuur in et oog;
En et duinzand omdwarrelt z' als duivels in wals,
En vlijmgniept hun hals, -
't Oor scheurt van de stormebazuin!

Op de top waaien z' om,
Zakken weg in 'n kom,
Zinken en schuiven, de schoenen vol zand,
Tot ze bonsribbend pleistren, beneden beland,
In 'n hofje van vree
Voor hun twee...
En dan voort weer geworsteld, door miezlende mist,
Waar de helmstengel schrijnt, waar de braam gierig grist
Naar 'n raaflende rok, waar de duindistel krist
Als 'n grimme Maleier, en hij schreeuwt het uit
Met 'n doorn in z'n kuit,
EH hij kromt zich, en wrijft met z'n hand.

Hoe kwamen ze thuis,
In d'r dompige kluis,
Twee druipnatte kippen!...Gezellig die lamp!
Die werige spiegel bewasemd van damp!
En die stomende tee,
Slap voor twee!
En die ouwe pantoffels, behaaglik gevoel!
En die gammele tafel, die krakende stoel,
Die hele verkleurde, beschimmelde boel...
Maar als achter z'n krant hij tevreden 'ns zucht,
Breekt zij zich lucht:
‘O m'n rok, m'n japon, wat 'n ramp!’

Een zwak zusje op haar verzoek ouderwets bepreekt
Door
Sleeprijmer

Te zwak voor ord'lijk werk, maar niet voor feestlijk zwoegen,
Maakt ze alle dagen jacht op 't nieuwste stadsgenoegen;
Diep deel in Geestvermaak kent ze álmeer slechts bij name -
Wanneer ging fijnproef ooit met snel- en veelproef samen?
Noch treur- noch blijspel pakt; grof vleit de Klucht haar zinnen;
Wat kruidig opgewarmd, gaan kliekjes ook naar binnen.
Waar maar te lachen valt, of 't vreemde kostbaar schittert,
Vergeet ze wat er schreit, vaak naast haar 't hart verbittert,
Vaak in haar smacht en woelt naar uitzicht op gezondheid,
Als 't rustloos rust-uur, grauw, zich wreekt op ijd'le bontheid!

Waard is zij Speenhoff's lied. Als dankbaar eerste-ranger
Borduurt ze een boek-omslag: *Voor Neêrland's dichter-zanger*.
Borduurde ze als DEVIES: A c h ! z a g 'k h e t v o l k s - p e i l h e f f e n
D o o r h e m d i e , s n a a k s o f d r o e f , d e n v o l k s d r o m w e e t t e t r e f f e n -
Dan had ze ook wel verzucht: ‘Derft hij geen idealen
Wiens kunst een keurmerk sloeg in 's volks verminkte talen;
Speels toegaf aan den lust van ongevormde smaken,
Wie reingehouden lied naar eedler zal doen haken?’

Zuslief - kind van haar tijd, dus lang niet bang zich te uiten -
Sluit toch 't gewaagde woord, ook 't schuldloos platte, buiten;
Wendt zich met schaamblos af, verneemt ze op straat gesprekken -
Wier weergâ in *Revues* haar pretlach op komt wekken!...
- Dat ze in de Kunsthal duldt wat ze elders zorgt te ontwijken,
Daarover (‘eenig leuk!’) moog Speenhoff 't vonnis strijken -
Droog spottend man van hart, uitbeeldend menig type
Dat in den spiegel ziende - een buur meent uit te sliepen.

Toch vast verried een blos de tokk'lend ingedaagde,
Terwijl den Rechter zelf allicht wat schuins mishaagde,
Zijn schertsvernuft ontsnapt, en juichend opgevangen!....
Eén dubbelzinnig woord wist onderscheid van rangen;
Doet ook wel deftig slag verloopen tot een kinkel,
Die 't valsch gekleurde kiest als 't mooiste uit heel den winkel;
En - Israel's kleine doek voorbij geloensd - blijft wijlen,
Wijd-oogs, voor kladvertoon op bonte kermiszeilen.

Meêtroonend elk publiek, ziet Speenhoff onverwonderd
Hoe 't gros - van dicht'ren los, den zánger uitgezonderd -
Begrip, ja! zelfs besef van erf-dicht lui laat varen,
Als zou aan wondereeuw zich 't Barbarisme paren?
Den weg naar Schoonheid ook, dien wijze (als Geestdriftkweeker)
De Volksman, ‘opgebeld’ door zusje's boetepreeker;
Zelf is ze aldoor te moe om aan gevaar te denken,
Heeft koortsig veel aan 't hoofd, ziet bal en al weêr wenken.

Mag Bioscopen-tal tot uit ondenkbaarst leven
Haar, zonder denkgevaar, gevoelsvertooning geven, -
Wat geeuwrig bij muziek, en zang verstaande als klanken,
Heeft ze aan 't Concert toch blik op nieuwer Tooi te danken:
Drie- viermaal daags verkleed, toont ze even onbevangen
Hoe ruim haar kleerkast is, hoe nauw haar kleedjes prangen!

Van 't heerlijk wink'len ‘op!’ zet ze in ververschingszalen
Den lekk'ren tand te gast; thuis wachten kieskauw-malen;
Wacht weêr beslom'ring ook, diep gaande in schat van zaken
Waar, door haar beurs gesteund, haar Naam meê heeft te maken.

Naar Vrouwenkiesrecht neigt haar achteloos verstandje,
Dat luttel maalt om gang van wereldrijk of landje;
Pas weet, of 't reeds vergeet, waar ergens de oorlogsbrand is;
En taalt naar boek noch blad, zoo 't luchtig noch pikant is.

Liefhebberijbedrijf, 't is waar! weet ze aan te pakken,
Maar 't komt tot geen houvast; in eens wil ze alle vakken -
Zich eigen maakt ze er geen; na omhaal, druk en vluchtig,
Stelt ze ernstige oef'ning uit - soms heel onhoflijk kluchtig:
Streelt voordrachtkunst haar oor niet naar bekende mode,
Vrijmoedig dankt haar rug den man die kenners noodde.

't Kunstpraatje 's and'ren daags helpt al haar praatkunst bloeien,
't Oprecht gemoed van zucht voor dicht en dichters gloeien;
Om, eer haar naaister belt, een zee van tijd te vullen -
Zal ze uit dat beeldig boek van haar Jacques Perk gaan smullen;
Die 't schonk, begreep haar smaak: hier als bewond'ringsteeken,
Zie 't lintje op bladzij 5!...Bleef daar de lezing steken?
Of las zij 't bundeltje uit, dan kan 't geen nieuws vertellen...
Ha, mèt de modeplaat Goddank! ziet ze eindlijk schellen;
Weg knipt de schaar der kunst, der fraaiste kunst, haar zorgen -
En veilig blijft haar geest in prachtband opgeborgen.

Nu weêr kan ze opgelucht schild'rijen gaan bekijken,
Door slim beluisterd woord van zienswijs luid doen blijken;
En voerde Zij 't penseel, o! o! háár boschtafreelen -
Dát zitje! als aan de Tent haar Grenadiers gaan spelen.

Aan vreemden wijst ze in stad vol trots haar wandelwegen -
Genietbaar uit haar trams; te voet valt de afstand tegen;
Op straat, aan strand, in zee, komt elk toch wel te weten
Hoe 't opgaan in Natuur haar levenszorg mag heeten;
Haar liefste plaats zij thuis, - kan, mag ze om rust en orde,
Om eigen zwak gestel, haar wereldje ontrouw worden?

Jong, mooi en rijk als ze is, en zorgloos offervaardig,
Gezien, gezocht, benijd, leeft ze in haar wereldje aardig;
En doof voor toeroep: ‘Ho, te hard van stal geloopen!
Uw paard zou 't vóór halfweg met heelmaal weg bekoopen -’
Hoort ze op haar levensrit al dwazer 't jachtlied zingen,
Dat smoort - in lustgebrek? in rust, als 't eind der dingen?...

Stel nu, dat echt groot nieuws - oude erfkans, glad verkeken!
Fortuin, glad naar de maan! - haar dond'rend toe kwam spreken...
Uit praalweelde opgeschrikt, geduwd in 't werklijk leven,
Zag ze eindlijk zonder arts zich 't wenschlijk voorschrift geven:
Nog duiz'lend, moest haar brein zijn werking in gaan richten
Naar allernieuwste kuur - uit nood geboren plichten!...

Een stalen veer gelijk - felst op, na diepste bukken -
Kon 't haar gekneusde jeugd, haar wilsvolharding lukken,
Vroeg, eerlijk vroeg te gáán - na deerlijk diefsch gekuier;
Verlost van leêgen tijd en leêggang's lief geluier,
Al zoekend hot en her, verdwaald in den beginne,
Bij tegenslag van 't lot zichzélf ook te overwinnen;
En grootsch op haar geslacht, als Vrouw, zich 't recht te koopen
Op vriendlijk plaatsje in 't rijk van hebben en van hopen;
Door eenvouds kalmen disch zich aan te voelen trekken;
Bijtijds genoeglijk moê ter rust zich uit te strekken.

En vastheid zou haar blos, haar blik karakter krijgen:
Beteek'nis 't schaarscher woord; ziel 't lachje; zegging 't zwijgen;
Schoon wierd dan 't lief gelaat, den harteklop verklappend;
Knap 't handje, op weerwerk uit; rap 't voetje, in 't werkspoor stappend,
Al flinker, blijder voort door stil ontwikk'lend leven,
Waaraan 't vermaak een steun -, de dagtaak Doel zou geven;
Een schijnramp - 't waar geluk: verzaking veler vrienden -
Den intrek van één gast: Kracht, ook die and'ren diende!

Zag 'k zóó, dit jaar ter eer, uit zwakte Fierheid rijzen,
Af zag 'k van dichterkans op roemrijkste eerbewijzen -
Op ridderslag voor 't puik der Jubileumzangen - -

Uw knikje, o Neêrland's Maagd! kroonde al mijn feestverlangen.

1 April 1913.

Politieke feiten en richtingen

Een feestelijke waarschuwing.

De vrijmaking van het onderwijs is de politieke taak van 't oogenblik. Zoo trachtte Dr. Kuyper op de Utrechtsche Deputatenvergadering te betoogen. Of beter te bejuichen. Veel betoog toch was er in zijn redevoering niet te vinden. En de juichtoon over de Meiboom in den kap van het huis der christelijke politiek diende alleen om te verbergen dat het motief zoo armzalig alleen stond. Ware dit te veel opgevallen, zoo had het een verklaring geëischt. Waarom toch bleef zooveel achterwege dat voor een blijvend christelijk staatsbeleid dringend een uiteenzetting vergde. Men stond verlegen om een houding tegenover de demokratische vervorming onzer staatsorganisatie zoowel als tegenover de sociale voorzorg ter versterking der arbeidersklasse. Elke teekening die vroeger daarin beproefd was, bleek reed lang te vaag en werd door de actueele politiek uitgeveegd. Meer dan ooit waren nieuwe lijnen, scherp en vast, van noode.

Doch niets daarvan. Geen schijn van zelfkritiek. Geen poging om uit gemaakte fouten de leering aan te geven. Er klonk slechts een kunstmatige juichkreet. En de bedoeling was duidelijk. Er moest tot strijd aangevuurd worden. De oude politieke veldheer wist al te goed hoe zwak een verdedigende houding is. Beter, d.w.z. met belofte van meer succes, was de aanval op een duidelijk afgeteekend doel.

Dat moest ‘de school’ weer zijn. Onttrek die aan den staat, door de grondwettelijke plicht tot ontwikkeling eenvoudig te schrappen. Dan komt de school zoogenaamd aan de ouders, doch inderdaad aan de kerk. Of die kerk, de Roomsche, de Gerefor-

meerde, of de Ned. Hervormde is, doet niets ter zake. Alle aanhangers van een dier kerken zijn er op gesteld, dat de opleiding der kinderen onder kerkelijke hoede gesteld wordt. In hoofdzaak minder om voor het onderwijs naar een hoogeren vorm te streven, als wel om bijtijds te waken tegen afval van leden. De wensch om de school in handen te krijgen, komt op uit den nooddwang om zich te verdedigen. Die verdediging gaat slechts voor een zeer klein deel tegen het 'ongeloof'. Sterker verweer is noodig tegen het modernisme. Maar ook betreft de verdediging de onderlinge strijd der kerken, Roomsch tegen Hervormd, Hervormd tegen Gereformeerd.

Er is geen ontkennen aan dat de strijd voor die z.g. 'vrijmaking' van de school zeer ver gevorderd is. De afstand tot het einddoel is wettelijk nog slechts één stap. Doch in de werkelijkheid staat het anders. Daar stuit die stroom der voor één doel vereenigde kerkelijken op scholen, die stevig gegrondvest staan in hunne maatschappelijke omgeving, omdat zij er een taak vervuld hebben en nog vervullen, een taak die niet te missen is.

Slechts de 'vaderlandsche' kerk kan ervan droomen op die scholen beslag te gaan leggen. Voor katholieken en anti-revolutionnairen is dit echter wegens hun sectarisme onmogelijk. Zij streven naar vernietiging er van, opdat de 'vrije' scholen onder hun invloed geen concurrentie zullen ondervinden. De middelen daartoe zijn aangewezen. Opheffen waar 't mogelijk is, maar in elk geval onthouden van finantiën. Daarbij voegt zich nog een derde middel, dat misschien minder bewust wordt toegepast, doch ten slotte nog beter naar het gewenschte doel voert. Dat is reactie tegen de duidelijk gebleken ontwikkelingsrichting.

Het bedroevende van dezen 'eindstrijd' is niet zoo zeer de houding der aanvallers, dan juist die der verdedigers. Het is hun laksheid en halfheid die gevaarlijker wordt dan de ijver der kerkelijken. Uitteraard moeten deze, nu zij zoo ver gevorderd zijn, met elkaar in botsing komen. Hun vroegere eenheid van richting vertakt zich als automatisch en gaat naar een onderlinge concurrentie tusschen christelijke scholen. Dat zou de verdediging van de bestaande overheidsscholen veel vergemakkelijken, indien niet de vrijzinnigen gewoon geraakt waren aan het transigeeren onder de valsche leus van pacificatie.

Vredestichten is een goed ding, indien er werkelijke vrede op deugdelijke basis mogelijk is. Doch dit is niet het geval. Want die eenige basis, die in de z.g. Groningsche motie der sociaaldemokraten het scherpst is aangegeven, n.l. als ‘waarborgen voor goed onderwijs’ blijft ook zelfs daar vaag. En veel erger maken het de vrijzinnigen. Zij hebben zich zóo ingeleefd in een ergergerlijke schrielheid, dat alle belangrijke uitgaven voor leermiddelen en leerkrachten hen afschrikken. Daarom is van hen niet te verwachten een duidelijke uitwerking dier vage formule: ‘goed onderwijs’, een uitwerking die uitgaan moet van de ontwikkelingstendensen, die in de bestaande scholen reeds bestaan. En inderdaad gaan zij daar maar al te veel tegenin.

Een waarschuwing lag in de feestelijke herdenking op 3 Mei jongstleden van het 50-jarig bestaan der H.B.S. Het was een goede gedachte van de vereeniging van leeraren bij het middelbaar onderwijs om in 't publiek rekenschap te geven van wat deze instelling voor ons land heeft beteekend.

Dit feit alleen reeds maakt eén der ontwikkelingsrichtingen in ons onderwijs duidelijk, die n.l. het scherpst gekenmerkt wordt door tegenover de leuze: de school aan staat, kerk of ouders te stellen: de school aan de onderwijzers. Dat klinkt eerst vreemd en aanmatigend. En evenals elke leus gaat zij te ver, indien zij onbeperkt wordt opgevat. Want natuurlijk zullen de overheden, de kerken of de ouders moeten meepraten over de onderwijsbelangen in 't algemeen. Maar de hoofdzaak is een kerngezonde uitspraak. De juiste kennis, de ervaring, de toewijding zijn te zoeken en te vinden bij de leerkrachten. Dat deze vrijheid vragen van getuigen en handelen bij de opvoeding is een heugelijk feit. Want het bewijst dat de onderwijskrachten hun taak niet zonder meer als een betaalde plicht opvatten, doch dat zij er een roeping in zien, die zij zoo goed mogelijk willen vervullen.

Het antwoord op de vraag wat ‘goed onderwijs’ is, kan alleen door de onderwijzenden zelve gegeven worden. En niet op eens, in algemeene vast te stellen regelen, maar voortdurend in een vrije ontwikkeling van ervaring, onderling overleggen, proefnemen en verbeteren. Wat daarvoor noodig is, zijn vrijheid aan de leerkrachten en een ruime verschaffing der leermiddelen in een wijde beteekenis.

Het streven daarheen is overal op te merken, zoowel bij het lager-onderwijs in het verzet tegen het gezag der hoofden, als ook in de hoogere onderwijsinstellingen.

De leeraren van de H.B.S. hebben ervan getuigd door hunne feestvergadering. Zij gevoelden dat die instelling van hen was.

De publieke bijeenkomst gaf echter nog een andere ernstiger waarschuwing. Door de beide feestredenaars, Dr. Bos en prof. Burger werd duidelijk gemaakt wat voor groote verdienste de H.B.S. voor ons vaderland heeft gehad. In groote trekken is die tweëerlei. Ten eerste is tegenover de verstijfde oude klassieke opleiding als overblijfsel van humanisme en renaissance, gesteld de moderne; die de jongere natuurwetenschappen, ekonomie en staatswetenschappen met moderne talen en litteratuur-beoefening op den voorgrond bracht. De invloed daarvan is groot geweest en werkt nog steeds door. De natuurwetenschappen zijn daardoor in Nederland op Europeesch peil gebracht, en de beoefenaars hier te lande kunnen met het groote internationale leger der geleerden op voet van gelijkheid samen werken.

Ten tweede is door de H.B.S. de noodlottige band verbroken voor de kinderen van den middenstand, die hen met een gebrekkig lager onderwijs vrede deed nemen, en hen elk uitzicht buiten hun zeer engen kring van verouderde kleinburgerlijkheid ontnam.

Een stroom van jonge zelf bewuste kracht is uit die middenstand ontsproten, en heeft in bedrijf, ambt, en geestelijk leven een groote verfrissching gebracht, die zonder dat in elk geval vertraagd en gedempt zou zijn geworden.

Wanneer deze inderdaad groote resultaten van een halve eeuw middelbaar onderwijs scherp gezien worden, verkrijgt de vraag welke ontwikkelingsrichting op dit oogenblik zich openbaart een diepgaande beteekenis. Vooral omdat de ervaring dezer 50 jaar merkwaardige feiten vertoont, die van politieke waarde zijn.

Allereerst dit, dat de H.B.S. gesticht werd als een politieke daad van Thorbecke. Hij zag in 1863 dat er dringende behoefte was aan ‘goed onderwijs’, niet alleen voor individuen, maar vooral ook voor de maatschappij.

Dat was de hoofdzaak, en niet of dat onderwijs zou uitgaan

van ouders, of kerk, of staat. En waar de politieke wenschelijkheid aanwezig was, is de staat opgetreden en heeft het model der H.B.S. gevormd, en uitgevoerd, dat als Rijks hoogere burgerschool nog steeds het beste is gebleven.

Dat is een blijvende leering. Niet het afwachten en volgen en het angstvallig steunen door de rijksregeering van wat de gemeente of het door Dr. Bos nog als Thorbeckiaansch aangeprezen particulier iniatief wil doen, maar het voórgaan en dringen van Thorbecke heeft aan de H.B.S. de noodige levenskracht gegeven. En meer dan ooit is er ook thans zoo'n beleid noodig, dat bewust van de groote beteekenis die het onderwijs voor de maatschappij heeft, weet te scheppen wat op 't oogenblik en vooral ook wat voor de toekomst gevergd wordt.

Daarnaast komt dan een merkwaardige andere ervaring. Dat n.l. de H.B.S. zich in een volkomen andere richting ontwikkeld heeft dan aanvankelijk bedoeld is, om echter toch het beoogde resultaat, en misschien nog beter, te bereiken.

Wat toch is het geval. De H.B.S. werd niet gesticht als een opleiding voor de Hoogeschool. Integendeel werd het monopolie daarvoor geheel gereserveerd voor het gymnasium m.a.w. voor de oudere klassieke opleiding.

Het moderne onderwijs der H.B.S. was in zichzelf voltooid, en moest dienen om aan het bedrijfsleven de krachten te geven, die het tot verdere ontwikkeling zouden kunnen brengen. Streng werd de slagboom gesteld, en ondanks alles dicht gehouden, die de leerlingen der H.B.S. afweerde van de Universiteiten.

Doch de groote meerderheid der middenstandskinderen, die de opengezette deuren der H.B.S. binnenging is niet terecht gekomen gegaan in de bedrijven der ouders. Zij zijn veel te verheugd geweest de beperkte kring te kunnen verlaten om wijdere terreinen te gaan veroveren.

Meer dan de helft der leerlingen is in de Universiteiten doorgedrongen of heeft in het ingenieursonderricht een vloed opgestuwd, die in de tegenwoordige Technische Hoogeschool kracht en omvang heeft getoond, en die ook op 't gebied van Landen tuinbouw gestreefd heeft naar meer dan de H.B.S. beloofde en kon geven.

Daarnaast heeft de H.B.S. ook nog zijstroomen geleverd van even sterke stuwkracht naar de ambten, waarop regentenkasten onder juridisch etiket beslag hadden gelegd, en naar leger en vloot, waar ook de familie- en stands-onderscheidingen overheerschenden invloed bezaten.

Doch het merkwaardigste is wel, dat juist die stroomen in onbedoelde beddingen, overal de kracht en beteekenis hebben getoond van een opvoeding, die tegelijk moderne en algemeene kennis bijbracht, en die opengesteld werd voor een stand, welks intellectueele krachten zoolang gedempt waren, en die noodzakelijk naar expansie moest zoeken. Want behalve de middenstand is er nog een andere, een veel omvangrijker stand, die der arbeiders, welke dezelfde expansie verlangt, en jonge krachten bergt.

De H.B.S. is gebleken vooral ‘burgers’ te vormen voor een staat, die zich naar de behoeften daarvan konden aanpassen. Bij dit alles wordt geen oogenblik vergeten, dat de hoofdzaak omgeven is door veelsoortige onvolkomenheden.

De H.B.S. was verre van een volmaakt opvoedingsinstituut. En begrijpelijkerwijze. De onderwijskrachten moesten door tal van jaren heen nog gerekruteerd worden uit personen, die niet voor hun taak berekend waren. Er daar dit als regel het ergst was bij de taalleeraren, die de litteratuur niet tot haar recht wisten te brengen, ontstond er een eenzijdig overwicht van de natuurwetenschappen.

Dat dit geen principieele maar een incidenteele fout was, is overtuigend gebleken. Waar een werkelijk goed taalleeraar als b.v. Dr. Doorenbos op zijn leerlingen werkte, is een opbloei van geestelijk leven ontstaan, die ver over zijn hoofd heengroeide.

Verder leerde de ervaring hoe langzamerhand een gevaar ontstond voor specialiseering van enkele vakken en voor overlading. De verschillende onderwijsinstellingen, die met H.B.S.'ers bezet werden, Universiteiten, Technische Hoogeschool, Veeartsenijschool, Landbouwschool, Militaire Akademie, enz. ondergingen de specialiseering, en stelden meer en meer verschillende eischen.

Daaruit ontstond het gevaar voor ‘africhting’.

Dit alles echter wijst slechts op ontwikkeling en het daarmee verbonden zoeken naar verbetering en voltooiing, niet op grondfouten. Trouwens dit bewees de enorme groei der H.B.S., ondanks de verflauwde ijver der politici om het aangevangen werk te ondersteunen.

Uit den bloei echter is voortgekomen het nieuwe gevaar dat de beginselen der H.B.S. bedreigt en dat onder de naam ‘ineenschakeling’ verborgen gaat.

Het is toch begrijpelijk dat een ontwikkeling als de beschrevene niet zonder invloed bleef op de kringen van hen, die gewoon waren de ambten te bezetten. De ‘plaatsjes in de zon’ lokken altijd uit tot beslag leggen. Niet alleen in den staat, maar ook in allerlei groote instellingen, maatschappijen enz. In 't kort gezegd de standsverdeeling eischte een nadere bevestiging tegen de nivelleerende werking van ‘goed onderwijs’.

Eensdeels is ook voor de kinderen der grootere burgerij de H.B.S. een opleidingsinstituut geworden, omdat in velerlei opzicht de voorkeur boven het gymnasium gebleken was. n.l. het moderner leerschema, en de algemeenere aansluiting voor later. Daarnaast echter was de sfeer der H.B.S.-leerlingen uitgebreid tot aan de grens der arbeidersklasse. Niet daarover weliswaar, omdat dit nog door de onkosten werd tegengehouden doch toch zoover dat er veel concurrentie ontstond.

Het openstellen der Universiteit (d.w.z. het toelaten tot de examens) voor de H.B.S.-leerlingen werd tegengehouden. De juristenbaantjes in 't bijzonder bleven slechts door 't klassieke gymnasium bereikbaar.

Wat was nu logischer, en wat vooral voor de intellectueele burgerij - de ambtenaren enz. - meer gewenscht dan dat de keuze tusschen gymnasium en H.B.S. voor de opleiding der kinderen vermeden werd.

Daaruit zijn de ineenschakelingsplannen ontstaan, die tenslotte na jaren lang beraad en afzien, geleid hebben tot de voorstellen der Staatscommissie.

Daarbij hebben zich twee reactionnaire stroomingen getoond. Ten eerste doordat bij een vereeniging van H.B.S. en gymnasium tot een lyceum, niet de eerste maar het laatste tot model bleef. En dit geldt niet alleen voor het latijn in de

twee eerste leerjaren, maar ook voor de geheele opzet en de verlengde leercursus.

Het cachet van het leerinstituut moest meer dan het geleerde zelf een onderscheid in het leven roepen, dat onder den schijn van hoogere wetenschap, de hoogere stand zou kenmerken. Ten tweede doordat de H.B.S. als open poort voor algemeene ontwikkeling verdween en slechts als een doorgangshuis voor langduriger en daardoor duurdere opleiding bleef voortbestaan.

Een nieuwe soort H.B.S. zou weliswaar ontstaan, maar met een nieuwe stevige en achteruitgezette slagboom aan het eind.

De schakels tusschen het onderwijs, hoe goed ook technisch verdedigd en uiteengezet, zouden noodzakelijk de opleiding ineenschakelen, maar jong naar ontwikkeling zoekend intellect uitschakelen van een hoogere burgerbevoegdheid.

Het voorstaande is op de feestvergadering van 3 Mei j.l. wel niet in dezen vorm gezegd, maar toch onder andere woorden gebleken. Niet het minst door de verschillende houding der beide feestredenaars. Terwijl toch Dr. Bos de vrijzinnige politiek typeerde door de neiging om verzoenend te zijn en mee te gaan met de plannen der staatscommissie, mits slechts niet al te veel de latinistische reactie zegevierde, - tevens door met het particulier iniatief aan de kracht der hervormingsgezinde leerkrachten de noodige regeeringssteun feitelijk te onthouden, - bleek prof. Burger overtuigd van de dreigende gevaren. Zoo ontstond de merkwaardige tegenstelling dat de vrijzinnig-demokratische politicus, die tot zijn eerste beginsel heeft de ontwikkelingskansen voor alle kinderen gelijk te maken, en die bij de uiteenzetting van de maatschappelijke beteekenis der H.B.S. toejuichte dat jongens met meer verstand in hun hersens dan geld in hun zak, gelegenheid kregen dit te toonen, uit pacificatie-zin de standsschakeling in de naaste toekomst aanprees, terwijl prof. Burger in 't belang der ontwikkeling van wetenschap en geestesleven juist de banen voor alle intellect open wilde houden, geleid door een algemeene school voor moderne opvoeding. Aldus is het feest geworden tot een waarschuwing hoe er voor de nationale school nog andere gevaren dreigen dan uit de Meiboom in den kap.

De laatste daden van de scheidende kamer.

Hoe ergerlijk achterlijk onze onderwijspolitiek bleef, en hoe leeg de formule ‘goed onderwijs’ voor velen nog is, bleek duidelijk uit de bespreking van de salarissen der onderwijzers, aan wie de *kindertoeslag* werd toegekend. Het is toch duidelijk dat de waarde van het onderwijs in de allereerste plaats afhangt van de personen der opvoeders. Wat er ook voor strijd en meeningsverschil mag zijn op paedagogisch terrein, de individueele ontwikkeling van de onderwijzers reikt daar ver bovenuit. Zijn kennis, zijn inzicht, zijn toewijding moet de kloof tusschen school en leven overbruggen. En al hangt dit niet direct af van zijn tractement, toch is het duidelijk dat door het peil daarvan ook in 't algemeen aangegeven wordt, welke soort personen voor de kinderen zullen staan. De onderwijzer vraagt niet alleen eenige vrijheid van beweging om zijn taak zoo goed mogelijk te vervullen, maar ook om zichzelf er zoo goed mogelijk voor geschikt te maken. Hij moet zelf leven, om leven op te wekken. Wie dus inderdaad ‘goed onderwijs’ wil, moet daartoe den onderwijzer in staat stellen. En nu staat het vast dat de tractementen ver beneden een behoorlijk peil bleven.

Een andere zienswijze, die zooal niet van reactie dan toch van bekrompenheid getuigt, gaat uit van het feit dat er in 't land nu eenmaal een groote massa onderwijzers bestaan, een groep van lage beambten, die op een lastige wijze om salarisverhooging vragen. Gelet wordt dan alleen op de optelsommen der salarisverhoogingen en gevraagd met hoe 'n matig bedrag de ontevredenen in toom gehouden kunnen worden.

Dat is het groote bezwaar tegen den kindertoeslag, die niet om het onderwijs, maar om aan de ‘last’ der vragers te ontkomen een goedkoop middeltje van toegeeflijkheid is.

Elke breedheid van staatsbeleid wordt daarbij gemist. In de plaats daarvan staat de krenterigheid van een zuinig financier, die elk dubbeltje omkeert voor het uit te geven.

Te meer komt dit uit, nu de kindertoeslag in de Kamer onmiddelijk gevolgd werd door de ontwerpen voor grootere militaire uitgaven. Want hierbij werd te recht of ten onrechte in de toepassing, toch wel van een grooter landsbelang uitgegaan. En daarbij niet voor hooge uitgaven teruggeschrikt. Onder

minister Colijn is het Nederlandsche militairisme in een nieuwe phase gekomen. Hij wist een nieuwe legerorganisatie door te zetten, die kosten en lasten belangrijk verhoogde. De officierstractementen werden herzien en nu ook voor de vloot, waarbij tevens de minderen zijn bedacht. Daardoor is hij er in geslaagd de verspreide gelederen der militairisten te verzamelen, en eenheid te brengen onder de 'deskundigen'. Zelfs durfde hij met gerustheid te verkondigen, dat er nog heel wat meer uitgaven zouden volgen.

En bij het scheiden van de markt slaagde hij er in de kustverdedigingsuitgaven goedgekeurd te krijgen.

Is nu het vertrouwen, dat de minister in zijn persoonlijke leiding wist te wekken, - in de eerste plaats bij de rechterzijde, en ondanks de oppositie, al te blijkbaar ook bij links, - goed geplaatst?

Het is voor leeken buitengewoon moeilijk hierop een antwoord te geven. De toekomst zal moeten leeren, of inderdaad Minister Colijn het organiseerend talent bezat om de wanorde in de defensie-plannen, die menigeen zuchtend de millioenen deed nakijken die oorlog en marine verslonden, om te zetten in een organisatie van innerlijke deugdelijkheid. Dan wel of het alles schijn is, en binnenkort zal blijken dat alle zoogenaamd opgeloste problemen weer opnieuw om beslissing en geld zullen vragen. Zekerheid daaromtrent bestaat alleen in de verklaring van den minister zelf.

Vertrouwen in een persoon en zijn woord, schijnt tot nu toe het uiterste waartoe de defensie-politiek het bracht. Daarachter is alles even donker en raadselsachtig. Want een raadsel is het toch stellig dat weer veel geld aan doode weermiddelen besteed wordt, zonder dat de overtuiging er is dat zij voldoende zijn om de neutraliteit te handhaven. Het 'iets doen' loert altijd achter het plan, als een booze en dure schijnvertooning. Terwijl onze internationale positie alleen helder schijnt voor de bijzienden, die nog geen Ulanen in Den Haag, en geen dreadnought voor den Waterweg zien.

In elk geval kan dit vastgesteld worden, dat minister Colijn's militaire politiek er niet in geslaagd is het volk een overtuiging te geven, maar wel om aan het militairisme nieuwe moed

te schenken om zich in de onweeren der politiek staande te houden.

De Kamer was over al haar werk van dit voorjaar nog niet tevreden, en nam ook nog vlug de wetsontwerpen tot pensioneering der gemeenteambtenaren aan. Ofschoon hiermede een jarenlang sleepende taak is vervuld, geschiedde ook dit weer als voor de onderwijzers op bekrompen en bureaukratische manier. Niet de beteekenis van het werk der ambtenaren, maar zij zelve als loontrekkers, zijn daarbij in het oog gehouden. En toch is juist de zekerheid die de staat aan den ambtenaar bezorgt een middel om van hem een levend en met belangstelling werkende persoon te maken, in plaats van wat hij helaas al te dikwijls is, een papieren formule's verwerkend onderdeel van een bureaukratische machine, gedreven en drijvende meer door de wet der traagheid, dan door die van de ademhaling in een levend organisme.

De balans van vier jaar.

Wanneer nu van de Kamer voor haar verdwijning de balans moet opgemaakt worden, dan hangt die natuurlijk ten nauwste samen met die van de regeering. Dat deze niet gunstig is behoeft weinig betoog. Iets groots is niet tot stand gebracht. De sociale verzekering had het kunnen zijn, doch is ten slotte geworden tot een verminkt halfslachtig stelsel, dat groote moeite zal hebben om van 't papier af een werkelijkheid te worden, die de maatschappij kan verdragen en zal opnemen.

De belastingregeling, grondwetsherziening, betere regeling van de verhouding der gemeenten en van de rechtspraak zijn niet tot stand gekomen.

Meest klein goed, kleine verbeteringetjes. De balans voor de Kamer is echter nog veel ongunstiger dan die voor de regeering. De Kamer was zoowel in de liberale oppositie als in de coalitie-meerderheid van een in 't oogspringende onbekwaamheid en laag peil. Het zou er slecht met ons volk uitzien, indien inderdaad dit de werkelijke vertegenwoordiging was, n.l. het beste wat er aan ‘leiders’ kon worden naar den Haag gestuurd.

Vooral de eigenlijke partij-leiders toonden zich al bijzonder

zwak en slap. Meer dan iemand anders is Dr. Kuyper tekort geschoten in zijn taak als voorganger der anti-revolutionnairen in de Kamer. Hij heeft een persoonlijke politiek moeten doorstaan, en gevoerd, die er in ernstige mate toe bijdroeg de verhoudingen in de honderdhoofdige vergadering te verwarren. Doch ook de Savornin Lohman heeft menigmaal het aanzien van het parlement geschaad, en den indruk naar buiten versterkt van geruzie en gekonkel inplaats van ernstig beraden en handelen.

De rol die de twee coalitie-leiders lieten liggen is ook niet door den derde, door Dr. Nolens overgenomen, die nimmer voórging, maar steeds meeging.

Zoó er bij de oppositie al van een leider sprake kon zijn, dan zou geen andere naam te noemen zijn dan van Troelstra, die menig keer met motie of woord de leiding nam of zoo dat al niet mogelijk was, zuivere beginselen uiteenzette en uitwerkte om tot verheldering van de beraadslaging te komen.

Van de liberalen wisten noch Tydeman, van Karnebeek of de Beaufort noch Patijn, Roodhuyzen of Borgesius, noch Drucker, Dr. Bos, Treub of Limburg ooit den indruk te geven van meer dan partijbeschouwingen.

Zij profiteerden niet van de oppositie-gelegenheid om de politieke vergadering te maken tot een, van waaruit voorlichting, stuwing, verhooging en veredeling der politiek uitging.

Zagen zij soms minachtend neer op de obstructie en de felle heftigheid van toon der sociaal-demokraten, zij misten zelve maar al te dikwijls den moed der consekwentie. En tengevolge daarvan heeft zich het merkwaardige feit voorgedaan, dat niemand meer invloed gehad heeft op de beginselverschuivingen bij de liberalen dan,...minister Talma. Hij en de sociaal-demokraten dwongen de vrijzinnigen voortdurend om zich zoo conservatief te toonen, als zij inderdaad al lang geworden waren.

Vooral op militair gebied hadden de vrijzinnigen een politieke voorbereidingstaak te vervullen. Geen grooter verscheidenheid dan in de reeks van Karnebeek, Tydeman, Verhey, Eland, Thomson, Marchand. En toch was het militairisme de oorzaak geweest van de nederlaag met het kabinet De Meester.

Zoo op eenig gebied dan had de oppositie tegen de coalitie

hier een taak te vervullen om het land in te lichten.

Doch hoe klein spel op persoonlijke stokpaarden, en met terzijdelating van hoogere en algemeener belangen is hier gespeeld.

De sociaal-demokraten zijn ongetwijfeld èn wat hun ijver, hun strijdvaardigheid en hun principieele leiding betreft een voorbeeld voor alle andere Kamergroepen geweest. Mochten de resultaten van hun werk zeer verschillend zijn, al naar de persoonlijke gaven der sprekers, zij hebben dan toch die gaven niet gespaard, en door behoorlijke rolverdeeling er zooveel mogelijk van gebruik gemaakt.

Alleen daarom reeds verdienen zij in versterkt aantal in een nieuwe Kamer terug te komen, opdat in 't bijzonder het militairisme en koloniën, die stellig in de eerstvolgende jaren veel aandacht zullen vergen, grondiger bestudeerd en behandeld kunnen worden.

Behalve aan sterker politieke leiding heeft de Kamer ook behoefte gehad aan een krachtiger hand aan de presidentshamer, al is dit in den voorzitter van het laatste jaar verbeterd.

Meer dan ooit is echter gebleken dat er tusschen Kamer en regeering nog een ander dan het gewone poltieke verband noodig is. Telkens ontbrak er samenwerking. En de tegenwoordige verhouding, dat de ministers met den Kamervoorzitter moeten overleggen over de behandeling van allerlei onderwerpen is eigenlijk voor Kamer en regeering een onwaardige, wijl zij verborgen werkt en zonder geregelde verantwoordelijkheid geschiedt.

Met gerustheid moest de Kamer haar recht laten varen om de eigen dagorder op voorstel van den voorzitter en de centrale commissie vast te stellen, en aan de regeering de bevoegdheid zijn gegeven om het werk van de Kamer te regelen. De verantwoordelijkheid daarvan zou dan - en terecht - bij de regeering en niet bij toevallige en wisselende meerderheden berusten.

Beter dan alle reglementswijzigingen en de in deze vier jaar ergerlijk mislukte commissiën van voorbereiding zou hierdoor de reeds spreekwoordelijk geworden slakkengang kunnen worden afgeschaft en de Kamer gemaakt kunnen worden tot een werkend lichaam.

Er is ook in de toekomst te veel te doen, dan dat het kan blijven voortgaan als in deze laatste jaren.

Door de regeering, als in Engeland, regelend te doen ingrijpen, volgen als automatisch alle andere verbeteringen, b.v. betreffende de zoo hoog noodige beperking der amendementen, en der bestrijding van het absenteïsme, dat stemmingen onmogelijk maakt.

Er moet practisch een grens getrokken worden tusschen de politieke behandeling van een wetsontwerp en de redactioneele wijzigingen van details, die als regel slechts de wetsontwerpen in de Kamer doen bederven.

Wie in bijzonderheden de verloopen vier kamerjaren nagaat zal struikelen over de bewijzen hoe het parlementarisme in ons land lijdt aan fouten, die een radikale operatie dringend noodzakelijk maken.

De verkiezingsmaand.

De Tweede Kamer gesloten. En overal in het land de grootste lokalen dicht bezet in de mooie voorjaarsavonden met op elkaar gehoopte belangstellenden in de politieke debatten. Hoeveel moet nog aan het onderwijs verbeterd worden, om de demagogie en de laagste goochelarij-debatkunst van de kiezersvergaderingen weggehoond of gelachen te verkrijgen. Doch ook omgekeerd, hoeveel werkelijke politieke ijver wordt niet door duizenden betoond. En wat een gelegenheid om de politiek te doen zien en begrijpen, als het staatsbeleid der echte demokratie.

Te midden van de verschillende programs die door de politici onder het volk worden uiteengezet en aangeprezen is deze maanden een beweging ontstaan, die misschien door de liberale concentratie is bevorderd, doch die een eigen oorsprong heeft.

Het is een duidelijke anti-papistische beweging, in hoofdzaak uitgaande van gelijksoortige elementen als in de historische Aprilbeweging werkten.

Ofschoon zij reeds voorboden heeft gehad in Ommen en in de christelijk-sociale partij, was dit nog in een zuiver politieken vorm.

Zooals het echter thans gaat, is het een bijna geheel a-politieke strooming, d.w.z. zij heeft geenerlei politiek doel. Zij is niet voór de concentratie al richt zij zich tégen de coalitie.

Iets dergelijks is als politiek feit een waarschuwing, meer niet. Het is thans ook nog niet duidelijk of het een zuiver kerkelijke agitatie is, dan wel of er ook een ekonomische onderstrooming bestaat, m.a.w. of het alleen vrees is voor Rome bij predikanten, dan wel of ook 't Katholiek kapitaal, en de katholieke instellingen, verontrusting gebracht hebben in den op dat punt lichtgeloovigen middenstand.

Dit kan wel aangenomen worden, dat in tal van plaatsen in ons land een katholiek sectarisme is gepropageerd en toegepast, waarbij zuiver materieele belangen gesplitst zijn geworden naar 't geloof zoodat daarna een concurrentie Roomsch tegen on-Roomsch is gevoerd geworden. Of dit al zoover doorgewerkt is dat de reactie nu optreedt, valt moeilijk te beoordeelen.

In elk geval is het anti-papisme een vertroebeling van de toch al zoo verwarde politiek, die de oplossing van het verstijfde politieke partijwezen niet gemakkelijker maakt. Zoowel wat den uitslag der verkiezingen betreft, als ook voor wat daarna te doen valt, is een onzekerheid ontstaan, die de prachtige Meimaand verdonkert. Gelukkig kan alleen geconstateerd worden, dat de Europeesche oorlogsmoeilijkheden geleidelijk ontward worden, en de angst voor een geweldigen krijg vermindert. Doch ook dat is geen verdere dan een tijdelijke belofte. En ook uit internationaal politieke beschouwing is het dubbel gewenscht dat de inlandsche partijschap tot een grondige opheldering komt, opdat aan 't werk gegaan kan worden om de groote politieke taken, die al zooveel jaren wachten, met kracht aan te vatten.

Een volgende kroniek zal al vast de gelegenheid geven om het eerste slagveld te overzien en de kansen der politieke toekomst te berekenen.

G. BURGER.

[Deel 3]

De geest van Jacob Van Campen
Door
Albert Verwey

GEZANG UIT DE VERTE
Wij kleinen hebben groote rechten:
Wat grooten bouwden, doen wij slechten,
Dan doen wijzelf voor de eeuwen bouwen.
Wij hebben macht en geld en knechten,
Op ons bevel is 't kromme 't rechte:
Gezag en durf slaan elk met blind betrouwen.

DE GEEST VAN JACOB VAN CAMPEN
Wat dwaas gezang klinkt uit die kerk,
Tot hoon van 't goede en schoone werk
Dat in mijn tijd een elk vereerde?
De domheid zonder kunst of geest
Is wel altijd een macht geweest
Die graag zich tegen 't beetre weerde;
Maar toch verbórg ze zich bij ons:
Haar stem was 't onderaardsch gegons
Waarboven wijsheid sprak en leidde.
En wat die stichtte en bouwde en wijdde,
Het huis van steen, het beeld van brons,
Vergt eerbied, ook in laatre tijden;
En nooit voorheen heb ik gehoord

Dat kleinen op hun dwaasheid pochten
En hun ontzinde schoonheid-moord,
En wat ze afkeurenswaardigs wrochten,
Verhieven als lofwaarde daad.
Hoe heet dat volk dat schoonheid smaadt
En bruut geweld en kleine hekel
Als 't recht van iedre rijke rekel
Zoo onverbloemd verkonden laat?

DE DICHTER

Zij die daar zingen zijn geen menschen,
Verheven geest! - zoo min als gij.
Gij dáált, zij stégen uit hun grenzen,
Demonen zijn 't, van d' afgrond vrij.
Zij vonden onze lage landen
Zoo open voor hun valsch tumult,
Dat ze uit de hel waarin zij brandden
Zich hieven en hun galm vervult
Een ruim dat voor uw geesten-oog
Zich mooglijk voordoet als een tempel....
't Zal een zijn van de leelke huizen
Waarvoor we ons vol verschrikking kruisen
Uit vrees of aanstonds op hun drempel
Een duivel ons verschroeien moog'....

DE GEEST

Uw taal ontstelt me. Ik zag uw steden
Toch rijk aan menig schoon gebouw,
Zóo schoon en van zoo kort geleden
Dat ik hun makers kennen wou.
Er waren er warmkleurge en fijne,
Veelvuldig uiterlijk versierd,
Te speelsch misschien, maar in hun lijnen,
Hoe rank ook, edel en gespierd.

Die waren de oudste. En dan van zware
En soobre dracht, vast en beschaafd,
Werk van bezonnen kunst en klare
Groepeering, zichtbre doel-bepaling:
Waarlijk-monumentale architektuur.
Of een bescheiden man, veelzijds-begaafd,
Na zoeken mooglijk en na lange draling,
Hunkrend naar bouw die bleef, de eigen natuur
Getemd had en gezuiverd en de grond
Eindlijk belasten dorst en overspannen
Met steengeworden geest. Waar zulke mannen
Bestaan en telkens nieuwe vond
Naar de behoefte van hun tijd verzinnen,
Daar moet de kunst het van de domheid winnen
Die nooit dan leege vormen vond.
Werk zag ik ook van ingetoogner
Verfijning, waarin 't keurigste evenwicht
Maatvolle sterkte was: bewoogner
Kon 't zijn, maar zuiverder niet licht.
Wat spreek ik meer! Laat zulke kunstnaars bouwen,
Geen vreemdling zal uw volk als dood beschouwen.

DE DICHTER

Laat zulke bouwen! Ja; maar vaak is 't lied:
Wie voor ons bouwt, juist zulken bouwen niet!

DE GEEST

Is 't waar? Maar nu gij 't zegt komt voor mijn oog
Een zaal vol plannen, in een groote stad:
Gipsvormen die men daar gerangschikt had
Opdat de burgers zagen: ik doortoog
Die zaal onzichtbaar, en, herdenk ik wel,
Dan vond ik bij die vormen geen model
Van d' Eenen dien ik prees -

DE DICHTER

Zoo is 't geschied.
Wie 't Raadhuis bouwt, die eene bouwt het niet.

DE GEEST

Daar hij niet wilde?

DE DICHTER

Neen, daar hij niet mocht.
Geen kunstnaar uit niet-kunstnaars uitgezocht,
Maar eerst aan een waar kunstnaar 't werk verboden
Om daarna ook niet-kunstnaars uit te nooden.

DE GEEST

Een Raadhuis was 't.....Wat gij me zegt is erg.
Maar duld dat ik nog kort uw aandacht verg.
Een raadhuis...ik ook bouwde er een,
Dat altijd nog, gevaart van grauwe steen,
Veel-venstrig, zijn vierkante sterkte draagt
Onder zijn beelden en zijn cariljon;
De vleugels van zijn weidsch fronton
Beluiflen 't beeldhouwwerk. Ik heb geklaagd
Toen ik erlangs ging, door de ramen speurde,
Er binnengleed: de steen die brokte en scheurde, -
Verging zelfs, en vervangen was door hout.
Verwaarloozing, en hoon! want schotten spleten
De ruimten, borgen voor het oog de beelden.
De roem, die eens daar huishield, schijnt vergeten:
Geen vorstlijk volk, maar schijnvorstlijke weelden
Uit tijd van slavernij: 't was kil en koud,
En vuns en honds: beängst vluchtte ik naar buiten.
Een Raadhuis....Ja, van wedstrijd uit te sluiten
Dien Eenen was wel dwaas, al worden grooten

Bevoordeeld, niet geschaad, door zulk verstooten.
Maar de ándre dien ik prees, die nog verfijnder,
Nog ingetoogner kunstnaar deed toch mee; -
Een rijk fantast ook, niet zoo stráf omlijnder
Van eedle ruimten: koos van deze twee
De Burgerij den eerste, ik zou haar prijzen.
Dat zij hem koos is duidlijk en 't is goed.
Zij kan dan toch aan volgende eeuwen wijzen
Op een schoon werk, vast en voornaam bemuurd; -
Beslist en hoog doet het zijn toren rijzen; -
Hoog-reikend, toch gesloten; werk dat duurt
En toch inwendig met een schoonheid groet
Die 't vluchtge en feestlijke niet af wil wijzen,
Daar juist haar praal hulde aan de dagtaak doet.

DE DICHTER
Hoe valt mij hard uw droom te storen!

DE GEEST
Mijn droom?

DE DICHTER
De burgerij koos niet -

DE GEEST
Niet dien ik meen? Die pittoreske toren
Was meer haar keus? Erken dan dat ge ziet
Hoe oud ik werd. Geen burger van mijn tijd
Had dit model genoten, die verfijning
Van fantasie in steen, die stoute strijd
Tusschen streng doel en toovrige verschijning; -
Maar mij is 't wel: geen volk kiest ooit verkeerd
Wanneer 't een schoonheid naar zijn aard begeert.
Gij zwijgt?

DE DICHTER

Gij maakt dat ik mij schaam.
Ik hoef niet uit te duiden, noem geen naam.
Zij kozen niet die beiden.

DE GEEST

Geen van twee?
Dan vrees ik 't ergste, vrees dat wee
Namaaksel van voorheen, dat plat gerel
Van vormen die ik in dat leeg model
Belachlijk zag gebootst. o Wreede spot!
Was dit dan 't slot
Van de oude grootheid, dat een later man
Alleen namaken kan,
Stuk-wijs en reedloos, wat wij zin-rijk maakten?
Wij hadden ook 't verleden lief, verzaakten
Misschien iets van d' inheemschen aard
Voor 't grootsch-bedoelde,
Maar toch door ons hartstochtlijk-nagevoelde,
Romeinsche: ons bleef nochtans de vloek bespaard
Van 't leege, 't ondoorleefde.
Wat in ons streefde
Was drang naar anders zijn, naar hooger reiken
Dan 't lage land gedoogde.
Niet was het drang naar niet-zijn, angstig wijken
Voor golf, uitheemsch of niet, die 't volk verhoogde.
Wij deden; wat wij bouwden stond.
Romeinsch-zijn zelf was daad, was nieuwe vond
Voor ons die mannen en inheemschen bleven,
Ons eigen leven
Saamhuwden met een algemeenen drang.
Déze zijn bang,
De laffen, die voor de andere opgaaf vluchten

Die eigen tijd hun bracht.
Want overal merkte ik eenzelfd gerucht,
Een zelfde kracht,
Van weer inheemsch en uitheemsch samen worden,
In andere orden
Vaderlandsch zijn en wereldsch. Ik geloof,
Als ik nu leefde, 'k bleef voor stemmen doof
Die luide dreunen door mijn eigen muren.
Zij zijn nog die zij zijn, omdat ik was,
Omdat ik waarlijk was, en niet maar scheen.
Mijn wil was steen.
Zij, die mijn steen nadoen, hun wil is dras.

DE DICHTER

Spaar me, ik wensch niet op 't volk uw vloek.
De geesten die gij zingen hoorde: zij
Die domheids litanij
Aanhieven en uit hun vervloekten hoek
Neerstreken op die stad,
Zij, op gezag en durf, op macht en geld,
Op eigen kleinheid prat,
Die grooten van zich stooten
En met geweld,
Met list,
Het volk verleidden, dat niet beter wist,
Dezen en hun genooten,
Die hoorend, niet verstaan,
Vloek hen, tot zij vergaan. -

Richard Wagner
Door
P.N. Van Eyck

Wat is Richard Wagner voor mij geweest? Door welke eigenschappen scheen hij mij altijd boven de meesten beminnenswaard? Waardoor heeft hij, niettegenstaande alles wat men terecht tegen zijn leven en zijn kunst zou kunnen inbrengen, voor mijn gedachte iets zóó onaantastbaars dat hij buiten den kring der andere beminde grooten staat als een, met wien bijzondere banden mij binden, tusschen wiens ziel en de mijne geheimen en erkentenissen leven die het mij moeilijk is geheel uit te spreken, maar wier geur en innigheid mij een der onvervreemdbare eigendommen van mijn leven lijken? En dan, waarom dit gevoel niet verborgen houden, waarom het uiten? De drang tot getuigen wellicht, of de drang om te spreken van wat mijn liefde won en altijd ontroerde? de dankbaarheid, die niet stil wil blijven en belijden wil wat zij ontving? Mijn artikel zij dan, daar ik de zinnige en onzinnige Wagner-literatuur niet met een kritisch-bedoelde beschouwing zou wenschen te vergrooten, geheel gelijk een gedicht een uitstorting van leven, een beschrijving, door liefde gedragen, van het gevoel en de gedachten die het werk van dezen man in mij losmaakten. Ziende en wegende, door een streven naar het begrip geleide liefde moge het bestaansrecht mijner woorden zijn.

Het is niet in de eerste plaats de schepper van uitgebreide, groot-gedachte en massaal-uitgevoerde kunstwerken en werkcomplexen, dien ik in Wagner liefheb en bewonder. Ik kan niet anders dan met velen inzien dat Wagner theoretisch faalde in

zijn hartstochtelijke conceptie van het volledige kunstwerk als drieëenigheid van kunsten, en dat hij praktisch er niet in geslaagd is, zijn werk vrij te houden van de hinderlijke gebreken, ook bij de meest ideale opvoering eigen aan de kunstsoort die hij wilde hervormen. Theoretisch berust een voorname fout in de onderschatting der afzonderlijke kunstsoorten, Wagner zag b.v. niet met de zelfde scherpheid de mogelijkheden die in de poëzie, naast de muziek het belangrijkst samenwerkend onderdeel zijner conceptie, besloten liggen, als waarmede hij deze in de muziek onderscheiden heeft. Het gaat niet aan, een langzame, ononderbroken ontwikkelingsgang van eeuwen te willen schrappen, de kunsten tot het zeer vroege stadium terug te brengen, waarin hun ineensmelting tot een organische eenheid nog mogelijk was, en het als den grootsten misstand te beschouwen dat zij zich klaarblijkelijk in van elkander wegleidende richtingen ontwikkelden. Niet dat zij in een jeugd-stadium konden harmonieeren, bewijst hun innerlijke saamhoorigheid; dat zij bij afzonderlijke volwassenheid niet tot voortdurende samenwerking bleken bij elkaar te passen, bewijst dat zij wezenlijk verschillend gëaard zijn. De werking van het gedicht is uit zijn aanleg een geheel andere dan die der verdere kunsten, niet alleen de materie, maar zelfs wat zij schijnbaar gemeen hebben, het rhythme is bij poëzie en muziek volkomen verschillend. Hoe meer poëzie in zich zelf, d.w.z. in het poëtische haar volmaaktheid bereikt, - hoe minder zij zich tot vervlechting met muziek leent en hoe meer zij muziek *uitsluit*. Men zou geneigd zijn te beweren dat Wagner het dieper begrip der poëzie mist, wanneer hij ontkent dat zij de fijnste ontroeringen, de subtielste rimpelingen der ziel onmiddellijk in het gemoed van anderen kan doen leven. Wagner, die met de schepping zijner muziek een zoo geheel nieuwe daad volvoerde, die zulk een meesterlijk dramaturg was, heeft niet ingezien dat overeenkomstige verschillen als die Beethovens muziek en de zijne kenmerken, eveneens te vinden zijn tusschen b.v. de verskunst van een Wordsworth, een Shelley en die van een lateren, aan het leven lijdenden dichter van getourmenteerde zielspoëzie. En omdat hij niet gevoelde dat woorden uit zich zelf op zekere wijze in staat zijn de rol te vervullen die hij alleen de muziek toekende, dwong hij hen,

in zijn drama's voornamelijk slechts dán de hoofdrol te spelen, wanneer het niet om het innerlijkst zieleleven ging, maar wanneer de eisch van stelligheid, van de begrensde beteekenis die woorden bezitten, hem daartoe noodzaakte. Daarmee ontnam hij de poëzie haar hoogste functie en is er van een harmonische samenwerking van gelijk-berechtigde, naar eigen aard behandelde kunsten tot één groot geheel van schoonheid geen sprake. Daarmee maakte hij tegelijk zijn kunstwerk tot een opera, zij het met betere onderlinge verhouding van tekst en muziek dan in de opera welke hij bestreed[1]. In idee kan men, meen ik, Wagner's ideaal volmaakt

1) Ik kan, en wil, niet anders dan korte gedachten geven. Tot versterking van deze mogen de volgende aanhalingen uit Wagners geschriften dienen. 'Sie (Tanzkunst, Tonkunst, Dichtkunst) sind ihrem Wesen nach untrennbar ohne Auflösung des Reigens der Kunst; denn in diesem Reigen, der die Bewegung der Kunst selbst ist, sind sie sinnlich und geistig so wundervoll fest und lebenbedingend ineinander verschlungen, dass jede einzelne, aus dem Reigen losgelöst, leben- und bewegungslos nur ein künstlich angehauchtes, erborgtes Leben noch fortführen kann, nicht, wie im Dreiverein, selige Gesetze gebend, sondern zwangvolle Regeln für mechanische Bewegung empfangend'. (*Das Kunstwerk der Zukunft, Ges. Schriften, Deel 3, Blz. 67*). Over de dichtkunst afzonderlijk: 'Die einsame Dichtkunst - *dichtete* nicht mehr; sie stellte nicht mehr dar, sie *beschrieb* nur; sie vermittelte nur, sie gab nicht mehr unmittelbar; sie stellte wahrhaft Gedichtetes zusammen, aber ohne das lebendige Band des Zusammenhaltens; sie regte an ohne die Anregung zu befriedigen, sie reizte zum Leben ohne selbst zum Leben zu gelangen; sie gab den Katalog einer Bildergallerie, aber nicht die Bilder selbst. Das winterliche Geäste der Sprache verkrüppelte sich zu den dürren, lautlosen Zeichen der *Schrift*: Statt dem Ohre theilte stumm sie sich nun dem *Auge* mit, die Dichterweise wurd zur *Schreibart* - zum *Schreibstyl* der Geistes-hauch des Dichters. - Da sasz sie nun, die einsame grämliche Schwester hinter der qualmenden Lampe im düsteren Zimmer. Ach! ihr Fleisch und Bein hatte die arme Schwester in übergedankenvoller Gedankenlosigkeit von sich fahren lassen: was ihr nun fehlte, der körperlosen Seele, konnte sie jetzt immer nur *beschreiben*, wie sie es von ihrem trüben Zimmer aus, durch das Fenster des Denkens, in der lieben werten Sinnenwelt leben und sich bewegen sah' (*ibid. blz. 105*). Reeds hieruit wordt duidelijk, hoezeer Wagner zijn gedachte op wanbegrip van dichtkunst bouwde. 'Nicht *eine* reich entwickelte Fähigkeit der einzelnen Künste wird in dem Gesammtkunstwerke der Zukunft unbenützt verbleiben, gerade in ihm erst wird sie zur vollen Geltung gelangen' (*ibid. blz. 156*). Kan men na deze zin, wanneer daarnaast Wagners eigen dichtkunst in de gedachte gehouden wordt, nog twijfelen? De beste 'Fähigkeiten' der dichtkunst bleven bij hem inderdaad wèl ongebruikt, en *moesten*, om den aard van het kunstwerk, ongebruikt blijven. Men vergunne mij nog een allerlaatst citaat, waaraan men kan zien hoe Wagner ook in de bijzonderheden der poëzie faalde op een wijze die ons bij minder grooten dan hij was, de schouders zou doen ophalen. 'Wie unfähig' schreef hij (*Gesamm. Schr. Deel 4, Oper und Drama, 2e deel, blz. 105-6*) 'unsere Sprache zu jeder rhythmisch genau bestimmten Kundgebung im Verse ist, zeigt sich am ersichtlichsten in dem einfachsten Versmaasse, in das sie sich zu kleiden gewöhnt hat, um - so bescheiden wie möglich - sich doch in irgend welchem rhythmischen Gewande zu zeigen. Wir meinen den sogenannten *Jamben*, auf welchem sie als fünffüssiges Ungeheuer unseren Augen und - leider auch - unserem Gehöre am häufigsten sich vorzuführen pflegt. Die Unschönheit dieses Metrums, sobald es - wie in unseren Schauspielen - ununterbrochen vorgeführt wird, ist an und für sich beleidigend für das Gefühl.' Deze uitspraak over het metrum van Shakespeare en Milton, van Tasso en de Iphigenie.

mogelijk denken. Voor onze verbeelding kan een drama leven, welks personen in de muziek hun innigst voelen, diepste denken geuit hooren, in hun woorden de poëtische uitdrukking van dat leven als nauwkeurige en subtiele omlijning van elk afzonderlijk gevoel uitspreken. De woorden, de poëzie (want dan zouden zij poëzie zijn) konden het gevoel naar buiten geven, de muziek de psychologische onderstroomen, de saamstellende factoren van het gevoel daaronder laten bewegen, tot beiden zich, in de hoogste oogenblikken van leven, versmolten zouden verheffen tot één subliemen zang. Maar dat is feitelijk het onmogelijk postulaat van den zuiversten idealistischen kunstdroom, die een oogenblik de potentie van kunst en kunstenaar oneindig peinst. Ook Wagner heeft hem niet vervuld en noodwendig bezit zijn werk de onontkoombare, hinderlijke tweeslachtigheid en op onrecht berustende kunstmatigheid der opera. Dat dit bij hem zoo wàs, is bovendien een gevolg zijner persoonlijke eigenschappen. De keuze en uitwerkingswijze zijner stoffen die zoo vaak in de uitvoering iets sterk oneenvoudigs en theatraals hebben, leiden tot verscherping van de onnatuurlijke tweeslachtigheid der kunstsoort. Hoe schitterend visionnair de omgevingen, waarin zijn goden en menschen leven, gezien zijn en door de niet geholpen verbeelding nog gezien worden, met hoeveel fantasie Wagner keer op keer natuur-décors, wonder-verschijnselen wist

te vinden, die het oog streelen en boeien, hoe voortreffelijk en dan waarlijk eenvoudig-dramatisch alles gegroepeerd en opgebouwd is, - wij ontveinzen ons ten slotte niet, dat dit alles uiterlijk is, schoone praal, kleurige bekoring, oogenwellust, en dat het eerder onze aandacht van het warm, verholen gebeuren in het binnenste zijner helden afleidt, dan dat deze in de décors hun aanvulling en vervollediging treffen zóó, dat wij het gevoel hebben voor een door alles bepaald natuurgebeuren te staan. De fout - het woord zij met alle eerbied gebruikt - tegenover de ideale conceptie ligt hierin dat het uiterlijke, de décors en het groot- of boven-menschelijke, half- of geheel goddelijke in de personen, slechts aan één kant van Wagners muziek en persoonlijkheid beantwoorden, en de andere, naar mijn meening meest waardevolle, ten opzichte van dramatische verzichtbaring aan zich zelf overlaat. Wel zijn, meest onbewust, de décors, maar vooral de personen en geschiedenissen symbolisch geschapen voor de tot een philosophische levensbeschouwing saamgevatte afzonderlijke levenservaringen die dien anderen kant uitmaken, doch zij kunnen ons niet, door onmiddellijkheid van inwerking als zoodanig, over dit gebrek heenhelpen. Deze ‘deutung’ geschiedt door reflectie, is de arbeid eener nagedachte die, tot later aanschouwing verdiepen kunnend, voor het acute ondervinden onvruchtbaar blijft[1)].

Maar ik raak hier eigenlijk alreeds aan die ééne vraag, die ieder oordeel over Wagner bepalen moet: Waar ligt bij hem, die tegelijk de zucht naar innigste innerlijkheid en naar pompeuse,

1) Wellicht dankt deze trek van Wagners kunst haar bestaan aan een persoonlijke eigenschap. De natuur heeft in zijn werken aan het diepste menschelijk leven geen deel dan een vernietigend. Wagner had zijn natuurbeschouwing gemeen met meerdere romantici, hij zag de natuur, brengster van aesthetische vreugden, als den mensch onverschillig of wreed. ‘Denn die Natur ist herz- und fühllos’ schrijft hij aan M. Wesendonk (blz. 49). Elders, naar aanleiding van een der Fünf Gedichte, op háár liederen gecomponeerd: ‘heilig ist die Natur nirgends, ausser da, wo sie sich auf hebt und verläugnet’. Men vindt die afweer tegen de natuur volledig en magistraal terug in b.v. A. de Vigny's ‘La Maison du Berger’. Door háár wordt de onderlinge bandlooze vreemdheid van uiterlijke praal en inwendige woeling in het Wagnersche drama een der oorzaken van haar onvolkomenheid als verwerkelijking zijner conceptie.

massale uiterlijkheid bezat en er niet in slaagde hen *in zich* tot een vredige eenheid te verzoenen[1)], het groote, de hoofdwaarde? Wij zien de schitterendste, grootsche décors, wij zien de drama's zelf als uit gewichtige, ingrijpende daden samengestelde gebeurtenissen in hun omgeving. De muziek is er, die met geweldige kracht deze daden begeleidt en met pompeus coloriet en pathetische zwellingen prangend van rijkdom haar golven in de zalen stuwt. Deze dingen, naar ik meen, zijn datgene wat over 't algemeen zoo gaarne in Wagner gezien en gehoord wordt. De oogenlust, de oorenlust, en de groote gebaren om liefde en dood, die daardoor omschitterd worden. Ik ben overtuigd dat dit alles meestentijds levende schoonheid is en dat het verkeerd, ja, aanmatigend zou zijn, de waarde der, als werkelijkheid gedroomd schoone, décors, de groote gebaren of de massale muziekuitstortingen te onderschatten. Doch evenzeer staat het voor mij vast dat zij niet *de* waarde van Wagners kunst vormen, dat er ontzaglijk schooners in zijn werken te vinden is. Maar dóór de groote tweespalt in Wagners ziel eerst kon dit er zijn. En indien het blijken mocht dat heel het weidsch uiterlijke zijner werken ontstond uit eene helft zijner gespleten persoonlijkheid, waardoor hij in de andere zoo diep lijden moest als hij leed, en dat slechts het lijden den kunstenaar wezenlijk groot kan maken, dan mag er, bij zóó hechten samenhang, zeker geen reden bestaan, ons tot verzet te laten prikkelen tegen de meer dan een enkele maal pralende gedeelten van Wagners muziek, zelfs wanneer wij bemerken hoe juist déze voor de meesten, lang niet altijd geringen, zijn grootste bekoring uitmaken.

'Ich bewundere Wagner in Allem, worin er *sich* in Musik setzt', schreef Nietzsche in zijn Fröhliche Wissenschaft. Hij bedoelt hier, blijkens wat daaraan bij hem voorafgaat, alles waarin Wagner

1) In de muziek onderscheide men duidelijk. Ik wil met het bovenstaande volstrekt niet zeggen, dat al wat in Wagner massaal was tot het uiterlijk deel zijner scheppingen behoort. Een der schoonste fragmenten, dat van noot tot noot innigste innerlijkheid zingt, het einde van den Tristan, bevat het typische voorbeeld van geweldige massaalheid. Hier werd de laatste door het wezen van den inhoud geëischt.

het andere dan het tot nu behandelde deel zijner persoonlijkheid verklankte. De uitdrukking is feitelijk onjuist: Wagner heeft nooit anders gedaan dan, ook in die uitingen waarover ik sprak, zich zelf tot muziek maken en bij weinig kunstenaars schijnt ons de geheele samenhang zoo dwingend als bij hem. Zinnelijkheid, - weeldezucht, genotzucht, beide zoo sterk als men ze in een mensch kan denken, beide brandend, koortsig, ondoofbaar; een ongebreidelde genotzucht, de weelderigheid van alle zinnen, door een gejaagd, onrustig leven van veel ontbering geprikkeld tot een soms ontstellende intensiviteit, bewust uiting vindend, méér waarschijnlijk dan in het werkelijke leven, in een jong werk, in eenige jeugdgeschriften, in Tannhäuser ook; en in het optimisme, dat jarenlang de grondtoon zijner levensbeschouwing was (nog den Ring heeft hij, onbewust van eigen innerlijk bedoelen, Feuerbachs ‘gedeutet’), - zij behoort tot de allervoornaamste opbouwers van zijn wezen. Wij herkennen haar in zijn kunst aan de zwelgingen van kleur, van landschap, gebaar, muziek. Het was de zinnelijkheid van een man der negentiende eeuw, een romanticus door en door, een man wiens zinnenleven hem tot een nooit rustend receptaculum van indrukken maakte, wiens wezen bij tijden werd aangehitst tot een onmatigheid die in zijn muziek zich wel beangstigend ontspannen kon. Wij kennen de Wagnersche klankzinnelijkheid. Zij is de bestaansoorzaak eener klasse Wagner-vereerders en -genieters, die hun scherpste beelding eenmaal in de snijdende satyre van Beardsley's koel-wreede teekening ‘The Wagnerites’ vonden. Zij worden door de muziek omtast als door een week, slurpend liefdeorgaan dat zich aan hen vastzuigt, de versleten zinnen weet te prikkelen en de rijpste weeldigheidsdrang der fantasie soms schier lichamelijk bevredigt. Aan alle kanten is zij rond hen, zij worden in haar ingezogen, en de mateloosheid van haar zoetheid weet onophoudelijk nieuwe rillingen te geven aan de mateloosheid van hun begeeren. Eén ding te bepeinzen: de hooge, vlijmende, in het vleesch snijdende drift van een gerekt vioolaccoord, door de verdeelde instrumenten zoo lang aangehouden dat de ziel de spanning niet verdragen kan en de physische zenuwinspanning als reactie de tranen naar de oogen drijft. Het andere: de aangrijpende jagende koperklank der bazuinen en

trompetten, met de hysterische extase als uitwerking. Laten wij het niet verhelen: in de hoogtepunten van Wagners ontbonden zinnelijkheid is zijn muziek ondragelijk van lichamelijke streeling, is zij geil zooals wij ons de satyrs en de faunen geil denken of als die oud-Grieksche Maenaden, die met het hoofd achterover, de haren ruggelings neergestort, dansend te zéér aan het geluk der begeerigheid zwolgen om hun begeerten vervuld te willen. Het is het dionysisch-orgiastische dat deze muziek in haar hevigste oogenblikken voor ons, die haar toch in minder heftige momenten zelfs als grof ondervinden en haar als grissend naar de onderst-onderste troebele weeldebegeerten welke op den bodem der ziel broeien en versmoren moeten, verafschuwen, den trek der grootheid geeft, die elk intens natuurverschijnsel bezit. Het hangt van ieder individu, van zijn ontvankelijkheid voor muziek-indrukken, zijn zinnelijkheid af, hoe deze soort Wagner-muziek hem zal aandoen. Ik kan mij denken dat sommigen het voorgaande min of meer ongeloovig zullen lezen. Maar ieder die getracht heeft in Wagner door te dringen, die hem *ondergaan* heeft, weet dat ik in geen enkel opzicht overdrijf. Zij kunnen zich begrijpen hoe Nietzsche, in een verkeerd verstaan van zijn grooten gewezen vriend, in een miskenning van psychologische waarheden en psychische waarden die hem bekend waren of bekend moesten zijn, slechts hoonende woorden geëischt achtte voor wat hij noemde Wagners kuischheidapostolaat. Zij onderzoeken Wagners werk en zich zelven, hoe het bestaan kan dat in hetzelfde drama een heete zinnelijkheid ondoofbaar en schier overaltegenwoordig is, terwijl het de zin des kunstenaars was, er de kuischheid door te verkondigen, er de kuischheid als Heil in te zien.

Ook in Wagners wezen het ééne, alles beïnvloedende conflict, de scheur in de persoonlijkheid: de mensch lijdend aan eigen dierlijkheid, door dat lijden in heimwee ‘zich verterend’ naar het Andere, - al te dikwijls de klacht om de hopeloosheid van dat heimwee verstikkend in een nieuwen teug bittere bedwelming. De strijd tusschen God en Satan. Bij Wagner een zoo groote zinnelijkheid in een hartstochtelijk lichaam; een zoo groot kuischheidsinstinct uit een hevigen geest, een hartstochtelijk gemoed; en het laatste, daar beiden door elkander bepaald worden noodwendig,

even fel het geheele leven innemend als de eerste. Kunnen wij hieruit allereerst iets anders zoo sterk beseffen dan dat Wagner diep moet geleden hebben? ‘Wagner is Einer, der tief gelitten hat’ zeide Nietzsche in een zijner laatste geschriften, maar hij gaf hem den kroon niet welke aan ieder die veel en diep geleden heeft, een glans gelijk een wijding van heiligheid doet schijnen. Men kan over al deze dingen spreken in formules, een onderzoek neerschrijven naar Feuerbachsche en Schopenhauersche elementen in Wagners werken. Men vergeet allicht voor de philosophie het leven. Beter is het voortdurend te bedenken dat bij Wagner werk en philosophie de onmiddellijke neerslag waren van het geleefde leven, beter om alleen menschelijk over hem te spreken en in hun menschelijkheid hem en zijn kunst te begrijpen. Om eerst dan door de philosophie, tot versterking van het grooter begrip, het afzonderlijk begrepene te ordenen. Een menschelijkheid in haar bouw zoo vol van tegenstellingen die, tot grooter leed, door een onbreekbaar en ideaal streven onverbiddelijk saamgedrongen bleven: de nimmer onvermengd genoten weelden, het leed over al de onvervulde verlangens, de martyriën van het gemis en de hunkering, door ontbering geprikkeld. Maar, daaronder ook: het leed om de elléndigheid der weelden, de vergankelijkheid van alle zoetheid waar de droesem van blijft, de traagheid van het met koortsige haast tot in het binnenst genoten geluk waarvan elk oogenblik het einde kan brengen, de leegte die het laat, de verdooving van het Andere dat in de duizeling van den roes met korten snik de val der ziel beschreit, snik, gehoord in het vreemde oogenblik waarin de roes naar stilte kentert en het hart, om de vergetelheid, het lichaam aandrijft tot den nieuwen, grooteren roes, de langere walging. De boete voor zijn misschien nooit zonder zondegevoel geproefde lust heeft Wagner rijkelijk gebracht: hij heeft geleden. Afgescheiden van alle smart om de feitelijke breuken in zijn leven, om de verguizing, de tegenwerking, de geestelijke mishandeling door de menschheid een gansch leven lang, om het spel van het Noodlot dat telkens en altijd weer de middelen wist te vinden om van buiten af zijn leven aan te vallen, het tijdelijk te overwinnen en het op zich zelf terug te gooien, afgescheiden van dit alles: het innerlijk drama en

de overmaat van leed die dit voor een zóó gebouwde persoonlijkheid onvermijdelijk maakte. En dat de droom der heiligheid in zijn onheidensche ziel, die het ‘lechzende Sehnen’ naar zondeloosheid met de hevigheid van een hartstocht doorschroeide, hem een der meest levende droomen was, het werd niet alleen de tragiek van zijn leven, maar ook de druppel die den drank der vreugde verbittert, - het in alles doorvretende verlangen dat opging naar omhoog, moest nog het laatste geluk meedoogenloos schenden.

In hem kon er maar één probleem zijn: het probleem van bijna al zijn drama's: de mogelijkheid der Verlossing. Eerst door eigen ervaring van levensaanvoeling, later ook met bewust philosophisch inzicht het menschdom bevangen te weten in leed, te weten dat de smart bestaansvoorwaarde der wereld, dat in het leven dat niet verdoofd wil worden, de smart onmisbaar is, te voelen dat het de doem is der menschheid om als een galeislaaf rug aan rug met de Smart in ellende het einde tegemoet te hunkeren, den wil tot leven te dooden; - en dan die ééne mogelijkheid te zien schemeren: in de volheid en door de onbeperkte verbeeldingsmacht van den menschelijken geest een bestaan te scheppen, dat bevrijd zou zijn van het wereldleed, van de eigen zonde, de eigen smart, de erbarmelijkheid van eigen vreugden: die eigenlijk nog slechts negatieve droom: enkel maar stilte te hebben, geen leed te voelen, niet meer te verlangen, rein te zijn, uitgewiekt op de sterke witte vleugels der ‘entsagung’ óp boven de woelige poelen van het menschelijk bedrijf, - kon het een ander gevolg hebben dan dat de ziel tóch nog gelooven wilde in de verwerkelijking dier mogelijkheid, haar zocht te volbrengen en zich aldus het laatste, wellicht zwaarste lijden oplegde van een Calvarie? De zielszucht om de Verlossing! Zoo hij een weg mocht vinden, zou het een andere zijn dan die van Schopenhauer. Hij kon haar niet mogelijk gelooven langs het reinigingspad van diens heilige. Lijden, zooveel mogelijk lijden, aan alle menschen, aan het leed van gansch de wereld den levenswil in zich zelf te dood te lijden, dit *egoïstisch* alleen op eigen redding doelend medelijden, dáárdoor kon hij de verlossing niet mogelijk zien. Alles wat in Wagner positief was en hem als daadkracht van zijn geheele leven kenmerkte,

verzette zich hiertegen. Hij zag den, relatief beschouwd, oneindig edeleren weg: onzelfzuchtig te zijn, zich zelf te verloochenen, te trachten anderen te verlossen, en door het voor die anderen vruchtbare medelijden ook zelf tot verlossing te geraken. Het medelijden was voor hem het postulaat voor de regeneratie der gansche menschheid. Het medelijden, en wat het met zich brengt: onzelfzuchtigheid, entsagung, gelatenheid, de hooge en reine tegenhangers van alles wat in de zelfzuchtige, genotzuchtige, egoïstische natuur het leven ellendig maakt. En deze woorden lezend, zich terugdenkend in de uren van luisterend neerzitten, weet men, dat die gevoelens de zachte, glanzige, verwijdende zijn en in de muziek mat-gouden straalden, maar dat zij Wagner smartelijker waren, naarmate zij uit brandender-doorleden smart méér als slechts tijdelijk bestaanbaar gevoeld werden.

Het laatste en in het eigen leven moeilijkst bereikbare bleef: den middelaar te vinden. Zich zelf kon hij niet genoeg zijn. Christus kon hem slechts tot symbool worden voor zijne verlossingsleer van allen door Eén. Hij vond hem, binnen het leven, in de geslachtsliefde tusschen man en vrouw. Er zijn misschien menschen die om eigen onmachtig, liefde genoemd gevoel, deze middelaar gering achten en te menschelijk voor haar taak. En toch is zij het alles, het eenige en eenig overblijvende, de liefde berústte, volgens Wagner, in het medelijden, zij is zelf geheel en al de drang van den mensch om een ander mensch te verlossen, om uit een naar vereeniging strevende gescheidenheid als een bloem het verlangen te doen opbloeien: zich weg te geven, alles voor een ander te zijn en in eens anders geluk, en door de gelijktijdige gave van een ander, verlost te worden. Eén vraag slechts, hoe vind ik uit alle ellende en verstriktheid in lust en laagheid de liefde die mij zal bevrijden en mèt de beminde te zaam zal opheffen tot hoogten die mij anders onbereikbaar waren? In geen opzicht stond Wagner verder van Schopenhauer; om zijn gedachte over liefde te verdedigen tegen diens leer dat liefde de list is van den levenswil om zich zelf altijd door te bestendigen, schreef hij het betoogende brieffragment dat voor de kennis van zijn denkwijze zoo belangrijk is. Hier stroomde dan het warme gemeenschapsgevoel van gezamenlijke gebondenheid onder hetzelfde juk, uit

op den wijden gemoedsdrang van het medelijden, de bron alweer van oneindig leed. De Liefde als het vervullend, verlossend Ideaal! Maar het blinde leven brengt hem de dingen niet die hij wenscht, of het brengt ze anders in andere omstandigheden dan hij behoeft. Ook met al dat verlangen naar liefde, verlossing, entsagung, berusting die niet of slechts kort in de werkelijkheid kunnen treden, te veel droom blijven om hun hooge arbeid aan hem te verrichten, te veel werkelijkheid zijn om niet diep te doen lijden: blijft het eerste en laatste aan zijn leven: gemis, pijn. En een laatste bitterheid was hem door zijn kunstenaarservaring niet verborgen, men vindt haar in een zijner brieven aan Mathilde Wesendonk: ‘Mein Kind, wohl hatte der herrliche Buddha Recht, als er streng die Kunst ausschloss. Wer fühlt es deutlicher als ich, dass diese unselige Kunst es ist, die mich ewig der Qual des Lebens und allen Widersprüchen des Daseins zurück giebt? Wäre diese Wundergabe, dieses so starke Vorherrschen der bildnerischen Phantasie nicht in mir, so könnte ich der hellen Erkenntnis nach, dem Drange des Herzens folgend - Heiliger werden; und als Heiliger dürfte ich dir sagen: Komm, verlass Alles, was Dich hält, zertrümmere die Banden der Natur: um diesen Preis zeige ich Dir den offenen Weg zum Heile! - Dann wären wir frei: Ananda und Sawitri! - Aber so ist's nicht. Denn sieh! auch diess, dieses Wissen, diese deutliche Einsicht -, sie macht mich nur immer wieder zum Dichter, zum Künstler. Sie steht, im Augenblicke da ich sie gewinne, als Bild vor mir, mit der lebhaftesten, seelenvollsten Anschaulichkeit, aber - als Bild, das mich entzückt. Ich muss es immer näher, immer inniger betrachten, um es immer bestimmter und tiefer zu sehen, es aufzeichnen, es ausführen, als eine eigene Schöpfung es beleben. Dazu brauche ich Stimmung, schwungvolle Laune, Musse, behagliches Ueberwundenwissen des gemeinen, ablenkenden Lebenbedürfnisses, und dieses Alles muss ich eben diesem störrigen, widerhakigen, überall feindseligen Leben abgewinnen, dem ich endlich nur in seiner, ihm einzig verständlichen Weise beikommen kann; so muss ich denn, mit Selbstvorwurf im Herzen, Missverständnis - das ich selbst nähre - Kummer, Aerger, unablässig zu besiegen trachten, - nur um zu sagen, was ich sehe, und nicht sein kann! Um nicht

unterzugehen, blicke ich auf Dich; und je mehr ich: hilf nur! sei mir nahe! rufe, desto ferner entschwindest Du; und mir antwortet es: 'In dieser Welt, wo Du diese Noth dir äufladst um Deine Bilder zu verwirklichen, in dieser Welt - gehört sie Dir nicht'. Vele menschen hebben van natuur de neiging, het leed van anderen gering te achten, ik hoor van zulken die zelfs over Wagner spreken als een slechts klagende dien het leven niet zoo sterk in het hart greep. Hoe wijkt een dergelijke beschouwing terug, wanneer wij ons in zijn leven verdiepen. Neen, Wagners leven was geankerd in smart, het was eraan vastgebonden met duizend draden, en het was slechts zijn onuitputtelijke vitale kracht die hem ongebroken deed stand houden, niettegenstaande de lange, ontzettende marteling van innerlijke tweespalt en begeerte; van vernedering, noodelooze kwelling, verbittering door de wereld. En de gave eener liefde die alles had kunnen schenken en zijn gansche ziel vervuld heeft, maar wier verlangen, de vereeniging met de geliefde, door het noodlot was onmogelijk gemaakt. In deze liefde ligt het hoogtepunt van Wagners leven, hij heeft er alles in ontvangen wat hij later waardevols gaf, hij heeft alles geput uit den voorraad die zich toen in hem opstapelde. Hij heeft er de getuigenis van achter gelaten in zijn minst uiterlijke, meest innerlijke drama, Tristan und Isolde, in de Fünf Gedichte, en de onsterflijke brievenreeks, waar hij alles zoo oprecht openlegt, waarin wij lezen, hoe zuiver het verlangen naar geestelijke reinheid in hem was en welke uren van volmaakte sereniteit het hem heeft gegeven. In deze liefde heeft Wagner geresigneerd, 'entsagt', op een wijze die de feiten, waarom men hem van het tegendeel zou willen beschuldigen, als onessentieele, onbelangrijke nietigheden veroordeelt.

Ik wil nog slechts enkele woorden naar aanleiding van Wagners muziek zeggen. Overal waar Wagner zich zelf over zijn smart, en verlangen, en den droom uit hen te verrijzen, uitstort, is hij groot. Niet met de grootheid van het weidsch gebaar, de luide stem, de imponeerende verheffing, maar met die ontzaglijk veelzeggende grootheid der diepe, diep lijdende menschelijke ziel, die niet één oogenblik nagelaten heeft uit haar lijden de

winsten van veredeling en verdere verdieping te trekken, welke slechts de smart vermag te geven. Wie heeft inniger Wagners muziek begrepen, *gevoeld*, dan Nietzsche? Hij schreef het zóó: 'Es giebt noch einen Wagner, der kleine Kostbarkeiten bei Seite legt: unsern grössten Melancholiker der Musik, voll von Blicken, Zärtlichkeiten, und Trostworten, die ihm Keiner vorweggenommen hat, den Meister in Tönen eines schwermüthigen und schläfrigen Glücks'[1]. 'Da ist ein Musiker, der mehr als irgend ein Musiker seine Meisterschaft darin hat, die Töne aus dem Reich leidender, gedrückter, gemarterter Seelen zu finden und auch noch dem stummen Elend Sprache zu geben. Niemand kommt ihm gleich in den Farben des späten Herbstes, dem unbeschreiblich rührenden Glück eines letzten, allerletzten, allerkürzesten Geniessens, er kennt einen Klang für jene heimlich-umheimlichen Mitternächte der Seele, wo Ursache und Wirkung aus den Fugen gekommen zu sein scheinen und jeden Augenblick Etwas "aus dem Nichts" entstehen kann. Er schöpft am glücklichsten von Allen aus dem untersten Grunde des menschlichen Glücks und gleichsam aus dessen ausgetrunkenen Becher, wo die herbsten und widrigsten Tropfen zu guter- und böserletzt mit den süssesten zusammen gelaufen sind. Er kennt jenes müde Sichschieben der Seele, die nicht mehr springen und fliegen, ja nicht mehr gehen kann; er hat den scheuen Blick des verhehlten Schmerzes, des Verstehens ohne Trost, des Abschiednehmens ohne Geständnis; ja, als Orpheus alles heimlichen Elends ist er grösser als irgend Einer, und Manches ist durch ihn überhaupt erst der Kunst hinzugefügt worden, was bisher unausdrücklich und selbst der Kunst umwürdig erschien - die cynischen Revolten zum Beispiel, deren nur der Leidendste fähig ist, insgleichen manches ganz kleine und Mikroskopische ihrer amphibischen Natur'[2]. Aldus de uitdrukkingen van iemand, die Wagners muziek als zijn eigen leven geproefd had. En die het gevaar er van begreep. Ja, kan zúlke muziek van een zóó levenskrachtigen anders dan een gevaar zijn voor de levenskracht van anderen? Men luistere wat Wagner zelf over haar

1) Der Fall Wagner, W.W. 7, Blz. 25.
2) Fröhliche Wissenschaft, Werke 5, Blz. 120.

schreef in een brief dien Nietzsche niet gekend heeft[1]. ‘Nun denken Sie sich meine Musik, die mit ihren feinen, feinen, geheimnisvoll-flüssigen Säften durch die subtilsten Poren der Empfindung bis auf das Mark des Lebens eindringt, um dort alles zu überwaltigen, was irgend wie Klugheit und selbstbesorgte Erhaltungskraft sich ausnimmt, Alles hinwegschwemmt, was zum Wahn der Persönlichkeit gehört und nur den wunderbar erhabenen Seufzer des Ohnmachtsbekenntnisses übrig lässt: wie soll *ich* eine weiser Mann sein, wenn ich nur in solch rasendem Wahnsinn ganz zu Hause bin?’ Wagner zelf teekent zich hier als de Rattenvanger van het verhaal, die met zijn noodende tonen al wat hel, jong, licht is in de stad der ziel uit haar wegtrekt naar de zwarte gevaarlijke golven waaraan slechts de dood het ontkomen is. Er is in zijn muziek iets warm-verlokkends, iets dat het hart altijd naar zich toelokt, onze ziel doorzingt en doorgloeit; iets zoo zwaarmoedigs, iets zoo verzaad van het overkropte, hopelooze heimwee naar landen die nooit bereikt zullen worden en droomen die nimmer over ons gelaat zullen lichten, dat al de daden waarmede wij ons uit de weemoedige stilte, de misschien kinderlijke wanhoop onzer jeugd optilden, vergeten worden, dat al de herinneringen, ook de allerverborgenste die vergeten schenen, de smartelijkste, pijnlijkste verrijzen uit de bitterheid van onze menschelijke onmacht, en dat ééne verlangen, dat niet gestild kan worden en welks onvervuldheid de droefheid zal zijn van ons stervensuur, in ons de wanhopige melodie doet zingen hoe niets, niets, niet de stoutste daad, niet de helste hoop, niet het hechtste vertrouwen, en o, niet de diepste liefde ons ooit zullen heffen uit de mist, waar de bleeke schuwe vreugden door schichten, de smarten in gloeien, uit die damp van weemoed waarin wij allen geboren worden. Dit zijn de uren in de volle zalen, de snel vergleden oogenblikken die de muziek ten volle verwezenlijkt geven en in de gedachte de heerlijkheid verkrijgen van het korte genot dat een lange begeerte nalaat. Het zijn de tallooze eenzame uren aan het klavier als wij de regels, de maten speelden, spelden, om er al de innerlijke verslagenheid, de resignatie, het brandend

1) B.a. M.W., Bladz. 170.

leed uit te zuigen, die er onuitputtelijk de ziel van zijn. In die uren worden de verschieten op menschelijk verdriet, welke zich voor den spelenden peinzer openen, eindeloos, - zij hebben alle iets van de doordringende stemming van het voorspel tot de derde acte van den Tristan,...er hörte müde, dumpfe Meereswellen an ein ödes Ufer branden und die wehen Seufzer eines totwunden Helden in blaulich dünne Luft verwehen..., de smart die nooit zóó de ziel zal verdooven dat de stilte kan intreden, het verlangen dat nooit zal sterven en dat vergeefs over de zacht bruisende golven zal staren naar een vrede die, nooit verloren, nooit kan gevonden worden omdat zij de droom is van de lijdende ziel zelve, haar schoonste droom, welke haar werkelijkheid niet hebben kan dan in den anderen droom van, korte gelukzaligheid, mogelijk gepeinsd bezit. Men onderzoekt nog de werkingswijze dezer muziek, beseft de groote psychologische waarde der leitmotieven: zij maken de levende uitzinging bestaanbaar van alle, ook de tegenstrijdigste tochten in het menschelijk hart, en wij voelen in een melodie van vreugde heel heel lang den gerekten zang van het ingeboren leed, in een juichtoon over een daad de klacht van het Noodlot dat haar verijdelen zal, onder een verloochening de heesche, hunkerende liefde, onder een opbruising van lust de heete snik der ziel om de verontreiniging van haar zuiverheid. Al de lagen der ziel, ook de diepste die de velen niet kennen, die te kennen een vloek der enkelen is, worden opengelegd. Niet Beethovens volstreden geestelijke verhevenheid, die de gevoelstoon in zich levend draagt van de smart waaruit zij zich ophief, maar de verhevenheid der diepe smart zelve hooren wij bij Wagner, en de tonen van waarlijke verlossing die wij in zijn muziek vinden, zij hebben als de melodie van een Charfreitagzauber de dadelijkheid die niet tot bezinning kan komen omdat zij in haar tijdelijke genade slechts de windstilten zijn tusschen de stormen. Nimmer is Wagners muziek onzinnelijk, terzelfder tijd geraakten streeling, verlangen, smart en droom er versmolten als één eenige droom er in vloeibaar. Het was misschien een zijner laatste gedachten, dat àlles illusie is, het heele leven een smartelijk droomen. ‘Wir fragen uns über das Schicksal dieser so erkannten Welt, und da wir in ihr leiden und leiden sehen, so

fragen wir uns nach Heilung oder wenigstens Veredelung der Leiden. Sind wir mit allem Bestehenden zum Untergang bestimmt, so wollen wir auch in diesem einen Zweck erkennen und setzen ihn in einen würdigen, schönen Untergang', schrijft hij in het laatste deel zijner geschriften[1]. Ook in de redeloosheid des levens naar het schoonste sterven te streven, - is dit niet de opperste bevestiging van het leven als droom en de schoone droom van den dood als laatst-begeerlijke werkelijkheid? Want uit dien grooten droom verrijzen immer andere droomen, de zoetste, ook die waarvoor hij op de woorden zijner geliefde eenige zijner ontroerendste verklankingen vond, zij, die altijd, in ieder uur, in iederen dag schooner bloeien, boden van heemlen en lusthoven, - verzonken hemelen, verloren paradijzen. Ten slotte blijft de gelatenheid, de berusting tegenover het Noodlot. Het is de gelatenheid die in het gedicht 'Im Treibhaus' zoo beklemmend en indringend leeft. Wéér, in dat lied, de 'wehe' melodie van den gewonden en zielszieken Tristan over het moede bruisen der zeegolven aan de rotsige kust. Zij draagt hier het andere beeld: het visioen der oostersche weeldeplanten in den noordelijken broeikas, huiverend van verlangen naar het verre vaderland. De stemming is die der zwoele loome stilte, waarbinnen waarachtig leed na de laatste klaeht zich hult in eigen zwijgen. Dan wordt het duister en stiller nog. En in de klemmende, klamme rust, daar een zucht door de drukkende donkerheid de bloemen deed beven, het langzaam, eentonig, door onpeilbare stiltepoozen onderbroken neervallen van zware druppels op den bodem, - zware tranen, tranen van een die ook in de berusting geen afstand kan doen van den vrede, waarop hij zoo heet, zoo hartstochtelijk gehoopt had.

1) Gesamm, Schriften, Dl. 10, Blz. 320 (Brief aan H.v. Stein).

Uit ‘De gouden appelen’
Door
André Jolles

Kuil der ijdelheden

[Tusschen rotsen. Een steil pad].

Herakles.
Hier stijgt de weg; het brokkelige smalle pad
Voert in windende kronkelingen naar omhoog.
Mijn toorts half opgebrand flikkert onstuimiger,
Spookachtig danst de grauwe walm de wanden langs.
Waar ben ik? Nader ik het einde van mijn tocht?

Stemmen uit de diepte.
Vruchtloos ons zoeken,
Nergens, nergens een licht,
Op ons rust het donker,
Onafwendbaar gewicht.
Wij drijven eindloos,
In geluidloozen poel,
Wij drijven en dwalen
Zonder doel, zonder doel.
Gij duistere vogel,
Waar zijt gij, waar stijgen
Uw gruwbare wieken,
Hoe vlieden wij 't dreigen
Van uw wreede snebbe?

O, om een vonk,
Die nauw een oogwenk,
Kwam en verblonk,
Om een dwalende vlam
Van nog zoo ver,
Om een weerlichtstraal,
Een schietende ster.
Wee ons, de vogel
Wee, wee, verstomt,
De zwijgende vogel
Komt nader - komt.

Herakles.
Hoor, was dat kabblen van vallend water of klonk
Geluid van stemmen uit de duizelende diepte?
Stil, het eentonige rumoer nadert gestaag.

Een Stem.
Verdoemenis.
Goden, weest vervloekt; menschen, weest vervloekt; tijd, eeuwigheid, vreugd en droefenis, weest vervloekt.
Een spiegel, een spiegel.
Ik heb mijn handen afgeknaagd tot bloedige stompen, mijn lippen vervreten tot mijn tanden uit het kale tandvleesch grijnsden. Ik kwijl venijn. Mijn gespannen buikvel dreunt van kwaadaardige opgesloten winden. Mijn oogen zijn nijdige etterpuisten geworden.
Een spiegel, een spiegel.
Verdoemelijke nacht.

Herakles.
Kun je mij je naam niet noemen, kameraad?

De Stem.
Houd er je neus buiten, volgevreten bullebak, en bemoei je met je eigen bemoeisels.

Herakles.
Kalm aan, oude jongen, een beetje beleefd.

De Stem.
Stik de moord, ongerezen poffer.

Stemmen van boven.
Jaagt ze,
Treiter ze, plaagt ze
Zonder rust, zonder duur
Met een zweep van vuur,
Drijft ze naar waar als wilde beulen
De gore nachtmerrie met haar veulen
Hobbelt en hinkt,
Waar de nachtzwam stinkt,
Waar het wroetende galgevarken zich rept,
De bietebauw, de moordkol vlept,
De alruin hinnikt,
Gnuift en grinnikt.
Om het knekelrad,
Waar de raven zich zat
Vreten en knagen:
Helpt ze jagen -

[Een Grijsaard nadert].

Herakles.
Een blindeman schuift schoorvoetend voort en betast
Met bevende vingers de rotsen. Een wijs hoofd
Waardiger om een koningskroon te dragen dan
Den vloek der goden.

De Grijsaard.
Mijn handen grijpen om zich heen
De kanten van den harden wal,
Maar waar ik vat wordt iedre steen
Een lauwe walgelijke kwal.
Waar ook mijn voet het bergpad raakt,
Daar treed ik in de weeke dras.
Tergende spot der goden maakt
Granieten rotsen tot moeras.
Hitte noch koude laaft mijn bloed
En buiten ruimte, buiten tijd

Verdwaal ik in den veegen vloed
In nevelen der eeuwigheid.

Geef pijn, geef honger en verschroei
Mijn lendenen met kokend pek,
Ontwricht mijn leden, schroef een boei
Met stekels om mijn rauwen nek,
Giet in de ziel mij nijd en toorn,
Gesmolten lood mij in den mond,
Doorpriem mijn lijf met doorn aan doorn
En hang een slang aan iedre wond,
Ik zal het dragen als een knecht
Die van zijn meester slagen kreeg:
Pijn is genade, pijn is recht
Maar niet dit lange, lange leeg.

[Hij gaat voorbij].

***Herakles*.**
Hoe schielijk volgen de schaduwen elkander.
Een nieuw beeld: een knaap die jong en onbekommerd
Met vlugge sprongen langs den rand der diepte huppelt.

***De Knaap*.**
Laat mij je schemerig gezichtje
Eenmaal kussen, dwalend lichtje.

***Het Dwaallicht*.**
Neen, neen, neen, neen,
Ik dans en glim
Omhoog en omlaag,
Val, dartel en klim.
Ik lok en plaag,
Maar kussen kan mij geen een.

***De Knaap*.**
Sterre, wat hindert me
In mijn verlangen,
Klein vlammend vlindertje,
'k Heb je gevangen.

Het Dwaallicht.
Nog is het net niet geweven
Waar 't slanke lijfje
Van 't blauwe wijfje
Niet door kon zweven.
Zoo fijn kunnen dwazen
Geen garen spinnen;
'k Ben niet te winnen
Ik slip door de mazen.

De Knaap.
Vlucht maar, gij dartel vuur
't Is al een weelde
Dat ik hier uur aan uur
Krijgertje speelde.
Zing mij uw liedje voor,
'k Dans naar uw vedel:
IJdel en edel
Volg ik uw spoor.

[Zij verdwijnen].

Herakles.
Dit alles glijdt voorbij als droomen.
Ginder daalt
Een donker ding tusschen de steenen, een langarmig
Dikbuikig gedrocht, een spin, een kruisspin, zoo zwaar
Als een nijlpaard - Vriendje je verspert mij den weg.
Zijn waglend, harig onderlijf schuifelt langs 't zand,
Op zijn rug schemert zwavelig en groen het kruis,
Een ronde, kaal geschoren vlek glanst op zijn kruin,
Hij bromt - zing toch wat harder dat ik 't hooren kan.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
Waar het uitgaat komt het in,
Waar het ingaat komt het uit,
Van mijn snuit tot aan mijn stuit,

Dats het eind en het begin,
Ik spin wat ik spin.

Herakles.
Een allerliefst klein lied om kinderen in slaap
Te sussen en zeer stichtelijk. Hoe gaat het verder?

De Spin.
Houd je mond en een twee drie
Brabbel ik de liturgie.

Herakles.
Ga je gang en zing maar voor
Ik bezorg het responsoor.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
Hoe een heidensch koningin,
Op haar ouden dag, dat schaap;
Zich vergaapt heeft aan een paap.
Maar de paap, een vrome guit,
Waar het ingaat komt het uit,
Had in overspel geen zin,
Waar het uitkomt, gaat het in,
Dats het eind en het begin.
Ik spin wat ik spin.

Herakles.
Heilig paapje zonder zonde,
Bid voor ons in deze stonde
Et in hora mortis,
Als het zieltje vort is.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
In een bekertje van tin
Heeft zij een verliefd venijn
Sluw vermengd met Rhijnschen wijn.
't Paapje weerde zich zijn huid,
Waar het ingaat, komt het uit,
Braakte alles langs zijn kin,
Waar het uitkomt, gaat het in.

Dats het eind en het begin.
Ik spin wat ik spin.

Herakles.
Heilig paapje vol genade,
Begeleid ons vroeg en spade,
In saecla saeculorum
Want wij zijn maar schorem.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
Deze sombere vorstin
Spant hem op de folterbank,
Prikt hem zeven dagen lank
Van zijn schedel tot zijn kuit,
Waar het ingaat komt het uit,
Met een lange scherpe pin,
Waar het uitkomt, gaat het in.
Dats het eind en het begin.
Ik spin wat ik spin.

Herakles.
Heilig paapje, uit ons midden,
Leer ons vasten, leer ons bidden
Peccator et peccatrix
Baat het niks, het schaadt niks.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
Maar des al niettemin
Bleef, trots tandgekners en weening,
't Brave paapje bij zijn meening;
Sprak: Mevrouwe voor uw fluit,
Daar het ingaat, komt het uit,
Roert een knaap als ik geen vin,
Daar het uitkomt gaat het in.

Dats het eind en het begin.
Ik spin, wat ik spin.

Herakles.
Heilig paapje, laat in 't leven,
Uw verschijning ons omzweven
Requiescat in pace.
Zie je wel, daar gaat ze.

De Spin.
Ik spin wat ik spin:
Martelij brengt gewin.
Onze Sint is overleden
En den hemel ingereden
Op een witte ezelin,
Waar het uitkomt, gaat het in,
Met een groot bazuingeluid,
Waar het ingaat, kom het uit,
Halleluja tot besluit!
Zingen wij te zamen:
Amen, amen, amen.

Herakles.
Pak je voort, en krijg de pest.
Hopla - ite, missa est.

[Hij schopt het beest in den afgrond].

Een zachte stem:
Was het niet koel op het mos? Statig schommelden
De takken van de ceders, vogels dommelden
Tusschen zat gebladert; lodderig ging de bries
Over het murmlend water tusschen lis en bies
Droomloos lag ik dien middag aan den zoom van 't bosch
Dicht bij den oever.

Een verre echo.
Was het niet koel op het mos?

De Stem.
Kwam dan de nacht? Stevende de gehoornde maan
Als een blank, listig scheepje langs de blauwe baan?
Maar de schaduwen gleden fluweelig en loom
Door het rosse gestamt, streken over den stroom;
Parelgrijze schemering streelde wulpsch en zacht
Langs mijn slapen en mijn voorhoofd.

Echo.
Kwam dan de nacht?

De Stem.
Daar was op eens bewegen, in het stille blinken
Van den maanschijn kwamen schichtige dieren drinken,
Antilope, damhert en de ruige buffel
Naderden het watertje met norsch gesnuffel
Of dorstig snorken en van hun snoeten als regen
Ging 't lekkende gedrop.

Echo.
Daar was op eens bewegen.

De Stem.
Hoe mij toen de eenzaamheid verdroot. Het staag getik
Van 't vocht maakte mij ook dorstig. Een oogenblik
Bleef ik nog liggen, maar ik vond niet langer rust:
Verbijsterende droomen bedierven de lust
Van 't vriendlijk plekje, dat mij nu geen schuil meer bood.
'k Stond duizlig op.

Echo.
Hoe mij toen de eenzaamheid verdroot.

De Stem.
Daarna knielde ik waar heesters wiegelden en keek
Voor ik dronk aandachtig in de schijnende kreek,
Zag plotseling dat schoone gezicht, mijn gezicht
Met de verlangende oogen, die met dubbel licht
In den waterspiegel nog eenmaal spiegelden
Beeld in beeld, glans in glans.

Echo.
Waar heesters wiegelden.

De Stem.
Ai mij die oogen; onbegrijpelijk gebloeit
Zijn zij daar tusschen andere kruiden gegroeid,
Tweelingsbloesems met purper vonkelende kelk
Dubbele sterren, midden in het hart van elk
Een geglinster als van kristal, maar overtogen
Met een doorzichtig, dampig waas.

Echo.
Ai mij, die oogen.

De Stem.
Met wat zoete gulzigheid en zalig verheugen
Heb ik 't vocht dat mijn ziel weerkaatste in lange teugen
Gedronken, heb het heimwee naar mijzelf gebluscht,
Koelte slurpend tegelijk die lippen gekust
Wier wellust ik zoolang te vergeefs had verbeid
Eindelijk, eindelijk.

Echo.
Wat zoete gulzigheid.

De Stem.
Dood, dat gij daar kwaamt en met uw ivoren hand
Mij in het hart greept. Toen lag aan den waterkant
Een gelukkig gestorvene. De nacht verliep,
De dag, de maand, het jaar - met open oogen sliep
Het eenzaam lijk. De dieren meden het geraamt
Schuchter en dronken elders.

Echo.
Dood, dat gij daar kwaamt.

De Stem.
Is het niet koel op het mos? Statig schommelen
De takken van de ceders, vogels dommelen
Tusschen zat gebladert; lodderig gaat de bries
Over het murmlend water, tusschen lis en bies.
Droomloos lig ik daar eeuwen aan den zoom van 't bosch
Dicht bij den oever.

Echo.
Is het niet koel op het mos?

[De stemmen vervagen; Herakles gaat verder].

Kleine schetsen
Door
Eug. De Bock

Hymen I

Ze wilden een mooi meisje volgen maar zagen toevallig de afgelegen houtmarkt, waar op een lage herberg een breede naam geschilderd was. Hier had hun vriend hen naar verwezen.

Ze stapten van het voetpad op de verstrekkende bestrating en gingen in rechte lijn op de poort toe, die open stond.

Binnen, waar aan de bruine wanden schilderijen hingen, goudomlijst, kwam de dochter bij hen vragen wat ze verlangden. Ze kwam zoo dicht dat ze het brelok, dat op haar boezem steeg en daalde, met de hand hadden kunnen nemen en bekijken. Ze vroegen het beste bier en bekeken elkaar. Ze wisten van een betrekking tusschen haar of haar zuster, en hun kameraad.

Het vocht parelde in glazen, fijn als roemers. Een flesch bleef er naast staan met bestoven hals.

Free liet het hoofd rusten op de rechter hand en hield de linker op zijn starre wandelstok. Hij rook de lichte geur die van het blonde bier door de ruimte ging, tot in de hoeken, en volgde 't meisje die over het krakend wit zand van de vloer schreed.

Ze droeg rouw. De hals van haar kleed was laag uitgesneden en twee spieren kwamen binnen de lijn van het snoer te samen, en droegen een gezond gelaat en blond hoofd, dat neeg en nijver naar de werktafel zag, wanneer ze weer wou voort-

werken. Ze keek nog eerst naar de heeren, met groote klaarblauwe oogen. Er was een trek om haar mond, een plooi van de wangen, die de lippen, vleezig en trotsch, strak hield en opvallend.

Free vroeg haar of ze Adèle heette.

Ze keek verwonderd op, en lachte. Ze had zich intusschen weten kleuren om haar naam, zorgvuldig uitgesproken in de mond van vreemden, en hoorde:

'Ik kom met de groeten van Victor.'

Haar mond plooide tot een glimlach. Ze ging even de gang in en naar achter, en bracht haar zuster Anna mee, die wat van de toog nam, knikte, en weer verdween. Een zwartharige vrouw, met twee kleine kinderen, ging de poort uit en wandelde traag de markt over.

Het meisje haalde werk van een stoel, naderde terug het breede biljart in het midden, en leunde erop met de twee handen. Ze merkte aan Free dat hij haar met zijn oogen wilde streelen. Ze nam met beide handen de stof terug, stak een speld op het patroon, en lei het weer neer om voort te praten.

'Hoe vindt u Deerle? Stil, niet?'

Ze hadden veel dorpen en steden gezien en praatten over hun indrukken. Ze waren gezellig. Het was eigenaardig te hooren hoe elke plek van Deerle in hun vizie leefde. De stad was stil als een heel groot begijnhof, met breede en lange straten. Veel gevels waren rijk getooid met loof en beelden. De meisjes waren vriendelijker en schooner dan elders.

'Begijntjes', zei Adèle. Ze keek over het biljart heen, en vertelde de geschiedenis van 't stadje, hoe alle leven er uit teruggeweken was naar de badplaats. Hier stonden schoone huizen maar er gebeurde niets.

Haar eigen bestaan zweefde haar gedurig voor toen ze vertelde.

Ze keek Free in de oogen als ze schalks moest ingaan op een vraag. Zijn oogen gleden langs haar of zagen naar heur mond. Hij zat in het zonnelicht. Hij sprak met een lichte en zekere stem, behulpzaam invallend waar heur dialect beschaamd werd. Hij was, in de vallende schemering, een lichte vlek, omdat de zon om hem wat klaarte lei. Hij liet zijn glas nog

vonkelen in de late zon en proefde het bier als wijn. Wanneer hij weg ging haalde ze zijn hoed en drukte hem ongevraagd de hand.

II

De fijne lucht, naar het Oosten vervloeiend in hooge nevel, vlijde over veld en wegen blauwige doomen, onder de aarzelende avond.

In de onmiddellijke nabijheid was nog de volle klaarte van de dag. Over het kanaal, effen glanzend en ver strekkend, lag een brug met witte leuning. De booten, met hun kleuren van blauw en rood om schipper en schippersvrouw, voeren gelaten eronder door, de stad om die uit paarlemoer leek opgetrokken, en verder in een rechte lijn naar zee.

Georges zweeg. Free neuriede zachtjes een melodie, nog bezig met de ontmoeting. Die had overal een klank geleid.

Ze waren de brug over en klommen de dijk op die langs het breed kanaal de schoonheid zien liet van het spiegelend vloeiend water, blauw met wit, en smaragdgroen aan de boorden. Plots bleven ze turen naar de weerschijn van een witgekalkt huisje, dat met zijn laaghellend dak tweemaal praalde, éens in de lucht aan de overzijde tusschen zwermen van muggen en onder boomen, en éens in de klare vloed.

De verte wachtte op hun haastige stappen. Maar een herinnering aan zomervreugden deed hen in de eenzaamheid hun kleeren neerleggen, het een na het ander, en na wat aarzeling plonsen in het koude nat.

Dat werd nu plots bewogen.

Zij zwommen weinig. De zon was gedaald. Zij tuurden in de lucht of keken over de verre waterbaan. Free liet zich drijven en zonk soms naar de diepte, de armen open.

Tusschen de gonzende insekten in het laatste licht kleedden ze zich aan. Zij voelden alles als een vriendelijk huis. Naast hun voeten was het water, waar ze gebaad hadden. Om hen staken lichte winden op, waarvoor ze zich beschermden en hun jas toeknoopten. Ginder achter al dit groen, tusschen de vele huizen, woonden menschen, waarvan hen enkele kenden. Drie torens, hoog en slank, brachten gedrieën de groet van de stad.

Er praalde vóor hen een bleeke tint van zilver met goud, waarop die sierlijk waren afgeteekend. Maar verder ging de wijde wereld voort.

III

Adèle was vermoeid geweest.

Met heur beide handen had ze aan heur blonde haar geraakt dat, hoog en breed, wiegelde om haar hoofd. De eenzaamheid drukte haar. Ze was met de tram naar de zee gereden, daar de tijd in het stadje niet meer voorbij ging. Er was iets dat álle voortgang tegenhield.

De verstrooide landhuizen trokken haar aandacht niet, die vervangen was door een enkele gedachte. Waarom was Free zoo dikwijls met haar komen praten, en sinds vele dagen niet meer geweest. Hij was in de groote woning reeds tehuis. Hij noemde haar jongste zuster en die reeds weduwe was met hun naam en werd door haar met zijn naam genoemd.

Plots was een hevig gevoel van heur lijf naar heur voorhoofd gegaan. Drie stappen van haar stapte Free, de lichte mantel op de arm. Toen ze met de hand wou groeten, had hij weer over de velden weg gezien. Ze had te lang gewacht om hem te roepen.

Terwijl ze zijn gelaat meevoerde als een teeken van wee, had hij te laat heur zwart-blond beeld begrepen. De losse handen op de schoot, had hij eerst uit koele herinnering haar gestalte herkend. Het had hem gespeten dat hij haar niet bemerkt had, en bij een doortocht was hij met Georges nog even binnengegaan, waar de toog schitteringen torschte in de late namiddag.

Adèle was te Rijssel, omdat ze dreigde ziek te worden en verstrooiing zoeken moest. Daar was een licht leven met nieuwe dingen aan zijn oppervlakte.

IV

Over de breede duinenzoom klommen en daalden ze naar de zee. Van de hoogste toppen zagen ze verder dan de stad. Het land lag voor hen uitgespreid tot aan vage heuvelen.

De zee was des avonds grijs onder blauwe lucht. Wel was er blauw in, maar vooral grijs omdat de zon zakte achter

wolken. Haar weggaan maakte de wandeling schoon. Er waren dan telkens nieuwe kleuren in de lucht en op het water. De menschen die van de zon weg, door de bries naar hun villa's gingen, droegen een schitterende gouden lijn langs hun gelaat en kleeren.

Ze konden ook langs de landzijde uit het stadje weggaan en het kanaal volgen, dat langzaam in een scherpe hoek de zee naderde, en er in vloeide bij een ander stadje dat ruimer was gebouwd. Zijn breede straten waren open naar de vier windstreken. Tusschen groote, achtiendeeuwsche huizen stonden hier en daar, zoo op de markt achter oude boomen, een heel oud pand, duister en schoon, die aan de plaats een zwaarmoedig karakter gaven. In die stad was de zilte lucht sterk en boven het Noorden, waar al de straten heengingen, zag je de witte lucht hangen vol witte waterdampen, die luchtig, als onmetelijke zeilen, boven de zee zijn. Ze zouden er niet kunnen wonen; wel doorloopen: en over de haven langs de kust in wijde bocht terug keeren.

Nu waren ze vermoeid in de badplaats aangekomen en hadden daar in de duinen als kinderen geworsteld, zoodat ze gekneusd waren en hun kleeren vol zand staken. Ze hadden dan de avondwind langs hun hoofden laten gaan, en door de duisternis waren ze gedrieën naar hun logement gegaan, met Victor die zich bij hen gevoegd had.

Ze kwamen nog enkele gasten tegen die in witte kostumes zich naar huis spoedden. Gauw was de weg verlaten, zonder licht. Maar boven de boomen, aan de hemel die schalieblauw werd, pinkten sterren, en achter wolken, aan hun rechterzijde, kwam de maan te voorschijn, bol, en klom langzaam hooger. Een paard snoof de wind en galoppeerde achter een gracht aan hun zijde.

Achter hen waren donkere duinen. Ze konden links en rechts de boomen zien die het land afsloten, in de verte. Zijlings het land in was een hoeve met groote schuren en hooge boomen er om heen. Het schoonst van al was de maan, die scheen te rijden over de wolken, en toch de hemel donker liet.

Op de bolle steenen van de stad dachten ze alleen nog maar aan rust. Binnen werd Victor hartelijk verwelkomd; hij

ging in de keuken praten terwijl zijn vrienden zich opknapten. Hun wilde haren zaten vol zandkorrels.

V

Alle lichten van de luchter waren aan in de eetkamer, aan de andere zijde van de gang, waar op mahoniehouten kasten oud koperwerk blonk, kleine snuisterijen, door Anna bijeenverzameld. Adèle kende daar niets van, sprak met een glimlach en met achting over die bezigheid, zijlings de dingen bekijkend.

Ze was even bij de tafel gekomen, zat met haar werk in de schoot naast het ammelaken dat laag afhing.

Eerst hadden de vrienden alleen gezeten, Georges, met zijn groote brilglazen en toegenepen, vriendelijke oogen met zijn rug naar de schouw en zijn gezicht naar de deur en naar de twee andere, die naast elkaar hem bestookten met spotwoorden. Het was wat eenzaam in de ruime kamer. Voor de vensters waren de stores neer. Driemaal was de deur opengegaan, die boven een hoog trapje de bedompte keuken zien liet, waaruit etensgeur hen toedampte. Dan was Anna daar verschenen als een volle roos, een lichte jurk om de buste en de schoone armen. Haar oogen waren droefgeestig. Ze sprak heel weinig. Telkens dat ze verscheen, op de hoogste trede, met een bord omhooggeheven, was het alsof met haar een vloed van woorden ging binnen komen, waaraan ze zich zouden te goed doen en waarin ze met haar gaarne zouden communieeren. Ze stond daar prachtig in het volle licht, als in daglicht. Ze keek vriendelijk maar antwoordde nauw met ja en neen, en ging spoedig terug omhoog. Dan bekeken ze elkaar verwonderd en zagen naar het grijze deurtje, waar niets meer was.

Ze hadden haar broer Domien gevraagd om met hen een glas te komen drinken. Die zette zich in een hoek van de kamer en dra was het gesprek aan gang. De gasten waren verzadigd. Ze voelden vermoeienis waken in hun beenen en verplaatsten met loome armbewegingen de schalen met vruchten. Adèle was dan bij hen gekomen. Er werd over verleden dingen gesproken. Adèle was acht-en-twintig jaar geworden; dit verwonderde hen: haar hoofd had iets kinderlijks geurigs behouden en haar leest

was slank en veerkrachtig. Maar zij had ontvleeschde polsen en op haar lange handen lagen aders. Ze zei dat ze mager was en om haar groote eerlijkheid bezagen haar de jongens met minzame blikken, en vergaten haar zeer aangenaam uiterlijk niet te huldigen. Free voelde vooral hoe zij hem alles vergaf, wat hij in haar kon misdaan hebben.

Ze spraken over de toekomst van Victor, die zijn ooms en tantes hier bezocht had. Georges waagde een toespeling op Anna. Geen mensch reageerde. 't Was of Victor vernomen had dat er met haar iets ernstigs ging gebeuren.

Toen alles bijna leeg was merkten ze in de gang hoe buiten de maan scheen. Het was frisch en een lichte wind had de hemel schoon gevaagd. Free en Georges gingen in de herberg hun hoed nemen. Ze knoopten hun jas dicht en trokken met Victor de straat op.

Ze hadden binnen gezien dat de apotheker bij Anna zat, met bleek lang gelaat en gepomadeerde baard. Victor vroeg er hen om en Georges zei dat alles naar de vaantjes was, dat hij te laat kwam.

Victor leidde hen de stille markt over. Aan de linker kant van het stadje was een breede dreef, waar op zachte grond bruine beuken stonden, hoog, met veel goud dat ritselde in de maannacht. Op het einde was een ijzeren bareel, zoodat ze ingesloten leken. Links voor hen wandelde een meid met trage stappen; eenvoudig haar onder een ronde hoed. Een deur van een villa en een hek gingen open, en een heer met panama kwam op de weg, en floot naar het meisje, dat niet wist wat doen nu er vreemden waren op het pad.

Ze rilden in de kille nachtlucht, staken de handen in de zakken en stapten flink door onder de bolle, felle maan.

Victor was in het midden. Hij vertelde hoe hij Anna voor 't eerst gezien had op een kermis, lang geleden, en met haar was naar huis gegaan. Hij was geworden als een jongere broer, maar het leek stilzwijgend en vanzelf-aangenomen dat hij haar zou komen weghalen.

Hij kwam slechts enkele malen per jaar in hun familie. De meisjes verlangden verandering in hun leven, en een uitkomst. Alle dagen waren voor hen eentonig.

De vrienden vroegen hem om alles te vergeten. Ze waren door de verlatenheid op de groote markt gekomen, tusschen de vier begrenzingen van huizen uit grijze steen, met schaduwzwarte galerijen langs de verlichte vlakte. De gevels waren door de maan belicht, die aan de blauwe hemel tusschen weinig sterren alle nevels van de aarde tot zich trok. Zij maakte de torens wit, die wonder fijn en scherp boven de huizen oprezen, achter de groene boomen die boven de daken opbloemden, en laag langs hun flanken reikten.

Alles scheen mogelijk geworden en minstens begrijpelijk.

In hun logement ontmoetten ze nog alleen een oude vrouw bij de trap. Ze namen er hun kaars mee en klommen omhoog. Onder hen waren geruchten van de herberg.

Een lantaarn scheen door het naakte venster hun kamer binnen. Om de maneschijn bliezen ze hun licht uit en kwamen in hun vaan in het lantaarnlicht een danspas doen.

Maar over hen stond een deur open, op de gang. Er had kindergeschrei geklonken uit de kamer. Wanneer hij even zijn deur opentrok om de schoenen buiten te zetten zag Victor, in de glans van een kleine nachtpit, aan een ronde tafel een vrouw in nachtgewaad, met op haar schoot twee kinderen die niet wilden slapen.

Op de tafel stond veelkleurig speelgoed, onder bruin zwak licht. Heur zwart haar hing los op de rug. Zij zag alleen haar kinderen, waarvan de kleertjes half waren uitgedaan en op de vloer verspreid lagen. Brood lag nog op de tafel.

Toen hij terugkeek lag Georges onder de deken, en Free trok een venster open, zoodat de nachtlucht de lange kamer vulde.

De motorboot*)
Door
Maurits Uyldert

Een ziel heeft elk, maar een, een eenge ziel,
Eenzaam en enig, en zij bloeit in ons,
In elk van ons, geheim, of als een droom
Wonderlik, vreemd voor 't hart, maar teer en schoon.
Een ziel heeft elk, maar wee wie meent, zij is
Een spiegel die zich richten laat naar wil,
Wens, gril of gretigheid begeert. Zij kaatst
Licht, 'lijk een blanke spiegel, maar haar licht
Vangt zij vanuit den hogen hemelgeest
En werpt het in ons leven: wee wie eens
Haar afwendt van dien hemelbron, wiens wil
Haar op gestalten richt van 't aardse ruim,
Wie van de schijnen die geen eeuwigheid
Verpuurde en die in tijd vergaan, den walm
Op 't smetloos blanke vlak vangt: want die walm
Beslaat den glans, verblindt, misleidt en doodt.

Ik voer eens met mijn boot op de rivier
In kalmen nacht. De motor joeg de schroef
Met regelmaatge rust door 't stille water.
Zij die ik liefhad stond aan 't roer: ik lag
Voor aan den steven, luistrend naar 't geklots

*) Uit een nieuwen bundel, ter perse bij W. Versluys.

Van 't plonsend water. Aan beide oevers steeg
De helling van 't gebergte steil en hoog
Als donkre wallen naast de smalle baan
Van ster-doorzaaiden hemel. Op de bergen
Bloeiden de wouden en de weelge geur
Zonk tot ons neer in 't zwoele waterdal.
Een enkel lamplicht, uit een eenzaam huis,
Verlaten in de bossen, blonk, gelijk
Een lage vuurbal aan den hemelnacht.
Maar geen geluid zwierf neer tot ons: alleen
Het ruisen zong van 't water. 't Groen en rood
Gloeien van onze lampen vonkte en trilde
In 't spattend, rillend nat: de stroom was zwaar,
En langzaam sneed de scherpe boeg en rees
En daalde op 't deinen, aarzelloos en stil.
Maar een rumoer, als van een ver gebruis,
Als ver de branding van de zee, drong vaag,
Nu sterker, dan weer zwakker, tot mij door,
Door tot mijn ziel, die in de stilte hing
Zoals een vogel op vermoeiden wiek
In laten zomeravond. En bevreesd
Voor rotsen in den stroom, voor het verraad
Van scherp-getande stenen onder 't breed
Rustige waterbed, liet ik mij neer
En langs de stale treden aan den boeg
Daalde ik in 't stromen dat koel langs mijn borst
Langzaam omhoog steeg; met mijn arm gestrekt
Tastte ik vooruit, wat van de trage vaart
't Gering gevaar verbrak; zodra mijn hand
De steen beroerde moest de ranke boot,
Die nauwliks voortging in den zwaren stroom,
Minderen, deinzen op het donker diep.
Het water, zwoel en toch door 't stromen koel,
Verkwikkend vloeiend langs mijn naakte borst,

Lokte met zoet gekabbel, zacht gestreel,
Met teder vleien, als in jonge schroom,
Schuchter en sterk gelijk. Een leven ging
Voorbij mij, langs mijn lichaam, warm en toch
Veerkrachtig golvend als op brede maat
Van een groot godenhart....De warme nacht,
De geuren van de bloesems, 't zoet geruis
Van 't kabblend water, hier en daar de plons
Van een verdwaalde of opgeschrikte vis:
Dit was het wijde leven en mijn borst
Zwol vol van een verlangen, sterk en zwaar.
Mijn ogen sloot ik en mijn luistrend oor
Ving het geheim der stilte, en van den nacht
Alle begeerten dronk mijn dorstge ziel,
Alle onbestemde prangende angst en 't heet
Branden van de verlamde, geurge wind
Die doodstil hing op 't water. Ik verloor
Besef van alle leven, mijn hart zonk,
En alle kracht ontzonk mijn hand, ik liet
Mijn vingers zich ontspannen en mijn greep
Ging mij begeven, alle leven sterven,
Leven in dood en dood in leven sterven,
Het diepe donkre water mij ontvoeren
Ver, ver, naar zachte, lokkend zoele rust.

Toen klonk van de oever, uit de verte, een teer
Trillend geluid, een dromerige klacht,
Als zong een vogel in zijn droom verblijd,
Zoals een kind dat in den slaap zich roert
En even, teder, glimlacht - en ik sloeg
Mijn ogen op. En toen - o eeuwig licht!
O lichtende eeuwigheid van 't pure vuur!
O zuiverende hemelbrand en pronk
Die door al duister eeuwig bloeit!....

De maan,
Een statig stralend, teer-omsluierd licht
Steeg op de bergrand en haar fijne gloed
Gleed blozend langs de hellingen weerzijds
En alle bloesembomen bloeiden plots
In bleek-rood schijnen. Heel de hemel gloeide
Van 't blonde vuur dat als uit duizend toortsen
Brandde op de bergen: iedre boom een vlam.

En 't rozig licht zonk op den donkren stroom,
Klaarde onze baan, bleek in den blanken nacht.
Daar, voor den boeg, woelde de wilde kolk
Schuimend tussen de rotsen; splintrend brak
Ze in meenge nacht schepen afzijds gedwaald
En wentelde 't leven in haar dode diep.
Maar snel stopte de schroef en sloeg terug
- Zij die mij liefhad hield het roer - de stroom
Greep onze kiel en in een oogwenk lag
De rustige oever met het weeldrig gras
In ons bereik en 't water stroomde stil
Voorbij, voorbij, in matten, zilvren glans.

O ziel, die in een blindheid al te diep
Heenzonk, en niet dien gloed van rood en groen,
De loerende ogen van de bakens zag
Die het gevaar uitstralen in den nacht!
O hart dat van uw spiegel 't licht verloor,
Den hemel miste en zonder hemel zonk...
Maar 't hart dat van den hemel dwaalt, behoedt
Gods eeuwig licht dat in 't verborgen waakt.
De hemel waarschuwt met een zachte stem:
Een slaaprig vogeltje dat weiflend tjilpt;
De hemel redt met wat heel de aarde wijd
Onwederhoudbaar overweldigt: 't Licht
Redt iedre ziel van boven iedre kim.

Gedichten
Door
Aart Van Der Leeuw

Aan zee[1)]

O voorjaarszee, de hyacinthe,
Strand 't zuidlijk-warm getinte,
Hier moesten Grieksche vrouwen gaan,
Diepzingende op de cimbels slaan,
En roepen of het kindje kwam,
Druifpurper op een brandingskam,
Herboren Dionusos,
Die lente brengt naar Argos.

Zij wisten, wachtend voor het water,
Heur vreugd van nu, heur dorst naar later,
Heur smachten naar bevrediging
Een vorm te geven, lieveling
En god, die aan haar moederhanden
Naakt in zijn wiegje wilde stranden.
Ik kan het beeld niet vinden,
Om mijn verlangst te binden.

1) Om aan zijn vijanden te ontsnappen springt Dionusos, als het winter wordt, in zee, waaruit, tegen de lente, de vrouwen van Elis en Argos hem terugroepen, hymnen zingende. Opnieuw geboren spoelt hij aan land.

Leeg strek ik de armen -, dampen dekken,
Blozend en dicht als rozenhekken,
De poorten van den horizon;
Daarachter welt wellicht de bron
Waaruit de wonderen ontspringen,
Die aan mijn kloppend hartedringen
Den klaren vrede geven
Van hun ontraadseld leven.

Is het een vrucht, zijn 't vreemde bloemen,
Een zucht waarin de bijen zoemen?
Of, van Cythera losgewoeld,
Een eiland, dat naar hier gespoeld,
Het gloeien zijner lustprieelen
In weerschijn op de zee doet spelen,
En vol van vogelstemmen
Groen naar de kust komt zwemmen?

Of roeien uit den mist meerminnen
Heur peerlend lijf op koele vinnen?
Of blijft mijn wensch gestalteloos
Iets zilts, iets zonnigs, mateloos
In alle ruimten uitgegoten,
En hoef ik enkel mij te ontblooten,
Mijn borst en mijn verlangen,
Om dezen schat te ontvangen?

Mysterie

Schuimblanke zuilen, op bloemkapiteelen,
Dragen hun fries van verzamelde helden;
Zongloed doet goud langs den marmervloer streelen,
Schâduw vioolblauw, in wisslende velden.

Soms uit den voorhot klinkt kleppen der duiven,
Bekken neurt staag zijn verzadigd geklater,
Stilte wordt nauwlijks door 't vleugelenwuiven,
Hitte beroerd door den adem van 't water.

Straks lei de priester, een vader in grijsheid,
Zwijgend en mild op mijn handpalm, als dierste
Gift van mysterie en wekkende wijsheid,
Korrel, tot berstens gezwollen, een gierste.

Wijl uit den tempel de knaapkoren zingen,
Teer begeleid door het trillen der fluiten,
Tracht mijne ziel zich tezamen te dringen,
Om in dit zaad haar verspreidheid te sluiten.

Plotsling - ik duizel - herken ik Uw wetten
Kus en ontvangnis, het kiemen, het baren,
Leven, zwaar graanveld vergeeld door de hetten,
Dood, en herrijsnis van edeler aren.

Thanatos

Naast vele boden, die ter neervaart wezen
Met zeis en zandglas of een valsche vedel,
Ontvleeschd de knekels, bloot de beenen schedel,
Herinner ik mij 't liefst den komst van dézen.

Ik lag na 't feest op purper te verpoozen,
Cyther en zangmuziek was lang verklonken,
De leedge beker aan mijn greep ontzonken,
Maar langs mijn slapen droop nog dauw van rozen.

Bij 't schijnsel van de laatste der flambouwen
Kwam toen een jongling op mij toegetreden,
Gratie van stengels wieglend in zijn schreden,
En om zijn glimlach leek de maan te blauwen.

Hij neeg zich neder, kuste en ik geloofde
't Geheim der nachten aan zijn wiek te speuren,
Duizlend geflonker, droomen, dronken geuren,
Nu hij mijn fakkel op den bodem doofde.

Ik zag nog flauw zijn lichten knik naar ginder,
Bezwijmde, of in een onmacht van beminnen
Mijn ziel zich loswond van de zatte zinnen,
En vloog hem op den vingertop als vlinder.

Kentering

Ik dacht elk vragen van mijn jong bestaan
Door 't rustig antwoord van deez tuin verwonnen.
Welk loof koelt kalmer dan laurierenblaan,
Wat zuit den droom zóó als gezang van bronnen?

Maar gistren heeft een kunstnaar opgericht,
Tusschen de malsche mirten, naar mijn wenschen,
Een Hermes, gul en ruim van aangezicht,
Het marmer fijn doorbloosd als 't lijf des menschen.

En sedert stilt de tuin mijn dorst niet meer;
Bij rozen mis ik weekgebed beminden,
De beek kaatst naast mijn beeld geen tweede weer,
De wijnkruik wacht vergeefs op kout van vrinden.

Prieel en perken houden schauw en gloed
Voor 't helder staren van den god verscholen,
Gelijk de maagd haar sluier dalen doet,
Onder een scheemrig weefwerk van symbolen.

Mijn hart klopt kort en koortsig, schraal en guur
Doen 't louter druivensap, het groen der gaarde;
Doch Hermes bindt, oprankend in 't azuur,
Het veld des hemels aan het veld der aarde.

De keuze

Wij zaten saam, twee grijsaards en ik jongen,
Den nieuwen wijn te keuren onder 't loover
Van mijn platanen, die met lichte tongen
Heur keuvlen mengden in der woorden toover.

De stoerste, in 't handgebaar onrust van golven,
Sprak van verre tochten over zeeën,
Zijn stem klonk schor soms als door storm bedolven,
Dan kwam zij hel met zwellend zeil gegleeën.

Ik hoorde uit hutten, 't holle van portalen,
Perzen in zijde, dochters van barbaren
Het raadsel roepen hunner honderd talen,
En kaap en duinkust zijn wij omgevaren.

Toen de oudste gast zijn leven ging vertellen,
Scheen stadig spa die graaft, kouter dat gruizelt,
Den klank van 't kalm verhaal te vergezellen,
Ons hoofd door broeiende akkergeur omsuizeld.

Ik vond dit lot wél schoon, voorgoed te wonen
Op één plek gronds, een dubble vrucht verbouwend,
De zoete, voedende voor onze zonen,
Voor 't eigen hart de zure, in Zeus vertrouwend...

Bij 't luistren voelde ik beiden mij benijden
Hoe, vrij te kiezen tusschen schuim en koren,
Mijn jeugd heur wiek of wortel straks mocht spreiden
Naar 't zilt der zeeën óf de gist der voren.

Aanteekening

Het nieuwe Frans Hals-museum te Haarlem.

Toen ik eenige weken geleden een bezoek had gebracht aan dit nieuwe museum, was ik aangenaam verrast door de lokaliteit, en door de gelegenheid die zij aanbood om menigerlei voorwerpen van historisch of kunst-belang naar behooren tentoon-testellen. Bovendien had ik het genot gehad sommige, vooral kleinere, schilderijen te kunnen bewonderen, die in de zaal op het Stadhuis niet in het oog vielen. Nochtans ging ik weg onder het gevoel van een groote, een allesverslindende teleurstelling. De Halsen namelijk, de kunstwerken om wier voordeelig uitkomen het bij een rangschikking van de schilderijen in dit gebouw toch eigenlijk allereerst te doen moest zijn, had ik niet kunnen genieten. Ik had ze niet kunnen zien. Ze waren vermoord.

Ik heb mij zelden zoo verbouwereerd gevoeld als na deze ervaring. Maar juist daarom wenschte ik ze niet openlijk uittespreken. Mijn bezoek was een eerste; andere omstandigheden waren misschien ongunstig geweest; in elk geval had de tijd mij ontbroken om nategaan aan welke oorzaken mijn indruk te wijten viel.

Een artikel dat de Heer Frans Vermeulen in *De Wereld* van 20 Juni geschreven heeft, brengt wat mij ontbrak. Zijn indruk was dezelfde als de mijne. Maar bovendien heeft hij naar de oorzaken van die indruk een onderzoek ingesteld.

De voornaamste daarvan is deze: dat, hoewel de kabinetten waarin de stukken van Hals zijn tentoongesteld, opzettelijk tot dat doel op het Noorden gebouwd werden, de verlichting er alles te wenschen laat.

Het feit komt met mijn ervaring overeen. Hoe en waarvoor

dit zoo is wordt door den Heer Vermeulen nauwkeurig aangeduid.

De tweede oorzaak is, volgens hem, de verdeeling in kabinetten zelf.

Ook dit is een opmerking die ik kan bevestigen. Juist het geheel van Hals' schutterstukken, en het dóorklinken van hun kleuren onder het zelfde licht, bewerkte indertijd, in de zaal op het Raadhuis, een *stemming*, die men hier met geen mogelijkheid terug kan vinden.

En evenzeer treft mij als juist de derde bewering: dat het eindelijk aanlanden bij deze schilderijen, nadat men ongeveer het heele museum doorloopen heeft, hun allesbehalve ten goede komt.

De Heer Vermeulen slaat voor, het werk van Frans Hals in zijn geheel overtebrengen naar de groote bovenlicht-zaal, waar nu Pieter Grebber's ‘Abraham en de Engelen’ en de regentenstukken van Jan de Braij hangen. Of dit gewenscht, en of het doenbaar is, zou natuurlijk door een nader onderzoek moeten worden uitgemaakt. Ook of de bezwaren tegen den bouw van de kabinetten ingebracht, steekhouden. Maar waar het feit niet is tegen te spreken dat voor sommige bewonderaars van Hals' kunst de schoonheid van zijn Haarlemsche schilderijen in de nieuwe omgeving is verloren gegaan, daar dunkt het me, ook voor de stad Haarlem, van het hoogste belang dat zulk een onderzoek onverwijld wordt in het werk gesteld.

A.V.

Novalis: Geestelijke liederen I-XI
Voorafgegaan door Jacob Böhme (aan Tieck) en gevolgd door Hymne, nederlandsch van Albert Verwey

Jakob Böhme (Aan Tieck)

Een kind met trouwe weemoed-oogen,
Verstooten in een vreemde streek,
Werd door geen nieuwte en glans bedrogen
Daar 't aldoor naar het oude keek.

Nadat hem meenge tocht bezwaarde,
Na zoeken, wachten, tegen dank,
Vond het in een verlaten gaarde
En op sints lang vervallen bank,

Een oude druk, met goud gesloten,
En nooit gehoord verhaal daarin,
En, als in lente loovers, sproten
Hem twijgen van inwendigen zin.

En ziende als in kristal gezichten:
Van d' oude wereld nieuw gestalt,
Daar 't zich aan gras en ster leert stichten
En dankbaar op de knieën valt;

Rijst zacht uit kruiden en gebladert
Een oud man in een simpel kleed,
Die 't vrome kind bedachtzaam nadert,
Met blij gelaat dan vóór hem treedt.

Bekend, en vreemd toch, zijn de trekken,
Zoo jeugdig en zoo wonderbaar,
Of luchtjes die de lente wekken
Bewegen door het zilverhaar.

Het kind grijpt bevend hem de handen,
Het is de hooge geest van 't boek,
Die in zijn Vaders huis en landen
Hem 't eind wijst van zijn lang gezoek.

Op mijn verlaten graf geknielde,
Zoo opent zich de heilge mond,
Wees gij de door mijn woord bezielde,
Word' goddelijke diepte u kond.

Op gindsche berg, arm en onmondig,
Werd mij een hemelsch boek getoond,
Toen werd mij klaar wat schoon en grondig
In alle kreaturen woont.

Van wondren zijn door Gods genade
Vele en de hoogste mij gebeurd,
Van 't nieuw verbonds geheime lade
Zag ik de deksel afgebeurd.

Trouw heb ik alles opgeschreven
Wat me innerlijk werd geopenbaard,
En ben miskend en arm gebleven
Tot God mij bij zich riep van de aard.

De tijd is daar en niet verborgen
Zal het Mysterium langer zijn.
Door dit boek breekt de nieuwe morgen
Geweldig in tijds schemerschijn.

Ga gij de Daagraad inneluiend,
Het Rijk van Vrede lui gij in:
Als lucht in harp en fluiten zuiend
Adem ik u mijn adem in.

God zij u bij, vang aan te wasschen
Uw oogen in de morgendauw.
Wees trouw aan 't boek en aan mijn asschen
En baad u in het eeuwge blauw.

Gij zult het laatste Rijk verkonden,
Dat duizend jaar blijft zonder keer;
Als ge eindloos Wezen hebt gevonden
Ziet gij ook Jakob Böhme weer.

Geestelijke liederen I

Wat konde ik zonder u nog wezen?
Wat zou ik zijn als gij niet waart?
In vrees en angsten uitgelezen
Stond ik geheel alleen op aard.
Niet wist ik wat ik wilde of hoefde,
De toekomst was een donkre kloof;
En als mijn hart zich diep bedroefde,
Wie bleef er voor mijn zorg niet doof?

In liefdedorst, met geen gemeenzaam,
Sloeg ik de donkre dagen ga;
Met heete tranen volgde ik eenzaam
Den wilden loop van 't leven na.
Onrust beving me in 't wereldsch sloven
En wanhoop als ik 't venster sluit -
Wie hield het zonder vriend daar boven,
Wie hield het hier beneden uit?

Heeft Christus zich mij kond gegeven
En ben ik van zijn gunst gewis,
Hoe snel teert dan een helder leven
De bodemlooze duisternis.
Eerst mensch nu ik aan hem behoorde,
Klaarde zich mij het Noodlot op,
En Indië draagt zelfs in het Noorden
Om den Beminde bloem en knop.

Het leven wordt tot lievens-stonde,
Vol liefde en lust de woestenij,
Genezing wast voor iedre wonde
En iedre borst klopt vol en vrij.
Voor al zijn duizend gaven noem ik
Mij deemoedvol met kindernaam,
Dat in ons midden Hij is, roem ik,
Al zijn we ook maar met tweeën saam.

Gaat uit, gaat uit op alle wegen
En haalt de dwalenden nu thuis.
Strekt elk, wien ook, de handen tegen
En noodt vol vreugde ze in ons huis.
De hemel daalde neer van boven,
Wij schouwen in geloof hem aan;
Wie met ons één zijn in 't gelooven,
Ook dezen zal hij opengaan.

* * *

Een oude zware waan van zonde
Was vast aan ons gemoed geboeid;
Daar wij verdwaald geen uitweg vonden,
Van bei berouw en lust doorgloeid,
Scheen ons in zonde elk werk geboren,
De mensch een vijand Gods te zijn,
En liet de hemel zich ons hooren,
Hij sprak alleen van dood en pijn.

Het hart, die rijke bron van leven,
Een ziel van boosheid woonde erin,
En als ons donker op scheen zweven
Was enkel onrust ons gewin.

Een ijzren band hield ons op aarde,
Gebonden, bevende in zijn knoop;
Dat Richter Dood kwam met den zwaarde,
Die vrees verslond de laatste hoop.

Toen kwam een Heiland, een Bevrijder,
Een Menschenzoon vol liefde en macht;
Een vuur dat uitsloeg, telkens wijder,
Heeft in ons hart hij aangebracht.
Nu zagen we eerst den hemel open
Als ons oorspronklijk vaderland,
Gelooven konden wij en hopen
En voelden ons met God verwant.

De zonde ontgleed aan onze schouders,
Voor zwaarmoed was ons hart nu doof;
Als schoonste gaven schonken de ouders
Aan hunne kindren dit geloof.
Het leven trok, daardoor geheiligd,
Gelijk een zaalge droom voorbij;
Door eeuwge liefde en lust geveiligd
Was elk van afscheidsangsten vrij.

Nog staat de heilige beminde
Vóór ons in wonderbaren glans,
Ons roert de trouw waarmee hij minde,
Wij weenen om zijn doornenkrans.
En elk mensch is ons welgekomen
Die met ons saam de hand hem grijpt,
En, in zijn hart mee opgenomen,
De parardijslucht tegenrijpt.

II

Ver in 't Oosten gaat het blinken,
Grijze tijden worden jong;
Lange diepe teugen drinken
We uit de lichte kleurenbron!
Oud verlangens heilige voldoening,
Zoete liefde in godlijke verzoening!

Eindlijk komt tot de aarde neder
Aller heemlen zalig kind,
Scheppende in gezang waait weder
Over de aarde levenswind.
Waait tot nieuwe en eeuwig lichte vuren
Vonk, gedoofd, om schijnbaar niet te duren.

Waar de donkers zich verdichtten
Springt nieuw leven, stroomt nieuw bloed;
Dat hij eeuwgen vrede ons stichte
Duikt hij in de levensvloed;
Staat met volle handen in ons midden
Liefdevol te luistren naar elks bidden.

Duld dan van zijn milde blikken
't Licht dat in uw oogen viel,
Zijn geluk zal u verkwikken,
Zal zich dringen in uw ziel.
Alle harten, geesten en de zinnen
Zullen dan een nieuwe dans beginnen.

Grijp stoutmoedig naar zijn handen,
Slurp zijn trekken, lijn voor lijn,
Wend u waar zijn oogen branden,
Als een bloem naar zonneschijn.

Als ge uw open hart tot hem wilt nijgen,
Blijft hij als een trouwe vrouw u eigen.

Ons behoort zij nu voor eeuwig;
Godheid, die ons vaak ontzet,
Heeft, waar 't zonnig is of sneeuwig,
Levenskiemen ras gezet:
Laat ons in de Godstuin, zwaar van zegen,
Trouw de knoppen en de bloemen plegen.

III

Wie eenzaam in zijn huis gezeten
Daar zware bittre tranen schreit,
Daar om hem de aard ligt uitgemeten
Waar nood en leed haar kleur op spreidt;

Wie in het beeld van vroegre tijden
Als in een diepen afgrond blikt,
Waarheen het hem van alle zijden
Als met een zoete smart bestrikt;

Het is als lagen in die laagte
Hem wonderschatten opgehoopt,
Wier grendels hij met wilde graagte
En ademloos te ontsluiten hoopt.

De toekomst ligt in dorte valend
Angstwekkend lang en troostloos veer,
Hij zwerft rondom, alleen en dwalend,
En zoekt zichzelf met woest begeer.

Ik ween als wie hem altijd kende,
Omhels hem, me al zijn leed bewust,
Want ik genas van de eige ellende
En weet nu waar men eeuwig rust.

U moet als mij een Wezen troosten
Dat innig liefhad, leed en stierf,
Dat voor een elk, maar voor de boosten
Het meest, met duizend vreugden stierf.

Hij stierf, toch hoort gij alle dagen
Zijn liefde en kunt zijn stem verstaan,
En moogt getroost, in al uw plagen,
Uw armen teeder om hem slaan.

Er stroomt uit hem nieuw bloed en leven
Door uw verstorven lichaam heen,
En als ge uw hart hem hebt gegeven,
Is 't zijne ook eeuwig met u één.

Wat gij verloort, heeft hij gevonden;
Hij geeft u wat ge liefhadt weer.
En eeuwig blijft met u verbonden
Wat door zijn hand u wederkeer'.

IV

Onder duizend blijde stonden
Die op aarde ik heb gevonden
Bleef van een mij heugenis;
Eene, toen in duizend pijnen
In mijn hart ik zag verschijnen
Wie voor ons gestorven is.

Heel mijn wereld lag gebroken,
En als door een worm gestoken
Welkte bloesem mij en hart;
Heel mijn rijkdom moest ik derven,
Iedre wensch had ik zien sterven,
Leven deed ik tot mijn smart.

Daar 't me zoo voor 't leven bangde,
Daar ik weende en weg verlangde
En maar bleef uit angst en waan,
Werd mij eensklaps - o mijn leven! -
Van het graf de steen geheven
En mijn binnenste opgedaan.

Wie ik zag en wie hij leidde
Bij de hand, - geen wie ik 't zeide,
Eeuwig zie ik dit slechts aan.
En van al mijn levensstonden
Zal slechts deze me, als mijn wonden,
Eeuwig blijde geopend staan.

V

Als maar hij de mijne is,
Ik hem in mij weet,
Als tot daar waar doods ravijn is
Nooit mijn hart zijn trouw vergeet,
Blijft geen leed dat heugde,
Voel ik niets als vroomheid, liefde en vreugde.

Als maar hij de mijne is
Wensch ik mij niets meer;

Volg ook waar de weg woestijn is,
Leunende op mijn staf, mijn Heer;
Laat getroost de velen
Breede lichte volle straten deelen.

Als maar hij de mijne is
Slaap ik blij en vroom,
Zoete laving als van wijn is
Eeuwig mij zijns harten stroom;
Die met zacht bedwingen
Alles zal doorweeken en doordringen.

Als maar hij de mijne is
Wordt me elk ding vertrouwd;
Zooals knaap op hemelplein is
Die der Jonkvrouw sluier houdt,
Ziende in zalig schouwen,
Kan mij de aardsheid langer niet benauwen.

Waar maar hij de mijne is
Is mijn vaderland.
Al het aardsche, of 't groot of klein is,
Valt me als erfdeel in de hand;
Broeders, lang verloornen,
Vind ik nu weer als zijn uitverkoornen.

VI

Of u ook géén bewaarde
Zijn trouw, ik blijf u bij;
Dat dankbaarheid op aarde
Niet uitgestorven zij.

Voor mij doorstondt ge 't lijden,
Vergingt voor mij in smart;
Daarom moge ik u wijden
Voor eeuwig dit mijn hart.

Vaak kan ik 't niet verduwen
Dat gij zoo voor ons leedt,
En menigeen van de uwen
U levenslang vergeet.
Door liefde alleen gedreven
Hebt gij zooveel gedaan,
Gij gaaft voor ons uw leven
En niemand denkt eraan.

Met trouwste liefde-daden
Blijft gij een elk nabij,
En of ze u steeds verraden
Gij blijft steeds aan hun zij.
Die trouwste liefde is krachtig,
Ten laatste voelt men die;
Dan weent men en onmachtig
Drukt men zich aan uw knie.

Mijn hart heeft u gevonden;
O laat niet af van mij;
Opdat, innig verbonden,
Ik eeuwig bij u zij.
Eens zien mijn broeders weder
Naar waar uw hemel mart,
En zinken minnend neder
En storten u aan 't hart.

VII

Weenen moet ik, altijd weenen:
Was hij me eenmaal maar verschenen,
Eenmaal, ware 't ook van ver.
Heilge weemoed! nimmer enden
Mijne tranen, mijne ellenden;
Sterven mocht ik, koud en star.

Eeuwig zie ik hem slechts lijden,
Eeuwig vragend hem verscheiden.
Breek, o hart! en die het ziet:
Oogen, bleeft ge opeens gesloten,
Of in tranen heel vervloten, -
Dit geluk verdiende ik niet.

Weent dan niemand niet van allen?
Zal zijn naam aldus vervallen?
Is 't heelal op eenmaal dood?
Zal ik uit zijn ooge-blinken
Nooit meer liefde en leven drinken?
Is hij nu voor eeuwig dood?

Dood? - wat zal, wat kan dat heeten?
Zegt mij, gij die het kunt weten,
Wat is hier de duiding van?
Hij is stom en allen zwijgen,
En geen antwoord is te krijgen,
Waar mijn hart hem vinden kan.

Nergens onder de aardsche winden
Kan ik mijn geluk meer vinden.
Alles is een donkre droom.
Ik ben ook, met hem, verscheiden.
Of ze mij nu naast hem leiden
Dat ik zóó tot vrede koom!

Gij zijn Vader, ook mijn Vader,
Of gij mijn gebeent toch gader
Tot het zijne, nu en ras.
Lente zal zijn heuvel verven,
En de wind daarover zwerven,
En het lichaam wordt tot asch.

Als ze maar zijn liefde wisten,
Alle menschen werden Christen,
Lieten al het andre staan.
Minden allen slechts dien Eenen,
Zouden allen met mij weenen,
En in bittre smart vergaan.

VIII,

Laat allen weten dat hij leeft
En 't graf ontkomen is,
Dat hij weer in ons midden zweeft
En eeuwig bij ons is.

En wie het hoor' zeg dadelijk
De boodschap verder voort,
Zoodat het nieuwe hemelrijk
Ras daagt voor ieder oord.

Nu schijnt de wereld wel geheel
Ons waarlijk vaderland;
Een nieuw bestaan, ons zalig deel,
Gewordt ons uit zijn hand.

Reeds zonk de huivring van de dood
In levens diepe vloed,
En elk van ons staart licht en groot
Zijn toekomst tegemoet.

De donkre weg, door hem begaan,
Loopt in den hemel uit,
Waar voor wie hoort naar zijn vermaan
Zich 't vaderhuis ontsluit.

Nu weent ook niemand meer, al droeg
Hij andren naar het graf:
Het weerzien, kome 't laat of vroeg,
Neemt smart haar scherpheid af.

't Is of tot iedre goede daad
Het hart nu warmer gloei,
Want heerlijk komt dat daden-zaad
In schoonren grond tot bloei.

Hij leeft en zal straks bij ons zijn
Als 't wereldsche is geweest,
En zoo zal deze dag ons zijn
't Wereldverjongingsfeest.

IX

Er zijn zoo bange tijden,
Er is zoo droef beraad,
Wanneer in spokig glijden
Alles voorbij ons gaat.

Er sluipen wilde schrikken
Rondom, angstwekkend zacht,
Loodzware duisters stikken
De ziel in nare nacht.

De zeekre zuilen deinzen,
't Geloof vindt nergens spil,
De draaikolk van ons peinzen
Is sterker dan de wil.

Onwederstaanbaar lokt ons
Waanzin zijn kolken in,
De pols van 't leven stokt ons,
En stomp is iedre zin.

Wie hief boven de volken
Het kruis tot hulp voor 't hart?
Wie woont boven de wolken
En helpt in angst en smart?

Ten wonderstam gebogen,
Breek 't stil verlangen baan;
Een vlam, daaruit gevlogen,
Verteert uw zware waan.

Een engel grijpt u weder,
Trekt u gered op 't strand;
En vreugdevol schouwt gij neder
In het Beloofde Land.

X

Wat zou ik meer te zoeken weten,
Noemde ik dat lieve wezen mijn,
Wanneer hij mij zijn vreugde heette
En bij mij ware, als ware ik zijn.

Er gaan met wild verwrongen trekken
Zooveel, en zoeken, weet ik wat,
Zij noemen wijs zich, maar ontdekken
Toch nooit dien eenen grootsten schat.

Een denkt dat hij hem heeft gegrepen
En wat hij heeft is enkel goud,
Een tweede ging heel de aard omschepen,
Een naam is al wat hij behoudt.

Die, hoopt op overwinnaars-kransen,
Die, dat zijn roem door lauwers blijk';
En zoo wordt door verscheiden glansen
Een elk bedrogen, niemand rijk.

Heeft hij zich u niet kond gegeven?
Vergeet gij wie er voor u hing?
Wie tot ons heil aan 't kruis geheven
In bittre smart veracht verging?

Hebt gij van hem dan niets gelezen,
Geen nietig woord van hem gehoord?
Hoe hemelsch goed hij ons wou wezen
En welk goed ons door hem behoort?

Hoe van omhoog hij is gekomen,
Der schoonste moeder godlijk kind?
Welk woord op aarde werd vernomen?
Hoe meenge mensch genezing vindt?

Hoe hij alleen op Liefde's zeggen
Om menschen leed zijn droevig lot,
En zich in de aarde neer deed leggen
Ten grondsteen voor een stad van God?

Kan deze boodschap u niet raken?
Is zulk een mensch u niet genoeg?
En wilt ge uw huis niet open maken
Voor hem die d' Afgrond voor u sloeg?

Laat gij niet willig alles varen?
Ziet gij van elken wensch niet af?
En zoudt ge uw hart hem niet bewaren
Nu hij u zulke vriendschap gaf?

Wil, held van liefde, mij aanvaarden,
Wien buiten u geen leven geldt.
Wanneer mij niets meer bleef van de aarde,
Dan weet ik wie mij schaadloos stelt.

Gij geeft mij mijn beminden weder,
Gij blijft mij trouw in eeuwigheid.
Aanbiddend zinkt de hemel neder
Voor u die nochtans mijne zijt.

XI

Troost van 't Heelal, waar zijt ge, waar?
Uw herberg is sints lang al klaar.
Verlangend ziet een ieder uit
Die voor uw zegen 't hart ontsluit.

Stort, vader, hem geweldig neer,
Geef hem van uit uw arm ons weer:
Slechts onschuld, liefde en zoete schaam
Weerhield hem dat hij niet reeds kwaam'.

Drijf hem van de uwe in onzen arm,
Van uwen adem dan nog warm;
Verzamel hem in wolkenvracht
En zend hem tot ons neer met kracht.

Zend hem in stroomen naderbij,
In vuurge vlammen laaie hij,
In lucht en olie, klank en dauw
Doordring hij de aardbol en zijn bouw.

Zoo wordt de heilge strijd gevoerd,
De helsche boosheid zóó gesnoerd,
En eeuwig bloeiend openbaart
Zich 't oude Paradijs op aard.

De aarde beweegt zich, groent en leeft,
Vol van den geest elk schepsel streeft
Dat het den Heiland lieflijk groet
En hem uit volle borsten voedt.

De winter wijkt, een ander jaar
Staat aan de krib, die is 't Altaar;
Het eerst jaar dat die wereld telt
Die door dit kind zelf is besteld.

Onze oogen die den Heiland zien
Zijn vol van Heiland bovendien,
Met bloemen wordt zijn hoofd omstrikt
Uit die hij zelf lieftallig blikt.

Hij is de ster, hij is de zon,
Hij is van 't eeuwge leven bron.
Uit gras en steen en zee en licht
Glanst zijn kinderlijk aangezicht.

In alle dingen zijn kinderlijk doen.
Zijn heete liefde heft zich koen.
Hij klemt, in onbewuste dorst,
Zich oneindig vast aan iedre borst.

Een God voor ons, voor zich een kind,
Geeft hij ons 't hart dat ons bemint,
Wordt onze spijs, wordt onze drank,
Getrouwheid is hem de liefste dank.

De ellende groeit nog meer en meer,
Een zwart verdriet bedrukt ons zeer,
Laat, Vader, den Beminden gaan,
Met ons zal hij weer voor u staan.

XII

Als in bange droeve stonden
't Hart in ons bijna versaagt,
Als de krankte ons houdt gebonden,
De angst ons innerlijk beknaagt;
Als we om de beminden rouwen
Hoe verdriet en leed hen pijnt,
Wolken 't uitzicht ons vernauwen
Die geen straal van hoop doorschijnt; -

O zie dan God zelf genegen,
En zijn liefde is ons nabij.
Heft zich dan ons hart hem tegen,
Zie, zijn Engel staat terzij,
Reikt ons Levens frisschen beker,
Lispelt troost en nieuwe just,
En verhooring brengt ons zeker
Ook voor de geliefden rust.

Hymne

Weinige weten
't Geheim van de Liefde,
Voelen onverzaadbaarheid
En eeuwigen dorst.

Van het avondmaal
De goddelijke duiding
Is aardschen zinnen een raadsel;
Maar wie ooit zich
Van heete beminde lippen
Adem van Leven zoog,
Wien heilige gloed
In siddrende golven het hart smolt,
Wien het oog openging
Zoodat hij des hemels
Ondoorgrondbare diepte mat,
Zal van zijn lichaam eten
En van zijn bloed drinken
Eeuwiglijk.

Wie heeft van het aardsche lichaam
De verheven zin geraden?
Wie durft uiten
Dat hij het bloed verstaat?

Lichaam wordt alles eens.
Eén lichaam.
In hemelsch bloed zwemt
Het zalige paar.

O, dat de wereldzee
Reeds bloosde,
En in geurig vleesch
Opzwol de rots!
Nooit eindigt het zoete maal,
Nooit verzadigt de liefde zich;
Niet innig, niet eigen genoeg
Heeft zij den Beminde.
Door lippen, altijd teerder,
Verkeerd, wordt het genotene
Inniger, nabijer.
Heetere wellust
Beeft door de ziel,
Dorstiger en hongriger
Wordt het hart.
En zoo duurt het genot van de liefde
Van eeuwigheid tot eeuwigheid.

Hadden de nuchteren
Eens geproefd,
Alles verlieten zij,
En zetten zich naast ons
Aan verlangens tafel
Die nooit leeg wordt.
Zij erkenden de volheid,
De oneindge, der liefde,
En prezen de maaltijd
Van lichaam en bloed.

Reisindruk
Door
H.P. Berlage Nz.

Een bezoek aan de ‘Internationale Baufach-Ausstellung’ te Leipzig geeft aanleiding tot allerlei, zij het dan ook als reisindruk vluchtige beschouwingen over tentoonstellingen, over de ontwikkeling der moderne architektuur, natuurlijk die van Duitschland in het bizonder en, over de zoogenaamde ‘Raumkunst’, of wil men liever het wel wat germanistisch klinkende ‘Ruimtekunst’.

Het bovenbedoeld bezoek begon natuurlijk met de aankomst in de stad. Nu zou ik zoo iets in het algemeen niet als van bizondere beteekenis naar voren brengen, wanneer deze aankomst niet gebeurde aan het grootste spoorwegstation van Europa; of is het van de wereld? Daarvan ben ik niet zeker, omdat Amerika met zijn ‘Centralstation’ te New-York, natuurlijk voor zich het recht opeischt ook weer dit record te hebben geslagen.

Dat Leipziger spoorwegstation is tevens het belangrijkste bouwwerk van Duitschland, hetgeen dus nog al wat zeggen wil.

Twee moderne architekten, Losson en Kühne waren met hun modern ontwerp de prijswinners van de daartoe grootsch opgezette prijsvraag; en daar het systeem van prijsvragen in Duitschland een groote populariteit heeft gekregen, zoo zelfs dat bijna geen openbaar bouwwerk van eenige beteekenis zonder prijsvraag tot stand komt, werd dit resultaat zonder moeite verkregen. Trouwens ook zonder al die wetenschap zou dit station reeds van afbeeldingen als een modern Duitsch bouwwerk

herkenbaar zijn - want Duitschland, en daarom is het juist zoo belangrijk de ontwikkeling der moderne architektuur in dat land te bestudeeren, - is eigenlijk het eenige land waar, niettegenstaande de ook daar bestaande verschillende stroomingen, die door de drie kunstcentra Berlijn, Dresden en München worden aangegeven, toch een zeker gemeenschappelijk streven in de ontwikkeling der moderne architektuur valt waar te nemen.

Een werk van Behrens, een van Kühne, een van v. Seidl zijn ten slotte toch kinderen van éénzelfde stam; want de verschillen bestaan slechts in wat ik de gradueele toepassing zou willen noemen van verschillende klassieke elementen; terwijl het schijnbaar (ik stipileer) algemeene doel is een vernieuwde klassieke stijl. Ik zeg opzettelijk schijnbaar, omdat in dezen tijd eenige twijfel in een gestadige ontwikkeling der bouwkunst volgens een vaste lijn begrijpelijk mag heeten; maar ik meen in de belangrijkste Duitsche bouwwerken der laatste jaren een sterke klassieke traditie te bespeuren.

Deze blijkt o.a. duidelijk aan het herhaald gebruik van antieke zuilen, die altijd maar weer dienst moeten doen. Men kan blijkbaar van deze zoo succesvolle versiering niet scheiden, en plaatst ze zelfs ook, als in den laten barocktijd, dus alleen met een decoratieve bedoeling, tegen die gevelgedeelten ‘die het meest moeten spreken.’ Dat dan een verstoring van de eenheid daarvan een gevolg is, is zelfs aan het Leipziger station te zien. Maar hoe dit zij, en wat ten slotte het resultaat moge zijn waartoe de Duitsche architektuur zal leiden, een ding staat vast, n.l. dat een gemeenschappelijk streven is bereikt. En dàt is het, waarom wij Duitschland kunnen benijden. Want dat is een bewijs van kracht, d.w.z. een waarborg van kracht; en het is die kracht, die aan de Duitsche architektuur zijn sterken invloed ook tot ver over de grenzen verzekert. In alle andere landen zijn de individualistische stroomingen nog veel te sterk en ik denk daarbij voornamelijk aan ons Vaderland, om tot een geleidelijke ontwikkeling der moderne architektuur te geraken.

De geweldige hallen van het station bewijzen dat de Duitschers het gevoel van massaruimte en plastiek hebben gekregen. Zij aanvaarden de moderne eischen ten volle en bezitten de

durf van hun consekwente, men zou kunnen zeggen brutale toepassing. Men staat als 't ware voor een modern archaïsme met al het naïeve van het nog onopgeloste, het nog ongecultiveerde, dat nog bekoorlijk ongemanierd is. Deze verfijnde grofheid is dan ook het eenerzijds aantrekkelijke, maar anderzijds ook het eenigzins wrevelig stemmende, omdat dit toch niet in overeenstemming is met de eisch van een verfijnde en daarom scherp kritisch oordeelende cultuur.

Die eigenschap komt in nog veel sterker mate naar voren bij het laatste van de wel wat alteveel monumenten, die Duitschland ter herinnering aan zijn gelukkig gevoerde oorlogen en ter eere van zijn keizers en Rijkskanselier heeft doen bouwen, het 'Völkerschlachtdenkmal'. Een dergelijke monumentale vruchtbaarheid heeft trouwens deze goede kant, dat er gelegenheid is tot leering, tot ontwikkeling, tot schoolvorming, zoodat zonder twijfel de zin van plastiek waarvan ik boven sprak, voor een groot deel daaraan te danken is. En dan denk ik weer even aan Nederland, waar zelfs geen plaats is voor een paar beeldhouwers, omdat de gelegenheid tot plastische ontwikkeling er totaal ontbreekt. Dat Völkerschlachtdenkmal, gebouwd op een hoogte bij Leipzig, van waar het slagveld van voor een eeuw geleden kan worden overzien, gaat geheel in het giganteske. Men denkt bij nadertreden aan Assyrië en Egypte, aan Babylon en Karnak, en vooral bij het binnengaan van de gekoepelde hal, door nauwe rechthoekige openingen.

Maar de details zijn barbaarscher dan in Assyrië of Egypte, als men zich voorstelt dat deze poorten, de wanden of liever muilen zijn van koppen, waaraan ter weerszijden soldaten staan.

Die koppen luiken successievelijk de reuzenoogen tot de doodslaap, herinnering aan de volkenslag, terwijl de soldaten de wachters verbeelden tot beschutting der komende geslachten. Het onopgeloste, de verfijnde grofheid zit nu veel in de volkomen willekeurige dus brute afsnijding van de sculptuur, daar waar ze als omlijsting dient. Want dit heeft ten gevolge dat deze openingen in plaats van een streng architektonische, een willekeurig uitgehakte omlijsting hebben, zoodat men meent een grot binnen te gaan. Het uitwendige doet trouwens daaraan

denken, en met een weinig verbeelding zijn zelfs de uit sprookjesverhalen bekende mystieke reuzen aanwezig.

Op de gaanderij zijn nl. vier beeldengroepen tegen de basementen der koepelpendentifs gehakt, voorstellende de vier eigenschappen van het Duitsche volk: de offervaardigheid, de mannenkracht, de dapperheid en de geloofskracht.

Ik zou de kritiek op deze figuren willen samenvatten in deze enkele zin: ‘zij zijn niet mooi, omdat ze te groot zijn.’

Want vraagt men nu ten slotte of het heele bouwwerk ‘groot doet’ hetgeen toch de bedoeling is, dan is het antwoord ‘neen’. Het is immers niet voldoende dat men eerst door vergelijking met de menschelijke gestalte tot de wetenschap komt, dat een momument groot is. Het ‘groot doen’ wordt alleen bereikt door de harmonische, of liever menschelijke verhouding der samenstellende deelen, omdat zeer zeker ook voor een waarlijk goed begrepen architektuur de klassieke uitspraak geldt dat ‘de mensch de maatstaf aller dingen (is).’

Die zelfde indruk valt nog sterker op bij beschouwing van het uitwendige, niettegenstaande met buitengewone middelen van opgestapelde granietmassa's is gewerkt, welk bouwmateriaal misschien ook wel werd gekozen als toespeling op de bekende uitspraak van den Duitschen keizer over zijn volk. Het monument met zijn soldateske bekroning en zijn toch eigenlijk ondragelijk ruwe, tegen het basement gehakte sculptuur, spiegelt zich in een waterbassin van geweldige afmetingen; een half rond profiel van een meter middellijn als bassinrand dwingt immers wel eenigen eerbied af.

Het monument ligt in de as van een nieuw geprojecteerde straat, die op dit oogenblik ook de centrale weg der tentoonstelling is. Het is deze schikking die weer dadelijk de opzet daarvan tot een grootschen stempelt en blijk geeft van den zin voor ruimteplastiek. Want langs dezen weg en den eigenlijken toegangsweg der tentoonstelling, welke elkaar loodrecht kruisen, groepeeren zich de verschillende gebouwen met binnenplaatsen en terrassen, waarvan de aanleg mogelijk werd door de gelukkige beschikking over een hellend terrein.

De architektuur dezer gebouwen is die der Duitsche architektuur in het algemeen, omdat men wat de hoofdgebouwen betreft is

afgeweken van het denkbeeld om daaraan een tijdelijk karakter te geven. Ik heb er niet naar gevraagd of deze gebouwen na sluiting werkelijk weer worden afgebroken; maar het komt mij voor dat er enkele zullen blijven staan. - Want in het andere geval zouden er zeker principieele bedenkingen tegen een dergelijke opvatting kunnen rijzen, te meer omdat juist de Duitschers te Brussel zulk een goed voorbeeld hebben gegeven van het begrip ‘tentoonstellingsarchitektuur’.

Dus ook in deze gebouwen een klassieke tendentie, maar nog met barbaarsche onvolkomenheden. Een ingangspoort als de propyleën of het ‘Brandenburger thor’, maar met een Minerva die niet staat op de bovenste trap van het bekronende stylobaat maar een paar treden lager, zoodat het schijnt of ze bezig is de trap af te wandelen; - gebouwen met dorische halfzuilen waaraan de Grieken niet hebben gedacht, of wel met barokke dakvormen en versierende sculptuur, die door de groote meesters uit dien tijd, zeker niet zonder een veelzeggenden glimlach zouden zijn bekeken.

Maar daartegenover staan weer enkele superieure dingen van decoratief talent, bekend als de Duitschers zijn met al de trucs van een decoratief succes, en zoodra het naar het industrieele gaat, met een kerngezonde opvatting als die van het monument der ‘staalindustrie’, een toren nuchterweg trapvormig uit stalen balken opgebouwd. Voegt men daarbij een goed verzorgd en ook met veel kennis van tuinbouwkunst aangelegd terrein, dan komt men, alles saamgevat, tot een zeer aantrekkelijk geheel.

Toch zijn de Duitschers zelven over deze tentoonstelling niet tevreden en vooral de ‘Werkbund’ niet over de eigenlijke ‘Raumkunst’ die onder zijn vlag opkwam. - Men kent dezen bond, bestaande uit fabrikanten en kunstenaars, opgericht met het loffelijk doel door samenwerken van deze oorsponkelijk elkaar tamelijk wel vijandig gezinde groepen, eenerzijds mooie, zoowel als anderzijds ook verkoopbare dingen te maken.

Het gevaar dat in zoo'n geval natuurlijk altijd dreigt is een concessie van den kunstenaar aan den fabrikant, omdat deze laatste oeconomisch natuurlijk verreweg de sterkste is; en bij

een tentoonstelling, wanneer er geen strenge keuringscommissie is, een exposé van ook wel niet altijd verkoopbare, maar zeker niet altijd mooie dingen. Vandaar de ontevredenheid der Duitschers, omdat een en ander te Leipzig is gebeurd.

Maar afgescheiden nog daarvan vonden zij het een besliste achteruitgang in artistiek resultaat, vooral tegenover de laatste Dresdener tentoonstelling; vandaar ook de niet geheel ongemotiveerde angst van een echèc in het volgend jaar te Keulen, welke stad niet meer of minder dan een bedrag van twee miljoen mark voor een Werkbund-tentoonstelling voteerde. Maar toch kan men het gejuich begrijpen, toen aan het souper in het Raadhuis, door den Burgemeester het telegram werd voorgelegd, dat het bericht bracht van dit voor de Duitsche industrieele kunst zoo belangrijk Raadsbesluit. Het spreekt trouwens vanzelf, dat de kunst van het interieur welke nog meer dan de architektuur het intiemere vraagt, ja zelfs een nog ernstiger zin voor de gemotiveerde compositie veel minder gauw bevredigt.

Dit in aanmerking nemende kon ik mij de ontstemming over het geleverde, van den Werkbund voorstellen, al moet worden erkend dat de ook in hun kunst bedachtzame Hollanders wel eens iets van de eigenschappen der Duitsche zouden kunnen gebruiken. Want zonder twijfel hebben hun ornamenteele composities in vorm en kleur toch ook een kant die te benijden valt.

De Duitschers hebben dus een tentoonstelling gemaakt in een modern karakter; trouwens, dat was te verwachten na hun uitkomst te Brussel.

De Duitsche Renaissance is van de baan; deze heeft voor een ander karakter plaats gemaakt, dat, hoe dit zich ook verder ontwikkelen moge, in elk geval een groote belofte voor de toekomst inhoudt. Wat zal Nederland nu doen in San Francisco? Het is deze vraag die zich naar aanleiding van dit geval opdringt, vooral omdat reeds eenigen tijd geleden er ook in dit tijdschrift op werd gewezen wat Nederland dank zij den drang der officieele tentoonstellings-commissies zich in Brussel en nu weer onlangs in Gent heeft moeten laten welgevallen. Want het zijn altijd de officieele lichamen, en toevallig is in België dezelfde kwestie aan de orde, waarvan een dergelijke, van weinig inzicht en durf getuigende eisch kan worden verwacht.

Van weinig inzicht omdat in oude stijlvormen opgebouwde tentoonstellingsgebouwen nooit goede tentoonstellingsgebouwen zijn; van weinig durf omdat het een totale miskenning beteekent van nationale kracht. Of zou het werkelijk waar zijn wat wordt beweerd, dat de beste ‘reclame’ altijd nog zit in den trapjesgevel en de luifel, in de witte klompen en de goudsche pijp?

Want dat het toch ook wel anders kan, bewijst de Entos die niettegenstaande de beperkte middelen, toch, dank zij de bekwaamheid van den architekt een zekere grootheid van allure heeft gekregen.

En zoo had ook ‘de Vrouw’, natuurlijk op een lager, maar daarom ook intiemer plan iets zeer goeds kunnen en moeten zijn. Maar de volslagen onmacht van den architekt bracht een geheel van wanhopig architektonisch geknutsel.

Ik laat hier nu enkele aanhalingen volgen van wat over het bouwen van tentoonstellingsgebouwen in oude stijl in het bouwkundig weekblad ‘Architectura’ werd geschreven. Het mag als bewijs gelden dat het geval van groote beteekenis wordt geacht, zelfs in Indië.

Na het te dezer zake door de N.I. kunstkring aan den Gouverneur-Generaal van Indië gezonden adres te hebben gememoreerd wordt geschreven: ‘want ook het uiterlijk der expositie legt gewicht in de schaal. Immers het is niet alleen de uitstalling der voorwerpen die, zooals de heer Jasper het uitdrukte, in overeenstemming moet zijn met den aard van het volk, ook het gebouw behoort aan den eisch te voldoen, en het zijn in het bijzonder de berichten uit het Moederland over het optrekken van een tentoonstellingsgebouw in den geest van dat, hetwelk Nederland in 1910 op de expositie te Brussel bezat, die aanleiding voldoende zijn om daarover van gedachten te wisselen’.

Tegen dit strenge (het opdringen van een bepaalden stijl aan de architekten in Nederland en wel denzelfden stijl, die werd toegepast op het paviljoen te Brussel nl. de Oud-Hollandsche) behoort ook de a.s. Indische Commissie zich n.m.m. te verzetten. Het is niet de Oud-Hollandsche stijl als zoodanig die te verwerpen is; ieder die het gebouw op de Brusselsche tentoonstelling gezien heeft, zal erkennen dat het van buiten een zeer aangenamen indruk maakte. Maar dat gebouw was een fantaisie op Oud-Hollandsche motieven, zoodat ten minste kon worden

zorg gedragen dat de expositieruimte voldoende vrij was. Thans echter wil men in San-Francisco een copie plaatsen van een bestaand Oud-Nederlandsch gebouw en wordt in verband daarmee het stadhuis te Gouda genoemd. Wat dit gebouw aan consequente doorvoering van den stijl zal winnen, zal het stellig met zijn kleine ramen en vele hoeken (de kleine kamers zullen wel tot zalen vereenigd worden) aan praktische bruikbaarheid als tentoonstellingspaviljoen verliezen en verder:

'Het is derhalve van groot belang te achten, dat op de tentoonstelling te San-Francisco aan een Nederlandschen bouwmeester gelegenheid gegeven wordt bij den Amerikaan bewondering op te wekken voor de moderne Nederlandsche bouwkunst, representeerende den modernen Nederlandschen geest.

Juist in de laatste jaren - het Nederlandsche gebouw op de Brusselsche tentoonstelling en nu weer het door een Vlaming ontworpen paviljoen voor de wereldtentoonstelling te Gent in dit jaar, zijn er het doorslaande bewijs van - schermt men in Holland - en ook Indië volgt helaas! - weer op treurige wijze met de eklektische richting en weten de opdrachtgevers niet beter te doen dan de bouwmeesters te dwingen hunne gebouwen in maskaradepakken te steken van kermis-museumachtigen aard.

Een volk dat geen nationale bouwkunst bezit is als volk minderwaardig! Zelfs in dezen tijd van vervagende nationaliteitsgrenzen op wetenschappelijk en kunstgebied zal, zoo zij waar is, de kunst in het algemeen en de bouwkunst in het bijzonder, het beeld moeten zijn en blijven van het volk waardoor en van het land waarin zij onstond'.

Het komt mij voor dat een nadere toelichting tot deze uiteenzetting overbodig is, en dus wel vaststaat dat de desbetreffende commissie een ernstig belang zou miskennen, wanneer zij, niet geleerd door de Nederlandsche afdeelingen te Brussel en Gent, zou eischen dat de Nederlandsche tentoonstelling te San-Francisco weer in een 17de-eeuwsch gebouw zou worden ondergebracht.

Ik meende het Brusselsche geval reeds als een beleediging aan de moderne Hollandsche bouwkunst te moeten kwalificeeren. Hoe zou zulk een eisch thans kunnen worden genoemd?

Politieke feiten en richtingen

[De uitslag.]

Onwillekeurig dringt zich de vergelijking op tusschen de Juni-maanden van 1905 en 1913. Toen als nu werd een nederlaag der coalitie-regeering uitbundig toegejuicht door vrijzinnigen en sociaal-demokraten. Toen als nu moest het moeilijke vraagstuk opgelost worden, hoe verder Nederland te regeeren.

Die overeenkomst mag echter niet dieper gezocht worden, want er zijn groote en zeer belangrijke verschilpunten. Door deze aan te duiden ontstaat tegelijkertijd de gelegenheid om de uitslag van den jongsten stembusstrijd te ontcijferen.

In 1905 ging de strijd voor een groot deel tegen het sterk persoonlijke bewind van Dr. Kuyper en had daardoor een zeer negatief karakter. De vrijzinnigen waren verdeeld. Wel gingen Unie-liberalen en vrijzinnig-democraten samen, doch de vrij-liberalen deden niet mee.

Evenmin kon er gezegd worden dat de sociaal-demokraten met de vrijzinnigen een zelfde richting insloegen. Het ‘blanco’ artikel der Unie-liberalen had slechts hun spot. Dat zij ten slotte bij de herstemming alle vrijzinnigen steunden, werd zoo luid mogelijk verklaard als het straffen van Dr. Kuyper voor zijn houding in 1903. Ook de hulp die de vrijzinnigen verkregen van de ijveraars voor de Ned. Hervormde Kerk had geen uitgesproken politieke bedoeling, doch was gericht tegen de persoon van den minister-president. Die hulp werd in stilte gegeven. Vandaar dan ook dat de 52-48 uitslag van 1905 een zuivere verrassing was, een overrompeling van de coalitie door verschillende toevallig te hoop geloopen vijanden, niet vereenigd nòch door een organisatie nòch door een gemeenschappelijk program.

Geheel anders is het nu gegaan. De drie vrijzinnige partijen hebben een volledig accoord gesloten met een program, waarvan de hoofdpunten duidelijk tot de kiezers spraken. En dat accoord is niet zoo van boven-af opgelegd als het in 1905 zou zijn geweest. Want de politieke ervaring heeft de drie partijen der vrijzinnigheid inderdaad zoo dicht bij elkaar gebracht, dat zelfs een geheele samenvloeiing niet meer onmogelijk is. Dit zij hier zonder verdere kritiek geconstateerd als een feit dat zoowel in, als voor de verkiezingsdagen, duidelijk waarneembaar was.

De sociaal-democraten stonden er nu ook geheel anders voor dan in 1905. Zij hebben de vrijzinnigen gesteund, niet om wraak te nemen doch op grond van hun program. En in 't bijzonder bleek dat bij de herstemming, doordat het partij-bestuur der S.D.A.P. in de bekende vier vragen scherp geformuleerd heeft, wat er in de politieke richting van de sociaal-demokraten en de vereenigde vrijzinnigen gemeenschappelijk was. Ten slotte is de hulp die de ‘protestanten’ hebben verleend, niet in alle stilte gegeven, en als een uiting tegen Dr. Kuyper, maar is de strijd tegen de coalitie openlijk en georganiseerd in twee partijen, en nog een manifest, aangebonden. Niet tegen een persoon, maar tegen de coalitie, tegen het verbond van het calvinisme met Rome, was het verzet gericht.

Het verschil tusschen 1905 en 1913 is dus niet gering. En het is ook gebleken in het verloop van den strijd.

Want in 1905 stond de coalitie sterk. Het was gebleken uit de voorafgaande Statenverkiezingen en zelfs nog uit de eerste stemming. Slechts bij de herstemmingen, kwam de onverwachte overrompeling.

De verkiezingen van deze Juni-maand hebben een veel zuiverder beeld te zien gegeven, van de machtsverhouding der politieke partijen en de verandering die daarin gekomen is. Want zoowel de uitkomsten der statenverkiezing, als die van eerste stemming en herstemming vertoonen gelijksoortige met elkaar kloppende cijfers. En deze zijn geheel andere dan in 1905.

Kon toen gezegd worden dat de coalitie nog een belangrijke meerderheid van stemmen in het geheele land had, thans is dit niet meer het geval.

In 't kort is het verschil aldus: In 1905 werd Dr. Kuyper overrompeld; nu is de coalitie verslagen.

* * *

De verkiezingen hebben de politiek in een volkomen nieuwen toestand gebracht. Het jaar 1897, toen de vrijzinnigen een eigen meerderheid verkregen, noch 1905 is herhaald.

Er is bovendien niet alleen een wisseling van de gunst der kiezers waar te nemen, er is vooral een verschuiving in de politieke krachten aanwezig. Deze is door de stembus uit cijfers af te lezen.

Op Dinsdag 17 Juni zijn de getallen het duidelijkst geweest. Volgens de N. Rt. Crt. van 21 Juni waren zij aldus:

Uitgebracht werden 765,607 geldige stemmen.

Daarvan verkregen:

Candidaten der vrijz. concentratie	237,509
Candidaten der S.D.A.P.	143,310
Andere candidaten ter linkerzijde	1,684
Tezamen linkerzijde	382,503
Voorts:	
Candidaten der coalitie	250,053
Andere candidaten ter rechterzijde	33,051

Bij de stemmen van de coalitie moeten dan nog gevoegd worden 25 à 30.000 uit de vijf katholieke districten, waar geen stemming heeft plaats gehad.

Hieruit blijkt dat de betrekkelijk kleine groep van 33.000 rechtsche stemmen, die zich tegen de coalitie hebben verzet, deze in de minderheid brachten. Onder die 33.000 zijn echter verscheidene linksche stemmen, b.v. in Ommen, Ede en Elst, zoodat inderdaad het groepje nog veel geringer in omvang is.

Verder zijn er in de 237.509 vrijzinnige stemmen ongetwijfeld een groot aantal die bij vorige verkiezingen rechtsch geweest zijn, en die vooral door de tariefwet naar links overkwamen. Dat zijn de bewijzen voor de wisselvallige gunst der kiezers.

De machtsverschuiving is vooral te zien in het stemmencijfer der sociaal-demokraten van 143,310, dat door ‘Het Volk’ nog ruim 1000 stemmen hooger is opgegeven.

De buitengewoon groote toename van dit cijfer is veroorzaakt door drie omstandigheden en wel de nieuwe kiezers, verschuiving van vrijzinnige en verschuiving van rechtsche kiezers. Alle drie hebben bijgedragen tot den groei der sociaal-demokratische aanwas. Hoeveel elk daarvan is niet uit te maken. Dit nu is geen wisselvalligheid. De sociaal-demokratie bleek door de verschillende jaren een groeiende partij te zijn, die haar plaats nog veroveren moest. Zoowel om persoonlijke als om algemeene redenen gaat deze toename niet meer verloren.

De arbeiders die eenmaal den stap gedaan hebben van rood te stemmen gaan niet terug. Hun voorbeeld zal veeleer tot navolging opwekken. En dit geldt te meer, omdat het grootste deel der socialistische stemmen uitgebracht is in de steden, waar ongetwijfeld het aantal arbeiders-kiezers zal toenemen.

De nieuwe toestand, die in de politiek ontstond, is dus deze dat de S.D.A.P. geworden is van een kleine tot een groote staatspartij.

Wel is waar zijn de cijfers van concentratie en coalitie nog belangrijk hooger, maar deze cijfers gaan terug en die van de S.D.A.P. zullen nog meer stijgen, terwijl die beide verbonden en geen aaneengesloten partijen zijn.

* * *

Hoe belangrijk de totale stemmencijfers ook zijn om de machtsverhouding der partijen te leeren kennen, en om eenig inzicht te verkrijgen in hare toekomstige kansen, op dit oogenblik is het resultaat der verworven kamerzetels van meer beteekenis.

En het is merkwaardig dat de cijfers hiervoor ten naasten bij kloppen met die der uitgebrachte stemmen. Dit is echter veroorzaakt door bijzondere politieke omstandigheden, en van geheel toevalligen aard, al zal het voor de politieke ontwikkeling gunstig kunnen zijn.

De nederlaag der coalitie vertoont zich het scherpst bij de anti-revolutionnairen, wier Kamergroep van 20 tot 11 teruggaat, terwijl de christelijk-historischen van 12 op 8 dalen. Zij vooral ondervinden dus de ongunst van hun verbond met de Katholieken, die slechts 1 zetel verliezen en met 25 Kamerleden de sterkste partij van de Tweede Kamer blijven.

Dat het ministerie Heemskerk gedwongen is heen te gaan, spreekt nu van zelve.

De drie vrijzinnige partijen, die nog weleens op een Kamermeerderheid gehoopt hebben, zullen na deze, voor hen zoo bij uitstrek gunstige, verkiezing voor goed daarvan hebben af te zien. Zij gingen slechts vooruit van 34 op 37 zetels. En de unie-liberalen, zoowel als de vrijzinnig-demokraten, moesten hun verbond met de vrije-liberalen zelfs bekoopen met verliezen van een en twee zetels, terwijl de bondgenoot van 4 tot 10 leden omhoog schoot.

Toch heeft dit laatste niet zoo'n groote politieke beteekenis, want in de eerste plaats is de concentratie door haar program, en door haar in den strijd aangewakkerde gevoelens van geestesgemeenschap, een vrij sterke eenheid, die nu met 37 stemmen heel wat meer beteekent dan de verdeelde drie partijen met 34. Bovendien zijn daarvan 27 unie-liberalen en vrijzinnig-demokraten tegenover de 10 vrije-liberalen.

De betrekkelijk grootere invloed dezer laatsten komt trouwens overeen met de wijziging der politieke denkbeelden, die onder unie-liberalen en vrijzinnig-demokraten reeds is gebleken. Daardoor wordt de houding der vrijzinnigen zuiverder, en is er meer overeenstemming met den geest van hunne kiezers.

De sterkst gegroeide partij is die der sociaal-demokraten, die met 18 zetels in de Kamer een geheel nieuwe en andere plaats gaat innemen, dan vroeger voor 3 of 7 hunner mogelijk was. Dit geldt te meer omdat niet te verwachten is dat de ijver en toewijding der socialistische Kamerleden er op zal verminderen, zoodat de kracht van dat getal 18 ook steeds zich zal doen gelden.

Wat moet nu geschieden, zoodra het ministerie Heemskerk zijn heengaan zal hebben aangekondigd?

Het antwoord op deze vraag heeft ook reeds voor de verkiezingen velen bezig gehouden en evenmin toen als nu ligt het voor de hand.

Want de houding bij de herstemmingen is steeds een opportunistische en mag nimmer aangezien worden voor een principieele, terwijl bij de eigenlijke stembus coalitie, concentratie en sociaal-demokraten geheel gescheiden en zelfstandig zijn

opgetrokken. De coalitie trekt zich nu, verslagen, in oppositie terug. De concentratie heeft verklaard de regeeringsverantwoordelijkheid zonder eigen meerderheid niet te aanvaarden, en kan dit met 37 zetels stellig niet doen.

De sociaal-demokratie neemt nimmer regeeringsverantwoordelijkheid op zich zoolang zij een minderheid vormt, en dus zeker niet met haar 18 plaatsen in de Kamer.

Formeel is dus geen der drie strijders verplicht om de regeeringsverantwoordelijkheid te dragen, en in een minder constitutioneel land als het onze zou de kroon vrij de ministers kunnen aanwijzen.

Dit is echter in ons land even ondenkbaar als onmogelijk. Er zijn geen ministers te vinden voor de kroon alleen. De ministers behooren bij de vertegenwoordiging. Haar samenstelling alleen geeft aan wie de regeering zullen hebben te vormen.

Tweeërlei oplossing is reeds besproken en zal ongetwijfeld in de Juli-maand aan de hand gedaan worden, of voor de Koningin bepleit. De eerste is een politiek ministerie, d.w.z. een dat met een zoodanig program optreedt, dat het op een meerderheid van Kamergroepen kan rekenen. De tweede is een zakenministerie, dat geen politieke kleur vertoont, en slechts onderwerpen zal behandelen, die buiten het terrein der partijgeschillen zijn gelegen.

De laatste oplossing zij het eerst besproken.

* * *

Elk denkbeeld, hoe onlogisch, hoe volslagen ontoepasselijk ook, schijnt ingang te kunnen vinden, mits het zeer geleidelijk en dan veel malen herhaald als wijsheid wordt vóorgedragen. Kan men zich toch iets wonderlijkers denken, dan dat er nu na deze verkiezing gepleit wordt voor een zakenkabinet? Nog nimmer is het geheele kiesgerechtigde volk met zooveel ijver en heftige belangstelling naar de stembus gegaan. De cijfers uit bijna alle districten wijzen het uit. De opkomst der kiezers is nooit zoo groot geweest. Dat behoeft ook niemand te verbazen. En zeker heeft het dat ons niet gedaan. Groote en velerlei volksbelangen waren aan de orde. Herziening van de grondwet, het onderwijs, handels- en belastingpolitiek, sociale verzekering

en sociale politiek in het algemeen, de defensie-kwestie in haar verband met finantieele en persoonlijke lasten. Zou een volk dan onverschillig toezien? En nu heeft dat volk zich uitgesproken na een vurigen strijd, waarin alle beginselen van staatsbeleid uitvoerig zijn toegelicht. Is dat een oogenblik voor het optreden van een zakenkabinet, d.w.z. voor het stilzetten van elke poging om de brandende kwestie's optelossen? Bovendien weet ieder, die de politieke ontwikkeling in ons land volgde, dat het partijwezen verouderd is en dreigde met bederf, indien niet frisch en scherp beginsel tegen beginsel werd gezet, en voor goed een einde gemaakt aan het geschipper over volksbelangen ten bate van partijzucht en machtsverlangen. Daarom moest het voor ieder duidelijk zijn, dat een zakenkabinet nu stellig niet mocht optreden. Het is onlogisch, onpassend en onwaardig dit thans te verlangen. Maar het is ook onmogelijk. Want er zijn tal van zaken, door het tegenwoordig ministerie Heemskerk vòorbereid, en in de voorjaarsmaanden rechts tegen links doorgezet, die noodzakelijk een regeeringsbemoeiing vergen. Het nieuwe kabinet moet daartegenover een houding bepalen, of het wil of niet. En die houding is per sé een politieke. Bovendien is de vorming van een zakenkabinet onuitvoerbaar. Want er is toch geen middel om ministers te zoeken en te vinden, geschikt voor de portefeuille en zonder politieke kleur. Misschien zijn zij er, al is het niet goed denkbaar, doch wie zou ze moeten kiezen? In andere landen is wellicht de vorst zoo goed op de hoogte van voormannen op intellectueel gebied, die door een verouderde en bedorven politiek zich aan de openlijke deelname aan het demokratisch staatsbewind onttrokken, dat hij hen kan uitnoodigen zakelijk te gaan regeeren. Hier in Nederland is het niet mogelijk. Wanneer men echter goed leest wat de pleitbezorgers van een zakenkabinet schrijven, dan blijkt duidelijk dat zij er iets anders mede bedoelen. En wel een politiek ministerie, maar één van zoodanige politiek, die niet past op de verkiezingen en de daarvoor gevoerde campagne. Zakenkabinet is dan slechts een schuilnaam, een opzettelijk verheimelijkingsmiddel om den waren aard van zoo'n ministerie niet te noemen. Hoe wordt het dan wel bedoeld?

* * *

Een politiek ministerie heeft tot taak een program op te stellen, dat een meerderheid in de Tweede Kamer kan vinden. Of omgekeerd, dat voor een gewenschte samenstelling eener Kamermeerderheid het politieke program passend in elkaar zet. Zal dit ernstig werk zijn, dan moet het niet op goed geluk worden beproefd, vooral niet onmiddellijk na een zóó sprekende algemeene verkiezing als die nu is geschied.

Men kan zich allereerst denken, dat de vrijzinnige concentratie de lust mist om met de sociaal-democraten zich te verstaan over een regeeringsprogram. Men kan zich dat denken, ondanks den geheelen gang der verkiezing. Dan zijn er maar twee wegen open. Zij kan de regeering weigeren, maar dan behoort daarbij onvermijdelijk, dat zij de zoo heftig bevochten coalitie weer aan het bewind laat komen. En wel door haar dat te verzoeken en met een aannemelijk aanbod mogelijk te maken.

Dat is natuurlijk ondenkbaar.

De andere weg is dat zij de regeering aanvaardt met steun van de bestreden rechterzijde, geheel of gedeeltelijk.

De coalitie zal natuurlijk en begrijpelijkerwijze niet met 45 leden steun geven aan een groep van 37, die haar zoo vinnig van haar machtspositie verdrong. Zou dan een deel der coalitie het doen, en zich daarmee van het verband afscheiden? De katholieken soms, geërgerd door de aanmoediging van het antipapisme door de concentratie? Of wel de anti-revolutionairen, die zoo zware verliezen leden, en zich door een uiterst principieele oppositie-houding moeten trachten te herstellen? De meeste kans zou er ongetwijfeld zijn bij de christelijk-historischen, die echter met 11 man de concentratie niet tot een meerderheid kunnen maken.

Daaruit volgt logisch dat een ernstig kabinet van een naar rechts gerichte concentratie geen enkele kans heeft. De tactiek van Dr. Kuyper om na den slag alle voordeelen eener oppositie volop te gaan genieten ligt thans zoozeer voor de hand, dat alle coalitie-mannen zonder uitzondering van de vrijzinnigen zullen eischen dat zij zich zelve uit de moeilijkheid redden. Zoo ging het ook in 1905, en zoo zou het nu precies eender zijn, en met nog meer reden.

Een zakenministerie, in dezen zin opgevat dat concentratie en coalitie zich in eenige gematigde politici zouden vermengen, berust dus op geen behoorlijke politieke basis, en kan alleen voortkomen uit zelfmisleiding van hen, die het ministerschap gaan beproeven. Zelfs al kwam het op zoo'n verkeerden grondslag tot stand, dan zou het slechts leiden tot een buitengewone verwarring en vertroebeling van de politiek, terwijl het belangrijkste werk dat het land eischt, ongedaan zou blijven.

Nog slechter zou het gaan met een concentratie-ministerie, dat zich met verloochening van het verkiezingsprogram, als een zakenkabinet ging aandienen. Dat toch zou beteekenen, dat een minderheid met 37 zetels het ging wagen om met een wisselende meerderheid, nu van links, dan van rechts te regeeren.

Daarvan was het kabinet De Meester een waarschuwend voorbeeld. Weliswaar was dat nog gewaagder. Het had noch de steun der vrijliberalen, noch dat der vrijzinnig-demokraten of socialisten, doch hoopte die door de daden te verdienen. Maar anderzijds was in 1905 de politiek veel troebeler. Thans heeft de concentratie een duidelijk program en komt de sociaal-demokratie met scherpe en sterkgesteunde eischen naar voren, terwijl de coalitie belust is op een mislukking.

De kansen voor een ministerie, met een wisselende meerderheid, zijn dus ongetwijfeld slechter als in 1905. En 't voorbeeld van toen was toch al geen navolging waard.

Een poging in die richting, zij het met de naam van zakenkabinet als titel is dan ook politiek gezien grondeloos en toekomstloos.

* * *

Voor een politiek ministerie blijft er na deze verkiezing slechts een weg open. De twee bestrijders der coalitie-regeering, die haar ten val brachten, die concentratie en de sociaal-demokratie moeten te samen de regeerings-verantwoordelijkheid aanvaarden.

Is dat mogelijk? In welken vorm? en met welk program? Dat zijn de drie vragen, die een scherp en nauwkeurig antwoord vergen om tot een goede oplossing der politieke verhoudingen te geraken.

Is het mogelijk? De sociaal-demokraten beantwoorden dit zonder voorbehoud met ja. Hoezeer zij geen oogenblik er aan denken om zelf en alleen de verantwoordelijkheid der regeering op zich te nemen, wat onzin zou zijn, toonen zij zich ten volle ervan bewust, dat zij de verkregen invloed zoo goed en zoo nuttig mogelijk moeten gebruiken. Zij zijn daartoe bereid, en willen ongetwijfeld met de concentratie samenwerken. Natuurlijk op voorwaarden, want anders was het geen samenwerking maar onderwerping. En voor dat laatste is na den laatsten grooten groei niet de minste reden.

Hoe staat het nu met de vrijzinnigen? Ongetwijfeld is hun lust om met de sociaal-demokraten samen te regeeren uiterst gering. Daarvoor zijn verschillende redenen. In de eerste plaats staan formeele bezwaren. De socialisten zijn zeer lang in ons land als geen behoorlijk gezelschap beschouwd, zij werden op een afstand gehouden, voorgesteld eenerzijds als onpractische dweepers, anderzijds als gevaarlijke opruiers. Hun republikeinsch beginsel is zoo vaak, ter hunner bestrijding en belemmering, als iets afschuwelijks voorgesteld, dat elke schijn van aanmoediging en verstandhouding als een blaam werd aangerekend. En dergelijke denkbeelden of vooroordeelen worden niet gemakkelijk overwonnen.

In de tweede plaats komt vrees voor den invloed en voor de eischen der sociaal-demokraten. Deze zijn niet gewoon hun eischen als beleefde en vriendelijke wenschen te formuleeren. Zij houden heelemaal geen rekening met angst en afkeer van de industrieele en handelskringen van staking, klassenstrijd, revolutie, enz.

Zouden de vrijzinnigen niet overal steun en stemmen verliezen, indien zij zich met de sociaal-democraten verbonden? Is dat niet juist de hoop der coalitie-mannen? En in de derde plaats koesteren de vrijzinnigen nog altijd de illusie dat zij toch veel beter dan de sociaal-democraten voor de belangen der arbeiders kunnen opkomen en zorgen. Op grond daarvan eischen zij, zooals zoo menig voorbeeldig patroon, een onvoorwaardelijk vertrouwen, èn in hunne goede bedoeling, èn in hun bijzondere knapheid van organiseeren en leiden.

Om die redenen zou het den vrijzinnigen het liefste zijn,

indien de sociaal-democraten zich aan hen onderschikten, hen hun gang lieten gaan. Dan zullen zij wel zorgen het af en toe naar hun zin te maken. En kan het in sommige gevallen niet, moeten zij zich bij staking, defensie-zaken of wat ook keeren tegen de sociaal-demokraten, wel nu, dan zal rechts wel bijspringen en verhoeden dat de rooden triomfeeren.

Dat is een verouderde politieke opvatting, die echter zal moeten wijken voor den drang der politieke feiten, die zich vertoonen in de 144.000 roode stemmen en de 18 Kamerzetels.

Wie onbevangen de ontwikkeling der socialistische arbeidersbeweging in de moderne staten heeft waargenomen, moest zien dat ook in ons land het oogenblik zou aanbreken, dat met haar politieke macht ernstig en zonder vooroordeelen is rekening te houden. Bovendien dat, met den groei, de sociaal-demokratie zich ook geheel en al aanpaste aan de volledige eischen eener demokratie.

Ook in ons land kon reeds lang het negeeren der arbeiders beweging niet worden volgehouden. Sociaal-demokraten zijn in alle vertegenwoordigende lichamen als volwaardige en dikwijls eerbiedwaardige leden erkend. Zoo kan het niet anders of er zou een tijd komen, dat met hen ook over regeeringsverantwoordelijkheid te spreken zou zijn. En die tijd is nu gekomen. Negeeren beteekent een oorlogsverklaring.

Of dus de vrijzinnigen al niet veel lust hebben, zij moeten zich met de sociaal-demokraten verstaan. En zij kunnen het, want er is reeds kant en klaar een grondslag van samenwerking, zooals die bij de vier herstemmingsvragen bleek.

Zij kunnen het vooral omdat duidelijk de sociaal-demokraten te verstaan gegeven hebben, dat zij zich wel is waar niet willen onderwerpen, maar omgekeerd ook geen onderwerping vergen. Dit blijkt reeds onmiddellijk wanneer gevraagd wordt naar den vorm van samenwerking. Want ongetwijfeld zullen de sociaaldemokraten geen plaatsen in het ministerie opeischen. Zij laten met de verantwoordelijkheid voor het bewind, ook de daaraan verbonden macht geheel en al over aan de vrijzinnigen. Dat beteekent volstrekt niet, zooals de pleitbezorgers van een zoogenaamd zakenkabinet willen beweren, dat de socialisten *alle* verantwoordelijkheid afwijzen; slechts die voor het uitvoeren van een regeeringsprogram van wetgeving.

Toch kan het zijn, en ook dit ware niet onredelijk, dat de socialisten mee willen toezien op de samenstelling van een vrijzinnig kabinet. Zooals zij in de Staten van Friesland een vrijzinnig Eerste Kamerlid kozen, doch op de keuze van den persoon invloed uitoefenden, zoo zouden zij ook thans kunnen zeggen: ‘Onze steun hangt af, zoowel van het regeeringsprogram, als van de personen, die het kabinet gaan vormen. Het plan voor beide willen wij kennen, alvorens eenige toezegging te doen’.

Evenals er geen twijfel bestaat aan de onlust der vrijzinnigen om steunende op de socialisten te moeten regeeren, evenzoo zal stellig de linksche kabinetsformateur zeer weinig neiging hebben om de kandidaat-ministers ‘aan de goedkeuring van Troelstra’ te onderwerpen, zooals het dan zou heeten.

Toch zou dit op een vooroordeel berusten, en het toegeven daaraan zou tegen het belang zijn van de politieke taak die te vervullen is.

Allereerst kan aan de sociaal-demokraten naar constitutioneele opvatting het recht van meespreken niet ontzegd worden. Namen zij plaats in 't ministerie, dan zou de keuze der personen door hen mee moeten goedgekeurd. Waarom dan minder indien het geen socialisten zijn? Maar in de tweede plaats vrijwaart zich de vormer van het kabinet tegen latere ongunst en geschillen. Dat is wel een onderhandeling waard.

En ten slotte bevrijdt de toekomstige premier zich voor een groot deel van de moeilijkheden der keuze binnen zijn eigen partijen-verbond, en van den aandrang voor of tegen personen, die op hem zal worden uitgeoefend.

De moeilijkheid van zich te schikken naar een zoo hoogen eisch, kan de kabinetsformateur zelfs ontgaan, door vrijwillig en uit eigen beweging de onderhandeling over de samenstelling van het kabinet te openen.

Het voornaamste van alles is echter het regeeringsprogram. En dit is bij uitzondering nog te splitsen in een positief deel, n.l. van wat gedaan, en een negatief deel van wat nagelaten zal worden.

Om met dit laatste te beginnen is het duidelijk dat een afspraak gewenscht is op 't gebied b.v. van de leger- en marinekwestie's. Daar is het zwakke punt, waar de coalitie haar aan-

vallen op zal richten, en waar dus dekking moet zijn aangebracht. Ook moet de houding tegenover het vereenigingsleven vooraf besproken en zuiver zijn vastgesteld.

Dit zal voor het grootste deel neerkomen op een niets-doen, op onthouding.

Daar dit toch op den duur tot botsing of geschil ten genoege der coalitie aanleiding zou geven moet het positieve programma snel uitgevoerd worden. Dus ook kort en duidelijk zijn. Dat nu kan op eenvoudige wijze, want het is door den geheelen ontwikkelingsgang onzer politiek, tot op deze verkiezingen toe, aangewezen.

Algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging. Dat en niets anders vormt het program. Het sluit van zelf in dat de samenwerking tusschen concentratie en sociaal-demokraten slechts tijdelijk wordt aangegaan. Want dit zeer enkelvoudige program moet snel verwerkelijkt worden, b.v. binnen een jaar en voert onvermijdelijk tot een Kamerontbinding.

Hetzij ingevolge de grondwet, hetzij omdat bij verwerping der regeeringsvoorstellen het land een uitspraak zou moeten geven. Als aanvulling op het program, die echter van de tweede orde moet zijn is de voorbereiding der staatspensioneering, het in orde brengen der finantiën, en voorbereidende maatregelen ter uitvoering of wijziging der door de vorige Kamer aangenomen wetten.

Juist omdat deze programaanvullingen maar zeer gedeeltelijk zoo snel te verwerkelijken zijn, en toch geen uitstel gedogen, moet de kiesrechthervorming zoo vlug afloopen. Daarbij is groote spoed noodig, omdat elk oponthoud gevaar van allerlei aard met zich brengt. En die spoed is mogelijk, indien slechts de goede en besliste wil aanwezig is om te doen, wat de politieke toestand na deze verkiezing overduidelijk vergt.

* * *

Hoezeer het simpele kiesrechtprogram met de daaraan verbonden voorbereiding der staatspensioneering geheel en al past op de verklaringen, die ten minste 54 der 55 linksche Kamerleden hebben afgelegd, zoo zal de uitvoering toch op groote bezwaren stuiten. In de eerste plaats om daarvoor een regeering

bijeen te krijgen. De ministers die zich daarvoor laten vinden, zullen veel en moeilijk werk met grooten spoed moeten uitvoeren. Daarbij zullen zij het vooruitzicht hebben om al snel na hun optreden hun portefeuille aan verkiezingskansen bloot te stellen. Dat is niet aanlokkelijk, en vooral niet als het zonder volle toewijding geschiedt met den drang der socialisten achter den rug. Hoeveel aangenamer ziet dan zoo'n zakenkabinet eruit, waar geen moeilijke kwestie's aangeroerd worden dan tegen het eind van het vierde jaar, en waar alles rustig kan worden opgevat.

Inderdaad zou het moeten zijn een ministerie van zelfopoffering, bewust hiervan dat het een overgangstaak te vervullen heeft, kampende tegen talrijke moeielijkheden en gaande door alle voetangels en klemmen, die 't afgetreden kabinet heeft achtergelaten.

Verder zijn ook de moeilijkheden van zakelijken aard. Hoe zal de evenredige vertegenwoordiging worden ingericht? Hoe het vrouwenkiesrecht? Hoe aan het geld te komen, dat direct noodig is voor de arbeiders-pensioenen? Hoe de officieren van leger en vloot met de verbonden hoogere invloeden, te beduiden, dat zij hun wenschen en eischen voorloopig moeten laten rusten? Hoe de onrust, die in Indië gewekt werd, weer tot kalmte te brengen?

Daarom moet het vrijzinnig kabinet ook tegelijk toonen moed en kracht te hebben om wat het wil uitvoeren, ook flink te doen en fier.

Zou dat echter geschieden, dan was ook de geheele Nederlandsche politiek gebracht op een hooger peil van beginselen, en van krachtig, zuiver staatsbeleid. Het is onmogelijk alle gevolgen te overzien, maar dit kan toch wel gezegd worden, dat de eerbied voor de politiek er door zou toenemen, en alle verbastering van partijwezen worden afgesneden.

* * *

Zal de zoo luide toegejuichte uitkomst van de stembus, inderdaad de betoonde vreugde waard zijn, dan mag niet alleen gelet worden op de negatieve resultaten dat tariefwet of priesterinvloeden verbannen zijn, maar moet ook de positieve uitspraak voluit en eerlijk aanvaard worden. Gebeurde dat niet, zoo was

de uitbanning slechts tijdelijk en keert het gevreesde gauw en versterkt terug.

Die duidelijke uitspraak is in de macht der sociaal-demokratie het scherpst en zuiverst voor den dag gekomen. En allereerst dient dus deze aanvaard te worden, voor wat zij is, een partij sterk in beginsel, toewijding en geesdrift, sterk nu ook in haar groeienden aanhang. Het blijkt duidelijker dan ooit te zijn een stuk volksleven, dat geen negeering of verwaarloozing meer behoeft te doorstaan en dat alleen maar ruimte en vrijheid vraagt voor een ontwikkeling, die slechts angstigen en slecht-geloovigen in ons volksbestaan vreezen.

Aan de vrijzinnigen is thans de taak dier aanvaarding. Aan hen komt de gelegenheid om zich aan de nieuwe kracht zelve te versterken tot vertrouwen in de toekomst, tot flinkheid van daden.

Er zal gewerkt, er zal gestreden moeten worden, doch met vooruitzicht en met een taak, die moeiten en opoffering stellig zal kunnen beloonen.

G. BURGER.

Boekbeoordeelingen

Kritiek op het Verslag van de Staatscommissie in zake de Spellingkwestie, Tweede gedeelte, bewerkt door Dr. I.B. Schepers, M.A.P.C. Poelhekke, J.C. Wirtz Cz., Dr. C.G.N. de Vooys, Dr. C. Lecoutere, Dr. L. Scharpé, P. Valkhoff, Dr. R.A. Kollewijn, Zwolle, La Rivière en Voorhoeve 1913.

In dit tweede gedeelte van de *Kritiek* bespreekt Dr. C.G.N. de Vooys 'Het belang van Spellingvereenvoudiging voor Oost- en West-Indië' en samen met J.C. Wirtz Cz. 'De Pedagogiese Zijde van het spellingvraagstuk', terwijl Dr. C. Lecoutere en Dr. L. Scharpé 'Zuid-Nederland en de Vereenvoudigde spelling' en P. Valkhoff 'De Letterkundigen in het Spellingrapport' behandelen.

Van veel belang is de enquête bij de leeraren aan de Gymnasia (door Dr. I.B. Schepers) en bij die aan de Hoogere Burgerscholen (door M.A.P.C. Poelhekke) ingesteld. Er blijkt uit *dat van de leeraren in het Nederlands aan Gymnasia 76% voorstanders zijn van de Vereenvoudigde Spelling*, en dat van dezelfde soort leraren aan de H.B.S. 79% *tegenstanders* van De Vries en Te Winkel zijn en 67% *besliste voorstanders van de Vereenvoudigde*. Tevens zou, in geval het lager onderwijs kollektief voorgaat, aan 70% van de Gymnasia geen bezwaar worden gemaakt bij de toelatings-examens, ja zou zelfs een even grote meerderheid ervoor te vinden zijn om in dat geval de Vereenvoudigde Spelling geleidelijk in te voeren. Van de H.B. Scholen zouden er 67% geen bezwaar maken en 65% tot de invoering overgaan. Kon voorkomen worden dat de belangen van de leerlingen in de maatschappij gevaar liepen, zoo zou dit laatste percentage stijgen tot 82%.

Dit zijn stellig belangrijke cijfers. Als werkelijk van de leraren in het Nederlands aan Hoogere Burgerschool en Gymnasium twee derden tot drie vierden voorstanders zijn van de Vereenvoudigde, dan kan menig leeken-ouder met meer gerustheid zien aankomen dat de lagere school voor die spelling geopend wordt.

De *Kritiek* heeft als laatste artikel een klein opstel van Dr. Kollewijn. Het spellingvraagstuk in zijn tegenwoordige stand wordt daardoor zoo scherp en in zoo kort bestek belangstellenden onder het oog gebracht dat wij niet beter meenen te kunnen doen dan het in zijn geheel af te drukken.

Is bemiddeling mogelik?

> Bei keinem volk in der welt geht die vereinfachung der schrift so schwer wie bei uns von statten.
> (JAK. GRIMM. *Vorrede zum Wörterbuch*, S. LXII).

Wanneer door het voortdurend zich wijzigen van de uitspraak van een taal, en 't op sommige punten eeuwenlang onveranderd blijven der spelling, de overeenstemming tussen klank en teken te zeer verbroken is, ontstaat een al sterker en sterker wordende drang om de verloren harmonie altans enigszins te herstellen.

Het was natuurlik dat men, toen de slotmedeklinkers van *barsch* en *wars* in de uitspraak duidelik verschilden, verschillende tekens gebruikte om die *sch* en die *s* aan te duiden; maar evenzeer ligt het voor de hand dat velen, nu de genoemde klanken gelijk zijn geworden, het onderscheid ook in de spelling wensen te laten vervallen.

Wanneer die neiging, hoe rationeel, niet *algemeen* wordt gevoeld, moet men dit toeschrijven aan de (zij 't ook geringe) last die elke spellingverandering aanvankelik met zich brengt. ‘Evenals een kwartier later eten, of het bekorten van een middagdutje bij velen prikkelend op het humeur werkt, zo ziet men ongaarne de jarenlang bestaande associatie tussen het woord en het schriftelike woordbeeld gestoord.’[1)] Men ergert zich aan het

1) Dr. C.G.N. de Vooys in de *Beweging* van 1908.

vreemde[1)], het ongewone heet onestheties of lelik (alsof *o* leliker zou zijn dan *oo*; *s* leliker dan *sch*...!) en zonder meer wordt het nieuwe veroordeeld.

Toch zou vermoedelik dit starre konservatisme weinig baten, wanneer de voortuitstrevenden samen één lijn trokken.

Dit is nu nooit het geval. Vooreerst bestaat er steeds verschil van mening over de punten waarop vereenvoudiging het méést nodig is. Want daar er nooit sprake van wezen kan, de spelling-achterstand op éénmaal in te halen ('t geschrevene zou er àl te ongewoon gaan uitzien en slechts met moeite verstaanbaar zijn) moet er door elk die verbeteren wil, noodzakelik een *keuze* gedaan. En de een vindt zijn voorkeur hier, de ander dáár. Derhalve: onenigheid.

En een even heftige strijd ontbrandt over 't *hoe*. Want ook zij, die eendrachtig de leus aanheffen: ‘dit moet veranderd in de éérste plaats’, raken niet zelden weer verdeeld, zodra ze voor 't oude iets nieuws in de plaats willen geven. Meermalen toch blijken er twee of drie aannemelike oplossingen mogelik. En al is het dan in de grond van de zaak van ondergeschikt belang, op welke de keus wordt gevestigd - het geldt hier voor sommigen (vooral voor auteurs) een gevoelskwestie, waardoor het belang van een toevallige opvatting wordt overschat.

Zo gaat het gewoonlik bij spellingwijziging, zo gaat het ook nu weer bij ons.

Het is een feit, dat door velen in naam aan de orthografie van De Vries en Te Winkel wordt vastgehouden. Dat ze bij 't schrijven herhaaldelik ‘fouten’ maken - ze weten het niet of willen 't niet weten. Maar bij De Vries en Te Winkel blijven zij, omdat zij opzien tegen veranderen.

Principieel wordt echter die schrijfwijze niet meer verdedigd. Integendeel, bij haast elke bestrijding van 't nieuwe systeem wordt de verklaring vernomen: Niet dat wij vrede hebben met De Vries en Te Winkel! Dàt allerminst!

1) Daaraan alleen zijn toe te schrijven de dwaze beweringen dat de een of ander geen stuk, zelfs geen vijf regels, in de Vereenvoudigde lezen kan.

Eén enkel voorbeeld. In de *Gids* van 1911 erkent Carel Scharten in een artikel tegen de Vereenvoudigde gericht, dat er ‘al heel weinig af te dingen’ (valt) op de ‘vernietigende kritiek van De Vries' en Te Winkel's schrijftaalsysteem.’

De overtuiging is dan ook vrij algemeen dat dit systeem niet lang meer ongewijzigd mag blijven heersen. De vraag is maar: Wàt zal men veranderen? En hoe?

Wat de Vereenvoudigde wil, is bekend. Maar de aandacht mag er nog wel eens op gevestigd, dat het nieuwe stelsel beschouwd moet worden als een bemiddeling tussen de spelling-De Vries en Te Winkel en een komplex van gerechtvaardigde vereenvoudigingswensen. Want was er geen kompromis gesloten met de bestaande orthografie, er zou natuurlik óók zijn voorgesteld voor *ei* en *ij* één teken te nemen (b.v. *ej*); eveneens voor *ou* en *au*; *d* of *t* te schrijven naar gelang van de uitspraak, enz. enz.; en ook zou de spelling van talrijke niet onder regels te brengen woorden verandering hebben ondergaan.

Maar - ondanks (en ook: wegens) deze gematigdheid vond onze regeling ruimschoots bestrijding.

Vooreerst om 't geen wij *ongewijzigd* lieten. De een[1)] brak b.v. een lans voor *aa* (naast u) in open lettergrepen; een tweede[2)] voor *uu* (naast *a*); een derde[3)] voor *aa* èn *uu*; een vierde[4)] wenste de spelling *hat, deet, gehoont* enz. met *t*; een vijfde[5)] streed o.a. voor *yu* (= *ieuw*), *uu* (voor *oe*), *ööi* (voor *ui*), *ñ* (voor *ng*).[5)] Er werd zelfs propaganda gemaakt[6)] voor ik *vatt* (van *vatt- en*) en *hij vattt* (sic). Enzovoorts.

Maar de *veranderingen* door de *Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal* voorgestaan, prikkelden evenzeer tot tegenspraak. Het is waar, geen nieuwe regel of hij vond warme voorstanders; maar ook - geen regel die niet werd afgekeurd.

1) B.Th.K. Schumann, *De Strijdwijze der Kollewijners* (1912).
2) Fr. v. Eeden in *de Gids* van 1912.
3) J.J. Graaf in *de Katholiek* van 1908.
4) J. Huisman in het *Opvoedkundig Tijdschr*. van 1908.
5) Prof. Dr. Jan te Winkel, *Inleiding tot de Gesch. der Nederl. Taal* 1905.
5) Prof. Dr. Jan te Winkel, *Inleiding tot de Gesch. der Nederl. Taal* 1905.
6) Bovenvermelde Schumann.

Wij spellen de *e* en *o*, juist als de *a* en *u* in open lettergrepen met het enkele teken.

Prof. Te Winkel, Van Eeden en Graaf[1] zijn voor *ee* en *oo* (Van Eeden behoudens uitzonderingen); Sloet[2] wil het onderscheid tussen *e* en *ee*, *o* en *oo* behouden waar het noodig is voor uitspraak of duidelikheid (b.v. om verschillende betekenissen weer te geven: *kolen* en *koolen*); Scharten[3] vindt onderscheidingen òm de betekenis vrij overbodig. Hij zou wel voor minder *ee*'s en *oo*'s te vinden zijn, maar wenst de dubbele *ee* en *oo* te behouden o.a. in samengetrokken woorden, en (mèt Adama van Scheltema) 'in de verbuigings- en vervoegingsvormen, alsmede in de samenstellingen van de eenlettergrepige woorden, die met *ee* of *oo* beginnen'.

Hasselbach[4] en J Huisman zijn voor *e* en *o*.

Wat onze *i* (*ie*)-regeling betreft, Scharten vindt deze zeer aannemelik (de *ie* in *afgodies* lijkt hem zelfs 'onmisbaar'); Sloet is er tegen, Graaf kan zich maar niet verenigen met de spelling *-ies*, Hasselbach wenst vaker *i* in open lettergrepen, Te Winkel wil *y* voor *ie*.

Tegen het wijzigen van *-lijk* en *-lijks* in *-lik* en *liks*[5] hebben Sloet en Scharten bezwaar, maar Hasselbach niet en Graaf evenmin. Te Winkel zou voor de onduidelike klinker een eigen teken in willen voeren en schrijven 'bədenkələk'.

1) De bewijsplaatsen voor het volgende zijn te vinden in de artikelen, in de vorige en volgende noten geciteerd. Van alle nieuwere voorstellen en pogingen tot hervorming van onze spelling kan hier geen melding worden gemaakt. Terloops wijzen wij nog op de systemen van de heren W. Rutgers en A, Kempe.
2) D.A.W.H. Sloet, *Annuarium der Apologet. Ver. Petrus Canisius*, 1909.
3) C. Scharten in *de Gids* van 1911.
4) J.W. Hasselbach in *de Gids* van 1907.
5) Van al onze veranderingen is deze 't minst gewichtig, daar 't spellen met *ij* in *-lijk* en *-lijks* geen moeilikheid oplevert. Dat wij *moederlik* niet uitspreken met de *i* van *pit, dik*, schijnen onze tegenstanders onmogelik te kunnen geloven. Vandaar hun *likkerij*-grappen die niet sterker pleiten tegen de spelling met *i* dan zinnen als de volgende tegen de spelling met *ij*: 'Wij troffen daar grote troepen feestvierende dorpelingen aan: de mannen merendeels schreeuwend en tierend, de vrouwen knusjes keuvelend of *kinderlijkjes* smullend.'

Onze regel voor de *s* (*sch*): ‘Schrijf geen *sch* waar *s* wordt uitgesproken’, vindt bij Scharten bestrijding. Sloet gaat gedeeltelik met ons mee: hij wil de *sch* evenwel behouden achter bijvoeglike naamwoorden. Schumann pleit voor *sc*, Te Winkel, Huisman en Graaf zijn voor *s*.

De verschilende regels die betrekking hebben op de orthografie van de bastaardwoorden worden natuurlik ook hier aangevallen en daar gesteund. Van Eeden wil de bedoelde woorden zoveel mogelik laten als in de oorspronkelike taal; Hasselbach wenst bij De Vries en Te Winkel te blijven; Scharten heeft geen bezwaar tegen *e* voor *ae, f* voor *ph, r* voor *rh* - wèl tegen *k* voor *c*. Enz.

Voorstanders van bemiddeling mogen er wel op letten dat juist die bastaardwoordespelling geregeld is na veel overleg en ampele bespreking *ook met niet-leden onzer Vereniging*. Daar de leden 't onderling niet eens hadden kunnen worden, werd in 1901 een kommissie benoemd, bestaande uit de h.h. Marc. Emants, H.J. Emous, Dr. J.J. Salverda de Grave, Prof. A.G. van Hamel, Dr. D.C. Hesseling, Prof. H. Kern, Mr. Th. Ruys J. Pzn., Prof. J. Vercoullie en de ondergetekende,[1)] die in 1902 een gemotiveerd nieuw voorstel deden,[2)] waarover schriftelik door de leden werd gestemd en dat met grote meerderheid werd aangenomen.

Wanneer wij trachten onpartijdig de zaak te beschouwen, zien wij dit: Onze Vereniging heeft *niet* tegenover zich een eensgezinde groep van tegenstanders, maar 'n aantal personen die opkomen elk voor hun individuele mening; welke verschilt van de ònze, zeker, maar evenzeer van die van onze andere bestrijders. Dit mag men niet vergeten wanneer men spreekt

1) Prof. Van Hamel, Prof. Kern en Mr. Ruys waren geen lid van de Vereniging.
2) De mededeling van C. Scharten (*Gids* van 1911) als konden in deze kommissie ‘geleerden van zoo fijnen smaak als Van Hamel...niet alles weer verwerpen....wat de ontwerpers hadden voorgesteld’, berust op louter fantasie. De nieuwe regeling, in overleg met Van Hamel ontworpen, werd éénstemmig goedgekeurd.

van *bemiddeling*. Onze vijanden zijn het alleen in zóver eens met elkaar, dat ze 't *niet* eens zijn met ons.

Als nu minister Heemskerk in de Tweede Kamer verklaart dat een transaktie met de 'Kollewijnianen' moeilik is, heeft hij gelijk; maar hij vergist zich, wanneer hij de oorzaak daarvan toeschrijft aan onze geringe verdraagzaamheid en aan onze mening dat wij 'eigenlijk in deze den steen der wijzen gevonden hebben.'

Onverdraagzaam? Wij vragen vrijheid, maar hebben er nooit naar gestreefd, De Vries en Te Winkel te doen *verbieden*. En ook nooit hebben we onze *spelling* (op de verbuiging kom ik terug) voor de enige juiste uitgekreten. Het zij mij vergund hier enkele zinnen aan te halen, die ik schreef in het Aprilnummer van de *Beweging* (1907):

'Vaak staan verschillende wegen open die tot verbetering kunnen leiden. Men kan b.v. evengoed spellen: *honen*, *tronen*, *meren*, *keren*, als *troonen*, *hoonen*, *meeren*, *keeren*. En waar men de keus heeft tussen verbeteringen, zal 't ook wel regel zijn dat elke manier iets vóór en elke iets tegen heeft. Is *meren* en *honen* b.v. eenvoudiger, korter, stemt het, wat klinkerspelling betreft, met *varen* en *duwen* overeen, *meeren* en *hoonen* geeft meer gemak bij 't eerste leesonderwijs. Nu mag men kiezen zoals men wil (het gaat er presies mee als met de man die op reis trok met zijn zoon en zijn ezel) altijd schijnt er gegronde reden tot aanmerking-maken te bestaan.'

Mij dunkt, dit klinkt toch werkelik niet steen-der-wijzenachtig; en in deze geest hebben herhaaldelik de voormannen van Vereenvoudiging zich uitgelaten. Maar zou 't niet getuigen van slechte taktiek, wanneer wij trachtten door geven en nemen tot overeenstemming te komen niet met *de* tegenpartij, maar met meneer A. of B., waar ònze regeling tot stand gekomen is na grondig overleg tussen vele deskundigen, door duizenden wordt aangehangen, gevolgd wordt door niet weinigen in wetenschappelike en litteraire werken, en officieel is ingevoerd in Zuid-Afrika? Wanneer wij op ons stuk blijven staan is het niet door gebrek aan meegaandheid; maar omdat wij weten

dat iedere wijziging slechts ten gevolge zal hebben, dat onze bestrijders zich anders groeperen. Waar de een zou uitroepen: dit is altans gewonnen, zou de ander klagen: nu is er nog méér bedorven.

* * *

Er valt nog iets te zeggen over de regeling van de verbuiging en de geslachten. Ook hier lopen de meningen en wensen van onze tegenstanders sterk uiteen.

Wij schrijven *de*, *den*, *des*, *der* al naar gelang wij *de*, *den*, *des*, *der* zeggen of zouden willen zeggen[1]. Dat sommigen verklaren, liever te blijven bij de verbuiging volgens De Vries en Te Winkel, is bekend. Maar toch geloof ik niet, dat er één overtuigd voorstander te vinden is van de met die verbuiging nauw samenhangende geslachtsregeling. Dat schijnt ook wel te blijken uit hetgeen onze bestrijders verlangen:

Is Huisman het in hoofdzaak met ons eens, Sloet maar voor 'n klein gedeelte: hij wil laten nagaan hoe het geslacht is in de (geschreven) ‘Nederlandsche Normaaltaal’ en dáárnaar De Vries en Te Winkel verbeteren.

Graaf wil vereenvoudigde geslachtsregels; bij 't maken daarvan dient vooral gelet op de uitgangen en slotklanken der woorden. Uitzonderingen moeten tot de regel teruggebracht.

Ook Hasselbach wil (maar op andere manier) de geslachtsregels vereenvoudigen. Hij zou zich niet in de eerste plaats naar de vorm, maar naar de betekenis van het woord willen

1) Men heeft gewezen op het gevaar dat wij *dubbelvormen* zouden krijgen: *op de dag* naast *op den dag* enz. Maar *is* 't ‘zo verschrikkelik, als er twee vormen staan naast elkaar? Wij zeggen en schrijven toch immers ook *u heeft* en *u hebt, jullie had, jullie hadden; appels* en *appelen; hij melkte, hij molk: hij scheerde* en *hij schoor; ik legde* en *ik lei; na den eten* en *na het eten; de schilderij* en *het schilderij; ditmaal* en *deze maal; de omslag* en *het omslag*, enz. enz. enz.
En wie neemt aanstoot aan die verscheidenheid?
In de praktijk zeker niemand. 't Ligt immers voor de hand: als men evengoed hoort in beschaafde taal *u hebt* als *u heeft*, kan men ook allebei schrijven. Maar in theorie gaat nog meer dan één taalbeoefenaar gebukt onder de “seltsame Meinung, als könne nimmermehr Zweierlei zugleich richtig sein...”’
(*De Beweging;* April 1907).

richten, b.v. namen van *bomen*, *bergen*, *schepen* mannelik. Ook enige *abstrakta* mannelik. De meeste substantieven echter vrouwelik [en aangeduid met *zij*?].

De letterkundigen staan op een ander standpunt. Die er zich over uitgesproken hebben, huldigen voor het merendeel de leuze: vrijheid, blijheid.

Adama van Scheltema verklaart: 'consequente verbuiging en onderscheid tusschen mnl. en vrl. schaadt en verstroeft het ritme[1].'

C. Scharten acht *des tafels* evenzeer geoorloofd als *der stoel*, *der stoel* als *op zijnen stoel*. Voorwerpsnamen hebben volgens hem 'een dubbel, een mannelijk-vrouwelijk geslacht.'

Fr. Van Eeden zegt: 'met de geslachten spring ik..geheel willekeurig om, al naar aanwijzing van mijn gevoel.'

Het komt hierop neer: Men wil *eigen* willekeur (met of zonder 'regels') voor de traditioneele willekeur in de plaats stellen. *Wij* keuren in dìt geval alle willekeur af?[2]

Verbuiging en woordgeslacht zijn geheel onafhankelik van orthografiese mode. Men heeft hier te doen met een kwestie van taalkunde, die, om de woorden te gebruiken van Prof. Van Helten 'met een besluit omtrent een of ander orthografisch systeem niets te maken heeft, maar *door de taalwetten wordt voorgeschreven*.'[3]

Waarom wordt door wie dit betwijfelen niet een kommissie van deskundigen ingesteld, die antwoord heeft te geven op deze eenvoudige vraag:

Mag men eisen dat d e n voor d e , h a a r voor h e m enz. geschreven wordt, in gevallen waarin alleen d e en h e m wordt gezegd?

1) *De Grondslagen eener nieuwe Poèzie,* 1908.
2) Willekeur moet men het noemen, wanneer nu eens *den*, dan weer *de*, nu eens *hem* dan weer *haar* geschreven wordt, ofschoon men in beide gevallen *de* en *hem* zegt. Iets anders is 't natuurlik, *den* en *haar* te schrijven waar men werkelik *den* en *haar* uitspreekt.
3) *Tijdschr. voor Nederl. Taal en Letterk*. XXXII, 1e aflev.

Zulk een kommissie kon in zeer korte tijd met het antwoord gereed zijn.

Als de Regering dan luisteren wilde, kon ze beginnen met altans één stap in de goede richting te doen.

En dat - als we eenmaal zóver waren - het verzet tegen de nieuwe *spelling*regels óók spoedig gebroken zou zijn, daar van ben ik vast overtuigd.

Aanteekening

Bouwkunst

Open brief aan de Jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag door K. de Bazel.

Waar onder kunstenaars en kunstvrienden die de plannen voor het Rotterdamsche Raadhuis gezien hebben, het leedwezen algemeen is dat de Jury de Bazel's ontwerp niet aanbeval, zal het zeker niet aan belangstelling ontbreken voor het schrijven dat die bouwmeester aan zijn beoordeelaars heeft toegericht.

Het is niet het werk van iemand die zich acht voorbijgegaan. Wie iets nieuws brengt weet wel dat zijn kunst niet dadelijk aanvaard zal worden. Maar juist voor vertegenwoordigers van een nieuwe schoonheid kan het plicht zijn die schoonheid ook met woorden te verdedigen. Valsche schaamte mag hen niet ervan afhouden de verkeerde voorstellingen die het gezicht op hun werk belemmeren, weg te nemen. Niet alleen toch hun eigene, maar alle goede kunst lijdt schade, als de onjuiste uitspraken van gezaghebbende personen onweersproken blijven.

Het gevoel waaruit de Bazel geschreven heeft is dit: dat het schande is als een Jury niet met evenveel ernst en studie een ontwerp beoordeelt als waarmee de bouwmeester het geteekend heeft.

Zijn schrijven waarin hij het Rapport op den voet volgt is dan ook eensdeels een verweer, maar anderzijds een aanklacht, en juist om die laatste hoedanigheid heeft het algemeene beteekenis.

Waar de opmerkingen van het Rapport in hoofdzaak te verdeelen zijn in:

a)	opmerkingen ten opzichte der kostenbegrooting,
b)	opmerkingen ten opzichte der constructie,
c)	opmerkingen ten opzichte der lichtverdeeling,
d)	opmerkingen ten opzichte der van het practisch gebruik en de verdeeling der ruimten,

betoogt hij hoe nauwkeurige contrôle doet zien:

1) dat die omtrent de kostenbegrooting, behoudens de opmerking betreffende het (verklaarbaar) ontbreken van de kosten der paal-fundeering willekeurig zijn,
2) dat de hoofdzakelijke opmerkingen omtrent de constructies onjuist blijken,
3) dat in die, welke de lichtverdeeling betreffen, belangrijke onnauwkeurigheden voorkomen,
4) dat in de practische verdeeling der ruimten hier en daar verschikkingen gewenscht zijn, die, aangezien tegen de hoofddistributie zelve, geen belangrijke bedenking wordt gemaakt, buiten verhouding breed zijn uitgemeten; ook omdat zulke verschikkingen in alle plannen noodig blijken en zelfs bij de motiveering en voorbereiding der prijsvraag reeds werden voorzien.

De 36 kantteekeningen die de Bazel tot steun van deze beweringen naast het Rapport heeft opgesteld, en die in vaktijdschriften zeker uitvoerig zullen worden besproken, bevatten op menig punt een zoo verbluffende weerspreking, en soms weerlegging, van de resultaten die de Jury in dat Rapport geboekt heeft, dat een onbevangen lezer enkel zeggen kan: van tweeën een: de Jury kende de Bazel's ontwerp niet òf de Bazel zelf kent het niet.

Het laatste zou bevreemdend zijn. Maar wat ware het eerste?

A.V.

Een verhaal van Iohannes Linnankoski
Ingeleid door
Albert Verwey

Finland is een meren-land.

Wanneer tijdens de korte zomers de eindelooze spiegels van het water het licht weerkaatsen is de heele trillende atmosfeer bleek-zilver.

Bleek is ook het loover van de zilverstammige berken die overal, langs meren en op scheren, tegen de donkerder sparren afsteken.

Wie die matte lichtglans over het land ziet uitgebreid - en hoe kort nog maar gedurende iedere jaarkring - hij begrijpt dat in hen die er aan de kusten wonen het verlangen moet bloeien naar het zuiden, waar de schijnsels gulden, de kleuren warm zijn, en de zomers lang.

Maar tevens voelt hij dat menschen die zich aan dit noorden ten eigen geven, indien er werkelijk iets in hen is, het geluk mogen te gemoet zien van een grootsche vorming.

Niet voor niets geeft een mensch zich over, vrijwillig of gedwongen, aan een land en een landschap die in hun grondtrekken zóó eenvoudig zijn. De rotsachtige bodem waartusschen het water spoelt; de overvloedige boomen, maar in weinig soorten; de niet talrijke beroepen en bedrijven die bij zulk een streek behooren: dit zijn de eenvoudige machten die karakters vormen in het bleek-zilveren licht en de lange schemering.

* * *

Vergeet niet dat het menschelijk leven overal rijk en veelzijdig zijn kan, en dat het nooit verarmt door uiterlijke gebondenheid.

De Finsche stroomen die van meer tot meer naar de zee gaan, stellen wel een simpele vorm van binding voor, maar het leven op en langs hen zwelt daarom niet minder van kracht en verscheidenheid.

Er is één bedrijf dat eigenlijk bij die stroomen behoort. Het is dat van de houtschippers.

Als de stammen geveld en van takken ontdaan zijn, worden de balken tot vlotten vereenigd en drijven zuidwaarts. Maar op niet gekanaliseerde rivieren en onafzienbare meren is hun vaart niet de veiligste. Behendig en stoutmoedig, voorzichtig en waagziek moeten de menschen zijn die hen tot het doel brengen.

Op aldoor versnellende en vertragende stroom, langs telkens naderende of verruimende oever, tusschen watervallen en draaikolken door, voeren de vlotschippers hun vaart, sturend en afhoudend met de lange haken. De reis is lang, dus ze moeten overnachten, nu bij het vlot, dan in de dorpen waar ze langs komen. En niet altijd is het mogelijk de saamgehouden balken in hun geheel te doen vorderen.

Wie 's avonds aan een Finsche kreek zijn smalle bootje heeft laten uitroeien, en nu bij donkeren hemel de lange lijn wierp terwijl de roeier achter hem het vaartuig tegen den stroom houdt, - wordt niet zelden opgeschrikt door een schok die, als hij onervaren is, hem doet vreezen dat de boot zal kantelen. Het was een stam, die de rivier afdreef, en door de roeier niet werd opgemerkt.

Er drijven er zoo voortdurend. De schippers hebben hun vlot losgemaakt en balk voor balk doet de reis een eind in vrijheid, door engten en langs vallen, om verder, waar het water breeder is, weer te worden opgevangen.

Er blijven er ook achter, waar de oever ze gegrepen houdt of ze elkander de weg versperren.

Als de forellenvisscher 's morgens uit zijn hut komt, ziet hij de lange kerels in waterlaarzen van rots tot rots springen, met hun staken de stammen bevrijden en in de stroom sturen.

Als herders zijn ze, die de zwervelingen van hun kudde terechtbrengen.

Zulk een vlotschipper is de held in het boek dat Johannes Linnankoski geschreven heeft, en dat tot titel draagt ‘Het Lied van de Vuurroode Bloem’.

* * *

‘De wolken snelden langs de nachthemel, de oevers staarden neer op de voortrollende stroom, neer op de houtstammen die langzaam dreven over zijn oppervlak. “Laat hen komen!” riep de lange steile val van beneden.

Bij de plaats waar de zuiging begon, danste onder beschutting van de oeverhelling een klein kampvuur. Eromheen lagen de vlotschippers, ten getale van vier. De boom was pas open, de van boven komende balken gleden in gladde rijen voorbij, zonder te hoeven voortgeholpen, en gedurende een paar uur had het hout geen opeenhoopingen in de rivier gevormd. De vlotschippers hadden een onbezorgd middernachtsuur.

> En de boer die slaapt in zijn woonvertrek
> in een bedsteê onder een sprei,
> maar de houtvlotters hebben geen ander dek
> dan de avonddauw op de wei.
> Hun vrijheid ruilen ze voor geen geld,
> voor geen goud dat de boer zich wint,
> bij vrije vlotters als wij zijn, telt
> een boer voor niet meer dan een kind.

De rivier ontwaakte uit zijn nachtdroomen.

Wakers, op balkenhoopen gezeten die langs de oevers waren opgeworpen, bewogen zich.

> bij vrije vlotters als wij zijn, telt
> een boer voor niet meer dan een kind.’

zongen de meest nabijzijnde. En daarna plantte de zang zich voort van de eene balkenhoop tot de andere, van oever tot oever, langs de heele stroom, zoo ver weg als er balken de rivier afdreven.

‘Daarna werd weer alles stil. Want de middernacht houdt niet van gezang, al gedoogt zij zulk een groet van wacht tot wacht. Zij luistert liever naar de stroomsagen, van de waterman die jaarlijks een menschenoffer vergt: een kind of een volwassene, maar altijd minstens één leven in het jaar.

Er heerscht dan een plechtige stilte. De mannen zitten zwijgend als in een kerk en de scherts sterft op de ruwste lippen. Velen herinneren zich wat ze zelf beleefd hebben: een man die verdwijnt, door een onzichtbare hand weggerukt, een weduwe die klagend de handen wringt, het gejammer van vaderlooze kinderen. Er zijn er die op het lijk van de drenkeling de vingers van de watergeest hebben zien afgedrukt, of die zelf misschien te middernacht de glinsterende voor bemerkten, die de weg aangeeft waarlangs het monster zwom. Wiens beurt zal het nu zijn? Niemand weet het, maar een ongeluk is nooit ver af.

Het kleine wachtvuur knapte, het gebruis van de stroom werd zwakker. Luisterend naar de middernachtelijke watersagen staren de mannen zwijgend in de rivier.

Daar klinkt plotseling een krachtige roep van de benedenstroom. De mannen schrikken op.

“Maak de boom vast! Sluit de boom!” klinkt het.

“Goddank!” zuchten de mannen die uit hun sprookjeswereld ontwaken, en eerst de roep voor een noodkreet hielden. Allen springen op, de staken worden loodrecht boven het hoofd getild als teeken dat de vaarweg versperd is en de kommandoroep “Sluit de boom! Sluit de boom!” vliegt van man tot man de stroom op.

“Sluit de boom!” antwoorden de wachten daar in de hoogte en storten van het kampvuur naar den oever. Het touw van de sluitboom wordt van de paal losgemaakt en het uiteinde van de boom op den oever getrokken.

“Daar komen ze niet door” zegt er een; “maar ik vrees dat het een lange rust wordt, voor het heele gezelschap, want niemand zal zich nu op het hout wagen, al zit het ook wat vaster. Laten we maar eens gaan kijken.”

En ze gaan op het voetpad den oever langs.

En naarmate de laatste balken voorbijglijden, sluiten zich

de een na den ander de rivier-wakers bij den optocht aan.

"Waar het eigenlijk zijn zou?"

"Ergens in de beneden-loop. Als het maar niet is bij de Wervelsteen.

Dan wordt het duivelswerk; zelfs overdag krijg je ze daar niet los."

Maar de stammen zaten werkelijk vast bij de Wervelsteen. Aan den oever zag het zwart van kerels.

"Hij zit zoo vast als een muur, hij lijkt wel gespijkerd!" zeiden er, die bezweet en buiten adem weer aan land kwamen, nadat ze vergeefs gepoogd hadden de balken los te wrikken.

De Wervelsteen heette een steen die nauwelijks een halve meter boven de oppervlakte uitstak, en hij lag in de benedenloop van de rivier, waar die zich alweer ging verbreeden tot kalm water. Hij lag een weinigje naar rechts, zoodat de stammen gewoonlijk links ervan voorbijgleden, zonder dat hij ze hinderde. Maar als er een echt lange balk overlangs tegen de steen raakte, dan bleef hij daar zonder aan een van de zijden er langs te kunnen, de eene balk hokt tegen de andere en in de gedaante van een vischstaart vormt zich daar een stapel die zich naar de beide oevers uitstrekt. En die was moeilijk los te krijgen, want het steunpunt was bij de steen midden in de rivier, en daarvandaan had men geen tijd om aan land te springen als de stapel losraakte. Gemeenlijk kwam men bij de steen in een schuit, de stroom af, maar dan hadden de menschen altijd een gloeiende haast om met de schuit weg te komen van de balkenmassa, die met een donderend geweld in elkaar stortte.

"Er hale mij wie wil," hoorde men de stem van de vlotbaas aan den oever, "als ik niet de volgende zomer die steen in duizend stukken laat springen! Nu kunnen we allemaal bij onze koffiepannen gaan liggen tot het dag wordt."

"Als ik toch eerst eens even ging zien, of ik hem misschien zonder veel moeite los kan krijgen?" vroeg uit den hoop een jonge forsche stem.

"Ik denk van niet" zei de voorman, "maar het kan geen kwaad te gaan zien."

De jonge man sprong op de stapel en snelde met opge-

heven staak, een lenig gebogen lichaam, handig over de balken. Toen hij bij de steen was, boog hij zich voorover en onderzocht de samenhang.

"Hallo!" klonk het na een oogenblik. "De boel steunt op één stam en met een paar bijlslagen kan hij vrij raken."

"Zoo, zoo!" werd er van den oever geantwoord. "Maar wie wil nu midden in de nacht daar in het water de bijl hanteeren?"

"Kan men hem niet loskrijgen met een gooi?" vroeg de voorman.

"Neen, met gooien gaat het vast niet!"

De jongeling keerde naar den oever terug.

"Mag de bijl in het water blijven?" vroeg hij de voorman.

"Met pleizier tien bijlen, liever dan dat vijftig man een paar uur stilzitten."

"Dan zal ik hem loshakken. Waar is de bijl?"

"De dood mag niemand trotseeren" riep een uit de menigte. "Laat hem niet gaan, voorman!"

"En hoe was je van plan terug te komen?" vroeg de voorman.

"Ik spring eerst schuin tegen de stroom op en kom dan terug met de balken."

"Dat is waaghalzerij!" riepen de mannen.

"Ik verbied noch beveel" zei de voorman nadrukkelijk. "En aan geen ander zou ik toestaan het te doen, maar ik weet, als Olof iets op zich neemt, kunnen de omstanders gerust zijn. Ben je zeker van je zaak?"

"Volkomen! Hier met de bijl!"

"Hij nam de bijl en de staak in zijn twee handen en begon naar de steen te balanceeren. Als een schaduw gleed hij verder, al maar buigend of rechtop gaand, naar de oneffenheden waren van de houtstapel.

"Het is een waaghals" zeiden er eenige.

"Een gek" mompelden anderen ontevreden.

De schaduw was tot bij de steen gekomen. Hij lei de stok naast zich neer, wierp een blik naar de bovenloop van de stroom, en stond klaar. Het scherp van de bijl blonk in de lucht en de echo van de slag dreunde tusschen de oevers. Toen een

tweede en een derde houw - en toen werd het een oogenblik doodstil.

De mannen aan den oever stonden voorovergebogen met gespannen blikken.

De schaduw daarginder greep de staak, stootte de punt licht in een balk en leunde met de linkerhand tegen de stok. Weer hief hij de rechterhand omhoog: de bijl bliksemde en viel. Een doffe slag klonk, en tegelijkertijd een zwak gekraak.

De mannen aan den oever hielden den adem in en bogen al verder voorover.

De schaduw wierp nog een lange onderzoekende blik op de stroomgeul. De rechterhand zwaaide hoog in de lucht, het scherp bliksemde - en viel.

Een doordringend geknal als van een afgeschoten vuurpijl. De balken braken en knarsten en de afgedamde stroom brulde als een razend dier.

Als een pijl snelde de schaduw schuins over de zwichtende massa naar boven en naar den oever. Hij was nu midden in de drift, de staak zwaaide hij rond door de lucht, het lenige lichaam maakte een bliksemsnelle wending en in suizende vaart zette hij af met de stroom mee op de stammen.

Maar plotseling zwikte hij, waggelde en verdween.

“God in den hemel!” klonk het van de oevers.

“Heb ik het niet gezegd?”

“Ach, dat ik hem heb laten gaan!”

De stammen kraakten en de stroom brulde, de balken zonken en stegen en werden over elkaar gegooid. Schemerige schaduwen snelden radeloos langs de oevers.

“Onderlangs, mannen, onderlangs!” klonk de stem van de voorman.

“Geef acht dat je hem grijpt, als hij naar de kant drijft! Gauw de boot uit!”

Donkere schaduwen sprongen benedenwaarts langs de rivier...

“Hij is er weer”, riep plotseling een stem aan de andere oever. Allen stonden.

En de stoute vlotter was werkelijk weer overeind en sprong licht als een witte kwikstaart op de wild voortsnellende balken, die over elkaar heen schenen te tuimelen, zinkend en zich heffend

als de schachten in een weefstoel. Zoo stond hij op een stam in de zekere houding van de geoefende vlotschipper en stuurde met geheven haak en met zijn lichaam handig balanceerend de rivier af.

"Nou, dat is een kerel, zeg!"

"Ja, dat is hij. Hij heeft beter oogen in zijn voeten dan andere in hun hoofd."

Het wemelde van mannen toen de jongeling aan land kwam.

"Hoe ging het? hoe speelde je dat klaar?"

"Er was niets geen nood, het was alleen maar dat de schors losliet, maar de balken bleven samen. Ik kwam er dadelijk weer op, en het eind van de vaart vergoedde het begin," zei de jonge man lachend.

"Een knap stuk" zei de voorman. "Maar ik zou niet graag zien dat je nog eens zoo'n reisje deedt. Je kan nu wat mij betreft gaan rusten, voor de rest van de nacht - en de dag op den koop toe!"

"Graag!" antwoordde de jongeling, zag geheimzinnig lachend op zijn horloge en wierp zijn staak weg in het gras.'

* * *

De jeugdige Don Juan die Olof is -

Maar alvorens iets te zeggen van zijn vroeger en later leven, wil ik hem eerst nog nader doen kennen als de held onder de Finsche vlotschippers. Tegelijk zullen we dan zijn eerste ontmoeting waarnemen met een meisje dat meer voor hem kwam te beteekenen dan eenig ander.

Het boek van Linnankoski is oorspronkelijk in het Finsch geschreven, maar zijn landgenoot, de dichter Bertel Gripenberg gaf er een Zweedsche lezing van. Toestemming werd verkregen tot een vertaling, naar deze laatste, in het Nederlandsch en de persoon die deze uitvoert, gaf mij, alvorens haar te doen verschijnen, de keus eruit.

Het volgende hoofdstuk toont ons Olof duidelijker, en voor het eerst zien we nu ook Kyllikki.

'De Kohiseva-fors is een beroemde valstroom, want hij is de breedste van al de versnellingen in de vijftien mijl lange Nuoli-rivier.

De Moisio-hoeve is een beroemde hoeve, want zijn bezitters zijn sedert onheugelijke tijden bekend geweest als rijke boeren, onbuigzaam en trotsch, zooals de wit-schuimende Kohisevafors zelf.

De Moisio-dochter is een beroemd meisje, want niemands vlechten slingeren zoo trots als de hare en niet één jongeling kan zich erop beroemen één enkele vonk uit de stralen van haar lichtende oogen te hebben ontvangen.

Kyllikki heet de Moisio-dochter - niemand heeft zóó'n naam, en men vindt hem ook niet in den almanak, verzekert het volk.

De laatste vlotters van het seizoen waren aangeland in Kohiseva. 's Nachts waren ze gekomen en hielden zich de eerste dagen op in het dorp. Sommigen waren nog bezig met de vlotten, anderen reinigden den oever van de achtergebleven stammen.

Het was avond - de mannen waren op weg naar hun nachtverblijven.

In de Moisio-tuin was een meisje bezig de pas-geplante koolstruiken te begieten.

Langs de weg voorbij de tuin kwam een jonge man. Al op een afstand werd hij het meisje gewaar en nam haar op met monsterende blik.

“Zoo, is ze dat nu?” zei hij in gedachte: “de veel besproken, - de trotsche.”

Het meisje richtte het lenige middel op uit de de voorovergebogen houding, de linkerhand wierp de naarvoren gevallen vlecht naar achteren over de schouders en het fijne hoofd boog zich met meisjes-achtig zelfbewustzijn.

“Fier ziet ze eruit,” dacht de jonge man en vertraagde onbewust zijn tred.

“Zoo, dat is 'm nu, waar de meisjes de heele dag van gepraat hebben” dacht heimelijk het meisje, terwijl ze de jonkman opnam - “hij die wel niet zoo heelemaal gewoon moet zijn.”

Ze bukte zich om nieuw water te nemen.

“Zou ik haar aanspreken?” vroeg zich de jongeling. “Maar

als je een knip op de neus krijg?" "Dat zou dan wel de eerste keer zijn," glimlachte de jonge man.

Het meisje bukte zich weer over haar werk; de jonkman kwam al nader.

"Ik ben benieuwd of hij zoo driest is mij te durven aanspreken," giste ze nieuwsgierig. "Dat zou wel op hem lijken, maar hij moet het probeeren."

"Best maar op zijn paardje te gaan zitten als men met hoogmoedig volk te doen heeft" besloot hij zijn overwegingen en ging vastberaden voorbij, zonder haar met een blik te verwaardigen.

"Och kom?" Het meisje morste gedachteloos een heele plas water. "Dat lijkt heel wat, dat!"

Zij zond de jongen een lange blik achterna - het voelde haast nog beleedigender dat hij zoo voorbij ging, dan als hij haar had aangesproken.

De volgende avond was het meisje weer in de tuin. Toen bleef de jonge man staan.

"Goeien avond!" zei hij en nam zijn hoed af, eerder trots dan hoffelijk.

"Goeien avond!" klonk het over haar schouder: ze wendde het hoofd juist zooveel dat, van de weg af, een kleine glimp van haar oog te zien was.

Stilte.

"Je heb mooie rozen!" klonk het van de weg.

Het was een vriendelijkheid, maar het luidde als een uitdaging: de jonge man wist dat zelf heel goed.

"O ja, nog al!" was het antwoord. Met een stem die ongeveer wou zeggen: ik ben klaar, ik wacht maar op het vervolg.

"Ik dacht er een te vragen als een herinnering voor de zwerver, een van die roode wilde daar. Als het niet al te vermetel is."

Het meisje richtte zich op.

"Het is geen gewoonte op Moisio-hoeve, iemand over het hek bloemen te reiken, al mag dat elders de manier zijn."

"Al mag dat elders de manier zijn?" herhaalde de jonge man voor zichzelf, en voelde zijn bloed koken.

Aan de klank van de stem begreep hij wat ze ermee meende. Hij had geweten dat hun eerste ontmoeting ongeveer zoo zijn zou, maar toch was hij onthutst door de onbarmhartigheid van haar eerste houw.

“Het is niet mijn gewoonte bloemen te vragen over ieder hek” antwoordde hij trots. “En ik ben niet gewend twee keer iets te vragen - al mag dat elders de manier zijn. Vaarwel.”

Het meisje was beduusd, draaide zich om en keek de jonge man aan: zoo iets had ze niet verwacht.

De jonge man ging eenige stappen verder, maar bleef toen plotseling staan, sprong snel over de geul en leunde zich tegen het hek.

“Ik wou nog iets zeggen - als ik toestemming krijg,” zei hij en zag het meisje scherp aan.

“Toestemming moet ieder voor zichzelf nemen,” antwoordde zij.

“Ik wou alleen maar zeggen” zei de jonge man, met zoo'n gedempte en beheerschte stem dat het bijna klonk als een fluistering, “indien gij, juffer, te eeniger tijd mocht bemerken dat gij aan uw rozen een te groote waarde gehecht hebt, breek dan de gevraagde bloem af en steek ze op uw eigen borst. Dat behoeft ge niet vernederend te vinden, het is alleen een teeken dat men ook een zwerver als een mensch kan beschouwen.”

“Zooveel waarde hecht ik toch wel aan ze” antwoordde het meisje, en zag de jongeling recht in de oogen, “dat hij die het waagt op haar te hopen, nog wel iets anders moet wagen dan bloemen te vragen, want dat durft iedere landlooper.”

Een oogenblik zien ze zonder verblikken elkander aan.

“Ik zal het in gedachte houden!” zegt de jongeman met een beteekenisvolle stem. “Vaarwel!”

“Vaarwel!” klonk het uit de tuin.

Het meisje zag hem lang na.

“Heelemaal gewoon is hij niet, daar hadden ze wel gelijk in” zei ze, terwijl ze haar werk voortzette.

Zondagmiddag wemelde een kleurige volksmenigte op de

brug te Kohiseva. Allen kregen niet eens plaats op de brug en ook op de oevers golfden dichte scharen.

Het gerucht had namelijk zeldzame zaken verspreid - vandaar die menigte.

"De volgende Zondagmiddag omstreeks vier uur," had het gerucht uit zijn hoorn geblazen, "zal er te Kohiseva een wedstrijd zijn in het stroomvaren."

"Wat?" riep de menigte uit; want bij Kohiseva had nog niemand het gewaagd op een stam te varen. Weliswaar had er eens voor eenige tientallen van jaren een jong en overmoedig man - iemand uit Joensun - het gewaagd de versnelling te trotseeren en de lagere, iets minder sterke stroom af te varen. Hij voer, maar als lijk werd hij van den oever opgenomen.

"Maar nu gaat het gebeuren" verzekerde het gerucht met een glimlach van meerderheid. "In allebei de vlotafdeelingen zijn er deze keer betere vlotters dan gewoonlijk. Daarover ontstond twist tusschen de vlotbazen en die kon niet uitgemaakt worden dan door een weddenschap: koffie met indoop voor de heele vlotbevolking, te betalen door die vlotbaas wiens man het af moet leggen."

Heel Kohiseva was in beroering, zelfs van de naburige plaatsen waren de menschen bij troepen gekomen, - voor zoo ongewoon hielden ze deze vaart bij Kohiseva.

Op de brug werd er heen en weer geloopen, gepraat en getwist.

"Wie te duivel heeft ze ertoe aangezet te wedden?"

"Ze zijn natuurlijk dronken geweest" verklaart er een.

"Nou, dat kan je wel begrijpen, zooiets is geen uitvinding van een nuchter of verstandig mensch."

"En de vlotters zelf, want die gaat het toch eigenlijk aan?" vraagt iemand nieuwsgierig.

"Een halfgare deugniet moet de een zijn - hij gaat in het vuur zoodra maar iemand hem aanhitst door te zeggen dat niemand het durft."

"Zoo, zoo. Ja, een beetje mal moet men wel zijn."

"Het beste is nog maar niet te spreken van mal, het moet een beroemd vlotschipper zijn" valt een in de rede.

“Nog beroemder zal wel de Kohiseva zijn! En de ander dan?”

“Ken jullie hem niet? Het is die onderkwartiermeester, Olof, die daarginder!”

“Degeen die er uitziet bijna als een heer?”

“Juist die!”

“Wat is dat toch eigenlijk voor een vent, hij is niet eens gekleed als een echte vlotschipper.”

“Zie daar maar achter te komen als je kan, niemand weet meer van hem dan wat er van buiten aan hem te zien is. Schoolgeleerd moet hij zijn en zelfs talen spreken, maar toch heeft hij geen andere naam dan Olof.”

“Wel, dat is me een Uilenspiegel!”

“In ons bedrijf hebben we allerlei slag van volk. En ik zeg je, als er een is die de valstroom kan bevaren, dan is hij het.”

“Profeteer niet - daar ben je te zwart voor!” mompelde iemand van de tegenpartij.

“Maar waarom klimt daar de oude man van de Moisiohoeve zoo behoedzaam naar de twee vlot-bazen?”

De twee vlotbazen staan midden op de brug. De een, Falk, leunt tegen de borstwering, trekt aan zijn lange pijp, die met een kwast versierd is, rookt en glimlacht. De andere heet Väntti - een man als een teerklomp, altijd wijdbeens met de handen in de broekzakken, dampende uit een sigaar. En trotsch is deze grijze, trotsch op zijn karélensche tongval en nog trotscher op zijn heemlandsche kaplaarzen, zijn eigenaardig schoeisel met kromgebogen neus, waarvan de kap reikt tot onder aan de heupen - het heele ondereind van de man is niets dan kaplaarzen.

“Ik heb gehoord dat deze vertooning voortkomt uit een weddenschap tusschen de voorlui” zegt Moisio met nadruk. “En ik wou jullie raden die weddenschap dadelijk ongedaan te maken. Gedurende mijn leeftijd heeft de stroom al vijf menschenlevens geeischt en, medunkt, dat is voor dit dorp genoeg.”

“Nee, bedaar nu, Moisio!” zegt Väntti, neemt zijn sigaar uit de mond en spuwt een dun straaltje uit zijn ééne mondhoek. “Er is geen sprake van een menschenleven - een kleine aardigheid hadden we gedacht, voor de dorpsbewoners.”

“Jullie moogt gedacht hebben wat je wil” gaat Moisio bars voort, “ik zeg hier alleen in ieders bijzijn, dat als er een ongeluk gebeurt, ik als dorpsschout jullie voor het gerecht daag, omdat je gewed hebt op menschenlevens.”

“Moisio heeft gelijk” roept men van verschillende kanten. De vlotbazen wenden zich tot elkaar en plegen fluisterend raad.

“Nu, dan zien we ervan af” zegt Väntti na een oogenblik en reikt Falk de hand.

“We nemen hierbij onze weddenschap terug in ieders bijzijn”, zegt Falk, “zoodat niemand zich achter ons verbergen kan. Een andere zaak is of de deelnemers ervan afzien, - dat is hun zaak!”

Aller blikken zijn gericht op de tegenpartijders, die over elkaar staan, ieder omgeven door kameraden.

“Deze knaap hier is niet bang voor drenkelingen en hij is ook niet van plan zelf te verdrinken - hij zal het stellig wagen!” roept overmoedig de eene, een jonge man in een vuurroode jas.

“Trek gij u terug” zegt Moisio tot Olof, “dan kan het hem niet meer schelen om het alleen te doen. Ge weet toch ook dat niemand nog levend uit deze valstroom geraakt is, en het heeft geen zin om het te probeeren.”

Olof onderzoekt aandachtig de stroom. De omstanders wachten in spanning.

“Ge hebt gelijk, dat geef ik toe, ten aanhoore van iedereen” zegt hij eindelijk. “Maar het zit met deze zaak zoo: hier zal vandaag iets gewaagd worden dat niet ieder waagt - daarom kan ik mij niet terugtrekken,” verklaart hij met zoo luide en duidelijke stem dat allen op de brug het hooren.

Zonder een woord te zeggen, treedt Moisio achteruit.

“Wie zal eerst probeeren?” vraagt Falk.

“Ik heb gedacht, ik zou het eerst probeeren,” zegt de roodjas.

“Mij best” stemt Olof toe.

“Zet dan tenminste een paar man daarginder aan den anderen oever, om in geval van nood op te letten,” zegt Moisio tot de voormannen.

“Voor mij hoeft het niet” roept de roodjas spottend. “Als mijn buur hier niet misschien zal moeten opgevischt?”

“Nu, dan maar voor mij,” zegt Olof kortaf. “Het is goed op alles te zijn voorbereid.”

De mannen zoeken hun staken, de menschen op de brug zien vol verwachting naar de valstroom.

Prachtig is de Kohiseva met zijn schuimende vloed in de lentetijd. Over zijn vermetele nek spant de brug haar krachtige bogen. Onder de brug neemt de stroom zijn aanloop en stort daarna vooruit langs de rechte voor, bruisend met gelijkmatige heffingen en dalingen. Eerst rechtuit, dan met een boog naar rechts tot hij zich schuimend breekt tegen de Äkeänlinnaklip. Als een reus verheft zich de rotsburcht midden in de stroom, en uit een spleet op de top schiet een lommerrijke vogelkers als de pluimbos op een helm. De klip deelt de stroom in twee armen, naar links gaat het spattende schuim rechtuit in de molengeul, naar rechts in de steile balken-bedding, waar men de berg springen liet. Wild is de loop van het water, vurig is de dans van het schuim in de nauwe geul, maar kort als alle levensvreugd: over de twee drie vademen hooge klipdrempel storten de golven neer in de ketelvormige Evakolk. Daar worden ze gestuit en leggen zich, om dan verder te gaan in de veel zwakkere benedenstroom.

Zoo is de Kohiseva-fors. Eenzaam zou de klip daar te midden van de wieling staan, als niet vlotschippers gedurende de vaartijd de stroomarm tusschen de klip en de linkeroever lieten vol loopen met boomstammen. De zoo ontstane stapel wordt als een geweldige brug, waartegen de stammen aanslaan in razernij voordat ze worden opgezogen in de kunstmatige rotsgeul.

En nu is de opgaaf voor de stoute wedstrijders om langs de valstroom te varen en op de vlotbrug te springen bij Äkaänlinna - als ze er kans toe zien - want in de klipgeul kan niemand op een boomstam staan en niemand komt levend over den Eva-drempel.

De wachters staan al op hun posten, de deelnemers zetten zich in beweging.

Olof werpt in het voorbijgaan een blik naar de meisjes, die op de brug bij elkaar staan. - Een is er met bloedelooze wangen en neergeslagen blik.

“Moesten we niet eerst een paar probeerstammen vooruit laten gaan, om ons op de hoogte te stellen van draaikolken en grondsteenen?” slaat Olof voor.

“Misschien nemen we dan meteen maar een landmeter en laten hem de steenen in kaart brengen, en sturen dan netjes volgens een stroomkaart?” hoont de roodjas.

De partij van de roodjas breekt uit in lachen, allen zien naar Olof.

Een lichte blos stijgt naar zijn wangen, maar hij zegt niets, bijt zich alleen op de lippen, en keert zich af, om enkel nog maar nauwkeurig de stroom optenemen.

De roodrok kijkt spottend naar hem en haast zich met zijn stok in de hand naar de sluitboom van het vlot, eenige tientallen vademen boven de brug.

Reeds springt hij op het vlot en kiest zich een balk voor de vaart - een dikke en korte, ontschorste en lichtdrijvende dennestam.

Over het gezicht van de jongeling trekt een eigenaardige glimlach.

“Zag je dat?” uit zich iemand op de brug tegen zijn kameraden. “Dat beduidt niets goeds, hij weet wat hij doet.”

“Hallo, op zij!” De roodjas duwt zijn stam onder de sluitboom door en springt erop. Dan brengt hij hem met de voeten hevig aan het ronddraaien, als lag hij op de draaibank, zoodat het schuim om hem opspat.

“Dat's een kerel!” roept men op de brug.

De roodjas houdt het draaien tegen, kijkt trots op naar de brug, fluit, en slaat zijn haak kaarsrecht vast in de stam, gaat met de handen in de zij een paar stappen achteruit - en begint een spottend “Onze Vader.”

“Heb je er ooit zoo een gezien, jongens?” vraagt op de brug een van zijn aanhangers.

“Neen, nooit! kijk toch eens, kijk!”

“Houd daar mee op - daar deugt “Onze Vader” niet voor” zegt een ernstige stem op de brug.

“Wat duivel gaat het jou aan of ik zing of bid” roept de roodjas. Maar hij houdt ermee op en maakt zijn haak los - hij nadert de brug.

Reeds wordt de stam opgeslokt door de toornige stroom en het water spoelt de man over zijn laarzen. Maar hij staat stevig.

De vaart wordt sneller, de boom verdwijnt onder een brekende schuimkolk - op de brug durft men nauwelijks ademhalen.

De balk drijft weer boven. Het achtereind krijgt een krachtige zijstoot van de stroomgolf, als een vischstaart zwenkt de lichte stam op zij, de stuurman waggelt, zwaait zijn stok en staat weer stevig op zijn stam.

Een zucht van verlichting op de brug.

"Tral-lala-lalla!" jodelt de roodjas en doet een paar balanseerende danstreden.

"Dat is er geen van gisteren!" roept men van de brug.

Eenigen kijken naar Olof: hoe voelt het als de tegenstander geprezen wordt?

Maar hij let nergens op, houdt alleen zijn oog vast gericht op de wervelstroomen. Zijn gelaatsuitdrukking is gespannen van verwachting.

Op het zelfde oogenblik slaat de haak tegen een onzichtbare steen en wordt met een knal teruggestooten. Snelle, zwenkende springstappen....de stok slaat plassend neer in het schuim, het lichaam buigt zich, richt zich weer op - de man staat recht als tevoren, danst eenige treden achteruit, en de stam snelt voort langs de hinderpaal.

"Dat was geen spel meer!"

"Nee, nee, dat was de drommel om niet te vallen!"

De balk snelt verder, de man staat weer zeker.

Een nieuwe stoot. Het vooreind van de stam gaat omhoog naar rechts: "Satan!" klinkt het midden uit het schuim - de roode jas vliegt ver vooruit in de maalstroom.

Angstige beweging op de brug - de toeschouwers aan den oever gaan staan!

De roode jas duikt weer op uit de wervelstroom. Eenige krachtige zwemslagen - de vlotter bereikt het stille water aan den oever.

Vloeken. De man gaat op de kant zitten en helt het water uit zijn laarzen, krijgt zijn stok van de wakers bij Äkeänlinna -

de hoed dreef weg. Hij spoedt zich langs den oever naar boven.

"Zou het nu geen tijd zijn om uit te scheiden?" slaat men voor op de brug.

"Geef je moeder raad" sist hij tusschen de tanden.

"Nu zou het niet kwaad zijn om een kaart te hebben" zegt iemand halfluid.

"Als men geen hoed heeft, behoeft men ook geen jas!" de roode jas wordt aan land gegooid - een blauw hemd komt te voorschijn op het vlot - een nieuwe balk wordt kwaad onder de sluitboom doorgeschoven en glijdt naar de brug.

"Kijk nu goed, zoodat jullie me herkent als je me weerziet."

Geen woord van de brug.

De balk snelt voorwaarts onder de brug en klaart met eere de kruisgolf. Eenige krachtige slagen met de stok rechts, de balk draait naar links - de eerste steen is gelukkig gepasseerd, ofschoon de man een oogenblik op zijn stam zwenkte.

"Ha ha, kijk, te duivel! - Hij zal 't misschien ten slotte klaarspelen."

"Vroeg hij jullie niet goed toe te zien, zoodat je hem herkennen kondt de volgende keer!" bluft iemand van zijn vrienden.

De balk ijlt voorwaarts, de man balanseert licht met horizontale stok.

Hij nadert de tweede steen, de gestalte hurkt neer en trekt zich lichtelijk terug. Een hevige stoot, een sprong vooruit, een krak - de stok breekt en de blauwkiel verdwijnt in het schuim.

"Daarheen vloog hij! Laat zien of hij nu weer aan land komt?'

De volksmassa zet zich in beweging.

'De blauwe kiel verschijnt in het schuim.

"Het gaat niet, hij is midden in de drift."

"Hallo mannen, pasop!"

"Hij wordt tegen de Mälliklip aangesmeten."

"Nee, hij gaat er langs."

En hij spoelde er voorbij. De blauwkiel glijdt recht op de groote balkenhoop toe, de eene hand balt afwijzend de vuist naar de wachters.

Maar daar geven ze niet om. De een steekt de stok tusschen de beenen van de zwemmer, als hij tegen de stapel stoot, de andere grijpt hem in de nek.

Ze trekken hem naar boven - het water zuigt hem sterk onder de boot weg. Duim voor duim wordt de blauwbloes uit het water geheschen.

Op twee mannen gesteund hinkt hij het strand op. Zijn knie bloedt.

“Op die stroom vermag menschemacht niets,” roept een gebroken stem en de geknuiste hand wijst naar de brug. Dan leunt hij tegen de borstwering.

Op de brug wordt er zacht gepraat, gewacht in spanning. Olof zoekt zijn haak. Achter hem rukt een bleek meisje onrustig aan de jaspanden van een oudere man en praat gedempt met hem - fluisterend, maar indringend.

“Ik moet u nog eens vragen nu te eindigen,” zegt Moisio zich tot Olof wendend. “Ge ziet hoe het met uw kameraad gegaan is.”

“Dat zag ik, maar nu *moet* ik probeeren!” zegt Olof met zoo'n klare en koude stem dat hij klinkt als staal en allen een onverklaarbaar vertrouwen ingeeft.

Hij gaat, kiest een balk uit en beproeft nauwkeurig zijn draagkracht. Hij kiest een lange, in 't oogvallend diep drijvende denneboom, met schors.

“Hij koos ten minste een heel ander paard!”

“De berijder zal ook wel anders blijken!”

De jonge man nadert de brug reeds - kalm, zonder een woord, met de blik gestadig op de stroom gericht. Bij de brug slaat hij snel zijn oogen op en ontmoet één oogenblik die van het bleeke meisje. Zijn oogen lachen en het hoofd knikt nauwelijks merkbaar een groet.

“Geluk,” roepen de toeschouwers met aandrang, en vol ingenomenheid dat hij zoo bescheiden van hen afscheid nam.

Nu gaat het onder de brug door - naar de kruisgolf - aller blikken zijn gespannen.

Spattend klieft hij de golf, de diep drijvende boomstam beweegt zich nauwelijks - de stuurman staat vast als op een vloer.

“Zag je dat, zag je? Hij weet welk paard er in de wieling deugt.”

De balk snelt voort, de lenige gestalte buigt zich naar links, de stok balanseert in de lucht.

“Maar wat is hij van plan, dat hij niet uit de weg gaat voor de steen?”

De spieren spant hij, de beweging van de stok houdt op, het oog is levendig gericht op de maalstroomen rondom de grondsteen, de knieën buigen zich langzaam.

Een stoot en een lenige sprong in de lucht. De zware stam wordt ongeveer een meter achteruit gestooten en de jongeling maakt springpassen als op een vloer - en staat zeker als op een vloer.

“Zoo moet het gaan! mooi, mooi. Dat was een meesterstuk.”

Weer voorwaarts. Drie snelle, krachtige halen met de stok - en zonder er aan te raken gaat de balk voorbij dezelfde steen die de ondergang was van de mededinger.

“Hij slaagt, hij slaagt als een man!” Een algemeen gemompel ontstaat op de brug.

De vaart wordt sneller, de mooie gestalte zwenkt heen en weer. Een stoot op zij - hij danst als op veeren.

Weer spant hij het bovenlijf, de stok blijft onbewegelijk, de knieën hurken diep neer - op de brug zijn alle halzen gestrekt.

De stoot hoort men tot op de brug, de sprong overtreft zelfs de vorige. Looppassen naar voren....hij herwint zijn evenwicht. Danspassen achteruit - de stok doorklieft weer de golven.

“Wel te duivel! Zoo'n dansmeester heb je nooit gezien.”

“Maar pasop voor de Mälli-klip! Laat zien hoe hij dat klaarspeelt?”

De Mälli-klip staat op wacht, waar de stroom zich ombuigt. De balk snelt naar de steile gepolijste klipmuur.

De jongeling buigt zich een weinig naar rechts, doet een sprong naar rechts - midden in het schuim. De klip doet zijn werk en slingert het uiteinde van de balk in de hoogte, de man komt er recht op neer en ijlt voorwaarts - het achtereind van de balk krast zijn vaarwel in de klip.

“Dat was een egel! Nu is hij de stroom meester!” Er klinken hoera's van de brug.

De jonge man ijlt voort midden in de drift. De stroom buigt zich, hij nadert de stapel bij Akeänlinna.

“Nu komt het laatste!”

“Maar het ergste.”

Twee, drie korte passen achteruit, de boom stoot recht tegen de balkhoop.

Een sprong, een krak, eenige springpassen bijna tot aan de uiterste punt van de balk - eerst daar kan hij zijn vaart stuiten.

De boom is een paar vademen van de balkstapel af midden in de drift geworpen en trilt als getroffen door een verlammende slag. Dan begint de klipgeul hem naar zich toe te zuigen.

De wachters staan onbewegelijk met wijd geopende oogen. De een begint te schreeuwen, de andere trekt zich aan het haar en roept.

Door het volk op de brug gaat een siddering.

“Heere God, het zal hem niet meer lukken op de stapel te springen.”

Eenigen schreeuwen, anderen hollen voort, veel staan er als versteend op hun plaatsen - de toeschouwers op den oever spoeden zich naar het water.

De jongeling werpt op nieuw een blik op de stapel bij Äkeänlinna. Een zwaai met zijn stok, een vastberaden wending, de man springt haastig op het andere uiteinde van de balk en begint heftig te roeien dwars over de drift.

“Hij wil naar de andere oever!”

“Dat haalt hij niet meer en daar is niemand om hem te helpen.”

“Och God, hij wordt in de Eva-kolk getrokken!”

De strijd is zwaar. De jonge man spant zich in om de andere oever te bereiken, de geul zuigt het andere eind van de balk al maar sterker naar de val, reeds grijpt de maalstroom hem in zijn schuimende muil.

Een paar razende slagen, een paar elastische passen - met de stok hoog vliegt de jongeling door de lucht - naar den oever.

De stok slaat knarsend ergens in vast, daarna kan men niets meer zien van de brug, alles verdwijnt achter de balkenhoop.

Men springt naar beneden - men roept tegen elkaar.

Maar na een oogenblik beginnen de wachters bij Äkeänlinna waanzinnig met de hoeden te zwaaien en een jubelende roep plant zich langs de stroom voort. Wat is er? Sommigen blijven staan, anderen loopen nog harder.

Dan heft zich plotseling aan den oever een lenige gestalte en zwaait jubelend zijn hoed. Allen blijven als vastgenageld staan.

Hoeden zwaaien, doeken wuiven en een machtige jubelroep rolt langs de oevers.

Met snelle schreden nadert Olof, maar uit zijn gezicht is het bloed weggevloeid. De eerste die hij ziet is een bleek meisje dat beeft van ontroering. Zij is heel alleen vooruit geloopen, de anderen zijn nog ver weg.

De jongeling blijft staan - zal hij rechtuitgaan of zal hij een andere weg nemen? Het meisje slaat de blik neer. De jongeling nadert. Het meisje slaat de oogen op, ontmoet de zijne met een warme, diepe blik en slaat ze weer neer - roode rozen branden op haar wangen.

De oogen van de jongeling stralen en hij neemt in het voorbijgaan verheugd zijn hoed af. Daarna wordt hij opgeslokt door de welkomstroepen van de jubelende menigte.

“Kohiseva's overwinnaar! Hoera, hoera! Koning van alle roeiers! Zijn gelijke is er niet!” De menigte dringt om hem heen.

“Nu, dat moet men zeggen dat je niet te vergeefs pap hebt gegeten!” zegt Väntti, en slaat Olof op zijn schouder, de heele man is één lachen met hooge laarzen, sigaar en alles.’

‘“En nu schijn je toch ook een achternaam gekregen te hebben,” voegt Falk er aan toe. Je bent nu niet meer alleen Olof.’

‘“Haha.”

“De Valstroom-roeier heet je nu - zou dat deugen?”

“Jawel, best - schrijf 't maar in de boeken” lachte de jongeling.

“En nu gaan we naar de molenaar en drinken de koffie,”

zegt Falk weer. “Nu kunnen we ze wel drinken, al was 't twee rondjes.”

Toen Olof dien avond naar huis ging, zat er een meisje onrustig te wachten bij het venster van de Moisiohoeve.

En aan de weg wachtte een vastgehechte stralende roos. - De jongeling sprong over de geul - het hoofd van het meisje ging achter het gordijn.

De roos werd op de borst van de jongeling gestoken. Een dankbare blik dwaalde over de tuinhelling maar vond niemand.

In de kamer zonk een gelokt hoofd in de handen neer op tafel - een jong meisje brak uit in zacht geween.’

(Wordt vervolgd).

Milton: Samson Agonistes
Vertaald door
Albert Verwey.

Personen:

SAMSON
MANóACH, *Vader van Samson*
DELíLA *zijn Vrouw*
Harapha van Gath
Stedelijk Beambte
Boodschapper
Koor van Danieten

Het Tooneel vóór de gevangenis te Gaza

SAMSON, *geleid door een Bewaarder*
Gun nog wat verder 't leiden van uw hand
Aan dit mijn donkre gaan: iets verder nog;
Want gindsche bank heeft keus van zon en groen.
Daar zit ik graag zoodra maar 't goed geval
Mij van mijn dienst en slaventaak ontslaat
Daaglijks in 't stadsgevangenhuis mijn deel;
Waar ik, gevangne in ketens, nauw vrij adem
De lucht, gevangne als ik, benauwd en duf,
Een ongezonde dronk: maar hier is 't beter,
Een koele hemeladem, zoet en zuiver,
Rijst met den dag: laat me en ik drink hem in.
Vandaag belegt het volk een plechtig feest
Voor Dagon zijn zee-afgod, en verbiedt
Al 't zware werk; hun bijgeloovigheid
Verschaft me onwillens rust; vandaar dat nu,

Met oorlof weg te gaan van 't volksgedruis,
Ik wat gemak zoek in dit kalm verstek,
Gemak voor 't lichaam, geen toch voor den geest
Van rustlooze gedachten die - een zwerm
Gepijlde wespen - nauw mij eenzaam vinden
Of storten op me in hoopen, en doen zien
't Verleedne: al wat ik was, naast wat ik ben.
Waarom werd uit den hemel mijn geboort
Tweemaal voorzegd, door de engel, die daarna
Voor de oogen van mijn ouders, vlam-gelijk,
Rees van het altaar, waar een offer brandde,
Rijdende als in een vurige kolom
Zijn godlijk aanzijn, - en door grootsche daad
Of weldaad geopenbaard aan Abram's volk?
Waarom mijn vorming zoo vooruit bepaald
Als van een wezen, uitgezocht voor God,
Tot heerlijk werk bestemd, als ik hier sterf,
Verkocht, verknecht, mijn oogen uitgedaan,
Mijn haters tot een kijkspel en een hoon,
Gedwongen malende in metalen boei
Met die godsgaaf, mijn kracht? O roem van kracht,
Aan de arbeid van een beest gesteld, verneerd
Tot laagst lijf-eigene! Ik - dus werd beloofd -
Maakte Isrel vrij van 't Filistijnen-juk;
Vraag nu naar die Bevrijder, vind hem hier
Oogloos in Gaza, die met slaven maalt,
Zelf onder 't Filistijnsche juk geboeid;
Nochtans, dat ik niet roekloos twijfel voed
Aan godlijke voorzegging; zoo 't voorzeide
Niet onvervuld bleef dan door eigen schuld,
Wien geldt mijn klacht dan anders dan mijzelf?
Die 't hoog geschenk van kracht mij toebedeeld,
In welk lid wonend en hoe licht me ontroofd,

Niet onder 't zegel van zijn zwijgen hield,
Maar zwaklijk moest onthullen voor een vrouw,
Door tranen en door aandrang murw gemaakt.
O machtelooze geest in 't sterke lijf!
Maar wat is sterkheid zonder dubble maat
Van wijsheid? lastig, onbeholpen, lomp,
Zoo trotslijk zeker, toch licht neergeveld
Door zwakste listen; niet gemaakt tot heerschen,
Maar dienaar, onder wijsheid die beveelt.
God gaf mij sterkheid, doch als om te toonen
Hoe klein de gift was, hing hij ze in mijn haar.
Maar stil, niet moet ik twisten met de wil
Van hoogste toebedeeling, die hierin
Mooglijk een doel had boven mijn bereik:
Genoeg dat mij mijn sterkheid werd tot vloek,
En oorsprong van al mijn ellenden blijkt;
Zoo veel, zoo groote, dat elke op zichzelf
Een leven van beklag hoeft; meest nochtans,
Verlies van mijn gezicht, klaag ik om u!
Blind tusschen haters, o erger dan ketens,
Kerker of armoede of kromme ouderdom!
Licht, eerst werk dat God schiep, is doof in mij,
En al dat vele dat door haar verrukt
Voorbij, waardoor mijn smart verzacht kon zijn,
Minder geworden nu dan de allerlaagste
Van mensch of worm; de laagste is meer dan ik,
Kruipt, maar kan zien; ik, donkre in 't licht, een prooi
Van daaglijksch onrecht, smaad, bedrog en hoon,
Binnen- en buitens-huis, altijd een nar,
In macht van andren, in mijn eigne nooit;
Half levend lijk ik nauw, dood meer dan half.
O zwart, zwart, zwart, in 't laaien van de zon,
Onoverkoombaar zwart, volslage eklips

Met nergens hoop op dag!
O eerst geschapen Straal, en gij groot Woord,
‘Daar zij licht! en daar was licht overal’,
Waarom ben ik leeg van uw eerste daad?
Mij is de zon gebluscht
En zwijgend als de maan
Daar zij de nacht begeeft
Weg in haar leege tusschenmaansche hol.
Daar licht voor leven zoo noodwendig is,
Bijna zelf leven, als het waar zal zijn
Dat licht is in de ziel,
Zij heel in ieder deel; waarom 't gezicht
Dan aan zoo'n teere bal als 't oog betrouwd,
Zoo kwetsbaar en zoo maklijk uitgedoofd?
Niet, als 't gevoel, verspreid door alle leden
Dat het mocht zien naar wensch door iedre poor?
Dan ware ik niet van 't licht gebannen, niet
Als in het land des duisters, toch in licht,
Een half dood leven lijdend, levende dood,
Begraven; maar (o nog ellendiger!)
Zelf mijn grafkelder, een bewegend graf.
Begraven, niet bevrijd
Nochtans, als wie dood en begraven is,
Van andre en ergste kwalen, pijnen, kwaden,
Maar juist daardoor meer open
Voor alle ellende in 't leven,
Leven in slavendienst
Bij onmenschelijke monsters.
Maar wie zijn deze? Want het saamgestap
Van vele voeten hoor ik hier naarheen;
Mijn vijanden misschien, belust mijn leed
Te zien, mij te beleedigen misschien,
Die daaglijks pogen mij meer leed te doen.

KOOR komt op.

Koor.
Dit, dit is hij, wacht nu nog even,
Overvallen we 'm niet opeens;
O ongehoorde, ondenkbre, ongloofbre keer!
Zie hoe hij zoomaar ligt, achtloos gegooid,
Het mat hoofd ongesteund,
Als een, hooploos, verlaten,
En die zichzelf verloor;
In slaafsgewaad, slechtpassend kleed,
Vuil en gesleten;
Of zien hem mijn oogen onjuist? Kan dit wel hij zijn,
Die heldhaftige, die roemruchte,
Onweerstaanbare Samson? wien, zwaardloos,
Geen kracht van man of wildst gediert vermocht weerstaan;
Hij die de leeuw scheurde, als de leeuw het geitje scheurt;
Inliep op legers, in hun harnas opgesteld,
En wapenloos hijzelf
Wapens belachlijk maakte, doelloos 't smedewerk
Van koopren schild en speer, geslagen platen,
Staal van Chalyben-temper, maliehemd
Op diamant beproefd.
Maar veiligst hij die afzijds stond
Als onweerstaanbaar hij zijn voet deed gaan
En hoon-vol voor hun pronk en oorlogstuig
Bij troepen ze in den dood joeg. Stoutste Ascaloniet
Vlood voor zijn leeuwschred, oude krijgers keerden
Hun ijzren rug onder zijn hiel
Of smeurden kruipend hun bepluimden helm in 't stof.
Dan, met wat simpel wapen hij juist vond,
Een dooden-ezels kaak, zijn zwaard van been,
Sloeg hij duizend voorhuiden, bloem van 't heidendom,
In Ramath-lechi, tot vandaag vermaard.

Hief dan met handen uit en droeg op schouders
De poort van Azza, stijl en wichtige boom,
Den heuvel op bij Hebron, oudtijds reuzen-zetel,
Geen wandling voor een Sabbath, zóó beladen;
Zóó torscht den Hemel een, in Heiden-fabel.
Waarover klaag ik eerst,
Vrijheids- of oog-verlies,
Kerker in kerker,
Onscheidbaar zwart?
Gij zijt geworden (o ergste gevangenschap!)
Uw eigen kerker; uw ziel
(Vaak klaagt wie zien kan zonder reden zoo)
Nu inderdaad gekerkerd,
Bewoont lijfs werkelijke duisternis,
Voor 't buitenlicht versloten
Saamgroeiende met sombre nacht;
't Innerlijk licht, helaas!
Zendt geen gezichtsstraal uit.
O spiegel van ons wankle zijn
Zoolang mensch leeft ongeëvenaard!
Hoe zeldener uw voorbeeld staat,
Hoe erger van de top van wondre glorie,
Sterkste van stervlingen,
Vielt tot het laagst peil van vernedering gij neer.
Want hoog gestegen reken ik niet hem
Dien van geboorte een lange reeks
Of het wiel van het lot deed rijzen,
Maar u wiens kracht, toen deugd haar maatschap hield,
De aarde onderwerpen kon,
U, alstemmig gekroond met eerend prijzen.

Sams.
Ik hoor geluid van woorden, lucht verzwelgt
De ontvoegde zin eer hij mijn oor bereikt.

Koor.
Hij spreekt, laat ons nu naadren. Gadeloos machtige,
De roem voorheen van Isrel, nu de smart;
Wij komen, die ge kent, vriend en gebuur,
Van Esjtaols en Zora's vruchtbaar dal,
U zien of u beklagen, beter nog,
U raad of troosting brengen, als 't mag zijn,
Heul voor uw zeer; bekwame woorden zachten
De zwelling van een kranke geest
En zijn als zalf op vuile wonden.

Sams.
Uw komst is leven, Vrienden; want ik leer
Nu door ervaring, als eerst door verhaal,
Hoe 'n valsche munt diegenen zijn die ‘vrienden’
Voor opschrift dragen (van het meerendeel
Wil ik verstaan zijn): in voorspoedige dagen
Een zwerm, verduiken ze in de kwade 't hoofd,
Onvindbaar, schoon gezocht. Gij ziet, o Vrienden,
Door hoeveel euvels ik ben rond omringd;
Toch deert mij nu het minst die 't ergste was:
Blindheid; want kon ik zien, hoe kon ik zien
Op u, hoe 't hoofd opheffen, blind van schaamte?
Ik die, een dwaas piloot, te loor liet gaan
Mijn van omhoog mij toevertrouwde schip,
Heerlijk-getuigd; en voor een woord, een traan,
Dwaas! Gods geheim geschenk heb uitgepraat
Aan een bedriegelijke vrouw: zeg, Vrienden,
Zingt men, bespreekwoordt men mij niet, een dwaas,
In iedre straat? Zegt niet een elk hoe goed
Ik loon kreeg naar verdienste? En toch, waarom?
Maatlooze kracht konden zij zien in mij,
Mijn wijsheid daarentegen was maar min;
Van beiden hoefde ik minstens evenveel;
Dat zij zich slecht verhielden dreef mij dwars.

Koor.
Blaam godlijke beschikking niet: ook wijsten,
Bedrogen door verkeerde vrouwen, dwaalden,
En zullen 't weer, al doen zij nog zoo wijs.
Ontmoedig gij u dus niet altezeer,
Die toch uw volle last van leed al hebt.
Nochtans is waar: ik hoorde vaak gevraagd
Hoe ge eerder Filistijnsche vrouwen huwde
Dan schoonre van uw stam, of even schoone,
Van eigen volk voor 't minst, en even edel.

Sams.
De eerste was die in Thimnath: zij behaagde
Mij, niet mijn ouders dat ik mij voor vrouw
Een ongeloovge zocht; zij wisten niet
Dat wat ik wou van God was; maar ik wist het
Door innerlijke drang en dreef daarom
Het huwlijk door: dat daar vanuit misschien
Israëls verlossing aan kon gaan, door mij,
Het werk waartoe de hemel zelf mij riep.
Toen ze ontrouw bleek was de andre die ik nam
(O deed ik 't nooit! innige en te late wensch)
Delila, die bij de beek Sorec woonde,
Dat schoone monster, mijn volmaakte strik.
Gewettigd leek 't me door mijn voorge doen
En 't zelfde doel: nog te verdrukken hopend
Israëls verdrukkers: van wat thans ik lijd
Lag de oorzaak niet in haar, maar in mijzelf,
Die door een woordenvlaag geveld (o zwakheid!)
't Fort van mijn zwijgen opgaf aan een vrouw.

Koor.
Door 't zoeken naar gelegenheid tot tarting
Van Filistijnen, de landsvijanden,
Hebt gij - geloof me - nooit verkeerd gedaan.
Nochtans dient nog met al zijn zonen Israël.

Sams.

Die fout is niet de mijne, ik wentel ze af
Op Israëls leiders, en de stammenhoofden,
Die ziend wat groote daden God door mij,
Door mij alleen, tegen hun meesters deed,
Niet merkten, niet in overweging namen
Dat aanbod van bevrijding: ik, daarneven,
Prees niet eerzuchtig eigen daden aan;
De daden zelf, schoon stom, spraken hun dader;
Maar zij volhardden in hun doofheid, wilden
Den schijn niet hebben hem te loven, eindlijk
Trokken hun macht de Filistijnen saam
En volgden me in Judea, waar ik dan
Veilig de rots van Etham had gezocht.
Niet vluchtend, maar bedenkend in wat plaats
Hen aantegrijpen, waar 't van voordeel scheen.
Het volk van Juda middlerwijl, om d'oorlog
Te wenden van hun land, omringde me;
Ik gaf me op zeker vast beding gewillig
In hunne handen, zij mij even graag
Aan de onbesneednen: een welkome buit.
Mij bond een dubbel koord, maar koorden zijn
Geschroeide draden voor me: ik, ongewapend,
Besprong hun heir en met een zwaard van niets
Velde ik hun keurjeugd; leefde alleen wie vlood.
Had Juda toen geholpen, of één stam,
Zij waren eignaars van de burcht van Gath
En heerschten over hen wie ze nu dienen.
Maar wat gewoner, als een volk verdierf,
En door zijn zonde in dienstbaarheid verviel,
Dan dat het slaaf-zijn meer bemint dan vrij-zijn,
Gemaklijk slaaf- dan ingespannen vrij-zijn;
En hem veracht, benijdt, verdenkt, dien God
Uit zijn bizondre gunst heeft op doen staan

Als hun bevrijder; ja, als hij iets waagt,
Hoe vaak afvalt van hem, en op het eind
Ondankbaarheid op schoonste daden hoopt?

Koor.
Uw woorden brengen me in herinring
Hoe Succoth en het fort van Penuel
Hun grooten helper minachtten,
Galooze Gideon, toen hij joeg
Madian en zijn geslagen vorsten:
En hoe 't ondankbare Ephraïm
Met Jephta handlen wou, die door vertoog
Niet min dan door zijn schild en speer
Israël verweerde tegen de Ammoniet,
Tot dan zijn moed hun trots weerhiel'
Op 't zwaar veld waar zoo menig viel,
't Genaloos zwaard voor elk gewet
Die niet goed uit kon spreken: Schibboleth.

Sams.
Plaats op de lijst van zulke exemplen mij,
Mij waarlijk schat mijn volk strafloos gering,
Maar Gods bevrijding, eens bedoeld, geenszins.

Koor.
Rechtvaardig is Gods besluit,
Voor menschen rechtvaardigbaar;
Tenzij er zijn voor wie geen God bestaat:
Zoo ja, zij wandelen in donker;
Want zulke leering vond nooit plaats
Dan in 't hart van de dwaas,
En geen mensch daarin doctor dan hijzelf.
Weer andren twijflen of zijn raad rechtvaardig is
In weerspraak met zijn eigen wet bevonden,
Den teugel vieren zij hun dwalend brein,
Zijn roem te mindren is hun geen bezwaring;
Tot, door hun eigen warrelweb verstrikt,

Hun geest al erger wankt naar hij meer wikt
En nooit zichzelf voldoet door zijn verklaring.
Als wilden zij de Ongrensbare begrenzen,
En binden aan zijn eigen voorschrift hem,
Die wetten schonk voor ons, niet voor zichzelf,
En recht heeft uittezondren
Wien 't hem behaagt, naar keus,
Van nationale binding, zonder smet
Van zonde of wettige schuld;
Want van zijn eigen wet ontslaat hij best.
Niet zou hij anders, wien geen middel faalt,
Noch reden jegens 't Filistijnendom,
Dat hij zijn volk bevrijdde,
Dees Nazareenschen held hebben bezield,
Tegen zijn eed van strengste zuiverheid,
Die vrouw te huwen, die bedrieglijke,
Onrein, onkuisch.
Weg dan met Rede, of dwaas geredeneer althans;
Schoon 't Rede is die beweert
Dat zeedlijk recht haar niet onrein benoemt:
Daar volgt onkuisch uit: haar smet, zijne niet.
Maar zie! hier komt de eerwaardge man, uw Vader,
Zorglijk van stap, de lokken wit als dons,
De oude Manóach: vraag
Nu onverwijld u af hoe ge hem ontvangt.

Sams.
Ai mij, een andre smart, in mij ontwaakt,
Vernieuwt zijn aanval, nu 'k die naam maar hoor.

MANOACH komt op

Man.
Mannen van Dan, mijn stam, als die 'k u ken
Ook in dit oord, ons vreemd; zoo oud ontzag,
Naar 'k gis, voor de eertijds zoo roemruchte vriend,

Mijn zoon, nu slaaf, zich hierheen richten deed
Uw jongre voeten, daar de leeftijd mijne
Traag na deed slepen; zeg me of hij hier zij.

Koor.
Zoo merkbaar nu in laagst verworpen staat
Als eerst in hoogste: aanschouw hoe hij hier ligt.

Man.
O vreeslijke verandring! is dit hij,
De onverwinlijke Samson, wijd vermaard,
Schrik van wie Israël haatten, die met kracht,
Englekracht waard, over hun straten schreed,
Waar geen hem aandorst; strijder die alleen
Trotsche slagordens van hun leger sloeg,
Hij zelf een leger, nu geen weerpartij
Zelfs voor een lafaard die in wapens staat
Op één speers lengte. O onbetrouwbre kracht
Van sterflijk mensch! en o, wat niet in mensch
Bedrieglijk en vergeefs? ja, welk ding ook
We afbidden, blijkt niet vaak een ramp, een vloek?
Ik bad om kindren, waande onvruchtbaarheid
In 't huwlijk een verwijt: ik kreeg een zoon,
Zoo'n zoon als waarom me elk gelukkig heette;
En wie wou nu in mijn plaats vader zijn?
Waarom heeft God mij wat ik vroeg vergund,
En als een zegen met zoo'n pronk getooid?
Waarom lokken zijn gaven eerst, gewenscht,
Ons ernstig bidden, toonen dan, gegeven
Met plechtge hand, een skorpioenestaart?
Kwam daarom de engel tweemaal neer? Moest daarom
Uw voedsel heilig zijn als voor een spruit
Gewijd en eenig; roemrijk voor een poos,
't Wonder van menschen: daarna, in een uur,
Verstrikt, besprongen, overheerd, geboeid,
Spot van uw haters, onvrij, arm en blind

Geworpen in een hol, aan 't werk met slaven?
Helaas, mij dunkt als God een mensch eens koos
Tot hoogst bestaan, en hij door zwakheid dwaalt,
Moest hij hem zoo niet slaan, en als lijfeigen
Aan zoo gemeene onwaardigheden leevren,
Ware 't eershalve om wat hij eens bestond.

Sams.

Bedil niet hemelsche voorziening, vader;
Van al die kwaden werd niet één mijn deel
Ten onrechte: ikzelf deed ze me aan, hun oorzaak
En werker ik alleen: schijnt iets gemeen,
Gemeen was ook mijn dwaasheid; ik ontwijdde
't Geheim dat me onder pand van mijn belofte
God gunde en ik verried het aan een vrouw
Van Kanaän, mijn trouwlooze vijandin.
Dit wist ik wel en werd geenszins verrast;
Gewaarschuwd zelfs door de ondervinding: eerst
Toen die van Thimnath mij verried en deelde
't Geheim me op 't hoogste van haar voorgewende
Echtlijke liefde ontrukt, onmidlijk mee
Aan mijn spionnen en benijders, hen
Die haar verdierven. Vond ik grooter trouw
In de andre? die óók in haar liefde-vaag,
Huwlijks-omhelzingen, verleid door goud
Dat haar beloofd werd, door de geur ontving
Haar bastaard-eersteling, Verraad aan mij.
Driemaal met zuchten, vleiende gebeden,
Verliefd verwijt, beproefde ze of zij won
Mijn haar-geheim, in welk lid al mijn kracht
Gehoopt, in welk besomd lag, dat ze 't wist;
Driemaal misleidde ik haar, sloeg om in spel
Haar aandrang, iedre keer wel duidlijk ziend
Hoe open en met welk een onbeschaamdheid

Zij dacht mij te overreden; en (dit erger
Dan onvermomde haat) met wat verachting
Zij poogde of ik verraad pleegde aan mijzelf.
Maar 'n vierde maal toen, al haar list verzaamd,
Met vriendlijke onderhandling, vrouwlijke aanval,
En tonggeschut, zij dag noch nacht vertraagde
Mij te bestormen, afgewaakt en moe,
Op tijden dat de mensch meest haakt naar rust,
Bezweek ik en ontsloot haar heel mijn hart.
Een grein van welberaden manlijkheid
Had al haar strikken lichtlijk afgeschud,
Maar laag verwijfd-zijn hield mij onder 't juk,
Haar tot een slaaf. O schandlijkheid, o smet
Op eer en godsdienst! slaafsgezinde geest,
Naar billijkheid beloond met slave-straf!
De lage staat waartoe ik nu verviel,
Die lompen, 't malen, is zoo laag nog niet
Als mijn vrijwillige slavernij was, schandlijk,
Onmanlijk, eerloos, en onteerende,
Waar slaaf-zijn, en die blindheid, ergre als nu,
Die niet zag hoe ontaard mijn knechtschap was.

Man.

Uw huwlijkskeuzen prijs ik niet, mijn zoon,
Of eer: vond ze verkeerd, maar gij voerde aan
Dat God ze u ingaf opdat gij door hen
Een middel vondt de vijand kwaad te doen.
Of 't waar is weet ik niet; wel dat de vijand
Aanstonds een middel erin vond om u
Zijn slaaf te maken en zich heerschend; gij
Vondt eer verleiding, machtigste bekoring
Die het gewijde zwijg-verbond verkrachtte,
Neergelegd binnen u, hetwelk te houden
Stilzwijgend, gij vermocht; zoo is 't; en nu

Draagt van uw misdrijf gij de last en meer;
Bitter hebt gij betaald en nog betaalt ge
Die scherpe schuld. En erger nog komt na;
De Filistijnen vieren hier in Gaza
Vandaag een volksfeest; en zij schrijven uit
Offerdienst, praalvertoon en luide lof
Voor Dagon als hun god die in hun handen
U, Samson, heeft gesteld, gebonden, blind,
En hen uit de uwe, die hen talloos sloeg.
Zoodat Dagon verheerlijkt wordt, en God
Buiten wien géen God, met afgoôn geleken,
Ontgloried en gelasterd en gehoond
Door 't beeldendienend volk rondom hun wijn.
Dat dit zoo kwam te zijn, Samson, door u,
Neem dat als 't zwaarste van uw smarten aan,
Van elk verwijt het schaamdoendste dat ooit
Kon vallen op u en uw vaders huis.

Sams.
Vader, erkennen doe ik en belijd
Dat ik deze eer, dit praalvertoon gebracht heb
Aan Dagon, en zijn lof zoo hoog verhief
Onder de heidnen; dat ik bracht op God
Oneer en schande en opende de monden
Van denkers en godloochnaars; kwaad gerucht
Aan Israël bracht, afval van God, en twijfel
In wankle harten, al genoeg geneigd
Tot weiflen, en tot afgoden zich wenden.
Dit is mijn ergste leed, verdriet en schaamt,
Mijn zielsbenauwdheid, die mijn oog geen slaap
Laat vinden, mijn gedachten nimmer rust.
Eén hoop alleen verlicht me, dat de kamp
Met mij nu uit is; heel de strijd gaat nu
Van God tot Dagon; Dagon heeft gewaagd,

Ik machtloos, in toernooi te gaan met God,
Zijn godlijkheid gelijkend en verhoogend
Neven den God van Abram. Hij, voorwaar,
Dus uitgedaagd, draalt niet, vergoelijkt niet,
Maar rijst en doet zijn naam en grootheid kond.
Dagon moet buigen, en ontvangt eerlang
Zoo'n neerlaag, als hem heel zijn roem ontjaagt
Van zegeteeknen, die hij won op mij
En met ontsteltnis zijn vereerders slaat.

Man.
Die hoop verlicht terecht u, en ik hoor
Die woorden als een profecie; God zal,
Niets is meer zeker, na geen lang verwijl,
De glorie van zijn naam gestand doen tegen
Wat mededinging ook, noch laat hij lang
De twijfel duren of God heer zal zijn
Of Dagon. Doch wat nu te doen voor u?
Gij moet niet hier, vergeten, midlerwijl
Blijven in dit ellendig walglijk lot
Verwaarloosd. Ik bereidde een saamspraak voor
Met somge Filistijnsche heeren, doelend
Op uw rantsoen: zij mogen nu toch wel
Ten uiterste voldaan zijn in hun wraak,
Door pijn en slaafschap erger als dood, bedeeld
Aan u die hun nu niet meer kwaad kunt doen.

Sams.
Spaar u dat voorstel, vader, spaar de moeite
U van dat aanzoek; laat mij voortgaan hier,
Naar ik verdien, mijn strafschuld te voldoen;
En boeten als 't kan zijn mijn wanbedrijf:
Schandlijke babbelarij. Waren 't geheimen
Van menschen, van een vriend, die iemand klapte,
Hoe haatlijk zou de daad zijn, hoe verachting

En hoon verdienend en hij uitgesloten
Van vriendschap en vermeden als een klets,
Het merk van dwaas hem ingebrand! Maar ik
Heb Gods raad niet bewaard, gewijd geheim
Verwaten kond gedaan, godslasterlijk,
Zwak voor het minst en schandlijk; een vergrijp
Door heidnen in hun faablen al vervloekt
En tot hun hel en gruwbre pijn verdoemd.

***Man*.**
Wees rouwvol en boetvaardig om uw feil
Maar handel niet tot eigen pijnging, zoon:
Berouw de zonde, maar laat zelfbehoud
U raden dat ge als 't kunt de straf ontgaat;
Of laat de uitvoering reeglen van omhoog,
En hand van andren, niet uw eigene, eischen
De schuldge boete van uzelf: misschien
Voelt God genade en scheldt de straf u kwijt.
Hij die veel meer bemint en eer aanvaardt
(Een onderworpen kind behaagt hem best)
Wie smeekende om gena te leven vraagt
Dan wie, voor zich streng, dood kiest als zijn deel.
Over-gerecht blijkt die, met zich te onvreê,
Meer om zelf-krenking, dan om God gekrenkt.
Verwerp geen middel dus dat opdaagt. God
Houdt mooglijk nog de weerkeer ons gereed
Naar 't eigen land en zijn geheiligd huis,
Dat daar ge uw offers brengt, en van u wendt
Zijn toorn, als ge uw gelofte aan hem vernieuwt.

***Sams*.**
Om zijn vergifnis smeek ik, maar mijn leven
Waarvoor zou ik het vragen? Toen ik sterk was
Muntte ik uit boven allen, groot in hoop,
Met jeugdmoed en grootaardige gedachten

Van door den hemel aangekondigd held,
Vol goddelijk instinkt, na somge daden,
Waarlijk heldhaftig, ver de meerdre van
De zoons van Enak; wijd en zijd vermaard,
Gevaar niet vreezend, liep ik rond, gelijk
Een kleine god, door elk gevierd, gevreesd
Door vijanden van wie mij geen dorst staan.
Toen viel, door trots gezwollen, ik in de strik
Van schoone en liegende oogen, Venus-streken,
Verweekt door vreugden en wellustigheid;
Om eindlijk 't hoofd en 't heilig pand van kracht
Te leggen in de weelderige schoot
Van een bedriegelijke hoer: die schoor me
Als een tam ram, van heel mijn kostbre vacht,
En wierp daarna mij uit, belachlijk, leeg,
Kaal, wapenloos tusschen mijn vijanden.

Koor.
De lust in wijn en andre lekkre drank
Waarvoor zoo menig roemrijk strijder zwicht,
Kondt gij weerstaan; noch kon het dansend rood
Spranklend vergoten, en zijn geur, of reuk,
Or smaak die 't hart van god en mensch verheugt,
U lokken van kristalle en koele stroom.

Sams.
Waar ooit fontein of heldere ader vloeide
In de oostelijke straal, doorzichtig, rein,
Daar hemels vuurge roe ze etherisch raakte,
Dronk ik, door 't klare en melkig sap, mijn dorst
Lesschend, verfrischt: en gunde aan hen de druif
Wier hoofd die woelge drank met dampen vult.

Koor.
O waanzin! die van sterkste wijnen wacht
En sterkste dranken ons voornaamste heil,

Daar God, juist met die beide ontzegd, voor zich
Een kampioen kweekt, ongelijklijk sterk,
Wiens eenge drank was uit de vloeibre beek.

Sams.
Maar waartoe diende een matigheid die faalde
Tegen een ander voorwerp, meer bekorend?
Wat baat het weerstand bieden aan één poort
En dan door de andre een vijand in te laten,
Verwonnen als een weekling? Zoodat nu,
Blind en te schande, onteerd, geplaagd, moedloos,
Waartoe kan ik nog nut zijn? waarin dienst doen
Aan 't volk, en 't werk mij opgelegd door God?
Wat dan aan 't haardvuur zitten als een luiaard,
Een lastige hommel, voor wie komt een kijkspel
Of doel voor meelij; 't overbodige haar
Redenloos krachtvol naar beneden kronklend,
Leeg monument van kracht; tot duur van tijd
En zittens stijfheid mij de leden krenkt
Tot een verachtlijk roemlooze ouderdom.
Sloof ik dan liever niet en win mijn brood,
Tot me ongediert of draf van slave-voedsel
Verteert, en de vaak-ingeroepen dood
Het welkom einde van mijn leed verhaast?

Man.
Zoodat die gaaf de Filistijnen dient
Die God opzetlijk schonk hun tot een plaag?
Beter thuis ziek te bed, niet enkel lui,
Roemloos, buiten gebruik, verteerd door tijd.
Maar Hij die op uw bede uit drogen grond
Een bron deed springen, dat ge uw dorst versloegt
Na 't woeden van 't gevecht, kan evenzeer
Opnieuw licht in uw oogen springen doen,
Opdat daarna, beter dan eerst, ge 'm dient.

En dat verwacht ik; waarom anders blijft
Kracht, wonderbaarlijk, nu nog in uw haar?
Voor niets niet zet zijn macht zich in u voort,
Noch gaf zijn wondre gaven hij vergeefs.

Sams.
Heel anders spellen mijn gedachten mij
Dat licht die donkre bollen niet meer vult
En ook het licht van t leven niet lang duurt
Maar zwicht voor dubbel duister, haast nabij:
Zoozeer gevoel ik hoe mijn geest me ontzinkt.
Mijn hoop verslagen, schijnt Natuur in mij
In al haar uitingen moe van zichzelf,
Mijn weg geloopen, weg van schande en roem,
En aanstonds ben ik met hen bei te rust.

Man.
Geloof niet die gedichtsels, die ontstaan
Uit lijden van de geest en zwarte dampen
Die uw verbeelding kleuren. Ik, hoe 't zij,
Moet niet verzuimen met een vaders zorg
Naar midlen uit te zien voor uw bevrijding,
Rantsoen of andre: wacht inmiddels kalm
En neem van deze uw vrienden troosting aan.
(Gaat.)

Sams.
O! dat martling niet is beperkt
Tot de wonden en kloven van 't lijf
Met ziekten ontelbaar
In hart, hoofd, borst en lenden,
Maar tot den geest, eer men het merkt,
Zich doorgang werkt,
Daar al haar felle kwalen spilt
En op zijn reinste wezen aast
Als op gewrichten, ingewand, en leven,

Met soortgelijke pijn, die heftger woelt,
Schoon 't lichaam het niet voelt.
    Mijn smart grieft me niet enkel
Als een terende kwaal,
Maar heul niet vindend gist ze en woedt,
Niet minder dan ongeneesbre wonden
Steken en wroeten en kankren
Tot zwarte versterving.
Gedachten, martlend, moordende angels dragend,
Kneuzen me in 't teerste, waar 'k gevoeligst ben,
Verbittren en verzweren, blazen wreede
Ontsteking aan, zulke als geen koelend kruid
Of geneeskrachtge drank bedaren kan,
Noch lentewind die waait van sneeuwige Alp.
De slaap verliet me en gaf mij over
Aan Doods verstijvende opium als mijn eenig heul:
Flauwten daardoor, bezwijmingen in wanhoop,
Besef dat mij mijn God verlaat.
    Ik was zijn kweekling en zijn liefste vreugd,
Hem van den buik gewijd,
Door boodschap van omhoog tweemaal beloofd.
Bepaaldlijk onder hem
Groeide in onthouding ik geweldig op;
Tot sterkste daden bracht hij mij,
Ver boven spier van menschen-arm,
Tegen 't vijandlijk, onbesneden volk,
Maar wierp nu nochtans me af als nooit gekend.
En aan 't vijandlijk volk
Dat ik getergd had in zijn opdracht zelf,
Liet hij mij, hulploos door de onredbre roof
Van de oogen, levend over, telkens weer
Het voorwerp van hun wreedheid en hun hoon.
Hooploos is al mijn leed, geheel onheelbaar:

Eén bede blijft, o werd me die verhoord,
Geen lange smeeking: spoedige dood,
Het eind van mijn ellenden, en hun heul.

***Koor*.**
Woorden van wijzen zijn er zonder tal
In oude en nieuwe boeken opgesteld,
Die deugd verheffen als de hoogste kracht,
En tot het dapper dragen van elk kwaad,
Van elke kans in 't zwakke menschbestaan,
Vertroostingen gepend
Met macht van overtuiging, en doordacht betoog,
Die smart en zorg tot mildheid boog;
Doch de bedroefde in pijn vindt in hun klank
Maar weinig baat, hoort ze als een wijs
Hard en niet samenstemmend met zijn klacht,
Tenzij hij in zich voelt
Bron van vertroosting uit den hemel zelf,
Geheime frischheid die zijn kracht versterkt
En 't zwijmend leven steunt.
God die ons hoort, wat is de mensch!
Dat jegens hem gij zoo veelzijdig
(Of zeg ik tegenstrijdig?)
Uw voorzorg wisselt in zijn kort bestaan,
Niet steeds dezelfde, als wel ge zijt
Voor de englen en het mindre schepslendom
Redenloos, wild en stom.
Ook meen van menschen 'k niet die groote hoop
Die dwaalt met lossen loop,
Groeit op en sterft, gelijk de zomer-vlieg,
Naamlooze hoofden, nimmer meer herdacht,
Maar zulke als gij gewijd verkoost,
Met gaven en genaden heerlijk hebt gesierd
Voor een groot werk, uw roem,

En 't heil van 't volk door hen ten deel bereikt.
Toch, jegens deze aldus verheven, werd
Vaak op hun hoogsten dag
Uw aanschijn en uw hand veranderd, ongeacht
Hoogre allerhoogste gunst
Van u op hen, of dienst van hen voor u.
Want niet alleen verlaagt ge, of zendt ge hen
Tot roemloos leven, geen onbilijk dalen,
Maar werpt hen lager dan ge hen eerst hoog verhieft,
In menschlijk oog geen juiste val,
Te pijnlijk voor hun misdrijf of hun falen;
Vaak laat ge ze aan 't vijandig zwaard
Van heidne en ongewijde, hun geraamten
Een prooi voor vogel of hond, of vaak verslaafd,
Of voor partijdge rechters, in een andren tijd,
En 't oordeel van de ondankbre menigte.
Ontgaan zij deze, in armoe dan allicht
Door ziekte en kwaal bezocht, buigt gij ze neer,
Pijnlijke kwaal, misvormd
In onrijp oudzijn.
Schoon niet onmatig, oorzaakloos toch lijdend
De straf van de losbandgen; zoodat eindlijk
Rechtvaardge en onrechtvaardge ellendig schijnen,
Want tot een zelfd kwaad eind komt de een en de aêr,
Doe zoo niet met deze eens uw hooge strijder,
Afbeeldsel van uw kracht en machtge dienaar.
Wat vraag ik? hoe toch deedt ge alreeds aan hem.
Zie hem in zijn rampzaalgen staat, en wend
Zijn moeiten, gij die 't kunt, tot vreedzaam eind.

Maar wie is dit, wat ding van zee of land?
Vrouwlijk van sekse schijnt het,
Dat zoo getooid, gesierd, gekleurd,

Komt hierheen zeilend
Gelijk een statig schip
Van Tarsus, reizende naar de eilanden
Van Javan of Gadire
Met heel haar vlaggentooi en takeltuig,
Met volle zeilen, wimpels stroomend,
Gevrijd door alle winden die 't omspoelen.
Een geur als amber van welriekend reukwerk
Gaat voor, een schaar jonkvrouwen achter haar.
Een rijke Filistijnsche huisvrouw zeker:
En nu 'k haar nader zie voorwaar geen andre
Dan Delila, uw vrouw.

Sams.
Mijn Vrouw! Mijn Monster! - Laat haar niet nabij me.

Koor.
Nog schrijdt ze voort, staat nu, ziet recht u aan,
Gereed te spreken; maar nu nijgt ze 't hoofd,
Een schoone bloem met dauw bezwaard, en weent.
En opgelost in tranen schijnt het woord
De rand bevochtend van haar zijden sluier,
Maar nu opnieuw is 't of ze spreken gaat.

DELILA komt op

Del.
Met aarzelvoeten en onvast besluit
Kwam ik, nog bang voor uw verstoordheid, Samson,
Die ik verdiende, onverontschuldigbaar, -
Erkennen moet ik 't wel. Zoo nochtans tranen
Schuld delgen (schoon het feit meer onheil trok
In zijn vervloekt gevolg dan 'k ooit voorzag)
Dan spaarde ik 't boeten niet, schoon van vergeving
Geenszins verzekerd. Maar mijn liefde en trouw,
Krachtger dan vrees en wankelmoedige schroom,

Voerden mij voort, opdat ik eens nog zag
Uw trekken, van nabij uw toestand wist,
Of iets dat in mijn macht staat, dienen kan
Uw leed te mindren en meteen uw geest
Door iedre genoegdoening mocht bevreedgen,
Om, hoewel laat, toch deels nog goed te maken
Mijn haastge en meer nog ongelukkige daad.

Sams.
Weg, weg, hyena! juist uw streken zijn dit,
Streken van iedre vrouw onwaar als gij,
Belofte en eeden breken, valsch verraden,
Dan, als in wroeging, onderworpen smeeken,
Verzoening zoeken met gemaakt berouw
En, schuld belijdend, wonderen beloven.
Niet waar boetvaardig, maar voornaamlijk pogend
Hoever haar mans getergd geduld wel reikt
En waar ze 't best zijn zwakte of deugd bestormt:
Om dan voorzichtiger, beter onderricht
Weer te overtreden, weer zich te onderwerpen;
Zoodat de wijste en besten, vaak misleid,
Met voor beginsel goedheid die boetvaardgen
Niet afwijst, maar hen steeds opnieuw vergeeft,
Tegen hun wil ellendge dagen rekken,
Door een vergiftge boezemslang omkneld,
Tenzij door snel verderf vroeg afgesneden,
Als ik door u, alle eeuwen tot een voorbeeld.

Del.
Hoor nochtans, Samson; niet dat ik bedoel
Te mindren of verschoonen wat ik deed,
Maar dat als anderzijds het wordt gewogen
Als 't is, niet met verergring overlast,
Of ook niet zonder billijk tegenwicht,
Ik mooglijk lichter uw vergifnis mag

Jegens mij vinden, of wat minder haat.
Erkennend eerst dat het een zwakheid was
In mij, maar eigen aan ons heel geslacht,
Nieuwsgierigheid, die naar geheimen speurt
En plaagt, om dan, door soortgelijk gebrek
Ze te verbreiden: vrouwe-fouten beide; -
Was het niet óók een zwakheid, mee te deelen,
Alleen om lastige aandrang, dus om niets,
Waarin uw kracht en veiligheid bestond?
Tot wat ik deed weest gij me 't eerst de weg.
Maar ik verhaalde 't vijanden, verkeerdlijk.
Even verkeerdlijk gij een zwakke vrouw:
Eer ik het u, waart gij wreed voor uzelf.
Laat zwakheid dan met zwakheid zich verdragen,
Zoo na verwant of van dezelfde soort.
De uwe draag mijne: opdat men zachter oordeelt
Van u, naardien niet overstreng gij eischte
Meer kracht van mij dan ge in u zelf bevondt.
Kan 't ook niet zijn dat liefde, al leek ze u haat,
De ijverzucht van de liefde, machtig heerschend
In menscheharten, ook in 't mijne allicht
Bewerkte wat ik deed? Ik zag u wankel
Van zin, vreesde of ge ook mij eens zoudt verlaten
Als haar te Thimnath; zocht dus, hoe dan ook,
Hoe u te hechten, hoe 'k u aan mij bond;
Geen beter middel dacht me als u te plagen
Om uw geheimen, in mijn macht te krijgen
De sleutel van uw kracht en vrijheid: vraagt ge
Waarom voor andren? Zij die mij verleidden
Bezwoeren mij dat meer niet werd bedoeld
Dan veilge hechtenis en vast gevang,
Juist wat ik wenschte. Ik wist dat vrijheid u
Telkens weer tot gewaagde tochten dreef

Terwijl ik thuis vol zorg en vreezen zat,
Uw reis bejammrend in 't verweduwd bed.
Hier kon ik u genieten, nacht en dag,
Gevangne van geen vijand, maar van mij
En liefde, heel voor mij, geen zorg voor vreemden,
Geen vrees voor mededingsters in mijn huis.
In liefde's wet golden die reednen steeds,
Schijnen ze ook deze of gene dwaas of dom;
En vaak wrocht liefde, 't goed bedoelend, kwaad.
Maar meelij of vergifnis vond ze altijd.
Verschil niet van alle andren, wees niet streng
Zooals ge sterk zijt, en niet hard als staal.
Zoo ge al in kracht elk mensch te boven gaat,
Doe het niet ook in deernislooze toorn.

Sams.
Hoe listig openbaart de toovnares
Haar eigen zonde, opdat zij mijne laakt!
Dat boosheid, niet berouw, u tot mij bracht
Wordt daardoor klaar. Ik gaf het voorbeeld, zegt ge,
Ik wees u 't pad; bitter verwijt, maar waar;
Ik was mijzelf ontrouw, gij mij daarna.
De kwijting die ik eigen dwaasheid geef,
Neem voor uw slechtheid ze ook; erkent ge die,
Streng, zonder zelf-misleiding, onverbidlijk,
Dan laat ge uw poging na, erkent veeleer
Haar valsche schijn; ge ontschuldigt u met zwakheid
En ik geloof u: zwakheid goud te weigren
Van Filistijnen; maar ontschuldig zwakheid,
Wat moordenaar, verrader, vaderdooder,
Wat bloed- of tempelschender heeft dan schuld?
Slechtheid is altijd zwakheid: op dat pleit
Spreekt daarom zeker God noch mensch u vrij.
Maar liefde noopte u! noem het wilde woede

Van lustverzading: liefde reikt naar liefde,
Maar hoe mijn liefde hopen, 't uwe doend
Om een onbluschbre haat in mij te ontsteken
Zoodra ik inzag hoe ge mij verriedt.
Vergeefs wilt gij met schande schande sluieren:
Door iedere uitvlucht legt ge uw schuld meer bloot.

Del.
Daar gij het pleit van zwakheid niet gedoogt
In man noch vrouw, en zelfs niet voor uzelf,
Hoor dan wat stormen ik doorstond, wat listen,
En welk beleg, voordat ik me overgaf.
Standvastge en stoute mannen konden wel,
Daardoor verschrikt, bezwijken zonder blaam.
Niet goud, zooals ge mij ten laste legt,
Heeft het gedaan, gij weet dat de overheden
En vorsten van mijn volk persoonlijk kwamen,
Smeekten, bevalen, dreigden, overreedden,
Mij bij mijn burger- en mijn godsdienst-plicht
Bezwoeren; aanvoerden hoe vroom het was,
Hoe eervol, roemrijk, als ik u nu ving,
Ons aller vijand, die een zoo groot tal
Van de onzen had gedood; en ook de priester
Ontbrak niet, was gedurig aan mijn oor,
Mij preekend hoe verdienstlijk voor de goden
De vangst zou wezen van een ongodsdienstge
Belasteraar van Dagon: wat kon ik
Tegen zoo machtige argumenten doen?
Toch hield liefde voor u mij lang weerstrevig,
Bestreed ik al die reednen ook in stilte
Hardnekkig: tot die welgegronde spreuk,
Zoo rijp en wijdbewonderd in de monden
Van wijsten, dat voor 't algemeene heil
Bizondre winst moet wijken, haar gezag

Mij ernstig opdwong en mij overwon.
Daar deugd, plicht, waarheid, meende ik, het zoo wenschten.

***Sams*.**
Dacht ik niet waar uw draaien eindgen zou?
In godsdienstschijn en gladde huichlarij.
Maar was uw liefde, ook nu valsch voorgewend,
Echt geweest als moest zijn, zij leerde u wel
Heel andre reednen, dreef tot andre daden.
Vóór al de dochters van mijn volk en stam
Koos ik, temidden van mijn vijanden,
U, en beminde u, als ge heel wel weet,
Tezeer; niet één geheim onthield ik u;
Niet uit lichtzinnigheid, maar overweldigd
Door uw begeerte, ik die u niets kon weigren;
Toch heette ik nu een vijand. Waarom dan
Hebt ge tevoren me als uw man aanvaard,
Vijand toch, toen als later, van uw volk?
Maar eens mijn vrouw, moest ge voor mij verlaten
Uw land en huis; ik stond niet onder hen,
Genoot niet hun bescherming, maar mijn eigne.
Gij hoorde mij, niet hun; indien uw land
Iets van u wenschte tegen mij, deê 't onrecht,
Zoo met natuur- als volkenrecht in strijd.
Niet meer een land, maar een vervloekte hoop
Saamzweerders, uit op 't stutten van hun staat
Door wettelooze daden, 't doel verkrachtend
Dat de naam vaderland zoo dierbaar maakt;
Dus beter niet gevolgd. Maar u dreef ijver.
Gij wilde uw goden vleien; goden, machtloos
Zich zelf te kwijten en hun strijd te strijden
Anders dan door ongodlijk doen, in weerspraak
Met eigen godlijkheid, dat zijn geen goden;
Geen die een mensch behaagt, gehoorzaamt, vreest.

Zoo van vernis en voorwendsels ontkleed,
Zie hoe, naakt in uw schuld, gemeen gij schijnt.

Del.
In twist met mannen trekt een vrouw altijd
Aan 't kortste eind, haar zaak zij wat ze zij.

Sams.
Vast uit gebrek aan woorden, of aan adem;
Getuige toen ik 't opgaf voor uw storm.

Del.
Ik was een dwaas, al te overijld, en faalde
In wat ik dacht dat best geslaagd zou zijn.
Laat ik vergifnis van u krijgen, Samson;
Vergun mij plaats opdat ik toon wat beetring
Ik voorheb jegens u voor 't in misleiding
Misdane: draag alleen het ongeneesbre
Niet te gevoelig, en vaar ook niet voort
Uzelf vergeefs te plagen; zijt ge ook blind,
Toch heeft het leven meenge troost, te smaken
Waar andre zinnen niet hun vreugd ontbreekt,
In rust en huisgemak aan eigen haard,
Van meenge zorg en kans ontheven, waar
't Gezicht menschen aan blootstelt buitenshuis.
Ik zal mij wenden tot de vorsten, zeker
Van goed gehoor, opdat ik u bevrijd
Uit dit walglijk gevang, en wonen doe
Bij mij, waar ik met dubble liefde en zorg,
Met vlijtige oppas, liefste taak voor mij,
Tot aan uw ouden dag om u mag zijn
Met al wat dankbaar stemt, en zoo voorzien
Dat wat door mij gij mist, gij minst gevoelt.

Sams.
Neen, neen, draag gij geen zorg om hoe 't me gaat;
Het past niet; gij en ik zijn lang reeds twee:

Houd me ook niet voor zoo argloos, of gedoemd,
Mijn voeten weer te brengen in de strik
Waarin gij me eenmaal vingt: ik ken uw listen,
Betaalde al duur genoeg uw knip, uw klem;
Uw tooverdranken en uw fluit-bekoring
Hebben geen macht meer op me, hun kracht heeft uit;
Zooveel van slange-wijsheid leerde ik wel
Dat ik mijn oor sluit voor uw toovnarij.
Als in mijn bloem van jeugd en kracht, toen elk mensch
Me ontzag, minde, eerde, gij alleen mij haatte,
Uw man, mij minachtte en verkocht en afwierpt,
Wat zoudt ge nu mij doen, een blinde, en daardoor
Bedriegbaar, in haast alles als een kind
Hulploos, en daardoor licht veracht, gehoond,
Eindlijk verwaarloosd? Hoe mij schaden zoudt gij
Als ik moest leven uw gehuwde slaaf
Volgens uw wil! hoe mij opnieuw verraden,
Mijn doen en spreken dragend naar de vorsten
Dat die, het ziftend, glimlachen of fronzen!
Deze gevangnis is mij Vrijheids huis
Bij 't uwe, dat mijn voeten nooit betreden.

Del.
Laat dan voor 't minst me u naadren, uw hand raken.

Sams.
Niet zoo ge uw leven liefhebt: fel herdenken
Zou me u in woede, en lid voor lid, doen scheuren.
Vergifnis op een afstand, goed, die hebt ge.
Beween uw valschheid, en de vrome werken
Eruit ontstaan, waardoor ge een roem zult zijn
Onder beroemde vrouwen, trouwe gaden:
Vier uw bespoedigd weeuwschap met het goud
Van 't echtelijk verraad: en zoo, vaarwel!

Del.
Ik zie dat ge onverbidlijk zijt, meer doof
Voor smeeking als wind en zee; toch wordt op 't laatst
Wind wel met zee verzoend, en zee met kust:
Uw toorn, niet neer te leggen, woedt aldoor,
Een eeuwge storm, die nooit wordt gekalmeerd.
Waarom verneder ik me zoo, en smeek
Om vrede, en oogst er haat en weigring meê?
Kan gaan met kwaad voorteeken en het merk
Van eerloosheid gestempeld op mijn naam?
Niet langer laat ik met het uwe me in
Voortaan, en denk ook niet te slecht van 't mijne.
Faam, zoo niet twee-gelatig, is twee-mondig,
Meldt zelfde daad met tegenstrijdge wind;
Op bei zijn vleugels, een zwart, de ander wit,
Draagt in zijn wilde vlucht hij grootste namen.
Wel mooglijk dat mijn naam bij de besneednen,
In Dan, in Juda, en bij de grens-stammen,
Voor ieder nageslacht geschandvlekt staat,
Gesproken met vervloeking en de vlek
Van hoogst onechtlijke ontrouw nog verzwart:
Maar in mijn land, waar ik het meest begeer,
In Ekron, Gaza, Asdod en in Gath,
Word ik onder de roemvolste van vrouwen
Genoemd, bij plechtge feesten toegezongen,
Levend en dood herdacht; als wie haar land
Te redden van een vreeslijke verderver
Koos boven huwlijkstrouw; mijn grafsteen wordt
Bezocht met reukwerk en aljaarsch gebloemt.
Niet min vermaard dan in 't gebergt van Ephraim
Jaël, die met een ongastvrije list
Slapende Sisera sloeg, zijn slaap doornageld.
Noch acht ik haatlijk als ik gaarne ontvang
Openlijke eereteekens en belooning

Mij toegewezen, om de vromigheid
Door mij - naar 't dan zal heeten - 't volk betoond.
Wie daarom murmureert of mij benijdt,
Ik laat hem aan zijn lot, en kies mijn eigne.

Koor.
Ze is weg; een blijkbare adder door haar priem,
Tot nu verborgen, maar in 't eind onthuld.

Sams.
Zoo laat haar, die God zond tot mijn verneedring.
Te erger mijn dwaasheid daar ik zulk een slang
Zijn heiligste mij toevertrouwd geheim
Verried, mijn veiligheid, mijn leven-zelf.

Koor.
Schoonheid die kwaad deed houdt toch groote macht
Om, na haar misdrijf keerend, te heroovren
De vroegre liefde en niemand stoot haar licht
Terug, die niet inwendige hartstocht voelt,
Verborgen prikkel van verliefde spijt.

Sams.
Vaak volgt op liefde-twist zoete eenigheid,
Bedreigde echtlijk verraad maar 't leven niet.

Koor.
Het is niet wijsheid, deugd, geest, dappre daden,
Kracht, lichaams-knapheid, of wáár ook we op bouwden,
Wat vrouwe-liefde wint of lang doet houden,
Maar wat dan wel, is zwaar gezegd,
Zwaarder te raden,
(Van welke zij wij 't ook beschouwden),
Juist als uw raadsel, Samson, overlegd
Eén dag of zeven, hoe we ook peinzend traden.
Zoo een van deze, of alle, de eerste bruid
Verkoos zoo haastig niet
Uw paranymf, waardloos, naast u gezien,

Na u als bedgenoot.
Noch slipten bei zoo licht, met los besluit
Hun huwlijksband, noch schoor zoo valschlijk zij,
De laatste, u die noodlottige oogst van 't hoofd.
Werd daarom dus met uiterlijk sieraad
Hun sekse rijk bedeeld, dat diepre gaven
In haast half zijn voltooid, verstand maar schaars,
Bekwaamheid niet zoo hoog dat zij verstaat
Of schat, welk ding men best
Verkiest, maar vaak bekoord door 't kwade wordt?
Of was teveel zelf-liefde erin,
Geen wortel van standvastge zin,
Dat zij of niets beminnen, of maar kort?
    Hoe 't zij, de wijste en beste man
Wien ze onder maagde-sluier eerst heel hemelsch schijnt,
Zacht, lief, bescheiden, stil,
Bevindt gehuwd ze, integendeel, een doorn
Inwendig, ver in zijn verdeedgingswerken
Een klevend kwaad, hem in zijn gang naar deugd
Tegen en storend, of ze ontspoort door sterke
Bekoring hem, verslaafd
Door kindsheid, zijn verstand verlaagd
Tot schande en dwaasheid die ellendig eindt.
Wat knapste loods stoot niet zijn schip een lek
Die vaart met zulk een stuurmansmaat aan 't roer?
    Gezegend hij die een,
Zelden gevonden, vindt,
Die deugd met zorg voor 't huis verbindt.
Gelukkig huis! zijn weg tot vrede is zacht;
Maar deugd die alle weerstand breekt,
En die verleiding nooit bewoog,
Schijnt meest, en is meest aangenaam omhoog.
    Daarom heeft Gods gemeene wet

Over zijn onderworpen vrouw
De man tot een despoot gezet,
Dat hij dit recht zich nooit onthou,
Of ze glimlach of grouw:
Zoo wordt zijn vrede minst verlet
Zoo lang hij leeft, hij nooit verwrikt
Door vrouwlijke overheersching, noch verschrikt. -
Maar gaan we best vanhier? Ik zie een storm.

Sams.
De fraaiste dagen brengen vaak een bui.

Koor.
Maar dit is onweer van een andre soort.

Sams.
Mijn raadseldagen zijn voorbij: spreek klaarder.

Koor.
Verwacht geen stem nu die bekoort, noch vrees
Het aas van honing-taal; een ruwre tong
Komt nader: aan zijn gaan herken ik hem,
Harapha is 't, de reus van Gath: zijn blik
Hooghartig: hooggebouwd en trotsch zijn romp.
Komt hij in vree? Wat wind hem hierheen waait
Gis ik min zeker dan toen eerst ik zag
Hoe ons Delila pronkend naderdreef.
Zijn kleed is vreedzaam, zijn gelaat uitdagend.

Sams.
Zij 't vrede of niet: zijn komst is mij aleens.

Koor.
Zijn lading kent ge alras: hij 's nu nabij.

HARAPHA komt op

Har.
Ik kom niet, Samson, treuren om uw ramp,
Als deze allicht; toch is hij me ongewenscht,

Al meen ik 't niet als vriend. Ik ben van Gath;
Harapha heet ik, van geslacht vermaard
Als Og of Enak en oudtijds die Emims
Die Kirjathaïm hielden: zoo dan kent ge me
Zoo ge in 't geheel iets kent. Ik hoorde veel
Van uw geweldge kracht en heldendaden,
Mij ongelooflijk; en dáárdoor mishaagd
Dat ik nooit trof te wezen op de plaats
Van die gevechten, waar we elkanders kracht
In leger of toernooi beproeven mochten;
En kom nu zien van wie zoo veel gerucht
Door 't land liep, zorgzaam lettend op elk lid,
Of uw verschijning beantwoordt aan uw roep.

Sams.
Ge moest door zien niet, maar door proeven 't merken.

Har.
Daagt ge me al uit? Ik waande u nu getemd
Door boeien en de molen. O of 't lot
Me in 't veld gebracht had, waar - zoo zegt de faam -
Ge wonders werkte met een ezelskaak.
Ik had u gauw doen zien naar andre wapens
Of liet uw lijk waar 't rif van de ezel lag.
De roem van dapperheid had Palestina
Dan weer, veroverd door een Filistijn
Op 't voorhuidloos geslacht, van wie uw naam
Hoogste is voor stoute daden; dan, die eer,
Zeker de mijne in tweekamp tegen u,
Ontging me, om de oogen te ijlig uitgedaan.

Sams.
Bluf niet wat ge hadt mogen doen, maar doe
Wat ge toen woudt; het doen ligt in uw hand.

Har.
Strijd aangaan met een blinde is mij te min.
Ook diende ge eerst gewasschen voor me' u raakt.

Sams.
Gun me anders niet, verraden en vermoord,
Dan wat me ook uw hoogachtbre vorsten deden:
Zij die met al hun macht tezaam niet waagden
Te staan voor mij, alleen en ongewapend,
Noch in het huis met kamer-hinderlagen
Mij, eng gebonden, grijpen; neen, niet slapend,
Vóór ze eerst een vrouw zich huurden, met hun goud
Brekend haar huwlijks-eed, om mij besluipen.
Zonder valsche uitvlucht dus een plaats bepaald,
Nauw en besloten, waar 't gezicht u niet,
Of liever 't vluchten, te groot voordeel geeft;
Dan al uw prachtge wapens aan; uw helm
En koopren malierok, uw breede halsberg,
Arm- en been-plaat en handschoen; dan de speer,
Een weversboom, en 't zevenvoudge schild;
Ik sta u enkel met een eiken staf
En wek zoo'n galm op uw doordaverd ijzer,
't Welk mij niet lang terughoudt van uw hoofd,
Dat ge u weldra, als u nog adem blijft,
Terugwenscht binnen Gath, opdat ge daar
Weer veilig bluft van wat ge hadt mógen doen
Aan Samson; maar nooit ziet ge Gath weerom.

Har.
Gij dorst aldus niet de eedle waapnen schelden,
Door grootste heeren in hun strijd gedragen,
Hun veiligheid en sieraad, had niet toover,
Zwarte bekoring, duivelskunstnaars-spel,
U aangedaan met sterkte, die ge voorgaaft
Als hemelsch aangeboren, in uw haar,
Waar sterkte 't minst kan zijn, waren uw haren

Borstels gelijk, te kam staand over 't lijf
Van toornig everzwijn of stekelvarken.

Sams.
Ik ken geen toover, pleeg geen duivelskunst;
Ik bouw op God die leeft; hij deelde mij
Bij mijn geboort die kracht, niet min dan de uwe
Door al mijn beendren, zenuws en gewrichten
Verspreid, zoolang geen mes mijn haren schoor,
Van de ongeschondene belofte 't pand.
Wenscht ge 't bewijs? Is Dagon u een god,
Ga naar zijn tempel, roep zijn bijstand aan
Met vrome wijding; en leg hem dan voor
Hoe hooglijk het zijn heerlijkheid belangt
Dat hij die toover hindert en verstoort
Die ik de macht van Israëls God te zijn
Getuig, dagend uw Dagon uit ten toets;
Kamp biedend u, zijn dappre kampioen,
Op 't uiterst door zijn godheid bijgestaan.
Dan zult ge zien, of beter, tot uw spijt,
Voelen welk God de sterkste is, mijne of hij.

Har.
Vertrouw niet op uw God, wat hij ook zij,
U telt hij niet, aanziet niet, sneed u heel
Af van zijn volk, en heeft u opgegeven
In handen van uw vijand: stond hem toe
U de oogen uittesteken, u gebonden
In 't stadsgevang te zenden, dat ge er maalt
Met slaven saam en ezels, uw genooten,
Als voor niets anders, voor niets beters goed
Met uw geweldge haren; geen partij
Voor d' aanval van een dappre, voor het zwaard
Van edel krijgsvolk, dat zijn eer maar vlekte,
Doch door barbier en scheermes best getemd.

Sams.
Al deze onwaardigheden, want dat zijn ze,
Van de uwen, al dit kwaad verdien 'k, en meer,
Erken ze als mij rechtvaardig aangedaan
Door God; wanhoop toch niet aan zijn vergifnis
Wiens oor altijd is geopend, en zijn oog
Genadig naar wie smeekend vóór hem treedt.
Daarop vertrouwend daag ik nog eenmaal
U tot de proef van tweestrijd tot den dood,
Opdat die kamp beslis wiens God is God,
De uwe of dien ik met Israëls volk vereer.

Har.
Fraaie eer doet gij uw God, vertrouwend dat
Hij u aanvaardt tot staving van zijn zaak,
Een moordnaar, roover, en een oproerling.

Sams.
Tong-dappre reus, maak waar dat ik die ben.

Har.
Is niet uw volk aan ons volk onderdaan?
Uw overheid erkende 't toen ze u greep
Als een bondbreker, en gebonden gaf
In onze handen: was 't ook niet bekend
Hoe gij die dertig man van Ascalon
Vermoordde waar nooit één u kwaad van deed,
Trokt dan als roover hun de kleedren uit?
De Filistijnen, na uw vrede-breuk,
Gingen gewapend uit, om u alleen,
Deden geen ander last aan of geweld.

Sams.
Onder de dochters van de Filistijnen
Koos ik een vrouw - weinig vijandlijk dit -
En hield mijn huwlijks-feest in uw stad-zelf,
Maar uw staatzuchtge vorsten, kwaad bedoelend,

Stelden, als vrienden en als bruiloftsgasten,
Dertig spionnen aan om me in te wachten,
Die wreed, dood dreigend, van de bruid verkregen
Dat zij me ontwrong en hun zei mijn geheim
Hoe 't raadsel dat ik opgaf moest verklaard.
Toen ik op vijandschap nu elk gezet zag
Pleegde ik ook op uw volk, al waar ik mocht,
Daden van oorlog, en nam buit hun af,
Betalend mijn belagers in hun munt.
Mijn volk was onderdaan van 't uwe, meent ge.
Door kracht dan van veroovring; kracht mag kracht
Ook van zich werpen, als wie wil maar kan.
Maar ik, een ambtloos burger, dien mijn land
Bond en opgaf, vreê-breker, ik bestond
Persoonlijk oproer en pleegde oorlogsdaden.
Ik was niet ambtloos, God-zelf stelde mij
Met macht genoegzaam, dat ik op zijn last
Mijn volk bevrijdde: zoo hun slavengeest
Mij, hun bevrijder, niet als zulke ontving,
Maar me aan hun meesters overgaf als niets,
Te onwaardger zij: waarom ze ook slaven bleven.
Ik moest mijn werk doen waar me God voor zond,
En ik volvoerde 't, als mijn eigen kwaad
Mij niet ontkracht had, uw vermogen niet.
Geen uitvlucht langer dus, antwoord uw eischer,
Die, schoon door blindheid voor hoog werk verlamd,
Ten derden male u tot een tweekamp daagt,
Als tot een klein bedrijf dat weinig vergt.

Har.
Met u, 'n veroordeelde, een beschreven slaaf.
En naar de wet de doodstraf schuldig? Ga.
Geen man verlaagt zich dat hij met u vecht.

Sams.
Kwaamt ge, ijdle praler, om mijn maat te nemen,
Mijn kracht te heeklen, en uw oordeel te uiten?
Kom nader: ga zoo schaars niet ingelicht,
Maar hoed u of mijn hand neemt maat van u.

Har.
O Baäl-Zebub! heb ik ooit voorheen
Zoo'n schimp gehoord en niet gestraft met dood?

Sams.
Geen mensch zal 't hindren, niets dat van u komt
Lijkt me ongeneeslijk: breng uw voorhoede op,
Mijn hiel 's geketend, maar mijn vuist is vrij.

Har.
Die onbeschaamdheid roept om ander loon.

Sams.
Ga nu, verslagen lafaard, vóór ik kom
Hoewel in ketens, geestloos-logge klomp;
En met één vuistslag uw gevaarte vel
Of in de lucht u slinger en dan sla
Met schade voor uw brein en murwe zij.

Har.
Bij Astaroth, bejammren zult ge eerlang
't Braveeren, als me' u zwaardere ijzers oplaadt.

Koor.
Zijn reusschap gaat en schijnt wel wat onthutst.
Met minder vreeselijke schreden stapt hij
En blikt zoo fier niet; maar zijn gramschap kookt.

Sams.
Ik ducht noch hem noch heel zijn reuze-kroost,
Schoon hem de faam van vijf zoons vader heet,
Allen reusachtig, Goliath hun hoofd.

Koor.
Hij gaat onmidlijk naar de vorsten, vrees ik
En met boosaardgen raad stookt hij hen op

Om zus of zoo u erger leed te doen.

Sams.
Hij moet dan reden geven, maar de uitdaging
Durft hij niet noemen, dat de vraag niet rijst
Of hij ze dorst aanvaarden, ja dan neen;
En dat hij niet dorst, bleek ons klaar genoeg.
Veel erger leed dan ik al heb gevoeld
Kunnen zij moeilijk aandoen, noch ik dragen;
Waneer zij voordeel wenschen van mijn arbeid,
De taak van meerdren, die mijn kost verdient
Met geen geringe dagwinst voor mijn eignaars.
Maar kom wat wil, mijn booste vijand blijkt
Mijn liefste vriend, redt hij mij uit door dood,
't Ergst wat hij heeft te geven, 't best voor mij.
Toch ware 't niet onmooglijk, daar hun doel
Haat is, niet hulp voor mij, dat met de mijne
Het d' ondergang werkt van wie 't stuk bestaan.

Koor.
O hoe kostlijk is 't en hoe verfrisschend
Voor de geest van rechtvaardgen lang verdrukt
Als God in de handen van hun bevrijder
Onverwinlijke macht legt
Om de machtgen van de aard te slaan, de terger,
De grove en lompe kracht van gewelddaadgen,
Vlijtig en stout in te onderschragen
Tyrannen-stand, maar razende achterna
Iedren gerechte en die de waarheid eert;
Hij maakt strijd van hun helden
En oorlogstuig te schand,
Niets dan heroïsch groot van geest
En van omhoog gesterkt.
Hun rustingen en voorraad schat hij laag,
Doemt ze alle nutloos, wijl

Nooit bliksems sneller snelden
Als hij, met wiekende ijver, zijn besluit
Volvoert over de boozen die, verrast,
Verweer niet vinden, duizlend en verbaasd.
  Maar lijdzaamheid is vaker de oefening
Van heilgen, proef van hun standvastigheid,
Makend hen elk zijn zelfs bevrijder,
En heerscher over al
Wat dwinglandij of kans hem aan kan doen.
Elk van die beide is in uw lot,
Samson, met kracht begaafd
Boven de menschen. Maar dat zicht u faalt
Zal mooglijk u tot hen doen hooren
Die lijdzaamheid ten allerlaatste kroont.
  Deze afgods-dag werd niet voor u een dag van rust
Die arbeid gaf uw geest
Meer dan de werkdag ooit uw hand.
En nog schijnt al uw moeite er niet geweest.
Want ik bespeur hierheen
Alweer een komend, in zijn hand
Een schepter of een vreemd soort staf,
Haast in zijn gaan, spoed in zijn oog.
Ik ken hem nu aan zijn gewaad
Als een stadsbode, en nu nabij.
Zijn woord zal kort zijn en van snel verloop.

BEAMBTE komt op

Bea.
Hebreeuwen, de gevangne Samson zoek ik.

Koor.
Ge kent hem aan zijn ketens, zie hem daar,

Bea.
Samson, de vorsten zenden u dit woord:

Vandaag viert Dagon zijn gewijde feest
Met offers en triomf, met praal en spelen.
Zij weten dat geen kracht de uwe evenaart
En wenschen nu een open proef daarvan,
Dit groote feest ter eer en hun vergaadring.
Sta daarom haastig op en volg me erheen,
Opdat ik u gesterkt en frisch gekleed
Voor de eedle vorsten staan doe als 't behoort.

Sams.
Gij weet dat ik Hebreeuw ben, zeg hun dus
Dat onze wet mij bij hun tempeldienst
Het zijn verbiedt, vandaar dat ik niet kom.

Bea.
Dit antwoord, vrees ik, zal hen niet voldoen.

Sams.
Staan hun geen zwaardspelers ten dienst, gymnasten,
Worstelaars, rijders, loopers, goochlaars, dansers,
Mommers, hansworsten en gebaren-kunstnaars,
Dat ik moet komen om, gemat door ketens,
Door d' arbeid aan hun molen overwerkt,
Hen te vermaken met mijn blind bedrijf?
Of zoeken ze oorzaak tot vernieuwde twist
Wanneer ik weiger, om mij meer te plagen
Of zich een spel te maken van mijn rampen?
Keer weer van waar ge kwaamt: ik volg u niet.

Bea.
Neem u in acht: die weigring kwetst hen schroomlijk.

Sams.
In acht? Mijzelf? Mijn zielsrust en geweten.
Dunk ik hun zoo gebroken, zoo verlaagd
Door slavernij van 't lijf, dat ooit mijn geest
Afdaalt tot zulke onzinnige bevelen?
Hoewel hun knecht, - hun zot of nar te zijn

En midden in mijn hartepijn en smart
Hen te doen juichen, voor hun God te spelen,
Ergste van alle onwaardigheden, nochtans
Verachtend me opgelegd. Ik volg u niet.

Bea.
Mij werd gelast mijn taak te doen met haast,
Ze doogt geen uitstel. Is dit uw besluit?

Sams.
Neem het, zoo haastig als uw last verlangt.

Bea.
Het gaat me aan 't hart wat uit die stoutheid wordt.

Sams.
Mooglijk gaat u aanstonds wel meer aan 't hart.

Koor.
Bedenk u, Samson; 't is nu allerstrakst
Gespannen, en de vraag wat houdt, wat breekt.
Hij 's heen en niemand weet of hij uw woorden
Niet zóo zegt dat zij olie zijn in 't vuur.
Wacht nu een tweede boodschap, nog gebiedender,
Vorstlijker dondrend dan gij goed verdraagt.

Sams.
Mag ik misbruiken die gewijde gift
Van kracht die nu terugkomt met mijn haar
Na mijn zoo erge zonde? en zoo betalen
Vernieuwde gunst en grooter kwaad begaan
Door 't heilge voor afgoden veil te maken,
Een Nazarëer in gevloekte plaats
Mijn kracht verheffen tot hun Dagon's eer?
Daarbij hoe laag, verachtlijk, hoe belachlijk,
Wat daad afschuwlijker onrein, onheilig.

Koor.
Toch dient ge met die kracht de Filistijnen:
Beelddienaars, onbesneden, en onrein.

Sams.
Niet in hun beelddienst, maar opdat door arbeid,
Wettig en eerlijk, ik mij voedsel win
Van 't burgerlijk gezag dat mij beveelt.

Koor.
Waar 't hart niet deelt, bevlekt geen daad van 't lijf.

Sams.
Wanneer geweld ons dwingt, dan klemt die spreuk.
Maar wie dwingt mij, tenzij ik word gesleept,
Naar Dagon's tempel? Vorstlijke bevelen?
Bevelen zijn geen dwang. Als ik gehoorzaam
Dan doe ik 't willig, en mishaag misschien
Uit vrees voor menschen God, trek menschen voor,
Stel God ten achter, wat voor zijn naijver
Nooit, onberouwd, vergeving vinden zal.
Nochtans, dat hij vergeeft als gij of ik
Bij heidensche afgoddienst aanwezig zijn
Om wichtge reden, twijfel daaraan niet.

Koor.
Wat keus hier helpt, gaat boven mijn bereik.

Sams.
Heb goede moed; ik voel in me een begin
Van hevige aandrang, die mijn denken richt
Op een vóór andere ongewone daad.
Ik ga dan met dien bode, maar geenszins,
Geloof me, opdat ik onze wet onteer,
Of mijn gelofte als Nazareër breek.
Als in mijn geest iets van voorspelling is,
Wordt deze dag in mijn bestaan denkwaardig
Door een groot feit, of laatste die ik leef.

Koor.
Intijds vondt ge uw besluit, de man keert weer.

Bea.
Samson, een tweede boodschap van de vorsten
Moet ik u melden. Zijt gij ons een slaaf,
Onze gevangne, maler van ons meel
En durft ge op onze zending en bevel
Uw komst betwisten? Haast u nu en kom
Eer we u een werktuig vinden dat u grijpt
En aldus boeit dat ge wel komen moet,
Al waart ge vaster dan een rots gevest.

Sams.
Ik had wel lust proef van hun kunst te zien:
Voor meer dan een van hen verderflijk werd ze.
Maar daar ik weet hoe groot hun voordeel is,
En dat zij mij niet door hun straten slepen
Als een wild beest, ben ik bereid te gaan.
Meesters' bevelen komen onweerstaanbaar
Tot zulke als hen volle onderwerping schulden.
En wie verlaat zijn doel niet voor zijn leven?
(Veranderlijk zijn alle menschewegen).
Nochtans, wees zeker dat ik niets zal doen
Dat schandlijk is, of onze wet verbiedt.

Bea.
Ik loof dit uw besluit: doe af die ketens.
Door die gewilligheid wint gij de vorsten
Tot gunst, wint er misschien uw vrijheid door.

Sams.
Broedren, vaarwel; uw gaan met mij daarheen
Zal ik niet wenschen, dat het hen niet krenkt
Me omringd te zien door vrienden: hoe 't gezicht
Van mij, hun gemeenschappelijke vijand,
Eens zoo gevreesd, hen nu nog prikklen mag,
Wie weet. Vorsten zijn vorstlijkst in hun wijn;
En de door-feeste priester dan meest vurig
In ijver, bij wat godsdienstzaak hem schijnt.

Niet minder is op zijn vierdagen 't volk
Heftig, en onbeschaamd, en onbedwingbaar.
Wat ons gebeure en wat ge ook van mij hoort,
Niets dat onteerend is, onrein, onwaardig
Voor God, voor wet, voor 't volk of voor mijzelf.
Mijn laatste nieuws of niet, voorspelt geen mensch.

***Koor*.**
Ga, en de Heilige
Van Israël zij uw gids
Tot wat zijn roem best dient en spreidt zijn naam
Groot onder de Heidnen rond;
Zende u de engel van uw geboort, te staan
Vlak aan uw zij, die van uw vaders veld
In vlammen opsteeg na 't geboodschapt woord
Van uw ontvangenis, en zij nu een schild
Van vuur; die geest die eerst kwam over u
In het kamp van Dan,
Zij nu werkdadig in u waar gij gaat.
Want nooit was van omhoog geschonken
Zoo groote maat van kracht aan sterflijk zaad,
Als in uw wondre daden werd gezien.
Maar hoe zoo haastig komt de oude Manóach
Met jeugdge stappen, opgewekter schijnt hij
Dan eerst; wanend misschien hij vindt zijn zoon,
Of brengend wel van hem aan ons goed nieuws.

MANOACH komt op

***Man*.**
Vree met u, broedren; dat ik hierheen kom,
Is niet opdat ik nu mijn zoon er vind,
Ontboden door de vorsten dat hij ging
En voor hen spelen kwam op 't tempelfeest.
Komende hoorde ik alles; de stad galmt,

Het zwermt erheen van volk; ik had geen lust
Hem mooglijk te zien doen wat hem niet voegt.
Maar wat mij nu deed komen, was voornaamlijk
Om u te melden welke hoop ik heb
Op goeden uitslag dat hij wordt bevrijd.

Koor.
Dat gaf ons zeker vreugd, die hoop te deelen,
Eerwaarde Vader; spreek; ons dorst te hooren.

Man.
Ik heb de vorsten een voor een beproefd,
Of aan hun huis of gaande op de open straat,
Met innige bede en vaderlijke tranen,
Dat zij een losgeld voor mijn zoon aanvaardden.
Vond somgen tegen en verbazend hard,
Hoonend en trotsch, op wraak en tarting uit:
Zij die meest Dagon en zijn priesters eerden;
Andren in schijn gematigd, maar hun doel
Persoonlijk loon, waarvoor zij God en staat
Zonder bezwaar verkochten; andren weer
Beleefd en edelmoediger, die erkenden
Dat wraak genoeg geschied was, nu hun vijand
Beklagenswaard was en beneên hun vrees:
Het verdre kon grootmoedig kwijtgescholden
Als een behoorlijk losgeld werd genoemd.
Wat galm of kreet was dat? Hij reet de lucht.

Koor.
Dat was de schreeuw van 't volk, bij 't zien van hem,
Hun doodschrik eens, gevangne en blind nu vóór hen,
Of bij een krachtproef, door hem uitgespeeld.

Man.
Zijn losgeld, als al wat ik heb en houd
Ertoe volstaat, zal graag worden betaald
En uitgeteld: veel liever is mijn keus

De armste in mijn stam te leven, dan de rijkste
Terwijl hij in die gruwbre kerker blijft.
Neen, ik ga vast niet zonder hem vanhier;
Voor zijn verlossing ben 'k bereid, als 't moet,
Mijn heel vaderlijk erfdeel aftestaan
En laten: hem niet missend mis ik niets.

Koor.
Een vader legt voor zoons zijn geld op zij,
Gij legt het alles neder voor uw zoon.
Zoons dragen voor hun oude vaders zorg,
Gij oude vader zorgt nu voor uw zoon,
Ouder door blindheid, dan door leeftijd gij.

Man.
Mijn lust zal zijn, zijn oogen te verzorgen,
Hem te zien zitten in mijn woning, geadeld
Door al die hooge daden die hij deed
En op zijn schouders neer die lokken stortend
Waarin de kracht was van een strijdbaar volk.
En 'k overreed me dat God niet zijn kracht
Vergund had weer te groeien met zijn haar,
Rondom hem heen gelegerd als een kamp
Vol trouwe strijders, als zijn doel niet was
Hem te doen dienen tot een nieuw groot werk,
Niet leeg te zetten met zoo'n groote gaaf,
Nutloos, en dus belachlijk, om hem heen.
En daar met de oogen niet zijn kracht ontweek,
Herstelt God ook zijn oogen bij zijn kracht.

Koor.
Niet slecht gegrond of ijdel schijnt uw hoop
Op zijn bevrijding, en de vreugd daardoor
Ontwaakt stemt met uw vaderliefde saam,
In welke bei we, als u de naasten, deelen.

Man.
Ik ken uw vriendschap en - O welk gedreun!
Hemelsche goedheid, welk een gruwbre dreun!
Afgrijslijk luid, niet de eerste kreet gelijk.

Koor.
Ge zegt gedreun: zeg algemeen gekreun
Alsof het heele volk opeens verging!
Bloed, dood, doodvolle daden zijn erin;
Ondergang en verwoesting, zooals nooit.

Man.
Van ondergang voorwaar hoorde ik 't gedreun:
O! het gaat voort; zij dooden daar mijn zoon.

Koor.
Uw zoon doodt hen veeleer; dat noodgeschreeuw
Rijst niet door 't dooden van een eengen man.

Man.
Een vreeslijk ongeval moet dat wel zijn.
Wat doen? hier wachten of snel gaan en zien?

Koor.
Wij blijven best bijeen, wie daarheen gaat
Loopt onverhoeds 't gevaar licht in de mond.
De Filistijnen viel dit kwaad op 't hoofd;
Hoe anders dit gezamenlijk geschreeuw;
Maar wie daar lijden hindren ons niet hier;
Voor andre handen is er weinig vrees.
Kan zijn gezicht niet (want voor Israëls God
Is niets te zwaar) wonderlijk zijn hersteld,
Hij nu zijn slag slaan in 't vijandlijk volk
En over hoopen dooden huiswaarts gaan?

Man.
Overmoed ware 't denken aan zoo'n vreugd.

Koor.
Toch wrocht God dingen, even ongelooflijk,
Jegens zijn volk van ouds. Wat let hem thans?

Man.
Hij kan, maar 'k durf niet denken dat hij wil.
Toch onderschreef Hoop graag en lokt Geloof.
Een oogwenk en dan komt wel tijding hier.

Koor.
Van goed of kwaad zoo groot, van 't kwade te eerder;
Want kwaad nieuws rijdt per post, wijl goed nieuws stalt.
En naar ons wenschen zie ik ginds een haasten,
Hebreër, schijnt me, en een van onze stam.

BOODSCHAPPER komt op

Bo.
O waarheen zal ik loopen, waarheen vluchten
't Gezicht van dit verschrikkelijk tooneel
Dat straks mijn oogen zagen, en nog zien?
Want vreeslijke verbeelding volgt me nog.
Maar de voorzienigheid, instinkt, of rede,
Hoe ook verstoord, en nauw geraadpleegd, schijnt
Mij juist van pas te leiden, weet ik hoe,
Naar u, eedle Manóach, en naar deze,
Mijn landslui, die ik wist dat hier verbleven,
En, op een afstand van die onheilsplaats,
Tezeer betrokken in dit droef geval.

Man.
De ramp was luid, en vóór u was ze hier
Met droevige kreet, maar wat ze was weet geen.
Voorwoord onnoodig, elk wenscht uw verhaal.

Bo.
Uitbreken zou het; maar ik wacht op adem,
En kalmte, opdat mijn hoofd weet wat ik spreek.

Man.
Zeg ons de hoofdzaak, stel 't bijkomstige uit.

Bo.
Gaza bleef staan, maar al haar volk 's gevallen,
Alle, en met éénen slag, verplet, gevallen.

Man.
Droef, maar ge weet, voor Isrel niet het droefst
Is de verwoesting van een vijands stad.

Bo.
Teer daarop eerst: van smart komt licht teveel.

Man.
Verhaal door wien.

Bo.
Door Samson.

Man.
Dat vermindert
De smart nog en verkeert haar haast in vreugd.

Bo.
Ach, ik voel schroom, Manóach, voor 't op eenmaal
Uiten van wat op 't laatst te ras nog komt,
Dat niet kwaad nieuws, met overheftige inbraak
Uw oud oor treffende al te diep u wondt.

Man.
Uitstel in nieuws is martling: spreek het uit.

Bo.
Hoor dan het ergste opeens: Samson is dood.

Man.
't Ergste inderdaad; mijn heele hoop verslagen
Hem te bevrijden. Maar bevrijder Dood
Heeft zijn rantsoen en kwijting nu betaald.
Wat was ik zwaar vandaag van windige vreugd,
Hopende op zijn verlossing, die nu blijkt
Misboorte, als de eerste lentebloesem is,
Door dralende achterhoe van winters vrieskou
Geknauwd. Maar eer ik smart vrij uitlaat, zeg:
Hoe stierf hij? dood is schande of kroon van 't leven.

't Volk, zegt ge, viel door hem. Door wie viel hij?
Wie gaf Samson de doodswond, en zich roem?

Bo.
Hij viel, gewond, maar door een vijand niet.

Man.
Vermoeid van dooden dan, of hoe? verklaar.

Bo.
Door eigen hand.

Man.
Hij door zichzelf? wat dan
Bracht hem zoo spoedig met zichzelf in strijd
Terwijl hij streed?

Bo.
Daad waardoor onvermijdlijk
Hij tegelijk verwoestte en werd verwoest:
De tempel waar elk kwam om hem te zien
Rukte hij hun op 't hoofd en zich op 't hoofd.

Man.
O oversterke op 't laatst tegen uzelf!
Een vreeslijk middel naamt gij tot uw wraak.
Genoeg alreeds gehoord; maar daar 't geval
Nog heel verward is, geef ons, zoo ge kunt,
Als ooggetuige omtrent begin of eind,
Uitvoerger en meer duidelijk verhaal.

Bo.
Om zaken ging ik vroeg al naar de stad;
En daar ik met de zon de poort inkwam
Riep de trompet van de ochtend feestdag uit
Door iedre straat: nog was ik weinig ver
Toen oovral het gerucht liep dat vandaag
Samson werd voorgebracht opdat het volk
Zijn machtge kracht in spel en proefstuk zag;
Zijn toestand deed me leed: toch droeg ik zorg

Toen 't schouwspel aanving daar nabij te zijn.
De tempel was een ruimgebouwd tooneel,
Halfrond, om twee hoofdzuilen hooggewelfd,
Met plaatsen waar de vorsten, en de standen
Van aanzien, zitten konden om te zien.
De andere kant was open, waar de menigt
In de open lucht kon staan op bank en plank.
Ik stond verborgen onder deze op zij.
De dag en 't feest rees hoog, en 't offer had
Elk hart vervuld met blijdschap, jool en wijn,
Toen zij hun spelen eischten. Onverwijld
Werd Samson voorgeleid; hem vóór gaan fluiten
En trommen, weerzijds garden in hun wapens,
Zoo paarde- als voetvolk voor en achter hem,
Met boog en slinger, kataphract en speer.
Toen zij hem zagen gaf het volk een kreet
Die de lucht scheurde, en loofde luid hun God,
Die in hun macht hun vreesbre vijand gaf.
Hij, lijdzaam maar niet schuchter, daar ze 'm leidden,
Kwam tot zijn plaats, en wat hij kreeg te doen,
Wat zonder hulp van 't oog te pogen viel,
Opheffen, slepen, trekken, breken, deed hij
Met ongeloofbre, ontzachelijke kracht,
Waarbij zich niemand waagde als weerpartij.
Zij leidden hem op 't laatst een rustenspoos
Tusschen de zuilen; hij verzocht zijn gids
(Want wie hem nader stonden zeiden 't zoo)
Als overmoe, een wijl hem te doen leunen
Met bei zijn armen aan die reuze-pijlers
Die hoofdsteun waren van 't gewelfde dak.
Die voerde 'm zonder erg; en toen dan Samson
Hen in zijn armen voelde, 't hoofd gebogen
En de oogen strak gericht, stond hij als een

Die bad, of in zijn geest wat groots bezon.
Eindlijk, het hoofd omhoog, riep luid hij dit:
Tot nu toe, vorsten, al wat gij geboodt
Deed ik, gehoorzamend, als reedlijk is.
Verwonderd, en verrukt zelfs, zaagt ge 't aan.
Nu wensch ik uit mijzelf zulke andre proef
Te toonen van mijn kracht, een grootre nog,
Als met verbazing slaan zal al wie 't ziet.
Dit geuit, zijn spieren spannend, boog hij zich.
Van wind en water 't opgestuwd geweld
Als bergen siddren, zoo was van die zuilen
De afgrijslijke stuiptrekking, heen en weer
Gerukt, geschud, tot neer zij kwamen, slepend
Het dak hem na, dat met een dreun als donder
Stortte op het hoofd van al wie onder zat
Vorsten en vrouwen, raden, priesters, strijders,
Hun adels bloem en keur, en niet alleen
Van Gaza, maar van 't Filistijnen-rijk
Dat, wijd en zijd, volk naar dit wijnfeest zond.
Samson, met hen gemengd, sleepte onvermijdlijk
Verwoesting die op hen viel, ook op zich.
't Gemeen alleen liep vrij dat buiten stond.

Koor.
O duur gekochte wraak, toch roem behalend!
Gij hebt vervuld, levend of dood,
Het werk aan Isrel voorbeschikt
Door u, nu ligt ge zegepralend
Tusschen uw dooden gezelfdood;
Niet williglijk, maar in de plooi verstrikt
Van bittre noodzaak, die uw dood saambond
Aan dood van uw verslaagnen, grooter heir
Dan heel uw leven sloeg weleer.

1ste Halfkoor.
Wijl hun harten hoog waren en vroolijk,
Dronken van afgodsdienst, dronken van wijn,
En vet verzaad met bok en stier,
Zingend hun afgod, en vereerend
Vóór onze levende schrik die woont
In Silo, zijn stralende tempel,
Zond hij naar hen een geest van waanzin uit,
Die wondde hun brein,
Dreef hen met dol begeeren aan,
In haast te roepen om hun Verdelger.
Zij zetten slechts tot sport en spel,
Gedachteloos genoopt,
't Eigen verderf, opdat het haastig kwam.
Zoo dwaas zijn sterflijken
Als Gods toorn op hen viel,
Dat ze ondergang neer-nooden op zichzelf,
Zinloos gelaten, of van zin ontaard,
Met blindheid innerlijk geslagen.

2de Halfkoor.
Maar hij, gedoofd van oog,
Gebluschte en die tot hoon bewoog,
De innerlijke oogen vol van licht,
Hij hief zijn vuurge deugd
Van onder de asch tot plotselinge vlam,
En, als een nachtslang, kwam,
Aanvaller op de lage stokken
En 't wel-geordend nest
Waar dorpsgevogelt hokt; maar als een arend
Sloeg zijn wolklooze donder hun op 't hoofd.
Deugd, schoon verteerd door zorg,
Gedrukt, wie kracht niet overschoot, -
Gelijk die vogel, zelf-gebaard,
Die in 't arabisch bosch zich borg,

Wien geen afkomst evenaart,
Na 't sterven in haar vlammen-feest
Weer rees uit eigen assche-schoot, -
Herleeft, herbloeit, dan krachtig meest
Als zij wordt geacht als dood.
En schoon haar lichaam sterft, haar faam zal leven,
Vogel van duizend jaar, voor tal van eeuwen.

Man.
Kom, kom, geen tijd voor weeklacht is het nu,
Geen oorzaak ook: Samson heeft zich gekweten
Als Samson, en gelijk een held geëind
Een heldenleven, op zijn vijanden
Zich gansch gewroken, jarenlange rouw
En weeklacht liet hij voor de zoons van Caphtor,
Wáár Filistijnen wonen; maar aan Israël
Maakte hij eer en vrijheid; vinde het maar
Moed om het oogenblik nu aan te grijpen;
Zich en zijns vaders huis eeuwige faam;
En wat best en gelukkigst is, dit alles
Niet door zijn God verlaten, als wel scheen,
Maar bijgestaan, begunstigd, tot het eind.
Niets noopt ons hier tot schreien, niets tot klagen
Of op de borst slaan, zwakheid niet, noch hoon,
Schimping of blaam, maar niets als goed en schoon,
En wat ons rust geeft bij een dood, zoo edel.
Laat ons gaan vinden waar zijn lichaam ligt
In vijands bloed gedoopt, en aan de stroom
Met reingend kruid en vaatwerk schoon afspoelen
't Geronnen bloed. Ik, midlerwijl, zal snel
(Gaza is niet bij machte ons te weerstaan)
Zenden om heel mijn huis, om al mijn vrienden,
Dat zij hem halen, plechtig hem geleiden
Met zwijgende uitvaart en begraafnis-stoet

Tot aan zijn vaders huis; daar bouw ik hem
Een monument en plant er schaduw om
Van altijd groene lauwer, takkige palm
Die zijn trofeeën draagt en heldenrol:
Weidsche legende of lieflijk liergezang.
Daar komt de dappre jeugd gedurig saam
En zijn herinnring vuurt hun harten op
Tot weergalooze moed en stoute daad.
De maagden ook zullen, als 't feestdag is,
Zijn graf met bloemen tooien, enkel klagend
Dat hij in 't huwlijk geen geluk genoot
En daardoor blind werd en gevangen man.

Koor.
Hoe we ook twijflen, toch is goed
Wat de nooit doorgronde raad
Van hoogste wijsheid worden doet,
Goed in 't eind, al schijnt het kwaad.
Lijkt zijn aanschijn soms bedekt,
Aanstonds wordt het weer aanschouwd,
Zijn getrouwen strijder strekt
Heerlijk hij getuige: Gaza rouwt
En al wat saamschoolt om weerstaan
Zijn wil die nooit van 't doelpunt zwierf,
Zijn dienaars liet hij rijker gaan
Aan ware ervaring die zijn werk hun wierf,
Die nu zijn troosting en zijn vreê verstaan
Met kalm gemoed, wijl hartstocht stierf.

Naar aanleiding der Suffragettenbeweging
Door
M.H.J. Schoenmaekers.

't Is heel gemakkelijk over den strijd der suffragetten smalend te spreken als over ‘buitensporigheden’ van ‘excentrieke’ vrouwen. Maar afsnauwen is nog niet verklaren. Ook is het gemakkelijk, die vrouwenbeweging gewoon uit te leggen als een nietsontzienden wil, ‘politieke’ gelijkheden met den man te veroveren. Maar deze verklaring zwijgt geheel over de onmiskenbare heldhaftigheid der suffragetten. Die heldhaftigheid wijst erop, dat de suffragette iets diepers voelt dan verlangen naar politieke macht. Er leeft iets *menschelijks* in haar en wel iets specifiek *vrouwelijks*, dat, tot heldhaftigheid gestegen, een eerlijke verklaring eischt. De suffragettenstrijd is, in wezen, geen politieke beweging, maar een kreet van de geheele vrouwelijke psyche. Dien kreet hebben we te verstaan als een eisch van de vrouwenlijke *mensch* tegen den mannelijken *mensch*, een eisch die door de diepste kosmische roerselen is bezield.

Wat is die vrouwelijke mensch, in tegenstelling met den man?

Het proefondervindelijk en statistisch onderzoek naar de ‘gelijkwaardigheid van man en vrouw’ beschikt in het beste geval alleen over goed gedocumenteerd materiaal aangaande ‘intellectueele’ en ‘moreele’ eigenschappen der geslachten. Deze eigenschappen blijven hier buiten bespreking, al was het maar, omdat ze geen wezenlijke ‘waarde’ inhouden van diepste werkelijkheid. In pure, diepste werkelijkheid geldt geen intellec-

tueele slimheid, maar kosmisch inzicht; geen moreele onkreukbaarheid, maar kosmische kracht. Kosmisch inzicht en kosmische kracht zijn in één woord: persoonlijkheid.

Maar we spreken niet over subjectieve persoonlijkheid, we spreken over objectief leven: *het* vrouwelijke en *het* mannelijke. In dat objectieve leven zijn de geslachten één en toch gescheiden, ze zijn *organisch* gescheiden en daarom is er 'verhouding' tusschen. Die verhouding zegt èn wezenlijke verscheidenheid èn wezenlijke gelijkwaardigheid.

Wezenlijke verscheidenheid. In poëtische kleuren heeft de dichter van het oude Paradijsverhaal die verscheidenheid al gezien. Eva, *de* Vrouw, wordt geboren uit Adam, *den* Man; en Eva wordt door Adam begrensd, gebouwd als zij is uit Adam's 'ribbe'. Vanuit mannelijken oorsprong is Eva geschapen, Eva, de duurzame oorzakelijkheid, de 'moeder van alle levenden'. We behoeven die poëtische voorstelling maar te vertalen in directe taal, om te zien hoe juist ze is. De Vrouw is het geboren-worden, bevrucht-worden, baren, in één woord: het *ontvangen*. De Man is het scheppen, bevruchten, differentiëeren, in één woord: het *geven*.

Wezenlijke gelijkwaardigheid tusschen Man en Vrouw wordt hiermee niet ontkend, maar bevestigd. Het echt-vrouwelijke 'ontvangen' maakt de vrouw niet minderwaardig aan den man: de ware man immers kàn niet geven, genadiglijk neerbuigend tot een vragende vrouw, want heel zijn wezen is wil tot geven. En het echt-mannelijke geven maakt den man niet minderwaardig aan de vrouw: de ware vrouw immers kàn niet genadiglijk een hulde verdragen van een kruipenden man, want heel haar wezen is verlangen naar ontvangenis. *Kosmisch* geven en *kosmisch* ontvangen zijn verscheiden, maar volkomen gelijkwaardig, ook in den mensch.

Het kosmisch-vrouwelijke ontvangen is in-wezen het voortplanten: de vrouwelijke natuur ìs voortplanting. Dat zij juist 'kinderen' voortplant is niet wezenlijk, al is het ook 'normaal'. Maar voortplanting is haar eigen wezenlijkheid. Voortplanten moèt ze, ook waar ze geen kind ter wereld brengt. 'Beschaving' namelijk is òòk echte vrouwelijkheid, want beschaving is òòk

voortplanting. In tegenstelling met oorspronkelijken aanleg en oorspronkelijk kunnen is de cultuur een levende voortzetting van een levende erfenis van voorafgaande geslachten. Gebrek aan intelligentie is niet *per se* onvrouwelijk, maar cultuurloosheid, 'ordinairheid' is met het vrouwelijke als zoodanig onvereenigbaar. Nana is nergens zoo typisch vrouwelijk als waar ze met heel haar wezen verlangt de rol te spelen van een aristocratische dame.

Omdat de echte vrouwelijkheid 'voortplant', erft en doet erven, is het zoo natuurlijk, dat de vrouw zich gaarne verzet tegen oorspronkelijkheid. Zij wil iets voortdragen, ongewijzigd, naar de toekomst. Zij wil iets, waaraan ze trouw kan zijn en dat haar trouw is, iets dat lang, lang duurt. Zij is even vasthoudend aan traditie als voortvarend in het handhaven van traditie. Haar voortvarendheid mag soms revolutionair lijken, ze is conservatisme, hartstochtelijk conservatisme. Propaganda voor vrouwenkiesrecht en andere dergelijke rechten is àls vrouwelijke propaganda onbestaanbaar, zoolang 't in de publieke zeden van zelf spreekt, dat de man niet volstrekt oorbaar handelt als hij de vrouw anders begeert dan als goed, mooi voortplantingswezen, als draagster van traditie, lichamelijke of geestelijke traditie.

Maar een wezenstrek van onzen tijd is juist de twijfel aan de absolute waarde van het voortplanten. In onzen tijd fluistert het zedeleven: 'Misschien is kinderen telen wel dwaasheid, misschien is overgeërfde beschaving oneindig minderwaardig, vergeleken met oorspronkelijkheid'. De eerbied voor het huisgezin, dat voortplantingsinstituut bij uitstek, wankelt onrustbarend, en 't is in onze zeden niet verschrikkelijk meer, eeuwenoude overgeërfde beschavingsvormen principiëel over boord te werpen, als 't maar gebeurt met oorspronkelijk talent en op sierlijke wijze. Nu wil de vrouw òòk regeeren. Hartstochtelijk verlangt ze te regeeren. Is dat revolutionair? Neen, dat is driftige trouw aan haar aangerande roeping: de voortplanting. En zij zal niet rusten, totdat de zeden weer zeggen met nieuwe zekerheid, dat voortplanting absoluut noodig is en absoluut mooi en onaantastbare plicht. Zij zal niet rusten, totdat de zeden weer zeggen met nieuwe zekerheid, dat voortplanting en schepping volkomen gelijkwaardig zijn. En dat is goed.

Met de wezenlijke voortplantingsroeping der vrouw hangt haar wonderlijk uithoudingsvermogen ten nauwste samen. De vrouw wordt niet gebroken door tegenspoed, zij buigt in lenige vrouwelijkheid en gaat dóór. Want de voortplanting ervaart de vrouwenziel als kosmischen voortgang van eeuw na eeuw, als den tijd-zelven, vermenschelijkt in haar. Achter haar stuwt haar het verleden, vòòr haar belooft de toekomst beterschap van lotgevallen. Vertrouwend, zij 't onbewust, op haar onbreekbaarheid, breekt ze alles, wat niet haar trouwe, beginlooze, eindlooze tijdbeweeg eerbiedigt. In lichamelijke voortplantingssfeer heeft ze haar kinderen lief omdat ze haar voortbewegen zijn, en daar houdt ze niet van haar man, maar van den vader harer kinderen; vandaar, in die sfeer, haar echt-vrouwelijke physieke haat tegen geslachtsaanraking als ze eenmaal bevrucht is. In geestelijke voortplantingssfeer gelooft ze alleen in overgeërfde en voortplantbare beschaving. Spottend ziet ze neer op alles, wat, tegen de bestaande beschaving in, 'oorspronkelijk' wil zijn. Zonder wroeging ridiculiseert ze het grootste talent en zij zal het lachend te gronde richten...tenzij het kans toont opgenomen te worden in het cultuurbeweeg, algemeen erkend door beschaafde menschen, 'die met hun tijd meegaan'. Dàn spot zij niet meer, dàn is er iets over te nemen en voort te zetten. Zoodra een man door feitelijk 'succes' bewijst, dat hij aanleg heeft om zich te doen meetellen in de voortbewegende wereld, zal ze hem bewonderen. Zoo is de vrouw de tijdbeweging in de menschelijke natuur. Zij schept niet, maar geen mannenschepping kan den tijd trotseeren, als zij die schepping niet meedraagt naar het nageslacht. En omdat zij zoo meedoogenloos is in haar conservatieve voortvarendheid, zal de tijd niets meevoeren dan wat kosmisch verdient mee te klinken in de muziek der eeuwen. Haar spottende vernietigingszucht is even waardig als mannelijke schepping: zij is de absoluut-rechtvaardige, daadwerkelijke critiek, *de* menschelijke selectie.

De suffragettenbeweging is een uiting van die daadwerkelijke critiek. Omdat ze heldhaftig is, is ze geen 'gril' maar een leven van kosmisch-vrouwelijke macht. Zij is een critiek van veroordeeling en verlangen. Zij veroordeelt de overal uit-

bottende geestelijke ‘oorspronkelijkheden’ onzer dagen, oorspronkelijkheden zonder voortplantbaren levensinhoud, oorspronkelijkheden van niets - schreeuwleelijk individualisme, dat alleen op ‘bizonderheid’ bogen kan. En zij verlangt nieuwe oorspronkelijkheid mèt voortplantbaren levensinhoud, oorspronkelijkheid die niet verlaten is van het breed-menschelijke, sociale leven: *stijl*volle oorspronkelijkheid. Haar verlangen is sterker nog dan haar veroordeeling, vrouwelijk als het is. Vrouwenleven is in den grond verlangen, ook wel vernietiging-uit-verlangen, maar verlangen altijddoor.

De nieuwe vrouw zal bezonnen moeten zijn, wat de suffragette is in onbezonnen drift: geestelijk verlangen naar geestelijke voortplantbaarheid, naar geestelijken levensstijl. Daarmee is niet gezegd, dat zij moet doen aan kunst of wetenschap of welk ander cultuurding ook. Geestelijke daadwerkelijkheid leeft fijner en krachtiger en minder direct-waarneembaar dan verstandswerk of handenarbeid. Geestelijke daadwerkelijkheid is niets anders dan het bewustzijn van een menschelijke roeping; dat bewustzijn maakt die roeping tot levende werkelijkheid, al zien we ook niet wààr zij werkt. De nieuwe vrouw is de vrouw, die *weet*, dat het vrouwelijke leven evengoed geestelijke scheppingen voortplant als lichamelijke; die *weet*, dat ze door haar vrouwzijn alleen moeder is, al baart ze ook geen eigen kinderen; die *weet*, dat, in haar vermenschelijkt, de tijd voortbeweegt en gedachtenleven voortplant of vernietigt naar innerlijke verdienste.

De ‘Vestaalsche Maagd’ is het prototype van de nieuwe vrouw: Zij plantte niet lichamelijk voort, maar zij *wist*, dat haar stille meditatiën het leven aanhielden van de heele Romeinsche cultuur; zij *wist*, dat haar meditatiën daden waren: vurige, zuiverende, levenbehoudende daden. Haar stille kloosterleven greep plaats in wetten en zedon, dieper en krachtiger, eleganter en vrouwelijker dan alle moderne vrouwenpropaganda. Toch hebben we de moderne vrouwenbewegingen blijde te aanvaarden als beloften voor de toekomst - vooral wanneer ze getuigen van zoo onmiskenbare heldhaftigheid als we bij de ‘suffragetten’ ridderlijk erkennen moeten.

Vier gedichten
Door
P.N. Van Eyck

Een Dichter

Eerst hebt ge een brug gebouwd boven 't moeras,
Dan hebt ge een trap gehouwen in de rots,
En trap en rots, zij stonden, ongedeerd
Door de adem der seizoenen, breed-gebouwd,
Strak stijgend, als de teekens van uw wil
Voor elk die bóven leegte en leeg gewoel
Wil opgaan tot de hoogten waar zijn blik
Naar verder dan der menschen einders ziet.
Maar toen uw werk voltooid was en de dood
Uw oog gedoofd had - want niet eerder was 't voltooid -
Toen stond het als een Jacobsladder, sterk
En onbegrijpbaar-ver uit de aarde omhoog
Tot in der heemlen diepte, een licht-kolom
Van witten en onstoffelijken gloed.
En als wij opzien, stijgt daar, daalt daar, blank,
Met zilvren vleuglen, door geen zucht van wind
Omhuiverd, schoon zij ruischen als de stem,

Die zingt en suist, van een verzonken zee,
Een schaar van englen die geen mensch aanschouwt
In 't zwijgen hunner zuivre heerlijkheid,
Zonder te dorsten naar hun overvloed
Van zachten, zoeten, zielverzaden glans.
Die neerging tot deze aarde stijgt omhoog,
Verliest zich in de weemling, tot den troon
Der heemlen reist zijn stil en ruischend licht.
Gelijk een golf van schoonheid deint en rilt
Hun veelheid van Gelijken voor Gods oog
De treden langs, en in hun blik, die rust,
Die vloeibaar als een avondscheemring peinst,
Die schier verholen van geheimnis blinkt
Uit ronde oneindigheid van mistig licht -
Een venster op hun tijdeloos geluk
En door hun zoetste teederheid bewaasd -
Noodt ver en sluimrig de aarde-ontstorven vrede,
Die droomen wekt, waar 't hart in zwijgen moet.
Maar 't geeft zich over aan hun heilgen wil,
Want niemand, die hun tocht aanschouwde, weet,
Of langs die treden úw gedachten gaan,
De stralen van uw hoogen, grooten Geest,
Of dat der englen weemling, uit God zelf
Gesproten, langs úw werk den glans doen lichten,
Die diep en schoon Zijn Woord, Zijn Boodschap zijn.

* * *

De Verlaten Vrouw

De nacht weer, de slaap weer vergleden,
Wéér de eenzame herfst van het licht
Aan de ruit, wéér de klem op mijn leden,
Of mijn gansche bestaan is ontwricht.

En mijn oogen sluitend, mijn handen
Geperst aan mijn borst, bij mijn hart,
Voel ik starend 't onzalige branden
Van mijn liefde en haar vlijmende smart.

Wat heeft mij tot u gedreven,
Wat hebt gij met mij gedaan,
Dat ik hier, in de kramp van mijn leven,
Nog hijg om den droom van een waan?

Als een man die zijn bijl aan de stronk leit
Door een ruigte van levend loof,
Zoo troft gij de kern van mijn jonkheid,
Die stierf met mijn stervend geloof.

En achter bleef een die het lokken
Van 't wreede herdenken schuwt,
Maar toch altijd opnieuw wordt getrokken
Naar uren waar 't hart nu voor gruwt...

En achter bleef een, met de straten
Eener vreemde stad tot haar deel,
Wier ziel gij zóó murw hebt gelaten,
Dat zij waakt met geloken scheel.

Want het droge gewarrel der blaren
En de koorts van hun roestige rood
Langs de steene' is als 't schurende waren
Langs mijn slaap van een talmende nood.

Een nood die niet uit wil breken
Voor de laatste waanzin die hoopt,
Als een schaduw siddrend geweken,
Mijn laatste geloof heeft gesloopt.

En te moede om uw wreedheid te vloeken,
En te zwak dat mijn liefde u niet blijft,
Is mijn leven één schuwen en zoeken,
Tot de nacht mij naar buiten drijft.

Dan is 't of de erinnringen sterven,
En ik voel, daar ik àlles verloor,
In de pijn van dat hulpeloos zwerven,
Dat ik niemand, niemand behoor.

* * *

De Oude Zwerver

Alle erinn'ring voor één groote rust vergaderd,
Stille pelgrim, ben ik de oeverzoom genaderd

En mijn oogen zien, ontroerd, aan de overzijde
't Slot der droomen wier ontbering mij geleidde,

Toen een kindersprook den jongling lang geleden
Als een zachte leidster glansde voor zijn schreden.

Eindlijk vond ik...In de gouden nevelen die stijgen
Staat het als een onbereikbre droom te zwijgen,

Broos en als vergrijsd van al de mijmeringen
Die ontelbre jaren om de tinnen hingen.

Maar te láát...te moede om nog van nacht te trekken
Zal ik híer mijn stervensreede leden strekken.

Straks zal over 't wazig-welkend watergloeien
Iets van mijn verborgenst leven uit mij vloeien

In de neevlen, die tot schemering verblonken, -
Want ik voel mijn ziel ten boorde vol geschonken...

Stil, een blad valt..., herfst en avond deden 't dalen...
't Water rimpelt...Zachter nog op volle schalen

Valt úw blad, o Dood, en ronde droppels beven
Aan de randen...siddrend geeft de ziel haar leven...

Om mijn vroegsten droom te vinden hier gekomen,
Vreemd, wat wist ik nog daar straks, toen 'k kwam, van droomen?

Nauw nog peins ik...ach, en alles wordt wat droever
Om dit einde: loome wake aan roerlooze oever...

't Aarzlen van een weeke mijmring, broos-gebroken...
Dan, mijn láátste droom in de oogen zacht-geloken,

(Als een ritseling van dorre bleeke blaren
Dood, uw vage, huivrende adem aan mijn haren...)

Wat ik aan den overkant van 't meer ontwaarde:
't Hooge Slot, in gouden nevelen, op áárde...

* * *

De Verloren Zoon

Hoe kwaamt gij mij zoo ijlings tegentreden,
Mijn vader, - kent gij hèm dan nog als kind,
Die op de trekken van uw moe, doorleden
Gelaat, de schaduw van zijn zonden vindt?

En werdt gij oud? En zijn uw haren witter?
Maar mijn walg, die 'k mij zelf heb toebereid,
Stijgt als een weeë vloed en smaakt mij bitter,
Als mijn geschonden droom aan de eeuwigheid.

Zijn glanslooze oogen als gedoofde kolen,
Zijn handen bevend van verstorven drift,
Zijn voeten wond van 't barrevoetsche dolen,
Rondom zijn mond Gods oude vloek gegrift,

Vader, uw kind: zijn zwoele lippen smoorden
't Verbeten kreunen van zijn heete lust
In 't veile bed, en als de morgens gloorden
Vond eerst zijn onmacht een onteerde rust.

Uw kind: zijn onverzadigd lichaam tastte
Steeds andre weelde en stikte in reuteling
Van schrille wellust de angst die hem belastte,
Zijn winst uit ontucht en godslastering.

't Ontstelde vuur van 't laaiend eind der dagen
Sloeg naar den hemel als de onreine brand,
Waar 'k mijn herinnering door heen moest jagen,
Om wroegingloos te wentlen in mijn schand.

Totdat ten laatst mijn zonden zélf mijn daden
Mij heeschig schreeuwden in 't verslapt gelaat
En, toen mijn bronstig lichaam was geschonden,
Mij sloegen met den vloek van de eigen-haat.

En later nog, o vader, zóó diep zonk ik,
Ik, eens verzaad van 't zuiver moederzog,
O, niet met afkeer, maar met wellust dronk ik
Saam met de zwijnen uit hun gore trog. -

Maar dan...Die nacht,...was 't hemelsche genade,
Dat ik ontwaakte met een luide kreet,
En voelde een pijn, en Gods nabijheid raadde
En - of een hand mijn boezem had doorkneed?

Ik stond daar naakt, de koele weide deinde
Onder mijn voet, de lauwe wind, rijp, vol
Van sluimrend leven wankelde, verreinde
Mij, wien het hart de sterren tegenzwol.

En tranen welden plotsling naar mijn oogen,
Berouw en liefde, en als een diep ontzag
Voor de aarde...en zonder dralen ben 'k getogen
Naar hier, - dat ik nog eens úw oogen zag...

Zoo zie 'k ze nu, maar o de walging, vader,
Die, na die nacht, mij die van toen af náákt
Den brand doortreed, de wereld wáár ik nader,
Een land der vrees voor mijne schuwheid maakt.

Wánt ik werd schuw. Het weten mijner zonde
Brandt heeter dan mijn zonde zelf. Ik schaam
Mij, schaam me, en of 'k ook uw vergif'nis vonde,
Ik schaam mij zelfs voor de oude kindernaam.

Vader, ik weet, dat gij mij hebt vergeven,
Ik weet, o God, dat Uw gena vergaf,
Doch wat, wanneer 'k, ook in dit ander leven,
Nog steeds de lauwheid proef van 't weeke draf?

Ik mag mij zèlf mijn zonden niet vergeven -
Ik wil door u niet gansch vergeven zijn,
Want 'k voel mij van die zelfde wellust beven,
Die 'k schamper proefde als 'k saamdronk met het zwijn.

Ik zal uw liefde, uw deernis niet gelooven,
De hartstocht van mijn zelfvernedering
Schroeit in me, ik kán haar heete vlam niet dooven...
Het is door haar, *dat ik te uwaart ging!*

Vader, om háár, uw wond tot bloed te rijten,
Opstandig tegen Gods en uw gena
Mij zelf mijn smaadheid in 't gelaat te krijten,
Of mij de geeselstriem tot waanzin sla...

Neen, reik uw hand niet naar mijn driftig spreken,
'k Zal zwijgen...In de schaduw van uw huis
Zal 'k zwijgend heel mijn ziel tot splinters breken
En lijden in dat zelf-gebroken gruis. -

En dan, een eind! ééns moet uw hoofd zich neigen
Over uw zoon, die bleek en stil zal zijn,
En 't donker, dat u zoet zal zijn, zal zijgen
In 't zware zwijgen van uw heilge pijn.

Eerste gedichten
Door
Jooske Den Beer Poortugael

Woorden

Zooveel ongezegde woorden
Liggen in mijn ziel te wachten
Als toevallige accoorden
Of licht-spelende gedachten.

En ik weet, - door alle dagen
Is hun rythme-dans geweven,
Soms in zwak verholen klagen,
Soms in sterk bewogen leven.

Maar altijd in helle stonden
Of in diep doorschaûwde nachten
Is het of gesloten monden
Wijkend nóg te spreken trachten.

Dan strek ik mijn week verlangen
Smeekend naar hun stom verdwijnen,
Voelend dat van stilte omvangen,
Woorden méer dan woorden schijnen.

Zooals soms, in enkle meren
Steenen liggen, roerloos helder,
Dat de hand in fel begeeren
Zoekend tast, maar weet ze verder,

Zoo ook zullen immer woorden
Onbereikbaar in mij wachten
Als toevallige accoorden
Of licht-spelende gedachten.

Aan....

Gij zijt, mijn kind, als een der velen die daar zwerven
Al beedlend langs den weg hun maal van énkel brood.
Het is hun lot steeds ál de jonge vreugd te derven
Die 't leven zorgeloos-verkwistend andren bood.

Ik zie uw beeld zoo vreemd in wereldlijk gebeuren,
Een ongekende bloem die naar het zonlicht smacht;
Maar weinigen verstaan de taal van hen die treuren,
Want eenzaam is de weg die naar 't begrijpen tracht.

Daarom, verstoot mij niet wanneer een woord mocht schrijnen
De weemoed-teere droom waarin ge uw smart verhult:
Een ziel is week doortrild van zelfgeleden pijnen,
Doch weet haar diepste schoon niet in de spraak vervuld.

Maar om uw mond die vraagt, uw oogen die begeeren
Een enkel deel van vreugd waar zóoveel lokkend tart,
Moet ik van mijn geluk de ontroering tot u keeren
Naar waar gij zwijgend staat, in 't eigen leed verstard.

Het hart der zee

Luister naar het oud verhaal
Van de droom-doorzongen zee:
Weet dat door haar stomme taal
Klinkt de roep van wereld-wee.

Zij is groot, en eindloos wijd
Strekken zich haar golven uit;
Als een ziel die bitter lijdt
Zinkt haar smart weg in geluid.

Maar wie luistert aan den rand
Hoort een stervens-droef geween,
Wordt door ongeziene hand
Meegetrokken naar beneên,

Tot waar zich het helle blauw
Mengt met ondoordringbaar zwart
En een stille bleeke vrouw
Draagt het immer schreiend hart

Van de zee, vast aan haar borst.
Duizend stemmen komen aan,
Als de kreet van een die dorst
En zijn laving vér ziet gaan.

Golven spelen vreemd van lijn,
Buigen om in zwijgend treuren,
Scharen zich in breede rijen,
Zwaar van innerlijk gebeuren.

Alles schijnt een droom, die wreed
Kalme vreugde komt verstoren;
Wat éenmaal de mensch doorleed
Kan hij nimmer weder-hooren.

En een ieder bracht zijn gift
Aan de groote smart der aarde
Die de zee in zich gegrift
Als een bange schat bewaarde.

Luister naar het oud verhaal
Van de droom-doorzongen zee:
Tusschen haar gebroken taal
Klinkt de roep van wereld-wee.

Sanct Hans Aften (23 Juni)

Dien avond viel de jonge dauw, en 't land
Lag als verbleekte spinragfijne kant
Aan onze voeten die gedruischloos schreden
Over den weg, door karren mul gereden.
Wij spraken niet doch liepen zwijgend voort,
Bevreesd voor het té snel gekozen woord
Dat breken kon 't onzichtbare gewin
Tusschen de menschen en de dingen in.
Daar waren heuvels glooiend zacht en breed
Waarlangs het weeke graan in wijde golving gleed
En vele wegen, wit, tusschen het komend grauw
Dat bond de duisternis aan luchte avonddauw.
Maar zooals soms een oog fél opleeft, en 't gezicht
Schijnt ánders door dien glans, verinnigd en verlicht,
Zoo braken vuren, gloeiend rood en hel,
De stille landen met hun wonder spel
Dat schoon was van ontroerend bange pracht
En opklonk in de zwoel-doorgeurde nacht.

Wat waren zij, die langzaam traden daar
In vormelooze grillig-bleeke schaar
Als schimmen uit een langgeleên bestaan
Die eenmaal snachts over de aarde gaan?
Men zag het niet, maar nader bij den gloed
Waren het ménschen, als in pelgrimsstoet,
Wier stemmen klonken murmelend en vaag,
Totdat het werd een onbestemde vraag
Waarop geen antwoord kwam; - éen vuur ging uit,
Toen telkens meer....Wij hoorden het geluid
Van een Deensch lied, - gewekte honden blaften
Snerpend en lang; - 't was Sanct Hans Aften,

Politieke feiten en richtingen

De sociaal-demokraten als overwinnaars.

Het was na den uitslag der verkiezingen duidelijk dat de sociaal-demokraten voor een moeilijke taak zouden komen te staan. Weliswaar hadden zij slechts 18 van de 100 zetels bezet, en dan nog onder de buitengewoon gunstige omstandigheid dat zij in de herstemming steun kregen van beide fronten waartegen zij gestreden hadden, doch ieder zag in hen de ware overwinnaars. Om welke reden?

Door die vraag zoo scherp mogelijk te beantwoorden, wordt het begrijpelijk waarom de aandacht zich op hen concentreerde. Allereerst moest het ieder treffen dat het roode stemmenaantal met zoo'n grooten sprong vooruitging. Dat gaf een nieuwe politieke kracht te zien waarvan vooral de groei imponeerde. Niet alleen het heden maar ook de toekomst dier partij telde daardoor reeds nu mede. Niet het minst daar het de groote steden en industrieele centra waren, die deze nieuwe politieke macht deden ontstaan. Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en zelfs Den Haag en Haarlem, naast de Zaan en Enschede.

Dat zou echter op zich zelf niet voldoende zijn om een partij van 18 Kamerzetels zoozeer op den voorgrond te brengen als inderdaad het geval was. De ware reden is te vinden in het herstemmingsadvies der S.D.A.P., dat weder een onmiddellijk gevolg was van het geheele optreden dier partij. De bekende vier vragen, gesteld aan de vrijzinnigen die met coalitie-candidaten om de overwinning streden, waren niet veel meer dan een preciseering van het concentratie-program. Doch zij verscherpten nog eens de constateering, dat de voornaamste punten daarvan een socialistischen oorsprong hadden.

Voor het algemeen kiesrecht hadden de sociaal-demokraten

niet alleen langdurig en hardnekkig, maar bovendien met groote politieke bekwaamheid gestreden. Hun telkens aangroeiende kiesrechtmeetings, hun roode Dinsdagen en ten slotte de vergeefs bespotte ‘blauwe’ Maandag, toonden dat zij vasthielden, en middelen wisten te kiezen, die ten slotte tot het doel moesten voeren.

Het land zou in beweging blijven zoolang aan den kiesrechteisch niet was voldaan. Zoo stond het ook met de staatspensioneering. Niet alleen was de invoering daarvan al jaren lang door de sociaal-demokraten bepleit, maar zij hadden tijdens de behandeling van Talma's Invaliditeitswet, eerst door de motie Troelstra, daarna door het bekende amendement Duys, de keuze tusschen premie-verzekering en staatspensioen onmiddellijk voor eene beslissing gebracht.

Dat de vrijzinnige concentratie beide punten op haar program had geplaatst, en nog wel vooraan, was reeds het begin der overwinning geweest. Het beteekende toch niets minder dan dat de sociaal-demokraten het zuiverst en duidelijkst hadden aangegeven wat het allereerst geschieden moest om het staatsbeleid op nieuwe banen te brengen. Toen de vrijzinnigen zochten naar een formuleering voor het zelfde doel, konden ze niet anders dan deze programpunten van de S.D.A.P. overnemen. Daarom vooral was de nederlaag der coalitie in de eerste plaats een overwinning der sociaal-demokraten, n.l. de zegepraal van hun oude en principieele eischen.

Toen echter dat resultaat in de ministerieele crisis tot een practisch gevolg moest leiden, liet zich onmiddellijk gevoelen, hoe groot de afstand was tusschen de moreele overwinning en de slechts 18 bezette zetels.

Want al waren de 37 vrijzinnigen gekozen op grond van dat concentratie-program, zij waren daarom nog ver van bondgenooten der socialisten. Uitdrukkelijk hadden zij dat bij de verkiezing zelve ontkend. En bovendien kwamen verscheidene gemeenteraadsverkiezingen dat met feiten bevestigen. Want al zijn hier en daar tusschen vrijzinnigen en sociaal-democraten herstemmings-overeenkomsten gesloten, zoo was dit in de eerste plaats niet algemeen en hielden in de tweede plaats de vrijzinnigen zich daaraan uiterst gebrekkig.

De vrije liberalen trachtten het reeds onmiddelijk zoo duidelijk mogelijk te zeggen, dat zij op een bondgenootschap met de socialisten voor de gemeente-politiek volstrekt niet gesteld waren. En van hun standpunt was dat begrijpelijk. Het programma der socialisten voor de gemeente-politiek is toch duidelijk en scherp geformuleerd. Bovendien is het al zoo vaak in de raadzalen bepleit, dat ook de practijk ervan voldoende bekend is. De conservatievevrijzinnigen echter kenmerken zich op dit gebied vooral door de ontkenning en bestrijding juist van diezelfde eischen, en staan daarbij als regel op één lijn met de coalitie-mannen.

En wat geldt voor de gemeente-politiek is wel degelijk ook van kracht voor het staatsbeleid. De aanvaarding van algemeen kiesrecht en staatspensioen door de vrijzinnigen wil volstrekt niet zeggen, dat zij het beginsel, waaruit die beide bij de S.D.A.P. zijn voortgekomen aanvaarden. Eer het tegendeel is waar. Een groot deel der vrijzinnigen heeft juist die twee eischen overgenomen, om ze onschadelijk te maken, d.w.z. om de ontwikkelingslijn door die beide hervormingen aangegeven om te buigen naar het behoud van 't maatschappelijk evenwicht.

De sociaal-demokraten zagen zich door hunne moreele overwinning ‘op een hoop’ gedreven met de geheele vrijzinnige concentratie, waaronder niet minder dan tien vrije-liberalen, die nog niet zoo heel lang geleden als de politieke tegenvoeters der vrijzinnig-demokraten, laat staan dus van de socialisten hadden gegolden.

Aan den éenen kant moesten zij ‘in dank aanvaarden’, dat de vrijzinnigen voor hunne groote hervormingen wilden opkomen, en die nà de coalitie-nederlaag zouden verwerkelijken, maar aan de andere zijde hadden zij toch ook te waken niet alleen voor de zuiverheid hunner partij in zóo vreemd gezelschap, maar vooral voor de beteekenis hunner politieke beginselen. Zij moesten met andere woorden hunne nieuwe macht zoo goed mogelijk gebruiken en aanwenden tot het bereiken van duidelijke resultaten, doch toch ook waken voor een besmetting met de politieke ziekten der vrijzinnigen, die reeds met zoovele ouderdomskwalen behebt geweest waren.

Niets schijnt moeilijker dan de aangeboden vriendschapshand af te wijzen of koel te zijn tegen betuiging van genegenheid.

Het begin, - en volstrekt nog niet het einde - van die moeilijkheid bracht de kabinets-formateur Dr. Bos, toen hij aan Mr. Troelstra drie ministerportefeuille's aanbood.

De afwijzing der ministerzetels.

Het behoeft werkelijk niemand te verwonderen, dat het vooruitzicht van drie socialistische ministers de S.D.A.P. eenigszins in verwarring heeft gebracht. Eerder is het te bewonderen dat die verwarring tot nu toe zoo gering geweest is en zoo spoedig werd bezworen.

Niemand in het land, en ook niet de sociaal-demokraten konden verwachten, dat de vraag van het ministerschap, waarover in 't buitenland reeds zooveel te doen geweest is, in ons land plotseling en scherp geformuleerd een antwoord zou vergen.

Aan de bespreking van Mr. Troelstra met de koningin, -en het aanbod Dr. Bos was zoo goed als niets voorafgegaan, dat de nabijheid daarvan kon doen vermoeden. Zelfs de vraag van het socialistisch wethouderschap was nog niet principieel beslist.

Toch lagen die bespreking en dat aanbod na de verkiezing vóor de hand. Indien de koningin of de kabinets-formateur het verzuimd hadden zouden zij niet alleen een partij van 145.000 kiezers ‘buiten de gemeenschap’ hebben gesloten, maar wat meer is, zij zouden gehandeld hebben buiten een staatspartij, die doelbewust den tegenwoordigen politieken toestand deed ontstaan.

Eenerzijds heeft de S.D.A.P. door het aftrekken van groote aantallen kiezers van coalitie-partijen een hoofdaandeel aan hun nederlaag gehad, terwijl daarnaast het positieve program van staatsbeleid, dat de overwinning behaalde, van haar afkomstig was en door haar zoo sterk op den voorgrond is gebracht.

Ondertusschen werden de sociaal-demokraten voor een keuze geplaatst, die hen aanvankelijk in verwarring bracht. Dit blijkt toch hieruit dat zij begonnen met een buitengewoon partijcongres uit te schrijven, terwijl zij betrekkelijk kort daarna in een beperkte partij-conferentie een beslissing namen, die door de stemmenaantallen van 15 tegen en van 8 vóor het aanvaarden der ministerportefeuilles een vrij sterk meeningsverschil te zien gaf.

Er is stellig iets verleidelijks in de machtspositie, die deelname aan het uitvoerend gezag verschaft. En ongetwijfeld is

ook op wetgevend gebied de ministerplaats van heel wat grooter invloed dan meerdere Kamerzetels. Vooral wanneer men zich in allerlei bijzonderheden gaat indenken. Daarom is er een groote mate van nuchterheid noodzakelijk om volledig de gevolgen te overzien, die het optreden van een drietal socialistische ministers zou medebrengen. En toch ook weer niet een zoo groote nuchterheid, dat de toekomst der Nederlandsche politiek, verder liggende dan in de eerstkomende jaren, uit het oog verloren wordt.

Het allereerst is de vraag te stellen wat het beste is voor de invoering van algemeen kiesrecht en het staatspensioen. Let men daarbij uitsluitend op de houding der overwinnaars in de verkiezing, dan is de zaak duidelijk genoeg. Een vrijzinnig socialistisch ministerie zal stellig scherper en krachtiger de voorstellen kunnen opstellen en verdedigen dan een kabinet zonder sociaal-demokraten. Doch ook de houding der oppositie is bij dit alles van groot gewicht. Doordat een grondwetsherziening slechts langs een omslachtigen weg tot stand kan komen, en daar bovendien de Eerste Kamer een groote rechtsche meerderheid bezit, zal een oppositie die alle drie de coalitie-partijen omvat, bijzonder sterk staan. En wie zou eraan twijfelen dat een half-rood ministerie de coalitie weer machtig zou maken, en zou opwekken tot een krachtig nieuw leven.

Nuchter gezien is de kans groot, dat zoowel een voorstel om in de grondwet het algemeen kiesrecht te plaatsen, als een voorstel tot invoering van staatspensioen tegenover Talma's invaliditeitswet door de Eerste Kamer zouden worden verworpen, na in de Tweede door een aaneengesloten en heftige oppositie te zijn bestreden. Ondertusschen zou het kabinet op allerlei punten aanvallen te doorstaan hebben, in 't bijzonder de drie roode Excellenties, waarbij uitteraard de oppositie zou trachten verdeeldheid in het ministerie te constateeren en de kiezers in het land tegen die regeering te ontstemmen.

En indien het zoover was, wat dan? Kamerontbinding met het gevaar, dat de meerderheid van het kabinet belangrijk verzwakte? Of wel wachten tot een verkiezing van de Provinciale Staten en, zoo die goed afliep, de Eerste Kamer ontbinden en omzetten? Ook dat laatste zou onbetrouwbaar zijn. In elk geval is de

kans zeer groot dat een half-rood kabinet na enkele jaren zou moeten heengaan, zonder iets belangrijks van het programma te hebben verwerklijkt.

Die kans is juist zoo groot omdat de politieke macht, die door de sociaal-demokratie werd bereikt volstrekt geen wezenlijke is, doch slechts onder zeer toevallige omstandigheden ontstond. Tal van kiezers, die ten minste in de herstemming de socialistische verkiezing begunstigden staan reeds nu op het punt om te slaan, daar zij veel meer gesteld zijn op een neutraler ministerie. Dat daarom de sociaal-demokraten door mederegeering kracht kunnen bijzetten tot uitvoering der eerste programpunten is slechts schijn. De kracht van uitvoering wordt wel grooter, doch de weerstand er tegen zeer veel meer.

Nog ongunstiger wordt echter het vooruitzicht, indien iets verder gezien wordt dan de eerst-komende jaren. Het optreden van een vrijzinnig-socialistisch ministerie, hoezeer ook bedoeld als tijdelijk en voor een duidelijk aangewezen en beperkte taak, maakt toch een verbond noodzakelijk, een soort bloc. Werd dit alleeen beheerscht door de vrije wil der deelnemers, dan konden zij het beginnen en eindigen wanneer ze wilden.

Daarbij wordt echter uit het oog verloren dat ook de tegenpartij invloed kan uitoefenen. Deze zou stellig haar tactiek erop inrichten om de bloc-partijen bij elkaar te houden, wat volstrekt niet uitsluit dat het onnatuurlijke van zoo'n verbond aldoor betoogd zal worden. Het nuchtere feit echter dat er steeds bij elke beslissing slechts één meerderheid en één minderheid kan zijn, stelt de oppositie steeds in staat om sociaal-demokraten en vrijzinnigen tot verweer bij elkaar te drijven. Elke scheiding voor het front van den vijand zal onmiddellijk het gevaar doen ontstaan van de verworven macht te doen verliezen. De voorbeelden zijn talrijk hoe het verweer bijeen houdt, wat door eigen daad uit een zou willen gaan.

Het gevolg van een en ander zou noodzakelijk zijn, dat de sociaal-demokraten het groote voordeel van een derde macht in de politiek te vormen verloren en ingelijfd werden bij een anti-clericale partij-groepeering, zelfs ondanks hun protesten.

Is er nu voor een dergelijke politiek, tusschen eenerzijds de kerkelijke partijen, anderzijds de vrijzinnigen en sociaal-demokraten

een toekomst? Het tegendeel is waar. Want allereerst zou het bedoelde bloc, de toestrooming van burgerlijke elementen naar de rechtsche partijen, die reeds vroeger zoo duidelijk te zien geweest, is weer vernieuwen en vergrooten, waardoor de bestendigheid der gezamenlijke macht aldoor gevaar liep. Daarnaast zouden zoowel een clericale coalitie als een anti-clericaal bloc onmachtig zijn om werkelijk het staatsorganisme te doen beantwoorden aan de eischen der maatschappij.

Belangrijke hervormingen zou zeker geen der beide partijgroepeeringen tot stand kunnen brengen. De compromis politiek, die schijn voor werkelijkheid uitgeeft, en die reeds zooveel jaren fataal voor ons land is geweest, zou voor langen tijd bestendigd zijn.

Hiermede staat in nauw verband dat de sociaal-demokraten als politieke partij een groot deel van hunne politieke beteekenis zouden inboeten. Het schijnt egoïstisch indien zij bij hunne beslissing over het ministerschap het partij-belang laten gelden, alsof zij dit lieten voorgaan boven het landsbelang. Dit is echter slechts schijn. Wat hier partij-belang genoemd wordt is niet het baat-zoeken voor de partij-gangers, maar is slechts het zuiver begrijpen van de politieke beteekenis der partij. De tijd dat de politieke beteekenis der sociaal-demokraten gekenmerkt zal worden door haar volstrekte meerderheidsmacht en door het verwezenlijken van heel wat verder gaande eischen dan kiesrecht en staatspensioen is nog volstrekt niet in het zicht. Thans is de S.D.A.P. gekenmerkt juist door deze twee dingen, dat zij een *nieuwe* macht organiseert en dat die macht in de weegschaal gelegd wordt van den politieken strijd, die buiten haar om in het land heerscht. De machtsvorming der S.D.A.P. als politieke arbeiderspartij is nog verre van afgeloopen, integendeel is zij nog in wording. Die aftebreken of te vertragen, zou de ontwikkeling der politiek tegenhouden. En dat zou evenzeer het geval zijn indien zij als derde partij in het politieke leven hare bewegingsvrijheid verloor en vastgelegd, gebonden werd aan een partij-groepeering op een verouderden grondslag.

Het zou stellig zoo geschieden indien door het treden van socialisten in een ministerie, een bloc gevormd werd voor eendrachtig optreden. Wie twijfelt eraan dat binnen de S.D.A.P.

een strijd zou ontstaan, eerst over het ministerschap zelve, daarna over de daden der ministers, begeleid door geschillen over de vrijheid van kritiek, waar die zich nu reeds deed gelden. Maar bovendien zouden zoowel de vrijzinnigen als de coalitiepartijen gebruik maken van de gebondenheid der socialistische ministers en van de partij achter hen, om hen op allerlei wijzen te verzwakken, en te belemmeren in de uitvoering van een gewichtige politieke taak.

Want die heeft de Nederlandsche sociaal-demokratie nog door tal van jaren te vervullen, namenlijk die van zuivere oppositie. Dat beteekent toch dat alle regeeringsdaden moeten gekritiseerd worden en gesteld in het heldere licht der bestaande en toekomstige maatschappelijke eischen, opdat daarmee en daardoor het volk wordt opgevoed tot een wezenlijke demokratie.

Daarnaast staat de onzuivere oppositie eener oude partijgroepeering, die voornamenlijk ten doel heeft de regeering te veroveren. Deze kan wel goed en voldoende zijn, indien n.l. het politiek beleid zelve zuiver en doelmatig tot uiting komt. Maar zij kan nooit goed zijn bij een onnatuurlijke en verouderde, een achterlijke politiek, zooals die der antithese voor ons land al jaren lang geweest is. Indien de sociaal-demokratie in die antithese politiek eenmaal binnenging zou zij haar waarde als vernieuwende kracht die toekomstverwachtingen opwekt en levendig houdt, zooal niet geheel verliezen, dan toch voor een groot deel inboeten. En dat zou een groot nadeel zijn voor wijdere belangen dan die eener partij.

* * *

De steun der sociaal-demokraten aan een concentratie-kabinet.

Hoezeer ook de afwijzing der ministerportefeuilles door de sociaal-demokraten den schijn wekt van weinig durf en van terugwijken voor verantwoordelijkheid in de landsregeering, zoo blijkt die afwijzing bij eenig dieper nadenken volkomen gerechtvaardigd te zijn. Zij hebben n.l. een grooter verantwoordelijkheid, dan die uit de constitutioneele praktijken wordt afgeleid, en wel in de eerste plaats tegenover de bevolkingsklasse, die

zij tot een politieke macht organiseeren en tegenover een duurzame omzetting en vernieuwing der geheele Nederlandsche politiek.

Die verantwoordelijkheid zal van niet minder kracht moeten zijn bij de tweede moeilijkheid, die zich nu voor de S.D.A.P. gaat voordoen.

Want met de weigering van 't ministerschap zijn de sociaaldemokraten volstrekt nog niet door de bezwaren heen, die de wording tot een groote staatspartij voor hen medebrengt.

Zij hebben namenlijk nu te zorgen, dat kiesrecht en staatspensioen er komen. Deden zij dat niet of niet voldoende, dan zouden al de onaangename gevolgen optreden, die de vrijzinnige pers, en die ook voorstanders van het ministerschap als W.H. Vliegen van de afwijzing voorspiegelen. Dat zorgen kan nu slechts indirect geschieden. Zij kunnen niet zelf tot daden overgaan, en hebben te wachten op die van anderen. Want al deelden zij aan de koningin en aan den kabinetsformateur mede hoe zij een concentratie-kabinet zullen steunen, toch kunnen zij er verder niets toe bijdragen dat inderdaad zoo'n kabinet optreedt. Zelfs wanneer dat ‘ter bevoegder plaatse’ overwogen wordt, is het volstrekt niet uitgesloten, dat nog iets anders en meer van hen gevraagd en gevergd zal worden, dan wat zij aanboden.

Het is zelfs zeer waarschijnlijk.

De tactiek der vrijzinnigen is er toch al vrij langen tijd op berekend, dat de sociaal-demokraten steeds en uitteraard tegen de clericalen zullen strijden en daardoor de liberalen ongevraagd zullen steunen. Zij hebben daarbij, zoo lang het maar ging, elk verband en dus van zelfsprekend ook elk verbond met de sociaal-demokraten vermeden, zoowel om hun invloed te ontgaan, alsook om geen kiezers af te schrikken en naar rechts te jagen. Het was echter te voorzien, dat deze houding niet steeds kan worden volgehouden.

Hun laatste poging bij de jongste verkiezingen om roode stemmen op hun candidaten te doen uitbrengen door lokmiddelen buiten eenig verbond, is jammerlijk mislukt. Wanneer zij nu ook tot zoo'n verbond zullen overgaan, moeten zij uitteraard erop bedacht zijn om den invloed de sociaal-demokraten voor hen zelve zoo onschadelijk mogelijk te maken.

Dat kan geschieden door de S.D.A.P. zoo sterk mogelijk te verbinden op een zoodanig programma, dat het toch de kiezers niet zal afschrikken, of m.a.w. de band moet zoo hecht mogelijk en het program niet te sprekend, d.w.z. vaag zijn. Het middel om de sociaal-demokraten ertoe te krijgen moet hen tegelijk lokken en bang maken.

De vaagheid is echter slechts te verkrijgen door af te wijken van de formuleering der herstemmingsvragen. De band is niet anders mogelijk dan door het opofferen der oppositie-houding van de S.D.A.P.

Dat dit laatste het stelligst verkregen werd door leiders der sociaal-demokratie in het ministerie op te nemen, als 't ware als gijzelaars, lag voor de hand.

Bovendien hoopten de vrijzinnigen hiervan het voordeel te kunnen verwachten van de tot nu toe geldenden regel dat het ministerschap alle radikale neigingen totaal uitroeit.

Het is daarom waarschijnlijk dat de vrijzinnigen nu zullen voortgaan met den eisch dat de steun der sociaal-demokraten aan een concentratie-kabinet vastgelegd wordt in een overeenkomst, die practisch een volledig verbond zal beteekenen, waarbij dus de S.D.A.P. regeeringspartij wordt en haar recht van oppositie prijs geeft.

Ofschoon het aanbod, dat de sociaal-demokraten deden niet bekend is, kan toch veilig worden aangenomen, dat het een strikte beperking bevatte tot kiesrecht en staatspensioen, en hoogstens op andere punten voorwaardelijk hulp toezegde. Tusschen dat aanbod en den waarschijnlijken eisch der vrijzinnigen bestaat het groote verschil van vrijheid en gebondenheid. Tegen den band die de vrijzinnigen zullen eischen, bestaan volkomen dezelfde en zelfs grootere bezwaren als tegen het optreden van socialistische ministers, terwijl de voordeelen van dat laatste gemist zullen worden.

Daarom lijdt het geen twijfel of de S.D.A.P. zal aan een concentratie-ministerie slecht zooveel steun verleenen als mogelijk is, omdat het in haar eigen richting ligt. Hoe loyaal dat ook wordt uitgevoerd, nimmer zal het in een contract als vaste band worden gelegd. De sociaal-demokratie kan geen regeeringspartij zijn.

* * *

De kansen van een concentratie-kabinet.

Een ministerie gevormd uit de drie vrijzinnige partijen ter uitvoering van haar verkiezings-programma heeft op een halfrood kabinet dit voordeel, dat het inwendig gevaar van oneenigheid veel geringer is en dat de oppositie veel minder uitwendig gevaar kan doen ontstaan door aanvallen op zwakke verbindingspunten.

Overigens zijn de toekomstkansen voor zoo'n concentratiekabinet niet veel anders of beter. Het zal uit lijfsbehoud snel moeten handelen, d.w.z. met de vlugge uitvoering van haar program den politieken toestand volkomen beheerschen. Elk oponthoud brengt gevaar mede, daar moeilijke onderwerpen als landsdefensie en sociale verzekering niet aan de orde mogen komen, terwijl dit noodzakelijk geschieden zal indien er slechts tijd en ruimte voor te vinden is, juist vanwege de onafwijsbare urgentie.

Voor de deur staat echter steeds een kamerontbinding, zoodra de Eerste Kamer een oppositie-houding aanneemt. Dit is te verwachten, indien de oppositie in de Tweede Kamer zich schrap zet en tegen alle belangrijke regeeringsvoorstellen stemt.

Dat nu is niet onwaarschijnlijk. Al zullen met name de katholieken en christelijke-historischen bereid zijn het algemeen kiesrecht te aanvaarden, zoo is dit slechts te verwachten indien het onderwijs-artikel der grondwet gelijktijdig wordt herzien. Dat zal de prijs zijn voor rechtsche medewerking, die echter een concentratie-kabinet bezwaarlijk kan betalen.

En tegen het staatspensioen zullen stellig de rechtsche partijen in verzet blijven.

Trouwens kan een strakke oppositie-houding hen slechts versterken, terwijl het feit van 't optreden van een concentratiekabinet het bijeenblijven der coalitie volkomen rechtvaardigt. Ja zelfs er toe dwingt. Daarom zal een vrijzinnig ministerie moeten leven in het vooruitzicht òf van een omzetting der Eerste Kamer over drie jaar, òf wel van een pressie op die Eerste Kamer door nieuwe algemeene verkiezingen. Anders ware het een leven zonder karakter of ernst.

De uitslag nu van het één of het ander staat echter verre van vast, zoodat de kansen voor een concentratie-kabinet stellig

ongunstig zijn, zoowel voor den duur van zijn bestaan, als voor de resultaten van zijn werk.

Zullen de drie vrijzinnige partijen het tòch aandurven? Die vraag wacht thans op een antwoord. Dit wordt echter in niet geringe mate beheerscht door deze andere vraag. Wat zal er geschieden indien de concentratie weigert te regeeren?

In een vorige kroniek is reeds betoogd hoe onmogelijk en onlogisch een zaken-kabinet zou zijn, een zaken-kabinet nl. in dezen zin dat het geen politieke onderwerpen aan de orde zou stellen.

Evenmin is er eenige reden voor een verzoenings-kabinet, daar de politieke strijd noodig en nuttig is, opdat ons land inderdaad zaakkundig geregeerd zal worden.

Wat overblijft is een overgangs-ministerie, dat tot eenige taak heeft om de politiek op nieuwe banen te brengen, en dat dus in zooverre neutraal is, dat het nòch conservatief noch radikaal, en evenmin clericaal of anti-clericaal is.

Het moet worden een ministerie voor grondwetsherziening, zoodanig dat er een ruimte komt voor nieuwen strijd over duidelijk zichtbare hervormingen. Dat wil zeggen dat naast algemeen kiesrecht op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging met plaats voor vrouwenkiesrecht, er tevens ook ruimte kome voor den schoolstrijd, om dien voor goed uittevechten. Geen blanco, en toch ook geen scherp uitgesproken richting, maar ruimte voor ontwikkeling hoe die danook zal gaan.

Het is zoo goed als zeker dat zoowel de katholieken als de christelijk-historischen hiervoor te vinden zijn, terwijl ook de sociaal-demokraten, op grond hunner oude Groninger motie hiertegen niet in verzet kunnen komen.

Uitteraard zal zoo'n ministerie slechts een zeer kort bestaan kunnen en mogen hebben. Hoogstens enkele buitengewoon neutrale wetten kunnen ter tijdvulling ondertusschen worden afgedaan, doch sociale verzekering, staatspensioen en defensiekwesties, hoe urgent ook, zullen moeten wachten op een nieuwe kamer en een nieuw ministerie.

Het groote voordeel zou zijn dat er een eind gemaakt kan worden aan den ouden antithese-strijd, en dat alle politieke partijen zich kunnen vernieuwen.

Is dit een aanlokkelijk vooruitzicht voor de vrijzinnigen, zoodat zij daarvoor hun concentratie-kabinet in den steek kunnen laten?

Vrij zeker is het voor hen niet aanlokkelijk.

Hoezeer zij ook het algemeen kiesrecht op hun programma gesteld hebben, zoo moeten zij wel gevoelen dat dit hunne positie, vooral bij evenredige vertegenwoordiging niet zal versterken. En thans hebben zij nog de kans van een geheel vrijzinnig bewind, zij 't ook een laatste kans en ter uitvoering van socialistische programpunten. Maar een kans is het, en wie weet....

De keuze zal moeielijk zijn, en zoo min als er bij de sociaaldemokraten eenstemmigheid was toen Dr. Bos met zijn aanbod tot hen kwam, zoo min is te verwachten dat de concentratie zonder meeningsverschil zal blijven, als Dr. Bos of een ander de kwestie voor haar stelt.

* * *

Ten slotte is er nog een oplossing, en wel de slechtste, die maar te vinden is, indien n.l. een concentratie-kabinet zou optreden met de taak die voor een overgangsministerie is aangeduid. Dat toch zou den weg voor het laatste versperren, en een nederlaag voor de vrijzinnigen tevens maken tot een mislukking om onze politiek te vernieuwen.

De eenige partij, die dit kan beletten is de S.D.A.P. Die heeft er het meeste belang bij, - en het is door Mr. Troelstra reeds in verschillende vormen uiteengezet - dat het algemeen kiesrecht tevens brengt de politiek, die een ekonomischen grondslag heeft, en die ten opzichte van verschillende geestelijke belangen, slechts tijdelijke partij-groepeeringen behoeft te gebruiken. Conservatisme tegenover hervorming, op elk gebied van maatschappelijk leven, vormt den strijd die ons land noodig heeft, en waarin de sociaal-demokratie het zuiverst haar taak kan vervullen om de arbeidersklasse te organiseeren tot een macht in den staat, die met die klasse ook de geheele gemeenschap tot hoogere ontwikkeling en welvaart zal brengen.

G. BURGER.

Een verhaal van Johannes Linnankoski
Ingeleid door
Albert Verwey

(Vervolg en Slot van blz. 135).

De jeugdige Don Juan die Olof is verschijnt ons eerst in twee, bijna gelijktijdige, minnarijen, waarvan de laatste, door zijn moeder ontdekt, een breuk met zijn vader en een verlaten van het ouderlijk huis tengevolge heeft. We zien hem weer als vlotschipper in het avontuur bij de Wervelsteen, en als hij dan zijn haak in het gras werpt met vrijaf voor een nacht en een dag, haast hij zich naar de Donkeroogige, die na Boschnimf en Gasel zijn zinnen gevangen nam. Daarna was het Lijsterbes, daarna Oogenvreugd, toen eerst Kyllikki.

Tot aan de ontmoeting met haar was hij eigenwillig zijn weg gegaan, trotsch, en niet onzeker van zichzelf, nemende wat hij begeerde, en verlatende wat hij genoten had. Maar Kyllikki liet zich niet nemen. Zij was even zeker van zichzelf als Olof het was en zij verried niet vooruit zijn leven en het hare, ook niet terwille van haar hartstocht. Wie de dochter van de Moisiohoeve nemen wou moest er zelf middel toe zien.

* * *

‘“Waarom ben je zoo verdrietig van avond, Olof?” vroeg het meisje en zag hem warm in de oogen.

“Waarom ik zoo verdrietig ben?” sprak de jongeling bijna voor zichzelf en keek zwaarmoedig voor zich uit. “Wist ik het zelf maar!”

“Ben je met je zelf niet in het reine?” vroeg het meisje.

“Nee, deze keer niet, dat is juist het wonderlijke!” Het gesprek stokte...

“Ik wil je niet vragen naar je verdrietelijkheden” zei het meisje na een poos. “Maar als ik verdrietig was en een vriend bezat, dan zou ik er over praten.”

“En dan zou je ook je vriend bedroefd maken, die je toch niet kan begrijpen.”

“Misschien zou hij toch probeeren te begrijpen.”

Maar de jongeling hoorde nauwelijks wat ze zei. Hij leunde achterover en blikte onzeker voor zich uit.

“Het leven is zoo wonderlijk!” zei hij als in een droom. “Is het niet wonderlijk, dat men eerst aan iets gehecht is en dan ineens voelt alsof het niets was?”

Het meisje keek hem vragend aan.

“Zoo nu bijvoorbeeld mijn eigen leven! Tot hiertoe leek het een mooi sprookje, maar nu....”

“Maar nu...?”

“Nu weet ik niet meer wat het is, òf het wel iets is. Van stad naar dorp, van stroom naar stroom, van sprookje naar sprookje.”

Weer stokte het gesprek.

“Maar waarom zwerf je dan zoo?” vroeg het meisje verlegen. “Daar heb ik dikwijls over nagedacht.”

“Ik vraag mezelf waarom ik het *moet* doen, en of ik het moet, en toch moet ik.”

“Moet je? Kan je niet bij je thuis blijven...?” vroeg het meisje weer twijfelend. “Leven niet je ouders nog - je hebt nooit over ze gesproken.”

“Zeker leven ze.”

“Kan je niet zijn bij hen...?”

“Dat kan ik niet - ze kunnen mij niet aan zich binden”, zei hij bijna koud.

“Houd je niet van je ouders?” vroeg het meisje verwonderd.

De jongeling zat een oogenblik zwijgend.

“Ja dat doe ik wel. Zooals van veel anders. Maar mij kan niets binden!”

En hij voelde iets in zich zwellen en koken, iets dat hij lang had teruggehouden.

"En ik wenschte..." ging hij heftig voort, maar hield midden in zijn zeggen op.

"Wat zou je wenschen...?"

"Het raakt jou, Kyllikki!" zei hij als dreigend.

"Zeg het maar, ik kan het wel aanhooren" antwoordde het meisje, kwaads vermoedend.

"Ik wenschte dat we als kwade vrienden van elkaar gingen!" zei hij bijna wild.

"Als kwade vrienden?"

"Ja. Onze eerste ontmoeting was bijna als van vijanden, en als de scheiding ook zoo was, was 't het beste."

"Waarom?"

"Omdat - zal ik het ronduit zeggen?"

"Ik hoop dat je dat zult doen."

"Daarom" zei de jonge man en zag haar koud en scherp in de oogen, "omdat je niet geweest ben zooals ik hoopte en verwachtte! Ik was trotsch en gelukkig toen ik je vriendschap won. Maar ik geloofde tegelijkertijd ook iets anders te winnen, iets warms, groots en heels."

Het meisje antwoordde niet gedurende een poos.

"Ben je zelf warm en heel geweest?" zei ze eindelijk met bevende stem.

"Nee! Maar ik zou zoo hebben kunnen en willen zijn, maar jij hebt dat verhinderd. Een week lang zijn we iets voor elkaar geweest nu, en toch niets, ik heb nauwelijks je hand durven nemen."

"Wat meer moest je dan?"

"Wat ik moest? Je bezitten heelemaal! Alles of niets."

Het meisje zweeg, terwijl ze kampte met haar innerlijke ontroering.

"Mag ik je een vraag doen?" vroeg ze zacht.

"Zeg maar op."

"Mij heelemaal bezitten?" Zij zweeg twijfelend, maar ging toen voort met bleeke lippen: "Vandaag mij bezitten, morgen heengaan en dan misschien later je eens herinneren dat je ook mij bezeten hebt, mij en anderen?"

“Ik zou je kunnen haten!” sprak de blik van den jongeling, maar hij zei niets, zag haar slechts strak aan.

“En misschien ben jij ook niet geweest zooals ik verwachtte,” ging het meisje kalm door. “Was je zoo geweest, dan...”

“Wat dan?” riep de jonge man heftig uit, alsof hij zich verweerde tegen een beschuldiging.

“Dan zou je niet...tegen me spreken, zooals je nu doe”, antwoordde het meisje ontwijkend. “En misschien dat het met datgene, waarom je nu boos op mij ben, wel zoo is, dat...je niet meer kan krijgen dan wat je zelf kan nemen?”

De jongeling zag haar aan met groote verwonderde oogen.

“En misschien”, ging ze met nauwelijks hoorbare stem voort, “kan je niet meer nemen dan wat je in staat ben te behouden.”

Het meisje zag beschroomd neer, zonder recht te weten wat ze gezegd had. Zij had zich alleen maar gedwongen gevoeld het te zeggen.

Lang zag de jongeling haar zwijgend aan, alsof hij iets nieuws en onverwachts gehoord had, dat hij eerst moest overdenken.

“Je moest zelf weten waarom ik niemand *kan* behouden!” zei hij eindelijk.

“Dat weet ik ook!” antwoordde het meisje, “je *wil* niemand behouden.”

Het was als een doornstruik, wiens stekel in het hart van de jongeling was gedrongen, afbrak en er in bleef zitten. Zonder een woord, zonder te verblikken, beschouwden zij elkaar onafgewend.

“En als ik wou”, zei de jongeling met heftigheid haar hand vattend, “zou ik het dan wagen?”

Het bloed vloeide weg uit het gezicht van het meisje en ze kon geen woord zeggen.

“Zou ik het kúnnen wagen?” vroeg de jonge man weer.

“Moet niet ieder voor zich weten, hoe veel hij zal wagen?” kon zij eindelijk met moeite antwoorden.

“O Kyllikki, Kyllikki, als je wist!” riep de jongeling angstig uit en trok haar twee handen naar zich toe.

Maar daarna verkilde hij weer.

“En als ook ter wille van jou en mij ik het eens zou wagen, dan gaat het nog een derde aan!”

“Zou je bang zijn voor hem?” vroeg het meisje scherp en zag hem recht in de oogen.

"Neen, maar als hij mij hoonend de deur uit zou jagen?"

"En als die vrees een beletsel zou zijn", zei het meisje met nadruk, "dan ware het ook beter dat je niet er heen ging. Want wie zou je dan meer liefhebben, jezelf of degene waarvan je denkt dat ze je liefheeft?"

De jongeling hield haar blik nauwelijks uit.

"Maar als ik vreesde ter wille van *jou*?" zei hij bijna warm.

"Dat behoef je niet te doen. Want ik vertrouw, dat je niets doet zonder heelemaal zeker te zijn van je zelf. En als je van die zaak eenmaal zeker ben, dan hoef je voor mij ook niet te vreezen."

De jongeling zag haar aan met bewondering en verbazing.

"Wat ben je een wonderbaarlijk meisje, Kyllikki" riep hij uit. "Eerst nu begin ik je te begrijpen. Je bent niet zooals ik hoopte maar je bent meer dan ik hoopte. Ik weet genoeg wat dat je gekost heeft en ik zal het nooit vergeten."

Maar daarna werd hij weer neerslachtig en onrustig.

"Ja, jou ken ik nu wel", klaagde hij, "maar ach, mijzelf ken ik niet."

"Eens zal je daar ook wel toe komen" zei het meisje innig.

"Als ik nog maar een paar dagen langer tijd had."

Met gefronst voorhoofd dacht hij een oogenblik na.

"We breken morgenmiddag op, en als ik dan in het reine ben, zal ik probeeren, vóór we gaan, naar jullie toe te komen. Maar ik kom pas de aller-laatste minuut, want als het gaat zooals ik vrees, dan kan ik hier geen oogenblik langer blijven."

Het meisje knikte. Ze stonden op.

"Kyllikki!" zeide de jonge man ontroerd, terwijl hij haar twee handen in de zijne hield. "Het zou zoo kunnen loopen dat dit de laatste keer is dat ik je onder vier oogen zie. Veroordeel me niet omdat ik ben die ik ben."

"Je zou ook niet anders kunnen zijn" zei het meisje hartelijk. "Ik begrijp je wel."

"En daarvoor zal ik je altijd dankbaar zijn. En misschien...wie weet" - zijn stem haperde - "vaarwel, Kyllikki!"

* * *

Het was Zondagmiddag. De vlotschippers maakten zich klaar om op te breken. De jongelieden van het dorp en ook enkele

ouderen hadden zich op de landweg verzameld bij de baai beneden Kohiseva om de afvaart te zien.

De baai was bijna vrij van balken, de bijna leege sluitboom gleê getrokken door de mannen langzaam door het kalme water. Eenige kerels gingen vooruit, om de in 't riet vastzittende balken los te maken, andere gingen luierend het strand langs, schertsende afscheidswoorden roepend naar het dorpsvolk.

Aan de oever van de baai ligt een eenzame stam met zijn eene eind op het droge, en daarnaast een haak.

"Die hoort van de valstroomroeier", verklaart iemand. "Hij schijnt nog iets in het dorp te moeten uitrichten."

Eén hart in de menigte klopte onrustig.

"Ha, dan zullen we hem wel nog eens op zijn stam zien - die is toch achtergebleven voor zijn eigen gebruik?"

"Natuurlijk. Zou hij te voet willen gaan, die zulke paarden heeft? Daar komt hij trouwens."

Als een stormwind vloog de jonge man den oever langs.

Er was er één in de menigte die verbleekte. Ze zag aan zijn gang hoe de zaak was afgeloopen. Wat kan er wel gebeurd zijn, dat hij zóó verwoed aankomt?

De jonge man nadert. Zijn gezicht was bleek als linnen, zijn lippen saamgeknepen, en in de oogen zag men nu en dan een vlammende glimp, ofschoon hij de heele tijd wegkeek over het water.

Hij nam zijn hoed af zonder naar iemand te zien, toen hij de volksmenigte voorbij ging.

"Wat is er gebeurd?" vroegen de blikken der menschen, maar niemand sprak de vraag uit.

De jongeling greep zijn haak, maakte de stam los en sprong er op. Toen deed hij eenige krachtige slagen en keerde zich om, met de oogen het volk aan het strand overziende. Hij zocht en vond een bleek gezicht.

"Vaarwel!" zei hij, en zwaaide zijn hoed.

"Vaarwel, vaarwel! Welkom later, roeier van de valstroom!"

Hoeden zwaaiden, de meisjes wuifden met haar doeken.

De jonkman stond aldoor naar den oever gewend en pagaaide langzaam weg op de breede vlakte.

De toeschouwers op het strand hadden hem vriendelijke

afscheidswoorden willen toeroepen, maar niemand kon iets zeggen. Ze keken maar naar zijn bleeke gezicht.

Dat was sneeuwwit toen hij ophield met roeien en zijn blik richtte naar het volk aan den oever.

> “Zijn koopren munten werpt men in
> een beedlaars open handen -
> en voor mijn liefste deugde ik wel,
> maar niet voor haar verwanten.”

Het klonk natrillend als een snijdende klaagtoon. De toehoorders rilden bijna.

“Wat is er met hem - nooit vroeger heeft hij toch zoo gezongen.”

“Wees stil en luister!”

De jonkman staarde een oogenblik neer in het water, pagaaide langzaam vooruit en ging voort op een andere melodie:

> “Mijn jeugdhoeve staat aan de rand van de stroom.
> Het schuim doet de muren blinken -
> Al de werelds stroomen omspoelen mijn voet;
> daar doe ik mijn leed in zinken.”

De toehoorders keken onthutst elkander aan: hij zingt van zichzelf!

> “En niet was 't licht van lentedag
> dat bij mijn geboort kwam stralen,
> een donkre najaarsdag begon
> mijn reis van rustloos dwalen.”

> “Mijn moeder schreide in haar bloemetuin
> toen zij mij droeg onder 't harte.
> Zij zag aldoor op een vuurroode bloem -
> die maakte haar vol van smarte.”

De jonkman was nu midden op de baai en pagaaide zachtjes verder, met het bleeke gezicht naar het water gebogen. Aan den oever stonden allen in onrustig wachten.

"Die bloem straalde op mijn weg zoo rood,
aan 't hart wilde ik haar sluiten -
Ik weet het wel - uit die bloem haar steel
doet leed haar wortels spruiten."

"Vanwege die bloem, uit hof en huis
joeg mij mijn eigen vader,
aan 't venster snikte de moeder mijn:
nu komen leeds dagen nader."

Een meisje pinkte een traan uit haar ooghoek. Allen waren aangedaan.

"O bloem, o gij vuurroode bloem,
gij bloedende, gloedende roode,
mijn arme liefste kent u wel
nu eens haar tranen vloten."

Hij nam haastig zijn hoed af, wendde zich naar de rivier en roeide weg met snelle slagen.

Hoeden zwaaiden en doeken wuifden. Ze wuifden lang en aanhoudend, maar de jonkman zag niet meer om, hij roeide zoo dat het water bruiste rondom zijn haak.'

* * *

Olof was niet gevoelloos. Hij leed bij iedere scheiding, en ook om de anderen. Maar de ontmoeting met Kyllikki had hem een schok gegeven en de verstoring van zijn evenwicht teweeg gebracht. Dit meisje dat zich zoo krachtig wist terug te houden, dat het aan hem overliet haar te veroveren, maar dan ook voor goed, en met beheersching van alle omstandigheden die zich in hun weg stelden, - ditzelfde meisje had hem na zijn vertrek weer opgezocht, was de rivier overgestoken op een vlot van twee balken, om rustig met hem te kunnen spreken, en toen het vlot bleek afgedreven en terugkeer niet anders mogelijk, had ze niet geaarzeld onder zijn toezicht over te zwemmen naar de andere zij. Zij had hem haar liefde geheel getoond, en haar herinnering onuitwischbaar in hem nagelaten. Later zou die zijn

redding worden, maar nu werkte ze enkel vernietigend. De zwerfsche minnaar die hij was bleef hij, maar met nog minder bevrediging. In angst en twijfel, en losbandigheid ten laatste, schommelde, naar het scheen, die eigenmachtige natuur naar den ondergang.

Totdat hij, huiswaarts gaande, van de dood van zijn vader hoorde, en thuisgekomen, van zijn moeder vóór haar sterven, het verhaal vernam van haar eigen huwelijksleven, hoe in zijn vaders aard de kiem lag van Olofs driften.

Na haar overlijden, nadat hij zijn broer de hoeve gelaten en voor zich een woning gebouwd had, schreef hij aan Kyllikki en ontving antwoord. Vier jaar na hun eerste ontmoeting was dat. En nu ging Olof weer ter bruidswerving bij de oude Moisio.

* * *

'Olof ging de trap op van de Moisiohoeve.

Hij was bijna bleek van spanning, maar hij voelde zich sterk en onverzettelijk genoeg om kalm aan te kunnen hooren wat ook - te hooren en te zien wat ook, zonder op zijn aanspraken af te laten dingen.

Hij opende de deur en ging binnen.

In het vertrek bevonden zich twee personen. De eene was een barsche oude man met bosschige wenkbrauwen, die zonder onraad te vermoeden, naar de deur ging. De andere was vervuld van onrustig wachten, zoodat ze meende dat haar hart uit haar borst zou springen, toen de deur openging.

Alle drie stonden als vastgespijkerd op hun plaats.

"Goeden dag" groette Olof vol achting, bijna met den eerbied van een zoon.

Niemand antwoordde. Olof zag hoe de wenkbrauwen van den oude werden samengetrokken als twee zwartgele donderwolken.

"Goeden dag" luidde het antwoord eindelijk kort en droog, op een toon die aangaf dat de eer van den hof zooveel vorderde, zelfs tegenover een straatroover.

Maar nu was die schuld afgedaan en als bijlslagen vielen de woorden:

“Toen wij den laatsten keer scheidden, stond ik erop je nooit meer terug te hoeven zien - heb je een boodschap?”

Het jonge meisje steunde zich bleek tegen de kast.

“Ja”, antwoordde Olof kalm. “Ons eerste samentreffen was niet zooals het had behooren te zijn. Ik verzoek om verontschuldiging voor die keer en houd nu opnieuw aan om de hand van uw dochter.”

“Landlooper!” siste de van woede bevende stem van de oude.

“Ja - maar word niet heftig!”

“Vlotjonker!” luidde het weer, en de stem was zoo vol verachting en gewond eergevoel, dat zij sneed als een mes en beet als een tang.

Een donkere blos kleurde Olofs voorhoofd, en slechts met moeite kon hij beheerschen wat er nu in hem begon te koken.

“Ja, dat is waar,” uitte hij langzaam en met nadruk, “kleigravers vindt men in alle hoeken, maar echte vlotschippers zijn schaars.

De wenkbrauwen van de oude man gingen eerst de hoogte in, maar daarna werden ze dieper dan tevoren saamgetrokken, als katten die ineenhurken tot een sprong.

“Eruit!” bulderde hij als een geladen onweerswolk.

Het woord werd gevolgd door een diepe stilte. Olof beet zich op de lippen, maar wierp daarna een trotsche blik op de onweerswolk en sprak als een bruisende voorjaarsstorm:

“Je gooide me er vroeger eens uit en ik ging, maar nu ga ik geen stap voordat ons geschil is uitgemaakt. Ik kwam nederig tot u en verzocht u om verontschuldiging voor die keer, ofschoon ik op dit oogenblik niet weet, wie van ons zich eigenlijk het meest zou moeten verontschuldigen. En ik zal ook nu gaan, doch niet alleen, en ook niet op bevel, maar ik vorder haar die mij toebehoort, al zat ze als een ster aan het uitspansel.”

De oude had zich voorovergebogen met gesloten vuisten en zonder een woord stortte hij met heftige stappen naar de deur.

Olof's besluit stond oogenblikkelijk vast: hij wou de vertoornde grijsaard in zijn armen nemen als een kind, hem op de bank zetten en zeggen: “Blijf nu behoorlijk zitten en praat verstandig over de zaak zooals het een oude man past!”

Hij ging vastbesloten op hem toe.

"Vader!" luidde het toen bij de kast en het bleeke meisje sprong haastig naar voren om zich tusschen de beide aangrijpers te werpen. "Vader - ik - *hoor van hem!*"

De vader hield op, alsof iemand hem op het beslissende oogenblik een heimelijke slag van achteren had toegebracht - wendde zich om en zag de dochter lang aan.

"Jij -?" riep hij verwonderd uit. "Aha, je *hoort* van hem zoowaar!" voegde hij er aan toe met snijdende hoon.

"En misschien heb je ook zoowaar op hem gewacht al deze jaren, toen ik niet gedaan kreeg dat je van een ander hooren zou?"

"Dat heb ik" luidde het rustige antwoord. "En ik ben besloten zijn vrouw te worden."

De oude deed een paar heftige stappen naar haar toe.

"Zoo, je ben *besloten -?*"

Dat deed het meisje bijna haar woorden weer intrekken.

"Ik had het gedacht" zei ze op onderworpen toon, "en ik zou wenschen dat vader het met goede wil geschieden liet."

"Maar als ik óók nu iets zou hebben besloten?"

De oude strekte zich en stond daar midden op de vloer als een kernoude den. "En nu zul je mijn besluit hooren: De dochter van de Moisiohoeve wordt niet geschonken aan een vlotjonker - schande over hem die de onbeschaamdheid heeft haar te vragen."

Hij zei dit met zoo'n vaderlijke mondigheid en bevelende zekerheid, dat het was als een besluit waar geen herroepen aan is.

Een oogenblik van stille spanning volgde. Kyllikki's hoofd was neergezonken, als getroffen door een zware slag. Maar toen ging het weer rechtop, langzaam en zelfbewust, en Olof bespeurde tot zijn verbazing dat deze twee, die daar tegenover elkaar stonden, op dit oogenblik dezelfde trotsche houding hadden en dezelfde vastberaden gelaatsuitdrukking.

"Maar als de Moisio-dochter desondanks met de vlotjonker gaat?" luidde het als een hamerslag tegen een ijzeren stang.

Het hoofd van de oude man ging nog hooger.

"Dan gaat ze als een vlotjonker's slet, maar niet als mijn dochter" dreunde het als de moker tegen het aambeeld.

Toen werd het weer stil. Een blos van toorn vloog over Kyllikki's wangen en Olof voelde een hevige lust zijn even

te voren gevatte besluit uittevoeren. Maar hij begreep dat de twee zelf hun geschil moesten uitmaken, een derde zou de zaak slechts bederven.

"Kies!" zei de vader met koude en waardige stem. "En kies snel, de ander daarginder wacht. - Nog één woord" - in zijn stem beefde een toon van bijtende, zegevierende hoon - "indien je besluit om te gaan, dan ga je dadelijk, op dit oogenblik, en je ga in dezelfde kleeding, waarin je eens hier op de hoeve kwam - versta je? Neem nu je besluit!"

De woorden vielen zoo naakt en verrassend dat de beide jongelieden daar stonden stomgeslagen en ten einde raad.

"Moet ik *zoo* kiezen?" vroeg het meisje bleek en met een smeekende stem.

"Ja, dat moet je!"

Het meisje bloosde en verbleekte weer en stond onbewegelijk alsof haar ademhaling opgehouden had.

"Kyllikki", zei Olof met van bewogenheid bevende stem. "Ik zou geen breuk wenschen tusschen vader en dochter, maar als je besluit uitvalt in die richting" - hij trok haastig zijn jas uit en zijn stem trilde van woede en bitterheid - "dan is hier, om te beginnen, zooveel dat je niet naakt over de landstraat hoef te gaan."

De grijsaard glimlachte giftig en een spotlach speelde op zijn gezicht. Maar op de wangen van het meisje steeg een lichte blos en haar blik zond Olof een verstolen dank.

Olof stond als voor leven en dood, de blik van het meisje was aldoor op de grond gevestigd - de oude beschouwde hen met een spiedend lachje.

Toen hief het meisje langzaam het hoofd en het scheen alsof ze uitgroeide boven haar omgeving. De handen gingen langzaam in de hoogte, de knoopen van de blouse werden opengetrokken met één ruk, daarna de gordel - de blouse werd over het bedschot geworpen vóórdat iemand recht had kunnen begrijpen wat er gebeurde.

De spotlach verging op de lippen van de grijsaard.

Olof werd aangestoken door een wilde jubel. Hij voelde lust het meisje met de naakte armen om het middel te vatten en met zijn last weg te ijlen.

Maar het meisje bleef rustig staan. De haken van de rok werden losgemaakt, de rok hield de blouse gezelschap.

Het gezicht van de oude man werd aschgrauw.

Olof draaide zich om en afschuw en kwaadheid kampten in hem zoo hevig dat het bloed uit zijn gezicht stroomde.

"Haast je!" riep hij met halfverstikte stem over zijn schouder.

Het meisje stond er - bleek, maar kalm. De knoopen van de onderrok gingen los en....

"Houd op!" luidde de stem van de oude, als van ondergronds.

Olof keerde zich om en het meisje zag hem vragend aan.

"Ga! Laat staan! Neem haar! Voer haar weg!" riep de oude als een die niet weet wat hij doet. "Je schijn te aarden naar je geslacht, vrouwmensch," schreeuwde hij tegen de dochter, "al zou een broek je beter passen dan rokken."

"En jij! Ik hoop dat je je vrouw kan onderhouden, nu je ze met geweld nemen kan - onbeschaamd mensch."

Het bloed stroomde heet naar het gezicht van de jongelieden, maar ze stonden aldoor stom verbaasd zonder een lid te kunnen roeren.

"Kleed je nu aan" zei de grijsaard ongeduldig. "En jij, ga zitten."

Kyllikki werd plotseling overweldigd door een schaamte zoo sterk alsof ze naakt had gestaan voor een hoop mannen. Zij trok de blouse en de rok mee en sprong haastig in de voorkamer.

De oude Moisio voelde zich alsof zijn ruggegraat geknakt was, toen hij zich terugtrok naar het raam, zich op de bank zette en met de arm gesteund op het kozijn naar buiten staarde.

Olof ging op de zijbank zitten en hij voelde medelijden, toen hij de oude zoo geslagen zag.

Na een oogenblik kwam Kyllikki weer binnen, bewogen en blozend en sloop zachtjes naar de kast.

De jongelieden wisselden een vluchtige blik en zaten daarna te kijken naar den oude bij het venster.

De stilte duurde nog een oogenblik. Eindelijk keerde de oude zich om. Zijn trekken waren ontdaan, maar erover rustte een bijna feestelijke achtenswaardige ernst toen hij zijn blik op Olof vestigde.

"Daar we nu op deze manier met geweld genoodzaakt zijn bloedverwanten te worden," begon hij, "zoo wensch ik dat onze verhouding tot elkaar duidelijk zal vaststaan eens voor al. In

mijn geslacht is het de gewoonte zijn woord te zeggen op zijn tijd en een oorvijg te geven op de rechte plaats, maar daarna niet langer te kauwen op het gebeurde.

"Dat is een achtenswaardige gewoonte" zei Olof zonder eigenlijk te weten wat hij zou zeggen. "Ongeveer de zelfde gewoonte heeft ook mijn vader."

Weer was er een zwijgen.

"En daar ik nu schoonvader word en jij schoonzoon, zoo hebben we wel het een en ander te bepraten" ging de oude door met kalmere stem. "Ik zou willen weten, hoe je hierna van zins bent je leven in te richten. Ben je van plan ook als je getrouwd bent de wereld rond te zwerven?"

"Neen, daar heb ik al mee opgehouden. Ik heb me gevestigd in mijn geboortestreek, waar ik juist een woning voor me gebouwd heb," antwoordde Olof.

"Hm, zoo, zoo. - Anders zouden wij, zooals de zaken nu staan, hier ook een woning voor je klaar gehad hebben. Want, zooals je waarschijnlijk weet, heb ik geen manlijke erfgenaam en begin ik zelf oud te worden."

Olof zag de grijsaard lang aan.

"Nu begrijp ik pas wat gij meende met dat men in uw geslacht niet gewend was te kauwen op wat eenmaal gebeurd is" zei hij. "En ik kan u niet genoeg danken voor uw goedheid. Maar de zaak is dat ik niet kan wonen in anderman's woning; ik moet mijn woning zelf bouwen en zelf mijn akker breken. Ik zou ook thuis een hoeve gehad hebben kant en klaar, maar ik kon die niet aannemen.

"Een hoeve...?" riep de oude uit en stond op. "Waar ben je dan eigenlijk vandaan?"

"Van Kylänpää in Hirvijoki - als u daar wel eens van gehoord hebt?" antwoordde Olof.

"Ik ben in mijn jeugd zelfs in die streek geweest" zei de grijsaard zachter, terwijl hij dichter bij Olof kwam. "En van welke hoeve daar?" vroeg hij, terwijl hij naast Olof ging zitten.

"Van Koskela".

"Van Koskela! Van Groot-Koskela -?"

"Zeker is het heel groot!" antwoordde Olof.

"En waarom heb je dat niet al kunnen zeggen toen je hier

de eerste keer was?" zei de grijsaard met een lange, scherpe blik. "Dat zou beter geweest zijn zoowel voor jou als voor mij."

"Daarom," zei Olof en een donkere blos spreidde zich over zijn trekken, "omdat ik nooit een vrouw heb willen nemen in naam van de hoeve of vanwege het aanzien van de hoeve, maar in mijn eigen naam en voor mij zelf!"

"Zoo, zoo, jawel" zei de oude man en nam hem lang op van top tot teen. "Jawel, op die manier."

Maar daarop leek hij iets te zien op het erf.

"Bekommer je er niet om," zei hij vriendelijk en stond snel op. "De paarden schijnen van de smidse te komen, ik moet er even naar zien - ik blijf niet lang weg."

Voor de in de kamer achtergeblevenen was het alsof een klare Zondagmorgen met ver klokgelui gedaagd was na een stormige Zaterdagnacht.

Met blozende wangen ijlde het meisje naar Olof, die oprees en haar tegemoet kwam. Zij haastte zich hem tegen en sloeg ontroerd haar armen om zijn hals.

"Nu eerst begrijp ik hoe je eigenlijk ben!"

"En ik - hoe jij eigenlijk ben...!"

* * *

Terwijl in het boek van Linnankoski de menschelijke persoon, naar geest en lichaam, zich vertoont in de schoonste vrijheid van haar bewegingen, zijn die bewegingen-zelf tegelijkertijd de bewijzen hoe we naar alle zijden gebonden zijn. Zooals een bevolking afhangt van land en stroom, zoo de enkeling van zijn geslacht, het kind van de ouders, en - iedere mensch van zijn daden.

Al de ernst van zijn omkeer, de heele verzekerdheid van zijn geluk, kunnen Olof niet beletten de ervaring van de ontrouw in zich te dragen en met de ervaring het bewustzijn van haar mogelijkheid. Terwijl hij zelf zich heeft voorgenomen voortaan trouw te zijn, weet hij niet hoe spoedig de gedachte van ontrouw weer in hem kan opkomen. Door een natuurlijke omslag van zijn zoo lang tot ontaarding geleide wezen, kan ze zelfs zich aan Kyllikki hechten, en oorzaak zijn van woede en wanhoop, maar tevens van de volle ontplooiing van dit vrouwekarakter,

dat misschien Linnankoski's bewonderenswaardigste schepping is. Twee hoofdstukken: De Gesprongen Snaar, en Het Bruidsvertrek, volgen onmiddelijk op het verhaal van Olofs bruidwerving.

* * *

De herfstavond wandelde in zwarte kleeren over de aarde. Hij ging langs de wegen, sloop over de velden, zat te broeden in de bosschen - het spiegelende water in de slooten wees de richting van de wegen.

Maar de Moisiohoeve lichtte als een vlammende brand in het donker van de herfstnacht. Uit ieder venster vloeide een vol, roodgeel licht de nacht in, zoodat het er uitzag alsof het gebouw vanbinnen in laaiende vlammen stond.

En uit de hoeve hoorde men een geruisch van stemmen en een gemurmel van woorden, als van een groote schaar mannen, die zittend rondom het wachtvuur elkaar hun wederwaardigheden vertellen. Het geruisch was als een begeleiding voor de luider klinkende stemmen van buiten, schelle en diepe, ruwe en weeke, voor een onophoudelijk heen en weer gaan van stappen, voor vleiend gefluister om de hoeken van 't huis. Alle leven, alle licht, alle geluid uit het Kohisevadorp scheen die avond verzameld op de Moisiohoeve.

De viool schalde, de kamer waggelde, de vloer kraakte en langs het venster spoedde een onafgebroken rij van hoofden en gestalten.

De inzegening was geschied voor het vallen van de schemering. Daarna had men gegeten, gedronken en gedanst - en al maar ging de dans voort, ofschoon het bij middernacht was.

De bruidegom was prachtig, de bruid hem waardig - nooit was er een kraniger paar geweest, dat kon iedereen zelf zien. Want ieder had ze gezien. Allen waren er zekerlijk niet in geslaagd binnen te komen, maar de bereisde schilder van het dorp fluisterde iets in de omringende ooren, en toen werd er daar buiten om bruid en bruigom geroepen. En ze traden met hun gevolg op den deel en uit de halfdonkere tuin werd er leve en hoera gejuicht - alles ging toe zooals in de groote steden, verzekerde de bereisde.

De bruigom was gelukkig - dat kan je gelooven, naast zulk een meisje. En de bruid was gelukkig, hoe zou ze niet, na zooveel jaren van trouw wachten. Want allen wisten dat ze had gewacht, allen kenden de geschiedenis van die wonderlijke bruidswerving, van de vaart over de schietstroom en van het roode lied aan den oever van den inham. En hieraan rijde zich een oneindige reeks fragmenten over de avonturen van de minnaar en de trouw van de beminde, die de dichtende geest van het volk, toen hij één keer in beweging was gebracht, aldoor verder weefde en volmaakte. En de sagen gingen van man tot man buiten op het erf en slopen zachtjes binnen in de feestzaal, bijna tot aan het bruidspaar. Over al deze avonturen scheen de stralenkrans van het sprookje en de heldensage, terwijl er een vonk van het eeregoud spatte tot zelfs op Moisio's grijze haar.

Weer werd er geroepen om bruid en bruigom - om het sagepaar, de bewonderde vertegenwoordigers van mannenmoed en trouwe liefde, waaraan men zich niet zat kon zien. Weer straalde de deel van licht, weer rolden de geestdriftige leve's en hoeraroepen over het erf, en weer sloop een nieuwsgierige achter de binnendringende schaar in de bruiloftzaal.

Ook de zaal lichtte en straalde. Het met witte lakens bekleede dak glinsterde als de 's nachts gevallen sneeuw bij zonsopgang. De muren rondom waren gekleed in hetzelfde witte gewaad, maar de lakens waren hier versierd met kransen en guirlanden, en hier en daar zag men groene hulstboeketten, die opstegen als een nieuw-groenend leven op verblindend witte grond.

De dans hield een oogenblik op. De genoodigden trokken zich terug naar de zijkamers om ververschingen te nemen - de vrouwen in gezelschap van de bruid, de mannen op zichzelf met de bruigom en de schoonvader. Bladen werden af en aan gedragen, glas en porcelein rammelde, een monter gemurmel vulde de kamers en in de oogen van de menschen vlamde de bruiloftsvreugde als een heldere feestdronk in doorzichtige glazen.

Weer schalde de viool en de menschen stroomden de kamer

binnen. De mannen leegden nog hun glazen en koppen en rookten hun laatste trekje, maar spoedig haastten ook zij de anderen na.

Het laatst kwam de bruigom. Maar plotseling herinnerde hij zich dat hij vergeten had tabak mee te nemen voor de speelman en ging daarom terug. En toen hij genomen had wat hij zocht en zich omwendde om te gaan, stond voor hem een jonge korte gedrongen man.

Olof schrok bijna - want de man vertoonde zich geluidloos en plotseling als een spook. En hij stond daar ook bijna als een spook, onbewegelijk en heelenal eenigszins zonderling: met breede beenen, de linkerhand in de broekzak, de rechter slap gebogen op zij, de hoed in de nek en een dikke, gloeiende sigaar in de mond - voor het overige was hij fraai gekleed met een boord, roode rozet en een dikke zilveren ketting over het vest. De oogen staarden met een wreede glans onafgebroken naar Olof.

"Ik zou den bruigom een paar woorden willen zeggen indien hij tijd heeft om te luisteren?" zei de man met een dikke, heesche stem terwijl hij de sigaar aldoor in de mond hield.

"Waarom niet...dat heb ik wel...maar ik ken u immers niet...?" zei Olof.

"Zeker zijn wij bekenden," luidde het langs de sigaar en in de heesche stem bobbelde iets giftigs en geheimzinnigs - "meer dan bekenden, ofschoon we niet aan elkaar zijn voorgesteld."

De man deed een stap naar Olof.

"Je vier van avond je bruiloft en ik kwam om je geluk te wenschen. Jou, die zoovele vrouweharten verdraaid en het gemoed van zooveel jongelingen zwart als roet gemaakt hebt, jou zou het misschien goed doen te weten...."

"Wat dan -?" riep Olof opbruisend uit, alsof hij rekenschap vorderde.

De glazen oogen van de man schenen uit te puilen en uit het midden der pupillen schenen twee gloeiendheete naalden te dringen.

"Jou, die de heele wereld in zijn macht hebt gehad, maar nochtans zoo menige arme zijn eenig lam roofde, jou zou het misschien dezen avond goed doen om te weten...dat...dat...geloof je dat het jezelf gelukt is een onschuldig lam te krijgen?"

En de man zag het gezicht van Olof donkeren, zijn neusgaten opengaan en trillen. Hij zag de bruigom beven van top tot teen, als een omvallende boom, die slechts wacht op de laatste bijlslag. De man besloot toe te houwen op hetzelfde oogenblik.

"Wel, hoe voelt dat? Geluk er mee!" Hij boog zich spiedend. "Ik heb ook meer reden dan de anderen, daar we om zoo te zeggen deelhebbers zijn in dezelfde..."

"Lafaard - smeerlap - satan!" Eindelijk braken de onrust en de razernij van Olof hun dam. Eén sprong vooruit; met door woede verhoogde kracht greep hij met twee handen de man in zijn jasopslagen en hief hem hoog in de lucht.

"Zeg je schietgebed," siste Olof tusschen zijn tanden, terwijl hij hem aldoor hoog hield en zijn jaskraag zoo kneep dat de gesteven overhemdsborst kraakte.

De man spartelde eenige keeren met de beenen, maar daarna bleven ze onbewegelijk hangen. Zijn gezicht werd bleek, de sigaar viel uit zijn mond en Olof voelde hoe zijn heele lichaam veranderde in een slappe, hangende vleeschmassa.

"Ik ben dronken - en - we-we-weet niet wat..." bobbelde er uit de bleeke lippen, als de laatste droppen uit een ton die geleegd wordt.

"Dank je geluk dat het zoo is - anders!" Olof smakte de man met een bons tegen de vloer. "Weg hier vandaan."

De bleeke man, die zich nauwelijks kon recht houden, waggelde heen en weer als bewusteloos, wendde zich eindelijk heelemaal om en strompelde uit de kamer zonder een woord.

Olof stond midden in de kamer. Het suisde in zijn ooren en de vlammen van het licht dansten om mekaar.

"Het is waar! Niemand zou het durven zeggen als het niet waar was!" Het kwam hem zoo natuurlijk voor dat hij geen oogenblik twijfelde aan de woorden van de dronkaard - het lot, dat hij zoo lang met donkere voorgevoelens had gedacht dat zou ingrijpen, had hem nu verrast en verpletterde alles in één oogenblik!

De viool schalde hooger dan gewoonlijk, en de vloer golfde zoodat het heele huis trilde, in de kamer werd er een nieuwe dans gespeeld. Het kwam Olof voor alsof het geluid van de viool één enkel snijdend hoongelach ware geweest, alsof al deze menschen

gelachen en gedanst hadden om 't hardst, van vreugde over zijn vernedering.

"Neen, er zal een eind zijn aan deze hel - en dat dadelijk!" riep hij hardop uit, terwijl hij zich uit het vertrek stortte, zonder te bedenken hoe hij dat eind bewerkstelligen zou.

Een menigte lachende blikken richtten zich op Olof, toen hij de drempel van de kamer betrad en terwille van het gedrang een oogenblik stilhield. En daar werd het hem klaar, dat hij niet als een bekkesnijder de heele kamer kon leeg ruimen.

Men maakte ruimte voor de bruigom langs de muur, en langs die smalle goot haastte hij zich naar het andere eind van de kamer - naar de speelman.

"Verkoop je je viool?" fluisterde hij hem in het oor. "Er is iemand die hem koopen wil, hij heeft mij verzocht te vragen - er wordt op de prijs niet afgedongen!"

"Ik weet niet - het is moeilijk te scheiden," antwoordde de speelman en dempte de viooltoon.

"Verkoop je je viool? Het is *noodig!*"

"Laat gaan dan voor dertig mark!"

"Goed! de kooper komt dadelijk - maar verander nu in een polka en speel als een die zijn beminde voor de laatste keer streelt! En een aanstekelijke maat!"

De speelman knikte.

Olof stapte recht op een jong meisje toe en boog zich. De viool zweeg en sloeg op hetzelfde oogenblik over in een polka, zoo hevig dat de dansenden staan bleven met verbazing in hun blikken.

Maar als een stormwind ijlde Olof weg met zijn meisje, en verscheidene andere paren zetten zich weer in beweging. Maar ze hielden spoedig op en alle blikken waren gericht op de bruigom die bezeten scheen door bovennatuurlijke machten. Zijn oogen vlamden, om zijn lippen speelde een raadselachtige lach en op het voorhoofd lichtte een overmoedige trots.

Allen zagen met verbazing en bewondering - nooit had men zulk een dans gezien! Olof nam een ander meisje, dan een derde, voerde ieder slechts een paar keer rond de kamer

en ruilde weer. Hij voerde ze niet naar hun plaats, hij slingerde ze licht van zich af en boog zich voor een volgend en rukte haar met zich in dezelfde wilde vaart.

"Wat bedoelt hij ermee?" werd er gefluisterd.

"Hij danst nu met alle meisjes - de laatste keer als jonggezel."

"Ja heusch." En de menschen lachten en beschouwden verrukt de wilde, raadselachtige dans - het zou ook vreemd geweest zijn als er bij zijn bruiloft niet iets ongewoons gebeurd was, zooals altijd anders.

Weer zwaaide Olof zijn dame op zij en boog zich bizonder diep en hoffelijk - voor Kyllikki, die daar stom verbaasd en vol onrust stond, zonder te weten wat ze eigenlijk moest gelooven.

De speelman die zag wie hij nu uitgenoodigd had, drukte de viool steviger tegen zijn borst en liet al zijn hartevuur uitstroomen in de streek van zijn strijkstok. De viool schalde en klaagde en het bruidspaar ijlde voorwaarts als door de lucht, lenig en verleidelijk. Eenmaal, twee, drie, viermaal rond de kamer en aldoor ijlden ze verder.

Toen midden onder de vijfde draai, zweeg plotseling de viool, glom te voorschijn in de opgeheven hand van de voorbijdansende Olof, en brak op het zelfde oogenblik in duizend splinters tegen de tafelkant, - "vii-i-i" klaagde midden in de ontsteltenis een snaar die sprong in zijn spanning.

Er ging een siddering door de bruiloftschaar, allen zagen verschrikt naar het bruidspaar. Maar ze stonden kalm naast elkaar, alsof dat alles had gehoord bij het sluiten van de dans.

"Vergeef, als het ongewoon leek!" uitte de bruigom lachend. "Gij begrijpt wel dat met de viool waarmee ik mijn jeugd uitspeelde, nooit meer zal gespeeld worden - Goede nacht."

Door de menigte ging een gesuis van verlichting en bewondering. Welk een einddans! Welk een bruigom! Niemand zou zoo iets kunnen bedacht hebben!

De gasten lachten, de bruigom lachte en de oude Moisio lachte aan zijn tafeleind: zoo moet het zijn! De rug naar de anderen, alles voor de eene, - mijn dochter is wel een viool waard!

De bruid alleen stond bleek - alsof het weer een Zondagavond geweest was in de zomer, en ze gestaan had aan den

oever van den inham en gezien hoe een man met een blos van woede op de wangen langs het water wegspoedde.

* * *

Stappen naderden door het zijvertrek.

Een man met de oogen brandend van duister vuur ging binnen - hem volgde de bleeke bruid.

Met heftige stappen ging de man op en neer in de kamer; razend beet hij zich de lippen. Toen bleef hij plotseling staan naast de tafel op den achtergrond van de kamer en wierp een doordringende, ijskoude blik op de bleeke vrouw.

De vrouw die tot nu toe stil en in gedachten in het andere eind van de kamer stond, naderde hem met talmende stappen.

"Olof," zei ze met een stem die beefde van teerheid en angst. "Lieve Olof, wat beduidt dit eigenlijk...?"

"Lieve -?" kletterde het tusschen de saamgebeten tanden, als een hagelbui tegen een vensterruit. Zijn stem beefde van huilen en lachen, van snijdende hoon en bitterheid. Heftig greep hij de vrouw bij beide schouders.

"Houd je op een afstand!" schreeuwde hij, ziedend van woede, en stiet haar zoo heftig van zich af, dat ze een paar stappen achteruit waggelde en op de sofa neerzonk bij de zijmuur.

Stom bleef de bleeke vrouw in dezelfde houding - de stoot kwam zoo onverwachts. Maar toen stond ze op en ging kalm en vastberaden, met twee roode vlekken blozend op de wangen, eenige schreden naar Olof toe.

"Wat beduidt dit eigenlijk, Olof?" vroeg zij met een stem, waar de teerheid nog in trilde, maar waar op de bodem reeds een toon van staal duidelijk doorklonk.

Het bloed bruiste en ziedde in Olof's aderen - dat de schuldige zoo met hooggeheven hoofd durfde hem kalm en recht in de oogen zien. En toen zijn blik op hetzelfde oogenblik op de myrtenkroon viel, het teeken van de bruidelijke reinheid, die, als om hem te bespotten, te groeien en zich te heffen scheen, toen vreesde hij dat het bloed zou stilstaan in zijn aderen, en hij voelde een dringende behoefte zich op haar te storten en haar in stukken te scheuren.

“Dat beduidt” riep hij met een bezinninglooze razernij en sprong op haar toe, “dat je onrechtmatige versiersels draagt, bedriegster!”

En met een ruk trok hij beide, kroon en sluier van haar af, en stampte ze onder zijn voeten, hoe langer hoe wilder, hoe meer de stalen draden van het geraamte zich als slangen kronkelden over de vloer: “Leugenaarster, leugenaarster, schijnheilige leugenaarster!” schreeuwde hij.

Kyllikki bewoog zich niet; stil en vervaard bleef zij staan - alleen de roode vlekken op haar wangen groeiden en werden grooter.

Van de kroon waren slechts eenige staaldraden en losgerukte myrtebladeren over - eindelijk schopte Olof ook de sluier op zij. Nu richtte hij zich op en zag wild naar Kyllikki als een man die reeds één vijand heeft afgemaakt en zich gereed maakt een tweede aan te grijpen.

“Wil je me misschien eindelijk zeggen wat dit alles beduidt?” uitte Kyllikki - aldoor kalm maar met zoo'n veranderde stem dat die haar zelf verschrikte.

“Ja, bij God! Als ik mijn revolver hier had, zou ik je oogenblikkelijk zoo antwoorden, dat je nooit meer kon vragen.”

Het kwam Kyllikki voor alsof al het bloed uit haar aderen gevloden was en daar in de plaats gevloeid had een koude stroom van schreeuwende nood en radeloosheid. Zij was beschimpt, haar bruidskroon en haar geluk waren in het stof vertrapt, en er bleef slechts over een man die raasde en dreigde. Zij nam Olof nauwkeurig op, om als met één blik uittevorschen van wat voor hout hij eigenlijk was. En zij voelde zich als bij instinkt staan voor iets groots en vreeswekkends, waarop hun heele toekomst berustte - haar volgende woorden of daden zouden beslissend kunnen zijn. Zij herinnerde zich plotseling iets, en het bloed stroomde suizend naar haar hoofd...Zou hij wel durven? Was zijn woede grooter dan zijn liefde?

Zij vatte snel haar besluit: nu of nooit, anders was het verloren! Zij ging naar de schrijftafel en opende de onderste la, zocht iets, vond het niet, deed de lâ weer dicht en opende de tweede. Na een oogenblik rees ze op en ging met bedaarde, vastberaden stappen naar Olof toe.

Zij lei een groote, ouderwetsche revolver, waarvan de donkere pijp in het licht glansde, op de tafel.

"Hier heb je wat je wensch, hij is geladen - ik wacht op antwoord."

Ze zei de woorden langzaam, haar heele wilskracht inspannend opdat de stem haar niet zou begeven, ging eenige stappen achteruit en wachtte - lijkbleek in het gezicht en de blik vast op Olof gericht.

Het beslissende oogenblik was nabij. Het scheen Kyllikki een eeuwigheid, en ze zou zijn omgevallen als ze zich niet als een ijspilaar had gevoeld.

Olof stond onbewegelijk en staarde haar aan alsof hij een spook had gezien. Hij had één keer nog haar even bleek en vastberaden gezien - die keer voor de oude Moisio. Als een stikkende angst sloeg hem die gelijkheid - de revolver op de tafel was een tegenhanger van de kleeren die Kyllikki toen begon uit te trekken.

"Wat bedoel je eigenlijk, - wil je me gek maken?" riep hij met gesmoorde stem, terwijl hij in wanhoop zijn haren uittrok en heftig naar de deur stortte.

Kyllikki voelde het bloed en de warmte met stooten in haar lichaam terugkeeren.

Olof ging een paar keer de kamer op en neer en richtte zich toen als een stormwind naar Kyllikki. Zijn bloed was weer aan het gisten, en hij voelde zich weer verheven in zijn rechterstoel.

"Je wilt nog trotseeren, verraadster!" scheeuwde hij bleek van woede en op de vloer stampend. "Weet je wat je ben? Een leugenaarster en meineedige! En wat je gedaan heb? Je hebt me bedrogen! Je hebt mijn bruiloftsavond verstoord, je hebt mijn geluk verwoest en mijn toekomst - je hebt me vernederd voor de menschen - je bent niet rein en onschuldig, maar je..."

De lucht hield op in zijn longen, hij haalde heftig adem en ging voort met gebroken stem: "En nu is het uur van rekenschap gekomen! Ken je een man, een kruiper, die van avond hier was, een ellendeling met een roode rozet en een dikke zilveren ketting over zijn vest? Lieg nu ook, als je durf!"

"Ik ken hem - en wel heel goed."

"Natuurlijk, hoe anders...!" Hij gaf een nare nerveuse

lach. “En die kruipert kwam naar me toe op mijn bruiloftsavond en zei...”

Hij brak af om haar langer te plagen.

“Wat zei hij -?” vroeg Kyllikki met ingehouden adem.

“Wat je zelf weet - dat je hem zonder inzegening hebt toebehoord.”

Met voldoening zag Olof hoe die woorden Kyllikki doodden als een donderslag, zooals zijn bedoeling ook was geweest.

Kyllikki voelde een beven door al haar leden. Zij voelde dat ze Olof haatte - en dat heele geslacht, van wie de een valsche getuigenis bracht en de ander raasde als een waanzinnige, die sprak van *zijn* bruiloftsavond en *zijn* geluk en reinheid eischte van anderen - maar niet van zichzelf. Zij voelde dat zij nu moesten samentreffen en elkaar verscheuren zonder vrees en verschooning, en alles verpletteren als ze iets nieuws wilden opbouwen.

“En verder dan?” vroeg ze klaar en koud met opgeheven hoofd.

“En verder?” schreeuwde Olof razend.

“Ja, dat is er toch maar een - of hebben er zich nog meer aangemeld?”

“Maar één! God, God, ik dood je nu op 't oogenblik.”

“Doe dat,” en ze wierp een trotschen blik op Olof en ging voort met een koude beheerschte stem: “En hoeveel buitenkerkelijke vrouwen heb jij zelf gehad, zeg?”

Olof rochelde alsof hij een messteek in de borst had gekregen. Daarna sloeg hij zich woedend op het hoofd met gesloten vuisten, wendde zich af en bruiste de kamer op en neer, razend en zich aan de haren trekkend: “Ik dood je, ik dood ons beiden, jou en mij, ik wil dooden, dooden, dooden.”

Toen hij zoo een oogenblik geraasd had, gooide hij zich op de sofa, reet zijn jas open zoodat de knoopen rondom vlogen, trok zijn witte rozet af en smeet hem op de grond, terwijl hij angstig riep: “Waarom moet ik die hel uitstaan? Niemand heeft zoo'n ellendige bruiloftsavond gehad, niemand is zoo ongelukkig als ik.”

Kyllikki stond kalm en liet Olof in zijn angst razen. Zij voelde de grond onder zich om zoo te zeggen zekerder wor-

den. Eindelijk ging ze naar Olof toe, die zich wentelde op de sofa.

"Moet ik je haten en verachten of moet ik van je houden?" zei ze met kalme stem. "Je luistert naar leugens van een dronkaard, inplaats van het te vragen aan de eenige die je onvoorwaardelijk vertrouwen kunt en je geeft me niet eens een verklaring als ik er om vraag. Ik verbaas mij niet dat de man deed als hij deed en je op je bruiloftsavond liet proeven één drop van hetzelfde gif dat je zeker menig ander bereid hebt. Wat hem betreft, zoo is hij in zekere zin een jeugdkameraad van me en zoon van een rijke boer. Ik ben van mijn jeugd af, zoo goed als aan hem verloofd geweest. Toen ik kind was, behandelde hij, die een half tiental jaren ouder dan ik was, mij als zijn meisje, liefkoosde mij zelfs tusschenbeide, toen ik nog niet eens het verstand had daar boos over te worden. Maar dat is ook alles, ofschoon die ellendeling sedert in zijn dronkenschap en kwaadheid probeerde je iets heel anders wijs te maken.

"Is het waar, Kyllikki?" riep Olof uit, terwijl hij opsprong.

"Ja, *ik* ben wel rein, maar *jij* - ben jij wel gerechtigd een rein meisje te eischen...?"

"Of ik gerech...?" bruiste Olof op, maar bleef midden in zijn zeggen steken en zonk achterover op de sofa, verborg zijn hoofd in zijn handen, en sloot zijn oogen alsof hij wou vlieden voor kwade gezichten.

"Er zou je recht geschied zijn," ging Kyllikki voort, "als het geweest was, zooals je geloofde - zoo moest het geweest zijn! Je wist het zelf en daarom raasde je en dreigde mij te dooden!"

Zij beschouwde een oogenblik Olof, die jammerde op de sofa.

"Rein en onschuldig - ja, jullie hebt gelijk dat je vasthoudt aan die eisch. Maar heb je er een enkele keer van avond aan gedacht wat ik krijg - ik, die rein en onschuldig ben?"

"Plaag mij niet," klaagde Olof, zijn handen wringend. "Ik begrijp het wel en ik heb ook aan jou gedacht - och, och!"

"Dat heb je ook - een enkele keer. Daarvan hield je brief een paar woorden in, diep gevoelde woorden. Ik vatte

die op als een bede om vergiffenis, en kon alles aannemen zooals het was, want ik dacht toen meer aan anderen dan aan mezelf. Maar vanavond...."

"God, God, wat een ellende - alles is voorbij," jammerde Olof met tranen in zijn stem en begon weer aan zijn haren te trekken. "Ach deze avond, deze avond, die mijn mooiste droom is geweest, waarop ik gewacht heb als een groote verzoeningsdag! Alles is in flarden - kroon, sluier, droomen en verwachtingen - ach mijn bruiloftsnacht, mijn bruiloftsnacht die wordt mij geweigerd!"

Hij wierp zich voorover met het gezicht verborgen in het sofakussen en barstte uit in wild gesnik.

"Je bruiloftsnacht?" zei Kyllikki met bevende stem. "Heb je misschien al niet veel bruiloftsnachten gehad...? Maar *mijn* bruiloftsnacht - de stem begaf haar - die is nooit geweest en zal nooit zijn...!"

Zij barstte uit in een heftig, wanhopig geschrei en zonk bevend neer in de andere hoek van de sofa.

En de bruidskamer was vol van gehuil en weegeklaag, van zuchten en snikken, van zooveel verdriet en pijn dat de muren zouden hebben kunnen springen onder de druk. Kyllikki's gehuil verhoogde zich soms tot een snijdend geklaag en Olof kromp in smart als een hulpeloos kind.

Hij richtte zich op, als uit een droom ontwakend, toen hij voelde dat hij onbewust tot aan Kyllikki was gegleden. En hij zonk neer op de grond voor haar, terwijl hij zijn armen om haar knieën sloeg en zijn gezicht in haar schoot borg.

"Dood mij," riep hij in wanhoop uit. "Vergeef me eerst en dood me dan."

Toen Kyllikki zijn arm om haar beenen voelde, hield ze op te beven en voelde haar huilen en haar smart wegsterven in de vaste omarming.

"Waarom antwoord je niet?" riep Olof uit. "Als je me niet kan vergeven, dood me dan ten minste, anders doe ik het zelf.

Maar Kyllikki antwoordde niet. Ze boog zich slechts voorover en stak haar handen onder zijn armen en begon hem

zoo op te trekken - langzaam en krachtig, totdat ze hem recht had, waarop ze hem vast tegen zich aandrukte.

Een warme stroom golfde in Olof's borst en hij sloeg zijn armen om Kyllikki, zooals een dankbaar kind zijn armen om zijn moeders hals legt.

"Knel mij nu tot ik dood ben, dan heb ik wat ik begeerde!"

Maar Kyllikki zweeg slechts en drukte hem tegen zich aan. Zoo lagen ze lang, als kinderen die moe zouden zijn geworden door heftig geschrei.

"Olof," uitte Kyllikki eindelijk, terwijl ze haar armen losmaakte. "Toen je me vroeg, zei je dat je me niet vroeg om vreugd en geluk met je te deelen maar om met je te lijden en te streven."

"Dat was toen," klaagde Olof, "en toen zelfs hoopte ik toch op geluk."

"Maar dat sloeg juist op deze nacht - dat is ons eerste lijden."

"En dat heeft alles vernietigd, alles, alles!"

"Niet alles, alleen de zaligheid van onze bruiloftsnacht - al het overige is er nog."

"Nee, nee, probeer niet jezelf en mij te bedriegen. En wat bekommer ik me om mezelf! Ik heb het verdiend, maar jij, maar jij, die moet...."

"Geen woord meer erover, Olof," brak Kyllikki af, "nu niet en later niet. Ik heb het al vergeten."

"Alles?"

"Alles - ter wille van jou, Olof!" zei ze warm. "De mensch kan niet alles krijgen wat hij wenscht en hoopt, en als wij onze bruiloftsnacht niet kunnen genieten als bruid en bruigom, zoo kunnen we toch vrienden en kameraden zijn."

"Ongelukskameraden!" zuchtte Olof zwaar en ze drukten zich tegen elkaar als twee verdwaalde, stukgereten zielen die slechts elkaar hebben om op te vertrouwen.

"Olof," fluisterde Kyllikki na een oogenblik. "Wij moeten gaan rusten, je ben zoo moe."

Op hetzelfde oogenblik vlogen hun blikken naar het witte

bruidsbed - toen zagen ze verschrikt elkaar aan. En als in een boek lazen ze in elkaar's oogen de gedachten die zich in hun ziel bewogen.

"Kunnen we hier niet op de sofa rusten, die korte tijd tot het morgen is?" vroeg Kyllikki met bevende stem.

Olof greep haar hand en drukte die zonder een woord aan zijn lippen.

Toen Kyllikki opstond om kussens te halen viel haar blik op de tafel. Ze ging er heen, nam, terwijl ze de opmerkzaamheid van Olof ontweek, er iets af, ging naar de schrijftafel en deed de geopende la weer op slot. Een dankbare blik van Olof volgde haar naar het bed.

Maar toen ze twee sneeuw-witte kussens nam, op wier kanten de gelukkige verloofde onder het werk met een bonzend hart de jubelende kussen van heel haar verlangen had gedrukt en welker gekruiste linten de heimelijke liefdesgroeten van heete lippen droegen, toen begonnen haar schouders te beven en zij bleef staan met de rug naar Olof alsof ze iets had in orde te maken aan de kussens.

Olof's oogleden begonnen te trillen en heete tranen welden ertusschen. Hij stond op en ging behoedzaam naar Kyllikki.

"Kyllikki," zei hij met smeekende stem terwijl hij haar naar zich toe keerde: "Heb je alles vergeven?"

"Ja, alles," antwoordde zij, met oogen die straalden door haar tranen, en sloeg haar armen om Olof's hals. "Vergeef me mijn kinderachtigheid."

En met heete tranen sloot Olof haar jubelend en dankbaar aan zijn hart.

"Doe de lichten nog niet uit, Olof - we laten ze de heele nacht branden," vroeg Kyllikki, die al lag uitgestrekt op de sofa.

Olof knikte en lei zich naast haar met de voeten gesteund op een nevenstaande stoel en het hoofd op Kyllikki's schoot.

"Geef mij je hand," vroeg hij, terwijl hij zijn eigene over het hoofd naar Kyllikki uitstrekte.

Twee donker glanzende oogenparen begonnen met elkaar

te fluisteren als eenzame sterren aan een half donkere herfsthemel, terwijl de aarde zuchtte in de schoot van de nachtelijke schemering.'

* * *

Hoe ook verder in de eerste jaren van zijn huwelijk de gevolgen van Olofs vroegere daden niet uitbleven, wordt in het volgende en laatste deel van dit boek duidelijk. Maar eigen huis en eigen kind zijn de gebondenheid en de verzoening waarin een sterk leven, met geloof in de toekomst, zich kan terugvinden.

Het mooie van Linnankoski's werk is zijn stille doel-vastheid en zijn zichtbaarheid. Er wordt niet in geredeneerd, alleen verbeeld en gesproken. Tafreel schakelt zich aan tafreel, op de wijs zooals dichters die wenschen, werkelijk zonder alledaagsch, zinnebeeldig zonder pedant te zijn: levend en toch een kunst-werk.

Ook is het een bekoring temeer dat, terwijl gevoel en verbeelding opwellen uit een diep gemoed en een bewuste beschaving, de uiterlijke stijlgeving zoo bescheiden blijft. De kracht van het juiste woord wordt nooit verzwakt door de overleggende bedenking of de verfijning van smaakvolle belezenheid: voor dezelfde zaak staat herhaaldelijk hetzelfde woord zonder dat een voor afwisseling te gevoelig oor zich kieskeurig toont; een gewone zegswijs, mits ze doeltreffend is, schijnt niet zoo spoedig afgezaagd als ze het elders doet.

Overigens is het hier gegeven overzicht, hoewel het eenige voorname brokstukken in zich heeft opgenomen, meer de lijn die door het boek loopt, dan het boek-zelf. De heele rijkdom van zijn afwisselende tafereelen - in het geheel zijn er twee-en-dertig - ligt feitelijk onaangetast. Ik heb niets willen doen dan ertoe inleiden.

In Russische gevangenissen
Door
Jacob Israel De Haan

OREL.

In mijn vroegere opstellen over de Russische gevangenissen werd voortdurend de Centrale gevangenis te Orel genoemd als eene waar de politieke gevangenen wreedaardig werden mishandeld. In De Beweging van December publiceerde ik eenen brief, door mij geheimelijk uit een Russische gevangenis ontvangen, met een nauwkeurig verhaal van verregaande mishandelingen.

In het Handelsblad van Zaterdagavond 5 April verscheen een artikel van den Heer H.S. van Son te Efvatovo gouvernement Orel, waarin deze beweerde, dat er in de gevangenis te Orel niet mishandeld werd. Het bewijs voor deze bewering was geen ander dan de verklaring van de gevangenis-ambtenaren zelve. Ik was overtuigd van de juistheid van mijne inlichtingen en bood aan met den Heer Van Son te samen de gevangenis te Orel te bezoeken. Het daartoe noodige verlof is mij door de Gevangenisadministratie geweigerd. Mij dunkt, dat wij hierin gevoegelijk eene bekentenis van schuld mogen zien. Een ontzettende schuld waaraan in Rusland niemand, niemand twijfelt.

Na het verschijnen van het eerste artikel van den Heer H.S. van Son heb ik mij gewend tot bevriende gevangenen. Zij hebben mij de twee volgende brieven toegezonden. De eene is geschreven door eenen broeder aan zijnen broeder. De tweede is geschreven aan mij-zelven. Beide brieven zijn uit het Russisch vertaald door den Heer A. Saalborn, beëedigd translateur.

Mijn lieve, beste, broer!

.....'En nu, beste jongen, zul je zeker gaarne iets van mij willen weten. Je kunt je niet voorstellen in welk eenen toestand ik mij op het oogenblik bevind. Wat hebben die beulen te Orel met mij gedaan! In het begin ging het nog eenigszins. Men behandelde mij tamelijk. Natuurlijk werden wij in de badkamer: "*in ontvangst genomen*" en daar naar behooren: "*onthaald*". Ieder van ons werd flink geslagen. Vooral in de eerste week werd ik voortdurend: "*gemasseerd*", maar dat is niet zoo gevaarlijk voor de gezondheid. Bij het begin van de tweede week verhuisde ik naar boven. Gemasseerd werd daar minder, en zeldzamer hoorden wij het commando: "*in de houding*"..Later verhuisden wij naar de derde verdieping. Daar werden wij vrijwel geheel met rust gelaten en zelfs voor het werk in de corridor gebruikt, waarbij ons de kettingen werden afgenomen. Mijn katorga-termijn was bijna voorbij, als ik tenminste rekening hield met den aftrek voor goed gedrag. In.....had ik den Directeur verzocht geen kwaad over mij te schrijven in zijn rapporten, en dat heeft hij, zoover ik weet, ook niet gedaan. Daarom ben ik ook zoo verbaasd over wat verder te Orel is gebeurd. Toen mijn tijd gekomen was, vroeg ik den afdeelings-chef mij toestemming te geven tot het indienen van het vereischte verzoekschrift.

"'t Is goed" zeide hij.

Den volgenden dag werden de anderen, die gelijk met mij gekomen waren, naar de gemeenschappelijke afdeeling overgebracht. Ik bleef achter. Mijn vreugde kende geen grenzen, want ik dacht, dat ik nu naar Siberië mocht.[1)]

Denzelfden avond, na de inspectie, stormde een assistent bij mij binnen:

"Ik wensch uwe excellentie eenen goeden avond."

"Heb jij gevraagd, een verzoekschrift te mogen schrijven? Schoft, schoft, ben jij vergeten, wat jij daar te.....hebt gedaan? Pak hem maar beet."

Dit laatste tegen een aantal bewaarders, die mede binnen waren

1) Dat wil zeggen: in de verbanning, die hoe vreeselijk ook, verkozen wordt boven de gevangenissen.

gekomen. Ze vlogen op mij af en begonnen mij te slaan en te trappen. Ik deed alle mogelijke moeite niet te vallen. Onderweg waren wij al gewaarschuwd op te passen niet te vallen, omdat ze dan met hun hakken op je borst gaan trappen. De assistent ging op de bank zitten. Hij genoot van het schouwspel en hij hitste de bewakers nog aan: "Goed zoo.....goed zoo.....zóó gaat-ie goed.....roep jij nou maar je kameraden te hulp.....roep dan je kameraden."

Ik werd omhoog gegooid en dan weer op den grond gesmakt. Uit mijn neus stroomde bloed. Ik verloor mijn bewustzijn. Later bemerkte ik, dat ze mij naar het privaat brachten en met koud water begoten. Toen verhuisde ik naar beneden. En er verliep geen dag en geen nacht meer, dat ik niet afgeranseld werd. Ik werd ziek, wanhopig. Mijn zenuwen werden mij de baas. Ik kreeg snijdende hartkrampen.

Soms klopte mijn hart, alsof het barsten zou. Ik vroeg medicijnen. "Zoo, ben jij ziek? Nou, dan zullen wij jou wel beter maken." Daarna begonnen ze mij nog erger te slaan. Vooral des nachts had ik verschrikkelijk van hun bezoeken te lijden. Er waren nachten, dat ik gegeeseld werd, tweemaal, driemaal, tot ik bewusteloos werd. Dan werd ik met koud water overgoten, en eenmaal zelfs met faecalien. De dood is verkieslijk boven zulk een leven. Ik begon de touwen van de krib los te peuteren. Maar zij bemerkten het en het gevolg was al maar meer slaag. "Beulen" schreeuwde ik "schiet mij dan toch dood.....maak mij dan toch ineens dood."

"Nee, donderhond, doodschieten zullen we jou niet en ophangen ook niet. Maar levend hier vandaan kom je óók niet. We zullen jou doodmartelen."

Aan verkorting van straf dacht ik al niet meer. Mijn eenige gedachte was vrij te komen van dit leven, van deze kwellingen. Maar zelfmoord is in Orel zoo gemakkelijk niet. De helhonden kennen alle middelen en kijken toe met beide oogen.

Plotseling werd ik op kantoor geroepen. Ik dacht niet anders dan dat ik met de roeden zou worden gegeeseld. Maar o, wonder, er werd mij aangezegd, dat ik in verbanning kon gaan. Stel je mijn vreugde voor: verbanning in plaats van geeseling. Maar in Orel is alles mogelijk. Den volgenden dag ging ik op étape.

Eindelijk los uit de muren van Orel! Maar helaas: waartoe dient mij de vrijheid. Mijn gezondheid is weg, lichaam en geest. Ik ben een levend lijk geworden. Reeds meer dan vijf maanden lig ik in het ziekenhuis te.....en ik word niet beter. Integendeel. Je zoudt me niet meer herkennen. Hoop op beterschap heb ik niet meer. Waarom moet ik sterven zonder jou ooit te hebben wedergezien? Waartoe heeft dat gemeene woestijnvee mij gebracht! Mijn leven is gebroken. Ik blijf hier tot er plaats is in een inrichting voor zenuwlijders. Misschien kan ik daar nog beter worden. En dan is het goed. Maar als ik toch niet beter word, waarom moet ik dan mijn vernield en treurig bestaan verder rekken? Ik weet maar al te goed, dat ik je niet zal wederzien. Vergeet het niet: in Orel is mijn leven vernield.'

Uit den tweeden brief, gericht aan mij zelven, heb ik de mededeelingen van vriendschappelijken aard, benevens de gevaarlijke aanduidingen weggelaten.

'Beste kameraad, onze wederzijdsche vriend.....heeft mij over uwen brief gesproken, waarin gij hem schrijft, dat iemand in een Hollandsche courant alles voor leugens heeft uitgemaakt wat geschreven is over de barbaarschheden van nu en vroeger in de Centrale gevangenis te Orel.[1)] Ik heb daar ongeveer mijn geheelen straftijd doorgebracht. Ik heb op mijn rug de geheele heerlijkheid van het Orelsche régime gedragen, en zal u voorloopig één voorval beschrijven.

Den....Januari....is voor mij de vreeselijkste dag geweest, dien een politiek katorgist ooit beleven kan. Dien dag hebben de gevangenbewaarders mij gegeeseld, met roeden gegeeseld, zonder eenigen grond of aanleiding mijnerzijds.

Het was op een morgen en ik werkte in dien tijd op de weverij. Op het commando: 'Eruit. Aan het werk' gingen wij uit onze cellen naar de corridor en stelden ons in twee gelederen op, en wachtten tot men ons afgeteld had. De oudste assistent, die het toezicht had over de werkplaatsen riep mij uit het gelid en beval mij terzijde te gaan. Daar ik mij van niets kwaads bewust was, dacht ik, dat ik misschien zou worden overgeplaatst. Bij ons in

1) Bedoeld is de Heer H.S. van Son voornoemd.

de Centrale werd er onlangs over gesproken, dat men in de Centrale gevangenis te Smolensk groote weverijen had ingericht en dat van onze Centrale uit, daarheen een aantal wevers zou gezonden worden. Daar ik niet een van de minste arbeiders was, dacht ik, dat men wevers uitzocht om de zaak in Smolensk in te richten. Naast mij stond trouwens nog een goed wever. Ik was zóó verheugd over de mogelijkheid van eene overplaatsing dat ik eerst niet eens merkte, welk een rumoer er was in een vertrek achter ons. Want dat is de droom van iederen katorgist, uit de Centrale gevangenis van Orel weg te komen. '*Beter in de hel dan hier*' is een spreekwoord bij ons. Maar plotseling kwam een assistent op ons tweeën toe en gelastte: '*Kleed uit. Naakt*'. Ik begreep eerst niet, wat hij bedoelde. '*O, wil jij niet hooren?*' riep hij uit, en gaf mij een draai om mijn ooren. Ik kleedde mij geheel naakt uit. Zij onderzochten mij zeer nauwkeurig, maar vonden natuurlijk niets. Al dien tijd stond ik geheel naakt, maar niemand scheen eraan te denken mij toe te staan, mij weer aan te kleeden. Uit de kamer achter ons, waar het rumoer van daan kwam, liep de assistent Annenkof de gang op,[1)] vlak langs mij heen. Hij lachte op een allergemeenste manier en vermaakte zich met mijn verlegenheid. Ik sloeg de oogen neer. '*In de houding*' commandeerde hij en ik moest hem aanzien. In de kamer achter ons bleef het rumoer voortduren: geschreeuw, kermen, smeeken om genade. Toen begreep ik, dat daar iets vreeselijks gebeuren moest. Eindelijk wierp men mij mijne kleederen weer toe met het bevel mij zoo gauw mogelijk aan te kleeden, hetgeen ik deed. Uit de bedoelde kamer kwamen vijf man onder voortdurend trappen en slaan. Wij tweeën moesten ons met hen in het gelid stellen. '*Naar de cellen*' was het bevel. In de cellulaire afdeeling werden wij vóór de telefoonkamer in het 't gelid gezet. De chef van die afdeeling kwam op ons toe en vroeg op barsche toon, waarom wij daarheen gebracht waren. Ik zei, dat ik het absoluut niet wist.

1) Over den Heer Annenkof schrijft de berichtgever van Vera Figner: 'Un autre suppléant du directeur, Annenkof, tape en pleine figure de toute la force de son petit corps malingre. Il est l'ennemi mortel de tous les condamnés politiques. Le seul mot d' "*étudiant*" fait tressaillir de courroux son coeur plein d'amour de la patrie' ('Les prisons russes' 13).

‘Dat lieg je, schoelje’ brulde hij, ‘jij weet er alles van. Jij hebt geschreven. Jij hebt een brief geschreven.’

‘Ik heb niet geschreven.....ik weet van niets.’

‘Jij zal het zeggen.....of wij soms geen middelen hebben om jou te dwingen!’

Hij gaf bevel ons te onderzoeken en ging in de telefoonkamer. Na eenige minuten verscheen Annenkof met een groot aantal anderen. Ook hij ging naar de telefoonkamer. De oudste assistent, hoofd van de geheele afdeeling, een reus van een kerel, met uitpuilende oogen, kwam op mij af en vroeg, wie van ons dien brief geschreven had. Wij antwoordden, dat wij niet geschreven hadden. Hij greep een van de gevangenen bij de keel, drukte hem tegen de muur en begon hem gewoonweg te worgen. Onze kameraad probeerde te schreeuwen, maar zijn stem werd hem gesmoord. Toen op mij af. Ik vroeg van welken brief er toch gesproken werd. In plaats antwoord te geven, sloeg hij mij met het plat van de sabel op de borst en schreeuwde: ‘Je bloed zal ik drinken.’ Hij zag er verschrikkelijk uit, zijn oogen bloederig beloopen en hij stonk naar sterken drank.

‘Revolutie willen jullie,’ dus brulde hij voortdurend: ‘ik zal jullie revolutie leeren.’ Toen verdween hij in de telefoonkamer. Een van ons werd binnengeroepen. Wij konden geen woorden hooren, alleen maar een dof gesteun, dat van heel ver scheen te komen. Wij raakten in een spanning van waanzinnige angst. Eindelijk werd onze kameraad als een dood ding de telefoonkamer uitgegooid. De cipier bracht hem in een van de cellen. Toen werd ik binnengeroepen. Een nauwe kring van bewaarders stond om mij heen. De assistent Annenkof hield een papier in zijn hand: ‘Je hebt verdiend, dat we je ophingen’ zei hij. Ik vroeg ‘waarom’. ‘Dat zal je daar zóó hooren. Antwoord oogenblikkelijk, of 't zal je beroerd opbreken: ‘*Aan wien heb jij dit brief je geschreven?*’ Ik antwoordde: ‘Wat ik ook zeg, u gelooft het immers toch niet. Maar papiertjes en brieven heb ik niet geschreven....men kan toch een expert benoemen....ik weet trouwens niet eens over welken brief het gaat’. Maar Annenkof luisterde nauwelijks naar wat ik zei. Hij hield vol, dat ik een briefje geschreven had aan kameraden buiten de gevangenis, waarin ik verzocht tien sinaasappelen te zenden, daarmee bedoelend tien bommen. Toen

begreep ik, dat het een opgezet spelletje was, en een onbeschrijfelijk gevoel van hulpeloosheid maakte zich van mij meester. Annenkof herhaalde: ‘Jij hebt het geschreven.’ Ik ontkende weer: ‘ik heb het niet geschreven en ik weet er niets van’. ‘Wou je soms beweren, dat *ik* het geschreven heb?’ vroeg hij treiterend. ‘Vooruit’ riep een van de anderen ‘geen praatjes langer’. En toen begonnen zij mij als waanzinnigen te trappen en te slaan, op mijn borst, in mijn nek, in mijn gezicht, in mijn zijde....overal, overal. Een pakte mij bij de keel en begon mij te worgen. Ik voelde, dat mijn krachten mij begaven en verloor het bewustzijn. Men begoot mij met water, waardoor ik weder eenigszins bij kwam. Toen werd ik nog wat heen en weer geschopt en uit de telefoonkamer gesmeten. Op weg naar de cel onthaalde de cipier mij nog naar hartelust op stooten in de zij met zijn bos sleutels. Eindelijk was ik alleen. Overal had ik razende pijnen, vooral links in mijn borst, waar ze mij geslagen hadden met de platte sabel. Mijn hemd kleefde aan mijn lichaam van het geronnen bloed. Op mijn hoofd overal builen, groot en klein. Zóó moet ik langen tijd gezeten hebben, ik weet niet hoe lang, niet in staat een lid te verroeren, tot ik geluiden hoorde, die op menschelijk kermen geleken. Was het verbeelding? Maar het schreeuwen en het kermen werden luider en luider. De stem leek mij bekend; die van eenen jongen kameraad. Maar weldra werd het gekerm weer stil. Ik hoorde alleen iets alsof iemand over den grond rondkroop. Toen plotseling luid gillen, lang en aanhoudend. Wie er mishandeld werd, kon ik niet nagaan, zelfs niet vanwaar precies de geluiden kwamen. Het scheen van verre en tegelijkertijd dichtbij. Tot het gegil ten slotte geheel verstomde en een schrikkelijke stilte heerschte. Ik verwachtte niet anders, of men zou ook mij een ‘*bezoek*’ brengen. Maar neen. Het bleef stil, onheilspellend stil. Maar opeens weer een hartverscheurend gillen: ‘*Kamerdden! Wij worden vermoord*’ schreeuwde iemand. Ik stond versteend van schrik, koud en heet tegelijk, en moest mij vasthouden om niet te vallen. Mijn slot knarste en mijn deur vloog open. ‘*Neem je pet*’ riep een van de assistenten. Ik nam mijn pet en ging naar de gang. Daar stond Annenkof met een papier in de hand. Nog drie kameraden werden uit hun cellen gehaald, evenals ik beschuldigd het bewuste briefje te hebben geschreven. ‘*Naar de badkamer*’ was het commando. Toen begreep

ik, dat wij gegeeseld zouden worden. En zoo was het. Eerst werd een van de andere drie in de kamer naastaan geroepen en weldra weerklonk een hartverscheurend schreeuwen: '*Het is allemaal een in elkaar gezet spel*' gilde hij aanhoudend. Eindelijk moest ik binnenkomen. In de bewuste kamer bevond zich een aantal assistenten en bewaarders, onder aanvoering natuurlijk van Annenkof. Hij lachte allergemeenst en zei, dat ik was veroordeeld tot twintig geeselslagen wegens het schrijven of doen schrijven van dien brief. Ik gaf geen antwoord. Men legde, of liever men kruisigde mij op een bank, bedekte mijn hoofd en begon. Een aantal bewaarders hielden mij vast. Twee sloegen om beurten en in de maat. Ik beet mijn hand kapot, maar gaf geen geluid. Dit scheen den Heer Annenkof maar matig aan te staan en hij gaf bevel een beetje stoom bij te zetten. Maar ik hield vol en gaf geen geluid. Mijn krachten begonnen echter reeds te minderen en het bewustzijn begaf mij. Achttien, negentien, hoorde ik nog, en ik dacht: 'Nog één slag....nog één.[1)] Maar helaas, de Heer Annenkof liet zich zóó medeslepen, dat hij dóórtelde: één en twintig, twee en twintig. En zij bleven maar doorslaan. Zijn beulswerk maakte hem dronken. "Genoeg" schreeuwde iemand, en ik werd naar de cel gesleept. Den volgenden dag werd ik in de boeien geslagen.

Veel had ik te Orel reeds mede beleefd! Maar dit! Dat het allemaal op touw gezet was door eenen assistent, die zich wilde onderscheiden, daaraan twijfelde ik niet. Maar waarom moesten meerdere gevangenen ervoor getuchtigd worden?

Eenige dagen later hoorde ik in de badkamer van kameraden hoe de zaak zat. Een gevangene tot twintig jaar katorga veroordeeld wegens moord op een geheele familie had in de pet van een onzer kameraden, Gozanof, een briefje genaaid. Deze wist natuurlijk niets daarvan af. Toen de beambten hem beschuldigden een

1) De Heer H.S. van Son vermeldt in Het Handelsblad van 5 April, dat de Inspecteur der Gevangenissen te Orel hem heeft medegedeeld niet meer te geven dan dertig slagen. Dit als teeken van zachtmoedigheid. Inderdaad staat de wet *honderd* slagen toe (Notice officielle 41) en zegt verder: 'Ainsi que le prouvent les lignes précédentes, le régime des peines disciplinaires fonctionnant en Russie possède, outre sa souplesse et sa variété, un certain degré d'intensité (*inderdaad*!) sans toutefois comprendre des châtiments qui portassent un caractère de torture.' (Notice 42.)

geheimen brief te hebben geschreven, ontkende hij natuurlijk. Daar alles van te voren in elkaar was gezet, werd na een zoogenaamd onderzoek het briefje in Gozanofs pet gevonden. Het luidde als volgt: "*Beste kameraad B, eindelijk heb ik vernomen, dat je hier in de stad bent. Zend mij asjeblieft tien sinaasappelen. Ik heb ze hoog noodig*." Het briefje was slecht geschreven en vol fouten. Na eenige dagen werden wij weer op het kantoor geroepen en moesten allen eenige regels schrijven. Maanden gingen voorbij en wij hoorden niets. Al dien tijd werden wij beroofd van boeken, van wandelen, enz. Wie het briefje in werkelijkheid geschreven had, wist iedereen, ook het personeel van de gevangenis, maar zij deden alsof het hun niet aanging. Na maanden kwam een van de assistenten bij mij en zei: "Als je het den commandant vraagt, zullen de boeien je worden afgenomen". Ik waagde de opmerking, dat men ditmaal toch wel heel vlug was geweest met straffen. En hij: "'t Is nogal erg! Vandaag doet hij het jou. Morgen doe jij het hem". Zoo eindigde deze treurige geschiedenis. En in Orel zijn zulke gebeurtenissen maar al te talrijk.

H e t R o o d e K r u i s . Teneinde binnen de bepalingen van de Russische wet te gemoet te komen aan de dringendste behoeften van gevangenen en verbannenen is te Parijs een comité ongericht met subcomités in België en Zwitserland. Algemeen penningmeester is de Heer Aïtoff, Rue Michelet 13 Parijs. Giften worden gaarne ontvangen en overgemaakt door den Schrijver van deze artikelen: 118 Frans van Mierisstraat Amsterdam.

Achter een dichte deur

Een jongen lacht, achter een dichte deur,
En speelt zijn spel, nu verder, dan dichtbij.
Zijn lach licht door mijn smart, ik voel mij vrij
Van warre wanhoop en fnuikend getreur.

Tot ik bezin. Weet ik niet meer, waarom
Ik in dit huis een machtig Man verwacht?
Omdat men Georges bande in barre Nacht,
En ik genade vraag, daarom, daarom.

Gelijk de lach van dien Knaap was uw lach,
Georges, mijn Makker, en uw blijde jeugd
Was moeders trots en menig makkers vreugd.

Tot één u bande en brak uw lied en lach,
Wie zal eens lied en lach van dien Knaap breken,
En hem als u bannen naar barre streken?’

Het woud
Door
Arthur Van Schendel[1)]

En toen zij het zachte kruid van den woudzoom betraden, eerst over de heldere madelieven met een enkele welige boterbloem, dan langs de kanten gordijnen van nachtegaalskruid over de zeldzamer schatten die er verborgen bloeiden, hoorden zij vreemd gemurmel alom onder de roerlooze ruigte van groen. Kaka snuffelde aan iederen stengel waar hij langs ging en loerde voorzichtig laag onder de bladeren, terwijl zijn staart soms even bewoog.

‘Het ruikt hier heerlijk!’ zeide Puikebest, ‘net of het Zondag is -’ Maar het meisje hield haar hand voor zijn mond en wenkte hem te luisteren.

Zachtjes gingen zij verder langs violen en anemonen, hoog boven hen door het loof der eiken flonkerde soms even een licht van de zon of ritselde iets, en over den grond, achter en onder de planten, ging het fluisteren en zoemen met hen mede. Tot zij kwamen aan den boom waar Reinbern iets had gezien en zijn oogen niet van had afgewend, daar was het stil.

Voorzichtig, met zijn hand over het schors, liep hij om den stam heen. En hij zag wezentjes, elfjes zooals Alfrade was, zilverig, paarsch en groen, schuchter in een rij, met gestrekte armen, de hand van de eene op den schouder van de andere.

‘Ik heb hier toch iets anders gezien,’ zeide Reinbern.

‘Maar die is weg, die vlucht altijd,’ antwoordde er eene.

1) Gedeelte van een verhaal dat weldra verschijnen zal.

En Alfrade sprak: ‘Zij hadden maar even met haar gespeeld, Elflene, Elflichte die dansen, Velviane, Alviane die wuiven, Zefira, Zamira die zweven, Faucula die zingt.’

‘Zocht de knaap haar?’ vroeg er eene met een stem als het gonzen van een bij. ‘Ga dan verder naar de feeën, naar de nimfen.’

‘Neen, haar immers niet,’ lispelde een andere, een blonde, bedeesd.

‘De prinses, de prinses zoeken wij, meisjes,’ zeide Puikebest, ‘waar is Eva Beata?’

‘Neen, neen, neen, neen, hier niet, hier niet!’ lachten zij allen te zamen zoodat de bladeren rondom trilden en heen en weder bewogen, en zij strekten hun beentjes en dansten in de rij geruischloos heen door de planten. Daar achter begon weer het murmelen en fluisteren, soms klonk het dwaas of er stillekens om iemand gelachen werd. Reinbern liep nogmaals den boomstam om en keek naar boven in de takken, hij wist zeker dat hij hier iets gezien had.

‘Het moet toch hier in het bosch zijn,’ mompelde hij voor zich. En met het meisje aan de hand schreed hij langzaam naar een anderen boom, en van daar naar een anderen, en verder.

Maar Puikebest aarzelde en bleef telkens achter. ‘Waarom zouden wij hier verder zoeken?’ vroeg hij. ‘Zij is hier niet, zeggen zij. Zij plagen wel, maar spreken altijd waarheid.’ En als hij weer nader bij den knaap was gekomen antwoordde deze: ‘Ik weet zeker dat ik hier iets gezien heb, daarom wil ik eerst hier zoeken.’ En hij ging voort, vastberaden, met gesloten lippen en opgericht hoofd. Dan twijfelde Puikebest weer en keek rond, niet wetend of hij volgen moest of ergens anders gaan.

Zoo kwamen zij aan een plek waar veel jong hout groeide en warrig struikgewas, bramen en kamperfoelie, de grond was donker gekleurd en welig van varens, en daar lag een fee op haar rug, starend met oogen zoo klaar als water. Toen Reinbern dicht bij haar stond zag zij hem aan en richtte zich op. Puikebest vroeg:

‘Is de prinses hier in het bosch?’

Zij schudde zacht haar hoofd en de ochtendkoelte ruischte door de bladeren.

‘Zie je wel?’ vroeg Puikebest weer. ‘Zullen wij dan ergens anders gaan?’

Kaka stond al gereed. Maar Reinberns lippen bleven gesloten.

‘Ik weet wel wie hij gezien heeft,’ zeide de fee. ‘Zij is lief en schooner dan eenig schepsel. Hoor, wacht, ik zal mijn zusters roepen, Holda en Cisa weten meer dan een van ons.’

En achterover leunend op haar armen maakte zij een diep zomersch geluid, dat ver door het hout en het loover ging, zooals het roepen van een koekoek. Achter de heesters klonk veelstemmig gelach, gesnater en gegiggel. Het gerucht zwol overal aan, gekwetter en gekwinkel van vogeltjes, geluid van vrouwenkelen en een andere gedempte koekoeksroep, het leek of de boomen zelve iets tegen elkander zeiden, en van den grond steeg een zwoele geur op, frisch en prikkelend. Toen verschenen zij uit het loof, licht trippelend achter elkaar, de zusters die geroepen waren, lachend en oogen knippend of zij pas waren ontwaakt. Dan, als zij rondom Reinbern stonden, trad de oudste, de grootste, de donkere Cisa naar voren en sprak hem aan:

‘Voel de zoete lucht die hier gaat! In dit woud is enkel groeien, geuren, bloeien. Wij feeën en nimfen zijn als niets, wij verlangen niets, wij hebben geen geur en geen adem, en wij groeien niet, wij kunnen alleen lachen en stil zingen als wij hooren hoe de boomen, de planten zuchten waneer zij bloeien, het is zoo schoon. Wij zien ze van het begin tot de zomer met hun geluk komt. Eerst slapen zij in de zachte warme duisternis van den grond. Maar op een dag hooren zij de zon daarbuiten en zien zij de witte, de roode kiem in hun hart, het wonderlijke zaadje dat altijd wil, naar boven wil. Dan drinken zij het sap van de aarde en het heele woud begint te blozen, te kleuren tot de lucht trilt om ons heen, en de koelte verzadigt ons. Des daags drinken zij al wat vochtig is, al wat glinstert en fonkelt, des nachts, wanneer hun bladeren rusten in donker, groeien hun stengels en zij weten het niet, maar een dwalende nachtkever die het ziet schrikt soms en zweeft ijlings voort. En eindelijk komt de tijd van zuchten, de liefste tijd. De planten zwellen vol van overvloed, zij zoeken er elkaar van te geven en verlangen zoo dat zij eindelijk op een morgen het niet langer houden kunnen en hun bloem, hun innigst geheim, voor het licht opendoen. En hun geuren zweven door elkaar en ver-

mengen zich. Dan, dan komt zij hier, want zij leeft van geuren, zij die je zooeven meende te zien, maar die je niet hebt gezien, die altijd vlucht.'

Cisa nam haar gewaad, blauw als het blauw der akeleien, legde zich tusschen de varens neder en hief haar aangezicht op naar het goud in de loovers. En een stillere zuster naderde, Holda, geheel in haar gewaad van druivenpurper gehuld, en met denkend gelaat stond zij voor Reinbern en het meisje. Schuchter sprak zij, of zij nauwelijks spreken durfde:

'De stilste zuchten die de een om de andere zucht hoort zij, ook in de verste valleien hoort zij het verlangen dat geen sterveling hoort. Zij is hier in het woud nu, het eeuwige kind. Wie haar ziet heeft een zeldzaam geluk, hij voelt hoe de volheid van zijn hart lichter wordt en hoe hij groeit zooals de kleine plant, hij verstaat het zuchten en verlangt zijn binnenste open te doen, een ander te zijn. Ach, wij feeën verlangen niet, groeien niet. Het gebeurt wel dat een nimf haar nimfengeboorte vergeet en een mensch wil zijn bij de menschen. Maar weldra keert zij terug, verlaten en zonder zang, zij heeft van het zuchten alleen de droefheid geleerd. Dan komt zij om te troosten over wat feeën en nimfen niet hebben. Daarginds waar het water van veel bronnen te zamen vloeit in de beek ligt een nimf te treuren, en zij die altijd vlucht, is bij haar. Kom.'

'Maar zij, zij is toch onze prinses niet?' vroeg Puikebest.

Achter de heesters klonk plots weer het klein geschetter van dwaasheid. Holda zweeg, verschrikt door die vraag. Maar de derde, schitterend van zilver, Abundia, met groote oogen blauw als turkooizen, antwoordde welluidend:

'Neen, niet de prinses. Wij weten alleen dat zij des nachts bij de menschen gaat.'

'Is zij het meisje Psyche dat soms met Slaap den nachtwacht wandelt?' vroeg Puikebest weer.

Maar Abundia sloot haar oogen, keerde zich om en wenkte Reinbern te volgen. De andere ging naast hem en het meisje, de derde kwam achteraan met Alfrade. Ook Puikebest liep ten leste mede, langzaam, onwillig, halfluid zeggend:

'O de prinses! Kom toch met mij mee, laten wij liever de prinses zoeken.'

Maar Reinbern antwoordde niet, hij werd gedreven door een warme zware kracht in zijn borst om te gaan waar hij verlangde. De prinses zou daar achter zijn, wist hij, daar achter hetgeen hij zocht.

Zij stegen naar een heuveltje waar enkele beukeboomen stonden op het donkere glanzende mos, de lucht was daar zuiver. En toen zij er waren begon een klein harpje te spelen, en van achter de boomen kwam een menigte kleine mannekens met geregelde pasjes hun tegemoet, sommigen bij drieën of tweeën, en sommigen alleen, zij droegen verschillende kleuren, maar zij hadden allen roode mutsjes.

En toen zij in een wijden luchtigen kring stonden en een voor een, met het mutsje in de hand, naar Reinbern toetraden, klonken al hun stemmen verschillend, als het tjilpen van een musch, het blaten van een lam, het tjirpen van een krekel, het kwekkeren van een ouden kikvorsch, het kirren van een duif, het klokken van een kloek, maar in het geluid van allen klonk ook een eendere trilling, als van een harpsnaar. Eerst sprak de oudste, toen volgden zij één voor één en traden buigend terug in hun kring.

'Ik heb gezocht tot ik wist wat goed is voor anderen. Ik ben gelukkig, Leperkoen.'

'Er zijn er die altijd iets noodig hebben, die zijn er. Ik kom gauw, ik ben vlug, Spillewiddel.'

'Wanneer er zoo een bang wordt maak ik hem vroolijk. Ik vertel wat, ik lach maar, Heintje, een kleintje, trala.'

'Luister, luister! roep ik aan je deur als je het liefste vergeet. Ik wek, Klopper.'

'Wat er groeit en bloeit in je tuintje, in je hartje, besprenkel ik met water. Ik bewaak het, Katerman.'

'Wij wijzen je altijd verkeerd, omdat het zoo heerlijk is te verdwalen. Ik ga over land, hij over zee, Mallabron, Zabulon.'

'Loop maar, niemand weet hoe hij gaat, wel waar hij komt. Ik stuur je recht, Budde.'

'Het gaat regenen, zeker, maar dan komt de zon weer, zeker. Wij voorspellen, Fili en Kili.'

Het werd donkerder langs de stammen der boomen, maar door de ruischende bladeren boven straalde de zon.

‘Waar één is, daar moeten twee zijn. Ik maak de vriendjes, ik bind vast, Ruppel.’

‘Maar de wereld staat niet stil, alles gaat voorbij en er komt weer wat anders. Ik breng iets nieuws, Robbe.’

‘Sta niet te kijken, maar loop, zoek, doe. Wij reppen voort, Bivor en Bavor.’

‘Als je droomt, droom dan van mij. Ik weet geheimen, Nisse.’

‘Ook kleine stemmen en dwaze woordjes doen goed. Ik verzin woordjes, Mummel.’

En de oudste, Leperkoen met het gerimpeld voorhoofd, kwam weer statig naar voren en zeide goedmoedig:

‘Ga voort, knaap, ga voort hier in het bosch. Het is gevaarlijk haar te zien die je hier zoekt. Daarom hebben wij maar even met je gedachten gespeeld. Wij komen weer als je ons noodig hebt. Ga voort, alles komt terecht.’

Het harpje speelde weer en met dartele beenen verspreidden allen zich voorbij de boomen, terwijl het in het gebladerte zacht begon te kletteren en er enkele droppeltjes vielen op het mos. Reinbern keek overal waar Puikebest en Kaka waren gebleven, maar hij zag ze niet; hij trachtte te onthouden wat hij zoo pas had gehoord, maar hij kon het niet; hij keek het meisje aan, en vond haar vreemd.

De drie feeën wenkten hem mede, zonder geluid, en zij volgden, alleen met hun tweeën. Maar Alfrade kwam ook nog, zij liep met open handen om de regendroppeltjes op te vangen die glinsterend van de bladeren vielen. Zij daalden weder de moshelling af, door de boschbessenstruikjes naar het kreupelhout, daar gingen zij achter elkander, hun hoofden geheel in het natte groen, en van den grond steeg de streelende damp van bevochtigde aarde.

Buiten het hout weder wees Cisa voorzichtig met haar vinger. Daar stonden kleine boomen waar de takken van nederhingen langs een bank met edele koningsvarens begroeid; waar de grond naar de diepte daalde murmelde het water van een beekje, en in den boog van den hemel er boven waren dunne wolkjes, parelgrijs, maar ook wit en zonnig, want het regende niet meer. Tusschen de varens hier en daar lagen nimfen, de meesten met het hoofd voorover in de handen geleund. Zij bewogen niet, zij zagen niet op. En dicht aan het water, waar zij haar vingers in koelde, lag

een bleeke nimf, haar haren hingen ordeloos over haar armen, haar beenen.

Cisa knielde en fluisterde:

'Ondine treurt. De nimfen mogen iets menschelijks niet beroeren. Eens heeft zij een ridder gezien, zoo schoon, zoo lief dat zij met haar vingers even zijn hand vasthield. Nu branden haar vingers, nu moet zij ze altijd koelen. En nu verlangt zij altijd bij hem te zijn. Ach, hoe kan dat? Hoe kunnen twee verschillende wezens altijd, altijd samen blijven? De ridder hield van zijn zwaard, zij alleen van hem en van het zuivere water. Zijn hand was warm, zooals vuur, de hare koel, zooals water. Die ridder ging heen naar ander oord. Zij bleef alleen. Hoor!'

Het was stil, er was geen enkel geluid dan het ademen van Rein en het meisje. Toen zweefde er een zucht over de varens, licht als een vallend rozenblaadje, en zoo vreemd dat Reinbern iets in zijn borst voelde zwellen, iets donkers, iets angstigs dat pijn deed. En dadelijk murmelde het water van den vliet over de steentjes, en dadelijk maakten de nimfen die er om een zuster te treuren lagen een kleine beweging, zoodat alle varens zachtjes wiegelden. En de hemel blonk voor Reinberns oogen, en hij zuchtte, maar hij dacht dat niemand het hoorde.

Toen zag hij weder, heel even, in de bladeren aan den overkant de oogen van haar die hij zoo kort te voren voor het eerst had gezien, van haar die hier in het bosch het eeuwige kind werd genoemd, van haar die altijd vlucht. Zij had hem aangezien. Hij wilde dat hij zijn hart met zijn handen kon vasthouden, zoo zwaar was het. Hij voelde zich veilig dat het meisje zoo dicht bij hem stond.

'Zie,' sprak Cisa en wees naar boven. Daar was een regenboog. 'De kleuren zijn geen kleuren, zooals een zucht geen verdriet is of een lach geen vreugde. Het zijn zuchtjes en lachjes van licht. De boog is de brug naar den hemel waar de wezens die alleen elkander verlangen twee aan twee over gaan. Wij feeën komen er nooit. Maar ik heb een oud lied gehoord, lang geleden gezongen toen er veel goden en dichters waren. In dat lied heb ik gehoord hoe eens een jonge god en een meisje van de menschen beiden hetzelfde verlangden. Het is zeldzaam dat twee zoo gelijk zijn van wil, en zoo blij waren zij dat zij voortaan altijd te zamen

als één wilden dansen. En zij zongen, maar zij wisten niet of hij zong of zij. En zij lachten, maar hij hoorde slechts haar stem en zij slechts de zijne. Toen moest hij weer naar de goden terug, omdat hij een god was, en zij naar de menschen. Dit konden zij niet veranderen. En zij lachten en zuchtten voortaan, hij in het godenland, zij op de aarde, en hun lachen en zuchten werden één daar in de verte, daar in de hoogte, rood en niet rood, blauw en niet blauw, geel en niet geel, want als het een het ander wordt ziet niemand meer hoe het eerst was. En die boog stijgt op, soms hier, soms in een ander land, wanneer de een verdrietig en de ander vroolijk is.'

'De knaap is verdrietig, zuster,' zeide Holda, 'hij verlangt naar iets.'

Dit zeide zij omdat Reinbern nog altijd iets, dat pijn deed, voelde in zijn borst, en omdat hij nog steeds in de bladeren staarde waar hij het vluchtende wezen gezien had. En het meisje keek stil, omdat zij voelde dat er iets stil en eenzaam werd in Reinbern.

'Ja,' zeide hij, 'ik wil voort, ik wil zoeken.'

De bleeke nimf aan het water hief haar hoofd en haar lippen bewogen of zij iets zeggen of glimlachen wilde. En Rein glimlachte terug terwijl hij haar voorbij ging. De zonnestraaltjes tintelden door de bladeren en dartelden met ronde schijfjes van licht over de warme rustige planten.

Het werd warm in het bosch. Rein nam zijn hoed af en zag dat de roos die de prinses hem geschonken had toen hij pas in dit land was gekomen, daar nog in stak, maar één blaadje was er af gevallen. Hij keek om, maar zag het nergens. Alfrade zeide:

'De roos zal verwelken, heeft de Koning immers gezegd.'

Zij sloot haar oogen, want zoo ernstig als de knaap haar toen aankeek had zij nog nooit iets gezien.

'De knaap is verdrietig omdat hij een blaadje van zijn roos heeft verloren,' fluisterde de eene fee tot tot de andere. Haar donkere zuster antwoordde: 'Ach wat eens valt komt nooit weer.' Maar de zilveren met de welluidende stem hield haar hand op en sprak: 'Zoetjes, vriendinnen, er komt immers altoos iets nieuws.'

Zij wenkte het meisje, en Reinbern volgde.

Hier waren de oudste boomen, rechte, sterke eiken met gerimpeld schors dat grijs was tot boven toe, de zon scheen maar schaars door hun bladeren, de bloemkruiden op plekjes groeiden maar laag. De knaap keek iederen boom aan, tuurde voor zich en rondom, zijn oogen werden moe van het zoeken. Toen liep hij sneller, want achter een heuveltje hoorde hij een stem, een jong geluid. Holda fluisterde de beide anderen toe: 'Hij moet rusten voor hij het bosch uitgaat. Laat Daphnis een lied voor hem fluiten.'

Het was groot waar zij kwamen, de rustigste plaats van het woud, glanzig en groen op den vloer, vol stil schijnende juweelen in het gebladerte dat over de statige zuilen der boomen lag, en het klein gezang maakte er gejubel van vredigheid. Een maagdje lag er tegen het mos van de helling, als een roos, een blanke roos in de schaduw, haar oogen waren open en haar arm bewoog op haar borst. Een jongeling zat bij haar, lachend en kijkend hoe zij was. En overal zaten of lagen zij versrpeid, de feeën, de nimfen die gaan waar geluk is, zooals bijen naar de zoetigheid der bloemen, de kleine elven die betooverd worden door de vreugde van menschen. De jongeling zette de fluit aan zijn mond en speelde enkele tonen, huppelende geluiden, een jonge fee bij de achterste boomen sprong op, gelijk een lam onverwachts en maakte zich gereed om te dansen; maar de fluit zweeg weer, toen lachten de elfjes haar uit met dwaas getier, de meezen schetterden mee.

'Hier is de knaap die de prinses zoekt,' sprak Cisa.

Het gelaat van den jongeling werd ernstig. Maar hij zag Reinbern aan met klare oogen, en toen hij sprak klonk zijn stem gelijk van toon met den kalmen tweezang van roep en antwoord dien in de hoogte een lijster links begon en een lijster rechts vervolgde.

'Het is lang geleden dat wij voor het eerst elkaar zochten,' sprak hij, 'maar ik weet nog goed de pijn die het ons deed in het begin. Zit hier naast mij, en zij daar naast Chloë. Hoor het verhaal van twee, maar het is weinig wat wij er van vertellen kunnen. Wees nooit verdrietig, denk nooit dat je haar niet vinden zult, als je niet anders dan haar alleen zoekt. Zie, wij vonden elkaar, Chloë en ik, voor wij zochten. Maar wie het aller-, allerliefste wil, moet zoeken. Wij zoeken elkaar nog altijd.'

En de klare stem van Chloë vloeide in met de zijne:

‘Ik was nog nooit naar het veld onder den berg geweest. En op een morgen dacht ik: laat ik daar gaan met de schapen, het gras is er frisch en jong. Die gedachte was het begin van geluk. Want toen ik daar zat, nog voor den middag, kwam Daphnis met al zijn blatende dieren. Hij sprak, ik hoorde zijn stem.’

‘Het was een eenzaam land waar ik woonde, behalve mijn vader en ik was er niemand. En toen ik op het bergveld kwam vond ik haar. O zoetste dag van die zoete wereld, ik vond haar, ik die nooit had geweten wat schoon is en goed. Hoe kon mijn verstand toen begrijpen dat er geen ander bestond zooals zij, dat er zelfs bij de goden geen ander Chloë kon zijn? Zij zat daar, klein en lief, met haar hand op haar knie en zij zag mij aan.’

‘Toen de koeien, de schapen opstonden en naar het westen keken waar de lucht gloeide, moest ik ook opstaan, want zij verlangden naar huis. Maar voor ik ging heb ik Daphnis' handen op mijn schouder gevoeld. En voor ik thuis kwam, voor de zon van dien dag was ondergegaan, heb ik ieder lam, ieder schaap, iedere koe zachtjes gekust. Ik kon mijn tranen niet houden, maar ik was zoo blij en zoo groot.’

‘Zij was het die opstond, zij was het die heen ging, anders had ik nooit kunnen gaan. Voor ik thuis kwam wist ik wat schoon is en had ik geweend om de schoonheid die ik zag. Ik wist niet meer wie ik was. Alleen dat de wereld schoon is zag ik, hemel, aarde, alles dat bestaat. O dat is geluk, niets meer te zien van wat je zelf bent geweest, te weenen om de schoonheid van alles. Dien nacht kon ik mijn oogen niet sluiten, mijn gedachten zochten in donker Chloë die naar huis was gegaan.’

‘Mijn gedachten zochten Daphnis heel dien nacht toen ik alleen lag. Ik had niet heen moeten gaan. Maar zoo zijn meisjes, zij zijn bang als hun hart al te vol wordt, zij zijn klein en kunnen het nog niet alles vertellen. Hij is zoo goed, zoo lief. Ik had immers altijd bij hem willen blijven. Maar ik wist wel dat hij weer zou komen op het veld onder den berg.’

‘De dieren gingen vanzelf vroeg in den dag naar het veld waar het gras frisch is en jong. Het was eenzaam. Maar Chloë kwam. De schapen werden luidruchtig en mijn fluitje speelde vanzelf. En toen zij naast mij zat, zeide ik dat ik alles wilde zien in haar

hart en dat ik nooit meer van haar heen zou gaan. Toen begon het verhaal van wat zij dacht, wat zij wist, van al het nieuwe dat zij vond als zij peinsde.'

'En Daphnis vertelde de geheimen die hij dacht, die hij nog nooit had verteld. De wereld werd groot en was geheel van hem die zoo goed is, zoo lief.'

'Wij hebben nooit anders gedaan dan elkaar vragen: wat denk je nu? Wat is er nieuw in je hart gekomen?'

'Maar soms weten wij niets meer, dan zitten wij stil en wachten.'

'Wij zijn uit ons land gegaan om samen alleen te zijn. Want ieder woordje dat Chloë sprak tot haar schapen was een schat dien ik verloor, iedere blik dien zij hun gaf een nuttelooze dag van mijn leven. Wanneer zij spreekt, wanneer zij mij aanziet, zie ik de wereld en begrijp ik alles. Maar de wereld van haar woorden en haar oogen is anders dan het land waar wij woonden.'

'De wereld van Daphnis is stil en heerlijk. Ik kan er niets van vertellen.'

'Ik wil niet anders dan wat er uit het hart van Chloë komt. Nooit heb ik genoeg, en iederen dag, ieder uur zoek ik opnieuw wat ik nog niet van haar weet. O zeker, zeker word ik Daphnis eens Chloë, en Chloë wordt Daphnis, dan zoeken wij niet meer.'

Toen zette hij de fluit weer aan zijn lippen, speelde enkele langzame tonen, en zuchtte. Holda zeide tot haar zusters:

'Het verhaal van twee kan nooit geheel verteld worden, en wie het niet zelf vertelt begrijpt het nooit geheel. Verlangen is wonder.'

Stemmen van het oogenblik
Door
Albert Verwey

I Van staatzucht

Wat ik dan wensch?....
Enkel tegenover wie verdorden
En verworden,
Een Nieuwe Mensch.

Niet een wereld die uit goede en kwade
't Weefsel voortzet van zijn voos bestand,
Maar een kerngroep die door levende genade
De Chaos bant.

De uit-middelpuntge, de Afgrond, kan niet baren.
Tenzij uit nieuwe kiem
De twijgen, alle werelden rondom zich scharen,
In mildbedwongen riem.

Spaar mij uw pogen, uw gaan, nu hier dan ginder,
Uw schomling, lapwerk en plankwippend spel.
Ik zoek alleen de ontemperbare binder,
De onoverreedbre, oer-vruchtbre cel.

Wat maakt het me of uw rekengeest zijn kleefsel
Wanhopig spant,
Of Staatzucht schreit: de flarden van mijn weefsel
Gaan nu te schand,

Als vast en sterk de keurbende, eens gekweekte,
In tal en aanzien groeit,
En de eindelijke Held, om wien ik smeekte,
Mij tegenbloeit.

II Op Sorgh-Vliet

De Wereld vond in een schoon oord
De plek voor 't leelijkste Paleis,
Dat galmen zal van 't Vrede-woord.
O Tijd van vreê! o zoete Peis!

De landen druipen middlerwijl
Van bloed en staan geschroeid in brand,
Daar ging de List in aller ijl
Met Heb- en Winzucht hand in hand.

Die vielen op de Slaper aan
Die in zijn bed-kleedij verward,
Loopt, struikelt en niet stil kan staan
Voor 't mes hem treft en de adem spart.

En prachtge leuzen klonken luid:
Die Slaper was niet zooals wij,
Eenzelfde God heeft ons beduid:
Vernielt dien hond, dan eert gij Mij.

De Slaper viel, maar 't wákkre volk,
Gedreven door zijn eene God,
Sjort om de buit en stoot zijn dolk,
Nog rood, nu naar elkanders strot.

En rondom hen ligt slim en vroom
De bent van vorsten op de loer:
Elk spiedt of eigen uur haast koom',
Elk zorgt of niet zijn buur zich roer'.

En allen bulken wijs en braaf
Beloften, dreiging en vermaan,
Maar samen zijn ze elkanders slaaf,
Zij doen niets, kunnen niets, en gaan.

Zij gaan, en waar in 't vriendlijk oord
De romp rijst van 't verknoeid Paleis,
Daar zalft hun oor het Vrede-woord.
O Tijd van vreê! o zoete Peis!

Daar heeft de Schot die goud uit staal,
Maar ook uit merg van menschen kneedt,
Geld geofferd voor die Vrede-zaal
Waar nu dat heir van grooten treedt.

Daar schonk ook elk van hen zijn gift:
Gestoelte of ruit, tapijt of vaas.
O vorstlijk parvenuen-stift,
Wat schijnt ge grootsch, wat zijt ge dwaas!

Leus die als alle leuzen liegt,
Mom voor de lafheid die beveelt,
Glimp voor wie graag zichzelf bedriegt,
Schijn waar zich de ijdelheid meê streelt!

Breek af dan, in dat vriendlijk oord,
De leugen van dat valsch Paleis!
Eerst daarna galme er 't Vrede-woord:
O Tijd van vreê! o zoete Peis!

III Van volkstrots

Roem op uw volksdom niet tezeer: er waren
Volken aanzienlijker dan 't uwe, en zijn er
Ook thans:
Grootscher en fijner,
Met in hun taal een dieper glans,
En inn'ger adel zelfs in hun gebaren.

Wanneer gij zoo zult zijn dat vreemden loven:
Zie, daar is zulk een! houding en gelaat
Konden vooruit zijn daad,
In kunst en geest gaat hij zijn buur te boven: -
Wees dan - voldaan niet, maar verheugd,
En denk: mijn volk ligt langer niet verschoven,
Doch toont zijn deugd.

‘Hoe lang klonk niet dit woord, lof en verwijt tezamen:
Hun voorgeslacht was groot!
Maar had de trots op roem die hechtte aan vroegre namen,
Schaamte niet voor genoot?

Schaamte van nazaat zijn, en niet ook zelf voorvader!
Geen lichtgloed meer in 't oog, geen woeling meer in de ader
Die naar een toekomst dringt;

Geen vizioenen meer op vèr-lokkende kimmen,
Maar de avondglans alleen die de ondergang doet glimmen
Op zee waar de afgrond kringt.

Wij hebben laat en traag ons oud geloof hernomen
Van sterk te kunnen staan en feilloos als in droomen
Te zullen doen waar 't hart toe drijft.
Het hoofd dat denkt, de hand die schrijft,
IJlen vooruit aan daden die niet dralen.
Leer' nu de Wil elk werk zijn perk bepalen
Waarin 't, volvoerd, nochtans belofte blijft'.

Mijn hand houdt u terug. Uw daden schijnen
Uw eigne en zijn 't ook wel.
Maar even vast als vaag ontwikklen zich de lijnen
Van 't wereldsch samenspel.
Gij hebt, alleen niet, maar in sterk verbinden,
En onontschakelbaar verloop,
Uw eigen aandrift door de werkingen te winden
- Saamschietende van knoop tot knoop -
Van zooveel machten als het wordend leven
Dragen door ruimte en tijd,
En niet een enkle is hij die 't blijvend sein zal geven:
Elke andre is die gij zijt.

De volkstrots joelt en woelt, maar boven zijn krioelen
Aanschouwt gezamenlijke doelen
Iedere ziener.
De Heeren vielen, de machtige Potentaten,
Diener aan diener
Gaan de geslagen straten
Door alle staten.
Niemand kan wijken
Uit de eeuwige rijken,

Eerst nu ontsloten.
Ik heb mijn gedachten
Immer gezonden
Of zij ze ook vonden.
Al mijn verwachten
Was: wie me er wachtten,
Welke genooten.

De Indische beweging
Een niet uitgesproken voordracht
Door
J. De Gruyter

De besprekingen, die ik onlangs ten deele aanhoorde in eene op initiatief van het Indiërs Comité plaats hebbende bijeenkomst in Hotel Zeerust te Scheveningen, brachten mij er toe het standpunt te definiëeren, dat ik ten opzichte van deze kwestie inneem en misschien kunnen mijn overwegingen iets bijbrengen om ook de gedachten van anderen te verhelderen en hun houding in deze belangrijke aangelegenheid te bepalen.

Het is niet meer de vraag of er een Indische beweging is. Wij hebben den Indischen Bond en Insulinde zien geboren worden, wij zagen Boedi Oetomo en de Raden Adjeng Kartini Club ontstaan, wij zijn last not least van de luidruchtige en wijdschallende woorden, van de hartstochtelijke en gemouvementeerde lotgevallen van de Indische Partij en de Sarikat Islam getuige geweest.

Er is een Indische beweging. Laten wij beginnen dit vast te zetten in onze hoofden, laten wij beginnen dit als fundament van onze overwegingen te beschouwen, zooals wij eenige stevige, liefst ijzerhouten palen in den grond slaan voor wij het huis optrekken dat ons tot woon zal dienen.

Er is een Indische beweging. Men kan slechts hen beklagen, als geestelijk bijzienden, die er nog aan twijfelen, die, nadat het de Indische Partij gelukt was, in weinige maanden tijds ettelijke

duizenden leden te winnen, die de propaganda voor de Sarikat Islam zich als wildvuur over Java hebben zien verspreiden, hierbij slechts denken aan het werk van eenige ontevredenen en opruiers, van menschen, die bezig zijn hun eigen vischjes op te halen uit het troebel water der aan het gisten en koken gebrachte Indische maatschappij.

En nu weet ik ook wel, dat het Nederlandsch regiem van dit bazuingeschal en tromgeroffel, van dit aanheffen van leuzen en uitspreken van verwachtingen, van dit te hoop loopen van grootendeels ongeschoolde, hun doel niet helder voor zich ziende, drommen, voorloopig niet zooveel gevaar te duchten heeft, dat elk begin van rebellie, gesteld dat de beweging zich daarin uiten zou, thans en nog vele jaren waarschijnlijk wel met eenige salvo's geweervuur te onderdrukken ware en slechts wat meer ontevredenheid en verbittering, wat meer verwijdering en haat in de stille, afgesloten kameren van het Indisch gemoedsleven achter zich laten zou, - wee het land en zijn regeerders, waar men een zoozeer uit den geest en de ontwikkeling des tijds voortgekomen streven slechts op die wijze meent te kunnen bestrijden.

Uit de ontwikkeling des tijds voortgekomen, zeiden wij, waarmee wij bedoelen, dat de economische en maatschappelijke omstandigheden en krachten, die wij in den loop dezer laatste vijf en twintig jaren zich in Indië zagen vormen, noodwendig het aanzijn moesten geven aan partijen en organisaties, als waarvan wij daareven melding maakten.

Onder het kultuurstelsel met zijn grooten eenvoud en samenhang, met zijn logische vastheid van inrichting, met zijn alle andere gezag uitsluitende hierarchie van Europeesche en Inlandsche ambtenaren, met zijn overmachtige, feudale Staats-idee, geheel gericht op de exploitatie van het onderworpen door het overheerschend volk, van Indië door Nederland, onder het kultuurstelsel zouden dergelijke partijen en een dergelijke beweging onbestaanbaar geweest zijn.

Maar met den Vrij-arbeid is deze groote éénheid: het feudalisme in dienst van den overheerscher, is de vaste, organische samenhang van de Nederlandsch-Indische maatschappij allengs meer ondermijnd geworden. Voor den Staat als exploitant zijn honderden en duizenden particuliere exploitanten gekomen,

allengs tot grooter rijkdom en macht gerakend, in aanzien en invloed mededingers wordend van den Staat, het gezag over den inlander aan den Staat betwistend.

Wat is in het algemeen de inwerking van de kapitalistische voortbrengingswijze op onzen geest?

'Zoo goed als dit hier geschied is, schreef ik onlangs, en steeds bezig is te geschieden, zal ook in het Oosten het kapitalisme het maatschappelijke en gedachteleven herscheppen. Kracht en tegenkracht zal het ook daar worden - met de fabriek en de machine komt een sterker mededinging en strijd, een onzekerheid van bestaan, verhoudingen van wantrouwen en naijver en haat, de jacht naar geld en genot, de oververzadiging en het cynisme aan den eenen kant, verkommering en armoede aan den anderen, maar ook: een scherping van het intellekt, het op de spits drijven der energie, een ten leven wekken van latente, in eeuwenlangen sluimer gerust hebbende vermogens, een ontplooiing van werkzaamheid in velerlei richting. En al spoedig vormt zich ook de tegenkracht, die aan het gemoed en zijn edelste eigenschap, de liefde, hun rechten hergeven zal, - hier niet van boven opgelegd als door het Christendom, hier uit den drang der omstandigheden geboren, door de noodzakelijkheid gedikteerd, van binnenuit zich ontwikkelend en daardoor van meer werkzamen en blijvenden aard, de tegenkracht, die zich uit in de zucht tot samenwerking en aaneensluiting, tot organisatie en wederzijdschen steun, de tegenkracht, die versterkt en schept: het solidariteitsgevoel, het éénheidsgevoel: voor zijn medestrijder, voor zijn volk, voor de menschheid.'

Welnu, waar dit, naar het mij voorkomt, de algemeene werking van onze hedendaagsche productiewijze is, zooals wij ze overal in het economisch meer gevorderd Westen kunnen waarnemen, daar zal met de uitbreiding van onze vrije kulturen en industrieën in Indië, met het krachtig voorwaartsschrijden van het economisch leven aldaar, met die geweldige uitbreiding van het transport- en verkeerswezen, als wij de laatste jaren aanschouwen, ook het Indisch gedachteleven aan de invloeden daarvan niet ontkomen. Met het zich losmaken uit haar bureaucratisch-feudale banden en hare omvorming in eene maatschappij op kapitalistischindividueelen grondslag, gaat ook voor de Indische samenleving

noodzakelijk gepaard een omwoeling van het geestelijk leven in Westerschen zin.

Want ook de sterke drang naar meer onderwijs en het doordringen van de denkbeelden van Multatuli, Nietzsche, Marx e.a. staat daarmee in onverbrekelijk verband.

Het is nog zoo lang niet geleden dat de Europeaan of Indiër, die niet tot het ambtenarendom behoorde, maar voor half gold in de leidende kringen van Indië. Ook het kleinste ambtenaartje koesterde zich in den zonneglans, die van den Toewan Besar, den Grooten Heer, te Buitenzorg afstraalde, voelde zich deel te hebben aan het Machtsraderwerk, dat de Indische maatschappij beheerschte en in gang hield.

Maar allengs verlegt zich de invloed, het gezag, de grootheid, naar de klasse der particuliere heerschers: den suikerlord, den petroleumadministrateur, den tabaksplanter, den groothandelaar. De dagen van het ‘particulier sadja’ behooren, behalve in een uithoek hier en daar, tot het verleden.

En dit vooral veroorzaakt zekere ontevredenheid in alle rangen van de Europeesche en Inlandsche ambtenaarswereld, geeft aanleiding tot tal van klachten over onvoldoende betaling - de vergelijking met de dikwijls ruimer en in sommige gevallen buitensporige verdiensten van den particulier.

Men kan meenen, dat die klachten ongegrond zijn, vooral ongegrond, als men de salarissen van onze ambtenaren vergelijkt met de geringe inkomsten en précaire condities van de bevolking, welker belangen door den ambtenaar gediend worden of behooren te worden.

Wij zouden onzen ambtenaren genoeg idealistischen zin toewenschen om, alvorens zij zich beklagen over onvoldoende betaling, niet speciaal het oog te richten op de vetpotten van het particulier bedrijf, maar met aandacht ga te slaan de karig voorziene tafel van den inlander.

Maar wij zijn nu eenmaal geen idealisten, ons idealisme is gewoonlijk wat platonisch van aard, wij denken meer aan onze broekzakken, lang, breed en van solide maaksel, waarin wij de rammelende dukaten opbergen, dan aan het dikwijls wat verrafelde en leeggeloopen vestjeszakje, waarin onze humaniteit, onze edelmoedigheid en dergelijke minder substantiëele vruchten van hoo-

ger leven een plaatsje vinden. Wij worden gedreven door onze belangen, bewust of onbewust, en wij spreken van ons geloof, ons volk, ons vaderland, onze menschenliefde en tal van andere fraaie dingen. Zoo vertoonen wij ons, de mensch en de menschheid, aan den geschiedschrijver en den beschouwenden tijdgenoot, dragend de ideëele omhulsels, de zijden staatsiegewaden, waaronder zich het naakte lichaam van onzen eigenbaat verbergt.

Laat men mij niet van cynisme beschuldigen om deze misschien wat schamper klinkende woorden, want niemand die vaster dan ik overtuigd kan zijn welk een groote en weldoende rol het idealisme speelt in onze maatschappij en welk een veel grooter rol het in de toekomst toebedacht is. Maar ik zie het lang niet in zoo overvloedige mate voorhanden als vele woordvoerders en leiders van de publieke opinie, die dikwijls al heel spoedig in verrukking zijn, ons zouden willen doen gelooven. En voor den groei van dat waarachtig idealisme, dat mij toeschijnt een nog zoo zeldzame plant te zijn in onze maatschappij, voor den groei daarvan moeten wij onzen geest zuiveren van wat Carlyle noemde ‘sincere insincerity’, die oprechte huichelarij, die hij alom waarnam in het geestelijk leven van zijn tijd en die ook den onzen doet zijn een tijd met twee aangezichten.

Het is dat blijven staan met zijn geest voor zekere uiterlijke vormen en leuzen en symbolen van voorbijgegane tijden, vormen en leuzen en symbolen, die niet meer beantwoorden aan de werkelijkheid van het heden. Het is het zich tevreden stellen met den schijn der dingen, in plaats van ernaar te streven door te dringen tot hun wezen, zich met geblinddoekte oogen in dienst te stellen van zekere conventies, in plaats van ze te leeren kennen en te doorgronden in hun werkelijke en betrekkelijke, dikwijls slechts historische waarde, het is het zich in zijn aanschouwing van mensch en maatschappij laten beheerschen door wat bij vaster toegrijpen als waan en leugen onder onze handen verkruimelt.

Ik zeide dat de kapitalistische productiewijze ook bezig is zich meester te maken van Indië en het Indisch gedachteleven. Wij behoeven hier niet in de wordingsgeschiedenis van het kapitalisme te treden; wij willen hier slechts constateeren dat het berust op de exploitatie in kapitalistischen zin van den eenen mensch door den anderen, eene exploitatie, die steeds grooter en mas-

saler vormen en verhoudingen aanneemt, en meer en meer een geheel onpersoonlijk karakter begint te dragen. Er liggen werelddeelen - van geographischen aard somtijds, maar ook in andere opzichten - tusschen den kapitalist en den arbeider. Wij zien het kapitaal zich allengs samentrekken in groote naamlooze vennootschappen, welker aandeelhouders er gewoonlijk absoluut onkundig van zijn op welke wijze de winsten der vennootschap verkregen worden. En in het algemeen zijn zij er volkomen onverschillig voor, als de winsten maar groot genoeg zijn. Het is de winst, waar het om te doen is, de meerwaarde, zooals Marx het noemt, die de arbeider produceert boven wat hij als loon ontvangt. Eerst meer onbewust, door vakvereenigingen of langs anarchistischen weg, later meer bewust, met den groei van het socialistisch denken, wordt van de zijde der arbeidersklasse getracht, dat deel van de meerwaarde, dat zij af moet staan aan den bezitter der arbeidsmiddelen zoo klein mogelijk te doen zijn en haar streven, zooals zich dat in de programma's der groote sociaal-demokratische partijen van onzen tijd belichaamt, is er op gericht die meerwaarde in haar geheel te doen overgaan uit de handen van den kapitalist in de handen van den arbeider, wat slechts geschieden kan door alle grond en productiemiddelen in beheer van de gemeenschap te brengen.

Een omzetting van ons maatschappelijk leven, die zijn economischen kant heeft, maar laten wij het vooral niet vergeten, ook een ethischen. Want dat iemand geld, zelfs veel geld verdient, met zijn handen of met zijn intellekt, wij kunnen er ons niet over beklagen, wij zullen er hem eer om moeten prijzen, als hij aan de gemeenschap van zijn medemenschen daarvoor werkelijk waarde in de plaats geeft, daden of voortbrengselen van zoodanigen inhoud, dat zij iets bijbrengen aan ons stoffelijk welzijn of onze geestelijke vreugden.

Het is zeker dat in onze maatschappij het meeste geld verdiend wordt op heel andere wijze. De betaling geschiedt niet naar verdienste; naarmate het kapitalisme voortschrijdt van verovering tot verovering, van viktorie tot viktorie zou men bijna durven zeggen: zij geschiedt steeds minder naar verdiensten. Als men bedenkt hoeveel meerwaarde zekere Amerikaansche milliardairs opslokken, welk een cyns aan levenskracht hun jaarlijks

gebracht wordt door duizenden en nogmaals duizenden van hun medeburgers, dan duizelt men. Men moet er een zonderlingen rechtvaardigheidszin en een zeer bizonderen maatstaf van menschenwaarde op na houden om te meenen, dat een Rockefeller zijn 2400 millioen gulden *verdiend* heeft. Socrates, Shakespeare, Rembrandt, Beethoven, en eenige andere denkers en kunstenaars, die wij toch nog altijd als *ook* verdienstelijke menschen beschouwen, hebben het lang zoo ver niet gebracht. Wij misgunnen den mensch, die er voor zorgt, dat het onze lampen niet aan petroleum ontbreekt of dat wij onze suikerpotjes op tijd vullen kunnen, een behoorlijk loon niet, maar wij zouden toch denken, dat er werkzaamheden van hoogeren geestelijken aard zijn, die meer zeldzame en meer bewonderenswaardige kwaliteiten van hoofd en gemoed tot uiting brengen, die een meer diepgaand en meer omvattend zieleleven eischen, die een meer verheven en menschverheffend doel zich stellen.

Maar gij zult meenen, dat het socialisme en zijn leer, al vindt ge veel waars in zijn kritiek op het heden, al dorst het ook u naar meer recht en meer schoonheid, ons wat de toekomst betreft een fata morgana doet najagen. Ik ben dit niet met u eens, al zie ik wel, dat er nog een verre afstand tusschen ons en de socialistische maatschappij ligt. Het zou ons te ver voeren daarover hier te gaan disputeeren. Dit echter hoop ik, dat u mij zult toegeven dat het een noodzakelijk element van onze hedendaagsche samenleving is. Ook u zal bekend zijn aan welke wandaden tegenover den arme en onbeschermde het ongebreideld, geheel aan zichzelven, overgelaten, kapitalisme zich schuldig gemaakt heeft. Engels in zijn ‘Lage der arbeitenden Klasse in England,’ Marx in zijn ‘Kapital’ hebben er ons in ontstellende bizonderheden, hoofdzakelijk ontleend aan de rapporten van fabrieksinspecteurs, over ingelicht, langs welk een trap van onmeedoogende hebzucht en vernietigende uitbuiting de jonge industrie van Engeland zich naar boven gewerkt heeft, hoe het langzaam vermoorden ten behoeve van meerder gewin, vooral van de zoo gezochte goedkooper werkkrachten, vrouwen en kinderen, regel werd in de mijnen en de werkplaatsen.

En als deze schrijvers u, niet-socialist, verdacht mochten voorkomen, - wij zeiden, dat hun gegevens ontleend zijn aan de rap-

porten van fabrieksinspecteurs - als deze schrijvers u bevooroordeeld mochten voorkomen, wat dunkt u van de volgende mededeeling uit de History of our Own Times van den liberalen geschiedschrijver Justin Mc Carthy:

'In eenige kolenmijnen werden de vrouwen in letterlijken zin gebruikt als lastbeesten. Waar de zoom te nauw was om het mogelijk te maken rechtop te staan, moesten zij op handen en voeten vóór en achterwaarts kruipen, viertien tot zestien uren per etmaal, de met kolen geladen wagens achter zich aan sleepend. De wagens werden gewoonlijk bevestigd aan een ketting, die tusschen de beenen der ongelukkige vrouwen doorliep en gehecht was aan een gordel, om hun naakte bovenlijven geslagen. Hun eenig kleedingstuk bestond dikwijls uit een oude broek, van zakkengoed gemaakt; en zij waren onbedekt van het middel naar boven - onbedekt, dat is te zeggen, behalve met het gruis en vuil, dat zich op hun lichaam verzamelde en vasthechtte. De meest afschuwelijke ziekten deden zich voor onder deze hun geslacht verloochenende wezens. Dit laatste is bijna letterlijk waar, want hun borsten waren dikwijls hard en plat als die van mannen en niet weinigen hadden alle voortbrengend vermogen verloren. En gelukkig, waar dit het geval was, voor vrouwen, die, als zij kinderen voortbrachten, voor niet meer dan een week de bovenlucht ingingen, om dan weder tot hun werk terug te keeren. Het is wel overbodig te zeggen dat de onzedelijkheid, die van dergelijke toestanden het gevolg was, in volkomen overeenstemming was met de andere kwalen, die er hun ontstaan aan dankten.'

Dit is wat het kapitalisme, in die eerste lentedagen van zijn bloei, van de vrouw maakte; met de arme kleinen, die vanaf den tijd, dat zij nauwelijks loopen konden, aan den Moloch geofferd werden, zag het er niet beter uit.

Maar waarom zoo ver terug te gaan. Brengt elke tentoonstelling van huisindustrie geen menschonteerende toestanden aan het daglicht en wordt ook in onze koloniën het menschenleven niet licht geschat, waar de profijten van den winstjager er mee gemoeid zijn? Ging er een tiental jaren geleden niet een kreet van verontwaardiging door geheel Indië naar aanleiding van zekere onthullingen betreffend de mijnen in Zuid-Sumatra en de wantoestanden en mishandelingen, waarvan de koelies daar het

slachtoffer waren, in harteloosheid en wreedheid alles overtreffend wat ons van de Engelsche mijnen in hun eerste periode bericht wordt.

En in deze eigen dagen, - wij hooren er slechts nu en dan wat van als het hier of daar al te erg wordt - wie is niet geschrokken van de Putumayo gruwelen in het achterland van Peru.

Het zijn excessen, zult ge mij tegenwerpen, en inderdaad de ergerlijkste buitensporigheden, als waarvan ik er hier enkele in herinnering bracht, zijn gelukkig niet van dagelijksch voorkomen, maar altijd toch heeft het kapitalisme de eigenschap de verhouding van mensch tot mensch zoodanig te vervalschen dat de eene mensch in den anderen slechts een voorwerp van verrijking, van uitbuiting ziet. Dat de schoone band, die in vrijheid mensch aan mensch kan verbinden: van genegenheid, van vertrouwen, van eerbied, van liefde, er een wordt: hard, mechanisch, gevoelloos, als tusschen den mensch en zijn werktuig. Dat men, op zijn best, zich van alle verplichtingen tegenover dit werktuig ontslagen rekent als men slechts voor voldoende voedsel en een behoorlijke slaapgelegenheid gezorgd heeft gedurende den tijd, dat men er gebruik van maakt.

Wij zien de werking van het koloniaal kapitalisme niet zoo donker in, dat wil zeggen, wij zien er niet zoo uitsluitend den donkeren kant van als onze groote dichteres Henriette Roland Holst, die in haar zeer doorwrocht en zeer inzichtrijk werk ‘Kapitaal en Arbeid in Nederland’ daarover, o.a. het volgende opmerkt:

‘De groote kapitaal-akkumulatie in den kolonialen plantageen mijnbouw ontstaat, behalve in zoover het monopolie-karakter der produkten er toe bijdraagt, door de uitbuitingsmethoden van het moderne kapitalisme toe te passen op een bevolking, die door klimaat en zeden, veel geringere behoeften heeft dan de doorsnee der West-Europeesche arbeiders en een uiterst geringe mate van bewegingsvrijheid bezit. Gelijk ieder kapitaal leeft het koloniale van onbetaalden arbeid, maar het perst zijn meerwaarde uit arbeiders, die noch door wettelijk erkend recht van vereeniging en staking zich kunnen verdedigen, laat staan een hoogeren levensstandaard veroveren, noch tegen àl te onmenschelijke behandeling eenigszins worden beschermd door de publieke opinie. Gebonden door zijn kontrakt heeft de koelie geen andere moge-

lijkheid aan afbeuling of ergerlijke mishandeling te ontkomen dan door een vlucht vol gevaren, die hem meestal óf op den hongerdood in de wildernis, óf, wordt hij gegrepen, op zware gevangenisstraf komt te staan. Voor den kapitalist is het systeem der kontrakt-koelies, waarbij hij niet den arbeider koopt maar diens arbeidskracht en dus, zoo voldoende aanvoer van arbeidskrachten verzekerd is, de ontijdige dood van den koelie niet gelijk de dood van den slaaf verlies voor den meester beteekent, voordeeliger nog dan openlijke slavernij. Voor de koelies zelven, onvoldoende betaald, afgemat door uitputtenden arbeid, overgelaten aan de willekeur en den stok van ruwe opzichters, als vee samen gedreven zoolang zij gezond, weggeworpen om in dierlijke vuilheid te sterven, wanneer zij opgebruikt of ziek zijn, voor de koelies vereenigt het systeem de nadeelen der slavernij - wettelijke rechteloosheid, onmacht tot lotsverbetering met die van den modernen loonarbeid, daar hun meester in tegenstelling met den slavenhouder er evenmin als de Europeesche kapitalist belang bij heeft ze gezond, sterk en op den duur tot arbeid in staat te houden.'

Dit zijn harde woorden, en ik durf zeggen, dat de toestand althans op Java veel gunstiger is dan hier geschetst. Maar de schrijfster spreekt van het meer speciaal de Buitenbezittingen geldend systeem der kontrakt-koelies, en wie dit in zijn werking gezien heeft weet hoeveel waars er in schuilt. Met scheepsladingen gaat jaarlijks de Javaansche kontraktant naar de mijnwerken, de tabakplantages, de petroleumterreinen van Sumatra, Borneo en andere eilanden. Wat afgeleefd en verbruikt, wat door malaria op de nieuw ontgonnen gronden, wat door uitputtenden arbeid in de brandende zonnestralen of de benauwende atmosfeer van de mijn zijn levenskracht ingeboet heeft - het wordt uitgeworpen, het mag naar Java terug keeren; Java blijft belast met de zorg voor de invaliden en minderwaardigen, de ouden en gebrekkigen. -

Toch - wij mogen het kapitalisme en zijn exploiten meer enthousiastisch of meer kritisch beschouwen - wij kunnen het in Indië niet missen, het is een noodzakelijk element in de ontwikkeling van het land, het is een schakel in den overgang naar betere tijden.

Het is een wekker van nieuw leven en drager van den vooruitgang, niet zoozeer om de tabak, die het plant en de suiker, die het kweekt, om de terreinen, die het ontgint en de fabrieken, die het bouwt, niet zoozeer om de materieele voordeelen, die het afwerpt, neen, het is een wekker van nieuw leven in geheel anderen en veel dieperen zin: het revolutioneert de geesten.

Deze ontplooiing van het economisch leven, de verandering van plaats, de aanraking met anderen, de wrijving van gedachten, die het met zich brengt, de vergelijking tusschen levenstoestanden en levensopvattingen, van de betrekkingen tusschen mensch en mensch, waartoe het uitlokt, het herschept nu ook het denk- en gevoelsleven van den Indischen mensch, zooals het dat van den mensch van Japan en China gedaan heeft, zooals het die landen heeft doen opstaan uit den slaap der eeuwen. Het wekt nu ook in Indië, in samenhang met die andere Oostersche landen en geprikkeld door het machtig wereldgebeuren daar: dat vrijheidsgevoel, dien drang zichzelf te worden, dat bewustzijn van eigen waarde en rechten, dat wij thans in de Indische samenleving in verschillende lagen en langs verschillende wegen tot uiting zien komen.

Voor de meerdere weelde, tentoongespreid door den partikulier, voor den invloed, door den suikerindustrieel of tabaksplanter uitgeoefend, ook op zijn eigen hoofden, blijft de inlander niet ongevoelig; het kan niet anders of zijn ontzag zal zich min of meer verleggen van den officiëelen waardigheidsbekleeder naar den man van de ringgits, den toewan besar van de suiker of de petroleum.

‘Maar hiermee wordt tevens een eeuwenoude traditie verbroken, hiermee valt de éénheid, het patriarchale van het in de historie wortelend gezag, in brokken uiteen, verliest de aureool, die tot nog toe om het hoofd van den Europeeschen of Inlandschen ambtenaar hing, haren door het Verleden geheiligenden luister.

En op de inzichten en levens-aanschouwing van den inlander kan een dergelijke omzetting van macht, een dergelijke verbreking van den ouden gezagseerbied, een dergelijke losmaking uit het verband der voorvaderlijke zeden en instellingen, niet zonder groote beteekenis zijn. Zij zal hem tot meer vrijheid van denken, tot meer onafhankelijkheidsgevoel ,tot meer zelfstandig hande-

len brengen, helaas ook - zoolang hem het noodige onderwijs en een nieuw ideaal blijft ontbreken - hem aan verwording en demoralisatie en anarchie ten prooi laten. Een schip zonder roer op de groote levenszee.'

Een schip zonder roer, en vooralsnog zal dit zoo blijven, want het vrijheidsbeginsel, dat thans als een gist de Indische maatschappij doortrekt, het wakker worden van het onafhankelijkheidsgevoel en den eigen wil, het brengt in den embryonalen staat, waarin het in Indië verkeert, veel gevaren met zich. Het tast nog grootendeels in den blinde, het moet zijn weg nog zoeken, het zal dien eerst kunnen vinden na een veeljarige school doorgemaakt te hebben van onderwijs en organisatie en karaktervorming. Om waarde te erlangen moet het zich vereenigen leeren met: de zelfbeheersching en de solidariteit, de offervaardigheid en den gemeenschapszin.

Wij zijn geen sentimenteele verheerlijkers van de vrijheid, wij zijn niet geneigd ons door een leus of formule op sleeptouw te laten nemen, wij erkennen *niet* het recht van elk volk, zoomin als van elken mensch, zich uit te leven naar eigen wil en aard. Het hangt er geheel vanaf, wat die wil en die aard zijn; het hangt er geheel van af of dat volk en die mensch, aan zich zelf overgelaten, een waardevolle unit zullen vormen in het geheel, waartoe zij behooren, van menschheid of van volk.

Wie de geschiedenis nagaat van Haïti, Guatemala, Venezuela en dergelijke neger- en mulatten-republieken van Midden- en Zuid-Amerika, en ziet, hoe in deze door de natuur gezegende landen burgeroorlogen zonder eind alle ontwikkeling tegenhouden of onmogelijk maken, hoe president na president, zich soms met den titel van Keizer tooiend en de allures van dezen machtswaanzin aannemend, vermoord en weggejaagd wordt, hoe slechts de meest onscrupuleuze en dikwijls zeer bloeddorstige geweldenaars, door met sterke vuist hun medeburgers te dwingen, zich eenige jaren kunnen handhaven, die zal waarlijk niet in enthousiasme kunnen geraken voor de vrijheid van deze volken en men zou zelfs geneigd zijn er geen vinger om te verroeren, als de Vereenigde Staten of Duitschland in een van de republieken van dit soort een beetje den politieagent ging spelen om ze bewoonbaar te maken voor menschen, die in vrede en rust hun

nuttigen, de gemeenschap verrijkenden arbeid willen verrichten. Ook dan zou er tot zekere hoogte onderdrukking zijn, maar allicht niet zoo erg, zoo tuchteloos en zoo arbitrair als thans. Men zou voor de bevolking in haar geheel en vooral voor de meerderwaardige elementen ervan, van eene mate van vrijheid en recht kunnen spreken, als waarvan onder de kleine partijgangers en tirannen van heden geen sprake is.

Wij zijn overtuigd, dat ook onze Indiërs, de denkende hoofden onder hen, een dergelijke vrijheid, die niet tevens de orde heeft leeren liefhebben, niet beoogen en zelf verafschuwen.

Maar wij Hollanders moeten toch ook bedenken, dat het niet uitsluitend een kwestie van een naar logische begrippen, naar onze, misschien wat mechanische en op het materieele zich richtende, logische begrippen, betere wijze van regeeren geldt, dat hierin gevoelsoverwegingen een groote rol spelen, dat de Oostersche ziel in menig opzicht afwijkt van de onze, dat den bewoner van Insulinde mooi en goed zal toeschijnen, wat wij als leelijk of ondeugdzaam qualificeeren, dat de wijze waarop een volk geregeerd wenscht te worden, niet uitsluitend een zaak van goede wegen en eerlijkheid in de rechtsspraak, van veel scholen en weinig belastingen, van meer of minder welvaart is. Want bij al deze dingen geldt het niet alleen de hoeveelheid, maar vooral de hoedanigheid, de wijze waarop, de geest waarin het een en het ander geregeld is.

De Jonische eilanden, die bij het Verdrag van Weenen in 1815 tot een republiek geformeerd waren onder het Protectoraat van Engeland, hadden in materiëel opzicht zeker niet te klagen over deze boven hen gestelde macht. Zij hadden er voortreffelijke gemeenschapsmiddelen over land en zee, prachtige havens, geregelde stoomvaartlijnen, uitmuntende wegen door gekregen. Het groot Engelsch garnizoen dat er lag wierp velerlei voordeelen af voor de bevolking. En toch, gedurende de ongeveer vijftig jaren, dat zij op deze, men zou zeggen niet al te ondraaglijke wijze met Engeland vereenigd waren, werden in de Wetgevende Vergadering en in den Senaat der kleine republiek die lieden het hardst toegejuicht, die op verbreking van den band met Engeland en op vereeniging met het oude Griekenland aandrongen. Zij waren Philhellenen en zij moesten en zouden weer een deel uitmaken van het oude moe-

derland. Louter een sentimentskwestie natuurlijk, want het achterlijk Griekenland dier dagen kon hun geen van de materieele voordeelen bezorgen, die in de suprematie van Groot-Brittanje voor hen gelegen waren.

In 1864 kregen zij hun hartsverlangen ingewilligd en maken sedert weer een deel van Griekenland uit. Laten wij hopen dat als de man er misschien een sigaretje minder om zal moeten rooken en de vrouw er wat valsche juweelen in haar kleedij voor moeten missen, hun trots zich weer een burger van het land van Aeschylus en Pericles te voelen, hen zal schadeloosstellen voor deze ontberingen.

Op de meeting in Zeerust, waarvan ik in het begin van dit opstel sprak, somde de heer Abendanon een aantal goede dingen op, waaraan gedurende deze laatste vijf en twintig jaren het Hollandsch bestuur over Indië het aanzijn gegeven heeft. Men zou uit de geschriften van Brooshooft, Van Kol en anderen ook een lange lijst kunnen samenstellen van zaken, waarin het tekort geschoten, jammerlijk tekortgeschoten is. Men zou ook eene vergelijking kunnen maken - wat diepgaander dan door globetrotters nu en dan geschiedt - tusschen wat Holland voor zijn Koloniën gedaan of.....geofferd heeft en wat andere volken voor de hunnen gedaan of daaraan ten koste gelegd hebben, en ik betwijfel zeer, neen ik weet zeker, dat onze natie niet de edelmoedigste zou blijken. Er ligt mij zoo bij, van wat ik mij uit de koloniale geschiedenis herinner, dat haar gedrag ten opzichte van Indië altijd min of meer geweest is in den geest van die schoolplaten, waarin zij haar royalen zin zoover uitstrekt, dat zij Indië betalen laat om bij Hollandsche jongens de lust om naar Indië te gaan op te wekken, d.i. hen aan goed betaalde baantjes te helpen.

Ik weet niet, wat kruidenierspolitiek is, als dat het niet is.

Men spreekt van het Moederland, maar Holland moge het moederland blijven voor zijn eigen zonen en dochteren, die in Insulinde een werkkring en misschien een nieuw leven gaan zoeken, het is nooit het moederland geweest - en het is een illusie te meenen, dat het dat kan worden - voor de oorspronkelijke bevolking dier mooie tropische eilandenwereld. Een moeder geeft zich, offert haar vermaak, haar rust, haar gezondheid, als het

noodig is, aan het welzijn van haar kind - wat heeft Nederland in Indië anders gedaan dan zichzelf zooveel mogelijk bevoordeelen, dan zijn eigen belangen behartigd. Doet het iets anders zelfs nu? Zeer zwaarwichtige, solide belangen, - belangen, waarbij men den aangenamen klank van huppelende en springende geldstukken hoort - zeer materiëele belangen zijn het nog altijd, die Holland aan Indië binden. De zeventig millioen, die Indië aan salarissen en pensioenen van Europeesche ambtenaren betaalt, de honderd millioen, om maar een globaal cijfer te noemen, die het door zijn ondernemingen en plantages jaarlijks zijn kusten doet binnenvloeien, dat zijn de zeer sterke en deugdelijke banden - van edel metaal, meer dan van zijde - die het Hollandsche volk aan Indië binden.

Men moet mij goed begrijpen, ik spreek niet van enkele edeldenkende en goedwillende menschen, die met gevoelens van sympathie, van liefde aan Indië en Indië's bevolking terugdenken, die met zeker heimwee - misschien toch slechts een verloren uurtje - zich in gedachten nu en dan weder verplaatsen naar dat land van over zee, het land van de hoog en slank zijn vederen uitslaande palm en den machtigen, zijn grootsche prieelen bouwenden waringin, van de schitterende, immer vaardige zon en het in wilden, onmatigen levensdrang die zon zoekende, eeuwige groen, van de als een zacht bewogen, veeltintige zee, naar verre verten zich uitstrekkende rijstvelden en de in teer-blauwe massa's van zacht golvende lijn den horizon afsluitende bergen, naar dat land van bedwelmende lieflijkheid en zwoele pracht - neen, niet van die enkelingen en hun gevoelens spreek ik, ik spreek van den Nederlandschen Staat, vertegenwoordiger van het Nederlandsche volk.

In welk een wereld van zinsbegoocheling leven zij, die zich Holland als een moeder denken, zorgend en wakend over die millioenen daarginds, meenend dat wij daar zijn, om het nut dat wij er verrichten, uit genegenheid en liefde voor het land en zijn volk. In welk een toover van rose-kleurig licht straalt voor hen de geschiedenis en het leven.

Wij meenen dat ook de heer Abendanon, ondanks zijn benijdenswaardig groote kennis van Indië en Indische zaken en zijn groote genegenheid voor Indische menschen, zich laat meesleepen

door eene wat sentimenteele verbeelding, die hem de dingen en verhoudingen anders doet zien, dan zij in werkelijkheid zijn. De Engelschen van dien tijd, waarvan wij daareven spraken, vonden die Joniërs, waaraan zij zooveel geld ten koste legden, gruwelijk-ondankbare lieden en de Joniërs bleken volkomen ongevoelig voor een meer of mindere edelmoedige behandeling. Beiden, Engelschen en Joniërs, werden gedreven door hun vaderlandsch gevoel, dat hen als het ware met oogen van verschillend vermogen en werking dezelfde dingen heel anders deed zien. Zoo gaat het ook velen in Holland, die het waarlijk goed met Indië meenen.

De heer Abendanon heeft er op gewezen, dat Holland vooral deze laatste jaren al heel wat voor Indië gedaan heeft, ik meen dat het nog altijd in de eerste plaats zijn eigen belangen gediend heeft. Maar ik geloof, dat wij door een wederzijdsche opsomming en tegen-elkander-opweging van wat Holland *gedaan* en wat het *nagelaten* heeft elkander niet zoo spoedig naderkomen of overtuigen zullen. Het is ook niet *de hoofdzaak*. De hoofdzaak - de bron, waaruit deze onrust in Indië voortkomt - is te zoeken in de veranderde tijdsomstandigheden en de nieuwe gevoelens, die met de inwerking van het kapitalisme en het moderne denken, met de fabriek en de school, wakker en roerig geworden zijn in Indische harten. Indische harten, de harten van hen, voor wie Indië niet een voorwerp van geldverdienen en uitbuiting is, een land, waar men zich de zakken spekt en flinke pensioenen haalt, en ook niet een land van affektioneele herinnering of sentimenteele, weinig daadrijke genegenheid, maar van hen, die dat land liefhebben, omdat zij er zich één mee voelen, omdat het hun land, hun eigen land is, omdat hun leven in al zijn vezelen, in al zijn aandoeningen en sentimenten, in al zijn verlangens en zijn verwachtingen, zijn aspiraties en zijn idealen, er onafscheidbaar en onuitwischbaar mee saamgeweven is.

En dit schijnt mij wel een kloof te zijn - een te overbruggen kloof, het is waar, maar dan toch een kloof - tusschen velen, die met zeer welwillende gevoelens, maar nog eenigszins patriarchaal of misschien ook nationalistisch-Nederlandsch tegenover Indië staan, en mij, dat voor hen het zwaartepunt in Holland en bij den Europeaan, dat voor mij het zwaartepunt in Indië en bij den

Indiër ligt, dat zij hervormen willen als een goede vader, naar eigen opvattingen en inzichten, dat ik meer angstvallig wil gadeslaan en bestudeeren de ziel, dat ik wil luisteren naar de stem van het kind zelf, dat, nu in zijn jongelingsjaren gekomen, een mensch blijkt te willen en te zullen worden, heel anders als de vader.

Opvoeding heeft het nog altijd noodig, zelfs begint zijn eigenlijke opvoeding pas, maar niet alleen de opvoeding, waaraan men hier in Holland denkt en die van Holland uit geregeld kan worden. Scholen om kennis te vergaren, ja, ook die heeft het noodig en vele, zij het dan dat zij voor andere behoeften moeten ingericht worden, aan andere eischen moeten voldoen, dan die van Hollandsch model. Maar wat het vooral noodig heeft, het zijn die andere soort scholen, waarin de ideaallooze, slechts het eigenbelang kennende, enkeling, tot denkend, altruïstisch-voelend burger gevormd wordt: bonden, partijen, vereenigingen, waarin de Indiër de aaneensluiting en de samenwerking, de toewijding aan de algemeene zaak en de offervaardigheid daarvoor, de verschillende vormen van organisatie en de zich daaraan onderwerpende solidariteit moet leeren. Ook het gevoel van eigenwaarde, de zelfbeheersching, het verantwoordelijkheidsgevoel, ook de versterking en veredeling van het karakter zal het in die scholen van het maatschappelijk en staatkundig leven tot ontwikkeling moeten brengen. Vrijheid van gedachteleven, van vereeniging en vergadering zullen het daarvoor onontbeerlijk zijn.

Ik noemde reeds eenige vereenigingen, die aan dat nieuwe leven, zich thans in ons Indisch Oosten openbarend, het aanzijn danken. Op hun gestes en daden, op hun werken en wroeten, wil ik hier niet in bizonderheden ingaan. Waar ik nog wel aandacht op vestigen wil, is de verruiming en het allengs krachtiger worden van het inlandsch intellekt, het zich geleidelijk opheffen daarvan tot het niveau van het Westen. Wie gedurende de laatste jaren de Expres of andere Ned.-Indische organen, die inlanders als medewerkers hebben, gevolgd heeft, moet dit duidelijk geworden zijn. Hoe zou het ook anders kunnen? Het is reeds bijna tien jaren geleden, sedert Kartini ons kwam te ontvallen en wij kunnen toch niet aannemen dat een dergelijke vrouw geen gelijken of haar nabijkomenden zou hebben in het volk, dat haar voortbracht. En welke Europeaan, die bevoegdheid tot oordeelen heeft, zal

in Kartini als mensch, als denkend en gevoelend mensch, niet de gelijkwaardige van den Westerling zien.

Het trof mij - juist terwijl ik bezig was met het opstellen mijner dezen avond hier ontvouwde denkbeelden - in de studie van Henriette Roland Holst over Rousseau het volgende te lezen:

'Zoo dacht Rousseau over de verhouding der geslachten en de bestemming van de vrouw. En in zijn denken was zeker een deel waarheid, uitgaande ver over de grenzen van tijdelijke verhoudingen. Want wel kunnen wij niet voorspellen of het ideaal dat de vrouw in den man zoekt, te weten moed, en het ideaal dat de man in de vrouw zoekt, te weten moederlijke mildheid, zal duren op aarde zoo lang de menschheid bestaat. Maar dit weten wij, dat wij ons geen samenleving vermogen voor te stellen, waarin de vrouw in den man niet moed en de man in de vrouw niet mildheid zoeken en liefhebben zal.'

Is het niet dat, wat Henriette Roland Holst hier moederlijke mildheid noemt, - de warmte en rijkdom van het gemoed, het vertrouwende, het liefdevolle - wat ons in Kartini zoozeer aantrekt? Niet haar verlangen naar geestesontwikkeling, haar denkkracht, haar open, helder wezen, haar geëmancipeerdheid - ook dit, ja, maar vooral toch die andere kant van haar persoonlijkheid: haar echt vrouwelijke aard, de zorgzaamheid en toewijding, de zachtmoedigheid en offervaardigheid, het element van liefde: voor haar vader, voor haar land, voor de menschen en dingen, waarmee zij in aanraking komt, - zooals zij dien, onbewust en onbedoeld, in haar brieven voor ons blootlegt.

In de gouden stralen van den dageraad, welks eerste en nog weifelend licht zich vertoont aan den Indischen horizon, staat de figuur van Raden Adjeng Kartini.

En een altijddurende dankbaarheid zal er blijven wonen in de harten van het volk, dat het hare was, voor de met weinig schoolkennis zich zoo rijk ontwikkeld hebbende, de eenvoudige en bescheiden regentsdochter van Japara.

Want zij, meer en beter dan een ander van haar landgenooten, heeft in gevoelige en overtuigende woorden, ons doen kennen het groot verlangen van dat volk naar het met myriaden facetten stralend, de wereld beheerschend, intellekt van het Westen, heeft met zoo warme ontroering, uit smartelijken zelfstrijd geboren,

ons in haar eigen wezen het goed recht van dat volk op de meest volledige ontwikkeling getoond, heeft den Westerling een zoo diepen kijk gegeven op den rijkdom aan edele zielsgewassen, die slechts wacht op den kweeker en den verzorger, om heerlijk op te groeien in de Javaansche ziel.

En wien het niet geheel aan psychologisch inzicht ontbreekt, moet het toch duidelijk zijn dat een dergelijke vrouw niet op zich zelf, niet los van haar volk staat, dat de aandoeningen en verlangens, die zij voor ons op schrift stelde, dat het vermogen waarmee zij in zich opnam en verwerkte, wat haar tijd en haar lektuur haar als geestesvoedsel bracht, dat de vatbaarheid tot oordeelen en het moedig onder de oogen zien van de vele en groote problemen, die het leven ons stelt, dat al de geestelijke krachten, die wij in haar gedachteleven zoo rusteloos bezig zagen, ook omgaan en hun werk doen bij vele duizenden Indiërs, haar landgenooten.

Langs welke banen nu die nieuwe geestelijke krachten in Indië: dat verlangen naar vrijheid en ontwikkeling, die zucht niet langer aan den leiband te loopen, maar zichzelf te worden, dat ontwaken van de gevoelens van menschenwaarde en menschenrechten, langs welke lijnen zij hun einddoel - bij de groote meerderheid natuurlijk nog slechts in zeer vage voorstelling en onbezonken vorm aanwezig - zullen trachten te bereiken, - het laat zich moeilijk voorspellen. De Indische Partij scheen zich meer in politieke richting te willen bewegen, de Sarikat Islam vertoont meer economische en religieuze tendenzen; andere vereenigingen zijn meer uitsluitend van opvoedenden of ontwikkelenden aard. Planters klagen over de toenemende brutaliteit van den inlander, en nu en dan - maar dit schijnt zich bijna uitsluitend tot Deli te bepalen - wordt er een Europeesch assistent verwond of gedood. Wij lezen nu en dan van werkstakingen, maar het doel, dat er mede beöogd wordt, is niet altijd duidelijk of van wel-omlijnden aard, schijnt, als wij ten minste aan de inlichtingen van onze couranten veel waarde mogen hechten, soms al zeer problematiek. Er is een sterke drang naar schoolonderwijs en inlandsche ouders getroosten zich dikwijls groote opofferingen om hun kinderen te laten leeren. Dit is de heel mooie kant van dezen beweeglijken tijd, want

alleen onderwijs zal op den duur wat orde kunnen brengen in wat nu nog voor een groot deel chaotische vormen vertoont.

Hiervan kunnen wij zeker zijn, aan dit allentwege de Indische moederaarde ontspruitend leven is geen tegenhouden. Langs kultureelen, langs politieken, langs economischen weg zal het Indische geestesleven voortschrijden naar het rijk der toekomst. De geestelijke stroomingen, die wij reeds waarnemen en waarbij zich nieuwe zullen voegen, uit alle hoeken van het land, heden parallel loopend, morgen weder uiteenwijkend, soms zich samenvoegend, om na een korte pooze in disharmonie, elk weder haar eigen richting in te slaan, zij zullen, elk voor haar deel, het volk van Java, van Indië bevruchten, er nieuwe bloeisels van sentiment, nieuwe gaven van denken, een nieuw dadenleven aan doen opspruiten.

Met aanzwellende wateren, zich een steeds dieper bedding scheppend, zullen zij eens misschien zich samenvoegen tot een machtige, onweerstaanbare rivier.

Zonder dwaasheden en buitensporigheden, zonder vele dwalingen en misvattingen zal ook dit jonge leven den goeden weg niet leeren gaan. De dwaallichten van het utopisme en de rebellie zullen het lokken, in de wildernissen van de anarchie en den rassenhaat zal het vergeefs naar een uitweg zoeken.

De excessen en moedwil, de onbesuisdheid en onnadenkendheid, in enkele woordvoerders, van de zich zijn rechten bewust wordende massa, zullen hun tegenhangers vinden in de excessen en willekeur, het gebrek aan begrip en takt van bezitters en machthebbenden. Kraaiende volksmenners en residenten, die hun hoofd verliezen; inlanders, die met de roode vlag zwaaien en larmoyeerende Europeanen. Luidruchtigheid en brutaliteit aan den eenen; geweld en lafhartigheid aan den anderen kant.

Het wordt een moeilijke tijd voor onze regeerders.

Hoe lang heeft het niet geduurd in deze, in een verder stadium van beschaving verkeerende gewesten, voor het socialisme zijn vasten koers en bezonnen leiding gevonden heeft, zijn ordelijke, zelfbedwongen, rustig voortschrijdende organisatie.

In breede lijnen en zeer algemeene trekken heb ik hier getracht uit een te zetten, waarom ik de periode, die wij thans doormaken, een zoo gewichtige in het leven van Indië acht. Ik ben daarbij

niet in détails getreden van wat de Indische Partij, eens zeven duizend leden tellend, van wat de Sarikat Islam, met de vele tienduizenden achter zich, van wat eenige andere organisatie speciaal zich ten doel stelt of noodig acht voor de ontwikkeling van het land, welke grieven zij hebben tegen het huidig regeersysteem en de werking daarvan, welke maatregelen van wetgeving zij verlangen om dit op meer democratische basis te vestigen, welke stappen zij genomen willen zien in de richting van autonomie, van rechtsgelijkheid, van een verbeterd onderwijs.

Dit was mijn bedoeling niet. Die was geen andere dan u op den ernst der tijden te wijzen, u aan te toonen welk een belang wij er hier in Holland bij hebben den aard en de kwaliteiten te leeren kennen van de nog fluide elementen, welke daar opkomen en elkander zoeken, elkander doordringen of afstooten, allengs het mengsel vormend, waaruit zich eens in vaste kristallen zal afzetten de maatschappij der toekomst.

Zelfs al mocht u meenen, dat het maar distels zijn, geen vruchtdragend gewas, noch minder bloemen van schoonheid, die daar op de verre velden van Indië te groeien en te bloeien beginnen, het kan u niet onverschillig zijn daarover vertrouwbaar en onbevooroordeeld ingelicht te worden. ‘Un homme averti en vaut deux’ en als gij er de voorkeur aan geven mocht dat de zaken er zoo blijven als zij zijn of er althans zoo weinig mogelijk verandering in gebracht wordt, ook dan dient ge te weten, wat in vermetelen overmoed den ongestoorden gang dier zaken bedreigt.

De pers van Holland kan u slechts een vaag en verward denkbeeld geven van wat daarginds aan het worden is. Enkele groote bladen bepalen zich, voor zoover zij enkele kolommen voor Indische zaken beschikbaar stellen, bijna uitsluitend tot extracten uit de Indische couranten, die grootendeels onder de rubriek gemengd nieuws thuisbehooren, en voor zoover zij van politieken aard zijn, niet zelden slechts de zeer persoonlijke, van ergerlijke vooringenomenheid blijkgevende, opinies van Indische redacteurs weergeven. Een juist inzicht, dat het vele en zich vermenigvuldigend misverstand omtrent deze Indische beweging, hier in Holland heerschend, zou kunnen wegnemen, kan men zich daaruit niet vormen.

Wat er in Indië aan 't gebeuren is - een volk, dat uit

bureaucratisch-feudale banden zich losmakend, bezig is een democratie te gaan vormen, dat tevens in verzet komt tegen den overwegend-éénzijdigen invloed van het kapitalisme, en deze verhoudingen met hun toch reeds zoo sterke en moeilijk te verzoenen tegenstellingen nog gecompliceerd door de rassenkwestie, door meer dan één rassenkwestie, tot welke verwikkelingen dit kan leiden en welk eene mate niet alleen van meer praktische bekwaamheden, maar vooral van meevoelende en inzichtrijke menschelijkheid, van autoriteiten en machthebbenden geëischt zullen worden, om al deze tegen elkander botsende strevingen en belangen in evenwicht te houden - hoe weinigen zien dat hier of trachten ernaar het te begrijpen.

Het is waar, niet aan hen, die remmend en tegenhoudend, en niet aan hen, die sterk duwend en vooruitwillend den gang van zaken trachten te beïnvloeden, staat de eindbeslissing over de lotgevallen van een volk. Ook voor Indië zal zelfbestuur of eenig ander groot voorrecht zich slechts verwezenlijken - duurzaam althans - zoodra het zich die inzichtrijke kennis, die intellektueele vaardigheid, dien zelfbeheerschenden dadendrang en die toewijding aan de zaak der gemeenschap gewonnen heeft, die het Leven daarvoor als eisch, als minimum eisch stelt.

Want boven Holland en Indië, en beide in zich sluitend, staat het alomvattend, in zijn wetten maar niet in zijn wezen te benaderen, Wereldbestier, dat in een telkens wisselende constellatie van elkander bekampende, het evenwicht verbrekende, maar steeds een nieuw evenwicht zoekende en vindende krachten, den mensch der oerwouden opgevoerd heeft tot den diep-het-leven-peilenden, wijd-om-zich-schouwenden mensch van het zeer saamgesteld maatschappijleven van heden.

Onder het onwrikbaar en onvermurwbaar regiem dier Goddelijke noodzakelijkheid, heeft de menschheid uit haren instinctieven en dierlijken staat zich ontwikkeld tot eene de Aarde met stoom en electriciteit in boeien slaande Macht, het aanzijn gevend aan eene Nôtre Dame, een Nachtwacht, een Hamlet, een negende Symphonie.

Alle recht, dat waarlijk recht mag heeten, al zou het eeuwen sluimeren in het hart der Menschheid, het zal zich eens open-

baren als Macht. Al wat als Macht zich voordoet, maar de onwaarheid, het onrecht in zich draagt, het zal ten slotte ineen storten en vergaan, als een verteerde, uitgeholde boomstam.

Zoo zal het ook met Holland en met Indië en met de verhouding tusschen Holland en Indië gaan. De Hollander zal wat te langzaam en phlegmatiek vooruit willen, de Indiër wat te snel en hartstochtelijk, maar de eindbeslissing zal noch aan den een, noch aan den ander zijn.

Intusschen is het onze plicht den gang van oud naar nieuw, van het evenwicht dat geweest is, naar het evenwicht, dat komen gaat, zooveel mogelijk, zonder schokken, zonder geweld, zonder haat, zonder bloedstorting te doen plaats grijpen, het vèrziend en begrijpend verstand te doen zegevieren over het blind fanatisme der hartstochten.

In dit licht zou ik u willen verzoeken ook het nieuwe leven in Indië te leeren waarnemen en kennen.

Juni 1913.

Vijf sonnetten
Door
J.G. Danser

Het leven

Ik stond aan 's levens stil-vereenzaamd strand:-
Luid klonk der golven breed-aanruischend klagen,
Zachter van ver, op warmen wind gedragen,
Een blijde zang in nauw-verstaan verband....

Stralende praalde liefdes gulden brand
Aan 't wijkend blauw der eindelooze dagen,
En waar vergrijsd de vormen teer vervagen
Rees als een vrees der duinen steile zand.

Ik stond en zag, en in mijn mijmrende oogen
Blonken de tranen mijner rijke vreugd:
Het leven zóó heerlijk te aanschouwen mogen....

- Zangen der zee, droefheid en zoet geneucht,
Gij liefde lichtend bóven 's werelds logen:
Ik heb u lief die zóó mijn ziel verheugt!

Avondpark

Daar als een zijden lint het smalle pad
Zich slingert onder 't duistre loof der boomen
Wier stammen den roerloozen vijver zoomen:
Geen wind beweegt, er beeft geen bloem, geen blad,-

Daar treden zij wier schemervage droomen
Hen voeren in geluk, de lichte stad:
Zijn arm houdt sterk haar tengre leest omvat,
Haar kleine hand heeft zacht zijn hand genomen....

O vreugde, o vogelranke broze boot,
Zult ge over levens breede zeeën spoeden
Naar waar ge op lijdens wreede klippen stoot?

Neen, lìefde waakt....ach, ziet hen zij aan zij
Stil-zwijgend gaan, vol hemelschoon vermoeden:
Zij zoo teêr-blijde en zoo benijdbaar beî.

De geslagene

‘Eens was ik jong: 'k begeerde een heerlijk leven,
Een leven als geen ander ooit bezat,
Een kleurig kleed. Nog heugt mij hoe ik bad,
Hoe blij 'k mijn wondre wijl begon te weven.

De tijd vervlood en 't werd een kostbre schat!
Maar o eens zag ik vlammen opwaarts beven
En in hun gloed mijn teere weefsel sneven,-
Niets bleef van wat ik zóó had liefgehad.

En in mijn droefheid die zoo diep verwond
Den bangen last der smart niet meer kon torsen
Zocht ik den wellust als een lage hond,-

Ik: nijvre man die zaaide en maaide en bond,
Doch toen hij trad den schoonen oogst te dorschen
In zijne garven slechts lóóze aren vond.'

Aan den blinde

Gij blinde mocht uw wenschen nooit verzaden,
Gij traadt nooit in des levens blijden kring,
Nooit kendet gij den roem der sterke daden
Noch 't stil geluk van liefdes heiliging.

Gij gingt, alleen, de schaduwkoele paden
Van 't vreemde land der vage erinnering,
Weefdet uw ziel de teere droomgewaden
En kleeddet haar, zoo schoon, zoo zonderling....

O wondre wien 't bezitten schaamler gaven
Nooit plaagt in 't zwijgen uwer eenzaamheid,
Wiens peinzen wijlt in immer hooger haven:

Wanneer de rust uw loome hoofd omspreidt
En rijker bronnen wateren u laven,
Gedenk dan hem die naar úw blindheid schreit.

Bezinning.

Vader, gij hebt mijn streven nooit geweten:
Ik was u vreemd, zoo gij 't mijn peinzen waart,-
De bloemen door mijn blijde hand vergaard,
Smadend hebt gij ze een dorren schat geheeten....

Gij neegt uw hoofd ter koele en duistere aard;
De tijd verging: der grijze dagen keten,-
Ach, lieve doode, en gij zijt reeds vergeten....
Maar neen, ik heb uw broze beeld bewaard.

Want als de zoeker, die na veel gevaren
Het zand betreedt der verre vreemde kust,
Den oudren vindt, verbleekt en grijs van haren, -

Zoo zal ook ik, verzaad van liefde en lust,
In 't herfsten mijner late levensjaren
U wedervinde' in de eindelijke rust. -

Gewenschte terughouding
Door
Albert Verwey

In de afgeloopen maand is een niet-meer-jonge waarheid ons weer eens helder tot besef gekomen. Deze namelijk: dat er in Nederland twee soorten van menschen wonen: zij die met de liberale burgerij in haar geijkte organen kunnen saamwerken en zij die dat niet kunnen.

Alle liberale burgers, van wat voor gading ook, kunnen het onderling. Ook kunnen het met hen alle soorten van kerkelijken. Eindelijk kunnen het de meerderheid van de sociaal-democratische partijleiders en een groot deel van hun volgers. Maar de meerderheid van deze laatsten kon het niet, en dit was de aanleiding dat de splitsing ons weer zoo scherp voor het bewustzijn kwam.

Het wantrouwen in de liberale burgerij dagteekent hier te lande niet van vandaag of gisteren. Thorbecke heeft van het begin af ondervonden hoe eng de grenzen waren die hem getrokken werden, juist door zijn aanhangers en bewonderaars. Potgieter, nadat hij het dichterlijk en geestesleven van zijn land dertig jaar geleid had, moest erkennen dat hij van zijn partijgenooten niets meer verwachtte. Multatuli en Huët voelden tegenover de burgerij van hun dagen ontevredenheid en minachting. Van Vloten - ondanks zijn vasthoudendheid aan hun beginselen - kon de liberalen nergens ontmoeten zonder het met hen ‘aan den stok te krijgen’.

Ook moet de onvoldaanheid van deze aanzienlijke mannen niet verward worden met de vijandigheid van de kerkelijke

staatspartijen. Deze laatsten toch zagen tegen de liberalen op, terwijl de eersten op hen neerzagen. De kerkelijken hebben altijd erkend dat er in hun rangen minder talent school dan zich ontplooide in die van hun tegenstanders. Met deze samen te werken was hun een leerschool, waarbij al spoedig gevoeld werd, hoezeer zij - oneens in leerstellige beginselen - eensgezind waren in zede, beschaving, opvatting van het maatschappijleven. Zij voelden zich met elkander en in eenzelfde staatsverband voortreffelijk thuis en benijdden elkaar alleen de machtsuitoefening en de voordeelen.

Als dus tegenwoordig iemand de onvoldaanheid van Potgieter en Thorbecke, van Van Vloten, Huet en Multatuli, bij zich voelt opkomen, dan treft die nu niet meer enkel de liberalen, maar ook de kerkelijken, die wel soms hun bestrijders zijn, maar altijd hun soortgenooten.

Toch is de onvoldaanheid van thans dezelfde als die van vroeger. Dat wil zeggen: haar grond lag toen zoowel als nu niet in afkeer van deze en voorkeur voor gene maatregelen, maar in een hartgrondige haat aan kleinheid en kortzichtigheid.

Wat de onvoldanen van vroeger niet konden dulden was de achterstelling van groote en algemeene, van menschelijke en toekomst-belangen, bij de handhaving en beooging van kleine en bizondere, van tijdelijke- en klasse-voorrechten. Zij stonden in de wereld en voelden pijnlijk dat onze nederlandsche samenleving in haar inrichting en het meerendeel van haar uitingen achterbleef bij die van het buitenland. Thorbecke zag dat in het staatkundige, en hij is nooit bij machte geweest te bereiken wat hij al in 1844 wenschte. Potgieter erkende het in het geestelijke en letterkundige, zoowel als in de toon van het maatschappelijke en bedrijfsleven. Van Vloten, Multatuli en Huët waren in wezen zede-leeraars. Zij konden zich niet vereenigen met de moraal, de beschaving, de denkbeelden van hun omgeving. Kleinheid en kortzichtigheid waren de grieven die deze mannen tegen het nederlandsche volksleven in al zijn geledingen voortdurend voelden en uitspraken.

Maar de behoefte aan vernieuwing die hen, als enkelingen temidden van hun verwanten, lijden en wrokken of zich verzetten deed, kon eerst met ongetemperde aandrang, en met de

hoop op zegepraal, zich lucht geven in een jong geslacht, dat, minder belemmerd door eerbied voor vaderlandsche toestanden, Nederland allereerst als deel van de wereld zag, en vast besloten was het ‘op te stooten in de vaart der volkeren’. Dichters en kunstenaars konden daartoe het hunne doen en er andere toe aanzetten. Zij konden tevens hopen steun te vinden bij dat deel van de bevolking dat van de overgeleverde orde het minst voordeel genoot, en dat derhalve voor de gangbare leuzen het minst gevoelig was: de arbeiders.

Deze, die voor hun dagelijksch bestaan niet konden vertrouwen op de vastheden van bezit of geboorte, maar het zich ieder uur door persoonlijke krachtsinspanning moesten veroveren, deze, indien zij zich wisten los te maken van kerkelijke en geldmacht, indien zij zich vereenigden, indien zij uit hun groeiende gemeenschap een beschaving kweekten, overeenkomstig aan hun onbevangener kijk op de wereld, - deze konden allicht de dragers worden van denkbeelden die het kleine verdeelde Nederland hervormden tot een mondig en gezaghebbend gewest van een nieuw Europa.

Niet enkel immers dat altijd nieuwe groei van kracht en uiting verwacht wordt uit de minder verbruikte groepen van een bevolking, - maar waar het verlangen gericht was op een ontwikkeling die zich boven vaderlandsche beperking zou uitstrekken naar een universeeler samenleving, daar was deze groep - alreeds verbonden met verwante groepen over de grenzen - vanzelf al het begin van die toekomst-droom.

Dat deze internationale groepeering zich, in elk land, hoe langer hoe meer tot verovering van de staatsmacht aangordde, was begrijpelijk. Indien maar de overtuiging leven bleef dat het staatkundige slechts eene en niet de belangrijkste is van de menschelijke uitingen, en dat indien werkelijk van die nieuwe bevolkingsgroepen een vernieuwing van de heele bevolkingen uit zou gaan, er dan nog oneindig meer in hen ontkiemen moest. Tegenover die heele, op geld en overlevering gebouwde wereld, die haar tijd heeft gehad, ondanks dat ze nog zoo machtig is, moest de nieuwe maatschappij gericht blijven, klein in den beginne, zich terughoudend, haar kiemen kweekend, en strijdbaar naarbuiten, totdat zij in heel haar duizendvoudige wasdom levenskrachtig en onverwoestbaar werd.

Over heel de wereld gaf deze overweging aan de partij van de arbeiders die meer dan eenige andere gevreesde kracht van terughouding. Deze kracht is het zekere teeken dat zij zich bewust is van een roeping die verder strekt dan de opneming in het staatsverband. Zoolang die kracht zich toont blijven er verwachtingen. Verwachtingen namelijk op een ontwikkeling van niet enkel staatkundige en stoffelijke, maar van algemeen-geestelijke en beschavings-aard. Bij het ineenzinken van die kracht is de kans op een dergelijke ontwikkeling afgesneden. Die nieuwe bevolkingen zullen zich dan saamweven met de oude, - het Compromis, die voor eeuwig gevloekte bastaard van Idee met Voordeel, regeert dan de wereld, - en voor het hoogere leven van de europeesche naties is de grootsche beweging die ons zooveel jaren in spanning hield haar belang kwijtgegaan.

Bij ons te lande wordt dit besef van de noodzakelijkheid van terughouding zichtbaar uitgesproken door de onverbiddelijkheid waarmee de partij van de sociaal-demokratische arbeiders samenwerking met de liberalen is blijven weigeren.

Zij vervolgen zoodoende niet alleen een internationale lijn, hun al of niet door kongresbesluiten voorgeschreven, maar ook een nationale. Zij geven uiting aan een wantrouwen en een onvoldaanheid, tot wier rechtvaardiging zij niet over de grenzen hoeven te gaan bij buitenlandsche voorgangers, maar die door Nederlanders zelf, door de beste tijdgenooten van de oudere liberalen, werden gevoeld en onder woorden gebracht.

De leiders van die arbeiders, zij die nu, gedwongen door de staatkundige verhoudingen van het oogenblik, de samenwerking in het Parlement wilden uitbreiden tot eene in de Regeering, hebben dan ook alle reden om zich te verheugen dat de meerderheid van hun genooten daartoe niet wou overgaan.

Die meerderheid heeft daardoor geweigerd zich aftescheiden van een algemeen-europeesche geestesbeweging die meer beoogt dan alleen het staatkundige.

Politieke feiten en richtingen

Geen concentratie-regeering.

Wat is de beteekenis geweest van de weigering der liberale concentratie om met loyale steun der sociaal-demokraten de regeering te aanvaarden ter uitvoering der hoofdpunten van het verkiezingsprogram? Op die vraag is geen ander antwoord te geven dan door een vaag persbericht. Daarin was medegedeeld dat de toezegging der socialisten onvoldoende werd bevonden, en dat verdere onderhandelingen ongewenscht waren.

Later is nog uitgelekt dat vrij-liberalen en vrijzinnig-demokraten tegenover de unie-liberalen de beslissing hebben doorgezet.

Het is duidelijk dat deze enkele feiten totaal onvoldoende zijn om de houding der concentratie te beoordeelen. En terwijl omtrent de sociaal-demokraten alles open en helder is uitgesproken heeft de concentratie zich in nevelen gehuld. Hare inzichten, haar verantwoordelijkheid, haar staatkundige plannen zijn nergens aan de kiezers duidelijk gemaakt. Die zullen te wachten hebben tot de kamerzittingen gaan beginnen, en het is dan nog een vraag of er genoeg licht zal komen in de duistere motieven voor een gewichtig besluit.

Toch is het noodig voor een oordeel over het verloop van de politieke crisis nog even deze twee uitingen der liberale concentratie in haar logisch verband te beschouwen.

1°. het aanbod aan de sociaal-demokraten om gezamenlijk een ministerie te vormen in de getalsverhouding van de parlementaire machtspositie.
2°. de weigering van de aangeboden steun voor het concentratie-kabinet.

Daarbij moet voorop gesteld worden, dat de bewering der vrij-

zinnigen tijdens de verkiezingen, dat zij geen ministerie wilden vormen dat van de sociaal-demokraten afhankelijk was, geen verklaring kan geven van het verband tusschen de twee besluiten. Want het eerste aanbod voor een gezamenlijke regeering is uitteraard van veel wijder strekking. De directe invloed van de drie socialistische ministers die de concentratie het land wilde schenken zou vanzelfsprekend veel verder reiken dan de pressie van roode kamerleden op vrijzinnige excellentie's.

Het logisch verband is te zoeken in de vrees bij de vrijzinnigen voor de sociaal-demokraten. Zij waren door een gelijkluidend program aan hen gebonden. Zij hadden verder hun hulp voor de uitvoering van dat program noodig. Doch zij voelden hen niet in de eerste plaats als bondgenooten maar als vijanden. Hadden zij dat niet reeds duidelijk in de verkiezingsverklaring uitgesproken? Maar is het bovendien niet duidelijk voor ieder, die achter de staatkundige partijen de maatschappelijke beteekenis der vertegenwoordigde burgerijgroepen weet te staan? En leert ten slotte niet de politieke geschiedenis van ons land hoe de sociaal-demokraten steeds meer de machtspositie der liberalen hebben verzwakt door hen talrijke kiezers direct af te winnen en weer andere door vrees voor de revolutie van hen te vervreemden en onder kerkelijke vleugelen te jagen.

Dat kan verklaren waarom er van eigenlijke onderhandelingen tusschen de twee overwinnende partijen geen sprake is geweest. Die naam kan ten minste de correspondentie Bos-Troelstra niet dragen. Van den beginne af aan was de verhouding er een van formeelen en daardoor wantrouwenden aard. Er werd een fijn spel opgezet. De poging van Mr. Troelstra om daarvan een breede staatkundige gedachtenwisseling te maken, die tot een zakelijk en tijdelijk contract zou kunnen leiden, is door Dr. Bos afgesneden. Daardoor vooral verkrijgen de beide besluiten der concentratie in sterke mate het karakter van manoeuvre's, die wel is waar uitgevoerd werden als parlementaire consekwentie's der verkiezing, doch die duidelijk geen vriendelijke bedoeling hadden tegenover de sociaal-democraten. Zij moesten - en dat kon ieder zien - de socialisten in moeilijkheden brengen. Dat is dan ook niet uitgebleven. Zelfs bracht het voor hen een verlies van twee Kamerzetels mee.

Maar die moeilijkheden mogen toch voor ernstige beschouwing, de aandacht niet afleiden van de houding der concentratie. Was die ten opzichte van de ernst der programpunten en het dreigend gevaar der clericale vijanden waardig en te verantwoorden? Heeft niet die houding de geheele overwinning van Juni waardeloos gemaakt, door dat onmiddelijk na den slag de kiezers vervreemd zijn van de leiders, die zij gevolgd hebben?

Die vragen zullen waarschijnlijk gauw genoeg beantwoord kunnen worden. Een feit is het echter dat de concentratie zich onmiddellijk na het verslaan der coalitie heeft gericht tegen de sociaal-demokraten om in hunne gelederen verwarring te brengen.

De sociaal-demokraten en de crisis.

Ieder, die iets weet van de internationale sociaal-demokratie, en haar verhouding tegenover de politieke macht in verschillende landen, weet dat het ministerialisme er een brandende kwestie is. Eenerzijds verlangt de sociaal-democratie in het belang der arbeiders een zoo groot mogelijke politieke machtsuitoefening, maar daartegenover weigert zij elke verantwoordelijkheid voor een gezag, dat de kapitalistische maatschappij erkent, beschermt, en in stand houdt. Een aanbod van ministerportefeuilles aan sociaal-demokraten moet overal, en ook in ons land, strijd doen ontstaan. Toch scheen het eerst of de leiders der Nederlandsche S.D.A.P. die wisten te voorkomen: ofschoon een vrij sterke minderheid het belang van 't algemeen kiesrecht en het staatspensioen hooger stelde dan de bezwaren, bleef de eenheid bewaard en werd het aanbod afgeslagen. Doch tegelijk is toen de steun beloofd voor een concentratie-kabinet.

Het volgende besluit der vrijzinnigen bracht echter nieuwe verwarring. Want daardoor scheen de kans op de twee groote en zoo vurig verlangde hervormingen verkeken. Er was geen twijfel aan of voor het groote publiek speelden de liberalen de beaurôle, en waren de socialisten de steile fanatici, die om een internationale resolutie in stand te houden, de Nederlandsche arbeiders de dupe maakten. Hoe zeer ook de kiezers geschoold mogen zijn, zij houden zich niet op met fijnere kansberekeningen. Zij zien niet wat achter de besluiten ligt, en hoeveel bezwaren nog op den weg naar algemeen kiesrecht en staatspensioen opgehoopt zijn. Wat zij wel konden zien was de goede wil der liberalen om

zelfs socialisten in 't ministerie op te nemen, die dan mee konden helpen aan kiesrecht en pensioen, tegenover den onwil dier koppige socialisten om zichzelf bloot te stellen aan den strijd.

Dat bracht werkelijk een nieuwe verwarring. De minderheid onder de leiders der S.D.A.P. die zich eerst neergelegd had bij het gemeenschappelijk afwijzen, begon zich te weren. Er was een gevoel van onlust, en nu kwam de noodzakelijkheid op om de ontweken inwendige strijd over het ministerialisme uit te vechten.

De sociaal-demokratie, die zoo zeer in een voortdurend en direct verband staat met haar arbeiders-kiezers, kan niet verdragen dat er aan haar werk en tactiek getwijfeld wordt. Zij heeft voor alles behoefte aan een openlijk leven, dat geheel doorzichtig is en door ieder wordt begrepen.

Dáárom ongetwijfeld is reeds direct bij het eerste aanbod van drie ministerzetels besloten tot het houden van een congres. En er kan bij de leiders geen ander motief geweest zijn, toen zij dit niet lieten doorgaan, dan dat zij een innerlijken strijd wenschten te voorkomen, vooral voor het oog der zoo lief-hebbende vrijzinnige bondgenooten.

Doch het tweede besluit der concentratie maakte het socialistische congres noodzakelijk. Om namelijk uit te spreken of de sociaal-demokratie bereid was aan de liberalen elk voorwendsel te ontnemen voor de weigering van kiesrecht en staatspensioen. Dat toch was de hoofdzaak. In de persoon van Mr. Cort van der Linden was reeds een nieuwe kabinetsformateur aan het werk. Een werkelijk aanbod van ministerportefeuilles bestond niet meer en het was zeer de vraag of het nog eens op nieuw gedaan zou worden.

Doch de S.D.A.P. had eerst de ministersplaatsen geweigerd in de verwachting dat de liberalen met hun toegezegde steun de regeering zouden aanvaarden. Nu dit niet het geval was konden en moesten de sociaal-demokraten zich nogeens uitspreken. Dat was hun recht en tegenover de kiezers ook een plicht. Of er bij de kabinetsformatie op gelet zou worden was niet voor hunne rekening. Het buitengewoon congres te Zwolle is ondanks de verwarrende voorgeschiedenis een bijeenkomst geworden van groote politieke beteekenis. De afgevaardigden, die daar bijeenkwamen, hadden in de eerste plaats de vreugde der verkiezingsoverwinnin-

gen achter den rug. Daarna hadden zij zeker met gemengde gevoelens hunne leiders aan 't werk gezien, die hen met krachtige argumenten overtuigd hadden van de noodzakelijkheid om zich van de regeering te onthouden. Vervolgens echter waren zij weer bewerkt, om toch te gaan deelnemen aan het bewind ten einde zich de resultaten der verkiezing niet te laten ontgaan. En het scheen zelfs of niemand minder dan hun eerste parlementaire leider Mr. Troelstra deze zwenking had uitgevoerd. Er was in deze omstandigheden meer dan ooit een besef noodzakelijk van de ernst der te nemen beslissing. Drieërlei gedachtegang werd hen voorgehouden. Allereerst van hen die reeds onmiddelijk na het aanbod van Dr. Bos hadden gezegd: ‘aanpakken.’ Wanneer de liberalen de machtspositie van 3 ministers vóórhouden, laten wij die dan aanvaarden en ervan maken wat wij kunnen. De eerste afwijzing was een fout, die door 't congres weer goed gemaakt en hersteld kan worden.

De tweede gedachtegang was die der zuiver anti-ministerieelen, die elke aanvaarding van 't gezag in een burgerlijk kabinet een gevaar vonden, zoowel voor de eenheid van de partij als voor haar karakter. Zij vroegen vast te houden aan de eerste beslissing.

Er was echter nog een derde, stellig moeilijker te volgen gedachtegang, die door Mr. Troelstra op hartstochtelijke en heldere wijze werd uiteengezet. Het was die eener parlementaire tactiek tegenover de onverwachte besluiten der concentratie. De noodzakelijkheid werd aangetoond, dat de houding der S.D.A.P. zoodanig moest zijn dat het doel: algemeen kiesrecht en staatspensioen vóór alles in 't oog gehouden werd. De vrijzinnigen te dwingen hunne beloften na te komen, kon alleen geschieden, toen zij onderhandeling weigerden, door hen de beste oplossing voor te stellen, en toen zij die weer weigerden, door zich ook dan bereid te verklaren aan een andere oplossing mee te werken.

Geschiedde dit niet, zoo geraakte de concentratie vrij van haar verkiezingsbeloften en kon zij de verantwoordelijkheid op de S.D.A.P. werpen.

Kan nu gezegd worden, dat het Zwolsche congres met een dezer drie meeningen is meegegaan? Ongetwijfeld zijn zij alle met groote kracht en eerlijkheid verdedigd, doch er bleek al spoedig iets gemeenschappelijks te bestaan, dat door het congres hooger

werd gesteld dan het eind-besluit, in welke richting het ook zou worden genomen.

Dat gemeenschappelijke was het besef om zich niet door tijdelijke moeilijkheden en door de houding der vrijzinnigen te laten van streek brengen en verwarren.

De S.D.A.P. was overtuigd dat het behoud van eigen kracht en karakter meer waard was dan de schoone kansen, die de vrijzinnigen haar schenen aan te bieden, meer waard voor de toekomst, waarin algemeen kiesrecht en staatspensioen zeker gevonden werden.

En omdat de afgevaardigden vreesden voor de fijnere wendingen van een tactiek lag de besliste afwijzing van elk ministerschap als de eenvoudigste weg het meest voor de hand. Geen vrees dus voor verantwoordelijkheid, geen vrees voor de toekomst, maar alleen voor de vijandig gezinde bondgenooten en hunne tactische omwikkelingen, deed hen besluiten op zich zelf te blijven staan.

Daarmede was misschien de oplossing van directe politieke vragen niet bevorderd, maar wel de helderheid en de zuiverheid van het politieke bestaan der arbeiderspartij. Ook in terughouding kan kracht schuilen, en zeker is dat hier geweest, waar het voortkwam uit een diep en ernstig besef, terwijl de behouden eenheid er eene was van groote bewogenheid.

Dat Mr. Troelstra, ofschoon verslagen in zijne voorstellen van parlementaire taktiek, de kracht bezat om de gevoelens der afgevaardigden te peilen en zich die eigen te maken, bewees zijn redevoering aan het slot van het congres.

Wanneer een politieke partij zoo sterk is als de S.D.A.P. zich op het congres te Zwolle vertoonde, kan zij parlementaire nederlagen te boven komen, omdat haar kracht niet wortelt in tijdelijke gunst en toevallige winsten van taktischen strijd, maar in de ernst en doelbewustheid, die geen oogenblik eigen karakter en aard kan en wil prijsgeven.

G. BURGER.

Boeken menschen en stroomingen

Jac. Van Looy: *Reizen*[1)]

Het verhaal van de reis die Theobald van Horen en zijn vrouw Emilia door Marokko maakten - een tocht van Tanger naar Fez - heb ik tweemaal gelezen. Ik heb ook tweemaal geprobeerd de kat te teekenen waarmee Van Horen zijn amerikaansche reisgenooten, Mr. Roosevelt en Mrs. Dartle, neef en nicht als men hen gelooven wou, de kampeering bij Sjébanad genoegelijk maakte; maar ik verdenk Theobald van langere voorstudies in het teekenen: mijn kat leek naar niets.

Zeven dagen! Maar welk schrijver van nederlandsch proza zou voor zulke zeven dagen geen zeven jaren van zijn leven geven?

De gedachte is onzinnig; want die ééne week in het voorjaar van 1901 is het bizondere en éénmalige eigendom geweest van de hilversumsche schrijver Van Horen, die onder het pseudonym Jacobus van Looy zijn eigen ervaringen vertelt.

Er zijn algemeene en bizondere ervaringen. Juister: er is aan iedere ervaring iets algemeens en iets bizonders. ‘Het regent’ zegt de een. In hetzelfde oogenblik betuigde de ander dat er lauwe druppels op zijn hand vielen.

Jacobus van Looy ziet alles van zich uit. Zijn reisverhaal is een overrijk en zuiver in toon gehouden weefsel van bizondere ervaringen.

1) Met acht afbeeldingen naar krabbels uit het schetsboek van de Schilder.

Zulk een boek te lezen is een lust, omdat het een arbeid is. Aan iedere gewaarwording van zijn schrijver neemt men deel, maar terwijl men zich door zijn woorden aangenaam bespeeld voelt, streeft men innerlijk naar het zien van de lijnen die dit vele bijeenhouden, en die hij schrijvende vóór zich had. Die beginnen eerst te dagen als men het werk gelezen heeft. Dan leest men weer, en geniet nu de volzinnen met meer inzicht: de verdeeling van de reis in dagen, het reisgezelschap, de plaatsen die het langs kwam, dat alles staat nu vast en men voelt zich rustiger. Zoo schijnt het groeiende genot dank schuldig aan het arbeidende begrip. Zoo kan men het bizondere van een schrijver benaderen doordat het algemeene van zijn ervaring ons verstaanbaar wordt.

Ik houd het ervoor dat de volheid van het genot ontstaat bij de derde lezing. Dan, terwijl men weet waarheen men gaat, wat men van dag tot dag zien en beleven zal, deelt men de stemming van de schrijver-zelf: men is oog en oor voor ieder onderdeel. De groote gezichten, de kleine lotgevallen, de duizend belangwekkende verschijnselen, en vooral de menschelijkheid.

Dit boek is namelijk bij uitstek menschelijk. Er is geen spoor van grootdoenerij in, maar tusschen deernis en humor een aanvaarden en afwijzen, dat geen onderscheid maakt tusschen de eigen persoon en die van anderen. Geen heroïsme van de daad, maar een bewonderenswaardige erkenning van de schommelingen in het geweten.

‘“Ben je nogal in je knolletuin” vischte Emilia, ontpakkende den koffer onder het zeil.

“Ik heb,” hervatte ze, beginnend reeds haar haren voor den nacht te schikken, “weer net het gevoel als toen in Tetuaan, alsof wij ballingen zijn.”

Theobald lei allebei zijn handen op haar schouders.

“Ballingen hier, of ballingen in Holland”, zei hij, “wij zijn toch samen.”’

Deze volzin is in het heele werk de eenige pathetische. Hij is er ook de laatste van: de brief die het tiende (eigenlijk elfde) hoofdstuk uitmaakt, is meer een toevoegsel. En als slotwoord drukt hij de grondstemming van zijn schrijver uit: balling, maar dankbaar voor het tezamen zijn.

Theobald met zijn bezorgdheid, zijn beschouwende aanleg, zijn verdoken wijsheid en meegevoel, Emilia met haar teergevoeligheid, haar kinderlijke openheid, haar vrouwelijk stuurhouden te midden van de gebeurtenissen, deze twee met hun voorzichtigheid, welmeenendheid en humor staan samen tegenover dat andere tweetal: de officierachtige Amerikaan met zijn mooie tatouages - trofeën van zijn aziatische reizen - en de dikke Evangeline, zangeres, verliefd, en een beste meid, vooral in haar zorgen voor de huishouding.

Op de lijn tusschen die twee paren - de lijn die het fijnergeorganiseerde en geweten-voller leven scheidt van het grover en ikzuchtiger - bewegen zich de gids en de drijvers, de al oudere Hasj al Arabe, de magere Zaïlaschi, die het grootste deel van de weg hinkte, de jongen Mohammed die voor het eerst de reis naar Fez maakte en, volgens zijn kameraden, zou gaan balken als een ezel wanneer de stad in zicht kwam, Mustapha, de kleine man met vrouwachtige kuiten en appelronde wangetjes, en nog een donkere vent die ook Mohammed heette.

Aan deze lieden konden de twee paren hun verschillende aard toonen. De eenen hen drillen, overtuigd zijn van hun luiheid en bedriegelijkheid, trachten in El-Ksar zich te voorzien van beter volk. De anderen hen bewonderen, sympathiek vinden, en met sigaretten beschenken.

Toen Emilia de gruwelijk ontstoken teen van Zaïlaschi verbonden had, liep Theobald heimelijk met een lik vaseline naar zijn rauw-ruggige muilezel.

De dieren, vooral de onhandelbare muil van Theobald, figureeren in het verhaal belangrijk. Ook spelen hun rol de tenten met toebehoor, die telkens vooruitgezonden iederen avond worden opgeslagen.

Kleine ontmoetingen, langs weg en in stad, bij de overtocht van een rivier of het kampeeren nabij een gehucht, verlevendigen het voorttrekken. Daar is die vrouw die langskwam terwijl ze buiten de tenten aan het ontbijt zaten en die stilletjes eenige rauwe boonen naast Emilia's bord legde. ‘Er was zulk een groote mildheid geweest in het zachte opendoen van haar hand dat beide dames dankbaar bleven knikken naar het om-

kijkende moeder-gezicht.' Daar is de post van Fez naar Tanger, 'een neger die schuin als een stuk wild over het blinkend duin rende' en Emilia's brief meenam. Daar is het halfnaakte bootsvolk, door Roosevelt met de revolver op zijn heup in ontzag gehouden, terwijl Hasj, 'schaamachtig zulke schriele meesters te dienen', de schouders ophaalt. Daar is de deftige schatbewaarder van de Sultan, reizende met zijn twee vrouwen, en wiens 'wekkerlompe klok van nikkel, die vastgestropt bleef aan een zijden koord', Theobald kreeg op te winden. Daar is - zooveel dat in mijn geheugen meespeelt en bij de voorgenomen derde lezing, met nog zooveel anders, zal opdoemen, gelijk de sterren wanneer men kijken blijft.

Nog zooveel anders. Want lucht, land en water, menschen, beesten en planten, steenen en geraamten - als bouwstof in een muur gemetseld, weet ge wel? - zijn in al hun duizendvoudige bizonderheid hier woord geworden, en toch breken ze de eenheid niet, van deze vertelling, van dit vizioen.

Van Looy heeft lang gewacht eer hij het verhaal - vroeger in een tijdschrift verschenen - als boek liet uitkomen. Hij hoopte misschien dat hij ook de terugreis beschrijven kon. Ieder lezer hoopt erop. Maar niet omdat hij den indruk heeft dat het werk halverwege eindigt. Zijn volledigheid toch ligt niet in de doorreisde afstand, maar in de bevrediging van het gevoel, dat, na zich in zooveel schoons te hebben verzichtbaard, neerruischt en zich te ruste nijgt. Als Theobald de handen op Emilia's schouders legt, - als Evangeline zich gereed maakt om bij Engelschen in Fez te gaan eten, - om deze trek alleen al is het goed dat de brief werd toegevoegd, - als Hasj hartstochtelijke kussen drukt op de laarzen van de vette pasja aan wiens beugel hij meeloopt, Hasj, voor wien de reis niet was wat hij verwacht had, en die ouder geworden scheen door het harde jachten, - als het angstwekkende Fez het bedrijvige Tanger vervangen heeft, - dan is de achtdaagsche idylle geeindigd, en vond het reisverhaal zijn natuurlijk slot.

Een tweede verhaal is mogelijk. En waarom niet? Waarom zelfs nu nog niet? Voorraad is voorraad, maar ook niet meer. Waarom zou de kunstenaar die nooit heeft opgehouden zijn ervaringen en gepeinzen ons met pen en penseel te openbaren,

ook zijn herineringen aan Mequinez, Lairasj en Azaïli niet nu nog in het leven tooveren, en zijn muil vleugelen laten aanschieten in den droom?

Ary Prins: *De heilige tocht*

Zoolang men moeite heeft met de eigenaardigheden van Prins' woordschikking en zinbouw, ondergaat men niet den indruk van het geschrevene. Die eigenaardigheden komen trouwens alle voort uit één beginsel: Prins wil zooveel mogelijk gezichtsbeelden geven en geen gedachte-beelden. De gedachte ontwikkelt zich in de tijd, het gezicht leeft in de ruimte. De vormen van beweging en opeenvolging, waaraan de eerste behoefte heeft, kunnen dus door het tweede tot op zekere hoogte versmaad worden. Inplaats daarvan bedient het zich van middelen die oogenbliks-bestand en plaatselijke samenhang uitdrukken.

Voor de gedachte heet het: De zware deur ging open. Dit is beweging en opeenvolging van momenten die zoowel door de plaatsing van de woorden als door de tijd van het werkwoord worden voorgesteld. Eerst was er de deur, daarna het opengaan. En dit opengaan niet in de tegenwoordige tijd gezien, maar in de verleden tijd gedacht. Prins daarentegen schrijft: Opengaan de zware deur. Dat wil zeggen: hij ziet allereerst: opengaan, en stelt dan vast dat het opengaande de zware deur is. Bovendien is dat opengaan voor zijn gezicht als plotseling tegenwoordig, zoodat hij het als verleden niet denken kan.

Even verder schrijft hij: Toen, in de leege stad-die-vol, een man uit een der straten en naar de kerk schreed. In het gedachte-beeld zou dit ‘schreed’ zoo na mogelijk bij ‘toen’ gesteld zijn, omdat het daarmee de beweging in de tijd beteekent; maar Prins is het te doen om het gezichts-beeld: hij ziet eerst de man, uit een der straten, naar de kerk, en als een laatste toevoegsel tot die plaats-bepaling: dat hij schreed. Dezelfde zin toont dan nog een ander van Prins' middelen: zijn aaneenkoppeling van woorden. Wanneer hij schrijft sneeuw-wit, zilver-grauw, dan is de aaneenkoppeling een gewone, zooals ze ook

bij alle andere schrijvers voorkomt. Er wordt dan verbonden wat klaarblijkelijk bijeen behoort, zoodat men van de aaneenkoppeling als bizonder stijlmiddel niet spreken kan. Maar in het aangehaald geval zien we iets anders. De gedachte zou zijn: in de leege stad, die nochtans vol menschen was. Prins wendt hier niet alleen het middel aan van wegtelaten, namelijk èn het werkwoord, èn de gedachtelijke tegenstelling èn het alleen voor de gedachte vervolledigend zelfstandig naamwoord; maar ook de aaneenkoppeling, als een, hem bizonder eigen, middel op zichzelf. Door de woorden ‘die’ en ‘vol’ aan elkaar en aan ‘stad’ te koppelen, maakt hij een nieuwe term, een eenheid, die bij het woord ‘leege’ onmiddelijk, als zichtbaar aansluit, zoodat de tegenwoordigheid van de leege volle stad ons als 't ware tastbaar is.

De genoemde middelen dus dringen alle naar het gezichtsbeeld, en zoover mogelijk weg van het gedachte-beeld.

Nog een ander middel doet dit zelfde.

Waar aan de gedachte haar recht van rangschikking en uitbeelding ontnomen wordt, zij dus haar vrijheid van beweging verliest, daar kan het niet anders of dit zal ook in de beweging van de zinnen nawerken. Die beweging wordt ingehouden, de aandrang waarmee iedere zin haar golf tracht voort te zetten, te steunen, te wijzigen in de volgende, wordt geremd, de vrije ritmen van het bewegelijke gedachte-proza voelen zich als niet op hun plaats, een zekere jambische skandeering voldoet het meest aan de bedoeling van, zonder gedachte-storing, stilstaand beeld na beeld te laten treden in het gezichtsveld.

Zoo ontstond een jambisch proza, dat van de jambe in verzen scherp te onderscheiden is.

Als iedere maat in verzen, dient er ook de jambe als middel tot verwekking van sterkere ritmische beweging. De kunst is daar om door de samen- en tegenwerking - de laatste niet het minst - van woord- en maat-accenten leven te brengen in het klankverloop. Maar in het jambische proza is de bedoeling juist het verloop terug te houden. De zin wordt uit het verband zooveel doenlijk terug gedrongen op zichzelf. De zin dringt zijn waarde zooveel doenlijk uit zichzelf terug naar het woord. Het enkelwoord, al of niet samengesteld van aard, is voor het gezichtsbeeld het ideale uitings-middel.

Tot dit inzicht moet men gekomen zijn, eer men voor het latere werk van Prins onbevangen openstaat. Dit werk is niet ritmisch en onderscheidt zich dus zeer van verzen. Maar het houdt zich tevens voornaam terug van alles wat in het proza op bewering, op redeneering, of op welk soort ook van gedachtelijke orde of rangschikking lijken zou. Het is persoonlijkvisueel proza in de hoogste graad, en daardoor zoo goed als een kunstsoort op zichzelf.

* * *

Schriftuur als die van De Heilige Tocht moet gelezen worden van woord tot woord. En niet alleen gelezen, maar men moet ieder woord toestaan zijn werking te doen op ons voorstellingsvermogen. De schrijver is namelijk, bij de keus en de koppeling van zijn woorden, voortdurend geleid door de overweging, of zij het stukje voorstelling dat op 't oogenblik in zijn gezichtsveld lag, zoo niet weergaven, dan toch zoo dicht mogelijk benaderden. De wil, dit te doen, verliet hem nooit. De gestadige spanning van die wil waarborgde het van stap tot stap gelukken van zijn onderneming, en werkte tegelijk als een toon die zich door het heele werk voortplantte en die aan een min of meer nauwkeurig vooraf-vastgezette compositie vanzelf verbonden bleef. Die wil zet zich voort op de lezer. Maar nu in omgekeerde richting. De schrijver ging van compositie naar voorstelling en vandaar naar woord, de lezer gaat van woord naar voorstelling en bevat ten laatste ook de compositie. Dit schijnt niets ongewoons: het lijkt integendeel de toedracht die men in de drielingschap schrijver, boek, lezer, doorgaans zal kunnen opmerken, Maar het ongewone ligt hier in de verhouding tusschen compositie en voorstelling. Regel is, in verhaal of vertelling, dat het innerlijk samenstel de uiterlijke beelden begeleidt en er zich door kennen doet. Overgangen en verwikkelingen worden aangeduid en voorbereid. Gebeurtenissen en karakters ontplooien zich en worden inzichtiger. Spanning en tegenwerking wisselen elkander af, intermezzos brengen verpoozing aan. En, verrassend of aangekondigd, toont het eind altijd de oplossing en saamvatting van wat verspreid en verwikkeld scheen. In De Heilige Tocht nu

is deze werkzaamheid van de compositie uitgeschakeld. Geheel, of zoo goed als, tenminste. Ieder beeld verschijnt voor zichzelf, éénmalig, zonder zinspeling op samenhang. Terugziende alleen merkt men op dat een zekere ontwikkeling zich voltogen heeft. Er blijkt dan dat de ridder, die de hoofdpersoon, of eigenlijk de eenige persoon van het verhaal is, aan het eind een ander mensch is dan aan het begin, dat de heilige tocht, de kruistocht, dus zijn werking op hem niet gemist heeft. De werking van zulk een tocht op een toenmalig ridder is dus het onderwerp. De plechtige toon van het boek is de eerste en onmiddelijke verzinnelijking van dit onderwerp, en de voorstellingen - al zien we dat niet bij de lezing - moeten daarop betrokken worden. Al zien we het niet. Want het zoo weinig mogelijk meespelen van het onderwerp als gedachte-geheel achter en in de zichtbaarheid, is in dit boek regel. Evenals van de zin, de volzin, alle kracht zich voortdurend schijnt terug te trekken in de woorden, zoo verwerkelijkt zich alle leven, dat het onderwerp verleenen kan, telkens weer uitsluitend in de voorstelling.

* * *

Van de voorstelling uit, en niet van de gedachte, moet ik dus trachten mijn denkbeeld van De Heilige Tocht te teekenen.

De stad en kerk in wintersneeuw. Het uitgaan van de kerk. De pelgrim vóór de kerk, met de armen voorover in de sneeuw liggend. Zijn gaan naar het slot.

De ridder te bed, die de pelgrim geweigerd had naar het heilige land te gaan, ziek, in koortsdroomen opgestaan, ziet zijn zondig leven, en de duivel, die hem meesleurde. Wordt gevonden op de harde sneeuw. Door zijn knechten naar het slot gebracht, waar bij de poort, de pelgrim voor zijn leven bad. Voor zijn gesloten oogen het vizioen van een zilver-licht kruis, Na zijn genezing, door de herdenking van dit vizioen, het besluit van zijn penitentie.

In hoogmoed om dit doel de uitrusting, de verpanding van zijn goed aan Joden. De uittocht met zijn troep uit het slot, de reis naar het kamp bij de stad, waar andere heeren lagen, met hun leger. Zijn gang naar de stad en zijn bezoek aan het

hoere-huis, waar hij in twist een man doodde. Gewond in zijn tent, terwijl het leger verder trok. De trek van dat leger. De ridder beter, dringt met zijn volk door in de stad, 's nachts bij regen, verwoest het huis om zich te wreken op het hoerevolk, doodt met eigen hand een blinde vedelaar.

Trok verder met het leger, waarvan de minderen gebrek leden, daarna regenweer, belegering van een stad in Hongarije. Inneming en roof. Gevecht met rabauwen. Rijkdommen gevonden en weer bij het spel verloren.

Uit spijt om zijn verlies mishandeling van zijn knechten.

Voorttrekken met het leger, door koude, regen, bosschen. Eindelijk in vlakten bij zomerweer. Al verder in vreemde landen, door geringe vijandelijkheden, tot Byzantium. Ontvangst bij de keizer daar en aan hem de eed van trouw.

Tien dagen er blijvend, dan tocht over de Bosporus. Moeiten en wederwaardigheden. De landen waar ze doortrokken. Gevechten met Saracenen. De woestijn. Dorst. Fata Morgana. Het leger uitgeput. De ridder de dood nabij. Een vizioen van de Jonkvrouw. Hij volgt en ze toont hem een bron.

Het leger langs een meer. De ridder blij om het naderend doel. Een burcht die belegerd wordt. Bengaalsch vuur. De ridder in het slot, doodt een Oosterling die hem te weerhouden tracht. Vindt de Saraceen die het bengaalsche vuur geworpen heeft; juist op het oogenblik dat hij een vrouw geweld wil doen.

Een Kristen edel-vrouw. De ridder, nu innerlijk anders na het vizioen van de Jonkvrouw, gedroeg zich vol eerbied, en kuisch, ook toen ze die dag samen voorttrokken. De dag daarna, de ridder met zijn ruiters, en wat voetvolk, en ook de Edelvrouw, door bosschen waar het leger zich niet wagen kan. Hij droomde van de Edelvrouw, bad ontwaakt om kracht tegen de bekoring. De oostersche bosschen uit, een bouwval waaruit Mooren togen. In de verte een stad brandende. De Mooren in de nabijheid zoo talrijk, dat de ridder met zijn troep, van het hoofdleger gescheiden, zich niet vertoonen dorst en weer in het bosch ging.

De ridder maakte de bouwval tot zijn burcht, om daar te wachten op het leger. Op het binnenplein aan een paal, een gespìetste Kristen. De ridder nu vroom en werkzaam. Verkenners keerden niet terug. De ridder, ongerust, trok uit met zijn

knapen om ze op te sporen. De Edelvrouw vergezelde hem. ‘De ridder, die vooraan reed met de Edelvrouw, sprak woorden vol van vroom vertrouwen uit het sombere vizier, waarnaar zij met veel aandacht hoorde, de oogen neergeslagen, maar eensklaps hield hij stil en zag met zorg om zich heen.’ Nevel, en daarin het langstrekken van een Saraceensch leger. De weg onvindbaar. De volgende dag de burcht in de verte; maar de afstand bedriegelijk. Uitgeput neerliggen van de troepen. ‘De ridder bij hen waakte. Door zorgen gekweld hij zat naast de Edelvrouw, die bleek lag neer van dorst bevangen, en hare donkere oogen strak open zonder gloed. Sinds vele nachten de Engel hem niet meer verschenen, wat duisternis bracht op den weg die leidde ter zaligheid. De blijdschap der verwachting van het hemelsche geluk gestoord ook door de kommernis dat het Kristenheir, zoo na aan het heilig doel, te gronde was gegaan, wat een straffe Gods voor al de zondigheid moest zijn, op den tocht bedreven.’ Het bereiken van de bouwval. Tegelijk een naderend Moorsch leger.

Aanval, en afgeslagen. De Saracenen weg. Maar vruchteloos wachten nu op het Kristenheir.

Op een avond weggereden. Over een hoogvlakte tot een vallei vol groen en water. ‘In schaduw werd gerust, maar de ridder en de Edelvrouw zacht liepen langs het water voort, dat, stroomend, door den schijn vol zilver-bruising was. Door weelderige kruinen de zon-in-snaren gleed, die waasde goud in speling op schaduw om de boomen heen, en danste in het blauwen van schemer onder struiken, waartusschen bloemen fleurden uit met warmte van zomer-kleuren. In bladeren school vederpracht, die wiegelde op takken; en een gekuifde lorre-vogel, wiens oog in starre loering stond, met karmozijnen vederstaart de lokken van de vrouw beroerde. In de frischheid onder lommer alsof fonteinen sprongen, die van het water kwam, bekoring was van schoone lent' na de heete dorheid der woestijn. De vreugde van het leven, die voor de Edelvrouw door al den rampspoed was verdreven, weer welde in haar op uit het hart, dat bron van vreugde is, en dit geluk look in haar uit tot warmte van begeeren. De weelde van haar elpen borst, die door de boezem-spleet werd ongedekt gelaten, van onrust in beweging; zacht was een blos op haar

gelaat, waarin de oogen neergeloken, die vochtig door ontroering waren. Zij naast den ridder ging met beven, door schroom die te overwinnen was, en bijkans onbewust, in zoetheid van bedwelming, zij eensklaps greep zijn hand, die in de hare beefde. Alsof van zwijmeling bevangen, hij voelde zich nu zwak met suizing in het hoofd, en de verzoeking was een schrik, die onverhoeds zijn hart beneep. Zoo liepen zij als in een droom in zwijgen langs het water voort, want één gesproken woord dien teeren band zou breken, die nog den schijn van onschuld had. Maar het ontwaken met grouwelijk verschrikken kwam. De vruchtbare streek ten eind; in zand het water droogde weg, en voor hen de woestijn zich strekte uit in zonne-vurigheid, die plekken grond als lagen zout deed sintelen. En uit de heete lucht, die zwalping had van gloed, sloeg pestilentie van eene hoogte neer, waar hunne oogen, groot en van ontzetting star, van menschen aas aanschouwden, dat spijs voor roofgedierte was. Hyena's slopen rond al wroetend in ontbinding, de ruggeharen hoog, met fosfoorglans in de oogen, en gieren, als ganzen volgemest, in waggeling op de lijken, waarin hun snavels boorden. Met purper scheen bespat het wit en zwart der vederen, die in gehavendheid alsof door strijd met klauwen. De kale halzen volgepropt met brokken-in-verpesting, zij draaiden nauw de koppen om, waarin de blauw-omkringde oogen met loome wreedheid glansden, toen de ridder kwam nabij om hen van het aas te jagen. Maar zóó verstikkend was de stank, die zwaar als damp steeg op, dat hij moest wijken van de plek, waar na een harden strijd veel kruisvaarders waren neergeveld....Zij keerden naar het kamp terug, gescheiden door den dood, die in zijn gruwelijkheid voor hunne oogen was verschenen.

In droeven moede werd na een korte rust de tocht weer voortgezet, en amper nog slechts hoop, dat het Kristenheir was niet verwonnen.

Nu kwamen tal van dagen vol lijden en ontbering. Steeds bleef men in een zandwoestijn, waar kale hoogten, die moeizaam te beklimmen waren, de ledigheid der vlakte braken. Geen boom, geen schaduw te ontdekken, en de zon, torment van vuur, die iederen dag aan wolkenloozen hemel draaide. de hitte zoo ondragelijk maakte, dat rustingstukken weggeworpen - alleen de

ridder had nog kracht vol harnastuig te dragen. Hij reed vooraan, en meed de vrouw, die, bleek en zwak door het lijden, met moeite zat te paard, en schroom voor hem gevoelde, wiens hart was zwaar, dat hij in zwakheid van den weg ter zaligheid was afgedoold. Maar de eenderheid dier lijdensdagen, waarin veel Kristenen versmacht terneder zonken om niet weer op te staan, tot plotseling einde kwam. Toen eenen ochtend vroeg een heuvel was bestegen, werd men een stad gewaar, die in bouwvalligheid en deels was onder zand bedolven. Van huizen vuilig-wit nog slechts de muren laag verbrokkeld stonden, en een enkele boom daartusschenin schoot uit met pluim, die grijs van dorheid was. De aanblik dezer troosteloosheid het hart der Kristenen verruimde, en wijl de hemel vaal betrokken, wat tempering der hitte bracht, werd in een korten tijd de stad door hen bereikt. In eene leege straat de ridder met zijn troep, en dof de hoefslag van de paarden in het verstuivend zand, dat, langs de muren opgewaaid, een geul in het midden had gelaten. Maar in de uitgestorvenheid de Kristenen een ouden man ontwaarden, in grauwe stof gehuld, die voor een poort zat op een steen, het hoofd in tulband laag gebogen, en met zijnen langen witten baard bijkans de aarde raakte. Alsof in stil gebed verzonken, zoo roerloos hij was gezeten; maar toen de ridder was nabij, en hoog van het paard zag op hem neer, de grijsaard viel languit in het zand, en boven het verscholen hoofd hij maakte met de dorre handen gebaren om erbarming. Maar wijl geen leed hem werd gedaan, kroop hij ten leste op, en zag met listigheid in de half genepen oogen, die diep in plooien scholen, de krijgers stomme aan, den rug héél oud gebogen. Geen spraak kon hij verstaan, doch toen hem door gebaar van hand naar mond werd duidelijk gemaakt dat dorst was groote kwelling, scheen dit hem vreugd te geven, en met dienstvaardigheid bracht hij de Kristenen naar een hof, waar onder donkerheid van een cypressenboom uit eenen steenen put de koelheid steeg van water op. Uit diepte rond van wand, die zwart van vochtigen glans en was met plantengroen behangen, de volle emmer opgetrijsd met gretigheid, waardoor verspilling, door vele monden werd geleegd. Langs baarden dropen droppelen; van frischheid facies overtrokken, die had de zon getaand; in oogen leven

glansde weer, en door den kostelijken dronk de vroolijkheid van wijn in hoofden scheen gestegen. Het water frisch en klaar, zoetprikkelend van smaak, hen aangenaam bedwelmde. De zorgen al vergeten, en luchtig het volk van hart zong liedekens vol oolijkheid, waarom de ridder zelfs moest lachen. De Edelvrouw had gloed van minne in de oogen, en hare bleekheid bloosde, als zij den ridder zeer heimelijk aanschouwde, want hard zijn wezen nu door wroeging voor haar was, zoodat zij nauw hem dorst te naderen. De vroolijkheid der Kristenen niet lange echter duurde. Het gezang allengs verstomde, en schaduw werd gezocht, waar hoofden zonken neer van zoete moeheid gansch bevangen, die de oogen langzaam sloot. Maar de ridder en een enkele man met kracht den slaap afweerden, die als verdooving hen besloop. Zij stonden op en liepen rond met struikeling-van-dronkenschap en woesten zwaai der armen, het hoofd verhit, vol slagen door hamering van het bloed, tot zij terneder vielen en hunne leden door krampen trokken zeer nog lange toen zij lagen. Van hoogen dag het avond werd, en de kruis-vaarders in een slaap, die vast als dood, verzonken.

Uit kwaden droom de ridder wakker werd, in onbewustheid waar hij was - gestalten uit den slaap nog voor zijn oogen dwaalden, en toen zij gansch verdwenen, hun dreigen nog zijn geest bezwaarde. De kille nacht zijn lichaam ook met stijfheid had geslagen; de dauw in tranen gepareld op zijn aangezicht, en onbeweeglijk met smarten in het lijf, alsof daar vurige tangen nepen, zag hij den dag verschijnen. De vale schemer werd gelicht - van zon zwakroode schijn gleed over steen in het binnenhof, dat van een wal omgeven, waarboven grillig takken staken, en het dagen helderde gestalten, die zwaar in ruste lagen met zwakken blos alsof van wijn op facies, die verwrongen waren. Door angst de ridder werd bekropen, dat geen zich met den dag verroerde; alleen zag hij de Edelvrouw ten halve opgericht, als spoke in haar wit gewaad, wier oogen, groot, zóó pijnelijk verdwaasd, dat deze smart zijn smarten meerde. En in de troebelen van zijn geest sloeg het vermoeden op, dat de grijsaard, die verdwenen was, hun water had doen drinken, waarin venijn gestort. Dit zulk een onrust in hem bracht, dat voor zijn oogen in het licht duisternis als vonken danste, en

de kommernis zoozeer zijn hart bezwaarde, alsof dit was tot steen bestorven. Zijn lichaam, zwaar, met koorden scheen omsnoerd, waardoor hij zich zoo hulpeloos als een verlamde voelde, en in dit groote lijden de kracht hem zelfs ontbrak den Heer om steun te bidden. Zijn geest kwam in afwezendheid alsof het lichaam al verlaten, en doeleloos zijn blikken dwaalden, maar eensklaps gansch zijn leven in zijne oogen was geslagen, die op den wal gericht, waar, voor het zonne-vurig dagen, van takken zwart omrankt, gestalten donker kwamen met heimelijk gebaren en dreiging hunner wapenen, die vlijmden door den schijn in bloede-flitsen uit. De ridder door de kracht van zijnen wil opeens de banden brak, waarin zijn lichaam door het venijn gekluisterd was. In wanken hij verrees, en vol onstuimigheid hij doolde naar den muur als een beschonken man, het hoofd van toorn rood, met woedgebalde vuisten. Van dolheid hij bezeten scheen in dolen zijner smarten. De Edelvrouw, die dit aanschouwde, wrong hoog de handen boven het hoofd vol wanhoop in elkaar en aan haar mond de angst zich in een kreet ontwrong, die zóo ontzettend was, dat plotseling een groote vogel, gelokt door het waren van den dood, uit loerend wachten opgeschrikt, zwaar klepte van een tak in lage kringen rond. De Turken, op den wal in woest verschijnen voor het licht, den ridder doodelijk wilden treffen, en onder het bleeken van de sterren een brandereel - door eenen Barbarijn in moer-rood kleed geworpen - hem hard terneder sloeg. Getroffen in de borst met gulpende wonde, hij voelde nauw het sterven, uit smarten al geheven, en zelfs zijn brekend oog niet zag de droefheid van de vrouw, die over hem gebogen. Blijdschap door haar tranen glimde, toen zijn stervens-bleek gelaat van vreugde zacht verkleurde, wijl in verdonkering door den dood de ridder zag den vogel, de vlerken wijd gespreid, in zongloed tot hem drijven - voor het aangezicht van zijnen geest de Engel scheen terneêr te dalen, van hemelglans omgeven. Met laatste kracht hij hief de zwakke handen als ter omhelzing op, en deze gelukzaligheid bracht der Edelvrouw den waan van droef en nooit gekend geluk.’

* * *

Dit overzicht, aan het eind vanzelf voltooid door van het

boek-zelf de laatste bladzijden, waar we ons aandachtig in verdiepten, is wel het beste bewijs hoezeer dit geschrift bestaat uit de zichtbare voorstelling, en hoe weinig het overlaat voor de verbindende gedachte.

Op de zware gelijkmatige stem, in haar opzettelijke gebondenheid, wiegt de eene zichtbaarheid voor, de andere na, naar boven. Soms is het alleen terwille van die gebondenheid dat de woorden geschikt, sommige woorden verkort of verlengd worden. En waar, ter verklaring voor het begrip, de schrijver aanwijzingen geeft omtrent de gemoedsstemming van de personen, daar zijn die plaatsen de minst verrassende.

Wie het hier ontworpen beeld van het werk gewonnen heeft zal onvermijdelijk terugkeeren naar die talrijke bladzijden waar de boeiendste tafreelen het stramien van het proza hoogen, waar dat stramien niet doorschijnt, waar de kleur en de glans van de zichtbaarheid door geen aanwijzing van de bedoeling verdoft wordt, waar - week mozaïk of mozaïek-vast borduursel - de gebondenheid aan gaas en aan omtrek-lijnen gelijkelijk verdwijnt.

De schrijver heeft ongelooflijk met het oog geleefd. Aan de met het oog genoten kunst vooral ontleende hij de gewaarwordingen die hij onder woorden bracht. Die woorden zelf zijn kunst. Exotische, om hun voorkomen of klank kostbare woorden gebruikt hij graag; hun afgelegen bekoring laat de gedachte niet opkomen, dat hier een gewoon hollandsch man zou zijn die een verhaal vertelt. Er is alleen een kunstenaar, van hoogst eigen-aardige en eigen-willige beschaving, die tot het overdragen van zijn kostelijke gewaarwordings-vondsten zich van taalelementen, van woorden en hun verbindingen, vrijmachtig bedient.

‘De Heilige Tocht’ is een arbeid van jaren, die wij zorgvuldig hebben te bestudeeren, en waarvan wij het aandenken zullen hebben te bewaren onder de schatten van onze poëzie en ons proza. Er is geen twijfel aan of ook deze schepping van het tijdperk waartoe wij behooren, zal, neven andere, vereerd blijven en haar werking doen.

Boekbeoordeelingen

Der Garten der Erkenntnis von Leopold Andrian. *Gedichte* von Leopold Andrian.

Om meer dan een reden behooren die twee kleine uitgaven hier geboekt te worden. Van ‘Der Garten der Erkenntnis’ verscheen in De Beweging (1905-6) een vertaling die geruime tijd het oorspronkelijk - uit den handel teruggetrokken en moeilijk vìndbaar - vervangen moest. Voor menigeen zal ze dat ook blijven doen, daar de nu verschenen druk in zijn kleine oplaag al even weinig in handen van de velen komt als de kostbare maar boekkunstig door de nieuwe overtroffen herdruk die voor enkele jaren een besloten kring van duitsche bewonderaars ten goede kwam.

Het bizondere van deze nieuwe uitgaaf is evenwel niet alleen dat het boek nu weer - hoezeer dan ook in beperkt aantal - verkrijgbaar is, maar tevens dat ze werd ter perse gelegd door een nederlandsch uitgeefster, De Zilverdistel, die daartoe de medewerking van de schrijver te winnen wist. Aan dit laatste is het te danken dat sommige laatste verbeteringen konden worden aangebracht, zoodat ook als geschrift deze druk een eigen waarde heeft.

Nog grooter waarde heeft de uitgaaf van de ‘Gedichte’.

Ook aan deze - eveneens tot stand gebracht door De Zilverdistel - heeft de schrijver meegewerkt. Zijn weinige verzen - die de kenners om hun teer en indringend persoonlijk gevoel liefhebben - verschenen indertijd in verschillende nummers van de Blätter für die Kunst, waaruit ze nu

voor het eerst werden verzameld. Enkele nieuwe gedichten, en een paar fragmenten, heeft de dichter er uit zijn handschrift aan toegevoegd.

De druk van beide boekjes, gelijk in vorm en voorkomen, werd naar de aanwijzingen van de uitgeefster bezorgd door Johannes Enschedé en Zonen te Haarlem die zich daartoe bedienden van een nooit gebruikte vijftiende-eeuwsche letter van Schoeffer von Gernsheim.

A.V.

[Deel 4]

Afrikaner taal en poëzie
Door
C.G.N. De Vooys

Gedurende de grote strijd tussen Boer en Brit droomden idealisten hier te lande van een tweede Nederland, ver over de zee, door nauwe banden aan het moederland verbonden. Bij velen was het strovuur van chauvinisties gekleurde belangstelling niet bestand tegen de teleurstelling van een volledige overgave: de offers waren vergeefs gebracht; Nederlands Zuid-Afrika zou opgaan in de machtige Engelse kultuur. Toen kwam, boven verwachting, de plotselinge wending. Een grootmoedige en vooruitziende Engelse politiek schiep binnen enkele jaren een vreedzaam en eendrachtig Zuid-Afrika, dat een grote toekomst tegemoet gaat. De oorlog bleek inderdaad de geboorteweeën van een 'volks-wording.' De beproefde energie, de gestaalde krachten werden dienstbaar gemaakt aan een moderne staatkundige ontwikkeling: de vechtgeneraals werden herschapen in ministers; de Afrikaanders voelden zich een nieuwe natie, die met jonge, zelfbewuste kracht eigen wegen zocht. De oude wereld kon lering verschaffen, maar weldra zou een eigen kultuur de ekonomiese opbloei weerspiegelen. Nog onlangs heeft J.A. van Hamel daarvan getuigd, toen hij in een belangwekkend geschrift, *Uit het Zuid-Afrikaansche Gemeenebest, van Tafelbaai tot Komatipoort*[1] zijn reisindrukken samenvatte.

Waarom werd deze snelle ontwikkeling in het stamland niet

1) Haarlem - H.D. Tjeenk Willink - 1913.

met gespannen aandacht gevolgd? Was het, omdat ons koopmansvolk er niet genoeg stoffelik voordeel in zag? Maar in de oorlogsjaren sprak meer meegevoel dan belangzucht. Is de oorzaak, dat het hedendaagse idealisme meer kosmopolities dan nationaal gestemd is? Maar juist door de Boerenoorlog was gebleken hoe het gevoel van nationale saamhorigheid, de liefde voor het stamland bezielen kan tot daden die de bewondering van de hele wereld afdwingen. De hoofdoorzaak is een zekere ontgocheling en gekrenktheid, voortkomend uit nationale bekrompenheid. Men had een neiging, die 'onbeschaafde' Boeren als beschermelingen te beschouwen, die zich na vrijwording naar het model van de brave Nederlandse burger zouden vervormen, en als dankbare voedsterlingen hun aanhankelikheid zouden tonen. Die teleurstelling had men zich bespaard, als men beseft had, hoe dit volk in een zo geheel andere natuur en samenleving een ander volk móest worden.

Wanneer we ons verdiepen in de 'levensgeschiedenis' van Piet Retief, 'die grote voortrekker', door Gustav Preller zo boeiend geschilderd, dan leven we in een wereld van romantiese onwezenlikheid. Als stipjes in de eindeloze Afrikaanse vlakten bewegen zich de witte ossewagens, gevolgd door de kudden. Het zijn geen Boeren, maar patriarchen, die onverschrokken de onbekende gevaren van wilde stammen en wilde dieren trotseren. De predikanten worden priesterlike godsgezanten, die de dappere stoet met hun gebeden vergezellen en beschermen. Daar zien ze, van de toppen der Drakensbergen het beloofde land voor zich in de volle pracht van een ongerepte natuur. Langs duizelingwekkende afgronden zoekt de zwerm van duizenden wagens een pad. Het volgend bedrijf is niet minder fantasties: we zijn aan het hof van de Kafferkoning Dingaan, de bloeddorstige tyran, waar de duizenden krijgers hun dansen uitvoeren voor de ongewapende gasten, die weldra als slachtoffers zullen vallen. En dat alles gebeurde in....1837! Ten tijde van Oom Stastok, toen de Hollanders zich verhovaardigden op hun tiendaagse veldtocht. Het kost werkelik moeite, het te geloven! En wat zou de Hollandse boer, die knusjes zijn vruchtbaar stukje grond bewoont, begrensd door heggen of sloten, die het geweer alleen hanteert om spreeuwen te verjagen uit zijn kerseboom, vreemd opzien als hij

eens ruilde met zijn Afrikaander lotgenoot. Zijn hartstocht voor de ruimte maakte hem meester van een ‘plaas’ van enige duizenden bunders, waar hij koning is in eigen omgeving. Het jachtgeweer staat steeds gereed om zijn bezit te handhaven tegen mens en dier. Zijn Kalvinisties gevoel van uitverkorenheid, is versterkt door de aanraking met minderwaardige mensenrassen. En dan een natuur die hem beurtelings de macht van de menselike wil, en zijn volstrekte afhankelikheid van de natuurkrachten doet gevoelen. De onherbergzame wildernis kan na enige jaren herschapen worden in een waardevolle bezitting. Maar dan weer voelt hij zich machteloos tegen de droogte, die zijn land verschroeit, tegen de ziekten die zijn kudden bedreigen. Komt in het najaar de regen uitkomst brengen, dan praalt de eindeloze woestenij als een zee van bloemen: een grootse eentonigheid. De eenzaamheid van het zwerversleven kennen de Boeren in het Zuid-Afrikaanse achterland tot op onze dagen. De jonge predikant Ds. W.J. Conradie vertelde nog in 1895 van zijn *Ondervindingen* in Namakwaland.[1)] Bijna ongelooflik klinkt het, als we horen hoe het echtpaar Coetzee vele jaren in de woestijnen rondzwierf en tot op hun oude dag nooit in een huis of zelfs in een hut gewoond had, en hoe uit dit huwelik vijf wakkere zoons geboren werden, die zich zelf door lektuur ontwikkelden.

Is het wonder dat zich onder deze hemel en onder deze lotgevallen een eigen variëteit van de Nederlandse stam ontwikkelde? Wel lijkt het een wonder dat een oude kultuur daar niet in verwildering onderging, maar integendeel enkele van de voortreffelikste eigenschappen voluit konden groeien. Het oude geloof bleek de zuurdesem, die de adel van menselikheid voor bederf bewaarde. Luister naar de eerbiedige woorden die de jonge gestudeerde wijdde aan de nagedachtenis van de ongeleerde Boer, zijn ‘onvergetelike ouderling’ Mias Coetzee: ‘Hij was een van Gods edellieden op de aarde; - één van die mannen door God zelf opgevoed, en hier en daar op de voorposten van het kristendom geplaatst, om ons te tonen hoe een burger van het Godsrijk er uit-

1) Zijn artikels werden in een beknopt boekje herdrukt (1909), in de reeks *Zuidafrikaanse lektuur*, onder redaktie van Dr. W.J. Viljoen (Londen Longmans, Green en Co.).

ziet. Hoe gelukkig de jonge predikant, die de eer heeft, zulk een lieveling Gods en der mensen tot vriend en raadsman te hebben! Hij was niet rijk, of windmaker, of hooggeleerd, maar zoet en lief en kinderlik en zonder vrees. Salomon zegt: “Een zachte tong breekt het gebeente.” Dit was waar van Oom Mias. De boosaardigste mensen, en zelfs dieren, overwon hij door zijn onweerstaanbare zachtheid. Hoeveel goeds heeft die edele en zachtmoedige man uitgericht!’ En bijna Middeleeuws-naief laat zijn vereerder er op volgen: ‘Ik denk dikwels hoe hartelik hij nu met de blijde kinderschare zich verheugt. Menigmaal staat hij daar op een hoek van de gouden straten, om de spelen van de knechtjes en maagdjes gade te slaan, zoals hij hier beneden placht te doen.’[1)]

Een gezonde jeugd, lichamelik en geestelik, en een heilzame omgeving zijn waarborgen voor een krachtige jongelingschap. Dat geldt ook voor het volksbestaan. Door de oorlog is de Afrikaander natie aan de kinderleeftijd ontwassen. De snelle ontwikkeling heeft nu reeds de nieuwe natie voor grote moeilikheden geplaatst: het kaffervraagstuk, de klassenstrijd. Ook een geestelike krisis is onvermijdelik, nu het oude geloof door nieuwe levensbeschouwingen ondermijnd wordt. In versneld tempo zal daar een stuk Europees geestesleven doorleefd worden, samengaande met de omvorming van de maatschappij op moderne grondslagen. Is dat schouwspel de aandacht van Europa, en in 't biezonder van de stamverwante Nederlanders niet overwaard? Is het minder interessant, omdat de Afrikaanders eer neven dan zonen zijn van Potgieter's Jan en Jannetje? Wat zou Potgieter trots geweest zijn op deze neef, als hij hem had zien opgroeien! Maar stellig zou hij zich niet bepaald hebben tot bewondering van grote daden, van dapperheid en trouw; hij zou ook met warme belangstelling de ontwikkeling van de Afrikaanse letterkunde, als afspiegeling van een nieuw ontwakend geestelik leven gevolgd hebben. Temeer omdat het behoud van onze Nederlandse taal in Zuid-Afrika op diepere verwantschap in het volkskarakter blijft wijzen. Nu Potgieter's tijdschrift zich met een onweersproken, smalend woord van de oplevende Afrikaanse letterkunde meende te kunnen afmaken, is er reden te meer om de betekenis

1) Zie het aangehaalde boekje, blz. 3-5.

er van in het licht te stellen, en tot kennismaking op te wekken.

Het eerst nodige is: inzicht in de taalverhoudingen. Ieder weet dat Zuid-Afrika, evenals Zuid-Nederland, een tweetalig land is, en dat er een taalstrijd gestreden wordt tussen Engels en Nederlands. De vrede bracht wettelike gelijkstelling van de beide landstalen, maar in Europa meenden velen dat de dagen voor het Nederlands geteld waren. Het tegendeel bleek het geval. Met het nationaliteitsgevoel groeide de gehechtheid aan de volkstaal. Van Hamel getuigde, na zijn Afrikaanse reis, enigszins verrast: 'Waar men den geweldigen indruk van krijgt, dat is dit: dat een taal die een volk spreekt en waaraan een volk vasthoudt, niet door redeneeringsargumenten kan worden bedisseld. Men leert begrijpen wat voor een levend, onverwoestbaar ding een landstaal is, - machtiger dan de mensch en zijn ordonnantie's. Men *kiest* geen taal, men heeft er een; *heeft* er een ingezogen, ingeademd, ingeademd, ingeprent.'[1)] Of er eens een tijd zal komen dat het Engels de alleenheerschappij veroverd heeft, kan niemand voorspellen. Zeker is het, dat voor onafzienbare tijd het Nederlands zich naast die wereldtaal zal handhaven.

Een andere vraag is: welk Nederlands zal het winnen, het Afrikaans of het Hollands? Een beknopte uiteenzetting is voor de Nederlandse lezer niet overbodig. Er bestaat in Zuid-Afrika ook een Nederlandse tweetaligheid. De eigenlike volkstaal, het Afrikaans, heeft zich door het isolement van de kolonisten, en onder invloed van het Maleis-Portugees, de taal van de havens en het slavenkwartier, ontwikkeld uit het Nederlands van de zeventiende en achttiende eeuw. De taal van de Franse emigranten of van de Duitse kolonisten heeft er niet veel invloed op gehad; nog veel minder de taal van de inboorlingen. De nieuwe taal staat begrijpelikerwijze veel verder van de gemeenschappelike oorsprong dan het hedendaagse Nederlands, niet zozeer in woordvoorraad als in woordvorm. Het Afrikaans is sterk vereenvoudigd: in plaats van het dubbele geslacht in het beschaafde Nederlands *(de* en *het)* of het drievoudige in dialekten, is één geslacht gekomen *(die)*; de vervoeging is veel eenvoudiger. De onont-

1) *Uit het Zuid-Afrikaansche Gemeenebest,* blz. 96.

wikkelde Nederlander, die elke andere taal dan de zijne ‘raar’ vindt, kan in het Afrikaans niet anders zien dan een ‘verbastering’, een verknoeiing van zijn eigen taal. Maar ook de meertalige Nederlander, misleid door de overeenkomst van Afrikaanse vormen met die van onze kindertaal, is telkens geneigd aan zekere onbeholpenheid te denken. Wie wel eens over taalevolutie heeft nagedacht, zal moeten inzien dat Afrikaans evenmin ‘verbasterd’ Nederlands als Engels ‘verbasterd’ Angelsaksies is. Alle kultuurtalen hebben vreemde invloeden ondergaan, hebben tal van vormverschillen uit een oudere periode verloren, en wisten geleidelik te voldoen aan alle behoeften van een steeds ingewikkelder samenleving. Er is geen enkele reden om te verwachten dat het Afrikaans niet vatbaar zou zijn voor een dergelijke groei. Er was evenwel één belemmering: naast het Afrikaans was het algemene Nederlands, het ‘Hoog-Hollands’, de taal van de Statenbijbel, bekend en in gebruik gebleven als taal van de godsdienst. Als ‘voorname’ taal was het ook de ambtelike en aanvankelik de enige letterkundige taal. Daardoor werd het Afrikaans beperkt tot de kring van het dageliks verkeer, en als ‘kombuis’-taal door velen geringschat. De positie van het Afrikaans, dat geen steun vond bij Regering, Onderwijs of Kerk, leek dus wel uiterst zwak. Zou het zich ooit opwerken tot een hogere rang dan een of ander boerendialekt in een beschaafd land?

Voor een enge aansluiting bij het Nederlands, waarvoor de Taalbond ijverde, is zeer veel te zeggen. De steun van een bestaande standaard-taal met een ontwikkelde letterkunde, met een wetenschappelike litteratuur op allerlei gebied, is in de strijd tegen het machtige Engels onmisbaar. Zou die strijd niet hopeloos worden, als in de eigen gelederen tweedracht ontstond? Vóór de oorlog was dan ook vrijwel de algemene overtuiging: veld winnen van het Afrikaans, zij het ook min of meer verhollandst, tegenover het Engels is niet waarschijnlik; de eindstrijd zal moeten beslissen tussen het beschaafde Nederlands of het Engels. Een kenner van het Afrikaans als Hesseling sprak in 1900 nog de mening uit, dat alleen een krachtige immigratie van Nederlanders de ondergang van het Nederlands in Zuid-Afrika zou kunnen verhoeden, en dat het verlies van de zelfstandigheid op den duur ook het verlies van de eigen taal zou meebrengen.

De feiten hebben de voorspellingen voorlopig beschaamd. De landstaal heeft na de eenwording van Zuid-Afrika in kracht gewonnen; de ontwikkelingskansen van het Afrikaans zijn sterk toegenomen, en, tegen de verwachting, heeft het ijveren voor het Afrikaans de nationale taal meer gebaat dan geschaad. Er is namelik een faktor die men, al redenerend, licht verwaarloost. Voor prakties en officieel gebruik mogen nuttigheidsoverwegingen gelden, als het gemoed spreekt, zal de eigenlike moedertaal gehoord worden.[1)] Dezelfde macht die het Engels achteruitdrong voor het Nederlands, maakte dat in het Nederlands het Afrikaans een voorsprong kreeg boven het Hollands. De werkelike dichter aarzelde niet in zijn keuze: de nieuwe volkseigen poezie van Zuid-Afrika moest Afrikaans van taal worden. De macht van een eigen letterkunde mag niet onderschat worden. Een kunst in de volkstaal die ook buiten de grenzen gekend en gewaardeerd wordt, vervult de besten met trots en zelfvertrouwen, en sterkt ze in de strijd voor een nationaal bezit dat metterdaad waardeval gebleken is. De eenvoudigen zullen minder geneigd zijn, hun moedertaal voor het Engels te laten wijken, en meer smaak krijgen in een eigen letterkunde, wanneer daaruit in plaats van het oneigen, deftige Hollands, de vertrouwde taal hun tegenklinkt.[2)]

1) Aardig is de anekdote van ‘die ou vader wat altijd in die biduur gebid 't: ‘Door uwe genade zijn wij wat wij zijn, *en is ons wat ons is!*’
2) N.J. Brümmer zegt dat, in in zijn Inleiding bij Malherbes' gedichten, met een eigenaardig Afrikaans beeld: ‘Laat ons skrijwers uitlok en aanmoedig. Wat hulle skrijwe sal mettertijd die leeslust weer laat oplewe. In die onderveld waar vroeger niks als grasveld was, en waar vee nooit naar 'n bossie wou omkijk nie, daar groei vandag niks als bossies. En wat is die gevolg daarvan? Dit: die vee wat vroeger in die bossiesveld sou dood gegaan het, leef vandaag op niks anders als bossies nie, en dit gaat met hulle uitstekend goed. Die bossies is taaier teen die droogtes en harder teen die sprinkhane als die soetgras, en die spoelwaters of stormwinde maak aan die bossies niks. En nog meer, die bossie smaak nou al v'r die vee heeltemaal lekker; hulle het die smaak aangeleer. So sal dit ook met ons Afrikaanse taal en geskrifte gaan. Hulle sal met ons beter akkordeer, want hulle is beter bestand dan uitlandse sprinkhane en inlandse droogtes als die safte soetgras waar ons vroeger op geteer het. Die Nederlandse soetgras, wat nou ook al so stadig aan swart kolle wijs en kaalplekke maak, word vanself al meer en meer deur ons taaie karroobossie vervang, met die gevolg dat ons met sijbokke, mofskape en voëlstruise net fluksop begin rijk te worde!’

Merkwaardig en treffend is de overeenkomst met wat in Zuid-Nederland geschiedde. Ook daar bepleitte men met kracht van argumenten de nauwe aansluiting bij Noord-Nederland, en bestreed vinnig de partikularisten, die door de eenheid te verbreken de gemeenschappelike strijd tegen de Franskiljons benadeelden. Maar toen Vlaanderen's letterkundig leven ontwaakte, en er kunstenaars opstonden die door de Noorderbroeders als gelijken en meerderen erkend werden, was hun taalbehandeling partikularisties. Het gezag van een waardevolle letterkunde woog ook daar ruimschoots op tegen de gevreesde schade. De Vlaamse beweging heeft de steun van Gezelle en Streuvels dankbaar aanvaard. Bij veel overeenkomst zijn er evenwel ook belangrijke verschillen. Zuid-Nederland bezat een reeks onderling sterk afwijkende volkstalen; in Zuid-Afrika is er maar één. Voor Zuid-Nederland is er dus veel meer reden om de eenheid van het Noorden als norm te aanvaarden; de letterkunde kan niet één dialekt kiezen; de Vlaamse dichters bepaalden zich tot een Vlaams gekleurd Nederlands. Zuid-Afrika voelt zich sterk in het bezit van een nieuwe taaleenheid, en is door de traditie minder vast aan Nederland en zijn letterkunde gebonden. De Afrikaners hebben het besef als jong volk eigen wegen te gaan. Vandaar dat ze, tenminste aanvankelik, niet geneigd zijn tot een kompromis. Een Afrikaans gekleurd Nederlands zou niet voldoen. Kordaat stelden ze dus het Afrikaans naast het Hollands, en met die twee-eenheid durven ze de strijd tegen het Engels aan. Waarom zouden we de hogere eenheid uit het oog verliezen? vraagt J.J. Smith, in een uitstekend gedokumenteerd pleidooi voor zijn moedertaal.[1] ‘Atties, Dories en Ionies was drie letterkundige standaarde van diezelfde Griekse taal, en eweso kan Neerlands en Afrikaans als twee gewestelike standaarde van dieselfde Hollandse of Dietse taal beskou word.

Die “jas” van die Neerlander met sijn Europese snit en Europese franjes is nie so geskik ver die Afrikaanse veld, en sit ook nie zoo bevallig op die breë skouers van die Afrikaner als die welbeproefde “baadjie”, maar desniettemin kan elkeen tog sien dat èn jas èn baadjie van dieselfde stof gemaak is.’

1) In zijn *Inleiding* op de bundel *Oom Gert vertel* van C. Louis Leipoldt (1911).

Het pleit voor de ruimte van blik bij de Afrikaanders dat er geen vijandschap bestaat tussen de voorstanders van beide richtingen. Er mag geen vijandschap zijn tussen Neerlands en Afrikaans, zegt Smith. ‘Die bloei en welvaart van die een is van ontsaglike betekenis ver die ontwikkeling en vooruitgang van die ander. Afrikaans veral sal in sijn wordingstijd veel te leer hê van die meer ontwikkelde Neerlands, en sal ook sijn woordvoorraad ver letterkundige en tegniese begrippen uit die ou Dietse taalskuur moet aanvul.’ En ‘die Neerlandse letterkunde is gemeenskaplike goed en sal dit ook altijd blij, solang als die twee taalvorme nog onderling verstaanbaar is. Maerlant behoort ewegoed tot die letterkunde van die Afrikaner, als Caedmon en Chaucer tot die van die Engelsman.’

Ook Gustav Preller zoekt met nationale trots bij het Hollands steun zonder enige koncessie: ‘Afrikaans is voor ons méer dan Hollands, omdat 't Afrikaans is plus Hollands: Hollands verrijk met die Afrikaans woordeskat, en sagter en buigsamer gemaak in 'n Afrikaanse vormleer. Dis ál.’[1)]

Omgekeerd tonen de beste voorstanders van een algemeen Nederlands een wijze verdraagzaamheid en waardering voor de taalnationalisten. Ze begrijpen dat veel Afrikaanders alleen door de volle erkenning van het Afrikaans te winnen zijn en voor verengelsing te behoeden. Ze voelen de steun van een Afrikaanse letterkunde, en begrijpen dat het lezen en schrijven van Afrikaans de tussentrap kan worden naar het Nederlands, waarmee ze de geregelde aanraking niet willen verliezen. Door persoonlike betrekkingen, door studie van de jongere Afrikaanders in het oude stamland bevorderen ze met sukses hun streven. Bij wederzijdse waardering en ruimte van inzicht kan dus in beide richtingen het doel genaderd worden. De onpartijdige beschouwer zou zelfs vooreerst het verzwakken of verdwijnen van een van beide als een verlies betreuren: het Afrikaans geeft de frisse kracht, onmisbaar voor de oplevende letterkunde; het Nederlands onderhoudt - niet in de verte, maar in de mond en de pen van Afrikaanders zelf - de voeling met een rijke taal, waarvan het Afrikaans de ruggesteun nog niet ontberen kan. Door de scherp

1) In zijn *Inleiding* op *Die Vlakte* van Celliers blz. 5.

getrokken grenslijn wijkt het Nederlands in Zuid-Afrikaanse kranten en tijdschriften - over het gesproken woord kan ik niet oordelen - idiomaties bijna niet van het onze af, in elk geval minder dan het Zuid-Nederlands. Dat de officieel aanvaarde vereenvoudigde spelling onze taal niet veranderd heeft, behoeft hier niet meer uiteengezet te worden. Ook het Afrikaans aanvaardde zoveel mogelik dezelfde spelregels, maar in het nieuwe kleed bleven de beide talen natuurlik evenveel verschillen als in het vroegere.

Carel Scharten heeft in *De Gids*[1)] georakeld, dat in het Afrikaans geen litteratuur mogelik was; de Afrikaners zouden goed doen óf het 'prettig te spreken' Engels aan te nemen, óf 'een zeer eenvoudig maar zuiver Nederlandsch' te schrijven. Hun eigen taal is 'gestamel', 'een ding zonder pooten, staart of ooren', 'een gebarsten viool', enz. Na de gegeven uiteenzetting zou nóch deze 'werkelijk heel bescheiden meening', nóch deze raad die op volslagen onkunde van de Afrikaanse toestanden berust, afzonderlike weerlegging verdienen, wanneer de gedistingueerde schrijver zich niet, evenals in de spellingkwestie, tot tolk gemaakt had van de meest alledaagse vooroordelen. Scharten is het slachtoffer van zijn eigen, vernuftig bedachte vergelijkingen en beelden. Het Vlaams is zo weelderig, omdat het wortelt 'in den vetten Vlaamschen akker'; het Afrikaans had 'geen gunstigen bloeibodem' in het dorre zand. Wat een nieuw gezichtspunt voor de studie van de wereldlitteratuur! Gezelle was 'de goede hovenier'; de Afrikaanders verstaan de kunst van 'taal-kweek' niet, maar bezigen hun tongval, 'rauw en wel' als kunstmateriaal. Meent de schrijver werkelik dat de Afrikaanse dichters uitsluitend konversatie-Afrikaans of het kaffer-vokabularium gebruiken?

Voor de gemiddelde *Gids*-lezer hebben die smakelike vergelijkingen iets verleideliks. Hij zal goedkeurend knikken, als Scharten verzekert: Het Afrikaans *is* een lelik en verminkt Ne-

1) Junie 1910 en Febr. 1911. In *De Gids* bleef deze bewering onweerlegd. Prof. Van Hamel schreef naar aanleiding daarvan (a.w. blz. 99): 'Heeft een dergelijke hooghartige opmerking niet eerder zelf iets pijnlijk-lachwekkends; en komt zij niet alleen voort uit 't in Holland helaas nu eenmaal te veelvuldige gevoel van afkeuring voor alles wat een béétje anders is: uit een typisch klein 'Klein-Hollanderschap?'

derlands. Laten de taalgeleerden ‘het bekende stokpaardje’ van taalevolutie maar laten aanrukken. ‘Verliest men hier niet het verschil tusschen *ontwikkeling* en *verbastering* uit het oog?’ De man van smaak berijdt immers geen stokpaardjes! Hij laat zich leiden door zijn gevoel. Maar beweren is gemakkeliker dan bewijzen. De dorre taalgeleerde zou met deze nuchtere vergelijking kunnen antwoorden. Als er eens een Romeinse Scharten, uit zijn urn oprijzend, vernam dat verre naneven zeiden: *il n'y a pas (= ilniapa),* en ontdekte dat deze rauwe klanken niets anders waren dan de verminking van zijn volle woorden *ille non ibi habet passum,* zou hij dan niet met het volste recht uitroepen: dat is geen ontwikkeling, maar verbastering? In dat Frans is geen litteratuur mogelik! Vooroordelen kunnen niet tegen uitkleden: al is hun pakje nog zo smaakvol, er komt onzin en tegenstrijdigheid bloot. Is het Engels, dat zo prettig te spreken is, geen verminkt en verbasterd Germaans? Hoe kan de bekrompen vaderlander, die alleen zijn eigen taalvorm ‘goed’ en ‘mooi’ noemt, tegelijk als ruimdenkend kosmopoliet de raad geven om de eigen taal - notabene, voor dichterlik gebruik! - te verlochenen? Als het Zuid-Afrikaans, bij voortgaande evolutie - d.w.z. als Engels-Afrikaanse mengtaal - ‘een geheel nieuwe taal’ werd, zou het dan weer rijker aan buiging worden dan het ‘rauwe dialekt’ van nu? Het is overbodig, deze ontleding voort te zetten. De taalkundige beoordelaars van dit vraagstuk hebben werkelik meer vaste en historiese grond onder de voeten dan de zetel van een stokpaardje. De ontwikkelingsmogelikheden van een taal zijn niet te beoordelen buiten de geest van de denkende en voelende mens, buiten de samenleving om. De klankgroep die wij ‘woord’ noemen, is een konventioneel signaal voor een begrip. De ene is niet ‘beter’ dan de andere. Het Afrikaanse *dra* en *wa* is even ‘goed’ als ons dragen en wagen. En wat ‘mooier’, b.v. in een vers welluidender is, hangt van klankomgeving en ritme af. In bepaalde omstandigheden kunnen de Afrikaanse woorden *mag, rus, lug* zonder onze *t* de opeenstapeling van konsonanten voorkomen, en het vers dus vloeiender maken. Aan heldere klinkers in het Nederlands beantwoorden in het Afrikaans soms onduidelike, b.v. *voor* naast *ver,* maar omgekeerd heeft het Afrikaans weer de *ie* in het lidwoord *(die)* in

plaats van onze veelvuldige *e* in *de* en *het*. Het hangt dus alleen van het ritmies en musikaal gevoel bij de dichter af, of hij de Afrikaanse klanken tot een goed vers weet te schikken. Maakte vooroordeel niet hardleers, dan moest dit alles voor een fijngevoelig criticus als Scharten een axioma zijn. Geen redenering pro en contra, maar slechts de feiten zullen getuigen of het Afrikaans een letterkunde bezit, die hoop geeft voor de toekomst.

* * *

'Van dilettantisme tot kunst' zou het opschrift kunnen zijn voor het eerste hoofdstuk van een Afrikaanse litteratuur-geschiedenis. Hesseling heeft in 1900[1)] een overzicht gegeven van de Zuid-Afrikaanse letterkunde vóór de oorlog. Vóór 1860 is er van een eigen letterkunde nog geen sprake. Sinds 1824 waren er Nederlandse tijdschriften, die godsdienstige verhandelingen en historiese onderzoekingen publiceerden, grotendeels door predikanten geschreven. Soms verschijnen er gedichten in de trant van Tollens; later volgt men Beets en Ten Kate. Eerst na 1860, en vooral na 1875 wordt de volkstaal geschreven, in politieke geschriftjes, kinderboekjes en gedichten. De voorstanders van het Afrikaans verzamelen zich rondom Ds. S.J. du Toit in het weekblad *Di Patriot* en weldra in het maandblad *Ons Klijntji* (1896), maar daarnaast verscheen *Ons Tijdschrift* in gewoon Nederlands. Schrijvers als Van Oordt (d' Arbez), Kestell en Melt Brink trachtten een gemengde taal te schrijven, die een brug kon worden tussen Afrikaans en Hollands. Lering en ontspanning was de leuze van de letterkunde in deze eerste periode. De schrijvers werkten, door een lezend publiek te vormen, mede aan de volksopvoeding in nationale zin. Dat is hun blijvende verdienste.

Wie in de letterkunde een spiegel van het leven zoekt, zal de geschriften van deze eerste periode - ze mogen dan in meerderheid onbeduidend zijn - niet vergeefs raadplegen. Al dadelik trekken de zuiver Afrikaanse ons veel meer aan dan de Hollandse. Men voelt hoe oorspronkelikheid van zegging, kleurrijke schildering van het omringende leven, zuivere weergave van diepere

1) In een lezing *Over de taal en letterkunde van Zuid-Afrika*, afgedrukt in *Taal en Letteren* 1900, blz. 225.

aandoeningen de moedertaal vereist. De Afrikaanse Cremer, de moralist van de dorpsnovelle, Jan Lion Cachet, hult zijn *Sewe Duivels en wat hulle gedoen het* werkelik in Afrikaanse atmosfeer. De Afrikaanse Van Zeggelen, de humorist Melt Brink, die meestal voor een verfijnde smaak over te weinig zout beschikt, en te weinig eigens heeft in zijn Hollands, raakt soms goed op streek en wordt werkelik grappig in zijn berijmde zuiver-Afrikaanse verhalen.

Uit de grotendeels naamloze poëzie van deze periode gaf F.W. Reitz in 1888 een bloemlezing: *Vijftig uitgesogte Afrikaanse gedigte*.[1] De *Volksliedere*, de *Transvaalse Stemme* waren nationale gedenkstukken van leed en strijd. De onbeholpenheid van uitdrukking werd vergeten om de echtheid van gevoel. Maar soms ook werd men getroffen door een stoerheid en raakheid, die aan onze oude Geuzenpoëzie deed denken. Evenals in de zestiende eeuw vindt deze Kalvinistiese volkspoëzie steun in de oude psalmberijming. Soms worden zelfs de woorden van de psalmist op eigen toestand toegepast, b.v. in het slotkoeplet van het *Lied van die Natal-voortrekkers;*

Hoop op die Heer, jul' vrome!
Is Afrika in nood,
Daar sal verlossing kome;
Sij goedheid is seer groot.
Hij maak op ons gebede
Heel Afrika eens vrij
Van hul die ons vertrede;
Dan leef ons vrij en blij.

Ook bij de vierregelige strofen van de verhalende liederen, in onbeholpen ritmen voortstrompelend, merendeels maakwerk, wanen we ons in de zestiende eeuw verplaatst. En heeft ook niet de naieve schildering van de hemelse zaligheid in *'n Versugting*[2] het karakter van het geestelik lied in de late Middeleeuwen? Maar

1) In 1898 en in 1909 vermeerderd herdrukt; de laatste druk heet *Twee en sestig uitgesogte Afrikaanse Gedigte* (Amsterdam-Kaapstad. Holl. Afr. Uitg. Maatsch. voorheen Jacques Dusseau en Co.)
2) In de laatste druk, blz. 35.

naast deze voor ons anachronistiese, maar eerbiedwekkende uitingen van een heel ander volksleven staan, als in een potpourri, rijmelarijen als *Mij Pijp*, die nauweliks het peil van onze dorpsrederijkers halen, of *Ballades* die bijna parodieën gelijken. Echt Afrikaans is weer een soort volksaardige geestigheid, die nauw verwant is aan de Hollandse 'leukheid', b.v. in het aardig vertelde *Die prokureur sij hond*. Dezelfde geestigheid, met moraliserende bedoeling te pas gebracht, vindt men in: '*Wat is 'n Patriot, Ou-Pa?* van Ds. Keet, en in *Die Noitjies van die Onderveld*. Uit verwantschap is ook de voorliefde voor de vertellingen van R. Burns te verklaren, en de pogingen om die te verafrikaansen. Verdienstelik is o.a. *Tam O' Shanter* weergegeven in *Klaas Geswind en sij pêrd*. Zelfs de vergelijkingen zijn "nae 's landts gelegenheit" overgebracht! Waar Burns zegt:

> But pleasures are like poppies spread,
> You seize the flow'r, its bloom is shed;
> Or like snow falls in the river,
> A moment white - then melts for ever.

daar maakt zijn navolger er van:

> Plesier is nes 'n jong komkommer:
> Als jij hom pluk, verlep hij sommer;
> Of nes 'n skulpad in sij dop in:
> So 's jij hom vat, dan trek hij kop in.

Over 't algemeen bleef deze bundel in de herinnering van de Nederlanders niet meer dan een kuriositeit. Verwachtingen werden er niet op gebouwd. Noch de volksliederen, noch de "snaakse" rijmpjes gaven er dan ook aanleiding toe.

De plotselinge vernieuwing na de oorlog kwam als een verrassing. Ook voor de Afrikaners. De *Oorlogsgedichten* die F.W. Reitz te velde schreef en liet drukken[1)], waren nog uit de oude school, met echte Geuzen-spot en Geuzen-humor, b.v. *De "Lady Roberts", Die Proclamatie of papieren bom, De Vrouwenkampen*.

1) *Oorlogs- en andere gedichten* (Potchefstroom - 'Het Westen' - Drukkerij - 1910)

Hoe moeten de strijdende Boeren dat alles meegevoeld hebben! Zulke echte volkspoëzie is er meer geschreven. Er zijn zelfs in een Engels tijdschrift *Boer-versies* gepubliceerd, die onder een klip gevonden werden. Maar een dieper toon klinkt in deze klacht, van een balling op de Bermuda-eilanden:

> Als die soek-lig van die wagskip
> op mijn tent skijn in die nag,
> peins ik droef o'er huis en makkers,
> en die speel-tijd van weleer, -
> skijn daar op die tent-doek beelde,
> wat mijn denke t'rug-voer vèr naar
> ruigend veld in sonneweelde,
> waar eenmaal só mooi gestaan 't
> die ou haardstee, die ou thuiste,...
> en dan breek daar of 't 'n hart is,
> snikkend deur mij siele-pijn -
> als die soeklig van die wagskip
> in die nag-uur op m'n tentdoek skijn[1)].

Daarin klinkt iets anders dan “die woorde geping-pong van iedere dag s'n rijmelarij.” Het leed van de oorlog had de liefde voor land en volk verdiept en het gemoed doen spreken. “Op die oorlogs-veld en in die vreemde kom besinning en inkeer tot menige Afrikaner. En na Vereniging is 't oopgegaan, saggies-seer, en beginne drup-drup, so's bloedtrane uit die geheuge drup.”

Deze woorden zijn uit de *Inleiding tot Jan Celliers*, waarmee Gustav S. Preller in 1908 de eerste bundel van zijn vriend, *Die Vlakte en andere gedichte,* aan zijn landgenoten aanbood. Èn het proza van Preller, èn de verzen van Celliers leverden het heuglik bewijs dat het Afrikaans als letterkundige taal de proef doorstaan had. Meer dan alle voorafgaande pleidooien spraken nu de feiten. Wie oor heeft voor levend ritme, en gevoel voor oorspronkelike, individuele zegging, zal genieten van dat frisse proza. Het staat tegenover de korrekt-Nederlandse uiting van andere voorgangers, als een tintelende Vlaamse bladzijde van Verriest

1) F.W. Reitz, die deze regels in het Engels vertaalde (in de genoemde bundel, blz. 66), zet er boven: Bermuda Oct. 1901, en er onder: Joubert Reitz.

tegenover het verhollandste schrijven van oudere Flaminganten. Hoe treffend is al dadelik het beeld, waarmee hij de tegenstelling van de oudere periode, vol worsteling, vergelijkt met de nieuwe die door een hernieuwd volksbestaan wijde vergezichten opent:

"Met die aanbieding van hierdie verse-bundel, laat die digter - om van die voorou'ers 'n trekbeeld te leen - die voor-os juk val, na die morè-skof van die twede trek! - Só is mijn gedagte. Die eerste trek is vóorheen door ánder gedrijf en gelei. Maar dis die laaste skof wat die wereld heelmaal laat verander 't. - O'er 'n kalahari-kaalte kronkel die ou sukkel-spoor, teen 'n skotige opdra'ende uit, tot 't metéens, o'er die laaste knop, vandaag s'n uitspanning bereik, bô-op die hogeveldse vlakte, wat grenseloos wegblouw vóren-toe, vérder, baje verder als die koeltes daarop van trekkende wolk-skaduwe."

Bij deze Afrikaner bestaat het levendige besef dat een letterkunde voor een volk niet is een toevallig tijdverdrijf, maar een graadmeter van het geestelik peil. Het idealisme van een geestelik Leider spreekt uit de woorden:

Dié wat in die morè-lemier van hul nasie leef, voel die polsslag van 'n eige lewe klop, hoger en mooier als dié wat hul lewenslig aanskouw eers met die ondergangs-son van degenerasie en verval. Dáarom droom ons van 'n eige mooie taal, 'n eige groot letterkunde, 'n eige hoge beskawing; en werk ons in 'n onbegrensde geloof aan die lange dag wat kom, wetende dat daar tijd is om 't klaar te maak, vóordat, "naar die ewige hernieuwingsgebod", agteruitgang en ouderdom die nasie aangrijp, wanneer 't vergeefs is om die kragte in te span, vergeefs om sielevrede en bestaan voor die vaderland op te offer.'

Jan F.E. Celliers is de vertegenwoordiger van het jonge Afrikaner-geslacht. Een studietijd in Europa verhindert dat de gezichtskring tot de 'plaas' of tot de Boerenrepubliek beperkt blijft, maar met evenveel geestdrift als de ouderen neemt hij deel aan de strijd om de vrijheid. Na de nederlaag gaat hij, teleurgesteld, weer naar Europa, wijdt zich enige jaren aan letterkundige studie, totdat hij geroepen wordt om opnieuw, maar nu met zijn talenten, zijn vaderland te dienen. De kennismaking met Nederlandse en buitenlandse letterkunde heeft Celliers tot wedijver gèprikkeld. Met bijna koortsachtige ijver oefent hij zich in ver-

schillende genres: het lyriese en verhalende gedicht, de kantate *(Unie-Kantate)* het drama *(Liefde en Plig)* de idylle *(Martje)*. Met onmiskenbaar talent beproeft hij het instrument van de moedertaal op allerlei wijzen. Zijn melodieën herinneren telkens aan de meesters, maar er zit ook eigen klank in.

Ondanks kosmopolitiese belangstelling blijft de kern Afrikaans. Stoere kracht uit zich in de voorliefde voor het eenvoudige en rake woord. Luister naar de aanhef van *Trouw:*

Ik hou van 'n man wat sij man kan staan;
ik hou van 'n arm wat 'n slag kan slaan,
'n oog wat nie wijk,
wat 'n bars kan kijk
en 'n wil wat so vas so 's 'n klipsteen staan!

of naar *Afrikaner-Boer aan Afrikaner Brit:*[1)]

Hier 's mijn hart en hier mijn hand
neef Brit.
Die hand wil ik in jouë lê,
maar daarbij net een woordje sê,
d'is dit:

Baas noch kneg is jij of ik,
ou maat;
en, sal ons handgee so 's 't behoort,
dan moet dit blijk uit elke woord
en daad.

Jou kop is hard.....en mijne ook;
Ja, ja,
Jij weet die hardkop-kwaal was daar
reeds in ou Tromp en Besteva'er
Se da'e.

Nou kom, ons gaan nie aan met wat
nie kan:
So's ik aan jou, laat jij aan mij
mijn harde kop, en altwee blij
'n man!

1) In de eerste jaargang van *Die Brandwag*, opgenomen in de derde druk van *Die Vlakte en andere gedichte* (1912).

En eer in mij wat hoogste staat
bij jou.
Want so alleen word, vas en trots,
ons suider t'huis op eendrag's rots
gebouw.

Als harde kop bij harde kop
sig paar
in naaste-liefde 's juk en werk
dan is ons twee die wer'ld te sterk
so waar!

De zeggenskracht is verfijnd, maar niet verslapt; de volkstoon is bewaard.

Ook in zijn voorliefde voor guitige scherts blijft Celliers Afrikaans. Frederik Rompel[1] ziet daarin ten onrechte ‘koncessies aan de “oude smaak”. Veeleer is het een veredeling van een volkseigen element, dat hij als een deel van zijn wezen voelt. Een gedicht als *'n Snaakse vrijerij*, waarin de luchtige strofenbouw zozeer past bij de geestig-schertsende toon, is lang niet het minste van de bundel. De verdienste komt duidelik uit, als men het b.v. legt naast *Die ou Jonkman* van F.W. Reitz,[2] waarin het grappige “geval” ook niet onaardig verteld is, of naast de vaak geforceerde grappigheid van Melt Brink.

Modern is bij Celliers de gevoelsverfijning, de gevoeligheid voor de grootsheid van de Afrikaanse natuur. 't Is alsof hij, uit Europa teruggekeerd, het eigen land met nieuwe ogen ziet. De hartstocht voor de ruimte, zo kenmerkend voor het trekkersbestaan, tracht hij in beeld te brengen in *Die Vlakte*, zijn meest geprezen gedicht, verrassend als bewijs wat de dichter technies met zijn Afrikaans kon' bereiken. In tegenstelling met Scharten, die deze dichtertaal te “rauw” noemt, zou ik bijna zeggen: te “litterair”. Men hoort te vaak reminiscenties aan Shelley's *The Cloud*, aan Perk's *Iris*, in beeld en woordkeus. Maar wie zal het sommige Afrikaners, in hun blijdschap over een echt en nieuw talent in

1) In een artikel over *Afrikaans en Afrikaanseletterkunde* (*Die Brandwag* 1911) waarvan ik een dankbaar gebruik maakte, zowel voor dit artikel als voor de zesde druk van mijn *Historiese schets van de Ned. Lett.* (1913).
2) In *Oorlogs- en andere gedichten*, blz. 105.

hun midden, kwalik nemen als ze tot overschatting neigden, en een Shelley meenden te bezitten? Rompel wijst er op, dat de dichter zelf voor die overschatting waarschuwde met de woorden: “Laat mij toch uit de buurt blijven van de groten bij wie ik geen kêrs kan vasthou nie.” Boven het technies-knappe *Die Vlakte* verkies ik het soberder gedicht *Eensaamheid:*

Mij vuurtje en ik is op wag
mij vuurtje en ik alleen;
   die awendster
   wenk al van ver
en die velde slaap om-heen.

En stadigies sterwe die dag,
so 's één in sij armoed verlaat,
   ongesien, ongeag,
   sonder suggie of lach,
waar niemand van weet of van praat.

Nou blij die lug alom
in stil aanbidding staan;
   geen tampende bel
   wat die ure tel,
- net die sterre wat kom en gaan.

Die osse, met koppe gebui'e,
herkouwe nog stil in die nag,
   tot één v'r één buk
   en gaat lê bij sij juk,
met 'n sug, na die trek van die dag.

Mij vuurtje is al wat nog leef
in die eindeloos ruim met mij,
   en sij stemmetje dwaal
   so 's 'n deuntje wat draal
om dage lang verbij,

om jonkheids blije more
en laggies lang verlewe.
   Dan voel ik 'n traan
   in mij oge staan
en ik fluister “Heer, vergewe!”

Die slapende velde lê wijd,
en wijer die donkere see,
   wat mij vuurtje en mij
   van awend skij
van die wereld se vreugd en wee;

ik weet daar is feest van a'end
in menig verligte saal,
   maar geen een wat mij mis
   bij die dans en die dis
- 'n balling vergeet en verdwaal.

Maar al is ik ver van die skaar,
in eensaamheids woning getrede,
   ik voel mij so 's één
   met die Heer alleen
- 'n kind aan Sij boesem tevrede.

Dit is geen volmaakt gedicht. Er zijn strofen die zonder schade gemist konden worden; de beide laatste zijn niet gelukkig: de gemakkelikheid van rijm, het te gladde ritme heeft de dichter soms verleid tot stereotiepe uitdrukkingen (de “wenkende” avondster) of tot het gezochte (eensaamheids woning’). Maar hoe voelen we in de middelste strofen de eenzaamheid en de grenzeloosheid van de Afrikaanse vlakten met de sterrenlucht er boven. Hoe weet de dichter in de vierde strofe met enkele trekjes de vermoeid neerzijgende ossen te tekenen.

Te litterair noemden wij het werk van Celliers. Niet omdat wij zijn voorbeelden herkennen: bij welke beginnende dichter herkent men geen bewonderd voorganger, geen geestelike verwantschap? Maar omdat de bontheid van letterkundige herinneringen eer voortkomt uit oefening van het aanpassingsvermogen dan uit onbewuste overgave. *Wondere* herinnert aan De Genestet's *Leke*-dichtjes; *Terugkeer* doet aan Potgieter's *Diewertje* denken; *Die Vo'el* heeft weer naklanken van Shelley, terwijl *Die Ossewa* in klankschildering en ritme onder Gezelle's invloed staat. Het laatste behoort onder Celliers z'n beste gedichten:

Die osse stap aan deur die stowwe,
Geduldig, gedienstig, gedwee;
die jukke, al drukkend hul skowwe,
hul dra dit getroos en tevree.

En stille, al stuiwend en stampend,
kom stadig die wa agterna,
die dowwe rooi stowwe al dampend,
tersij op die windje gedra.

Die middag-son brand op die koppe,
gebuk in hul beurende krag,
hul swaai heen en weer in die stroppe
- en ver is die tog van die dag.

Dit kraak deur die brekende brokke;
die opdra'ens is ver en is swaar,
dit knars in die knakkende knokke,
maar hul beur en die vrag breng hul daar.

So, stom tot die stond van hul sterwe,
blijf ieder 'n held van die daad.
- Hul bene, na swoege en swerve,
lê ver op die velde verlaat....

Het is niet toevallig dat dit gedicht zoveel meer gaaf is, en doorvoeld als b.v. *Die vo'el*. Al die ‘invloeden’ mogen niet op één lijn gesteld worden, en het zou de moeite lonen telkens de verwantschap op te sporen die de dichter aantrok. Bij Gezelle is die niet ver te zoeken. De vrome natuurliefde van de West-Vlaming, zijn gehechtheid aan land en volk, zijn meesterlike behandeling van de vertrouwde klanken en woorden uit zijn eigenlike moedertaal moesten wel een biezondere bekoring hebben voor de Afrikaner, die eveneens een geringgeschatte volkstaal door de stempel van zijn dichtergeest in schoonheid wilde doen blinken. Diezelfde liefde voor de Vlaamse meester zullen we dan ook bij Totius terugvinden.

Verwonderlik is het, dat Celliers, die zich juist zozeer op vormbeheersing heeft toegelegd, in zijn laatste werk de vorm opzettelik verwaarloost. Het idylliese gedicht *Martje,* dat een

boekdeeltje vult,[1] is eigenlik geen gedicht. De afwisseling van korte en lange rijmloze regels mist alle regelmaat. De ritmen zijn meestal die van de hexameter, de vorm van Goethe's *Hermann und Dorothea*, maar de hexameters liggen in stukken in brokken, door prozazinnetjes gescheiden. Aan werkelik vrij-ritmiese verzen - men denke b.v. aan de poëzie van Mevr. Roland Holst - zijn andere eisen te stellen. Met een noodzakelike afwisseling van 'dieselfde deuntje' is deze ongebondenheid niet te verdedigen. Als schildering van het Afrikaanse leven in vredestijd bevat dit werk weer veel verdiensteliks, maar de oorlogstafrelen die de donkere achtergrond hadden kunnen vormen voor de liefelikheid van de idylle, zijn slechts gebruikt voor een enigszins melodramaties slot. Als geheel is dit gedicht minder geslaagd dan Malherbes romanties verhaal *Vergeet nie*, dat ons in proza het Afrikaner Boereleven gedurende de oorlogsjaren en het doorgestane leed met treffende kleuren schildert.

Bijna gelijktijdig met de eerste bundel van Celliers verschenen in bescheiden vorm de eerstelingen van Totius (pseudoniem voor Du Toit), *Bij die Monument*.[2] Door ontroerende inhoud en sobere vorm maakten gedichten als *Kindergraffies, Mag en Reg* zich weldra vrienden, ook hier te lande. Tekenend voor de hoopvolle stemming zijn weer de woorden waarmee president Steyn het boekje inleidde: 'Nou dat Jong Suid Afrika sigself bewus word en drome droom van 'n ei'e litteratuur, verwelkom ik die soort van pennevrugte van ganser harte.' En met een echt-Afrikaanse vergelijking: 'Ver mij is die eerstelinge van onse litteratuur so heerlik als die geluid van die eerste reendruppels na 'n langdurige droogte.'

Het tweede bundeltje van Totius, de *Verse van Potgieter's trek',*[3] even bescheiden van omvang, had veel meer aandacht verdiend. De keuze van de stof is al dadelik merkwaardig. De tijd van smartelike herdenking is voorbij; hoop en vertrouwen krijgen

1) Uitgegeven bij J.H. Kok te Kampen, z.j.
2) Potchefstroom - 'Het Westen'-drukkerij - 1908.
3) Mooi uitgegeven te Potchefstroom - 'Het Westen' drukkerij - z.j. De enige bespreking hier te lande die mij onder ogen kwam, was die van J.B. Schepers in *De Nieuwe Gids*.

de boventoon. Voor een romantiek van de weemoed is bij een jong en krachtig volk geen plaats; wèl voor een nationale romantiek, die voor de jonge natie adelbrieven zoekt in een roemrijk verleden. Evenals onze zestiende- en zeventiende-eeuwse patriciërs hun stamboom opvoerden tot dappere en vrijheidlievende Bataven, zo vinden de jonge Afrikaners in een nader verleden hun helden-voorouders, de Voortrekkers. Met levendige belangstelling worden brieven en dokumenten te voorschijn gehaald: de Verbeelding vult de schrale gegevens aan. Er is opgemerkt dat een grootse fantasie de stof tot een boeiend epos om zou scheppen. Totius heeft te veel zelfkennis gehad om dit nu reeds te beproeven. Hij gaf alleen een reeks ‘omtrekken’ en indrukken. De figuur van Potgieter, ‘die trekker bij uitnemendheid’, in wie ‘die grote trekkersgedachte die beste is verwerkelik geworde’ krijgen we niet te zien; een slotzang zingt zijn lof. De strijd met de kaffers is meer lyries-beschouwend dan objektief-beeldend gegeven, maar juist in die tekening met enkele trekken zien we een zelfbeheersing die bij Celliers te vaak gemist wordt. Een van de beste stukken heet:

Vegkop

Bleek blink die seile vér teen die hang,
swart kom die kaffers met driftige drang,
béwend omhoog rijs gebed en gesang-
    o so bang!

Donkre gevaartes dondrend temet,
blitsende flitse van pijle gewet,
borend naar bowe die skietgebed:
    Heere red!

Hoor die gebruis teen die wawiel aan!
Hoor die geklots o'er die seile slaan!
Sug van vertwijfling die boesem ontgaan:
    Heer dis gedaan!

Vas lê die roer in die trekker sijn hand,
fluks hou sijn vrou aan sijn sijde stand,
weg vlug Kalipi weer naar sijn land -
    vér o'er die rand!

Swart lê die kaffers: blom van die heir;
‘Samel bij hope die vijand sijn speer!
God het gesegend man en geweer!
Sink dan terneer!
Hom sij die eer!’

Een pendant is *Moselekatse*, waarvan we de fantastiese aanhef hier laten volgen:

Moselekatse

Manestraal aan troeb'le trans;
rond die vure glimmerglans;
kaffers nes in dodedans
om die vlamme;

windgewiegeld, tak en blaar
wenk met spokerig gebaar,
skaduwe nes skimme waar
om die stamme.
Wild gebruis van bometop;
dansgedreun en skild-geklop;
vuurgeglim van onder-op -
hel-tafrele!....

Vlammend rijs sijn speer oplaas!
Stiller word die krijgsgeraas,
Nagwind waai met breed geblaas
sijn bevele.

Wij wezen er al op, dat ook deze dichter Gezelle vereert. Waar hij *Die Os*, de geduldige en onwaardeerbare bondgenoot van de voortrekkers herdenkt, voelt hij Gezelle's vertedering voor het trouwe mooie dier, dat toch ook Gods schepsel is. Wie het naast het aangehaalde gedicht van Celliers legt, zal opmerken, dat deze meer door de schoonheid van taal en ritme, Totius meer door de innigheid van gevoel bij Gezelle getroffen is.

Die os

Hoe rustig stap hij aan
die edel jukgediert!

hoe waggel hij die kop
   met horings swaar gesierd
en stewig ingestrop!

Hoe rustig stap hij aan
   so sonder tuiggetooi,
met matte doffe plof;
   sijn vel trek plooi op plooi
rondom die bre'e skof.

So stap hij rustig aan
   vol kalme majesteit
en ongesmukte prag -
   beeld van stilswijgendheid
èn selfbewuste krag.

Steeds stap hij rustig aan
   met rustelose drang,
bij kou en sonnegloed;
   maar snags versnel sijn gang
om dagversuim te boet.

Nog stap hij rustig aan
   als dage kommervol
doen bleek en krul sijn gras
   hij skeer die hardste pol
en suip die modderplas.

Stap, stap dan rustig aan
   en deel die trekkerslot;
die skaarste en owervloed,
   daar in die land, waar God
ook is ver osse goed!

Met het laatste werk van Totius, *Wilgerboombogies*, heb ik nog geen kennis kunnen maken. Door zijn werk en zijn voorbeeld is hij voor de jonge letterkunde een kracht van betekenis.

Duidelik onder invloed van Celliers en Totius staan twee jongeren, die met een kleine bundel debuteerden: Dr. D.F. Malherbe met zijn *Karroo Blommetjies* (1909)[1] en H.H. Joubert met

1) Uitgegeven te Kaapstad, bij Van der Sandt de Villier.

Verse o'er Piet Retief en andere gedigte (1911).[1)] De eerste volgde, met veel zwakker talent, het voetspoor van Celliers. De natuurpersonifikaties in *Die Warrelwind, Die Asbos*, zijn blijkbaar uitgelokt door *Die Vlakte;* en meer gemaakt dan geworden. Beter zijn *Die Strand-Brander* en vooral de gedichtenreeks *Die Berg*. Het is weer niet toevallig dat dit laatste ingegeven is door diezelfde vaderlandse romantiek, die Totius tot dichter maakte. Tot de beste verzen reken ik daarin de aanhef van *Die eerste Afrikaner:*

In die sonlig se weelde verwewe
veraf o'er die vriendlike veld
speel dromerig 'n stoffie en swewe
tot dit baaiend in blouwte versmelt,
Maar meer en nog meer word gebore...
daar kruip dit kruiend vooruit,
die langsweep se lied kan jij hore
waar dit hoog te'en die koprande fluit.
Hoe dit skud o'er die klippe en skommel
die wa met sijn ronding van wit,
in 'n drillende maatsang gedommel,
voortgebeur op sijn rustige rit.

En later, in zijn aanspraak aan de ‘pionier’:

Of op jou jagpêrd gesete,
hoe pêrel jou oog van geluk,
als jij vlieg om die ruimte te mete
met die hoed o'er die ore gedruk!
Op die rijpêrd se rug speel 'n wasem,
en agteraan sidder en beef
die stowwe, in die sonskijn se asem
tot goue draadjies geweef.

Hier heeft de dichter geen papieren voorbeelden, maar werkelikheid voor ogen. Zulke fragmenten bevatten een belofte. Maar de schrijver zal nog moeten leren snoeien en ziften. Een gedicht over de *Droogte* met een goede eerste strofe, waarvan vooral de

1) Pretoria - ‘Volkstem’-drukkerij.

twee schilderende beginregels mooi van klank zijn, wordt tot twaalf strofen verwaterd. De eerste is:

> Bloedrooi rus die westergloor
> op die rande mat geboor
> waar die somer son-geskroei
> swart geverf het frisse bloei.
> Wolkies hang daar ijl en vaal,
> vliesies waar geen vog uit daal;
> droewig teken - bloedrooi gloor
> o'er die rande mat geboor.

Ondertussen heeft deze schrijver zijn krachten geproefd aan een prozaverhaal uit de jongste Boerenoorlog, *Vergeet nie*, waarin de ideale eenvoudige Afrikaanse maagd, bezongen in *Die Berg*, belichaamd wordt in Bettie du Pré, dochter van de typiese Kaapse boer 'Oom Willem,' terwijl Dr. Piet Marais de modern voelende en denkende, maar niettemin wilskrachtige en vaderlandslievende Afrikaner voorstelt. Dit werk is in veel opzichten verdienstelik. Vergeleken met de oudere verhaaltrant, is daarin een heuglike ontwikkeling van de prozastijl merkbaar.

H.H. Joubert toonde al door de keuze van zijn stof, dat Totius zijn voorganger was. Uit Preller's *Piet Retief,* bekent hij zelf, ontving hij 'inspirasie'; de fragmentariese behandeling is die van Totius. Bij Preller vond hij meer dan de 'feiten': er zijn bladzijden waar de prozaschrijver het in plastiese kracht van de dichter wint. De volgende parallel geeft een welkome gelegenheid om aan de verdiensten van Preller's krachtig proza recht te doen. In gedachten ziet hij mèt de Voortrekkers, van de Drakensbergen op het 'beloofde land' neer:

'So 's 'n reusagtige landkaart lê Natal dáar voor hem uitgesprei: bosrijke klowe en laagtes, vrugbare vlaktes, trotse berge. Hier en daar blink vreemde rivier-waters in die sonlig, of kronkel so 's 'n silwere lint deur die heuvel-see, wat van die bergvoet af wegrol, in blauwe afstand, tot waar hemel en aarde bijmekaar kom; - en dáar, anderkant, moet ook die see wees, die see wat vrijheid sou aanbreng, van die ouë verdrukker! Dáar vér links, moet die Soeloe-koning woon, waar dit alles aan behoort; daarheen sou hij rij, en van hém die reg verkrijg om sijn volk hier

te plant, en hier in vrede en geluk te laat groot word en sterk!

Regs draai die krans-berge met 'n elleboog tot amper skuins voor, en stapel die hoge, loodreg afvallende wande voortdurend 'n indrukwekkende en met die sonlig-beskijning van toon en kleur wisselende natuur-kasteel, tussen die nieuwe wereld, en dié-een waar hul vandaan kom. Grillig uitgetand, grijns die bergkam teen die blauwe morè-lug: met punte en uithappe en kasteel-vormige gevaartes, wat van vérte plat lijk, so 's uitgeknipte bordpapier. Daaronder sprei 'n breë golving van ronde randjes en koppe, 'n fluwelige luister van brutale lentegroen ten toon, wat in die vérte onmerkbaar o'ergaat in 'n skugter-blauwe morè-skaduw, met wit newel-wolkies hier en daar in die holtes.

'n Begeerlik mooie land moet 't gelijk het! Natalia, die Republiek, - só sou húl 't ook noem, want hier sou vrijheid gebore word!'[1)]

De dichter legt, veel minder natuurlik, de verheerliking van de 'lus-warand' in de mond van Piet Retief zelf:

> Siet! hoe die dale dein in wije weelde-kringe
> en uit die vérte wuiwe naar ons, swerwelinge.
> Die reuse klowe, wild-bekoorlik, swijgend wenk
> en wil ons aan hul boesem rus en vrede skenk.
> Daar waar fluweel asuur in tinte heen verglij,
> daaragter bruis die ruwe, ruime seeë blij
> en sing van vrijheid in een eeuwig laggend lied...
> So sing die lowervelde van die skoon gebied.

De 'boesem' van de natuur, en het 'laggend lied' van de zee zijn hier 'retories-dichterlike' opsiering, die in de beschrijving dissonneren. Maar bij Joubert vindt men, ondanks de zwakheden van de beginner, een zelfbeperking, een frisheid en soberheid, die zijn eerstelingen veel sterker maakten dan die van Malherbe. Hoeveel zuiverder is een volgende episode, *Die trek Drakenberg af:*

> Die reuse top rijs hoog uit bô die wolke
> en tronend siet op wasige oorde neer.

1) *Piet Retief, Lewensgeskiedenis van die grote Voortrekker* door Gustav S. Preller (Pretoria - 'Volkstem'-Drukkerij). Ik raadpleegde van dit werk de achtste druk (1912), wel een bewijs, dat het opgang maakte en gelezen werd. Men vindt deze passage op blz. 115-116.

Daaronder gaap die grondelose kolke,
ombruisd met golwe van een lowermeer.

Daar skram en skuur die duisend waë-wiele
en sukkel knarsend o'er die klippe heen.
dog liewend wieg een duisendtal van siele -
hul trouwe troost bij rouwklag en geween.

En steen op steen skuif klotsend langs die wande
en spring die duiselende steiltes af
om diep en stil in donk're oewersande
hul rus te vinden in een eeuwe-graf.

Die egoos rommel deur die diepe klowe.
die skuw' bewoners van geheime woud
verstom en tuur in bewing heen naar bowe,
besorgd om hulle skoon kasteels behoud.[1)]

In zijn bekende Inleiding werd door Preller *Die Winternag* van Eugène Marais geprezen als ‘een van die skoonste brokkies gevoels-taal, wat ons gehad 't.’ Deze dichter heeft nog niet

1) Ik kan niet nalaten om ook hier de evenwijdige plaats uit Preller's proza over te nemen ter vergelijking:
‘Hoe die duisend wa'ens behouë die berg afgebreng is, lijk vandaag nog 'n wonder. Van 'n pad was daar natuurlik g'n sprake nie, maar die rigting wat moet gevolg word, was tevore min of meer gelijk gemaak, die grootste klippen uit die pad gerol, gate opgevul, slote en lope passábel gemaak en bosse weggekap. En tog was daar met dit alles nog meer dan éen kransie, wat moes afgespring word, en menige ijsingwekkende steilte waarlangs die ou “grahamstadters”, met 2 en 3 wiele gerem, moes afglij, tot die eerste gelijkte, 'n paar honderd voet ondertoe. Die beste spanne, die geskikste agter-osse was hier 'n groot faktor, en die afbrenge van ieder afsonderlike wa 'n op sigselfstaande toer. Diensbare was skaars en tére meisies moes dikwels help vee aanjaag, of vashou aan die rieme, wat weerskante aan die leerbome vasgemaak is, om die wa niet te laat omval nie.
Hoewel die duisend wa'ens Drakenberg nie op dieselfde plek o'er is nie - die mense wat verder noord gestaan 't, so's Maritz e.a., is o'er waar hul dit Bamboesberge genoem 't - en slegs voor enige jare daarna heen en weer met die pad getrek is, kan die reisiger dit vandaag nog sonder moeite o'er die berg volg, só blijwend was die sukkel-moete, wat die wa-wiele daaro'er geskram en geskuur 't.’ (In het aangehaalde werk, blz. 156-157).

toegegeven aan de aandrang om zijn werk te bundelen. Onder de enkele verspreide gedichten trof mij het aardige *Klaas Vakie*,[1)] waarin de naieve toon past bij een werkelikheid, door kinderoog gezien. Als proeve van een dichtsoort, waaraan buitenlandse invloed vreemd is, verdient het hier een plaats.

Hij stoot die voordeur stadig oop,
   en in die skaduw siet ik hom: -
Sij swart manél is oop geknoop,
   sij snaakse lijfie hoepel-krom;
sij lang gesig is uitgedroog,
   hij staat bij mij skaars skouer-hoog!

Sij ogies knip, sij lippe lag,
   Sij lang-bol hoed is in sij hand;
hij kom van buite uit die Nag,
   en blij net in die skaduw-rand.

Eén kêrs brand stadig in die tuit,
   die ander flikker heen en weer;
en langs mij, deur die onder-ruit,
   dáár loer die Nag so swart so's kruit!
Die skaduws, - kort en dik en bont, -
   spring op die vloer so's lammers rond!

Tant Sannie sit nog kouse stop,
   Haar naald blink nes 'n weerlig-straal
haar lijf is alles dof en vaal,
   die kêrs-lig skijn net op haar kop.

Vlak vóor mij oge dans die dons,
   en als tant Sannie met mij praat
dan gaat dit nes 'n brommer gons:
   haar woorde is so nors en kwaad.

Die Donker kruip uit elke skeur,
   dis álles deurmekaar gevleg;
Ik siet hom nou, - dan is hij weg, -
   die snaakse Outje bij die deur!

Die Donker wikkel om hom heen,
   dit grijp sijn voet en dan sijn been,
en als mij oge wij'er rek
   dan staat 'n skaduw in sijn plek.

1) In de eerste jaargang van *Die Brandwag,* blz. 111.

Dáar is hij weer, só skelm-slim,
en voet v'r voet bekruip hij mij;
ik siet sijn skaduw hoger klim,
en tel zijn knopies op 'n rij.

Dit is tant Sannie weer wat praat:
'Kijk, Jannie, dit is baje laat
en tijd voor kleintjes om te slaap, -
wat sit jij nog te snork en gaap,
met reeds een krakie in jou nek? -
nou, Snuiter, kooi-toe op die plek!'

Ik ken die stem, nou moet ik hoor!
En als ik opstaat, om te gaan
dan kom hij weer van dáar-van-daan
en trap só soetjes in mij spoor!

Een verrassende verschijning was C. Louis Leipoldt met zijn bundeltje *'Oom Gert vertel' en ander gedigte*.[1)] Meer dan één van de besproken verzamelingen heeft het mij geboeid; meer dan één ander gaf het mij de vaste overtuiging: de levensvatbaarheid van een Zuid-Afrikaanse letterkunde, de noodzakelikheid van het Afrikaans als uitingsmiddel voor de kunstenaar is metterdaad bewezen. Een bescheidener houding als van deze dichter is moeielik denkbaar. Jaren lang had hij 'rijmpjes in sijn tafellaai opgegaar.' Dat hij ze laat drukken, op aandrang van zijn vriend Johannes J. Smith, is een 'astrantheid' waarvoor hij zijn verontschuldiging aanbiedt. Misschien loopt er wel wat valse bescheidenheid onder door, bij de dichter die in zijn *Slampamperliedjies* te kennen geeft dat dichten voor hem iets meer is dan tijdverdrijf, dat hij de innerlike aandrang van de ware poëet kent. In zóverre is de bekentenis van betekenis, dat de haast om naam te maken, de zucht om door de techniese knapheid uit te blinken hem vreemd was. Een enkel Italiaans motto, een gedicht op zijn verblijf in Amsterdam, is in dit boekje het enige bewijs dat wij een 'gestudeerd' man leren kennen.[2)] Hij staat met beide voeten

1) Kaapstad-Holl. Afr. Uitg. Mij. en Petroria-Johannesburg - J.H. de Bussy - 1911.
2) Deze veronderstelling werd bevestigd door de levensbiezonderheden, die D. Fuldauer ons meedeelt in *Den Gulden Winckel*, 15 September 1913. Leipoldt was aanvankelik journalist en studeerde later in de medicijnen.

op Afrikaanse bodem en schijnt niet anders te kennen dan de taal die hij van zijn moeder leerde. Hij zingt zoals de ‘windswaal’ zingt, zonder aangeleerde kunst. Daardoor is hij de tegenvoeter van Celliers, die zijn Europees-getinte kultuur, zijn voorliefde voor Europese litteratuur nergens verbergt. Maar daardoor krijgt de taal van Leipoldt vaak een gaafheid en een kracht, die Celliers mist. We voelen de zeggenskracht, de gevoelsdiepte die aan het eenvoudige woord eigen kan zijn. Door zulke poëzie moet hij zijn land- en tijdgenoten in het hart grijpen. Zulk een eenvoud kan een hechte basis worden voor de opbouw van een echt nationale letterkunde.

‘De meeste van die gediggies is gemaak geword toen ik nog half flou was met die skok van die oorlog, en toen de donder van die Engelse kanonne nog altijd in mijn ore was. Misschien het dit mijn snare al te veel laat tril,’ zegt de schrijver. Dit is geen verontschuldiging voor krachttermen die uit opgewondenheid zouden kunnen spruiten, maar voor de diepe weemoed en de stille verbittering, die hij sedert te boven kwam. Zijn gevoel is soms week, maar nooit onecht. De aandoening, die het sober gehouden *Oom Gert vertel* doortrilt, deelt zich aan de lezer mee. In de oorlogsherinneringen van de oude Boer, waarin het dieptragiese geval van de terechtstelling verweven is met de meest alledaagse biezonderheden, is humor van de verhevenste soort. Bitter-weemoedig is de stemming in *Vredeaand* met het refrein: ‘Dis vrede nou; die oorlog is verbij!’ eindigend met een hulde aan ‘die vrou’. Naast het beste van Totius staat het innig-meegevoelde *In die Konsentratiekamp*. Dit artikel zou tot een bloemlezing uitdijen als ik dat drietal gedichten opnam: laat de belangstellende niet verzuimen ze na te slaan. Karakteristiek voor Leipoldt en voor de ongepolijst-oprechte taal, waar men de harteklop in hoort, is het beminnelike gedicht:

Aan mijn ou vrind

Jij is al tachtig, en jou kop is wit -
Wit soos die sneeuw, en witter als 'n wolk
Daar bo ons in die blote van die lug.

Jij is al tagtig, stijf in elke lid -
Maar nog ver mij, en altijd ver ons volk,
Van wat voorheen was, wat sal kom, 'n tolk
Wat goed sijn taal verstaan en praat kan sonder sug.

Jou oog is flink nog. en jou hand is vas:
Jij kan 'n jongmens nog als leier dien
Oor al die paaie wat jij het deurkruis;
Jij kan nog help met elke sware las -
Jij, wat so veel gehoor het en gesien
Van agtien dertig tot aan neentien tien,
So lang geswerwe het - so ná nou aan jou huis!

Nooit is jou hande swak ver goeie werk,
Nooit dof jou oog - al dink jij aan die tijd
Die tagtig jare van jou lewensbaan.
Soms was jij swak messkien; soms was jij sterk;
Soms was jou hart gekwel deur haat en nijd;
Soms het jij pijn gehad, misskien ook spijt,
En soms als lewensprijs jou fooi betaal - 'n traan.

Die tagtig jare was nie almaal goud,
Selfs silwer nie! Die weer was somtijds swaar;
Met wolke swart, met blits die hemel rijk;
Na elke somer kom die winter koud!
Nie altijd nie het jij die son gewaar,
Die goud sien blink als vonke in 'n aar;
Nie altijd het jou pad die vlakte deurgestrijk.

Ver tagtig jare het jij volgehou,
En hou nog vol - al bewe ook jou hande,
Al moet jij om te lees jou bril gebruik.
Nog is jou stem nie afgedaan en flou,
Nog is jou gees niet ingeklem in bande:
Jou tagtig jare is nog nie 'n skande,
Waarvoor jou grijs ou kop in rou hoef weg te duik,

Jij kijk getroos jou tagtig jare trug,
Op al jou lang, lang lewe op land en see -
Jou loopbaan so met ondervinding rijk -

En praat daaroor nog sonder traan of sug:
Die hele reis daar het jij vrede mee.
Ikself sou banje graag mijn beste gee,
Als ik eenmaal soos jij getroos terug kan kijk!

En pendant is het gedicht *Op 'n Leiklip:* de gehechtheid van de oude Boer voor zijn trouwe hond, die daar begraven ligt. Wij bepalen ons tot overneming van het laatste gedeelte:

Hier onder die leiklip, lê jij in jou graf:
Dis al wat ik weet - want ons gissing is kaf.
Jij 's dood: dit staan vas, want ikself het jou hier
Begrawe, en sonder gebed, want 'n dier
Het toch nie 'n siel nie - so sê outa Kees:
Hij weet, want hij het mos diaken gewees,
En op eie houtjie die bidstond gelei
Daar bo in die sendingkerk. Ja, maar ver mij
(Al is dit nou sonde waarvoor ik moet vrees!)
Het jij banje meer van 'n siel als ou Kees:
Jou oë was altijd so diep als die lug,
So hel als die hemel, so sag als 'n sug;
En agter die oë, daar lê toch verstand;
En agter verstand staat 'n siel bij die hand -
'n Siel wat nie somaar in niks nie verdwijn,
Of somaar so stiltjies in wolke verkwijn.
Jij 's dood - wat ons dood noem, wie weet wat dit is?
'n Slaap of 'n droom? Ag, 'n mens kan maar gis:
En dit is die moeite nie werd nie, want jij
Is altijd, ja altijd, mijn ou maat ver mij.

Een rijkdom van vergelijkingen en beelden moet men bij Leipoldt niet zoeken, maar waar hij ze gebruikt zijn ze dikwels verrassend oorspronkelik en echt, vonken van een ware dichtergeest, b.v. in *Op die Kerkhof:*

Dit was al laat, en om mij het die maan
'n Silwer lig versprei, soos als jij roei
Die lang, blink sterre in die water groei.

of elders:

Kijk daarbuite spoel die bliksem
al die wolke geel met goud

of:

Die maan wat deur die wolke loop
  Soos 'n fiesant deur ruigtegras -
Nou vol, dan halfpad oorgedoop
  Deur wolke, dan weer in die kas;
Nou skemer oor die strand, dan swart,
Stikdonker skade, koud en hard.

Dan treft ons de ongezochte schoonheid van een allitteratie:

Hier tel jij met angs elke tik van die tijd:
Want elke sekond van die smart laat sijn spore
Gedruk op jou hart, deur 'n offer gewijd.

Niet al het werk in deze bundel is even sterk, al herkennen we bijna overal dezelfde, eigen stem. Een aanwinst is het stellig. Een dichter die zozeer hecht aan spontane uiting, zal het niet bij deze eerstelingen laten. En dat de Afrikaners, ook de ongeleerden, zijn werk om de echt Afrikaanse kern en de eenvoudige vorm zullen waarderen, lijdt dunkt mij geen twijfel.

Het gezamenlik optreden van een aantal jongeren, met verschillende gaven en krachten, moet het zelfvertrouwen versterken. Dat is niet overbodig, want het recht van bestaan van een letterkunde in het Afrikaans wordt eerst onaantastbaar, wanneer een invloedrijke groep van auteurs de letterkundigen die zich van het Nederlands bedienen, voorgoed overvleugeld heeft. Er komen nog dichtbundels uit in de oude taal, o.a. *Zevenjaartjes* van Ds. A. Moorrees (1908). In hetzelfde jaar 1911 dat Leipoldt zijn bundeltje uitgaf, verschenen de nagelaten *Pastorie-bloemen* van Ds. G.R. Keet en *Uit mijn Jonkheid* van Gerdener. In *Die Brandwag* vindt men naast verzen van Celliers, Totius en Marais ook predikantenverzen in Tollens-toon, als *Zuidafrikaanse Dichters Ontwaakt!* van Ds. W.H. Boshoff:

Neemt af de harp toch van de wilg,
  Zuidafrikaanse zonen,
ontlokt aan 't speeltuig, fijn besnaard,
  echt afrikaanse tonen.

en wat daar verder volgt!

Geen beter middel om de verdiensten van de jonge Afrikaanse poëzie te voelen, dan er wat Hollands-Afrikaanse poëzie, grotendeels Beets- en Ten Kate-imitatie, naast te leggen. In Zuid-Afrika zijn er nog ouderen, als Prof. I.J. Marais, afkerig van de 'tijdgeest', die het dichtergeslacht van 1840 nog als modellen en korifeeën eren, al vinden ze onder jongere geleerden krachtige en overtuigde bestrijders. Nog onlangs toonde de rede van Prof. J. Kamp over *De Nieuwe Richting in de Nederlandse Letterkunde*[1] dat er, ook in theologiese kringen, een frisse wind waait, en het moderne leven van ons land er gekend en gewaardeerd wordt. Hier te lande zullen weinige beoordelaars, mits ze niet met Scharten's vooroordeel behept zijn, niet zonder aarzelen de jonge Afrikaanse dichters verkiezen boven hun 'zuiver-Nederlands' schrijvende mededichters. Als de aanhalingen in deze bladzijden overtuigingskracht missen, dan hoop ik tenminste tot een nadere kennismaking opgewekt te hebben. Het is opmerkelik hoe weinig men weet of vermoedt, wat er op letterkundig gebied in Zuid-Afrika gaande is.[2] Om een dubbele reden is het gewenst dat daarin verandering komt. De bloei van deze groei-krachtige litteratuurtak van de Nederlandse stam mag ons evenmin onverschillig zijn als de Zuid-Nederlandse opbloei, die ook eerst laat onze aandacht trok. De taal staat wel verder van de onze dan de Vlaamse, maar het wederzijds verstaan levert - gelijk nog onlangs Van Hamel bij ervaring getuigde - geen onoverkomelike bezwaren. Het Afrikaans is voor ons geen geheel nieuwe taal: na korte tijd zijn we er mee vertrouwd. Dat is een waarborg voor wederzijdse steun en invloed, die mettertijd van beide zijden als winst gevoeld kan worden. Maar van Nederland moet het eerst belangstellende steun en welwillende kritiek uitgaan. De Afrikaners voelen zich niet hulpbehoevend: het ligt in hun aard, eerst zich zelf te redden. Zij ontveinzen zich de moeielikheden niet om naast de wereldlitteratuur waarop het

1) Gehouden op de 29ste Nov. 1912 te Potchefstroom (Gedrukt Potchefstroom - 'Het Westen'-Drukkerij - 1912).
2) Onder het afdrukken van dit artikel maakte ik kennis met het *Afrikanummer* van *Neerlandia* (Sept. 1913), waarin het pleidooi van Dr. Th. le Roux voor het Afrikaans, en van Prof. J. Kamp voor de Afrikaanse litteratuur met mijn uiteenzetting evenwijdig loopt.

Engels zich beroemt, voor hun aanvankelik bescheiden jonge litteratuur plaats te winnen en er een publiek voor te vinden. Daaruit is ook te verklaren dat de dichters zich laten ‘inleiden’ door een pleidooi voor hun streven en hun werk. Wij wezen al op de brede, goed geschreven inleiding van Johannes J. Smith voor Leipoldt's gedichten. Ook Malherbe werd ingeleid door een kort voorwoord van N.J. Brümmer. Met een aardige woordspeling zegt hij: ‘Moeilikhede is daar meer als genoeg. Nie alleen is dit g'n kinderspel om 'n goeie boek te skrijwe nie, maar dan begin eerst die swarigheid om so 'n kunstwerk aan die man te breng, en dan weer die man aan die boek te krij!’ Als men nu weet hoe krachtig de opkomende jong-Vlaamse letterkunde gebaat is door de hulp van ondernemende uitgevers en van het lezend publiek hier te lande, dan is gemakkelik na te gaan dat Nederlandse hulp ook in ‘de landen van over zee’ dankbaar aanvaard zou worden. De ontwakende belangstelling van Zuid-Afrikaanse jongeren voor onze kultuur en onze letteren zou dan tot duurzame aanraking leiden. Een andere Nederlandse plicht tegenover de Afrikaanse neven is: onbevooroordeelde, opbouwende kritiek, gegrond op ware belangstelling. Een bedilzieke beoordeling, met een gevoel van meerderheid uitgesproken, zou een verkeerde uitwerking hebben; het oordeel van dichters met erkend gezag kan heilzaam óf aanmoedigend óf afschrikkend werken. Wederzijdse toenadering kan de Afrikaanse lettterkunde aan innerlike kracht doen winnen en de kring van belangstelling en waardering verruimen.

Assen, Aug. 1913.

Aanteekeningen over architectuur (Italiaansche Renaissance)

Door
Just Havelaar

I. Architectuur en beeldende kunsten

De architectuur vormt den grondslag der beeldende kunsten. Niet nog zoozeer omdat oorspronkelijk de schilder- en beeldhouwkunst haar slechts te dienen hadden, maar vooral omdat ze met onverbiddelijke leerstelligheid het wezens-ideaal aangeeft en uitdrukt dier beide ‘vrij’ verklaarde kunsten.

Zij is de kunst der evenwichtige verhoudingen, der verhoudingen van lijnen en vlakken; en wel van zoodanige lijnen en vlakken als *niet* voorkomen in de natuur. De gril, de willekeur der natuur herschept ze tot de formules der wiskunde en deze weer heft ze op naar de gevoels-sfeer der bewust genoten schoonheid. Ze hervormt n.l. het abstract-verstandelijke tot rhythmisch-aandoende massa's, wier vormen - hoewel uit praktische eischen ontstaan - toch *tevens*, ja *evenzeer* bepaald worden door de gemeenschaps-idealen van een denkende, voelende, bewonderende menschheid. Oorspronkelijk als zuivere ‘constructie’ gedacht, houdt ze allereerst rekening met die natuurwetten, die de hechtheid van elken bouw bepalen; maar dan breidt ze zich boven dit verstandelijke en noodwendige weer uit om òòk haar psychisch wezen te doen kennen. Rijzende uit de natuur der stof, onderwerpt ze zich aan de technische wetenschappen,

om eindelijk weer te keeren tot de natuur, maar nu tot de natuur des geestes, tot de sfeer van 't karakter, van de schoonheid en van de idee. Zij wortelt in materie en praktijk, streeft opwaarts door de krachten der logische mechanica, ontbloeit in 't ideale. En dit proces is zoo prachtig volkomen, dat de beide elementen - de physische en de psychische - absoluut en ondeelbaar èèn zijn geworden. Het technisch-constructieve wordt als 't ware *doorstroomd* van schoonheid! Dat de kunst een al-bezielend, al-doordringend element is, een levens-essentie, en dat ze de taal der volks-ziel is, dàt bevestigt ons de architectuur wel buitengewoon krachtig!

Schilder- en beeldhouwkunst nu behoeven weliswaar niet in die mate ‘gebonden’ te blijven als de architectuur; maar toch, dit staat vast: wanneer de plastiek zich lós maakt van het architectonisch rhythme, dan ontaardt ze tot beteekenis-leege imitatie of tot gevoels-anarchie. Ook de plastische kunsten geven iets anders dan gewone ‘natuurlijkheid’: ze bedoelen uitingen te zijn van den ontroerden geest en dit te bereiken door lijnen en vlakken, welke - verscherpt of vereffend - tot rhythmische geheelen werden saam geklonken. Ook de ‘vrije’ kunsten moeten gebonden blijven: de gebondenheid die men aanduidt met 't onbestemde en groote woord ‘stijl.’ - Geen schoonheid zonder stijl, zonder geestelijke houding, zonder kracht van wil en van gedachte.

De architectuur, die de meest praktische en materieele aller kunsten heet, behoort tegelijk tot de meest ideëele en abstracte. En hierdoor juist, dank haar dubbelwezen, welt ze ook dieper uit 't hart van ons gemeenschaps-leven, dan de meer individualistische kunsten. - Een onsociale tijd kan een groot dichter of schilder voortbrengen, die dan wel geen prachtig-klare maar toch wel groot hartstochtelijke, diep-zwaarmoedige of vreemd en grillig verfijnde werken scheppen zal. Een groot bouwmeester echter kan alleen bestaan in een tijd van forsch gemeenschapsleven. En dit is zóó waar, dat zelfs in een tijd als de Italiaansche Renaissance - een tijd waarlijk krachtig genoeg, maar krachtig van *individualisme* - alle kunsten groot en schoon ontbloeiden behalve juist de oer-kunst: de architectuur.

De triomfantelijk vrij geworstelde schilder-kunst bleef, van

Masaccio af tot Raphaël toe, merkwaardig architectonisch van lijnen-bouw; en nooit misschien toonden de schilders een zoo liefdevolle bewondering voor de vondsten der bouwkunst als toen[1]; - maar die bouwkunst zelf, hoe ook op vele wijzen boeiend en hoe ook vele eeuwen beheerschend, bleef achterlijk en ontwikkelde zich in 't geheel niet zóó als schilder-, en beeldhouwkunst zich ontwikkelden. De tijd was groot....maar juist niet in die eene richting, welke de architectuur groot kan maken.

Deze 15e en 16e eeuwsche Italianen hadden een geestesontwikkeling bereikt, bijna zoo fijn en intens als de Grieksche: philosophie, dicht- en teeken- kunst, muziek, geschiedenis, conversatie behoorden tot de algemeene opvoeding; zoodat dan ook deze menschen - wanneer ze bovendien nog begaafd waren - een reeë bekwaamheid aan den dag legden, die eigenlijk voor niets stond. Wat ze wilden, dat volbrachten ze ook. Benvenuto Cellini, de goudsmid, kon fluit spelen, ivoor snijden, medailles slaan, een levensgroot beeld boetseeren en gieten, een boek schrijven, wapens smeden, machines construeeren, vestingwerken aanleggen, schermen, vechten en een belegering leiden....Zelfs gewone zaken-lui en handwerkers betoonden zich zulke smaakvolle leven-genieters en zwierige dilettanten, dat men in zoo'n geestvol liefhebber thans een vrij geniaal ‘artiest’ zou zien....Dat was de eeuw - niet van 't Kind - maar van 't Genie. - Echter, één element ontbrak in het gulden levensbeeld: als samenleving was datzelfde Italië de parodie van een Staat. *Maatschappelijk* leefde men nog in 't diepst der Middeleeuwen; en dan nog wel in een soort Middeleeuwen zònder godsdienst; d.i. zònder algemeene zede, zònder krachtig kerkgezag, zònder vroomheid van gemoed. Heidensch-gestemde Middeleeuwen. - Grieksch van cultuur, Middeleeuwsch van instinct en volstrekt niets van godsdienst: ziedaar de Renaissance-mensch! Maar wàt, als men een paar duizend van zulke menschen bijeen brengt?

Bij de geringste stoornis van den stagen wereldgang - den dood

1) Onwaar is Ruskin's meening, als zou geen schilder ooit een gebouw der Ren. willen schilderen. Juist de schilder-tijdgenooten van een Alberti, Sansovino, Palladio hebben met enthusiasme van die nieuwe architectuur getuigd. Een enthusiasme, dat hun heilzaam was!

van een Paus of 't op reis zijn van een vorst - beving den menschen een paniek als was 't reeds voluit revolutie en oorlog; men sloot zijn huis, zijn winkel, en wapende zich....Een gevecht van avonturiers leek het leven. En dezelfde verfijnelingen, die 't eene oogenblik zoo geestig-wellevend tezamen waren, stonden 't volgende als verraderlijke barbaren elkaar tegenover. Wie hinderde, of eens hinderlijk kon worden, werd lakoniek om hals gebracht. De moord was, zelfs voor den gewonen burger, een vrijwel geijkt hulpmiddel; zoodat Machiavelli, man van superieur en ernstig verstand, in een zoo misdadigen tyran, als Cesar Borgia was, het ideaal-beeld van den vorst kon zien; deze toch moest en mocht trouweloos, verraderlijk, wreed zijn: vrijheid van moraal behoorde bij het groot opgevatte Staatmansschap....Men denkt aan Van Deyssel's excessieve bespiegelingen...maar wat voor den negentiende-eeuwer curieuse fantasie bleef, was in een Machiavelli van schier cynischen ernst. Hij sanctioneerde slechts met zijn bitter verstand 't geen hij in levende wezenlijkheid zàg.

Men heeft, op grond van zulke principes, van ruwe verhalen uit Cellini's dagboek, van Cagliostro's hovelingen-ideaal, de Renaissance het tijdperk der aesthetische zedeloosheid genoemd. Maar vergat men dan niet hoe edelmoedig, loyaal, karaktersterk deze levensvolle menschen zich tegelijk betoonden? Niet zoozeer moraalloos, dan wel *onmaatschappelijk* dunkt mij de Renaissance: een grooter verschil, dan men thans veelal meent!

Dit manlijke volk, zoo geest-vol en emotioneel, dit volk dat leefde in een wereld die zoo rijk en kostelijk en boeiend was om te zien, voelde monumentaal genoeg om een schilderkunst voort te brengen, schoon en zuiver als geen ter wereld; maar voor de meest monumentale der kunsten, de architectuur, miste 't de voornaamste eigenschap: samenlevens-kracht.

En toch zal zelden een bouwkunst ons zoo boeien, ons telkens voor zoo groote, breede problemen stellen, als juist die der Renaissance.

II. Oorsprong en Karakter der Renaissance-bouwkunst.

Als een mirakel zoo plotseling is de bouwkunst der Renaissance uit den grond geschoten. Van af haar eerste probeersels vertoonde ze zich als een voldongen en afgerond feit. Haar vroeg-

ste zelfstandige schepping, Brunelleschi's Cappellone de' Pazzi te Florence, heeft in haar zuiver mathematisch doorgevoerde harmonie, haar klare koelheid, haar zoo technisch geraffineerde ornamentiek, in heel haar conceptie-wezen, het groote dogmatische voorbeeld kunnen worden voor bijna al de 15e eeuwsche kerken van Italië. Er is aan dit kostelijk gebouwtje geen spoor te bekennen van die onbeholpenheid, van dat moeilijke, heftige zoeken, van dat schroomvallig overwinnen der oude, uitgeleefde vormen, waardoor anders een jonge bouw-stijl zoo ontroerend in 't gebrekkige kan zijn. Dit puriteinsche en heidensche tempeltje, dat den geest verheugt en de ziel ontnuchterd laat, toont reeds al de deugden der Renaissance, al de deugden en heel haar begrenzing. En is eigenlijk de begrenzing der Renaissancearchitectuur niet door hare volmaaktheid zelf bepaald? Bij haar ontstaan was ze feilloos als een rekenkundige formule; ze miste het verbeeldingsvolle, het vrome en lyrische der waarlijk-groote bouwstijlen. Ze miste ruimte van groei, wijdheid van mogelijkheden; ze miste illuzie. En bij haar eerste openbaring was ze reeds àf.

Men verwondert zich, dat de Renaissance-bouwkunst zoo spoedig ontaardde en men wil wel bewijzen, dat een gemis aan constructief begrip haar van den beginne af aan doemde tot die ziekte der Barock. Maar is Brunelleschi, de schepper van den nieuwen paleis- en kerk-stijl, niet de verpersoonlijking van 't architectonisch geweten? Veeleer zou ik de Barock willen beschouwen als de wanhoopsdaad eener kunst, die gevoels-ruimte mist. In overlading van decoratief en in ontwrichting der grondvormen zocht de gevangen fantasie zich weer vrijheid van Ieven te scheppen. Men haalde zich een koorts op 't lijf omdat deze al te nuchtere gezondheid weldra onverdragelijk werd. Men hunkerde naar 't excessieve omdat het normale de dood bleek.

De promptheid van ontstaan dezer architectuur kenmerkt haar als een kunst van eruditie; een uiting van dat encyclopedisch Weten en hevig Willen, dat heel de Italiaansche Renaissance bezield heeft. Het was niet een architectuur die spontaan en noodzakelijk uit de volks-ziel rijpte. Zij greep wilskrachtig terug naar een traditie, die sedert lang verloren was geraakt en verdrongen door een van buiten-ingevoerden stijl,

de Gothiek, een stijl *tegenstrijdig* aan heel de levens-visie van 't Romeinsch-Italiaansche volk. Men ziet in Italië - althans in Noord-Italië, waar Lombardische elementen zich met de zuiver-Latijnsche vermengden - uiterst fijne en edele fragmentjes Gothiek, maar de eigenaardige logica, de constructie zelf, de *ziel* der Gothiek is er nooit recht begrepen. Zelfs niet verstandelijk[1].

De Gothiek, naar ieder weet, offert de idee der zwaartekracht op aan die der stijgende lijn. Zij is niet anti-rationeel, maar anders-rationeel. Zij ontkent - voor zoo ver mogelijk - de physische natuur-wetten, omdat ze zoo zèèr gelooft in de psychische. Maar het Italiaansche genie trachtte steeds die beide werelden te verzoenen en kon zich geen geestelijk leven denken, dat in strijd met 't stoffelijke zou zijn.

De Gothiek speelt met de zwaartekracht: in rhythmische bewegelijkheid verplaatst ze deze van het kruisgewelf op de zuilen, van de zuilen op de pijlers en beuken, zoodat men in een Gothische Kathedraal een vloeiende en levende ondulatie schijnt te zien en 't ons is of de kracht, de wegende en de steunende, hier *stroomend* voortbeweegt. Vandaar dat de Gothiek eigenlijk tegengesteld is aan alle andere stijlen: hebben de Romaansche, de Latijnsche, de Grieksche, de Aegyptische nadruk gelegd op den *stilstand*, de rust, de zwaarte, de beveiligende sterkte van 't gebouw, de Gothiek, door de zwaarte te verijlen, scheen die rust zelf van een muzikaal aandoend rhythmus te doorvloeien.

Het begrip ‘muur’ erkent de Gothiek nauwelijks; men kon de muren wegbreken: de Kathedraal, rustend op haar pijlers, zuilen, beuken, bleef staan!

De Gothiek dus is een kunst van de *lijn* geworden, in tegenstelling tot de Romeinsche en Renaissance-architectuur, die met haar zware muur-vlakken en massale constructies, meer *vormelijk* kunnen heeten. En behoort de lijn niet bij uitstek in de sfeer

1) Een uitzondering maakt Venetië, waar een afzonderlijke, mooie Gothiek ontbloeide; maar Venetië lag eenigszins buiten de Italiaansche Cultuur. Zij was wereld-middelpunt: het schoonste voorbeeld van Cosmopolitisme, dat we kennen. - De Renaissance werd eerst in de 16e eeuw en van Rome uit hier ingeleid.

van 't spiritueele, de lijn die slechts èène dimensie kent, die slechts aan-duidt, het essentieele *beschrijft* en in zichzelf een abstractie is? Van Gogh, Dürer, Van der Weyden, Botticelli, Angelico zijn meer eigenlijk *spiritueel* te noemen kunstenaars, dan Breitner, Rembrandt, Holbein, Raphaël, Lorenzetti (waarmee ik natuurlijk nog allerminst de meerdere geestes-grootheid van al de eersten boven die der anderen wil stellen!) De Gothiek dan ook is de bouwkunst van de meest spiritueele der religies. En nu heeft weliswaar ook Italië vele geheel 'vergeestelijkte' menschen voortgebracht, maar ik wil dit slechts zeggen: dat de breedere cultuur er nooit zoo naar eenzijdige vergeestelijking verlangd heeft, dat de schoone lichamelijkheid er altijd naast den schoonen geest geëerd is, dat het volk, tot op heden toe, steeds beide begrippen vereenzelvigd heeft. En de bouwkunst is de kunst der menigte, de kunst der volks-ziel. Zelfs de zoo 'geleerde' Renaissance-stijl bleef het algemeen ras-karakter getrouw.

In die mate gebrekkig zelfs heeft Italië het wezen der Gothiek gevoeld, dat de daar in Gothiek gebouwde kerken wel dégelijk steunen op de muren zelf, waardoor dan ook de ramen, in zulk een muur aangebracht, betrekkelijk klein en smal moesten blijven (zoo ze al niet bij de dragende zij-muren geheel weg gelaten werden). In onze Gothische kathedralen is het juist dat zacht gekleurde en overvloedige licht, dat - binnen zevend door de zeer hooge ramen - zoo vrede-vol op ons inwerkt en ons zoo stil van vreugde maken kan. Maar bij zulk een dom in Italië valt al het licht van heel uit de hoogte neer, terwijl er de zijschepen in een naargeestig duister versterven: men voelt er zich als in een immensen kelder.

In dat land dus was de Renaissance, ook als bouwkunst, waarlijk een bevrijdings-beweging: men bevrijdde zich van een anti-nationalen stijl.

De Renaissance zocht de sinds lang vergeten tradities van het land weer op te speuren en levend te maken.

Heel oude kerkjes als de S. Miniato of S.S. Apostoli te Florence, kerkjes uit de 8^{e}, 9^{e}, 10^{e} eeuw, toonen in hun rust van rationeele vorm-ontwikkeling en in hun eenvoud van tegen elkaar opwegende geheelen een eigenaardig bezonnen en zuiver

stijl-wezen dat nog duidelijk Romeinsch geschoold schijnt. Het was een koele, maar een klare en wezenlijk edele kunst; een architectuur als doordrongen van den geest van Epictetus.

Maar de paleizen, gilde-gebouwen en raadhuizen der 13e en 14e eeuw, uit den tijd dus die de Renaissance onmiddellijk vooraf ging, blijken van dien oud-Latijnschen geest volstrekt niets meer bewaard te hebben en zijn er dikwijls van een wel schilderachtigfantastische, maar toch eigenlijk nogal ruwe en geheel on-architectonische verwardheid[1]. Een der beroemdste werken uit dezen tijd b.v., het Palazzo Vecchio te Florence, is een gebouw, dat door zijn burchtachtige kracht, door zijn ligging, door zijn historie, de verbeelding in vuur zet; maar wat 'n barbaarsch-grillig gewrocht blijft 't met dat al! In een ruig muurvlak ziet men op ongelijke hoogte en op ongelijke afstanden ongelijke ramen; de nietige ingangs-poort is planloos in een hoek van 't gebouw aangebracht en zelfs de hooge uitkijktoren rijst willekeurig en zonder constructieve duidelijkheid ergens uit de kanteelen opwaarts. De Italiaansche architectuur scheen weldra niet meer tot de kunsten te zullen behooren en op te houden een cultuurelement te zijn; ze miste orde, overtuiging, idealiteit, dat is: *stijl*; dat is: ontwikkelings-mogelijkheid. Wie een werk aanvangt, maar niet weet *hoe* en *waarom* hij zal werken, die zal zich nutteloos afmatten en mèt zijn tijd ook zijn opgewektheid en levens-geloof verliezen.

Deze willekeur en barbaarschheid te bestrijden was 't eerste, stellige streven der Renaissance. Een Florentijnsch paleis der 15e eeuw, zwaar, vierkant, massaal, een ‘Strozzi’ of ‘Riccardi’, dunkt mij geheel verklaarbaar uit de vestingachtige woonhuizen van Dante's tijd: dezelfde hooge blok-vorm, dezelfde ondergeschiktheid der ramen in 't ruwe muurvlak, dezelfde afwezigheid van uiterlijke verfijning. Men ordende slechts de proporties, men verving de kanteelen door een zware, vooruitstekende kroonlijst, men trachtte de ruwheid der steenblokken tot een bewuste schoonheid te verwerken. Het huis tot vesting te maken was

1) Enkele uitzonderingen blijven natuurlijk te noemen; in de allereerste plaats het Raadhuis van Siena, dat mij een prachtig-klaar en nobel stuk Gothiek dunkt.

de opgaaf der middeleeuwen; dat vesting-karakter te temperen en het huis-type te versterken, die der Renaissance.

Een middeleeuwsch paleis (b.v. 'Davanzati') bevat kamers met spelonkachtige diepten en scheeve, verre hoeken, overvloedig verlichte en stik-duistere kamers, al naar het toeval dat bepaalde. De hoofdtrap wentelt gedeeltelijk om de open binnenplaats heen, maar boort ook telkens dwars door een vertrek....Dit luk-raak gebouwde oer-huis moest ordelijk, logisch, statieus en ook behagelijk worden gemaakt: het werd niet meer door ruwe krijgsmenschen, maar 't werd door deftige burgers bewoond. Het huis moest de nieuwe grootheid van het burgerschap te kennen geven; het moest prettig in 't bewonen zijn en tegelijk den bewoner doen kennen in zijn statigheid en macht.

De eerste opgaaf dus was deze: een schoone en klare harmonie van verhoudingen te vinden; de tweede: de materieele welvaart der zoo pas gevestigde burger-maatschappij voelbaar te maken, d.i. een zeker 'massaal effect' te bereiken. En beide eigenschappen, evenwicht en massaliteit, vond men vol-groeid bij de Romeinen.

Waar de Gothiek tracht ons de materie te doen vergeten, ons te doen vergeten de zwaarte en stugheid van den steen, waar ze tracht de vormen-massa te verijlen, - daar ziet men in de Renaissance juist den steen als steen verheerlijken en de materie om haar zelf genoten worden. Een bouwwerk als 't Pitti-paleis te Florence, met zijn muren van rotsblokken, waarin klein en fijn de ramen gevat staan, is de stoutste en toch soberste, is de essentieelste conceptie van het begrip 'huis', dat zich maar denken laat; maar toch blijft deze architectonische schepping voor mij dit eene en noodlottige tekort houden: dat hier het materiaal een soort levenskwestie wordt. Stel U dit zelfde gebouw in baksteen voor: het zou vervelend zijn als een kazerne![1]. Want die zwaarte der steenblokken met hun ruw gehakt opper-

1) Wat 'n ontnuchtering dan ook wanneer men, in de statige tuinen van 'Boboli' wandelend, het trotsche gebouw van den achterkant te zien krijgt: plots heeft men naakte en schunnige kalk-muren voor zich in plaats van die geduchte 'rustica', die nu niet veel meer dan een statiemantel blijkt te zijn! Een koning in zijn onderbroek kan geen armelijker indruk maken.

vlak en hun diepe schaduw-groeven geven dezen lang uitgestrekten gevel juist die bewegelijkheid, welke ze in zich zelve *niet* heeft. - In 't algemeen kan gezegd worden dat een kunstwerk te zuiverder is, naarmate zijn schoonheid minder afhankelijk blijft van 't materiaal of de techniek waarmee ze werd verwezenlijkt. Een schilderstuk, dat men zich alleen in olieverf kan denken, een beeld dat nadrukkelijk de pracht van 't brons openbaart, - zulk een werk zal stellig en zeker geen schepping zijn van waarlijk edel gehalte. En voor de bouwkunst geldt dit minstens even zeer: baksteen en natuursteen hebben elk hun eigenaardig karakter, hun eigenaardig mooi; maar hoog daarboven doet de geest van 't gebouw zelf zich gelden. Het essentieelste der bouwkunst is de menschelijke ziel, waaruit ze geboren werd. Bouwkunst is kunst voor zoover ze een uitdrukking is van geestelijk leven.

Ik voel groot respect voor een gebouw als het Pitti-paleis, een gebouw, zóó statig-strak, dat het bijna alle versiering en verfijning ontberen kon. - Maar daarnà denk ik: *moest* dit bouwwerk ook soms de elementen van versiering en verfijning zoozeer beperken? Ten slotte begrijp ik deze zware soberheid toch meer als een soort verarming: zulk een bouwstijl kòn zich eigenlijk niet verfijnen. In latere tijden heeft men zich ten uiterste ingespannen het Florentijnsch palazzo-type door zuilen, pilasters en allerhand ornamentiek te veredelen: pogingen die onverbiddelijk aantoonden, dat deze stijl van af het oogenblik der wording reeds haar grenzen had bereikt. Het was een stijl zonder toekomst. En alleen een Indiër of een Aegyptenaar is in staat geweest zich nog na eeuwen op dezelfde wijze te blijven uiten en zóó te bouwen, zóó rijk of zóó essentieel, dat alle nageslachten de eens vastgestelde traditie nog als een levende daad bleven voelen. Het geestes-leven van Europa was altijd groot, zoolang het *bewegelijk* bleef.

De Renaissance-architectuur is een louter aardsche kunst. Zwaar en eentonig is ze. Ook de Romaansche stijl met zijn laag-dempende gewelven, zijn zware zuilen en kleine boog-raampjes schijnt dat ‘materieele’ voorop te zetten; maar in wezen blijft de Romaansche stijl mystisch, van een zwaarmoedige en duistere geestelijkheid, van een aan duivelen en spoken geloovende mys-

tiek; hij kan het tegendeel genoemd worden van den Griekschen stijl, die kunst van verheven en gelukkige aardschheid. Filosofisch gedacht zou dus de Renaissance, samen met den Romeinschen bouwstijl het laagst staan, terwijl dan de Gothiek, die èèn-en-àl ziel en extase en verbeelding is, de allerhoogste plaats zou innemen (hoewel deze het minst met onze tegenwoordige levensbeschouwing overeenstemt!) - Gunnen wij ons een oogenblik het genoegen te rubriceeren, dan krijgen we dit: Gothiek is de stijl van den zuiveren *geest*; de Romaansche bouwkunst is van den *aardschen geest*; de Grieksche *geestelijk-aardsch*; de Romeinsche of Renaissance-stijl vol-uit *aardsch*.

Een klein détail, het balcon van een 16-eeuwsch palazzo dat ik te Verona zag, wil ik hier even als voorbeeld der Renaissanceopvatting nemen. Het gebouw, uit bonkige steen-massa's opgetrokken, had - als gewoonlijk - een geduchten, zwaren en hoogen onder-bouw, waarin dan ook de ingangs-poort zoo geweldig was, dat heel een ruiterstoet er met statie in-en-uit had kunkun rijden. De sluitsteen nu van die poort was buitengewoon zwaar genomen en stak ongeveer twee decimeter uit 't ruige gevelvlak te voren. Hierop kwam een granietblok te rusten, nog ongeveer driedubbel zoo groot als de sluitsteen en nog ruim een el er op vooruitschuivend, en dit blok eindelijk werd 't steunstuk van 't balcon, dat met zijn lage, volumineuse balustrade er gedrongen en zwaar op aansloot. Wát al steen en zwaarte dus om een enkel balcon aan te brengen! een balcon, te nauw ten slotte voor 't gebruik....Iets in-zich-zelf mooi's was aan deze materie-massa niet te bekennen: de profileering bleef zoo globaal mogelijk en de dik-buikige balustrade-zuiltjes misten elk bizonder karakter. Maar toch sprak uit dit alles een zeker gevoel voor verhouding, maakte dit balcon een mooi massief geheel uit met de poort daaronder en met de zware architectuur van heel den gevel, waarin het een krachtig centraal punt vormde: toch eischt zulk een plompe en brute architectuur onzen eerbied op!

Klaarheid van verhoudigen, massaliteit en eenvoud van vormen, koele verstandelijkheid, materialisme....ziedaar ook de grondtrekken der Romeinsche bouwkunst. Is deze niet te beschouwen

als een soort toegepaste natuur, als gestijlde natuur? Een aquaduct heeft den monotonen eenvoud van een geördende en doelmatig gemaakte natuurschepping. Vandaar ook, dat de aquaducten zoo mooi zijn in de woestijnachtige wijdheid der Campagna: ze sluiten zich harmonisch aan bij de groote lijnen der vlakte, terwijl ze door hun strakheid er toch voldoende mee contrasteeren. De keizers-graven kan men als gestyleerde heuvels zien; het Colosseum als een gestyleerd dal; en de koepel van 't Pantheon, schijnt met zijn breede en lage ronding het hemelgewelf na te bootsen. Het dunkt mij geen toeval, dat de hier genoemde bouwwerken juist diegene zijn, die niets meer met de Grieksche kunst gemeen hebben. Men kon ze de essentieel *Romeinsche* scheppingen noemen. En de bouwkunst der Renaissance was, van Brunelleschi reeds af, Romeinsch, nìet Grieksch.

Mag men hier van een Latijnsche traditie, van een rastraditie spreken? Na de onophoudelijke overstroomingen van barbarisme, waaraan het land werd prijs gegeven, kon van die traditie maar weinig ongeschonden blijven. Met 't gestadig afbrokkelen der Romeinsche ruïnes stortte ook de Romeinsche *cultuur* tot een puinhoop ineen. En het trotsche, sterke volk, dat zich eindelijk uit dien chaös verhief, was niet het Romeinsche meer. Maar zijn *sympathieën* bleven Romeinsch: men trachtte Romeinsch te zijn. De beeldhouwkunst bleef wanstaltig en barbaarsch tot op 't moment dat een beeldhouwer uit Pisa, in 't midden der 13^{e} eeuw, als bij geniale ingeving, met 't werk zijner voorgangers brak en Romeinsche sarcofagen ging bestudeeren. En zelden is een daad van eruditie zóó vruchtbaar geweest! Een anderhalve eeuw later deed men hetzelfde voor de bouwkunst. Echter, die 15^{e} eeuwers waren vrij wat minder argeloos: hun kunst bleef een geforceerde kunst, een kunst van 't ambitieuse intellect.

Dat, wat van 't intellect is, zoekt het intellect: een reden te meer voor de eerste groote bouwmeesters der Renaissance om hun voorbeelden te zoeken onder de ruïnes van de sinds 10 eeuwen doode cultuur, die de machtigste geweest is, ooit door 't intellect voortgebracht.

De Romein, nuchter, praktisch, koel, was de beste organisator

der wereld. Als mechanische massa's bewogen zich zijn legioenen: de soldaat was daarin een automatisch mannetje, machinaal gehoorzamend, machinaal marcheerend of vechtend of rustend, één onder de duizenden, welke gedachteloos den wil te volgen hadden van den veldheer, die geen contact met hen zocht, hen niet, vóór den slag, heldhaftige gevoelens suggereerde of hun de beteekenis van 't moment deed begrijpen. De spontane, persoonlijke moed van den Helleen werd niet door den Romein gewaardeerd. Een ieder had zijn kleine plicht te doen en verder niets te vragen of te willen.

De Romein organiseerde de wereld; hij lei wegen aan van uit Rome tot naar de uiterste grenzen van Europa; hij stelde een punctueel-werkenden postdienst in, schiep een stelsel van rechtspraak, dat na twintig eeuwen nog stand houdt. De Romeinsche ethica, egoïst en logisch, leerde de kunst om zoo kranig mogelijk het leven te dragen doch er dan ook verder niet te zeer over te mijmeren. De Romein was stelsel-vast; hij had - wellicht juist om de hartstochtelijkheid van zijn zinnen-leven te beteugelen - hij had behoefte aan zware en stellige stevigheid van begrippen. En slechts één ding bracht den Romein in vervoering: het kolossale!

Voor de fijne geestes-beschaving der Grieken en de verheven mystiek der Germanen, voor àl wat zingend is, of peinzend, of dwepend, was in dit stug-ernstige, hard verstandelijke levensstelsel geen plaats; maar evenals thans Amerika kinderlijk prat gaat op de grootheid van zijn getallen, de uitgestrektheid van zijn maten, zoo ook genoot Rome wel buitensporig datgene, wat *materieel overbluft*. Het had er het recht toe. De wereldwijdheid der Romeinsche maatschappij imponeert ons nu nog. Echter: wat in 't maatschappelijke kranig is, kan in de kunst nog maar een nietige bijkomstigheid blijven. - Dat kinderlijk bijgeloof in 't kolossale vernietigt nog tot op heden toe het architectonisch gevoel der Italianen. Ze bouwen te Rome een Paleis van Justitie, vele honderden meters in 't vierkant, een wonder van grofheid en verveling, en ze meenen daarmee het symbolisch monument van een nieuw rijk te hebben tot stand gebracht.

De Italiaansche Renaissance was, in haar geheel, hoog boven deze stompheden verheven. De cultuur-geest en de omgangs-

vormen waren eer Grieksch dan Romeinsch en in de beeldende kunsten wist men dien echt Latijnschen zin voor 't massale tot een Dionysische grootheid te verdramatiseeren of tot een waarlijk monumentale klaarheid te veredelen.

De *bouwkunst* echter, Romeinsch geschoold, beurde zich niet op boven den geest der Romeinen. Ieder weet, wat men verstaat onder een ‘akademische’ schilder- of beeldhouw-kunst; welnu: ‘akademisch’ was ook die bouwkunst! Hoe zuiver van verhouding zijn in een Renaissance-kerk dikwijls zuilen, muren en gewelven, hoe rustig het rhythme der bogen, hoe prachtig de wisseling van perspectieven...hoe mooi alles, maar hoe dood! Die kerk is sierlijk, maar 't sublieme ontbreekt; van een rijke en deftige weelde is ze, maar onbezield; zij is in zekeren zin volmaakt...Maar volmaaktheid helaas kan geen deugd voor ons zijn. Het volmaakte wordt door ons gewoonlijk bereikt ten koste van 't superieure.

Ik zag eens in een dier weidsche kerken een oud, verarmd vrouwtje bidden. En hoe ze bad, het menschje! met haar ziel, met haar verstand, met heel haar lichaam: alles in haar was bidden. Zòò bidden kan 'n moeder alleen. - Maar toen opeens trof het mij, hoe ze daar eigenlijk in 't geheel niet paste...Ja, ik begon dat beschamend soort medelijden te voelen, dat ons wel bevangt wanneer we een bevrienden werkman samen zien met een onzer geestig-beschaafde kennissen en merken dat 't niet recht ‘vlot’ tusschen hen beide. - Deze kerk nam hare ziel niet liefdevol op. Heel de trotsche ruimte scheen haar haar armoede te verwijten. Ze was ook werkelijk veel te goed, te mooi van ziel, voor deze zaal der eruditie.

Had ze mijn gedachte kunnen verstaan, allicht zou ze mij gezegd hebben wel overàl te kunnen bidden, in elke zaal, ja tot in 't paleis van den Heiligen Vader zelf, mits Onze-Lieve-Heer er haar maar hooren kon. En zeker ook moet men zich wachten voor te groote gevoeligheid in deze dingen. Het leven is niet allereerst een *aesthetisch* probleem. Zoudt ge meenen, dat de burgers van Chartres, die daar dagelijks de mis bij kunnen wonen in die verrukkelijke kathedraal, godsdienstiger leven dan hun geloofs-genooten van Dieren of Woerden? Dat

ware te min gedacht van 't Katholicisme! Het godsdienstig gevoel heeft de kathedraal van Chartres doen ontstaan, niet de kathedraal het gevoel. Wij eeren een monument der bouwkunst om den geest die het bezielde; niet dien geest om 't monument.

Alle architectuur is een waarde-meter onzer volks-beschaving en drukt het algemeen en godsdienstig levens-gevoel uit van een bepaalden cultuur-tijd. De Renaissance-kerk, zoo harmonisch en weidsch ze ook is, blijft een wereldsche, een uiterlijke schoonheid; d.i. een schoonheid zonder diepte of kern, een schoonheid die 's menschen ziel niet raakt, noch zijn verhouding uitdrukt ten opzichte der eeuwigheid, noch zijn droom en liefste gedachte van 't leven gestalte geeft. - In zulk een kerk kan men zich een wel-gekleede menigte denken, die statig-schrijdend dooreen beweegt; niet kan men er zich aan de wereld onttrekken om eindelijk zich zèlf te worden. L. Ziegler zegt (in zijn 'Florentinische Introduction'): 'Für die Antike, wie für die Wiedergeburt ist der Raum nicht dazu um den Menschen von Natur und Gesellschaft abzusondern; während man in dem Dom des Nordens *allein* ist, und wenn Hunderte gleichzeitig mit Einem sind'.

De Renaissance is voor de wetenschap alles geweest, voor het geloofs-leven niets; ze heeft de persoonlijkheid vrij gemaakt, den gemeenschaps-zin verstikt; groot is ze geweest in de plastische kunsten en in de litteratuur, maar in de bouwkunst is ze gering gebleven. - Ja heel dat tijdperk van 't zegevierend individualisme, van de vrije karakter-ontwikkeling en van het genieën-recht, van de groote kunstenaars-oorspronkelijkheid, heeft een bouwkunst voortgebracht die - juist dààròm - échte oorspronkelijkheid, ècht karakter moest missen. Alle groote bouwkunst berust op traditie; de Renaissance-bouwkunst echter heeft slechts een aan de historie ontleende traditie kunnen scheppen; d.i. een conventie. Trots haar rijke en volle ontwikkeling in alle cultuur-landen van Europa heeft ze zich nooit, naast de Grieksche, de Romaansche of de Gothische, als een kunst van eigen levensvisie geopenbaard.

In de voornaamste architectuur-opgaaf aller tijden, den kerkof tempelbouw, nam men de Romeinsche gerechts-, of markthal tot voorbeeld: een feit dat een vonnis wordt! Want de

Renaissance-kerk stamt niet als de Oud-Christelijke, praktischnoodzakelijk en praktisch-historisch van de basilika af, maar integendeel juist: *aesthetisch*, juist bewust en als ideaal zoo *gewild*. De Oud-Cristelijke kerk, die eerst nauwelijks aan een ‘stijl’ scheen te denken, trachtte van den beginne af aan zich aan de Romeinsche traditie ontrukken; en, dank den Byzantijnen, groeide zij door de puinhoop der barbaarsche verwoestingen heen tot ze in Venetië's S. Marco zich als een mystische bloem, kleurig, rijk en onverklaarbaar schoon, ontplooide. Maar de kerkstijl der Renaissance moest òf tot een kille verstands-theorie bevriezen, òf tot een pompeuze willekeur vertroebelen; en al spoedig wist die stijl met zijn ‘klassiek’ ideaal geen raad meer. De Renaissance-kerk was meer een kunstig bedachte samenstelling, dan een spontane, zuivere conceptie. Zij is de Romeinsche basilika *vereenigd* met den centralen bouw, dien Brunelleschi aangaf in zijn - zoo straks reeds genoemde Cappellone de' Pazzi; terwijl dan nog, een oude symboliek ter eere, de Gothische kruisbouw gehandhaafd bleef. Het lange schip, plat overkapt en door antiekerige zuilen geschraagd, was een - vaak geniale - reproductie der basilika; het dwars-schip - soms zelfs overwelfd - bleef evenals het koor, aan de Gothiek ontleend, terwijl dan het vereenigings-punt, het kruis-punt, overkoepeld werd. Wonderbaarlijk knappe compilators, dàt waren de bouwmeesters der Renaissance! ‘Our age is retrospective’ zegt Emerson: maar zij is dat van de Renaissance af geweest...Zulk werk kan geleerd, beschaafd en zelfs voluit ‘mooi’ zijn; maar levende, vormende kracht gaat er niet van uit. Daartoe mist 't dat ééne, grootste element: *geloof;* geloof in heden en toekomst, in mensch en in leven. De bouwmeesters voelden niet de ideale kern van 't geen toen levend en noodzakelijk was; zij peinsden over de ‘schoonheid’; maar een kunstenaar moet peinzen over het ‘leven’ en over de ‘werkelijkheid’; een recht geaarde Muze laat zich nooit overreden: zij komt als we eerst getoond hebben haar waard te zijn!

Ten slotte kan, streng gesproken, alleen de centrale koepelbouw een waarlijk oorspronkelijke schepping heeten der Renaissance-architectuur. Wel is waar weten we, dat Brunelleschi,

voor er te Florence het eerste voorbeeld van op te richten, de overwelving van 't Pantheon bestudeerd heeft. We weten het, maar zien het niet. Want de beide koepels hebben niets dan den naam gemeen. Zóó verschillend van wezen zijn ze, dat de laag rondende Pantheon-koepel er uitsluitend op berekend schijnt van binnen gezien te worden, waar de trotsche schoonheid van Brunelleschi's schepping zich juist eerst van de straat af, of zelfs van de omliggende heuvels uit, openbaart. Het uitzicht op Florence wordt vrijwel beheerscht door dien éénen, hoog en slank verrijzenden Dom-koepel, terwijl men, van den 'Pincio' of 'Janiculo' op Rome neer schouwend, lang turen moet eer men de plaats ontdekt waar vermoedelijk het Pantheon staat. Ja, zonder dat Romeinsche voorbeeld had men tòch den Dom-koepel gebouwd: de gedachte en wil der menschen was van te voren hier op gericht; zòò zeer zelfs, dat heel de conceptie van dezen, omstreeks 1300 ontworpen, Dom reeds berekend was op die glorieuze koepel-bekroning. Een genieën-daad alleen in Italië denkbaar: een kathedraal te bouwen, die ruim een eeuw lang technisch nog door geen sterveling voltooid kon worden! Die voltooiïng dan ook werd het roemrijkste feit uit heel de geschiedenis der Renaissance-bouwkunst.

De koepel is, ook *organisch*, een volledige en karakteristieke uiting van dit zoo kritieke tijdperk in de geschiedenis der Menschheid.[1)] Schijnbaar slechts de oplossing van een louter technisch probleem ('n groote achthoekige ruimte te overwelven) blijft hij toch ook de bewuste uitdrukking van een zuiver schoonheids-gevoel. Hij vereenigt zòò volmaakt de elementen der practische verstandelijkheid en der ideale schoonheid, dat men tusschen die beide niet langer onderscheiden kan. Waarlijk, zoo moest 't altijd zijn!

Een constructie, die niet anders dan constructief wil zijn, een spoorbrug, een groote stoomboot, kan door ons als een

1) Brunelleschi zelf trouwens, als technicus zijn loopbaan begonnen, om zich daaruit tot een goudsmid-beeldhouwer te ontwikkelen en eindelijk als bouwmeester onsterfelijk te worden, deze 'ingenieur' die tegelijk bekend stond als Bijbel- en Dante-verklaarder, was in zijn tweezijdigen aanleg van mathematicus en kunstenaar, wel een echte, volledige 'schepping' der Renaissance!

zekere schoonheid worden gezien: het strikt-rationeele, wiskunstigmechanische van een dergelijken bouw, berustend op eeuwige natuur-wetten, leidde dan tot een vormen-geheel, zòò scherp-karakteristiek, dat men het ding soms met spontane blijdschap bewonderen kan. - Het doelmatige, ten strengste doorgevoerd, wordt schoonheid. Maar die schoonheid is gedachteloos, is onnadrukkelijk; zij is verwant aan de 'natuur-schoonheid', die immers ook maar de subjectieve droom is van een eeuwig zijn en moeten-zijn. Ze mist het element van geestelijke bewustheid, van spontane gevoels-expressie en van eigenlijke plastiek, dat de aesthetische schoonheid eerst ontstaan doet.[1)]

Nemen we een architectonisch onderdeel tot voorbeeld, dat door alle eeuwen heen met groote voorliefde behandeld is: het kapiteel. De draagkracht der zuil wordt door 't kapiteel niet wezenlijk vermeerderd: een vierkante, platte steen ware reeds voldoende om den overgang te vormen tusschen zuil en architraaf. Wanneer nu een ingenieur in zijn overigens puur-technisch gehouden constructie een zuil moest aanbrengen en deze met een mooi bewerkt kapiteel bekroonde, zou hij een sierlijke fout begaan, wat nog erger is dan een gewoon plompe fout. Al het overtollige moet hij stiptelijk uit zijn werk-sfeer bannen; het constructief-overtollige is voor hem het verkeerde. Dat kapiteel zou dadelijk opvallen als 'misplaatst', even misplaatst als een rijk bewerkt Gothisch raam zou zijn in 't front van een magarinefabriek. De bouwkunst echter heeft met meer en hoogere elementen rekenschap te houden, dan met die der zuivere mathesis. De constructief-mathematische waarheid moet door den bouwmeester ook *plastisch* verwezenlijkt worden. Het wezen der zuil is: draag-kracht te zijn. En die dragende kracht wordt door de even zwellende contourlijn der schacht, door den zwaren eenvoud van 't voetstuk, maar vooral juist door 't kapiteel *verzinnebeeldigd* - de kracht der zuil en de zwaarte der last -

1) De al te gevleugelde paradox van den futuristischen dichter Marinetti, als zou een auto 'mooier' zijn dan de Venus van Milo, wijst alleen op een zeer veelzijdige begrips-verwarring. Op dezelfde wijze kon men een berg 'mooier' dan een kathedraal, een boom 'mooier' dan een werk van Rembrandt of Titiaan noemen, enz.

terwijl dat kapiteel dan bovendien nog de organische eenheid van zuil en architraaf voor het oog verwerkelijkt. Daarom heeft 't kapiteel, dat strikt genomen wel overbodig leek, toch heel iets anders te zijn dan een element van min of meer bijkomstige ‘sierlijkheid’: we mochten hier spreken van een ‘aesthetisch geïnterpreteerde constructie.’

Hoewel dus de bouwkunst echt mathematisch van oorsprong is, onderscheidt ze zich door twee eigenschappen van de louter mathematisch blijvende Techniek: door beeldende kracht en door decoratieve vervollediging. Zij verbergt de onderdeelen der constructie, maar versterkt er daarentegen de hoofd-eigenschappen van door deze plastisch-effectvol en mooi van karakter te maken. De bouwmeester erkent een logica der verbeelding, waar de ingenieur alleen de zakelijke logica begrijpt.

Eerst in de 19e eeuw, de eeuw der machine, is 't onderscheid tusschen bouwmeester en ingenieur zoo duidelijk verscherpt. Zelfs de Romeinsche aquaducten, waarbij toch uitsluitend aan praktisch nut, aan de materieele eischen gedacht is, blijven nòg architectonisch gevoeld; terwijl de 19e eeuwsche Eiffeltoren, dit bluf-monument der techniek, dat naast het dwaze ‘l'art pour l'art’ een nog veel dwazer ‘la technique pour la technique’ schijnt te verkondigen, hoe rank ook van lijn, niet waarlijk een ‘schepping’, is kunnen worden. Hier pronkte de mathesis met zich zelve: wat nooit meer dan middel kon zijn, trachtte zich, in zinleege aanmatiging, tot doel en wezen te proclameeren, zoodat de lijnen-schoonheid zelf van dezen ijdelheids-toren ons verveelt en ongelukkig maakt. Zulk een Eiffeltoren is een brutale beleediging der bouwkunst; hij is het triest gedenkteeken van ons dood en zinloos materialisme en 't symbool is hij van onze schande. Moge men hem overeind laten, opdat de menschen voor goed de consequentie zien en voelen van deze ongeestelijkste geestes-richting.

Het bewonderenswaardige nu van Brunelleschi's koepel is: dat hier een zuiver technische opgaaf zùlk een schoonheid werd. Door de rijzigheid van zijn vorm, de zuiverheid en kracht van zijn lijnen, door de vorstelijke wijze waarop hij heel het fantastische bouwwerk beheerscht, door de bewuste nadrukkelijkheid waarmee de zeer ingewikkelde onderdeelen zijner constructie be-

dekt zijn gehouden en de ribben, d.i. de kern der constructie, plastisch uitgewerkt werden[1], dus: door den genialen kunst-zin van zijn maker is deze hooge, machtige, roode koepel - het voorbeeld der duizend koepelingen sinds dien verrezen en 't symbool van heel een cultuur-tijd - tot een schoonheid geworden die nog steeds de verbeelding der menschen aanvuurt.

Verheven en krachtig, beheerscht de koepel, veel machtiger dan zelfs de hoogste toren, een door bergen omringde stad. De toren toch komt alleen dan tot zijn recht, wanneer hij uit een vlakte verrijst of boven op een berg gebouwd is: zoodra men er van uit de hoogte op neerziet vervalt zijn opstuwende kracht en verzinkt zijn massa. Maar de koepel, om 't even of men hem van heel uit de diepte of van af een machtigen bergtop beschouwt, hij handhaaft steeds zijn trotsche schoonheid. De koepel vat samen en heerscht; hij blijft beteekenisvol zelfs tegen de grootsche lijnen van een bergland aan gezien. Niet als de toren schiet hij extatisch omhoog en schijnt hij zijn aardsche afkomst te willen ontkennen; maar als waarachtig voortbrengsel der Renaissance legt de koepel juist nadruk op zijn aardsch fundament: hij wil niet een afzonderlijke schoonheid zijn, maar dient het gebouw dat hem draagt, dient het door 't met weidschheid te voltooien en door 't verheven van geest te maken. Op triomfantelijke wijze het aardsche te veredelen, dat schijnt mij de ideëele bestemming van den koepel-bouw.

En al schijnt de Renaissance-koepel vooral van buiten af gezien te moeten worden, hoe kan hij toch ook het inwendige van een bouwwerk subliem van ruimte maken! 't Zij hij zich eerst langzaam, naar mate men dieper het kerkschip binnen treedt, voor ons oog ontwikkelt, of - bij een in volledigen Renaissance-geest gedachten tempel-vorm - zich plotseling, zoodra men de rondende ruimte in komt, in heel zijn diepte boven ons uit verheft: dat gevoel van een heerlijke ruimte, van een

1) Bij een uitzicht over Florence zult ge, niet ver van dezen Domkoepel, dien der S. Lorenzo bespeuren, waarbij ook de *ribben* overkapt zijn: verlamd, ontzield schijnt 't ding! Daartegenover doet 't in den Eiffeltoren, evenals in elk zuiver-technisch bouwwerk, vervelend en ontnuchterend aan *alle* constructieve détails met gelijke duidelijkheid voor ons uitgelijnd te zien. Kunst is: accentuatie, suggestie. Alle kunst!

zoo statige verhevenheid blijft toch gelijk verrassend. Hoe vrij, hoe bevrijd gevoelt men zich onder de schemerende koepelwelving, die te hooger schijnt op te rijzen doordat zijn zuiver lijnen-verloop nergens een vast bepaalbaar punt aanbiedt, maar volkomen gaaf zich welft en welvend zich verheft tot daar, waar - recht in 't midden - de lichtende lantaarn zich nòg hooger opbeurt, om als een bleeke, groote ster boven ons uit te schijnen. Men voelt er zich ontdaan van al wat nietig en triviaal en bijkomstig is. Men voelt er zich in een sfeer van klare, edel-gestemde harmonie, in een wereld die opperst rationeel is en opperst mooi.

Denk ik aan de bouwkunst der Renaissance, dan denk ik het eerst, en met innige blijdschap, aan haar koepels!

(Wordt vervolgd).

Antwerpsche libertijnen[1)]
Door
Jacob Israël De Haan

(Fragmenten)

I

Uw stad was machtig en uw vorstlijk volk van zinnen fel,
In koop- en kaapvaart kloek.
Hoe klaar beeldt Gij hun werk en spel
In uw schoon boek.

Ik las, ik las verheugd en vond voor het hongrend hart schoon
In vreugdeloozen tijd.
Dus worde u, veel of luttel loon,
Mijn lied gewijd.

II

Geen kapers kloeker en in geene stormen stouter schuimer
Dan een Antwerpsche Maat.
Zij meten zeeën, ruwer, ruimer
Dan één volk gaat.

1) De motieven van dit Lied zijn in hoofdzaak ontleend aan '*Les libertins d'Anvers*' door Georges Eekhoud. Parijs. Mercure de France.

Maar werven winsten óók, meer dan één volk, het vol vertier
Dringt over brug, door poort,
Langs weg en water, vaart en veer,
Ter Scheldeboord.

Daar woelt de vlotte vreugd, vrij door de bonte havenbuurt
Tot in den laten nacht,
Want elk schip boordvol uitgestuurd
Keert schatbevracht.

En elke Maat, die met zijn zeiler veilig binnenkomt
Brengt van zijn blijde jeugd
Schat ongewogen, onbesomd
Aan lust en vreugd.

Want in geen stad bloeien zóó schoon de zinnelijke Knapen,
Handen smal, rank van voet,
De mond voor lach en min geschapen,
Het hart in gloed.

O, jeugd, o, jeugd, o, schat, die zonder zorgen uitgegeven,
Herwint geen spaarzaamheid,
O, lieve lente van het leven,
Meer dan de oogsttijd.

Als drijvers jeugd en lust dringen wilden in ban en band
Streed het volk nooit getemd
En brak met wraakwoedende hand
Wat zinnen klemt.

Gent, Brugge noch Brussel, waar het volk voor zijn zinnenvrijheid
Zóó juichend streed en viel.
Zijn leus: '*Niet min der zinnen blijheid*
Dan 't heil der ziel.'

III

Een reus zóó groot, dat hij op oever en den overkant
Gelijk zijn voeten stelt,
Hield stad en stroom en mijlver land
In zijn geweld.

Druon Antigon, die schepen brak en in woedevlagen
't Scheepsvolk handen afsneed[1)],
Die troepen sloeg, maar nooit geslagen
Meer moedwil deed.

Hem velde een ranke knaap, die met zijn schoonbloeiende jeugd,
Hem in verwarring bracht,
Stervend genoot hij nog de vreugd
Van 's vijands pracht.

IV

Daar brak Tanchelin ziel en zinnen uit hun barre ban
Van dweepzucht vreugdberooid,
Met minder dan tienduizend man
Verscheen hij nooit.

En daar 't bewondrend volk gevaarlijk drong op markt en straat
Sprak hij van een vrij vlot
Op de rivier: '*Vreugd is geen kwaad*
Voor uwen God.'

Een knaap: hemelsch licht bloeide over zijn jong en schoon gelaat,
Voor oevers vol sprak hij:
'Dit is uw wet en ware baat:
Ziel en zin vrij.'

Hij droeg, gaande als in droom, rozen en goud in 't golvend haar,
Van zijn tartend-schoon kleed

1) Antwerpen = Handwerpen. Volksetymologie.

Stonden de plooien stijf en zwaar
Zilver-sameet.

Ach, die der zinnen lust en de leedschuwe schoonheid haten,
Zonnen op wreede wraak,
Tanchlin te midden van zijn Maten
Viel voor zijn zaak.

V

Hij werd vermoord, maar in 't klooster van den Heilgen Michel
Rijk door der vorsten gunst
Werd naar zijn leer het leven spel
En schoone kunst.

Geen gaarden rijker dan hun hoven vol bontgloeiend fruit,
Geen koningshof zóó schoon,
Nergens rustte een gast blijder uit
Dan in hun woon.

En wie door Brabant kwam, elk hoog Heer en elk heerschend vorst,
Was dier monniken gast,
Zij schonken wijn voor ieders dorst,
Als vorsten past.

Zij brouwden bruisend bier, bitter met zoete kop van schuim,
Bakten broos wittebrood,
Zij leefden ruim en schonken ruim
Aan elk in nood.

Zij kozen schepenen en schouten in der steden raad,
Wisselden wet en recht,
Machtig in schat, geducht in daad,
Door geen geknecht.

Zij waren vroom, maar meden daarom niet der zinnen vreugd,
Hun was de Ziel niet meer
Dan de Zin, zij drukten geneugt
Niet boetend neer.

Zij vierden Rubens met zóó menig gul en zwierig feest,
Hij bleef maanden hun gast,
Bouwde een kerk uit in hunnen geest,
Sierlijk en vast.

En zijne leerlingen Van Diepenbeek, De Vos, Quellijn,
Brachten gul 't hunne bij:
Gedreven goud, zilver, satijn,
Hout en schildrij.

Jerome Duquesnoy (lieve Meester, uw droeve dood
Brengt mijn lied tot geween,)
Sloeg kerk- en grafmaal, schoon en groot,
Uit marmersteen.

Zóó werd hun huis een stad, hun prinsenhof een weidsch paleis,
Waar elk in waardschap kwam,
Die rijk en edel zijne reis
Door Brabant nam.

Daar bloeide blijde en vrij hun leven, tot een Nieuwe Tijd
Met nieuwe macht hen trof,
En sloeg hun hooge heerlijkheid
Tot stuivend stof.[1)]

IX *(Loïet)*

Zijn oogen zwartfluweel, wangen bloemrood, een bruine bengel,
Leden rank, rap en kloek.
Menig schilder maalde als een engel
Hem op zijn doek.

Hij zag verbaasd, verheugd (was hij dit wel?) hun kunstwerk leven,
En dacht: ‘Zoo zalig schoon,

1) De abdij Sint-Michel werd gedurende de Fransche revolutie verwoest.

Een Engel van jeugd zal ik zweven
Ter hoogste troon.'

En als hij glimlachend ging langs markten, havens en straten,
Waarom deed dan zijn Droom
De vreemden stilstaan en zijn Maten
Zwijgen vol schroom?

Waarom, zoo vaak totdat zijn ranke gestalte verdween,
Bleef menig peinzend stil,
Of wendde zich onwillig heen,
Weiflend van wil?

En als de Knaap omkeek, hoe vaak in een vleiende blik,
Die snel brak, zag hij dan?
Hij look zijn oog, tedere schrik
Hield hij daarvan.

Dan 's avonds sidderend op zijne smalle legerstede,
Herdacht hij van den dag
Van menig makker lof en bede,
Smekende lach.

XVII

Eenavond lokte Peer mee naar de beulsherberg, Loïet,
Zoo zinnelijk en teer.
Hij dacht: 'Die daar gelagen zet,
Ziet licht hem weer.'

En schertste: 'Meester, schenk hem wijn als bloed zoo duur en rood,
Wellicht schenkt Ge eens als wijn
Zijn schuimend bloed of doet hem dood
Met trage pijn.'

O, toen Gislain Géry den Knaap zag, zijn mond rillend teer
Zijn roosbloeiend gezicht
De zwarte wimpers trillend neer
Voor vuur en licht.

Zag hij toen, dat die Knaap, te ver verleid door zoeten zin
En vreugden zonder duur
Zou boeten vreugde en vrije min
Met langzaam vuur?

Hij lachte toen Peer schertste ‘Welkom in mijn herberg, Maat,
Dáár ben ik beul, hier waard,
En schenk schertsend, dáár straf ik kwaad
Met strop en zwaard.

En wat is mij wel 't liefst? Gaarne schenk ik een jong gezel,
Zijn maat van 't zoete nat,
Niet minder graag, dat ik hem kwel,
Met rek en rad!

Wat zijt gij lief en schoon en schuw, drink uit mijn eigen beker,
Wie schoon is dien ik graag,
Nooit trof één Knaap mijn hart zoo zeker,
Als Gij vandaag.

Nog liever kwelde ik u met tang en touw, met klem en knel,
Elk lid geheim en teer,
Verboog uw beendren, schond uw vel,
Met vurig zeer.

Drink wijn, dien ik u dien. Wie zegt, word ik niet eenmaal Heer
Van uw gemarteld lijf?
Waarom ontsteld? Vrees kans noch keer
Noch vrij bedrijf.

Schrik niet. Ik scherts. Maar 't Leven schertst niet. Dat geeft elk zijn loon,
Mij smaad, U heerlijkheid.
Gij schuwt mij nu, licht schend 'k uw schoon.
Te mijner tijd.’

Hij drukte aan zijn wild hart den doodelijk-verschrikten Knaap,
Luid-brekend viel zijn lach,
Het bloed sloeg door zijn purpren slaap
Maatloozen slag.

Maar plotseling vermoeid van zijn barre baldadigheid
Riep hij: ‘Peer, laat hem uit,
Zoo schuw, zoo schoon, te rijper tijd
Maak ik hem buit.’

Hij wankte krank het huis des beuls uit, de lieve Loïet,
Droefschreiend, dat zijn Maat
Peer, zóó zijn zinnen hield gezet
Op spel en kwaad.

Toch verliet hij hem niet, maar bleef getrouw, schoon dikwerf schuw
Voor taal en wreede macht,
Biddend, dat hij zijn Maat, zóó ruw
Tot inkeer bracht.

Wat bond den schuwen Knaap aan dezen schrikkelijken rakker
Die schimpend schertste en sloeg?
Vraag niet: Loïet was een lief makker
Die gaf, nooit vroeg.

XIX

't Was rijke tijd voor wie zoet-zinnelijk de Blijde Tochten
Van kerk- en landsheer zag,
Zij spilden wat de jaren wrochten
Op eenen Dag.

Geen stoet of Loïet zag hem vreugdsiddrend, vorst noch prelaat
Voelde eigen trots als hij
Hun trots genoot, van hoon en haat
Was zijn hart vrij.

Zijn blik streelde fluweel, alsof zijn zachte hand het streelde,
Dan huiverde zijn huid
En oogen van die weidsche weelde,
Der droomen buit.

Waar zoete muziek klonk, genoot zijn ziel, der zinnen slaaf,
Maar ook der zinnen Heer,
Die ruim geniet van elke gaaf,
Langend naar meer.

Hij dwaalde door het veld en zocht geen weg en altijd schooner
Wat 't pad langs beek en boom -
Een dakendekker, een daglooner,
Rijk in zijn Droom.

XX

Toen Albrecht Dürer kwam in waardschap bij Arnold van Lier,
Burger in een paleis,
Die koningen gaf vrij kwartier
Naar keizerswijs,

Noodden de schilders hem in 't huis van het Sint-Lucasgild,
Gehaald met toortsentocht,
Zij schonken voor ieders dorst mild
Zoetschuimend vocht.

En hoe de Knaap genoot, die nooit één man zóó zwierig zag:
Hoofd hoog, de oogen koel, klaar,
De fakkels brandden nacht tot dag
Van geuren zwaar.

Met fakkeltocht terug: hoe voller toen de vreugden bloeiden
Hoe zag de knaap 't verschil
Van tocht en tocht, hun oogen gloeiden
Nu mild, toen stil.

En menig strakke mond had zich tot losse lach ontspannen,
O, wonderzoet gezicht
Van zooveel vreugdvierende mannen,
In 't zonnig licht.

XXVI

En ziet: zijn trouw won maats in macht en tal: hun vlotte vreugd
Vloeide als een volle bron
Voor menig werd hun blijde jeugd
Lijk lentezon.

En wie verdord zich boog bloeide als een vroege voorjaarsboom
Weer uit in Loïets pracht,
Hij maakte tot Daden zijn Droom
En Daad tot Macht.

Schooner dan Tanchelin ging hij met zwier langs markt en straat,
Door duizenden geleid,
Geliefd, geloofd, maar ook gehaat
Met wreed verwijt.

Want die der zinnen lust en de leedschuwe schoonheid haten
Zagen met wederzin
Eenen Knaap winnen zooveel Maten
Door zóó veel min.

Het onheil won: pest maaide mannen neer in stad en land
Als garven zonder tal,
Tot driemaal bracht een bliksembrand
Een kerk ten val.

Maarten van Rossum toog met benden buiten ban en tucht
Roovend uit kerk en schuur,
Hij keerde stad, dorp en gehucht,
Met zwaard en vuur.

Verkocht als slaven op jaarmarkten Brabanders en Vlamingen
Spoelde als water hun bloed,
Hij trok sneller dan alle ramingen
Als storm verwoed.

De priesters preekten 't wraak van God voor de leer van Loïet,
Die maatloos makkers won,
Zoodat op wreeder recht en wet
De Landgraaf zon.

XXX

Op loon belust, op wreed werk, kwam met list de schouwe Peer
Tot den lieven Loïet,
Zeggend, dat hij mede op zijn leer
't Hart had gezet.

En sprak vleiend: ‘Loïet, mij gruwt van de onontkoombre taak;
Hadde ik op het schavot,
Toenmaals gekozen rechte wraak
Boven 't beulslot!

Maar als ik nu 't beulswerk niet trouw verricht, wordt nog voltrokken,
Mijn straf van pronk en dood,
Dus doe 'k mijn werk met wroegend wrokken
Voor bitter brood.’

Loïet juichte én loofde God, dat die hem den ruwsten rakker
Als een bekeerde zond,
Hij bracht hem, een herwonnen makker
In hun verbond.

Zij leden om zijn lot; gebonden door een gruwbren eed,
Was hij beul levenslang,
Maar leed zelf, wat hij andren deed
Met touw en tang.

En schreide: ‘Meer voel ik dan de man zelf zijn fel gemartel
Met water, vuur en lijn,
Zijn kramp, zijn schrei, zijn scherp gespartel
Doen meest mij pijn.

Nu kom ik hier om troost en liefde: ik een gemeden rakker,
Dien niemand koost en kust:
Alleen Loïet, mijn zoete makker
Gaf mijn hart rust.’

XXXI

Dan verwilderde hij listig hun weelden zuiver-zoet,
Doel van zijn valsch verraad;
Hij kweekte in hun harten een gloed
Van kwellend kwaad.

En bracht dan naam en daad van ieder voor het streng gerecht,
Ontving zijn gouden loon,
Op menig werd de hand gelegd,
Ach: jong en schoon.

Zij werden weggevoerd naar 't vaste kasteel van Vilvoorde
Voor het scherp onderzoek,
Met water, vuur, rekkende koorden.
Niet één zóó kloek

Of uit schreiende mond braken Peer en Géry bekentnis
Van zonden zoet en snood,
Zij werden voor heillooze schennis
Gestraft met dood.

Herault de Steensmid werd het eerst van 't rijk leven beroofd
Dien steenen sleep vol licht
Werd nu 't lief oogenlicht gedoofd,
't Hoog hoofd ontwricht.

XXXVII

Loïet schrok uit zijn droom: het was Gislain teder en wreed
Die hem voor 't brandbedrijf,
Ontblootte tot het laatste kleed
En streelde 't lijf.

En koosde en kwelde hem en sprak ‘Thans ben ik eenig Heer,
Van wat gij me eens onthieldt
En zie met vreugd en smart, hoe 't zeer
U traag vernielt.

Nu zet ik u op een stapel van vochtig-geurend hout
Uit den wind, dat de rook
Wegwaait en gij niet snel verflauwt
Pijnloos, door smook.’

Hij koosde hem voor 't laatst, toen stak hij een langzame brand
Van vochtig-geurend vuur,
Dat traag-stijgend het lijf aanrandt
Met wreedste duur.

Hij leed zoo zeer, Loïet, hij schreide tot de jonge rakkers,
‘O, stook de stapel aan’
Maar fel gebood de beul zijn makkers:,
‘'t Vuur traag doen gaan.’

Vervloekend hief Loïet zijn brandende handen naar boven
En riep: ‘De beul te Brussel
Zal u, Gislain, 't wreed leven rooven
Met koorde en bussel’.

Hij stierf en 't werd vervuld: Gislain verloor voor wreeden moord
En matelooze schand
Zijn leven te Brussel door 't koord,
En werd verbrand.

'n Handvol
Door
Willem Van Doorn.

De vonk

'n Leeuwerik schiet naar den hooge,
Als 'n vuurpijl, sproeiend van zang.
En ik volg 'm met starende oogen,
En luister lang.

De vonken verstuiven en dalen,
En sommige blust de rivier;
En and're vergloeien, vervalen.....
En een viel - hier.

Viel hier, in m'n hart, en ontkiemde:
Vuur kleurt wat ik droom, wat ik weet;
Blikk'rend vuur! - Wat me giftig doorwriemde
Stuipt en sterft...in die beet!

Maker

Om me heen is 't al klei;
En 'n paar forse grepen,
Drie, vier vlotte knepen, -
'k Zet de beelden in rij.

Hier, 'n meisjesgezicht,
Gul en glunder bewogen,
Sterrestraling in d'ogen,
't Lachend mondje 'n gedicht.

Daar, 'n tronie, 'n grijns, -
Die 'k et liefst zou bedekken,
En die steeds me blijft trekken,
Tot ik nader - en deins!

Dan die vrouw - zie 'r aan
Hoe 'r 't leed overvulde....
Valt er zon op haar dulden,
Zie 'k 'n regenboog staan.

En daarnaast - fiere kracht,
Op z'n hamer aan 't leunen:
Door m'n oor bonkt 'n dreunen,
En ik reikhals en wacht.

En dan ginder....'n kluit
Voor je geeuwen, jij kinkel!
Weg! - en koest in je winkel,
Of daar klettert 'n ruit!

Vroeg-mei

In 't maanlicht bloeit 'n pereboom,
'n Tweetal bloeit daaronder.
Die zien elkaar in zilvren droom,
En wonder staart op wonder.

Hun kus is warm; de maan is koud.
Teerwitte lovers zijgen
Van 't grauwe, bleek zich blaadrend hout,
Dat huivert bij hun hijgen.

Zij drinken in elkanders pracht,
Nog brengt geen teug hun droesem....
De nachtwind sluipt, - bestrooit ze zacht....
Morg'ochtend ligt de bloesem.

Lichte herfstdag

Door de zilvrende lucht van Oktober
Zijn w' omvloeid als 'n kimloze zee....
En de wei is zo groen, et kanaal is zo licht,
Hoog staan w' op de dijk, onze hoofden gericht,
Neusvleugels open, en longen zo ruim -
Heel de wereld - domein van ons twee!

Hoe stil is die eindloze polder!...
Nog wapp'ren er kievieten rond.
Hun schrale geluid, et verreint tot muziek,
En beneden ons heffen met wuivende wiek
Eenden zich half uit de biezige sloot -
Wat sluit onze trillende mond?

Kom dichter, m'n trouwe verzelster,
Die, zwijg ik al uren na uur,
Mij altijd verstaat, - hier, hoog op de dijk,
Zijn we vorst en vorstin, - ten aanschouwe van 't rijk
Omhelzen w' elkaar, dat de zeegnende zon
Doopt als priester die kus in z'n vuur!

De levensbond
Door
Albert Verwey.

Arme menschheid, om uw wonden
Te verduiken, te beschermen,
Wringt ge u in verholen kermen,
Lacht als schijnbare gezonden.

Wat de Onkenbare in u plantte
Scheurt en rijt en wil zich beuren
Om te kleuren en verkleuren,
Hoe ertegen 't lot zich kante.

Deernis doet mijn oogen weeken
Als ik zie hoe gij moet smarten
En de pijnen en de parten
Die u treffen tracht versteken.

De eene die zijn spel ziet slagen
Heft het hoofd en toont zich zeker,
Maar zijn hart die stille spreker
Houdt niet op hem aan te klagen.

De andre ziet zijn hoop verloren,
Maar hij glimlacht in zijn pijnen
Naar de flakkerende schijnen
Die zijn zelfgevoel bekoren.

Geen van hen houdt op te strijden,
Enkel om dat kleine beetje
Leven dat hen schreedje aan schreedje
Voert naar 't eind van alle lijden.

Als in 't bosch gevangen stralen
Die in nacht van schaduw zinken,
Voelen zij zich ras verblinken
In de moeren van de dalen.

Maar waar even maar een open
Hen laat wieglen, hen laat wijlen,
Toonen zij de bronzen stijlen
Van hun kerker goudbedropen.

Tot de zon zinkt - Want gebonden
Aan zijn bol zoolang zij leven
Zijn met hem zij opgeheven -
Dood? - neen 't licht in waar ze uit bronden.

Want de smart van de arme ranken
Die verdeeld elkaar bevechten,
Aan een schijn hun hart verhechten,
Krachtloos en vereenzaamd zwanken,

Eindigt en verkeert in vreugde
Als de bron die in hen werkte
Hen weer opslorpt in zijn sterkte
Waar hij elk uit teugt en teugde.

Arme menschheid, kondt ge uw monden,
Gretigen en drinkensmoeden,
Altijd voelen dáár te voeden
Waar uw driften zich ontwonden,

Aan dat ééne ondeelbre stroomen
Dat u uitzond en doet keeren,
Dat in de eerste en zoetste leeren
Door de kindren wordt vernomen,

Aan de liefde die onscheidbaar
Alle dingen vormend, dragend,
Geen atoom haar kreis ontjagend,
Ook wat dood heet begeleidbaar,

Eindelooze zee van ether,
Niets en niemand ooit deed derven.
Zoetst het leven, zoetst het sterven
Van de onsterfelijken eter

Die dat eene aan allen eigen
Proefde en wist en steeds bleef smaken.
Meestergeest in alle taken
Zal hij al zijn haten zwijgen

Voor dit spreken, sterk en machtig:
Alle wezens, kleine en grooten,
Maakt één wezen tot genooten,
Allen in één bond eendrachtig.

De Indische beweging (Brief uit Ned. Indië)

Douwes Dekker gevangen genomen; de drie Jongjavanen die in een brochure, door de europeesche pers constant het onafhankelijkheidspamflet genoemd, verkondigden dat het niet fair play was van regeeringswege een bedrag van ruim 60 mille uit te geven voor onafhankelijkheidsfeesten, welk bedrag in hoofdzaak zou komen uit de zakken der overheerschten, eveneens gevangen genomen, met behulp van de militaire macht, hoewel er van verzet hunnerzijds geen sprake was. De regeering schijnt dus nu met de meeste felheid elke gedachte, elk ontkiemen van eenheidsgevoel, van vooruitgang de kop te willen indrukken. De zwaar betaalde regenten, die met een veranderden stand van zaken niets te winnen hebben, en de onontwikkelde koelies, benevens de ambtenaren die meenen zich daardoor een goedkeuring in de conduitelijst te bezorgen, zullen in November wel de onafhankelijkheid gaan injubelen - oppassers van regenten en wedono's collecteeren voor de ‘onafhankelijkheid’ in kampongsloppen - en ongetwijfeld zal de europeesche pers zulks in kleuren en geuren relateeren, en verkondigen dat die desperados, warhoofden, leugenaars, onbenulligen, zooals ze betiteld worden, in 't geheel niet den geest of de gedachten van hun volk weergeven. Men zou zich in Holland vergissen door aan die krantenberichten geloof te slaan: het opleven van alle aziatische volken heeft de intellectueele inlanders tot ontwaken gebracht, en doet hen vragen waarom zij steeds in slaafschheid zullen gehouden worden. Hoe die beweging ontstaan is zal thans niemand kunnen verklaren, doch van een veranderde toestand was 't eerste symptoom de rus-

sisch-japansche oorlog, waarvan de geruchten thans zijn doorgedrongen tot hoofd en hart van elken koelie. Daarna de revolutie in het chineesche rijk van 't midden, met het uiterlijk gevolg, dat sinds 1910 de gestaarte chinees met baadje en pofbroek een curiosum werd. Vlak daarop de kersteningspolitiek. Ik geef grif toe, dat behalve de besnijdenis en de pelgrimsvaart naar Mekka de meeste javaansche volksgebruiken van hindoesche of animistische oorsprong zijn, zooals wajang, gamelan, de sembah, het nilå en dergelijke. Toch voelt de javaan zich mohamedaan, en zal hij zich verzetten wanneer men hem kerstenen wil, zooals ook de hollandsche boer zich zou verzetten, wanneer men hem tot de heidenen rekende omdat bij hem tot dezen dag in zwang zijn de paaschvuren, Wodans strijdros in de gestalte van sinterklaasjes, of 't haantje op zijn kerk, de oude heilige germaansche vogel.

Ongeveer in 1903 begint zich 't ontwakend volksbewustzijn op Java te openbaren. Mas Ngabei Soediro Hoesodo reist de verschillende regenten af, om ze te winnen voor 't denkbeeld van een studiefonds voor indische jongelieden. Raden Kamil en Raden Atmodirono trachten hun best te doen in 't belang van de massa. In 1908 werd in de dokterdjawaschool te Weltevreden geboren de bekende vereeniging *Boedi Oetomo*. Goenawan en Soetomo waren de geestelijke vaders. Zes maanden later werd in het oude Mataram het eerste congres gehouden, waar beslist de democratische geest bleek te heerschen. Toen werden de regenten, conservatief van nature en door eigenbelang, bevreesd; zij richtten een *Regentenbond* op en wisten de democraten uit Boedi Oetomo te verwijderen. De tijdgeest werd hierdoor niet bedwongen: de Regentenbond ging ter ziele en B.O. werd een zeer antiek-liberale futlooze organisatie. Abdoel Moeis, thans ook als z.g. opruier gevangen gezet, riep terecht uit: ‘B.O. is impotent door haar te veel leunen op gouvernementsambtenaren.’

In 1912 ontstaan de merkwaardigste organisaties: de *Sarekat Islam* en de *Indische partij*.

De intellectueele Javaan zag in, dat B.O. hem niets verder zou brengen, daar B.O. langzamerhand in 't aloude systeem der despotische vorstjes was teruggegleden: de vorst, die over leven, tijd, geld en vrouw van zijn ondergeschikten te gebieden heeft en

aan de andere kant de getrouwe ‘abdidalems’ (slaven) die voor hem moeten hurken en kruipen. Zoo zijn de meeste regenten nóg op Java.

De koelie was door gemis aan onderwijs - de dessaschooltjes zijn een paskwil, uitsluitend geschikt om lichtgeloovige Kamerleden zand in de oogen te strooien - nog onontwikkeld; van zijn regenten en hunne satellieten had de ontwikkelde ‘middenstand-’ Javaan niets te wachten; de europeesche ambtenaren gingen en gaan nog van het systeem uit: ‘schiet er maar op los,’ ‘gezag en prestige,’ ‘recht van den overheerscher’: trouw gesteund door de overige Nederlanders, in Indië nagenoeg uitsluitend kapitalisten, de menschen van den handel en cultures. De europeesche pers wilde zijn abonné's niet verliezen en spuwde gal en venijn over die arrogante, oproerkraaiende inlanders, die door hun leiders waren onderricht, dat zij heusch niet gedwongen konden worden om voor *ƒ* 25 de bouw hun sawahs te verhuren aan de suikerfabriek, of een heelen dag zwaar te werken voor 15 cts. de man, 7½ cts. de vrouw en 5 cts. het kind, welke loonen geen uitzondering waren!

Door niemand gesteund richtten de intellectuels en de kooplieden de bekende Sarikat Islam op. De stoot is gegeven in Solo door een hadji en de kroonprins van Solo dien de regeering zoo gauw mogelijk tracteerde op een snoepreisje naar Holland.

De regeering trachtte onophoudelijk voort te gaan met het fnuiken der S.I. - Regeeringsambtenaren moesten de vergaderingen bijwonen; bestuursleden klakkeloos aangehouden, vergaderingen geschorst of verboden. De vereeniging richtte toko's op, streefde uit eigen kracht naar het oprichten van coöperatieve vereenigingen, wat vergeefs was, daar Indië nog geen coöperatieve wet rijk is. Een enkel relletje, dat onafscheidelijk is van iedere jeugdige beweging, was genoeg om het dagblad, dat er zich op beroemt het ‘Suikerblad’ te zijn, tot de gemeenste scheldwoorden te brengen. Eindelijk nadat 15 mille aan notarissen en advocaten geofferd was, werd de rechtspersoonlijkheid aangevraagd en geweigerd. Alles stond weer op losse schroeven en de S.I. moet zien weer zoo'n bedrag te verzamelen om te trachten rechtspersoonlijkheid voor elke afzonderlijke afdeeling aan te vragen. Als dat maar lukt! Want de Javaan, die zich in vertrouwen uit,

is heilig overtuigd, dat de regeering hem stelselmatig er onder tracht te houden. Verbittering tegen de regeering heeft deze handelwijze gesticht, die nog veel heviger zal worden door de gevangenneming van de schrijvers der bovenbedoelde brochure, die geschiedde op een wijze alsof men met moordenaars of struikroovers te doen had, in plaats van met beschaafde mannen (een van hen, Tjipto, n.b. ridder der Oranje Nassauorde wegens zijn buitengewone opofferingen tijdens de pestbestrijding) die verklaarden een stem in de regeering te willen hebben, en het onkiesch vonden, dat de regeering inlanders liet offeren voor de onafhanlijkheidsfeesten; inlanders, die de regeering vier eeuwen lang had verwaarloosd.

Wat de regeering met de z.g. pamfletschrijvers voor heeft is thans nog onbekend; misschien wel ze voor 'n jaar of tien onder de papoea's zetten, of moerassen dempen?

Intusschen waren de indo-europeanen reeds jaren lang ontevreden over den gang van zaken. Die geld hadden konden in Holland studeeren, de overige konden klerkje worden of koeliewervers. Dokter, ingenieur, apotheker, leeraar, veearts, chemiker, niets kan de onvermogende indische jongen tot op den huidigen dag in Indië worden, en de pur-sang minacht hem om zijn weinige kennis, zijn nederige positie en zijn slecht hollandsch. Reeds vroeger was de vereeniging *Insulinde* opgericht, waar geen kracht van uitging: men schaamde zich er nog voor indo te zijn of ‘sinjo’, ‘blauwe’ of ‘liplap’ zooals de beschaafde volbloed hem betitelde.

Toen trad Douwes Dekker, de naneef van Multatuli op. Hij wekte den indo op zich niet te schamen voor zijn donkere huidskleur, en te eischen betere levensvoorwaarden. D.D., welke twee letters op menig europeaan werken, als de roode doek op den stier, zooals hijzelf dat uitdrukt, is iemand in de kracht van zijn leven, en gehuwd met een volbloed europeesche. In den zuidafrikaanschen oorlog verliet hij, door een groot rechtvaardigheidsgevoel gedreven, de tropen en streed aan de zijde der Boeren mee. Na den vrede keerde hij van Ceylon, waar hij als krijgsgevangene gebracht was, weer naar zijn geboorteland terug. Hij richtte de I.P. op, met als doel een ideaal nog grootscher als dat der S.I. Zijn strijdkreet was *niet:* ‘Indië voor de Indo's’, zooals

de Javanen hadden geroepen: ‘Java voor ons’, maar: ‘Indië voor de *Indiërs*.’ Onder dat nieuwe woord ‘Indiërs’ verstond D.D. *allen,* die Insulinde lief hadden als hun eigen land, dus zoowel inlanders, als chineezen, als indo's. Ook volbloeds, die Insulinde als hun tweede vaderland beschouwden, rekende hij onder 't begrip ‘Indiër.’ Hij zag in, dat Indië niet langer een bezitting, een wingewest kon blijven; hij zag de schatten die met handel en cultures verdiend werden, terwijl de *Eurasian* zich met de minste en slechtste postjes moest behelpen, omdat hij geen geld en geen gelegenheid had om zich te ontwikkelen. Hij gevoelde ook voor het schromelijk onrecht, aan andere rassen door volbloeds aangedaan. Ook aan de I.P. weigerde de regeering rechtspersoonlijkheid, op grond van den gevaarlijken ‘geest’ van D.D. Een medewerker van de Expres (28 April 1913) zegt terecht: ‘de huidige geest, zooals hij thans gedemonstreerd wordt door duizenden, en nogmaals duizenden, is een uitvloeisel van een jarenlang onderdrukt gemoed, dat meer direct in verband staat met de koloniale wijze van regeeren’.

Ten slotte ontnam de regeering, die steeds meer volbloeds trachtte te importeeren, tot douanebeambten en politiecommissarissen toe, aan den indo 't recht controleur B.B. in Indië te worden. De regeering beweerde dat er geen animo meer voor was, doch D.D. toonde duidelijk aan, dat men kunstmatig die school deed verloopen, door de instelling van een z.g. *schiftingscommissie*, die de eischen abnormaal verzwaarde. Deze woorden vond de regeering lasterlijk, en D.D. werd veroordeeld tot twee weken gevangenisstraf. De voorgenomen reis naar de Filippijnen; het afbreken van den tocht in Hongkong; de reis naar Nederland en de terugtocht naar het oostersche vaderland zijn u welbekend.

De groote vraag of Indië rijp is voor een meer zelfstandig bestuur, hetzij nu, hetzij over een jaar of vijftig, blijft steeds een kwestie van gissing.

Een verklaring als van Idenburg: ‘*Holland zal aan Indië nooit zelfstandigheid toestaan*’, een krachtpatserig optreden zooals dat van de justitie tegenwoordig: rechts en links beslaglegging, huisen briefonderzoek, gevangennemingen, zware straffen, drukpersdelicten bij twintigtallen, zullen den stroom misschien wel een tijd lang kunnen remmen, doch slechts om hem in het verbor-

gene des te heftiger en verbitterder te doen voortgaan. Optreden van bestuursambtenaren die aandeelen in een toko in beslag nemen, omdat die opgericht was met geld van de S.I. of van ambtenaren die aan leden der I.S. verboden van de telefoon gebruik te maken, zijn ook prachtig geschikt om de haat tegen ons volbloeds aan te wakkeren. Dat vooral tegen inlanders russisch wordt opgetreden kan men nagaan als men bedenkt dat de op de grondwet berustende rechten van ‘onschendbaarheid van woning’ en ‘onschendbaarheid van brievengeheim’ niet voor den inlander gelden. Elke politieoppasser, meestal de grootste schavuit van zijn dessa, kan ten allen tijde de woning van een inlander of chinees binnendringen, zonder eenig bevel van hoogerhand. Dit brengt mij vanzelf op den grootsten grief, dien de inlander - zooals ook de chinees - tegen ons bestuurssysteem heeft: de *rechtsongelijkheid*. Hierbij kan men weer onderscheiden de feitelijke en de wettelijke ongelijkheid. De feitelijke bestaat hierin, dat men hem veel zwaarder pleegt te straffen dan den overheerscher, dat hij gebukt gaat onder een systeem van onwettige en onbeschreven prentahs (bevelen, raadgevingen). De wettelijke in het strafsysteem, dat herhaaldelijk zwaarder straffen bedreigt voor inlanders, en feiten speciaal door hen begaan strafbaar stelt, en in 't civielrechterlijk systeem, dat alle vooruitgang stremt. Wat 't *prentahsysteem* betreft, dat drukt nagenoeg uitsluitend op den inlander. Voorbeelden te over kan men hiervan vinden in de Verslagen der z.g. welvaartscommissie (onderzoek naar 't Recht en de Politie.) Het meest onrechtvaardig is wel 't beruchte *Besoekibesluit,* uitgevaardigd door den onder veel dankbetuigingen ontslagen resident Bosman. Wanneer de dader in geval van brand in een suikerriettuin niet direct gevonden wordt, moet voor ‘straf’ de bevolking der omliggende dessa's dagen en nachten lang op 't verkoolde veld bivakkeeren, soms weken achtereen, terwijl ze ondertusschen geen cent verdienen en bezittingen en oogst aan die onschuldige lieden ontstolen worden. Of 't *systeem Constant* waar - eveneens uitsluitend ten bate van de europeesche cultures - ingeval van rietbrand heele dessa's dagelijks wandelingen moeten maken naar den regent, waar ze uren moeten wachten, om de dorpelingen zoodoende tam (mateng) te maken. Of, zooals in andere afdeelingen, dat *verdachten* aan rietbrand

onder leiding van een wedono aan elkaar geketend met ketelmuziek worden opgebracht. Of het bestuur van Malang, dat ter wille van de pestbestrijding eischte dat de atappen huisdaken eensklaps door pannendaken zouden worden vervangen, op kosten der bevolking natuurlijk. Oud en jong werd in heerendienst geprest tot het maken van pannen. Of zooals in Meester-Cornelis, waar eenige jaren geleden twee Japanners vermoord werden, terwijl de daders aanvankelijk onbekend bleven, en waar de flinke, kranige assistent-resident allen handel deed stop zetten, zoodat de bevolking tot armoede verviel. Of assistent-residenten die fungeerend notaris waren, en die bekend stonden om 't buitengewoon groot aantal grondhuurcontracten.

Met honderden kunnen deze voorbeelden vermeerderd worden; dat men zóó zelfs niet tegen Chineezen en Arabieren durft op te treden kan men zich denken. De contractkoelie in Deli verdient op groote ondernemingen 34 cts., een vrouw 20 cts.; hij heeft daarvoor vaderland, familie en kennissen verlaten en is voor minstens drie jaar feitelijk gevangene; is hij z.g. brutaal, lui of wat dan ook, voor alles gaat hij de gevangenis in.[1)]

De tabakkers, steunpilaren der maatschappij, vrijgesteld van alle grond- of overschrijvingsbelasting, omdat hun grond sultansgrond is, kunnen tienduizenden besteden aan feesten, fonteinen e.d. Aan Sumatratabak alléén wordt de laatste zes jaar in Amsterdam ongeveer 60 millioen 's jaars verhandeld.

Om tot D.D. terug te keeren: dat zijne veroordeeling uitsluitend geschiedde om zijn ‘boozen geest’ te bezweren was duidelijk. In de Expres van 25 Februari 1913 toont B.P. dan ook helder aan dat bekwame ambtenaren als Prof. van Vollenhoven, Prof. Snouck Hurgronje, Bekaar en zooveel anderen heel wat gezegd hebben wat niet vleiend was voor 't gouvernement, terwijl niemand er aan dacht hen te vervolgen.

En evenals met D.D. is 't thans ook gegaan met Tjipto c.s., de schrijvers der onafhankelijkheidsbrochure, die rustig thuis of op hun kantoor zaten en die zonder bevel van inhechtenisneming, (want dat is voor een inlander niet noodig!)

1) Zie hierover Expres van 1 en 28 April en Mei 1913 onder 't motto: ‘de Noodkreet’.

door een schout gearresteerd werden, en zonder dat 't hun vergund was van hun familie afscheid te nemen regelrecht naar de gevangenis werden gevoerd.

De bevolking dacht evenmin aan opstand als Tjipto zelf, maar met veel machtsvertoon (uit vrees?) waren alle publieke gebouwen met troepen bezet en zelfs de cavalerie van 't naburige Tjimahi gerequireerd. Ik onderstel, dat 't officieel zal heeten, dat een gruwelijke samenzwering door de schranderheid der regeering is ontdekt, en dat door 't kloek en vastberaden optreden een groot bloedbad werd voorkomen. Een brochure waarin aangedrongen werd met de z.g. onafhankelijkheidsfeesten geen geld te verbrassen, doch daarvoor een telegram aan de koningin te zenden! 't Is om te lachen, als 't niet zoo bedroevend was. Ontwikkelde Jongjavanen door de regeering als struikroovers behandeld!

De heele rechtspraak voor den Javaan is een conglomeraat van onbillijkheden. Ageert een Europeaan tegen een inlander dan is dat een landraadzaak, de Europeaan heeft weinig kosten, kan naar verkiezing zelf verschijnen, of er zijn huisjongen op afsturen; is daarentegen een inlander eischer dan moet zijn zaak door een der drie raden van justitie behandeld worden; moet hij een advokaat hebben. De inlander ziet dan maar meest van zijn vordering af, zelfs als hij pro deo kan ageeren, want tevoren zou hij al zoo dikwijls naar een der drie hoofdplaatsen moeten gaan, dat hij dat niet betalen kan. Een cheribonsch Javaan zou in Batavia een advokaat moeten raadplegen, wat voor hem in de meeste gevallen onmogelijk is. Heeft een inlander een politieovertreding begaan, dan komt hij voor de beruchte rol, waar de assistent-resident als alleensprekend rechter fungeert, zonder beroep of andere voorziening. Is een inlander geslagen door een Europeaan, dan wordt 't een residentierechtzaak. De controleur B.B. fungeert hier als onbezoldigd ambtenaar aan het openbaar ministerie. Daar de controleur zijn eigen werkzaamheden heeft, komt 't vaak voor, dat een zaak verjaard is, vóór ze is voorgebracht. Loopt alles mee, dan wordt de Europeaan voor 't residentiegerecht geroepen, gepresideerd door den landraad-voorziter, en heeft hij wèl recht van appèl.

Een groote grief van de inlandsche ambtenaren zijn de traktementen, en de treurige beginjaren. Iemand van de hoofden-

school, die geleerd heeft van natuurkunde, geschiedenis, economie en wat al niet, wordt hulpschrijver op *ƒ* 10 in de maand, een traktement waarvoor men tegenwoordig geen goede kokkie of huisjongen kan krijgen (een inlandsch chauffeur verdient gemiddeld *ƒ* 40!) Dat blijft hij jarenlang, wordt dan schrijver op *ƒ* 15, en ten slotte djoesoetoelis wedono op *ƒ* 25. Waarmee de grootste helft haar baton de maréchal heeft bereikt. Zulke hongerloonen leiden natuurlijk tot oneerlijkheden, en dan wordt in koor het lied van den onbetrouwbaren inlander aangeheven. Bekels (dorpsburgemeesters) krijgen totaal geen tractement, doch slechts een lapje grond, dat zij zelf niet kunnen bewerken, omdat hun de tijd ontbreekt. Toch moeten zij rijtuig houden, wekelijks de conferentie bijwonen zonder een cent vergoed te krijgen voor reisen verblijfkosten of schrijfbehoeften. Dit laatste is trouwens met alle inlandsche ambtenaren 't geval. 't Gevolg is weer, dat in suikerstreken alle ambtenaren van hoog tot laag geld of suiker van de fabriek cadeau krijgen. Iedereen weet dit, doch 't heet geen omkooping, maar schadevergoeding voor tijdverlies of getuigengeld. Kan men 't den prijaji's eigenlijk wel zoo heel erg kwalijk nemen? Weduwenpensioen is evenzoo een onbekende luxe voor inlandsche ambtenaren. Het overige dorpsbestuur krijgt evenmin salaris (b.v. de tjariks, kebajans baoes, of hoe ze meer heeten.) Ook de leden van den priesterraad, die erfeniskwesties berechten, zijn onbezoldigd; dat deze geestelijkheid daardoor onbetrouwbaar is, en de bevolking geducht afzet, is een bekend feit.

De regeering beweert geen geld te hebben, maar kan wel direct meer dan 60 mille uittellen voor onafhankelijkheidsfeesten!

Ook het belastingstelsel is een groot onrecht. Volgens Bekaar (Moederland en Koloniën. Begrooting 1912) ‘is 't inlandsch inkomen met 20% belast, waarbij dan nog de heerendiensten komen, die op 25 dagen per jaar al zeer matig zouden berekend zijn.’ Bekaar vergeet dan nog te noemen: de dessadiensten, de diensten ingeval van rampen van hoogerhand, de herhaalde oproepingen voor inlandsche ambtenaren, en de onwettige prentahs! Eigenaardig is nog Bekaars opmerking, dat de betrekkelijk weinige europeesche ambtenaren - ‘*de dure bovenbouw*’ - 't gouvernement jaarlijks 15 millioen kosten aan pensioenen, en de tallooze inlandsche ambtenaren te samen één millioen.

Indo's en volbloeds smeeken om een burgerschool in Bandoeng. Maar wat heeft 't volk te willen in Indië als 't den G.G. niet behaagt!

Of de H.B.S. te Batavia zóó overbevolkt is, dat de eerste klas uit acht parallel-afdeelingen bestaat, of Bandoeng een steeds groeiende stad is met een gezegend bergklimaat, 't doet er niet toe! Bandoeng moet naar men zegt gereserveerd blijven voor de jezuitische secte van den Heiligen Aloysius, die daar een H.B.S. wil stichten.

Mijn treurzang wil ik thans eindigen.

Laten de Nederlanders zich afvragen, of het de *Jong-javanen* zijn die haat en verbittering kweeken!

X.X.

Politieke feiten en richtingen

Het nieuwe ministerie.

Was het constitutioneel, was het logisch, was het juist, dat een liberaal kabinet optrad, na de beslissingen door de S.D.A.P. en de liberale concentratie genomen? Het antwoord op die vragen hangt geheel af van de verhouding, waarin het nieuwe kabinet tegenover de partijen in de Tweede Kamer zal komen te staan. Want het is er eenmaal, en het verkrijgt een kans om zich te handhaven. Door de loop der parlementaire gebeurtenissen zal pas kunnen blijken wat het kabinet in werkelijkheid beteekent. Daardoor is elke discussie over zijn wording afgesneden. Het beduidt niet dat zoo'n discussie geen zin heeft. Integendeel wordt zij door een gezonde democratie geëischt. Maar dit kabinet Cort van der Linden is ontstaan buiten die democratie, als 't ware op eigen verantwoording. Er is getracht een naam daarvoor te vinden. Een zaken-kabinet was het niet, een concentratie-kabinet mocht het niet zijn. Ook de naam extra-parlementair ging niet op. Want een ministerie Bos had er voor een groot deel precies eender kunnen uitzien.

Slechts het woord extra kan als typeerend gelden. Noch het parlement, noch ook de kroon heeft verantwoordelijkheid voor het optreden dezer regeering. Men zou misschien kunnen spreken van een program-kabinet, indien het n.l. in een bepaald program, dat voor geen der politieke partijen aanvaardbaar is, doch dat toch wel een gemengde meerderheid zal vinden, zijn reden van bestaan duidelijk had gemaakt.

Moet en mag de jongste troonrede zoo'n program heeten? Is daarmede verklaard wat het kabinet wil zijn, en hoe het zal optreden? Ook deze vraag kan niet duidelijk en eenvoudig beantwoord worden. In hoofdzaak toch brengt de troonrede het

concentratie-program. Grondwetsherziening ter invoering van algemeen kiesrecht, met open deur voor vrouwenkiesrecht; een soort staatspensioen; voortzetting der militaire hervormingen in de ingeslagen richting; verdraagzaamheid in Indië, terwijl het benoodigde geld zal gezocht worden uit een inkomsten belasting en uit verhoogde successie-rechten.

Weliswaar is er schakeering in de redactie. Evenredige vertegenwoordiging ontbreekt en het staatspensioen zal staan naast de 'vereenvoudigde' verzekeringswetten van Talma. Doch de wijziging is nòch duidelijk, nòch van voldoende politieke beteekenis om het program een eigen karakter te geven. Evenmin geschiedt dit door de toevoegingen over het afsluiten der Zuiderzee, en het instellen der pacificatie staatscommissie inzake den schoolstrijd.

Het program is en blijft een variatie op dat der concentratie. Maar het mist daarvan twee dingen. Ten eerste de toelichting die de liberale politiek in den verkiezingsstrijd heeft gekregen, en ten tweede de ruggesteun eener partij of partij-combinatie.

Daarom te meer ontneemt de vaagheid der gekozen redactie aan de troonrede het karakter van een rechtvaardigings-program voor het nieuwe ministerie. Het is nu onmogelijk in het kabinet iets anders te zien dan een zuiver liberale combinatie, doch zonder verband met de vrijzinnige partijen. Is dit ook zoo bedoeld door die partijen? Het zou opgemaakt kunnen worden uit de weinig geestdriftige zelfs kritische toon van de liberale pers. Ook wanneer die achterdochtig gezind was, zou haar uiting niet anders kunnen zijn.

Behoeft het dan te verwonderen dat de andere partijen in hooge mate terughoudend zijn? De sociaal-demokraten op wier steun toch duidelijk gerekend wordt, zullen nog heel wat te vragen hebben, en duidelijke antwoorden verlangen, vooral ter zake van de defensie-plannen, eer dat zij regeeringsgezind zijn. Zij gevoelen weliswaar voortdurend dat algemeen kiesrecht en staatspensioen tot hun verantwoordelijkheidsbesef spreken, maar die beide kunnen niet als vogels in de lucht hen lokken naar hooge militaire uitgaven.

En de rechtsche partijen zijn uiteraard vijandig. Want het kabinet is zoo zuiver liberaal, en zijn program is zoo stellig gebouwd op de linksche verkiezingsoverwinning dus op hun

nederlaag, dat zij bitter weinig lust kunnen gevoelen de wissel te accepteeren, die het kabinet ongevraagd heeft getrokken op hunne stemmen vóor de militaire uitgaven, maar dan ook op niets anders.

Zoo bezien is dus de positie van het kabinet uiterst zwak. Het kan op geen enkele vaste steun in de kamer rekenen, omdat het nòch een politiek verband heeft, nòch ook door een helder program voor ieder duidelijk heeft gemaakt dat en hoe het met een bekende, zij het dan ook voor de onderdeelen wisselende meerderheid verwerkelijkt zal worden.

Na de troonrede is algemeen de leus: afwachten. Elk regeeringsvoorstel zal zijn eigen politiek en zijn eigen kansen medebrengen. Het kabinet zal stuk voor stuk moeten toonen wat het is en wat het kan tot stand brengen. De kans daarop is het gegund. Uiteraard kunnen na de crisis-gebeurtenissen, noch de liberalen noch de socialisten een poging beginnen om het extra-kabinet omver te werpen. Bovendien is het program, hoe vaag danook, eer een reden van steun dan van aanval.

Zal het kabinet omvergeworpen worden, dan moet dit gebeuren door de rechterzijde. Deze heeft echter gewichtige redenen om het niet, tenminste niet spoedig, te beproeven. De coalitie is n.l. door den nederlaag van Juni in sterke mate gedesorganiseerd. Vooral ook omdat onmiddellijk daarop Dr. Kuyper de protectieplannen liet vallen, terwijl dit van katholieke zijde, zij 't ook minder scherp, beantwoord werd met een genegenheidsbetuiging voor het algemeen kiesrecht.

De coalitie mist op dit oogenblik zoowel de eensgezindheid, als een regeerings-program. Beide kunnen niet kunstmatig ontstaan. Slechts een gemeenschappelijke strijd in de oppositie, en speelruimte van een overgangstijd kunnen het herstel brengen. Daarom is het niet zoo spoedig te wachten dat de rechterzijde het kabinet in een val lokt. Een voorafgaande verzwakking zal waarschijnlijk daarboven verkozen worden. Daarop zal de tactiek, vooral van Dr. Kuyper gericht zijn. Te meer daar de val van het kabinet eerst een overwinning der rechterzijde kan worden door een kamerontbinding met zeer onzekere kansen.

Het kabinet zal dus, zooal geen warme aanhang, dan toch geen tot zijn val besloten vijanden in de Tweede Kamer vinden.

Gelegenheid is er dus om te toonen of de extra-ministers iets goeds tot stand kunnen brengen.

* * *

De kansen van het regeeringsprogram.

Wanneer aan de crisis een logischer en bovenal een juister oplossing gegeven was, door de vorming van een grondwets-herzieningskabinet uit linker en rechterzijde, zou het algemeen kiesrecht vóór op het program hebben moeten staan. Dat is bij het ministerie Cort van der Linden niet anders. Is er dan wel zoo'n groot onderscheid? Komt het er zoozeer op aan, wie het voorstel doet? Inderdaad is dat thans het geval. Een grondwetsherziening die ten doel heeft om belemmeringen weg te nemen voor groote en sterke volksbewegingen, en die als gevolg de machtelooze evenwichtspolitiek der laatste jaren voor goed onmogelijk maakt, mag ten slotte rekenen op de goedkeuring der overgroote meerderheid. Zou een overeenkomst getroffen zijn, - en met goeden wil kan dat geschieden - zoo kon ongetwijfeld de geheele herziening een snel verloop hebben. Binnen enkele jaren stond dan de Nederlandsche politiek op een geheel anderen, een breederen en gezonder basis.

Het had ook gekund dat liberalen en sociaal-demokraten te samen de groote hervorming onzer politiek hadden ondernomen meer principiëel en met het besef van den strijd die zij met name tegen de Eerste Kamer gingen voeren. Zij hadden dan een campagne kunnen beginnen gelijksoortig als die in Engeland tegen het Hoogerhuis. Het had gekund, indien de sociaal-demokraten vertrouwen getoond hadden in de liberalen. Daarvoor was echter noodig geweest dat deze in den crisis eene andere houding hadden aangenomen. Blijkbaar hebben de liberalen daarvoor angst gehad, angst met het oog op hunne kiezers.

Doch al ware het liberaal-socialistische bloc tot stand gekomen, zoo zou het algemeen kiesrecht nog niet gemakkelijk en snel zijn bereikt.

Zou dit thans wel gelukken aan het ministerie Cort van der Linden? Het kan stellig rekenen op de liberalen en socialisten, d.w.z. op een meerderheid in de Tweede Kamer. Doch ook is

te voorzien dat de oppositie zich verzet tegen een grondwetsherziening waarin de onderwijskwestie niet is geregeld. Zij zal òf uitstel vragen tot het advies der nieuw te benoemen staatscommissie voor de schoolvraag is uitgebracht, òf wel die geheele commissie afwijzen, d.w.z. geen deel eraan nemen en de onmiddellijke voorziening in de grondwet eischen.

Bij zoo'n houding zal de oppositie zeer waarschijnlijk kunnen rekenen op de steun van de Eerste Kamer.

Alleen reeds door dergelijk optreden zal de verzwakte coalitie hare krachten kunnen herkrijgen, waarna zij ongetwijfeld de gelegenheid zal zoeken om hetzij op de militaire onderwerpen dan wel op andere het kabinet ten val te brengen, om daardoor in nieuwe verkiezingen tot de meerderheid te komen.

Een dergelijke handelwijze der coalitie is zóó logisch, en zóó voor de hand liggende, dat èn de linkerzijde der Tweede Kamer, èn het kabinet ermede rekening moet houden.

Dit nu is alleen mogelijk door de grondwetsherziening zoo snel als slechts eenigszins doenlijk is in behandeling te brengen. Elk uitstel brengt het gevaar mede dat de oppositie de kracht van het kabinet en van de meerderheid vooraf heeft verzwakt. Zal het kabinet de grondwetsherziening voor algemeen kiesrecht niet alleen ‘onverwijld’ voorbereiden, maar ook aan de orde stellen? Het is nauwelijks te verwachten indien men de plannen van de troonrede beziet, die wel voor een vierjarige periode bestemd schijnen.

Indien echter inderdaad de kiesrechtkwestie verschoven wordt naar het vierde zittingsjaar van deze Kamer, dan is het ministerie Cort van der Linden er niet beter, eer slechter aan toe dan het vroegere kabinet de Meester. De omstandigheden zijn gelijksoortig, maar door de verscherpte verhoudingen veel moeilijker.

Kan ondertusschen de tweede groote hervorming, waarover de verkiezingen geloopen hebben, nl. het staatspensioen tot stand gebracht zijn? Dit was een winst, ook al zou de kiesrechtkwestie in gevaar komen. De troonrede zelf brengt hieromtrent ernstige twijfel. Het woord staatspensioen is erin verzwegen, terwijl Talma's invaliditeitswet erdoor wordt gehandhaafd, zij het danook ‘vereenvoudigd.’ De millioenenrede brengt een zeer korte maar onvoldoende toelichting van dit plan. Het

blijft in elk geval nog duister, al rijst het vermoeden, dat gezocht is naar een compromis, aanvaardbaar ook voor de rechterzijde. Tevens naar een zoo goedkoop mogelijke oplossing. Dit zou verklaarbaar zijn, waar immers het groote bewaar van Mr. Treub tegen het staatspensioen dit was, dat het niet te betalen zou zijn. De vraag is echter of zoo'n oplossing succes kan hebben. Er is kans dat het noch de voorstanders van staatspensioen, nòch ook de aanhangers der verplichte verzekering bevredigt. En indien zelfs beide om toch iets te bereiken er zich bij neerleggen, dan zal in de practische toepassing de hervorming zich vertoonen als halfheid, waarover een nieuwe, lange en arbeidverspillende strijd gaat beginnen.

Een derde taak die het kabinet kan en moet ondernemen is de hervorming onzer finantiën. Wat is daarvan te verwachten?

Ongetwijfeld is hier nuttig en en noodig werk te doen. Terwijl overal in het land zich een groote voorspoed vertoont, zoo in handel als nijverheid en landbouw, terwijl voorts in de koloniën de rijkdommen van cultures en mijnen de vorming van groote kapitalen bewerken, verkeeren 's lands geldmiddelen in een buitengewoon slechten toestand. Elk kabinet zou de dank van het geheele volk verdienen indien aan deze wanverhouding voor goed een eind gemaakt werd. Toont niet Engeland het voorbeeld hoe sterk een staat zich kan gevoelen, welks geldmiddelen behoorlijk in orde zijn?

Doch het voorstellen van nieuwe belastingen is een ondankbare taak. En bij de vervulling daarvan duiken altijd onberekenbare moeilijkheden op, die slechts een sterke regeering kan overwinnen.

Is het kabinet Cort van der Linden, dat toch in verschillende instantie's steun moet kunnen vinden in een beroep op de kiezers, daarvoor krachtig genoeg?

De ervaring zal het moeten uitwijzen. Wij hebben met de drie genoemde hervormingen de lijst niet uitgeput van wat het ministerie tot stand kan brengen. De afsluiting der Zuiderzee, gevolgd door een geleidelijke drooglegging is een groot nationaal werk. En het besluit daarmede te beginnen is stellig van groot belang.

Maar zal een onrustige Tweede Kamer, onrustig nl. door de buitengewone politieke vehoudingen, ertoe overgaan?

Blijkt dit mogelijk, dan kan er ook geen reden zijn om een ander groot werk aantevatten, dat van mannen als Treub en Lely verwacht mag worden, nl. de staatsexploitatie onzer spoorwegen.

Dat dit niet op het program der regeering voorkomt is een bewijs, dat dergelijk werk slechts aantevatten is onder zuiverder en gezonder politieke verhoudingen.

* * *

Vernieuwing van politiek leven.

Het is duidelijk, dat van het nieuwe ministerie geen vernieuwing van het politiek leven kan uitgaan. Allereerst al niet omdat het zuiver liberaal is en dus de oude clericale scheidingslijn tusschen rechts en links handhaaft. En in de tweede plaats niet omdat het de politiek noodzaakt af te wachten tot aard en vorm der regeeringsvoorstellen volledig bekend zijn. Dat brengt misschien tijdelijk rust, doch niet eens pacificatie, laat staan dan een zelfbewuste actie om de oude partij-groepeeringen te verbreken.

Wat is er echter van de Tweede Kamer te verwachten? Blijkens de persberichten heeft de liberale concentratie haar bestaan gehandhaafd. Een nieuw comité gevormd uit de voorzitters van de kamerclubs der drie vrijzinnige partijen is ingesteld.

Zal dit overleg op den duur leiden tot een begin van samensmelting? Of m.a.w. zal de toenadering, niet alleen in tactiek, maar ook in beginselen, die zoo duidelijk is gebleken zich voortzetten? Op zich zelf zou dat een verbetering beteekenen, ofschoon de politiek niet veel erdoor kan veranderen. Terwijl toch eenerzijds de vrij-liberalen de scherpe kanten van hun conservatisme wat afronden, zullen het voornamelijk de vrijzinnig-demokraten zijn, die weer terugkeeren tot het oude liberalisme na de vele vergeefsche pogingen om een sociale hervormingspartij te zijn. De liberale unie ten slotte vertegenwoordigt dan de eigenschap van een terughoudende aanpassingszin aan veranderende behoeften van het maatschappelijk leven.

Tegenover die toenadering tusschen de vrijzinnige groepen, staat bij de protestantsch-kerkelijke partijen een neiging tot splitsing, ondanks er voor de anti-revolutionnairen en christelijk-historischen een politieke aandrang naar vereeniging aanwezig moest

zijn. Kon daaraan gevolg gegeven worden, zoo zou stellig een vereenvoudiging, doch ook hier evenmin een vernieuwing of verandering der politiek uit voortvloeien. De sociale neigingen onder de anti-revolutionnairen zijn evenals bij de vrijzinnigdemokraten aan het vervloeien. Zij zijn al lang niet zuiver meer en hebben zich nauwelijks kunnen handhaven.

Zouden zij dan op eens weer in staat zijn een partij te doen herleven?

Daarom is het oude plan eener vereeniging van demokraten uit alle partijen tegenover de conservatieven niet meer uitvoerbaar. De eenheid der katholieke partij zou zich daartegen het meest stellig verzetten.

Die illusie moet dus opgegeven worden. Zelfs indien de noodzakelijke vereenvoudiging van het partij-wezen zich snelller kon voltooien, zou de verhouding deze worden, dat vier partijen bleven bestaan: de katholieke partij, een protestantsch-christelijke, een liberale en een sociaal-demokratische.

Geen van die vier kan een meerderheid op zich zelf vormen. En in tenminste drie zal een innerlijk evenwicht voorkomen van meer hervormingsgezinde elementen tegenover de conservatief gezinden. Slechts bij de sociaal-demokraten bestaat het evenwicht in een andere groepeering, n.l. van de revolutionnaire elementen tegenover andere die aan directe hervormingen een grooter belang toekennen.

De vernieuwing der politiek zal voornamelijk hierin moeten bestaan dat door evenredige vertegenwoordiging op den grondslag van een zeer algemeen kiesrecht dergelijke vier partijen elk kunnen komen tot een zuiver politiek program, dat niet verstoord of gehinderd wordt door de combinatie's of groepeeringen om de regeeringsmacht te verkrijgen. Zoo'n program moet dan wel een weerslag zijn van de verlangens en behoeften der kiezers die de partijen steunen.

Hoe dan geregeerd zou moeten worden? waar toch het geheele parlementaire stelsel op het bestaan van twee partijen gebouwd is, of bij nood op dat van twee partij-combinatie's.

De logische oplossing is die van program-ministerie's, al naar gelang van de onderwerpen, die blijkens volksbewegingen of verkiezingen het meest urgent zullen zijn.

Dat zou gelegenheid geven tot een politiek leven, wel met een voortdurenden onderlingen strijd tusschen de partijen, doch toch zoo dat elk in staat zou moeten blijven om met een of meer der anderen voor een gezamenlijk doel samentewerken.

Is nu te verwachten, dat de Tweede Kamer ondanks dit extrakabinet naar zoo'n vereenvoudiging en verheldering der politiek zal streven?

Het ziet er niet naar uit of het gaat gebeuren. Daarvoor is bij de leidende politici noodig moed en vertrouwen, zoowel in eigen beginselen, als in de toekomst van het land. Tevens de ruimte van blik om zich los te maken uit velerlei bestaande verhoudingen, en uit opvattingen die hoe bekrompen op zich zelf, door den duur zijn vastgeroest.

Na de Juni-verkiezingen schenen de kansen gunstiger. Er was een vloedgolf opgestuwd door een sterke politieke belangstelling in het geheele land. Nooit had nog een zoo groot deel der kiezers daarvan blijk gegeven. Uit die golf had een strooming kunnen voortkomen, die gezien de moeilijkheid, ja zelfs de onwensche-lijkheid om sociaal-demokraten en liberalen bijeen te brengen in een groot hervormingsleger, tot taak had de reeds los geworden coalitie uiteen te drijven, en daardoor te dwingen tot het aanvaarden van nieuwe en zuiverder toestanden.

Doch door veel weifelen en talmen is de vloedgolf ineengezakt. Weer vertoont zich de politiek als een onrustige kabbeling. Deze komt niet voort uit diepere stroomingen in 't volk, die door het overwinnen van weerstanden zich aan het oppervlak toonen als de op- en neergang van den golfgang. Het is inderdaad slechts een stilstand met de schijn van te willen bewegen. Of de gewichtige landsbelangen, de dringende en vele belangen, die op zoo'n kabbelpolitiek drijven, terecht zullen komen in een veilige haven hunner regeling, moet afhangen van toevallige winden, die ze ook kunnen doen stranden. Het werk tot vernieuwing der politiek moet weer aan 't begin begonnen worden, en nog verdere offers van verwaarloozing en werkverkwisting zullen noodig zijn, eer de verbetering zal intreden.

G. BURGER.

Boekbeoordeelingen

Cornelia Serrurier, *Docteur ès Lettres*. - Pierre Bayle en Hollande. Etude historique et Critique. Avec deux Planches. - C.M. Dixon et Cie. Editeurs. Apeldoorn. Hollande.

Het beeld dat de schrijfster ons van Bayle geeft, wil even trouw als volledig zijn. Als zodanig houdt het een lofspraak in op de ijver en wetenschappelike zin van haar, die zich voornam om deze buitengewone man bij het publiek in te leiden. Conscientieus wordt hij chronologies op de voet gevolgd van zijn geboorte te Carlat, in 't Z. van Frankrijk, af, tot aan zijn dood, in 1706, te Rotterdam, toe. En daarbij kan aan de schrijfster de goede bedoeling niet worden ontzegd, om haar overzicht, door juist te pas gebrachte historiese toelichtingen, door getrokken parallellen, en resumerende beschouwingen, aantrekkeliker en, als ongemerkt, voor de gewone lezer leerzamer te maken. Dat de indruk, die wij van Bayle ontvangen, daarbij wat monotoon blijft, ligt, gezien het kader van dit proefschrift, dan ook wellicht meer aan Bayle zelf dan aan de schrijfster, aangezien de Rotterdammer polemist, op het gebied, waar hij zich blijft bewegen, zich met dezelfde argumenten, al zij het in gedeeltelik gewijzigde vormen, tot aan zijn laatste levensuur uitschrijft. Daardoor kunnen ook niet alle hoofdstukken van dit proefschrift even belangwekkend zijn. Analyses zullen bij een werk van zulk een opzet steeds noodzakelik blijken. Maar belangwekkend, in elk geval, is deze studie voor de kennis van Bayle's leven, zoals ze niet minder een interessante bladzijde vormt voor het kerkelik leven in de 17de eeuw. De geschiedenis van de kerkelike kultuur, doet de schrijfster ons weten, aan de hand van de in de ‘Bibliographie’ gemelde bronnen, biedt een

reeks van onverkwikkelike intrigues en haarkloverijen. En men komt er schier toe te geloven, dat de ‘tolerantie’, zoals ze door de Staten van Holland werd voorgestaan, voor hen een pis-aller was geworden bij de dreigende stijging van 't aantal secten en de toenemende verwarrende disputen en onderlinge controversen van even zoveel ‘intoleranten’.

Bayle was geen mensenvriend. Integendeel, een meer teruggetrokken leven, als 't zijne, is schier niet te denken. Hij leefde hier zonder familie, hield er geen vriendschappelike omgang op na, vervreemdde zich meer van anderen, dan hij er aanraking bij zocht, zat, na zijn afzetting als leraar te Rotterdam, steeds, vereenzaamd, thuis, zich nooddruftig behelpende met een gehuurd vertrek, aldoor schrijvende en polemiserende, langzaam, door zijn zwakke gezondheid, wegkwijnende, alle hulp van medemensen weigerende, totdat de dood zich meelijdend over hem ontfermde. Dit is, schier alles, van hem gezegd.

Schier alles, omdat zo nabij deze levenswijze zijn levensinzicht ligt. Zijn werkzaamheid laat zich afleiden uit het zwartste pessimisme. Wie dan hij, stelde zich het liefst tot taak, de menselike zelfvoldaanheid zo onbarmhartig af te takelen, hem zijn zelfbewustheid zo diep onder zijn voeten te ondergraven, hem een afschrik in te boezemen van zijn eigen spiegelbeeld, en hem tot de erkentenis te brengen, dat hij nauweliks het leven waard is? Het is een onophoudelik kleineren, een gedurige verdachtmaking van de drijfveren van 's mensen denken en doen. Hem voorhouden, hoe onzuiver zijn blik, hoe misplaatst zijn oordeel, hoe ongerechtigd zijn handelingen zijn. En hoe, wanneer heel de wereld door al die bewuste en onbewuste zelfmisleiding, en de daaruit voortvloeiende laakbare en verschoonbare dolingen niet in 't honderd en op een ruïne uitloopt, dit alleen te danken is aan de daaruit ontstane begripsverwarring, welke het schijnbaar goede met het schijnbaar kwade in strijd of in kontakt brengt. Kortom, aan de gekompliceerdheid in de drijfkracht der motieven, waardoor het ene te-veel het andere tekort neutraliseert, en op deze wijze de geschiedenis, door een netwerk van tegenstrijdigheden gedragen, veilig uit de ene eeuw in de andere terecht komt!

Is dit Bayle? De man van de ‘tolerantie’? De onbevangen baanbreker van het ‘Encyclopaedisme’?

Inderdaad. Doch tolerantie en tolerantie zijn verscheiden. Er is een verdraagzaamheid, die over zich zelve zwijgt, omdat ze een zelf-sprekende vorm is van innige naastenliefde; er is ook een, sterker naar buiten tredende, verdraagzaamheid, die, beredeneerd, en fier op haar raisonnement, boven anderen, zich weet te plaatsen op een standpunt, vanwaar zij welwillend aan de duizende meningen aan haar voet hun recht van bestaan verleent. Maar de verdraagzaamheid van Bayle stelt haar peil op een veel lager niveau. Bayle's opvatting komt in zoverre overeen met het voren genoemde rationalistiese inzicht, dat hij mede aan ieder, die voor zich zelf de ‘waarheid’ beweert te bezitten, het recht op deze mening ontzegt; maar terwijl het steile rationalisme streeft naar een algemeen millieu van denken, waarin de dissiderende sekten zich, met prijsgeving van wat ze verdeelt, met elkander kunnen verenigen en dus een idealistiese waarderingsfeer bejagen, ontneemt Bayle aan het gedwongen *status quo* de ideale zijde, en bouwt zijn nivelleringsplan op een gans negatieve basis: ieder namelik zal zijn evenmens dáárom kunnen verdragen, omdat hij voor zich zelf reeds van zijn allerjamnierlikste tekortkomingen en van zijn onherstelbaar gemis van alle gegevens om de weg der ‘waarheid te leren kennen, ten volle overtuigd is. De ‘tolerantie’ van Bayle, is, op de spits gedreven, een indolente hopeloosheid. Haar adem wordt gevoed door een permanente minachting voor al ons menselik zoeken en tasten, in wat ‘geloofswaarheid’ en in wat ‘zedelik leven’ is.

‘Opbouwen’ doet feitelik Bayle nergens. Doch ieder bedenke, dat met het wegbreken van het hinderlike - in dezen, verouderde meningen, dode traditie en 't geloof aan menselike of kerkelike onfeilbaarheid, - altans terrein vrij komt, waarop de volgende geesten ongehinderd de grondslagen kunnen leggen voor nieuwe stichtingen. En in zoverre mogen wij Bayle dank weten, dat veel, wat tot zijn tijd toe onaangetast was gebleven, onder de slagen van zijn moker ging wankelen en vroeger of later een puinhoop werd. Het ‘bijgeloof’ onderging een geweldige schok. En deze kritiese analyse is het juist geweest, wat aan zijn geschriften en inzonderheid aan zijn ‘Woordenboek,’ waarin hij bij een artikelsgewijze behandeling, woord op woord, een vrije gelegenheid heeft, om zich te geven, de karakteristiek van een voorbereiding

tot de tijd der ‘Aufklärung’ heeft verleend. Toch blijft er onder al die werkzaamheid, en door zijn werkwijze mede, veel over, wat niet door hem wordt aangeraakt. Een vaste geest, werkende op een breed aangelegde basis, en met konsekwente doorvoering van eenmaal vooropgezette beginselen, is hij niet. Een man als Balthazar Bekker valt niet in het bereik van zijn plan. Men houde in 't oog, dat hij ook wantrouwend staat tegenover het Rationalisme. Hij houdt zich even onafhankelik van wat gekonstateerd is, als hij vrij staat van wat eenmaal anderen na hem zullen blijken te konstateeren: hij gaat zijn eigen eenzijdige weg, en met zijn aangeboren zin om te woreten, werpt hij de grond los, en niets ontziende, ontwricht hij niet alleen de vastgeheide palen, maar werpt ook de steriele stenen op. Geen wonder, dat ieder hem meent te moeten vervolgen. Maar Bayle gaat zijn gang, wat in dezen zoveel wil zeggen, dat hij dezelfde loopgraaf, liefst op wat dieper vloer, nog eens doorwerkt. Want hij geeft nooit kamp. Zijn polemiek, hoe wijdlopig ook, houdt zich binnen de grenzen der eenmaal te verwerken stof. Zij zijn van sceptiese aard; niet in den zin, dat de auteur gehouden moet worden aan de Geopenbaarde Leer te twijfelen, maar in die zin, dat hij - buiten het Evangelie, - aan elk kerkelik theologies stelsel het beroep op een onschendbare waarheid ontzegt, en het allerminst het recht toekent, om op die ‘leerwaarheid’ prat te zijn, of in het bewustzijn van een ‘alleenzaligmakende reinheid’ propaganda te maken, en daarmee anderen te dwingen, in te gaan.

Bayle is, hoewel zijn schoolkennis nooit een geconsolideerd geheel is geweest, van een verbazende belezenheid, en heeft de ganse geschiedenis - bij hem een doorlopende treurzang van menselike dwalingen - tot zijn beschikking om zijn betoog met feiten te dokumenteren. Hij houdt dit echter slechts als bewijsmateriaal van de twede soort. Hoofdzaak is bij hem de bewijsvoering op psychiese gronden, aan de hand van de aktuele gebeurtenissen, welke zijn veelbewogen tijd hem in ruime mate aan de hand geeft. Hij kent landen en volken, maar hij is biezonder op de hoogte van het theologiserend Holland van zijn tijd. Hij behoeft slechts met volle handen in de heersende controversen te grabbelen, om, behendig, de uitspraken en de actes der consistoriën en synoden van de ene partij tegen die van de andere uit te spelen. Wat is,

ten slotte bij allen, de ‘waarheid’? Datgene wat als het ‘oordeel’ van enkelen, uit deferentie nagepraat door gedachteloze of gesuggereerde volgelingen, als vaststaande heeft aangemerkt. Wat is hun ‘oordeel’? Niet een voorstelling van de dingen zoals ze werkelik zijn, - laat staan dat een juiste kennis van de dingen mogelik is, - maar een eenzijdig en onvolkomen, door allerlei afwijkingen misvormd, beeld van de dingen zelf. Het verwerven van ‘kennis’ hangt aan allerlei uiteenlopende toevalligheden. Vandaar de verscheidenheid der ‘meningen’. En eveneens, waardoor worden de *daden* der mensen beheerst? Zeker, er is een Evangelie, hetwelk de richtsnoer is voor een theoretiese moraal. Maar in de praktijk regeert niet deze moraal, maar de aangeboren aard van de mens zelf; hij wordt in zijn doen en laten geleid door zijn driften en zwakheden, op welke ook de gewoonten en gebruiken berusten, welke hij uit sleur, de eeuwen door, tegen de zuivere moraal in, heeft gevolgd. Ontleedt men de motieven dier gebruiken, dan blijken zij hun oorsprong meerendeels af te leiden uit eigenbelang of eigenliefde. Zowel datgene wat de gewoonte tot een ‘deugd’ heeft gestempeld, als datgene wat als ‘ongeoorloofd’ wordt gebrandmerkt, is op een zelfde ingeboren zwakheid terug te voeren. Zo gaat de schrijver door, krities het mes te zetten in de uitspraken en de daden zijner evenmensen. Hij vraagt niet: ‘wat is waarheid’ en ‘wat is deugd’? Hij toont slechts aan, langs welke bochtige redeneringen en kromme wegen, de grote massa tot ‘waarheid’ en ‘regel’ komt. Doch tegelijk met de gevolgde ‘logica’ zet hij ook de verkregen ‘uitkomsten’ op losse schroeven. Als de ‘weg’ niet deugt, deugt ook de ‘speurzin’ niet. Zijn scepticisme gaat in dezen zo ver, dat het ergens meer de indruk geeft van eigen ijver te bevredigen dan bij anderen een overtuiging te kunnen vestigen. ‘Hebben de kometen een prognosties vermogen?’ vraagt hij. Terwijl anderen het onmogelike of onzinnige hiervan zullen bewijzen uit de rijkdom van hun kosmiese kennis, bepaalt Bayle zich tot de onbetrouwbaarheid van de geldende overleveringen. Vooreerst, luidt zijn betoog, hebben de dichters in hun opgeblazenheid zich meester gemaakt van de ganse natuur en door hun voorstellingen de lichtgelovige menigte verblind. Hun woord laat de wereld bewegen: zij roepen de stormen op en eklipseren de zon. Dan komen

de historici; hen vleit de begeerte om geleerd te schijnen tot in dingen, waarvan ze geen benul kunnen hebben. Gaan die hun boekje te buiten, dan dalen ze de weg naar de onzin af, - en physici zijn het allerminst! Daar tegenover buigt zich de eerbied van de menigte voor de traditie. En hoe ontstaat die ‘traditie’? Hoeveel mensen hebben inderdaad ‘gedacht’ bij 't ‘vormen’ van een mening? Op wat voor een onderzoek berust die ‘mening’? En wat houdt het ‘geloven’ van die eerste uitspraken in? Wie worden geloofd? Is iemand geloofwaardig alleen, omdat hij gewoon is vereerd’ te worden? Waarom is de Oudheid ‘eerwaardig’? Vanwaar dat denkbeeld, dat wat ‘oud’ is, ‘geïnspireerd’ heet? Waarom moet eigen onderzoek zwijgen, zodra men 't mysties gevoel kan laten spreken? Regeert niet veeleer over de geschiedenis de ‘gemakzucht’ in plaats van de geest van onderzoek? En is het, ten slotte, niet raadzamer, dat de mens eerst zich zelf poogt te herzien, alvorens met zijn zinnen in de geheimen van de natuur door te dringen? Want de mens is een medium. Geen waarnemingen van Gods schepping zijn mogelik zonder goede instrumenten. Juist dit gebrek aan kritiese zin is het blok aan 't been van alle vooruitgang. En wat de bewering betreft, merkt Bayle bij dit onderwerp op, als zouden sommige veldheren hun overwinningskansen aan bepaalde astrologiese constellaties verbinden, dat is de invloed van zijn eigen suggestie. Wie eenmaal gelooft, wordt, bij een eenmaal opzettelik voorbereide poging en een gedeeltelik toevallig sukses, sterk in zijn geloof, en zal ook bij volgende, door een bepaalde datum aangewezen gelegenheid, zijn moed en zijn krachten doen gelden. Maar let wel, voegt de auteur er aan toe, dat niet de voortekenen het effect bewerken, maar de krijgsman zelf, onder de invloed van zijn passies, met sterker vermogen dan in normale gevallen, op zijn daardoor verhoogde oorlogskans inwerkt. En hetzelfde geloof suggereert ook zijn minderen. De mensen laten zich, op de gezette tijden, licht beïnvloeden, behalve nog, dat het gemakkeliker is, geloof te hechten aan wat hun als geloofwaardig wordt voorgehouden, alleen al omdat dit hen van de last ontheft hun eigen oordeel te raadplegen.

Even ingrijpend dringt Bayle door in het gebied van de traditionele ‘moraal.’ Zij, die het ‘geloof’, menen te hebben, bezitten daarom niet de ‘deugd’. Het ‘ware geloof’, breidt hij uit in een

artikel in zijn ‘Dictionaire’ op ‘David’, mag geen voetstuk zijn, waarop de willekeur in zich zelve en in anderen de deugd blameert. Zij, die de ‘waarheid’ in pacht menen te hebben, moeten zich niet tevreden stellen met dit aan te tonen met apologetiese geschriften, of met smaadredenen tegen hen die nog in de dwaling verkeren, maar door dit te bewijzen met een deugdzaam leven en met rechvaardige en belangeloze daden.

Zodat, - en dit is *des Pudels Kern*, - moraal onafhankelik is van Godsdienst. ‘Waarheid,’ ‘bijgeloof’ en ‘ongeloof’ zijn schakels in één keten, waarvan zij zich kunnen beroemen, vrij te staan, die leven naar de regelen, zoals het onbevooroordeelde geweten ze voorschrijft. Kan dit geweten niet dwalen? Ja, het kan dwalen ten opzichte van wat het bewustzijn van anderen als norm van goed en kwaad erkent. Maar zolang de mens, in die dwaling, gehoorzaamt aan en handelt overeenkomstig die inwendige stem, wordt er geen onrecht begaan, mits de daad niet kwetsend of storend is voor de maatschappelike orde.

Dit waren redeneringen, die kwaad bloed zetten. Het opnoemen van de lasten, die de auteur er van ondervond, is het optellen van zijn achtereenvolgende levensmomenten. Zijn strafste vervolger was Jurieu, zijn ambtgenoot in de theologie aan de ‘Illustre School’ te Rotterdam. Door zijn drijven ontzette de Vroedschap daar ter stede de leraar uit zijn ambt, en verbood hem wegens zijn aangewreven ketterse gevoelens, zelfs om privaatlessen te geven.

‘Storend voor de maatschappelike orde’, zeiden wij zoëven. Want dit tekent Bayle: een rustig evenwicht te handhaven, was bij hem voor 't Staatsgezag de norm. Daarmee overeenkomstig was hij een voorstander van het Absolutisme. Van de massa verwachtte hij niets. En een centraal gezag zou de ‘ketterijen’ en hun ‘vijandelikheden’' binnen de geboden grenzen van hun betamen houden. Binnen die ‘orde’ alleen was ‘vrijheid’ mogelik.

Is hiermee Bayle, aan de hand van het nevenliggende Proefschrift, in het ruwe gekarakteriseerd, het werk zelf geeft aanleiding tot enkele opmerkingen. Eerst wijzen wij op de goede inval van de schrijfster, om Bayle, al is het dan wat sober gehouden,

in vergelijking te brengen met Voltaire en La Rochefoucauld; op zijn verhouding te wijzen tot Basnage en Saurin, en later tot Le Clerc en Rabus; op het ganse verloop van de actie door Jurieu gevoerd. Misschien had deze of gene gewenst te horen, hoe Bayle in de loop van de 18e eeuw door de vaderlandse geesten is ontvangen geworden. Zijn invloed ging, ofschoon langzaam, verder dan zijn naam. Zijn 'David' o.m. wordt in de latere theologiese polemiek nog al eens opgehaald.

Alvorens te eindigen, menen wij te moeten vragen, of Dr. Serrumier op blz. 212 geen lapsus heeft begaan, door als slotsom uit te spreken: '*Bayle doit être considéré bien plutôt comme un des préparateurs du Réveil (Aufklärung)!! que comme un apologiste de la raison et un destructeur de la foi"*[1]; of met '*Hobbes, dans, son Leviathan, prêchait l'absolutisme le plus outré*' niet te weinig is gezegd in dit verband, (Vgl. HETTNER, Literaturgeschichte des 18 Jahrhunderts I, Das Königthum), en of op blz. 121, uit de goede verstandhouding tussen Bayle en Paets, een libertijns Regent, die zich bij de Collegianten had aangesloten, tot de 'mysticiteit' van de eerste mag worden gekonkludeerd. Bij de 'intellectuelen' onder de Collegianten is men niet altijd zeker van een onvoorwaardelike 'Hingebung'; bij het allegaartje, een natuurlike bijkomstigheid van een negatieve antithese, was dilettantisme en modegeest niet uitgesloten; en voorts, - en hiermee kunnen wij ook aan het 'Slot' de schrijfster niet volgen, - blijft Bayle ons toch te veel de pyrrhonist, die met steeds nuchtere hand het eeuwig snijdend mes hanteert. Dat hij zich opsluit in een gereserveerd protestantisme, geschiedt o.i. om zich te vrijwaren tegen eigen aanvechtingen van twijfel, en daarmee zich een vast steunpunt te verzekeren. Hij was een liefhebber van 'sociale orde' en een 'autoritaire rust', en had achter zijn rug nodig een veilige wand, om alleen, en afgezonderd, sterk te staan bij zijn fijne en koude anatomie.

J. KOOPMANS.

1) Ook aanvaarden wij niet gaarne, zo gesteld, de keus.

Brief van Johs. Kinker aan Joh. H. Been

Elyseum, Lauwerrust-oord, Vere Aeterno.

Het vieren van de nagedachtenis van waarlijk heugelijke gebeurtenissen, en het herdenken van verdienstelijke mannen is een handeling van gewijden aard; wij brengen er niet alleen hulde door aan de schimmen der afgestorvenen, maar neigen onze harten mede voor het Goddelijke, dat in ons woont; wij verheffen er onzen geest mee tot den hoogen rang, dien wij in de eindelooze schepping bekleeden.

Uit dit oogpunt zult gij zekerlijk steeds de plechtige taak beschouwen, wanneer gij u neder zoudt willen zetten, om voor de Nederlandsche jeugd het verblijdend feit onzer Verlossing in 1813, en de verdiensten van uitnemende vaderlanders met openlijke dankbaarheid te huldigen, en U daarbij tot pligt te stellen, de Hoop van ons vaderland dat gevoel van geluk in te boezemen, hetwelk voortspruit uit een diepe erkentelijkheid, gepaard aan de vreugde over het aan haar opgedragen eerbewijs.

Met edele geestdrift zoudt gij ongetwijfeld, onder meer, de Falcken, de Kempers, de Stirums en de Hogedorpen gedenken, welke den aanslag tegen de dwingelandij even stout ontwierpen als zij dien omzichtig verholen hielden, en die, verstoken van alle hulp, zonder wapens, zonder krijgshoofden, zonder een Vorst als middelpunt, alleen met een fierheid, die den waan der overheerschers bedroog, maar met dat koele beleid, hetwelk den eigen overmoed bedwong, hunne namen en die van hunne tijdgenooten verbonden aan de onsterfelijkheid.

Doch inzonderheid zou, bij het feestelijk herdenken van 's Lands Herstel, en het raadplegen van de overvloedige bescheiden, in uw bewustzijn levendig worden, hoe in de verrijzenis van den Staat in 1813, de ontworsteling van de Zeven Gewesten aan de klemmende hand van een Filips werd verjongd, en hoe de vrijheidsliefde bij het afwerpen van het Fransche juk niet door de aloude deugd van de Helden-kweekende Waterleeuwen werd beschaamd.

Dit toch is het juist, wat ons Nederlanders fier houdt en ons

blijmoedig en met goed vertrouwen de toekomst tegemoet doet gaan. Wij zijn de dragers van een roeping. En zoo er aan onzen hemel wolken mogen dreigen, de dageraad gloort, en wijst, ondanks stormen en nevels, op den luister van den komenden dag.

Derhalve zoudt gij niet kunnen nalaten, met ernst en waardigheid de beginselen die het beloop der wereldgeschiedenis beleidden en steeds zullen blijven leiden, in de harten van de toekomende burgers te prenten, en zoudt daarbij nimmer uit het oog verliezen, uitdrukkelijk aan te wijzen, dat, zoo domheid en huichelarij de vorsten en volken tijdelijk mogen misleiden, en enkele zonen van den 'Vooruitgang' zich door tegenspoed voelen ontmoedigd, de ware volgers van de 'Verlichting' nochtans nooit zullen wanhopen, en ook al zouden hun voeten te midden van de kronkelwegen en de kruisingen in het heilig woud der opgehelderde denkbeelden een wijle mogen aarzelen, zij voor zich zelven de zekerheid hebben erlangd, dat in het gewijde oord één uitweg naar het verre punt der eindelijke Volmaking wijst.

Dit in het oog houdende, zoudt gij, gezeten te midden van uwe jongelieden, hen onderrichten, dat de geschiedenis dier negentien jaren eene levensles inhoudt, welke bemoediging schenkt en het hart met vertrouwen vervult. Het zou u eene behoefte zijn, hun aan te toonen, dat de demagogie en het despotisme straffen zijn, welke een onrijp volk, levende in een valschen waan, en verstoken van de leiding der Zuivere Rede, zich zelf noodzakelijkerwijze oplegt. Gij kent dat volk, en verklaart de leergrage jeugd gemakkelijk, hoe het de 'Vrijheid' beurtelings huldigt en verwerpt. Gij laat zien, hoe het de 'Gelijkheid' tot een verwrongen beeld van haar zelve heeft gemaakt. Gij merkt met afschuw op, hoe het de 'Broederschap', in broedermoord, tot een beulschap heeft verlaagd. Gij vat in èèn woord te zamen, hoe het gehoorzaamd heeft aan duistere machten, die haar werktuigen uitzonden onder de redeloozen en de verdwaalden, en die, tot schade van de algemeene Verlichting, met valsche leuzen en huichelende woorden, de ware Vrijheid hebben verguisd.

Hierbij zoudt gij, van zelf, de algemeene opmerking niet voor u kunnen houden, dat, evenals in de donkere Middeleeuwen, de domheid en het bijgeloof de aarde tot een geestelijke wildernis hebben gemaakt, ook de aanbrekende vrijheidsdageraad, welke

bij het breken van de Bastille zulk eenen schoonen goudglans beloofde, reeds spoedig door de zwartste wolken der meest redelooze driften omsluierd werd.

Gij zoudt wijzen op Voltaire, de stralende zon in het oosten. Gij zoudt met afgrijzen noemen Robespierre, het ontmenschte gedrocht, dat door de Hel diezelfde zon in het aangezicht geslingerd werd!

Zie, dit alles zoudt gij gaarne de harten van onze toekomstige burgers inprenten. Gij zoudt wijzen op de edele beginselen die in de 17e en 18e eeuw hunne intrede in de wereld hebben gedaan. Gij zoudt Newton eeren, en Locke, en den triumf prijzen der lichtende Rede op de dampen van het vooroordeel. Gij zoudt spreken van de ontvoogding der wetenschappen in Engeland, van de losmaking der slavenbanden in Frankrijk. Gij zoudt de geestdrift der jongeren ontvonken, bij het overal ontwakend gevoel van menschenwaarde, bij de bewustwording van aller onvervreemdbare menschenrechten. Gij zoudt hen hun hulde leeren brengen aan het streven naar ‘de vrije en gestadige volmaking van den Mensch’, ze bezielen met een warmen ijver voor de ‘algemeene verheffing van 't Menschdom’, hetzij uit de kluisters der dienstbaarheid, hetzij uit de klauwen der hebzucht, hetzij uit de boeien van het bijgeloof, en hen den vrijen geest doen vereeren van eenen Pombal en eenen Frederik den Groote, of de zelfverloochening van een Washington en een Alexander den Eerste. Gij zoudt, met uwe overtuiging, hen uwe afschuw laten deelen tegen dwingelanden en volksverleiders, en hen doen opmerken, dat dezulken een eeuwige schande zullen blijven voor het menschelijk geslacht. Op dit standpunt zoudt gij met liefde zoowel de historische waarheid als hunne jeugdige gemoederen aan u verplichten, met aan te toonen, dat voor de oogen der Nederlanders van 1792 tot 1813 de geschiedenis van Frankrijk en daarmee grootendeels die van Europa eene voortdurende ebbe is geweest, met nu en dan een tijdelijken stilstand, wanneer de wapenen eene wijle rustten en de vredezon voor een oogenblik door de kruitdampen brak; doch dat onder dezen ongunst der tijden, het vaderlandsch geloof in de ‘Vooruitgang’ bij onze beste zonen ongeschokt is gebleven. Gij zoudt hierbij, in de voortbrenselen onzer schoone letteren, genoeg gegevens verzamelen om vast te stellen, hoe daarin bij

voortduring een krachtig pleidooi gevoerd wordt voor de onvervreemdbaarheid van onze rechten als mensch en als burger; gij zult er in, tot aan de grens van het geoorloofde toe, de lettergeesten den handschoen zien opnemen voor de vrije gedachte en het vrije woord; gij zult er met luider stem de slaafschheid hooren verfoeien van hen, die met valsche leuzen in het hart, de vrijheid schendden, die ze heetten te huldigen; en bovenal zult gij de jongeren leeren opmerken, hoe door de aderen van het wijdvertakte Genootschapsleven, met 'Felix' aan de spits, en 'Kunsten en Wetenschappen' in het eerste gelid, de stroom der Verlichting wordt gaande gehouden; hoe door het 'Nut', met een net van draden, de volksontwikkeling daadwerkelijk, tot in het uiterste Noorden, wordt ter hand genomen, en hoe door den Staat het Schoolonderwijs, en verre boven wat Europa tot toen had geleverd, werd voorgestaan. Ernstig zult gij het als een pligt gevoelen, en als een vreugdevolle taak voor uw harte vinden, wanneer gij aan de hand dier gegevens zoudt mogen aantoonen, dat Nederland, het eerste in de rij der volken, fier van geest, en ondanks de gedwongen staatkundige vernedering, trotsch op het monument, dat zijn heldengeschiedenis voor eeuwig in de harten der volken heeft opgericht, met zelfbewustheid kon neerzien op den valschen waan die het omringde; en dat het met geringschatting den rug wendde naar de volken, die waren afgevallen van het groote Denkbeeld, hetwelk door de geschiedenis het menschdom naar de Volmaking voortstuwt, en smalend de menschonteerende dwingelandij mocht verafschuwen, wier scepter de machten der duisternis tijdelijk aan de hand van de treurende Vrijheid hadden ontwrongen. 'Neen, niet Nederland', zoudt gij onderwijzen, 'is ondergegaan, maar Frankrijk, en met haar, het slaafsche Europa; en de schoone leuze der "Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" is niet aan *onzen* hemel getaand, maar de gouden glans alleenlijk door het valsche schijnsel uit een bedriegelijke wereld onderschept. Doch in het onmetelijke ruim straalde de gloed van hier uit in laaien vlam.

Aldus onderwijzende, zoudt gij uwe aandachtige jongeren leeren beseffen, hoe hoog hier in de jaren van onze nationale vernedering de banieren zijn gehouden van menschenadel, verdraagzaamheid en broederzin. Gij zoudt het onschatbaar voorrecht verwerven, hunne harten te doen ontvonken voor één liefdewet.

Gij zoudt hen doen begrijpen, hoe bij eene dergelijke geesteshoogheid, hier, in bovengemelde jaren, nóch sprake kon zijn van vorstenvleiers, nóch van vorstenbelagers, en menschenvergoding hier evenzeer verafschuwd werd als menschenverdrukking; dat de vaderlanders van dezen tijd van geen scheidsmuren wilden weten tusschen Vorst en Volk, van geen afstand tusschen medeburger en vreemdeling, geen verschil wisten te maken tusschen heer en slaaf. Niet van elders kwamen deze leuzen: wij zelf voelden de Vrijheid,' bevorderden de 'Gelijkheid', predikten de 'Menschenmin'. Ons Nederland toch was het klassieke land van burgerlijke vrijheid en republikeinsche instituten: wij hadden nooit tirannij geduld, nooit priesterdwang gekend. Gij zoudt derhalve, uw Nederlanderschap indachtig, zonder schroom tegenover uw gehoor kunnen uitspreken, hoe onwaardig het ieder onzer nakomelingen moet voorkomen, ook maar een oogenblik in twijfeling te verkeeren omtrent den fieren zin van het voor Vrijheid en Verlichting kampende Batavendom. En indien al, enkele geesten die u omringen, gevoed door de troebele wijsheid, die haar afkomst uit de duisternis ontleent, het mochten onderstaan, om, helaas! verbijsterd door de woorden die de schijn-voorstanders van het Licht al te onbedachtzaam aan de onrijpe menigte meenden te moeten spillen, zich te mengen onder het dweepzieke koor der boetelingen, zoo zult gij u gaarne geroepen gevoelen hen bovenal te vermanen, om, zoo zij het al noodig vinden angstig op het graf van Faëton te knielen, nooit den wereldbrand te wijten aan de zegenende zon, en hen vooral te overtuigen, hoe onwaardig het voor een met eene Goddelijke rede begaafd schepsel is, om het onheil, dat een ontijdig lichtontsteken eenmaal verwekte aan de boorden van de Seine, in den naam van het menschdom te wreken juist alleen op Phebus' kroost.

In dit goed vertrouwen op uw vaderlandsche fierheid en rechtschapenheid, die zonder blos geen smet op den naam van het voorgeslacht van 1795-1813 zou kunnen dulden, meen ik van mijn kant, hoe moeilijk het mij ook valt U te bereiken, verpligt te zijn, u er op te wijzen, hoe ook thans nog in ons gemeenschappelijk vaderland enkele duistere geesten worden aangetroffen, die gevaar loopen de ware kennis en den echten vaderlandschen zin door hunne wanbegrippen te vertroebelen. Zoo schijnt een hunner,

onder den invloed van eenen onheiligen tocht, en zich verbergende onder den terecht geëerden naam van *Joh. H. Been,* een boekske te willen verspreiden, hetwelk zou kunnen strekken de jonge gemoederen, zoo niet met minachting, dan toch met een misplaatst medelijden te vervullen jegens dezelfde kloeke vaderlanders, welke met forsche hand, de vaan van de Verlichtings-idee zoo onverschrokken en zoo vertrouwensvol boven de woelingen der driften en de verdwazingen der volken hebben gehouden. Zooveel te ernstiger komt mij dit vergrijp voor, omdat dit gedenkboek, wegens de prijzenswaardige belangstelling waarmede het de jeugdige harten voor onze geleden beproevingen en de heugelijke herstelling van ons volksbestaan weet te vervullen, datgene als geschiedkundig gewaarmerkt een gretigen toegang tot de jonge geesten doet vinden, wat op zich zelf onsmakelijk en giftig is, doch door de aangenaamheid der overige gerechten en de zoete prikkeling der toespijze een vertrouwenswaardige eigenschap bekomt. Doch zelf moogt gij, tot heden onkundig, oordeelen, welk onrecht is begaan. Toorn echter niet, om onzent wille. Leg, mannelijk, in dezen uwe grieve af. Onze denkbeelden kunnen - de eeuwen getuigen het! - zonder verzwakking, het onrecht dragen. Gij zult zelf met ons erkennen: onomstootelijk vast staat de overwinning van het Heilige Licht! In dit opzicht zal ook uwe overtuiging, na eene honderdjarige verdere ontwikkeling van het menschdom, sterk en onwankelbaar staan. Oordeel dus, hoe verre uw opgehelderde geest, gesterkt door een toenemend vaderlandsch besef, verwijderd staat van de onwaardige voorstelling eener roemrijke geestesgeschiedenis, eene voorstelling, die, zooals gij zelf na herwonnen kalmte beamen zult, als een vaag en vluchtig nevelbeeld onmiddellijk zal vervliegen voor de krachtige stralen van de onfeilbare Waarheidszon.

Door den Franschen tijd naar Oranje, moet het gedenkboekje heeten. Het verschijnt of verscheen bij *J.M. Bredée's Boekhandel en Uitg. Maatschappij*. Op blz. 9 enz. leest gij dit:

> ‘De Fransche broeders ('t is in 1795) zouden het hier wat gezellig komen maken. Aan alle tronen hadden zij den oorlog verklaard, maar aan de hutten brachten zij den vrede. Indien men hen maar niet zuur aankeek, zouden zij geen kind kwaad doen.

> En 't voornaamste was, dat zij een tooverspreuk meebrachten. Die bestond, gelijk dat bij alle echte tooverspreuken het geval is, uit drie deelen: *Vrijheid, Gelijkheid* en *Broederschap!* Zoo'n tooverspreuk moet-je niet alleen uitspreken, maar je moet er ook echt in gelooven, en dat deden de meeste Nederlanders uit dien tijd niet graag.
> De Franschen zeiden, dat de Oranje's hier eigenlijk al te veel den baas gespeeld hadden. Die baas was weg en nu zou het om zoo te zeggen altijd vacantie zijn. Dat was de *Vrijheid,* het eerste geluk.
> Verder zouden er geen heeren en geen knechten meer zijn. Het woord *mijnheer* werd zelfs geheel afgeschaft en alle menschen heetten nu *burger* of *burgeres*. Dat was de *Gelijkheid,* het tweede geluk.
> Eindelijk zouden we met alle andere volken der wereld als broertjes en zusjes samen leven, en dat was de *Broederschap,* het derde geluk. Omdat de meeste volkeren daarvoor nog te dom waren, zoo zeiden de Franschen, zouden wij met hèn eerst Broederschap sluiten. Overal werden Vrijheidsboomen opgericht en daar dansten de menschen omheen. Eerst wat log; maar die jolige Franschen wisten er wel de noodige vlugheid in te krijgen.'
> 'O, die stijve Nederlanders moesten nog zoo'n boel oudbakken dingen afleeren! In de eerste plaats de viezigheid....'

Alleen, stel in uw fiere Nederlanderschap uwe verontwaardiging ver boven hem, die, zij het voor een oogenblik, zich tot deze ontwijdende woorden vernederd heeft.

Uw welmeenende,
J.K.

De poëzie van Zuid-Afrika (C. Louis Leipoldt)

Door
Albert Verwey

Dr. de Vooys had de vriendelijkheid mij bij het handschrift van zijn studie: De Afrikaner Taal en Poëzie, de dichtbundels te zenden die hij daarin besproken heeft. Ik kon toen zien dat hij gelijk had gehad met bizondere aandacht te vragen voor het boekje van C. Louis Leipoldt[1]. 'Meer dan één van de besproken verzamelingen' - schreef hij - 'heeft het mij geboeid; meer dan één ander gaf het mij de vaste overtuiging: de levensvatbaarheid van een Zuid-Afrikaanse letterkunde, de noodzakelijkheid van het Afrikaans als uitingsmiddel voor de kunstenaar, is metterdaad bewezen.' Ik deel zijn bewondering: de poëzie van Zuid-Afrika blijkt in de verzen van Leipoldt plotseling zichzelf geworden.

Laat ik eerst scheiding maken tusschen de twee begrippen die Dr. de Vooys - en met goede reden - in zijn opstel vereenigd heeft. Zoolang een *taal* alleen gesproken wordt, terwijl tegelijkertijd *poëzie* als de bloem van de schrijfkunst wordt aangemerkt, kan de vraag opkomen in hoeverre men de eerste zal kunnen ontwikkelen opdat ze bij het voortbrengen van de tweede van dienst zal zijn. De poëzie schijnt dan het resultaat van de opvoeding waaraan de taal onderworpen werd.

1) Oom Gert Vertel en Ander Gedigte. Kaapstad, Holl.-Afr. Uitg.mpij vh. J. Dusseau Pretoria-Johannesburg, J.H. de Bussy, 1911.

Zoodra evenwel in die taal iemand het woord neemt die overwegend dichter is, gaat men aan de redelijkheid van die beschouwing twijfelen. Die dichter namelijk maakt niet den indruk van te schrijven, maar hij spreekt, en zijn gesproken taal is van poëzie niet onderscheiden. Poëzie - ontdekt men opeens - is niet een bloem van schrijfkunst, maar een bloem van spraak, en nu men dit bedacht heeft, verschijnt de ontwikkeling van een taal tot schrijftaal, en zoo naar de poëzie toe, minder vanzelfsprekend. Als een wezenlijk dichter geboren wordt - zoo denkt men nu - met wat voor taal ook, zal hij dan niet op het oogenblik dat hij zijn drift onder woorden brengt, een wezenlijk dichter zijn? Gesteld dat een schilder door een idee overvallen wordt op een tijd dat hij verf noch krijt tot zijn beschikking heeft, maar alleen een blad papier en de roode aarde van een landweg, zal hij dan wel een oogenblik aarzelen om met die ongezuiverde grondstof zijn ingeving vast te leggen? Toegegeven dat hij het verfijnen en vervolledigen moet nalaten, maar zoover zijn we nu toch wel dat we niet daarin het geniaalste van een schilder zien. Maar voor een dichter is *zijn* taal toch immers veel meer dan een ongezuiverde grondstof: zij moge niet voldoen aan de behoeften van andere menschen, zooals die door andere talen vervuld worden; maar bij hem hoort zij, zij is zijn spraak, zij is de natuurlijke klank en weerklank van wat hij gevoeld heeft sedert hij geboren werd.

Of een taal, welke ook, geschikt zou zijn ter uiting van poëzie, is dus een vraag die niet gesteld kan worden. Elke taal is geschikt voor de poëzie van hen die haar spreken.

Dat nochtans de vraag telkens wordt opgeworpen, is geen wonder. Ze is namelijk het meest voor de hand liggende wapen van hen die een taal willen terughouden. Zeg tegen de aanhangers van een landsspraak dat hun *dialect* goed voor schuur en keuken is, maar niet voor het verkeer van de aanzienlijker samenleving, niet voor salons en raadzaal, voor kerk en school, en ook niet voor de verheven werken van schrijvers en dichters, - zeg dat, en ge zult hen noodzaken òf hun schaamte te overwinnen òf meer karakter te bezitten dan de meesten gegeven is. Maar bovendien zal ook op de sterken

en onafhankelijken een loochening wel zooveel indruk maken dat zij de vraag naar de geschiktheid van hun taal in ernst nemen en dat zij hun tijd verdoen met proefnemingen en redeneeringen. Stond er nu maar dadelijk een dichter op, een wezenlijk dichter die de poëzie van zijn volk in de gemeenschappelijke taal uitdrukte, - dan zou het belachelijke van de vraagstelling dadelijk blijken, en inplaats van te probeeren en te betoogen, zou men met het onloochenbare bezit tevreden zijn. Blijft zulk een dichter uit, dan is het ook voor de meest inzichtigen moeielijk het zwijgen ertoe te doen. Zij moeten spreken, ware het alleen ter wille van hun gedachteloos in het gevecht gegane medebroeders, of om hen te steunen die anders licht overreed worden en afvallen. Zoo zijn de Zuid-Afrikaanders jaren lang gedwongen geweest Ja te zeggen als hun vijanden Neen zeiden en schreven zij ten slotte gedichten, niet om daarin *zich-zelf* te zijn, maar om te toonen dat zij het net zoo goed konden als *anderen*.

Ik herinner mij dat op het Taal- en Letterkundig Congres van 1887 het Afrikaansch door prof. Spruyt ter sprake werd gebracht. Het was toen de algemeene meening, dat als de Afrikaners maar veel hollandsche boeken lazen, zij hun eigen spraak wel voor de onze zouden opgeven. Prof. Paul Frédéricq, van nature gezind om den aandrang van zijn eigen West-Vlaamsche buren niet te hoog aanteslaan, vergeleek Afrika met Vlaanderen en had de beste verwachtingen. Alleen prof. Alberdingk Thijm, die genoeg kennis aan Gezelle had om misschien zelfs op Vlaanderen niet geheel gerust te zijn, maakte de opmerking dat het heel wat anders was een taal die in een deel van het land betrekkelijk zuiver gesproken werd, te zuiveren en uittebreiden, of Hollandsch te maken van het Hollandsch-Afrikaansch. In de toenmalige Nieuwe Gids deze bespreking mededeelend, schreef ik het volgende:

‘De Boers van de Transvaal zijn, van nature Hollanders, een verschrikkelijken tijd in erg on-Hollandsche toestanden gesteld geweest. Op een vreemden grond, met vreemde bezigheden en oorlogen, in dagelijksch verkeer met vreemde volken en talen, zijn zij veranderd tot wat ze geworden zijn, en is met hen ook hun taal veranderd. Die taal, die zij nu spreken, is een van het

Hollandsch gevormde, maar door die groote invloeden verbazend *ver*vormde taal. Om die taal meer te doen lijken op het Hollandsch dat wij spreken, zouden invloeden noodig zijn, niet zulke als het sturen van boeken en de aanmoediging van Nederlandsche Congressen, maar groote toevoer van Hollandsche kooplieden, dagelijksche handelsbetrekkingen met Hollandsche kooplieden, en Hollandsche maatschappijen in het land zelf. Daarmee zou men niet alle binnenlandsche invloeden, maar eenige zeer groote opwegen. Hollandsche menschen in het land zullen ook hierom veel beter dan Hollandsche boeken zijn: de woordvormen en zinswendingen van het Transvaalsch zijn van karakter, precies als de Transvalers zelf, veel frisscher en natuurlijker dan die van ons. Het Transvaalsch is niet een verknoeid Hollandsch, het is een uit het Hollandsch, met oorspronkelijken frisschen en praktischen volksgeest nieuw begonnen taaltje. Wil dat taaltje wat meer op het Hollandsch gaan lijken, dan kán dat, door contact met Hollandsche spreektaal, zooals die, in de omstandigheden van dat land, zelf verfrischt en praktisch vervormd, zal worden gebruikt. Hollandsche woorden, zoo ingevoerd, zullen hoe langer hoe meer moeten gebruikt worden, omdat er voor het bespreken van hoe langer hoe meer vraagstukken woorden noodig zullen zijn. Ons boekerig, schoolsch, onfrisch, officieël Nederlandsch zou de taal van de studeerenden bederven en door het volk toch altijd als onnatuurlijk en onbruikbaar worden uitgespuwd.'

Dat dit geloof in de oorspronkelijkheid en onafhankelijkheid van het Afrikaansch veel belijders had, is in volgende jaren niet gebleken. Niet hier; waar trouwens altijd de belangen van de nederlandsche stam en niet die van de zuid-afrikaansche zijtak werden voorgestaan. Later kon men zich dan, in naïef egoïsme, verbazen dat de Zuid-Afrikaner zoo ondankbaar was. Maar ook in Zuid-Afrika zelf bleek geestdrift voor de eigen taal eerst na den oorlog. Begrijpelijkerwijs toch ook. De verheffing en het leed van hun volkswording waren de dichterlijke inhoud die voortaan naar uiting dreef. Naar uiting natuurlijk in het gesproken woord.

Dat dit gesproken woord daarmee voor goed en tot in de hoogste en diepste kringen van menschelijke uitdrukking het

geschrevene zijn zou, sprak vanzelf. Er hoefde daarover niet te worden geredekaveld. Wat het hart bewoog werd spraak. Wat spraak was, werd in schrift gebracht.

Maar nu toonde zich de schade van de opgedrongen verweerhouding. Nu wreekte zich het misverstand van hen die de poëzie voor een kunststuk van schriftuur hielden. Het was voorbeschikt dat de vaderlandsche inhoud niet onmiddelijk geschreven vaderlandsche spraak zou worden, maar dat redeneerend verweer de geschiktheid van die spraak betoogen zou, dat prosodische proeven die geschiktheid zouden aantoonen, èn - dat de poëzie hoe langer hoe nadrukkelijker als vrucht van taal-ontwikkeling zou worden voorgesteld.

Ook wie alleen het opstel De Afrikaner Taal en Poëzie gelezen heeft, zal begrijpen wat ik bedoel. Volkomen terecht kon dr. de Vooys die taal en die poëzie tezamen noemen, en de laatste zien opgroeien uit de ontwikkeling van de eerste. In het volgen van die ontwikkelings-gedachte ging hij de lijnen maar na die Zuid-Afrikaansche schrijvers en dichters, in artikelen en voorredenen, geschetst hadden. En ook deze geenzins ten onrechte. De besproken poëzie stond wezenlijk in het teeken van de taalstrijd en de taal-ontwikkeling. Zij was niet de onmiddelijke weergave van de dichterlijke inhoud van Zuid-Afrika, zij was, in de taal van Zuid-Afrika, de beproeving van nu deze, dan gene uitheemsche vorm. Het hier Gezelle, daar Shèlley, elders Perk gelijk te doen, werd niet als een toevallig bereiken bij machte van meegevoelende bewondering, maar als een opzettelijke en onmachtige poging, in de gedichten van deze en die dichters waargenomen.

Ook het bundeltje van Leipoldt bevat ter Inleiding een verdediging van het Afrikaansch als schrijftaal. Oprecht gezegd: ik heb den indruk dat Johannes J. Smith hier met de vlag van de Taal een lading dekt die hij zonder deze niet goed dorst binnenloodsen. Die lading zelf is niets anders dan de Poëzie van Zuid-Afrika.

* * *

De dichter zegt in een korte Voorrede: ‘die meeste van die

gediggies is gemaak geword toen ik nog half flou was met die skok van die oorlog, en toen die donder van die Engelse kanonne nog altijd in mijn ore was'. Die verzen zijn dus niet het gevolg van de taal-ontwikkeling en de prosodische proeven van de laatste tien jaren. Zij zijn zonder die ontstaan als de dadelijke uiting van wat de mensch en vaderlander in dat belangrijke tijdperk van het Zuid-Afrikaansche leven heeft gevoeld.

De gedachte dat de poëzie een bloem zou zijn van de zich ontwikkelende schrijftaal wordt door dit boekje dus nadrukkelijk tegengesproken: deze poëzie is een bloem van spraak, zooals zij in zijn meest bewogen dagen, uit het hart en op de lippen van een dichter ontloken is.

Laat evenwel niemand meenen dat zulk een dichter geen uitheemsche gedichten gelezen heeft en dat hun schoonheid hem niet zou voorzweven. Genoten en bewonderd heeft hij ze, en hij wist dat hij daarmee alles bezat wat zij hem konden overdoen. Hij stelde zich dus niet de vraag of zijn Afrikaansch bekwaam was dergelijke gedichten, zoo van maat, rijm of strofen-vorming, tot taal te dienen. Hij stelde zich in het geheel geen vraag. Hij was zeker, zóó dat het voor geen redeneering vatbaar was, dat *zijn* spraak alles zou uitdrukken wat *hij* voelde, en daarmee ook, als dat mogelijker-wijs zoo kwam te wezen, al wat vreemde gedichten hem aanbrachten.

Schrijvende in deze zekerheid zal hij hier een vers aan Tennyson, daar een regel aan Keats doen herinneren - wie zal de invloeden tellen die de gedichten van de lateren verbinden aan die van de vroegeren -, maar altijd zullen zijn verzen de zijne zijn, de eenmalige uiting van een éénmalig innerlijk, en niet een bemoeiing met de taal terwille van haar uiterlijke gelijkmaking aan een andere.

Leipoldts vorm-behandeling is volstrekt niet de eenvoudigstdenkbare: hij staat met haar, niet minder dan wie ook van zijn landgenooten, als een rijkelijk bewust kunstenaar, temidden van een heele nieuwere europeesche dichtkunst, maar inhoud zoowel als toon zijn van hem, en zijn Afrikaansch.

Johannes J. Smith, als hij na zijn kloek en doorwerkt taalverweer met enkele woorden zijn dichter inleidt, stelt hem

voor als een natuur-poeet, vergelijkt een van zijn verzen met een middel-engelsch lentelied en een middel-nederlandsch Meilied en beveelt hem aan bij iedere Afrikaner die oog heeft voor de schoonheden van het natuurleven. Naar aanleiding van zijn gedicht Oom Gert Vertel noemt hij hem ongekunsteld en gevoelvol.

Ik zou willen zeggen: hij weet wel beter.

Zonder twijfel heeft deze dichter de natuur lief, maar hij spreekt hier niet in de eerste plaats als de naïve zanger van haar schoonheden.

Zou het kunnen zijn dat ook voor Afrika waar is, wat overal elders geldt: dat een volk zijn eigen poëzie nooit hooren wil?

De Inleider van dit boekje verzwijgt wat de eigenlijke inhoud is - dien hij kent, want hij zelf heeft het uitgekozen en saamgesteld. De dichter verzwijgt het niet: hij zegt het in zijn Opdrag nadrukkelijk. Maar een zekere vrees bekruipt hem, waaraan hij uiting geeft in de Voorrede: als hij bekend heeft dat zijn verzen kort na den oorlog geschreven zijn, vervolgt hij: ‘Misskien het dit mijn snare al te veel laat tril. Misskien is dit beter dat ons nie meer oor sulke goed praat of sing nie. Maar daar is ook 'n ander kant: en dit kan wees dat daar onder mijn lesers is wat nie maklijk vergeet nie, hoe gou hul ook vergewe.’

Wat hebben wij ons vaak over de Afrikaanders verwonderd dat bij hen, na den oorlog, altijd de Politiek aan het woord was.

Nu is de Poëzie aan het woord, door den Inleider voor natuur-poëzie verklaard, door den dichter niet zonder schroom in het licht gegeven, maar de Poëzie, zonder verf of masker, de poëzie van Zuid-Afrika.

De ‘Opdrag’ zegt het al dadelijk: ze is ‘Aan almaal wat voorgegaan het.’

Die son gaat onder in die weste, agter
Die grijsvaal koppies van ons ou Karroo,
En al die lug is rooi, en goud, en silwer,
Met elke wolk half wit als sneeuw daarbo;
En saggies oor die veld hier val die skemer:
Die laaste glans en jongste gloed verdwijn
Van elke berg, waar nog so kort die kranse

Geverf was deur die son met karmosijn.
Oor al ons land daar trek die nag 'n skaduw,
Groen als die blare van 'n sederboom.
Die hamerkop verlaat die vlei; die rijer
Stap na sijn nes om op een been te droom;
Die naguil vlieg, en vlieënd klop sijn vlerke;
In die tabaktuin gons die duiwelbij;
En die aandblommetjies is algaar ope
Om wierook oor die vlakte te versprei.
Waar in die weste, als 'n muur van purper,
Die bergrand teen die lug 'n skaduw bou,
Daar stadig klim die volmaan na die sterre
En haal die hele wêreld weer uit rou.
Sag is die nag, en slaaprig al die wêreld -
Sag als die wit gesiggie van 'n kind;
Dof in die maanlig skitter net die sterre,
En rustig in 'n klipskeur skuil die wind.
Slaap rustig so, jul almaal wat geworstel,
Slaap so, jul algaar wat gesneuwel het!
Hoe hard ook was die dag, die nag gee slaaptijd:
Na strijd kom slaap - dis die natuur se wet!

Kan julle op ons neerskou als die sterre,
Kind, vrouw, en man, wat in ons tijd van nood
Die bitter kelk gesluk het en gevinde
'n Rus ver eeuwig in 'n heldedood,
Neem dan wat ik (die nooit geen kans gehad het
Die laaste stap te doen uit liefdeplig)
Als brokkies ver 'n eerbewijs gebou het -
'n Nietig reeks van rijmpies - mijn gedig.
Ja, nietig, want geen sterretjie kan dowwer,
In vergelijking met jul voorbeeld, blink -
En tog, misskien, dis moontlik, dis 'n weerklank
Van wat ver altijd in ons harte klink!

Die maanlig gooi 'n silwer waas oor velde,
Waar eens die grijs kruitwolke het gerol;
En elke plaas, wat vroer van rook geruik het,
Is met die geure van aandklossies vol.
Maar selfs die silwer lig kan nie verberge
Die tekens van die tijd tien jaar verbij:

Maak net jou oë toe, en tussen wierook,
Bespeur jij nog die kruitrook op die vlei!
Ja, man wat op die slagveld het gesneuwel,
En in die kinderkampe kind en vrou,
Slaap rustig stil, julle wat so geworstel,
En so gesterwe het - want ons onthou!

Wie dit gelezen heeft, weet meteen dat deze dichter ook niet de verkondiger is van hoe ook vaderlandsgezinde denkbeelden. Hij is eenvoudig dichter, dat wil zeggen een mensch die gevoel en verbeelding heeft, en die genoodzaakt is zich uittespreken. Hij voelt de natuur, en ziet en zegt haar, maar diepst en innigst leeft in zijn hart wat hem onvergetelijk bewogen heeft, en wat te midden van de stilste natuurbeschouwing naar boven dringt.

Dit ‘ons onthou’ is niet zóózeer het eenige in zijn gemoed, dat het hem ongevoelig maakt voor de vreugde en de troosting van de buitenwereld. Het ontneemt hem zijn daadkracht evenmin als dat het hem drijft tot ondichterlijke werkdadigheid. Maar het leeft en moet geuit worden, niet als aandrang van tijdelijke werking, maar in de blijvende schoonheid van verzen, die zijn volk zal nazeggen lang nadat hij gestorven is. Hij is de stem en het geweten van dat volk, hij is de beeldenaar die in de taal de penning stempelt voor de gedachtenissen van het nageslacht.

Daar is ook dat ‘'n nuwe Liedjie op 'n ou Deuntjie’:

Siembamba, Siembamba,
Mame se kindjie, Siembamba!

Het is een herdenking van de in kampen gestorven kinderen, en weer met diezelfde grondtoon: al wat jullie gewonnen hebt, is dat ‘ons onthou’.

Niet door aandoenlijk of huiselijk pathos, maar door onverbiddelijke beelding, waaraan de kracht van een verontwaardigd gemoed de lijnen schrijnend maakt, weet hij de herinnering aan die kampen vasttehouden. Zoo in de regels ‘Aan 'n Seepkissie’:

Hulle het jou in England gemaak, seepkissie,
Om hier in ons land als 'n doodkis te dien;
Hulle het op jou letters geverwe, seepkissie,
En ik het jouselwe als doodkis gesien.

Klein Jannie van ouboeti Saarl, seepkissie,
Het hier in die kamp met sijn sussie gekom -
En jij was bestem, soos jij weet, seepkissie,
Daar oorkant in England als doodkis ver hom!

Klein Jannie van ouboetie Saarl, seepkissie,
Was fluks en gezond, ver sijn jare nog groot;
Maar hier in die kamp, soos jij weet, seepkissie,
Was hij maar drie weke, en toen - was hij dood!

Onthou jij ver Jannie? Jij weet, seepkissie,
Hij het in zijn speletjies met jou gespeel,
Die son het zijn krulkop geskilder, seepkissie,
So blink als sijn strale, als goud so geel.

Op die Vrijdagmôre, onthou jij, kissie,
Het Tannie gesê: ‘Ag, klein Jannie die hoes!’
En die Vrijdagaand, soos jij weet, seepkissie,
Was Jannie sijn lewe al half verwoes.

Hulle het jou op Saterdagmiddag, seepkissie,
Gedra na sijn tent als 'n doodkis daar!
Die wit gesiggie - jij weet, seepkissie,
Die handjies gevou en gekruis oor mekaar.

Hulle het jou in England gemaak, seepkissie,
Om hier ver ons kinders als doodkis te dien:
Hulle het ver jou lijkies gevinde, seepkissie,
En ik het jouselve als doodkis gezien.

Minder snerpend, meer rustig verteld, is het gedicht dat vooraan gesteld is en dat in de titel van het boekje genoemd wordt: ‘Oom Gert Vertel’. Het is het verhaal van twee jonge mannen, door de Engelschen opgehangen omdat zij zich bij de kommando's hadden gevoegd.

Vooral dit gedicht bewijst hoezeer Leipoldt een dichter is. Geen oogenblik laat hij zich overhalen tot patriottische of moraliseerende welsprekendheid. Hij doet niets dan dichten. Hij sentimentaliseert niet, hij heeft geen ander doel dan te verdwijnen achter het tafreel dat hij ontwerpen wil. Hij geeft het humoristische evenzeer zijn deel als het aandoenlijke. Want hij weet dat zijn kracht niet ligt in een beperkend partijkiezen, maar in zijn menschelijkheid die vanzelf het waardevolle tot zijn recht brengt.

De vijand van deze dichter is niet de man van een ander volk, die toevallig met de wapens tegen hem over staat: zijn vijand is de onedele, de waardigheidlooze, de brute macht, ieder die menschelijkheid en natuurlijkheid, geestes-schoonheid en mannelijkheid uitschudt terwille van weelde of winst.

In vier vastgehouden strofen, elk van drie-en-twintig regels, schrijft hij zijn gedicht ‘Vredeaand’.

> Dis vrede, man; die oorlog is verbij!
>
> Daar waai die vlag, daar word hoera geskree:
> Die aandeelmark rijs weer, en ons daarmee!
> Wat is ons land teenoor die aandeelmark?

Maar dan in 't zelfde gedicht keert de vijand van de geestelooze laagheid, zich naar de hoogheid waarvan hij getuige was: de ‘Heldin en vrou’.

> Dis vrede, ja! Wat sal ons nou begaan?
> Sal ons die vrou daarbinne weer laat staan
> Om kos te kook, te braai, te stook, te smoor?
> Nie meer haar steun verlang nie? Nie meer hoor
> Haar stem, wat in die onweer het geklink?
> Sal ons haar ziel laat roes? Dié het geblink
> Tot aan die kruis-ster toen die donker nag
> Rondom ons was, en niemand van ons dag
> Verwag het nie: toen het haar lig gestaan
> Als leistèr ver ons - - - - - -
> Waak oor die stem; let op die siel; behou
> Die beste wat ons nasie het - die vrou!

Als ik dus zeg dat Leipoldt optreedt als dichter van Zuid-Afrika, dan bedoel ik daarmee niet zoozeer hem te doodverwen als patriottisch dichter, als wel te kennen te geven dat hij voor Zuid-Afrika doet wat elk wezenlijk dichter doen moet: adel en menschelijkheid handhaven tegenover bruutheid en wangevoel.

In het eenige versje dat Johannes J. Smith van hem aanhaalt is dan ook niet de hoofdzaak de zevenregelige natuurverheerlijking, maar het achtste vers dat de strofe besluit.

Ik sing van die wind wat tekeer gaan,
Ik sing van die reen wat daar val,
Ik sing van ons vaal ou Karrooland,
Van blomme wat bloei bij die wal,
Van water wat bruis oor die klippe,
Van duikers wat draf oor die veld,
Van vools wat daar sing in die bossies -
Maar nooit nie, nee nooit nie, van geld!

Dit is de roeping die hij zich in zijn vaderland voelt opgelegd: tegenover de overmacht van stoffelijke krachten, zooals die in èn na den oorlog heerschappij voerde, een dichterschap te handhaven dat de loochening inhoudt van het enkel-stoffelijke.

Dat hij daarmee veel last en weinig lof zal oogsten, weet hij wel. Ook nu, in zijn kleine kring, heeft hij al ondervonden dat poëzie die waarlijk poëzie is, weinig vrienden maakt. Maar hij heeft de taak op zich genomen.

Gee ver mij 'n trouring;
Gee ver mij 'n vrou;
Gee ver mij 'n babetjie:
Neem die res voor jou!

Wat wil jij met trouring?
Wat wil jij met vrou?
Wat wil jij met babetjie?
Jij, nog in die rou?

Neem die werk als trouring;
  Neem jou land als vrou;
Die toekoms als jou babetjie:
  Dis genoeg ver jou!

Dit is een van de ‘Slampamperliedjies’, kleine gedichten maar die een diepe ernst inhouden. Als ik die lees en ik blader dan weer terug in het boekje, dan voel ik hoe er zoowel over de kunst als over het leven van Leipoldt nog heel wat te zeggen is.

Want al heb ik nu, als 't ware met een enkele lijn, tegenover verleden, heden en toekomst van zijn land, zijn houding geteekend, toch is er in zijn land en in hemzelf nog een rijkdom die ook in zijn verzen zichtbaar werd.

Hij is namelijk niet alleen iemand die voor de vergezichten van dat land mijmert, en niet alleen een kenner van plantenen dierenwereld, maar tevens een scherp waarnemer, een humoristisch teekenaar, en een uitbundig vriend van de verschijnselen waardoor hij getroffen wordt.

Terwijl dus zijn gevoel, van teerheid en weemoed, door ironie en sarkasme, tot hartstocht en uitgelatenheid, een veeltredige schaal doorloopt, houden zijn geest en verbeelding zich bezig met al de vormen die een goed gekende en levendig genoten en beminde wereld hem aanbiedt.

Voeg daarbij een kunstenaarschap, dat hier en daar onvolkomen, maar toch vasthandig en zelden moeizaam is, dan begrijpt ge eenigszins dat uitvoeriger studie van Leipoldts gedichten de moeite wel loonen zou.

Van de figuren die hij bestudeerd en geteekend heeft, boer en kaffer, jood, hagedis, aap en kameleon, kies ik als voorbeeld de laatste: ‘Die Verkleurmannetjie’.

Men hoort hem in dit gedichtje schateren.

Daar op die vijboom sit die vabond,
  So sedig als 'n predikant:
Maar glo tog nie dat hij so vroom is;
  Nee, regtig nie, hij is astrant!

Als jij hom aanraak dan verkleur hij,
   Geel, rooi, grijs, bruin, en blou en groen;
En al sijn vel blink soos die skulpies
   Se binnekant met perlimoen.

So teemrig sit hij op sijn takkie
   Die muggies met sijn tong te vang,
En met sijn ronde oë maak hij
   Die spinnekoppe algaar bang.

Hij draai zijn nek soos 'n toktokkie,
   Of soos 'n papie uit die klei,
En kijk so sedig na die vliegies
   Als hij die goed nie beet kan krij.

Arrie, ik hou van jou, kleurklasie!
   Jij gaan jou lewe deur so mooi,
Jij steur jou nie aan wat die mense
   So praat of skinder en flikflooi.

Jij steun op niemand nie, kleurklasie,
   Net op jou takkie en jou tong:
Verkleur maar môre net soos gister,
   En als jij oud word, blij nog jong!

Goede sonnetten heeft hij geschreven, o.a. op Die Doringboom en Die Soutpan, waarvan ik het eerste overschrijf.

Kijk, hier 's 'n ou kameeldoorng, amper kaal;
   Sijn blaartjies vuil en donkerbruin verbrand;
   Sijn stam gestrooi met geelgrijs stof en sand;
Sijn dorings wit als silwer, skerp als staal.
Hier staan hij nog, hoe dor die veld en skraal;
   Hou stewig nog teen wind en storm sijn stand -
   Die oudste doorngboom in ons doorngboomland,
Wat reeds sijn bloeitijd tel ver honderdmaal.
Ver jare het hij hier sijn goud gestrooi,
   Die hele wêreld oor sijn geur versprei,
      Voor nog 'n witmens hier was of 'n pad;
Ver jare was hij bobaas hier, en mooi
   Vol groen en goud: maar nou 's sijn tijd verbij -
      'n Afgeleefde doorngboom, droog en glad!

Veel moois hebben zoo ook de sonnetten ‘Op die Kerkhof’. Maar hoezeer een gewetenvolle kunst en een werkelijk leven hier de bezieling van een wezenlijk dichter ontmoet hebben, zal ieder die voor poëzie open staat, wel al hebben ingezien. Ik eindig met Leipoldt een van zijn eigen Slampamperliedjes toe te roepen:

Klim op, klim op, met die slingerpad!
Klim op, klim op, tot jij staan daarbo
Waar jij al ons land in 'n oomblik vat,
Van die Zuurveld af tot die kaal Karroo!

Klim op, klim op, langs die slingerpad!
Klim op tot jij boöp staan; en kijk
Hoe mooi ons wêreld is! Dan weet
Jou siel die waarheid - want jij is rijk!

Belsazar
Een Treurspel
Door
George Gonggrijp

aan Albert Vogel.

Personen

NABONEDUS, genoemd BELSAZAR, koning van Babylon.
DANIEL, een ziener der Joden.
ASPENAZ, een oude overste der kamerlingen onder Nebukadnezar.
ARJOCH, krijgsoverste.
MESACH}stadhouders.
BASRAL}stadhouders.
EEN OUDE PALEISDIENAAR.
KRIJGSOVERSTEN en STADHOUDERS.
KAMERLINGEN en PALEISDIENAREN des konings.
EEN KRONIEKSCHRIJVER.
CHALDEEUWSCHE PRIESTERS.
BABYLONISCHE SOLDATEN en HOOFDMANNEN.
DANSERESSEN en DANSERS.
PERZISCHE SOLDATEN.

Een feestmaaltijd in Belsazars paleis. De machtige, door kandelabers verlichte zaal is aan de achterzijde begrensd door zware, vierkante zuilen, waarachter terrassen met tuinen en afgodsbeelden onduidelijk zichtbaar zijn. Door de openingen tusschen de zuilen ziet men den sterrenhemel omhoog, en, over de terrassen heen, een zee van lichten: Babylon.
Ter rechterzijde, in het middengedeelte der zaal, zit, aan een lage tafel, de koning op een hooge zetel. Rechts en links van hem krijgsoversten en stadhouders, op lagere zetels. De mindere trawanten des konings zijn, op tapijten gezeten, langs de wanden der zaal geschaard, de beenen op oostersche wijze onder het lichaam gekruist. Allen, ook degenen die op den grond zitten, hebben spijzen en dranken voor zich staan.
Op de tonen van een weeke, wellustige muziek beweegt de eerste der danseressen zich in het midden der zaal; van andere dansers en danseressen ziet men achterin de zaal en op het voorste terras de golvende lichamen, de glijdende armen, de nu eens tastende, dan weer zwevende voeten, de liefelijke handen.
Schenkers en spijsdragers gaan af en aan.

Na het eindigen van den dans knielt de eerste der danseressen in het midden der zaal voor den koning neer.

BELZAZAR.
Geef wijn! En vul deze danseres een beker.

(Men schenkt hem wijn en geeft de danseres een beker, die drinkt en zich terugtrekt.)

Zij danst goed. Wie is zij?

EEN KAMERLING.
De jongste priesteres van Astarte. Men zegt: de dochter van een priesteres en een Jood.

BELSAZAR.
En waarom danst zij nu hier?

DE KAMERLING.
Zij is thans uit den tempel der godin gebannen.

BELSAZAR.
Gebannen? Om welke oorzaak is zij verbannen?

DE KAMERLING.
Daarom, Heer, dat zij het gebod van kuischheid geschonden heeft op een der stille dagen van Astarte.

BELSAZAR.
Ha! Hoeveel dagen zijn er in het jaar, dat een priesteres van Astarte kuisch moet zijn?

DE KAMERLING.
Twaalf dagen in het jaar, o Koning!

BELSAZAR.
Hahahaha! - Geef wijn!

De mannen lachen.

MESACH

(een dergenen die aan tafel rechts vooraan zitten, tot den naast hem zittenden Arjoch).

De koning drinkt weer veel.

ARJOCH.
Hij is niet als zijn vader Nebukadnezar.

BASRAL

(tot Mesach).

Ik hoorde zeggen, dat het water van den Euphraat dezen avond gedaald is.

MESACH

(tot Arjoch).

Hoort gij dat? Het water van den Euphraat zou nu reeds gedaald zijn.

BELSAZAR.
Wie sprak van het water van den Euphraat?

ARJOCH.
Er wordt gezegd, Heer, dat het gedaald is.

BELSAZAR.
Nu reeds gedaald? Hoe kan dat zijn, Arjoch? Vallen nu reeds de regens op de bergen niet meer? - Dat was nimmer zoo....

ARJOCH.
De Perzen, Heer....

BELSAZAR

(wenkt hem te zwijgen).

Arjoch, gij offert morgen twaalf runderen aan Istar. Ik heb hedennacht van de godin des oorlogs gedroomd, en zag haar gelaat vergramd. Ik vrees de goden niet, omdat ik Koning ben van Babylon; maar 't docht mij goed, dat wie dezen nacht het eerst de Perzen zou noemen, haar twaalf runderen offeren zal. - Is mijn besluit wijs?

MESACH

(tot Arjoch).

Zijn vader Nebukadnezar ontbood de Chaldeeën, wanneer hij een droom had gedroomd. Mij dunkt, hij was wijs en rechtvaardig.

ARJOCH.

Heer, de gedaante van uw aangezicht verandere niet tegen mij, wanneer ik zeg, dat het getal der runderen verminderd is in Babylon, sedert koning Cyrus de muren omringt met zijn legers.

BELSAZAR.

Als gij geen twaalf runderen kunt offeren, Arjoch, offert gij uw laatstgeboren zoon.....Is mijn woord goed?

MESACH

(verbreekt de stilte door te roepen).

Ja, o Koning; ja!

Terwijl nu ook

ANDEREN

(hun bijval is een aanvankelijk aarzelend)

Ja....Ja....Ja, Heer!

(uiten, fluistert)

MESACH

(Arjoch in het oor).

Ondervondt gij ooit zulks van den koning Nebukadnezar?

Het bijvalsgeroep verstilt.

BELSAZAR.
Ga voort, Arjoch, en zeg mij waarom het water van den Euphraat gedaald is, in dit jaargetijde.

ARJOCH.
De oorzaak ken ik nog niet, Heer. Ik hoorde 't slechts verhalen.

BELSAZAR.
Wie verhaalde het u?

ARJOCH.
Uw stadhouder Mesach.

BELSAZAR.
Mesach, uw landschap grenst aan den Euphraat; gij moet het weten: waarom is het water gedaald?

MESACH.
Heer, de legers van Cyrus zijn groot, en zijn soldaten zijn talrijk als het zand der woestijn. Zij hebben de muren van uw stad bestormd, onder de brandende zon, ontelbaar veel malen, en zijn teruggeslagen, evenveel malen. (Want de muren van Babylon zijn het geweldigste, wat ooit het oog van mensch of godheid zag, o Koning!) En de soldaten van Cyrus hebben geen huizen om rust en koelte te zoeken na den strijd. Wat wonder, dat zij het water van den Euphraat drinken, even dorstig als het droge zand? En wat wonder, dat het water een weinig daalt vóór zijn tijd, waar honderdduizenden en nogmaals honderdduizenden, zóó dorstig, drinken?....

BELSAZAR.
Dat lijkt mij goed gesproken....Dat lijkt mij goed gesproken. - Waar is mijn kroniekschrijver?

EEN PALEISDIENAAR

(opspringend).

De kroniekschrijver!....

(Hij ijlt heen naar rechts.)

BELSAZAR.
Geef wijn! En laat de jonge priesteres dansen!

(Bij een zachte muziek vangt de dans weer aan.)

MESACH

(tot Arjoch en Basral).

Zaagt gij ooit een koning, die zóo licht gelooft?

BASRAL

(antwoordt, terwijl Arjoch somber voor zich heen peinst).

Nu, ja, nu hij gedronken heeft; maar wat zal hij morgen zeggen, als hij aan uw woorden terugdenkt?

MESACH.

Vrees niet, die woorden zullen hem te schoon blijven klinken, dan dat ze hem zouden mishagen, al ware het ook, dat niet één Pers uit den Euphraat gedronken hadde, of al ware het ook, dat het water niet één vinger gedaald was.

BASRAL.

Gij durft te spotten.

MESACH.

Ik zou tegen dezen koning niet alleen durven spotten, maar ook daden durven doen, indien slechts Arjoch wilde....Maar Arjoch denkt aan zijn twaalf runderen.

ARJOCH

(de vuist ballend).

Ach!....Ik wilde dat ik hier weg waar', de wijn smaakt als gal in mijn mond.

MESACH.

Ja vrind, de groote dagen van Nebukadnezar zijn voorbij. De veldslagen zijn voorbij; de zegetochten zijn voorbij. Geen roem meer, en geen buitmaking meer. - Ah! Gevangenen zijn wij allen hier, gevangen tusschen de eindelooze, onneembare muren van deze stad, hoe we ook dansen en feesten op de wallen en lachen naar zijn soldaten - gevangenen van Cyrus! En daarbuiten wordt mijn landschap vertreden door vreemde krijgslieden, en sinds maanden worden de koningsdeelen van het graan ingebracht, niet bij ons, maar bij den Perzenkoning. En wij, Basral, zijn arm!

BASRAL.

De tijden zìjn slecht voor ons.

MESACH.

De tijden zijn slecht voor elkeen! Babylons handelswegen zijn versperd, Babylons marktpleinen zijn ledig. O als één man durfde voorgaan, één man als Arjoch, dien elkeen kent, elkeen vertrouwt....

BASRAL.

Ja, dan stond ook mijn zwaard tegen Belsazar!

ARJOCH.

Waarom wilt gijzelf niet het hoofd der samenzweerders zijn?

MESACH.

Ben ik zoozeer een man van 't zwaard als gij?

ARJOCH.

Neen, veeleer een man van graan en vele koningsdeelen.

MESACH.

En gij schijnt op 't oogenblik een man, die treurt om twaalf runderen.

ARJOCH.

Niet daarom, Mesach, ben ik somber; maar dat de glans van Babylon verduisterd wordt door een koning - door een koning -

MESACH.

Die geen koning meer zou moeten zijn!

De paleisdienaar verschijnt weder, gevolgd door een Chaldeeuwschen kroniekschrijver. Op een wenk des konings houdt de muziek op; de danseres knielt voor den koning en gaat naar den achtergrond.

DE PALEISDIENAAR.

Uw dienaar, de kroniekschrijver, is hier, Heer.

De kroniekschrijver wacht met gebogen hoofd en in elkaar gelegde handen de bevelen van zijn koning.

BELSAZAR.
Er is gezegd, dat het water van den Euphraat thans, vóór den tijd, gedaald is. Wist gij dit?

DE KRONIEKSCHRIJVER.
Nog niet, Heer.

BELSAZAR.
Daarom staat ge hier en luistert. Dit moet in de kroniek opgeschreven worden.

DE KRONIEKSCHRIJVER.
Het zal geschieden.

BELSAZAR.
En opdat de latere geslachten weten zullen, uit welke oorzaak dit geschied is, zult gij morgen tot den stadhouder Mesach gaan en de reden uit zijn mond opteekenen.

DE KRONIEKSCHRIJVER.
Het zal geschieden.

(Hij buigt en treedt terug.)

BELSAZAR

(na gedronken te hebben).

Mesach, uw woord is mij beter dan van een ander: zeg mij, als gij kroniekschrijver waart, hoe zoudt gij mij noemen?

MESACH.
Heer, hoe zoude ik u anders noemen als den grootsten Koning der aarde?

BELSAZAR.
Zoo heeft men mij reeds genoemd? Wie heeft een beteren naam?

(Stilte.)

EEN PALEISDIENAAR

(een dergenen, die links vooraan op den grond zitten, tot den naast hem zittende).

Hij wordt dronken, laten wij juichen.

BELSAZAR

(schreeuwend.)

Wie heeft een beteren naam!

EEN KAMERLING.

De machtigste onder de menschen!

VELE STEMMEN

(juichend door elkander).

Ja! Ja! Heil Belsazar, de machtigste onder de menschen! -

MESACH.

O Koning, zij gaven u daar een geringen naam! Ik vraag: is de machtigste onder de menschen meer dan een mensch?

BELSAZAR.

Wie heeft een beteren naam!

EEN ANDERE KAMERLING.

De Verhevene! De gelijke der Goden!

DE STEMMEN

(juichend).

Ja! Ja! Heil Belsazar! De Verhevene! De gelijke der Goden! -

MESACH.

O Koning, vergeef uwen knecht, wanneer hij niet mede kan juichen om dit ijdel woordgeschal. Wij weten toch, dat er priesters zijn onder de wijsten der Chaldeeën, die heimelijk

lachen om de Goden, omdat zij zeggen dat geen mensch van de Goden iets anders heeft gezien dan levenlooze stukken steen en doode stukken hout. Ik vraag: mag Belsazar zich den gelijke doen noemen van den levenloozen steen en het doode hout?

Er heerscht een oogenblik van doodsche stilte. Dan beginnen de aanwezigen druk onder elkander te fluisteren.

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Heer! dat was een roekeloos woord; luister niet naar dien mensch.

BELSAZAR.
Dan vraag ik: wie, wat is het machtigste in dit heelal?

EEN STADHOUDER

(na een oogenblik van stilte).

Heer, wie zou machtiger kunnen zijn dan Baäl, de hoogste God?

EEN KAMERLING.
Ik blijf gelooven, dat Beltis machtiger is dan Baäl.

EEN KRIJGSOVERSTE.
Istar noem ik de machtigste! Geeft zij niet de zege in den oorlog aan wie zij wil, en heeft zij zoo niet het lot der volkeren in haar hand?

EEN ANDER.
Samas, de zonnegod, is de machtigste!

EEN ANDER.
Ik geloof alleen in den god van het orakel en den stand der sterren!

EEN ANDER.
De sterren zijn de goden.

EEN ANDER.
De sterren zijn niet de goden! Hoe kan men zeggen dat de sterren de goden zijn! In de sterren openbaren zich de goden.

DE STADHOUDER.
Dit is waar gesproken. Maar van de goden is Baäl de hoogste en de machtigste.

EEN ANDER.
Wie zal deze twistvraag beslechten? Er zijn er zelfs die den God der Joden de machtigste noemen, hahaha!

DE OUDE PALEISDIENAAR.
De God der Joden is machtig! Daarvan zijn bewijzen.

EEN JONGE KAMERLING

(met zware tong).

De God der Joden? Hahaha! De God der Joden is leêge lucht!

DE OUDE PALEISDIENAAR.

De God der Joden is machtig! Van hem zijn teekenen en wonderen geschied als van geen anderen god!

STEMMEN

(rumoerig door elkander).

Ja! Ja! Dat is de waarheid! - De God der Joden bestaat niet! - Er zijn teekenen van hem geschied! - Hij is leêge lucht! - Hij is een koorts-

droom der Joden! - Hij is machtiger dan eenig ander god!....

BELSAZAR.
Wie is deze God der Joden?

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Hij heet Jehova.

EEN ANDER.
Adonai noemt zijn volk hem.

EEN ANDER.
En: de Heer der Heirscharen.

EEN ANDER.
De Koning der Koningen.

BELSAZAR.
De Koning der koningen?....Is dat zijn naam? - En waar is deze God? Waar staat zijn beeld?

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Heer, er is geen beeld van dezen God.

BELSAZAR.
Geen beeld?

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Neen, Heer.

BELSAZAR.
De Koning der koningen?....Maar waarom noemt men hem zoo? Geef wijn!! - Ik wil weten waarom men hem zoo noemt!

Een stilte. De koning drinkt.

BELSAZAR.
De Koning der koningen....Waarom gaf men hem dezen naam? - Waar is hij, deze God? Ik wil tot hem gaan! Ik wil....! Waar is zijn beeld! Er moet toch een beeld van hem zijn!

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Deze God is niet met oogen te zien, o Koning. Er zijn geen beelden van hem.

BELSAZAR

(opspringend).

Maar ik wil hem....! Waarom heeft men hem dien náám gegeven! - De Koning der koningen!....Hahaah! En ligt zijn volk dan niet als slaven geknecht onder mijn voeten? - Waar wordt hij vereerd, deze God? Waar is zijn tempel? Ik wil....Waar is zijn huis!

MESACH.

Zijn huis is reeds verwoest door uw vader den koning Nebukadnezar.

BELSAZAR.

Reeds verwoest....En is er dan niets van dezen God óvergebleven?

MESACH.

Daar zijn nog de heilige vaten, de gouden vaten, die uw vader de Koning uit den tempel te Jeruzalem heeft medegevoerd.

BELSAZAR.

Haah!....Men hale de heilige vaten!

MESACH.

Heil koning Belsazar!

BELSAZAR.

Men brenge de heilige vaten hier!

VERSCHEIDENE DIENAREN

(opspringend en wegijlend).

De heilige vaten! De gouden vaten!....

MESACH.
Heil Belsazar! Hij is de grootste koning der aarde, de Koning der koningen!

DE DIENAREN DES KONINGS.
Heil! Heil koning Belsazar!

BELSAZAR.
Ik zal voor u allen wijn drinken uit de heilige vaten, uit de gouden vaten van Jehova!

DE DIENAREN DES KONINGS.
Ja! Ja! Heil Belsazar!

BELSAZAR.
En gij allen zult wijn drinken uit de heilige vaten.

DE DIENAREN DES KONINGS.
Ja! Ja! Heil koning Belsazar.

BELSAZAR.
En deze danseressen zullen wijn drinken uit de heilige vaten, en al mijn bijwijven zullen wijn drinken uit de heilige vaten, en de priesteressen van Astarte zullen er wijn uit drinken, en het volk van de straten zal er wijn uit drinken, uit de heilige vaten, uit de gouden vaten van Jehova!

DE DIENAREN DES KONINGS.
Ja! Ja! Heil! Heil koning Belsazar!-

BELSAZAR.
Ik wil dansers zien!

STEMMEN.
De dansers!....

BELSAZAR.
Ik wil trommelslag hooren en vedels en fluiten! Laat de jonge priesteres van Astarte dansen! Laat zij dansen op de weeke, zwevende vedeltonen....Neen, laat zij dansen op de dansende fluittonen, op de hooge, dansende fluittonen!

De jonge priesteres danst, op den achtergrond begeleid door de andere dansers.

EEN JONGE KAMERLING.
Zie, zij danst....Haar voeten zijn als twee witte duiven, die elkander natrippen op het donkere marmer van een tempelvoorhof....als twee witte duiven, die elkander vluchtig kussen....

EEN ANDER.
Zij danst wonderlijk!....Zij danst als een nieuwe godin, als een pasgeboren godin die nadert over de golven der zee....

MESACH

(zoo luid dat de koning hem hooren kan).

Zij danst goed, zij danst goed!....Haar armen zijn als slangen, die zich langzaam heffen en zich strekken naar het ledig, als om Jehova te vinden....als om Jehova's hals te omwinden....Zij danst goed!

DE OUDE PALEISDIENAAR

(tot den naast hem zittende).

Dit lijkt mij niet goed.

DE ANDER.

Wat lijkt u niet goed? Dat de jonge priesteres op deze wijze danst?

DE OUDE PALEISDIENAAR.

Het lijkt mij niet goed, dat er gedronken zal worden uit de heilige vaten.

DE ANDER

(naar de danseres ziende).

Waarom?....

DE OUDE PALEISDIENAAR.

Omdat er voorheen in dit land van den god der Joden een teeken is geschied.

DE ANDER.

Welk teeken?....

DE OUDE PALEISDIENAAR.

Dit teeken: de Koning Nebukadnezar had een groot beeld van goud doen maken. Hij zond herauten uit, die riepen dat de stadhouders en de landvoogden, de schatmeesters en de overheden van alle natiën en tongen zouden opkomen tot inwijding van het beeld, en dat zij neder moesten vallen om het te aanbidden. En wie niet neder zou vallen en aanbidden, zou in een oven met vuur geworpen worden. Toen hebben de Chaldeeën drie Joodsche mannen voorgebracht, die de koning tot overheden gesteld had, hen beschuldigende dat zij het gouden beeld niet wilden aanbidden. En Nebukadnezar, toornig geworden, gelastte dat men die drie Joodsche mannen in den oven met vuur zou werpen. En zoo geschiedde. Maar toen dezen te midden van het vuur waren....Luistert gij naar mij?

DE ANDER

(naar de danseres ziende).

Ik luister....

DE OUDE PALEISDIENAAR....

Toen deze te midden van het vuur waren, heeft de koning Nebukadnezar een vierde gestalte in den oven gezien, wandelende met de drie Joodsche mannen, - die gestalte geleek een zoon der goden. En de koning zag dat het vuur de mannen niet deerde. Toen heeft hij de drie gelast uit te komen, en een ieder die daarbij stond heeft gezien, dat er geen haar van hun hoofden verbrand was. Dit is het teeken dat ik weet, en daarom zal ik niet uit de gouden vaten drinken.

DE ANDER.

Maar zie toch, zij danst wonderlijk! Zij danst als een alleen-brandende, hooge vlam op het altaar van Astarte....als een stervende vlam op het altaar van Astarte....als een vlam die opleeft, die opstijgt, die zich windt langs de voeten van Astarte....die de knieën kust der Godin!

EEN ANDER.

Zie, zij danst als een jonge maagd, als een on-

rijpe maagd die waanzinnig is van liefde, en hare kuischheid ten offer brengt aan de godin Zerganit....

EEN ANDER.
Zij danst afschuwelijk!

EEN ANDER.
Haar dansen is een verrukking!

DE OUDE PALEISDIENAAR

(toornig).

Koning, dit is een dans die goed is om voor de priesters der Chaldeeën gedanst te worden!

De koning zwijgt en ziet naar de danseres.

MESACH.
Zij danst goed! Zij danst goed!....Zij danst zoo dat haar dans een hoon is voor alle goden en geesten die onzichtbaar zijn op aarde, een hoon voor Jehova en elken god die geen aardsche beeltenis heeft....

ARJOCH.
Mesach, het lijkt mij zondig dat gij den koning hebt aangezet tot het doen van deze dingen.

MESACH.
Ben ik de hoeder van een koning die te veel wijn gedronken heeft?

ARJOCH.
De God der Joden is machtiger dan wij weten.

MESACH.
Welaan, als hij zich machtig toont om Belsazar de lendenen te breken, zal ik hem altaren oprichten en kostbare offeranden brengen.

ARJOCH.
De God der Joden is ook machtig om u te breken.

MESACH.
Wat weet gij van den God der Joden? Zijt gij zijn priester geworden?

ARJOCH.
Ik weet, dat hij voorheen, in ditzelfde land, teekenen en wonderen heeft gedaan.

MESACH.
Ik weet het niet. Maar indien 't zoo ware, dan moge hij nu de teekenen doen, en de wonderen hoopen als vuur op Belsazars hoofd! -

De dienaren des konings keeren terug en dragen goud en zilver vaatgerei op het hoofd. Muziek en dans houden op.

STEMMEN.

De heilige vaten! De heilige vaten!

Een der dienaren knielt met zijn draagblad voor den koning neer. Deze kiest zich een beker uit; velen van zijn mannen doen desgelijks.

BELSAZAR.

Deze heilige beker lijkt mij goed om wijn uit te drinken. Vul hem.

De schenkers gaan rond en vullen de vaten.

BELSAZAR

(heft den gevulden beker omhoog en roept)

Jehova!

(Oogenblikkelijk ontstaat een doodsche stilte).

Als gij oogen hebt om te zien, zoo zie naar mij!

(Hij ledigt den beker.)

Jehova! Als gij ooren hebt om te hooren, zoo hoor naar mij. Ik, Belsazar, zweer dat uw naam een logen is, want boven mij is niemand koning in Babylon! En ik zweer, dat uw rijk heeft opgehouden te bestaan, want uw tempel te Jeruzalem, die verwoest werd door mijn vader Nebukadnezar - en hij was machtiger dan gij! - uw tempel zal niet meer verrijzen in de eeuwen der eeuwen! En ik zweer, dat ook uw enkele naam weggevaagd en vergeten zal zijn, want in de kelen van uw volk, dat geknecht ligt onder mijn voeten, in de kelen van de kinderen uw volks zal ik uw naam doen smoren! Ik ben Koning van Babylon!

(Hij gooit den beker op de tafel neer en valt terug in zijn zetel.)

Niemand spreekt een woord. Geen hand verroert zich..

BELSAZAR.

Waarom spreekt men niet, waarom roept men niet! Waarom wordt er geen wijn gedronken!

Het zwijgen blijft nog loodzwaar hangen in de zaal, totdat

MESACH

(het verbreekt, roepend).

Heil Belsazar, den Koning der koningen! Hij heeft den God der Joden te niet gedaan; hij heeft de schande van Jehova uitgeroepen! Met wìjn uit den heiligen beker heeft hij dit gedaan; voor al zijn geweldigen uit gansch Babylon heeft hij daaruit wìjn gedronken!....

BELSAZAR.

Haah!

(Hij grijpt den beker, springt op en, slaat daarmede Mesach neer).

Degenen die nog op den grond zaten vliegen overeind.

DE MANNEN.

Moord!

DE VROUWEN

(onder de dansers in het achtereinde der zaal, gillend).

Moord! De koning heeft den stadhouder vermoord!

STEMMEN

(uit de mannen op den voorgrond).

Hij sterft! Hij is dood! De beker heeft zijn hoofd verbrijzeld!

(De stervende wordt weggedragen.)

Belsazar blijft een pooze grimmig staan op de plek waar hij de daad bedreef, en keert dan langzaam naar zijn plaats aan den tafel terug.

BASRAL.

(tot Arjoch).

Hij is woedend dol geworden, laat ons waakzaam zijn!

ARJOCH.

Ik zie hierin Jehova's hand.

BASRAL.

Of zou de koning weten, dat Mesach tegen hem op wilde staan?....Laat ons waakzaam zijn!

DE OUDE PALEISDIENAAR

(tot den naast hem zittende).

De stadhouder Mesach heeft tegen de goden gelasterd: dit is hun wraak.

EEN ANDER.

Hij is dol van den wijn.

De mannen nemen hun plaatsen weer in; enkelen blijven in groepen staan, zoo ver mogelijk van den koning af.

Aan den wand die tegenover den koning is, ontgloeien nu heimelijk letterteekens in Hebreeuwsche schriftuur....

Belsazar, het ziende, verrijst vaalbleek en met sidderende knieën, en wijkt in zijn troonzetel achteruit.

BASRAL.

Wat heeft de koning? Hij verrijst....

EEN STEM.

Zie, daar is vuur!....

BASRAL.

Wat heeft de koning? Hij is vaalbleek....

EEN ANDER.

Wat ziet hij? Hij is als een doode....

BELSAZAR.

Weg! - Weg! - Bedek dat vuur! Verberg mij! Doe die woorden weg!

EEN OUDE SCHATMEESTER

(aan 's konings zijde).

Heer, wat geschiedt u?

BELSAZAR.

Ik zie woorden van vuur!....Doe weg! Doe weg!

DE OUDE SCHATMEESTER.

Woorden? Woorden van vuur?....Wij zien niets, Heer.

BELSAZAR.

Daar! Daar! Verberg mij!....

EEN STEM.

Het vuur is uitgedoofd.

EEN TWEEDE STEM.

Ja, het is uitgedoofd: als werd het gedragen op de deining van een onzichtbare golf, die weer verzonk, - zoo was het.

EEN OUDE PALEISDIENAAR.

De koning heeft een teeken gezien, hier op dezen wand.

EEN ANDER.

Maar daar was iets te zien! Hebt gij niets gezien?

EEN DERDE.

Alsof daar letterteekens of vreemde figuren hadden gegloeid, zoo docht mij een oogenblik.

EEN VIERDE.

Waarlijk? Ik zag niets.

DE TWEEDE SPREKER.

Ik zag het! Ik zag het! Ik weet zeker dat ik het gezien heb!

(Tot den oude)

Hebt gij waarlijk niets gezien?

DE OUDE PALEISDIENAAR.
Ik zag niets. Maar Belsazar heeft een teeken gezien, dat weet ik.

BASRAL

(tot Arjoch).

Begrijpt gij dit? Men spreekt van teekens, die de koning gezien zou hebben.

ARJOCH.
Ik weet het niet....Maar ook zijn vader de koning Nebukadnezar heeft ons langen tijd verbaasd door zijn wonderlijke gedragingen....

BELSAZAR

(vermant zich en heft zijn oogen op naar den wand tegenover hem).

Laat de Chaldeeën komen! - De priesters en de waarzeggers, de toovenaars en de sterrenwichelaars; - laten zij allen komen! Laten zij snel komen!

Een paar dienaren ijlen heen naar links.

BELSAZAR.
Geef wijn! Waarom staat er geen wijn voor mij?

EEN SCHENKER.
Heer, uw beker is nog gevuld.

BELSAZAR

(den wijn proevend).

Neem dien wijn weg! Waarom is hij niet in sneeuw gekoeld? Ik wil kouden wijn hebben!

DE SCHENKER

(neerknielend).

De wijn is in sneeuw gekoeld, Heer.

BELSAZAR.
Zeg dan dat hij langer afgekoeld moet worden. En laat den wijn met sneeuw gemengd worden: ik wil dat men sneeuw in den wijn zal doen. - - - Waarom komen de Chaldeeën nog niet?

DE OUDE SCHATMEESTER.
Men ijlt reeds om de Chaldeeën, Heer. Zij zullen terstond voor u komen.

BELSAZAR.
Waarom wordt de muziek niet gehoord? Ik wil muziek hooren!

STEMMEN.

Muziek!....

(De muziek begint te spelen).

BELSAZAR.

En waarom zitten de dansers en danseressen stil?

Op een wenk van een der hovelingen komt de eerste danseres naar voren en begint te dansen.

BELSAZAR.

Weg die vrouw! Laat die vrouw heen gaan! Zij is de dochter van een Jood en een priesteres van Astarte. Zij danst zoo dat ik vreemde figuren zie ontstaan: grillige roode teekens, woorden van vuur! Laat die vrouw weggaan van mijn oogen!

De danseres knielt neer en sluipt heen.

DE OUDE SCHATMEESTER.

Wilt gij andere dansers zien, Heer?

BELSAZAR.

Neen, ik wil geen dansers meer zien! Zij maken afschuwelijke gebaren, zij beschrijven vreeselijke figuren, ik wil ze niet meer zien, laten zij weggaan! Laten zij allen heen gaan! Weg van mijn oogen!

Men wenkt de dansers en danseressen, die allen verdwijnen. De schenker keert terug.

BELSAZAR.

Waarom brengt men mij wijn?

DE SCHENKER

(knielend).

Heer, gij hebt om wijn gevraagd, met sneeuw gemengd....

BELSAZAR.

Breng dien wijn weg! Die wijn is gloeiend als donkerrood, bloedig vuur....Ik wil geen wijn zien! Draagt allen wijn weg die in deze zaal is. Weg, weg van mijn oogen!

Men doet zoo.

BELSAZAR.

Waarom wordt de muziek gehoord? Die tonen zijn afschuwelijk! Die klanken zijn rood! rood! rood!! Die klanken worden tot gloeiende roode strepen voor mijn oogen! donkerroode figuren!....Laat de muziek zwijgen! Stil zijn....Stil zijn....- - -

O Chaldeeën, Chaldeeën, waarom komt gij niet? - Waar zijn de Chaldeeën? Waarom komen zij niet? Ik wil dat zij die woorden te niet doen. Ik wil dat zij die woorden weg doen van voor mijn oogen....O! O! O! Ik zie aldoor die teekens gloeien, aldoor die teekens gloeien....aldoor....aldoor....

(Hij verbergt zijn gelaat in de handen.)

Vele der lichten in de luchters en kandelabers zijn opgebrand; het helle, feestelijke licht heerscht niet meer in de zaal. Ook de lichten van Babylon dooven geleidelijk uit. Sommigen der mannen zijn heengeslopen, anderen staan buiten op het terras en zien schuw naar hun koning.

De dienaren die om de Chaldeeën uitgingen, keeren terug.

EEN VAN HEN.

De Chaldeeën zijn hier, o Koning.

BELSAZAR.

Laat hen voor mij komen! - O, de goden zijn mij welgezind, zij zijn welgezind!

Een groep Chaldeeuwsche priesters nadert tot voor den troon.

BELSAZAR.

Gij zijt de priesters der Chaldeeën? Welaan; ik heb een teeken van vuur gezien, een teeken van bloedig vuur: verklaart het mij!

De priesters zwijgen.

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Heer, wij zouden gaarne uit uw mond vernemen, hoe dit is geschied, en hoe dit teeken was.

BELSAZAR

(wantrouwig).

Gij kènt de verborgen dingen, en wéet de beduidenis der teekenen, en weet de wonderen te verklaren?

DE OUDSTE DER PRIESTERS

(voorzichtig).

Wij kennen veel der verborgen dingen, o Koning!

BELSAZAR.

Dan kunt gij dus ook de verborgen gedachten der menschen lezen, en den doodsangst hunner zielen genezen, en den schrik wegvagen van hun oogen. - Gij móet dat alles kunnen!

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Er zijn onder ons, die de wetenschap van deze dingen hebben verkregen, Heer.

BELSAZAR.

Welaan dan, hoort naar mij. Het is zooeven geschied, dat ik mijn knechten bevel gaf de gouden vaten, die medegevoerd zijn uit den tempel te Jeruzalem, voor mij te brengen. Zij hebben zoo gedaan, en de wierookvaten en de sprengbekkens, de heilige urnen en de gouden bekers zijn voor mij gebracht. Daarop heb ik, Belsazar, een gouden beker opgenomen die mij goed leek om wijn uit te drinken, en heb den beker opgeheven tegen Jehova, den naam van den God der Joden lasterende, en zeggende dat er boven mij geen koning was in Babylon....Toen zijn voor mijn oogen, aan genen wand die tegen mij over is, gloeiende teekenen verschenen, die waren als woorden van bloedig vuur. Gij, die priesters zijt onder de Chaldeeën, zegt mij wat de beduidenis is van het teeken dat ik heb gezien.

De priesters zwijgen, en vangen dan aan onder elkander te fluisteren.

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Hoe moeten wij dit verklaren?

EEN TWEEDE PRIESTER.

Het is onmogelijk, als wij het teeken zelf niet zien.

EEN DERDE.

De koning vergt onmogelijke dingen van ons.

EEN VIERDE.

Wij moeten hem wederkeerig vragen, naar het teeken.

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Heer, veel van het verborgene is ons bekend, maar indien wij de teekenen niet zelven zien, of indien gij ons den stand der teekenen, die gij gezien hebt, niet weet te duiden, kunnen wij den geheimen zin niet uitvinden.

BELSAZAR.

Maar ik kàn u die teekenen niet uitduiden! Zij geleken woorden, woorden van vuur, maar in een schriftuur, die ik niet ken, die ik nimmer tevoren zag.

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

O Koning, hoe kunnen wij teekenen ontcijferen die geen onzer zag, noch kan zien?

BELSAZAR.

Maar ik zag ze! En ik zie ze nog! Ik zie ze aldoor, aldoor!....In mijn oogen staan ze gegrift, - waar ik mij wende, zie ik ze gloeien, - ze branden in mijn ziel. O, ik zie ze aldoor, aldoor....Maar gij noemt u toch priesters en kenners van het verborgene! Gij zegt toch dat gij in de zielen der menschen kunt lezen! Léést dan in mij, en zegt welke woorden mij de oogen verbranden, welk geheimenis mij de ziel verstikt! Leest dan in mij!....Ziet gij niet, Chaldeeën, dat deze verborgenheid mij waanzinnig maakt!....

Hoort naar mij, gij priesters en waarzeggers en toovenaars! Gij hebt beaamd, dat gij de verborgen gedachten der menschen kunt lezen; gij hebt beaamd, dat gij den doodsangst hunner zielen kunt genezen en gij geeft u uit voor kenners der verborgen dingen. Welnu, ik, Belsazar, zweer u dat gij, indien gij mij de beduidenis van dit teeken niet zegt in deze zelfde stonde, gedóód zult worden, gij en allen der uwen die zich priesters of toovenaars of waarzeggers of sterrenwichelaars noemen! Ik zal u dooden, ik zal uw hoofden doen afhouwen, ik zal uw lichamen doen spijkeren tegen de deuren en muren uwer eigen tempels! Ik zal u doen slachten op de altaren uwer eigen Goden! - -

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

O Koning, dat uw dagen verlengd mogen worden tot in eeuwigheid en dat uw rijk moge uitgebreid worden tot aan de einden der aarde! Zeg uwen knechten hoe de stand dier teekenen was, zoo zullen wij u de uitlegging te kennen geven.

BELSAZAR.

Gij wilt mijn wil ontwijken, gij wilt den tijd uitkoopen; maar gij zult mij niet ontgaan!....

Luistert naar mij, Chaldeeën. Gij weet wat de goden willen spreken door de teekenen die ze zenden, maar gij zwijgt, ik weet dat gij zwijgt, omdat gij mijn toorn vreest wanneer gij bevindt dat het teeken boos is voor mij. Maar ik, Belsazar, zweer u dat ik alleen de duiding zal achten, en niet het booze of het goede teeken. Welaan, duidt mij dit vuurgezicht, en ik zal u doen be-

kleeden met purper! Gij zult met purper bekleed door de straten gaan, voor de oogen van al het volk! En ik zal goud en zilver doen ophoopen op uw altaren; ik zal het doen ophoopen, totdat de beelden uwer goden er door verborgen zijn! Ik zal op uw altaren paarlen doen stapelen uit de zeeën van Indië, en de schitterendste steenen uit Pendshâb zal ik u geven. Ik zal u geven wierook uit Saba, en kostbare zijde uit het rijk dat aan den oostelijken rand der aarde ligt. Ik zal u geven de helft der buitmaking uit alle oorlogen die ik nog zal voeren! - Luistert naar mij, Chaldeeën....Ik zal u geven jonge maagden, zeer jonge maagden zal ik u geven, zooveel en zoo jong als gij wenschen zult, de schoonste dochteren van Babylon! Ik zal ze voor u doen toebereiden, door de oude vrouwen van mijn paleis, veertig dagen lang. Zij zullen voor u toebereid worden met geurige oliën en zalven. Haar oogen zullen geverfd worden met donkere verven. En haar lippen zullen geverfd worden met roode verven, waarin de sappen van kruiden die het bloed maken tot vuur, en de sappen van bloemen die den geest bedwelmen met droomen van verrukking....

Chaldeeën, verklaart mij mijn vuurgezicht!

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Koning, wij kunnen niet!

BELSAZAR.

Ik zal u dooden, ik zal u doen slachten, één voor één, voor elkanders oogen; ik zal u terstond doen dooden, nu!

DE TWEEDE PRIESTER.

Koning, geeft ons tijd, geef ons beraad!....Wij zullen Merodach, den god des orakels, hooren....Wij zullen uit den stand der sterren, en uit de kleur der planeten, de beduidenis van het teeken zoeken....Maar de stand der sterren is thans niet gunstig voor een onderzoek....

DE DERDE PRIESTER.

Neen, de stand is thans niet gunstig; en ook de kleur der planeten is vaag....

DE VIERDE PRIESTER.

Men moet ons toch beraad geven!

BELSAZAR.

Gij wilt mijn wil ontwijken....Maar gij zult mij niet ontgaan! - Hoort naar mij, Chaldeeën.

(Zacht).

Als gij mij het vuurgezicht thans verklaart, zal ik u al de voorrechten die u ontnomen zijn, hergeven. Ik zweer dat ik dat doen zal! En gij zult wederom machtig zijn in Babylon, machtiger dan de krijgsoversten en de stadhouders....

(Onder de naastbijstaande groepen der stadhouders en krijgsoversten wordt zacht gemur-

mureerd; donkere blikken gaan in des konings richting).

Luistert naar mij, Chaldeeën.

(Fluisterend).

Ik zal mijn mannen heimelijk uitzenden naar Egypte en zij zullen voor u rooven, uit de verborgen plaatsen in het hart der pyramiden, het kostbaarste boek, het allerheiligste der geschriften, het geheim des allerhoogsten priesters zullen zij voor u rooven....de wetenschap der ingewijden van Egypte! En gij zult den oorsprong en de oorzaak dezer wereld kennen, en gij zult de beheerscher zijn van alle goden en machten in dit heelal!....

Chaldeeën, Chaldeeën! Zegt mij de verborgenheid van het teeken dat ik heb gezien!

DE OUDSTE DER PRIESTERS.

Koning, gij kunt ons dooden, maar er is geen mensch op de gansche aarde, die een verborgenheid als deze in 't licht kan stellen.

De koning wendt zich af en valt met het gelaat op zijn zetel neer.

Aspenaz, de overste der kamerlingen onder Nebukadnezar, een honderdjarige, blinde grijsaard, verschijnt in de zaal, binnenkomend uit het paleis van rechts.

ASPENAZ.

Ik hoorde, dat het feestgedruisch in deze zalen verstomde, en ik hoorde de fluisterende stemmen langs mij gaan van menschen, die spraken van wonderlijke dingen, die met den koning geschied zouden zijn.

ARJOCH.

Er zijn wonderlijke dingen geschied. De koning heeft een teeken gezien, dat geen der Chaldeeën vermag te duiden. Hij had de heilige vaten, die uit den tempel te Jeruzalem zijn medegevoerd, doen halen -

ASPENAZ.

Mijn geest is bedekt door daden en stof van honderd jaren, en bevat de dingen van het heden niet meer: spaar mij de vele woorden. Waar is de koning?

ARJOCH.

De koning is hier.

(Hij geleidt hem tot voor den troon.)

ASPENAZ.

Belsazar, mijn Koning, ik ben Aspenaz, die naast den troon uws vaders gestaan heeft, al de jaren dat hij heerschte over Babylon en de natiën en volkeren rondom. Hoort gij naar mij?

BELSAZAR

(het hoofd opheffend).

Ik hoor Aspenaz' stem, maar ik zie aldoor de gloeiende teekenen voor mijn oogen....

ASPENAZ.

Gij hebt teekenen gezien, o Koning. - En wat wilt gij thans?

BELSAZAR.

Ik wilde dat de Chaldeeën mij de uitlegging daarvan zouden geven, - maar er is géén onder hen die dit zal kunnen.

ASPENAZ.

Als er een verborgenheid is, die geen der Chaldeeën kan verklaren, dan is er nog één man dien men voor u zou kunnen doen komen.

BELSAZAR.

Zoude er één mensch zijn in mijn rijk, die mij de duiding kan geven van wat ik zag?

(Verrijzend).

Wie is deze mensch?

ASPENAZ.

Heer, mijn oog ziet de zon niet meer, en het heden is duister voor mij; maar tot de dagen die voorbij zijn keert mijn geest met droeve vreugde weer, en ziet de dingen in den verloren zonneschijn....

Toen mijn koning Nebukadnezar het volk der Joden had medegevoerd uit Jeruzalem, werden mij vier jongelingen uit dit volk overgegeven, die opgevoed moesten worden om te staan in des konings paleis. Zij werden geoefend in de wapenspelen van de lijfwacht des konings, en onderwezen in de wijsheid en de boeken der Chaldeeën. En deze vier waren schooner en sterker dan de andere jonge mannen, en kloeker in verstand, vernuftiger in alle wijsheid en ervarener in wetenschap. Maar van deze vier blonk uit boven allen, één; - ik zie hem zooals hij stond en ging, blinkende tusschen al de schoone, jonge mannen des konings, - Daniël was zijn naam.

Gefluister gaat door de omstaande mannen en den groep der Chaldeeën.

ARJOCH.

Ja, deze is de man!....

BELSAZAR

(zacht, gejaagd).

Roept dien man! Brengt dien man voor mij!....

(Dienaren snellen heen. Belsazar tot Aspenaz).

Is hij de man die de duiding van mijn vuurgezicht zal kunnen geven?

ASPENAZ.

Ik weet, dat uw vader Nebukadnezar een droomgezicht droomde, en dat hij de wijzen onder de Chaldeeën voor zich deed komen om hem de uitlegging van zijn droom te geven. Maar geen der wijzen en waarzeggers, en geen der toovenaars en sterrenwichelaars kon den koning het antwoord geven, want

het droomgezicht was hem ontgaan. En al de priesters en de wijzen onder de Chaldeeën zouden gedood zijn, als niet in die stonde tot mij gekomen was Daniël, die den droom des konings wist en zijn uitlegging.

BELSAZAR.

Aspenaz, geloofd zij uw mond! Geloofd zijt gij, dat gij gekomen zijt en den naam van dien man genoemd hebt. Aspenaz, voel mijn handen: ze beven. Het is mij, of ik in dezen eenen nacht een oude van dagen geworden ben als gij, zoo loodzwaar ligt het geheim dier vurige woorden op mijn ziel. O, alle wetenschap, ook de vreeselijkste, is beter dan dit benauwende geheimenis....Maar Daniël zal komen, en hij zal mij hiervan verlossen; hij zal mij deze teekens verklaren! - Zeg mij, Aspenaz: gij gelooft toch, dat hij ze mij zal verklaren?

ASPENAZ.

Mijn Koning, ik ben oud en blind, maar zeggen wat de naaste stonde brengen zal, kan ik niet. Maar als er één man is, die wetenschap verkreeg van deze dingen, dan is het deze mensch.

BELSAZAR.

Zeg mij, Aspenaz: wanneer zaagt gij dezen Daniël voor het laatst? Hij zal toch nog onder de levenden zijn?

ASPENAZ.

Ik zag hem voor het laatst meer dan twintig jaren her. Maar ik weet, dat hij nog leeft onder zijn volk.

BELSAZAR.

Dan zal hij mij de uitlegging geven. En als hij mij die geeft, dan zal ik hem doen bekleeden met purper, en hem doen zitten aan mijn rechterhand. Hij zal de derde heerscher in het koninkrijk zijn!....Zeg mij, hoe leeft deze man onder zijn volk? Is hij een hunner priesters, is hij een waarzegger, een toovenaar onder hen?

ASPENAZ.

Heer, hij is geen dezer dingen. Maar hij is een heilig man, die wandelt voor het aangezicht van zijnen God in de gerechtigheid.

BELSAZAR.

In de gerechtigheid....- - - - -

ASPENAZ.

Vergun mij, Heer - ik ben oud en zwak - dat ik nederzit.

BELSAZAR.

Men leide Aspenaz naar den zetel aan mijn linkerhand.

(Men doet zoo. Belsazar gaat langzaam heen en weder.)

Die wandelt in de gerechtigheid....Ja, deze man is zeker heilig. Voor het aangezicht van zijnen God....En deze God is Jehova!....Ik zal dezen man met purper bekleeden; ik zal

hem den derden heerscher in mijn koninkrijk maken; ik zal hem geven al wat hij vraagt - als hij mij verlost van dit vreeselijke teeken!....Hij móet mij hiervan verlossen! - Waarom kómen mijn knechten niet met dezen man. Waarom kómen zij niet!

EEN KAMERLING.

Heer, zij zijn heengeijld, zij zullen terstond hier zijn.

ARJOCH.

Ik denk, dat er groote dingen zullen gebeuren, maar ik vrees dat zij den koning en ons geen heil zullen brengen.

BASRAL.

Ik begrijp dit niet. Des konings geest moet wel wonderlijk beroerd zijn. Ik zal waakzaam zijn en toezien op al wat voorvalt.

DE OUDE PALEISDIENAAR.

De zaal is duister.

DE NAAST HEM ZITTENDE.

De zaal is zeer duister. De lichten, die nog branden, branden duister. Ook het gelaat des konings is duister.

DE OUDE PALEISDIENAAR.

De koning is geheel verduisterd.

De paleisdienaren, die om Daniël uitgingen, keeren terug.

EEN VAN HEN.

De man Daniël is hier, o Koning.

Daniël, een man met bleek en baardeloos gelaat onder het nog zwarte hoofdhaar, treedt naar voren en blijft in het midden der zaal staan.

DANIEL.

Wat wil de koning van mij?

BELSAZAR.

Zijt gij die Daniël, dien de koning, mijn vader, uit Juda gevoerd heeft? - Ja, gij moet die zijn, die voor het aangezicht van zijnen God wandelt in de gerechtigheid....Ik heb van u gehoord, dat de geest der goden in u is, en dat er licht en verstand en voortreffelijke wijsheid bij u gevonden wordt.

DANIEL.

De geest, die in mij is, is de geest des eenigen levenden Gods, en het licht dat in mij woont, is het licht der woorden die Hij in mij spreekt.

BELSAZAR.

Ja, deze man is heilig....Zie, zooeven zijn voor mij ingebracht de wijzen onder de Chaldeeën, om de uitlegging te geven van een teeken van vuur, dat mijn oog heeft

gezien aan genen wand, nadat ik, Belsazar, de vaten die uit het huis van uwen God zijn medegevoerd, voor mij had doen brengen, en waaruit ik wijn gedronken heb, nemende een gouden

beker en dien opheffende tegen Jehova, zijn naam lasterende en zeggende dat er boven mij geen koning was in Babylon. Doch onder hen is er geen die de uitlegging mij te kennen kan geven. Daniël, ik heb van u gehoord, dat gij de diepste verborgenheden in 't licht kunt stellen en de duisterste dingen klaar kunt maken; nu, indien gij de beduidenis van dit teeken zult kunnen vinden en mij bekend maken, zal ik u met purper doen bekleeden en gij zult de derde heerscher in dit koninkrijk zijn!

DANIEL.

Koning, houd uwe gaven voor uzelven en geef uwe vereeringen aan een ander; nochtans zal ik het teeken voor u lezen en de uitlegging u bekend maken, indien mijn Heer, de Allerhoogste, dit wil; want Hij openbaart diepe en verborgen dingen, Hij weet wat in het duister is en doet uit het duister de waarheid schijnen, want het licht woont bij Hem.

Bij de laatste woorden van den ziener zijn wederom de letterteekens heimelijk ontgloeid, nu helderder dan voorheen in de half verduisterde zaal. Daniël treedt een paar passen achteruit en wendt het hoofd naar die zijde....

EEN STEM.

Zie, het teeken!....

EEN TWEEDE STEM.

Het vuur!....Zie, de woorden van bloedig vuur!

ARJOCH.

De ziener leest het teeken....Zie, het is of onder zijn blik de woorden worden tot feller vuur!....

BASRAL.

Belsazars blikken zijn aan de plaats van het vlammenschrift als vastgenageld....

DE OUDE PALEISDIENAAR.

Het moet een vreeselijk teeken zijn!....

DANIEL

(wendt zich weer tot den koning.)

O Koning, het wiel van wenteling dat des Heeren wet draagt, en dat de duisternis brengt waar het licht was, het weegeklaag waar het feestgeschal was en de knersing der tanden waar het ijdel juichgeroep opging, dit heeft thans over u gebracht het einde van uw blinkenden hoogmoed en den aanvang van uw verduistering en uw nacht. De gerechtigheid, die God wil dat wonen zal onder de kinderen der menschen op aarde, en de macht om die te doen heeft Hij u gegeven in uwe hand, en gij hebt die vertreden en versmeten. Gij hebt gefeest met uw knechten en uw dagen in dronkenschap en in wellusten doorgebracht, en de klacht der

armen, die werden verdrukt en geslagen, hebt gij niet geacht Gij hebt met uw knechten gelegen aan uw feestmalen en gegeten van het gestolen graan en de geroofde runderen uws volks; en gij hebt geluisterd naar de tonen van de citer, de vedel en de fluit, maar het geschrei der weduwen, die werden beroofd van hare kinderen, hebt gij niet gehoord. Gij hebt de hoogste wet des allerhoogsten Gods, die de gerechtigheid is, niet gehoorzaamd, maar gij hebt u verheven tegen den Heer des hemels! Gij hebt heimelijk gebeefd en gesidderd en waart in uw binnenste bevreesd voor de houten en de steenen goden, voor de goden van goud en zilver en koper die niets zien noch hooren noch weten, en de heilige vaten uit het huis des Heeren hebt gij voor u doen brengen en gij hebt daaruit uwen onrein-gekruiden wijn gedronken, en den naam des Allerhoogsten, van dien God in wiens hand uw adem is, hebt gij gelasterd en gesmaad!

Toen is van Hem dit teeken gezonden. En dit is het schrift dat daar geteekend staat: Mené Mené Tekèl Ufarsin.

En dit is de uitlegging dezer woorden: Mené: God heeft uw dagen geteld en Hij heeft ze voleind.

Tekèl: gij zijt gewogen en gij zijt te licht bevonden.

Ufarsin: uw koninkrijk is den Perzen gegeven!

Het was, of de woorden, toen zij genoemd werden door Daniëls mond, telkenmale fel en dreigend van den muur uitvlamden; thans, nu de ziener zwijgt, zijn ze gedoofd.

De menigte der mannen is weggescholen aan het uiterste rechtereinde der zaal en staart met angstige oogen naar het verdwenen wonder.

Aspenaz, die met groote ontroering naar Daniëls stem geluisterd heeft, verlaat nu, tastend langs de wanden, de zaal.

BELSAZAR

(rijst langzaam op en nadert Daniël als een gebroken man).

Gij zijt een heilig man....ik durf uw kleed nauw beroeren. Maar ik zal u bekleeden met purper; met mijn eigen handen zal ik u met purper bekleeden. Gij zult zitten aan mijn rechterhand en naar uwen raad zal ik handelen. Uw God is de hoogste en machtigste God, en ik weet dat mijn hoogmoed onder Zijn geweldigheid verbrijzeld is als onder ijzeren raderen. Maar zeg mij: zullen deze woorden nu reeds in vervulling gaan?

DANIEL.

Ik heb u gezegd wat de Heer in vuur gesproken

heeft. De kennis der stonde waarop Zijn woord in vervulling gaat is niet bij ons, maar bij hem, uit wiens eeuwige hand de seconden zoo goed als de jaren gelijkelijk stroomen.

BELSAZAR.

Zal hij geen respijt geven? O zeg mij, zeg mij, woont er dan geen barmhartigheid bij uwen God?

DANIEL.

Koning, weet: indien er geen barmhartigheid bij hem was, dan zou van geen stad en van geen paleis, van geen woonstede en geen menschenhut één steen op den anderen blijven staan, en deze gansche aarde zou een plaats zijn van wild gedierte en van verwoesting en verschrikking. - Maar wie zal Zijn raadsbesluit veranderen?

BELSAZAR.

Maar ik wìl dat hij zijn raadsbesluit verandert!....O, o, de dood is zoo zwart voor mijn oogen, zoo hol, zoo afschuwelijk! - Daniël, hoor naar mij. Ik zal uw God vereeren; Hem alleen zal ik vereeren. Ik zal Hem een huis doen bouwen in Babylon, en Hem kostbare offeranden brengen. Als Hij het wil, zal ik de tempels der andere goden doen afbreken en de gouden en steenen beelden doen verbrijzelen! Ja, als Hij het wil, zal ik dat doen! Ik zweer, dat ik dat doen zal! - - - Neen, neen, neen, neen! Ik zal dat niet doen!....Hij zal dat niet van mij willen....Hij zal dat niet van mij eischen....Maar ik wil, - luister naar mij, Daniël. Ik wil, als gij, doen naar Jehova's wet, en ik wil, als gij, wandelen in de gerechtigheid. Zal Hij dan geen respijt geven, zal Hij dan geen genade voor mij hebben?

DANIEL.

Koning, gij neemt een woord in uw mond, welks diepte uw ziel nimmer gepeild heeft. Want weet, dat er koningen geweest zijn, grooter en godvreezender dan gij, o Belsazar, die van den aanvang af de gerechtigheid hebben liefgehad en hebben willen doen naar haar gebod, - en zij hebben niet gekund; zij zijn afgedwaald van den weg der gerechtigheid. Ja, des Heeren uitverkoren volk zelf heeft het niet gekund, en is telkenmale afgedwaald. De kinderen van Israël zijn doof geweest voor de roepstem hunner profeten!....En thans is het huis huns Heeren verwoest, en hun woonsteden zijn verlaten en ledig. Zij zijn heengevoerd in ballingschap, en de harten der edelsten onder hen worden verteerd van verlangen naar den verloren grond der vaderen!....

(Zijn hoofd, dat neergezonkew was, heft hij weer op.)

O Koning, indien gij de gerechtigheid gedaan hadt, elken dag

en elk uur van uw koningschap - voorwaar ik zeg u: door Babel zou een stroom gevloeid hebben, grooter en heerlijker dan de wateren van den Euphraat, en zoo zuiver en schoon, dat de volkeren van alle einden der aarde als dorstige kudden gekomen zouden zijn om te drinken van dien stroom....Indien gij de gerechtigheid gedaan hadt - ik zeg u: hier in Babel zou een toren verrezen zijn, niet van zand en steen, maar zoo hoog dat hij wel door alle volkeren der aarde gezien zou zijn, en die voorwaar tot aan den hemel gereikt zou hebben!....

Koning, laat mij teruggaan tot mijn volk.

BELSAZAR.

En ik? Wat moet ik doen, wat moet ik doen, als gij heen gaat van mij?

DANIEL.

Gij, Belsazar, doe wat de plicht eens konings is, de dagen, de uren, de seconden die u nog resten.

(Hij gaat heen met haastigen stap.)

De verre nachthemel wordt door een rooden gloed gekleurd.

BELSAZAR

(door de half-verduisterde zaal dwalend).

Mené Mené Tekèl Ufarsin....O Daniël, Daniël, uw woorden klinken door de verlatenheid van mijn verdorde ziel, zooals de tonen der eenzame bazuin van den nacht klinken over het doodsche, verwoeste, land!

(Hij knielt weer voor zijn zetel neer, met het hoofd in de handen verborgen.)

De roode gloed tegen den nachthemel wordt grooter en feller.

EEN BABYLONISCH SOLDAAT

(gewond, uitgeput en ademloos, snelt binnen)

De Perzen staan binnen Babylon!

(Hij zijgt neer.)

EEN KRIJGSOVERSTE.

De Perzen binnen Babylon? Onmogelijk.

EEN KAMERLING.

De man is waanzinnig.

TWEEDE KAMERLING.

Zie! Er is brand!

STEMMEN.

Ja! Er is brand! - Er brandt een huis. - Er branden vele huizen! - - - Wat kan de oorzaak geweest zijn.

TWEEDE SOLDAAT

(binnenstormend).

Koning Cyrus staat binnen Babylon!

(Hij blijft, tegen den wand der zaal geleund, onmachtig hijgen.)

KRIJGSOVERSTEN EN HOVELINGEN

(op hem toekomend).

Koning Cyrus binnen Babylon? Onmogelijk. De man

is dol geworden! - Hahaha! De brand heeft de soldaten dol gemaakt.

EEN KAMERLING

(naar den brand ziende).

Zie, de brand wordt grooter en grooter! Het lijkt, of een geheel stadsgedeelte brandt!....

Een verward en verwijderd rumoer begint uit de stad omlaag tot het paleis door te drìngen.

TWEEDE KAMERLING.
Ik hoor rumoer van veel volk naderkomen....

DERDE KAMERLING.
Ja; het lijkt of half Babylon van den brand verschrokken is. Hoor, het volk roept....

DE ROEP DES VOLKS

(onduidelijk hoorbaar).

Belsazar! - Belsazar! - Koning Belsazar!

TWEEDE KAMERLING.
Het volk roept om den koning....

DERDE KAMERLING.
Maar waarom komt het volk hierheen? Waarom gaat het niet naar de plaats van den brand?....

DERDE, VIERDE, VIJFDE SOLDAAT

(binnenstormend met getrokken zwaarden).

De Perzen staan binnen Babylon! - De soldaten van Cyrus stroomen Babylon binnen bij duizenden en tienduizenden! - Waar zijn de krijgsoversten?

EEN KRIJGSOVERSTE.
Koning Cyrus binnen Babylon? Maar dat is onmogelijk! De muren van Babylon zijn onneembaar!

STEMMEN

(van hovelingen, krijgsoversten en stadhouders).

Ja, het is onmogelijk. Onmogelijk! De muren zijn onneembaar hoog.

TWEEDE SOLDAAT

(gelijktijdig tot den eersten krijgsoverste, hijgende).

Heer, ik bezweer u: de Perzen staan binnen Babylon!

EERSTE KAMERLING

(roepend van het terras).

Maar ziet toch! De brand wordt grooter en grooter! De stadsgedeelten in het Noorden langs den Euphraat branden alle!

TWEEDE KAMERLING

(de zaal binnensnellend van het terras, gelijktijdig).

Babylon brandt! Het is een roodwemelende zee van vuur!

EEN HOOFDMAN

(door enkelen zijner soldaten gevolgd, snelt binnen).

Wee! De wateren van den Euphraat zijn opgedroogd! de legers van Cyrus stroomen binnen! Waar is de koning? Waar zijn de krijgsoversten?

TWEEDE HOOFDMAN

(binnenstormend).

De wateren van den Euphraat zijn veranderd in onze vijanden: Cyrus stroomt binnen met zijn honderdduizenden!

ARJOCH

(het zwaard trekkend).

Wee! Wee! Babylon is verloren! Istar, verbrijzel mij met uw ijzeren armen!

(Hij snelt heen, den dood zoekend.)

STEMMEN.

Wee! Cyrus staat binnen Babylon! Wij zijn verloren!

EEN KRIJGSOVERSTE

(het zwaard trekkend).

Koning, gebied ons! De Perzen staan in Babylon.

TWEEDE KRIJGSOVERSTE

(het zwaard trekkend, gelijktijdig).

Heer, beveel ons!

BELSAZAR

(staat als verdoofd).

Jehova....Jehova....

Het verre rumoer is steeds nadergekomen, als van een gestadig-wassende zee, die nu dreunend en dreigend haar golven-van-geluid opstuwt tegen de wanden van het paleis.

DE ROEP DES VOLKS.

Belsazar! - Belsazar! - Koning Belsazar!

DE KRETEN VAN VROUWEN

(des konings klinken gelijktijdig uit het paleis).

Wee! Wee! De Perzen komen! Koning Cyrus, koning Cyrus staat binnen Babylon!....

Velen der stadhouders, krijgsoversten, kamerlingen en paleisdienaren zijn met getrokken zwaarden heengeijld.

MANNEN EN VROUWEN

(vluchten heen en weder door de zaal, gillend en roepend).

De Perzen komen!

CHALDEEEN EN MANNEN DES KONINGS

(vluchtend).

Baäl! Beltis! Astarte! Istar! Istar! Goden, goden, redt ons

DE ROEP DES VOLKS

(aldoor dreunend als een naderkomende donder).

Belsazar! - Belsazar! - Koning Belsazar!

EEN KRIJGSOVERSTE

(terugkomend).

Belsazar, vlucht! Het volk van Babylon is razend geworden! De wanden van het paleis dreunen, de poorten splijten krakend!

(Hij vlucht.)

BELSAZAR.

Mené Mené Tekèl Ufarsin....

SOLDATEN

(binnenstormend en blindelings voortijlend, de zalen van het paleis door).

Waar is de koning! Waar zijn de krijgsoversten! - Wij worden geslàcht door de soldaten van Cyrus!

DE KRETEN DER VROUWEN

(van binnen uit het paleis, gelijktijdig).

Wee! Wee! Wee!

BASRAL

(verzamelt snel een groep mannen om zich heen in den voorsten linkerhoek der zaal).

Wij kunnen ons redden.

DE ANDEREN.
Hoe? Hoe?

BASRAL.
Belsazar dooden.

DE ANDEREN.
Belsazar dooden!....

BASRAL.
En zijn hoofd voor koning Cyrus brengen.

STEMMEN.
Ja....Ja....

MEER STEMMEN.
Ja....Ja....Ja!

BELSAZAR

(de zaal uitdwalend).

Jehova....Jehova....

DE ROEP DES VOLKS

(donderend).

Belsazar! Belsazar! Koning Belsazar!

BASRAL.
Nu!

DE ANDEREN.
Nu!

(Zij sluipen snel Belsazar achterna).

DE STEMMEN DER SAMENZWEERDERS.
Dood aan Belsazar!

BELSAZARS STEM

(in een langen gil).

Jehoooova!....

ASPENAZ

(komt met trillende handen binnen).

PERZISCHE SOLDATEN

(binnenkomend van links met brandende fakkels en bloedige zwaarden).

Waar is koning Belsazar? - Wij willen hem gevangen voor koning Cyrus brengen; het volk van Babylon wil hem verscheuren. - Waar is de koning der Chaldeeën?

ASPENAZ.

Belsazar, der Chaldeeën koning, is door zijn knechten gedood.

Gedichten
Door
P.N. Van Eyck

I

1 Elegie

En de avond valt...Wees stil, mijn ziel, wees stil:
De scheemring daalt, wáár moest uw droom gaan rusten,
Zoo hij dan thans, daar 't donkert, dwalen wil?

Raadt hij daarginds, door neevlen, gouden kusten,
Waar 't uchtendduin van zilvren bloemen bloeit,
De geurvloed spoelt der zuivre morgen-lusten?

Bouwt hij zijn tent, waar 't brandingschuimsel vloeit,
Om gansch den dag met heel zijn drang te reiken
Naar 't licht, dat aan den hoogen hemel gloeit?

Ziet hij de Bloem ter hemelweide prijken,
Die Roos van stralen, die hij plukken zou,
Wanneer hij voor de golven niet moest wijken?

O ziel, uw droom!...En dien hij grijpen wou,
Dien andren droom dien hij zich niet kan winnen,
Beschreit hij hem, als een verlaten vrouw,

Ook dán, mijn ziel? en voedt hij, moe van zinnen,
Den weeksten wensch: dat hij reeds neerlag, sliep,
Hij, die den eeuw'g-ongrijpbren droom moet minnen,

Hij, die om eeuw'g-onvindbre vreugden riep? -
Wees stil, mijn ziel, bedwing uw droom van dwalen,
Want zie, ook hier is 't hemelscheemren diep,

Ook hier zijn wijde golven die vervalen,
Ook hier verruischt, in 't donkren, 't zacht geril
Van schijnsels, waar de scheemring door gaat dalen...

De nacht begint, als licht dat einden wil,
De wereld ligt in duisternis bevangen...
O stilte! nacht! - Maar stil, mijn ziel, wees stil,

Want álles leeft van onvervuld verlangen
En alles, alles, alles is nu stil...

2

Een lange, onbegrepen stilte,
Dan een stem, van zoo ver, en zoo vreemd...
Een stem op een adem van kilte,
Die de ziel haar warmte beneemt.

De pijn van een puntige doren! -
En het hart, dat de erinnering zoekt
Van een vriendschap verdord en verloren,
Heeft zijn groote verlies geboekt.

Niets blijft, als ons leven vervleugde,
Dan, in brief en vergeten lied, -
Maar méér van verdriet dan van vreugde -
Wat posten van vreugde en verdriet.

3 De Orgelman

Zijn orgel hangt aan riemen om zijn hals,
Zoo schuift hij voort, zijn rug kromt onder 't wicht, -
Door 't onbeweeglijk, onverschillig licht
Drupt de versleten weelde van een wals.

't Is oov'ral einde en oov'ral is 't begin,
Een leegte is 't die niet zwijgen kan, een loom
Geluid, zich zelf te veel...Stil, stil, mijn dróóm
Is 't nu, 't is heen, de verte zoog het in.

Mijn droom, mijn droom! Waarom, nu 'k blij kon zijn,
Zet zich haar armoe slepend in mij voort?
Heb ik haar schaamt' niet lang genoeg gehoord, -
Zij, schrilte om vreugde, en toch: te zwak voor pijn?

4 Verwachting

Ik heb den ganschen avond stil gewacht,
Want toen ik onder 't lamplicht zat te droomen
Was een verwachting in mijn hart gekomen
Van iets dat mij 't geluk bracht vóór de nacht.

Maar 't werd dan laat en 'k voelde een vaag verlangen,
Een weemoed, daar mijn droom niet werd vervuld,
En 'k voelde mij beklemd alsof een schuld
Van vroeger mij voor altijd hield bevangen.

En toch bleef 't in mijn ziel zoo vaag, zoo stil,
En toen het nacht was, kon ik nìet gelooven
Dat ik die zachte warmte nu moest dooven,
En traag, onmerkbaar haast, werd alles kil.

En 't werd heel kil. En langzaam kwam dit lied
Dat die verwachting in mij weer deed waren...
Nu zit ik doelloos voor mij heen te staren,
Want mijne droefheid tróósten kón het niet.

5 De oude Brief

E che lo novo peregrin d'amore
Punge, se ode squilla a lontana...

PURG. CANT.OTT.

‘Wat is Geluk? O dwaallicht der beminden,
O droombeeld der geloovigen van ziel! -
Is er geluk? Wie kon haar warmte vinden?
Wie, dien niet dra zijn kinderhoop ontviel?

Ons rest slechts dit - het zal den honger dooven,
Die zoo onzegbaar schrijnend in ons brandt:
Nergens op wachten, nergens in gelooven,
Alles te wegen met een kil verstand.

Voorzichtig en behoedzaam door de dagen
(En eenzaam als elk ander mensch, helaas!)
Het eigen leven zwijgend voort te dragen
Gelijk een leege, kostbaar-brooze vaas.

En vóór de nacht onze oogen heeft geloken
Met rust voor de eeuwge zorg om breuk of pijn,
Fluistert ons hart: vandaag is niets gebroken, -
Dat zal one eenge, en hoogste blijdschap zijn.’

6 Begrafenis

Een voorjaarsmorgen werd zij heengedragen,
De lucht was blauw, de boomen teeder-groen,
En alles leek te stil om luid te klagen,
En alles was te droef voor tranen toen.

Het was zoo zacht om zwijgend voort te treden,
Zoo zacht om bij de windingen van 't pad
Te zien hoe achter 't zwart der lijkbaarkleeden
Een eenzaam-eene in stilte grafwaarts trad.

Het milde licht der lente glansde aan 't loover
En 't was alsof een aarz'ling hem beving,
Een schuwe blik droeg ééns zijn leed nog over
Naar 't doode leven, dat daar nederging.

Wij konden niets dan wachten, wachtend zwijgen,
En toen 't voorbij was, zwijgend huiswaarts gaan,
Om elk opnieuw zijn eigen weg te tijgen
Naar 't eender eind van de allen eendre waan.

II

1

Een blij lied heeft geklonken
Waar, in der dalen laagt
Naar 't weeke mos gezonken,
De Weemoed had geklaagd:

Een vogel vond in 't einde
Dier woorden zijn begin,
Maar wijl zijn zang nog deinde
Viel zacht de regen in.

Toen kón zij niet meer zwijgen
En zong tot 's morgens vroeg
Een lied dat in zijn stijgen
Haar zoetste weelden droeg.

Want Weemoed droeg haar weelde
Als lijden in zich zelf
Totdat die vogel kweelde
In 't ruischend loof-gewelf,

Totdat de regen dropte
Door 't ijl-geweven lied
En heel haar boezem klopte
Van vreugd-gedrenkt verdriet.

Toen ging in haar prieelen
Een feest van blijdschap aan,
Dat nog de lucht zag gelen
Door paarle'-omzoomde blaân.

En langzaam smolt het duister
In donze oneindigheid
Van slaap, dien nu de luister
Van de ochtendglans omglijdt. -

Straks wandelt langs de kruinen
Om 't groene dal, ontwaakt,
Geklommen uit haar tuinen
De Vreugde, stralend-naakt.

Haar haren blond en glanzend,
Haar oogen wijd van droom,
Daar gaat zij, ginder, dansend,
Naar de allerlaatste zoom

Der bergen, naar de bronnen
Van hel en vloeibaar licht,
Die stortend uit de zonnen
Haar bruisen om 't gezicht.

2

Hij hield zijn gelaat nog verborgen,
Toen de zon aan den hemel reeds scheen:
‘Wat nut mij het licht van den morgen
Als de nacht in mijn hart niet verkween?’

Ontrafel uw dichte gewaden,
Verscheur dat dompe gordijn,
Laat uw oogen, uw handen zich baden
In den tintlenden morgenschijn.

Dan zullen de nevelen trekken
En de wassende stem van den dag
Zal ìn u de trillingen wekken
Van uit goudglans ontbloeide lach.

Wat deert het een open warande,
Waar de wind en het licht door stoeit,
Of een walmende kaars er nog brandde,
Toen de zon reeds ter kim had gegloeid?

3 Lenteschemerval

Kinderstemmen, vogelkelen,
O de lente luwt zoo zoel
Om hun kwettren en hun kweelen,
Om dat schelle spelgejoel!

Dralende uren, laatste stonden
Die gedempt, vóór de avond valt,
Ongedroomde klaarten vonden
Boven jonge lust die schalt!

Maar de lange mijmeringen
Waken eindlijk uit een droom, -
Weggeruischt zijn lach en zingen
En mijn hart wordt warm en vroom.

Want de werelddingen drinken
Tusschen dag en avondstond
In een eender innig blinken
Wijding van hun diep verbond,

Dat ook mij heeft opgenomen
In den laten mijmerschijn
Van zijn brooze vrededroomen
Die zich zelf hun volheid zijn.

4

Deert het mij nog, dat ik aan u verloor,
Nu 'k anders aan u won? Als 'k aan u dacht
Voelde ik me als een gestrand schip in de nacht,
In deiningen van duisternis teloor.

Maar nu - de kracht der woorden die gij spraakt
Joeg zóó de branding op - is 't losgeschoten:
Door uw gespannen stuwkracht hoog gestooten
Golven van leven hebben 't vlot gemaakt.

Uw stem werd sterk. Ik weet wat dit beduidt:
Als 'k eenzaam met mij zelf naar uw stem hoor,
Dringt door de stilte uw ziel naar mijn ziel door:
Twee schepen op één branding van geluid.

5 Morgenliedje

Ik open 't venster op den morgen,
De tuin ligt glanzig onder 't raam.
O dag, wil mij uw licht weer borgen,
Dan zing ik met de vogels saam.

Want in mij rimpeldeint en suist het
Van zachte golven blij gevoel,
En in de dennentoppen ruischt het
Zoo uchtend-ijl, zoo lente-koel.

Mijn ziel staat voor uw schoonheid open
Laat, als een goud-doorschenen stroom,
Uw gloed haar poorten binnenloopen
Tot licht voor de innerlijke droom.

Want nooit zóó zijig-teeder welfde
De zwelling uwer schijnsels uit,
En 't licht der blijdschap zij het zelfde
In úwen schijn, in míjn geluid.

6 De Boodschap der Winden

Hoor, voor gij heenwiekt, o wind van het Zuiden,
Draag langs de velden 't onstuimige woord:
Eens zal de vreugde der stormklokken luiden,
Dat de wereld aan allen gelijklijk behoort!

Toef nog en luister, orkaan van het Noorden,
Verzadig uw vloed met den glans van dit vuur:
Waar duizenden eenzame nachtlampen gloorden,
Werpt de stad naar den hemel den gloed van één vuur!

Westewind, westewind, buig naar mijn lippen,
Ruisch in den regen 't ontroerende lied:
Zoete slavin, voel uw ketenen glippen,
Treed met uw lief naar 't gewasschen verschiet!

Wind uit het Oosten, waai wijd als de morgen
Aan allen die bukken, vermoeid van hun druk,
Eén lichtglimp van 't einden der kneuzende zorgen:
De verheven belofte van 't áárdsche geluk.

Aanteekeningen over architectuur (Italiaansche Renaissance) Door Just Havelaar

III. Ornamentiek der renaissance

Zelden was de zin voor vormen-sierlijkheid, voor gratie van lijn en schoonheid van plastiek, zoo fijn ontwikkeld en zoo technisch geschoold, als tijdens de Renaissance; en toch bleef men, juist ook in 't decoratieve, heel ver beneden dat, wat de Gothiek gegeven had. (En ik denk hier mee aan de Italiaansche Gothiek, die in 't fragmentarische, in de ornamentiek, de prachtigste dingen heeft voortgebracht).

Hoe is dit aesthetisch failliet dan te verklaren? Hoofdzakelijk, dunkt me, uit de gedachten, de ideeën, die den mensch bezielden. Kunst is de gestalte van den geest; en bouwkunst de gestalte van den geest der menschheid in haar gemeenschappelijk geheel.

Beginnen wij bij 's levens einde: bij de graf-monumenten. Want de wijze, waarop de menschen hun dooden vereeren, bepaalt hun ziels-bestaan. Ten opzichte van elke cultuur is een der meest beslissende vragen deze: hoe men zich tegenover 't mysterie van den dood verhield. Van de Etruscen kent men niet veel meer dan de kleine, steenen kistjes, waarin ze de asch hunner gestorvenen bewaarden; en wie ze ziet, die lange

rijen sarcofaagjes, versierd met de primitieve symboliek der ‘Groote Reis’ en met de nog primitiever herinnering aan den doode zelf, hij begint het triestige, innige en ruwe gemoedsleven van dat duistere oer-volk geheel mee te voelen, zoodat hij langzamerhand zich eigenlijk niet goed meer voorstellen kan hoe 30 eeuwen ons scheiden van elkaar!

Het Renaissance-graf verheerlijkt den doode liefst in zijn aardsche glorie: hij rijdt te paard en commandeert de vrome menigte der kerk-bezoekers; of we zien hem omgeven door muzen en hemelingen, die hem hun ijverige hulde brengen; of wel hij staat, met een streng-heroïsch gebaar, boven op zijn eigen sarcofaag...de arme! Ik kan zoo'n marmeren held niet zien zonder te denken aan de ‘andere zijde’, aan 't pover hoopje beenderen, aan den grijnzenden schedel, die in het voetstuk zelf van dit glorie-beeld verborgen liggen! Dat de doodsstonde 't moment zou zijn, waarop de mensch alle praal en wereldsche bijkomstigheid aflegt om zich te verdeemoedigen voor de machten der eeuwigheid, dat schijnt de Renaissance geen aangenaam denkbeeld te zijn geweest. Integendeel haastten de gedachten zich terug tot dat vervlogen bestaan op aarde, waarvan de beteekenis pompeus en pathetisch vergroot werd als om de onwrikbare doods-waarheid zelf zoo veel mogelijk te verbloemen. Een kwade waarheid dan ook voor hem, wien roem, rijkdom, macht het allerheerlijkst dunkt! De dood paste niet in hun filosofie. En zelfs waar men den doode - zoo hij b.v. een niet al te deftig geestelijke was - liggend voorstelde, dood, daar bleef toch nog een zekere gratie des levens gehandhaafd: 's mans houding is uiterst behagelijk en fraai, want 't strak recht-uit liggen van een doode vond men, in die aesthetische tijden, afschuwelijk stijf om te zien...

De Renaissance schiep het, nog tot op heden toe gedulde, ‘praalgraf’. Ja wel: praal-graf...we spreken het woord argeloos uit en met nog een zweempje bewondering zelfs in onze stem. Voelen wij, warhoofden, dan niet, dat 't een schandelijk woord is? Te pralen bij zijn leven is al een wezenlijk kwaad: maar te pralen tot in den dood?...‘Deze tijden zijn slechter dan men denkt’ zei reeds Goethe.

En 't Gothische graf? De doode ligt gestrekt, 't zij hij bisschop,

ridder of burger was, hij ligt strak-uit, ruggelings, de handen gevouwen. Niets dan dit; en rond den grafsteen, in sober schrift, een inscriptie met de data, de namen en een korte hulde, niet aan zijn macht of bekwaamheid, maar aan zijn meest opvallende deugden.

Wanneer wij nu ook de meer uitgewerkte, meer monumentale graven der Gothiek beschouwen, dan blijven wij denzelfden geest van strengen, milden menschen-ernst herkennen. Verona's Dom bevat er een onberoemd, maar uiterst karaktervol voorbeeld van in 't graf der heilige Agatha. Stil ligt ze uitgestrekt op haar lage, ruw-houten doods-bed. Aan de hoeken van die kribbe staan vier figuren, die in kalme plechtigheid de ustensielen van 't Heilig Sacrament en den Bijbel in de hand houden. Deze midden-groep dus brengt ons, zonder spoor van pathetischen omhaal, het gewijde stervens-uur in herinnering. Ze moet, na de ontzettingen van haar martelaarschap, toch in een edele sfeer van stilte gestorven zijn, deze heilige van Verona! - Hieronder staat de vierkante, onversierde sarcofaag, waarin - sinds eeuwen onberoerd - haar gebeente rust. Ten slotte dan wordt dit geheel in een soort tabernakeltje vervat van een op vier eenvoudige zuilen rustend dakje, dat halverwege afgeplat is en waarboven een drievoudig beelden-groepje geplaatst werd: het martyrium der heilige voorstellend. Langs de fries, die onder dit dakje loopt, ziet men een reliëf van Christus en de Apostelen.

Zoo kan een dergelijk monument, in zijn ernstige gratie en in zijn bekopten rijkdom van verbeelding, een wel zeldzaam volledig bouwwerkje zijn. Het geeft een herinnering aan de doode, aan haar heilig leven en sterven, aan de sfeer harer ziel en gedachte: Aarde, Mensch en Godheid vinden wij hier op de natuurlijkste wijze vereenigd tot één streng-aangesloten geheel. En als ik dit voorbeeld koos, dan geschiedde dat volstrekt niet wijl 't zoo bizonder geniaal of verwonderlijk mag heeten - één onbekend voorbeeld uit de vele is 't -; maar door den *geest* van hen, die 't eens maakten, spreekt het nog tot ons in de onverdelgbare taal van 't gemoed. Die symbolen zijn voor ons geen werkelijkheid meer, ja heel die levens-sfeer is ons vreemd geworden, maar boven deze vergankelijkheden uit leeft de

geest van ernst, eerbied en schoonheid, die aan geen tijd gebonden, maar eeuwig-menschelijk is.

Zulke graven kon de Renaissance niet meer maken doordat 't algemeene, 't vereenigende geloofs-leven verloren was en men het menschen-bestaan niet meer als een sterke éénheid wist te zien en saam te vatten en te verzinnebeeldigen. O zeker, de eenheids-conceptie der middeleeuwen was een dwaling, een droom; elke eenheids-conceptie is het; ook de onze, zoo we er een hebben; maar zonder dat element der dwaling is gèèn groote kunst mogelijk - en zelfs de meest reälistische niet. Elk overtuigd gelooven is dwaling; doch die dwaling bevat ten slotte meer werkelijke waarheid dan al de verspreide feitelijkheden en werkelijkheden der analytici bijeen!

Zoo verklaar ik 't, dat de honderden talenten der Renaissance, hoe diep sommiger levens-inzicht ook zijn mocht, niet de groote volks-cultuur van vroeger herstellen konden. De aanvoeling tusschen volk en kunstenaar ging allengs verloren en daardoor die ruimte, die makkelijkheid van verbeelding, welke juist de Gothiek zoo rijk had gemaakt.

Wanneer, in 't 14^{e} eeuwsch Venetië, tusschen twee huizen, een meter-breed slopje open bleef, dan werd die tusschen-ruimte ‘voor de aardigheid’ wel met een sierlijk uitgewerkt driehoekje overspannen, waarin men dan nog het reliëf beitelde van een madonna of heilige: en zoo, met behulp van een paar steenen, een bakje kalk en een beitel is een alleraardigst poortje ontstaan, waar eerst een luguber gangetje gaapte! Een ‘liefhebber’, een gewone metselaar kon zoo iets doen, in zijn vrije uren. Men had plezier in zulke kleine fantasieën, plezier in versiering; en elk ambachtsman was een beetje kunstenaar. Geen raam zonder fijne, wel-doordachte omlijsting; geen muur-vlak dat saai mocht zijn om naar te kijken. Men had *plezier in bouwen*. - Maar de Renaissance was te geleerd, te leerstellig, om die vrije kwistigheden van geest en schoonheid langer te dulden. Het kunstenaarsschap berustte uitsluitend bij den bouwmeester zelf, wat dien genialen ontdekker en erudiet, die Leon Battista Alberti was, er toe bracht zijn werkzaamheid strikt te bepalen tot 't teekenen der ontwerpen en er de uitvoering van aan

machinaal gehoorzamende werklui over te laten. Dit krank verwaandheids-denkbeeld werd zelfs zijn geliefkoosd principe, zijn artisten-credo. De bouwmeester was voortaan te deftiggeniaal om nog langer te kunnen bouwen....

Het is duidelijk, dat onder zulke omstandigheden de ornamentiek der Renaissance, onberispelijk uitgevoerd en oversierlijk van vorm, zoo dood bleef als het handschrift van een schoolmeester. Men zocht het glad-globale, trachtte alles in formules vast te leggen, alle vormen te herleiden tot vaste typen, die door de, alleen technisch ontwikkelde, handwerkslui steeds vlotter herhaald konden worden.

En toch: alleen dat, wat met *intensiteit* van geest gedaan is, blijft boeien; en rijke en fijne verscheidenheid van motieven is het bewijs van die geestes-intensiteit. Venetië's S. Marco, met zijn oneindig wisselende kleur-harmonieën, zijn fantastische licht-verdeeling, zijn duizendvoudige weelde van ornamentiek, dit legendarisch aandoend wonder hebt ge nooit en nimmer ‘afgezien’, en ge *beseft* dit terwijl ge in die tooverige ruimte ronddwaalt, en dat besef verhoogt nog uwe blijdschap. Ook op een Gothisch of Romaansch of Grieksch gebouw zult ge niet licht zijn uitgekeken; maar een architectuur-schepping der Renaissance, hoe ook bij eersten aanblik indrukwekkend, gaat ge al spoedig achteloos voorbij, omdat hare schoonheid slechts een globale schoonheid is en elk fragment in zich zelf vervelend-perfect en wezenloos is. En hoe vernielen die fragmenten per slot het geheel! Menige kerk der latere Renaissance bevat een heerlijkheid van harmonieuze ruimte, maar 't kil stereotiepe der beelden, kapiteelen, balustrades, vensters, consoles, geven er meest een ik-weet-niet-wat van Zondag-middag-naarheid aan, zoo dat uw aanvankelijke bewondering niet langer dan een vijftal minuten stand houdt. Vergelijk eens de balustrade-kolommen der Renaissance met dergelijk werk der Gothiek: stereotiep in hun zoo gaaf-rond gedraaide dikbuikigheid, gedachteloos eender van opvatting zijn de eerste, waar het Gothische werk telkens zoo prachtig origineel is, nu eens bestaand uit smalle, fijn en kantig bewerkte zuiltjes, dan uit altijd weer variëerende boogvormen, of uit telkens weer anders uitgehakte of versierde steen-paneelen. De Renaissance stelde traditioneele ‘modellen’

vast, terwijl de Gothiek hardnekkig studeeren en zoeken bleef en zelfs een zoo klein architectonisch détail nog een eindeloos groot veld opende aan de verbeeldings-kracht en schoonheidsverlangens der menschen.

Het Renaissance-werk is knap, maar dom; òm zijn knapheid is het dom. Op de massa werkte de Renaissance dempend, als cultuur-richting was ze 't begin van een eeuwen-durende misère. Van een *geestelijk*, werd 't leven een *technisch* probleem. Zelfs een groot talent als Ghiberti toont in zijn decoratieve beeldhouwwerk met fatale stelligheid, hoe averechts het architectonisch kunst-principe zich van den aanvang af ontwikkelde. Tijdgenoot van Brunelleschi, Donatello, Masaccio, was hij een der eerste voorvechters der Renaissance, een van hen, die omstreeks 1400 volwassen werden. Naar men weet is zijn levenswerk de versiering van twee paar bronzen deuren geweest aan Florence's Battistero, een opgaaf hem toevertrouwd na, in mededinging met Brunelleschi, een proefstuk te hebben geleverd. Vergelijkt men nu de beide, toevallig nog bewaard gebleven prijsvraag-werken, dan is 't opvallend hoe Brunelleschi's werkstuk minder ‘sierlijk’, maar veel krachtiger, emotioneeler, zinrijker en wezenlijk decoratiever is; wat niet verhinderde, dat de Florentijnen aan het meer technisch-geraffineerde, verfijnd-gratieuze werk van Ghiberti de voorkeur gaven. Een beslissing, die beslissend was, beslissend voor eeuwen! Niet de genieën maken de wereld[1]. - En hoe volbracht Ghiberti ten slotte zijn opgaaf! Had hij bij zijn eerste deuren - beter dan men dat nog na zijn proefstuk verwachten zou - groot-rhythmische figuren gemaakt, die de deurpaneelen op natuurlijke wijze vullen en als 't ware van *binnen-uit* decoratief zijn, - in zijn tweede, en nog altijd meest beroemde serie ging hij er toe over heele schilderijtjes in reliëf te brengen: groote, woelige figuur-groepen dringen aan op den voorgrond, en perspectivische bouwwerken heffen zich op en boomen waaien uit en vlakten ontvouwen zich en verre bergenreeksen festoeneeren aan den

1) Vijf eeuwen van prijsvraag-ellende geven aan dit oer-voorbeeld een min of meer tragisch accent: men denkt onwillekeurig aan een aesthetische herhaling van de puur-menschelijke Adam-en-Eva-tragedie.

horizon....Ik voor mij heb nooit veel meer, dan een verbluffend knappe techniek en een al te uiterlijke zwier en gratie kunnen bewonderen aan die deuren, waarvoor zich, dag aan dag, een cosmopolitische domheids-macht staat te vergapen, nog betooverd als de menigte blijkt door een woord, dat Michel Angelo 300 jaar geleden zou uitgegooid hebben, toen hij in een lyrische bui verklaarde, dat de poorten van 't Paradijs niet mooier konden zijn....Het cosmopolitisch publiek is een reusachtig, maar zeer devoot schaap.

Ghiberti's akademische sierlijkheidszin is de ziekte van Italië geworden, een ziekte die niet alleen een Giov. da Bologna, maar ook het genie Bernini totaal ondermijnde, ja die misschien in Raphaël's pompeuse historie-schildering haar crisis bereikte. Want men moet groot zijn om het zwakke zoo overbluffend en ‘voorbeeldig’ te kunnen maken! - Onvermijdelijk was 't, en geheel natuurlijk, dat onder hen, die uit 't Noordelijk Europa naar Italië togen, juist de flauwen of de ijdelen uitsluitend dat zieke, onechte element begrepen en bewonderden, zoodat vele eeuwen lang ‘Italië’ en ‘Maniërisme’ gelijkwaardige begrippen schenen.

Was heel het decoratieve element der kunst dan dood of doodsch? Ge verwijst me naar de bekende geglazeerd-aarden medaillons waarmee Luca della Robbia - een eerste-rangsartiest! - zoo juist op tijd voor den dag kwam. En zeker: mooi kan dat blauw en wit en groen contrasteeren tegen de grauwe steenkleur en fijn doet het porcelijnachtige tegen de ruwheid van den gevel. Als kleurige edelsteenen zijn ze in 't ruige, donkere muurvlak....Maar zijn ze wel dikwijls ècht, die edelsteenen? Men bezie ze eens van dichter bij; niet die van Luca zelf - want een zoo zuiver talent zal altijd iets kostbaars scheppen, doch aan 't werk zijner volgelingen keurt men eerst de vitale kracht van zijn gedachte - niet dus de enkele van Luca zelf, maar de honderden, die naar zijn voorbeeld werden gemaakt.

Onze moderne museum-ziekte heeft er den Florentijnen toe gebracht die Robbia-maaksels bij gansche menigten uit hun gevels te lichten en in een groote zaal van 't Bargello op te hoopen, met dit gevolg: dat men nu eerst beseft, hoe geest-

oos, hoe fout-gedacht, hoe stòm-vervelend dit vaak zoo fraaie fabrieks-werk is! Heeft 't 'museum' ze dan ontzield? De tallooze kerk-museumpjes van Italië, waar brokstukken Gothische, Romaansche en Bysantijnsche ornamentiek bewaard blijven, ze bevatten een kostelijken rommel van soms ruw en primitief, maar altijd zielvol en krachtig beeldhouwwerk: hier zoekend rond te speuren is onweerstaanbaar plezierig! Maar die technisch-geraffineerde Robbia-producten, eenmaal uit hun verband gelicht, hangen daar als dood materiaal aan den wand, dingen waar men niet naar kijken kan zonder door die ziekte der verveling geïnfecteerd te worden.

En is hetzelfde niet te zeggen van de decoratieve versieringen langs kroonlijsten en friezen, of slingerend om zuilen aangebracht? Draken, griffioenen, guirlanden-slepende cherubijntjes, of wel zuiver gestijld loofwerk: alles uiterst fijn van vorm en uiterst kunstig van makelij, maar ook uiterst karakterloos. Een bloem- of plant-, mensch- of dier-motief der Gothiek is altijd nieuw van vinding, nieuw naar de natuur bestudeerd en als van zelf, onder des werkmans handen, gestyleerd; maar de Renaissance, ik zei het reeds, doodde de vreugd der inventie; ze was schoolsch en keek minder naar de natuur, dan wel naar de Romeinsche voorbeelden, wier rijke, koele en fijne pracht op haar beurt weer afgekeken was van de resultaten eens, na eeuwen zoekens, door de Grieken bereikt. - Gestyleerde vormen kunnen zich eerst langzamerhand, als een natuurlijke en heilige traditie, uit de primitieve natuur-liefde ontwikkelen. Maar alle primitieve kunst is 'stijlvol': men denke maar aan den eersten groei der Aegyptische, Grieksche, Indische en Gothische vormen. Argelooze natuurstudie, die zich meer om scherpe en vaste karakteristiek bekommert, dan om 'mooiheid' van vormen, *leidt van zelf* tot 't monumentaal-decoratieve[1]. Want die 'mooiheid' is maar een abstractie, en meestal een *conventioneele* abstractie. Van deze abstractie is de Renaissance, die willende en wetende verstands-richting, onmiddellijk uitgegaan;

1) Ten slotte keert men dan weer tot de natuur terug, maar nu tot de 'begriegelijke' natuur-imitatie, die de dood is der kunst.

met 't natuurlijk gevolg, dat de wààrlijk hooge, de eenig edele abstractie, de symboliek, buiten haar sfeer bleef.

Het misschien beroemdste gebouw der Renaissance, Sansovino's prachtig-voorname Bibliotheek te Venetië, bevat in de rondbogen een menigte symbolisch-gedachte motieven, wezenlijk mooi-gedane figuurtjes vaak: en ik durf wedden dat ze nauwelijks door een architect of beeldhouwer worden opgelet, terwijl de symboliek aan de kapiteelen van 't Gothisch Dogenpaleis, daar recht tegenover, den *tourist* zelfs boeit. Want uit dit laatste werk spreekt een krachtige gedachte, een wil, een probeeren: men voelt hier met iets merkwaardigs en geestvols te doen te hebben, met iets dat in eerlijken menschen-ernst gemaakt is.

Symboliek is misschien nergens zòò ter plaatse als in de bouwkunst. De schilderkunst blijft er te persoonlijk en te realistisch voor. Symboliek is denkende architectuur.

Zielig lijkt 't zijn levensgedachte in enkele, kleine teekens uit te willen drukken; een zielig gedachtenwerk blijft 't. De afstand tusschen bedoeling en echte verwezenlijking blijft wijd. En toch is die stumperige symboliek onze hoogste uiting en hebben juist de machtigste tijden zich altijd zulke symbolen gemaakt. Men wist wel, dat waarheid en werkelijkheid niet begrippen zijn die elkaar ooit geheel dekken; men wist 't, maar bleef er niet minder de waarheid - of waarheids-droom - om eeren. - Kleine, ijdele en politieke tijden echter klampen zich vast aan de persoonlijke ‘stemming’, aan de uiterlijke ‘schoonheid’ en aan de tastbare ‘werkelijkheid’. Sansovino's z.g.n. ‘symboliek’ is doode, mooie ‘allegorie’ gebleven. Men kijkt er niet naar om; want de allegorie is de oratorische phrase van het symbool: de pralende verstands-formule van een stille en vrome gevoels-formule.

IV. Het beeld in de bouwkunst

Beschouwen wij ten slotte nog even den hoogsten vorm der ornamentiek: het architectonisch beeld. Hoe heeft 't te zijn en hoe verhoudt 't zich tot de bouwkunst zelf? Ook hierop geeft

de Renaissance een veelal negatief, maar allerduidelijkst antwoord. Want, waar de bouwkunst te kort schoot trachtte juist de beeldhouwkunst, die intusschen zich zelfstandig en grootsch ontwikkeld had, haar leven en kracht bij te brengen. Donatello maakte zijn strenge, formidabele apostel-figuur voor een der nissen in de 'Or San Michele' - en hoe prachtig van werking werd die rij van bronzen beelden tegen het grijze gevelvlak! - terwijl de Loggia del Castiglio te Verona, dat ranke meesterwerkje der Renaissance, voltooid werd door een vijftal beelden boven langs de daklijst te plaatsen: een allergelukkigste gedachte, die alom en dadelijk ingang vond. (Hoe zal het dan ook den trotschen Renaissancisten een voldoening zijn geweest, het menschen-beeld zoo hoog en vrij omhoog te kunnen richten!)

In afsluitende nissen tegen den muur, of heelemaal vrij onder den hemel, zoo scheen men de realistische en zelfstandigontwikkelde beeldhouwkunst toch nog, ongedwongen, aan de architectuur te kunnen dienstbaar maken. Want die architectuur, die naar haar eigen principe de meerdere, leidende kunst moest zijn, waarnaar zich de andere te schikken hadden, zij was in werkelijkheid verre de mindere gebleven en had dus geen macht de beeldhouwkunst te dwingen in welke richting dan ook. De verzoening bleek maar een schijnbare: op alle wijzen trachtte de beeldhouwkunst haar fatale meerderheid te proclameeren.

De verhouding der beide kunsten, der beide ruimte-kunsten, kan volkomen zuiver zijn[1]; maar zelden is ze 't! Ze vragen ook elk een wel andersoortige belangstelling: de beeldhouwkunst is meer psychisch, de bouwkunst meer decoratief. En toen dit contrast niet tot een schoonheid te meer kon worden verwerkt door het vormelijk-monumentale, dat de zuster-kunsten vereenigt, streng en helder te ontwikkelen, - toen sloeg men met kracht de tegengestelde richting in en maakte men dat contrast zoo *groot mogelijk*. In kerken, die wel geometrische pro-

1) Men denke aan 't Aegyptische beeldhouwwerk, dat in zijn strengarchitectonische klaarheid en expressieve kracht van een onaantastbare gaafheid is!

blemen schijnen, zoo koel en strak de lijn-harmonieën er zich ontwikkelen, in een zoo on-sculpturaal gedachten tempel b.v. als de groote St. Pieterskerk is, bracht men thans tegen de vierkante peilers en naakte muurvlakken een aantal beelden aan, die een-en-al beweging en pathetische hartstocht en schilderachtige zwiebeligheid zijn. Deze dwaselijk gebarende heiligen met hun zwierende waai-mantels, hun grijnzende comedianten-tronies, hun parade-heroïek, schijnen zich machteloos in te spannen de schoone, doch doode logica van 't bouwwerk leven en bezieling in te blazen. Maar de kerk is er slechts te killer en het beeld te roeziger om. En zelfs indien ze op wat waardiger wijze hartstochtelijk waren geweest, 't had niet gebaat. Want een contrast, dat 't wezen zelf betreft, kan nimmer mooi zijn. Contrast-werking is een schoonheids-element in zoover de harmonie, de synthese, toch altijd nog *essentieeler* blijft dan 't contrast. Dit geldt in de kunst zoo goed als in 't vlietende menschen-leven: Sympathie moet de tegenstellingen vereenigen en ze, vereenigd, grooter maken van kracht dan ze elk afzonderlijk zouden zijn.

Elk gebouw drukt door zijn wezen zelf rust uit. Het is in de eerste plaats een ‘constructie’ en zal dus een indruk van stevig stáán, van onwankelbaarheid geven. Daarom moet ook het beeld, dat een gebouw voltooit, niet woelig staan te doen. - Een gebouw is van wezen stijl-vol, bouwkunst de strengst gestijlde aller kunsten - het gebouw toch is allèèn in zoover ‘kunst’ als het *stijl* bezit. Dus moet ook het beeld niet naturalistisch, maar strak, essentieel, monumentaal zijn: het moet daar in zijn nis niet al te zeer als een levend mensch staan ingekerkerd, wat ons medelijden of onze hilariteit op zou wekken; het moet niet *louter natuurlijkheid*, maar *gelouterde natuur* geven. Want beteekent ‘stijlvol’ niet: ‘vereenvoudigd’, d.w.z. *synthetisch* vereenvoudigd? Zooals de bouwkunst alleen het essentieele der constructie plastisch moet uit beelden, zoo ook heeft het architectonisch beeld slechts de kern, het wezen der vormen uit te drukken. - Architectuur, die hoogste uiting der ‘toegepaste kunsten’, is zuiver wiskunstig van wezen; daarom moet ook het beeld de hartstochts-emoties of karakter-

eigenschappen niet sensationeel maar symbolisch geven, veralgemeend. Want in dit enkele opzicht is architectuur aan muziek verwant: dat beide kunsten geheel zelfstandige scheppingen zijn, scheppingen van zuiveren rhythmus.

Een der eerste Renaissance-beelden, die in een bouwwerk werden aangebracht, Donatello's ‘Zuccone’ voor den Campanile van Florence's Dom, kan - juist om zijn grootsche eigenschappen - als een scherp karakteristiek voorbeeld gelden der nieuw ingeslagen richting. - De laat-middeleeuwers, Giotto en Andrea Pisano, hadden het hooge voetstuk van dezen schoonen toren reeds versierd met kleine reliëfs en met allegorische beeldjes, die zich volkomen aansluiten bij den strengen eenvoud der geheele conceptie. Maar Donatello's ‘Zuccone’, in de hoogste beelden-reeks van 't voetstuk, stoort zich aan geen toren of architectuur meer. Waar alles aan dit bouwwerk rust en edele verklaardheid is, staat er die brutale kaalkop als een bezetene te tieren en naar omlaag te gillen als wilde hij de menschen kwaad aandoen. Een pilaar-heilige, die plotseling en te laat tot de ontdekking komt aan duizeligheid te lijden, kan geen erbarmelijker indruk maken. En zijn wildheid lijkt te armzaliger doordat hij - te klein voor zijn hooge standplaats - eigenlijk eerst door een kijker goed gezien kan worden....

Een andere zaak blijft, wat dit beeld als zelfstandig kunstwerk beteekent. Want het is - ook al begrijp ik niet recht wat Donatello met dit woeste levens-sentiment bedoeld heeft - het is een pràcht-beeld, een grootsch-origineele schepping, een werk van ruig en hevig realisme....een der karakteristiekste beelden van een onzer grootste beeldhouwers: maar vandaar dat 't juist te zekerder den tweespalt toont, die voortaan bouw- en beeldhouwkunst ging scheiden. - De grootheid van Donatello is, dat hij de beeldhouwkunst individueel en psychologisch maakte, realististisch-expressief. Wel was hij, naar zijn diepste wezen en willen, een Renaissance-mensch. De bouwkunst echter - naar we reeds zagen - kon hierin niet de geestes-strooming volgen en wendde zich in omgekeerde richting. Een wereld-wijde afstand scheidde de kunstenaars Donatello en Brunelleschi - hoe diep ze elkaar ook menschelijk verwant mochten zijn.

Op welke wijze dit dualisme voort zou werken zien we aan de monumenten, allereerst aan de ‘praal-graven’, der Renaissance.

Er zijn er[1)], waar de architectuur vrijwel *ontkend* wordt, althans verdrukt en geheel ter zij geschoven! Een op-elkaarstapeling van beelden ziet men er, door nissen, zuilen, architraven gescheiden, tot hoog tegen het dak-gewelf aan; een beelden-chaos, waaronder de oorspronkelijke muur vrijwel bedolven ligt. Gold 't de opgaaf, hoe 't grootst aantal beelden het dichtst bijeen te scharen?

De architectuur werd hier piedestal, hoogstens achtergrond, voor de beeldhouwkunst. En 't resultaat is, dat zoodoende niet alleen de architectuur, maar ook de beeldhouwkunst zelf koelbloedig werd vernietigd. Wie alles wil omvatten krijgt ten slotte niets. Indien n.l. de beelden goed zijn, zou men ze van hun hooge verdiepingen neer willen halen. Want zooals ze daar, naast en boven elkaar in hun nissen geplaatst zijn, staan ze te zeer in massa, om afzonderlijk genoten te worden en toch ook weer staan ze te gescheiden en zijn ze te verschillend van geest, te individualistisch, om een indruk te geven *als geheel*. Er is tusschen die beelden geen ander verband, dan dat ze met geweld in èèn omraming zijn ondergebracht. Er is geen psychische, geen plastische, geen architectonische eenheid.

Bouw- en beeldhouw-kunst te vereenen, 't is steeds een der liefste droomen geweest van den architect, maar ook een zijner moeilijkste problemen. Zelfs in de Gothiek, waar de architectuur zich zoo zeer plastisch en de plastiek zich zoo prachtig architectonisch ontwikkelde, bleef die vereeniging dikwijls twijfelachtig. Leopold Ziegler, in zijn vroeger reeds aangehaald boekje, dat naast straf-pedante theorieën ook veel scherpe en fijne opmerkingen bevat, geeft er een aardige beschouwing over. Zijn die beide kunsten inderdaad zòò te vereenigen, vraagt hij, dat het beeld evenmin kan worden uitgelicht als een der architectonische elementen en er dus als 't ware een *nieuwe* kunst ontstaat, zooals b.v. de vereeniging van dichtkunst en muziek het ‘lied’ schept? Hij verwijst dan naar 't ‘monument’, 't gedenkteeken;

1) Venetië's S.S. Giovanni e Paolo bevat er een overigens schitterend voorbeeld van in het Vendramin-graf van Leopardi en de Lombardi's.

maar juist dit gedenkteeken bewijst hoe weinig harmonisch die verbintenis blijft: de architectuur wordt er slavin der beeldhouwkunst. En nog, moeizaam vereenigd, vormen ze een geheel, dat nuchter gesproken, nergens toe dient of dienen kán. Het huwelijk is ongelukkig, ja, blijft zelfs kinderloos...Echter dunkt mij de Gothische kathedraal die vereeniging soms - zij 't zelden - schitterend te hebben tot stand gebracht. Architectuur blijft dan hoofdzaak - wijl ze ook werkelijk de oer-kunst is - maar toch is 't beeldhouwwerk er zoo innig mee verbonden, dat het niet verwijderd kon worden zonder 't geheel te schaden. - Het groote voorbeeld blijft hier - vóór alles - de ‘Notre Dame’ te Parijs, waar de sculptuur niet alleen zich geheel bij de bouwkunstige conceptie aansluit, maar waar bovendien nog elk beeld afzonderlijk zijn bizondere beteekenis blijft houden. Het voorbeeld is groot, doch blijft een uitzonderings-voorbeeld. Bij de meeste Gothische kathedralen toch verheffen de beelden zich tot op zulke hoogten, dat het wezen der beeldhouwkunst verwrongen wordt tot louter ‘ornamentiek’. Van de straat af gezien is de sculpturale schoonheid dezer beelden - die zoo zuiver en edel kan zijn - niet meer te voelen. Als *beelden* zijn ze niet te genieten en gaat hun beteekenis verloren; want om mee den totaal-indruk te versterken van grilligen détailrijkdom, van bloesemende vorm-verfijning, van fantasie en sierlijkheid, ware een zuiver decoratieve vorm-oplossing geheel voldoende geweest. Dit is een verkwisting van schoonheid als die der natuur zelf, waar tien bloemen ééne vrucht voortbrengen en van honderd zaadjes misschien nog geen enkele ontkiemt. Maar ook hierin is de kunst het tegendeel der natuur, dat ze al het toevallige uitschakelt, al het overbodige verwerpt. In de kunst moet elk onderdeel tot zijn recht komen. Want waar de natuur een blind-instinctieve kracht blijft, daar is de kunst een schepping van den denkenden, onderscheidenden *mensch*.

Nu voel ik wel, dat die Gothische beelden óók, ja voorál, een meer geestelijk of symbolisch element vormen in 't kathedraal-geheel, zoodat ze ons treffen, zelfs dan, wanneer we ze ternauwernood meer onderscheiden: we weten inmmers - en worden ook verondersteld te weten - dat die beelden *Heiligen* voorstellen, zoodat dus heel het bouwwerk als onder de be-

scherming staat van deze hemelsche scharen, die we overal zien, overal vermoeden, maar wier aantal voor ons legio blijft (niet immers de aparte persoonlijkheid van den Heilige, maar zijn heilig-zijn zelf was hoofdzaak). En misschien hebben die oude beeldhouwers hun werk - dat na de voltooiïng toch nooit meer goed door menschen-oog gezien zou worden - misschien hebben ze het met zooveel liefde behandeld, in de gedachte, dat de kunst Onze-lieve-Heer had te dienen en niet de triviale straatbevolking. Het is goed dit alles te overwegen; maar daarna toch dient ge u weer los te maken van dergelijk soort gedachte, die voor ons een historische, geen wezenlijk lévende waarheid is en moet ge terug keeren tot dien concreten, nuchteren, maar ook meer algemeenen stelregel: dat in de plastische kunst het weten en het zien één en ondeelbaar moeten zijn, dat zelfs de hoogste dichterlijkheid er eerst waarde krijgt in zoover ze voor ons oog een zinnelijke *waarachtigheid* wordt.
-

De organische éénheid tusschen bouw- en beeldhouwkunst zal maar zelden verkregen worden. Zeker, beide zijn ze ruimte-kunsten; ze zijn dat evenwel in omgekeerden zin: het beeld *beslaat* ruimte, 't gebouw *bevat* ze.

't Gebouw bevat ruimte, doch niet een juist voor *beelden* bestemde ruimte! Een gebouw is niet een gedenkteeken-in-'t-groot. Het ‘huist’ menschen; en van dit principe uitgaand, kan het dan vervolgens die noodzakelijke Ruimte ook als zelfstandig Idee verzinnebeeldigen en ons, menschen, de schoonheid van die Ruimte-idee doen voelen. Elk gebouw, in welken ‘stijl’ en onder welke zon ook opgericht, moet van buiten een indruk van hechtheid en rust te weeg brengen en inwendig een indruk van ruimte.

Een tempel, welke een zeer groot beeld bevat (zooals sommige Bouddha-tempels, of eertijds sommige Grieksche) kan niet bevredigend zijn: de tempel zal te eng schijnen, het beeld daarentegen te log en als 't ware in zijn grootheid belemmerd door de tempel-wanden. En dáárdoor ook is 't te verklaren, dat 't ons ontstemt heel een wand met beelden opgevuld te zien. Men moet niet een muur willen versieren door hem te verknoeien tot een nis. De beteekenis en schoonheid van den muur is zijn steunende en schuttende kracht; en geen versiering mag ooit karakter-storend zijn.

Doch hoe heugelijk voldoet ons daarentegen een mooi beeld, dat juist *ter plaatse* staat! Hoe men zich dan de combinatie denken moet? Meest niet te zeer als combinatie...Ik geloof dat men ook hier, na zoo stellig mogelijk de grenzen vastgesteld te hebben, niet meer al te rechtzinnig dogmatiseeren moet. Het felle vasthouden aan consequenties werkt eindelijk verarmend. Het is niet altijd een bewijs van halfslachtigheid velerlei tusschenvormen te aanvaarden. Wees onverzoenlijk tegen al wat valsch doet, maar ruim en mild voor elke daad die in zich zelf oprecht en zuiver is.

Erkent ge alleen die fresco-kunst als ‘gezond’, die strengstatuärisch en volstrekt decoratief bleef, de Bysantijnsche, die in Cimabue stierf? Ik meen, dat Giotto, die de groote bewegingen van 't gemoed in beeld bracht, ja dat Masaccio, Castagno, Gozzoli, Mantegna, Ghirlandaio, die de plastisch-rondende gestalte en de - monumentaal begrepen - perspectief schiepen, zeer hooge fresco-kunst gegeven hebben. Niet het technisch-principiëele, maar het aesthetisch-emotioneele blijft voor elke kunst toch de hoofdzaak[1)].

Ook dus waar 't de vereeniging van bouw- en beeldhouwkunst betreft, zou ik willen waarschuwen voor te harde orthodoxie. Tegen een der groote - al te groote - muurvlakken binnen Florence's Dom, werd een zittend, massaal beeld geplaatst, de ‘Johannes’ van Donatello, die - volgens Burckhardt - in zijn zware, Oud-Testamentische statigheid Michel Angelo's grandiooze Mozes-conceptie voorbereidde (en Burckhardt vergist zich nooit!) Welnu: niets zóó mooi, als de sterke massaliteit van Donatello's schepping tegen dat grauwe wijdoverboogde muurvlak: de kerkruimte maakt ze weidscher van aspect en 't beeld zelf krijgt hier, in deze omgeving, een alle trivialiteit vernietigende kracht!

‘Decoratief’ of ‘plastisch’, dat is hier de kwestie. En ik

1) Of, om een hedendaagsch voorbeeld te noemen: staat de affiche voor ‘de Vrouw 1913’ hooger dan die van Diedenhoven voor ‘Huis en Tuin’, omdat de laatste niet zóó straf-decoratief gehouden werd, maar hier en daar eenigszins ‘naturalistische’, ja zelfs - horribile dictu - ‘schilderachtige’ elementen bevat?

antwoord: nooit het één ten koste van het ànder, maar beide tegelijk! Architectuur is de kunst der noodzakelijkheid; niet is er het ‘kunstvolle’ te beschouwen als een toevoegsel, als ‘versiering’, maar het vormt een onafscheidelijk element der constructie zelf, de bouwmeester zal het in alle vormen en vorm-samenstellingen van zijn werk hebben uitgedrukt. Dat ‘kunstvolle’ schijnt zuiver decoratief van wezen, daar immers een gebouw geen onmiddellijk levens-beeld geeft, maar schoon is door 't rhythme zijner vlakken en lijnen; maar toch: zoodra een architectuur inderdaad geheel decoratief wil worden, verbastert ze. De Renaissance toont honderden voorbeelden van bogen, zuilen, pilasters, consoles, tympanons, geveltoppen, die alleen ter wille der sierlijkheid werden aangebracht. Een zuil is in zich zelve niets, een dood stuk steen; maar een zuil die *draagt* en dus in 't geheel der constructie opgenomen werd, een zuil die haar praktische plicht te vervullen heeft, krijgt ook dadelijk expressieve beteekenis: Zij drukt het opstrevende en strevend weer steunende element uit, dat 't principe zelf der bouwkunst is, ja van heel het geördende menschenleven! Zij is 't symbool der rustvolle kracht, der kracht die, om haar saamgedrongen en streng-logische wezen, slank en gratievol te blijven weet. Een sier-zuil echter is overdaad en irriteert, zooals elke overdaad op den duur irriteert.

In de cariatiden heeft men getracht de beteekenis der zuil te verscherpen, te vermenschelijken. De cariatide, het merkwaardigst voorbeeld van tot beeldhouwkunst vergroeide architectuur, wil de zuil levend maken, wil het wezen der zuil bijna *didactisch* te kennen geven. Maar wij verzetten ons van nature tegen zulke onderstrepingen en minst van al dulden wij die in de bouwkunst, wier hooge deugd juist deze is: dat ze ons de onverbreeklijke eenheid doet beseffen van logica en schoonheid, van het doelmatige en expressieve, van verstand en gevoel, van natuur en geest.

De Renaissance-bouwkunst heeft, niettegenstaande Brunelleschi's purisme, in later tijd alle zuivere begrippen naar den een of naar den anderen kant overdreven. Zoo b.v. bouwde een leerling van Julio Romano te Mantua een huis, waar cariatiden tegen den gevel geplaatst zijn, die met de voeten op straat

rusten en met 't hoofd de daklijst dragen, cariatiden die tientallen meters hoog zijn en heel het huis onder haar volumineuze reuzinnen-lijven bedelven. Hier trachtte de architectuur geheel ‘beeld’ te worden. En zoo heeft Michel Angelo zijn eerst zoo beroemde en thans even beruchte trap ontworpen in de Laurentiaansche Bibliotheek te Florence, waar vensters aangebracht werden, die ‘blind’ zijn, waar zwaar-krullende consoles ònder de zuilen geplaatst zijn, waar die zuilen zelf, paarsgewijs in de hoeken gedrongen, niets hoegenaamd te dragen hebben en waar eindelijk de drievoudige, zich in bochten kronkelende statietrap zelve niet zonder levensgevaar te betreden is. Ziedaar de architectuur, die louter *décor* wil zijn!

De Renaissance-bouwkunst verborg haar armoede meer en meer onder een flonkerend gewaad van opschik. De versieringen begroeven de kern. Zij werd de architectuur van 't impressionisme. Kon een Michel Angelo, hij met zijn orchestrale massa-effecten, zijn geniaal-oorspronkelijk proportie-gevoel, zijn groot beheerschen van licht- en schaduw-vakken, die bouwkunst gewelddadig omhoog drijven, - zij die na hem kwamen maakten haren val maar te dieper! De grootheid toch der bouwkunst uit zich niet 't minst hierin: dat ze nooit waarlijk impressionistisch kan wòrden.

Maar intusschen was 't gezond gevoel voor constructieve klaarheid te loor gegaan. Onze huizen werden niet meer organisch geconcipiëerd, maar ‘voorzien’ van een gevel. Alle versiering werd willekeurig, Alle heil werd in versiering gezocht. Alle eenvoudige begrippen verknoeid. En Praal moest voor Grootschheid doorgaan. -

Brunelleschi richtte zijn rots-paleizen op voor een rijk, trotsch, triomphantelijk menschdom. Een Palladio ging nog verder en bouwde matelooze feest-woningen die, volgens Springer, voor een soort half-goden bestemd schenen. Edoch: in werkelijkheid waren deze half-goden nog maar opgeblazen, tyrannische kereltjes meer, de verwaten nakomelingen van een helden-geslacht. Die

innerlijke onwaarheid moest zich wreken. Maar hoe langzaam! Een Lodewijk XIV, een Napoleon, waren er niet zoo ver van af zich inderdaad als half-goden te zien. Doch nu? De trots van burgerdom en koningschap, de trots der enkelingen is nu toch wel gebroken...Er is dan ook een nieuwe bouwkunst in wording!

Doch eerst zal die oude, die sinds eeuwen zieltogende, die mummieächtig-taaie, dat doode spooksel van een ouden, schoonen, al te korten droom, voor goed en totáál vernietigd moeten worden. -

Aanteekening

Een lied van Suster Baertken?

De kleine, in 1515 bij Jan Seversen te Leiden verschenen uitgave van Suster Baertkens liederen, gebeden en tractaten, bevat een gedicht dat, vrij bekend geworden, tot een eigenaardige kwestie kan aanleiding geven. Het is een lied, waarin de dichteres, die gedurende 57 jaren kluizenares was in Utrecht, naar het wereldlijk leven, vóór haar dertigste jaar verlaten, terugziet en enkele gronden van wat haar tot de geestelijke afzondering drong benevens eenige ervaringen op haar nieuwen weg aangeeft. De tekst van den Leidschen druk, naar het exemplaar der Koninklijke Bibliotheek, luidt aldus:

Die werelt hielt my in haer gewout
Mit haren stricken menichuout,
Mijn macht had sy benomen:
Si heeft my menich leed gedaen
Eer ic haer bin ontcomen.

Ic bin die wereld af gegaen,
Haer vroechde is also schier gedaen
In also corten daghen.
Ic en wil die edel siele mijn
Niet langer daer in wagen.

Ic sie den enghen wech bereyt,
Die recht totter ewigher vroechden leyt,
Natuer, wilt niet versaghen!
Ic wil daer vromelic doer gaen,
Om Ihesus te behagen.

Ick voele in my een vonkelkijn,
Het roert so dic dat herte mijn,
Daer wil ick wel op waken.
Die min vermach des altemael
Een vuer daer af te maken.

Nu moechdi horen een groot beclach,
Natuer si roept o wy, o wach,
Haer vroude moet si laten;
Daer si haer lange in heeft verblijt
Dat moetse leeren haten.

Haddieu haddieu nature mijn!
Mijn hart dat moet ontcommert sijn,
Ten mach geen claghen baten;
Dye mijn siel alleen begeert,
Hem wil ic nu in laten.

Mijn vianden nemen des nauwe waer,
Heymelic ende openbaer;
Si legghen mi valsche laghen.
Hierom so moet ic wacker sijn,
Bi nacht ende oec bi dagen.

Ic en wil mi daerin niet verslaen,
Met vroechden wil ict anegaen,
Ic sel se wel verweren:
De minne voert so groten brant,
Si en moghen mi niet deren.

Daer vast staet mijn betrouwen in;
Hi sterct mi met sijn hoghe min,
Sijn cracht doet mi verwinnen;
Sijn gaven sijn so menichfout,
Geen hert en macht versinnen.

Van dit mooie gedicht, met enkele andere van Suster Baertken zoo bij uitstek karakteristiek om de doorbraak van den persoonlijken toon en de trekken van persoonlijke techniek in een dichtsoort zoo conventioneel als het middeleeuwsche geestelijke lied, kent men enkele varianten, door Knuttel in ‘Het Geestelijk Lied’ op bladzijde 359 en 360 als willekeurige afwijking of gelegenheidswijziging afgewezen. Er bestaat evenwel nog een

ander lied, dat met het voorgaande de twee aanvangsregels en een herinnering aan verdere verzen, gedachten en rijmklanken gemeen heeft. Ik bedoel het stuk, dat door Hoffmann von Fallersleben werd uitgegeven in Pars X (No. 110) zijner Horae Belgicae. Hoffmann zelf, die van het drukje slechts de beschrijving van Mone kende, identificeerde het vijfde lied met het door hem openbaar gemaakte, daarbij opmerkend dat het Leidsche klaarblijkelijk onvolledig is. Van Vloten, die in de Konst en Letterbode van 1850, No. 11, enkele liederen van Suster Baertken afdrukte, vermeldt het gedicht van Hoffmann dat hij naar het schijnt gebrekkig of geheel niet kende, en onderstelt op grond dier zelfde identificatie, ten onrechte, dat het Leidsche exemplaar ter plaatse van het vijfde gedicht zou geschonden zijn. Kalff bespreekt het gedicht met groote lof als een van Baertken en laat de auteurskwestie onaangeroerd. Knuttel behandelt het tegelijk met de varianten om het zoo spoedig mogelijk met minachtende handbeweging ter zijde te schuiven. Tinbergen, tenslotte, geeft het in zijne bloemlezing gelijk Kalff aan Baertken, maar vermeldt het andere weder als afwijkende redactie en als brokstuk.

Het gedicht zal in de uitgave van De Zilverdistel worden opgenomen en reeds daardoor voldoende gewaardeerd blijken. Toch wil ik hier nog eenige woorden over deze aangelegenheid schrijven, het lijkt mij niet van belang ontbloot dat de rechten van dit uitstekend Nederlandsch gedicht uit een tijd dat zulke als deze zeldzaam waren en moèsten zijn, ook buiten voor weinigen toegankelijke uitgaafjes, en buiten het verband eener literatuur-historie, afzonderlijk en uitdrukkelijk worden besproken. Het is waar dat Kalff het veel waardeering gaf, evenzeer dat Tinbergen het, en zelfs in een populair boekje, herdrukte. De woorden van Knuttel echter, in een werk dat tot heden de eenige samenvattende arbeid over zijn onderwerp is, mochten genoeg gezag hebben en ver genoeg dragen om het veroordeeld of vergeten te laten, en Tinbergen begaat het andere onrecht van een zoo zelfstandig en persoonlijk vers als het vijfde der oude uitgave, ongetwijfeld het authentieke door Baertken geschrevene, tot onvolledige variant te stempelen. Ik citeer ook het Berlijnsche lied.

Die werelt hielt mi in haer ghewout
Mit haren stricken menichfout,
Nu ben ic haer ontcomen.
Och dat si seer bedriechlic is,
Dat heb ic wel vernomen.

Die edele minne boven tijt
Die heeft mijn herte seer verblijt,
Si wil mi sterven leren.
Waer mi di edel minne stuurt
Daertoe wil ic mi keren.

Ic voel in mi een vonkelkijn,
Het lichtet in der siele mijn,
Daer bi wil ic mi saten,
Die minne vermach dat also wel,
Een vuur daer af te maken.

Ic sie den enchen wech bereit,
Mit doornen also dicht bespreit,
Mijn leven wil ic waghen.
Dat ic daer in ghetreden bin
En sal ic niet beclaghen.

Nu hoort, nu hoort wat minne doet!
Si maect van doornen eenen hoet.
Natuur, wilt niet versaghen!
Wat mi die edel minne gheeft,
Dat sel ic gaerne draghen.

Ic sie den enghen weg bereit,
Mit lelien also dick bespreit,
Den rooc heb ic vernomen.
Dat ic daerin ghetreden bin
Dat is mi wel becomen.

Die minne is boven maten goet,
Si heeft verbrant den doornen hoet,
Daer in had si behaghen.
Si gaf mi eenen leliencrans,
Dien sel ic vrolic draghen.

Natuur, u vroochde sel matich sijn,
Der lelien rooc die doet u pijn,
Dat seldi stille draghen.
So wat ghi in der lelien vint,
Dat sel u al behaghen.

Wat mach daer wesen sachter pijn
Dan in der lelien rooc te sijn
Bi nacht ende ooc bi daghe?
So wie daer in ghetogen wort,
Die levet sonder claghen.

Die rosen die onder den lelien staan
Die sijn so wonderlic ghedaen,
Mit claerheit omme bevanghen.
Wie in den schijn ghetoghen wort,
Die heeft een groot verlanghen.

Die minne heeft eenen hoghen naem,
Dat is den lelien seer bequaem,
Die minne is vol ghenaden,
Die lelien die daer onder staen,
Hoe sacht sijn si gheladen.

Die lelien leven sonder pijn,
Si schenken si drinken den puren wijn,
Haer vroochde is boven maten;
Si singhen also soeten discant,
Wie mach die lelien laten?

Die lelien claer ende wel ghedaen,
Si singhen, si springhen, si houden aen,
Si hebben die minne omme bevanghen.
Al in der minnen love te sijn,
Dat is al mijn verlanghen.

Adieu, adieu, nature mijn!
Ghi selt in vreden vrolic sijn:
Ic ben so veel doorschoten:
Ic neighe in der minnen schoot,
Daer bin ic uut ghevloten.

Die minne heeft eenen rosencrans,
Die lelien maken eenen dans,
Si sijn gheciert van binnen,
Si treden aen, si sweven aen
Nae hoghen eisch der minnen.

Der minnen glans is so ghedaen:
Die lelien bughen, si bliven staen,
Die minne wil hoghe risen,
Die lelien sweven in weelden nae,
Wie mach die minne volprisen?

Die minne sit in den hoghen troon
Seer blenkende boven maten schoon,
Daer sijn die cherubinnen.
Si singhen wonderlic discant
Tot hoghen love der minnen.

Hoe wonderlic blenct der minnen croon
In 't overste van den hoghen troon!
Daer sijn die seraphinnen.
Si houden den alrehoochsten toon,
Si doen die minne springhen.

Wie sel den hoghen dans verstaen,
Dat nighen, dat swighen, dat stille staen,
Dat sweven omme ende omme,
Dat treden van, dat sweven an,
Die snelle hoghe spronghe!

Die minne staet, die minne gaet,
Die minne singhet, die minne springhet,
Die minne rust in der minnen,
Die minne slaept, die minne waect,
Wie mach dit al versinnen!

Die blenkende cleder sijn al ghespreit,
Die duurbaer vaet sijn al bereit,
Elc nae sijn behoren.
Al wat dat in den hove dient
Dat heeft die minne vercoren.

Die duurbaer vaet van hoghen schijn
Mit edelen cruden, mit puren wijn,
Si houden edel wise,
Si tonen haren edelen aert,
Die minne die wilse prisen.

Wat vroochde mach in den hove sijn,
Daer also milde schenkers sijn,
Die hoghe vroochde maken!
Si bughen al haer edelen aert
Als si die minne ghenaken.

Wie sel ons gheven een droppelkijn
Al van den edelen puren wijn?
Hi springhet boven maten,
Laet ons al stille ootmoedich sijn,
Hi daelt in reinen vaten.

So wie een droppelkijn heeft ghesmaect,
Die word ootmoedich, sacht ghemaect,
Satich in den sinnen.
Wat liden dat hem overcoomt,
Si houden vrede van binnen.

Deze vijfde lezing, zegt Knuttel, de eerste uit het Berlijnsche handschrift, geeft ‘een zeer verhanselde eerste strofe, de beginregels van 2 en 3 en zeer veel verder ook die van 5...en overigens 25 strofen, die met werk van Zuster Bertke niets hoegenaamd gemeen hebben. Het geheel is een zeer onklare mystisch-symbolische schildering (soms bijna wartaal) van de minne, overgaand in een hemelbeschrijving. Dat enkele regels van een bestaand lied het uitgangspunt vormen voor een geheel nieuw is niets ongewoons, maar verbijsterend is het, boven dit zonderling geheel te lezen: “Dit liedekijn heeft ghemaect Baert Suster, die clusenarinne tUtrecht.”’

Wanneer de lezer de korte beschouwing die ik hieraan toevoeg, leest, kent hij beide gedichten en zal hij over hen kunnen oordeelen. Het lied der Horae Belgicae is ongetwijfeld niet te beschouwen als variant maar als afzonderlijke arbeid, gedicht het zij door Suster Baertken, het zij door een anderen dichter.

De authenticiteit der Leidsche lezing laat geen gelegenheid tot aarzeling: de plaats waar het voorkomt, in een vier jaar na Baertkens dood verschenen uitgave, te zamen met zijn eigen hoedanigheden, sluiten iedere overweging uit. Het grootere lied heeft slechts zich zelf, de benaming van het handschrift mag allerminst op ons oordeel wegen. Van de twee vragen echter, waartoe het aanleiding geeft, is de belangrijkste niet: heeft Baertken het geschreven, maar: is het een schoon gedicht, heeft het wellicht iets van de bijzondere kenmerken die de Nederlandsche poëzie door Baertken won, en kan het aesthetisch met haar beste verzen vergeleken worden. Dit laatste lijkt mij zeker. Men werpt het onklaarheid en verwardheid tegen. Maar wanneer wij met aandacht de beteekenis volgen, zal het ons treffen dat het lied voor ons oordeel een inderdaad misschien tè snel verspringen van het eene allegorische beeld naar het andere vertoont en daardoor den indruk van grilligheid maakt, maar dat de gang van het geheel en de ordening der beelden geenszins een moeilijk en afkeurenswaardig raadsel is. Ware het gedicht slecht, de symbolen, de allegorieën konden hinderen. Nu het een góed gedicht is, weet men dat de duiding der allegorische voorstelling geen zuiver intellectueele aan het dichterlijk doorvoelen voorafgaande zijn mag. Het is hier als in Baertkens 'Nu hoert ic sal enen nyen sanc beghinnen.' Zij spreekt daar slechts van een boomgaard en een nachtegaal. Maar wanneer wij na de lezing het extatische en teêre gevoel in ons hebben van een lied dat Jezus zelf zou gezongen hebben in het diepste der hemelen, dan is dit doordat de poëzie, de poëtische kracht der verzen, die eigenlijk niet anders zeggen dan:

> Die nachtegael heeft suetelic gesongen
> Den clanc den clanc heeft wonderlic geclongen...

de aardschheid van den vogelzang in een boomhof, met behoud van al zijn aardschheid (het mysterie van den dichter!), zoo zeer tot een hooge geestelijke waarde verheven heeft, dat wij, deze aldus in de ontroering nu bezittend, de symbolen onmiddellijk of althans gemakkelijker kunnen betrekken onder ons Begrip. De poëtische essentie van het gedicht schept door het aardsche beeld, waarin zij te leven komt en dat zij leven doet,

in ons de ontroering, deze ontroering is behalve de onmiddellijk uit den nachtegalenzang voortvloeiende, gelijk iedere vruchtbare dichterlijke ontroering de wijdere, en de wijdere ontroering wier wezen correspondeert met datgene wat door de allegorie moest verbeeld worden, schept van zelf de nachtegaal om tot Jezus en de boomgaard tot den hemel. De ontroering is te zoet doorzield, om nog enkel die van een vogel in den hof te zijn en zij dwingt ons intellect in de beelden dát hoogere te zien, waarvan de ontroering de gelijkwaardige gevoelsinhoud is. Dit is de kracht der poëzie: dat zij ons een wereld doet scheppen uit boven de wereld waardoor ons eerst de ontroering toekwam; en dat ik hier op inging, het kan slechts zijn, omdat ik sommigen den weg wijs, waarlangs zij treden moeten, willen zij zich het verstaan van zulke gedichten niet reeds onmiddellijk onmogelijk maken. Het zal vruchteloos zijn voor den schrijver, die graag het Geestelijke Lied uitbuitte voor de demonstratie zijner historisch-materialistische geloofsbelijdenis.

Het belangrijkste is, dat het gedicht een rij strofen bevat van volmaakte, in de Middeleeuwsche letteren geheel eenige schoonheid. Ik kan mij in deze orde weinig schooners, fijners en geslaagders denken dan het gezicht van den dans der witte leliën, de blinking der minne die Jezus is, de zilver-stille extase der seraphijnen, het hooge lovende zingen der cherubijnen. Er is een dorsten en verzaad worden van hemelsche glanzing in, die door de bewegelijke, meesterlijk beheerschte rhythmen volkomen tot uiting komen, het heeft de macht om onze eigen aarde-zware verbeelding omhoog te trekken naar zijn licht. Het is niet schel, en dit is een verdere voortreffelijkheid: het licht flonkert niet verblindend, het licht is blank, mat en zacht, het blinkt inwendig, zonder zijn uiterlijken glans een beslag te geven, en de zelfde zachte doorzichtigheid hebben de versvormen. Er is ook een merkbaar verschil tusschen de technische afwerking van het eerste gedeelte van het lied en die der tweede helft. De eerste is nog moeizaam en onbeholpen, de gemeenschappelijkheden van het geestelijk lied zijn zelfs talrijk; maar zoodra de ziel is omhooggeschoten en zich vereenigen kan met den hemelglans, worden de lijnen duidelijker, de woorden zuiverder, wordt het alles te zamen een geheel dat in zich zelf volledig en onnavolg-

baar is. Het is ook persoonlijk, maar persoonlijk bovenal in de dan schablonelóóze dictie, in het uiterst subtiele vervlieten en verschieten, het wisselen en wiegelen der lyrische rhythmen.

Is dit lied door Baertken gezongen? Heeft zij na een gedicht waarin zij meer uitsluitend bij het feit van haar bekeering bleef stilstaan, nog een ander geschreven waarin zij visionnair de weg die in het nieuwe leven voor haar openlag, verheerlijkte? Ook verder in het gedicht komen herinneringen voor aan het eerst-geciteerde, en persoonlijk vind ik hìerin en in hun aard, naast dat van het groote psychológische verschil, een argument tegen de onderstelling dat ook het tweede uit Baertken voortkwam. Maar geheel afwijkend van Knuttel meen ik dat dit lied, zoo het niet werkelijk door Baertken gezongen werd, nu het ons eenmaal op haar naam is overgeleverd, voortdurend bij haar meer authentieke gedichten moet geschikt worden en dat het haar verschijning aan belangrijkheid doet winnen. De bijziendheid van den philoloog, die toch in zijn boek de blindheid en doofheid van een anderen philoloog ten aanzien van Baertkens meesterlied ‘Nu hoert’ kon aantoonen, een bijziendheid die hem verhindert iets anders dan kleur- en lijnlooze verwardheid te aanschouwen in zoo zacht-glinsterend en doorzichtig visioen, mag ons niet imponeeren. Ten slotte is het nog een verwonderlijke gedachte, dat omtrent den zelfden tijd, en juist in *dezen* tijd, twee dichters zouden geleefd hebben, die zich beiden in staat toonden tot een zoo persoonlijk kunstwerk en een zoo intensieve poëzie.

P.N. VAN EYCK

Uit: Het rijk in de wereld
Door
Albert Verwey

Oneindigheid

Van honderdduizend jaren her
Kwam tot mijn oog de straal van een ster,
Hij kuste mij met zijn milde licht,
Ik voelde mij leven als in een gedicht,
    Want wat is tijd?

Meer mijlen ver dan mensch verstaat
Bewoog mijn oog dat stergelaat,
Ik was nabij haar met mijn blik
En ondervond een zoeten schrik:
    Geen ruimte telt!

Tezaam geschapen ster en oog,
Eén enkel leven laag en hoog,
Zijn wij de gewordenen voor elkaar,
Zij werd door mij, ik werd voor haar:
    Waar is de grens?

Ik draag en ben het heel heelal.
O valsche schijn van lichaamswal,
Waarbinnen wij schijnen, waarbuiten wij zijn,
Omvangende in een gedroomde lijn
De oneindigheid!

*

Hapering

Als ik denk dat ik van u moet scheiden,
Aarde en zon en heel dit lieve leven,
Stil staat dan mijn hart, al duurt het even....
Als ik denk dat ik van u moet scheiden.
Dwaas, bezweer ik dan de vlugge tijden
Stilstand: die niet anders is dan sneven -
Als ik denk dat ik van u moet scheiden,
Aarde en zon en heel dit lieve leven.

*

Bede

Ik heb gedaan wat gij mij vraagde,
Heb al uw vormen liefgehad,
En al wat in mij juichte of klaagde
En tot uw vormen-loosheid bad
Heb ik bewogen zich te toonen
Als schepselen van tijdlijkheid
En in de lichamen te wonen
Die gij vanouds hebt toebereid.

Geef nu dat ik door niets verhinderd
Mij hef tot u, mij in u stort,
Dat door gedaant noch vorm verminderd
Mijn vonk geslorpt door de uwe wordt,
Dat niets ons blijft dan witte laaiing,
Dan vlotte en bliksemklare geest,
Een oogwenk van ontzachbre waaiing,
Nauwlijks een Zijn, en dan Geweest.

*

Juist daarom

In de wereld van de tijd zich storten
Om aan sterflijkheid gekruist te zijn,
Kon ooit één het? want niet op te schorten
Is verganklijk levens eeuwge lijn.

Uit en in voorbijgaand vleesch geboren
Leven alle wezens en in hen
De eeuwigheid van 't worden en vergloren
Die ik enkel tijdlijk ken en ben.

En juist daarom hoogste droom: een Heiland;
Geest, vrijwillig in het vleesch gekruist;
Hoogste zaligheid: een hemelsch eiland
Waar geen golf van tijd om breekt of bruist.

*

Aan een van hen

Zoo gij alle lasten
Van uw schouders vallen laat,
Alle kleederen die u niet pasten
Afwierpt voor het priester-koninklijk ornaat, -

Zoo gij al de woorden,
Waar de wereld u mee groet,
Met geen siddring van uw lippe-boorden
Beantwoordt, noch met aarzling van uw vasten voet, -

Zoo gij noch bewondring,
Noch van andren liefde vraagt,
Maar voldaan zijt met in hooge afzondring
't Woord te wachten dat een schepping slaakt en draagt, -

Zoo gij kunt ontberen
Leed en lust voor weelde en pijn
Die het merg van de eenzamen verteren
En het erfdeel van de roekeloozen zijn, -

Ga dan waar die dwaasten
Zitten, ver van mensch en wolk,
Die van ster tot ster geen andre naasten
Dan elkander hebben, 't Onverganklijk Volk.

*

Inwijding

Zooals twijgen spelen,
Schaduw in, schaduw uit,

Openbaren en verhelen
Zich gedachten
In de woorden die ik voor u uit.
Stierven met dat kort geluid
Ook de ontroeringen die zij u brachten?

In de grot van mijn verborgen water
Waar de wortels ranken tusschen steen,
Drijft een beeld en fluistring en geklater
Spoelt om 't wieglen van zijn lijnen heen.
Geen aanschouwt het, maar als vochten rijzen
Door de vezels, stam en kroon,
Lokt de wind hem, ritselende prater,
Boom die deelt aan kind en grijzen
't Eerst geheim mee: woordenlooze toon.

De eene toon in duizendtongig ruischen
Meldt het klateren en suizen
Om 't in diepe koelte onzichtbaar beeld.
Maar zijt gij de ziel waarin 't zal klaren,
Kom dan vaak: het eindlijk openbaren
Heeft zijn uur, als 't vlies zich deelt.

Gij die met me 't duinpad kwaamt geloopen,
Half maar hoorend, ziende min dan half,
Baat het of mijn stem u de ooren open,
Of ik u met droomkruid de oogen zalf?

In uw hart zijn wouden, bergen, poelen,
Opgehoopt, gegraven, breed geplant,
Kloven waar bebeste struiken stoelen,
Parken ook, als werk van menschehand:
Wildernis en kweek - En uw begeeren?
Dat ik overdraag van mij in u

De eene blik op die verborgen meren
Die uw groei doet grauwen, stervens-schuw?

Weet gij niet dat ik uw tuin zal dooden?
En dan niets u laat dan kaalte en zand
En 't geklok van droppels die u nooden
Naar hun koelte uit de eene egale brand?
Volg mij dieper nog: die kleine vijvèr
Schemert in de diepte, en wat ge er vindt,
't Eene beeld - belooning van uw ijver -
Eén beeld, dat ge mooglijk niet bemint,
Dat ge al kent, - zoodat ge 't uit zult krijten:
Is dit al? dit niets meer dan Mijzelf.
Moest ge, om dit, los van mijn groei mij rijten,
Troostloos bannen me in dit bar gewelf?

Niets dan dit. Het Beeld in diepe holen
Van uw aard verborgen, maar het vocht
Dropt er koel en rein en zoet-verstolen
En begint er de eindelooze tocht,
Door de lijnen van uw beeld verzadigd,
Door de wereld, en zie, aanstonds spruit
Boom die 't land met koelte begenadigt
Boven 't zand, het zacht zich groenende, uit.

Anders niet. Mijn woorden beven
Voor uw ooren.
Voor uw oog
Lichten de gezichten
Die mijn leven
U doen 'hooren:
Al de wonderen van mijn gedichten,
Al de zoetheid van mijn zacht betoog.

*

Gasten

Van geluk-alleen valt niet te dichten,
Volheid-in-zichzelf verlangt geen taal:
Zaalgen vragen nooit in hun gezichten
Naar de troosting van het schoon verhaal.

Als ik om mij mijn beminden gader
Tot gesprek of maal, in duin of huis,
En de zomerzee ontvangt ze als bader
En de lamp in mijn beboekte kluis, -

Wat dan te uiten van 't voldaan behagen
Dat ons daglang wiegt en boeit en vult?
Niets blijft over dan de vreugd te dragen
Van weerzijdsche en graag betaalde schuld.

*

De getrouwe

Ben ik tot u gekomen,
Hoe zoudt ge 't weten?
Ik heb uw hand genomen,
Was naast u neergezeten,
Mijn mond verloor geen woorden;
En schoon mijn oogen spraken,
Waar niet uw ooren hoorden
Scheen zich geen hart te slaken,
Was 't of zich niet ontpopte
De vlinder van mijn liefde;

Toch was 't of hartbloed dropte,
Geen traan maar hartbloed kliefde
De stilte van mijn wachten.
't Fluistren van mijn gedachten,
Hoe zoudt ge 't weten?

Ik heb niet aan uw deurenv
Gehunkerd, maar ik beidde,
Als een verstooten koning,
Of ergens één mijn kleuren
Aan nok of gevel spreidde
Van zijn ontsloten woning.
Maar waar uw groet niet zweemde
Naar zulke erkenning mijwaarts,
Wijlde ik en hield als vreemde
Mij stil en zijwaarts.

Gij hebt de tijd geleden
En zijt nu andren.
Ik, ik kan niet verandren,
Ik draag Nu en Verleden
Uurloos in mij gebonden,
Dáártoe zijn al mijn wonden
Vergroeid in lijf en leden:
Gij weet niet hoe hun ronden
Wortlen tot in mijn bloed.
Ik ben van toen de strijder,
De jarenlange lijder,
De dulder, week en zoet:
Geen trots doet mij meer schijnen
In uiterlijke lijnen
Wat ik niet ben en moet.
In tranen-klare blijheid

Trad mijn doorstreden vrijheid
U vriendlijk tegemoet.

Maar hoe, waar harten hopen,
Doch monden zwijgen,
De wetenschap te krijgen
Van ons verhouden?
Mijn lippen zijn thans open
En wat zij zeggen wouden
Golft in de stilte aan 't licht.
Ik, meer dan een gemeenzaam,
Werd door uw heengaan eenzaam,
Dorst langer niet gelooven
Aan vrienden en vertrouwden; -
Heb toen mij opgericht;
Vond in de donkre kloven
Van 't leed dit nieuw gezicht.
Zijn voorhoofd hoog, gesloten,
Geen been schakeerde erin,
Zijn haar steil opgesproten,
De breidel van zijn kin
Hield fijn en sterk bedwongen
De breede en zachte sprongen
Van neus en lippenpaar,
Maar onder bosschige bogen
Straalden de luchtblauwe oogen
Onpeilbaar diep en klaar.
Een zachtheid lag gebonden,
Een wreedheid lag gesust,
Een droomenzwaar doorgronden,
Een huivervolle rust.
En in zijn oogen zonken
De mijne en om zijn hals
Sloeg ik mijn armen: dronken

Sprak ik: Oog, zoet en valsch,
Wie zou aan trouw nog denken
Waar Gij zoo vóór mij staat? -
Mijn trouw moge ik U schenken,
o Raadselvol gelaat!

*

De samenhang

Ik volg het openplooien
Van mijn gedachten uit een enkle kiem.
Het wildste bloesemstrooien
Gehoorzaamt unaniem
De aandrift in 't zaad gebonden,
Door gunst van lot en zorg gevoed -
Want ramp en menschedwaasheid boet
De plant met wonden.

Als in mijn boeken elk gedicht
Zich openspreidt, denk dan:
De dichter houdt, zoo goed hij kan,
Zijn bloesemende droom gericht
Naar 't licht,
En weder-houdt zijn wil ervan,
Dat die niet eigenmachtig grijpt
In wat uit donker oerbeeld rijpt
Tot wonder voor 't gezicht.

Ik dank voor goede gunst van 't lot,
Ik dank voor kracht van zorg in mij,

Ik bid dat van mijn werk het slot
Gedegen als zijn aanvang zij.
Zoodat, wanneer ik de oogen sluit,
De droom die eens mijn leven was,
Blijft spieglen uit het stroomend glas
Van mijn tot woord gevormd geluid.

Politieke feiten en richtingen

De lijn van Mr. Troelstra.

Binnenkort zullen de zoogenaamde Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting in druk en woord aanvangen. Die discussie's dienen om de groote lijnen van staatsbeleid aantegeven. Dit jaar zal het voor een groot deel napleiten zijn over de crisisoplossing. Van het ministerie is niet te verwachten dat het door een forsch optreden de leiding zal nemen. En de verschillende partijen zijn nog te mat en verbluft om stoute dingen te doen. Niemand verwacht het, en de leiders zullen liever afwachten of zoetjes aan de voelhorens uitsteken. Doch verklaring en pleit ter zake van de houding tijdens de crisis wordt wel verwacht en zal dan ook gegeven moeten worden.

Niet het minst door de vrijzinnige partijen. De geheele crisis was een ‘groote manoeuvre’ van tactiek tusschen de liberalen en de sociaal-demokraten. En terwijl de laatsten in hun Zwolsche congres alle meeningen en overwegingen, en daarmede hun geheele wezen zonder eenige terughouding ontplooiden, verbergen de vrijzinnigen zich nog steeds achter de aardwalletjes, die zij opwerpen in den vorm van eenige formules van constitutioneele practijk. Of zij daarachter uit zullen komen, het zij vrijwillig, gelokt of gejaagd? Het zal bij de aanstaande politieke besprekingen blijken. Op een punt zullen zij zich echter ongetwijfeld sterk wanen. De man toch, die hen het meest zou kunnen bestoken, de leider der sociaal-demokraten Mr. Troelstra, achten zij in tweeërlei opzicht te zeer verzwakt om hen veel kwaad te kunnen doen. In tweeërlei opzicht. Allereerst omdat zijn beleid scherp en ongunstig beoordeeld is, als weifelend en inconsekwent.

Daarnaast omdat het een mislukking is geworden en zoowel het geheele verloop van de crisis, alsook het eindbesluit zijner partij anders is geweest, dan hij heeft gewild. Tegenover de aanvallen der vrijzinnigen, evenzeer als tegen die uit de rijen der sociaaldemokraten heeft Mr. Troelstra volgehouden, dat hij van het begin tot het eind een zelfde en vaste lijn heeft gevolgd. Wij zijn overtuigd, dat dit inderdaad het geval is. En meer nog, dat die gedragslijn, hoezeer dan ook onbegrepen of afgewezen, toch niet geheel zonder de beoogde resultaten is gebleven, en bovendien de gevolgen daarvan in den eersten tijd van invloed zullen blijken te zijn.

Daarom ligt het voor de hand, in de rustperiode der actieve politiek, het een zoowel als het ander aangaande de lijn van Mr. Troelstra te betoogen.

Wat toch was de directe politieke taak der sociaal-democratie, waarvoor zij de bereikte macht diende aan te wenden? Het antwoord is eenvoudig en algemeen bekend, n.l. het verkrijgen van algemeen kiesrecht en staatspensioen. Dat waren de twee hervormingen, die bereikbaar schenen, en die dan ook verwerkelijkt moesten worden. Bereikbaar, omdat de liberale concentratie beide punten op haar program had opgenomen, terwijl het toch een ‘schijnen’ bleef, omdat het bekende conservatisme in liberale kringen, - en meer nog bij de kiezers dan de politici - herinneringen opwekte aan den tijd van Tak van Poortvliet, en gevaar deed vermoeden voor een terugval, een inzinken van de liberale hervormingslust. Daartegen moest gewaakt worden. En er werd door de sociaaldemokratie tegen gewaakt, allereerst door een zoo groot mogelijk aantal zetels op het Binnenhof rood te bekleeden, en vervolgens door bij de herstemmingen duidelijke beloften van de vrijzinnige afgevaardigden te vergen.

Tot zoover ging alles goed, en misschien zelfs te goed, want het succes was groot, en teleurstellend voor de vrijzinnigen. Zij werden angstig voor den rooden vloed, die zij niet alleen niet tegengehouden, maar door de geheele verkiezingspolitiek bevorderd hadden. Dat moest hen de gunst van machtige kringen ontnemen, n.l. van die waar traditie en kapitaal den toon voeren. Maar vooral werden zij schuw voor een zoogenaamde afhankelijkheid van de sociaal-demokraten.

Ondanks die alleszins begrijpelijke en te verwachten stemming bij de vrijzinnigen, moesten zij aan hun uitgesproken voornemens en beloften gehouden worden.

Want zonder dat hingen natuurlijk het kiesrecht en staatspensioen in de lucht. In de richting van aandrang op de vrijzinnigen was dus de lijn door te trekken. Maar nu was vanzelfsprekend te wachten dat de vrijzinnigen eischen zouden stellen. Er diende onderhandeld te worden, en wel in een zeer tegemoetkomenden zin, Zoover als de partij-beginselen het maar eenigszins toelieten moesten de wenschen der vrijzinnigen vervuld worden, opdat zij geen enkel voorwendsel, geen schijn zelfs van redenen konden aanvoeren om van hunne plannen af te zien. Het berucht geworden bezoek van Mr. Troelstra aan Het Loo, zijn interview, zijn eerste brief aan Dr. Bos liggen geheel en al in deze lijn. Doch nu komt tegelijkertijd opdagen het eerste bezwaar dat tegen zijn beleid werd gemaakt. Mr. Troelstra had, zoowel bij zijn onderhoud met de koningin als elders, direct de mogelijkheid van socialistische ministers moeten uitsluiten.

Door de kans open te laten, dat de sociaal-demokraten inderdaad aan de regeering konden deelnemen, heeft hij het latere aanbod van Dr. Bos, en daardoor de verwarring in zijn partij uitgelokt.

Inderdaad, was het ministerialisme voor de S.D.A.P. een gevaar. Natuurlijk wist Mr. Troelstra dit. Het aanbod van Dr. Bos heeft voor alle kringen buiten de sociaal-demokratie de sterke schijn van grootmoedigheid en flinkheid gehad. Hoe liberaal, hoe breed, hoe onbevooroordeeld was het, om zulke hooge ambten als van minister aan socialisten toe te vertrouwen, en dan bovendien nog aan hun partij de keuze der personen geheel over te laten.

Maar voor ieder, die met de socialistische beweging bekend is, kan het duidelijk zijn dat een socialistisch ministerschap daar alles behalve prachtig gevonden wordt, of welkom is, en integendeel zóo zeer geschuwd en gevreesd wordt, dat het slechts in geval van de uiterste noodzakelijkheid is toegelaten. Daarom moest zeker de leider der sociaal-demokratie ernaar streven zijn doel te bereiken zonder dat over dat punt in zijn partij geschil ontstond; niet het minst omdat een dergelijk principieel verschil jaren van strijd en verbittering had gebracht, die de partij pas te boven

was. Had hij daartoe van 't begin af aan elke deelname van socialisten aan de regeering moeten afslaan? zooals thans beweerd wordt. Achteraf gezien, nu toch geen samenwerkende linkerzijde is ontstaan, zou het misschien eenvoudiger zijn geweest.

Doch in 't begin van de crisis zou het niet anders beteekend hebben dan dat Mr. Troelstra de vaste lijn los liet. Toen toch moest hij een volledige bereidvaardigheid tot algeheel overleg toonen. Van elk voorstel der liberalen welk ook, diende vooraf vast te staan dat het ernstig zou worden overwogen. En hij kon geen reden hebben, daarvoor reeds direct de grens van geen deelname aan de regeering op te stellen. De partij-beginselen toch lieten het toe, zij het ook uitsluitend in geval van nood, om n.l. tijdelijk een groot belang te dienen.

Maar bovendien was er alle grond om te veronderstellen dat de liberalen niet zouden staan op de socialistische ministers, of beter uitgedrukt dat zij hun optreden een kwaad zouden achten. Het moest toch de zoo pas verslagen rechterzijde versterken, en vreesachtige kiezers van de liberalen vervreemden. Logisch geredeneerd, konden zij het dus in het eigen partij-belang niet wenschen.

Wanneer derhalve bij de onderhandelingen de mogelijkheid openbleef voor het optreden van socialistische ministers, kon dit beteekenen, dat de S.D.A.P. zich het recht voorbehield om bij de besprekingen voor ‘vol’ te gelden, d.w.z. als een zelfstandige staatspartij, terwijl uit vrees van roode excellentie's de vrijzinnigen vermoedelijk toeschietelijker zouden zijn voor een te sluiten overeenkomst.

Des ondanks heeft Mr. Troelstra geen oogenblik verzuimd om duidelijk te maken:

1º. dat het optreden van een concentratie-ministerie met steun der socialisten meer kans gaf voor de uitvoering van het program.

2º. dat de geheele S.D.A.P. op een congres zou moeten uitmaken of er inderdaad een geval van noodzaak aanwezig was, waarvoor de beginselen het optreden van socialistische ministers toelaten.

Tot zoover was dus de gevolgde gedragslijn volkomen recht en intact gebleven. Het doel om n.l. kiesrecht en staatspensioen inderdaad te verwerkelijken, beheerschte stap voor stap elk optreden. De weg daarheen werd open en vrij gehouden.

Nu komt, wat als een tweede weifeling wordt beschouwd. De liberalen deden, zij het ook onlogisch en onverwacht, toch het bekende aanbod van Dr. Bos. Onlogisch, ofschoon het door hen zelf juist als het resultaat eener strikte logica wordt omschreven. Doch dit kan alleen geschieden door aan te nemen dat de sociaaldemokratie haar beginsel achterstelt bij haar politiek optreden, en dat dit zich richt naar de constitutioneele traditie, die aan de politieke overwinnaars de verantwoordelijkheid oplegt voor het overnemen der regeering. Hierbij wordt over 't hoofd gezien dat die traditie in een onverbreekbaar verband staat met het tweepartijen-stelsel. Dan toch, indien er n.l. slechts twee groepen zijn, van een regeerings-partij, en van de ‘loyale oppositie’, past de formule op een werkelijkheid. Onlogisch was echter het aanbod, omdat het nóch voor de liberale partijen, nóch ook voor de uitvoering van het program dienstig kon zijn.

Wat stond toen Mr. Troelstra te doen? Het meest voor de hand lag, den ‘bondgenoot’ te overreden, dat er een beter dan het voorgestelde middel was om aan de crisis een goede oplossing te geven. De uitnoodiging om daartoe de gelegenheid te openen in een breede politieke bespreking werd echter afgeslagen. Deze weg is dus door Dr. Bos volkomen afgesneden.

Nu was in werkelijkheid het gevaar aanwezig dat het ‘ministerialisme’ in de S.D.A.P. een strijd zou doen ontbranden. De vrijzinnigen eischten eenvoudig een antwoord op het aanbod, en Mr. Troelstra was dus gebonden èn aan zijn vroegere uiteenzetting, dat een partij-congres te beslissen had, èn tevens aan de partij-beginselen die dat zelfde eischten. Is er nu een weifeling, een afwijking van de vaste lijn te zien in de onverwachte beslissing der z.g. partij-conferentie om zonder congres het aanbod af te wijzen? De schijn is hier zeker bijzonder sterk. Doch in 't oog te houden is, dat Mr. Troelstra recht aanhield op de z.i. beste oplossing der crisis. Wilden de liberalen niet op gemotiveerd verzoek die betere oplossing in overweging nemen, dan moesten zij er toch toe gedwongen worden. Evenals de concentratie van de S.D.A.P. een uitspraak eischte over haar voorstel, zoo mocht dit omgekeerd gedaan worden voor het andere door de sociaal-demokraten voorgestelde plan. Daartoe was noodig een uitspraak der S.D.A.P. die het aanbod van Dr. Bos

afwees, doch de samenwerking voor een concentratie-ministerie aanbood.

Mr. Troelstra kon en mocht van zijn partij genoeg scholing verwachten dat het deze uitspraak op een congres unaniem zou geven. Het gevaar van 't ministerialisme voor de partij-eenheid ware daarmede ontgaan.

Het bleek echter spoedig, dat dit niet zoo zou kunnen gaan. Waarschijnlijk omdat er goede gronden waren te vermoeden, dat de liberalen in geen geval het enkele concentratie-ministerie zouden aanvaarden, bleken er in de S.D.A.P. meerderen te zijn, die aan het roode ministerschap de voorkeur gaven boven een geheele mislukking der verkiezingscampagne.

Zoo'n vermoeden over een volkomen onreëele beslissing der liberalen, die niets minder beteekende dan het los laten van hun program, kon echter nimmer als uitgangspunt voor een zoo gewichtige beslissing genomen worden. Dat vermoeden moest eerst tot een daad geworden zijn. Wat stond er echter nu te doen? Een openbare bespreking op een congres zou bijna gelijkstaan met het uitlokken van die door Mr. Troelstra ongewenschte daad. Bovendien zou die bespreking volop de beginselstrijd in de partij zelve uitlokken. Daarom lag het voor de hand te trachten de uitspraak der liberalen te verkrijgen, zonder congres, en dat deed de partijconferentie.

Duidelijk spreekt hieruit de bedoeling van Mr. Troelstra om nogmaals zonder zijn partij in beroering te brengen, de vrijzinnigen in de gelegenheid te stellen de zuiverste en doelmatigste crisisoplossing aan te grijpen. Hij kon hebben verwacht, dat zij dit inderdaad zouden doen. Mocht hij dat verwachten? Was dat een fout, een onvergefelijke misrekening? En hadden andere vooraanstaande sociaal-democraten gelijk geloof te hechten aan geruchten, die de latere liberale beslissing voorspelden?

Allereerst kan het misschien tijdelijk, maar nooit op den duur een misrekening zijn van een partij zulke daden te verwachten, als in haar eigen belang en in 't belang van de door haar geprogageerde hervormingen zijn. Doet zoo'n partij anders, dan zal zij daarmede op een oogenblik een tactisch voordeel kunnen behalen, doch dit wreekt zich spoedig.

Het is waarschijnlijk dat Mr. Troelstra geweten, en evenzeer

als zijn partijgenooten begrepen heeft dat de liberalen zoo zouden beslissen, als zij inderdaad gedaan hebben. Doch juist in dat geval moest hij inzien dat er in zijn partij een zware strijd zou volgen.

En waar hij persoonlijk overtuigd was, dat het algemeen kiesrecht en het staatspensioen het waard waren om de proef met een liberaal socialistisch ministerie te wagen, wist hij toch ook dat die proef gevaarlijk was, en daarom te meer een sterke tegenstand in de partij zou vinden. Een uitspraak aan het congres te vragen was dus een buitengewoon gevaarlijk waagstuk. En het mocht alleen in zoo'n vorm geschieden, dat het geval van noodzaak zoo helder en duidelijk was, als maar eenigszins te bereiken viel.

Uit dit betoog kan dus duidelijk zijn, dat de zoogenaamde weifeling in de leiding van Mr. Troelstra alleen en uitsluitend hierin is te zoeken, dat de congres-uitspraak te berusten had op een beslissing der liberalen, die te vermoeden viel, doch die, juist omdat zij zoo klein-politiek zou zijn, eerst diende vast te staan. Dat dit inderdaad bereikt is, zal stellig op den duur van grooter belang blijken te zijn, dan wat Mr. Troelstra als een fout wordt aangerekend.

Ondertusschen was de oogst der concentratie-politiek deze: dat de constitutioneele verantwoordelijkheid naar den vorm was gedekt. Was dit niet alleen formeel geweest, maar ook in werkelijkheid, dan was het nog een pover resultaat.

Want het hervormingsplan, het concentratie-program, waarvoor zóo ‘overtuigd’ geijverd was, lag van de baan. Met vrij groote haast werd nu een boedelreddering in het z.g. extraparlementair kabinet voorbereid.

Hoe heeft toen Mr. Troelstra de lijn van zijn beleid om de macht der sociaal-demokraten aan te wenden tot het verkrijgen van kiesrecht en staatspensioen verder vervolgd? Die lijn was gevallen, niet omdat geweigerd werd met de liberalen samen te werken, maar omdat deze alles weigerden wat buiten hun eigen voorstel viel. En meer dan dat, omdat zij, hoewel volkomen bekend met de stemming en de overwegingen bij de sociaal-demokraten, hun voorstel niet herhaalden. Dat heette onwaardig. Het tegendeel is waar. Het was onwaardig een beslissing van den ‘bondgenoot’ te vragen zonder hem volledig in kennis te stellen van de

gevallen waartusschen te kiezen was, in elk geval zonder hem zekerheid te geven over de eigen houding. En het was waardig daarop niet in te gaan.

Maar ‘waardig’ of ‘onwaardig’ is een kwestie van vorm, die toch bij zulke groote belangen als waarom het ging geen doorslag mocht geven.

Toen echter de socialisten geen gelegenheid kregen om een nieuwe uitspraak te doen, hebben zij die genomen en wel door het bekende Zwolsche congres bijeen te roepen. Hiermede is het laatste bezwaar tegen den leider te bespreken. Ongetwijfeld heeft Mr. Troelstra zijn meening, dat de S.D.A.P. zich alsnog bereid moest verklaren om aan de regeering deel te nemen op een wijze vóorgestaan, die voor velen onbegrijpelijk moest zijn. Hij heeft n.l. duidelijk de leiding overgelaten aan Vliegen en Schaper, die reeds vroeger het aanbod van Dr. Bos wilden aanvaarden. Zij bewerkten het bijeenroepen van het buitengewoon congres, en zij motiveerden het voorstel van de partij-bestuursmeerderheid.

Eerst op het allerlaatst van de besprekingen, toen reeds duidelijk geworden was hoe sterk de tegenstand tegen 't socialistisch ministerschap zich uitgesproken had, kwam Mr. Troelstra's verdediging. En ofschoon die juist duidelijker en scherper dan ooit te voren aantoonde dat de lijn van aandrang op de liberalen ter wille van kiesrecht en staatspensioen geen andere keus overliet dan het medeaanvaarden der regeering, liet zij toch ook ruimte voor de meening dat dit nu niet behoorde te geschieden.

Was dit geen weifeling en slappe leiding? Er is in deze houding een overeenkomst van opvatting waar te nemen bij die in zake het aanbod Dr. Bos, een overeenkomst van opvatting n.l. omtrent de waarde en beteekenis die eene politieke partij heeft, en die Mr. Troelstra moet gehuldigd hebben toen hij ondanks bewijzen voor het tegendeel van de liberalen een andere beslissing verwachten wilde. Naar den vorm is dit een democratische opvatting, doordat n.l. het persoonlijk oordeel der leiders ondergeschikt wordt gesteld aan de heerschende meeningen onder de partij-leden. De liberale kiezers hebben stellig, evenals Mr. Troelstra, de meening gehad, dat een concentratie-ministerie *moest* optreden. En in dien zelfden geest, zou het te verklaren zijn, dat de voorzitter der sociaal-demokratische Kamerclub zich zeer beslist

wilde voegen naar het vrije oordeel van zijn partij, en dit wilde laten vormen buiten zijn invloed. Onder of achter dezen democratischen vorm schuilt echter een meer algemeene staatkundige opvatting. Het oordeel der leden, der soldaten, kan oppervlakkig en verkeerd zijn, en de leider kan trachten hen tot een andere betere meening te brengen. Hij kan en mag dat echter niet wanneer hij inziet dat zijn eigen meening te veel beheerscht wordt door tijdelijke omstandigheden en daardoor oppervlakkig moet zijn, oppervlakkiger dan die der aanhangers, welke eenvoudiger en dichter bij hun beginselen staan.

De liberalen hadden *behooren* te besluiten een concentratieministerie te vormen, met alle moeilijkheden en risico's die daaraan verbonden waren, omdat dit een toekomst voor hun partij mogelijk maakte. Daarom mocht het van hen verwacht worden, al beweerden nog zoovele leiders het tegendeel op grond van zuivere opportuniteit.

Maar voor de S.D.A.P. stond het geheel anders. Haar toekomst lag in haar eenheid, en niet in het aanvaarden van een tijdelijke en zeer gevaarlijke taak.

Terwijl Mr. Troelstra ook op het Zwolsche congres de lijn van beleid als politicus volkomen recht heeft vervolgd, deed hij dit in 't gevoel en het besef, dat opdringen van de parlementaire consekwentie's weliswaar mogelijk was, en tijdelijk succes kon hebben, maar dat dit een winst zou zijn, die veel grooter verlies moest doen volgen, indien de werkelijke geest, - die geheel iets anders is dan de tijdelijke opvatting, - er zich tegen verzette.

Van de politieke gedragslijn werd dus geen oogenblik afgeweken. Met heldere overtuiging werd uiteengezet hoe de invloed op de liberalen ter wille van kiesrecht en staatspensioen dreigde verloren te gaan, indien deze telkens weer om dezelfde redenen samenwerking konden afwijzen. Maar die lijn ziet er anders uit, al naar gelang van den achtergrond, waarvoor zij uitgespannen is, zoo als een grijs touw wit schijnt voor een zwart, en donker voor een helder oppervlak.

En dit is het bijzondere van Mr. Troelstra's leiding, dat hij steeds daarbij een achtergrond zag, en liet zien, zij het ook indirect.

De zwarte achtergrond is die van de vrijzinnigen, wanneer zij niet zien of weigeren te handelen naar 't belang eener toekomst,

doch slechts het voordeel van een oogenblikkelijke tactiek willen binnenhalen. De heldere is die der sociaal-democratie wanneer zij haar eenheid weet te handhaven om de arbeiders tot organisatie en politiek inzicht te brengen.

Waar die achtergronden vergeten worden ziet de lijn van Mr. Troelstra's leiding er nu eens wit dan grijs en dan zwart uit. Doch juist omdat en naarmate een staatsman rekening houdt met meer dan de onmiddellijke gebeurtenissen, zal zijn oordeel en raad rechtvaardiging vinden in de verdere ontwikkeling, en moet de leiding van Mr. Troelstra in den crisis van dezen zomer van een verdergaanden invloed zijn, zoodra n.l. wat onvermijdelijk en misschien al spoedig zal geschieden, de politieke ontwikkeling doet zien hoe de liberalen toch op de steun der socialisten zijn aangewezen, en hoe deze voor hun grootere hervormingen slechts kans verkrijgen door de vrijzinnigen op te wekken en aan te drijven.

's Lands Welvaart in Gevaar.[1)]

Er blijft in de crisis-oplossing een raadsel bestaan, en het is de vraag of het geheel en al verklaard zal worden. Wat voor reden hebben de liberale leiders gehad, om de samenwerking met de sociaal-democraten te ontgaan? De vrijzinnige ministers wilden niet van hen afhankelijk zijn. Doch waarin afhankelijk? Bij de grondwetsherziening of de regeling van het staatspensioen en op elk ander gebied van staatsbeleid, zou toch gemakkelijk een overeenkomst te treffen zijn. Er was slechts één eisch der sociaaldemokraten, die door alle vrijzinnige bladen als zóó onredelijk werd verworpen, dat zelfs op dien grondslag verdere besprekingen totaal overbodig geacht werden, de eisch n.l. dat de militaire begrootingen niet hooger zouden stijgen dan in het laatste dienstjaar. Dit heette onredelijk, omdat bijna automatisch, d.w.z. door de uitvoering der aangenomen wetten, meerdere uitgaven onvermijdelijk waren. Een gelijk eindbedrag der begrootingen van oorlog en marine was dus eenvoudig onmogelijk. Hierin, n.l. in de

1) Een ernstig woord tot het Nederlandsche Volk door De Nederlandsche Vereeniging ‘Onze Vloot’ 5 cents brochure.

militaire of defensie-politiek is dan ook stellig het draaipunt te zien, het min of meer geheime centrum van het geheele crisisverloop.

Min of meer geheim. Want het is bekend, dat de staatscommissie voor de Defensie van Nederlandsch Indië een voorstel deed van een groote politieke beteekenis. De geheele inhoud en de vorm van haar rapport dwingt n.l. de politieke partijen om haar houding tegenover dit voorstel scherp aan te geven. Bovendien is het evenmin onbekend, dat de kustverdediging, en de uitvoering der militiewet belangrijke sommen zullen vergen. En toch gevoelen velen in den lande aan dit alles iets geheimzinnigs verbonden, zij vermoeden misschien aandrang uit invloedrijke kringen, die buiten de politiek staan, en zij twijfelen wellicht of geheel en al open kaart gespeeld wordt, d.w.z. of er achter de gevraagde offers voor het militairisme niet andere staan, die nu nog in het duister blijven, doch later als noodzakelijke gevolgen voor den dag zullen komen. Doch hiermede is de geheimzinnigheid der militaire kwestie volstrekt nog niet volledig aangegeven. Want de hoofdzaak is het gebrek aan overtuiging, dat verborgen wordt achter groote woorden en klinkende zinnen.

Zoo is het militairisme een puzzle geworden voor de Nederlandsche politiek.

Men kan toch gerust zeggen, dat leger en vloot in ons land niet populair zijn. Of dit te recht of ten onrechte is verandert niets aan het feit. Naarmate nu onze staatsregeering demokratischer wordt of werkt, is het moeilijker om voor de vele offers die het militairisme vergt toestemming te verkrijgen. En ondanks dat gaan de hoogere militaire kringen steeds voort, om aldoor meer ‘mannetjes’ en geld te vragen. Dat levert op zich zelf een conflict op.

De politiek nu moet daar een oplossing voor vinden. Een tijd lang schijnt het deze te zijn geweest om leger en vloot aan de leiding hunner aanvoerders over te laten, doch zooveel mogelijk te beknibbelen op hunne eischen. Niet alleen het volk, maar ook de politiek verdroeg het militairisme, doch met een zekeren weerzin, en gaf slechts mondjesmaat wat gevraagd werd.

Dit en de weinige lust, waarmede ‘gediend’ werd, maakten dat de defensie de officieren geheel onbevredigd liet. Leger en vloot

geraakten in een toestand van achterlijkheid, verwaarloozing en desorganisatie.

Daarbij kwam de geweldige opvoering der Europeesche bewapening, door de toename van het imperialisme en de kolonisatieplannen der groote staten. Dit werkte dubbel. Bij de verantwoordelijke regeeringspersonen bracht het een gevoel van onzekerheid, en bij de officieren de wensch om niet achter te blijven.

Onze defensie moest en zou op een betere voet gebracht worden.

Van dezen toestand is nu gebruik gemaakt om wat genoemd wordt ‘de politiek binnen te halen.’ De rechterzijde, en vooral de anti-revolutionairen en christelijk historischen hebben de beteekenis der kwestie ingezien, en zich opgeworpen als de verdedigers van 's lands belang. Zij hebben meer dan de vroegere liberale regeeringen toegegeven aan de wenschen uit militaire kringen. Deze nog gewend aan de vroegere beperking tot de grens van de ‘draagkracht’, zijn eerst schroomvallig te werk gegaan. Doch toen er tijdens het ministerie De Meester een reactie intrad, en de bezuinigingsleuze weer volop den ouden toestand terugbracht, hebben zij bij de rechterzijde warme pleitbezorgers gevonden.

Dit verminderde natuurlijk niet toen de kritiek op legertoestanden het kabinet De Meester ten val bracht. En terwijl aanvankelijk het ministerie Heemskerk langs de banen der geleidelijkheid ging en terugschrikte voor de kritiek, die de kostbare defensie-plannen ondervonden, werd in minister Colijn de man gevonden, die verder ging dan ooit te voren, en door zijn optreden aanmoedigde om nu de ‘volle’ eischen te stellen. Hij wist toch de kostbare legerreorganisatie en de kustverdediging door te zetten, terwijl de plannen voor Indië onder zijn leiding op breede schaal werden uitgewerkt.

Daardoor was de toestand aldus geworden. Elk kabinet dat optrad, welk ook, zou komen te staan voor hooge eischen uit leger en vloot, die met groote warmte bepleit werden door de hoogere officieren en de hen verwante kringen. Door die te weigeren, zou het verwijt ontstaan dat de defensie werd verwaarloosd, tenzij de regeering in staat zou zijn om overtuigend, een nieuw defensieplan te ontwerpen. Maar dan moest dat ook uitgevoerd worden.

Een gewone bezuiniging, in den vorm eener beknibbeling zou niet meer opgaan, vooral niet indien sociaal-demokraten en rechterzijde, de eerste om het te veel, de laatsten om het te weinig zich vereenigden tegen de oorlog- en marinebegrootingen.

Is hierin wellicht de verklaring te vinden waarom een liberaal kabinet, socialistische ministers in zijn midden wenschte, opdat n.l. deze het pand waren voor de steun bij de begrootingen? De roode excellentie's zouden zich dan de taak zien toegewezen het conflict tusschen den weerzin van het volk en de eischen van leger en vloot, in den een of anderen vorm op te lossen. Blijkbaar zagen de liberalen er geen kans toe.

Hun oplossing schijnt nu na de socialistische weigering deze te zijn, dat zij nadoen wat de rechtsche ministerie's deden, d.w.z. toegeven aan de militaire wenschen, om het onmogelijk te maken dat de coälitie een liberaal bezuinigingskabinet z.g. wegens verwaarloozing van 's lands defensie ten val brengt.

Wordt nu op die wijze inderdaad het doel bereikt, dat ons land en Indië verdedigbaar worden, al zal het volk mopperend de lasten dragen? Vermoedelijk zullen er wel velen onder de militaristen zijn, die dit meenen, en die zich sterken aan het voorbeeld uit de geschiedenis der Zeven Provinciën. Ook toen moesten de verantwoordelijke overheden den tegenzin der bevolking bedwingen indien niet leger en vloot verwaarloosd, en het land in groot gevaar gebracht werd.

Daarbij is echter het groote verschil tusschen toen en nu uit het oog verloren. Toen was de republiek een staat van den eersten rang, met groote finantieele draagkracht, en waren de eischen voor leger en vloot rationeel en te betalen. Bovendien was de staatsregeling verre van demokratisch. Het belasting betalend volk had niets te zeggen.

Nu echter is er geen kwestie van het tegen groote staten te kunnen opnemen. Elke verdedigbaarheid is uiterst betrekkelijk.

De militaire lasten, persoonlijke en financieele zijn ongelijk veel zwaarder, en ten slotte heeft het volk zelf te oordeelen over zijn lot en zijn lasten.

Alle aan de orde gebrachte oplossingen van het defensie-conflict zijn slechts schijnbaar, zij ontwijken of verbergen het. Of wel weten het tijdelijk van den baan te brengen, om het weldra

in verscherpten vorm te zien opduiken. Die schijn is het welke aan de defensie-politiek een groote geheimzinnigheid moet geven. De werkelijke oplossing van het conflict is slechts langs twee wegen mogelijk. Of wel het volk zelf moet overtuigd worden van de strikte noodzaak der opgelegde lasten en geen weerzin daartegen koesteren.

Dan wel het militairisme moet zijn plannen voor goed opgeven, en zich erbij neerleggen, dat het Nederlandsche volk n.iet daarin wil medegaan.

Voor de zuivere militairisten is de eerste weg de meest aangewezene. Zij moeten zich niet boven het volk voelen staan, als zijn regenten, doch er zich mede vereenzelvigen. Aan de eene kant brengt dit mede dat alle onaangename kanten van het dienen, alle aan de demokratie vijandige opvattingen van verouderde eeren discipline-begrippen, die tegenzin wekken, moeten weggenomen worden, d.w.z. het leger moet inderdaad een volksleger zijn, waarin volledig rekening gehouden wordt met alle belangen en eigenaardigheden der militieplichtigen. Geen enkele dienst moet gevergd worden, die niet uit zich zelve als redelijk en noodzakelijk begrepen wordt. Geen plichten, en geen gehoorzaamheidsverhoudingen in stand gehouden, die eergevoel en zelfstandigheidsbesef onnoodig kwetsen.

Daarnaast echter moet het volk opgevoed worden in de defensie-kwestie.

Ongetwijfeld wordt dit wel ingezien, en meer en meer zal de toestand er wel toe dwingen.

Doch hoe gebrekkig dit nog geschiedt, bewijst de 5 cents brochure, die onder de leus: ‘'s Lands welvaart in gevaar!’ het Nederlandsche volk tracht te winnen voor de Indische vlootplannen der Staatscommissie.

Dit is toch juist de toon, en de manier, die een geheel omgekeerd resultaat zal hebben, dan wat ermede beoogd werd. Wat toch bevat het betoog? Allereerst wordt het verschijnen van 't rapport der staatscommissie voor de Indische defensie, dat een vlootbouw uit de Indische belastingen voorstelt, vergeleken bij....de publicatie van den Max. Havelaar, en wel omdat uit beide een stem zou spreken, die uit een dommel opwekt. Het opsommen der uitgaven voor het vlootplan, heet kloeke taal, omdat het n.l.

aangedurfd is een hoog bedrag te noemen. Voorts wordt gezegd dat alle hooge militairen en ambtenaren, die de commissie vormden ‘het best tot oordeelen bevoegd’ zijn. De verbeelding doet den schrijver een geweldige opschudding zien, toen het rapport kwam....tusschen de luider en luider kibbeltoon der politiek over eerste belangen.

Vervolgens wordt weergegeven de indruk die het rapport in verschillende kringen zou gemaakt hebben. Voorop staan zij die een strijd met ‘Engeland of Duitschland’ een onbezonnen werk vinden, en tevens vertrouwen op den naijver der groote staten.

Dan komen zij die de uitgave boven de financieele draagkracht vinden, of boos worden omdat het geld zooveel beter besteed zou kunnen worden. Zij worden bedreigd met een veel grooter verlies, dat echter nu nog te voorkomen is.

Vervolgens wordt met de pacifisten afgerekend, door hen op de ‘nuchtere werkelijkheid’ te wijzen, van tegenwoordig nog zijn brandkast te moeten sluiten. In een paar zinnen wordt het als een praatje beschouwd dat groote deelen onzer Natie (de arbeiders) geen belang hebben bij het bezit onzer koloniën. Integendeel zal het verlies ten gevolge hebben een nog niet te overziene nationale armoede.

In een paar bladzijden, geheel overgenomen uit het officieel rapport, volgt dan de zakelijke uiteenzetting van de veranderde politieke toestanden in het Oosten, waaruit op een zeer vage manier het gevaar wordt afgeleid van ‘verwikkelingen’, een uiteenzetting tevens van de rechtstreeksche en indirecte baten, die 't Nederlandsche kapitaal en de Nederlandsche ambtenaren konden verliezen. Daaruit wordt met de commissie geconcludeerd dat Indië wel eens verdedigd zou moeten worden, en dat verwaarloozing dier verdediging roekeloos zou zijn.

Volgt nu het onwederlegbaar betoog dat de commissie een - zij het duur - plan ontwierp, waarbij de verdediging en dus het behoud gewaarborgd is? Sluit daarbij aan een verklaring hoe de voor-beschreven bedreigde baten gemakkelijk de kosten als een risico-premie kunnen dragen? Geen van beide is het geval. Er wordt een plan ontvouwd voor een vloot die beter, belangrijk beter is dan de tegenwoordige, doch die pas over tientallen van jaren gereed kan zijn, en die b.v. aldoor veel zwakker zal blijven

dan de Japansche, om niet van de mogelijkheid te spreken dat ook een ontwaakt China snel een vloot zou kunnen bouwen, of dat een der groote Europeesche Staten, ons het verlies aan baten zou willen bezorgen.

Verder wordt de groote kostensom verdeeld over twintig jaren, en het jaarlijksch bedrag voor Indië sterk teruggebracht door....een bezuiniging van zes millioen op het Indische leger aan te nemen. Geen middel wordt aan de hand gedaan om aan de direct-belanghebbenden de lasten der bescherming hunner 'baten' op ite leggen.

Niet meer dan terloops vermeldt de brochure de bezwaren van de financieele specialiteit der commissie Mr. van Gyn, die de plannen te duur vond. 'Dat is een zaak van financieel beleid' heet het zonder meer. En tegenover de vrees van dat zelfde lid, dat 'wij er met deze cijfers niet zijn, dat er meer zal bijkomen in den loop der jaren' wordt geen ontkenning gesteld. Integendeel, duidelijk staat te lezen dat de commissie het minimum aanvraagt, maar dat dit later wellicht verhoogd zal moeten worden. Er zijn toch thans reeds grooter, beter bewapende en sneller varende schepen dan de Staatscommissie voorstelt. Doch....'die zullen wij naar menschelijke berekening niet tegenover ons krijgen in de Oost-Aziatische wateren!' Enzoovoorts.

Het slot is een luid klinkend beroep van vele vaderlandslievende woorden. Naast de verschrikkelijkste bedreigingen van schande, verloren welvaart, armoede, een opwekking om toch *onmiddellijk* en *afdoende* te handelen. Onmiddellijk is dan in tientallen van jaren, en afdoende door zwakker te beginnen en zwakker te blijven dan de waarschijnlijke vijanden.

De korte samenvatting is voldoende om in te zien dat de militairisten hun taak en het peil der meeningen over de defensie verreweg onderschatten. Wanneer zij duidelijk uitspraken, dat voor de millioenen, die thans nog jaarlijks worden uitgegeven, en voor het milliard, dat reeds is uitgegeven, niets werd bereikt, dan wordt dat onmiddellijk begrepen. De groote meerderheid van ons volk vermoedde het al lang. Dat is zoo al niet in bijzonderheden, dan toch in 't algemeen bekend. Onze vroegere defensiepolitiek is een doorloopende verkwisting geweest om....het fatsoen op te houden. Doch juist daarom leeft in het volk het besef,

dat het beschikbaar gestelde geld eerst eens beter besteed moet worden, eer er meer gegeven wordt. Dat is de voornaamste oorzaak der zoo sterk verweten zuinigheid.

En dit geldt te meer indien de meerdere uitgaven, door dezelfde personen, die jarenlang medededen aan het onnut besteden, zoo slecht bepleit worden als thans geschiedt, n.l. door te veel en te weinig zeggen. Te veel waar de meening gesuggereerd wordt als of het plan nu afdoende en finaal is, terwijl de feiten aantoonen dat het niet het geval is, doch dat er weer slechts 'iets' gedaan wordt, alleen belangrijk meer dan vroeger. Te weinig omdat de schijn gewekt wordt alsof de werkelijke moeilijkheden opgelost zijn, die niet of slechts terloops genoemd worden.

Zoo is b.v. de bemanning der grootere vloot slechts te vinden uit Indiërs of uit Nederlandsche miliciens, waar toch thans voor de kleinere vloot een doorloopend gebrek aan personeel bestaat. Het een is een groot gevaar, indien de geest van onafhankelijkheid in Indië zoodanig onderdrukt wordt als in het laatste jaar geschiedde. En het andere moet van ons volk offers vragen, die wellicht veel en veel zwaarder gevoeld zullen worden dan het betalen van geld.

Evenmin is besproken of Indië niet tot een zoodanige zelfstandigheid zou kunnen groeien, dat het reeds daardoor een weerbaarheid en gehechtheid aan 't moederland verkrijgt.

Doch dat is dan een politieke kwestie, en inderdaad trachten de militairisten het voor te stellen of zij daarbuiten, d.w.z. erboven staan.

Dit ontkennen juist van het feit, dat de verdediging bij uitstek een politieke kwestie is, een van den eersten rang, omdat zij ten nauwste verbonden is met vele en groote belangen, maakt het streven tot iets waarvoor ten volle geldt de brochuretitel.

's Lands welvaart is en geraakt in gevaar, zoodra het moeilijke vraagstuk, hoe een kleine staat als de onze zich te beschermen heeft tusschen de waanzinnig zwaar bewapende volken, ontdaan wordt van zijn wezenlijke elementen. Geestdrift wekken om groote offers te brengen voor dure bewapeningen kan nog zin hebben in staten, die daarmee een doel willen en vermogen te bereiken. Maar het wordt een gevaar, zoodra het doelloos is, een zwakke navolging, die slechts schijn geeft.

Waarheid en nuchterheid zijn allereerst geboden, en te meer omdat de ervaring van de laatste halve eeuw geleerd heeft hoe moeilijk het is terug te keeren op den eenmaal ingeslagen weg.

Valsch is de geestdrift, die dit alles tracht te bedekken en te verdoezelen.

Dubbel gevaarlijk wordt het echter indien die valsche geestdrift en die offervaardigheid aan de schijn, een concurrentieartikel wordt tusschen politieke partijen.

Meer dan ooit, is het daarom noodzakelijk, dat de defensie onttrokken wordt aan de kwasi-politieklоosheid der z.g. deskundigen, die er slechts een eenzijdige politiek van maken, en dat die kwestie omgezet wordt tot een wezenlijk politiek vraagstuk.

Dat moet haar ontdoen van alle geheimzinnigheid, en brengen onder 't volk zelf, opdat dit kan zien het volle en eerlijke verband met de velerlei belangen, die er door gebaat, maar ook geschaad kunnen worden, vooral om aan dat volk - zeker ook het besef te geven van de gevaren, die ons bedreigen uit de algemeene wereldtoestanden, - doch tevens het besef van de gevaren, die de onvermijdelijke consekwentie zijn van het gaan meedoen in de groote bewapeningswedstrijd der volken..

De oplossing, hoe daartusschen een weg te vinden, moet nog gegeven worden. En het is een politieke taak dat te doen. Waar dit, zooals thans weer dreigt, langs zijwegen vermeden wordt is en blijft naar beide zijden 's Lands Welvaart in gevaar.

G. BURGER.

In Russische gevangenissen
Door
Jacob Israël De Haan

In mijne vorige opstellen werd voordurend de gevangenis te Orel genoemd als eene waar de gevangenen in het algemeen en de politieke gevangenen in het bijzonder, zeer wreed werden mishandeld. Ik had mijn desbetreffende inlichtingen ontvangen van gevangenen in verscheidene steden, die elkander niet hadden kunnen voorbereiden op mijn bezoek en op mijne vragen. De verschillende verhalen stemden op eene vertrouwenwekkende wijze overeen.

Intusschen kan ik het bewijsmateriaal weder belangrijk vermeerderen. De navolgende geschriften heb ik ontvangen door tusschenkomst van een der meest-bekende Russische schrijvers, van wien ik eenen vriend in eene gevangenis heb ontmoet. De vertaling is van de bekwame hand van den Heer A. Saalborn, beëedigd translateur. Uit de door mij bijgevoegde noten blijkt hoe zeer deze mededeelingen overeenstemden met mededeelingen, die anderen en ik vroeger hebben ontvangen. Ik heb den Heer Von Boetticher, den chef van de algemeene gevangenis-administratie te St.-Petersburg medegedeeld, dat deze stukken zich in mijn bezit bevinden en dat de schrijver steeds bereid is de waarheid van zijne beweringen in rechte staande te houden. Het ant-

woord van den Heer Von Boetticher is tot dusver een zeer welsprekend stilzwijgen geweest.

De drie volgende geschriften zijn afkomstig van drie verschillende personen.

* * *

Eerste geschrift

In den zwaren strijd voor zijn bevrijding van het juk van de absolute alleenheerschappij duldt het Russische volk de grootste opofferingen. Galgen, kanonnen, bajonetten en gevangenissen, zietdaar de strijdmiddelen van de Regeering. Duizenden gehangenen, tienduizenden doodgeschoten, vermoord en mishandeld. Zelfs de regeeringsbladen hebben daarover geschreven. Waarom schrijft men dan niets over de beestachtige mishandelingen, waaraan de katorgisten in de gevangenissen onderworpen zijn? Waarom weet men zoo weinig van hen? De Regeering beschermt ijverig haar gewillige dienaren, die in het duister van de kazematten hun heldendaden verrichten. Achter dikke muren en ijzeren hekken worden de kreten en klachten der mishandelden gesmoord. De meest wreede van alle katorga-gevangenissen is de Centrale te Orel. Niet zonder reden zendt de hoofdadministratie daarheen de katorgisten uit alle deelen van Rusland ter '*verbetering*.' Vanaf het jaar 1908 werd elk convooi gevangenen gruwelijk mishandeld. Men kleedde de ongelukkigen naakt uit en dwong hen door een haag van inspecteurs te gaan, die de naakte lichamen met gummistokken, sleutels en vuisten bewerkten. Verder werd nog dagelijks geslagen: in de kamers, op de werkplaatsen, op de plaats, in het bad. Den 21sten Juni 1912 werden 16 katorgisten uit Schlüsselburg vreeselijk mishandeld.[1] 's Nachts na de inspectie toen ze reeds sliepen, stormde een troep inspecteurs de kamers binnen, bond hen, stopte hun een prop in den mond, dat ze niet konden schreeuwen, en aldus gebonden, werden ze op de steenen vloer gesmakt en met vuisten geslagen. Timosjetskin werd aan zijn rug ernstig

1) Over deze mishandeling ontving ik zelf indertijd rechtstreeks eenen geheimen brief, door mij gepubliceerd in *De Beweging* van December 1912. Tot in details stemmen beide berichten overeen.

gewond. Den matroos Antoon Konon het trommelvlies vernield.[1)] Geheele boekdeelen zouden noodig zijn om te vertellen van alle folteringen, die hier sedert 1908 plaats hadden. Honderden graven op het Troïtski-kerkhof, waar de arrestanten begraven worden zijn daar stille getuigen van. Enkele feiten.

Den 17den Januari 1913 werd Sergius Sjarapof gebonden en hevig gegeeseld. Hij was een arbeider uit Briansk. Op 30 April besloten ongeveer 50 cellulaire gevangenen tot hongerstaking. Zij vroegen op te houden met geeselen en slaan, verbetering van voeding enz. Gevolg: mishandelingen in de carcer. Den 8sten Mei, den negenden dag van de hongerstaking werden twee levenslang veroordeelden bewusteloos naar het ziekenhuis gebracht. Denzelfden dag beloofde de commandant den hongerstakers, dat hij zelf zou opletten, dat er niet meer geslagen werd. Ook een gedeelte van de andere wenschen willigde hij in. Dus eindigde de hongerstaking. Maar den volgenden dag 9 Mei werden negen personen uit gemeenschappelijke zalen naar cellen gebracht: Radionsjenko, Filipenko, Kosniolofski, Mejanik, Posvilitza, Kozjevnikof, Chartsjevnikof, Petrosian. Zij werden gruwelijk geslagen voor hun deelneming aan de hongerstaking. Vier anderen werden eveneens geslagen wegens hun protesten tegen het slaan. Eenige dagen later werd Katsoebovitsj wegens een klacht over slechte voeding in den carcer gebracht. Denzelfden nacht nog hing hij zich op. Den 5den Juli begon de levenslange katorgist Melnikof, die krankzinnig was geworden in zijn cel te schreeuwen. Hij werd onmiddellijk stil gegeeseld. De litteekens zijn nog te zien. Terwijl Melnikoff gegeeseld werd, klopten anderen als protest tegen de celdeuren. Daarvoor werden gegeeseld S. Sjavapof, Novikof, Oesjikof, Zoeif en nog eenige anderen. Vijftig kwamen in den carcer voor 10 tot 20 dagen en sliepen al dien tijd op de steenen vloer. Velen hunner werden voor een jaar in kettingen geslagen. Eveneens werd Simonjenko gegeeseld, die onder het geeselen of dadelijk daarna een toeval kreeg en langen tijd in het ziekenhuis vertoefde. In Juni liet hij zich doodhongeren. Het slaan

1) Deze naam komt ook voor in den brief aan mij. Dat de trommelvliezen der gevangenen te Orel opzettelijk stukgeslagen worden vermeldt ook Vera Figner: '*Les prisons russes*' bldz. 12.

is volstrekt niet minder algemeen dan vroeger. In de cel was op 21 Juli de katorgist Pikin geslagen. Men wil niet, dat er onder het geeselen geschreeuwd wordt en mishandelt daarvoor nog bijzonder zwaar.

De gevangenis-administratie is zóó gewoon te slaan, dat ze deze bewerking ook op vrije menschen toepast. In de gevangenis werd een nieuwe vleugel gebouwd, aan welke gevangenen en vrije werklieden arbeidden. Een van deze vrije werklieden werd geslagen door een inspecteur in tegenwoordigheid van den assistent Araktsjejef, omdat hij een gevangene wodka had gebracht. Den 24 Augustus is op de gevangenis-boerderij door den inspecteur Kornejef de strafgevangene Lopoechof gedood. Hij werkte aan de dorschmachine. Kornejef sloeg hem hard. Lopoechof viel op de machine, waarbij de riem zijn hand greep, en voor men den molen tot staan kon brengen was hij vreeselijk verminkt. Denzelfden dag stierf hij.

Tweede geschrift Over de centrale gevangenis te Orel

I *Opvoedingssysteem der model-gevangenbewaarders*

Verleden jaar liepen door geheel Rusland mededeelingen betreffende onmenschelijke voorschriften bij den aanbouw van den nieuwen Amoer-spoorweg. Vroeger waren deze voorschriften alleen bekend bij hen, die in nauwere aanraking kwamen met katorga en katorgisten. Maar sedert de Heer Goetsjkof zijn bekende reis naar het Oosten heeft volbracht, begon de geheele pers belang in de zaak te stellen. En geen week gaat sedert voorbij, dat de kranten geen nieuwe gedetailleerde verhalen geven van onmenschelijke mishandelingen van katorgisten. Slaan, martelen, tergen, geeselen, doodschieten zijn aan de orde van den dag en zelfs de Russische lezer, die in de laatste jaren aan veel gewend is geraakt, staat verstomd tegenover figuren als de Heeren Annenkof[1] en

1) Deze zelfde Heer Annenkof wordt als een wreede beul vermeld door Vera Figner '*Les prisons russes*' bldz. 13 en door mijnen eigenen directen berichtgever in een schrijven door mij gepubliceerd in '*De Beweging*' van September j.l.

zijn helpers. Menschen, die tot waanzin toe dronken van hun macht, alle perken te buiten gaan. Waar komen deze menschen vandaan? Waar vindt onze gevangenis-administratie deze modellen van gevangenbewaarders, die zelf het gemeene werk doen en de aangenamere lichtere arbeid aan anderen overlaten n.l. aan de samenstellers van de officieele démentis en de afgevaardigden op de internationale congressen. Waar gewezen ambtenaren van Orel zich ook vertoonen, overal komen de wreedheden mee. De vreeselijke tragedie van Koetomara is bekend.[1)] Een geheele groep gevangenen heeft daar als protest een einde aan hun leven gemaakt. In het bijzijn der nog niet koud geworden lijken sprak de chef de Heer G. Golovkin tot de stervenden: '*Sterf allemaal. Ik laat begraven*.'

De Heer Golovkin is ex-assitent van den chef der Centrale te Orel. Naar Nertsjinsk (Siberië) is overgeplaatst de Heer Ernst von Kube, vroeger inspecteur te Orel. Dadelijk daarna begonnen de wreedheden, die met de massale zelfmoorden te Koetomara eindigden.[2)] Naar Poltawa is overgeplaatst de chef van de Centrale te Orel, en dadelijk kwamen vandaar berichten omtrent invoering van het Orelsche vuisten- en sleutelrégime. Naar Simferopol is overgeplaatst uit Orel de Heer Batverin, en den eersten dag reeds werd het Orelsche ranselsysteem ingevoerd. Hier echter is de Officier van Justitie tusschen beide gekomen. Naar Jelets is overgeplaatst uit Orel de Heer Doernowo en dadelijk begonnen de bekende wreedheden. De Centrale te Orel blijkt wel een kweekschool voor model-gevangenbewaarders. Van hier neemt de gevangenis-administratie het benoodigde personeel en zendt het naar alle deelen van Rusland, naar Brest-Litofsk, Simferopol, Kromi, Jelets, de Amoer, Koetomara enz.

Ik bezit een massa aanteekeningen van katorgisten, die te Orel waren van 1908 tot 1912. Een aantal gewezen katorgisten van Orel heb ik in Siberië gesproken. Ik heb geen gebruik gemaakt van geruchten en vage anonyme klachten van lieden, die ik niet

1) Ziet: eenen brief aan mij van Prins Peter Kropotkine, gepubliceerd in '*De Beweging*' van December 1912.
2) Hierover de brief van P. Kropotkine voornoemd.

ken. IK GEEF ALLEEN PRECIESE FEITELIIKE VERHALEN VAN MENSCHEN, DIE BEREID ZIJN TE ALLEN TIJDE EN VOOR WIEN OOK HUN MEDEDEELINGEN TE BEVESTIGEN. De getuigen zijn allen katorgisten en verbannenen, die zoo noodig steeds te bereiken zijn. Wanneer hunne mededeelingen onjuist zijn, kunnen zij gerechtelijk worden vervolgd en bestraft. Dergelijke verklaringen kan men niet zonder onderzoek laten als losse geruchten. Mijne berichtgevers weten zeer goed, dat de wraak van hen, die zij beschuldigen, hen treffen kan. Maar zij deinzen daarvoor niet terug. Het koste wat het koste, maar het leven in de hel van Orel moet bekend gemaakt worden. Voor zooverre de namen niet voluit vermeld zijn, bevinden zij zich op een lijst in handen van.....[1)]

II *De opneming in Orel.*[2)]

In deze vier woorden is reeds een groot deel van de ellende samengevat.

In 1907 werd de Heer Matchevitch chef te Orel.[3)] In dat jaar werden gelijk bekend is, in een groot aantal steden van Rusland tijdelijke gevangenissen ingericht tot huisvesting van gevangenen tot aan hunne verbanning naar Siberië. De hoofdadministratie had blijkbaar besloten van de Centrale te Orel een speciaal oord des vredes te maken, waar men '*onrustige*' elementen uit andere steden heenzenden kon. Ik weet niet of daarover bepaalde voorschriften bestonden, maar het werd systematisch zoo gedaan. Zoo kwamen te Orel gevangenen uit Riga, Vladimier, Pskov, Jekaterineslaf, Schlüsselburg enz. En de Heeren van Orel begonnen zich meer en meer te beschouwen als de aangewezen verbeteraars van de meest-gevaarlijke misdadigers. '*Wij krijgen hier het gemeenste gespuis*' zeiden de ambtenaren van Orel overluid. Zij gebruikten een speciale wijze van opneming om hun goede reputatie te handhaven. Zij, die niet doodgeslagen werden

1) Volgt de naam van den door mij bedoelden schrijver.
2) Dat de mishandelingen reeds dadelijk bij de opneming plaats hebben vermeldt ook Vera Figner: '*Les prisons russes*' bldz. 11. In denzelfden zin mijn drie directe berichtgevers in *De Beweging* van September 1913 en December 1912.
3) Reeds in 1911 als een wreedaard vermeld door Vera Figner: '*Les prisons russes*'. bldz. 12.

kregen in de verbanning altijd uitmuntende conduite-staten mede met '*goed*' of '*uitmuntend*' gedrag, om te laten zien, dat men in Orel de lastigste elementen wel te verbeteren weet. Aan deze conduite-staten kon men de gewezen gevangenen van Orel onder weg altijd herkennen en bij uitzondering mochten zij soms zonder kettingen en boeien gaan.

De hoofdadministratie droeg de organisatie van de Centrale te Orel op aan den Heer Von Kube, die in den persoon van den Heer Matchevitch eenen idealen helper vond. Van af den eersten dag begon het schelden, dreigen en ranselen. Uit de gouvernementsgevangenis[1)] werden in de nieuwe Centrale 36 Katorgisten overgeplaatst en in twee of drie kamers ondergebracht. De andere bleven leeg in afwachting van de aankomst van convooien uit andere Russische gevangenissen.

Begin April verwachtte men de eerste étape. De ontvangst moest hun dadelijk doen begrijpen wat hun te wachten stond. De Heer Matchevitch gebruikte daarvoor het volgende middel. De bewaarders werden zeer ruim van brandewijn voorzien en toen werd hun verteld, dat deze katorgisten (uit Jekaterineslaf) een aanval op de administratie hadden beraamd. Zonder eenige aanleiding werd deze étape, meer dan dertig man, bij de opname deerlijk mishandeld. Geslagen met vuisten, revolverkolven en gummistokken. Op den grond getrapt en met het hoofd tegen de steenen gebonkt. Enkelen werden bij handen en voeten opgetild en tegen de muren gesmakt. Van de politieken werden bijzonder mishandeld: Rogof, Arepjef en Skidanof, omdat hij anarchist was. Spoedig daarna is hij overleden. Velen van deze étape gingen dadelijk naar het ziekenhuis en vandaar naar het kerkhof. De namen zijn precies te vinden in de lijsten van het ziekenhuis. Als doodsoorzaak gaf de dokter, Rachlinsky, altijd op pneumonie. Maar hoe is het mogelijk, dat in twee of drie maanden zoovelen aan pneumonie konden sterven, die te voren volmaakt gezond waren! De Heer Von Kube wist ongetwijfeld wat er was voorgevallen. Want den dag daarna kwam hij in de Centrale en ging naar kamer 6 en 7 van afdeeling 4 waarin deze étape gehuisvest was.

1) Centrale gevangenis beteekent *Rijks*gevangenis. Gouvernementsgevangenis die van een gouvernement.

Zij, die zichtbare teekenen van mishandeling vertoonden stelden zich opzettelijk vooraan. Hun gezichten waren geschonden met blauwe, bloedige plekken, krabben en geronnen bloed. De Heer Von Kube ging deze schrikkelijke tentoonstelling zwijgend voorbij. Toen begrepen de gevangenen, dat zij met zijn goedkeuring, wellicht op zijn bevel zoo mishandeld waren.

Langzamerhand ontstond te Orel een geheel gewoonterecht ten aanzien van mishandelingen bij de opname. Omdat mishandelingen op het bloote lichaam beter aankomen, moesten de gevangenen zich voortaan uitkleeden. Ziethier staaltjes van de ontvangst te Orel: Een nieuw aangekomen étape wordt vóór het bureau opgesteld.

'Petten af'. Niet gauw genoeg, dan vuisten.

'In het bad. Uitkleeden'.

Aan de deur van het voorvertrek wordt een tafeltje geplaatst, waaromheen de assistenten van den chef gaan zitten. In twee rijen stellen zich inspecteurs op van af dat tafeltje tot aan de deur van de badkamer. Velen hunner hebben gummistokken en riemen in de hand. Eén voor één komen de arrestanten naakt voor het tafeltje. Ze antwoorden op de vragen naar naam, vonnis enz. Dan roept de assistent den inspecteur toe: *'Aannemen'*, en de Orelsche opname begint. Eerst slaan de oudste inspecteurs: Kozlenkof[1], Zagorodny en dan de andere. Sommigen worden alleen geslagen. Anderen op den grond geworpen en getrapt. Grooter of kleiner wreedheid hangt af van allerlei. Men mishandelt extra wegens het ontbreken van het Kruis op de borst, of omdat dit *'te nieuw'* is, of omdat de gevangene Jood is, of student, of politieke, of omdat hij lang haar draagt of een bril enz. De politieke katorgist N.N.[2] deelt het volgende mede: Tegelijk met hem kwamen te Orel drie gevangenen van denzelfden naam Topoff. Toen allen uitgekleed waren in het voorvertrek werd aan het tafeltje geroepen: *'Popoff'*. Een treedt naar voren. *'Je naam?' 'Michaël'. 'Donderhond, jou moet ik niet hebben'*. En slagen! Een andere Popoff komt naar voren. *'Hoe heet je?' 'Ivan'. 'Verkeerd, verkeerd'*. Dan komt de derde Popoff naar

1) Als zeer wreed genoemd door Vera Figner: *'Les prisons russes'*
2) De naam is bekend en zal in rechte desverlangd worden genoemd.

voren en hij krijgt 't meest slaag van alle drie, omdat hij niet begrepen heeft, dat 't om hem te doen was.

De Heeren Von Kube en Matchevitch meenden deze martelingen noodig te hebben als middel om de gevangenen te kalmeeren. Voor de minderen werd het kwellen eene noodzakelijkheid, iets van zelf sprekends. Daarbij bleven zij in de lijn van de algemeene Russische politiek. Zoo werden zij, die veroordeeld waren wegens roof of moord op Joden niet mishandeld. De eerste, die van het voorrecht profiteerde *(toevallig)* was de gevangene Anton Bendrinski. Later profiteerden ook enkele anderen van deze zachtmoedigheid.

Waarvoor veroordeeld?' roept de assitent bij de tafel grof.

'Heb een Jood z'n keel afgesneden, Excellentie' antwoordt met vaste stem de moordenaar-recidivist.

'Een Jood? Dan ben je een flinke kerel. Laat hem door!' En de flinke kerel gaat ongehinderd door de rijen inspecteurs heen naar de deur der badkamer. De anderen worden geslagen, een meer, anderen minder. Maar ieder katorgist liet men dadelijk voelen, dat hij te Orel aangekomen was.

III. *Orelsch celsysteem*

Hier volgt een brief van den politieken katorgist N.N.[1)] 'Reeds voor onze aankomst te Orel wisten wij, dat de Centrale daar niet een gevangenis is, maar een folterkamer. De convooisoldaten zeiden het ronduit: *"Dat is een levend graf"*. Toen we aankwamen moesten we voor het kantoor in gelid staan. Spoedig kwam de assistent Grabofsky, omringd door een aantal inspecteurs. Hij commandeerde: *"In het bad"*. Daar moesten we ons uitkleeden en vervolgens kwam de *"ontvangst"*. Vóór mij werd juist mijn kameraad A.A.[1)] ondervraagd. Men vroeg hem naam en familienaam, vonnis enz. Hij antwoordde veroordeeld te zijn volgens § 102. *"Wat is dat? § 102"* riep de Heer Grabofsky. "Daar weet ik niet van. *Waarom ben jij veroordeeld?"* A.A. begon: *Wegens lidmaatsch....*' Hij kon niet uitspreken, want een hagel van slagen kwam op hem neer. Hij kon niet blijven staan. Toen werd hij weer gesla-

1) De naam is bekend en zal in rechte worden genoemd.

1) De naam is bekend en zal in rechte worden genoemd.

gen, omdat hij niet behoorlijk in de houding stond. Toen kwam een van de inspecteurs tot de ontdekking, dat een stuk van 50 kop. 't welk A.A. bij zich had, valsch was. Hij had het met de tanden geprobeerd. En weer slaag. Toen kwam mijn beurt. *'Waarvoor veroordeeld?'* Maar ik kreeg geen tijd om te antwoorden. De assistent las het zelf al uit mijn papieren: *'revolutionair-socialist'....'aanslag op een ambtenaar'*. Dat was voldoende voor een hagel van slagen. Ik viel op den grond en werd geducht getrapt. Toen ik mij had aangekleed werd ik over de plaats naar de cellulaire afdeeling gejaagd en weer geslagen. Bij de cellen werd ik weer geslagen. Men stompte mij in een cel, zóódat ik met mijn hoofd tegen de muur viel. Daarna begon men mij te fouilleeren en weer te slaan. Toen gingen ze weg. Maar niet lang. Nauwlijks had ik tijd op mijn verhaal te komen, toen de deur van de cel weer open ging. De inspecteurs kwamen weer binnen onder voorgeven een onderzoek te moeten doen. Ik werd weer geslagen, ditmaal wegens een vlekje op de deksel van den emmer. Toen was ik zóó uitgeput, dat ik op de brits ging liggen, enkel maar met de gedachte zoo gauw mogelijk in te slapen. Maar toen ik het hoofdkussen opnam, liet ik het van schrik op den grond vallen: de heele brits was daaronder met bloed bevlekt. Ik dacht aan hen, die hier doodgeslagen waren. En ik begreep, dat mijn beurt gekomen was. Ten slotte viel ik in slaap. Maar midden in den nacht werd ik door luide kreten om hulp gewekt: *'Help....help....kameraden, help'*. Ik heb nooit iemand zoo hartbrekend hooren gillen. Maar ik was onmachtig. Ik heb nooit geweten, wie deze arme kerel is geweest en wat er van hem is geworden.'

Men ziet het: de *'opneming'* in de badkamer is slechts een begin. Voortzetting volgt in de cellen. Er zijn te Orel ongeveer 200 cellen, die een bijzondere paedagogische rol spelen. Alle pas aangekomen worden als proef in de cellen geplaatst. En daar? Een inspecteur komt binnen en zegt: *'Goeden dag'*. Hoe ongelooflijk het moge klinken, de waarheid is, dat deze groet alleen dient om niet-reglementaire antwoorden te kunnen uitlokken en daarvoor te kunnen mishandelen. Zelden toch zal de gevangene, verschrikt door het plotseling binnenvallen van den inspecteur, precies het juiste antwoord geven. De een weet niet wat hij zeggen moet. Een tweede gaat in de houding staan. Een derde zegt: *'Goeden-*

dag, mijnheer'. Maar het reglement van Orel is van ijzer. Den afdeelingsinspecteur moet men antwoorden: *'Ik wensch u goeden morgen, mijnheer de afdeelingsinspecteur'*. En den oudsten: *'Ik wensch u goeden morgen, mijnheer de oudste inspecteur'*. Vergissing in een titel is ruim voldoende voor mishandeling. Na de begroeting krijgt de gevangene zijn instructies: Aldus: 'Zoodra de deur of het luikje opengaat, ga je als de bliksem naast de tafel staan. Meer naar voren! Meer naar achteren! Smoel op. Handen langs je broek. Eenmaal bellen: raam open. Tweemaal bellen: raam dicht. Bel 's avonds: appel. Bel 's avonds drie maal: lampopdraaien. Bel voor de tweede keer driemaal: boeken weg! 's Morgens bel driemaal: lamp uitdraaien! Aanhoudend bellen: appel. Daar heb je een lap om den grond te wrijven. De vloer moet blinken als een spiegel en de emmer en de deksel ook'. Dan gaat de inspecteur weg, maar dikwijls komt hij na een minuut of tien naar het luikje en begroet den gevangene wederom: 'Dag'. Zeer zelden begrijpt iemand dadelijk, wat hij doen moet: zich snel oprichten, bij de tafel gaan staan en roepen: *'Ik wensch u goedendag, mijnheer de afdeelingschef'* of: *'mijnheer de oudste'*. Bijna iedereen maakt in zijn antwoord wel de een of andere fout. Dan wordt de celdeur geopend. De inspecteur treedt binnen en de mishandeling begint opnieuw. De geheele regeling van het groeten en het bellen kan geen anderen grond hebben dan de lust allerlei redenen te vinden tot mishandeling. Alle celbewoners weten dit. Om den gevangene op heeterdaad te kunnen betrappen, nadert de inspecteur op zijn teenen en opent zoo zacht mogelijk. Dan staat hij plotseling voor den gevangene en snauwt: *'Donderhond waarom sta je niet op?'* En weer nieuwe slagen. Niet anders dan aanleiding tot mishandeling zijn de bel-signalen, die de arrestant iedere beweging voorschrijven. Bij overspannen zenuwen, voortdurende angst voor slaag, is het den gevangene onmogelijk die signalen te gehoorzamen. Heeft men zich ook slechts een halve minuut verlaat, dan volgt de mishandeling. Vóór dat gebeld wordt voor het openen en sluiten van de vensters, gaat een inspecteur op de plaats en kijkt hoe het bevel wordt uitgevoerd. Alle man moeten tegelijk de venstertjes dichtslaan, als soldaten op de parade het geweer hanteeren. En de oudste noteert in welke cellen de vensters te laat open of dicht gingen. Dan gaan

de inspecteurs de cellen langs, openen de aangeteekende en mishandelen de bewoners. Talrijke getuigen willen dit verklaren[1]. Iedere *'proefgevangene'* wordt iederen dag geslagen. Velen meermalen daags. Het vreeselijkste is, dat ieder van 's morgens tot in de nacht in een voortdurend, kwellend, vernederend gevoel van angst voor slaag leeft. Zij, die te Orel waren, vinden die angst erger dan de mishandelingen zelve. Het opvoedende systeem te Orel bestaat in eene combinatie van physieke pijn en moreele vernedering. Niet allen worden evenlang gekweld. De gemiddelde tijd is twee tot drie weken. Voor Joden, Polen en Letten is de termijn drie maal langer, omdat zij zoo men beweert, zooveel meer tijd noodig hebben, om de commando's te leeren. Gevangenen op wie een inspecteur een pik had, werden maandenlang in de cel gehouden, of later weer uit de gemeenschappelijke zalen naar cellen gebracht. Gewone dreigementen waren: *'Jij zal ervan lusten in de cel. Ik zal jou de kist inranselen;'* Zeer velen pleegden in de cellen zelfmoord of werden krankzinnig.

IV *Reinheid en Orde*

Het systeem van de heeren Von Kube en Malchevitch is blijkbaar dit: de mensch moet ophouden zich mensch te voelen. Alle gevoelens moeten worden gedood, behalve dat van voortdurende angst. *Ik ben mij ten volle bewust van mijn verantwoordelijkheid terwijl ik dit schrijf. Maar elk woord is waar en bewijsbaar*. In de huishoudelijke reglementen van Orel speelt de wensch naar reinheid en orde een groote rol. De asphaltvloeren in de kamers, de emmers en de deksels moeten blinken als spiegels. Verscheiden malen daags komen de inspecteurs zien of alles wordt uitgevoerd volgens de bevelen, of er geen vuil op de vloeren, geen vlekje op de emmers is. De inspecteur spant zich tot het uiterste in eenige ongerechtigheid te ontdekken, op de vloer, op het vaatwerk, aan de kleeding. Gedurende deze inspectie moeten de gevangenen in de houding staan. Iedereen weet, dat de zaak met slaag afloopt, want dat de inspecteur niet heengaat voor hij iemand het

1) Ook in rechte. De namen zijn in ons bezit.

gezicht heeft stuk geslagen. De vraag is alleen maar wie het zijn zal. Gewone expressies hierbij zijn: *'dat is voor jou smerige emmer'*, of: *'ik zal jou de tanden wel poetsen, dan weet je, dat je je vaatwerk schoon moet houden'* of: *'dat is voor je knoopen, voor je kiel.'* Een lucifer op den grond gooien mag niet. Vragen naar de vuilnisbak te mogen gaan is gevaarlijk. Uit 't raam gooien gaat niet, want men mag niet voor het raam komen. Men moet ze dus zoolang bewaren. Een gewezen soldaat Emiliaan Balasjof had een soort doosje gemaakt om de afgebrande lucifers te bewaren. Maar hij heeft ervoor geboet! Bij een inspectie werd het doosje gevonden en Balasjof gruwelijk mishandeld. Een lijst van getuigen van dit feit is in het bezit van B.B.[1)]

Eens kwam een van de inspecteurs dronken op de inspectie. Hij liet midden in het vertrek een taboret plaatsen, riep een gevangene en commandeerde: *'linkerbeen, op'*. De arrestant plaatste zijn linkervoet op de taboret. De inspecteur bekeek ring en ketting. Alles scheen in orde. Toen riep hij: *'Rechter been omhoog'*. De gevangene tilde het linker been van de tabouret en wilde het rechterbeen op de taboret plaatsen. Toen werd hij vreeselijk geslagen: *'Ik heb je niet bevolen je linkerbeen weg te nemen. Je moet op de commando's letten'*. Toen ik dit verhaal voor het eerst hoorde, wilde ik het niet gelooven, maar later kreeg ik er volkomen zekerheid van.

Bekommert de administratie te Orel zich nu werkelijk om de reinheid en orde in de Centrale? Als antwoord moge het volgende dienen. Uren lang moeten de gevangenen de vloeren wrijven, maar zich wasschen is hun feitelijk niet mogelijk. Gelegenheid voor bepaalde behoeften werd niet gegeven. Het schoonhouden van de kamers was meer een plagerij en een gelegenheid om te slaan dan een maatregel van hygiëne. Naar het bad werden de gevangenen dikwijls genoeg gebracht. Maar wat was dat voor wasschen! Zestig tot zeventig menschen gingen er tegelijk heen. Uitkleeden, wasschen (aan drie kranen koud water.) en aankleeden, alles moest in vijftien minuten. Wie niet klaar was, werd in zijn ribben gestompt met vuisten en sleutels. En dan moet

1) De naam zal in rechte worden genoemd.

men niet vergeten, dat deze vijftien minuten golden voor menschen met boeien, en dat men alleen om de boeien en de onderbroek uit te doen, drie à vier minuten noodig heeft. Als de inspecteurs in slecht humeur waren of omgekeerd in een vroolijke bui en zich een grap wilden veroorlooven, joegen zij de badenden lang voor de tijd verstreken was, terug. En niet zelden verliet de gevangene de badkamer met hetzelfde vuil op het lichaam en met dezelfde bloederige plekken. Of men moest zich aankleeden zonder tijd om 't zeepschuim af te wasschen. Er moest in het bad absolute stilte zijn. Wie met zijn kettingen rammelde werd geslagen. Vooral 's nachts moest de diepste stilte bewaard blijven. Van bed opstaan was verboden. Goedhartige inspecteurs (die waren er natuurlijk ook.) zagen door de vingers, als men opstond voor een behoefte. Maar de dienstkloppers mishandelden ook daarvoor. En waartoe kan men menschen niet brengen met slaan en trappen! *Om slaan te ontgaan gebruikten veel arrestanten 's nachts voor hun behoefte dezelfde kom, waaruit ze overdag aten en dronken*. Een groot aantal getuigen is bereid dit alles te bevestigen. Zoo heeft A.A. gedurende eenigen tijd 's nachts zijn kroes gebruikt, die hij 's morgens met zand reinigde.

Een waschkom, waarbij men slaag krijgt als men probeert zich te wasschen. Een bad waar men met stokslagen van daan gejaagd wordt. Een closet waar men geen tijd heeft en wordt weggeranseld. Lucifers, die men niet op den grond mag gooien en niet mag bergen in zijn zak. Een vloer, die blinkt als een spiegel, maar de gevangenen vervuild en vergoord. En altijd slagen en stompen, ziethier de orde en de de reinheid in Orel. De eenige bedoeling van de Heeren Von Kube en Matchevitch was de gevangenen klein te maken en te vernederen door voortdurend slaag en bedreiging met slaag.

V *Orelsche grappenmakers*

Het patriottisme is een belangrijk beginsel te Orel. Bijna alle leden van de administratie noemden zich openlijk: *'Echt Russische Mannen'* en bij iedere gelegenheid toonden zij dat ten duidelijkste. Joden en Politieken werden bijzonder mishandeld vooral

door den Heer Annenkof. Vooral de inspecties gaven daartoe gelegenheid. De gevangenen werden daarvoor tweemaal per dag in twee gelederen opgesteld. De oudste gaat langs de rij en leest halfluid de namen der arrestanten. Plots blijft hij staan en geeft een gevangene met volle kracht een klap in zijn gezicht: *'Daar, politieke hondsvot'*. Dan gaat hij rustig verder alsof er niets gebeurd is, tot hij weer langs eenen politieken komt, dien hij weer met de vuist op den mond slaat. De andere inspecteurs voegen er nog een paar stompen bij en de inspectie is afgeloopen. Zoo gaat het iederen dag.

Ook het wandelen is te Orel ontaard. In vele Russische gevangenissen gaan de gevangenen twee aan twee over de plaats. Waar het regime streng is wordt er zeer op gelet, dat er groote tusschenruimten blijven tusschen de paren, vooral om gesprekken en complotten te voorkomen. Te Orel heeft men van de wandelingen een nachtmerrie weten te maken. Ziethier hoe in de Centrale te Orel *'gewandeld'* wordt. De deuren van de kamers worden geopend en er wordt geschreeuwd: *'wandelen'*. Ziek of niet, men moet meedoen. Aan stompen met vuisten en sleutels geen gebrek. Op de gang komen dan een tachtig, negentig man. Zij moeten zich als soldaten naar de grootte opstellen. Dan worden zij in afdeelingen gesplitst. Aan het hoofd van iedere afdeeling plaatst zich een inspecteur als geleider. Dan komt de oudste. De afdeelings-inspecteur commandeert: *'Oogen links.'* De oudste groet op soldatenmanier: *'Morgen kinderen'*. De gevangenen antwoorden: *'Wij wenschen u een goeden morgen, mijnheer de oudste.'* Dan neemt hij het commando over: *'Rechts uit de flank; Op rijen van vier, Stilte, Rechts-Links, Rechtsomkeert, Halve draai links'*. Zoo worden de gevangenen in de gang afgericht gedurende vijf tot tien minuten. Soms langer. De oudste commandeert. De andere inspecteurs letten streng op of de commando's goed worden uitgevoerd en wie niet precies exerceert wordt afgeranseld. Als de assistent van den dag komt, houdt het exerceeren op. Hij roept: *'Morgen'*. Men moet antwoorden: *'Goeden morgen, Excellentie.'* Sommige assistenten, de Heer Annenkof o.a. kruidden hun morgengroet. Bijvoorbeeld: *'Goeden morgen, loeders'*. Of: *Dag, krengen* of: *'Goeden morgen, godverdommelingen'*. En wie niet stipt antwoordde: *'Wij wenschen Uwe Excellentie eenen*

goeden morgen' werd half dood geslagen, alsof er oproer was. Na de exercitie ging het naar de wandelplaats. Deze is in Orel niet groot: 15 sasjen lang, 10 breed. In het midden een bloemperk. Daaromheen een wandelpad. De gevangenen loopen met den inspecteur rond en de oudste staat in het midden en commandeert: *'Met versnelde pas. Voorwaarts marsch!* Dan volgt vaak de grootste wanorde. Want niet allen kunnen met de versnelde pas meekomen. Zij worden voortgestompt en toegebruld: *'In de pas. Smoel op. Loeder.'* Zij, die bijzonder slecht mee kunnen worden uit het gelid geroepen en doodkalm afgeranseld. Zoo bijvoorbeeld C.C.[1)] Matrozen en soldaten, die aan exerceeren gewend waren, leden op die *'wandelingen'* het minst. Maar gruwelijk waren zij voor ouden, zieken en vreemdelingen, die de Russische commando's niet begrepen. Constantijn Gunther, een man van 57 jaar, veroordeeld wegens lidmaatschap eener organisatie in Polen, die in de Centrale te Orel aan mishandelingen gestorven is, werd dag aan dag afgeranseld, eenvoudig omdat hij als Duitscher de Russische commando's niet verstond. De Heer Von Kube kan zich niet verdedigen met te zeggen, dat hij van dit alles niets wist. Want zelfs in zijn tegenwoordigheid werden zulke commando's gebruikt: *'Donderhond, je smoel op; je snoet richten'*. Bij de militie gebruikt men zulke commando's toch ook niet. Om de gevangenen te treiteren liet men hen op verjaardagen van het Keizerlijk Huis parade houden. Dan kwam zelfs de goeverneur van Orel, de Heer Andrejefsky en officieren kwamen soms mee. De gasten waren hoogst voldaan over de prestaties van de gevangenen, de Heer Von Kube en zijn trawanten werden zeer geprezen. Dikwijls moesten de gevangenen juichen en nationale liederen zingen. Was alles zonder verzet en mishandeling afgeloopen, dan werden de gevangenen op den terugweg geprezen op de volgende manier: *'Zien jullui wel, dat je het wel kunt? Als je maar op je smoel krijgt. Praten helpt bij jullui niet. Op je smoel moet je hebben.'*

Vooral vreemdelingen werden voortdurend geslagen omdat zij de Russische vragen en commando's niet verstonden. Zoo de Pool

1) De naam zal in rechte worden genoemd.

D.D.[1] De inspecteur vraagt iets in het Russisch. D.D. kan natuurlijk niet antwoorden. De inspecteur geeft hem drie stompen in zijn gezicht en vraagt daarna hetzelfde in het Poolsch. Nu verstaat D.D. en geeft antwoord. *'Zie je wel?'*, roept de inspecteur zegevierend: '*als je maar eerst op je smoel krijgt, dan versta je 't wel!*' Dezelfde Pool kreeg maandenlang slaag op alle vragen, die hij niet kon verstaan. Men ging opzettelijk in zijn cel en deed hem allerlei noodelooze vragen. B.v.: '*Heb je geen naald noodig? Heb je garen? Heb je gisteren prettig gewandeld?*' Antwoorden kon hij natuurlijk niet en dan regende het slagen.

De leerling van den Heer Von Kube, de Heer Golovkin begon onmiddellijk na zijn benoeming te Koutamara daar het geheele Orelsche systeem in te voeren. Het antwoord kwam spoedig: een geheele groep gevangenen verkoos den dood boven zulke onteerende vernederingen.

VI *Medische hulp*

Toen ik gelegenheid had met katorgisten van Orel te spreken, leken mij vele van hunne verhalen in het eerst absoluut onmogelijk en ik schreef deze verhalen toe aan een ziekelijke overspanning. Ik achtte het onmogelijk, dat men in onzen tijd gevangenen zóó kwellen en verminken kon, zonder dat zij protesteerden, in plaats van door hun zwijgen die moorden en mishandelingen te bedekken. Maar waarom bracht de dokter niets aan het licht? *Ik ben mij volkomen bewust van mijne verantwoordelijkheid, nu ik dit schrijf*, maar de dokter, die in 1908 en volgende jaren te Orel werkzaam was, behandelde de gevangenen volstrekt niet beter dan de Heer Matchevitch en zijn trawanten. De zieken moesten '*Uwe Excellentie*' tegen hem zeggen. In het gevangenishospitaal voerde hij een kazernereglement in. De zieken moesten voor hem in de houding gaan staan, behalve zij, die in den meest absoluten zin des woords niet meer staan konden. Gevangenen, die bij hem kwamen met verminkte gezichten, stukgeslagen trommelvliezen, gebroken kaken, behandelde hij voor verkoudheid. Ge-

1) De naam zal in rechte worden medegedeeld.

vangenen, die bloed opgaven tengevolge van de mishandelîngen (waarvan de sporen nog zeer wel op hun lichaam te zien waren!) behandelde hij voor longontsteking. Soms zochten gevangenen in hun radelooze wanhoop hulp en steun bij hem. Zij zeiden: *'Uwe Excellentie, wij worden vermoord. Het bloed stroomt ons uit de keel, zóó worden wij geslagen'*. En het antwoord? *'Dat zijn mijn zaken niet. Ik kan mij daarmee niet bemoeien. Poeiers kan je krijgen, dat is mijn werk'*. Dikwijls worden zijn geneesmiddelen weggeworpen, want vele katorgisten beweerden, dat er gif in gemengd werd. Van die bewering is geen enkel bewijs. Maar hoe ellendig moeten zij het hebben, die een dergelijke bewering niet absoluut absurd vinden? Een enkel geval als bewijs van de harteloosheid van den dokter. In de cel bevond zich een gewezen student van de Bergbouw-academie, Ljoebimof, veroordeeld wegens lidmaatschap van een groep Marxisten te St. Petersburg. Hij was zoo zwak dat de inspecteur Zagorodny hem verscheidene malen uit de cel naar het hospitaal zond. Maar de dokter had het niet op hem begrepen en stuurde hem telkens terug, de laatste maal toen hij reeds stervend was. Eenige dagen later overleed Ljoebimof in zijn cel.

Alle wandaden van de administratie werden door den dokter gedekt. Zelfmoord of mishandeling met doodelijken afloop was in zijn terminologie pneumonie, tering of typhus.

Wie den dokter wilde raadplegen moest daarvoor eerst verlof vragen aan den afdeelingsinspecteur. Deze besliste of medische hulp al dan niet noodig was. Wie zonder noodzaak verlof hadden gevraagd, werden mishandeld. Vooral zij van wie de inspecteur dacht, dat ze alleen naar den dokter gingen om toch nog eens te laten zien, hoe moorddadig er mishandeld werd, moesten het ontgelden. Zoo werd C.C.[1)] bewusteloos geslagen voor zijn verzoek naar den dokter te mogen gaan. Na het bezoek van eenen gevangene aan den dokter waren de inspecteurs niet minder belangstellend. B.v. er komt een zieke terug met een verbonden hoofd. De inspecteur weet, dat het oor is gewond en het trommelvlies stukgeslagen. Hij weet ook, wie het heeft gedaan. Hij vraagt: '*Waar heb je pijn?' 'In mijn oor'. 'Hoe*

1) Dit is de bovengenoemde Poolsche gevangene.

komt dat?' De gevangene weet, dat hij opnieuw slaag krijgt, wanneer hij de waarheid zegt. Hij geeft dus een ontwijkend antwoord: *'Ik weet het niet'. 'Zoo! weet je dat niet? Ben je soms geslagen? Wou je soms beweren, dat je geslagen bent?'* Als de gevangene niet antwoordt, dat niemand hem geslagen heeft, wordt hij opnieuw mishandeld. Volgens officieele bescheiden van de hoofdadministratie bedraagt het percentage aan dooden ongeveer 6% per jaar[1]. Ex-katorgisten van Orel verklaren, dat dit cijfer veel te klein is. Maar zelfs het officieele cijfer is schrikbarend hoog als men in aanmerking neemt, dat de meeste gevangenen van 25 tot 30 jaar oud zijn. Het sterftecijfer te Orel is bijna tweemaal zoo hoog als het gemiddelde sterftecijfer in de andere Russische gevangenissen. En de werkelijke doodsoorzaak is in een groot aantal gevallen uitputting, mishandeling of ziekte als gevolg van mishandeling. Maar de dokter dekt alles met de diagnose: pneumonie of tering. De geneeskundige dienst te Orel is een hoon en een bespotting, zooals de geheele gevangenis een bespotting is wat reinheid, orde en discipline betreft.

VII *De opvoeding te Orel*

Den veertienden Februari 1910 bezocht bisschop Alexander van Orel de Centrale. Bij zijn afscheid dankte de Heer Von Kube hem ten zeerste voor zijn bezoek en zeide, dat een der voornaamste opgaven van de administratie bestond in de zorg voor de opvoeding van de gevangenen. De: '*Turemni Westnik*'[2]

1) Toen ik de eerste maal te St. Petersburg was kreeg ik van Staatsraad Von Boetticher o.a een boekje: '*A propos des bruits sur les prétendues oppressions des détenus dans les prisons russes. Démenti officiel*, dat zich bijzonder bezighoudt met de verdediging van de Centrale te Orel, die dit blijkbaar reeds lang noodig heeft. Bldz. 13 zegt: 'La proportion de décès dans cette prison n'a atteint en 1909 que 5,8% et encore cette moyenne est-elle si élevée, un grand nombre de détenus poitrinaires ayant été transférés dans cette prison de celles des provinces du nord'.
2) De naam beteekent: '*Gevangenisberichten*'. Het is feitelijk een tijdschrift van de Regeering. Hoofdredacteur was en is wellicht nog de Heer Loutchisky hoofdinspecteur van de Russische gevangenissen.

vermeldt dit alles in jaargang 1910 blz. 530. Dit tijdschrift is over-officieel. En nu de waarheid. Onderwijs werd in de Centrale ongeveer niet gegeven. In den beginne was er geheel geen bibliotheek, later een zeer slechte. Toen de katorgist D.D.[1)] bij de inspectie eenen assistent een boek te leen vroeg, beloofde deze hem, dat hij hem er een uit zijn eigen bezit geven zou. Den volgenden dag werd D.D. afgeranseld omdat hij zich tot eenen assistent en niet tot den afdeelings-inspecteur had gewend. Twee dagen daarna kreeg hij drie boeken: '*De Tempel van Jezus Christus', 'De droom van den monnik'* en '*De vaart van Meloehof naar Amerika*'. D.D. heeft daarna nooit meer boeken gevraagd aan eenen assistent of inspecteur. Later kwam er een bibliotheek van twee-, driehonderd deelen voor eene bevolking van duizend, twaalfhonderd man. De boeken werden dan ook slechts twee maal per maand omgewisseld. In 1910 werd de boekerij beter, dank zij eenige schenkingen. Cahiers en schrijfbehoeften werden niet gegeven. Later wel leien, maar eerst na langdurig vragen. Na het bezoek van den Bisschop begonnen de ambtenaren de gevangenen door middel van het gesproken woord op te voeden, door met hen te spreken over vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde enz. Wie niet op alles '*ja*' en '*amen*' zei werd uitgeketterd en mishandeld. Veel, wat niet in boeken staat, hebben de gevangenen aldus geleerd. Ook de godsdienstige opvoeding werd verzorgd. De gevangenen moesten samen gebeden zingen. Wie volgens de inspecteurs niet had gezongen of niet luid genoeg, werd geducht geranseld na afloop van het gebed. Vier maal daags werd er gezongen: 's morgens, tegen den middag, na den middag en 's avonds. Iedereen was er diep van overtuigd, dat de gebeden slechts een aanleiding en een voorwendsel waren voor schelden en slaan. In iedere afdeeling stelde de oudste inspecteur de gebedsorde naar zijn goedvinden vast. In de eene kamer werd alleen het gebed tot den Heer gezongen, in de andere ook nog: Christus is opgestaan. In plaats van het namiddaggebed liet men dikwijls nationale liederen zingen. Vooral op de politieke

1) De naam zal in rechte worden genoemd, ofschoon deze gevangene reeds zeer veel geleden heeft.

gevangenen werd scherp gelet. Dikwijls werden zij door de inspecteurs met zwepen de kerk uitgeranseld. Ook Tartaren en Joden moesten meezingen en zij werden geslagen wanneer zij weigerden de christelijke liederen mee te zingen. Zoo mochten tijdens het Joodsche Paaschfeest de Joodsche katorgisten godsdienstoefening houden in een apart vertrek, maar zij moesten beginnen met het Onze Vader te zingen. De administratie legde zich speciaal toe op bekeeringen tot het Grieksch-Katholieke geloof. Joden, die een kruis sloegen werden openlijk bevoordeeld en waren vrij van slaag. Een Joodsche gevangene, die weigerde zich te laten doopen werd geslagen en in de carcer gezet. Wist de gevangenis-priester van dit alles? Zeker is, dat hij de tegenwoordigheid van inspecteurs met zwepen gedoogde in de kerk. Dagelijks zag hij de verminkte gezichten om zich heen, maar hij deed niets om aan die schande een einde te maken. Een typisch geval. De gevangenen mochten twee maal per maand aan hun familie schrijven. De brief mocht één velletje groot zijn, geen vreemde woorden bevatten en geene berichten over het gevangenisleven. De gevangene Valentin Krassof werd erbarmelijk geslagen wegens het gebruik van het woord fiasco. De inhoud der brieven werd scherp gecontroleerd. Dikwijls werden zij den gevangenen eenvoudig gedicteerd. Als volgt: '*Aan wien wil je schrijven? Aan je moeder? Schrijf dan op: "Moedertje, ik leef en ben gezond". Klaar? Dan verder: "Stuur geld. Gegroet". Zoo, meer is niet noodig'*. Iedere brief werd gelezen, eerst door den inspecteur, dan door den assistent. Niettegenstaande alles waagden sommigen het (maar zeer zelden!) te schrijven, dat ze een zeer zwaar leven hadden in de Centrale te Orel. D.D.[1)] schreef eens in dien zin. Twee dagen later kwam de priester in de cel en vroeg hoe het hem ging. D.D. antwoordde terughoudend en kort. Toen ging de priester vlak bij de deur staan en riep uit: '*Je zegt, dat het je uitstekend gaat en in je brieven naar huis klaag je; pas op, als dat weer gebeurt, zal je hebben*'. En hij dreigde hem met de vuist. D.D. was zoo verbaasd en verontwaardigd, dat hij voor dezen waardigen dienaar Gods geen antwoord vond.

1) Dit is dezelfde gevangene, die geslagen was voor het vragen van boeken.

VIII *De voordeelen van het vuist- en sleutelrégime*

Op het eerste gezicht schijnt het systeem te Orel totaal zinneloos en een noodelooze plagerij voor de gevangenen. En omdat die mishandelingen zoo absoluut zinneloos en doelloos zijn, weigeren velen aan de waarheid van deze berichten te gelooven. Men begrijpt niet, dat gedurende een tiental jaren een geheele serie van ambtenaren in staat is zonder oponthoud weerlooze menschen te slaan en te mishandelen, louter voor genoegen. Het systeem te Orel wordt echter begrijpelijk als men op de daaruit voortvloeiende voordeelen let. Zoo was de voeding bijvoorbeeld erbarmelijk slecht. Bijna 150 dagen van het jaar zijn volgens de gevangenisreglementen vastendagen. Maar ook op andere dagen werd slechts een klein stukje vleesch verstrekt, niet meer dan twee tot drie zaladnik[1]. Op zondagen en feestdagen werd dit hoogstens twintig gram. De soep was vreeselijk. De gort veel te weinig. Arrestanten, die geen eigen geld hadden, verkommerden van den honger. Niet zelden kon men oude mannen zien, die in de vuilnis naar voedsel zochten. Dank zij het Orelsche régime van sleutels en vuisten werd er zoo goed als nooit geklaagd. Gestolen werd er eenvoudig schaamteloos. Door koks en keukenpersoneel, dat uit de gemeenste boeven bestond. Door de inspecteurs, door de assistenten. Vooral de oudste inspecteurs Kozlenkof, Kotseroeba, Pozdujakof pikten eerst in de keuken de goede beetjes er uit. Schrikkelijk werd er ook gestolen van wat de familie voor de gevangenen gaf. Elders zouden er klachten gekomen zijn, maar in Orel moet men niet klagen. Eens klaagde de matroos E.E.[2] bij den Heer Annenkof, dat men zijn pakket gestolen had. Als antwoord kreeg hij een stomp in zijn gezicht met de woorden: '*Wat! wil jij je superieuren bekladden*?' Dat was het sein. Een heele bende inspecteurs met Kozlenkof aan het hoofd stortte zich op den ongelukkige, die deerlijk mishandeld werd. Nog langen

1) Zaladnik is 4 gram.
2) De naam zal in rechte worden genoemd.

tijd daarna werd hij voortdurend geslagen en getrapt, teneinde hem aan zijn stom matrozenverstand te brengen, dat men in Orel niet klagen moet. Ook op andere wijze werd gestolen. Tijdens het bestuur van den Heer Matchevitch kreeg men voor bed slechts een deken en een kussen. Toch gaf de Regeering geld voor lakens en sloopen. De onderbedden van de gevangenen werden weggenomen en verwerkt tot matrassen voor de heeren. Nog erger: het personeel pikte eenvoudig de boeken in van hen die zelfmoord pleegden. Het voordeel verklaart dit vuistenen sleutelsrégime slechts gedeeltelijk. Dit systeem was bestemd alle hoogere gevoelens te dooden bij de gevangenen. Maar het doodde inderdaad alle betere gevoelens bij de bewaarders. De betere elementen konden het te Orel niet uithouden en verdwenen. De misdadige elementen werden er juist door aangetrokken. Dit systeem enerveerde langzamerhand de gevangenbewaarders en riep beestachtige instinkten bij hen wakker. Dit systeem leerde hen een genoegen te vinden in plagerijen, vernederingen en mishandelingen. Dit systeem leidde tot een teugelloos sadisme. Dit is overigens niets vreemds in de annalen der Russische gevangenissen. In de Centrale te Orel was het meer een systeem, ging het op groote schaal, maar in wezen gebeurt daar hetzelfde als gebeurd is in de gevangenis te Astrakan, in de strafcompagnie te Nikolajefsk, en veel vroeger op Sachalin. De verschrikkingen van de gevangenissen te Astrakan en te Nicolajefsk zijn onlangs door gerechtelijke onderzoekingen aan den dag gekomen en toen is gebleken, dat duizenden weerlooze menschen zonder genade overgeleverd waren aan een aantal allergemeenste sadisten. De helden van Orel hebben hun ontmaskering nog te goed. Ik weet zeer goed wat ik zeg, en ik zeg *dat de duurzaamheid van het régime te Orel voor een gedeelte zijn oorzaak had hierin, dat het genot verschafte aan zekere onzegbare neigingen van enkele leden van het personeel*. In Orel sloeg men voor het genoegen van te slaan. In Orel tergde men voor het genoegen van te tergen. Hier volgen enkele feiten.

Een inspecteur komt bij de deur van een gemeenschappelijke kamer en roept den naam van een gevangene en commandeert: '*Steek je neus door het luik*'. De man gehoorzaamt, maar

trekt met een schreeuw zijn hoofd terug. De inspecteur heeft met alle macht op de neus geslagen. Hij commandeert. '*Nog eens! Drie tikken op een dag moet je hebben. Je neus er uit, loeder*'. En onder de vreeselijkste dreigementen zwichtend moest de ongelukkige zijn neus weer door de opening steken. Het bloed stroomde eruit en de inspecteur lachte[1]. Ander tooneel: Een arrestant wordt op de gang geroepen om slaag te krijgen. Rondom staan de inspecteurs. Vlak voor den arrestant de oudste inspecteur, een geweldige reus van een kerel. De ongelukkige katorgist trilt van zenuwachtigheid. De inspecteur heft zijn hand op om hem te slaan. De gevangene maakt onwillekeurig eene beweging. Een andere inspecteur slaat hem met kracht de volle vuist in het gezicht en schreeuwt: '*Stil staan! Je kop stil*'. Weer heft de oudste inspecteur zijn hand op. Weer beweegt de ongelukkige arrestant. Ditmaal krijgt hij een trap tegen zijn buik. Hij wordt geslagen, getrapt, op den grond gesmeten, net zoolang tot hij of wel bewusteloos neervalt, of wel in onberispelijke houding, pink op naad van zijn broek, de slagen aanvaardt. Dit is een gewoon tooneel te Orel en kenmerkend niet in de allereerste plaats om de wreedheid en de beestachtigheid van de kwelling op zich zelve, maar omdat hieruit duidelijk blijkt, dat het mishandelen voor deze menschen een sport en een genoegen is geworden. Hoe de inspecteurs elkanders kracht en handigheid meten, daaruit blijkend wie het snelst een slachtoffer met eenen slag kan vellen, daarover hebben de couranten en tijdschriften reeds geschreven. Eveneens over het feit, dat de inspecteurs te Orel elkander les geven in het op den grond slaan van gevangenen. Bijvoorbeeld een inspecteur slaat een arrestant op de gang. Een andere inspecteur komt erbij en kijkt nauwkeurig toe. Eindelijk mengt hij zich in het spel en zegt: '*Zoo moet je het niet doen. Je kunt het niet. Ik zal het je wel eens laten zien. Zóó moet je het doen*'. Zulke tooneelen zijn zeer gewoon. Tusschen de beulen van Astrakan en die van Orel is een groot verschil. Die van Astrakan sloegen hun slachtoffers in 't geheim dood, in

1) Dit voorval wordt ook vermeld door Vera Figner in '*Les prisons russes*'.

de nacht, in donkere hoeken der gevangenis. Die van Orel maakten een systeem, overtuigd als zij waren van hun straffeloosheid. Achter den Heer Matchevitch stond de Heer Von Kube. Achter den Heer Von Kube stond de Heer Andrejefski, de gouverneur van Orel. Men mishandelde openlijk, op klaarlichten dag, voor ieders oogen. En bij het lichamelijk lijden voegde zich de wreede, zedelijke vernedering. Onder de vreeselijkste bedreigingen werden de gevangenen er toe gebracht voor den inspecteur op de knieën te vallen, hem de hand te kussen; elkander in het gezicht te slaan, waarbij dan de inspecteur stond te lachen van de pret. Dergelijke dingen gebeuren te Orel dagelijks. Zoo werd de politieke gevangene D.D. eens op de gang geroepen, omdat hij een brief naar huis schrijven mocht. Hij kwam aan één tafeltje te zitten met den politieken gevangene E.E.[1)], een Jood. De inspecteur kwam voorbij, keek E.E. aan en schold: '*Zoo, Jood*' en zich tot D.D. wendend, beval hij: '*Geef hem een slag in zijn smoel*'. D.D. antwoordt niet. En de inspecteur nogmaals: '*Geef hem een slag in zijn smoel, omdat hij een Jood is*'. D.D. antwoordt: '*Dat doe ik niet*'. De inspecteur wendt zich woedend tot E.E. en zegt: '*Nou zal jij hem een slag in zijn smoel geven, omdat hij het verdomt jou een slag te geven in jou smoel*'. Natuurlijk weigerde E.E. ook. En ditmaal liep het wonder boven wonder goed af. Maar beiden riskeerden half-dood geslagen te worden wegens verzet tegen de Overheid.

In Orel sloeg en trapte iedere ambtenaar. De assistent Batoerin heeft herhaaldelijk aankomende étapes gewaarschuwd, dat het minste en geringste verzet zou worden gestraft met roedeslagen tot honderd toe. Het systeem van de vuisten en de sleutels, het systeem van voortdurende mishandeling en vernedering, kortom het systeem van Von Kube en Matchevitch was voor het gevangenispersoneel in alle opzichten voordeelig. Van hooger hand regende het loftuitingen, dankbetuigingen en gratificaties op de Heeren van Orel. Ze verdienden goed geld. En vooral: het was niet vervelend in de gevangenis. De Heeren kortten de lange wacht-uren met genoegens overeenkomstig

1) De naam zal in rechte genoemd worden.

hunne behoeften. Het systeem zelf bracht hunne speciale behoeften tot ontwikkeling en zij matigden zich niet.

IX *Het drama op het kapok en de verandering der Orelsche administratie*

Den 9den Augustus 1910 heeft zich in de Centrale te Orel een drama afgespeeld, dat voor een oogenblik aller aandacht op die hel vestigde. Voor een goed verstand dier zaak is het volgende noodig te weten. In de Centrale van Orel waren voor de katorgisten allerlei werkplaatsen ingericht. De grootste werkplaats was die voor het katoenpluizen. Deze was tevens de meest-beruchte wegens de onzegbaar slechte toestanden daar. Over die beruchte Orelsche katoenpluizerij is door de pers reeds geschreven[1]. Hier werkten ongeveer honderd menschen in zulk een stof, dat men op vijf passen afstands geen gezicht meer onderscheiden kon. Reeds den eersten dag, wanneer zij in de katoenpluizerij werkten, kregen de gevangenen hoofdpijn en werden ze misselijk. Na eenige maanden begonnen de meesten bloed op te geven en zelden hield iemand het daar langer vol dan een jaar. Onophoudelijk werd er geslagen, deels krachtens de bekende Orelsche gewoonte, deels om het alleruiterste uit de gevangenen te halen, ten voordeele van den ondernemer, die deze werkplaats had gepacht en die den inspecteur extra betaalde om de gevangenen tot meer werk aan te zetten. Bijzonder wreed was de inspecteur Wetrof, die de gevangenen voortdurend ranselde met een zweep van touw en ijzerdraad. Men kan zich voorstellen wat er in de zielen van deze menschen moest omgaan terwijl zij in deze hel moesten werken, stikkend van het stof, bloedspuwend, voortdurend geslagen en de zweep suizend boven hunne hoofden. Den 9den Augustus 1910 kon de gevangene Jonof deze martelingen niet langer verdragen. Toen Wetrof hem zonder reden begon te slaan, greep hij een bijl,

1) Ook in '*Les prisons russes*' van Vera Figner.

die naast hem lag en eenige oogenblikken lag Wetrof met gespleten schedel ter aarde. Jonof greep Wetrofs revolver en begon de andere inspecteurs aan te vallen. Een andere gevangene, Bogdanof, sloot zich bij hem aan. Zij verwondden nog twee inspecteurs. Maar toen begonnen de saamgekomen inspecteurs te schieten en troffen Jonof en Bogdanof doodelijk. Daarna begon het gerecht. Sommige gevangenen verborgen zich achter katoenbalen, anderen vielen op de knieën en smeekten vergiffenis. Maar de inspecteurs gingen voort met schieten op de weerlooze gevangenen, zoodat weldra zeven gedood en zestien gewond werden. Alle gevangenen, die daar werkten, werden gruwelijk mishandeld. Dien dag werden nog zes en dertig gevangenen, politieken en anderen gegeeseld. De Heer Annenkof zelf leidde deze algemeene tuchtiging en het vergoten bloed maakte hem zóó dronken, dat hij de kracht miste passief toeschouwer te blijven, maar de roeden uit de handen van de vermoeide inspecteurs greep en eigenhandig de voor hem uitgestrekte ongelukkigen begon te geeselen. Sinds dien dag is er dagelijks te Orel gegeeseld. En wie waren nu deze Jonof en Bogdanof, helden van dit drama? Geen politieken, maar gewone strafgevangenen en volstrekt geen echte beroepsmisdadigers. Zoo had Jonof zijn kameraden in het proces verraden. De daad van Jonof was dus geen terroristisch complot, noch een protest, maar de reflex-reactie van een tot vertwijfeling getergd man. Het zoeken naar medeplichtigen van Jonof en Bogdanof was vergeefsch. Doch de gevangenis-administratie wilde er een groote zaak van maken. In het voorjaar van 1911 kwam de zaak voor den krijgsraad te Moskou. Beklaagden waren een aantal Orelsche katorgisten, beschuldigd van medeplichtigheid aan de moord op een inspecteur en aanval op de gevangenbewaarders. De zaak eindigde meer dan smadelijk voor de administratie van Orel. De krijgsraad hoorde de getuigen bij gesloten deuren en buiten aanwezigheid van de gevangenis-autoriteiten. En zóó hoorden de rechters veel, wat anders verborgen ware gebleven. Alle aangeklaagden werden vrijgesproken. En men beweerde ten stelligste, dat de krijgsraad aan de hoogste autoriteiten kennis heeft gegeven van het schandelijke régime te Orel. Daar ter stede beschouwde men de uitspraak van den krijgsraad als een

volkomen vernietiging van den gouverneur Andrejefski, die de laatste oorzaak van alles was.

Niet lang daarna werden verschillende ambtenaren van Orel overgeplaatst. Niet bij wijze van straf, maar omdat men voor den dienst in verschillende deelen van Rusland '*energieke lieden*' noodig had. De Heer Von Kube ging naar Siberië, de Heer Matchevitch naar Poltawa. Waarnemend inspecteur werd toen de assistent van den Heer Von Kube, de Heer S.E. Skrjabin. Bij het afscheidnemen van den Heer Von Kube hield hij, mede namens zijn collega's een plechtige redevoering, waarin hij zeide niet te zullen afwijken van het rechte pad. En op den weg, die de Heer Von Kube had gebaand naar waarheid, eerlijkheid, gerechtigheid, humaniteit en toewijding, zouden zij geen onkruid laten wortel schieten. Men kan dit alles vinden in de '*Gevangenisberichten*' van 1911 No. 5. p. 574-575. In plaats van Matchevitch werd de Heer Sinaiski chef der Centrale. De taktiek van het slaan werd gewijzigd, maar de wreedheid bleef. De plechtige '*opname*' in het bad verdween. Daarentegen werden de mishandelingen in de cellen tot grootere volmaaktheid gebracht. De mindere ambtenaren Saftsjoek en Serboelof mochten ook gaan mishandelen. De laatste was door den Heer Sinaiski uit zijn vorige standplaats meegebracht, en werd speciaal voor spionnenwerk gebruikt. In de cellen werd verplichte arbeid ingevoerd, n.l. het vlechten van stroohulzen op flesschen, een zeer stoffig en kwellend werk in zulk een kleine cel. En geheel in den geest van het oude beproefde Orelsche systeem werd dit werk tot een aanleiding voor allerlei mishandelingen gemaakt. Als minimumtaak moest een cel-gevangene per dag vijf-en-zestig hulzen vlechten. Die minder haalde werd des avonds in koelen bloede afgegeeseld. Dezelfde dolle jacht naar reinheid en orde bleef in de kamers heerschen. Als vanouds marcheerden de gevangenen onder een hagel van slagen en beleedigingen. De medische '*hulp*', het ellendige werk, de toon van de bewaarders: het bleef alles hetzelfde. Van de assistenten van den Heer Sinaïski slaan er zelve nog slechts twee: de Heeren Simasjko en Jermatsjenko welke laatste nog uit den tijd van den Heer Matchevitch over was. De andere assistenten lieten het vuile werk van trappen en slaan aan de inspecteurs over, die hunne

opvoeding nog van den Heer Von Kube hadden genoten. Gegeeseld wordt er dag aan dag en (geheel conform aan de oude beproefde methoden) niet voor bepaalde vergrijpen tegen de gevangenistucht, maar voor niets of voor iets, dat eerst opzettelijk wordt uitgelokt. De Orelsche nachtmerrie is niet verdwenen, maar van gedaante veranderd. Er is wat meer schijnheiligheid gekomen. De Heer Sinaïski in tegenstelling met den Heer Matchevitch spreekt met klagende gevangenen. Hij geeft toe, dat er onwettig gegeeseld wordt, maar de inspecteurs zijn daaraan reeds gewend en de gevangenen moeten zich schikken. Nog dezen zomer is een étape uit Schlüsselburg gruwelijk mishandeld[1]. Zieken en half-waanzinnigen zijn geslagen en getrapt, dikwijls een half uur lang. Toen de couranten begonnen te schrijven en toen men sprak van een onderzoek hield de Heer Sinaïski voor korten tijd op. Sinds de aankomst van de eerste étape uit Jekaterineslaf zijn vier en een half jaar verloopen. De toestand is in het algemeen genomen eer slechter geworden dan beter. Het aantal gevallen van zelfmoord is eerder grooter dan kleiner geworden, evenals het aantal gevallen van krankzinnigheid. De Heer Von Kube heeft het Kubeïsme overgebracht naar Koetamara en de Amoer. Maar daarmede is het uit Orel niet verdwenen. Integendeel.

X *De slachtoffers der Orelsche Centrale*

Hun aantal is niet te begrooten. Onder de Siberische ballingen kan men gewezen katorgisten van Orel dadelijk herkennen aan hun algeheele lichamelijke en geestelijke uitputting. En hoevelen zijn aan de mishandelingen gestorven, krankzinnig geworden of hebben zelfmoord gepleegd! De gevangenis-administratie geeft een sterftecijfer op van bijna 6%. Maar dat is ongelooflijk, wanneer men het aantal overgeblevenen slechts even wil vergelijken met het aantal aangekomenen. Verschil-

1) Over de mishandelingen van deze étape ontving ik overeenstemmende berichten van verschillende berichtgevers.

lende étapes geven verschillende sterftecijfers. Bij enkele étapes begon de groote sterfte, (natuurlijk aan Orelsche '*pneumonie*') reeds eenige dagen na de '*opneming*' met de daarop volgende mishandelingen in de cellen. Bijzonder hardvochtig zijn in ontvangst genomen étapes uit Jekaterineslaf, Riga en Novo-tsjerkas. Juist van die étapes zijn zeer weinigen overgebleven. Als de hoofdadministratie eens zou kunnen besluiten tot een eerlijk en grondig onderzoek zou de juistheid van al onze mededeelingen onomstootelijk blijken. De hoofdadministratie schrijft het eenvoudig den dokter na, dat de hooge sterfte te Orel moet worden toegeschreven aan veel longziekten[1].

Het was aan de gevangenen te Orel streng verboden met elkander te spreken, en daardoor was het zoo moeilijk de namen en de doodsoorzaak te weten te komen van hen, wier lijken naar het lijkenhuis werden gebracht. Nochtans kan ik met volkomen zekerheid de volgende namen opgeven van gevangenen, die aan mishandelingen gestorven zijn: Skidanof uit Jekaterineslaf, Kriftsof uit Brjansk, Koedinof uit Jeletz, Alexander Popoff uit Woronesh, Warennik uit Kief, Maligin, Ivanof uit Mohilef, Genkin, Sjoebavitsj, Karpof. De gevangenis-administratie zal dit alles kunnen ontkennen en aankomen met de officieele doodsverklaring van den dokter '*aan pneumonie gestorven*'. Dit is juist het afschuwelijke en hopelooze van het Orelsche systeem: misdaad met misdaad dekken, vervalsching, moord. Bij de étape uit Jekaterineslaf waarover wij reeds spraken, heeft zich het volgende voorgedaan. Aan gruwelijke mishandelingen stierf een gevangene. Zijn familienaam ken ik niet. Men noemde hem Iswotschik[2]. Het lijk was zóó verminkt, dat een gewelddadige dood eenvoudig niet te ontkennen was. Bovendien gebeurde dit in het begin van het Orelsche heldentijdperk, toen de dokter nog niet zoo gul was met pneumonieën. Hoe zich hieruit te redden? Eenvoudig zoo: men riep uit de kamer waar de Iswotschik gestorven was twee gevangenen op de gang. Zij werden gruwelijk geslagen en aldus gedwongen te verklaren, dat Iswotschik uit wraak werd vermoord door twee gevan-

1) In het '*Démenti Officiel*' bldz. 13.
2) Mensch, Koetsier.

genen van die kamer. Zoo werden de moordenaars ontdekt en gingen de ambtenaren vrij uit.

Onder de gevangenen bestond de meening, dat bij de opneming eener étape van hoogerhand werd aangewezen, wie er doodgeslagen moesten worden. Die meening was ontstaan door het feit, dat gevangenen, die op de lijst ongunstige aanteekeningen achter den naam hadden, met bijzondere hardheid behandeld werden, en slechts weinigen van hen overleefden de verschillende mishandelingen. Toch is het moeilijk aan te nemen, dat zoo van hoogerhand bepaalde gevangenen werden ter dood veroordeeld en weer anderen niet, vooral toch omdat het gevolg der mishandelingen moeilijk steeds met zekerheid kon worden voorzien. Nochtans waren er zelfs inspecteurs, die deze meening deelden, en na den dood van den katorgist Warennik vertelde een inspecteur in het geheim aan den gevangene D.D. dat bevolen was Warennik te dooden.

De ambtenaren lieten voortdurend hooren, dat zij het recht hadden iederen gevangene te dooden, die in hun handen viel. '*Ik schiet je neer als een hond*'. Zulke dreigementen hoorde men dagelijks evenals de liederlijkste scheldwoorden. Vooral de oudste inspecteur Kozlenkof was een virtuoos in bedreigingen: '*Als een broek zal ik jullui zielen uit elkander trekken*', brulde hij, of: '*In jullui bloed zal ik baggeren*'. Typische Orelsche uitdrukkingen waren: '*Ik pak je bij je boeien en sla je de kop kapot tegen de muur*' of '*Je zult hier rotten onder 't asfalt, zonder dat iemand zich daar iets van aantrekt*'[1]. Menschen, die niet aan deze beestenbende overgeleverd zijn geweest, kunnen zich zulke woorden niet begrijpen. Zij zien er grootspraak in of een middel tot vernedering. Maar in Orel waren zulke woorden niets dan waarheid. Op ieder gegeven oogenblik konden de helpers van den Heer Matchevitch vloeren en gangen onder het bloed zetten. Trouwens: zij deden het. Meer dan eens waren plassen en plekken bloed op de vloeren te zien. Onder de gevangenen bestond de meening, dat vermoorde gevangenen op de gevangenisplaats werden begraven. Men wees elkaar zelfs de plek, die voor dit geheime kerkhof

1) Ook vermeld door Vera Figner: '*Les prisons russes*'.

diende. Ik ben volkomen overtuigd, dat de administratie niet zulke grove en riskante middelen zal gebruikt hebben om hare misdaden te verbergen, te meer daar zij toch zulk eenen gemakkelijken geneesheer tot haar beschikking had. Maar gruwbaar is het, te bedenken, wat de gevangenen moesten gevoelen, die aan deze kwelduivels waren overgeleverd, en die overtuigd waren, dat men hen niet alleen als honden kon doodslaan, maar ook nog hun dood verborgen houden achter het gevangenishek. Dat is om krankzinnig te worden, en geen wonder, dat menigeen te Orel krankzinnig werd. Hun aantal precies vast te stellen is moeilijk. Sommigen werden ten slotte door de inspecteurs doodgemarteld, anderen eindigden met zelfmoord. Ik kan met zekerheid de navolgende namen noemen: Hammer, Rotko, Beilin, Bilder, Novikof, Charin, Moligin, Popoff. De gewone vorm van de Orelsche krankzinnigheid bestond in vervolgingswaanzin. Deze ongelukkigen verbeeldden zich, dat de inspecteurs op hen afkwamen, om hen dood te slaan en zij vervulden de gangen met een luid geschreeuw: '*Ze vermoorden ons. Ze vermoorden ons*'. En in Orel kon men nooit weten of werkelijk iemand vermoord werd, dan wel of het de angstkreten van een krankzinnige waren. Maar al te dikwijls werd het waandenkbeeld werkelijkheid. Zoo schreeuwde Maligin toen hij krankzinnig was geworden onophoudelijk: '*Maligin wordt vermoord*'. Ten slotte werd hij vermoord. Hij stierf aan mishandelingen hem toegebracht door den afdeelingschef Bogomolof en den inspecteur Kalafoelof. Natuurlijk ontkent de hoofdadministratie der gevangenissen de talrijke zelfmoorden en zij is daarbij van te voren verzekerd van de steun van den gevangenisgeneesheer, die zeker zal verklaren, dat Maligin niet krankzinnig was, maar een simulant, dat nooit iemand hem heeft geslagen en dat hij gestorven is aan pneumonie. Niet minder geschikt was de chirurg. Toen men den krankzinnig geworden katorgist Novikoff wilde geeselen, was de chirurg zoo vriendelijk hem volkomen gezond te verklaren. En de arme kerel werd gegeeseld. Dit geschiedde onder den Heer Sinaiski, die daarmede toonde welk een voortreffelijk navolger van de Heeren Von Kube en Matchevitch hij was.

Uit deze hel was maar een redding: het graf. De gevallen van

zelfmoord en poging daartoe waren te Orel overtalrijk. Natuurlijk wordt dit door de algemeene gevangenis-administratie ontkend[1]. Zij geeft op, dat in het jaar 1909 in het geheele gouvernement Orel slechts zes gevallen van zelfmoord bij gevangenen voorkwamen. Maar de waarheid is, dat in de Centrale te Orel de zelfmoorden bij tientallen te tellen zijn en dat er tijden waren, dat in één week eenige menschen zelfmoord pleegden en op één dag in de verschillende afdeelingen eenige pogingen plaats hadden. Het is zeer moeilijk precies de namen van alle op te geven, daar zelfs hunne medegevangenen die niet steeds wisten. Men wist alleen dat dan en dan, uit die en die afdeeling een lijk gedragen werd. Vooral in de cellen waren de zelfmoorden natuurlijk het talrijkst maar konden ook het best verborgen worden gehouden. In Juni 1908 pleegde Jakovenko zelfmoord in cel 93 door zich met olie te overgieten en in brand te steken. Dit veroorzaakte natuurlijk een geweldige opschudding toen brand in een cel werd ontdekt. Had Jakovenko zich opgehangen, dan zou niemand hebben kunnen bewijzen, dat hij niet aan eene pneumonie gestorven was.

De zelfmoorden te Orel dragen een geheel ander karakter dan de zelfmoorden te Kara en Koetamara. Daar pleegden een aantal politieke katorgisten zelfmoord als laatste vorm van protest. Zij deden dit na rijp beraad en bleven kloek en krachtig tot het laatste oogenblik. Zelfmoorden te Orel waren eenvoudig daden van vertwijfeling. Zij gebeurden zonder afscheid, haastig, opdat niemand iets bemerken zou en de gevangene zou worden gered en mishandeld. De zelfmoorden te Kara en Koetamara hebben groote ontevredenheid gewekt bij de hoofdadministratie te Sint-Petersburg, omdat bij voldoend toezicht het onmogelijk ware geweest, dat de gevangenen vergif zouden hebben gehad. In dat opzicht gaat de administratie van Orel zonder eenige blaam uit. Daar hadden de gevangenen geen vergif. Daar waren zij op andere middelen aangewezen. Rozin wierp zich te pletter van de galerij der derde verdieping. Tsjassovenvi trachtte zijn hoofd te verbrijzelen tegen een giet-ijzeren kachel. Jokovenko overgoot zich met petroleum en liet zich

1) Inderdaad. ‘Démenti officiel’ bldz. 23.

verbranden. Sapotnitski hing zich in de vensterbank op[1]. Over den dood van Albert Sapotnitski schreef mij zijn vriend T.T.[2]. Ik ontmoette Albert twee weken na onze aankomst op de wandeling. Toen na de marsch en de exercitie-oefeningen werd gecommandeerd: '*Genoeg*, *Vrij*', gelukte het ons eenige woorden te wisselen. Hij zag er onbeschrijfelijk ellendig uit, zijn gezicht geelachtig blauw. Hij zei: '*God mag weten hoe ik dat leven langer uithouden moet. Ik kan niet meer. Ik ben al vier maal afgeranseld*'. Ik zag Albert vijf maal op de wandeling en eenmaal ook op de gang. Ik schrok van zijn uiterlijk. Hij was jaren verouderd. Een helsche angst sprak uit zijn trekken en vooral uit de twee groote brandende oogen. Nooit zal ik zijn gezicht kunnen vergeten. Den dag na den dood van Sapotnitski fluisterde de gevangene Karpof uit St.-Petersburg mij gedurende de wandeling toe: '*Bent u niet bij den rechter van instructie geroepen? Ik gisteren. Hij vroeg of ik Sapotnitski gekend had en of hij mij over zelfmoordplannen had gesproken*'. Zóó vernam ik Alberts dood'.

De administratie te Orel heeft altijd hardnekkig de zelfmoord van Sapotnitski ontkend. Maar ik zelf heb in een Siberische gevangenis een gewezen Orelschen katorgist gesproken, die Sapotnitski's lijk uit de strik heeft gehaald.

De administratie ging de zelfmoord met alle macht en met alle middelen tegen. Wanneer een poging in een cel had plaats gehad, gingen dadelijk de inspecteurs erheen, de assistent van den dag en de chirurg Men nam den zelfmoordenaar uit de strik en bracht hem bij. De chirurg met ammonia. De assistent met een gummistok. En als in een cel de geluiden van slagen werden gehoord en de woorden: *Je liegt. Sta op. Het is comedie*', dan begreep ieder wat dit beteekende. Gebeurde een poging tot zelfmoord of een zelfmoord in een gemeenschappelijke kamer dan werden de kamergenooten afgeranseld, omdat ze niet goed hadden opgelet. Daarna werden er soms door den priester tot meerdere waakzaamheid vermaand. Ook werd scherp gecontroleerd, wat in de vertrekken gebeurde. Om een tijdige

1) Ook vermeld bij Vera Figner '*Les prisons russes*'.
2) De naam zal in rechte worden genoemd.

bevrijding uit de strik te kunnen bewerkstelligen had de Heer Matchevitch een tijd lang de volgende maatregel genomen: de sleutels der kamers werden 's avonds niet ten kantore gebracht, maar bleven op de gang bij den inspecteur van den dag. Zoo kon deze dadelijk de deur openen wanneer hij een menschelijk lichaam onder de krib of in de vensterbank gewaar werd. Voorts werden gevangenen, die men van zelfmoordplannen verdacht steeds uit cellen naar gemeenschappelijke kamers gebracht en onder toezicht van de anderen geplaatst met de woorden: '*Als dat loeder hier zich wat doet*, *worden jullie allemaal als honden afgeranseld*'. Zoo iets geschiedde met Koedriatsjef, die zich trachtte op te hangen in de vierde kamer der zoogenaamde *Vesting*'. Hij werd levend bevrijd, naar het ziekenhuis vervoerd, tot bewustzijn gebracht, door den Heer Annenkof met de gummistok bewerkt en door den priester vermaand. Daarna werd hij overgebracht naar de vijfde kamer der vierde afdeeling, waar zijn beste vriend zat. Hem werd Koedriatsjef toevertrouwd met de waarschuwing, dat men met hem zou afrekenen, als Koedriatsjef zich weer iets aandeed. Zoo ging het ook met F.F.[1)], die tegelijk met Albert Sapotnitski te Orel kwam. Toen Sapotnitski een einde aan zijn leven had gemaakt, berichtte de inspecteur aan zijn superieuren, dat F.F. ook plan had, zelfmoord te plegen. F.F. werd toen op de gang geroepen, hard afgeranseld en in een gemeenschappelijke kamer gejaagd. De anderen werden gewaarschuwd, dat zij geducht zouden boeten als zij niet op F.F. letten.

In de zesde kamer der vierde afdeeling, die der levenslange veroordeelden heeft zich het volgende voorgedaan. Hier zat de politieke gevangene Ivan Soedig. Bij zijn arrestatie in de Baltische provincien had men hem gruwelijk mishandeld. In Orel werd hij weer aan nieuwe kwellingen blootgesteld. Hij kon het niet langer uithouden en op een avond wendde hij zich tot zijn kamergenooten en smeekte dringend: '*Vrienden*, *sta me toe*, *me op te hangen. Ik heb geen kracht meer om te lijden. Ik kan niet meer*'. Niemand verwonderde zich over dit verzoek. Maar ieder dacht voor zich: als Soedig zich ophangt

1) De naam zal in rechte worden genoemd.

worden we allen geslagen. Doch het niet toelaten kan ook niet, want de man is al te veel gemarteld. En misschien is het morgen mijn beurt om te vragen, hetzelfde te mogen doen. Na eenig aarzelen besloot de kamer Soedig te veroorloven aan zijn leven een einde te maken. Opzettelijk gingen ze allen vroeger dan gewoonlijk slapen. Ze trokken de dekens over de hoofden om het gerochel niet te hooren en de laatste stuiptrekkingen van den makker niet te zien. En vervuld van koude ontzetting wachtten zij. Velen weenden. Soedig bevestigde aan de muur een linnen strop en hing zich op. 's Morgens werd zijn lijk uit de strik gehaald en zijn kameraden, die hem veroorloofd hadden uit de hel van Orel weg te gaan, werden vreeselijk mishandeld. Veel sterfgevallen heb ik de laatste jaren meegemaakt, de jaren van voorarrest en katorga. Veel heb ik gezien wat ik vroeger voor onmogelijk hield. Maar zelfs in de annalen der Russische gevangenissen staat de zelfmoord van Ivan Soedig als een eenig feit beschreven.

XI *Hoe het geheim der Orelsche Centrale bewaard werd*

Wanneer de algemeene gevangenis-administratie op deze mededeelingen iets antwoordt, dan zal het wel dit zijn: '*Alles is gelogen*, *een tendentieus verzinsel, een boosaardige laster. In de Orelsche Centrale is alles uitmuntend*'. Ten bewijze hiervoor zal de gevangenis-administratie zich beroepen op de ambtsberichten van de Heeren Von Kube, Matchevitch enz. Maar wanneer al onze onomstootelijke, absoluut ware berichten bewezen zullen zijn zal de hoofdadministratie zeggen: '*Wij hebben dit alles niet geweten. De schuldige ambtenaren zullen worden ontslagen. Maar wij wisten dit alles niet*, *want klachten zijn niet ingekomen*'. Zulke woorden kennen wij. Toen in het jaar 1908 de geheele Europeesche pers vol was van de mishandelingen te Jekaterineslof begaf de gouverneur zich in de kamer van de politieken en zei: '*Ik ben hier gekomen om de zwarte vlek af te wisschen, die door de lagere ambtenaren op mijn gouvernement is geworpen*'. Zoo sprak de man, die

alles wat in de gevangenis voorviel, precies wist en die lagere ambtenaren steeds beschermd had. Op dezelfde wijze zullen de Petersburgsche gevangenis-administratie en de Heeren Andrejefski en Von Kube handelen met '*de zwarte vlek*' van Orel. In de zitting van de Keizerlijke Doema van 2 Maart 1910 heeft de Heer Chroelof[1] gezegd: '*De Regeering is steeds bereid alle misdaden openbaar te maken. Ze verneemt steeds met belangstelling mededeelingen omtrent verkeerde handelingen*'.[2]

Inderdaad werd er te Orel niet veel openlijk geklaagd. Geen wonder bij dat régime. Toch kwamen klachten voor. Bijvoorbeeld in den winter van 1909 bezocht de Heer Von Kube de gevangenis. Een gevangene van de tweede kamer der vierde afdeeling, klaagde over mishandeling. '*Goed*, *goed*', zei de inspecteur terwijl hij verder ging: ''*t zal onderzocht worden*' en zonder meer verliet hij het vertrek. De assistent Annenkof, die achter hem liep, keerde zich in de deur nog om en dreigde den klager met de vuist. Tien minuten later werd deze op de gang geroepen en vreeselijk mishandeld. Verder onderzoek is niet geschied. De politieke katorgist G.G.[3] besloot trots alles tegen de Orelsche beulen op te treden. Hij begon een hongerstaking en verlangde den inspecteur te spreken. Daarvoor werd hij beestachtig geslagen en badende in zijn bloed naar de carcer gesleept. Maar ook daar hield hij vol tot hij te zwak was om te spreken, of om te zitten of te staan. Dus lag hij uitgeput in zijn bloed. Eindelijk kwam de Heer Von Kube en ging met den chef naar de carcer waar G.G. lag. '*Je wilt den inspecteur spreken*' riep de chef: '*kom er dan uit*'. Maar G.G. was daarvoor te zwak. '*Hij is ziek*' zei de chef: '*hij kan niet komen*'. '*Waarom houdt gij de zieken in de carcers?*' vroeg de inspecteur en ging zonder meer verder. Een ander maal gebeurde in het hospitaal het volgende. De inspecteur in gezelschap van den chef en eenen assistent inspecteerde de ziekenzalen. Een oud man, Sjaftsjenko, viel voor den inspecteur op de knieën en riep in wanhoop uit: '*Excellentie*, *ze vermoorden*

1) Toenmaals chef van de gevangenis-administratie. Thans overleden.
2) Mijn ervaring is, dat alles de Heeren volkomen koud laat.
3) De naam zal in rechte worden genoemd.

ons'. De chef van de Centrale, de Heer Matchevitch sloeg voor de oogen van den heer Von Kube den geknielden grijsaard in het gezicht. De Heer Von Kube verliet de ziekenkamer zonder één woord. In denzelfden tijd verscheen in het tijdschrift '*Gevangenisberichten*' (1910 No. 4. p. 5 64). een artikel, dat later in het Fransch is uitgegeven om de publieke opinie in West-Europa te bewerken. Daarin schreef de hoofd-administratie: 'De hoofd-administratie hecht zooveel beteekenis aan het wegruimen van laakbare feiten, niet alleen van mishandelingen, maar ook van grove behandelingen van katorgisten, dat zij niet alleen aan preciese klachten maar zelfs aan vage geruchten alle aandacht schenkt, onverschillig hoe deze haar mochten bereiken. Onmiddellijk wordt in alle gevallen een onderzoek ingesteld, hetwelk door de bezadigdheid en de waarheidsliefde, waarmede het geschiedt, iedere garantie geeft. Toen in de pers allerlei ongelooflijke geruchten de ronde deden betreffende de Centrale te Orel heeft het hoofdbestuur den inspecteur te Orel opgedragen de zaak te onderzoeken met iedere garantie van bezadigdheid en waarheidsliefde. De hoofd-administratie heeft een stapel verklaringen van gevangenen te Orel, zoowel gewone als politieke, dat nooit iemand daar geslagen of mishandeld wordt en dat de toon van het personeel volkomen correct is'.

Inderdaad, kostbare documenten. Reeds in 1909 onder het bestuur van den Heer Matchevitch begon de hoofd-administratie ze te verzamelen en gaat hiermede in 1912 onder Sinaiski gemoedelijk voort. En gewapend met deze papieren voelen zich de leiders van het gevangenis-departement veilig voor alle beschuldigingen. Ik schrijf: in Orel heeft men die en die gevangenen mishandeld, maar ik weet reeds van te voren, dat de Heer Chroelof papieren in zijn portefeuille heeft, waarop die gevangenen verklaren, dat ze niet mishandeld zijn. En de Heer Chroelof leest deze verklaringen voor in de Doema, laat ze afdrukken in de couranten, vertalen in het Fransch voor de publieke opinie in Europa en toont ze aan verslaggevers van Amerikaansche bladen. Een prachtig materiaal! Slechts jammer dat zulke verklaringen maar al te vaak met bloed en tranen zijn afgeperst. Zij zijn het slotwoord van het Orelsche systeem, dat misdaad met misdaad dekt, doodslag met vervalsching,

dwang met nieuwe dwang en bedrog. Ik zal dit bewijzen.

In het jaar 1909 verscheen in de couranten een bericht van mishandelingen waaraan de katorgist Djakonof in Orel had blootgestaan. In 1910 verscheen een artikel in de '*Gevangenisberichten*' getiteld: '*Over leugenachtige berichten omtrent mishandeling van Russische gevangenen*' waarin de anonyme schrijver het volgende zegt: 'De naar aanleiding hiervan door den inspecteur ondervraagde gevangene Djakonof heeft kategorisch verklaard, dat hij gedurende zijn verblijf te Orel nooit ofte nimmer mishandeld is en hij heeft die verklaring schriftelijk bevestigd'.

Dit artikel droeg een zeer officieel karakter en is later afzonderlijk als Fransche brochure uitgegeven[1]. Vandaar dat deze kategorische verklaring eenige bijzondere aandacht verdient. Welnu: in 1912 ontmoette ik in de gevangenis den bedoelden Orelschen katorgist Boris Djakonof. Hij deelde mij mede hoe men hem de bedoelde verklaring heeft afgeperst, en heeft dit verhaal op mijn verzoek op schrift gebracht. Zijn geschrift ligt hier voor mij en ik publiceer het op zijn verzoek geheel: 'In de couranten verscheen een bericht over mishandelingen in de Centrale te Orel, waarin ook mijn naam was genoemd. Eenige dagen daarna riep men mij op het kantoor. Daar bracht men mij in het kabinet, waar de Heer Von Kube achter zijn schrijftafel zat. Naast hem stond de assistent Sangaillo[2]. De inspecteur zei: '*Jij heet Djakonof?*' Op mijne bevestiging vervolgde hij: '*Er staat in de couranten*, *dat je mishandeld bent. Teeken deze verklaring*, *dat je niet mishandeld bent*'. Daar ik in werkelijkheid tallooze malen geslagen was, zei ik, dat ik onmogelijk teekenen kon. De Heer Von Kube herhaalde: '*Je teekent*' en ik zeide: dat ik het niet kon doen. '*Pas op*' zei de Heer Von Kube, '*straks heb je berouw*'. Toen ik bij mijn weigering bleef moest ik weggaan. Buiten de deur hoorde ik

1) Het is het reeds meermalen genoemde '*Démenti officiel*' en de hierboven aangehaalde woorden vindt men letterlijk op blz. 17. Djakonof was toen nog zeer jong. Het Démenti noemt hem op blz. 16 '*élève du lycée*'.

2) Vermeld in '*Les prisons russes*' door Vera Figner als de man, die bij voorkeur de trommelvliezen van de gevangenen stukslaat.

den Heer Sangaillo vragen: '*Wat nu?*' en het antwoord van den Heer Von Kube: '*Voorloopig afwachten*'. Toen ging het gesprek in fluisteren over, en ik kon niets verstaan. In de kamer vertelde ik den anderen, wat er gebeurd was en zij waren allen van meening, dat het slecht met mij afloopen zou. Daags daarna, vóór de inspectie, konden wij uit het raam zien, dat de assistent Sangaillo druk in besprek was met den oudsten inspecteur Koslenkof. Bij de inspectie bleef Koslenkof voor mij staan en brulde: '*Jou revolutionnair! Ik zal je doodslaan*' en daarbij gaf hij mij zulk eenen slag, dat ik op een bank viel. Toen begon hij mij met zijn vuisten op mijn borst en schouders te beuken. Na de inspectie had ik nauwelijks gelegenheid wat op mijn verhaal te komen, toen ik op de gang werd geroepen. De afdeelingschef zeide: '*De oudste heeft over jou geklaagd. Je gedraagt je slecht*'. Daarna werd ik door hem en anderen zóó geslagen, dat ik mij nauwelijks naar mijn kamer sleepen kon. Twee uur later wandelen. Daarna weer slaag. De derde maal op dien dag. Den volgenden dag werd ik weer geslagen. Eerst omdat er een vlokje kapok op de vloer lag. Daarna zonder opgave van redenen. Ik was volkomen uitgeput. Ik moest teekenen of sterven. Niemand kon mij helpen. Anderen hadden ook geteekend. 's Avonds werd ik bewusteloos van uitputting. 's Morgens werd ik op de gang geroepen en weer vreeselijk geslagen. Toen riep ik uit, dat ik teekenen wilde. De afdeelingschef hield op met slaan en bracht mij naar het einde van de gang, waar Koslenkof achter een tafeltje zat. Toen teekende ik een verklaring, dat ik nooit mishandeld was. De oudste nam het papier en ging er mee naar het kantoor. Ik moest wachten. Na tien minuten kwam hij terug. Toen moest ik nog zulk een verklaring schrijven en teekenen. Ik had te teekenen of te sterven en daar ik de kracht miste den dood te verkiezen boven deze schande heb ik geteekend'.

Ziet hier het ontstaan van een van de documenten, die de algemeene gevangenis-administratie in allerlei brochures overal heeft doen verspreiden. Laat men tallooze van die verklaringen overleggen. MAAR LAAT MEN MIJ DAGVAARDEN VOOR DE RECHTBANK, DAN ZAL IK BEWIJZEN, DAT VAN AL HET VOORGAANDE OOK NIET EEN REGEL OVERDREVEN OF VERZONNEN IS. DAN ZAL IK BE-

WIJZEN WAT IN DE CENTRALE GEVANGENIS TE OREL IS GESCHIED.
LAAT MEN MIJ DAGVAARDEN.

Derde geschrift Uit de katorgagevangenis van Orel *(Deze mededeelingen loopen tot Juli van dit jaar)*.

Nogmaals schrijven wij u, het koste wat het wil, over het leven hier. Laat in een blad of tijdschrift alles wat in uw bezit is afdrukken. Dat is van groot belang, daar de folteringen hier weer beginnen. In onzen vorigen brief schreven wij reeds over de veranderingen in de administratie. Onze nieuwe chef Kolitsjif is niet beter dan Matchevitch en Sinaïski. Hij komt uit de Nikolajif-katorgagevangenis en laat voor alles en niets gruwelijk geeselen. Het eerst toonde hij zijn macht bij de hongerstaking in de maand Mei, waarover wij reeds geschreven hebben. Sinds langen tijd was reeds besloten tot deze uiterste wanhoopsmaatregel over te gaan. Maar wegens allerlei omstandigheden werd besloten haar nog uit te stellen. Maar door de moeilijke gemeenschap tusschen de gevangenen kon het besluit tot uitstel niet aan allen worden medegedeeld, vooral niet in de cellen. Op 2 Mei begon de hongerstaking. In het eerst deden slechts weinigen mee. Later liep het aantal op tot zestig, zeventig, toch nog te weinig op een aantal van duizend gevangenen om indruk te maken. De chef regeerde met roeden. De eerste, die geslagen werd, was Korotkof[1]. Daarna werden nog elf man gegeeseld. Een hunner Presin werd in te carcer opgesloten, een steenen gat, sinds enkele jaren reeds ongebruikt, omdat het er eenvoudig niet uit te houden was. Hij bleef daar eenige dagen. Negen man werden uit de gemeenschappelijke kamers naar de cellulaire afdeeling gebracht. Ze werden gruwelijk gescholden en geslagen, speciaal Chartsjefnikof. Om zijn geschreeuw te smoren wierp men tijdens de foltering een deken over zijn hoofd. Vier

1) Dit is Ivan Korotkof, die juist mishandeld werd, toen ik in Rusland was. Het was in alle gevangenissen bekend.

anderen werden vreeselijk gegeeseld, wegens aanzetten tot de hongerstaking.

Den 16den Mei deden drie man poging tot zelfmoord: Sjoebavitsj en twee anderen wier namen wij zoo noodig zullen noemen. Wij konden hooren, hoe Sjoebavitsj door den oudsten inspecteur Simonof half gewurgd werd. Deze riep vervolgens den gangwachter Saftsjoek, een gewezen gevangene. Deze ging de cel binnen. Men hoorde schreeuwen, dat voortdurend zwakker werd en eindigde in een dof steunen. Toen Saftsjoek de cel verliet bleef alles stil. Den volgenden dag werd verteld, dat Sjoebavitch zich had opgehangen. Maar wij zijn overtuigd, dat hij gestorven is door de mishandelingen van Saftsjoek. Sjoebavitch was reeds geheel uitgeput. Den 5den Juli kwam weer een protest uit de cellen. Een gevangene, Melnikoff, begon tijdens het ronddeelen van het eten te schreeuwen. Waarom konden wij niet te weten komen. Wel konden wij in de andere cellen hooren hoe hij werd gescholden en geslagen. Alle cellulairen, tot het uiterste gemarteld, begonnen te protesteeren en op de deuren te slaan. Daarvoor werden weer vijftig man gegeeseld en in carcers gestopt. Van enkelen werd de katorga-tijd verlengd. De vice-gouverneur kwam het zelf meedeelen. De verlenging liep van een tot twee jaar. Sommigen begonnen weer hongerstaking. Den 15den Juli werd in een deken gewikkeld Simonjenko naar het ziekenhuis gebracht. Den 16den op dezelfde wijze Melnikoff. Zij werden kunstmatig gevoed. Als de toestand in de cellulaire afdeeling niet verandert, zullen velen onzer moeten sterven. Boeken en schrijfgereedschap worden in de cellen niet gegeven. Het rantsoen is verminderd. Een gevangene, vroeger bokser en athleet in een circus, Artuchevitch, is door uitputting teringlijder geworden. Hij at vodden mee naar binnen gelijk met zijn brood om zijn maag maar vol te krijgen. 's Middags krijgt hij een beetje bietensoep en wat gort. De voortdurende martelingen maken de menschen gek. Zoo Belin, die zich nooit meer wascht, nooit verschoont, nooit zijn cel uitkomt. Niemand kijkt naar hem om. Als een zenuwzieke gevangene zich vergeet, wordt hij gestraft. Zoo Sjarapof. De inspecteur Kalafat ranselde hem voor niets. Sjarapof wierp den Heer Kalafat een etenskom naar zijn hoofd. Daarvoor werd Sjarapof gegeeseld, tot het

bloed uit zijn keel kwam en nu nog kan hij nauwelijks loopen. Zoo Bikof, die om niets werd uitgescholden door den assistent Ivanof uit Nikolajef, een zeer slecht man. Birkof vroeg den chef te spreken. Daarvoor werd hij nog erger mishandeld. Toen hij begon te schreeuwen werd hij gegeeseld. In de gemeenschappelijke kamer gaat het niet anders. Tachakidsé werd op de gang in veler bijzijn vreeselijk geslagen, evenals Paul Palgoen. Alexei Petrof werd met de sabel geslagen, omdat hij wat waschwater morste op de trap. Op de wandelplaats werd Dradek afgeranseld. In de bakkerij Sakolof, die te weinig water in het deeg deed. Vooral de Heer Koropka is wreed. Eens werd Jefrin Arlof met sleutels geslagen. 's Avonds wilde hij daarover klagen bij den chef van den dag Aroktsjejef. Maar hij werd aangehoord door Koropka, die hem hoorde en zei: '*De inspecteur zal voor jou zijn pet afnemen!*' De gevangenen, uitgeput door jaren katorga, kunnen niets doen. Het eenige, wat tegen deze misdaden nog baten kan is voortdurende publicatie. En daarvoor doen we een dringend beroep op u.

Wij zullen u thans de veranderingen mededeelen, die hier sedert Sinaïskis vertrek hebben plaats gehad. Kolitsjef heeft Sinaïskis manier van de gevangenen naar de werkplaatsen te brengen, veranderd. Onder Sinaïski werden een groep gevangenen op weg naar de werkplaatsen op eenigen afstand gevolgd door een aantal inspecteurs met revolvers en daarachter gangwachters met zweepen. Nu houden de inspecteurs hunne vuurwapens in de revolvertasch en de arbeidsdag is korter geworden. Onder Sinaïski was het om drie uur 's morgens opstaan. Thans een uur later. Maar er wordt twintig minuten langer gewerkt. Zij, die werken, mogen niet wandelen. Dit was onder Sinaïski anders. Wij zijn gedurende den geheelen herfst en het geheele najaar niet buiten geweest. Een maand of twee geleden begon men ons op zondagen weer naar buiten te laten gaan. Door de week zelden. Een of twee keer. Een zeer groot deel van de gevangenen heeft longziekten. Velen zijn tuberculeus door de ellendige hygiënische verhoudingen. De vertrekken zijn veel te vol. De lucht is bedorven en vol stof, vooral bij de ovens en de katoenplukkers. In kamers van 25 à 28 zijn 35-45 gevangenen. Tijdens Sinaiski mochten de ramen des nachts

openblijven. Thans niet meer. Zij moeten dicht op zeer kleine fortisjkis na. Van afzondering der tuberculosen is geen sprake, ofschoon daarover een circulaire bestaat van 8 Juli 1910. Gelucht worden de kamers en de cellen niet. Evenmin als de kribben. Zieken moeten werken tot ze erbij neervallen. Alleen katoenplukken behoeven zij niet. Althans in theorie. De practijk is anders. Zoo b.v. André Kairis. Hij was herhaaldelijk door den dokter ziek verklaard. Toch moest hij katoen plukken. Toen hij verzocht daarvan vrijgesteld te worden werd hij weer naar den dokter gebracht. Deze verklaarde hem geheel gezond. Toen Kairis opmerkte, dat de dokter hem toch kort geleden nog ziek had verklaard, antwoordde deze: '*Dat is nu niet. Nu ben je geheel gezond*'. Toen Kairis verzocht dan toch van dat afschuwelijke katoenplukken te worden vrijgesteld, kreeg hij carcer en slaag. Evenzoo ging het met Waitasik en Andrejenko. Het reglement schrijft voor, dat in ziekenkamers de vloeren moeten worden gewreven en de kamers gedesinfecteerd. Onder Sinaiski geschiedde dit maandelijks. Onder Kalitsjef niet meer. Ook moeten de spuwbakken gedesinfecteerd worden, maar men doet het niet. Er zijn twee spuwbakken op kamers met meer dan veertig gevangenen. Sommigen maakten ze van papier. Maar die worden weggenomen en de makers soms met carcer bestraft, zooals Paul Petrof. Verder doet de inspecteur zijn best, dat bewoners van verschillende kamers op de werkplaatsen niet met elkander in aanraking komen. Vandaar, dat hij menschen, die 't zelfde werk doen, bij elkander stopt, onverschillig, ziek of gezond. Op papier is alles in orde, waarmee men de buitenwereld bedriegt. Over het ziekenhuis en den dokter hebben wij reeds geschreven. Dat is alles zoo gebleven. Zieken worden bij de gezonden gelaten, zelfs als de dokter eindelijk opneming in een ziekenhuis gelast. Zoo ging het met Setsjkofski, die longontsteking had. De sterfte is iets verminderd. Maar dat komt doordat de ouderen en zwakken, en die niet naar Siberië werden gezonden, allen gestorven zijn. In Juli zijn zeven man gestorven. Gisteren zijn twee doodkisten gemaakt. Een voor Simanenko, die den hongerdood is gestorven.

Met de betaling van het werk is het een ietsje beter geworden in sommige vakken, bijvoorbeeld de schoenmakers. Vroeger

werden alle werkplaatsen bestuurd door den tweeden inspecteur Semasjko-Salodofnikof. Hij kwam hier uit Kief met gescheurde schoenen. Thans is hij een rijk man. Hoe geworden? Een voorbeeld uit velen. Hier worden soldatenschoenen gemaakt. Het regiment geeft zelf de grondstoffen. De gevangenis geeft slechts spijkers en pekdraad, ongeveer 3 kopeken per paar. Semasjko berekent dat echter op 70 kop. Voor een paar laarzen brengt hij het regiment 1 Roebel 20 kop. in rekening als maakloon. Dat is dan 70 kop. voor spijkers en pekdraad en 50 kop. werkloon. Van die 50 kop. krijgt de gevangene 10%, dat is 5 kop. voor het maken van een paar schoenen. De andere 45 kop. komen voor de helft aan de Regeering, voor de andere helft aan de gevangenis-administratie. Eens vroeg de chef Kalitsjef, aan Semasjko hoeveel voor een paar schoenen wordt betaald. Semasjko noemt een bedrag. Maar dat komt niet uit met de 5 kop. van de gevangenen. Een ander inspecteur noemt een ander bedrag. Een derde nog weer een ander. Eindelijk wordt Kolitsjef woedend. En hij riep op de schoenmakerswerkplaats ten aanhoore van alle arrestanten met een geduchte vloek: '*Daar snap ik geen donder van*'. Toen stuurde hij Ivanof naar het regiment om te gaan vragen, wat ze daar betaalden voor een paar schoenen, want hij begreep wel, dat hij er anders toch nooit achterkwam. Sinds dien tijd krijgen de schoenmakers 9 kop. per paar. Vraag niet, wat Semasjko daaraan verdiend heeft! Stellig waren reeds duizend paar afgeleverd. Behalve de schoenmakerij bestuurt Semasjko ook de weverij, de slotenmakerij en de smederij.

Het geld, dat de gevangenen verdienen of gezonden krijgen, wordt door den assistent Annissimof beheerd. Maar hij laat alles in de war loopen, zoodat niemand weet of hij nog iets te goed heeft en hoeveel. De gevangeniskruidenier laat ons alles driedubbel en dwars betalen. Op die manier verdient Borzenkof goed geld. Soms krijgt de gevangene niets, ofschoon het geld van zijn tegoed wordt afgeschreven. Zoo b.v. een Turk Nazim-Ali-Ogli en toen hij klaagde werd hij van het kastje naar de muur gestuurd en uitgelachen om zijn slecht Russisch. Het eten is vrijwel als vroeger. Het brood was vroeger goed, maar nu is het weer zeer slecht. Tijd voor wasschen en baden is er

thans meer. Brieven minder: vroeger tweemaal per week. Thans eens per maand. Verzoekschriften mogen we eenmaal per maand schrijven. De assistent Annissimof haalt ze op, maar meestal zendt hij ze niet door.

Wij schrijven u dit alles in haast en jachting, onder voortdurend gevaar en in moeilijke omstandigheden. Want als wij betrapt werden was onze ellende niet te overzien.

Apollo, Argus en Nederlandsche Mercurius
(Bijdrage tot de kennis van de letterkundige kritiek vóór de Gids-tijd)

Door
C.G.N. De Vooys

Potgieter heeft eens de wens uitgesproken dat de geschiedschrijvers van onze letterkunde ‘de bentgenootschappen van vroeger dagen eenigszins meer hadden doen uitkomen.’ Zijn eigen ‘bent’, het ‘jonge Holland’ van *De Muzen* en *De Gids,* heeft zich over gebrek aan belangstelling bij de nakomelingschap niet te beklagen. Maar door het licht dat men op deze groep liet vallen, bleef het daarachter liggende meestal in volslagen duister. Veelal worden de tegenstanders en voorgangers van *Muzen* en *Gids* geestelik vereenzelvigd met de bentgenoten van vader Yntema. De voornaamste persoonlikheden uit de tijd van Willem I zijn op zich zelf meer studie waard dan de dozijnen almanak-poëten en tijdschrift-recensenten, maar om die figuren in hun onderlinge verhouding, in hun betrekking tot hun publiek te zien, is een onderzoek van de almanaklitteratuur, een geschiedenis van de tijdschriften onmisbaar. Voor een groot deel is dat een onverkwikkelike stof, maar na Hartog's bekend opstel over de *Vaderderlandsche Letteroefeningen*[1] zal niemand het belang van een

1) *Uit de geschiedenis van een tijdschrift* in *De Gids* 1877.

dergelijk onderzoek ontkennen. Het materiaal vindt men voor een groot deel bijeen in het eerste gedeelte van A.C. Kruseman's *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880* (I: 1830-1839). Daaruit kan men zien hoe de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, toen ‘hun macht in overmoed, allengs in heerschzucht onaardde’, gaandeweg terrein verloren door de *Recensent ook der Recensen*ten (sedert 1806) en het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* (sedert 1816), beurtelings beschimpt als ‘letterlievend’, ‘leuterlievend’ en ‘lasteroefenend’. Maar tussen 1827 en 1829 kreeg het grote tijdschrift nieuwe konkurrenten en aanvallers in enige weekbladen, kort van levensduur, maar niet onbelangrijk, omdat we er uit leren, welke eerzuchtigen in die dagen naar het leiderschap streefden, en hoe zij te kort schoten in een taak die weldra door krachtiger talent aanvaard zou worden.

Er bestaat een hardnekkige overlevering, dat Jacob van Lennep en Adriaan van der Hoop Jr. in 1827 het weekblad *Apollo* oprichtten, waarin o.a. de jonge Potgieter met zijn eerste verzen debuteerde. Het feit dat Potgieter zelf de zegsman was, in zijn *Leven van Bakhuizen van der Brink*[1)], maakt het begrijpelik dat zijn biografen Groenewegen en Verwey er niet aan twijfelden. Als vaststaand feit vinden we het ook in Kalff's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (VII, blz. 275) vermeld. Een dergelijk weekblad, geredigeerd door twee bewonderaars van de buitenlandse romantiek, moest dan wel interessant zijn als spiegel van ontwakende belangstelling. Toen ik nu Potgieter's exemplaar van het bewuste weekblad, dat op de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek berust, in handen kreeg, zag ik vreemd op. De *Inleiding*, breedsprakig en quasi-geestig, zonder iets dat op een program gelijkt, deed nòch aan Van Lennep, nòch aan Van der Hoop denken; de inhoud -- die we straks nader zullen karakteriseren -- nog minder. Al dadelik kwam de veronderstelling bij mij op, dat Potgieter's mededeling slechts op een gissing berustte, die een vergissing blijkt te zijn. Het is zeer goed mogelik dat hij als medewerker alleen met de uitgevers gekorrespondeerd heeft: de redaktie hield zich

1) Blz. 19.

schuil. In het eerste nummer stond immers: ‘Stellig zeker is het, dat hij die zich aan het hoofd der redactie bevindt, niet zeer ligt te ontdekken zal wezen.’ Waarschijnlik komt het mij dus voor, dat Potgieter de eigenlike redaktie nooit gekend heeft. Kan hij een vage herinnering bewaard hebben aan *De Nederlandsche Mercurius?*[1] Van dat weekblad is Van Lennep de ziel geweest, gelijk uit de bibliografie in zijn jongste levensbeschrijving overtuigend blijkt. Van een medewerking aan *Apollo* is uit Van Lennep's papieren niets gebleken.[2] Een voortgezet onderzoek naar de weekbladen-litteratuur gaf meer zekerheid. *Apollo* is binnen het jaar weggekwijnd; een *Argus* loerde al op zijn ondergang. De jaargang van *Apollo* die ik raadpleegde, eindigt in n°. 39, van 26 Augustus 1828, met het volgende *Belangrijk Berigt:* ‘De gerugten, welke men goedgevonden heeft hier en daar te verspreiden alsof dit tijdschrift met het tegenwoordig nommer, zoude ophouden of door een ander vervangen worden, zijn volkomen ongegrond. Hetzelve blijft bestaan; maar om bijzondere redenen waarvan de voornaamste gelegen is in eenige verandering in het personeel der Redactie en in eenen anderen uitgever, zullen er voortaan op den laatsten Dingsdag van iedere maand vier of vijf nummers te gelijk worden uitgegeven, zoo dat de eerst volgende uitgave zal geschieden op Dinsdag 30 September 1828.’ Of er bij de nieuwe uitgever, J. Pippijn te Rotterdam, werkelik een maandnummer verschenen is, heb ik niet onderzocht, maar waarschijnlik bleef de onderneming voorgoed dood.[3] De ‘men’ die deze ‘gerugten’ had verspreid, was niemand anders dan de eigen uitgeversfirma Contze en Overbroek te Rotterdam, die de 24ste Augustus van hetzelfde jaar voor den

1) Bij de studie voor zijn *Leven van Bakhuizen* heeft hij de *Ned. Merc.* niet in zijn herinnering of tot zijn beschikking gehad. Als hij namelik over de Engelse toneelspelers en Miss Smithson schrijft, blijft hij in 't onzekere omtrent het jaar van hun optreden, en komt het dus niet in hem op, dit weekblad te raadplegen.
2) In de bibliografie nòch in de tekst wordt het weekblad genoemd. Ik richtte mij tot de schrijver, Dr. M.F. van Lennep, die zo welwillend was mij mede te delen dat hij inderdaad niets gevonden had, en dat mijn gissing hem waarschijnlik leek.
3) In het begin van het nieuwe jaar schrijft *De Nederlandsche Mercurius* (I, 296): ‘Nu schijnt toch Apollo onherroepelijk voor het publiek gestorven.’

dag kwam met een nieuw weekblad, *Argus,* door Fr. Reland, gelijk op het titelblad vermeld stond. Het prospektus van de nieuwe onderneming luidde: 'Uit N°. 1 blijkt genoegzaam, hoedanig de zaak van Apollo thans geschapen staat. Zij, die Apollo gekend hebben, zullen over zijnen dood niet rouwen; zij, die hem nimmer kenden, verliezen daarbij niets, en zullen, zoo als wij vertrouwen, wel belang stellen in de kennismaking met *ARGUS,* die zich in deze oogenblik wederom, gelijk voorheen in het *Zuiden,* nu in het *Noordelijk* Vaderland, ter bespieding en beoordeeling van al, wat er merkwaardigs gebeurt, met de ondergeteekenden heeft verbonden tot de uitgave van zijne Vertogen over alle onderwerpen van aanbelang. Geheel *Nederland* wordt derhalve ten vriendelijkste uitgenoodigd, tot ondersteuning van het doelmatig plan, zoowel der redactie als der Uitgevers.[1)]

Na de inleiding volgt *Argus' Lijkrede* op *Apollo,* gedrukt in brede rouwrand, met een doodskop er boven. Daarin wordt, met eerbiediging van de anonymiteit, maar voor tijdgenoten waarschijnlik duidelik genoeg, de doopceel van de overledene gelicht. De 'vader en moeder beide' van *Apollo* was 'een niet onbekend, regt luimig, Nederlandsch poëet en bekwaam taalgeleerde', dichter van 'een bundel luimige gedichten'. De vader was uitgeput, niet in staat het pas geboren wicht het nodige voedsel en levensonderhoud te verschaffen. Een pleegvader werd gevonden: die maakte zich schuldig aan 'moedwil en gewaagde proefnemingen.' Vandaar 'zo veel ongelukkige tooneelrecensien, vol wansmaak en laffe vleierij, sopperige verhandelingen en magere verskens, waaronder eenige die beter voor tweeregelige ulevellengedichtjes hadden kunnen dienen dan tot bijschriften op een aantal Nederlandsche Barden.' - 'Gelukkig dat er in eene groote stad een andere pleegvader gevonden wierd, die het arme wicht soms beter in de noppen stak, en van voedzame spijs voorzag. Nu zag het er soms welvarend uit; maar het goede door dezen gezonden, werd door een vloed van laf en onsmakelijk voedsel van elders verzwolgen.' Daar moest het aan sterven! Het kwijnde tot het

1) Het prospektus, ingeplakt in het Leidse exemplaar van de *Argus*, draagt alleen de ondertekening van de uitgevers. De, niet geringe, prijs van het weekblad was f 2.50 per drie maanden.

‘door mij, tot voorkoming van grooter onheil, rijp gekeurd werd om te worden uitgeroeid!’

‘Nu het offer geveld is’ - gaat de *Argus* voort - ‘houdt alle wraakzucht op.’ Wij voelen ons zelfs geneigd tot herdenking van zijn deugden: te midden van het onkruid groeiden enkele ‘geurige bloemen’ en ‘smakelijke vrucht.’ ‘Wij zullen die kweeken en verzamelen, om de taak, die wij den vermetelen jongen uit de handen gerukt hebben, en wenschen te vervolgen, aangenaam en nuttig voor ons en anderen te maken.’

Bij de grafkuil van de overledene staan ‘de luimige, en de niet luimige, ulevellenpoëet, benevens de hinkende Romanschrijver’. Argus houdt ze gelukkig nog terug: anders hadden ze zich uit verdriet in het graf gestort. Een donderslag van de Olympus besluit de plechtigheid, om het misbruiken van de naam *Apollo* te wreken.

Wij hebben geen enkele reden om aan de mededelingen van de *Argus*-redakteur, die immers van zijn uitgevers alle inlichtingen kon krijgen, te twijfelen.[1)] Drie opeenvolgende redakteurs hebben dus getracht het weekblad in het leven te houden. De eerste kunnen we, met behulp van de *Argus* zelf, terechtbrengen. Het is de Rotterdamse poëtaster N.J. Storm van 's Gravesande, die in 1827 een bundel *Luimige Poëzy* uitgaf, in *Apollo* uitvoerig besproken. *Argus* noemt hem ‘een geoefend Taalkenner’ (blz. 204) en met een duidelike zinspeling ‘Magnus Apollo’ (blz. 196). De eerste pleegvader, de ‘ulivellenpoëet’, kan ik nog niet thuis brengen, maar zijn naam zal wel te vinden zijn. Of de tweede pleegvader en de ‘hinkende romanschrijver’ dezelfde persoon zijn, is nog niet duidelik. Met de laatste is wellicht bedoeld Michiel Adriaansz., die aan *Apollo* meewerkte: volgens *Argus* was deze ‘kleine voornaam-genoot van Neerlands grootsten Zeeheld’ tenminste een vriend van de ‘Ulevelletjes-Bard.’[2)]

1) Een zijdelings bewijs dat Van der Hoop buiten deze kring stond, is wellicht te vinden in het feit dat de recensent van de *Muzenalmanak* in *Apollo* over Van der Hoop schrijft als ‘deze, zoo wij meenen nog jeugdige dichter’ (blz. 291). Zo schrijft men niet licht over een redakteur. Bovendien is het niet waarschijnlik dat V.d.H. in zijn eigen blad geen gedichten van zijn hand geplaatst zou hebben.
2) Zie de *Verscheidenheden* in *Argus*, blz. 272.

De personen van deze redakteuren zijn te onbeduidend om hun aandeel in de mislukte onderneming na te pluizen. Van meer belang is de vraag: Wie was de anonyme *Argus,* die zich met zoveel gevoel van eigenwaarde als leidsman opwierp? Het antwoord was gemakkelik te vinden, met behulp van het *Argus*-exemplaar dat mij ten dienste stond. Dat werd namelik door J.J.F. Wap, de bekende bewonderaar van Bilderdijk, in 1877 aan de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* voor de bibliotheek geschonken. Zonder twijfel was Wap zelf de redakteur, al is het geheim voortreffelik bewaard.[1)] Voor de latere onderzoeker schreef hij vóórin deze aantekening: 'De *Argus* was een. Weekblad, onder den bij toeval gekozen Redactie-naam van *Reland,* om *wàt* te noemen; - de inhoud bestaat uit een zamenwerpsel van allerlei bijdragen door een vriendenkring, in den Haag, die uit elkaêr stoof op dezelfde manier, waarmee de uitgeversfirma, te Rotterdam, en later te Breda, te *niet* ging.

Als uitgave van 1828 en 1829 is de *Argus* soms belangrijk, wegens personen, omstandigheden en onderwerpen van *dien* dag.

*On*bekend maakt onbemind; maar die zich had *bekend* gemaakt, zou *destijds* meer gehaat zijn geweest dan bemind. Dus *tacet!*'

Hier is al een duidelike vingerwijzing; de inhoud, die weldra uitvoeriger ter sprake komt, geeft o.i. de bevestiging. Breda, de woonplaats van de uitgever, is weldra ook de stad van Wap's werkkring; de Koninklike Militaire Akademie wordt vermeld. (blz. 113). Bilderdijk, Wap's vereerde vriend, opent de jaargang met een gedicht. Een pleidooi voor de toenadering van Noord en Zuid past in de gedachtenkring van Wap, de Katholieke redakteur van de *Belgische Muzenalmanak*. Katholieke sympathieën -

1) Zelfs bij de schenking wilde de auteur zich - uit schaamte voor zijn revolutionaire jeugd? - niet bekend maken. In de lijst van zijn werken (*Handelingen* 1876) komt *Argus* niet voor. Eerst het volgende jaar (*Handelingen* 1877, blz. 55) wordt het weekblad als 'aanvulling' naamloos aangeboden en vermeld. Opvallend is dat Wap in zijn exemplaar het eerste nummer van *Apollo* liet bijbinden, met de uitnodiging aan den heer Wap om mee te werken. Blijkbaar wil hij laten zien, dat hij *Apollo* niet bestreed omdat hij zich gepasseerd achtte.

zij het dan ook in de verzoenende geest van die dagen[1] - komen hier en daar uit. Eenmaal ging *Argus* voor zijn Protestantse lezers te ver, door uit een ‘oud boekje’ de ‘Historie van Balthazar Gerardts’ over te nemen (blz. 115): in een volgend nummer maakte toen Wap persoonlik bekend, dat *hij* het boekje aan de *Argus* zond. Hij verschuldigt zich met een beroep op zijn warm gevoel voor het dierbare vaderland en voor de Koning (blz. 142). Opmerkelik is ook, dat *Argus* de schrijver van het *Nieskruid,* de bekende scherpe brochure tegen de dichter Nierstrasz[2], goed kent (blz. 104.) Een stuk om deze criticus te verdedigen tegen de *Arnhemmer Courant* en *De Weegschaal* wordt niet opgenomen, omdat de aanval van deze bladen ‘zich zelf veroordelen’ (blz. 72). Een goed verstaander leest daaruit, dat de *Nieskruid*-bereider en *Argus* wel eens dezelfde persoon konden zijn. Inderdaad vertoont hun kritiek zo grote verwantschap, dat ik aan hun identiteit niet twijfel. De onderneming van Wap, met zoveel zelfbewustzijn begonnen, bleek evenmin levensvatbaarheid te bezitten als de *Apollo*. Het is een eigenaardig verschijnsel, dat juist in deze jaren herhaalde mislukte pogingen gedaan worden. Het voorbeeld van de Duitse naburen kan aanstekelik gewerkt hebben. De redakteur van *Apollo* wijst tenminste op *Morgenblatt, Abend-Zeitung, Gesellschafter* en *Zeitung für die elegante Welt*. Het grote voordeel van een weekblad, zegt hij, is de vlugge beoordeling van verschijnende werken, terwijl de lezers op de vervolgen niet lang behoeven te wachten. Toen de Rotterdamse uitgever voorgegaan was, volgden weldra Haagse konkurrenten. Uit de *Argus* (blz. 32) blijkt het bestaan van een weekblad ‘*De Vrijmoedige*’ te 's Gravenhage, dat ‘nog zeer jong overleden is en bijgezet in het familiegraf van zijn Rotterdamschen vriend *Apollo*.’ In hetzelfde jaar verscheen in Den Haag een weekblad *De Weegschaal (Argus,* blz. 72). Is *Argus* goed ingelicht, dan had Nierstrasz de redaktie op zich genomen; wanneer deze ‘de redakteur der weegschaal’ genoemd

1) In een artikel *Over den invloed van het Jezuïtisme* (blz. 196) wordt dit verderfelik genoemd en Willem I geprezen, omdat hij ‘*alle* godsdiensten even zeer beschermt.’ Het feit dat Wap in zijn exemplaar een verwijzing in een noot met inkt verbetert, doet veronderstellen dat hij de auteur van dit stuk was.
2) Zie o.a. Kalff *Gesch. v.d. N.L.* VII blz.

wordt *(Argus,* blz. 109), dan mogen we daar zeker wel een woorspeling achter zoeken. Wellicht is het niet zonder belang, dit orgaan van Wap's vijand en slachtoffer eens op te sporen.

Argus is binnen het jaar overleden. N°. 40, van 24 Mei 1829, eindigt met een uitvoerig afscheidswoord aan de lezer, met het motto: *Est modus in rebus; sunt certi denique fines*. De redakteur, is ontmoedigd. *Argus* is wel gelezen, 'maar zeker toch is het, dat de *Vaderlandsche Letteroefeningen,* gedurig aan, der Natie meer pleizier verschaffen, en dit om de eenvoudige reden, dat *de wereld wil verlakt worden;* wel nu; decipiatur!' - Hij spot met Nederlandse wansmaak en Nederlandse toestanden. 'Bilderdijk zou we] over den Geest der Eeuw kunnen gaan zitten *huilen, - wij*, daarentegen, hebben altijd nog al de vrijheid genomen om er eens mee te *lagchen*.' Wij meenden spijkers met koppen te slaan. Sloegen wij er soms wel eens neven, dan was het leven gaande in Zuid en Noord. Waarom gaan wij nu heen? - 'Wij zoeken Rust; wij willen Aanschouwers zijn.' Alleen een enkele keer zullen we nog fluiten als de akteurs het wat te bont maken. Een tweede reden is: wij willen al die verschillende hoofden hun verschillende zinnen laten. Wij lachen het laatst en....het best. Zal men een Gedenkzuil op ons graf plaatsen? Neen, een *Distel,* om de kwaadaardigheid aan te duiden. Yntema zal wel een lijkvaars maken. 'Maar hebben wij ù, onpartijdigen, nog al bevallen? Wij vragen dat niet als recommandatie voor een volgende keer, maar nieuwsgierigheidshalve. En hiermee, vaarwel! Rust op uw lauweren of op slaapblaren.'

In dit slotwoord horen we niet alleen de teleurgestelde revolutionair, maar ook de gekrenkte ijdeltuit, de onttroonde leider, Argus verzwijgt namelik, dat hij waarschijnlik voor een groot deel op zij gedrongen is door een jonge konkurrent. De iode September 1828 verscheen namelik bij L. Vermeer te Rotterdam het eerste nummer van *De Nederlandsche Mercurius. Tijdschrift aan de beoefenaren van fraaie kunsten en wetenschappen gewijd,* een weekblad met nummers in boekformaat van één vel druks[1]. De redaktie maakte zich niet bekend, maar het is duidelik dat de Amsterdammer Jacob van Lennep en de Rotterdammer A. van der

1) De prijs was dezelfde als van *Apollo*: *f* 2.50 per 3 maanden.

Hoop de leiding hadden. Alle bijdragen van de eerste zijn door zijn kleinzoon aangewezen; Van der Hoop publiceert meermalen gedichten met zijn naam, voluit of met initialen. Met No. 27 gaat het weekblad over in handen van Van Lennep's Amsterdamse uitgever, P. Meijer Warnars, maar zonder verandering in het ‘personeel der schrijvers’.

Terwijl *Argus,* als een jonge belhamel, met strijdlustige spot en overmoed ten tonele kwam, verschijnt *Mercurius* met deftige bezadigdheid en bescheidenheid. Is er wel plaats voor ons, nu er in dezelfde stad al twee letterkundige weekbladen verschijnen? In het begin zal de aanmoediging wel gering zijn, maar op den duur verwachten wij iets beters bij ‘eene zekere soort van lezers, welke minder behagen scheppen in den veranderden toon, waarop de Rotterdamsche *Apollo* zijne uitspraken is begonnen te geven, en in zijne nimmer eindigende verhalen, welke hoe fraai en roerend zij ook zijn mogen, zeer zelden een *heliconiaanschen* oorsprong verraden.’

Verder hoopt *Mercurius* niet onwelkom te zijn bij hen, ‘welke schroomvallig waren aan den *Argus* deel te nemen, uithoofde der veelvuldige Oorlogsmanifesten, welke hij reeds in zijn eerste Nommer tegen sommige dagbladen en personen heeft uitgevaardigd.’ Dat ‘schadelijk voorbeeld’ zal de redaktie niet volgen: wij wensen geen ‘openbare oorlog’ met hem, maar het beste voor hem en ‘onze oudere broeder *Apollo.’ Mercurius* wil dus stil en bescheiden zijn, en geen ‘orakelen als onfeilbaar uitbazuinen.’ Hij wil zich niet ‘de airs geven sentimentele, luimige of gelegenheidspoëten in zijne bescherming te nemen, en belooft ‘niet door welsprekendheid te zullen uitmunten.’ De dieven (n.l. Letterdieven) zullen door hun oude patroon begunstigd worden; niet de lompe *plagiarii*.

In hoffelike termen krijgen dus de konkurrenten menige hatelikheid te slikken. Het eerste nummer leverde al het bewijs dat de leiders geen oude deftigheden, maar spotlustige jongelui waren. Er wordt dapper gespot met de lange verhalen van *Apollo* en[1]

1 *Mercurius* gelooft dus Apollo's verzekering dat hij nog niet dood is, en vertrouwt op de verschijning van het maandnummer van 30 September. Zie hierboven blz. 273.

Argus (blz. 13), terwijl er een gedicht geplaatst wordt met het opschrift: *Raad van Jupiter aan Mercurius, toen hij hem naar de Aarde zond om den Argus te dooden* (blz. 11).

Mercurius trachtte aantrekkelik te zijn door veelzijdigheid en afwisseling. Doorlopend werden berichten geplaatst over toneel, muziek, schilderkunst, genootschapsvergaderingen enz. De medewerking schijnt goed te vlotten; de inhoud blijft op peil. Maar toch wordt de onderneming na een jaar gestaakt. Was de belangstelling van het publiek onvoldoende, de redaktie onenig of ontmoedigd? Heeft Van Lennep door tijdsgebrek de leiding opgegeven, of voelde hij zich meer door ander werk aangetrokken? De Narede van het laatste nummer laat ons in het duister:

'De Redaktie heeft om verschillende, voor het publiek onbelangrijke redenen, gemeend de voortzetting van den *Nederlandschen Mercurius* met dit 53ste nommer te moeten staken.

Aan het doel, met onpartijdigheid en waarheidsliefde den staat en voortgang der letterkunde in ons Vaderland te beschouwen, is de Redaktie getrouw gebleven: en moet zij al somtijds blootstaan aan hatelijke en lasterlijke aantijgingen, en aanvallen van nijd en onverstand, zij heeft het nimmer der moeite waardig geacht, zich tegen dezelve te verdedigen, omdat zij wist dat zij die nimmer verdiend had. Nieuwe dag- en weekbladen zijn sedert den aanvang van den Mercurius opgericht: aan geen van deze heeft de Redaktie eenig deel gehad, noch wenscht zij eenig deel te verkrijgen: zij ziet, misschien voor altijd, doch zeker voor lang, van het beoordeelen af, legt de pen neder, en wenscht aan elken lezer een hartelijk Vaarwel.'

* * *

Is nu het optreden van *Apollo, Argus* en *Mercurius* gelijkelik te beschouwen als pogingen van het opgroeiende geslacht om het gevestigde gezag van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* te ondermijnen, als tirailleurs voor de latere beweging? Sommige tijdgenoten schijnen dat gemeend te hebben. De redakteur van de Arnhemmer Courant beschuldigde de drie weekbladen 'in eenen adem van de zucht om onbeschoft te

wezen.'[1] Potgieter noemt later *Apollo* een 'voorspel der latere beweging,'[2] maar hij dacht daarbij meer aan de personen van Van der Hoop en Van Lennep - door hem ten onrechte aan *Apollo* gekoppeld - die inderdaad 'naar een vrijzinniger, een veelzijdiger beschouwing der litteratuur streefden', dan aan de werkelike gegevens die de doorbladering van het oude weekblad hem bood. Zijn oog viel daarbij op een waarderende beoordeling van Staring, die hij aan Van Lennep toeschreef,[3] en die hem voor het weekblad innam. Toch was hij niet blind voor 'iets huisbakkens in de inleiding en in menige beoordeeling.' Het komt mij voor dat Potgieter nog te gunstig oordeelde, en dat zijn oordeel anders geluid zou hebben, als hij de *Argus* en de *Mercurius* had kunnen vergelijken. De geest van Apollo is door en door huisbakken; van het nieuwe komt ongeveer niets tot uiting. Daarentegen komen *Argus* en *Mercurius* voort uit een streven naar verdieping en vernieuwing van de letterkundige kritiek. De volgende uiteenzetting zal deze opvatting verduideliken.

Apollo trad op zonder enig program van betekenis. Het nieuwe bestond daarin, dat de redaktie 'uitsluitend *Nederlandsche* stukken' zou geven, dat het blad niet maandeliks, maar wekeliks verschijnen zou. Het streven naar 'onpartijdigheid,' de belofte om 'godgeleerde en staatkundige kwesties te vermijden', 'jok en ernst af te wisselen' was evenmin een kenmerk van jong leven als 'het aankweeken van godsdienst, zedelijkheid en vaderlandsliefde', het 'welgevallig zijn aan de schoone sexe.' Dat alles kon men in de school van Tollens leren! Geen wonder dat deze Meester hoog in ere is. De 'ulevelletjes-Bard' - om met *Argus* te spreken - bedichtte hem in deze regels:

> Het waar eenvoudig schoon, dat valschen tooi verbiedt,
> Spreekt als met Serafstoon, in Tollens huislijk lied.

Een inzender vergast de lezers op een gedicht *Het leven is geen droom,* waarin deze regels:

1) Volgens getuigenis van de *Ned. Merc.* I, blz. 175.
2) In het *Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink,* blz. 19.
3) De recensie is getekend L.V. Wellicht zag Potgieter daarin de omzetting van Van Lennep, en is dat de oorzaak van zijn vergissing. Achter de letters A.H., onder andere bijdragen, kan hij Van der Hoop gezocht hebben.

Maar als 'k met Tollens in de hand,
Van huislijk heil mag dweepen,
Of zelf, voor liefde en vaderland
Het speeltuig heb gegrepen.

Is 't leven toch geen droom.

Een andere eigenschap - in de voorrede niet genoemd - is voorzichtigheid. Bilderdijk wordt in het eerste nummer zeer geprezen, maar over zijn denkbeelden laat de recensent zich liever niet uit: 'Er is over het systhema van Bilderdijk *vóór* en *tegen* reeds zoo veel geschreven geworden, dat wij het overtollig achten, dit op nieuw te bestrijden, uitteleggen, of wel te verdedigen.' Ook in de beoordeling van Staring zien we een geven en nemen. Zijn oorspronkelikheid wordt geprezen. 'Velen hebben een' nieuwen, eenen ongemeenen maat gezocht; doch Staring alleen heeft al de wetten van het rythmus met voeten kunnen treden, zonder echter op te houden zwier en kadans aan zijne verzen bij te zetten.' Dat klinkt modern. Maar later wordt gesproken van verzen 'hotsend en botsend als een bolderwagen op eenen stroeven weg,' van 'niet duidelik genoeg voorgestelde gedachten.'[1)]

De onpartijdigheid' bestaat daarin, dat er veel en velerlei geprezen wordt. De tweede redakteur, met zijn tweeregelige *Dichterenkarakteristiek* is daar sterk in.[2)] Na de ouderen, Bilderdijk, Feith, Loots, Tollens, krijgen de jongeren hun beurt: Da Costa, 's Gravenweert, Van Lennep, Nierstrasz enz. Over Van Lennep b.v. heet het:

De onovertrefb're toon van Byrons tooverfluit
Lokt in van Lennep's zang de tranen de oogen uit.

De waardering voor de Engelse romantiek, die uit deze regels schijnt te spreken, ging bij de redaktie niet diep. In hun weekblad tenminste zijn er weinig sporen van, of het moest zijn het opnemen van een paar gedichten 'naar Lord Byron' en 'naar W. Scott.'[3)]

1) *Apollo*, blz. 81-84.
2) Zie *Apollo*, blz. 24, 144 en 152. Hij ondertekent met de letter P.
3) Zie *Apollo,* blz. 168, 175, vgl. 237. Daarnaast staat een *Voorlezing over Ossian en zijne werken* (blz. 90).

De enige die lof en blaam in evenwicht tracht te houden, en soms onomwonden veroordeelt, is de beoordelaar van Staring; L.V.[1] Hij maakt aanmerkingen op de verzen van Nierstrasz (blz. 41) en W.H. Warnsinck (blz. 129), veroordeelt de 'Dichterlijke Eerstelingen' van H.A. van Langelaar als een 'misgeboorte' (blz. 209) en ziet in de gedichten van Vinkeles 'al de ware schoonheden en de verschrikkelijke gebreken van een onbeschaafd genie' (blz. 217). Daarentegen prijst hij Barend Klijn, die 'zijn roem staaft' (blz. 177) en P. Moens (blz. 225).

Gebrek aan onderscheidingsvermogen toont weer de medewerker P.A., die zich speciaal belast met het beoordelen van de onderscheiden dichterlike Almanakken (blz. 289, 292, 305, 308, 309), maar niet minder de redaktie, die allerlei prulgedichten plaatst. Naast verzen van Potgieter die een belofte bevatten, vindt men poëten als L. van den Broek, Dalhuis, Van Altena, W. Vastrik. Het doet dan ook wat zonderling aan, als de medewerker G. in een Bilderdijk-beoordeling zich juist in deze kring komt beklagen over de zondvloed van prullen, de ellendige rijmelarij en wansmaak, die woekeren ten nadele van de waarachtige poëzie[2].

Argus toont in zijn baldadigheid de scherpst mogelike tegenstelling niet de behoedzaamheid van *Apollo*. Het motto is aan Cats ontleend:

> Al leyt de waerheit in het graf,
> Al wat haer druckt dat moet 'er af.

Voordat hij gaat sollen met de dode *Apollo,* begint hij met een dubbele oorlogsverklaring: aan de rijmelaars en aan de waanwijze recensenten. De vereniging van Noord en Zuid is heilzaam geweest. 'Heerlijk smelten de toonen van Batavier en Belg te

1) Op blz. 184 zegt deze L.V. dat hij niet dezelfde L.V. is, die zekere brief schreef in het *Letterlievend Maandschrift*. Hij verbergt zich achter die letters, maar wil ieder belangstellende zijn naam noemen. Zou daaruit blijken, dat hij niet de eerste redakteur was? Die wilde immers onbekend blijven.
2) Zie de beoordeling van Bilderdijk's *Vermaking*, op blz. 233. Ook het geneesmiddel dat G. aangeeft is wat zonderling: 'Mogten *Loots, Tollens* en anderen zich met *Bilderdijk* weder vereenigen om het schoonste pleit te voldingen', nl. de rijmelarij te verdrijven!

zamen.' De Hollanders kunnen van de Belgen veel leren, mits ze hun bekrompen vaderlandsliefde achterstellen bij hun liefde voor de Mensheid. 'Wij zullen een scherpziend oog op Noord en Zuid gevestigd houden; wij zullen scherts en ernst van Belg en Batavier tot één geheel smelten; wij zullen de hoogschatters en handhavers der waarachtige Poëzij, de geesels der veelvuldige rijmelaars zijn.'

Wij richten ons vooral tegen 'de Tijdschriften, die, grijs van ouderdom en kindsch van oordeel, den smaak verpesten, de halfgeleerden verbijsteren, en, door overdreven lof of afkeuring, de *Vaderlandsche Letteroefenaren* zoowel als de *Letteren* zelve in het verderf slepen - met één woord: alles, waarover zich iets nuttigs zeggen laat, en waarvan thans nog maar al te weinig gewag gemaakt wordt, zal, met honderd oogen bespied, ten voorwerp onzer bespiegelingen verstrekken.'

Hier is de jonge revolutionaire romanticus aan het woord. De klank van zijn woorden is wat hol; de tijd zal bewijzen dat de hooggestemde beloften door zelfoverschatting onvervulbaar zijn, maar de aspiraties zijn inderdaad die van een nieuw geslacht; zijn scherpe kritiek is, ondanks de omwikkeling met persoonlike hatelikheden, in hoofdzaak juist.

Het voornaamste mikpunt is Yntema, die met spot en haat achtervolgd wordt.[1] *Argus* neemt geen blad voor de mond: 'Het

1) Vooral in de rubriek *Verscheidenheden*. Zie *Argus*, blz. 8, 31, 64, 159, 169, 224 enz. Yntema liet zich niet onbetuigd. In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1828 (II, blz. 708) vindt men een veertienregelig gedicht *Aan Argus en consorten*, *ééns voor altijd*. Het motto is ontleend aan de *Ned. Mercurius* 1828 No. 5:

'In schimp en smaad volleerd,
Ziet men 't gespuis bij hoopen
De in gal gedoopte pen
Aan 't boekgewurmt' verkoopen.'

De aanhef luidt:

O Argus! waar toch voert uw dolle woede u heen?

Tegen het einde vindt men de regels

Vaar voort, o schaamtelooze! op mij uw gal te braken,
Of 't andren vrijdom schonk van uw vergifte kaken!

Argus drukt het gedichtje, zonder het motto, in zijn laatste nummer triomfantelik af.

is daar in Amsterdam onder dat Recensentenboêltje naar alle regt: *asinus asinum fricat*' (blz. 31). In een vernietigende '*Klagt over den Nederlandschen Muzenalmanak voor 1828* (onder het motto 'O je!') luidt het ernstiger: in deze recensie moge men een bewijs zien 'dat de volksgeest allengs, ook in de letterkunde bij ons werkzaam wordt, dat het publiek zich ergert aan de achteloosheid en waanwijsheid, waarmede telkens, allen verstandigen tot hoon, aan zinledige rijmelarij, lof en wierook wordt verspild.' In Nederland is 'verzen maken eene ongeneeslijke, maar ook eene aanstekelijke ziekte.' Zouden 'de ware Dichters hier te lande tegen de verzenmakerij hoegenaamd geene quarantaine-maatregels kunnen daarstellen?' (blz. 108).

Met innig genoegen neemt *Argus* de geselroede ter hand. Warnsinck, door *Apollo* gunstig beoordeeld, wordt beschuldigd van Tollens-imitatie, van 'rampzalig gewawel' (blz. 9). Erger komt H. van Loghem er af (blz. 74). De afstraffing is gestemd op de toon van sommige latere Nieuwe-Gids-kritieken:

'De heer Van Loghem kan een braaf man, een goed huisvader, een eerlijk handelaar, een schrander fabrijkant, een bekwaam wiskunstenaar of iets dergelijks zijn, maar als *dichter* verdient hij een krans van slaapblâren, of eene muts met bellen. Hij verstaat nog minder zijne taal dan Warnsinck, en is nog langdradiger dan Klijn, nog zoetsappiger dan Ten Hoet en nog vervelender dan Vincent Loosjes. - Wij zullen dezen mesthoop niet omwroeten, om er paarlen in te zoeken.' In die toon gaat het drie kolommen door (blz. 74). De dichter L. van den Broek wordt iets minder hard aangepakt (blz. 101), maar krijgt toch ook heel wat te horen. Dat de rijmelaar Barbaz (blz. 276) en de Rijmwoordenboekschrijver Witsen Geysbeek (blz. 207) bespot worden, spreekt van zelf: 'Niemand is meer in staat om den rijmoceaan te stuiten in zijne alles vernielende vaart.' Kollektief wordt er afrekening gehouden in de genoemde beoordeling van de *Muzenalmanak*. Tegen de 'geest des tijds' is b.v. de opmerking gericht: het gedicht *Nederland* van J. Schouten 'is zoo verregaande in ons arme land op te hemelen, dat het ook hier in 't gekke begint te loopen.' De recensent eindigt met de hoop dat deze tiende jaargang van de *Nederlandsche Muzenalmanak* ook de laatste zal zijn. Ook de *Almanak voor het Schoone en Goede* (1829), volgens *Apollo*

inderdaad ‘schoon en goed’, levert, naar het oordeel van *Argus* een ‘heel treurig tooneel’: Vader Yntema is ‘een eeuw ten achter in *alles*, en moest maar stil met zijne klompen van het ijs blijven.’ Robidé van der Aa wordt begroet met ‘foei!’, Hendrik Meijer verkoopt ‘beuzelpraat’. Alleen Tollens, Potgieter en Staring maken een goed figuur.[1)] De waarde van zulke rake opmerkingen wordt wel wat verminderd, als we weten dat Wap zelf redakteur van zo'n dichterlike almanak was, waarvan het peil niet ver boven dat der konkurrenten uitstak. Daarbij kan zijn ijdelheid hem parten gespeeld hebben, maar zijn eigen poëzie levert het bewijs dat zijn voornaamste kracht in het negatieve gelegen is. Begrijpelikerwijze wordt Bilderdijk verheven; ook de Bilderdijkiaan Jan van Walré wordt geprezen (blz. 201). Maar een voorloper van de jongeren toont *Argus* zich door Van Lennep's *Nederlandsche Legenden* prijzend te stellen tegenover de produkten van het oudere geslacht (blz. 193), en niet minder door de grootmeester van de huiselike poëzie, Tollens, aan te durven, zij het met de nodige strijkages. Deze Tollens-kritiek (blz. 297 en 313) is een van de merkwaardigste bladzijden uit *Argus*. De *Nieuwe Gedichten* van Tollens zijn ‘oorspronkelijk-fraai’, maar hun karakter is ‘kleingeestig-huisselijk.’ Uitgaande van de stelling: ‘Gedachte en taal zijn één’, wil de beoordelaar vooral de taal nader beschouwen, en bevindt die uiterst zwak. Hij wijst op goedkope herhaling en allitteratie. Met een juist oordeel wordt de *Verovering van Damiate* zwak genoemd en *Dichters Avondmijmering* geprezen. Onvoorwaardelik afgekeurd worden de onbeduidende gelegenheidsgedichten. Maar ook het bekende *Winteravondliedje* vindt geen genade, met ‘buitengemeen weinig beteekenende’ regels als: ‘Al zijn de boomen wit als dons, enz.’ ‘Zoodanige Poëzie, als

1) Op blz. 225, 247 vgl. worden *Brieven* over *Holland* met instemming uit de *Westminster-review* vertaald. Daarin worden Bilderdijk, Da Costa, Tollens en Kinker als de grote levende dichters aangewezen. Overigens wordt geklaagd: ‘Nooit werd een Land zóó overstroomd door Prulpoëten en Rijmelaars als tegenwoordig Holland.’ Is Bowring, die in deze tijd Holland bezocht (vgl. *Argus*, blz. 70: ‘De heer Bowring wordt te Amsterdam door het Poëtengild verdrukt en vermoord.’ Ze willen allemaal door hem vertaald worden!’) hiervan de auteur? Of kwam de brief uit Nederlandse pen?

het dien naam dragen mag, noemen wij belagchelijk.' Op de *Feestzang* is veel aan te merken. *Klara en Ewoud* is 'roerend schoon', maar....er zijn holklinkende plaatsen, niet geheel van 'bombasterij vrij te pleiten.' Het slot is bevredigend: de roem van Tollens is niet aan het wankelen te brengen. Wij zijn trots op deze bundel, maar Tollens moet voortgaan zijn poëzie te verbeteren.

Men ziet dat *Argus* ook hoffelik de waarheid kan zeggen. Toch is dit aantasten van een gevestigd gezag - waarin de oudere tijdgenoten een grenzenloze aanmatiging gezien moeten hebben[1)] - het duidelikst symptoon dat een jonger geslacht bewust tegenover de ouderen positie gaat nemen.

De *Nederlandsche Mercurius* - wij zagen het reeds in het beginselprogram, als het die naam mocht dragen - trad niet als beeldstormer op. Bezadigdheid en degelikheid schenen voor de redaktie de voornaamste deugden. Maar vader Yntema zou weldra ondervinden dat er een nieuwe belhamel opgestaan was, die evenmin als Argus eerbied had voor zijn ouderdom en zijn gezag. Van Lennep, de geboren guit, gebruikte meer peper en zout dan venijn. In het 2de nummer begon *Mercurius*, in navolging van Huydecoper's aantekeningen op Vondel, een reeks 'Taal- en dichtkundige Aanteekeningen' op Yntema's vertaling van Müller's Griekenland, een doorlopende bespotting van Yntema's verzen.[2)] Yntema antwoordde uit de hoogte, en schijnt zelfs van 'fielterij' gesproken te hebben. Sedert wordt elke gelegenheid om een speldeprik of een klap te geven, te baat genomen.[3)]

Achter de baldadigheid schuilde ernst. En de kritiek èn de poëzie moest op hoger peil gebracht worden. Een inderdaad bezadigd artikel werd geplaatst, met het opschrift: *Iets over de Letterkundige beoordeelingen in Nederland* (blz. 104), dat volgens de redaktie ingezonden was door 'een onzer achtenswaardigste Letterkundigen.' De gangbare kritiek - zo luidde het betoog - hechtte te veel aan Gezag, aan de officiële stempel, scheidde niet

1) Men bedenke b.v. hoe hoog Potgieter aanvankelik Tollens stelde.
2) Zie blz. 17, 33, 49, 65.
3) Zie b.v. Ned. Merc., blz. 176, 193, 285, 278, 343, 480, 514, 553.

de mens van de dichter, en veroordeelde dus te vaak het gedicht uit afkeer van de persoon. Daartegenover zijn de jongste recensenten dikwels te scherp-persoonlik, te opgeblazen. Vooral bij naamloos schrijven is die aanmatigende toon af te keuren. Kritiek moet zijn: 'terugwijzing van niets belovende aankomelingen.' Eerst dan zal er ware broederschap heersen in de republiek der Letteren.

Op dit artikel volgt een bijdrage, 'gevonden onder de nagelaten Papieren van een Enthusiast': *Ièts over de Poëzy. Aan een jeugdigen vriend*. Daarin wordt gewezen op de verheven roeping der poëzie: 'het voorstellen der schoonheid door middel der taal.' De ware dichter moet 'in gloeiende geestdrift het *schoone* zoeken en beminnen.' In de strijd tegen de rijmelaars treedt *Mercurius* dus op als bondgenoot van *Argus*. In een kritiek op de *Gedichten* van L. van den Broek (blz. 193) wordt gezegd dat de kritiek van de jongeren, in tegenstelling met die van pseudo-Kunstrichters als Yntema, 'eenen geheel anderen toon aangenomen' heeft. Het oordeel over deze toenmaals voor vol aangeziene dichter luidt dan ook verre van gunstig.

Van Lennep kiest bij voorkeur het wapen van parodie en satyre. De burleske geest van Fokke Simons schijnt in deze tijd over hem vaardig te zijn.[1)] Om gericht te houden over de *Nederlandsche Muzenalmanak* kiest hij de vorm van een *Dramatische Voorstelling: De Musen en de Musen-almanak*. Het toneel is op de Helicon. Calliope zit in de *Nederlandsche Legenden* te lezen; Clio heeft een historiese roman à la Walter Scott onderhanden. De Muzen drijven dan dapper de spot met almanakpoëten als Den Beer, Yntema, Van Loghem. Maar ook Potgieter krijgt een veeg: zijn *Lotsbeschikking* bevat 'malle praat.' Tollens is kinderachtig; Oosterwijk Bruyn levert 'ellendig broddelwerk.' Blijkbaar geven

1) Zie het *Recept voor een beschrijvend Leerdicht* (blz. 237), een bespotting van de School van Feith, in de trant van de *Moderne Helicon* (blz. 237) en het 'luimige' *Menu* van *Mercurius* (blz. 411). Vgl. het geparodieerde *Romantisch fragment*, op blz. 222. Een berijmde parodie is ook: *Amsterdamsche Jantje bij de eerste opvoering van Het Sprakelooze meisje of het oproer te Napels*, (blz. 305, 320. Volgens de bibliografie zijn deze bijdragen inderdaad van Van Lennep.

de dichters het uitschot van hun portefeuille.[1] Zachter is het oordeel over de *Belgische Muzen-almanak*.[2] Opmerkelik is dat de beoordelaar een van de werkelik goede stukken, Staring's *Jaromir,* niet weet te waarderen; het is ‘meer vreemd dan schoon’, een vrucht van het ‘koude verstand.’ Weer een andere ‘onbekende inzender’ maakt de prulpoëzie van H.A. van Langelaar af, met instemming van de redaktie.

Zo hardhandig als *Argus* is *Mercurius* niet, maar in hun verontwaardiging over het lage peil van onze dichtkunst trekken ze één lijn. Ook Van Lennep maakt met ingenomenheid de woorden van een vreemdeling, John Bowring, tot de zijne: ‘Of de rijmliefhebberij de mededinging der proza heeft vernietigd, weten wij niet, maar geen natie van poëtasters heeft immer het verknoeijen en verwringen hunner taal tot een eeuwig gelol, zoo gemisbruikt, als de Hollanders.’[3]

Een letterkundig criticus van betekenis school er in Van Lenriep niet: nòch uit zijn aanprijzingen van Bilderdijk,[4] nòch uit zijn vergelijkende beoordeling van twee Lamartine-vertalingen[5] nòch uit zijn recensie van *De Schildknaap* van Mej. De Neufville[6] is veel te leren. Het getuigt van zelfkennis dat hij na 1829 van het recenseren afziet.

Door de sympathieën van de beide redakteurs stond *Mercurius,* evenals *Argus* aan Bilderdijk's zijde.[7] Welke houding nam het weekblad tegenover Tollens aan?

1) Zie *Ned. Merc.* blz, 273 en 277.
2) Blz. 435. Deze recensie is niet van de redaktie. Het oordeel over Staring wordt in de n.i. ‘te scherp’ genoemd.
3) In een voornamelik verslag-gevende beoordeling van zijn *Sketch of the Language and Literature of Holland* (*Ned. Merc.* 731, 747)
4) Blz. 177.
5) *De dood van Socrates*, door Vincent Loosjes en door J. Kisselius (Ned. Merc. blz. 84).
6) Blz. 795. Volgens Van Lennep is het boek geen historiese roman, maar ‘een ware geschiedenis doorweven met verdichte voorvallen’; nuttige lektuur, en prijzenswaardig omdat de karakters ‘met fiksche trekken afgemaald’ zijn.
7) Ook in het politieke: zie b.v. het gedicht *De liberale schreeuwers van den dag* (blz. 191): 't is hun maar om posten, titels en pensioen te doen! Ze zijn dom en onbeschoft, koesteren zich in ‘nachtkaarsgloed, en wroeten in zwijnendraf! Ook in de beoordeling van S.I. Wiselius: *De staatkundige verlichting der Nederlanders* (*Ned. Merc.*, blz. 161, 183) draagt een konservatief karakter.

Onder de ‘briefwisseling’ vinden we een merkwaardige uitlating (blz. 538). Er was bij de redaktie een artikel ingekomen van G., waarin Tollens afgebroken werd. Om de scherpe toon meent de redaktie het te moeten weigeren: ‘De tijd is wel voorbij, waarin men den Heer Tollens eene *buste* wilde oprichten, maar als *huisselijk* dichter en *naïve* volkszanger hebben wij te veel achting voor zijn talent, om hem aan de bijtende critiek van een *naamloozen* schrijver bloot te stellen.’ Waarschijnlik heeft deze inzending de redaktie aanleiding gegeven om zelf een oordeel uit te spreken over de *Nieuwe Gedichten* van Tollens.[1)] Het stuk is getekend K.K., maar het komt ons voor, dat de redakteur Van der Hoop, de stadgenoot van Tollens, zich daarachter verschuilt. Het zou immers vreemd zijn dat een andere ‘naamloze’ schrijver wèl de gelegenheid zou gekregen hebben om de gevierde volksdichter harde waarheden te zeggen. Het oordeel wil onpartijdig zijn: geen ophemeling en geen verwerping. ‘Wij zijn persoonlijk met den heer Tollens bekend en weten dat hij meer gesteld is op waarheid dan op loftuitingen. Lof en blaam worden gelijkelik toegewogen, maar vrij scherp klinken de verwijten van prozaies ritme, pleonasmen, stoplappen, woorden die er naast zijn. Van de bekroonde feestzang over de Boekdrukkunst wordt zelfs gezegd dat die ‘meer klanken dan denkbeelden’ bevat. Als pleister op de wonde komt het slot: wij verwachten nog veel van Tollens.

Ook in de houding tegenover Tollens zijn dus *Argus* en *Mercurius* geestverwanten.

In het opbouwende gedeelte is *Mercurius* rijker en veelzijdiger dan zijn oudere broeder. Met de ‘aanmoediging van ware talenten’ liep het geen vaart, omdat jong talent uiterst schaars was. *De Nederlandsche Legenden* van Jacob van Lennep worden, waarschijnlik door zijn mederedakteur, zeer geprezen.[2)] Het zijn ‘luisterrijke modellen’; ‘zeer schoon stemmen deze tinten met den

1) *Ned. Merc.*, blz. 571, 587, 603.
2) Zie blz. 81, 97, 129, 149, 164, 200, een brede beoordeling dus.

oorspronkelijken toon der oud-Hollandsche voorwerpen, zeden en gebruiken overeen, en stellen een geheel daar, dat even nieuw als onderhoudend is.' Dat Van der Hoop aan Van Lennep ook de waarheid durfde zeggen, blijkt uit een ondertekende ongunstige beoordeling van zijn *Marino Faliero* (naar Byron.[1] Van Lennep wordt 'niet aangemoedigd om het treurspel verder te beoefenen.'

De warme belangstelling voor het toneel is een nieuw element in *Mercurius*. Ook dat was een punt van aanraking voor de beide redakteurs. Van der Hoop is de romantiese idealist, die gruwt van de bestaande toneeltoestanden. In een gedicht *De schim van Shakespear*[2] klaagt hij over de diep gezonken toneelsmaak. Men wil slechts het 'natuurlike', en....de *wansmaak* wordt *betaald*. In dit stukje komen o.a. deze regels voor:

> Poëzij! - Vereeuwigd Zanger, o men gruwt hier van dit woord;
> En de Schouwburgzaal staat ledig, als haar maatzang wordt gehoord.
> Maar 't bedrijf van jagers, krijgslui, joden, raden, ambachtslien,
> Kunt ge op straat, in kerk of woning immers daaglijks *gratis* zien?
> Vraag dit aan d'ontelbre schare, die voor 't schoon der dichtkunst koud;
> Zelfs een klucht van *hond* en *aaksters* met verrukking heeft aanschouwd.

Om de lezers van het weekblad met het romanties drama kennis te doen maken, leidt Van der Hoop zijn eigen treurspel *Hugo en Elvire* met twee bladzijden proza in, en laat bij gedeelten twee bedrijven volgen.[3]

Van Lennep is de toneelliefhebber en trouwe schouwburgbezoeker, die in een vaste Amsterdamse rubriek krities verslag geeft. Ook hij ergert zich over de smaak van het publiek: 'Kotzebue trok menschen; op den volgenden dag is Racine bijna door niemand bezocht geweest' (blz. 529). Nieuw Nederlands talent valt er niet te prijzen: alleen Thöne krijgt voor zijn blijspel *Oude en nieuwe zeden* een eervolle vermelding, al werden daarin 'de Hol-

1) *Ned. Merc.* blz. 635.
2) *Ned. Merc.*, blz. 409, getekend A. v.d. H. Jr.
3) *Ned. Merc.* blz. 643, 689-824. Wijst dit misschien op gebrek aan kopie, waaraan de onderneming bezweken kan zijn?

landsche zeden wel eens wat te sterk geprezen.[1] Maar des te meer is het nodig op de grote buitenlandse kunst te wijzen. Een welkome gelegenheid daartoe biedt de komst van een Engels toneelgezelschap, met de 'ster' Miss Smithson. Voor de toneelgeschiedenis, maar ook voor de wassende belangstelling in Engelse litteratuur ten onzent zijn Van Lennep's mededelingen en opmerkingen van belang.[2] De Engelse toneelspeelster werd met 'ware verrukking' toegejuicht. De troep bleef van 14 Maart tot Mei en vertoonde meermalen drama's van Shakespeare, o.a. *Hamlet*.

Dat Mercurius de buitenlandse romantiek met gespannen aandacht volgt en die hier te lande ingang wil doen vinden, bewijst ons menige vertaling, naar Victor Hugo e.a.[3] maar ook uit de rubriek *Vreemde Letterkunde,* waarin rechtstreeks voor belangrijke verschijningen aandacht gevraagd wordt, door een karakteristiek en uitvoerige proeven.[4]

Deze karakteristiek doet wellicht *Mercurius* belangrijker schijnen dan het weekblad in werkelikheid is. Bladert men in de jaargang, dan wordt men het eerst getroffen door het bonte allegaartje. Men mist een leidende gedachte, een bewuste wil. Laag-bij-de-grondse grappigheid vindt men vlak naast ernstige uiting; onbeduidende schetsjes in achttiende-eeuwse spektatoriale trant, prullig allerlei staat als lokkend voedsel voor de burgerman naast de delikatessen voor de romantiese jeugd. Deze oppervlakkigheid, dit gebrek aan karakter komt het best uit, als men er de voortreffelike jaargang van *De Muzen,* die slechts vijf jaar later zal verschijnen, naast legt. Het blad is dus niet voornamelik bezweken door de ongunst der tijden - gelijk de *Muzen* - maar door ge-

1) *Ned. Merc.*, blz. 444, 447.
2) Zie *Ned. Merc.* blz. 423, 447, 501, 529, 544. Worp (*Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland* II, blz. 401-402) maakt geen melding van dit bezoek: hij vermeldt alleen de komst van Engelsen in 1814 en 1845.
3) O.a. op blz. 559 *De droefheid van den Bassa*; blz. 662 *Het Grieksche Kind* (door Van der Hoop).
4) Zie bladz. 427: Victor Hugo, *Les Orientales*; blz. 523: J. de Rességuier *Tableaux poétiques*; verder blz. 555, 700.

brek aan innerlike kracht. De jonge litteratuur had zijn Leider nog niet gevonden.

Nauweliks kan men zeggen dat *Argus* en *Mercurius* bres geschoten hebben in de vesting van het letterkundige konservatisme. Wel konstateert *Mercurius,* met een zekere trots, dat in het begin van 1829 maar één tiende van de verzen geproduceerd zijn die de rijmvloed in het voorjaar van 1828 opleverde; een bewijs 'dat de kritiek uit haren doodsluimer ontwaakt is.' Men verzekert zelfs dat sommige rijmbazen nooit meer zullen dichten. 'Welk een heerlijke toekomst!'[1)]

Het is zeer goed mogelik dat de scherpe kritiek het aantal liefhebberende rijmelaars gedund heeft, maar verdelgd zijn ze niet. De almanakken blijven rustig de jaarlikse oogst inzamelen; de opwinding van het jaar 1830 zal weldra de rijmvloed doen rijzen.

Duurzaam zou de herinnering aan deze kritiek alleen bewaard zijn, als de leiders van *Muzen* en *Gids* zich bewust waren geweest het spoor van deze weekbladredakteuren te volgen. Maar tussen de voorgangers en de voltooiers lag een klove. Wap, Van Lennep en Van der Hoop waren Bilderdijkianen; hun blik was naar het verleden gericht. Tevens waren ze bewonderaars en navolgers van buitenlandse romantiek, maar nòch hun liefde nòch hun navolging werkte vruchtdragend na, in oorspronkelike voortbrenging. Hun geestelike spankracht verslapte weldra, omdat de drijfveer van een machtige toekomstverwachting ontbrak. Daarom werden ze terzijde gedrongen door het jong-liberale drietal: Drost - Bakhuizen - Potgieter, die een levenskrachtige nationale romantiek zouden verwerkeliken. Wap, de meest luidruchtige, maar het de hem eigen luchthartigheid. Na zijn 'vaarwel' van 1829 heeft Van Lennep woord gehouden: als tijdschriftredakteur en letterkundig criticus zien we hem niet meer optreden, al blijft zijn nodig had. In 1832 protesteert hij nog eens tegen de beoordeling waaraan zijn vriend Van der Hoop had blootgestaan in de *Konsten Letterbode*.[2)] Hij verwerpt de 'in zwang komende wijze van

1) *Ned. Merc.*, blz. 602.

2) Deze verwensingen vindt men in zijn brieven aan Immerzeel, op de Koninkl. Bibl. te 's Gravenhage bewaard. In de eerste, van 1838, schrijft hij:
'Voor uwen bundel zal ik u morgen een spiksplinter nieuwe romanze zenden, en dépit du recensent des recensents et des clairvoyants du soirdisant guide, qui par ses critiques se prépare un avenir assez agréable; car Dieu donne à chaque animal ses armes particulières, et à chacun d'eux moins où peu de mémoire. Ici bas, cher ami! beaucoup de fleuves, mais point de Lethé: qu'ils prennent garde!'
En niet lang daarna (25 Junij 1838):
Schoon ik het niet ontveinzen kan, dat men mij in verschillende recensien vinnig genoeg heeft doorgehaald, om de onbeschofte stellers er van niet een duchtig pak slagen te gunnen, zoo gevoel ik mij in geenen deele ontmoedigd, en zal ik voortgaan met dichten, zooals ik het *verkies* doen; want ik schrijf voor fatzoenlijke lieden, en voor geen naamlooze, elkander vergodende rekels....

recenseren, het ‘uitkippen van enkele zwakke uitdrukkingen’. Kritiek is moeielik! Laten de Nederlanders daarin eens een voorbeeld nemen aan de Fransen: Colnet, Janin, De Sainte Beuve, Nodier! Van der Hoop toonde de minste neiging om het veld te ruimen. Met echt romantiese hoogmoed voelde hij zich blijkbaar de geroepene, de als dichter en leider miskende. Hij vond een nieuw orgaan, door een openlik bondgenootschap met de Dordtse litterator Mr. P.S. Schull, n.l. de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis,* die in 1832 en 1833 driemaandeliks verschenen. Na de dood van de hoofdredakteur Schull slaagt Van der Hoop er niet in, het tijdschrift in stand te houden. Met leedwezen en wrok ziet hij hoe de teugels hem ontglippen, en de onbekende recensenten van *De Vriend des Vaderlands* - niemand minder dan de jonge Drost en Potgieter - hèm voor de rechterstoel dagen en vonnissen. *Muzen* en *Gids* maken het nog erger, maar Van der Hoop blijft tot het einde overtuigd dat ‘les clairvoyants du soi-disant guide’, die ‘naamlooze, elkander vergodende rekels’[1] zijn roem bij het nageslacht niet kunnen deren.

Het duister van de vergetelheid waaruit wij deze drie mislukte leiders een ogenblik te voorschijn deden komen, is dus volkomen begrijpelik. De zwakke stroming werd door een sterkere, uit een andere richting komende, overstelpt. Maar de eer, beweging gebracht te hebben in stilstaande wateren, komt voor een deel toch ook aan de vergeten voorgangers toe.

Assen, Sept. 1913.

1) In een Antikritiek, gericht *Aan den Heer A. van der Hoop Jr.* in de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* I *Boekb.*, blz. 97.

Aanteekening bij het voorafgaande artikel

De mogelijkheid bestaat, dat Potgieter, dit artikel lezende, onmiddelijk zou uitroepen: die schrijver heeft juist gezien; Van Lennep en Van der Hoop redakteuren van *Apollo*, het was een gissing zonder zekerheid en die nu onhoudbaar blijkt. Mij persoonlijk schijnt die mogelijkheid zeer groot, en het is alleen terwille van de nauwgezetste billijkheid dat ik, met goedvinden van de schrijver, het volgende aan zijn opstel wensch toetevoegen.

Dr. de Vooys zegt: 'Een dergelijk weekblad, geredigeerd door twee bewonderaars van de buitenlandsche romantiek, moest dan wel interessant zijn als spiegel van ontwakende belangstelling' - en vermeldt verder dat hij vreemd opzag toen hij daarna het weekblad, met zijn breedsprakige, quasi-geestige 'Inleiding' en zijn huisbakken inhoud in handen kreeg. 'Al dadelijk' - gaat hij dan voort - 'kwam de veronderstelling bij mij op, dat Potgieters mededeeling slechts op een gissing berustte, die een vergissing blijkt te zijn.'

Nu wil het geval dat Potgieter zelf, alvorens *Apollo* te vermelden, het klaarblijkelijk herlezen heeft en er in zijn zachte en ironische volzinnen een oordeel over uitspreekt, zoo vernietigend, dat wel niemand na hem veel van dat weekblad verwachten kon, - en dat hij nochtans bij zijn gissing gebleven is. 'Niet enkel de inleiding, ook menige beoordeeling liet door iets huisbakkens te wenschen over; tot in de navolgingen van vreemde dichters toe, waren de schreden der voorloopers onzekere.' En verder: 'Eene uitvoeriger studie dier vergeten bladen zou een vergeefsche arbeid zijn.' Waarop onmiddelijk onder schijn van lof de ironische doodsteek volgt: 'schoon de inzage iets boeijends heeft, daar zij alreeds verkondigen wat het korter en langer leven van beide vernuften leerde: hunne productieve gaven overwogen verre hunne critische, en bij latere ontwikkeling hadden de eerste van de laatste weinig last.'

Dat Pogieter ondanks dit oordeel bij zijn gissing gebleven is, bewijst dat ze vast in hem geworteld was en dat hij alles-

behalve misleid werd door een vage herinnering aan *De Nederlandsche Mercurius*. Ware dit zoo, dan zou de lezing hem wel hebben terechtgebracht. Zijn gissing was er waarschijnlijk een van ouden datum en de mogelijkheid dat hij aan haar zou hebben te twijfelen is bij de lezing niet in hem opgekomen. Had dr. de Vooys dus niets anders gedaan dan *Apollo* óók te lezen, dan zou zijn twijfel aan de juistheid van Potgieters gissing ons niet getroffen hebben. Andere argumenten waren daartoe noodig, en die brengt hij. Het werk van dr. M.F. van Lennep, waarin wel omtrent de *Mercurius* maar niet omtrent *Apollo* Van Lennep's medewerking bleek. De gegevens die hij in *Argus* en elders gevonden heeft. Dat Potgieter zich, en m.i. van den beginne af, omtrent de redacteuren van Apollo vergist moet hebben, brengt hij daardoor tot groote waarschijnlijkheid.

Toch zouden wij niet verantwoord zijn als wij de volgehouden bewering van een scherpzinnig man als Potgieter, die bovendien medewerker van het bedoelde weekblad was, niet met de uiterste omzichtigheid berechtten. Dat hij ongelijk had in den vorm, dat Van Lennep en Van der Hoop niet werkelijk de redactie van Apollo uitmaakten, schijnt mij zeker. Was de mogelijkheid evenwel uitgesloten dat deze beiden, misschien van de oprichting af, tot dit weekblad in eenige betrekking stonden? En zoo niet beiden, dan toch Van der Hoop? Wanneer wij bedenken, dat zij het (zie *Ned. Merc.*) bejammeren, als binnen enkele maanden de toon van de artikelen verandert; dat, op het eigen oogenblik als redactie en uitgever kibbelen - de eerste zich met de hulp van een anderen uitgever tracht te handhaven, de tweede in overleg treedt met Wap - zij erbij zijn en de uitgave van een eigen orgaan voorbereiden en tot stand brengen; en dat al dit gehaspel verliep in Rotterdam, de plaats waar de volijverige Van der Hoop woonde; dan zou het ons niet verbazen indien te eeniger tijd blijken mocht dat deze dichter toch wel iets met de oprichting of met de redactie van Apollo te maken had. Dat iets dergelijks Potgieter ter oore kwam kan dan de reden zijn geweest van zijn misvatting.

ALBERT VERWEY.

Reisherinnering
Door
H.P. Berlage Nz.

Het is, volgens modern begrip, al lang geleden, dat het Zwitsersche huis, liever nog met het verteederende achtervoegsel ‘je’, ook ver buiten Zwitserland navolging vond.

Deze ving aan met den tijd der vele en lange reizen, der geïllustreerde tijdschriften en der fotografiën.

De stijl-nabootsing was in vollen gang, en de bouwmeesters zagen in dat Zwitsersche huisje een prachtig voorbeeld voor villa's, stallen en tuinhuisjes.

En geen wonder; want wanneer men weer eens tusschen die Zwitsersche huizen heeft gewoond en ze van nabij heeft bekeken, dan vindt men de voorliefde voor dien stijl volkomen verklaarbaar.

Met zulk een huis wordt dan bedoeld het boerenhuis van het Berner-Oberland, want ofschoon elk Zwitsersch kanton eigenlijk alweer een aparte bouwwijze heeft, zoo is toch die van het kanton Bern de eigenaardigste.

Als algemeen kenmerk, hetwelk bovendien het aantrekkelijke, en daardoor tot navolging verlokkende van het Zwitsersche huis verklaart, noem ik zijn prachtige overeenstemming met de omgevende natuur; het bouwmateriaal wordt immers in de onmiddellijke nabijheid gevonden.

Op een onderbouw van breuksteen, bevattende werk- en bergplaats, en ook wel stalling, is de eigenlijke woning geheel van hout opgetrokken.

De steenen muren worden op tweeërlei wijze bewerkt. In de

meeste gevallen worden ze gepleisterd en gewit, de veiligste behandeling tegen inwateren, omdat de openingen, dus de eigenlijke voegen, volgens de aard der constructie breed en onregelmatig zijn.

De steenhouwer of als men wil de metselaar stapelt n.l. de ruw uit de rots gehakte steenbrokken zonder metselspecie op elkaar.

Het is natuurlijk een kunst op zichzelf, de steenen zoo goed mogelijk op en in elkaar te passen, maar het is begrijpelijk, dat daarmede geen samenstelling als van een baksteenmuur kan worden verkregen.

De muur wordt daarna overpleisterd, in welk geval er dus uiterlijk geen natuurlijk materiaal en dus ook geen koloristische overeenstemming is met de omgeving. Inplaats daarvan wordt dan het bekend, sterke en aardige effekt bereikt van de witte muur.

Deze methode wordt als de gemakkelijkste en ook de goedkoopste nagenoeg altijd toegepast.

Bij de tweede wijze laat men het ruwe muurwerk onbedekt; maar in dat geval moet, om een ondoordringbaar muurwerk te verkrijgen, metselspecie worden gebruikt en wel een zeer dunne, om gemakkelijk in al de voegen te kunnen dringen; een bizondere voegspecie wordt voor de buitenvoegen gebruikt. In dat geval is er dus wel een koloristische overeenstemming met de omgeving, omdat de steen van de muur, die dezelfde is waarop het huis staat, en waarmee het is omgeven, zichtbaar blijft. Maar dat niet alleen; er is zelfs ook een zekere constructieve overeenstemming met de omgeving, omdat er tusschen de natuurlijke rotsformatie en de op deze wijze behandelde muur ontwijfelbare overeenstemming bestaat.

Deze methode wordt als de duurdere alleen bij het rijke boerenhuis toegepast.

Geheel in overeenstemming daarmêe werd vroeger de burcht gebouwd, d.w.z. met hetzelfde muurwerk van op elkâar gestapelde steenen. En prachtig staat zulk een burcht in zijn omgeving; nog mooier dan het boerenhuis, omdat de bekoring grooter is wanneer de overeenstemming een monumentaal bouwwerk betreft.

De navolging in slechten zoowel als in goeden zin bleef natuurlijk niet uit, want niet alleen in Zwitserland maar in alle berg-

streken worden moderne kasteelen en villa's in breuksteen muurwerk gebouwd.

De houtconstructie van de eigenlijke woning op den steenen onderbouw is zoo eenvoudig mogelijk. Daar het hout goedkoop is, zijn de buiten- zoowel als de binnenmuren samengesteld uit op elkaar gestapelde balken, waarvan de kopeinden door elkaar heen steken, dus op de wijze van het zoogenaamde blokhuis.

Het dak is een zadeldak met de klassieke helling. Er is geen dakstoel. De sparren liggen op de muur. Het dakvlak springt ver voor en gaat op zij over de uitgebouwde galerij met trap, de eigenlijke toegang van het huis. De constructie, zoowel van de eenvoudige veestal en de Sennehut, dus op die hoogten waar geen hout meer is, als van het rijkere boerenhuis te midden van de nog dicht begroeide berghellingen en het dal, is in beginsel en dit weer krachtens de lijn der natuurlijke ontwikkeling, dezelfde.

De laatste is daarvan alleen de graduëele verfijning. En nu is het een lust om de middelen te bestudeeren, waarmêe die verfijning is bereikt, hoe de rijkere huizen zijn versierd. Want zoo ooit dan is hier wel zuiverheid van stijl, omdat die versiering direct uit de constructie voortkomt. Alle versiering is constructieve verfijning; een ter wille der versiering alleen aangebracht bouwdeel is er niet.

Om te beginnen zijn de balkenkoppen, dus de einden der muren aan de hoeken even afgestoken.

Hetzelfde is met de balken der binnenmuren het geval; want de aardige consekwentie der constructie is, dat deze ook door de muur heensteken.

Ten overvloede doen nu de bovenste balken der binnenzoowel als der zijmuren, door overkraging en behakking als kromlijnige consoles, dienst voor het ver overspringende dak. Want zij dragen de laatste daksparren waarop de panlatten zijn gespijkerd en op deze weer vier dik, de pannen, die eveneens van hout zijn.

De goot is meestal een halve uitgeholde dunne boomstam, aan ijzeren beugels opgehangen. Zware steenen, die regelmatig over het dak zijn verspreid, beletten het anders ongetwijfeld gemakkelijke wegwaaien der pannen. Deze steenen geven wel een bizondere bekoring aan het geval.

De raampjes, want de ramen zijn klein, zooals van alle boerenwoningen, maar vooral van die der Zuidelijke landen, zijn vrijwel regelmatig, meestal in koppels van twee of drie stuks in de muur aangebracht.

De scheidingsstijltjes zijn evenals de omlijsting besneden of liever behakt, want de bijl is vrijwel het eenige stuk gereedschap, dat door den timmerman voor dat soort huizen wordt gebruikt. De geheele bewerking draagt daarvan het karakter.

Tusschen dìe stijltjes zijn nu de eigenlijke vensters gevat; de grootere zijn verdeeld in zes, de kleine in vier ruitjes; zij zijn zoo goed als de eenige onderdeelen van het huis, die geschilderd zijn, nl. wit.

Houtsnijwerk, want ik zal het nu maar zoo noemen, komt verder voor aan de zijgalerijen en trapleuningen, aan de kopeinden van vertikale deelen tandvormig en met de guds uitgesneden.

Er zijn friezen, lijstjes met een geometrisch ornament versierd, dat men in steen gehakt terugvindt aan Romaansche kerken.

Dit bewijst alweer, dat alle monumentale architektuur haar prototype in hout heeft.

En ten slotte verkondigt een zwierig inschrift den naam van den bouwer en den datum der stichting, een patriarchale gewoonte van bizondere bekoring.

Deze friezen worden ook nog wel eens geschilderd en dan in helle kleuren, samen met het kippenrek, het eigenaardige onderdeel, dat ik nog vergat te noemen.

De kippen worden nl. van uit het woonvertrek, door een der raampjes gevoerd in een rek, waar natuurlijk een loop heenleidt.

Dit rek is, met de bloemrekken vóór de andere vensters, hel groen gekleurd, daardoor geestig contrasteerende met de lakgeraniums. -

Die enkele helle kleuren steken nu bizonder fraai af tegen het donker bruin van het houtwerk, dat een diepte van toon heeft, die aan een bizondere bewerking van beitsen, oliën of vernissen doet gelooven.

Toch is het alleen de invloed van de atmosfeer, die die donkerbruine fluweelachtige kleur aan het dennenhout geeft.

Het Zwitsersche huis staat dus zeer sterk in het landschap; er is een koloristische overeenkomst met die van het zwartgroene dennenbosch, dat ook zoo sterk constrasteert met den bodem.

En er is, ik zou bijna zeggen ook wat de algemeene vorm betreft een zekere overeenkomst met het landschap.

Die algemeene vorm toch draagt wat men een horizontaal karakter zou kunnen noemen, dat overeenkomt met den klassieken tempel.

De horizontale lijn domineert; het dak met de klassieke helling overspant den meer breeden dan hoogen gevel. Dit is in harmonie met het berglandschap, terwijl het vertikale karakter, dus dat van de architektuur waarbij de vertikale lijn domineert, in harmonie is met het vlakke land.

Zou het onbewust zijn, dat de klassieke bouwkunst in het bergachtige, de middeleeuwsche bouwkunst in het vlakke land ontstond?

Het kunsteffekt wordt bepaald door tegenstelling, en daar het natuurlijk wel bezwaarlijk zou zijn met de massa zoowel als met de hoogte der bergen te willen concurreeren, moet men om artistiek effekt te krijgen in een bergland laag blijven en in de vlakte hoog opgaan. Zouden de Egyptenaren zich de moeite hebben gegeven hun pyramides te bouwen, wanneer hun land een bergland ware geweest? en ziet men niet de middeleeuwers als zij hun cathedralen in berglanden bouwen, de plaats daarvoor met zooveel zorg kiezen dat ze geheel vrij van de bergen komen te liggen? want ze wisten wel dat een cathedraal tegen een rotswand gezien, alle effekt verliest. Zij wisten wel dat een toren het alleen in het vlakke land doet, omdat de blik dan opwaarts rijst, terwijl in het andere geval alleen de berg de aandacht trekt.

Het is ook bovendien eigenaardig om op te merken, dat een toren geen eigenlijk ‘noodzakelijk’ bouw-element is, want het oorspronkelijk doel, het ophangen van de kerkklok, kan niet als ernstig argument gelden om een toren zoo hoog op te voeren; en althans niet om twee torens in het front te zetten. Het schijnt dus wel dat de middeleeuwers ten slotte op het ‘effekt’ hebben willen werken, en dat dit effekt natuurlijk alleen mogelijk was, zonder ‘concurrentie’ met belendende massa's.

De toren dus in het vlakke land, het klassieke dak in het bergland. Want zelfs het steile dak, hetgeen trouwens bij den middeleeuwschen toren behoort, doet het ook al niet zoo goed als het vlakke.

Het wil mij ten minste voorkomen dat zelfs de verheven rust der zwijgende bergmassa's, hoe onnoozel nietig die verstoring ook moge zijn, het steile dak niet goed verdraagt.

Alleen de koepel kan met het vlakke dak worden vergeleken, omdat ook deze een noodzakelijk ruimte-afdekkend bouwdeel is. Hij past daarom in het bergland, omdat hij niet de bedoeling heeft opwaarts te gaan.

Dus de vertikale slankheid in het vlakke, de horizontale massa in het bergland.

Een toren verdraagt het bovendien niet, dat men hem van boven af bekijkt, terwijl een koepel daardoor niet wordt gekleineerd.

En het belachelijkste wordt dat eerste geval, wanneer zooals in Amerikaansche steden, van af de bovenste verdieping van aangrenzende gebouwen, de torenspits van bovenaf kan worden bezien.

Men moet zelfs voorzichtig zijn torens op bergen te bouwen, zooals dat tegenwoordig nog al eens met uitzichttorens het geval is. Er ontstaat dan een conflikt tusschen het naaldachtige dat zulk een toren onwillekeurig krijgt en de massa van den berg daaronder. Vandaar dat vestingwerken, en dan denk ik aan de gekanteelde rots van Volterra, als bergbekroning zoo mooi doen, en dat ook Kreis voor zijn projekt van een ‘Bismark-Denkmal’ op de Elisenhöhe bij Bingen, een massiven koepelbouw ontwierp.

Hoe subtiel al deze dingen zijn, bewijzen de vele prachtige voorbeelden uit vroeger tijden, toen het natuurlijk gevoel, als van zelf het juiste wist te treffen, tegenover de werken van den lateren tijd, toen er van dat natuurlijke gevoel niets meer was overgebleven en de natuur door hopelooze onmacht werd verleelijkt.

Ik wilde nog wel eens de ontroering beleven van den eersten blik op den Mont. St. Michel, de door de zee bespoelde rots aan het vlakke strand van Bretagne, die uitgroeit in een vestingachtige architektuur, waarvan de muren een klooster omgeven

en waarbovenuit de spits der abdijkerk de lucht inboort.

Het is dan ook geen overdreven trots wanneer de honderd meter hooge muur, welke niet naast maar boven elkaar gelegen kloosterruimten omsluit ‘het wonder’ wordt genoemd.

Men stelle zich dan eens de akeligheid voor van een dergelijke rotsbebouwing in den geest van het Germania-monument aan den Rijn of van het een of ander hotel ‘Belle-Vue’.

Niet alleen de rots zelf ware dan verwoest, maar de heele ‘Belle-Vue’ daarenboven. Nu wordt de natuur door de kunst veredeld, zoo zou ze worden bevuild. Want men wil toch eigenlijk altijd en overal wel menschenwerk zien. Het is niet waar, dat de natuur zonder contact met den mensch mooier is, dan wanneer deze zijn aanwezigheid heeft aangeduid. Men ontroert in de meest verheven eenzaamheid, bij de plotselinge verschijning zelfs van de nietigste woning. En geen prachtiger aanblik dan de abdij aan de ‘Laacher See’ die vereenzaamd zich spiegelt in het door dennenbosschen omzoomde watervlak, of van het klooster van St. Bartholomeus, de gebouwengroep die zich verheft op het enkele stuk oever tusschen de ontoegankelijke rotsmassa's van de ‘Königssee.’

En dan weer herinner ik mij de bruggen van Toledo, bruggen zooals alleen de middeleeuwen ze konden bouwen die met één boog de rivier overspannen en daardoor op ideëele wijze het oeverlandschap omlijsten. Waarom vermag zelfs geen der vele spoorwegbruggen, en dan herinner ik mij als gelijksoortig geval de Kaiser-Wilhelmbrücke over de Wupper, waarvan de afmetingen eenige malen die van Toledo overtreffen, dien indruk van grootheid te geven?

Dit alles om te betoogen dat bij harmonie tusschen het bouwwerk en de omgevende natuur er een verhoogde schoonheid ontstaat. Maar die harmonie wordt alleen verkregen bij een natuurlijke bouwwijze, een van zuivere beginselen, van een algemeen karakter dus zonder persoonlijke buitensporigheden; want dit alleen is een waarborg voor een karakteristieke eigenheid; in verband met de omgeving. En dat moet te eerder geschieden, omdat we langzamerhand gaan naar een bebouwde aarde met een afzonderlijke woning voor allen.

Dit feit gaf ook den Heer Havelaar aanleiding daarover een

aardig artikel te schrijven in de Groene Amsterdammer van 17 Augustus: ‘Het Huis in de Natuur’.

Tegelijk met een geweldige groei der steden, als de plaats waar het werk wordt gedaan, ontwikkelt zich het plattte land tot de plaats waar wordt gewoond, eerst mogelijk geworden door de ontwikkeling der verkeersmiddelen.

Dit moge voor de naar eenzaamheid verlangende menschen een schrikbeeld zijn, voor hen die het leven en de geweldige schoonheid daarvan beseffen, is het dat niet.

Het is integendeel een waarborg voor een hoogere cultuur. Maar dan moet ook de bouwmeester zijn taak begrijpen niet alleen, maar die ook naar behooren kunnen vervullen.

Dan moeten er geen Zwitsersche huisjes naar hier worden overgeplaatst, omdat zelfs met de beste bedoelingen en talenten dat wat in eigen omgeving krachtens een natuurlijke samenstelling tot een verhoogde schoonheid leidt, in een andere omgeving de tegenovergestelde uitwerking heeft.

En gelukkig kan wat de architektuur van het landhuis betreft, worden vastgesteld, dat deze inderdaad de gewenschte hoogte heeft bereikt. De zoogenaamde stijl-architektuur, die in de stad nog niet schijnt te kunnen worden gemist, kan op het land vrijwel als overwonnen worden beschouwd.

De bepilasterde, betorende en beërkerde villa wordt niet meer gebouwd. Er is werkelijk een oorspronkelijk en kunstvol type landhuis ontstaan en zelfs een nationaal type, al mag dan ook de drang tot een dergelijke vernieuwing indirect van uit Engeland zijn gekomen. En het moderne landhuis is daarom een zuiver type van bouwkunst, omdat het de veredeling is van het boerenhuis. De ontwikkeling daarvan is na te gaan, want de eerste moderne landhuizen verschilden van het oorspronkelijk boerenhuis, althans wat het uiterlijk betreft, zeer weinig.

Is dit laatste nog geen kunstwerk in architectonischen zin, omdat het onbewust is ontstaan, het moderne landhuis is dat wel en we kunnen met den schrijver van dat artikel volkomen instemmen, als hij aan de Bazel de eer toekent daarvan het meest volkomen type te hebben geschapen. -

Alle vooruitgang berust op wisselwerking en daarom kan worden verwacht, dat wat bij het landhuis mogelijk bleek, op

den langen duur ook voor de verdere bouwkunst mogelijk zal blijken, en dat al die bouwwerken die in het landschap staan, een karakter mogen krijgen dat geen verleelijking, maar een verhoogde schoonheid daaraan geeft.

Dat was vroeger zoo krachtens eenheid van een zuiver stijlbeginsel, dat kan ook weer zoo zijn, wanneer de bouwmeesters de beginselen van het moderne landhuis ook op hun andere bouwwerken toepassen.

Gedichten
Door
Else Bukowsky

I

Mijn dagen zijn als witte woestenijen
Van groote ledigheid,
En alle sterren sterven in mijn nachten
Als moegedoolde vogels, en verzinken in de zeeën
Maar tusschen dag en nacht
Hef ik mijn hoofd en zie naar 't oosten heen
Zooals een pelgrim in den avond doet
En in het oosten rijst het groote licht.....

II

Nu vallen al mijn dagen op mij neer
Als wank'le muren, die de wind verwoest,
En al mijn blanke, broze nachten breken
En onder scherven ligt mijn lijf begraven.....
Alleen mijn bloedende armen en mijn handen
Rekken omhoog, maar niemand ziet mij hier,
Der menschen wegen liet ik achter mij,
Alleen een groote wolk buigt neer en schreit.....

III

Vaag, als schimmen van verlangen
Gaan de dagen langs mij heen;
En in nevelrag gevangen
Ga ik langs de dagen heen;

Zonder wenschen, zonder wachten,
Zonder lach en zonder klacht,
Door den slaap van vele nachten
Naar den slaap van eene nacht....

IV

Blij heb ik het feest bereid;
Maar er daalt een nevel neer
En de kaarsen doven uit;

Door de luchten, grijs en dicht,
Gaan de vlinders van den nacht
Als een zware regenwolk;

Uit de verte klinkt een toon
Van het blijde feestgezang,
Klinkt een toon en nadert niet,
In de verte dooft hij uit
Als een ster, die zinkt in zee....

En de kaarsen branden niet
En de gasten zijn nog ver
En mijn bloemen welken al....

V

En alle menschen gaan hun dagen door
Als vreemde booten gaan door vreemde zeeën.

En enklen hebben zilverwitte wimpels
En dansen door de kalme, blauwe dagen
Naar blanke kusten van den eeuwgen dag....

En andren gaan door trage schemeringen
Naar breede havens, waar nog velen landen,
Zij glijden rustig naar de groote rust.

En andren weten niet, waarheen zij gaan,
Soms drijft de storm hun door een zwarten nacht
En als het licht wordt, is de weg hun vreemd,
En niemand weet het einde van hun tocht,
En niemand weet, of zij verzonken zijn....

En enklen komen van de bloemelanden
En dolen door een stage duisternis,
Vanwaar zij komen, zijn zij vastgebonden
En drijven steeds denzelfden weg terug;
Maar geen van hun bereikt de kusten weer,
Want groote nevels hangen voor hun oogen
En alle lichten doofden op hun weg....

VI

Mijn dagen bloeiden in de donkerheid
Als roode rozen in verborgen kloof;
Maar niemand vond, en niemand zag hun weelde
En alle bladen vielen langzaam af....
Alleen een eenzame kwam, toen het herfst was
En weende bij de doornen.

Ahasverus

Ik heb mijn liefste niet gewekt,
Ik zal maar zonder afscheid gaan;
De groote stem roept in den nacht
En ik moet gaan.

Ik heb haar wangen niet gekust,
En niet haar mond tot laatsten groet,
Ik heb een nacht bij haar gerust
En ga, zooals een beedlaar doet,

De zijpoort uit, nu, vaal en mat,
De vroege dag in 't oosten grauwt;
De wind verwaait mijn stap op 't pad,
En voor mij ligt het groote woud....

Katholieke Kerk

De menschen wachten in de bankerijen
In het verdoolde licht van eene lamp
En boven allen hangt de groote smart,
De bleeke Christus aan het zware kruis;

Uit ongeziene hoogten daalt een vloed
Van lauwe klanken op hun hoofden neer;
Zij buigen om, als halmen in den nacht....
En boven allen hangt de groote smart.

Nacht

Nu gaat de dag als een koning heen
Naar andere landen en volken,
Die hem verwachten,

En hier
Golft als een groote zee de nacht;
Alleen de toppen der boomen
Drijven nog even boven den vloed
Als eenzame booten, waarheen?....

Langs den langen, leegen weg
Komt een tred naar mij toe,
Een bleeke knaap biedt mij knielend
In zijn geheven handen een beker vol donkere wijn,
Die zoet is en bitter.
Brengt hij mij slaap of dood?....

Dood

In de gewelven, die ik mijn eigen dacht,
Dool ik rond als een vreemde,
Wie wijst mij den weg naar de poort?....
Achter de witte wanden
Ruischen de zangen van waatren, die ik niet ken;
Door de spleten stroomt blinkend licht
En schroeit mijn gezicht....
Nu wordt het stil en donker,
Uit de hoogten daalt asch op mij
En dooft mij uit.

Herfst

Toen het zomer was
Gingen wij beiden uit naar den dag
Elk langs een anderen weg....

Nu gaan in den grooten avond
Over hellende heuvlen
Onze wegen weer naar elkander toe,
Maar onze voeten zijn moe,
Over ons daalt de nacht en de bleeke herfst,
De bladen vallen.

Politieke feiten en richtingen

De naverkiezing in Amsterdam III.

De liberale concentratie heeft een paar eigenaardige antwoorden gegeven op de reeks artikelen in Het Volk, waarmede Mr. Troelstra trachtte aan te geven welke houding van de sociaaldemokraten tegenover het Ministerie Cort van der Linden past.

Die artikelen getuigden van een welwillendheid, niet voortgekomen uit een natuurlijke sympathie, maar uit een zuiver staatkundige overweging. Het extra-parlementair kabinet toch opende de gelegenheid om algemeen kiesrecht te verkrijgen en tevens om het staatspensioen verder te brengen. Die kans gebood den sociaal-demokraten hulp te verleenen, zoover de beginselen het ook maar eenigermate gedoogden. Mits de liberale concentratie en het ministerie de eischen aan de roode kamerfractie niet te hoog stelden, viel er op haar te rekenen, en was het onnoodig een tijdelijke steun van de kerkelijke partijen in te roepen.

Mr. Troelstra deed aldus niet alleen aan de eigen partij, maar ook aan de concentratie een voorstel. In het algemeene begrootingsdebat zou het als een grondslag voor verdere gedachten-ontwikkeling kunnen dienen.

Voor het zoovèr is gekomen, zijn er van uit de concentratie twee antwoorden gegeven. Het eerste door een daad bij de naverkiezing in Amsterdam III; het tweede door Dr. Bos op den partij-dag van den Vrijzinnig-demokratischen Bond.

Beide spraken een vijandschap uit tegen de S.D.A.P., waarvan de politieke beteekenis niet te onderschatten is.

Het roode Amsterdamsche district, dat in Juni met een overgroote meerderheid Mr. Troelstra verkoos, en daarna met een geslonken aantal stemmen H. Polak aanwees, om hem, zooals spoedig bleek, in staat te stellen de Eerste Kamer binnen

te gaan, werd deze maand een terrein van een zoo heftige verkiezingscampagne als in de zomermaand niet eens was vertoond. De politieke beteekenis ervan was deze, dat nu een geheel andere strijd werd gevoerd. Toen ging het tegen het kerkelijke ministerie, en nu regelrecht tegen de sociaal-demokratie. Het waren niet alleen de clericalen, of enkel de concentratiemannen, die de candidatuur van den voorzitter van het N.V.V. bestreden, doch beide groepen vereenigden zich en verkregen zelfs hulp van anarchisten om een zuiver anti-socialistische campagne te voeren. Rood heette het gevaar, dat in den persoon van den leider der spoorwegstaking van 1903 zoo vurig mogelijk werd voorgesteld. Was dit dan niet geoorloofd? zoo vroeg o.a. Dr. Bos. Formeel beschouwd moet het antwoord bevestigend zijn. De sociaal-demokraten hadden een bondgenootschap met de vrijzinnigen afgewezen. De candidatuur Otto was dus stellig geoorloofd. En er is ook niets tegen te zeggen dat bij de herstemming alle krachten werden ingespannen om den liberaal over den socialist te doen zegevieren. Doch terwijl de anti-revolutionnairen en katholieken zich zorgvuldig onthielden van elke verantwoordelijkheid voor den uitslag, en slechts de christelijk-historischen duidelijk de concentratie tot een anti-socialistischen strijd aanmoedigden, is de kans op zetelwinst den liberalen te machtig geweest om af te zien van een strijdwijze, die verre gevolgen moest hebben. Zij hebben niet alleen een anti-socialistische partijgroepeering geduld; zij zijn veel verder gegaan en hebben die op alle mogelijke wijzen aangemoedigd, en over het resultaat ervan onverholen feest gevierd. Nadat in Juni gejubeld was, omdat de clericalen verslagen waren, is de nederlaag der sociaal-democraten in hun eenig vast distrist met even groot gejuich begroet. Van een liberale overwinning kon moeilijk sprake zijn, al werd de zetel ook door een liberaal bezet.

Wat kan dit voor andere beteekenis hebben, dan dat de saamhoorigheid der burgerlijke partijen gesteld wordt boven het doel waarvoor vrijzinnigen en sociaal-demokraten nog zoo kort te voren krachtig gestreden hadden, nl. boven algemeen kiesrecht en staatspensioen waarvoor toch samenwerking geboden is. En dat dit politieke feit werd vertoond niet in een

afgelegen district en onder bijzondere omstandigheden, maar principieel in de hoofdstad onder aller oogen en medewerking, vergroot de uitwerking.

Al zal daarvan niet direct het gevolg zijn, dat de concentratie haar program verandert, zoo moet toch de gewijzigde strijdwijze en partij-groepeering een verderen invloed hebben op de kiezers. En dat beteekent te meer omdat het program van zoo'n aard is, n.l. door een voorstel tot grondwetsherziening, dat een beroep op de kiezers noodzakelijk volgen moet op de parlementaire behandeling.

De vraag rijst dus onmiddellijk of de liberale concentratie inderdaad een richtingverandering in den zin heeft, en die reeds in de naverkiezing voorbereidde. Was dit niet het geval, zoo moet de strijdwijze der concentratie in Amsterdam III een grove tactische fout genoemd worden.

De gevolgen toonen zich zelden onmiddellijk, doch in dit geval is het begin ervan reeds te zien.

De sociaal-demokraten toch, gevoelig getroffen door de nederlaag, hebben snel gezocht naar middelen tot verweer. Niet alleen is het buiten twijfel dat de plannen van Mr. Troelstra om het zittend kabinet te steunen, meer weerstand in zijn partij zullen vinden, dan anders het geval was. Maar bovendien is er onder de sociaal-demokraten en georganiseerde arbeiders op nieuw het besef verlevendigd, dat de geheele burgerij zich aaneengesloten tegen hun streven verzet. Het plan eener kiesrechtdemonstratie voor de Eerste Kamer en de roode propaganda-week zijn er bewijzen van. Waar de hervormingsgezinden uit de burgerij en de socialistische arbeiders elkaar voor vruchtdragende samenwerking naderden, zijn ze thans weer in wantrouwen en strijdlust uiteen gedreven. Dat dit in de parlementaire vertegenwoordiging weerklank zal vinden is buiten twijfel, al heeft dan ook Mr. Troelstra onmiddellijk getracht tot kalmte aan te sporen en toch vooral en liefst alleen door staatkundige bezinning de politieke houding te laten bepalen.

De redevoering van Dr. Bos.

Op den vrijzinnig-demokratischen partij-dag is de schuchtere uiting van angst voor het te loor gaan der radikale beginselen

in het verbond met de conservatieve liberalen, het zwijgen opgelegd, en terug gedrongen door de groote politieke redevoering van Dr. Bos, waarin hij ook het optreden der concentratie in de kabinetscrisis verdedigde, doch vooral de sociaal-demokraten aanviel, en uit de hoogte be- en veroordeelde.

Die redevoering was in twee deelen gesplitst. Elk op zich zelf vormde een gesloten en logisch, maar daarom nog geen juist, betoog. In het eerste toch werd uiteengezet hoe concentratie en sociaal-demokratie te samen in Juni de coalitie overwonnen en wel op een program, dat in hoofdtrekken gelijk was. Daaruit volgde dat het mogelijk was te samen de uitvoering van het program op zich te nemen. Het bekende 'aanbod' is dan ook op zich zelf gezien een stukje zakelijke en onbevooroordeelde staatkunde. Slechts dit voorbehoud moet daarbij gelden, dat niets blijkt van eenig inzicht in de moeilijkheden, die het voorstel voor de S.D.A.P. moest opleveren. Evenmin dus van een poging om het aanvaarden van het aanbod te vergemakkelijken door de passende vormen ervoor te kiezen.

De onjuiste veronderstelling aanvaardende, dat de S.D.A.P. een politieke partij was als elke andere, is op het eerste deel van Dr. Bos' rede geen aanmerking te maken.

Het tweede deel is op zich zelf ook een volkomen logisch betoog. De concentratie en de S.D.A.P. hadden elkaar bij de Juni-verkiezing zoo heftig bestreden dat zij niet zoo opeens vertrouwen in elkaar konden stellen. Ten minste niet de liberalen in de sociaal-demokraten. Te veel hadden deze de concentratie als zetbaas bestemd voor de uitvoering van hunne eischen, dan dat thans een concentratie-ministerie de gewillige dienaar zou willen zijn. De S.D.A.P. was overmoedig, stelde de vrijzinnigen altijd voor als onbetrouwbaar, en zou dus ook een concentratieministerie naar haar pijpen willen laten dansen om zelf met de eer van het werk te gaan strijken. De geheele verhouding was na het concentratie-program zoo duidelijk en van zoo'n aard, dat door geen onderhandelingen goed te maken was, wat door de verkiezingscampagne zich in de geesten had vastgezet.

Al kan men ook de houding niet billijken, de argumenten zijn èn eenvoudig èn begrijpelijk.

Het verwonderlijke is echter dat de twee logische deelen van

de redevoering te samen geen logische samenhang hebben.

Wanneer twee partijen, die elkaar heftig bestreden en nog wrok tegen elkaar gevoelen, te samen toch eenzelfde program moeten uitvoeren, dan is een los verbond begrijpelijker en aannemelijker als een ‘bloc’ wat in het ‘aanbod van Dr. Bos’ is voorgesteld. Kunnen de partijen niet samenwerken waar het eigenbelang zulks gebiedt, en ertoe dwingt, hoe is het dan mogelijk om hunne samenwerking veel inniger te verbinden in een regeerings-verantwoordelijkheid. De formeele denkwijze moet al heel sterk zijn, om dat begrijpelijk te maken. Doch deze innerlijke tegenstrijdigheid heeft Dr. Bos volkomen verklaard, door de groote animositeit, die er bestond tegen de S.D.A.P.

Die was een vijand, en moest òf wel gedwongen worden, iets anders te zijn dan zij tot nu toe was, dan wel een geduchtige les ontvangen. M.a.w. de concentratie heeft van de S.D.A.P. willen maken een partij van sociale hervorming op gelijken grondslag als eigenlijk de vrijzinnig-demokratische bond aanvaard had, of wanneer dat niet gelukte, dan moest die partij beschouwd en bestreden worden als een revolutionnaire beweging, vijandig aan de maatschappelijke orde, en dus aan de geheele burgerlijke politiek.

Dit was dus het antwoord, dat ook Dr. Bos na de verkiezings-compagne in Amsterdam III op de leidingsvoorstellen van Mr. Troelstra gaf: wij aanvaarden de S.D.A.P. niet zooals zij is, en wij zullen alles verrichten om haar te dwingen een keus te doen, zij moet of wel met ons meedoen, en zich leeren neerleggen bij de maatschappelijke verhoudingen, dan wel zich getroosten buiten de practische politiek te worden gedrongen.

In 't kort beteekent dit: laat het socialisme varen, en zoo niet, weet dan dat alle burgerlijke partijen vereenigd tegenover u staan.

Blijkt inderdaad, dat Dr. Bos een richting aanwijst, - nìet aan de sociaal-demokratie, die zeker teveel eigen groei vertoont om zichzelf zoo te verloochenen - maar aan de vrijzinnigen om dus vooral de strijd naar het roode front vol te houden, dan moet wel het gemeenschappelijk program op den achtergrond geraken, daar de ijver niet voor de uitvoering ervan maar aan onderlingen wedijver te besteden zal zijn.

De Indische begrooting.

De algemeene beschouwingen over de Indische begrooting ontleenden dit jaar een bijzondere belangrijkheid aan het feit, dat er een groote roering heerscht in de Indische maatschappij.

Indo's en Javanen streven naar gelijkstelling met de Hollanders en naar invloed op de regeering. Dit streven toont zich allereerst in de vraag naar beter onderwijs. Juist op dit gebied had Dr. Kuyper getracht de schoolstrijd zooals die in 't moederland heerscht over te brengen naar de koloniën. En de aanvankelijk bescheiden pogingen naar een christelijk bewind werden in verband gebracht met het sterk mohamedaansch karakter, dat de bekende vereeniging Sarikat Islam had aangenomen. Vooral van christelijk-historische doch ook van antirevolutionaire zijde is getracht dit verband te ontkennen, met een heftigheid over bijzaken die toch tegelijk de algemeenere verklaring insloot dat kerk en zending aan een islamitische bevolking niet opgedrongen mochten worden, ook niet door daarvoor de school te gebruiken. In zoover was de strijd van linker- en rechterzijde er een in de lucht, te meer daar de vrijzinnige minister en de antirevolutionnaire landvoogd het eens schenen geworden te zijn over het te volgen beleid. Hoezeer dat een beleid was van uiterst langzame toename der onderwijsgelegenheid, kwam slechts de sociaal-demokraat betoogen.

Een belangrijke plaats in de discussie verkregen ook de Indische ballingen, bestuurders der Indische partij, die met jeugdige en revolutionnaire heftigheid aangebotst waren tegen een rechtsregeling, die voor moderne staten als een bewijs van achterlijke dwang geldt.

Terwijl de Sarikat Islam, vooral wegens haar groote uitgebreidheid en gevreesde macht, met welwillendheid werd besproken, trok spreker na spreker van leer tegen den jeugdigen overmoed der bannelingen en veroordeelde vooral den leider Douwes Dekker.

Slechts de sociaal-demokraat Vliegen nam het voor hen op, en toonde aan hoe onbillijk en hard de straf was, waar toch het streven der Indische partij tot grooter zelfstandigheid van Indië in de lijn lag eener ontwikkeling die door een groot aantal der Nederlandsche politici wordt voorgestaan. Slechts hun heftigheid

en de toon hunner toespraken en geschriften was het die men zou kunnen veroordeelen, doch waaruit ten onrechte afkeer en het verspreiden van haat tegen 't moederland en de Hollanders werd afgeleid.

In scherpe tegenstelling, zelfs met de vrijzinnigheid waarmee Dr. Bos en Mr. van Deventer de zaak der bannelingen bekeken, maakte Vliegen zich los van gezags-vooroordeelen en gezagsformalisme, om een oordeel te vragen berustende op menschelijkheid en recht.

Zonder overdrijving en zelfs met groote gematigdheid voorgestaan, was deze eisch desondanks toch zeer principieel. Mag op grond van werkelijk of vermeend belang van het gezag of de heerschende orde, de vrijheid niet alleen van een persoon, doch in 't bijzonder van een richting, een nieuw denkbeeld, geheel geknot worden? En zal die dwang in Indië als uitzonderingsrecht blijven bestaan? Daarom gaat het.

Wordt werkelijk de orde verstoord, of worden daden verricht, die tegen wet en recht indruischen, dan betwist niemand het staatsgezag het recht en zelfs de plicht om op te treden. Doch onderdrukking van nieuwe denkbeelden, en van maatschappelijke bewegingen, omdat zij niet door 't gezag of door machthebbers goedgekeurd worden, is een politiek van overheersching en per se ondemokratisch.

Vond Vliegen steun bij dit principieel optreden? Geen andere partij viel hem bij, en zelfs toen de minister in pacificeerende stemming tot clementie geneigd scheen, werd hij van vele zijden gewaarschuwd om toch het beginsel der onderdrukking te handhaven door van de bannelingen onderwerping te vergen.

* * *

Ook voor de Indische bannelingen volgde de sociaal-demokraat een weg, waarlangs voor hen bereikt zou kunnen worden, zooveel als slechts te bereiken viel. Zijn politiek was dus practisch, ondanks hij toch het beginsel geen oogenblik los liet. In tegendeel, zijn kracht lag juist in dat beginsel.

Op grond daarvan kon hij eischen, en daarvoor week het gezagsfanatisme aarzelend een paar passen achteruit.

Op gelijksoortige wijze heeft de sociaal-demokratie op haar eigen terrein, de arbeidersbeweging, de invloed, die haar voortdurend deed groeien en resultaten bereiken.

Zij past zich aan met de daden, doch nooit met de beginselen, aan alle bestaande toestanden van staat, wet, recht, orde en maatschappelijke verhoudingen.

In beginsel staat een socialistische samenleving tegenover dat alles, en op geen anderen grond dan waarop Vliegen de bannelingen verdedigde, nl. van menschelijkheid en recht.

Door echter dat beginsel los te laten, en de toestanden te erkennen, niet alleen als bestaande, wat van zelf spreekt, maar als gerechtigd, zou de S.D.A.P. haar kracht verliezen om aan de burgerlijke politieke partijen haar eischen vóor te houden.

Met daden past echter de sociaal-demokratische politiek zich wel aan, aan alle bestaande pogingen om verbeteringen te brengen, en laat niets ongedaan om hoe weinig dan ook te bereiken.

Was die politiek onbekend? Is die niet reeds jaren lang getoond? En is nu de weigering van 't ‘aanbod Bos’ daarmede in strijd, of ligt die niet juist in dezelfde lijn?

De strijdwijze in Amsterdam III kan misschien een tactische fout genoemd worden, doch het oordeel van Dr. Bos, en waarschijnlijk ook dat der concentratie over de sociaal-demokratische politiek is een misvatting die onbegrijpelijker schijnt in een man, die zich tegenover kritiseerende partijgenooten, juist op zijn rijpe parlementaire ervaring beriep.

Noch de fout, noch de misvatting zullen echter iets kunnen veranderen aan de politiek der S.D.A.P., die door allerlei wendingen en moeilijkheden heen uit haar aard niet anders kan zijn dan practische aandrijving door de kracht van het beginsel.

G. BURGER

Boeken menschen en stroomingen

Hedendaagsche dichters XI *Maurits Uyldert: De Tuinen van Liefde en Dood*

Zie, hier is een vioolspeler, en het schemert.

Hij is gevoelig voor een veld anemonen, schommelend onder een lentewind, voor het dansen van kinderen, voor de nevelsluiers over de bergen, voor alles wat schoon, bewegelijk en teeder is. Maar zijn pijn om de kortstondigheid van de schoonheid is zoo diep dat sterven hem soms verkieselijk zou schijnen boven leven, indien er die Droom niet was, van een liefde die onvergankelijk door alle vormen werkende en zich vernieuwende, het wezen van de wereld uitmaakt, en waar hij deel aan heeft, aan hebben *moet*, gelooft hij, al zijn er tallooze dagen van zwarte twijfel.

Tot die droom heft hij zich op, als het feit van de vergankelijkheid hem wondt en zijn kracht ontneemt; hij stort zich erheen en waar maar even een sprank van haar lichtgloed hem glanzen mag, zet hij al de beminnende teerheid die hij voor de aarde-dingen gevoeld heeft, in tonen om, teneinde zijn dank en verrukking uittespreken.

Zóó is Uyldert. Wie voor de vioolstreek van het woord ongevoelig is, kan hem ongelezen laten. Zelfs daar waar zijn vers niets is dan een eenvoudige gedachte of bewering, berust de wezenlijke waarde ervan in de eigenaardige spanning en ver-

dieping die op de volgehouden trilling van een vioolsnaar lijkt. Wanneer deze ‘toon’ de ziel in beweging brengt, wordt het meegevoel wakker dat, regels en rijmen begeleidend, hun zin en verwinding voert voor het oog en het verstand van de begrijpende lezer, die dàn eerst inziet hoeveel kunst en fijnheid, hoeveel menschelijkheid en teerheid, hoeveel lokkende fantasie en onvermoede bedoeling er in de bouw van die verzen en strofenbouw door een vedelstreek uit het niet geroepen - besloten ligt.

Toen ik de reeks ‘Hedendaagsche Dichters’ met een opstel over Aart van der Leeuw begon, en wel met het voornemen niet enkel het dichterlijk uiterlijk maar vooral het geestelijk innerlijk van een aantal jongeren te teekenen, deed ik in een korte inleiding de opmerking voorafgaan dat de gewone lezer, hij die allereerst let op ‘de ordelijke gang van rede en sluitrede’, tot het eigenlijke van een gedicht niet door zal dringen. Het is dwaas dat men het nog zeggen moet, maar het blijkt telkens weer een ongeweten waarheid, dat een dichter zich niet in de eerste plaats tot de kunstmatig gekweekte vermogens van ons afgetrokken denken richt - vermogens die in elk kind bijna van de geboorte af worden aangekweekt, - maar tot het natuurlijke zien en voelen dat bij de meesten al jong verloren gaat. Niets is makkelijker voor ons - menschen van een zekere leeftijd, meen ik - dan het gore aftreksel van meeningen en beschouwingen tot ons te nemen, dat in hun kleurloos proza de dagbladen ons voorzetten. Niets moeielijker daarentegen dan aandachtig te luisteren naar een stem die onze heele persoonlijkheid, lichaam en geest, in trilling brengt, die ons ontroert, ons doet zien, en ons denken scherpt tot het niet enkel de onnoozele overeenkomsten van de afgetrokken gelijkheid, maar de dieper liggende verwantschappen van het bewegende leven onderscheidt. De zoogenaamd beschaafden van onze tijd hebben dan ook volmaakt gelijk als zij zeggen geen verzen te lezen omdat het hun moeite kost. Door hun heele kracht, hetzij in handel of studie, dag aan dag te richten op het rangschikken en vereenvoudigen van gegevens die geen leven *zijn*, maar het alleen in vrij verre verzinnebeelding *voorstellen*, verliezen zij de lenigheid van gevoel, de veerkracht van

verbeelding, de fijnheid en spanning van geest die noodig zijn om gedichten te verstaan. Zij hebben gedoogd dat de verbizonderende drang van een op het nut gerichte samenleving, een drang die zich eerst alleen in doode werktuigen uitte, nu ook hen aangreep en zich van hen bediende. Zelf werktuigen tot kleine beperkte doelen, zou het hun waarlijk te groote inspanning kosten, volledig mensch te zijn. Juist omdat ik dit wist heb ik getracht van een zeker aantal jongere dichters aantetoonen hoe elk van hen een afzonderlijk geaard, maar in zijn soort volledig menschelijk wezen en als zoodanig in zijn gedichten aanwezig is. Dit te weten kan hen, die vreemd stonden voor de hun niets zeggende verzen, aanlokken. Bovendien kan het die dichters zelf sterken, als zij de zekerheid krijgen uit hun werk te kúnnen worden gekend.

Uyldert blijkt zulk een mensch door de vrijheid van zijn zangerige beweging, door het indringende van zijn ontroerde stemgeluid, door zijn gevoel voor teedere stemmingen en de fijne schoonheid van zijn indrukken en verbeeldingen, door de weloverwogenheid van zijn gedachten die zich tevens spiegelt in de strofen-bouw van zijn langere gedichten, door de hoogheid waarmee hij zijn heele leven en al zijn werk weet te zien als één gang door ‘de tuinen van liefde en dood’ naar die ééne lichtende zekerheid die hij een ‘mystiek van het hart’ en de ‘geestelijke schoonheid’ noemt.

Niet graag zou ik beweren, zooals onlangs een bekend schrijver deed, dat verzen beter zijn naarmate zij het besef van een dergelijke levensrichting overtuigender te kennen geven. Zelfs zij die in Shelley een voorganger en in Novalis een verwant erkennen, kunnen bewonderaars zijn van Keats en Goethe. Wie Jan Luyken liefheeft, verwerpt daarom niet Pieter Corneliszoon Hooft. Niet een besef, ook niet het hoogste, geeft gedichten hun waarde. Dat doet alleen die onverklaarbare adem van leven die door de warrelende wolk van woorden heenjaagt, de eenen afstoot, de anderen aantrekt, en wanneer hij voorbij is een schepsel van spraak blijkt te hebben nagelaten, dat de eigenschap heeft, als ieder levend wezen, onafhankelijk van zijn maker te blijven bestaan. Het is dan ook niet mijn bedoeling Uyldert te prijzen omdat hij in zoo hooge

mate ‘geestelijk’ dichter is. Dichter te heeten, achten wij dichters lof genoeg.

Toch is tot het teekenen van Uyldert's dichterlijke persoonlijkheid niets zoozeer noodig als dit vasthouden van zijn leven-in-een-richting. De viooltoon die door zijn verzen zingt, is er niet een die zwoel zou zijn van het genot en de roken op een zwelgend genoten aarde, het is er een van *aspiratie*, van een zoet en zinnig verlangen naar een wereld die al de schoonheid, maar niet de smart, van de onze bevatten zou. Die aspiratie, dit reiken naar het geluk, is de oorzaak en de uiting, zoowel van zijn kracht als zijn zwakheid. Zijn angst voor het harde en pijnlijke is erin uitgesproken, evenals de moed en de volharding die zijn tot brekens fijne teerheid telkens kon bezielen tot nieuwe veerkracht of tot de verlichting van een scherts. Lees het gedichtje ‘In Donker’. Er is een smartelijk tokkelen in, een uitblijven en plotseling weer toeschieten van het rijm na de korte regels, als een spelen op twee snaren.

> Iederen avond, kwart voor negen,
> Tikt zij zachtjes aan mijn deur.

Als een half uur later de huisjuffrouw met de krant komt, zit hij eenzaam, onverschillig voor haar berichten. De schoone blijft weg. Haar komst is een droom geweest. Maar hij vraagt zich af of ooit het werkelijke leven zoo waar als die droom was. Zulk een droom, die sterker dan de wereld is, te behoeven en te bezitten, dit bepaalt zijn geluk en zijn ellende. Maar juist omdat hij voor de wereld en daarmee voor Liefde en Dood zoo gevoelig is, kan hij haar niet forsch en zelfgenoegzaam voor zijn Droom verlaten, maar berust zijn poëzie op dezen en op die beiden, als op een inslag van drie draden. Een wonderbare eenheid van die drie, waarin de aandachtige lezer ze gemakkelijk erkennen zal, zonder ze afzonderlijk te willen aanwijzen, en waarin met niet de minste redeneering, maar toch klaar gedacht, zichtbaarheid en zin zich ontwinden uit het geheel van zang en verbeelding, is ‘De Courtisane’.

> Ik tooi mijn hoofd, en laat het nachtlik pronken,
> Lijk zomer rozen tooit, vroeg in de morgendauw.

Ik tover rood op wangen die eens blonken
En teken wimpers teer en de gebogen brauw,
En 't donker onder 't oog opdat mijn blikken vonken.

De kaarsen branden stil, mijn kamer duistert,
Maar in mijn spiegelglas weerkaatst hun helle licht
Dat mijn gelaat met zachten gloed omluistert
En alle schoonheid hoogt van mijn gerust gezicht
Dat doodstil voor mijn blik in 't glas ligt vastgekluisterd.

En 't laag-geopend kleed, opdat het blozen
Van mijn jong vlees, mijn zachte borsten, gloeiend bloeit,
Vljt zijig om mijn lijf en rode rozen
Sluimeren in mijn haar, dat in den schemer gloeit
Van schuilende robijn, smaragden en turkoizen.

Mijn lippen, fijn gelijnd, zijn rood ontloken
Om vlammend te vergaan aan een begeerde mond.
Mijn armen, naakt en blank, zijn uitgebroken
Als strengelingen fel, waaraan zich geen ontwond
Die eens zonk aan mijn borst, bedwelmd in zwoele roken.

De zuiger van mijn hart doorsiddert, bevend
Mijn dood-begerend bloed, mijn wellust-kranke huid.
Mijn lust loert en vervoert, in iedre porie levend
En zuigt het leven aan en zuigt het leven uit,
Voor jonge ziele-buit zielloze dood uitgevend.

Zo tooi 'k mij in den nacht voor spiegels schijnen
Bij bleke kaarsenvlam en zie mijn eigen hart
Drijvende in mijn star oog, en 't felle schrijnen
Herleeft weer in mijn ziel, die sterft en stervend mart,
Gebroken in mijn bloed, zwevend in hete pijnen.

Wat hierin treft is het felle als persoonlijk aandoende raken van de woorden, terwijl het geheel zich toch als een onpersoonlijk schilderij vertoont. Het is of de droom, op liefde en dood tezamen, op de wereld, zich wreken wil, doordat hij ze beide in zijn gezichtskring bant. Want de droom, de aspiratie naar een onwereldsche schoonheid, is hier de niet betoogende

maar alleen dichtende *auctor*. Met meer redeneering, maar altijd zuiver van zang en beeldrijk handhaaft hij zich in daarop volgende gedichten als ‘De Lelie’ en ‘De Motorboot’, terwijl hij het meest enkel-lyrisch zich in de zangerige coupletten van ‘De Hemelroos’ uitspreekt.

Door deze gedichten aan te halen en te noemen heb ik Uylderts dichterschap als het ware in het hart getast; maar ik heb niet getoond hoe hij door tal van reeksen in allerlei schakeeringen tot deze volwichtige poëzie gestegen is. Ook niet hoe hij in gedichten als ‘Lumen’, ‘Het Wiel’, ‘Uit de Diepte’, een inniger voller toon, een verhevener verbeelding en een breeder vaart bereikt. Wanneer in later tijd gevraagd zal worden waaraan wij het recht ontleenden, ondanks de onverschilligheid en onwil van onze tijdgenooten te zijn die wij waren, dan zullen dergelijke gedichten voor ons spreken. Afgescheiden van het leven waaruit zij zijn voortgekomen gaan zij als vaste en schoone geschapenheden hun toekomst tegemoet.

Het zou niet vreemd zijn als Uyldert, die zoozeer erin slaagt het persoonlijk gevoel vasttehouden in buiten zich gestelde beelding, mettertijd ook voortging zich als maker van dramatische gedichten te ontwikkelen. Zijn bundel bevat er twee. Eerst ‘Een Marionettenspel’, waarvan de personen zijn: Een jonge koningin, haar Page, en het door dezen verlaten Prinsesje eenerzijds, anderzijds Koning en Scherprechter. Daarna ‘Judith’, naar de joodsche heldin die Holophernes doodde. Het eerste is licht en luchtig, vol van weemoedige speelsheid en kinderlijk angstgevoel. Het tweede zwaar en schrijdend, de uitdrukking van geloofskracht en mannelijke vastberadenheid. Maar hoeveel deze tegenstelling voor de ontwikkeling van Uylderts dichterlijk en menschelijk karakter zegt, blijkt er toch niet de ontwikkeling door van een *dramatisch* dichter. Beide stukken zijn lyrisch en als men ze onder een bepaalde afdeeling van het tooneeldicht brengen wil, dan kan het maar eene zijn, en wel die van het zangspel. Beide zijn zangspelen, en wel van hetzelfde, het minst aan 't tooneel dankende type: in één bedrijf en met een toestel die het heele stuk door niet verandert. Temidden van hun ééne omgeving dus, gaan de personen heen en weer, zingen hun liederen, spreken hun verzen. Van persoon op per-

soon overgaand, het onzichtbare gebeuren volgend, verhalend, aanduidend, slingeren die liederen, die verzen zich voort, strofe na strofe, rede na rede. Nog zou er, bij een dergelijke behandeling, mogelijkheid zijn van dramatische ontwikkeling. Als namelijk de karakters van de zingende en sprekende personen niet enkel als afleidbaar uit wat ze zeggen, maar ook door de eigenaardige wijs waarop ze het zeiden, waren uitgebeeld. Maar dit is niet het geval. De lichtere of zwaardere toon voor zijn werk eenmaal gevonden, is het de dichter die daarin de bewegingen van zijn innerlijke zang laat opstijgen, en die bewegingen zijn niet zóózeer verbizonderd en onafhankelijk van hem herkenbaar dat zij aan de personen op wier naam ze gaan, een afzonderlijke fyzionomie zouden kunnen verleenen. Judith, dat ontegenzeggelijk een geslaagd gedicht is, moet dan ook allerminst als drama worden aangezien en wil men het zangspel noemen, dan nog liever lyrisch als dramatisch zangspel. Als zoodanig evenwel is dan dit gedicht een arbeid van beteekenis. Waar Uyldert, als hij in zijn eigen naam spreekt, de overgroote teerheid van zijn gevoel en de pijn van menige aanraking met de werkelijkheid alleen overwinnen kan door een spanning die ik de aspiratie naar een onwereldsche schoonheid noemde, laat dit middelijke, dit bewust-gefantazeerde spreken hem een rust en een vrijheid die klaarblijkelijk aan zijn uiting ten goede komen. Hij houdt kracht over om te overzien en te ordenen, en hij doet het uitmuntend. Zijn taal is minder persoonlijk, maar sterker, bewegelijker, en hoewel gekenmerkt door een doeltreffende toepassing van bestaande vormen, natuurlijker aandoend vanwege haar meerdere lenigheid. Klaarblijkelijk is Uyldert, voor dergelijke half-lyrische, half-dramatische arbeid de aangewezen dichter. En indien het mogelijk was dat te eeniger tijd, in Nederland, poëzie en tooneel elkaar weer vonden, zou de eerste door niemand van onze jongeren beter kunnen worden vertegenwoordigd dan door hem.

Voorloopig nochtans hebben wij in Judith alleen de lyriek te zien en in de slotsom waarmee het koor dit gedicht en daarmee de heele bundel besluit het eindwoord te erkennen van zijn dichter.

> Wat is een mens, een man, een vrouw,
> Een maagd, een kind,

Méer dan een drup van vluchtge dauw,
Dan zand in wind?
Maar wie aan God zich voelt verbonden
En tot Zijn liefde opricht het hoofd
Wordt in 't zwak hart de stalen straal gezonden
Van Zijn onaardse kracht, die alle twijfel dooft.
En midden in 't gedruis van woorden en van daden
En menschelijker steun beroofd
Groeit heldenmacht in 't hart en 't bloeit in Uw genade,
Het zwakste en teerste hart, zo 't, God, in U gelooft.

Dit is wel degelijk het woord waarmee de dichter die we kennen leerden, de vioolspeler in de schemer, zich ontheft aan zijn jeugdpijn en zich opricht tot een mannelijker, een beheerschender houding temidden van de wereld. Zoo forsch had die toon, een paar jaar tevoren, nog maar even geklonken, toen hij de regels ‘Aan de Nagedachtenis van Ferrer’ schreef. Vroeger en later is hij de dichter die in de tuinen van liefde en dood alleen door zijn zang zich ontredden kan aan de smart om de vergankelijkheid, die in de zinnelijke wereld een zoo teere schoonheid en in het leed een zoo schrijnende pijn doorproeft, dat hij telkens weer als een vlinder gejaagd tusschen net en bloemen, de droom van een onbereikbare hemel zoekt. Dit zweven tusschen zinnelijke schoonheid en grievendst leed kweekte het verlangen, de ziel van zijn dichterschap. Maar meer dan die ziel is de geest, die geen verlangen is maar verzekerdheid, de geheimzinnige kracht die door het hart gevoed wordt, die rust in de raadselen van het geloofsvertrouwen, die voortbrengt en heerscht.

Boekbeoordeelingen

Rabindranath Tagore: Wijzangen, door F. van Eeden, bij W. Versluys, Amsterdam 1913.

Het kan in een dichter niet bevreemden dat hij bij het lezen van tot proza vertaalde verzen sommige regels die hem treffen tracht op te vangen in zijn maten en rijmen. Soms een beeld, een gedachte, een toon die even aanhield, een enkele keer een heel gedicht, nu betrekkelijk getrouw, dan in saamvatting of verkorting weergegeven, - dat is alles wat ik dus doende uit Van Eeden's vertaling van Tagore's eigen engelsche proza heb op schrift gebracht. Het is weinig, in zooverre het zeker niet het schouwspel van de boom, maar misschien ook voldoende, indien het eenigszins de smaak van zijn vrucht verschaft.

* * *

Als een rechte rieten fluit
Zij mijn leven: vul hem met geluid.

*

Wat aan werk door mij geschiedt?
Doelloos zingen, anders niet.

*

Ik wachtte alleen op Liefde,
Opdat haar hand mij bonde.
Ik wachtte alleen op Liefde.

Opdat geen mensch mij vonde
En boeide me in zijn regels
Vlood ik, dat geen mij vonde.

Ik wachtte alleen op Liefde.

*

De zoete lotos bloeide,
Ik wist het niet, mij moeide
Geen bloem: mijn korf bleef ledig.
Toen pijnde me een verlangen,
Als kwam een geur van 't zuiden:
Mijn hart bleef almaar hangen
Naar zomer die 't bevredig.
Ik wist niet zijn beduiden,
Ik wist hem niet mijn eigen,
Wist niet die geur te stijgen
Diep uit mijn hart dat bloeide.

*

De storm toornt tegen Vrede,
Toch zal in vreê hij einden.
Zoo toornde ik tegen Liefde,
Liefde waarin 'k moet einden.

*

Zij, die scheemrig in mij bleef,
- Woorden konden haar niet winnen -
Zij mijn allerlaatst beminnen,
God, dat ik u geef.

*

Als ik u nooit mag vinden,
Laat mij dan altijd weten
Dat ik u miste, een blinde.
Laat mij dit nooit vergeten,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren

Als ik de markt doorwandel
Der wereld, en haar woelen,
En rijk word van haar handel,
Laat mij mijn armoe voelen,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Als moede ik blijf vernachten
In 't stof, laat me altijd weten
Dat langre wegen wachten.
Laat mij dit nooit vergeten,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

Als bloemen 't feest versieren,
Gedenke ik onder 't joelen
Dat zonder u wij 't vieren
Laat mij die schande voelen,
Laat mij die smart verduren
In droom en wakkere uren.

*

Ik wist niet wat me ontbonde
Als knop in 't maatloos woud -

Zie hoe de nooit-doorgronde
Me in moeders armen houdt.

Hij komt als dood me ontbinden
Tot nieuwen levens dorst -

Weer meen ik moeder vinden:
Linker- na rechter-borst.

*

Ik weet dat ik het beste vond:
In 't speelvertrek van eindelooze vormen
De vormen-looze.

Beeldende Kunst, onder redactie van H.P. Bremmer, Eerste Jaargang, Aflevering 1, Druk en uitgave van W. Scherjon, Utrecht.

Er is in de heele houding een stille en toegenegen aandacht. Het naar voren gekeerde oog staat zoo roerloos en is zóó groot open onder de hooge en wijkende welving van neus- en voorhoofdbeen, dat het andere ernaast alleen begeleidend lijkt. Dat oog staat buitengewoon ver af van neusvleugels en lippen, - de eerste klein, de laatste smal, op zichzelf al weinig geschapen om met de sidderingen van een eigen zwellend leven de klare wachtpost daarboven te verontrusten. Maar dat die smalle lippen een wil uitdrukken, is zeker, en ook waar de wang zoo glijdend met een zoo fijn ovaal in de kin overgaat, wordt de laatste door een afzonderlijk lijntje nadrukkelijk aangegeven.

Zooals het hoofd, ietwat schuin gehouden, op de smalle hals uit de hellende schouders staat opgerezen, is het als een bloem. De wil van dit wezen is dan ook niet op eenige uiterlijke daad gericht. Het hoofd staat als een bloem die innerlijk bewust zou zijn en nu het oog opent naar de buitenwereld. Er is geen vrees in en geen verlangen, alleen aandacht. Toch is er als een weten van gevaren, en dit is het besef dat de mond te kennen geeft, zoodat de wil er een van zwijgen en afweer is.

De kracht van die wil zoowel als van die aandacht ligt in het hoofd bóven de oogen, dat niet breed, maar wel vast en edel is, en dat op de kruin, in het donkere haar, die lichtste plek, die kleine kroon van bloemen draagt.

Het is de lichtste plek van het heele pastel, en toch niet iets afzonderlijks. Het schijnt zoozeer bij het hoofd te hooren, dat dit, ontdaan ervan, ons wezenlijk anders zou voorkomen. Zijn stille, in toon gehouden verschijning leeft voor ons dus werkelijk in en door haar verhouding tot dit lichte. Zooals Bremmer zegt: 'Redon wil bereiken dat het heele gezicht in een effen, vreemden toon komt, haast een stille sluier wordt van grijsheid tegen dat fonkelende.'

De plaat stelt Redons portret van zijn vrouw voor en het is of de schilder wilde te kennen geven: ziedaar de lichtkrans boven de kruin van mijn, aardsche, heilige.

Want klaarblijkelijk heeft hij in geenen deele willen uitdrukken dat deze vrouw een machtige bekoring op de zinnen uitoefent. In de schemering onder dat fonkelende bloemenlicht gaat het oog open van dat vrije klare bewustzijn, door het meegevoel in het andere oog verzacht, door de stille en fijne wil van mond en kin beveiligd. De geest daarachter kan erkend en gekroond worden, maar blijft een verborgenheid.

Doch juist die verborgenheid wil Redon met de middelen van zijn kunst voelbaar maken. Hij leidt de aandacht van de toeschouwer af van het gezicht. Hij toont hem dat de ware waarde van dat gezicht niet in de trekken zelf ligt, niet in het karakter, dat eruit kan worden opgemaakt, maar in iets minder grijpbaars, in zijn verhouding namelijk tot iets dat er tijdelijk, en toch zoo innig, mee verbonden is.

Ons vorschen naar de ziel in dit portret wordt nu op een ander spoor geleid. Wat waar is voor het uiterlijk - denken we - moet ook waar zijn voor het innerlijk. Deze schilder die de waarde van een portret niet in het gelaat, maar in de verhouding van het gelaat tot iets anders legt, heeft dat ook gedaan vóórdat hij schilderde. Hij heeft met de geest van deze vrouw zich een gevoeld, voordat hij haar gelaat wenschte weer te geven. Het gelaat van haar geest zocht hij. Het uiterlijke licht, in verhouding waartoe de geschilderde trekken hun waarde krijgen,

is de weerspiegeling van een innerlijk licht. Zijn werk is het uiterlijke beeld van een verhouding, die hij, alvorens te schilderen, gevoeld moet hebben, een verhouding tusschen lichaam en geest.

Redon brengt telkens, en zoo ook in dit portret, de zwevende tweeheid die zijn wezen is, tot een eenheid die toch haar oorsprong niet verloochent. Hij is de vizionnair van onze ingeschapen dubbelheid. De huivering die van zijn werk uitgaat is deze: dat wij gevoelen, bij het enkele ophouden van een levensadem, in onze elementen te zullen uiteenvallen.

* * *

Ik gun ieder het genot van een kunstbeschouwing die bespiegeling wordt, en voor de laatste ondoorgrondelijkheden in mijmering eindigt. Een enkele plaat is voldoende om ons, teruggetrokken uit bedrijvigheid of verstrooiing, gelukkig en stil te maken en weer te doen neerzitten bij de bronnen van ons wezen. Voor maar één van de acht platen die de eerste aflevering van Bremmers nieuwe tijdschrift brengt, heb ik me van avond opgehouden. Wie weet of die afbeelding van een chineesch paard in jade, of die andere van een schilderij van Gabriël, of die voortreffelijke weergave van een delftsch vaasje mij niet op andere avonden een even diep en rijk genot geven. Ook versmaad ik niet de aandachtige beschouwing van platen als die naar Potter's stilleven en het stijlvolle aapje van Altorf, noch de noodzakelijk oppervlakkiger van zulke als tot de waardeering van betrekkelijke verdiensten prikkelen.

Al dadelijk geeft dit tijdschrift - naar zijn titel - meer dan het vroegere, dat alleen *moderne* kunst beloofde. De prenten zijn zoowel grooter als fraaier. De druk van de afzonderlijk toegevoegde besprekingen is verzorgder en van aantrekkelijker lettersoort.

Sonnetten, en Verzen in Terzinen Geschreven, door Henr. Roland Holst-Van der Schalk, Tweede Druk, W.L. & J. Brusse, Rotterdam 1913.

De Nieuwe Geboort, door Henriette Roland Holst - Van der Schalk, Derde Druk, W.L. & J. Brusse, Rotterdam 1913.

Twee boeken, waarvan de nieuwe verschijning bij menigeen gelukkige herinneringen wakker roept. Het eerste de poëzie die Henriëtte van der Schalk als meisje te Noordwijk geschreven heeft, waarmee zij harten veroverde, de wereld voor zich opende, en vrienden voor het leven maakte. Het is de eerste maal dat dit werk herdrukt wordt. - Het tweede, niet de poëzie van haar eerste, maar die van een tweede jeugd, de getuigenis van leed en geluk die zij in de samenleving met anderen gewonnen heeft. Zonder twijfel heeft dit veel meer dan het vorige een boodschap ingehouden aan tal van tijdgenooten, die het met liefde begroet hebben, en die zich voortaan met de dichteres verbonden voelen. - In hun zuivere druk en verzorging zullen beide uitgaven nog op velen een weldadige werking doen.

A.V.